سلطنت امان الله شاه
و استقلال مجدد افغانستان

[بخش اول]

نویسنده و مؤلف:
عزیزالدین وکیلی پوپلزائی

سلطنت امان الله شاه
و استقلال مجدد افغانستان

۱

نویسند...

عزیزالدین ...

افغانستان
و هند
۸
۳
۲۴

آزادگی به قبضهٔ شمشیر بسته اند
مردان همیشه تکیهٔ خود را بدو کنند
مردی بزرگ باید و عزمی بزرگتر
تا حل مشکلات به نیروی او کنند

اسکن شد

سلطنت امان الله شاه

و استقلال مجدد افغانستان

[بخش اول]

کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران
۱۳۷۴

نویسنده و مؤلف:

عزیزالدین وکیلی پوپلزائی

کابل ١٣٦٤ ش

باسمه تعالی

ټول چاپي حقوق ئې په علامه رشاد اکاډيمي پوري اړه لري!

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان/ بخش اول

مؤلف: عزيزالدين وکيلي پوپلزائي

خپرندوی: علامه رشاد اکاډيمي/ کندهار

کمپوز/ ډيزاين: علامه رشاد اکاډيمي/ کندهار

موضوع: تاريخ

د مخونو شمېر: ۵۷٦

چاپ کال: ۱۳۹٦ش

چاپ شمېر: زر ټوکه

چاپ ځای: کندهار، افغانستان

د خپرونو لړ: ۳۱

ايميل: rashadacademy@gmail.com

ټليفون: ۰۳۰۲۰۰۳۰۵۳ (۰) ۹۳+ //۰۷۰۸۸۹۷٦۷۴(۰)۹۳+

يادونه

د پوهنتون درېيم کال دوهمه ټولګۍ مو وه. د هغه کال په درسي نصاب کي مو يو مضمون د روسيې يا پخواني شوروي عمومي تاريخ هم و. د دې مضمون استاد ډېر پوه او هغونده زړه سواند هم و. د هري ورځي درسي مواد تر دوو درسي ساعتونو ډېر ول. استاد اړينه وبلله، چي دباندنيو محصلانو ته د ماښام له خوا مرستندويه ساعتونه د ليليې د کتابتون په لوست ځای کي ونيسي. د لکچر له لومړۍ ورځي څخه د درسي موادو د توضيح په څنګ کي ئې د خپل علمي ژوندانه ځيني مشورې هم راښوولې. يوه په هغو کي، چي ده به ډېره يادوله، هغه د تاريخ له منځه د ځينو پاڼو يا پېښو لاسي (عمدي او قصدي) ايستل او راتلونکي نسلونه له هغو څخه بې خبره ساتل ئې لويه ګناه بلله.

ستاسي درنو لوستونکو مخ ته اوس غوړېدلی لوی مغتنم تاريخ، چي د هيواد د تاريخ د يوې ځلاندي او پرتميني دورې د پېښو ډېر مفصل بيان په خورا دقيق او مستند ډول د هيواد د يو خواريکښ او د عمر تر پايه د نه ستړي کېدونکي مؤرخ ارواښاد عزيزالدين وکيلي پوپلزي په زيار راټول سوی دئ، د پورتني ناوړه حالت سره د مخامخ کېدو تکل ئې سوی ؤ، چي د دې دقيق او مستند اثر ځيني پاڼې د ځينو مغرضو او مضرو افرادو په لاس د خپل سليقوي مزاج له مخي ځني وباسي او افغان اولس له هغه څخه محروم کړي، خو د ليکوال د باهمته کورنۍ د غړو ټينګ هوډ د حقيقت سپينه پرده د تعصب له سپېرو ګردونو او اېرو څخه وژغورله.

دغه مستند اثر "سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان" په کوم تفصيل سره، چي راوړه سوی دئ، يقيناً د ليکوال د قلم لوی سبک، حوصله او زغم ښيي، چي

اولس ته د حقیقت رسوني د لوی پیټي د وړلو مسؤلیت او لُوړه د دغه عصر د نومیالیو لیکوالو، پوهانو او څېړونکو ژمنتیا له خپل هیواد او اولس سره ښیي. د دغه اثر لوستل نه یوازي اوسني او راتلونکي نسلونه د تاریخ د ربښتینو پېښو سره اشنا کوي، بل لا د تاریخ لیکنګ او د تاریخي څېړنو د موادو، معلوماتو او اطلاعاتو د راټولونګ او د هغه مهال له میتودو او روشونو سره هم اشنا کېدل دي. ځای ځای د پېښو شننه او سپړنه هم په زړه پوري مطالب لري. په عموم کي زموږ د ځلوېښتو کلونو د ناخوالو او غمیزو علتونه به ډېر وي، خو په هغو کي د هیواد د ځلمیانو او سیاسي ګوندونو او تنظیمونو د خپل تاریخ له حقیقي پېښو څخه لږ پېژندنه، د اغیارو او پردو په لاس کښل سویو غیرحقیقي تاریخونو او تحلیلونو ته تر حد زیاته پاملرنه، د خپل تاریخ د ربښتینو ملي اتلانو هېرونه، له خپلو ملي ګټو او کلتوري ارزښتونو سره سپک چلند او د پردي ناوړه کلتورونو د منښت له پاره زمینه مهیا کېدنه، ... زما په اند تر ټولو اساسي علتونه ګڼل کېدای سي.

علامه رشاد اکاډیمي ویاړي، چي د علامه بابا د ناچاپو آثارو د چاپ په څنګ کي دا پلا د هیواد د خواریکښ مؤرخ اروانښاد عزیزالدین وکیلي پوپلزي دغه اثر "سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان" هم چاپ ته وسپاره. د جمهور رئیس له فرهنګي سلاکار اسدالله غضنفر څخه مننه چي د دې کتاب په چاپ کي ئې مرسته کړېده.

په درناوي

علامه رشاد اکاډیمي

څېړندوی شېرشاه رشاد

فهرست

۱. پیشگفتار ۲۶
۲. سلطنت از نگاه اعلیحضرت امان الله شاه غازی ۳۱
۳. مآخذ و مدارک تاریخ دورهٔ امانیه ۳۲

فصل اول

زندگانی شهزاده امان الله در دامان هستی پدر

(۱۲۷۱ ش - ۱۲۹۷ش)

۴. سوانح اعلیحضرت امان الله شاه ۳۴
۵. مراسم ختنه سوری ۳۶
۶. مادر امان الله شاه ۴۱
۷. اولاد سکهٔ علیا حضرت ۴۷
۸. ملکهٔ رسمی اعلیحضرت امان الله شاه ۴۸
۹. تلاشهای خاندان امان الله شاه در راه اعادهٔ استقلال کامل افغانستان ۵۰
۱۰. امیر حبیب الله خان و مسئلهٔ استقلال افغانستان ۵۰
۱۱. استقلال افغانستان ۵۷
۱۲. مهماندار هیئت ترکها و جرمنها ۶۲

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۷ شمسی

۱۳. واقعهٔ قتل امیر حبیب الله خان ۶۳
۱۴. ورود نائب السلطنه در حصهٔ مقتل ۶۴
۱۵. امر عزیمت بطرف مرکز جلال آباد ۶۶

١٦. امارت سلطنت نصرالله خان ٦٧
١٧. مراسم تدفین امیر حبیب الله خان در جلال آباد ٦٩
١٨. صدور پیامها بامضاء امیر نصرالله ٦٩
١٩. پیام امیر نصرالله بعنوان وایسرا نائب السلطنه حکومت هند برتانوی ٧٢
٢٠. قیام عین الدوله اخذ انتقام خون پدر و حصول استقلال تامهٔ افغانستان .. ٧٣
٢١. پیام جدهٔ عین الدوله بعنوان سران نظامی کابل ٧٦
٢٢. مراسم جلوس خصوصی امان الله شاه ٧٧
٢٣. نطق نائب سالار نظامی طبع و نشر اشتهار استقلال ٨٠
٢٤. معاینه عسکری در میدان چهاونی نزدیک قومی باغ و ابلاغ ٨٠
٢٥. بیانات قوماندان قواء نظامی ٨١
٢٦. تقرر نظام الدین خان ناظم به آمریت هیئت مستحفظین راه های کابل .. ٨٢
٢٧. تعین شدن محمودخان برای وارسی امور جلال آباد ٨٢
٢٨. سانسور تلیفون و انسداد راه کابل - جلال آباد ٨٣
٢٩. وصول موکب علیا حضرت از جلال آباد به کابل ٨٣
٣٠. اظهارات علیا حضرت در خصوص دولت امانیه ٨٥
٣١. رهایی خاندان مصاحبان خاص از حبس ٨٦
٣٢. فرمان امیر نصرالله خان بعنوان اعتماد الدوله ٨٧
٣٣. مخالفت مستوفی الممالک بدولت بااستقلال امانیه ٩٠
٣٤. محمدایوب خان پروانی ٩٣
٣٥. وصول محبوسین در ارگ کابل ٩٤
٣٦. فرستاده شدن نماینده سیاسی حکومت هند برتانوی از جلال آباد بکابل ٩٥
٣٧. جلوس رسمی و تاج گذاری امان الله شاه ٩٦
٣٨. برگذاری محفل فاتحه خوانی امیر حبیب الله خان در قصر سلامخانه ٩٧
٣٩. نطق امان الله شاه در محضر عساکر و اهل دربار ٩٧
٤٠. اظهارات اعتمادالدوله ٩٨
٤١. تاج استقلال ٩٩
٤٢. متن بیعت نامه نصرالله خان ١٠١
٤٣. بیعت نامه معین السلطنه و عضدالدوله ١٠١

۴۴. مهر پادشاهی ۱۰۲
۴۵. نشان دولت افغانستان ۱۰۳
۴۶. تهنیت جلوس بااستقلال ۱۰۴
۴۷. انقلاب عسکری در جلال آباد برهبری غلام رسول سپاهی هراتی ۱۰۵
۴۸. اوضاع جلال آباد بعد از جلوس امیر نصرالله خان ۱۰۷
۴۹. اعزام محمودخان از کابل به جلال آباد ۱۰۹
۵۰. اعزام نماینده سیاسی هند برتانوی از جلال آباد به کابل ۱۱۱
۵۱. یکصد و یک ضرب توپ در جلال آباد ۱۱۲
۵۲. پیام اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان وایسرا نائب السلطنه هندوستان ... ۱۱۵
۵۳. انعقاد مجلس در برج شمالی ارگ ۱۱۵
۵۴. رد پیشنهادهای حکومت انگلیسی هند ۱۱۶
۵۵. متن پیام اعلیحضرت امان الله شاه (بعنوان وایسرا نائب السلطنه ...).... ۱۱۷
۵۶. نامهٔ تعزیت برای اعلیحضرت امان الله شاه از طرف ۱۱۸
۵۷. پیام امان الله شاه به نمایندهٔ سیاسی حکومت افغانستان در هند ۱۱۹
۵۸. گزارش ایام جلوس امان الله شاه بقرار اظهار سردار محمدنادر خان ۱۱۹
۵۹. توضیح ۱۲۳
۶۰. سهم خاندان علیا حضرت در ساختمان دولت امانیه ۱۲۴
۶۱. دیدار سردار فقیرمحمد خان از سردار نصرالله خان در مجلس ۱۲۷
۶۲. توطیه ها و پروپاگندها ۱۲۹
۶۳. قطع معاشات نسبی ۱۳۰
۶۴. منع جیرهٔ مقرره ۱۳۱
۶۵. اعدام ۱۳۱
۶۶. حرکت سوء قصد علیه اعلیحضرت امان الله شاه ۱۳۲
۶۷. محکوم شدن نیک محمد خان گردیزی به حبس و ضبط جایداد ۱۳۳
۶۸. منشاء بلوا در قندهار ۱۳۵
۶۹. وصول تلگرامها در تعزیت امیر حبیب الله خان ۱۳۸

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۸ هجری شمسی

۷۰. ارسال مکاتیب از حضور امان الله شاه برای محمدیعقوب خان ۱۴۱
۷۱. بازگشت محمود سامی بافغانستان ۱۴۱
۷۲. شنبه اول حمل سال ۱۲۹۸ش ۱۴۳
۷۳. عزیمت بطرف شام ۱۴۴
۷۴. دفتر خارجیه ۱۴۴
۷۵. پیام نمایندهٔ حکومت انگلیسی هند از کابل به هندوستان ۱۴۴
۷۶. تبعید میرزا نوراحمدخان سردفتر تحولات از کابل بهرات ۱۴۵
۷۷. تیغ انتقام ۱۴۶
۷۸. حبس و اعدام شاه علی رضاء خان ۱۴۹
۷۹. اعدام مستوفی الممالک ۱۵۲
۸۰. یادداشت نماینده سیاسی حکومت انگلیسی هند مقیم کابل ۱۵۵
۸۱. علاوهٔ امان افغان ۱۵۹
۸۲. گردان سراء ۱۶۰
۸۳. انعقاد مجلس جنگ یا صلح ۱۶۱
۸۴. وصول مکتوب وایسرا ۱۶۳
۸۵. فتح شهر تل ۱۶۴
۸۶. وصول هیئت مبصرین وقایع سمت جنوبی بدارالسلطنه کابل ۱۶۵
۸۷. پیام امان الله بجواب وایسرا ۱۶۵
۸۸. خلعت استقلال ۱۶۶
۸۹. رهایی سردار عنایت الله خان معین السلطنه از قید نظر دولت امانیه ۱۶۷
۹۰. مارش استقلال ۱۶۹
۹۱. تقدیم عهدنامهٔ بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی از طرف ۱۷۲
۹۲. کنفرانس صلح ۱۷۳
۹۳. قلم یادگار ۱۷۷
۹۴. اساس روابط دوستی افغانستان و روسیه شوروی ۱۷۸
۹۵. معرفی براوین بوزارت مختاری روسیه در افغانستان ۱۷۸

۹۶. نخستین نامه وداديه دولت مستقل آزاد افغانستان بدولت روسیه ۱۷۹
۹۷. پیام ناظر امور خارجیهٔ افغانستان بعنوان وزیر امور خارجیه دولت روسیه ۱۸۰
۹۸. نامه ناظر امور خارجیهٔ افغانستان بجواب نامهٔ کمیسار ملی امور خارجیهٔ ۱۸۰
۹۹. جواب پیام اعلیحضرت امان الله شاه از مسکو بکابل ۱۸۱
۱۰۰. تعیین هیئت سفارت فوق العاده برای معرفی افغانستان مستقل ۱۸۲
۱۰۱. تاریخ عزیمت هیئت سفارت فوق العاده افغانستان از کابل جانب تاشکند ۱۸۴
۱۰۲. مراسم عبور هیئت های سفارت افغان و روس ۱۸۶
۱۰۳. متن خطبهٔ مولوی عبدالودود فتاح الدین امام و خطیب مسجد دوم شهر. ۱۸۷
۱۰۴. ماه حمل سال ۱۲۹۸ش ۱۸۸
۱۰۵. مجموعهٔ اسناد روابط افغانستان و اتحاد شوروی ۱۸۹
۱۰۶. مفاد استقلال افغانستان برای همسایه بزرگ شمالی ما ۱۹۳
۱۰۷. امر استحضار متخصصین از آلمان بکابل ۱۹۵
۱۰۸. اعدام غلام رسول حاکم پنجشیر در اثر خلاف ورزی از اوامر حکومت..... ۱۹۵
۱۰۹. سوء قصد علیه اعلیحضرت امان الله شاه در بندر قرغه ۱۹۶
۱۱۰. شدت حبس نصرالله خان ۲۰۰
۱۱۱. فهرست اعدام شده گان واقعهٔ قرغه ازین قرارند ۲۰۱
۱۱۲. تکذیب خبر ۲۰۲
۱۱۳. عزیمت سپه سالار از کابل به جلال آباد ۲۰۳
۱۱۴. جرگه اقوام در جلال آباد ۲۰۴
۱۱۵. انعقاد محفل دعوت در قصر سلامخانهٔ شاهی کابل ۲۰۶
۱۱۶. اظهارات غازی امان الله شاه در قصر سلامخانهٔ شاهی کابل ۲۰۷
۱۱۷. تعمیر مسجد و آرامگاه امیر حبیب الله خان ۲۰۹
۱۱۸. موعد برگذاری عید ملی ۲۱۰
۱۱۹. تشکیلات ادارات و مقرری ها و ترفیعات در سال ۱۲۹۷ - ۱۲۹۸ش ۲۱۱
۱۲۰. تشکیل ادارات افغانستان در دورهٔ قبل از سلطنت امان الله شاه ۲۱۲
۱۲۱. محاکم ۲۱۲
۱۲۲. تشکیل نظارت خانه ها ۲۱۳
۱۲۳. تشکیلات ادارات حضور سال ۱۲۹۸ - ۱۲۹۹ش ۲۱۴

۱۲۴. تاسیس نظارت امور خارجیه ۲۱۴
۱۲۵. سپه سالار درجه اول ۲۱۴
۱۲۶. مقرری سفیر و مستشار در هند ۲۱۵
۱۲۷. رواج تاریخ شمسی در دفاتر افغانستان ۲۱۵
۱۲۸. تاسیس جریده امان افغان ۲۱۵
۱۲۹. تاسیس شورای علوم ۲۱۷
۱۳۰. علماء حضور و شورای علوم ۲۱۸
۱۳۱. تاسیس مجلس وضع قوانین ۲۱۹
۱۳۲. ریاست عمومیهٔ شوری ۲۱۹
۱۳۳. معارف افغانستان ۲۲۰
۱۳۴. تاسیس دارالامان معارف ۲۲۱
۱۳۵. ناظر دارالامان معارف ۲۲۱
۱۳۶. تاسیس مدرسه اصول دفتری ۲۲۲
۱۳۷. تاسیس مکاتب ابتدائی ۲۲۳
۱۳۸. مصارف سالانهٔ نظارت معارف ۲۲۳
۱۳۹. منشی حضور ۲۲۴
۱۴۰. قلعه بیگی ارگ کابل ۲۲۵
۱۴۱. عبدالوکیل خان برگد ۲۲۵
۱۴۲. تشکیل انجمن آزادی خواهان در کابل ۲۲۵
۱۴۳. مقرری های جدید ۲۲۶
۱۴۴. درس حقوق بین المللی ۲۲۷
۱۴۵. اعزام طلاب از کابل به فرانسه ۲۲۸
۱۴۶. فرمان اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان اهالی ریزه کوهستان ۲۲۹
۱۴۷. سند حسن خدمت ۲۲۹
۱۴۸. فکر تاسیس شهر جدید کابل ۲۳۰
۱۴۹. امین العسس ۲۳۰
۱۵۰. دوست محمد خان و خواجه محمد خان ۲۳۱
۱۵۱. عبدالحبیب خان ۲۳۲

۱۵۲. نائب الحکومه قطغن و بدخشان ۲۳۳
۱۵۳. مستوفی کندهار ۲۳۳
۱۵۴. کرنیل توپ خانه ۲۳۴
۱۵۵. ترفیع سیدشاه به رتبه نائب سالار ملکی ۲۳۴
۱۵۶. داگ خانه افغانی در پشاور ۲۳۵
۱۵۷. حاکم تاشقرغان ۲۳۶
۱۵۸. مقرری مامور خریداری ۲۳۶
۱۵۹. فرار و ضبط جایداد ۲۳۷
۱۶۰. دائرهٔ اطلاعات ۲۳۷
۱۶۱. تدریس زبان روسی به معلمی شیخ عبدالله نومسلم ۲۳۹

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۹ش

۱۶۲. ترویجهٔ کلمهٔ افغانی در مسکوکات دولت افغانستان ۲۴۱
۱۶۳. مسکوکات طلایی اعلیحضرت امان الله شاه غازی ۲۴۴
۱۶۴. مسکوکات فلزی جدید ضرب دولت امانیه در سال ۱۲۹۹ش ۲۴۴
۱۶۵. مسکوکات کاغذی ۲۴۵
۱۶۶. نظارت تجارت ۲۴۵
۱۶۷. تکذیب نشریهٔ غلط قونسل انگلیس مقیم مشهد ۲۴۶
۱۶۸. تبدیل نام زین العمارت به قصر علیا ۲۴۷
۱۶۹. عزیمت ناظر امور خارجیه افغانستان به هندوستان ۲۴۸
۱۷۰. هیئت انگلیسی مقابل هیئت افغانی ۲۴۹
۱۷۱. تعمیر نظارت حربیه در ساحهٔ قومی باغ کابل ۲۴۹
۱۷۲. تعمیر منار استقلال در ساحهٔ قومی باغ ۲۵۰
۱۷۳. احداث بند در علاقهٔ بتخاک ۲۵۱
۱۷۴. وصول سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان در تهران ۲۵۱
۱۷۵. در مدح اعلیحضرت شاهنشاه ۲۵۳
۱۷۶. ورود طیاره در کابل ۲۵۴
۱۷۷. مدیر تفتیش نظارت معارف ۲۵۵

۱۷۸. دفع منازعات قومی و محلی بین مردم کوه بند ریزه کوهستان و نجراو .. ۲۵۵
۱۷۹. ادارهٔ نفوس شماری ۲۵۶
۱۸۰. اعزام عبدالعزیز خان یاور حضور از کابل به قندهار ۲۵۷
۱۸۱. ناظر امنیه ۲۵۹
۱۸۲. مراحم اعلیحضرت امان الله شاه غازی در حق دو تن از رادمردان محاربهٔ.. ۲۵۹
۱۸۳. وفات سردار نصرالله خان ۲۶۰
۱۸۴. مقرری الله نوازخان به ترجمانی ادارهٔ اخبار سر نگرانی مکاتب سمت ۲۶۲
۱۸۵. اعزام اولین عکاس از کابل به مرکز بلخ برای عکاسی مناظر ولایات شمال ۲۶۲
۱۸۶. نشر یک سلسله خبرها ۲۶۳
۱۸۷. فروغ مصنوعات وطنیه ۲۶۴
۱۸۸. عزل عبدالحبیب خان از نظارت معارف ۲۶۴
۱۸۹. مدیر جریدهٔ ستارهٔ افغان ۲۶۶
۱۹۰. تاسیس مکاتب ابتدائی در افغانستان در سال ۱۲۹۹ش ۲۶۶
۱۹۱. تاسیس مکتب در تاشقرغان ۲۶۸
۱۹۲. اعطاء نشان حمیت از حضور اعلیحضرت امان الله شاه برای مجاهدین ... ۲۶۹
۱۹۳. اعطای کلاه و جیقه و کوسی برای سپه سالاری ناظر حربیه ۲۷۰
۱۹۴. توجه اعلیحضرت امان الله شاه غازی بحال فیل بانان و فیل های که ۲۷۱
۱۹۵. اعطای لقب عهدة التجار و نشان عزت و خلعت ۲۷۲
۱۹۶. طرفداری امان الله شاه غازی از آزادی ترکیه و هندوستان ۲۷۲
۱۹۷. عزیمت ناظر عدلیه بطرف بلخ برای تحقیق و تفتیش واقعهٔ آن سمت ... ۲۷۳
۱۹۸. تحول جدید در امور معارف ۲۷۴
۱۹۹. تشکیل نظارت معارف در سال ۱۲۹۹ش ۲۷۴
۲۰۰. ورود مهاجرین هندی در افغانستان ۲۷۴
۲۰۱. نظامنامهٔ مهاجرین هندی در افغانستان ۲۷۶
۲۰۲. پیام داکتر عبدالغنی ۲۷۸
۲۰۳. اقامت مهاجرین هندی در افغانستان ۲۸۰
۲۰۴. لوازمات برای حاکم مهاجرین ۲۸۱
۲۰۵. معروضه نائب الحکومهٔ قطغن بحضور پادشاه غازی ۲۸۲

۲۰۶. دارالحکومهٔ قطغن و بدخشان ۲۸۲
۲۰۷. عزیمت یک تعداد مهاجرین هندی از کابل به اناتولیه ۲۸۳
۲۰۸. اداء نماز عید سعید فطر در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل ۲۸۴
۲۰۹. بیانات اعلیحضرت امان الله شاه در باب خلافت اسلام........ ۲۸۶
۲۱۰. میلهٔ عید فطر در باغ بابرشاه کابل ۲۸۷
۲۱۱. مقرری صالح محمد خان بحاکمی اعلی ولایت میمنه ۲۸۷
۲۱۲. افتتاح انجمن معارف ۲۸۹
۲۱۳. رئیس و اعضاء انجمن معارف ۲۹۰
۲۱۴. عزیمت پادشاه از شهر کابل به پغمان ۲۹۱
۲۱۵. جلب اسپان سواری رسالهٔ شاهی........................ ۲۹۱
۲۱۶. اظهارات یک نفر نمایندهٔ سیاسی انگلیس........................ ۲۹۲
۲۱۷. تردید شایعات غلط ۲۹۲
۲۱۸. ورود وفد دیره دونی بحضور هیئت صلحیهٔ افغانی........ ۲۹۳
۲۱۹. عرض سلام مردم روهیلکند بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی...... ۲۹۴
۲۲۰. دعوت مسلمانان کوه منصوری هندوستان باعزاز هیئت افغانی ۲۹۶
۲۲۱. یادداشت هیئت برتانیه که به هیئت افغانی تقدیم کرده است ۲۹۷
۲۲۲. تاسیس مدرسهٔ اسلامی افغانی در بریلی مرکز ولایت روهیلکند ۳۰۰
۲۲۳. تاسیس اولین مکتب ابتدائی در چهاردهی کابل ۳۰۱
۲۲۴. پوشیدن کوسی ملی وطنی........................ ۳۰۲
۲۲۵. بازگشت هیئت مذاکره صلحیه از هند به کابل ۳۰۲
۲۲۶. تاسیس مکتب در جلال آباد مرکز ولایت ننگرهار ۳۰۳
۲۲۷. تاسیس مجلهٔ اتفاق اسلام در هرات ۳۰۴
۲۲۸. مراسم عید سعید اضحی........................ ۳۰۵
۲۲۹. اشتراک اعلیحضرت امان الله شاه غازی در مجلس سوگواری مستر تلک . ۳۰۶
۲۳۰. ورود مولوی برکت الله در کابل ۳۰۶
۲۳۱. ترفیع و تبدیل غلام نبی خان ۳۰۶
۲۳۲. محفل عروسی و نکاح در قصر گلخانهٔ ارگ ۳۰۷
۲۳۳. رضائیت اعلیحضرت امان الله شاه از عساکر جبههٔ سمت مشرقی........ ۳۰۷

۲۳۴. اعزام هیئت سفارت فوق العادهٔ افغانی از کابل به بخارا.......... ۳۰۸
۲۳۵. معاینهٔ طلاب مکتب حربیه ۳۰۸
۲۳۶. تشریف فرمایی اعلیحضرت امان الله شاه در نظارت معارف ۳۰۹
۲۳۷. ورود جمال پاشا بدارالسلطنهٔ کابل.......... ۳۱۰
۲۳۸. فرمان اعلیحضرت امان الله شاه در خصوص تاسیس مکاتب در سمت ... ۳۱۰
۲۳۹. تکذیب خبر.......... ۳۱۱
۲۴۰. معرفی سفیر فوق العادهٔ ایران بدربار کابل.......... ۳۱۲
۲۴۱. پیام محمود طرزی بعنوان چیچرین ۳۱۲
۲۴۲. ورود هیئت انگلیسی بدارالسلطنهٔ کابل.......... ۳۱۳
۲۴۳. ورود وکلاء اقوام سرحد بدارالسلطنهٔ کابل ۳۱۸
۲۴۴. تاسیس شفاخانهٔ طب یونانی بدارالسلطنهٔ کابل ۳۱۹
۲۴۵. فرود آمدن طیارهٔ انگلیس در علاقهٔ کتواز.......... ۳۱۹
۲۴۶. افتتاح مکتب مستورات ۳۲۰
۲۴۷. کشته شدن موسیو براوین در غزنین ۳۲۰
۲۴۸. احضار وکلاء اقوام پښتون بدارالسلطنهٔ کابل.......... ۳۲۲
۲۴۹. ترفیعات و تبدیلی ها.......... ۳۲۳
۲۵۰. یادداشت دائرهٔ ضبطیهٔ کوتوالی کابل در خصوص رهایی غلام و کنیز..... ۳۲۴
۲۵۱. اعلان ۳۲۵
۲۵۲. تصویب و منظوری لوائح نظارت تجارت ۳۲۷
۲۵۳. تاسیس اولین مکتب در نجراو.......... ۳۲۷
۲۵۴. پیشنهاد حاکم کوهستان در خصوص شمولیت پسران مستوفی الممالک ۳۲۸
۲۵۵. حکم اعلیحضرت در مورد پسران مستوفی ۳۲۹
۲۵۶. تعمیر زیارت شاه مردان ۳۳۰
۲۵۷. تعمیر آرامگاه شاه عبدالعظیم ۳۳۱
۲۵۸. مقرری کمان افسر فوج قلات ۳۳۲
۲۵۹. اعزام فضل احمد خان برکد بطرف سرحد شمال افغانستان ۳۳۳
۲۶۰. توجه بحال پسران عبدالاحمد خان غزنوی ۳۳۳
۲۶۱. وفیات سال ۱۲۹۹ش ۳۳۴

۲۶۲. فوت علیا رتبه ۳۳۵
۲۶۳. نوت های سال ۱۲۹۸ شمسی ۳۳۵
۲۶۴. فابریکه برج جبل السراج ۳۳۵

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۳۰۰ هجری شمسی

۲۶۵. تاسیس جریدهٔ ابلاغ (اخبار مفت دیواری) ۳۳۶
۲۶۶. اعلان طلب استسقاء ۳۳۶
۲۶۷. تشکیل جدید وزارت حربیه ۳۳۸
۲۶۸. تشکیل جدید وزارت عدلیه ۳۳۸
۲۶۹. لایحهٔ تخفیف عبارات القاب ۳۳۹
۲۷۰. القاب رتب ملکی ۳۴۰
۲۷۱. افتتاح اولین مکتب ابتدائی در شهر قندهار ۳۴۰
۲۷۲. وصول خبر از مسکو ۳۴۰
۲۷۳. عریضهٔ اهالی قندهار ۳۴۱
۲۷۴. تاسیس دومین مکتب دختران در کابل ۳۴۱
۲۷۵. ورود سفارت فوق العادهٔ بخارا بدربار کابل ۳۴۲
۲۷۶. ورود سفارت فوق العادهٔ دولت اناتولی بدربار کابل ۳۴۲
۲۷۷. تعیین سه صد نفر شاگرد برای تحصیل به هند و اروپا ۳۴۲
۲۷۸. وفات ۳۴۴
۲۷۹. مراسلهٔ و.ا. لینن رئیس کمیساران جمهوریت فدراتیف سوسیالیستی .. ۳۴۴
۲۸۰. اشتهار جهاد ۳۴۵
۲۸۱. اوقات کار پادشاه ۳۴۵
۲۸۲. اعزام اولین دسته طلاب افغانی از کابل بآلمان ۳۴۶
۲۸۳. فاتحه خوانی طلعت پاشاه در عین العمارت کابل ۳۴۷
۲۸۴. ورود جناب عالی در قلعهٔ مرادبیگ ۳۴۹
۲۸۵. ملاقات باوزیر امور خارجیه ۳۴۹
۲۸۶. خبرهای از بخارا ۳۵۰
۲۸۷. اعدام ۳۵۰

۲۸۸. مراسم عید سعید فطر ۳۵۰
۲۸۹. هفت فرمان اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان اهالی هفت ولایت شمال ... ۳۵۲
۲۹۰. مدافعه از مقام خلافت ۳۵۴
۲۹۱. ورود ۳۵۴
۲۹۲. باریابی سفراء بحضور اعلیحضرت امان الله شاه بمناسبت تبریک ۳۵۵
۲۹۳. جشن ولادت شاهزاده رحمت الله ۳۵۵
۲۹۴. دعوت باعزاز و احترام اعلیحضرت غازی ۳۵۵
۲۹۵. نشان لمر اعلی ۳۵٦
۲۹٦. متن معروضهٔ شکریهٔ سپه سالار وزیر حربیه ۳۵۷
۲۹۷. طبع نظامنامه ها ۳۵۸
۲۹۸. اعزام هیئت تفتیش بحکومت مقر تحت ریاست امین العسس ۳۵۹
۲۹۹. بازگشت هیئت تحقیقیهٔ افغانی ۳۵۹
۳۰۰. افتتاح مکتب حکام ۳۵۹
۳۰۱. قونسلگری افغانی در مشهد ۳٦۰
۳۰۲. شکست قواء انگلیسی از دست مجاهدین پښتون ۳٦۰
۳۰۳. تکذیب قول جریدهٔ الوکیل ۳٦۱
۳۰۴. مسئلهٔ پښتونهای سرحد ۳٦۲
۳۰۵. ورود سفیر مختار جدید روسیهٔ شوروی بدارالسلطنهٔ کابل ۳٦۳
۳۰٦. دعوت وزیر امور خارجیه افغانستان ۳٦۴
۳۰۷. باریابی سفیر مختار جدید روسیهٔ شوروی بحضور اعلیحضرت ۳٦٦
۳۰۸. لطف و مساعدت دولت پادشاهی افغانستان در مورد شیعیان تیرا ۳٦۷
۳۰۹. عبور زائران طوری از طریق افغانستان بعزم مشهد مقدس ۳٦۷
۳۱۰. وفات ۳٦۸
۳۱۱. امضاء معاهدهٔ فیمابین روس و افغانستان ۳٦۸
۳۱۲. موافقت در خصوص قونسلگری ها فیمابین جمهوریهٔ اشتراکیهٔ ۳۷۱
۳۱۳. تبریک عید ملی استقلال ۳۷۳
۳۱۴. تمدید نل و وصول آب آشامیدنی از پغمان به شهر کابل ۳۷۳
۳۱۵. مجلس عزاداری حضرت سیدالشهداء در قلعهٔ فراشهای پغمان ۳۷۴

۳۱۶. حمله بر کمپ اشتر سواران ۳۷۵
۳۱۷. قونسل افغانستان در مشهد........................ ۳۷۶
۳۱۸. مکتوب وزیر امور خارجیه افغانستان بعنوان رئیس وفد برتانوی......... ۳۷۶
۳۱۹. مکتوب سرهزی دابس رئیس وفد برتانوی بجواب وزیر امور خارجیه ۳۷۶
۳۲۰. اعزام طلاب افغانستان به اروپا ۳۷۷
۳۲۱. نطق اعلیحضرت امان الله شاه........................ ۳۷۸
۳۲۲. وصول طلاب افغانی در فرانسه........................ ۳۸۲
۳۲۳. اطلاعات جدیده در باب طلبای افغانی در اروپا........................ ۳۸۲
۳۲۴. انعقاد محفل دعوت در قصر سلامخانهٔ عام........................ ۳۸۲
۳۲۵. اعطای نشان های صداقت و انعامات نقد ۳۸۴
۳۲۶. برگذاری جشن استقلال (عید ملی) در چمن حضوری کابل ۳۸۵
۳۲۷. رئیس دائرهٔ ارکان حرب و نشر مجموعهٔ عسکری........................ ۳۸٦
۳۲۸. معاهده فیمابین افغانستان و برطانیه........................ ۳۸٦
۳۲۹. باریابی نمایندگان دولت انگلیس بحضور اعلیحضرت امان الله شاه...... ۳۹۴
۳۳۰. تجدید روابط همسایگی ۳۹٦
۳۳۱. تعیین هیئت های تنظیمیه........................ ۳۹۷
۳۳۲. مقرری حاکم کلان غزنین ۳۹۸
۳۳۳. قصیده در مدح پادشاه افغانستان و حاکم کلان غزنین ۳۹۹
۳۳۴. قصیده به مدح اعلیحضرت امان الله شاه غازی از غلام جیلانی مفتی..... ۴۰۱
۳۳۵. ورود سفیر و اعضاء سفارت ایران بدربار کابل........................ ۴۰۲
۳۳٦. جنگ مردم وزیر با قواء انگلیس بمقام کانور........................ ۴۰۳
۳۳۷. بازگشت اعتمادالدوله از قندهار بکابل ۴۰۳
۳۳۸. باریابی مؤدب السلطان بحضور اعلیحضرت پادشاه غازی........................ ۴۰۴
۳۳۹. عزیمت وزیر مختار فوق العادهٔ دولت پادشاهی افغانستان از کابل به لندن ۴۰۴
۳۴۰. رئیس جدید شورای دولت ۴۰۵
۳۴۱. عزیمت دستهٔ دوم طلاب افغانی از کابل جانب اروپا........................ ۴۰۵
۳۴۲. توصیه نامهٔ اعلیحضرت امان الله شاه برای طلاب افغانی مقیم فرانسه.... ۴۰۵
۳۴۳. بیانات صدر انجمن اسلامیه در لندن........................ ۴۰٦

۳۴۴. ورود وزیر مختار و سفیر فوق العادۀ دولت انگلستان بدربار کابل ۴۰۶

۳۴۵. شرفیابی وزیر مختار و سفیر فوق العاده و هیئت سفارت فوق العادۀ ۴۰۷

۳۴۶. وفات ۴۰۷

۳۴۷. ممثل دولت بخارا در کابل ۴۰۸

۳۴۸. ورود سید عالم خان امیر سابق بخارا بافغانستان ۴۰۸

۳۴۹. ورود عبدالحکیم ترکمان از بخارا بافغانستان ۴۱۸

۳۵۰. ابراهیم بیگ و غازی انور پاشا ۴۱۹

۳۵۱. ورود ابراهیم بیگ بدارالسلطنۀ کابل ۴۲۰

۳۵۲. وفات ۴۲۱

واقعات و جریانات مهمۀ سال ۱۳۰۱ هجری شمسی

۳۵۳. افتتاح دائرۀ گمرک ۴۲۲

۳۵۴. نظامنامۀ وظائف مدیریت محاسبۀ وزارت امور خارجیه ۴۲۳

۳۵۵. تاسیس انجمن علمی و تحقیقی ۴۲۶

۳۵۶. آغاز کار شهر جدید کابل موسوم به (دارالامان)........................... ۴۲۷

۳۵۷. تشکیل ایالت کابل.. ۴۲۸

۳۵۸. قانون پاسپورت... ۳۲۸

۳۵۹. ورود موسیو فوشه.. ۴۲۸

۳۶۰. مراسم برافراشته شدن بیرق دولت پادشاهی افغانستان در مشهد ۴۲۹

۳۶۱. وفات جناب سید عبدالسلام القادری.................................... ۴۳۰

۳۶۲. مراسم برگذاری اولین بیرق دولت پادشاهی افغانستان در لندن........ ۴۳۱

۳۶۳. زیارت مولوی شاه عباس در باغ عمومی کابل............................ ۴۳۳

۳۶۴. اعلان از وزارت امنیۀ عمومیه ۴۳۳

۳۶۵. انعقاد محفل در وزارت معارف بحضور اعلیحضرت ۴۳۴

۳۶۶. جشن میلاد شاه ایران در سفارت خانۀ ایران مقیم کابل ۴۳۴

۳۶۷. وفات حاکم کلان بامیان ۴۳۵

۳۶۸. اعلان سرکاری.. ۴۳۶

۳۶۹. هوالعلیم.. ۴۳۶

۳۷۰. استقبال هیئت سفارت فوق العادهٔ افغانی در هندوستان ۴۳۷
۳۷۱. مراسم عید سعید فطر در غزنی ۴۳۹
۳۷۲. بازگشت هیئت سفارت فوق العادهٔ افغانستان ۴۴۰
۳۷۳. وصول مکتوب اولین دسته طلاب افغانی مقیم پاریس بحضور ۴۴۲
۳۷۴. ورود هیئت معادن شاسان ایتالوی در افغانستان ۴۴۲
۳۷۵. دعوت از طرف اعلیحضرت پادشاه افغانستان در قصر دلکشا ۴۴۴
۳۷۶. اعطای نشان لمر اعلی برای محمود طرزی ۴۴۵
۳۷۷. استعفاء محمود طرزی از وزارت امور خارجیه ۴۴۵
۳۷۸. بیانات محمدولی خان ۴۴۷
۳۷۹. اظهارات اولین سفیر مختار دولت ایتالیا بدربار کابل ۴۴۷
۳۸۰. ورود سفیر و دوازده نفر اعضاء هیئت سفارت ترکیه بدارالسلطنهٔ کابل... ۴۴۸
۳۸۱. ورود قونسل جدید دولت روسیهٔ شوروی در هرات ۴۵۱
۳۸۲. ورود وکلای حکومت چین بدربار کابل ۴۵۱
۳۸۳. تعیین محمود طرزی به وزارت مختاری افغانستان در پاریس ۴۵۲
۳۸۴. وصول معروضهٔ شکریهٔ اهل هنود ساکن بلند شهر صوبهٔ اگره بدربار کابل ۴۵۲
۳۸۵. تردید افواهات ۴۵۲
۳۸۶. عزیمت مهاجرین هندی از افغانستان بطرف ایران ۴۵۳
۳۸۷. اداء نماز عید سعید اضحی در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل ۴۵۴
۳۸۸. محفل دعوت در سفارتخانهٔ افغانی مقیم لندن ۴۵۵
۳۸۹. نخستین اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان در قونسلگری افغانی. ۴۵۵
۳۹۰. گزارش عید ملی افغانستان در پغمان ۴۵۷
۳۹۱. شرح گزارش روز هشتم جشن ۴۵۸
۳۹۲. نطق محمدولی خان وزیر امور خارجیه ۴۶۱
۳۹۳. تبریکات فتوحات ترکیه ۴۶۲
۳۹۴. عزیمت جنرال قونسل افغانی از کابل به ترکستان چینی ۴۶۳
۳۹۵. اعتلای بیرق سفارت دولت پادشاهی افغانستان در برلین ۴۶۳
۳۹۶. نطق چیچرن وزیر امور خارجیه دولت روسیهٔ شوروی ۴۶۳
۳۹۷. معاهدهٔ دولت پادشاهی افغانستان و دولت جمهوری فرانسه ۴۶۴

۳۹۸. عزیمت وزیر مختار افغانی از کابل جانب پاریس ۴٦٦
۳۹۹. عزیمت وزیر مختار افغانی از کابل جانب برلین ۴٦٦
۴۰۰. ترتیب و تنظیم اولین بودجهٔ عمومی افغانستان ۴٦۷
۴۰۱. لایحهٔ شورای دولت ۴٦۸
۴۰۲. انشاآت دارالامان ۴۷۱
۴۰۳. مقرری های جدید ۴۷۱
۴۰۴. محفل فاتحه خوانی دو قهرمان راه آزادی ترکیه در کابل ۴۷۲
۴۰۵. علالت مزاج پاینده محمدخان سرمحرر جریدهٔ امان افغان ۴۷۳
۴۰٦. انعقاد جشن فتوحات ترکیه در قصر دلکشاه کابل ۴۷۴
۴۰۷. حبس نائب الحکومهٔ هرات ۴۷۵
۴۰۸. توشیح معاهدهٔ دوستی دولت پادشاهی افغانستان و دولت جمهوری..... ۴۷٦
۴۰۹. متن بیانیهٔ فخری پاشا ۴۷۸
۴۱۰. متن معاهدهٔ دولتین افغانستان و ترکیه ۴۷۹
۴۱۱. اعزام عساکر بطرف سرحدات شرقی افغانستان ۴۸۱
۴۱۲. تکذیب شایعات بعضی از حرائد هندی ۴۸۲
۴۱۳. بازگشت بدارالسلطنهٔ کابل ۴۸۴
۴۱۴. تلگرام اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای جارج پنجم پادشاه انگلستان. ۴۸۴
۴۱۵. تاسیس جریدهٔ هفته وار در خان آباد ۴۸۴
۴۱٦. عزیمت اعلیحضرت امان الله شاه از کابل به سمت مشرقی ۴۸۵
۴۱۷. ورود معلمین فرانسوی بکابل ۴۸۷
۴۱۸. نقل مکان وزارت مالیه و وزارت داخلیه در داخل ارگ کابل ۴۸۸
۴۱۹. اعلان آزادی زرشویی ۴۸۸
۴۲۰. اعلان از طرف وزارت مالیه ۴۸۸
۴۲۱. نقل مکان مکتب امانیه از ارگ جبل السراج به شهر کابل ۴۸۹
۴۲۲. تاریخ امانیه ۴۸۹
۴۲۳. برطرفی مدیر عمومی و مامورین پسته خانه و مقرری مدیر عمومی جدید ۴۹۰
۴۲۴. برطرفی سرمنشی حضور ۴۹۰
۴۲۵. کشف مسکوکات جعلی ۴۹۱

۴۲۶. واقعهٔ قتل ۴۹۱
۴۲۷. تشهیر و حبس دو نفر جعل کار ۴۹۱
۴۲۸. سرقت در داخل ارگ و وزارت حربیه ۴۹۲
۴۲۹. بازگشت مخفیانهٔ اعلیحضرت امان الله شاه از لغمان بکابل ۴۹۲
۴۳۰. عزیمت اعلیحضرت امان الله شاه غازی دفعهٔ دوم به سمت مشرقی....... ۴۹۳
۴۳۱. انعقاد لویه جرگهٔ نظامنامهٔ اساسی در جلال آباد ولایت ننگرهار ۴۹۴
۴۳۲. نطق رسکول نیکوف سفیر مختار روسیهٔ شوروی.............. ۴۹۶
۴۳۳. نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب رسکول نیکوف شیرخ السفراء ۴۹۶
۴۳۴. تصویب نظامنامهٔ اساسی افغانستان ۴۹۷
۴۳۵. مراسم جشن خصوصی استقلال در کابل.............................. ۴۹۸
۴۳۶. بازگشت غلام محمد خان مصور از اوروپا بکابل ۴۹۹
۴۳۷. اعلان پادشاهی ۵۰۰
۴۳۸. مکتب مکرمت ۵۰۱
۴۳۹. مطلع دانش ۵۰۲
۴۴۰. بازگشت وزراء از سمت مشرقی بدارالسلطنهٔ کابل ۵۰۲
۴۴۱. ورود به قندهار ۵۰۲
۴۴۲. افتتاح تلگراف بین کابل و سرحد دکه.............................. ۵۰۲
۴۴۳. تعیین هیئت سفارت فرانسه در افغانستان.............................. ۵۰۳
۴۴۴. اعطای مبلغ چهار صد پونت برای سفر خرچ راجا مهندراپرتاب ۵۰۳
۴۴۵. تجدید پل مالان هرات ۵۰۳
۴۴۶. سرقت در ده افغانان کابل.............................. ۵۰۴
۴۴۷. معافی محصول اضافی ۵۰۴
۴۴۸. برف باری زیاد در زمستان سال ۱۳۰۱شمسی ۵۰۵
۴۴۹. حریق کارخانهٔ بوت دوزی کابل ۵۰۵
۴۵۰. ترتیب بودجهٔ سال ۱۳۰۲شمسی.............................. ۵۰۵
۴۵۱. نعمت آزادی ۵۰۵
۴۵۲. سیاست خارجی افغانستان ۵۰۶

واقعات و جریانات مهمه سال ۱۳۰۲ شمسی

۴۵۳. ترتیبات میلهٔ دهقانی ۵۱۰
۴۵۴. طرح باغ عمومی کابل ۵۱۱
۴۵۵. طرح نقشهٔ آبیاری هشتاد و پنج هزار جریب زمین در دشت بگرام ۵۱۲
۴۵۶. افتتاح ریاست بلدیه کابل ۵۱۲
۴۵۷. تاسیس سه باب مکتب در هرات ۵۱۲
۴۵۸. عزیمت به اوروپا ۵۱۳
۴۵۹. تجاوز طیارات انگلیسی بخاک افغانستان ۵۱۳
۴۶۰. معاهدهٔ تجارتی بین افغانستان و انگلستان ۵۱۴
۴۶۱. انتخاب طلاب کابل بجهت اعزام بآلمان ۵۱۴
۴۶۲. وفات جنرال قونسل افغانی متعین بخارا ۵۱۵
۴۶۳. وفات بدری بیگ ۵۱۵
۴۶۴. منظوری طلاب مکاتب برای تحصیل فن پیله کشی ۵۱٦
۴۶۵. بازگشت بوطن ۵۱٦
۴٦٦. اولین مدرسهٔ زبان روسی در کابل ۵۱٦
۴٦۷. تشکیل شرکت افغان ۵۱۷
۴٦۸. مراسم عید سعید فطر ۵۱۷
۴٦۹. اعانه از طرف مامورین کوتوالی قندهار ۵۱۸
۴۷۰. طبع نظامنامهٔ اساسی افغانستان ۵۱۸
۴۷۱. نظامنامهٔ اساسی دولت علیهٔ افغانستان ۵۱۹
۴۷۲. طبع نظامنامهٔ نشانهای دولت پادشاهی افغانستان در برلین ۵۲٦
۴۷۳. طبع نظامنامهٔ نشانها ۵۲٦
۴۷۴. طبع نظامنامه ها ۵۲۸
۴۷۵. وفات ۵۲۸
۴۷٦. صاعقه ۵۲۹
۴۷۷. تقرر فارغ التحصیلان مکتب حکام بحکومت ها و علاقه داریها ۵۲۹

۴۷۸. حاکم کلان غزنی ۵۲۹
۴۷۹. حاکم کلان بدخشان........................ ۵۲۹
۴۸۰. محفل توزیع انعامات در مکتب مستورات ۵۳۰
۴۸۱. مسافرت به اروپا ۵۳۰
۴۸۲. وکیل وزارت معارف ۵۳۰
۴۸۳. حریق در شهر کابل ۵۳۰
۴۸۴. واقعهٔ قتل در قندهار ۵۳۱
۴۸۵. وفات ۵۳۱
۴۸۶. وفات حسن حلمی........................ ۵۳۲
۴۸۷. انتقال وزارتخانه ها از شهر کابل به پغمان........................ ۵۳۲
۴۸۸. حریق........................ ۵۳۳
۴۸۹. وفات ۵۳۳
۴۹۰. قرارداد تجارتی بین افغانستان و بریطانیا ۵۳۳
۴۹۱. طریق عمل به منتهای راه آهن ۵۳۶
۴۹۲. طریق عمل برخط فاصل سرحدی ۵۳۷
۴۹۳. محصلین فن پیله کشی........................ ۵۳۷
۴۹۴. محصلین مکتب قضاة........................ ۵۳۷
۴۹۵. شرکت ثمر........................ ۵۳۸
۴۹۶. امتحان مکتب امانیه........................ ۵۳۸
۴۹۷. کشف معدن ذغال سنگ........................ ۵۳۸
۴۹۸. کارخانهٔ شیشه سازی........................ ۵۳۸
۴۹۹. تاسیس مطبعهٔ کاظمی ۵۳۸
۵۰۰. ضرب سکهٔ تقلبی ۵۳۹
۵۰۱. دارالایتام امانی ۵۳۹
۵۰۲. نظامنامهٔ نفوس........................ ۵۳۹
۵۰۳. منع نسوار سازی........................ ۵۴۰
۵۰۴. دستگیری بعض اشرار ۵۴۰
۵۰۵. دستگیری قمار بازان........................ ۵۴۰

۵۰۶. تفتیش وزارت مالیات ۵۴۱
۵۰۷. لایحهٔ شرکت سهامی تجارت پوست، پشم، سنگ، لاجورد و قالین ۵۴۱
۵۰۸. وفات متولی باشی مزار مولانا جامی ۵۴۱
۵۰۹. مراسم عید سعید اضحی در جامع کبیر عیدگاه کابل ۵۴۱
۵۱۰. جشن عمومی استقلال ۵۴۳
۵۱۱. ترفیع مامورین محاکم عدلی ۵۴۴
۵۱۲. عزیمت والی کابل برای تفتیش اوضاع سمت جنوبی ۵۴۴
۵۱۳. حبس لوامشر سمت جنوبی ۵۴۴
۵۱۴. مکافات ۵۴۵
۵۱۵. ورود داکتران آلمانی بافغانستان ۵۴۵
۵۱۶. تاسیس تیلفون درهرات ۵۴۶
۵۱۷. هدیهٔ جشن استقلال ۵۴۸
۵۱۸. مراسم پنجمین جشن استرداد استقلال افغانستان در پغمان ۵۴۹
۵۱۹. گزارش ایام (عید ملی) جشن استقلال ۵۴۹
۵۲۰. نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ختم جشن استقلال در پغمان ... ۵۵۲
۵۲۱. ورود اعلیحضرت امان الله شاه غازی در تکیه خانهٔ چنداول کابل ۵۵۲
۵۲۲. خرابی های سیلاب در نورستان ۵۵۴
۵۲۳. قتل ملا محمدسرور خان اسحقزائی از دست دزدان ۵۵۴
۵۲۴. ترفیع و تقرر قضاة ۵۵۶
۵۲۵. تشریف فرمائی اعلیحضرت امان الله شاه به سمت شمال کابل ۵۵۶
۵۲۶. وضع مکاتب کابل ۵۵۸
۵۲۷. واقعهٔ قتل ۵۵۸
۵۲۸. امضاء معاهدهٔ دولتین افغان و ایران ۵۵۸
۵۲۹. سواد معاهدهٔ دولتین افغانستان و ایران ۵۶۰
۵۳۰. ترفیع و تقرر حکام ۵۶۳
۵۳۱. حاکم اعلی سمت مشرقی ۵۶۳
۵۳۲. اعطای نشان ستور ۵۶۳
۵۳۳. دستگیری ۱۲ نفر دزد ۵۶۴

۵۳۴. تشهیر	۵٦۴
۵۳۵. فراه متهمین قتل از محبس کابل و محبوس شدن مامورین بجرم غفلت.	۵٦۴
۵۳٦. ورود وزیر مختار فرانسه بدربار کابل	۵٦۵
۵۳۷. نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب وزیر مختار فرانسه	۵٦٦
۵۳۸. ورود راجه مهندرا پرتاب بدارالسلطنهٔ کابل	۵٦۷
۵۳۹. مکتوب راجه مهندرا پرتاب از باغ بابرشاه کابل	۵٦۷
۵۴۰. بازگشت والی کابل از سمت جنوبی بکابل........................	۵٦۸
۵۴۱. اعدام اشرار	۵٦۸
۵۴۲. مجازات اشرار	۵٦۹
۵۴۳. مقررها	۵٦۹
۵۴۴. اعطای نشان ستور........................	۵۷۰
۵۴۵. اعطای نسخهٔ قلمی شاهنامهٔ فردوسی برای موسیو کودار فرانسوی......	۵۷۰
۵۴٦. شرکت تعمیرات دارالامان	۵۷۱
۵۴۷. شرکت برادران افغان........................	۵۷۱
۵۴۸. نقل دارالمعلمین به حرمباغ کابل........................	۵۷۲
۵۴۹. مقرریها	۵۷۲
۵۵۰. تفتیش مکاتب اطراف........................	۵۷۲
۵۵۱. مدیر معارف سمت مشرقی........................	۵۷۲
۵۵۲. امتحان مکتب حکام	۵۷۳
۵۵۳. ورود متعلقین سید عالم خان بافغانستان	۵۷۳
۵۵۴. مدیر موزه و حفریات	۵۷۳
۵۵۵. سرقت در قوماندانی کوتوالی	۵۷۴
۵۵٦. دعوت از طرف وزارت معارف در قصر باغ بالا بمناسبت ورود وزیر مختار .	۵۷۴
۵۵۷. تقدیم اعتمادنامه بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی	۵۷۴

پیشگفتار

[نویسنده و مؤلف]

خوانندهٔ عزیز! این کتاب تاریخ که در دسترس مطالعه و قضاوت صحیح شما قرار می گیرد، تذکار عمومی حالات زندگانی فرزند نابغهٔ افغان (امان الله شاه غازی) مؤید ومنادی نهضت های جدید و استقلال مجدد افغانستان است. که سوانح عمری او را از زمان ولادت تا دامان خاک سپرد صحائف روزگار می نماید. تاریخ یکی است و اما طرز دید و تفکر و اندیشه هر یک نویسنده از هم متفاوت است که نباید هر یک تألیف و صورت تحقیق را پیرو و یا بالمثل یکدیگر اثر دانست.

وطبعاً چند کتابی و از هر قلمی که تحت مطالعهٔ دقیق قرار داده شود، از مجموع محتویات و مندرجات که فراگیرندهٔ گزارشهای احوال یک شخصیت بزرگ باشد درست قضاوت خواهد شد. و جویندهٔ تاریخ میتواند خود درک نماید که جریان حوادث و وقایع عهد زندگانی از چه قرار بوده است. و این ثابت است که مردان بزرگ و نوابغ در هر عصر از دو گروه موافق و مخالف برکنار نمانده اند واز ان جمله رهبران و قهرمانان بزرگ یکی امان الله شاه غازی است که از روز جلوس تا خاتمهٔ سلطنت بدو گروه مخالف و موافق برخورده است. از جملهٔ رجال موافق آن نابغهٔ شهیر یکی هم الحاج نظام الدین (پدر نویسندهٔ این کتاب) است که درسال ۱۲٦۳ شمسی در کابل بدنیا آمد و در نیمهٔ سال ۱۳۴۴ شمسی در کابل دیده از جهان فروبست و این مبصر حوادث و گزارش آن روزگار چون در دوران فعالیت های عهد امانیه اشتراک داشت، ذخیرهٔ هوش و خرد و تجربهٔ ملی و درباری و هم آثار جمع آورده و اندوختهٔ این شخص مقرب و معتمد دولت و حکومت آنقدر تاثیر نمود که موجب شد این کمترین (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی) مطابق به مقتضاً فکر پدر به تألیف و ترتیب صفحات این کتاب توفیق یابم. و موصوف که بدون اغراض و مقاصد شخصی و محض به نیت خدمت به افغانستان و قدردانی از رهبر فداکار آن یکی هم نوشتن این کتاب را به ذمتم سپرده و توصیه فرموده است. از کامیابی های امور مطبوعاتی و نشراتی در عهد زندگانی خویش می شناسم و بیت سرلوحهٔ جریدهٔ (امان افغان) درهمین جا وفق میکند که:

می نویسد بر افق باخط زرین آسمان
باد بر افغان مبارک دورهٔ امـن و امان

پدرم نظر به موانع مطبوعاتی سالهای [۱۳۰۸ش تا ۱۳۴۴ش] خود باین کار دست نیافت و اما یادداشت هایی که بمن سپرد و هم اینکه به معرفت اوشان از چند نفر شخصیت های همعصر دولت امانیه استفادهٔ فکری نموده ام وظیفهٔ ملی مرحومی بجا گردید. چرا که افشاء خصوصیات دورهٔ امانیه تا

مدت بیست سال بعد انقراض آن دولت کار آسان نبود و نوشتن تاریخ آن دوره هم از عهده و صلاحیت هر فرد شناخته نمی شد. و خود در زمانی که امان الله شاه غازی هنوز حیات داشت به ترتیب و جمع آوری اکثر محتویات این تذکار دست یافتم و آن روزگار ترقی جوانی من و به تألیف و طبع دیگر آثار اشتغال داشتم و در ضمن همان مؤلفات نیز تاحد توان در قسمت تاریخ امانیه خدمت کرده ام.

در برج ثور سال ۱۳۳۹ ش و برج ثور سال ۱۳۴۷ش که دوبار سردار رحمت الله خان (پسر ولیعهد امان الله شاه غازی) وارد کابل شد. ضمن صحبت باویشان گفتم که از طریق تاریخ عهد زندگانی پدر خویش مطمئن باشید و فراموش نشده است.

چون نوشتن تاریخ دورۀ امانیه یک نمونه و مثال روشن از وطندوستی و عرفان دوستی و آزادی دوستی است، خوشبختیم که در این دورۀ جمهوریت به طبع و نشر این تذکار پرافتخار از طرف ریاست نشرات کمیتۀ دولتی طبع و نشر موفق می گردیم.

و اینکه حصول نعمت آزادی را در بدوسلطنت امانیه به عبارت استرداد استقلال افغانستان یاد می کنیم، باید تصریح کرد که: افغانستان چون بدوره های مدنیت های قدیم خود دارای استقلال کامل بود، در دورۀ جدید در ماه اسد سال ۱۱۲۶ شمسی استقلال تاریخی افغانستان مجدداً استرداد و از آن دولت امپراتوری افغانی به میراث گذاشته شد.

از سال ۱۲۸۳شمسی تا سال ۱۲۹۷ شمسی در این مدت که سردارامان الله خان با خطاب (عین الدوله) وارد صحنۀ رسمیت گردید، او از روی فعالیت های نظامی و سیاسی قدیم دانست که مردم افغانستان از فکر استقلال تامه درهیچ یک زمان غافل نبوده و همیشه این راه پر افتخار را تعقیب کرده اند. و در این عهد باز هم در راه بدست آوردن گوهر مقصود حقیقی خود شان جهد و مساعی دارند که مختصر تذکار این فعالیت ها را ما در این کتاب تحت عنوان [امیر حبیب الله خان و مسئلۀ استقلال]آورده ایم.

ویقیناً اگر دست دسائس و اغراض مخالفین در امور افغانستان دخیل نمی بود. افغانستان مدارج ترقیات سیاسی خود را در سالهاقبل از جلوس امانیه می پیمود. و چنانکه امان الله شاه خود در دوران سلطنت تصدیق این حقیقت را نموده گفته است: "خدا را شاکریم که ملت غیور افغانستان از ازمنۀ قدیم الی الآن همواره به مقابل کید و دغاء معاندین خود مانند دیوار فولادین پافشاری کرده اند، و در هر مرتبۀ که دست خیانت پرست اغیار بسوی مملکت شان دراز شده است، طوری در قطع و استیصال آن همت نموده اند که تاهنوز این شجاعت و مردانگی اسلاف ما بحروف برجسته در اوراق مجلای تاریخ نوشته است".

امان الله شاه در سال ۱۲۷۱شمسی در پغمان درهمین محل طاق ظفر بدنیا آمد.

و در سال ۱۲۸۳ شمسی خطاب عین الدوله یافت و درسال ۱۲۸۹ شمسی در مکتب فنون حرب کابل داخل گردید و عسکر نیرومند بار آمد و واقعیت بزرگی او از صفات مردم دوستی و وطن دوستی و آزادی خواهی کامل ثابت گردید.

و چون روح بزرگ منشی و ترقی پسندی و هم احساس عدالت اجتماعی از دورهٔ شباب و جوانی داشت مطابق فهم سیاسی خویش ، از بدو جوانی جویندهٔ داستانهای دلیران و متوجه اوضاع جهان فرهنگ و هنر جدید گردید، وروی همین منظور که بتواند برای افغانستان مصدر خدمتی گردد، در جلب قلوب اهل فضل و عرفان و جوانان فداکار و منور نهایت سعی و کوشش می نمود. و این کاشف اسرار ادوار گذشته ، افغانستان که از راه مطالعه و جستجو باکثر حقائق متوصل گشته بود میخواست هر حقیقت را از راه علم و معارف دریافت کرده واز همین طریق به آگاهی تمام طبقات ملت برساند. و اینکه در زمان سرداری خود میدید اوضاع افغانستان از اثر مداخلات خارجی نامنظم و زمام امور ادارات حسابی در دست چند نفر نفع جو و ثروت طلب است ، سخت رنج می برد و از این اسرار اداری مرکزها و حکومت های اطراف بر فقای اهل راز خود حکایت می نمود. و می گفت: از این خوف و اندیشه که اوضاع عمومی داخلی و سرحدی افغانستان از اثر مداخلات دشمن بکلی برهم نخورد، پدرم در مسائل بطوری که لازم است ابراز نظر نمی تواند. و این عقدهٔ لاینحل در نزد او برای همیشه موجود بود و از روش بعض رجال گله و شکایت داشت.

ساعت ده صبح جمعه دوم ماه حوت سال ۱۲۹۷شمسی وقتی که دو ورق کاغذ بدستخط سردار نصرالله خان [این وقت امیر نصرالله] در قصر عین العمارات کابل بدست سردار امان الله خان عین الدوله رسید، واز آنجا فوراً داخل ارگ شده از واقعهٔ قتل پدر خود و جلوس امیر نصرالله خان حکایت نمود. که تفصیل مطالب در صفحات این کتاب می آید.

امان الله شاه میگفت: فکر آزادی و استقلال از سن طفولیت بدماغ من القاء شده است. و بهمین استناد در اولین جلسهٔ انتخاب او بر امر سلطنت این پیشنهاد بعمل آمد که باید تاج موروث استقلال را از یک خوشهٔ گندم بر تارک خود بپذیرد، تا منحیث وارث بالامتیاز پدر بزرگ افغان این عنعنهٔ پرافتخار استقلال تامهٔ مملکت افغانستان را شعار عهد دولت مستقل خود قرار داده و از این تاریخ به همه ملل عالم اعلان نماید. و چنانکه اولین اشتهارات ایام جلوس امان الله شاه، موثق ترین اسناد این مطالب مهم است و درهمه لویه جرگه ها تائید شده و تائید فرموده است.

چون از بدو جوانی از لحاظ راستی بیان و کردار امتحانات صحیح داده بود، به همین اعتماد از طرف عموم طبقات ملت افغانستان مورد قبول قرار گرفت و بحصول نعمت استقلال کامل نائل آمد و این وثیقهٔ عزت و شرف ابدی افغانستان بنام او و به روز (۲۸) اسد سال ۱۲۹۸ شمسی به امضاء رسید.

امان الله شاه چون ده سال اول از عمرش مصادف به دورهٔ حیات و سلطنت جدش امیر عبدالرحمن خان و مدت هفده سال دیگر از عمرش مصادف بدورهٔ سلطنت پدرش امیر حبیب الله خان بسر شد و به عمر بیست و هفت سالگی بر تخت سلطنت موروث در شهر کابل جلوس نمود. از مجاری امور نظامی و سیاسی عهد زندگانی طفلی و جوانی خودش و هم آنچه داستانهایی را که از روی مطالعات تاریخ و اقوال

بزرگان خاندان پدر و مادر دریافته بود، فکر و ذهن آن شهزادهٔ رشادتمند را درهمه مسائل زندگانی تمدنی و اجتماعی بطور که اهل دانش بالعموم تصدیق کردند روشن گردانید. ویک بخش مهمی از تذکار دوران سلطنت او را که در سال ۱۳٦۴شمسی تحت عنوان (سفرهای غازی امان الله شاه) از طرف ریاست نشرات کمیتهٔ دولتی طبع و نشر از چاپ بیرون آوردیم . طول ایام سفر آن پادشاه در دوازده کشور آسیا و اروپا ثابت گردانید که آن فدائی علم و معارف و دریافت کننده و جویندهٔ وسائل تخنیک جدید برای ارتقاء وپیشرفت های مزید افغانستان چقدر زحمات را برخود پذیرفت تاآنکه سالیانی افغانستان از نتایج معاهدات و مقاولات آن سفر استفاده کرد.

و در مورد علل انقراض آن دوره باید در این مقدمه تصریح کرد که: در بهار و تابستان سال ۱۲۹۸ ش یک تعداد نفر محکوم به اعدام و حبس شدند و این کینه ورزی ها باقی ماند. در برج ثور سال ۱۳۰۲ش طلاب افغانی به آلمان فرستاده شدند. و درهمین ماه یکنفر ارسلان نام مدرسهٔ تدریس زبان روسی در کابل باز کرد. در اواسط سال ۱۳۰۲ ش دکتوران و دکتورس ها از آلمان به کابل رسیدند و شفاخانهٔ مستورات تأسیس گردید. در ماه قوس ۱۳۰۲ ش مهندسین آلمانی و ایطالیائی وارد کابل شدند. موسیو برناردی ایطالوی مستشار وزارت مالیه مقرر گردید. وچون پروفیسور پریکس مستشار عالی معلم مدرسهٔ تکنیک برلین که مؤظف طرح نقشهٔ دارالامان کابل از ابتداء تأسیس آن بود. و امان الله شاه در سال ۱۳۰۲ ش نشان ستور برای او اعطأ و ارسال نمود. ودر ماه دلو سال ۱۳۰۲ ش که یکعده طلاب افغانی به غرض تحصیل فن طبابت و عسکریت به ترکیه اعزام شدند. و واقعهٔ جمعه گل کوهاتی که قبلاً رخ داده بود، نیز بهانه گرفته شد و در ماه دلوسال ۱۳۰۲ ش حرکات شدید دستگاه مخالف کشف گردید و موضوع تمسک القضاة الامانیه مورد بحث مخالفین قرار گرفت و حکومت امانیه در اواسط ماه حوت ۱۳۰۲ش به اعزام عساکر بطرف سرحد جنوبی آغاز نمود، و مصادف بهمین اوقات ماه حوت ۱۳۰۲ش در کابینه تغییر و تبدیل بعمل آورد و این حرکت نیز موجب مخالفت ها گردید. جریاناتی که تفصیل خبر ورود عبدالکریم را درعلاقهٔ خوست توام داشت سرانجام تا روز (۴) برج جوزای سال ۱۳۰۴ ش خاتمه یافت و اما کدورت ها برطرف نگردید. و در زمستان سال ۱۳۰٦ ش و بهارسال ۱۳۰۷ ش گزارش های سفر امان الله شاه و اعزام چند صاحب منصب جوان از کابل به ترکیه برای تعلیمات نظامی و استحضار کاظم پاشا در رأس هیأتی از ترکیه بکابل و خریداری های وسائل دفاعی افغانستان در این سفر و تدویر لویه جرگهٔ پغمان در ماه سنبله سال ۱۳۰۷ش و اعزام یکصد نفر طلاب و شانزده نفر طالبات بروز (۸) میزان ۱۳۰۷ش از کابل به انقره بهانهٔ دیگر گردید. یعنی استقلال تامهٔ افغانستان و روابط سیاسی و اقتصادی آن با دول مترقی جهان و خریداری های جدید و مقرر شدن شهادتنامه برای اهل وعظ و تبلیغ و تدریس و ممنوع قرار داده شدن تحصیل کردگان مدرسهٔ دیوبند از وظایف تبلیغ در بین اجتماع و توزیع تذکرهٔ نفوس و شمولیت عموم اولاد افغانستان به مکاتب و تأسیس فابریکه ها به کمک مشاورین

فنی خارجی موجب انواع تحریکات و شورش ها برخلاف دولت امانیه گردید و در باطن تطبیق و تنفیذ احکام نظامنامه ها راکه در سال ۱۳۰۵ ش از چاپ برآمد و تطبیق آنهمه را امان الله شاه خود ذمت نمود. و نیز پروگرام مکتب مستورات را مخالفین نمی پسندیدند. و نیز طبع و نشر بانکنوت که بضرر چپاولگران طلا و نقرهٔ افغانستان تمام کرده بود. به مردمان بی خبر ونارسیده بعبارات دیگر تبلیغ کرده اقدامات دولت امانیه رااز مضرات وانمود می کردند.

وصرف نان را بوسیلهٔ کارد وپنجه و قاشق چیز دیگر می گفتند. چون مخالفت ها تا اینجا رسید، امان الله شاه صبح روز (۲۴) جدی سال ۱۳۰۷ ش برادر بزرگ خود سردار عنایت الله خان را به پادشاهی افغانستان برگزید ومخالفین او را هم قبول نکردند.

واینکه تحصیل کردگان مدرسهٔ دیوبند در مرور سالیان می گفتند: "وقتی که ملت به پشتیبانی امان الله شاه قیام کرد استقلال را از مقتدر ترین دولت گرفت. و وقتی که ملت از وی پشتیبانی نکرد جواب یک دزد را گفته نتوانست". تاریخ این حدسیات را مردود می شناسد. چرا که علل انقراض دولت امانیه و منشاء مخالفت ها معلوم است و این کتاب هیچ یک مطلبی را در پردهٔ اخفا نمی گذارد. فدائیان و مدافعان خاک افغانستان و آرزومندان ترقی علم و معارف افغانستان همیشه طرفدار امان الله شاه بوده اند بدین معنی که او عزت و سرافرازی افغانستان را در پیش نظر جهان تمدن میخواست. و هم طرفداری ملت از وی درهمین جا ثابت می گردد که به امانت و سلامت از بین امواج آتش خارج گردید و نامش در صفحات تاریخ ملی افغانستان، بحیث یک رهبر فقید برای همیش باقی می گذارد، و چنانکه فرزندان مخالفین آنروز، به سهو پدران خود امروز اعتراف دارند. و ثبوت حقیقت احوال او را از متن نطق ها و معاهدات او با ممالک خارج دریافته اند، درست قضاوت می توانند که نبودن سواد در تمام طبقات جامعهٔ افغانی، امان الله شاه را بدان واداشت تا اولتر علم و معارف را در تمام اقطار و دیار مملکت تعمیم نماید. و طلاب و طالبات را برای تحصیل به خارج بفرستد ومشاورین و متخصصین خارجی را استخدام نماید. و از روی تذکرهٔ نفوس احصائیه عمومی افغانستان را تنظیم فرماید. و بر اشخاصی که علیت کامل و حتی بدرجهٔ اوسط ندارند، حق وعظ و تبلیغ ندهد. و هم زنان افغان باید در فابریکه ها و ادارات کار کنند تا محتاج شوهران و برادران نباشند.

چون افکار مردم هنوز متوجه این مسائل نگردیده بود، گروه مخالف از موقع استفاده کرده از انواع پروپاگند کار گرفته به تخریب و عقب مانی افغانستان سعی ورزیدند. و ممکن مآخذ و مدارک دیگر نیز از تذکار این گزارش اغفال نورزیده باشند. و البته این کتاب طرز عبارت دیگر دارد.

عزیزالدین وکیلی پوپلزائی

کابل- برج دلو سال ۱۳۶۴ ش

سلطنت از نگاه اعلیحضرت امان الله شاه غازی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ماه حوت سال ۱۳۰۱ش در نطق رسمی خود گفت:

"بعقیدهٔ من هر قدر که درجهٔ زمامداری یک شخص بلندتر شود. برابر بآن تکلیفش بیشتر و بار خدمتش سنگینتر میگردد. و این ترقی در نتیجه زحمت کشیدن و ترک آسایش و راحت را ایجاب میکند. خصوصاً زمامداری که پادشاهی باشد. چرا که هیچ امری مشکلتر از ریاست یک امت و هیچ مشقتی جگرخراشتر از زمامداری عمومی یک ملت نیست. زیرا همین یک شخص باید که محنت جمیع مردم را متحمل شود تا چندین صد هزار نفوس نفس براحت بکشند. و همین یک نفس باید شب و روز در قید اندیشه و غم گرفتار باشد.

آسایش او آسایش ملت است. راحت او امنیت ملک و آبادی مملکت است. مسروریت او ترقی و شوکت دولت است".

پس باین مراتب اگر پادشاه شب و روز تماماً مصروف تحقیق احوال ملت و تفصیلش جریان نظامات سلطنت و تدقیق حرکات و اعمال مامورین دولت باشد، بفکر من چنان می آید که وظیفه ای که بر دوش دارد کاملاً ایفاء نخواهد توانست پس جائی که مشعوف کامرانی و آسایش شخصی خود باشد، پادشاه تنعم، آسایش، راحت و مسروریت شخصی ندارد. بلی تنعم پادشاه همین تنعم ملت است.

امان الله

مآخذ و مدارک تاریخ دورهٔ امانیه

بهترین وثایق تاریخ دورهٔ امانیه اوراق خطی آنعصراست که بدستخط پادشاه و وزراء و حکام آنعهد بیادگار مانده و بدرجهٔ دوم آثار مطبوعاتی آن زمان است زیرا که اکثر مطالب باحذف حواشی و جزئیات به نشر رسیده و بمحض قسمتهای عمده اکتفا شده است. اخبار آنوقت در چهار سال اول [۱۲۹۸–۱۳۰۱ش] چون بصورت روزنامه و باقطع بزرگ و تعداد زیاد نظر بفقدان وسائل طباعتی بطبع نمی رسید، نشریه های هفته وار و پراگنده با قطع کوچک، مجموع وقائع و گزارش را بطور مرتب و مسلسل ضبط نتوانست و هم بسیار عکس های مهم و جالب از نشر باز ماند. وآنچه موجود مانده چون نظر بقلت مواد به تعداد کم و کاغذهای نازک و کم دوام اشاعت یافته قدرت مقاومت خود را نیز از دست داده و بعض مجموعه ها دستیاب هم شده نمی تواند، چه غالب در دورهٔ اغتشاش سقوی از بین رفته و بقیه در نزد اشخاص و کتابخانه های رسمی و شخص بطور نامرتب باقی مانده است.

و مهمترین کتاب مستند دیگر عصر امانیه یادداشت های رجال آندوره است، ولی چون تا چهل سال بعد انقراض سلطنت امانیه کسی نمی توانست و هم نمی خواست خاطرداشت و چشم دید خود را بهر کس بگوید و هم هر کس جرئت نداشت تا از هر کس مستقیماً بپرسد و بنویسد.

غالب یادداشت ها بدین طریق نیز حیف و میل گردید. محمود خان یاور حضور اعلیحضرت امان الله شاه در یکروز به نگارندهٔ این تاریخ مراجعه کرده گفت: سید قاسم رشتیا یکنفر انگلیس را نزد من فرستاده و گفته است که این شخص راجع بدورهٔ امانیه تحقیق مینماید شما بآن معلومات بدهید و من دچار حیرت مانده ام که چه بگویم زیرا میدانم انگلیس از زبان من چیزهای غلط خواهد نوشت و فردا نام من در تاریخ بد شود و باستناد قول من حرف های از خود ساخته باشد. واگر جواب بدهم چون توسط رئیس مستقل مطبوعات معرفی شده است هم ممکن نیست و دیگر اینکه در این وقت تنگدستی به من پول هم میدهد. و شما چه مشورت میدهید. به محمود خان یاور گفتم: شما همان مطالب را به نویسندهٔ انگلیس بیان کنید که صد در صد به مندرجات اخبار امان افغان و اخبار حقیقت و نشرات لویه جرگه ها و نظامنامه ها و اشتهارات و رسائل چاپ شدهٔ آنوقت مطابق باشد، که اگر وقتی از قلم او چیزی نشر شود مردم بدانند که از آثار کابل نقل گرفته است. و خیلی دقت کنید که از خاطرات شخص خود چیزی بوی یادداشت ندهید که یک جمله را از زبان شما استناد گرفته ده جمله از خود افزوده نشر کند. محمود خان یاور از این سخن خوش شده گفت شما این مطلب را در یکی از سرصفحات تاریخ قلمی خود تصریح کنید تا برای جویندگان تاریخ امانیه واضح وآشکار باشد.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای تکمیل نمودن تاریخ دورهٔ خود بدفتر وقائع نگاری حضور توجه و مراقبت تمام داشت، اما در سال ۱۳۰۷ - ۱۳۰۸ش بطور غالب از بین رفت و در جاهایی هم اگر کتابهای مثبت فرامین و دفتر واقعات و مذاکرات موجود مانده باشد دستیاب کردن آن کار آسانی نیست.

در سال ۱۳۰۱ش از طرف وزارت معارف تألیف کتاب تاریخ امانیه در مقابل مبلغ هشت هزار رپیه جائزه که آنوقت پول هنگفتی بود اعلان گردید، اما کسی بنوشتن آن موفق نگردید. جرائدی که بنام های افغان، ابلاغ، نوروز، نسیم سحر، ثروت در کابل اشاعت یافته اوراق مذکور نیز تاریخ آن دوره را حفظ نتوانسته است زیرا که باوصف فقدان وسائل مطبوعات، قیود نشراتی نیز موجود بوده است.

میرزا عبدالمحمد ملقب به مودب السلطان مدیر اخبار چهره نمای مصر، که در عهد امانیه درکابل آمده و اثر خود را برویت آثار و گفتار افغانی تکمیل کرده واپس رفته و امان التواریخ نام گذاشته هدیه کرده است. ولی نمی توان دانست که اثر او به چه پیمانه و چگونه نوشته است. و از قرائن بر می آید که تاریخ نویسان معاصر بقدر دستیاب نمودن آثار و اسناد چندین نفر درخصوص دورهٔ امانیه نگاشته باشند ولی چون تاهنوز بروز نکرده و هم کسی جرئت ابراز آنرا ندارد نمی فهمید.

و نا گفته نگذارد که از جملهٔ [امان التواریخ] بحساب ابجد ۱۳۴۱ بر می آید چه سال ۱۳۰۱ش مطابق ۱۳۴۱ق و عبدالمحمد مودب السلطان برای اثر مؤلفه خود استخراج نموده است.

حضرت محمدصادق خان مجددی که تا ماه عقرب سال ۱۳۵۲ش در مصر حیات بسر می برد او نیز وقتی مصروف نگاشتن تاریخ بود. چنانچه روزی حضرت میا معصوم برادرزادهٔ شان بانگارندهٔ این کتاب بیان فرمود که کاکایم از ما اسناد خواستند و ما اسناد و اوراق را برایش فرستادیم.

در سال ۱۳۵۰ و ۱۳۵۱ش اخبارهای ملی کابل نیز به نشر یک سلسله مقالات در خصوص دورهٔ امانیه و بعد از ان آغاز کردند. و اما بطور غالب قصه های اهل بازار و بعضاً ترجمهٔ آثار خارجی و هرکس از خویش و قوم و قبیله و مسکن خود دفاع کردن میخواست و در حالیکه مسئولیت های بزرگ را دلائل اختراعی به هیچگونه دفع نمی تواند و نه ارباب خبرت وقت بخواندن آن سلسله مقالات قانع گردیدند.

و خود اعتراف دارم که نوشتهٔ یک مورخ و متتبع هیچوقت تاریخ یکدوره را تکمیل نمی تواند و اما وقتی چند کتاب در یک خصوص بدست آمد از بین همهٔ کتاب جامع و مبسوط ساخته شده میتواند.

فصل اول

زندگانی شهزاده امان الله در دامان هستی پدر
[۱۲۷۱ش - ۱۲۹۷ش]

سوانح اعلیحضرت امان الله شاه

سوانح اعلیحضرت امان الله شاه شامل سه قسمت در سلسلهٔ نگارش، آورده شده است:

اول: از زمان ولادت تابدو سلطنت.

دوم: عصر سلطنت.

سوم: ازخلع سلطنت تا دامان خاک.

چون در سوانح عمری قهرمانان بزرگ حالات خصوصی و رسمی و سلسلهٔ گذشتگان از هر نگاه مورد جستجو و استفادهٔ اهل تاریخ در داخل و خارج هر یک کشور قرار می گیرد، مفصل معلومات آتی را از روی مآخذ اصیل خاندانهای پدر و مادر امان الله شاه غازی سپرد تاریخ مینمایم:

امان الله شاه ابن امیر حبیب الله خان ابن امیر عبدالرحمن خان ابن امیر محمد افضل خان ابن امیر دوست محمد خان ابن سردار پاینده خان ابن حاجی جمال خان ابن حاجی محمد یوسف خان ابن محمدسرورخان ابن محمدیعقوب خان ابن اختیار خان ابن محمد نیکه ابن عمرخان طایفهٔ بارکزائی ابدال. مادر امیر حبیب الله خان بنت میرجهاندارشاه از سلسلهٔ میران بدخشان مادر امیر عبدالرحمن خان (شاه بوبو جان) بنت سردار حفیظ الله خان ابن حاجی رحمت الله خان بامی زائی پوپلزائی.

***

مادر اعلیحضرت امان الله شاه مسماة سرور سلطان بنت سردار شیر دل خان ابن میردادخان ابن بازار خان ابن یسین خان از قبیلهٔ عمرخان زائی طایفهٔ بارکزائی ابدالی. سرورسلطان (علیاحضرت) بنت نواب بی نظیر سلطان بنت سردار محمدعمرخان ابن سردار محمدکلان خان عضدالدوله ابن سردار محمدعلم خان وکیل الدوله ابن عمدة الامراء عبدالله خان دیوان بیگی وکیل الدوله ابن سردار شاه علم خان ابن شاه سلیم خان ابن مقیم خان از قبیلهٔ ایوب زائی طایفهٔ پوپلزائی ابدالی. بی نظیر سلطان (جدهٔ امان الله شاه) بنت ملکه سلطان بنت سردار محمدعثمان خان ابن سردار عبدالحمید خان ابن اشرف

الوزراء سردار شاه ولی خان اعتماد الدوله از قبیلهٔ بامی زائی طایفهٔ پوپلزائی ابدالی[۱].

***

سرور سلطان در سنه ۱۳۰۸ هجری قمری بانتخاب امیر عبدالرحمن خان بعقد ازدواج سردار حبیب الله خان جمع غفیری از سرداران برگذار گرفته شد و بتاریخ (۲۷) رمضان سنهٔ مذکور انعقاد محفل امر مقدس مسنون نکاح را درحضور خود و فرمود و مراسم عروسی شان را درماه شوال [ثور ۱۲۷۰ ش- می ۱۸۹۱م] انجام داد و سرخیل بانوان مشکوی حرم محترم عزت واحترام مخاطب فرمود. و بتاریخ پنجشنبه (۱۳) رمضان سنه ۱۳۲۱ ق [۱۲۸۲ش - ۱۹۰۳م] علیا حضرت سراج الخواتین خطاب یافت.

ازاین ازدواج اولین فرزند بتاریخ شب پنجشنبه (۱۰) برج جوزای سال ۱۲۷۱ شمسی [۵ ذیقعده الحرام ۱۳۰۹ ق - ۳۱ می ۱۸۹۲ م] در نزدیک درهٔ زرگر پغمان بوجود آمد[۲] وامیر عبدالرحمن خان او را امان الله نام گذاشت، سرور سلطان که قبلاً شاهزاده خانم لقب داشت، بعد ازین والدهٔ امان الله جان در فرمانها نوشته میشد.

میرزا محمدیعقوب خان خوشنویس کابلی قطعه نظمی که از طبع خود و بقلم خود نوشته همدران ایام بحضور جدهٔ شاهزاده اهداء نموده است حاوی این عبارت می باشد:

از فضل خدای حی قیوم خلاق زمین و آسمانها
شهزادهٔ پاک زاد بنهاد از کتم عدم قدم بدنیا
نازل زسماً چو نام او شد گردید امان الله مسما
در مهد امان وسایهٔ امن آسوده غنوده پیر و برنا
افتاد بخصم شه شکستی شد پاک ز روی خاک اعدا

تاریخ ولادتش خرد گفت
شد فتح ز مقدمش هویدا
(ناظمه و قائله الفقیرالمذنب محمدیعقوب، ۱۳۰۹)

---

[۱] احمدشاه بزرگ در روز جلوس امپراتوری خود وجه تسمیهٔ ابدالی را برای طایفهٔ خود به درانی تبدیل داد، یعنی ابدالی و درانی اسم همان یک طایفه است که سلسلهٔ پدر و مادر امان الله شان بآن ارتباط دارد (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[۲] سبب اقامت درپغمان این بود که در ماه صفر سنه ۱۳۰۹ ق مطابق سنبلهٔ سال ۱۲۷۰ ش اگست ۱۸۹۱ م در شهر واطراف کابل وبلکه اکثر ولایات افغانستان مرض هیضه شیوع یافت و تا یکسال دوام کرد وتمام خاندان های بزرگ در پغمان اقامت گرفتند. والدهٔ امان الله در منزل حاجی اسدخان تاجر [درهمین حصه طاق ظفر حالیه] سکونت داشت وآن فرزند نابغه اش در همین خانه بدنیا آمد. که تفصیلات مزید در تاریخ امانیه از نظر می گذرد.

مراسم ختنه سوری

امان الله چون فرزند ملکهٔ معتبر و رسمی بود مراسم ختنه سوری او مطابق عنعنات سلاطین بزرگ افغان برگذار گردید. و این سال ۱۲۸۲ شمسی [۱۳۲۱ قمری - ۱۹۰۳ میلادی] است. میرزا محمدیوسف ولد میرزا خدمت علی قطعه نظمی در تاریخ گفته است:

[یا مستعان عونک ایاک نستعین]

"تهنیت ومبارکبادی و تاریخ همایون فال جشن ختنه سوری جناب شهزادهٔ نیک اختر بلند اقبال شهزاده امان الله خان زاد عمره و اقباله خلف الصدق اعلیحضرت امیرالمؤمنین وملجاء المسلمین سراج الملة والدین فرمانفرمای دولت خداداد افغانستان اللهم متع المسلمین بطول حیاته":

سلطان جهان شاه زنان سرور بارک	همواره ترا تاج شهی باد تبارک
هر سال تو مسعود بود ماه همایون	هر روز تو فرخنده وهر لمحه مبارک
این جشن که از ختنهٔ شهزادهٔ آفاق	برپاست بچشم رخ اعداست پلارک
جشنی که چنین دیدهٔ ایام ندیدست	بر حضرت عالیه و بر جمله تبارک
زیبدکه درین جشن بودمطربه ناهید شاید	که برین بزم کند زمزمه سارک
بودم به تفحص پی تاریخ که یکبار	این مژدهٔ خوش داد مرا بلبل شارک
کز بهر تیمن سر بسم الله والحمد	افزای که تاریخ بود ختنه مبارک

۱۳۲۱ق

امیر عبدالرحمن خان در سنه ۱۳۱٦ ق در داخل ارگ برای امان الله مکتب خصوصی دائر فرمود و معلم ومؤدب وملازم مقرر نمود و چند تن پسران خاندان های بزرگ را همدرس وهم مکتب او ساخت واین فرزند را خیلی گرامی میداشت[1].

امان الله خان در وقت تأسیس مکتب حبیبیه درسال ۱۲۸۳ ش [۱۳۲۲ ق] (۱۳) سال عمر داشت و (٦) سال در مکتب مذکور نیز درس خواند، از معلمین لسان انگلیسی درس نمی آموخت و بزبان فرانسوی و ترکی علاقه ومیل فراوان داشت. و در سال ۱۳۲۷ ق شامل مکتب فنون حرب گردید.

امیرحبیب الله خان بتاریخ دوشنبه (۱۷) برج دلو سال ۱۲۸۳ ش [مطابق اول ذیحجة الحرام ۱۳۲۲ ق - ۵ فبروری ۱۹۰۴ م] برای این سومین پسر خود که اولین پسر ملکهٔ معتبر رسمی است «عین الدوله» خطاب داد و بتاریخ چهارشنبه (٢٦) دلو مطابق (۱۰) ذیحجة الحرام [۱۵جنوری] که مصادف

[1] فوت امیرعبدالرحمن خان وجلوس امیرحبیب الله خان پنجشنبه (۱۰) میزان ۱۲۸۱ ش مطابق (۱۹) جمادی الآخر ۱۳۱۹ ق است.

بود بروز عید سعید اضحی رسماً اعلام فرمود. محمدشاه خان [ولد امیر محمدخان بارکزائی] که ایشیک اقاسی حضور زمان سردار حبیب الله خان و تا این وقت دوام داده بود، ایشیک اقاسی حضور عین الدوله مقرر گردید. و از این تاریخ عین الدوله بامور رسمی دخیل ساخته شد.

واز همان تاریخ در فرمانها بالقاب نور چشم کامگار شاهزاده امان الله عین الدوله خطاب یافت. امیرحبیب الله خان فرقی که بین پسران خود قائل شد اینکه:

عین الدوله بدون پدر خود به نیابت فرد دیگری از رجال سلطنت مکلف نبود. و اما سردار عنایت الله خان با وصفی که در همان تاریخ خطاب معین السلطنه یافت، اما او نائب کاکایش سردار نصرالله خان نائب السلطنه مقرر گردید، معین السلطنه بکارهای نائب السلطنه معاونت می کرد وعرائض عساکر را بحضور پادشاه میرسانید ومتصدی امور نظامی بود.

احمدجان حکیم هندی از همان وقت در حضور عین الدوله مصروف معالجهٔ امراض صاحب منصبان وپس از فوت محمدشاه خان نائب حضور عین الدوله مقرر گردید. و بعد از آنکه او حاکم تحقیق مقرر گردید، نظام الدین خان ابن سردار فقیرمحمدخان نائب عین الدوله و زمانی که به ناظمی دربار مقرر گردید، محمودخان ابن محمدشاه خان مذکور ایشیک اقاسی حضور عین الدوله مقرر گردید. ومحمدنوروز کلنگاری را برای احکام نویسی عرائض مؤظف ساخت[۱].

امیرحبیب الله خان از بدو جلوس خود یک تعداد اشخاص خاندانی وهم قدیمی خدمتان دربار را در دستگاه عین الدوله بصفت مصاحب، معلم، مؤدب، ملازم شامل ساخت. در سال ۱۲۸۸ شمسی [۱۳۲۷ قمری - ۱۹۰۹ میلادی] در این وقتی که مکتب فنون حرب در کابل تأسیس ویک تعداد ترکان احرار رسولی عثمانی به معلمی مکتب مذکور مقرر شدند. سردار امان الله خان عین الدوله در مکتب موصوف و مدت ده سال درس عسکری خواند و یک شاگرد ممتاز و یک سرعسکر نیرومند بار آمد. و هم زبان فرانسوی و ترکی می آموخت، و در خارج وداخل مکتب فنون حرب دروس عربی و هم ادبیات زبان پشتو و دری می آموخت. عین الدوله کلاه جیقه دار برای خود نشان بیرق گرفت. واصول جدول بطوری که امروز مروج است، دفعهٔ اول عین الدوله در دفتر خود مروج فرمود.

عین الدوله درسال ۱۲۹۱ شمسی بعمر (۲۱) سالگی میل بازدواج نمود وبا مسماة (گل چهره) بنت شیرمحمد چترالی که در جملهٔ خادمات علیا حضرت صحیح تربیت شده بود، بقسم سریتی میل بازدواج نمود[۲]. و بازدواج او بطور سریتی موافقت پادشاه و ملکه حاصل گردید. بعد آن علیاحضرت

---

[۱] محمودخان در ایام جلوس امان الله شاه ناظر دربار و بعداً ناظر امنیه و اخیراً یاور ملکی ورئیس تعمیرات دارالامان مقرر گردید وتا سال ۱۳۰۷ ش بهمین نام بسر برد.

[۲] سوانح خاندان گل چهره را در ملحقات تاریخ امانیه نوشته ام، شاهزاده هدایت الله فرزند گل چهره مذکوره تا سال ۱۳۶۴ ش حیات دارد و در روم زندگی می کند.

سراج الخواتین مصمم گردید که از طایفه خود برای پسر خود عین الدوله عیال بگیرد. واراده نمود که مسماة زهراجان بنت سلطان علی خان پسر سردار شیردل خان لویناب را بگیرد[۱].

چون قبلاً مسماة خیریه بنت محمودطرزی بعقد ازدواج سردار عنایت الله خان معین السلطنه گرفته شده و خانم افندی لقب یافته بود، عین الدوله بطرف مسماة ثریا دختر سوم محمود طرزی تمایل پیدا کرد. و در سال ۱۲۹۳ شمسی [۱۳۳۲ قمری - ۱۹۱۴ میلادی] با مسماة ثریا در شهر کابل نامزد شد. امیر حبیب الله خان مراسم عروسی عین الدوله را در برج عقرب سال مذکور مدنظر گرفت و در پی آن شد که با مصارف زیاد و در طول هفت شباروز جشنی در کابل برگذار و اقسام زیورات والبسه تهیه سازد.

عین الدوله از این تمهید گزاف خرجی خوش نشد و ورقهٔ پیشنهادی بحضور پدر خود تقدیم کرده گفت: "اگر ارادهٔ اعلیحضرت همایونی شرف تعلق پذیرد که همین مبالغ تخصیص یافتهٔ مراسم عروسی هفت شباروزی برای تأسیس یک باب مکتب اناثیه یا یک باب شفاخانهٔ اناثیه بصرف برسد و ملت از آن مستفید شده یک تذکار ابدی و یادگار دائمی برای این مراسم بماند واز اسرافات بیهودهٔ بی ثمر صرف نظر شود عین مرحمت خواهد بود"[۲].

امیرحبیب الله خان ازاین اندازهٔ همت و رشادت سومین پسر خود سخت متعجب شده و بحیرت رفته وبعداً شاهزادهٔ مکرم بلند اقبال سردار امان الله خان عین الدوله را سزاوار بسیار تحسین وآفرین دانسته مبلغ هنگفتی را که برای مراسم عروسی تخصیص شده بود مطابق پیشنهاد پسر دانشور خود، برای مؤسسات عرفانی و صحی تعیین فرمود و اجراء مراسم عروسی و نکاح را بروفق نظریهٔ عین الدوله بطور خیلی ساده ومختصرفرمان داد.

علیاحضرت گفت: چون هر مادر درباب فرزند خود خواهش ها وآرزوهای بسیار دارد، اما من فکر و نظر پسر دانش پرور و غریب نواز پسر خود را خیلی قدر میدهم واین روش وطنخواهانهٔ او را سرمشق حیات هر یک فرزند آرزو دارم که ازاین نوع فداکاری ومردم دوستی پیروی کنند.

عروسی سردار امان الله خان عین الدوله بتاریخ چهارشنبه (۱۹) عقرب سال ۱۲۹۳ ش [۲۲ ذی

---

[۱] سلطان علی خان برادراندر علیاحضرت واین شخص بتاریخ دوشنبه اول حوت سال ۱۳۱۲ ش مطابق (۴) ذیقعدة الحرام ۱۳۵۲ ق در کابل وفات یافت مذکور در سه سال اول سلطنت امانیه حکمران ولایت پروان و در اواخر عمر عضو مجلس اعیان بود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[۲] این مطابق توصیه ایست که علیاحضرت ومادرش بی نظیر سلطان بیگم فرموده بودند زیرا که در مراسم عروسی سردار عنایت الله خان معین السلطنه ومسماة خیریه بنت محمودطرزی مبالغ زیادی در هفت شباروز صرف شده بود. واین پیشنهاد سبب نیکنامی عین الدوله گردید. علیاحضرت بفرزند خود توصیه نمود که بحضور پدر خود پیشنهاد کند که از مصارف عروسی من مبلغی را برای تأسیس یک شفاخانهٔ امانیه ویا یک مکتب امانیه منظور فرماید.

الحجة الحرام ۱۳۳۲ ق - ۱۱ نومبر ۱۹۱۴ م] انعقاد پذیرفت و از همان تاریخ ثریا بنت محمودطرزی از حضور امیر حبیب الله خان (شاهزاده خانم) لقب گرفت.

محل عروسی و محفل نکاح قصر و باغ شهر آراء بود. و از آنجا تا حرمسرای ارگ بدوطرف جاده عساکر باین علاقه که عین الدوله یکنفر عسکر و شاگرد مکتب فنون حرب است اخذ موقع نمودند و به ساعت (۲) بعد از ظهر جمعیت کثیر برای آوردن عروس از ارگ بطرف شهرآراء بسواری (۴۵) موتر وگادی چهار عراده یی حرکت کردند. موتر اول باگلها آراسته مخصوص نشیمن علیاحضرت سراج الخواتین - بود وسائر موترها وگادی ها از عقب موتر حامل علیاحضرت روان شدند. ودربین فاصلهٔ هر موتر و گادی رفتن چهار سوار رسالهٔ شاهی رفتار می نمود. وموترها باندازهٔ رفتار عادی اسپان حرکت می کردند[۱]. از عقب موترها چهار فیل مجهز به هودج های مجلل فیل اول حامل داماد و فیل دوم حامل حیات الله خان عضدالدوله، فیل سوم حامل محمد کبیرخان و فیل چهارم حامل خوشدل خان والی کابل بود[۲].

بعد از موترها و گادی ها و فیل ها موکب امیر حبیب الله خان به سواری اسپ در حرکت بود. بطرف دست راست امیر سردار نصرالله خان نائب السلطنه و بطرف دست چپ، سردار عنایت الله خان معین السلطنه و از عقب موکب شاهی مصاحبان وایشیک اقاسیان و صاحب منصبان در حرکت بودند. در نزدیکی شهر آراء دهل و سرنا نغمه سرایی می کرد. عروس را علیاحضرت در موتر گل پوش خود[۳] به پهلوی خود نشانده بهمان ترتیبی که آمده بودند واپس براه روان شده داخل ارگ و حرمسرای شاهی گردیدند. در این وقت بازگشت اهل دربار در دالان قصر سلامخانهٔ عام برای صرف طعام دعوت شدند. اهالی شهر و شش کروهی کابل برای تماشای این مراسم درتمام جاده ایستاده ومبارکباد می گفتند. و استقلال تامهٔ افغانستان ازاین مراسم بشارت میداد. و اهل دانش امید می کردند که عنقریب تأسیس و بنیاد مکتب یا شفاخانه یا دیگر مؤسسه خیریه یی که یادگار ابدی این جشن عروسی تصور فرموده شده و عین الدوله آرزو کرده است. عملی گردد و سراج الاخبار افغانیه صحائف افتخار خود را به کیفیت این بنیاد علمی و صحی تزئین دهد عین الدوله این وقت پوره (۲۲) سال عمر داشت.

زوجهٔ سریتی عین الدوله بنت شیرمحمدخان از مردم چترال و یا شغنان بود[۴].

---

[۱] ۱۲۹۳ شمسی بارس ئیل (سال پلنگ) بود.

[۲] پسر شیردل خان لویناب و این شخص برادر اندر علیاحضرت است و در سنه ۱۲۹۴ ق بعد فوت پدر لویناب خطاب یافته بود.

[۳] امان الله شاه از ابتداء جوانی نغمه سرایی دهل و سرنا موسیقی ملی را می پسندید و می گفت: در ایام مجاهدات وجشن های ملی قدیم افغانستان نواخته شده است و چنانکه در ایام جشن های استقلال در پغمان و هم میله های نهال شانی وعروسی ها حکم فرموده بود که دهل و سرنا موسیقی ملی و این ساز دهقانی موجود باشد.

[۴] این شخص تا سال ۱۳۱۹ ش در شهر کابل حیات داشت و در بالاکوه ده افغانان از دهانهٔ ارسی منزل خود افتاده جان سپرد. پسر کلان او درمکتب حربیه شامل و بعد از دورهٔ اغتشاش (۱۳۰۸ ش) شامل خدمت و تا رتبهٔ لوامشر رسید،

واین محترمه (گل چهره) نام داشت و از روی عزت او را پری گل هم می گفتند. از این ازدواج یک پسر شاهزاده هدایت الله بوجود آمد[۱].

عین الدوله در دورهٔ سرداری خود به تأسیس کتابخانه اقدام نمود و وظیفه داشت که عرائض اهالی را بحضور امیر تقدیم نماید و حکم حاصل کند و هم احکام حسب الامر صادر نماید و دفتر عین الدوله مرجع عارضین و وضع نهایت مشفقانه با مردم داشت.

و در دورهٔ سرداری خود فقط دو قصر یکی در کابل و دیگر در جلال آباد تعمیر نمود، قصر و باغ حرمسرا واقع سمت غرب باغ ارگ کابل را عین العمارت و قصر جلال آباد را عینیه نام گذاشت. عین العمارات بسرکردگی سردار محمدعلی خان ابن سردار سلطان محمدخان و قصر عینیه بسرکردگی نظام الدین خان ولد سردار فقیرمحمدخان اکمال یافت[۲].

امان الله خان وقتی که عین الدوله خطاب یافت باین اعتبار که مادر او ملکهٔ رسمی وقدرت قومی و نسبی از تمام زوجات امیر بیشتر دارد، بدون آنکه ولیعهد سلطنت اعلام شود، خود را وارث ومستحق امرجلیل سلطنت بعد از حیات پدر می دانست، یعنی ولیعهد مطابق عنعنات افغانی باید مولود ملکهٔ رسمی باشد. و از همین نسبت در آوان سرداری کلاه تاجدار را برخود نشان گرفت و این نشان را در جبههٔ اسناد دفتر عین الدوله طبع نمود.

این فرزند تا آنکه به سن هفت رسید طفل لاغر، بدچهره وچشمانش مانند آنکه بدرد مبتلا باشد

موقعیت عسکری خوبی داشت و در محاربات اطراف مصدر خدماتی شده بود. و این پدر و پسر در قریهٔ ده مرادخان چهاردهی کابل زمین زراعتی داشتند. دومین پسر شیرمحمدخان مذکور سلطان محمد و از جملهٔ متعلمین صنف لیتوگرافی مکتب صنایع نفیسه و در برج میزان سال ۱۳۱۸ ش در مطبعهٔ عمومی کابل در شعبهٔ زینگوگرافی درقسمت اتسه و کاپی خدمت می نمود و در سال ۱۳۲۰ ش وفات یافت و چون ماما ی شاهزاده هدایت الله بود. مردم بنظر قدر می دید. جوان سیه جردهٔ چاق وکلوله بود.

(۱) هدایت الله فرزند غیر رسمی امان الله شاه و این شخص که در سال ۱۲۹۲ ش در کابل بدنیا آمده است در فرانسه تحصیل نمود و تا حال ماه حوت سال ۱۳۶۴ ش در روم زندگی می کند، فرزند ندارد.

(۲) این شخص برعلاوهٔ وظائف ناظمی دربار وسررشته داری ادارهٔ شاذ ونادر آمر تعمیر قصرعینیه نیز مقرر بود، وعین الدوله دریک فرمان اینطور نوشته است:

[عالیجاه نظام الدین خان مقرر تعمیر حرمسرای کوتی عینیه را واضح خاطر باد!

مبلغ دوصد وپنج ربیهٔ پختهٔ کابلی از حضور عالی ما که از وجه تحویلی شما برای شما بصیغهٔ بخشش مرحمت شده شما را حکم است که وجه مذکور را از وجه تعمیر بمصرف خود رسانیده بقرار فرمان هذا برای شما مجری داده شود.

تحریر (۹) جمادی الاول سنه ۱۳۳۵ (امان الله)

درعهد سلطنت خود عین العمارات را برای اقامت سفارت ترکیه در کابل بخشید و قصر وحرمسرای عینیه واقع جلال آباد را برای هوتل تخصیص داد واین عمارت در وقتی که تجدید گردید «سپین غر هوتل» نام گذاشته شد وتفصیل آن دراین کتاب می آید. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی)

دیده میشد. وقتی که به سن رشد جوانی رسید بالکل شکل و وضع وقیافهٔ جداگانه پیداکرد و چیزی که اورا از خانوادهٔ پدر بهر صفت و بطور مشخص وممتاز معرفی کرد، همانا تاثیر عظمت وشوکت والده اش بود.

ملایمت طبع وهم روح عسکری آن به قهرمانان قدیم افغان شباهت میرسانید. والده اش آرزو نداشت که فرزندش مستغرق عیش وراحت شخصی خود باشد. عین الدوله از بدوجوانی به جناب سیادت مآب شاه عبدالعظیم پشینی قندهاری مشهور به شاه آقای قلعهٔ قاضی نهایت عقیدت واحترام داشت[1].

قامت عین الدوله متوسط، چهارشانه و خوش ترکیب ورفتار وحرکات وقدم گذاشتن موزون ومقبول باصول تعلیمات عسکری بطوری که درمکتب فنون حرب تربیت شده بود، قدم می گذاشت. در آغاز حرف زدن از دماغ دوبار تنفس می نمود. درسال ۱۳۳۱ ق [۱۲۹۱ ش] چند وقتی ریش گذاشت چون محاسن باطراف دهن بطور کوسه شکل جلوه کرد، تراشید. ذوق بروت گذاشتن را داشت وبعد سه سال اول سلطنت گفت: بروت تاب دادن علامت غرور است وآنرا مختصر ساخت.

تاریخ تأسیس ادارهٔ عین الدوله (۲٦) ماه دلو سال ۱۲۸۳ شمسی است. وتاریخ اجراآت وکار روایی رسمی او از سه شنبه اول ۱۲۸۴ شمسی آغاز شده است. رسانیدن عرائض خوانین سواران وخاصه داران که جمعیت مردم مستحفظ مقامات و بنادر بزرگ وحساس بودند، بواسطهٔ عین الدوله مستقیماً بحضور امیر تقدیم می گردید. واز همان تاریخ (۲٦) دلو مصادف بروز عیدسعید اضحی در فرمانها بالقاب (نورچشم کامگار شاهزاده امان الله عین الدوله) خطاب یافت واین خطاب و صلاحیت او در امور رسمی وکارهای اداری واحوال اجتماعی تا بدوجلوس ادامه داشت. عین الدوله توسط داک خانه های افغانی از خارج کتاب ها خریداری می نمود وکتابخانهٔ خود را تنظیم میداد ومراسلهٔ مورخ دوشنبه (۹) ربیع الاول سنه ۱۳۳۳ ق داک خانهٔ افغانستان در پشاور یکی از شواهد آن است.

عین الدوله اصول کار جدول را در دفتر حضور خود مطابق رواج دنیای جدید توسط غلام مجتبی خان شاگرد علی فهمی رائج ساخت که تفصیل این گزارش را در تاریخ مطبوعات افغانستان نوشته ام. عین الدوله نظر بدرایت وکفایتی که داشت وهمیشه از عدالت وترحم بحال مردم کار می گرفت. در عهد زندگانی پدر سه بار بوکالت مقام سلطنت برگزیده شد.

مادر امان الله شاه

مقام مادر نزد هر انسان خیلی بزرگ است. زیرا مادر است که فرزند را در دامان هستی خود تربیت مینماید. مادر اعلیحضرت امان الله شاه چون در تاریخ سیاسی، عرفانی، عمرانی، اجتماعی افغانستان

---

[1] درعهد سلطنت خود آرامگاه آن جناب را از وجه عین المال خود به بهترین اسلوب معماری آنعصر تعمیر نمود. وتا نزدیک آرامگاه مبارک جادهٔ موتررو احداث نمود وخود هفتهٔ یکبار از جریان کار خبر می گرفت و وجه بسیار صدقات می نمود.

سهم فعال ونمایان دارد، برعلاوهٔ احترام بمقام والای مادر ازین نگاه دولت وسلطنت با استقلال نیز می باید که شرح مختصری از سوانح آن ذات معالیه صفات را درصدر صفحات تاریخ زندگانی پسر نامورش بنگاریم:

مسماة سرور سلطان در سنه ۱۲۹۱ هجری قمری بدنیا آمد واین آخرین فرزند سردار شیردل خان لویناب بن میردادخان بارکزائی است. مادرش بی نظیر سلطان بیگم یگانه دختر نامور سردار محمد عمرخان درانی پوپلزائی است.

محترمه سرورسلطان بانتخاب امیرعبدالرحمن خان بعقد ازدواج سردارحبیب الله خان گرفته شد و تاریخ نکاح شان (۲۷) رمضان المبارک سنه ۱۳۰۷هجری قمری و تاریخ عروسی شان (۸) شوال المکرم سنهٔ مذکور است. و ازاین ازدواج اولین پسر در شب پنجشنبه (۱۰) برج جوزای سال ۱۲۷۱ لوی ئیل شمسی [۵ ذیقعدة الحرام ۱۳۰۹ ق – ۳۱ می ۱۸۹۲م] در نزدیک درهٔ زرگر پغمان بدنیا آمد و امیر عبدالرحمن خان او را امان الله نام گذاشت. و در مدت ده سال در فرمانها و مکتوبات بنام والدهٔ ارجمند نور چشم امان الله جان و هم بلقب شاهزاده خانم یاد میشد. و از اولین فعالیت های سیاسی او اینکه: در سال ۱۲۸۰ ش [۱۳۱۹ ق – ۱۹۰۱م] امیر عبدالرحمن خان در قصر باغ بالا [مشرف بر کارتهٔ پروان حالیه] بمرض عقلی گرفتار ومرض او شدت نمود.

بزرگان دربار اتفاق کردند که تا حد ممکن مریضی پادشاه را از مردم پنهان کنند سرور سلطان که متوجه امور سیاست بود خبر یافت که حلیمه خانم ملقب به بوبوجان[1] ملکهٔ معبتر امیر عبدالرحمن خان چون طلا و زیورات زیاد که تقریباً معادل ربع خزانهٔ شاهی میشود، در تصرف دارد. به صاحب منصبان افواج غیر درانی تقسیم کرده و هم وعده داده که هرگاه در امر سلطنت پسرم سردار محمدعمرجان خدمت کنید طلاهای دیگر نیز بشما اعطاء می گردد واین پادشاهی پسر من موجب ترقی مزید شما میشود. سرور سلطان به بزرگان طایفهٔ پدر و مادر خود خبر داد و گفت: هرگاه این سازش بعمل بیاید، طایفهٔ درانی از بین می رود و غافل نباشید که امیر عبدالرحمن خان بیش از دو سه روز زنده نخواهد بود. رؤساء خاندان های طایفهٔ پدر ومادر سرور سلطان یعنی بزرگان طایفهٔ پوپلزائی وبارکزائی در یک محل جمع شده گفتند: بهتر است که قوت را باید بقوت دفع کرد، نفری رسالهٔ شاهی درانی را باید تحریک کرد در مقابل افواج غیر درانی از خود آمادگی بگیرند و حین اعلان فوت امیر عبدالرحمن خان بطرفداری سردار حبیب الله خان قیام ورزند. و در این وقت که یک لوا فوج سوارهٔ نظام شاهی عموماً از طایفهٔ درانی بسمت شرق ارگ قرار داشتند با دلائل خیلی معقول تحریک شدند و باین عبارت دانانده شدند که: نگذارید نظامی های مردمان متفرق بجانبداری محمدعمر جان قیام ورزند

---

[1] مفصل سوانح این محترمه و فرزندش سردار محمد عمر جان در ملحقات تاریخ امانیه نوشته شده و از نظر خوانندهٔ این کتاب می گذرد (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

زیرا که او نوجوان فاقد عقل و بی تجربهٔ محض در کار نظامی و ملکی است.

فوج درانی آناً طرفداری خود را به پادشاهی حبیب الله خان وعده دادند و گفتند: این پسر کلان پدر و هم سردار نظام در عهد پدر بوده است.

چون نفوذ و رسوخ سرور سلطان از باعث نیرو و قدرت دوطایفهٔ بزرگ درانی در بین اقوام و هم عساکر رسالهٔ شاهی درانی خیلی زیاد بود، بهمین قوت نوبت سلطنت به حبیب الله خان رسید و بوبو جان و پسرش محمد عمر جان و جانبداران آنها که بامید اخذ انعام طلا و ترفیع مراتب تطمیع شده بودند سخت کینه[1] بدل ماندند.

حبیب الله خان بتاریخ پنجشنبه (۱۰) میزان سال ۱۲۸۰ ش [۱۹ جمادی الاخر ۱۳۱۹ ق - ۱۲ اکتوبر ۱۹۰۱ م] برمسند سلطنت موروث نشست و این فعالیت سیاسی همسر نامور خود را فراموش نکرد و او را در سنه ۱۳۲۲ ق علیا حضرت سراج الخواتین خطاب داد و برای او امتیازات پادشاهی داده شد. بیرق بالای قصر و موتر او در اهتزاز و مراسم سلامی عسکری و شلیک توپ در ایام سفرهای داخلی مروج بود. و موزیک رسم سلام شاهی باستقبال موکب او اداء می نمود و اولین ملکهٔ افغان است که موتر تیز رفتار خاص و مخصوص در سنه ۱۳۲۷ قمری بخدمت او مقرر گشته است.

در وقتی که سردار امان الله خان (عین الدوله) در مرحلهٔ رشد و ترقی جوانی رسید امیر حبیب الله خان چون خاطرهٔ ایام جلوس خود را بیاد داشت ، از رسوخ ملکهٔ معتبر ورسمی خود خوف نیز می نمود. و در وقتی که میخواست طلاهای علیا حضرت را اخذ کند موفق نگشت و علیا حضرت گفت: این مقدار طلا که در تصرف من است به ملت و مملکت افغانستان تعلق دارد و بصرف امور خیریه و عساکر مجاهد و مساجد میرسد.

علیا حضرت پسر خود عین الدوله را به خاطر خواهی روحانیون و پاسداری خاطر ستمدیدگان و محرومیت کشیدگان توصیه می فرمود. رشادت سیاسی عین الدوله فقط از اثرات ارثی و نسبی همان مادر نیکوسیر پاکیزه گوهر بود که او خود را بنیان گذار کاخ سلطنت با استقلال امانیه و یا بعبارت دیگر مؤسس سلسلهٔ امانیه میدانست. و کسانیکه اساس سلطنت و رشادت عین الدوله را محض از اثر تلقینات خصوصی محمود طرزی تخمین کرده اند دور از حقیقت می نماید، چه اگر آن تلقینات تاثیر میداشت باید به داماد اولش تاثیر می نمود. محمود طرزی باین لحاظ به عین الدوله بسیار علاقمند شد که او فطرتاً جوان رشادتمند و از خودگذر و آزادمنش و بالخصوص مادرش ملکه رسمی و معتبر و از جانب سلسلهٔ مادر و پدر تخمهٔ درانی و در بین تمام اقوام قندهاری عزت و حیثیت تاریخی داشت. علیا حضرت در مواقع اصدار امر اعدام و حبس و فرار و زجر و توبیخ و ضبط جایداد اشخاص بشدت مداخله می نمود و احکام شاهی را در موارد مهم تغییر و تبدیل می داد و هم بسیار احکام را بحسب امر و مشورت خود با

[1] تفصیل این کینه ورزی ها در ضمن جریانات سلطنت امانیه در این کتاب نوشته شده می آید.

ادارات دولت نافذ می فرمود: چون مردم بدر حرمسرا و هم در پیش روی موتر او عرائض خود را تقدیم می نمودند. علیا حضرت پسر کاکای خود سردار محمد اکبر خان را معرفی نمود که مامور دارالعدالت حضور مقرر گردد تا بعرائض مردم درست وارسی شود. این مشورت منظور گردید و از بزرگترین خدمات دورهٔ امیر حبیب الله خان یکی همین است.

در سال ۱۲۸۴ ش [۱۳۲۳ ق - ۱۹۰۵ م] سرلویس دبلیودن در رأس هیأتی وارد کابل شد و پس از تحکیم عهدنامهٔ دولتین واپس به هندوستان رفت و در سال ۱۲۸۵ ش دعوت نامهٔ رسمی بحضور امیر حبیب الله خان بکابل فرستاد که به هندوستان تشریف آورده از شهرهای کلکته و بمبائی دیدن نماید. امیر منظور فرمود و بتاریخ غرهٔ ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۲۴ ق از جلال آباد بجانب هندوستان عزیمت نمود و ایام دعوت و بازدید رسمی تا شهور سنه ۱۳۲۵ ق ادامه یافت. در ایام بازگشت بافغانستان در مسئلهٔ رفع حجاب و نهضت نسوان سخن راند و از علیا حضرت ملکه که ریاست عالیهٔ نسوان افغانستان را برذمت داشت، مشورت خواست. علیا حضرت گفت: زنان هر یک خانوادهٔ افغان موتر و گادی و ملازمین محافظ ملکی و نظامی از خود ندارند. وقتی یک زن از یک گوشه شهر بدیگر گوشهٔ شهر با لباس های دعوت از بین کوچه و بازار عبور کند این مخالف عفت و عصمت است. زیرا لباس های منظمی که حفاظت وقار و حیثیت هر یک محترمهٔ افغان را بنماید باز هم بطور لازم موجود نیست و باز هم اگر امکان پذیر باشد این امر پنجاه سال قبل از وقت است که نباید از عجله کار گرفت. و فکر من آن است که زنان و دختران در خانواده های بزرگ باصول تجدد و تمدن امروز تحت تربیت گرفته شوند تا از آداب مدنی امروز بی خبر نمانند و خود هم حاضر هستم که در این اقدام باصول خصوصی و خانوادگی پیش قدم بوده تحولی روی کار بیارم که هم آداب ورسوم قدیمهٔ اسلامی و افغانی رعایت گردد و هم طرز زندگانی عصری به زنان و دختران دانانده شود و این مقام پیشروی مخصوص اعضاء خانوادهٔ شاهی خواهد بود. امیرحبیب الله خان بهمراه مشاورین دولت در این خصوص مشورت نمود و فکر خود و فکر علیا حضرت را بیان نمود. مشاورین بطور عموم فکر علیا حضرت را تایید نمودند. و این سنه ۱۳۲٦ هجری قمری است. وگفته شد که برای نهضت نسوان در افغانستان محافل بزرگ همه وقته تشکیل شود و هم بعض خبر های مهم در جریده نشر گردد.

محمود طرزی در شماره (١٦) سال اول سراج الاخبار افغانیه در سنه ۱۳۲۹ ق نوشته است: "ذات عالیهٔ مقدسهٔ سراج الخواتین علیا حضرت صاحبهٔ معظمه روز شنبه (١١) ماه حال یعنی سه روز پیشتر از تشریف آوری موکب اعلیحضرت همایونی در حالیکه اردوی نخستین شاهانه همرکاب عالیهٔ شان بود، بصورت بسیار باشکوهی وارد دارالسلطنهٔ کابل گردیدند. چنانچه حسب الامر ذات سامی فخامت پناهی بواسطهٔ سارجن مهجر در بار به همه ارکان دربار از ارباب مناصب عسکری و ملکی خبر داده شده بود که به ساعت هفت صبح روز مذکور بسواری اسپ در سلامخانه عام ارگ مبارکه حاضر شده بهمرکاب عالی

نائب الحکومه صاحب قطغن[1] باستقبال شان بروند. بوقت میعاد مقرر همه هیأت استقبالیه به معیت شهزادهٔ مشار الیهما حرکت کرده در حد چهار راهی سیاسنگ موکب فرخندهٔ جناب عالیهٔ معظمهٔ شان را انتقال نمودند. ذات عالیهٔ معظمهٔ شان در عرابهٔ سلطنتی بسیار مزین شرف جلوس داشتند و دیگر عرابه های سلطنتی که حامل عایلهٔ خاندان جلیلهٔ سلطنت و همرکابان معیت بود عرابهٔ عالیهٔ شان را پیروی می نمودند. بلوک های سواری عساکر خاصهٔ رسالهٔ شاهی در اطراف عرابه به نظام حرکت داشتند. در حد قرباغ[2] ازطرف عساکر منتظمهٔ شاهانه رسم سلام ایفاء گردید. تقریباً به ساعت یازده به کابل عز و اقبال و تمام شوکت و اجلال داخل حرمسرای شوکت احتوای ارگ مبارکه گردیده بیست و یک فیر توپ از توپخانهٔ شاهانه بسلام عالیهٔ معظمه شان انداخته شد. ذات عالیهٔ معظمه شان بتاریخ روز دوشنبه (۲) ماه جمادی الاول از جلال آباد بسواری عرابه منزل به منزل حرکت فرموده اند. تنها در منزل بگرامی یک شب اوتراق نموده اند جناب سرسروش محمد هاشم خان بخدمات و سررشتهٔ اردوی معیت عالیهٔ معظمه در این سفر خیریت اثر شرف ماموریت را داشتند".

و این تشریفات و برگذاری اختفالات زنانه بحضور علیا حضرت برای پیشرفت و ترقی تمدنی و رشد و پرورش جمعیت نسوان افغان در ایام اعیاد مذهبی و جشن های ملتی و دعوت های خاندانی و قومی و ملی تاثیرات زیاد داشت. و نهضت اجتماعی زنان از همان عهد علیا حضرت و اما به شکل خیلی متین مطابق بوضع و مقتضای همان وقت آغاز گردید. در باغ بابر شاه و باغ چهل ستون و باغ شهر آرا، جشن های زنانه تشکیل می نمود. از کارهای بزرگ او تعمیر مساجد و زیارت گاه ها و نذورات و صدقات و هم فکر تأسیس محکمهٔ دارالعدالت حضور است که در سال ۱۲۹۰ شمسی مطابق ۱۳۲۹ ق تأسیس شده است. وگفت: هر روز عرائض مردم بحضور من میرسد و معلوم است که غور مردم چندان نمی شود. و گفت که یک محکمهٔ خاص در حضور برای وارسی احوال عارضین تشکیل شود.

امیر حبیب الله خان روز چهار شنبه (۱۲) محرم سنه ۱۳۲۹ ق دوست محمد خان ولد ایشیک اقاسی امیر جان را مامور محکمهٔ دارالعدالت حضور مقرر نمود[3]. و در سنه ۱۳۳۱ ق محمد اکبر خان [بن ایشیک اقاسی عطاء الله خان] را مقرر نمود و هر دو نفر مذکور از بنی اعمام و اهل اعتماد علیا حضرت بودند. و در قصیده یی گفته شده است:

---

[1] نائب الحکومهٔ قطغن در این وقت سردار حیات الله خان عضد الدوله دومین پسر امیر حبیب الله خان و بطور رخصتی بکابل آمده بود. سارجن مهجر دربار این وقت عبدالعزیز خان ولد معاذ الله خان بارکزائی بود. محمد هاشم خان سر سروش پسر سردار محمد یوسف خان است که وقتی صدر اعظم مقرر شد.

[2] میدان وزارت حربیه و منار استقلال (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

[3] در سنه ۱۳۰۸ ق بعوض شیر علی خان برادر بابا محمد سرور خان رتبهٔ ایشیک اقاسی و بعداً سرپرست تعمیرات مقرر گردید.

در حضور خویش یک دار العدالت[1] طرح داد
کز برای رنـج مظلومان عـجب دارالشفاست

گر رود در غــور مــردم غفـلتی از حــاکـمان
داد ایشان را درین دارالعدالت خوش دواست

علیا حضرت در سال ۱۲۹۱ شمسی [۱۳۳۰ قمری] مسجد و مدرسه در شوربازار کابل بنیاد نمود که تا اکنون بنام مسجد علیا و مدرسهٔ علیا مشهور است. امیر حبیب الله خان سنگ تهداب آنرا بدست خود گذاشت و این قطعه نظم تاریخ آن است:

بود این مسجد زعالمگیر در سابق زمان / کوازین دنیای دون عمریست کرده رحلت است
مسجد او منهدم گردیده بود و بس خراب / لاجرم غمخواری مسجد بمؤمن سنت است
این زمان تعمیر او را کرد بانوی که او / گوهر شهوار دریای حیا و عصمت است
در حریم شهریاری به همه اهل حرم / رتبهٔ او نزد سلطان در کمال رفعت است
کیست آن سلطان حبیب الله شاه نامدار / در لقب اورا سراج ملت و دین شهرت است
در سرای دولتش این گوهر درج عفاف / نیک خلق و پارسا، فیاض و عالی همت است
مؤمنان او را زطرز صدق مادر گفته اند / زان سبب برمؤمنانش همچو مادر شفقت است
درشبستان خواتین است ذاتش چون سراج / وزجناب شه خطاب او را علیا حضرت است
ازپی تعمیر این فرخنده مسجد عزم کرد / کاینچنین خیرات جاری درجهان خوش نعمت است
شاه با اشراف کابل ماند بنیادش بخیر / واضع سنگ و اساس او سراج الملت است
مبلغ بسیار در آبادی او صرف کرد / هر که صرف زر کند اینجا ز اهل جنت است
چون زعلیا حضرت اینجا مسجد بگیتی ماند یاد / مسجد علیاش نام وجای فیض و رحمت است

سال تاریخش چون مخلص از خرد پرسید گفت
مســجد علیا محــال بنــدگی و طاعت اســـت
(۱۳۳۰ هـ. ق)

علیا حضرت در دوره سرداری پسر خود عین الدوله زیارت سید اسحق ختلانی «شاه شهید» را که در سنه ۱۱۸۳ ق مجدداً تعمیر شده و این وقت روبویرانی آورده بود تعمیر نمود. و زیارت موسوم به سخی شاه مردان واقع دامنهٔ کوه سمت شمال غرب کابل را تعمیر نمود و نیز عمارت مسجد شاه دو شمشیره در سال ۱۳۰۶ ش یکی از آثار عمرانی آن محترمهٔ معظمه است.

---

[1] در محکمهٔ دارالعدالت حضور یکنفر قاضی، دونفر مفتی، یکنفر محرر، چهار نفر اهل دفتر، بیست نفر پیاده، ده نفر سوار پولیس مقرر بودند. و این محکمه خدمات بسیاری نموده است.

امیر حبیب الله خان بتاریخ پنجشنبه (۲۷) جمادی الاول سنه ۱۳۲۲ ق [۱۲۸۳ ش - ۱۹۰۴ م] اشتهار عضو عمومی نشر نمود و وسیلهٔ واپس آمدن شخصیت های افغانی گردید و نیکنامی و موفقیت در امور دولت و عامهٔ ملت دست داد. خاندان علیا حضرت مجال کار و خدمت بیشتر از پیشتر یافتند. علیا حضرت تا فصل خزان سال ۱۳۰۷ ش هشت پارهٔ قرآن کریم را نزد معلم خود حافظ محمد رسول خان فوفلزائی حفظ نمود و سعی داشت که تمام قرآن کریم را حفظ کند.

علیا حضرت برادر سکه نداشت. خوشدل خان، سکندر خان، سلطان علی خان، محمدعلم خان، محمد عمر خان برادر اندرهای او بودند. علیا حضرت فقط یک خواهر سکه از خود بزرگتر بنام تاجور سلطان داشت[1].

مادر شیر دل خان لویناب اسمش (پسته) وزن بیوهٔ ذوالفقار خان و بعد به نکاح میرداد خان آمد و از آن ازدواج پنج پسر و سه دختر بوجود آمدند. چون مادر شیر دل خان از خاندان مشهور نبود، علیا حضرت از آن یادآور نمی شد و افتخار اصالت نسبت بطرف مادر خود که فرزند دوخاندان بزرگ درانی و دو رکن قوی سلطنت امپراتوری احمدشاهی بودند، می نمود. مادر علیا حضرت یک برادرسکه بنام سردارفقیر محمد خان داشت.

تاریخ ولادت فقیر محمد خان سنه ۱۲۶۲ ق و تاریخ ولادت بی نظیرسلطان ۱۲۶۶ ق است.

اولاد سکهٔ علیا حضرت:

۱. امان الله: متولد شب پنجشنبه (۵) ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۰۹ ق.

---

[1] در سنه ۱۱۸۲ ق احمدشاه در دران و ارکان دولت امپراتوری آن، خرقهٔ واجب التعظیم حضرت رسول کریم (ص) را احتراماً از جوزگون «فیض آباد بدخشان بکابل نقل داده و بجهت تقدیس و زیارت اهالی مرکز و اطراف کابل در مدت پنج ماه در آن گوشهٔ دامان کوه که محل پاک و منزه و بعید از تردد حیوانات بود گذاشتند در هنگام روز برای اینکه از قامت مردم بلند باشد صندوق مبارک حامل خرقهٔ شریفه را بالای سنگ می گذاشتند. وزائرین احتراماً از سوراخ همان سنگ عبور می نمودند. و وقتی که از آنجا به قندهار نقل داده شد، محل آنرا در کابل احتراماً زیارت شاه مردان نام گذاشتند. چنانکه در سمرقند نیز وقتی که خرقهٔ شریفه به بلخ نقل داده شد، آنجا را زیارت شاه مردان موسوم ساختند و در کابل اطراف آن محل مقدس را از سنگ احاطه کردند.
و در سنه ۱۱۸۷ ق امپراتور تیمورشاه چاه آب در جوار آن حفر فرمود. علیا حضرت سراج الخواتین همه وقته بآن زیارتگاه می رفت، حلوا و مالیده نذر می نمود و پول بفقراء میداد و در وقت جلوس سلطنت پسر خود و مخصوصاً اینکه ملت مسلمان افغانستان استقلال تاریخی خود را استرداد نمود، گنبد و دیوار و دالان های زیارت شاه مردان را تعمیر فرمود. و گنبد دومی زیارت موصوف و بعضی ترمیمات در این سالیان نزدیک شده است. امان الله شاه اطراف آن زیارتگاه را برای مدفن اهل تشیع فرمان اعطاء فرمود تا آنکه در سال ۱۳۲۹ ش به ساختمان منازل نیز آغاز کردند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

۲. غلام حیدر: متولد ماه شوال سنه ۱۳۱۱ ق در طفلی فوت شد.
۳. محمد ابراهیم: متولد سنه ۱۳۱۳ ق در طفلی فوت شد.
۴. سایره سلطان [سراج البنات].
۵. صفیه سلطان [ثمرة السراج].
٦. رضیه سلطان [نور السراج].
۷. عبیدالله [شاه آقا]: متولد سنه ۱۳۳۵ ق تا ماه حمل سال ۱۳٦۵ ش حیات دارد.

صفور [قمرالبنات] مادر او دختر شیر افضل خان چترالی است. چون علیا حضرت او را در حضور خود تربیت کرده است. بنام دختر سکهٔ علیا حضرت مشهور شده است.

علیا حضرت چون در تاریخ سلطنت با استقلال امانیه خدمت بزرگ به مملکت افغانستان نموده و از نجابت و نفوذ طایفهٔ مادر و پدر خود بنفع ملت افغانستان کار گرفته است، ما درج سوانح رسمی و خصوصی آن محترمهٔ معظمه را از فرائض تاریخ میدانیم و اما باز هم این نگارش خیلی مختصر است و می باید که کتابی در شرح آن عالیهٔ افغانی نوشته شود. زیرا ما در قهرمان بود که فرزند قهرمان بوجود آورد.

ملکهٔ رسمی اعلیحضرت امان الله شاه

در ضمن سوانح سردار امان الله خان عین الدوله از ازدواج او با مسماة ثریا سومین بنت محمود طرزی ابن سردار غلام محمد خان طرزی ابن سردار رحمدل خان بارکزائی یاد نمودم. و چون این تاریخ رسمی و سیاسی آنعهد سلطنت با استقلال و این محترمه ملکهٔ رسمی و معتبر آن پادشاه مستقل افغانستان است، مناسب مینماید که در این صحیفه بصورت جداگانه و مشخص معلومات ارائه گردد:

محمود طرزی در شام شریف با مسماة (اسما رسمیه) بنت شیخ محمد صالح[1] افندی مسدیهٔ شامی و مشقی الاصل ازدواج نمود.

ثریا سومین دختر او در صالحیهٔ دمشق شام درسنه ۱۳۱٦ قمری [۱۲۷۷ ش - ۱۸۹۸ م] بدنیا آمد. و در سنه ۱۳۲۲ قمری [۱۲۸۳ شمسی - ۱۹۰۴ میلادی] در این وقتی که خانوادهٔ طرزی بعد (۲۵) سال مهاجرت واپس به ملک اصلی خود افغانستان ساکن شدند. سرور سلطان علیا حضرت سراج الخواتین والدهٔ سکهٔ سردار امان الله خان عین الدوله که ملکهٔ معتبر و رسمی افغانستان بود، بهمراه اسما رسمیه عیال محمود طرزی و سه دختر خورد سال او [خیریه، حوری، ثریا] لطف و شفقت و مهربانی زیاد مینمود زیرا که خانوادهٔ طرزی از سنه ۱۲۹۷ قمری [۱۲۵۸ شمسی] رنج مسافرت و دوری از وطن بسیار

---

[1] این شخصیت محترم بدیدن فرزند و نوادگان خود بکابل آمد و صالح افندی شهرت داشت انسان کوتاه قامت محاسن سفید و در برج حمل سال ۱۲۹۷ شمسی [۸ رجب سنه ۱۳۳٦ قمری] در کابل وفات یافت و در باغچهٔ آخوندجی ده افغانان بخاک سپرده شد (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

کشیده از خویش و قوم دور مانده بودند.

و دیگر اینکه: چون بی نظیر سلطان بیگم والدهٔ علیا حضرت و سلطنت بیگم مادر محمود طرزی رابطهٔ قبیله و قومیت داشتند، این رشتهٔ قوی سوابق خاندانی عهد امپراتوری درانی نیز موجب مزید استحکام مودت و محبت آنها قرار گرفت. ثریا از عمر هفت سالگی بحضور علیا حضرت ملکهٔ افغانستان معرفی شد. ازدواج عین الدوله (سردار امان الله خان) بانتخاب خود عین الدوله و به مشورت علیا حضرت صورت گرفته و تاریخ عقد نکاح و عروسی آنها در قصر شهر آراء کابل روز چهار شنبه (۱۹) برج عقرب سال ۱۲۹۳ شمسی [۱۳۳۲ قمری - ۱۹۱۴ میلادی] است ثریا از آن تاریخ شاهزاده خانم لقب گرفت و از تاریخ جمعه (۹) حوت ۱۲۹۷ش به خطاب شاه خانم سر افراز و ممتاز گردید. از این ازدواج ده فرزند بوجود آمد. (٦) نفر آن دختران و سه فرزند ذکور بوجود آمدند یکنفر حمایت الله در سال ۱۳۰۳ شمسی فوت و رحمت الله و احسان الله تا ماه ثور سال ۱۳٦۵ شمسی به قید حیات و در خارج بسر می برند که ضمن جریانات آن ده سال عصر سلطنت از ملکه ثریا و فرزندان آن در این تاریخ نام برده میشود. و در عهد سلطنت امانیه بنام شاه خانم مشهور بود و تا خاتمهٔ عمر بنام ملکه ثریا شاه خانم شهرت داشت. ملکه ثریا بتاریخ شنبه (۳۱) برج حمل سال ۱۳۴۷ شمسی [مطابق ۲۳ محرم الحرام ۱۳۸۸ قمری و موافق (۲۰) اپریل ۱۹٦۸ میلادی] بمرض سرطان در روم وفات یافت و جنازه اش بافغانستان نقل و در جلال آباد در جوار قبر همسر نامورش بخاک سپرده شد. و این حاشیه بصورت قبلی برای مزید معلومات خوانندهٔ تاریخ نوشته شد. چرا که محمود طرزی میگفت: تاریخ قصه است و شما مقاصد سیاسی آنرا در یابید. و برای اینکه خوانندهٔ تاریخ هر گونه مقاصد سیاسی را از سلسلهٔ سطور و صفحات کتاب دریابند. ناگزیریم بعض خصوصیات خاندانی را در مقدمات کتاب ارائه نماییم.

هدایت الله پسر اول امان الله شاه که درسال ۱۲۸۹ شمسی [محرم ۱۳۲۹ قمری - جنوری ۱۹۱۱ میلادی] از بطن گل چهره بنت شیر محمد خان چترالی بوجود آمده بود.

در لویه جرگه ماه سنبله سال ۱۳۰۷ ش از طرف لویه جرگه درخور خطاب ولیعهدی دانسته نشد چرا که مادر او ملکهٔ غیر رسمی بود. و شاهزاده رحمت الله پسر اول ملکه ثریا ولیعهد سلطنت تعین گردید[1] سردار رحمت الله خان در برج ثور سال ۱۳۴۷ ش بهمراه جنازه والدهٔ خود بکابل وارد شد و روزی بخانهٔ معین السلطنه بدیدن او رفتم و از تألیفات تاریخ امانیه یاد نمودم و نهایت مسرور و مطمئن گردید. و در این مجلس خلیل الله عنایت سراج و عبدالوهاب محمود طرزی و خیریه خانم عیال معین السلطنه و عابده جان دختر اعلیحضرت امان الله شاه نیز حاضر بودند.

---

[1] هدایت الله و رحمت الله فرزند ندارند. احسان الله بادختر مامای سکهٔ خود عبدالتواب [ابن محمود طرزی] ازدواج کرده است و تا سال ۱۳۴۹ ش که این مسودات تحت ترتیب بود، دو پسر بنام های امان الله و رحمت الله داشت نام پدر و برادر بزرگ خود را بالای دو پسر خود گذاشته است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

تلاش های خاندان امان الله شاه
در راه اعادهٔ استقلال کامل افغانستان
[۱۲۸۳ - ۱۲۹۷ ش]

امیر حبیب الله خان و مسئلهٔ استقلال افغانستان[۱]

قبل از آنکه در تمهیدات سیاسی دولت بااستقلال امانیه وارد شویم. از لحاظ استحکام مبتداء نگارش مناسب می بینیم ، اجمالی از جریانات سیاسی دورهٔ امارت امیر حبیب الله خان را که در خصوص استرداد استقلال افغانستان تاکدام حد مراحلی را پیموده آمده است بپردازیم :

سالهای ۱۲۸۲ش و ۱۲۸۳ش (مطابق ۱۳۲۱ ق و ۱۳۲۲ ق و موافق ۱۹۰۳ م و ۱۹۰۴م) سالهای بود که امیر حبیب الله خان و حکومت هند برتانوی در خصوص سرحدات افغانستان و بعض مهاهدات گذشته باجدیت تمام بحث می نمودند. و سرلویس دبلیودن سکرتری امورخارجیه هند ومستر دابس در ماه جنوری سال ۱۹۰۴م در خصوص سرحدات افغانستان مکاتبه داشتند. امیر حبیب الله خان در سنه ۱۳۲۲ ق(۱۹۰۴م) برای ثبوت اختیار و قدرت سیاسی افغانستان اول اشتهار عفو عمومی نشر نمود. و دیگر برای یک تعداد از رجال افغانی القاب دولتی اعطاء فرمود و مردم را متوجه اقتدار خود گردانید.

سرلویس و دبلیودن بتاریخ (۲۱) قوس سال ۱۲۸۳ش (۱۲) ماه دسمبر۱۹۰۴م به کابل رسید. امیر حبیب الله خان بروز (۲۴) قوس لویس دبلیودن دابس، گرانت و ترجمان های آنها را برای مذاکره بحضور پذیرفت.

واین مذاکرات تا (۱۱) حمل سال ۱۲۸۴ ش (۳۱) مارچ ۱۹۰۵م ادامه یافت تاریخ امضاء معاهده امیر حبیب الله خان و لویس دبلیودن روز شنبه اول حمل ۱۲۸۴ش (۱۴ محرم ۱۳۲۳ق- ۲۱ مارچ ۱۹۰۵ م) است. امیر حبیب الله خان در وقت مذاکرات با رئیس هیأت هند برتانوی در کابل، با مقرری واقعه نویسان در میمنه، مزار شریف، فیض آباد موافقت نکرد و به صاحب منصبان برتانوی اجازه نداد اطلاعات مقدماتی از حوزه های مختلف افغانستان تهیه کند و جریدهٔ سراج الاخبار افغانستان را که یک

---

[۱] مسئلهٔ اعلان بیطرفی افغانستان شرح مزید دارد که ضمن کتاب جداگانه یی میتوان توضیح کرد و دراین مقدمات تاریخ دورهٔ امانیه بهمین قدر باید اکتفا ورزید. آغاز و انجام مباحثات طویل و خانان و سرداران صاحب رسوخ درآن مورد دیر وقتی بحث و ابراز نظر نموده اند.

شماره ازان بروز (۲۱) دلوسال ۱۲۸۳ شمسی در مطبع سنگی کابل طبع شده بود، نیز قطع و منع فرمود تا این جریان مباحثات درج جریده شود و ظاهراً عدم وسائل طباعت عصری را دلیل آورد. امیر حبیب الله خان درماه ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۲۴ق (ماه جدی ۱۲۸۵ش- اوائل جنوری ۱۹۰۷م) به هندوستان سفر نمود و بیشتر در کلکته و بمبائی اقامت ورزید، لارد ملیتو شخصی که بعد استعفای لارد کرزن نائب السلطنهٔ هند مقرر شده بود. از امیر افغانستان رسماً پذیرائی کرد و در نطق خود امیر افغانستان رااعلیحضرت شما خطاب کرد. (۳۱) توپ باستقبال موکب امیر افغانستان بآواز آورده شد.

وایسرا به امیر حبیب الله خان وعده داد که بعد بازگشت شما بافغانستان در زمستان سال آینده (ماه جدی ۱۲۸۶ش) من به قندهار می آیم و شما هم بیایید، در قندهار به مذاکرات آغاز کرده و مطابق خواهش های شما به موافقت هایی خواهیم رسید. ومسئلهٔ مهم آزادی افغانستان در نظر بود. امیر حبیب الله خان در سنه ۱۳۲۵ ق از کابل به قندهار عزیمت نمود و حین ورود بآن مرکز بزرگ، از طرف وایسرا خبر رسید که چون برای من گرفتاری زیاد پیدا شد و وارد قندهار شده نتوانستم، چون مملکت خود شما است بدورهٔ افغانستان تشریف فرما شوید.

از وصول این پیام در قندهار بر امیر حبیب الله خان آنقدر تشویش غلبه آورد که حتی در مرور یک هفته دچار مریضی گردید و رجال معیتی امیر که از جریان مطلع بودند، نیز سخت دچار حیرت شده از خلاف ورزی های حکومت هند برتانوی سخن ها گفتند.

چون مردم آزاد فطرت افغانستان ازسنه ۱۲۸۰ق در پی استرداد استقلال افغانستان مجدداً کمر همت بسته متوقع این فرصت بودند از بدعهدی انگلیس و پیش آمدهای سنوات ۱۲۸۶ ق و۱۲۹۶ وجریانات سنه ۱۳۰۲ ق و ۱۳۲۴ ق ازچشم دید خود مثال ها آوردند.

امیر حبیب الله خان صریحاً آرزوی استرداد استقلال نمی توانست چرا که اعتماد به اتحاد عمومی اقوام و قبایل نداشت و هم اسلحه و سامان کامل حرب در دست مردم افغانستان وجود نداشت. و دیگر اینکه دشمن به جمعیت های مخالف کمک میرسانید و از راه تولید نفاق مقاصد خود را در پیش می برد. و مردمی که فدائی استقلال و آزادی افغانستان بودند دچار صدمات مالی و جانی میشدند و این حرکت آرامی و آسایش عمومی و اتفاق کامل ملت افغانستان را از بین می برد. و میخواست که از طریق مسالمت آمیز و بحث و مذاکرات برآرزوی خویش فایق آید. و عقلاً وقت افغانستان هم همین مشورت میدادند که اولین قوت و قدرت دفاعی افغانستان اتحاد و اتفاق کامل اقوام و قبایل آن است و حرکتی رخ ندهد که این اساس مهم برهم بخورد.

و در قندهار از واقعات گذشته بسیار مثال ها آورده میشد تاآنکه امیر عزم سفر هرات و بلخ نمود. و واقعه یی که درماه صفر سنه ۱۳۲۷ ق درکابل رخ داد مردم را دچار اندیشه های گوناگون گردانید. تا آنکه سیاست افغانستان در وقت اعلان جهاد از طرف دولت ترک عثمانی و اعلان بیطرفی افغانستان

روشن گردید. که این مفصل آنرا از نظر خوانندهٔ تاریخ می گذرانیم:

در ماه اسد سال ۱۲۹۳ ش مطابق رمضان سنه ۱۳۳۲ ق (جولائی ۱۹۱۴م) در این وقت که جنگ جهانی اول آغاز شد. امیر حبیب الله خان باعضاء دربار خود که در سفر هندوستان و سفر قندهار همراه بودند و کسانی هم در مجالس سیاسی همیشه حاضر بودند گفت: "شما همه شاهد هستید، که حکومت انگلیس هند، از فرستادن نمایندهٔ خود به قندهار آنچه سال گذشتهٔ آن درباب مسائل افغانستان وعده داده بود، خلاف وعده نموده معذرت خواست. تاآنکه من بدورهٔ افغانستان آغاز کردم". اعضأ مجالس چون از تمام جریانات مطلع بودند. حرف های امیر را تأئید نموده وحل هر مطلبی را وابسته به نتایج مشورت های بزرگان اقوام دانستند.

در ماه اسد سال ۱۲۹۳ش (مطابق رمضان ۱۳۳۲ ق جولائی ۱۹۱۴م) جنگ جهانی اول آغاز گردید و هیأتی تحت ریاست یندر مایر عازم افغانستان گردید و گفته شد هیأت های ترکی و آلمانی برای تشویق جهاد اسلامی که سلطان ترک عثمانی آنرا اعلان کرده است قصد عزیمت بجانب کشور اسلامی افغانستان نموده تا افغانستان به نیروی تسلیحاتی جرمن داخل جنگ گردد. انور پاشا وزیر حرب دولت ترک عثمانی به حکومت جرمن گفت: هیأتی که از ترکیه به افغانستان میرود سهم بگیرد تا به آن وسیله افغانستان را بانیروهای مرکزی همدستان سازند.

پس از نشر این خبر ملاها میخواستند که دراین جهاد اسلامی شامل شوند. و اما اشخاص که تجارب عسکری وسیاسی داشتند باین مشورت رسیدند که باید افغانستان بی طرفی خود را در این جنگ جهانی اعلان کند.

بعد از انکه ترکیه داخل جنگ شد. انورپاشا اطلاع داد که امیر حبیب الله خان از افغانستان برای وی پیامی فرستاده و از ترکیه پرسیده است که افغانستان بر روسیه حمله کند و یا بر برتانیه؟ در دههٔ دوم ماه سنبلهٔ سال (۱۲۹۳ش) سپتمبر ۱۹۱۴ یک دستهٔ (۲۳) نفری جرمنی تحت ریاست ویلهلم واسموس عازم قسطنطنیه گردید. واسموس یگانه عضو این هیأت بود که شخصاً با شرق میانه آشنائی داشت. نیدر مایر با یک هیأت دیگر جرمنی ها همراه شد. این دو هیأت در دههٔ اول ماه جدی سال ۱۲۹۳ ش (اوائل ماه جنوری ۱۹۱۵م) بسوی بغداد حرکت کردند. روف بیگ و کاظم بیگ دو صاحب منصب نظامی دولت ترک عثمانی و هم راجا مهندرا پرتاب هندی در این صحنهٔ سیاست شامل بودند.

درماه سنبلهٔ سال ۱۲۹۳ش (سپتمبر ۱۹۱۴م) وایسرا نائب السلطنهٔ هند ازین گزارش به لندن خبر داده بود. قرار این اطلاع (۳۲) نفرمامور مخفی رهسپار شرق میانه گردیده بود تا تحریکاتی برای جهاد در افغانستان و هند بنماید.

بتاریخ (۱۲) سرطان سال ۱۲۹۴ش (جولائی ۱۹۱۵م) لارد هارد ینج از ان اقداماتی که برضد فعالیت های جرمن ها در ایران صورت می گیرد و از دخول آن در افغانستان جلوگیری بعمل آید به

سکرتری دولت هند اطلاع داد. بتاریخ (۱۴) عقرب سال ۱۲۹۳ش (نومبر۱۹۱۴م) وایسرا نائب السلطنهٔ هند به امیر حبیب الله خان اطلاع داد که ترکیه بطرفداری نیروی مرکزی داخل جنگ گردید[1].

لارد هار دینج در پیام خود به امیر حبیب الله خان گفت: احساس می کنیم اعلیحضرت شما از اندیشهٔ بیطرفی تان منصرف نمی گردید. زیرا در اثر خواهش من شما ضمانت نموده اید بران موقف پایدار و ثابت قدم می مانید. امیر حبیب الله خان بیطرفی افغانستان را در آغاز جنگ اعلان کرد و بتاریخ یکشنبه (۱۱) میزان ۱۲۹۳ ش (۴- اکتوبر ۱۹۱۴م) دوباره تائید نمود. و این اعلان نه به خواهش و توصیهٔ لارد هار دینج بلکه مطلقاً مطابق رأی و مشورت و تصویب و کلاء ملت افغانستان بود، زیرا که ملت افغانستان نمی خواست ملت مسلمان ترکیه داخل جنگ شود و از آغاز جنگ در اروپا تأسف نمود، و هم صلح و بیطرفی را دلیل قاطعی برای استقلال افغانستان میدانست.

وایسرا به لندن خبر داد که: مردم افغانستان از ترکیه جانبداری می کنند اما شخص امیر حبیب الله خان در اعلان بیطرفی خویش صمیمی و وفادار است. (واینجا کلمهٔ شخص معنی نمیدهد چرا که وکلاء اقوام افغانستان اغلب خواهان بیطرفی و هم آرزو داشتند که ملت مسلمان ترکیه شامل جنگ نشود).

بتاریخ (۱۵) سرطان سال ۱۲۹۴ش (۶ جولائی ۱۹۱۵) حکومت هند امیر حبیب الله خان را از مسافرت دست های جرمنی، استرالیای، ترکی، هندی به ایران و بعزم اینکه داخل خاک افغانستان شوند، اطلاع داد. حکومت هند از امیر حبیب الله خان خواهش کرد تاآن آوازه ها و قصه ها را که در سرحد افغانستان پخش گردید و میگویند که لشکر ترک ها و جرمن ها از طریق افغانستان به هندوستان حمله می کنند رد نماید.

امیر حبیب الله خان بجواب گفت: بآن دسته های خارجی که داخل خاک افغانستان میشوند. مطابق خواهش شما معامله خواهد کرد. یعنی که ملت افغانستان هیچگاه لشکر زرخرید کس نشده و نمی شود و آنچه خیر اسلام است بآن رفتار می نماید زیرا که اعلان بیطرفی استقرار و استحکام امور سیاسی افغانستان را ثابت نموده و برین عزم و ثبات ملی خود پایدار است. و گفت: دراین مورد به نائب الحکومهٔ هرات «بابامحمد سرورخان» هدایت داده است و در بارهٔ حرکات این دسته ها نباید تشویش ایجاد گردد. برای اینکه آنها در مرحلهٔ نخست داخل خاک افغانستان نخواهند شد. و باز هم اگر داخل خاک افغانستان شوند بامید خدا به هیچ صورت نخواهند توانست در موقف بیطرفی افغانستان رخنه وارد کنند.

[1] روز چهارشنبه (۱۹) عقرب سال ۱۲۹۳ ش که تاریخ مراسم ازدواج سردار امان الله خان عین الدوله و محترم ثریا بنت محمود طرزی در قصر شهرآرا، کابل است. امیر حبیب الله خان و اعضاء دربار سلطنت در مراسم همین شب و روز نیز مطالبی ازین پیش آمد های سیاسی بیان می نمود.

جنرال قونسلی برتانیه در مشهد بتاریخ (۲۳) اسد۱۲۹۴ش (۴-اگست ۱۹۱۵ م) اطلاع داد که شصت نفر ازاعضاء باقی ماندهٔ هیأت به هرات رسیده و در باغ شاه اقامت دارند. نائب الحکومهٔ هرات (بابا محمد سرور خان) بالباس رسمی از آنها دیدن نمود. و ایشان راآزاد گذاشت از شهر هرات دیدن نمایند.

بتاریخ (۲۱) سنبله ۱۲۹۴ش (۱۲ سپتمبر ۱۹۱۵م) جنرال قونسل اطلاع داد که جرمن ها در دربار نائب الحکومت هرات بار داده شدند وآنها اعلامیهٔ جهاد راکه ازطرف سلطان عثمانی صادر شده بود ارائه نمودند و همین منوال به جنرال قونسل اطلاع داده شد که جرمن ها به افغانستان وعدهٔ امداد نظامی را داده و اظهار داشتند که جرمنی آماده است بافغانستان چنان امداد نمایند که بسیار ولایات را فتح نماید.

هیأت یندرمایر و هنستک هرات را بروز (۱۶) سنبله ۱۲۹۴ ش (۷سپتمبر ۱۹۱۵م) ترک گفته و بروز (۱۴) میزان (۲۶ سپتمبر) از راه هزاره جات وارد کابل شدند. ترکان احرار رسولی عثمانی مستخدمین دولت افغانستان که در کابل اقامت داشتند از هیأت مذکور استقبال کردند. خیری افندی معلم مکتب فنون حرب کابل از هیأت با مراسم عسکری پذیرائی نمود. امیر حبیب الله خان ازین وضع بد برد و او را از معلمی برطرف فرمود. چرا که افغانستان موقف خود را قبلاً اعلان نموده وطرف شده نمی تواند و تحت تاثیر کدام سیاست خارجی نمی رود. هیأت مذکور مهمان حکومت افغانستان و عموماً در باغ بابرشاه برای شان محل اقامت داده شد. زیرا که باغ مذکور دیوارهای بلند و مستحکم داشت و مهمانداران و عساکر برای حفاظت اوشان مقرر گردید. در وقت ورود هیأت به هرات و کابل خارجی ها ازانها دور نگهداشته شد. و در زمان گشت و گذار محافظین افغان آنها را بدرقه می کردند. و در باغ بابر شاه محصور و اجازهٔ گشت و گزار به هر طرف نداشتند و بعد ازآنکه هیأت به اعتصاب گرسنگی دست زد، امیر حبیب الله خان آنها را بار احضار فرمود. امیر در پغمان بروز (۱۳) میزان ۱۲۹۴ ش (۴ نومبر۱۹۱۵م) اقامت گزید. و بروز (۲۵) میزان هیأت را در پغمان خواسته فرمود: مطالب خود را بیان کنید: هیأت مرام و مقصد مسافرت شانرا به افغانستان بیان کردند. نامه های انور پاشا و قیصر جرمنی را به حضور امیر حبیب الله خان تقدیم کردند.

نیدرمایر، راجاه مهندراپرتاب، برکت الله و کاظم بیگ همه حاضر و کاظم بیگ مذکور را بحیث نمایندهٔ دولت امیراتوری عثمانی معرفی کردند.

بعد از انکه بصورت انفرادی بحضور امیر افغانستان معرفی گردیدند، به مذاکرات آغاز نمودند. هیأت دردو مصاحبه در ماه میزان ۱۲۹۴ ش و در ملاقات های بعدی در ماه عقرب در شهر کابل، امیر حبیب الله خان را تشویق می کرد از اعلان جهاد جانبداری کرده و با نیروی مرکزی علیه دشمن قدیم خویش داخل جنگ گردد.

نامهٔ انور پاشا شامل مواد ذیل بود:

۱. جهاد را سلطان عثمانی اعلان کرده است. از امیر افغانستان سئوال میشود که آیا امیر به صدای سلطان عثمانی لبیک می گوید؟
۲. آیا امیر افغانستان به لشکر عثمانی اجازه می دهد از راه افغانستان هند برود؟
۳. از افغانستان دعوت شده روابط خود را با برتانیه قطع کند.
۴. امیر افغانستان به ملاهای متنفذ اجازه دهد جهاد را اعلان کنند.

امیر حبیب الله خان بجواب فرمود:

افغانها مسلمانهای فداکار اند اما وسائل جنگ را ندارند. افغانها همیشه برای جنگ آماده بوده اند تا از دین، خاک، وطن و استقلال مدافعه نمایند. اما نسبت عدم وسایل مقاومت نتوانسته اند. افغانها رقیب و خصم پر قدرت شده می توانند و برای دفاع از مملکت خود داوطلبانه قیام می نمایند. افغانستان استقلال خود را به بهای فقر و ناداری خریده است. افغانستان از کسی مدیون نیست و بر هیچ مملکت خارجی متکی نمی باشد.

***

اعضاء هیأت از عدم وجود فابریکه های اسلحه سازی در افغانستان اظهار تأسف نمودند و وعده دادند که در صورت حسن تفاهم با افغانستان نیروهای مرکزی هر نوع امداد نظامی که امیر افغانستان خواسته باشد، بافغانستان بنماید. هیأت وعده داد نیروهای مرکزی مبلغ دوازده لک بطور اعانه به افغانستان می پردازد تا افغانستان ازین رهگذر محتاج برتانیه نباشد. امیر حبیب الله خان جواب سریح به هیأت نفرمود و موضوع را به مجلس (بیت الشوری) رجعت داد. یعنی مطالبی را که شورای اقوام افغانی بپذیرد و تصویب نماید، رفتارخواهد کرد. در این جرگه که افغانستان بیطرف باشد و یا شامل جنگ شود. علمأ و رؤساء اقوام و تجار افغانی و هم عدهٔ زیاد از مامورین عالی رتبه شامل بودند. وفیصلهٔ آخرین شاملین جرگه باین قرار گرفت که:

جرمن دور است و در ایام جنگ تا از آنجا کمک و اسلحه با افغانستان برسد. دشوار است.

ولهذا همان بیطرفی افغانستان را تائید می نماییم. و در یک شام روز که مستوفی محمدحسین خان به نمایندگی از طرف مامورین دولت نطقی نمود شاملین جرگه را بتأید فرمایش های امیر قانع ساخت.

امیر حبیب الله خان به حافظ سیف الله خان نمایندهٔ حکومت هند برتانوی مقیم کابل فرمود: شما باید تمام چیزهایی را که در این جرگه واقع شده قضاوت کنید، شما بحیث یک مسلمان و افغان، و خامت اوضاع را در اثر جنگ موجوده بهمین یکی دوسال (۱۲۹۳ - ۱۲۹۴ ش) بهتر از هر کس میدانید و ازان مساعی جدی که در سرحد بخرچ دادم تا فضای آشوبگرانه را خموش سازم مطلع می باشید. وفرمود: "شما بحکومت تان از طرف من اطمینان بدهید که من بیطرفی خودم را تا زمانی که منافع داخلی

افغانستان مورد خطر واقع نگردد و مارا بدفاع از خود مان وادار نسازد، حفظ نموده و ادامه خواهیم داد. و در صورتی که منافع داخلی افغانستان به خطر افتد ما بایک امر غیر قابل اختراز رو برومی گردیم".

حکومت هند در پی آن افتاد که مبلغ پانزده لک روپیه بطور تحفه به امیر حبیب الله خان تقدیم شود تا افغانستان را از داخل شدن در جنگ دور نگهدارد.

امیرحبیب الله خان بتاریخ (۲۶) جدی سال ۱۲۹۴ش (۱۶ جنوری ۱۹۱۶م) به پاسخ نامهٔ شاه انگلستان و نائب السلطنهٔ هند نوشت که: "چنان پیشنهادها را برای عزت و آبروی افغانستان تحقیر می پندارد. و به شاه انگلستان نوشت: به شرطیکه به افغانستان ضرری متوجه نباشد در آینده نیز دولت علیه مستقلهٔ خدا داد افغانستان بی طرف خواهد ماند".

در این آوان امیرحبیب الله خان متوجه رای ومشورت رؤسای اقوام وقبائل افغانستان بود. یکی میگفت شامل جنگ میشویم و دیگری میگفت جنگ بضرر افغانستان تمام می کند وبموافقت نمی رسیدند. وامیر از خود اختیار نداشت که بصورت فیصله کن امر دهد ومنتظر بود که فیصله وتصویب آخرین نمایندگان اقوام به چه نوع قرار می گیرد وبهمین دلیل متردد میماند.

نیدرمایر فکر می کرد که امیرحبیب الله خان آرزو ندارد هیأت افغانستان را ترک دهد زیرا امیر بدان فکر است که با تغییر اوضاع افغانستان داخل جنگ خواهد شد ودر ان فرصت امیر افغانستان به صاحبمنصبان جرمنی احتیاج وضرورت پیدا می کند.

بالآخر بتاریخ (۵) دلو ۱۲۹۵ ش [۲۴ جنوری ۱۹۱٦ م] امیرحبیب الله خان مسودهٔ معاهده یی را در دسترس هیأت جرمن ها گذاشت تا سبب آبر ومندی آنها گردد وهم در عین زمان (حزب جنگ) را خرسند ساخته و فرصتی بدست آورد تا در برابر رویدادهای آینده طوری که لازم باشد، اقدام نماید.

از طرف جرمن ها به حکومت افغانستان وعده داده شد که جرمن ها تا جائیکه امکان داشته باشد از رهگذر پول ودیگر لوازم به افغانستان کمک میکند ودر پایان جنگ افغانستان متناسب با موفقیت های حاصله می تواند اعانهٔ نقدی در یابد مشروط بر اینکه افغانستان فوراً برای جنگ آماده گی بگیرد. این معاهده ده ماده دارد. و با اعلامیهٔ دوستی بین جرمنی و افغانستان و فرمانروایان هر دو مملکت آغاز می گردد. جرمنی و نیروهای مرکزی استقلال افغانستان را برسمیت خواهد شناخت. جرمنی بدون تعهد یکصد هزار تفنگ، سه صد توپ وده ملیون پوند سترلنگ مورد دسترس افغانستان می گذارد. روابط سیاسی بین افغانستان وجرمنی تأسیس شده و «هنتک» بحیث نمایندهٔ جرمنی در افغانستان شناخته شد سپس دربارهٔ مسائل مختلف روابط قونسلگری ها و تأسیس یک سفارت در کابل بصورت مشرح ومفصل سخن گفته شد. هنتک و یندرمایر نظریات شانرا در یک تلگراف به وزرات امور خارجیه جرمنی اطلاع داد.

بتاریخ (٦) دلو ۱۲۹۵ش [۲۵ جنوری ۱۹۱٦م] یکروز بعد از امضاء معاهدهٔ افغانستان وجرمنی –

امیر حبیب الله خان، حافظ سیف الله خان نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند مقیم کابل را احضار فرموده وبدو اطمینان داد که: افغانستان بیطرفی خودش را حفظ می کند. و دولت افغانستان عزم دارد بحضور تمام سران و نمایندگان مردم افغانستان بیطرفی خود را اعلان کند.

بتاریخ (۱۰) دلو ۱۲۹۵ ش [۲۹ جنوری ۱۹۱٦ م] در بار بمفهوم یک جرگه بزرگ دائر شد و امیرحبیب الله خان سران اقوام وقبائل افغانستان را متوجه منافع ملی ومملکتی شان نموده گفت: دولت نمی تواند از سیاست عنعنوی افغانستان در برابر همسایه های خودش انحراف نماید. وگفت: دولت افغانستان بیطرفی خود را در آوان جنگ حفظ می کند وگفت: در صورتی افغانستان داخل جنگ می گردد که تمام هندوستان علیه برتانیه قیام کند.

***

پیش از انکه جرمن ها در ماه ثور سال ۱۲۹٦ ش [ماه می ۱۹۱٦ م] افغانستان را ترک دهند سران افغان وجرمنی اندیشه ها و ترددات بسیاری نمودند اما نتیجهٔ مثبت همان اعلان بیطرفی گردید. هیأت ترک ها در این اوقات قبائل پښتون سرحدی را به جهاد تشویق می نمودند.

هیأت جرمنی بتاریخ (۳۱) ثور سال ۱۲۹٦ ش [۲۱ می ۱۹۱٦] کابل را ترک داد . تاریخ ورود جرمن ها در هرات (۲۳) اسد ۱۲۹۴ ش تاریخ حرکت از هرات بقصد کابل از راه هزاره جات (۱٦) سنبله ۱۲۹۴ ش تاریخ ورود بکابل (۱۴) میزان ۱۲۹۴ ش – تاریخ عزیمت از کابل (۳۱) ثور ۱۲۹٦ ش طول مدت اقامت در کابل یکسال وهشت ماه.

امیرحبیب الله خان می فرمود که تمام جرمن ها در کابل توقف نمایند ویا در یک وقت کابل را ترک دهند. جرمن ها تمام صلاحیت خودشانرا به کپتان شرینر منتقل نمودند. این کپتان درکابل زندگی میکرد، آخرین عضو هیأت جرمنی هرات را در ماه میزان ۱۲۹٦ ش [اکتوبر ۱۹۱۷ م] ترک داد. امیرحبیب الله خان، شجاع الدوله خان غوربندی را بهمراه سواران نظامی مؤظف فرمود که جرمن ها را تا سرحد هرات برساند. جرمن ها در سرحد هرات دو رأس اسپ برسم تحفه به شجاع الدوله خان تقدیم کردند.

استقلال افغانستان

نماینده برتانیه در کابل بتاریخ اول جدی سال ۱۲۹۷ ش [۲۲ دسمبر ۱۹۱۸ م] به حکومت خود اطلاع داد که امیرحبیب الله خان و اعضاء شورای دولت افغانستان علاقمند شدید شانرا ابراز داشتند افغانستان در کنفرانس صلح سهم بگیرد.

آنها ازینکه برتانیه با افغانستان اندر این موضوع موافقت نکرده است اظهار تأسف نمودند.

امیرحبیب الله خان آرزو دارد برتانیه آزادی واستقلال افغانستان را برسمیت بشناسد وآزادی در

نظر امیر حبیب الله خان بدان مفهوم است که افغانستان بتواند مطابق آرزوی خویش با هر مملکتی که خواسته باشد روابط سیاسی برقرار نماید.

بتاریخ (۱۴) دلو ۱۲۹۷ ش [۲ فبروری ۱۹۱۹ م] امیرحبیب الله خان نامه یی به نائب السلطنهٔ هند نوشت واز وی تقاضا کرد [موافقت نماید نمایندهٔ افغانستان در کنفرانس صلح سهم بگیرد. برای اینکه مملکت افغانستان در ایام جنگ بیطرفی خود را حفظ نموده ومستقل می باشد].

و نوشت که: "یا نائب السلطنهٔ هند تصدیق نامه یی را مورد دسترس امیر افغانستان بگذارد که در آن استقلال افغانستان توسط کنفرانس صلح تائید گردد و یا باید به یک نمایندهٔ افغانستان اجازه داده شود که در کنفرانس سهم گرفته وچنین تصدیق نامه را بدست آرد". و این مضمون آخرینی است که امیر حبیب الله خان (۱٦) روز قبل از کشته شدن خود به نمایندهٔ دولت برتانیه مقیم کابل که امیر او را از تاریخ (۱۱) ماه جدی ۱۲۹۷ ش [اول جنوری ۱۹۱۹م] بهمراه خود به جلال آباد برده بود، بیان فرموده و او بدولت انگلستان خبر داده است. و بقرار حدس بسیار نفر از رجال دربار آنعهد امیرحبیب الله خان روی همین مسئله و دیگر مطالبی که در خصوص استقلال افغانستان بیان کرده بود بساعت (۳) شب پنجشبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ش [۱۹ فبروری ۱۹۱۹م] در کله گوش نام موضعی ولایت لغمان کشته شد. و چنانکه قبلا اعلان کرده گفته بود: رعایای مسلمان بیش ازین دست زیر الاشه نخواهند نشست. و اعلان کرده بود که: چشم ها و گوش های تمام مردم باز شده ومشعل احساسات آزادی خواهی واستقلال طلبی ذهن همه را روشن نموده است. امیر حبیب الله خان در معاهده یی که در کابل با نیدرمایر و ان هنتک رئیس هیأت جرمنی بتاریخ (۱۸) ربیع الاول ۱۳۳۴ق (۲۴ جنوری ۱۹۱٦م) امضاء نموده در ماده اول نوشته شده که حکومت افغانستان استقلال مطلق و آزادی سیاسی خودش را میخواهد. و در ماده دوم نوشته شد: حکومت جرمنی استقلال افغانستان را برسمیت بشناسد.

از مواد عهد نامه یی که در سوم مارچ ۱۹۱۸م در بین دولت روسیه با دیگر دولت های بزرگ در شهر بریست لیتوفیک عقد وامضاگردید گفته شد: دولت افغانستان مستقل است. ضمیمهٔ هیچ یک دولت دیگر نمی شود و دول امضاء کنندگان صلح موظف اند که استقلال سیاسی و اقتصادی افغانستان را محترم شمار اند.

امیرحبیب الله خان همدر ان و قت مضمون آتی را بتاریخ (۴)سرطان سال ۱۲۹۷ ش در سراج الاخبار افغانیه نشر نمود:

"با فقرهٔ هفتم این عهدنامه استقلال سیاسی و اقتصادی و تمامیت ملکیت و حاکمیت افغانستان ازطرف بزرگترین دولت های دنیا تصدیق و محترم شناخته شدن دلیل این نمی شود که نبود وحال شد. بلکه تائید و تصدیق استقلال اصلی سابق که افغانستان آنرا از آغاز خلقت خود حائز بوده شده است".

امیرحبیب الله خان در نشر این مضمون استقلال تاریخی افغانستان را اعلان نمود و چنانکه در

معاهده یی که در کابل توسط امیرحبیب الله خان و سرلویس دبلیودن سکرتری امورخارجیهٔ هند برتانوی بتاریخ شنبه (۱۴) محرم الحرام سنه ۱۳۲۳ق مطابق (۲۱) مارچ ۱۹۰۵م امضاء شده در سطر اول این معاهده عبارت:

"اعلیحضرت سراج الملة والدین امیرحبیب الله خان پادشاه مستقل دولت افغانستان وتوابع آن" یاد شده است.

سردار امان الله خان عین الدوله صبح روز جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش وقتی در کابل از قتل پدر خود شنید بوقت ظهر در مسجد ارگ وبوقت عصر در برابر قصر سلامخانه به عساکر واهل دربار سوگند یاد کرده گفت: تا انتقام قتل پدرم را که پدر شما ملت بود نگیرم، آرام نخواهم نشست.

وگفت: نمایندهٔ برتانیه که بروز (۱۱) جدی ۱۲۹۷ ش بهمراه پدرم از کابل به جلال آباد رفته است بکابل بیاید و به محمودخان ولد محمدشاه خان ایشیک اقاسی که روندهٔ جلال آباد بود گفت نمایندهٔ دولت برتانیه را از جلال آباد بکابل بفرستند چرا که او از متن نامهٔ مورخ (۱۴) دلو ۱۲۹۷ ش خبر دارد. چرا که مسئلهٔ استقلال افغانستان در کنفرانس صلح جداً مورد نظر امیرحبیب الله خان بود. چون سفارت هند برتانوی در مرادخانی کابل مقیم بود، حینی که نمایندهٔ مذکور از جلال آباد آورده شد، هیأت تعیین گردید که در مورد از وی سؤالات نماید. که نتایج را بعداً می نویسم.

***

اعلان بیطرفی افغانستان در عهد امیر حبیب الله خان مطابق به رأی وکلاء ملت افغانستان بعمل آمد. واکثریت گفتند: ما طرفداری خود را با مملکت ترک عثمانی اعلان مینماییم واما شامل جنگ نمی شویم، چرا که راه دور است و عبور عساکر عثمانی از طریق افغانستان ناممکن وکمک و امداد جرمنی هم از لحاظ دوری راه دشوار وناممکن مینماید.

چون یک موضوع خیلی مهم در امور داخلی و خارجی بود وکلاء افغانستان برای تحقیق گفتند: اول ما باید بپرسیم که امیر (سراج الملة والدین) خودشان ترکها وجرمن ها را به افغانستان خواسته اند و یا آنها را دولت های خودشان بافغانستان فرستاده اند.

امیر حبیب الله خان گفت: برای مزید معلومات شما اجازه میدهم که اولتر نامهٔ سلطان عثمانی را قرائت نمایند زیرا که او خود اعلان جهاد داده و هیأت را به افغانستان فرستاده است. وگفت: هیأت جرمنی وهم حکومت هند برتانوی درین جریان از پیشکش مبالغ هنگفت و هر گونه کمک دریغ نمی ورزند. و اما مفکورهٔ ما آن است که ملت افغانستان را لشکر زر خرید هیچ یک دولت وحکومت نمی سازیم و در این جهاد که دست سیاست جرمن شامل است واو کمک پولی وتسلیحاتی مینماید، جهاد اسلامی هم گفته نمی شود. و کاملاً مناسب میدانیم که افغانستان یک مملکت خاص بیطرف در امور جنگ جهانی باشد. امیر حبیب الله خان از بیطرفی برتانیه در برابر جنگ های که ترکیه را تهدید میکرد،

آشکارا انتقاد می کرد و می گفت که: این روش برتانیه یک کتلهٔ بزرگ مسلمانها را از ان کشور بیزار میسازد. یعنی از روی همه اشتهارات ونیز سلسلهٔ انتشارات سراج الاخبار افغانیه و نامه های سیاسی که در همه وقت فرستاده ومطالبی که خود شخصاً در محاضر بیان فرموده معلوم گردید که امیر حبیب الله خان مسئلهٔ استقلال افغانستان را هرگز فراموش نکرده است.

و در وقتی که نمایندهٔ دولت هند برتانوی از جلال آباد بکابل رسید از طرف حکومت امانیه عساکر «رسالهٔ شاهی» مقرر گردید که اطراف اقامتگاه او را تحت حراست بگیرند.

ومصادف بهمین ایام نمایندگان ومنابع برتانوی از انواع پروپاگندها کار گرفته حرف هایی گفتند ونوشتند که: امان الله خان عین الدوله در توطئه قتل پدرش دست داشت. وعلیاحضرت والدهٔ او زن جاه طلب سلطنت برای فرزند خودش عین الدوله وهم زن انتقام جو می باشد. واین اتهامات برای آن بود که یعنی دست خارج در این توطئه قتل پادشاه دخیل نمی باشد وهم مردم افغانستان با عین الدوله مخالف شوند تااو نتواند در مسئلهٔ استقلال پایداری نماید.

و وقتی که جمعیت محافظین خیمه گاه امیرحبیب الله خان محکوم به حبس شدند، خاندانها وخویشاوندان وبستگان آنها نیز همین حرف ها می گفتند. و در افواه می انداختند که امیر حبیب الله خان استقلال میگفت واما پشت استقلال نمی گشت.

و این پسرش هم استقلال می گوید واما تائید و تاکید نمی کند.

صاحب منصبان ملکی و نظامی وقتی ازین ماجراء شنیدند پیشنهاد نمودند که باید صبح یکشنبه (۲۴) حمل ۱۲۹۸ ش تحت ریاست امان الله شاه منادی استقلال جرگه بزرگ منعقد گردد. ودر لایحهٔ نظمیه نوشتند که اول مجلس محاکمه دائر گردد واشخاص متهم به قتل امیر حبیب الله خان تحت محاکمه واستنطاق گرفته شوند. و در همین روز از اثر بلوای نظامیان که گفتند تا ما این دشمن را از بین نبریم به جهاد استقلال اقدام نمی ورزیم، هجوم کرده کرنیل شاه علی رضاء ولد سیدشاه خان را که از مرور (۴۴) روز محبوس وتحت استنطاق بود در پیش روی قصر سلامخانه حاضرآورده اعدام نمودند.

چون مخالفین در مسئلهٔ استقلال متردد بودند، امان الله شاه بهمین روز (۲۴) حمل سال ۱۲۹۸ ش در محضر عموم ودر موقعی که نمایندهٔ حکومت هند برتانوی نیز احضار یافته بود مجدداً اعلان کرد وگفت: "من خودم ومملکت خودم را از لحاظ داخلی و خارجی کاملاً آزاد ومستقل اعلان کرده ام. بعد از ین مملکت من مانند سائر دول و قدرت های جهان آزاد است. به هیچ نیروی خارجی باندازهٔ یک سر مو اجازه داده نخواهد شد که در امور داخلی و خارجی افغانستان مداخله کند و اگر کسی به چنین امری اقدام نماید گردنش را با این شمشیر خواهم زد" و بعد ازین اعلان مجدد کلام خود را قطع وبطرف نمایندهٔ هند برتانوی زهرخند نموده گفت: ایا چیزی که گفتم فهمیدید. گفت بلی فهمیدیم ، و در این وقت مخالفین و مترددین هم فهمیدند که امان الله شاه از حرف هایی که گفته است واعلان کرده است بر

نمی گردد.

وفدائیان استقلال دراین وقت می گفتند: "کار روایی های علمی، فنی، تخنیکی، عمرانی، وعلی الخصوص امور مطبوعاتی و نشراتی دورهٔ امیرحبیب الله خان غیرقابل فراموشی است. چه اگر بمراد حصول استقلال کامل نظر به مشکلات خارجی ونفاق های طبایع داخلی نرسید، ذرایع حصول استقلال رااز هرلحاظ بر ما فراهم آورد.

وموقع آن رسیده که تعلیم یافتگان و تربیت شدگان آن دوره در تمام رشته ها در این فرصت اعلانات استقلال مصادر موفقیت ها وخدماتی د رامور مرجوعهٔ محوله گردند که قضاوت همه مراحل را اهل تحقیق بتوانند".

***

امان الله شاه چون از جریانات تاریخ افغانستان پوره آگاهی داشت مطابق مفکورهٔ ملت در اولین اشتهار سلطنت خود نوشت: "افغانستان هر وقت آزاد و مستقل بوده و خواهد بود .... شما ملت آزاد و مستقل هستید که حق حمایت و نگرانی هیچ کدام دولت خارج بر شما نیست".

هیأت ترکان احرار رسولی عثمانی که در سنوات ١٣٢٥ ق و ١٣٢٦ ق وارد کابل شده و صادقانه باین دولت اسلامی افغانی خدمت میکردند. در عهد امیر حبیب الله خان در جرگه ها دعوت میشدند تا از جریانات مطلع باشند. و در دورهٔ امانیه نیز این رسوم جاری بود.

چون نمایندگی حکومت هند برتانوی در مراد خانی کابل یک منبع پروپاگند احساس میشد، از طرف اعضاء دولت و حکومت مستقل امانیه پیشنهاد گردید که باید کابل را ترک گفته عازم هندوستان شود. و در وقت عزیمت او بچه ها سنگ و کلوخ را بطرف او پرتاب نمودند. و محرک این حرکت عبدالهادی خان شاگرد محمود طرزی شناخته شده بود. و در مورد این نمایندگی باید گفت که:

در ماه جوزای ١٢٦١ [١٣٠٠ ق – جون ١٨٨٢م] کرنیل محمد افضل خان بحیث نمایندهٔ حکومت هند برتانوی وارد کابل شد، و اما به قسم محبوس بسر می برد. حتی بدیدن دو برادر که در کابل بودند رفته نمی توانست. وقتی که کرنیل افضل خان شکایت کرد و گفت که درکابل زندانی هستم. امیر عبدالرحمان خان فرمود: من آرزو ندارم در کابل دو دربار بر پا گردد، یکی در منزل من واندیگری در حویلی شما. امیر عبدالرحمن خان به نمایندگان حکومت هند در کابل اجازه نمی داد که با اتباع هند برتانوی که در کابل رفت وآمد داشتند، تماس حاصل کنند. و نمایندهٔ برتانیه تحت نظارت و مراقبت عساکر افغانی بود.

در دورهٔ امیر حبیب الله خان، حافظ سیف الله خان نمایندهٔ حکومت هند همچنان بقید نظر عساکر بسر می برد. و بتاریخ (١١) جدی سال ١٢٩٧ ش که امیر حبیب الله خان از کابل به جلال آباد رفت. سفیر و نمایندهٔ حکومت هند را باخود به جلال آباد برد و بکابل نگذاشت، و امان الله شاه شام روز جمعه

دوم ماه حوت سال مذکور فرمود که نمایندهٔ مذکور از جلال آباد بکابل بیاید.
واین مطالبی بود که در جزء مقدمات کتاب تاریخ دورهٔ امانیه برای مزید معلومات خواننده گان نوشته شد و داستانهای عهد امانیه همه پرده ها را از روی کار برمی دارد.

***

سالار حضور یکی از شاملین جرگه اعلان بیطرفی افغانستان نوشته است:
"در کابل مجلس خاص الخاص منعقد و در آن همه اولیای امور شامل شده در اطراف تعیین خط مشی افغانستان بالنسبهٔ آن حرب جهانسوز مذاکره کردند بعد از بحث و مذاکرهٔ طولانی زعمای امور عصر سراجی این مسئله را باکثریت تصویب کردند که: "باید افغانستان در حرب حاضره کاملاً بیطرف باشد تا زمانیکه بر خلاف شان و شرف و احترام و حیثیت ملت و حکومت ما اندک یک تجاوز و حمله از طرف هیچ یک از دول متحارب عائد نشود. مخصوصاً همسایه های شمالی و شرقی ما که فعلاً با همدیگر متحد و بر علیه اتفاق مثلث[1] داخل حرب اند تمام شرائط بیطرفی و مراتب حقوق مارا مراعات نمایند، حتمی است که افغانستان هم تمام شرائط غیر جانبداری را بالمقابل آنها مرعی دارد". امیرحبیب الله خان در همین جرگه گفت: "بعد از این خودم حتی الامکان در پریت های عمومی که هفتهٔ یکبار اجراء میشود بالذات برای گرفتن امتحان و تشویق عساکر حاضر میشوم، و برای شنیدن و اجراء نمودن هر نوع عرائض وامور نظامی بهر وقتی که خواسته باشند مائل و حاضرم".

مهماندار هیأت ترک ها و جرمن ها

در وقتی که هیأت ترک ها و جرمن ها وارد کابل شدند، امیر حبیب الله خان، محمود خان تایمنی را مهماندار فرستادگان دولتین عثمانی وآلمانی مقرر فرمود. محمود خان تایمنی در عهد امیر عبدالرحمن خان فرار هند شده بود و بقرار عریضهٔ خودش که عفو تقصیر خواسته بود، مورد عفو قرار گرفت و بفرمان امیر مذکور بادلاورخان پسر کاکا و برادران خویش در سنه ۱۳۱۱ قمری وارد کابل و بعداً حاکم بهسود و هزاره و هنگامی حاکم لوگر و در پایان کار در عهد سراجیه نظرمحمدخان پسرش صندوق دار جنسی و خود محمود خان مهماندار هیأت هایی که تحت ریاست نیدرمایر وارد کابل شده بودند تعیین گردید.

---

[1] اتحاد مثلث: یعنی روس، انگلیس، فرانسه مخصوصاً جرمنی و ترکیه آرزومند مساعدت و مشارکت افغانستان بود با اوشان در این محاربهٔ عظیم چنانچه برای همین مقصد یک وفدی نیز از طرف آلمان و ترک وارد کابل شد که ذوات مشهور این وفد: نیدرمایر آلمانی، کاظم بیگ ترکی، فلوکس وان هنتیک، راجاه مهند پرتاب، و مولوی برکت الله خان بود که در این کتاب از تاریخ ورود و عزیمت ایشان یاد شده است.

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۷ شمسی

امیر حبیب الله خان بتاریخ [(۱۱) برج جدی سال ۱۲۹۷ شمسی مطابق اول ماه جنوری ۱۹۱۹] از کابل به جلال آباد ولایت ننگرهار حرکت نمود تا مطابق همه ساله ایام زمستان را در همان شهر زمستانی بگذراند. وحین حرکت بآنطرف سردار امان الله خان عین الدوله سومین پسر خود را وکیل مقام سلطنت در مرکز پایتخت کابل تعیین نمود. صالح محمد خان سپه سالار اول [پسر دادمحمد خان پوپلزائی] را متصدی امور نظامی پایتخت و میرزا محمود خان [ولد احمد خان پوپلزائی] را امین نظام مرکز و محمد ابراهیم خان سر پروانه [ولد بابا محمد سرورخان بارکزائی] و نظام الدین خان [ولد سردار فقیر محمد خان پوپلزائی] را بحیث دو نفر متصدی امور ملکی پایتخت تعیین فرمود. ویک عده سرداران موسپید و باتجربه را بحیث مشاورین عین الدوله مخاطب فرمود و نمایندهٔ حکومت هند برتانوی مقیم کابل را باخود همراه به جلال آباد برد.

چون امیر حبیب الله خان عادت داشت که درایام اقامت خود به جلال آباد به سمت ها ودره ها حرکت می نمود. در اواخر برج دلو سال مذکور بقرار نقشه و پیشنهاد کدام مخالف بطرف کله گوش واقع درهٔ لغمان برای اقامت دوسه روز عزیمت نمود ومخالفین گفته بودند که آنجا دریاچه و کوه ها برای شکار ماهی و کبک مساعد است و این ضمن دورهٔ لمقان اتفاق افتاد.

خیامخانه وپیشخانه بدانطرف حرکت کرد و خیمه ها و تجیرها مطابق نقشه معمول دربار نصب و پابرجا گردید. پادشاه و سرداران و عملهٔ حضور در خیمه های خود جابجا گردیدند. اما سردار نصرالله خان نائب السلطنه در این شب در جلال آباد می باشد.

واقعهٔ قتل امیر حبیب الله خان

امیر حبیب الله خان به ساعت (۳) بجهٔ شب پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق (۱۸) جمادی الاول ۱۳۳۷ ق و موافق (۲۰) فبروری ۱۹۱۹ م درکله گوش نام موضع درهٔ لغمان در داخل خیمه در بستر خواب بضرب تفنگچه به قتل رسید.

نقشهٔ خیمه گاه امیر در شب مذکور که بنام شکار ماهی برگذار شده بود، بقرار اظهار حاضرین در بار آن وقت [که بعداً درکابل تحت استنطاق گرفته شدند بحضور امان الله شاه و هیأت تحقیق] به چنین شرح ونتیجه رسید که ماعین آن جریان را سپرد تاریخ مینماییم:

خیمهٔ خواب شاهانه بر دو حصهٔ متن و حاشیه منقسم بود. تجیر بیرونی که دیوار دهلیز خیمه

گفته شده میتواند از هر چهار سمت خود دروازه داشت.

تجیر داخلی که دیوار متن گفته میشود هم عیناً همین دروازه ها را مالک بود. دهلیز، جای خواب غلام بچه ها و نوکری والا است.

خوابگاه - یعنی رخت و بستر خواب شاهانه - در متن نزدیک دیوار تجیر متصل کنج خیمه واقع بود که یک دروازهٔ تجیر داخلی هم متصل بستر شان بود.

در وسط خیمه چراغ پهلوی دیرک بزرگ و سطی نهاده شده بود، و یک پردهٔ دیگر برای تخفیف نور چراغ متصل بستر شاهانه آویخته بود.

دروازه یی که نزدیک خوابگاه امیر بود، قاتل از همان راه وارد شده بود. قاتل پردهٔ دروازهٔ مذکور را که به میخ های کوچکی بند بود، پس کرده پیش سرپادشاه رسیده دهان ریوالور (تفنگچهٔ) خود را بر نقطه یی که بیخ گوش چپ و یک کمی به پشت گوش مائل بود، نهاده آتش داده بود. گله طرف راست پیشانی حد نزدیک موی سر را بغند ساخته خارج نشده بود، و امیر حبیب الله خان بی آنکه صدا و ندائی یا تپش و اضطرابی و یا حرکت اضطراری یا اختیاری بکند جان بجان آفرین سپرده است.

محمدخان غلام بچهٔ حضور که در این ساعت نوکریوال خیمهٔ خوابگاه شاه بود، قاتل را به سبب پرده یی که ذکر شد، دیده نتوانسته بود، صدای تفنگچه را شنیده به هولی تمام برخاسته ولی امیر حبیب الله خان را به خواب یافته جرئت نزدیک شدن نکرده است. قاتل خودش همینکه از خیمه بدر شد صدا کرد که نزدیک خیمهٔ امیر صاحب فیر شد. عمله که به خیمه های خود خواب بودند سراسیمه برخاسته بطرف خیمهٔ خوابگاه پادشاه رسیدند و هیچکس را ندیدند. محمد خان غلام بچه از خواب بودن اعلیحضرت بیان راند و گفت که: بوی بارود از درون خیمه می آید. این سخن باز همگی راکه میخواستند پس بجاهای خود بروند بی اختیارانه بدرون خیمهٔ شاهانه سوق نمود. چون نزدیک بستر امیر حبیب الله خان رفتند دیدند که خون بگردن وبناگوش امیر جاری و ساعت پوره سه بجه شب را نشان میدهد.

واقعهٔ قتل امیر از طرف غلام بچه های خاص وسرداران و صاحب منصبان نظامی وملکی به ساعت (۳) بجهٔ شب پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش [۲۰ فبروری ۱۹۱۹ م] اعلان گردید. و دراینجا همه اعیان ومامورین حضور حاضر بودند، تنها سردار نصرالله خان نائب السلطنه وجود نداشت. همگی حاضرین اطلاع دادند اورا که برادر سکه و نائب پادشاه است لازمی دانستند و او را خبر دادند.

ورود نائب السلطنه در حصهٔ مقتل

سردار نصرالله خان نائب السلطنه حاضر شده بیرون خیمه نشست و بدینقرار بیانات نمود:

"در دنیا از اینگونه کارها بسیار پیش شده و پیش میشود، تقدیر همچنین بود. الحال مطلب اصلی

ما نه حیرانی است نه پریشانی باید خاطر جمع و خواص بجا برای مطلب اصلی که حفظ وطن وسلطنت اسلامی مان است کوشش ورزیم. خود داری کنیم از اختلافات و مناقشات بپرهیزیم. الحال به هیچکس خبر ندهید، همه بروید ولباس های خواب را تبدیل کرده بیایید[1].

بقرار امر نائب السلطنه همگی حاضرین که تاکنون در لباس های خواب همراه بالاپوش و آرام کوت و چپن و شال بودند، بطرف خیمه های خود رفته به تبدیل لباس رسمی دریشی مشغول شده بوضع منظم برگشتند. در این اثناء محمد نادرخان سپه سالار دوم نائب السلطنه را بدیدن جسد امیر یادآوری کرد. نایب السلطنه گفت: اگر ازمن کار می طلبید مرا بدیدن او تکلیف نه نمایید. زیرا بعد از دیدن خود داری نمی توانم و جرئت کار را از من می رباید. باز محمدنادر خان سپه سالار دوم و محمدولی خان سرجماعهٔ غلام بچه های خاص در باب تحقیقات و تفتیشات رأی خود را به نائب السلطنه گفتند که:

تفنگچه های عمله را بوی کردن، کارتوس شانرا دیدن ، پهره و غیره را گرفتار کردن بسیار لازم است. ولی نائب السلطنه همگی را در عهدهٔ تعویق انداخت، و اینگونه تجاویز عوام فریبانه را غیر مفید دانسته گفت: در این وقت اینگونه تفتیشات مناسب نیست.

چه دانست که قاتل یک میل تفنگچه را با چند کارتوس بدون تفنگچه های دائمی حکومتی که در بر دارند، توانسته است بدین مقصد پیداکند و پنهان نمودن آن نیز کار دشواری نیست.

ولی واقعه نگار خاص دربار امانیه در برابر کلمات نائب السلطنه این عبارت را در محضر اهل تحقیق در کابل افزوده گوید: "بلی وقتی که قاتل همه نشانی های خود را گم و هرچیز مشتبه را اصلاح و ازاین فرصت استفاده کند، آن وقت لازم خواهد بود نفرهای دیگر هرچه دراین باب اصرار کردند کمتر به سمع قبول نائب السلطنه رسید. حتی آنها را به بی عقلی نسبت هم کرد و اسکات جبری نمود".

***

دراین فرصت صبح شد وآفتاب روز پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش در حال طلوع دیده شد. مذاکراتی که در بین نائب السلطنه و سردار عنایت الله خان معین السلطنه پسر کلان امیر حبیب الله خان جاری شد ملحضاً همین است که نائب السلطنه، معین السلطنه را بالفاظ ناصحانهٔ مشفقانهٔ عمویانه مرعوب اغراض شخصیه خود ساخته بقوت خطابت و طلاقت لسان، افکار آن شاهزادهٔ فاقد رشادت سیاسی را متزلزل ساخته تحت تأثیر خود آورد. و بعد تر برای معلوم کردن فکرش این جملهٔ خورد

[1] محمد امان خان ولد بای محمد خان که تا ماه سرطان سال ۱۳۶۱ ش در قید حیات بود به نویسندهٔ این کتاب گفت: من وشجاع الدوله خان غوربندی فراشباشی در یک خیمه خواب بودیم و بالاپوش های ما در یک کوت بند آویخته بود. حینی که روشنی صبح شد دیدیم که بالا پوش یکدیگر خود را عوض کرده پوشیده ایم. و به همین سراسیمگی لباس هر نفر نامنظم بود تا آنکه بعد نطق نائب السلطنه به خیمه ها رفته عموماً لباس های خود را تنظیم کرده برگشتیم. و در وقت تحقیقات هم عین واقعیت ها را بیان کردیم (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

پرمعانی را بیان کرد: باید تو همچنان که من در حین جلوس امیر صاحب شهید هنگامی که اعلیحضرت مرحوم ضیاء الملة والدین رحلت فرموده بودند، معاونت و مددگاری و خدمتگاری صمیمی برایش کرده بودم، امروز همراه من بهمان صورت پیش بیایی و معاون من باشی، وخرابی ها راکه از اختلاف پیدا میشود یکان یکان باربطی مؤثر ایراد کرد.

سردار عنایت الله خان معین السلطنه که از دیدن جسد خون آلوده پدر خود آرام و قرار نداشت، و در هر لحظه دودسته بروی خود حواله کرده پدر جان گفته گریه میکرد، و چون فطرتاً روح حماست و شجاعت سیاسی و سلطنتی نداشت. مرعوب کلمات نائب السلطنه کاکای سکهٔ خود که در حال خود را بزرگترین فرد دودمان میدانست، شده و بجز سکوت تلفظی نتوانست، و سکوت معین السلطنه در نظر نائب السلطنه که مدعی سلطنت بود، تمسک خوبی گردید چه بزرگترین مانع را در قدم اول از پیش برداشت. و حاضرین خیمه گاه کله گوش هم بدین فکر که چون وارث پادشاه متوفی پسر بزرگ اوست و وقتی که معین السلطنه خود بخود تسلیم کرد و سردار حیات الله خان عضدالدوله که پسر دوم و مادرش مسماة صندل از مردم چترال است، مردم پشتون قطعاً به امارت او رضاء ندارد و نه او این جرئت رامی تواند که مدعی سلطنت گردد، و سردار امان الله خان عین الدوله که پسر سوم و در حال در شهر کابل است، حتماً مقام سلطنت را همین شخص نایب السلطنه احراز می تواند و هر فردی که دراین فرصت اندک تخلف ورزد موقعیت خود را از دست میدهد ولذا عموم حاضرین محکوم اوامر و هدایات نائب السلطنه شدند.

امر عزیمت بطرف مرکز جلال آباد

سردار نصرالله خان بعد این تمهیدات مقدماتی، همه عمله را امر احضار داده عساکر یکطرف و عمله ملکی بدیگر طرف استادند. نائب السلطنه خود را به موقع استحقاق خطابت شناختانده برای اغراض از شهادت امیر حبیب الله خان اطلاع داد و گفت: "خداآنها را غریق رحمت فرماید و مارا توفیق عطاء نماید که ملت و سلطنت خود را از شرور داخلی و خارجی به امان داشته باشیم. شما را به صبر و استقلال امر میکنم و به رفتن طرف جلال آباد اجازه میدهم".

درحینی که سردار نصرالله خان نائب السلطنه نطق بسیار پر معنای خود را فصیحانه ایراد میکرد. بعضی از سپاهیان خبر قتل امیر را شنیده بی اختیار بیهوش شد برزمین افتادند. در این فرصت محمدنادرخان سپه سالار دوم، در جواب نطق سر افسرانه اش همچنان سخنان معنی دار از زبان عساکر عرض نمود و عساکر را طرفدار سیاست و امارت نصرالله خان و محکوم اوامر قطعی او اعلان نمود. و این نطق محمدنادرخان سپه سالار دوم بر جرئت و قدرت نظامی و سیاسی سردار نصرالله خان نائب السلطنه خوبتر افزود، چه اطمینان یافت که پانزده هزار عساکر مقیم جلال آباد بوی تسلیم گردید.

وسپه سالار دو م از طرف عساکر جلال آباد گفت: "اولاً ما برای حضرت امیر شهید مغفرت از دربار خداوند رحیم استرحام وبرای خود و بازماندگان او رحمت الله صبر و اجر می طلبم و بهمان صداقتی که در رکاب بادارمغفور مرحوم خود امیر صاحب شهید میخواستیم جانهای خود را قربان کنیم، در رکاب اولاد وفرزندان و برادر و سایر خاندانش و مخصوصاً جناب نائب السلطنه صاحب که مولای والای ما است جانفشانی نمائیم. و برای ترقی و ترفیع و ترفع و ترفهٔ ملت خود و برادران مسلمانان خود بکوشیم".

نصرالله خان منحیث امیر، محمد ولی خان [پسر ابوالفیض خان دروازی] را فرمود که جنازهٔ امیر حبیب الله خان رااز کله گوش بمرکز جلال آباد نقل بدهد.

محمدولی خان جسد امیر رابه چهارپایی نهاده و تا جادهٔ موتر رو که قریب دو کروه از حصهٔ مقتل مسافت دارد. ر سانیده در موتر نهاد، خود محمدولی خان در موتر حامل جسد امیر نشسته تا به حد سرخ رود رسیده حسب الامر سردار نصرالله خان توقف کرد. زیرا که نصرالله خان خودش نفر فرستاده بود، در این وقت سر دار نصرالله خان بر تلفون لغمان سانسور مقرر کرده و محمد نادرخان سپه سالار دوم را برای آنکه همه اعیان واراکین را جمع نموده بگوید که: امیرصاحب می آیند و مانند زمان حیات آن پادشاه ترتیبات استقبال و احترام موکب شاهی بگیرد و هم افواج جلال آباد را درخود چهاونی تحشید و انتظام کند. به جلال آباد فرستاد. زیراکه محمد نادرخان خود نیز تعهد هرگونه خدمت به سردار نصرالله خان کرده بود. و سانسور گرفتن تیلفون راهم امر کرده مواظب ساخته بود، خود سردار نصرالله خان هم سوار موتر شده به باغ شاهی جلال آباد که همه مردم حاضر بودند، وارد گردید.

سردار عنایت الله خان معین السلطنه و سائر شخصیت ها و عملهٔ حضور هم رسیدند.

موتر حامل جسد پادشاه مقتول پیوست موترهای حامل رجال مذکور رسیده زیرسایهٔ دیوار باغ شاهی توقف داشت.

امارت سلطنت نصرالله خان

سردار نصرالله خان که تا این ساعت بنام نائب السلطنه مشهور و خود را منحیث پادشاه در امروز میدانست، به پسران امیر مقتول وقع نداده خطابت عموم را غیر از خود لائق ندیده بآواز بلند بعموم حاضرین از وقوع واقعهٔ کشته شدن امیر حبیب الله خان برادر بزرگ خود، خبر داد واز مقصد اصلی خود چنانکه قبلاً گفته بود: "حفظ سلطنت و دوام امن آنست" بیانات نموده حاضرین رابه نصائح پدرانهٔ امیرانه صبر و استقلال خاطر جمعی داد و به سکون وآرام توصیه فرمود.

دراین اثناء که از هیچ طرف بجز حیرت و اضطرار و گریه های بی اختیار صدایی نبود، علی احمد خان ایشیک اقاسی ملکی [ولد سردار خوشدل خان لویناب] قدم های جرئت پیش نهاده بعد از آنکه دعای مغفرت برای امیر مقتول خواند گفت: چون امروز [پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش] تخت امارت و

امامت ما خالی مانده و علماء هم نصب امام را پیش از تجهیز و تکفین و تدفین شهید مغفور لازم میدانند. در خاندان و بازماندگان آن امیر مبرور شما رادمرد فاضل، عالم و عاملید لهذا شما را امیر نصب کرده، اول کسی که دست اطاعت و بیعت بشما میدهد. خود من هستم[۱]. میخواست که دست های امیر نصرالله خان را بگیرد، سردار عنایت الله خان معین السلطنه پسر کلان امیر حبیب الله خان، این تقدم وسبقت را به علی احمد خان لازم ندیده منع کرده گفت: "حق نداری، باش اول کسی که حق این بیعت را به عم معظم من دارد خود من هستم"[۲]. بعد از آن نطق مختصری نموده به امیر نصرالله خان گفت: "اگر در وقت حیات پدرم بعضی گستاخی ها و بی ادبی ها کرده باشم آنهم به تعلیم دیگری بود که به اطاعت مجبور بودم. امید عفو دارم. بعد ازاین در اطاعت شما که بجای پدر من هستید بهمان وضع بوده خواهم زیست. و قتی که من سایهٔ پدر محبت پرور خود را از سر خود کم یافتم اولین نقطهٔ چشم امیدم بآنطرف افتاد، وجود مسعود شما بود، لهذا من با کمال صداقت و اخلاص دست بیعت بدست شما میدهم".

این کلمات را گفته و دست امیر نصرالله خان رابه بیعت گرفت. امیر نصرالله خان سر و روی معین السطنه برادر زادهٔ خود را بوسیده تسلیت پدرانه و اطمینان های مشفقانه داد.

چون این مراسم بپایان رسید، صاحبان اغراضی که استاده بودند متحیر ماندند که یعنی سلطنت از یک برادر به دیگر برادر مانده و افراد ملت خواه بدین فکر که باز تحت الحمایت خواهیم ماند. و معین السلطنه باین اطمینان که من ایثار کردم وآتش نفاق خاندانی را برای منفعت مملکت خاموش ساختم و در نزد ملت و حکومت شایستهٔ مقام نیابت سلطنت خواهم ماند. علی احمد خان ایشیک اقاسی ملکی که قبلاً خواسته بود در بیعت نمودن سبقت نماید، بعد بیعت معین السلطنه از سائرین تقدیم جسته دست بیعت داد و گفت: "افتخار میکنم که اول شخصی که دست بیعت بدست شما داد، این عاجز است. بعد ازآن همه مردم نظامی و ملکی بسرکردگی محمد نادرخان نائب سالار دوم و محمدولی خان دروازی سرجماعهٔ ملازمین خاص پیش رفته دستان امیر نصرالله خان را بوسیده بیعت نمودند. و دراین وقت میرزا محمد حسین خان تاجک ساکن قریهٔ سعید خیل کوهستان که مستوفی المالک و نائب سالار ملکی و نظامی خطاب داشت. نیز فعالیت زیاد در اداء مراسم بیعت نمود. بعد از اتمام بیعت سرکردگان سپاه و مامورین و علماء و خوانین، چون خاطر امیر نصر الله خان وطرفدارانش جمع گردید. امیر هدایت داد که جسد امیر مقتول برای تدفین نقل داده شود، محمدولی خان دروازی بهمراه جمعی از علماء

---

[۱] سبب خصومت باطنی امان الله شاه در مورد علی احمد خان بن خوشدل خان همین بود که او بحیث اولین فرد باداء بیعت حاضر شده نصرالله خان و هم ملت افغانستان را فریب داده بود. که مفصل نتائج آن جریانات را در صفحات این تاریخ نوشته ام.

[۲] چون معین السلطنه به امیر نصرالله خان بیعت نمود آزردگی امان الله شاه در مورد وی از همین باعث شد تا اینکه در اولین بر خورد اورا در کابل مقهور قرار داده محکوم به حبس فرمود "عزیز الدین وکیل پوپلزائی".

جسد امیر را از موتر به حمام قصر باغ شاهی جلال آباد برد ودر آنجا غسل داد، زیرا که آن پادشاه همیشه در آنجا غسل می نمود.

در حینی که محمدولی خان و هیأت علماء مصروف شست و شو وتجهیز بودند امیر نصرالله خان با همه نفری موجود بالای فوج که تحت قومانده و سرافسری محمدنادر خان سپه سالار دوم استاده بودند، بقرار التماس سپه سالار بدانطرف رفت.

سردار عنایت الله خان معین السلطنه پیش از همه در برابر عساکر رسیده منحیث سر افسر بزرگ نظامی استاده برای امیر نصرالله خان اداء سلام پادشاهی نمود. و بعد از مراسم سلام شاهی باز نطق کرده گفت: "من در حیات پدر شهیدم از طرف قرین الشرف همایون شان به نظارت حربیه مامور بودم، امروز از آن جهت باسائر برادران عسکری ام استاده سلامی گرفتم. من از طرف خود اصالتاً واز طرف عموم عسکر وکالتاً شما را اولی الامر خود دانسته و میدانم و اگر رضاء شما نباشد کریچ وکمربند سر افسری را از میان باز وتسلیم مینمایم".

امیر نصرالله خان که امارت سلطنت او باین مراسم ودر محضر عموم عساکر مقیم جلال آباد ولایت ننگرهار بار دگر و رسماً و علناً تثبیت گردید، با جبههٔ خندان و بعد از دلنوازی ها فرمود: "نی نی شما بهمان منصبی که بودید از طرف من هم مامور هستید، شما یار و معاون من میباشید".

بعداز طی آن مراسم جلوس ، امیر نصرالله خان واعضاء حکومت آن متوجه مراسم تدفین امیر حبیب الله خان شدند. چون از بیم انقلاب که همه اهالی ولایات افغانستان در همین مراسم انتقال جنازهٔ پادشاه از وقوع واقعهٔ بزرگ قتل پادشاه و جلوس پادشاه خبر میشوند، و بطرف شهر کابل ازدحام می نمایند، و درانتخاب پادشاه تردداتی از جانب اقوام و قبائل بعمل نیاید، ازآن خوف و بیم جنازه را بطرف کابل مرکز افغانستان نقل نداده مشورت دادند که بایددرمیدان گلف شهر جلال آباد بخاک سپرده شود. وازهمان روز میدان مقبره نام گذاشته شد.

مراسم تدفین امیر حبیب الله خان در جلال آباد

بوقت قبل از ظهر پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش جنازهٔ امیر حبیب الله خان را از حمام قصر باغ شاهی بمیدان گلف نقل داده تا اتمام کار حفر قبر معطل گذاشته و بعد بخاک سپردند و مراسم تدفین تاوقت ظهر و بایک عجله انجام یافت، و این تاریخ: پنجشنبه (۱) حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق (۱۸) جمادی الاول ۱۳۳۷ ق و موافق (۲۰) فبروری ۱۹۱۹ م است.

صدور پیام ها بامضاء امیر نصرالله

امیر نصرالله خان و اعضاء دولت و حکومت او، پس از مراسم تدفین امیر حبیب الله خان و با عجلهٔ

تمام در پی آن شدند که جلسه دائر نموده و درعصر همین روز اطلاع نامه های مفصل نوشته باطراف مملکت افغانستان و هم یک پیام در همین روز (۲۰) فبروری ۱۹۱۹ م بعنوان وایسرا[نایب السلطنه] حکومت هند برتانوی بنویسند. و مقدمتر از همه دوفرمان یکی بعنوان سردار امان الله خان عین الدوله وکیل حکومت مرکزی کابل، و فرمان دیگر بعنوان عین الدوله و اهالی نظامی و ملکی و علماء و سادات ومشائخ ومعززین دارالسلطنه کابل بنویسند تا فردا صبح وقت فرستاده شود.

میرزا محمد حسین خان سعیدخیلی کوهستانی «مستوفی الممالک در عهد امیر حبیب الله خان» و میرزا محمدعمرخان کشمیری منشی حضور نصرالله خان که خود ها را درمیان دفتر داران وقت از نابغه ها و بقول خود شان سرگروه اهل قلم و از اخلاصمندان درجه اول امیر نصرالله خان میدانستند، داوطلب شده متعهد گردیدند که اولین فرمانهای امیر نصر الله خان را بنویسند تا از راه قدرت عبارت آرایی بر مخالفین دولت آن موقع سرتابی نگذارند ومخصوصاً عین الدوله و رفقای فدایی اوراتسلیم گردانند. و هر دو نفر مذکور تاحوالی ساعت (۱۲) شب چند فرمان را به مصلحت و مشورت هم نوشته بامضاء امیر نصرالله خان رسانیده که متن این دوفرمان را درهمین صفحات از نظر می گذارانیم.

پنجشنبه اول حوت وشب جمعه دوم حوت، تلفون بین جلال آباد و کابل سانسور و مخابره بکلی معطل و مصاحبین حضور عین الدوله «محمد ابراهیم خان ونظام الدین خان که متصدی امور اداره و دفتر عالی عین الدوله و مراقب جریان مخابرات یومیه بود ند».

فکر میکردند که سیم تلفون قطع گردیده و باید فردا جمعه از اینطرف کابل تحقیق شود وهم ممکن از جلال آباد نیز مؤظفین فرستاده شوند. روز پنجشنبه و شب جمعه از طرف جلال آباد کدام یک موتر هم مطابق ایام عادی حرکت نکرده وارد کابل نشد. محمدولی خان دروازی که تیلفون را در جلال آباد در تصرف داشت و اگر میخواست بکابل بقصر عین العمارات مخابره نماید، می توانست و عین الدوله از ساعت (۹) صبح پنجشنبه از واقعه اطلاع می یافت ولی او این کار را نکرد و ممکن فکر امیر نصرالله خان در سانسور مخابرهٔ تیلفونی خیلی شدید بوده است. امیر نصرالله خان و اعضاء دولت و حکومت او درشب جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش شجاع الدوله خان غوربندی قوم صافی فراشباشی حضور تعیین نمودند که به معیت دو نفر پروانه فردا صبح جمعه به ساعت (٦) بسواری موتر بطرف کابل دو ورق فرمان رابه شخص سردار امان الله خان عین الدوله بسپارد و خود بوقت بعد از ظهر واپس عازم جلال آباد گردد. دو نفر پروانه از زیر دستان محمد ابراهیم خان سر پروانه بودند. شجاع الدوله خان[1] به ساعت موعود از

---

[1] بقول شیعیان اهالی غوربند قاتل امیر حبیب الله خان همین شجاع الدولهٔ غوربندی قوم صافی است و چنانکه شاه علی رضاء هم در مجلس از محمودخان ولد محمدشاه خان بارکزائی پرسیده بود: شجاع الدوله راهم گرفته اند یا نه؟ ولی در جریان استنطاق و محاکمه باهر نوع دقت این اشارات با ثبات نرسید. و غوربندی می گفتند که شجاع الدوله بانتقام خون جوهرشاه غوربندی امیر حبیب الله خان را کشت «عزیزالدین وکیلی پوپلزائی».

جلال آباد حرکت کرده در مدت (۵) ساعت یعنی پوره بساعت ده صبح جمعه دوم ماه حوت ۱۲۹۷ ش بکابل رسید. ودراین وقت عین الدوله در قصر عین العمارات بایک عده اهالی دربار و عساکر رسالهٔ شاهی اقامت داشت. [این قصر در سمت غرب باغ ارگ کابل ودرهمین حصه که سفارت دولت جمهوری ترکیه متمرکز است پابرجا بود].

شجاع الدوله در جلو قصر از موتر فرودآمده وارد مدخل قصر گردید. در اول ورود بانظام الدین خان ناظم دربار و مصاحب عین الدوله بر خورد، چون وصول روز نامچه های هفته وار جلال آباد و نامه های مخصوص حکام اطراف افغانستان بمرکز کابل همدرین وقت دورهٔ وکالت عین الدوله به نظام الدین خان پسر مامای علیا حضرت تعلق داشت و نیز امور تشریفات حضور عین الدوله متعلق بوی بود سبب ورود شجاع الدوله راکه با دو لفافهٔ مخصوص و عاجل وارد شد، سؤال نمود. شجاع الدوله گفت: چون موضوع خیلی مهم و عاجل است و هم اینکه بمن حکم شده هر دو لفافه را مستقیماً بحضور عالی عین الدوله صاحب بسپارید. چیزی گفته نمی توانم. شجاع الدوله باطناً خیلی هراسناک و اما ظاهراً آنقدر ضبط احوال خود می نمود که احساس پریشانی از سیمای وی شده نمی توانست و درهمین لحظه محمدابراهیم خان سر پروانه وارد و اونیز باعث ورود شجاع الدوله را پرسید. و هردو نفر دانستند که پیامی پر از اسرار بزرگ آورده و بحضور عین الدوله اطلاع دادند. چون عین الدوله در دوران وکالت خود اکثر تا ساعت (۱۲) شب به خواندن عرائض و اطلاعات و نوشتن جواب مراسلات و اصدار هدایات و احکام در امور ملکی ونظامی مصروفیت میداشت. و هم در ایام جمعه دوساعت از طرف صبح ودوساعت از طرف عصر مصروف کارمی بود. بمحض وصول خیر به لباس غیر رسمی از حرمسرا بدر شد و وقتی هر دو لفافه بدستش سپرده شد، بقصر عین العمارات به اتاق کار خودش وارد و هردو فرمان دستخطی امیر نصرالله خان رابدقت تمام مطالعه نمود و یک حالت نهایت دگرگون دراحوال او رخ داد، و تا اندازه یی که دو سه بار کاغذ ها از دستش برزمین افتاد. شجاع الدوله راکه در اتاق انتظار نشسته بود، برای چند دقیقه بحضور خواست وجریان واقعه را مفصلاً از وی پرسید. و بعد بطرف اتاق انتظار رخصت فرموده گفت: تابعد اداء نماز جمعه قطعاً حق تکلم ندارید وافشاء و اطلاع این واقعهٔ جگر خراش بر مردم اهل دربار و علماء شهر از وظائف حکومت مرکز است.

جریانات کابل را درهمین جا گذاشته وعده به صفحات آینده میدهیم و میرویم بطرف جلال آباد مرکز ولایت ننگرهار که درآنجا در همین ساعات ظهر روز جمعه چه احوال می گذرد.

امیر نصرالله خان برای اداء نماز جمعه در مسجد جامع شاهی جلال آباد در حالی که پانزده هزار عسکر و تمام سرداران و صاحب منصبان ملکی ونظامی تحت اداره و فرمان او بودند نماز جمعه را اداء نمود و در خطبهٔ نماز جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش [۱۹ جمادی الاول ۱۳۳۷ ق] نام او به امارات سلطنت افغانستان یاد شد.

وهمین وقت است که او آرزو دارد در مسجد جامع ارگ کابل و هم بقرار اطلاع و ابلاغ عین الدوله وکیل مرکز نام او در مساجد جامع شهر کابل در خطبهٔ نماز جمعه یاد شود، و تحریر بیعت نامه ها از اهالی مرکز آغاز گردد. چرا که دو ورق فرمان بدستخط خود بعنوان وکیل مقام سلطنت بطور خیلی عاجل فرستاده است. چون در نزد علماء و سرداران و خانان بزرگ سال رسوخ تمامت داشت، مانعی در برابر اقدام خود نمی دید. واما بیخبر ازاینکه در همین ساعت ظهر جمعه (۲) حوت عین الدوله در برابر دو فرمان او جواب رد می نویسد وامارت بالاستقلال خود را اعلان و از عساکر و اهالی حاضرین در بار کابل عهد می گیرد و به نوشتن اشتهار انتظام خون پدر و استقلال کابل افغانستان اقدام می کند.

امیر نصرالله خان بعد اداء نماز جمعه در مسجد شاهی جلال آباد در حالی که ابهت و جلال پادشاهی از ناصیهٔ احوال او پیدا نبود بمردم گفت: حالا بگویید که من امیر افغانستان هستم ویا نیستم؟ سردار عنایت الله خان معین السلطنه و به پیروی آن کل حاضرین ملکی و نظامی که روز گذشته بیعت کرده بودند گفتند که ما با شما بیعت کرده ایم و تابع امر وفرمان شما می باشیم. و از حکم شما سرکشی نمائیم.

بنام امیر نصرالله خان فقط در همین یک روز جمعه (۲) ۱۲۹۷ ش در مرکز جلال آباد خطبه خوانده شد. و اینک متون فرمان های دستخطی و پیام هایی که در همین روز اول جلوس ارسال بوده است درج تاریخ مینمایم:

پیام امیر نصرالله خان
بعنوان وایسرا نائب السلطنهٔ حکومت هند برتانوی

امیر نصرالله خان بعد مراسم تدفین برادر بزرگ خود امیر حبیب الله خان بوقت بعد از ظهر پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش [۲۰ فبروری ۱۹۱۹م] از قصر شاهی جلال آباد ولایت ننگرهار برای وایسرا نائب السلطنهٔ حکومت هند برتانوی پیامی نوشت و به نمایندهٔ آن که در جلال آباد بود سپرد تا بطور عاجل به هندوستان بفرستد. و مضمونش اینکه:

"شب پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق (۱۸) جمادی الاول ۱۳۳۷ ق و موافق (۲۰) فبروری ۱۹۱۹م بوقت سه بجه در موضع کله گوش درهٔ لمقان اعلیحضرت سراج الملة والدین، از طرف شخص نامعلوم بضرب گلولهٔ تفنگچه بدرجهٔ علیای شهادت رسیده اند. اولادش همگی مرا به امارت انتخاب کرده اند. تعلقات حکومتین را مانند سابق ان شاءالله تعالی دوستانه قائم خواهم داشت".

***

جریان یک هفته امارت امیر نصرالله خان در جلال آباد ازینقرار است روز جمعه و شنبه را برای فاتحه خوانی امیر تعیین نمود و از وقت عصر و شام روز به اطراف قریب داخلی افغانستان اطلاعنامه ها و

فرمانهایی بعنوان اشخاص فرستاد و در تشبثات اکمال مطالب امارت سلطنت که بعد از سفر لندن این فکر را به تحریک اجنبی پیدا کرده بود، در این وقت سر گرم کار خود گردید و دانست که بجز عین الدوله دیگر مانعی در پیش ندارد، و او را هم بوسیلهٔ هیأت مشاورین در کابل به حیطهٔ محاصره گرفته و والده اش علیا حضرت سراج الخواتین که این وقت در جلال آباد و حرمسرای او نیز در حال محاصره می باشد، کاری از پیش برده نمی تواند. وحینی که شام روز جمعه دوم حوت ۱۲۹۷ ش شجاع الدوله مکتوب عین الدوله را بجواب فرمان امیر نصرالله خان در جلال آباد رسانید، تزلزل در ارکان سلطنت او رخ داد و دولت خواهان وطرفدارانش سراسیمهٔ احوال شده در پی چارهٔ کار برآمدند که تفصیل آن در صفحات آینده می آید.

قیام عین الدوله اخذ انتقام خون پدر و حصول استقلال تامهٔ افغانستان
(ظهر جمعه، ۲ حوت ۱۲۹۷ ش)

به تفصیلی که در صفحات قبل بیان شد، بعد وصول رد فرمان دستخطی امیر نصرالله خان از جلال آباد بکابل «ساعت ده صبح» سردار امان الله خان عین الدوله وکیل مقام سلطنت، پس از نیم ساعت ابراز رنج و غصهٔ نهایت فراوان و اضطراب بی پایان در قصر عین العمارت کابل، هیأت محدود رفقای در بار خود را مخاطب ساخته گفت: خداوند بخشایندهٔ عمر و روزی که دولت و جاه و جلال همه دنیا بید قدرت سلطنت بی زوال اوست. بمابندگان غافل خود خواهد فرمود که آنقدر سراسیمهٔ عیش و غم دنیا هستید که حتی در اکثر ساعات و اوقات از عبادات حضرت خالق کائنات هم غافل می مانید. امروز جمعه و وقت اداء نماز نزدیک رسیده است بروید زود وضو کرده آمادهٔ حرکت بطرف مسجد جامع ارگ باشید. و اینک من هم بعد وضو و تبدیل لباس حاضر شده یکجا میرویم. و توأم بهمین کلمات اشک از رخسارش جاری و رفقای خود را به حفظ راز تا بعد اداء نماز جمعه توصیه فرمود.

بعد نیم ساعت باطهارت و به لباس عادی عسکری از حرمسرای عین العمارات خارج شد و هر دو لفافه [فرمانهای امیر نصرالله خان] را در دست داشت.

و گفت: امر بدهید که دروازه های قصر و حرمسرا مسدود شده نفری نظامی و عملهٔ ملکی بدقت مواظبت نمایند. بقرار هدایت عین الدوله محمدابراهیم خان سرپروانه و نظام الدین خان ناظم «منشی دارالتحریر دورهٔ وکالت عین الدوله» این مقررات انضباطی را که در تأسیس بنیان سلطنت با استقلال امانیه تاثیر اولین دارد فوراً بعمل آورده به عملهٔ قصر و افراد رسالهٔ غندار دل تاکید نمودند.

چون رجال سرشناس ملکی و نظامی دارالسلطنه نماز ظهر و عصر را بهمراه عین الدوله در مسجد جامع ارگ اداء می نمودند، عین الدوله در اول حرکت در استحضار آن دسته رجال اشارتاً تاکید فرمود تا باوشان خبر رسانده شود که زودتر برسند. و خود با چند نفر محدود پا پیاده از سمت دروازهٔ چاونی بطرف صفهٔ هشت رخ و دروازهٔ غربی ارگ روان و داخل گردید. در طول راه فقط چند نفر سرباز افراد

غندار دل مطابق معمول بفاصلۀ چند قدم بعد روان و در ارگ رسیدند .

عین الدوله حین ورود در ارگ باستحکام و انضباط دروازه ها و قرارگاه های عسکری داخل و خارج ارگ و حوالی شهر هدایت فرمود. در وقت اداء نماز جمعه در مسجد جامع ارگ رجال سرشناس نظامی و ملکی حاضر بودند.

عین الدوله بعد اداء نماز جمعه از کشته شدن پدر خود و اعلان امارت نصرالله خان سخن راند. و بعد خروج از مسجد در داخل قصر گلخانه متن دو ورق فرمان دستخطی امیر نصرالله خان را قرائت نمود.

حاضرین از شنیدن متن عبارات دوفرمان و کلمات عین الدوله سخت غمناک و مشوش گشته بعضی را هجوم حیرت سرافگنده ساخته و برخی مانند آئینه بچشم باز بخواب تحیر رفته از فرط افسوس و بیقراری غم والم به تبعیت عین الدوله همگی اشک ریز حسرت شدند. بعد از گریه و افسوس زیاد، سردار امان الله خان عین الدوله در طی همین دقائق از عموم حاضرین مشورت جستن آغاز کرد و گفت: چه رای میدهید؟ و چه میخواهید بکنند؟ و گفت: چون مشورت اولین اساس کار دولت و ملت است برطبق حکم شریعت اسلام، کار خود را به مشورت آغاز می کنم.

صالح محمد خان قوماندان بزرگ عساکر دارالسلطنه گفت: اجازه بفرمایید که نخست دسته های فوج نظام کابل را در میدان پیش روی قصر سلامخانه حاضر آورده آمادۀ امر خدمت امنیت بنمایم، بعد منحیث قوماندان عموم عساکر دارالسلطنه در این مشورت بزرگ آغاز کنم. وقانون عسکری بما چنین اجازه میدهد که سر رشتۀ امور انضباطی در حفظ قواء نظامی باشد. و بعد بر طبق رأی و مشورت اوامر و هدایات بجا خواهد شد. اهل دربار باین رمز عسکری و سیاسی او پی برده تایید نمودند. صالح محمد خان نائب سالار و عبدالوکیل خان نورستانی برگد نظامی از ارگ خارج شده دسته های فوج را با عجلۀ تمام از نزدیک تپۀ مرنجان و بالاحصار و کوتوالی و شیرپور، در حصۀ مدخل دروازه حربی ارگ و میدانی قصر سلامخانۀ عام حاضر آورده و به صف آرائی آغاز نمودند. چون روز جمعه بود این احضارات و ترتیبات قدری دیرتر وقت را در برگرفت. سربازان و صاحب منصبان تقریباً باندازۀ محدود بانتظار تشریف آوری عین الدوله حاضر اداء احترام گردید. موزیک عسکری برای اداء سلام پیش آورده شد. و اما قطعات فوج کابل تا این ساعت (۳) بعد از ظهر جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش اطلاعی نداشتند و یک مراسم معاینه تصور می نمودند، و در مدت دوساعت از طرف بزرگ سالان حاضر مجلس این مطالب مورد بحث و بیان بود که در میان مسلمانان خونریزی یا اختلاف یا قتل نباید ایجاد گردد. و بعضی از این افراد طرفدار امیر نصرالله خان و هم از جانب او خوف داشتند که در صورت عدم اطاعت بفرمان او هر گاه وقتی بطرف کابل لشکر کشی نماید مسئول خواهیم بود.

عین الدوله فرمود: این نکته را من فراموش و یا از خاطر خود محو کرده نمی توانم که قاتل جانی خائن از همین کسانی است که در خیمه گاه شاهی اقامت داشتند.

قاتل پدرم را من قریتناً می شناسم. کسی که هیچ وقت به شکار ماهی نمی رفت و در یک جای غیر مناسب وقت خود را نمی گذرانید و این بار رفته بود. کسی که بدون استحقاق و بدون ادنی تشبث در پیدا کردن قاتل، تخت سلطنت را برای خود تعیین نماید، بصورت قطع دخیل و محرک این واقعهٔ بزرگ میدانم. من دست همه مردمی را که در کله گوش بودند بخون ناحق ریختهٔ پدرم که پدر شما ملت بود آلوده می بینم. در چنین حالت جان گداز از خون گلگون پدرم گذشته مانند عنایت الله و حیات الله بیعت می کنم؟ آیا بی قصاص ماندن یک پادشاه مسلمان را کدام مسلمانی تائید میکند؟ من واقعه شهادت پدرم را یا تحریک سرانگشت خارج میدانم. یا دست اندازی داخلی. اگر کسی کمک کند یا نکند خود تنها برای گرفتن قصاص پدر حاضرم. اگر چه تمام دنیا بر خلاف من باشند. ولی من یقین کامل دارم که ملت افغان غم شریک من است. واین قسمت عبارت فرمان امیر نصرالله خان را بخاطر آورده و بانهایت غضب ناکی گفت:

"هوش کنید که مزاج خود را خراب نکنید بسیار بدرستی و بدون تشویش اجرای احکام نمائید".

عساکر در این مراسم و در دقائقی که از واقعهٔ قتل امیر حبیب الله خان وقیام سردار امان الله خان عین الدوله برای انتقام خون پدر و اقدام حصول استقلال تامهٔ افغانستان خبر یافتند. از تمام افراد ملکی و نظامی آواز گریه بلند گردید و هنگامهٔ بزرگ برپا شد که یعنی خبر غم و خوشی هر دوبیک وقت رسید و نظامیان می گفتند: امیر صاحب شهید که به سواری اسپ سپید گل بادام موسوم به «اسد» در مقابل صفوف سپاه گردش کرده سلام ما را قبول می نمود. در این لحظات بیاد ما آمد و از گریه خود داری نمی توانیم. و جمله های خشنود باد روح پدر شهید ما بگوش میرسید. و می گفتند: روح او خوش است که انتقام خون او بعزم مردانهٔ این فرزند رشید گرفته میشود و این وارث حقیقی تاج و تخت بشارت حصول استقلال کامل ما را میدهد.

***

و این ابیات رسالهٔ حبیب القصائد بشان او اتفاق افتاد که گفته است:

عین دولت آن امان الله نور چشم شاه
سکه اش سبعین و اثنین شهر در ایران زمین

آن امان الله را بخشد خدا امن و امان
جمله هندوستان خدابخشد ورا اندرنگین

یعنی آوازهٔ بزرگی او در همین روز اعلان استقلال بگوش همسایگان و تمام جهان رسید.

***

قاری عبدالله خان نیز بهمین مناسبت گفته است [1]:

پیام جدهٔ عین الدوله بعنوان سران نظامی کابل

بی نظیر سلطان بیگم جدهٔ سردار امان الله خان عین الدوله به ساعت (۱۲) ظهر جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش از قیام عین الدوله نوادهٔ خود و تردد بعض رجال دارالسلطنه که باطناً روی امید بطرف امیر نصرالله خان داشتند، خبر یافت و پیام تحریری عاجل به صالح محمد خان نائب سالار [که قرابت قومی و خاندانی با هم داشتند] فرستاد. وآنقدر موثر ثابت گردید که صالح محمد خان به قدر دانی از حسن نیت یک محترمهٔ معظمه افغان عین عبارت آنرا در مجلس ارگ قرائت نمود و متن از ینقرار است:

"برای خدمت دولت علیهٔ افغانیه از ارجمند نور چشم رشید امان الله جان جوان دلاور تر و مرد باغیرت باهمت غریب نواز و دلسوز در حق بیچارگان پیدا شده نمی تواند، و دیدید که در همین زمستان، چند اوقات سالیان دیگر در حق بندی ها و قرض دارها چه اندازه لطف و مهربانی و ترحم و شفقت نمود. چون شما از طرف پدر و مادر قوم و خون شریک من می باشید، لازم که اولتر تمام منصبداران فوج نظام دارالسلطنه اعم از سواره و پیاده را با هم متحد و متفق داشته بکمک امین نظام و دیگر خون شریکان همتی و رشادتی بکار ببرید تا ازین شیوهٔ فدویت خود در راه انتقام خون امیر صاحب شهید و استقلال این دولت عالیهٔ اسلامیه و جامعهٔ مقدسه افغانیه سرخ رو و کامیاب باشید. ولازم که رویهٔ نفاق در پیش نیاید و از اهل نفاق احتراز شود. و من خود حاضر شده ام که حمائل استقلال پیرایه را بدوش گیرندهٔ انتقام خون پدر بیاویزم و بدانانم که نور چشم امان الله در خواص اعلی اسلامی و افغانی از پدران و مادران بزرگ میراثی دارد فقط" امضاء: بی نظیر سلطان درانی.

جدهٔ عین الدوله بوسیلهٔ ارسال این پیام تحریری در حقیقت تمام قدرتمندان قلم و شمشیر را در حساس ترین مرحلهٔ تاریخ یعنی ساعت اول جلوس خصوصی عین الدوله بر سریر سلطنت تحریک و تشجیع نمود و کافهٔ زنان افغانستان را در این عزم بالجزم حصول استقلال کامل افغانستان شریک و شامل گردانید.

و این است یکی از مراتب نهضت نسوان در دودمان امانیه که در ساعت بدو جلوس خصوصی او شور و هیجان دیگری در جمعیت مردان و زنان خاندان های بزرگ کابل برپا گردید، و شاملین مجلس از ابراز احساسات یک محترمهٔ نجیبه افغان خیلی ها تحسین نموده آفرین گفتند و تاآنکه این آوازهٔ بمردم درانی قندهار رسید. سردار امان الله خان عین الدوله در همین مجلس اولین گفت:

"الله العالمینا! توبما توفیق ارزانی فرمایی که با چنین عزم و ارادهٔ پاک خود نائل آییم و از

---

[1] از صفحه ۱۰۷ الی ۱۱۰ متن اصل کتاب ناقص است (ناشر).

خدمتگاران صادق الاعتقاد عوالم اسلامیت شناخته گردیم".

از بیانات عین الدوله معلوم همگان گردید که امارت نصرالله خان کاکای خود را نه اینکه قبول نکرد، بلکه او را قاتل و یا محرک قتل پدر خود وانمود کرد، و امروز در همین ساعت جواب فرانهای او را بالحن شدید نوشته ارسال میدارد. عین الدوله از آغاز وقت ظهر که نان چاشت را خودش وفدویانش صرف نکردند. عین الدوله در گلخانهٔ ارگ کابل بجواب دوفرمان نصرالله خان مضمونی بالحن شدید بخط و عبارت خود نوشته به شجاع الدوله خان فراشباشی سپرد و گفت: بدون توقف رهگرای جلال آباد گردد و تا وقت شام همین روز به نصرالله خان برساند و از وصول ارقام هذا بذریعهٔ تیلفون بما اطمینان بدهد. و در محضر عموم بآواز بلند گفت: "بگوی امان الله عزم انتقام خون پدر و استقلال تامهٔ افغانستان بعون و عنایت حضرت قادر مستعان جزم کرده و به هیچ یک مخالف و دشمن تسلیم کردنی نیست اگرچه از روی توانائی مادی دنیا بسیار قوی هم باشد".

و این خطاب برای آن بود تا حاضرین دربار بدانند که در جواب تحریری عین همین کلمات شامل است. در این وقت صالح محمد خان نائب سالار نظامی از احضارات و ترتیبات عساکر در میدانی پیش روی قصر سلامخانه اطلاع داد.

چون اهل دربار از صداقت و فدویت خود حرف های زیاد می گفتند و هم از روی عواقب اندیشی بعضی دلائل بیان می کردند. عین الدوله گفت: "برادران! بمحض حرف قانع نمی شوم. هرکس از پدر و فرزند و سرومال خود می گذرد. پهلوی من استاده شود. پانزده نفر فدائیان او که اغلب از خاندان پدر و مادر علیا حضرت بودند، وثیقهٔ موکد به سوگند نوشته تقدیم کرده گفتند: مطابق بآنچه نوشته و دستخط کرده ایم در راه انتقام خون پدر شما که پدر ما است و حصول استقلال تامهٔ افغانستان، عمل می کنیم و بسیار نفر دیگر هم از ین وثیقه تائید نمودند".

مراسم جلوس خصوصی امان الله شاه
[ساعت ۲، ظهر جمعه ۲ حوت ۱۲۹۷ ش]

امان الله خان گفت: یا خون پدر را هدر نمی گذارم، یاخون خود راهم لکه سرخ دامن غداران خائن میسازم. اینک هر که باین فکر من، باین حق من، بامن ایستاده است اینطرف بیاید [بطرف دست راست اشاره فرمود] دراین لحظه صالح محمد خان باقدم های جرئت صادقانه پیش رفته هر دو دست عین الدوله رابهر دو دست خود محکم گرفته گفت: "شما رابااین قول که وقت مابسر ومال خون آل اولاد وعشیره وقوم خود باشما ایستادگی کنیم، آیا شما هم بعین این شرط وپیمان از ما حمایت خواهید کرد؟" امان الله خان گفت: "بهمین عهد قول هر که بامن درانتقام خون پدرم ایستادگی وهمراهی کند باتمام قدرت خود حاضر م که باوی حمایت واعانت کنم".

صالح محمد خان گفت : اگر جوان شجاع وصاحب قدرتی چون شما هست که خون پدر خودرا می گیرد، من باهمه هستیی خود آماده ام ودر رکاب مبارک به ریختاندن خون خود حاضرم . واز این ساعت سلطنت بااستقلال امان الله شاه نوید داده شد[1]. افراد خاندان پدر ومادر علیا حضرت ازسائرین پیشتر شتافته دست بیعت داده اولیت خود شان رامطابق وثیقه یی که قبلا بوقت ظهر تقدیم کرده بودند. ثابت نمودند. واین شرف قرابت درامر استقرار دولت مستقل امانیه بنفع عموم ملت افغانستان تمام کرد.

دراین مجلس اولین ظهر جمعه (۲) حوت بعضی از بزرگسالان بدل متفکر و اندک متردد بودند، واما نه از روی مخالفت ، بلکه محض از جهت اینکه نفاق وشورش رخ ندهد نظرات معقول ارائه می نمودند. وامان سبقت هواخواهان دولت امانیه ترددات واندیشه ها رابرطرف نمود. زیرا که ساعتی قبل سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله نطق موثری نموده گفته بود: "برادران! سلطنت بخشی از قدرت وصلاحیت کس نیست ، این وابسته بامر و رضاء او تعالی جلی علی شانه العزیز است که بهر کس بخواهد اعطاء کند. و باز در عالم دنیا وابسته برای واتفاق قاطبهٔ طبقات جامعهٔ افغانیه است. لهذا عجله و شتاب را در خصوص این مسئله نهایت بزرگ ضرور نباید دید بهتر است فردا مجلس کبیر بشمول علماء، سادات و خوانین و رؤسأ شهر وشش کروهی کابل دائر گردد. هرگاه امارت نصرالله خان راقبول کردند. بیعت کابل را برای اوشان میفرستیم . و اگر رای عمومی بدین قرار گرفت که عین الدوله صاحب پادشاه باشند، بیعت اورا از جلال آباد مطالبه می داریم ویافیصلهٔ این امر را موعود بوصول هر دو جمعیت می گذاریم. و در این صورت که یک امیر از جلال آباد و دیگر امیر از کابل بیرق امارت سلطنت بلند کند وقتی فردا هر دو فوج از دو جانب مقابل همدیگر برسد و در یک مقابله هزار جوان کشته ومال دولت تباه وتاراج شود ، جواب آنرا که خواهد گفت ؟"

صالح محمد خان گفت: آیا امید هست که نصرالله خان عین تعهدات عین الدوله رابرای خدمات افغانستان بنماید و یا بتواند؟

عبدالقدوس خان گفت: این مطالب بعدی است وبروفق رأی ومشورت عموم از قوه بفعل خواهد آمد.

صالح محمد خان گفت: من دست بیعت بدولت باستقلال امانیه داده ام وبیعت خود رافسخ نمی نمایم. فدائیان دولت امانیه گفتند: ما ترقیات آیندهٔ افغانستان رامی خواهیم و نه اعزاز وامتیاز شخصی را و نه بیشتر حوصله و طاقت داریم که اوقات خود رابه اندیشه ها ترددات بگذارنیم . وچون عساکر کابل بدولت امانیه بیعت نمودند ما همچنان بیعت می نماییم زیرا که عین الدوله پسر ملکهٔ معتبر و رسمی

---

[1] نامه نگار جریدهٔ امان افغان در صفحه (۹) شماره اول امان افغان اشارتی نموده گفته است: "شنیده ام که پیش از همه جناب شجاعت و نجابت مآب نائب سالار صالح محمد خان باقدم های جرئت صادقانه پیش امده دست عین الدوله راگرفته است گفته اگر جوان شجاع وصاحب قدرتی..." واین تائید همان معلومات متن است که صالح محمد خان در بیعت سلطنت امانیه اولیت دارد (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

وهم وکیل مقام سلطنت درمرکز کابل وهم از نظر رشادت سیاسی در نزد عموم اقوام افغانستان اعتبار وامتیاز بیشتر دارد. و نصرالله خان را در خود کفایت امارت سلطنت نمی بینیم. غلغلهٔ عمومی بلند شد و همان بیعت بدولت امانیه تائید گردید. واین وقت جمع غفیری از رجال ملکی ونظامی پایتخت پروگرام کار ساعات بعدی رامورد غور ودقت قرار داده متوجه تشریفات عسکری گردیدند.

صالح محمد خان، از حضور امان الله شاه اجازه خواست که مطابق ترتیبات عسکری به ساعت (۳) بعداز ظهر جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ش درمیدانی پیش روی قصر سلامخانه عام تشریف فرما گردیده رسم سلام عساکر راقبول نمایند، این مراسم بعمل آمد. بقرار قوماندهٔ صالح محمد خان موزیک رسم سلام شاهی [مارش امیری] رابجا آورد. واین وقت است که عساکر کابل واقعهٔ قتل امیر حبیب الله خان وجلوس بااستقلال امان الله شاه باخبر میشوند. آواز غریو عمومی بانوای موزیک عسکری همنوا و توپ های بصدا درمیآید و این روز جلوس خصوصی امان الله شاه است، زیرا که اهل دربار اعلام جلوس رسمی[۱].

بعداز بیانات صالح محمد خان که درهمین وقت هم حیثیت سپه سالار اول راداشت، همگی افسران نظامی یکه یکه بشرف دست بوسی وتبریک سلطنت پادشاه گیرنده انتقام خون پدر وبشارت دهندهٔ استقلال تامه افغانستان که دراین دقائق درصحن میدان نظامی قیام داشت، حاضر شده به تمام معانی ابراز احترام واظهار فدویت نموده مستقیماً ادا بیعت کردند. و بعد طی این مراسم پرشکوه عسکری بقرار قوماندهٔ نائب سالار موصوف توپ ها نیز برای اعلان سلطنت بااستقلال امانیه چند ضرب متواتر نمودند[۲].

---

[۱] ازصفحه ۱۱۸الی ۱۲۰ اصل کتاب ناقص است (ناشر).

[۲] سبب خصومت سردار محمدنادرخان با سردار صالح محمد خان همین حرکت شد که صالح محمد خان در کابل عساکر رابجانبداری امان الله خان رهبری نمود و بحیث اولین فرد عسکر و باو دست بیعت داد. و این جواب اقدامات روز گذشته بود که محمدنادر خان در جلال آباد برای احترام امیر نصرالله خان عساکر را وادار ساخت و میخواست از طرف عساکر نطقی نماید و معین السلطنه این موقع رابوی نداد و خود نطقی بجانبداری نصرالله خان نمود و در وقتی که عساکر در جلال اباد انقلاب نمودند. خاندان سردار محمدنادر خان رابطور عموم حبس کردند و احمدشاه خان پسر کاکای اوراقاتل پادشاه نمودند.

و بعد از آن ایام که هر دو نفر بعنوان دوسپه سالار اول و دوم شناخته شدند، سردار محمدنادر خان باین فکر که دریک کشور دوسپه سالار گنجیده نمی تواند، وخصوصاً سپه سالاری که او خود رابانی سلطنت امانیه احساس می کند و سپه سالار اول هم است، درپی آن شد که باید یکنفر سپه سالار بماند و آن خودش باشد. واطلاعاتی که درایام جنگ بکابل داده شد، منشاء همین بود که محمدابراهیم خان ناظر عدلیه بعد باز گشت از سمت جنوبی حقیقت رابیان نمی نمود، صالح محمد خان دچار زحماتی می شد.

و تاآنکه بوساطت وسفارش بی نظیر سلطان بیگم جده امان الله شاه کاملاً برائت حاصل نمود. واین خلاصهٔ مطلب است. تفصیلات درمندرجات این کتاب می آید (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

کاملاً بابراز رسید، وافغانستان از همان ساعت ظهر وعصر جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ش صفحهٔ زرینی رامجدداً در تاریخ پرشکوه معاصر برای هرگونه ترقی واصلاحات اجتماعی و روابط بین المللی باز کرد وحزب[1] استقلال وتجدد درمعنی از همین ساعت تاسیس گردید.

واگر که مراسم امروز جلوس رسمی اوراثابت نمود واما فقط باین منظور که تاوقت بیعت عساکر جلال آباد بکابل برسد جلوس خصوصی نام گذاشتند تاآنکه روز جمعه (۹)حوت اعلان گردید.

نطق نائب سالار نظامی طبع و نشر اشتهار استقلال

امان الله خان که تااین ساعت به لقب عین الدوله امتیاز داشت. به خطاب اعلیحضرت شرف امتیاز استقلال حاصل کرد و اما این خطاب بزرگ صبح روز جمعه نهم حوت رسماً در اوراق وارقام نوشته شد. قهرمان جوان بعدبازگشت از میدان پیش روی قصر سلامخانه عام، برای اینکه عموم طبقات ملت افغانستان و هم جهانیان وهمسایگان رااز این مرام واقدام بزرگ و مقدس خود مطلع بگرداند مضمون اولین اشتهار افغانستان رابقلم خود تسوید و بعد ملاحظه و تصویب اعضاء دولت وحکومت یعنی رجال فداکاری که امروز در ارگ کابل حاضر بودند. بوقت شام مذکور بدست نظام الدین خان ناظم [پسر سردار فقیر محمد خان شاغاسی مامای سکهٔ علیا حضرت] سپرد تابزودترین فرصت درمطبعه حروفی ماشینخانهٔ کابل به تعداد دوهزار و پنجصد قطعه توسط کارگران وکارمندان بطبع رسانیده بجهت نشر و پخش فوری به ارگ برساند. اشتهار روز یکشنبه آمادهٔ نشر گردید ومتن آن باستناد یک ورقی که نویسنده ومؤلف این کتاب در دست دارم، ازینقرار است.

معاینه عسکری درمیدان چهاونی نزدیک قومی باغ و ابلاغ افزودی معاش عسکری

چون تعداد قطعات اردو بروز جمعه (۲) حوت نسبت رخصتی بدرجهٔ کافی نبود وهم نظر به محدودیت وقت فرصت سخن رانی کمتر دست داد، در هنگام شب مشورت بعمل آمد که برای تاکیدات آنهمه مطالب مهم امان الله شاه فردا صبح شنبه عساکر رامعاینه نموده مسئله استرداد استقلال راتبلیغ فرماید.

پادشاه بوقت ده بجه در میدان نظامی تشریف برده تجدید اقوال روز گذشته نمود. و گردش موکب پادشاهی دراین روز در ماحول سلامخانه عام و چهاونی وقومی باغ وکوتوالی وبازار های مرادخانی،

---

[1] رفقای امان الله شاه بنام فدائیان استقلال خطابی برخود قائل بوده توقع اعلان رسمی راهمدرین خصوص داشتند. چون امان الله شاه دولت و سلطنت قانونی ومشورتی ملی تاسیس نمود.
این مسائل مربوط آراء وافکار نمایندگان ملت قرار داده شد تاآنکه درماه سنبله سال ۱۳۰۷ش از این عنوان درلویه جرگه یاد گردید واما معنا وعملاً درهمان روز جلوس خصوصی پیریزی شده بود (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

خیابان، چهار چته، شوربازار ده افغانان، دهمزنگ، گذرگاه بسواری اسپ بعمل امد. وعساکر موکب شاهانه، رایات استقلال را در دست داشته و باحترام گیرنده انتقام خون پدر واستقلال شعار ها میداند.

امان الله شاه دراین روز شنبه (۳) حوت اضافه براظهار تشکر وممنونیت از حق طلبی عساکر شرحی از احوال پریشانی انها بصورت قبل بیان نمودوگفت: از بسیار وقت ها است که من احوال عسکر رامی دیدم وپریشانی شان رادقت می کردم.

امروز که اختیارات خود را آنها بمن سپردند و مرا سرافسر خود دانستند. من هم حتی الامکان در وضع پریشان و بی روزگاری شان کوشش کردن راوظیفه، یگانه ونخستین خود می دانم تاعسکر افغانستان ازین غمها رها ومطمئن نباشد به تحصیل درس های عسکری واستعمال اسلحه وتعلیم قواعد و غیره باخاطر جمع وحواس بیجا مشغول شده نمی توانند. چون آنها بامن دیروز بیعت کردند و داد وفاداری وصداقت واطاعت دادند من هم مقابله تنخواه اولاد غیرت نهاد ودیانت نژادم عسکر را فی ماه هشت روپیه اظافه براصل کرده فی ماه بیست روپیه بآنها میدهم تااز همه پریشانی برآمده مشغول ومصروف تکمیل مهارت فن حرب و غیره باشند، وامروز که پدرم شهید دست طمع وخیانت ... گردیده است و برای آرزوی غاصبانهٔ شهوانیهٔ بعضی خام طمعان جنایت ودنائب پیشه... از حیات و سلطنت محروم شده است ، اگر خدا ناخواسته حاجت به استعمال قوت عسکری شود ، غیرتمندان بی آنکه فکر پریشانی ها داشته باشید برای اخذ خون پدرم درمقابل فئه باغیهٔ جنایت کار حاضر و هوشیار باشید. این راهم فراموش نکنید که من کریچ عزمی راکه برای انتقام خون پدرم وحصول استقلال مملکت افغانیه از نیام کشیده ام، اگر چه تنها بمانم تابوقت حصول مطالب واپس در بین غلاف نخواهم گذاشت. کریچ شاهانه رااز غلاف برون آورده برهنه ساخت ودرمقابل چشم عساکر به کمرخود آویخت.

کتابخانهٔ تخصصی
تاریخ اسلام و ایران
۱۳۷۴

بیانات قوماندان قواء نظامی

سردار صالح محمد خان بحیث سپه سالار اول قواء عسکری افغانستان و از طرف عموم عساکر درپیش آمده گفت: هزار بار شکر می کشیم که اگر دست های خیانت پیوست ارباب غرض پدر مانرا شهید ساخت، تفصیلات مالک الملک حقیقی مارا همچنان سرافسر باخبری عطاکرده که از غیرت فطری خونخواه پدر شهید وطالب استقلال کامل افغانستان است، واز شفقت جبلی غمخوار عسکر وملت وضعیف وغریب، ودرلیاقت جانشین لائق امیر مرحوم، سعید، ما البته اگر درراه اخذ انتقام پدر شهید خود حاضر نشویم وقاتل خائن غرض کار اورا هرکه باشد بدست نیاریم، کورنمک، خود غرض دور از انسانیت خواهیم بود. ما با همه موجودیت خود در رکاب شاهانهٔ شما حاضر بوده، هیچ گاه شما را تنها نخواهیم ماند. بعد از آن مراسم سلامی عسکری بجاآورد و قریب ساعت (۱۲) بجهٔ روز شنبه (۳) حوت سال ۱۲۹۷ شمسی بود.

تقرر نظام الدین خان ناظم به آمریت هیأت مستحفظین راه های کابل

امان الله شاه عصر روز شنبه (۳) حوت سال ۱۲۹۷ ش نظام الدین خان پسر سردار فقیر محمد خان شاغاسی را آمر هیأت نظامی و ملکی هیأت مستحفظین راه های کابل مقرر کرد. و بقرار اطلاعاتی که میرسید چون احتمال قوی میرفت که میرزا محمد حسین خان سعیدخیلی کوهستانی سابق مستوفی الممالک از علاقه های کوهستان سمت شمالی لشکر فراهم آورده به جلال آباد ببرد و یا خود وارد آن حدود شده مصدر حرکاتی گردد.

نظام الدین خان ناظم را بسواری موتر به شیرپور فرستاد که از محبس آنجا پسران محمدسرور خان پروانی را که از مدتی در اثر دشمنی مستوفی الممالک محبوس اند، بحضور بیارد تا مورد عفو قرار بگیرند و هم خدمتی از آنها گرفته شود، و مقصد انکه: بعد هدایات و اعطاء تفنگ و کارتوس و روپیهٔ نقد بطرف پروان فرستاده شوند تا از ورود مستوفی الممالک و یا تردد اتباع او بدانسمت ممانعت کنند. این امر تا ساعت شام همان روز انجام یافت. و هر چند این یک پیش بینی احتمالی بود، مگر تصادفاً چنانچه بیاید، افراد مذکور خود مستوفی الممالک را دستگیر کرده بسواری موتر مستقیماً بکابل رسانیده در محبس ارگ سپردند. که تفصیل آن در صفحات بعد نوشته شده می آید مستوفی در بدو ورود خود به ارگ کابل گفت: قاتل امیر صاحب شاه علی رضاء است و اگر در مورد این شخص مراعات شود، خون پدر ما به هدر میرود. و گیرندهٔ انتقام خون پدر باید ازین شخص باز خواست کند.

امان الله شاه به نظام الدین خان ناظم سررشته دار حضور [آمر هیأت مستحفظین] هدایت داد که طول طرق و بنادر جلال آباد را از حصهٔ بگرامی تا فتح آباد تحت مراقبت و مواظبت دسته های نظامی و نفر های سرشناس قبائلی قرار بدهد تا امنیت از هر لحاظ و بصورت عام و تام حکمفرما باشد. و ضمناً مواظب باشند که هر گاه اوراق و احکامی از جلال آباد بطرف کابل بعض اشخاص فرستاده شود ضبط کنند و نیز اشتهارات چاپ شده را بتوسط اشخاص معتمد در نقاط مرکزی نظامی و اداری سمت مشرقی اجازهٔ نشر و توزیع بدهند و منتظر نتایج آن نیز باشند".

و این بود هدایات شخصی و خصوصی امان الله شاه به نظام الدین خان.

تعیین شدن محمود خان برای وارسی امور جلال آباد

امان الله شاه بتاریخ یکشنبه (۴) حوت ۱۲۹۷ ش محمود خان پسر محمد شاه خان ایشیک اقاسی را برای وارسی امور جلال آباد تعیین نمود و گفت که برای وارسی امور جلال آباد که باید به طبق هدایت حکومت مرکزی صورت اجراء و انجام پذیرد، آمادگی بگیرد.

عمله های ملکی و نظامی تعیین و مرتب و آمادهٔ حرکت باشند و گفت: حین ورود بآنجا سیف الله

نمایندهٔ حکومت هند برتانوی را وهم محبوسین را با بدرقه گی نظامیان از جلال آباد بکابل بفرستند. مرکز تیلفون جلال آباد را تحت تصرف خود داشته مخابرات او در فتح آباد و بگرامی بهمراه نظام الدین خان مستقیماً جاری باشد تغافل نورزد.

سانسور تیلفون وانسداد راه کابل – جلال آباد

امیر نصرالله خان در ساعت اول امارت وحکمرانی خود، یعنی از صبح پنجشنبه اول حوت سال ۱۲۹۷ شمسی متوجه سانسور تیلفون وانسداد راه کابل – جلال آباد گردید. به محمدولی خان ابن ابوالفیض خان هدایت داد که دستگاه تیلفون را توسط نفرهای خود تحت سانسور ومراقبت بگیرد که هیچکس از ملکی ونظامی بطرف کابل مخابره نتواند.

و محمدامان خان ولد بای محمدخان را بهمراه دونفر سروس[۱] مقرر نمود که بندر جلال آباد را قائم کرده احدی را نگذارد که بطرف کابل برود، واین اندیشه برای آن بود که از عین الدوله در کابل خوف شدید داشت، و هم میدانست که علیاحضرت مادرش از جلال آباد توصیه و هدایتی بوی میفرستند. و از همین خوف اطراف اقامتگاه علیاحضرت والدهٔ عین الدوله را در جلال آباد نیز توسط نفرهای مخصوص تحت مراقبت قرار داد. واز همین خوف جنازهٔ امیر را نیز بکابل نقل نداده در میدان گلف جلال آباد دفن نمود. و ساعت (٦) صبح روز جمعه دوم حوت تنها برای شجاع الدوله خان غوربندی فراشباشی که بسواری موتر بهمراه دونفر پروانه روندهٔ کابل بود[۲]، از بندر جلال آباد اجازه داده شد و چهار ساعت بعد بقرار مخابرهٔ تیلفونی معلوم گردید که از بندر بگرامی بطرف شهر کابل عبور نمود.

محمدامان خان بعد بازگشت شجاع الدوله خان از کابل وعبور از بندر جلال آباد وظیفهٔ بندر بانی را ترک گفته واز حضور امیر نصرالله خان هدایت داده شد که راه کابل باز گذاشته شود.

وصول موکب علیاحضرت از جلال آباد بکابل

علیاحضرت سراج الخواتین که در برج جدی سال ۱۲۹۷ ش در رأس محترمات دودمان شاهی از

---

[۱] محمدامان خان شاهد وناظر واقعهٔ شب قتل امیرحبیب الله خان که تمام جریان مدت هفت روز امارت نصرالله خان راه به چشم سر دیده و در حبهٔ اعضاء دربار بکابل محبوس آورده شد در ارائه یادداشت های مهم خدمت خوبی نموده است. موصوف بتاریخ صبح پنجشنبه (۹) سرطان سال ۱۳٦۱ ش بعمر صد سالگی در کابل داعی حق را لبیک اجابت گفت (وکیلی پوپلزائی).

[۲] شجاع الدوله ولد شاه دوله از مردم غوربند. و این شخص در زمان طفلی و نوجوانی ملازم بچهٔ خصوصی امان الدین خان بود وبعد در جملهٔ ملازمین حضور تحت تربیت گرفته شد تا آنکه برتبهٔ فراشباشی رسید و در تاریخ دورهٔ امانیه ازین نام بسیار یاد میشود (وکیلی پوپلزائی).

کابل به جلال آباد عزیمت کرده بود، بعد انجام مراسم فاتحه خوانی امیر حبیب الله خان در قصر شاهی جلال آباد و بعداز آنکه راه بین کابل – جلال آباد تحت تأمین هیأت های انتظامیهٔ قواء امانیه گرفته شد بسواری موتر عازم کابل گردیدند. امان الله شاه برای اداء احترام موکب عالیهٔ آن مادر قهرمان استقلال ترتیبات شانداری گرفت. از حصهٔ شرق قومی باغ تا دروازهٔ حربی ارگ کابل را که در همین میدان مراسم ابلاغ استقلال در محضر عموم عساکر وجمع شهریان کابل بعمل امده بود، ساحهٔ پذیرائی پادشاهی قرار داد. محترمات دودمانهای کابل نیز برای اداء احترام در کنار جاده صف بسته استاده بودند. علیاحضرت در دقیقهٔ که از موتر فرود آمد، به پسر خود و هیأت مستقبلین نظامی و رجال خاندانی گفت:

تا انتقام خون پدر تان و استقلال تامهٔ افغانستان را حاصل ننمایید و یا در این راه سر ندهید، من باور نمی کنم که شما فرزندان امیر صاحب شهید باشید. او که شما را فرزند میدانست بر شما است که حق پدری و فرزندی را اداء سازید. وگفت: به کلمات و ترددات هیچ یک از منافقین و مخالفین فریب نخورده تشویش و اندیشهٔ باطل را بدل راه ندهید. بخداوند توکل کنید و از خالق ذوالجلال (ج) نصرت و یاری بخواهید. چون ادعاء شما حق است حق تعالی بشما یاری و مددگاری مینماید.

وگفت: اقوام[1] پدر ومادر من وفرزندان من همان کسانی اند که عزمی که کرده اند و دست بیعتی که داده اند بر نگردند. امان الله تاخود را در این راه فدا نسازد من او را فرزند خود و نور چشم رشید خطاب نمی کنم.

محمدعمرخان کرنیل [پسر سردارشیردل خان لویناب] وعبدالعزیزخان [پسرمعاذالله خان] که در نزدیک موکب استاده بودند، عین این کلمات را بآواز بلند در برابر صفوف عساکر ابلاغ نمودند، وآنقدر تاثیر نمود که مانند عصر روز جمعه (۲) حوت از عموم عساکر یک جوش وهلهلهٔ بزرگ بلند شد وگفتند: تاجان در تن و روان در بدن داریم بر نمی گردیم.

چون در مدت دو روز مراسم جلوس رسمی وهم دو روز مراسم محفل فاتحه خوانی وتبریک سلطنت وقت را در بر گرفت وعموم سرخیلان بانوان خاندان های سرشناس کابل برای اداء مراسم فاتحه وهم تبریک سلطنت حاضر میشدند.

علیاحضرت در مورد سیاست سلطنت فرصت نیافت. سه روز بعد در حالی که والدهٔ معظمه اش «مسماة بی نظیر سلطان» در رأس محترمات شاهی قرار داشت بعموم افراد دودمان خود گفت: در عهد امیرصاحب شهید چندبار گفتم: اصلاحاتی در اوضاع قومی واجتماعی بعمل بیاید واما منظور نشد چرا که همدران وقت بنابر دلائلی که گفته میشد شرائط آنقدر مساعد نگشته بود، وحال وقت آن است که باید برآورده گردد. شما حاضرین مجلس بدل نگویید که ما زن هستیم ما را به سیاست سلطنت چه کار؟

---

[1] قومی مقصد از امور ملی است ودر قدیم وقتی از ملت و یا ملیت ها بحث میشد، همین کلمه را یاد می نمودند و می نوشتند. چه قوم وملت هردو یک معنی ومفهوم دارد «عزیزالدین وکیلی پوپلزائی».

بلی من هم زن هستم ولی به سیاست سروکار دارم. امیرصاحب شهید وقتی که از هندوستان معاودت کردند میخواست اصلاحاتی بعمل بیارد. هر چند که بعضاً وبلکه اکثراً مفید بود، چون شرائط وامکانات برای عموم خاندان ها هنوز فراهم نبود موافقت نکردم وعقلاً وقت در مجلس حرف های مرا تائید کرده بودند چرا که گفته بودم این اصلاحات سی سال پیش از وقت است. وحال وظیفهٔ ما آن است که باید بگوییم مردان بزرگ وسالخورده وصاحبان تجربات کامل از مشورت های معقول خود دریغ نورزند وشما محترمات سلام وپیام مرا به پدران وبرادران بزرگ وموسفیدان خاندان های خود برسانید که چیزی که برای خیر واصلاح امور مملکت از روی فهم وتجربه میدانید بگویید.

وبقرار مفکورهٔ مامای بزرگوارم عالیجاه سردار فقیرمحمدخان اول باید کنیز و غلام آزاد گردند ورسم برده گی از افغانستان بکلی برطرف شود واگر که غلام بچه و کنیزک تا امروز در دربار سلطنت مانند فرزند وبحیث فرزند تربیت و عزت دیده اند ولی چون این نام اصطلاحاً باعث تحقیر تلقی شده است، بعد از ین لفظ هم بالکل ممنوع قرار داده شود. و دیگر محبوسین بهر نام واشتباهی که بقید مانده اند از قید رها گردند وفراریان از خارج خواسته شوند. واین احکام باید از همین ایام ابلاغ استقلال تنفید یابد. واگر که این حاجت به توصیه ندارد چرا که میدانم امان الله خود جوان مهربان در حق مردم است.

اظهارات علیاحضرت درخصوص دولت امانیه

نصرالله خان که بتاریخ پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش در جلال آباد اعلان امارت نمود، چون شام روز جمعه (۲) حوت خبر یافت که سردار امان الله خان عین الدوله سلطنت او را قبول ننمود، در جلال آباد به علیاحضرت سراج الخواتین گفت که: این حرکت امان الله عاقبت خوب ندارد و پیام بفرستید که بیعت کند و بگویید که اگر بیعت ننمایی از تو نارضاء می باشم وشیرپاک خود را بتو نمی بخشم.

علیا حضرت گفت: من از کابل بی خبر می باشم. وهم اگر من باین طرز عبارت پیام بفرستم دخالت مرا در امور سیاست وسلطنت ثابت میسازد و در حالی که او انتقام خون پدر خود وحصول استقلال کامل مملکت افغانستان را مطالبه کرده باشد، من به هیچوجه وسیله شده نمی توانم. وگفت: من خوش هستم که امان الله را بزور شمشیر بر خود تسلیم نمایید. امیر نصرالله خان گفت: خوب است اگر شما بیدخل هستید تا هر وقت بی دخل بوده و روزی نشود که عریضهٔ پسرت راآورده از وی شفاعت کنید. علیاحضرت گفت: برای امان الله مرگ بهتر است از آنکه من روزی عریضهٔ او را نزد تو قاتل پدرش گذاشته شفاعت کنم.

و بعد این سخن یک بدیگر دشنام ها دادند. امیر نصرالله خان بعد خروج از حرمسرا پیام فرستاد که مقداری از زر وجواهر و اشیاء بیش قیمت برادرم امیرصاحب شهید که در نزد شما است بفرستید تا

تسلیم صندوق خانهٔ دولت شود. علیاحضرت گفت: حینی که بکابل رسیدم همه اشیاء را بقید فهرست آورده به صندوق خانهٔ دولت می سپارم. امیر نصرالله خان ازین اشارت دانست که او آرزوی سلطنت پسر خود را دارد، وایشیک اقاسی عبدالحبیب خان [بن محمدشاه خان] راکه برای محافظت حرمسرای علیاحضرت مقرر بود، تاکید به محافظت بیشتر نمود.

چون در جلال آباد حالت اغتشاش روی داد، غلام رسول هراتی سر دستهٔ شورشیان او نیز یکنفر وکیل خود را بمحافظت دروازهٔ حرمسرای علیاحضرت مقرر نمود و روزی که علیاحضرت حرکت بطرف کابل نمود، پسر مامای خود نظام الدین خان سر کردهٔ هیأت مستحفظین را دید گفت: به نفری ملکی و نظامی از طرف من بگویید: خداوند تبارک وتعالی نیک ومبارک بگرداند که امان الله یک برادر عسکر دلاور شما کمر بانتقام خون پدر شما ملت وحصول استقلال این مملکت بسته است.

و باید تماماً مردانه و شجیعانه قیام ورزیده بهمراه‌آن برادر از خود گذر خود همدست و همفکر شده از طریق حصول استقلال کامل بکام دل خود برسید.

واین است پیام من بعساکر وآن فرزندم که عسکر ویک جوان وطن پرور است.

رهایی خاندان مصاحبان خاص از حبس

حینی که خاندان مصاحبان خاص [سردار محمد آصف خان و سردار محمدیوسف خان] بسواری موتر از جلال آباد بکابل محبوس آورده شدند، بامر حضور اعلیحضرت امان الله شاه - در منزل فوقانی برج متصل حرمسرای ارگ کابل برای اوشان جای اقامت داده شد. در منزل تحتانی این عمارت غلام بچه های خاص محبوس بودند. در اول همه یک جا و بعد سه شب خاندان مصاحبان خاص در منزل بالا جا داده شدند. چرا که در این ایام اشخاص متهم به قتل امیر حبیب الله خان تحت استنطاق و هم اینکه محمدنادرخان در جلال آباد به نصرالله خان بیعت کرده وعساکر را باطاعت امارت او ترغیب وتحریک نموده بود، چند روز محبوس بودند. واعلیحضرت امان الله شاه در وقت شب خود شخصاً در منزل بالا برای تحقیقات احوال جلال آباد وارد شده از افراد خاندان مصاحبان بشمول محمدنادرخان و شاه ولی خان سوالاتی می نمود، زیرا که احمدشاه خان ولد سردار محمد آصف خان از جهت اینکه در وقت کشته شدن امیر حبیب الله خان محافظ خیمه گاه شناخته شده بود، مورد سوالات قرار می یافتند. چون شاه علی رضاء کرنیل از پهره بودن انکار ورزید و بعداً بالای وی ثابت گردید، خاندان مصاحبان خاص گفتند: چون قانون نظام ازینگونه شخص شدیداً سؤال می نماید، باید فروگذاشت نشود.

وبهمین استناد نظامیان بطور عموم سرکردهٔ محافظین را سخت مسؤل دانسته گفتند: هرگاه نوبت پهره بنام احمدشاه خان ثابت شود و پاشاه علی رضاءخان ما مردم نظامی از وی بازخواست مینماییم. احمدشاه خان بهمین وسیله در انجام تحقیقات برائت یافت ودیگر اینکه چون در این ایام

اخیر برج حوت مسئلۀ استرداد استقلال افغانستان وسوقیات عساکر بطرف محاذات جداً مورد نظر بود، دولت امانیه باین فیصله رسید، اشخاصی که در گذشته وظائف خود را درست انجام نداده اند، ازین وقت برای شان موقع داده میشود که در راه خیر وبهبود آتیۀ افغانستان چه خدمت میتوانند، و هرگاه کسی مصدر خدمتی شد در نزد دولت وحکومت واجتماع سرافراز است واگر ضعف وغفلتی در اجراآت اشخاص بظهور رسید، دولت امانیه که یک دولت قانونی ومشورتی بناء گذاشته شده است، لحاظ و مراعات مسؤلین امور را نخواهد توانست. سردارمحمدنادرخان نائب سالار دوم گفت: چون در وقت واقعۀ غوث الدین پسر جانداد در سمت جنوبی خدمتی کرده وبلد آنطرف می باشم، خدمتی اگر بمن بفرمائید حاضرم و اما بشرطی که دو برادرم شاه ولی خان وشاه محمودخان وهم دونفر از حضرات شوربازار [فضل محمد و فضل عمر صاحب زاده گاه فاروقی نقشبندی] که بآن سمت رسوخ دارند با من فرستاده شوند.

و سر رشتۀ فوج و توپ خانه باید ازین وقت گرفته شود. اعلیحضرت امان الله شاه که عزم استرداد استقلال جزم داشت، بهمین شرط اداء حسن خدمت آن خاندان را رها فرمود، و تاریخ رهایی آن خاندان مصادف بایام اخیر برج حوت وحلول ماه حمل سال ۱۲۹۸ شمسی است. محمودخان بحضور اعلیحضرت امان الله شاه گفت:

من که خاندان مصاحبان خاص را از جلال آباد تا کابل بقسم محبوس فرستادم دوسه حکمت بکار بردم. اول اینکه اشخاص را بنام محبوس تحت نظر مراقبت عساکر قرار دادم تا درطول راه مورد حمله از طرفی واقع نشوند، ودیگر اینکه چون اطلاع بمن رسید که در وقت کشته شدن پادشاه نوبت پهره ومحافظت خیمه گاه از شاه علی رضاء کرنیل بود، برای اینکه غلام رسول هراتی بهمراه یازده نفر رفیق هراتی خود از جلال آباد دور شود، اورا محافظ خاندان مصاحبان قرار دادم ودیگر اینکه شاه علی رضاء را نیز مؤظف محافظت محبوسین ساخته بهمراه نفری او تا کابل فرستادم. وگفت: غلام رسول هراتی جوان چهارشانۀ تنومند وچشم تابدار بی علم و بی سواد واما انسان پرمدعا وجاه طلب وهمینکه شنید فرمان امیر نصرالله خان در کابل رد شد، موقع یافته بحکم خود تمام سرداران وصاحب منصبان و عملۀ حضور را در رباط ها وکار بانسرا محبوس نمود. و بهمین طلسم آنقدر وحشت و دهشت بروی کار آورد که همه افراد سپاه از حکم او سرتابی نتوانستند، که اگر خوف واندیشه ئی از جانب کابل نمی داشت آنهمه محبوسین را قتل عام می توانست. و او دوازده نفر سپاهی از مردم هرات یکجا داشت، وافراد ناعاقبت اندیش تحت تاثیر فکر او رفتند.

فرمان امیر نصرالله خان بعنوان اعتماد الدوله

امیر نصرالله خان چون فکر او از جانب عین الدوله پریشان بود، فرمانهای بنام بعض اشخاص بطور خصوصی فرستاد. و فرمانی برای سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله نوشت و توسط یکنفر از ملازمین

علی احمدخان ایشیک اقاسی ملکی بکابل ارسال نمود. و در این شب و روز اول و دوم برج حوت ۱۲۹۷ ش که چندین ورق فرمان ومکتوب امیر نصرالله خان بعنوان چندین نفر سرشناسان مورد نظر او نوشته و بذریعهٔ نفرهای تغییر لباس بجانب کابل گسیل یافته ویکایک توسط ملازمین ملکی و نظامی هیأت های مستحفظین دستگیر و ضبط شده بود یکی از آنها ورقه ایست که برای اعتمادالدوله نوشته شده تا عین الدوله را از فکرش باز گرداند و متن فرمان ازینقرار است[۱]:

"عالیجاه اخوی کرام عبدالقدوس خان ایشیک اقاسی اعتمادالدوله را واضح ولائح خاطر باد! چنانکه در فرمان رسمی عالیجاه ارجمند عین الدوله از جناب آن برادر خلوصیت مظهر در مشورهٔ دارالسلطنه از لائق ترین اشخاص با اخلاص خیرخواه نام برده ام و چنانکه کیفیت و شرح واقعهٔ هائلهٔ شهادت اعلیحضرت سراج الملة والدین مرحوم مغفور را برای ارجمند سعادتمند عین الدوله و باقی منصبداران نظامی وملکی ومعتبرین واهالی علمأ شرح شریف وکلانتران پایتخت حاضرین دارالسلطنه ارقام وارسال فرموده ایم کوائف واقعهٔ یوم مذکوره را بشما ارقام میداریم که اعلیحضرت سراج الملة والدین جنت مکین پدر اولی الامر معظم وبرادر مهربان وپادشاه من وامیر و پادشاه و پدر و برادر شما و کلیهٔ ملت نجیبه و قاطبهٔ کافهٔ اسلامیهٔ افغانیه برای دورهٔ لمقان رفته در لیل پنجشنبه هجدهم ماه جاری منزله خیمه گاه آن امیر خلد مسیر در کله گوش بوده آرامگاه خود آرام کرده بودند، بوقت عمل سه بجه شب مذکور بفیر گلولهٔ تفنگچهٔ کدام شخص کافر بیدین شریر ونامعلوم به شهادت رسیدند، چون ارجمند سعادت مند عزیزالوجود بجان برابرم معین السلطنه و باقی خاندان جلیل الشان شاهی و اولادهٔ جد امجدم وسادات وعلمأ ومنصبداران نظامی وملکی ومعتبرین و عمله واهالی کار وسائر رعایای نظامی و ملکی بحضورم حاضر شده بیعت کردند چون اتفاق مسلمانان در این است که حمایت ناموس اکبر یعنی دین مبین اسلام و حفظ ناموس اهالی ملت و دولت علیه بالاتر و والاتر از هر امر دیگر است جمهور اتام از خواص و عوام مکرر بیعت کردند و ما بهمین نیت خدمت عالم اسلامیت قبول فرمودیم چنانکه از تفصیل صورت واقعه که هم سلک فرمان رسمی ارجمند سعادتمند عین الدوله ارقام وارسال فرموده وبشمایان خبر داده ایم مستحضر خواهید بود و کیفیت امروز جمعه چنان است که عموم همان اشخاص خاندانی و نظامی و ملکی بحضورم حاضر شده جم کثیر و غفیری اتفاق کرده اند که در نماز جمعه خطبه را بنام این خادم خلق الله خوانده در وقت ختم اداء صلواة بجهت خدمت دین متین حضرت سیدالمرسلین وحفظ ناموس تابعین تاکید وتأیید عهد و بیعت نمایند که کوائف صحیحهٔ آن متعاقباً مرسول می گردد و بآن اخوی کرام اطلاع واعلام میفرمائیم که از جهت حفظ ناموس سلطنت اسلامیهٔ افغانیه تا حین حرکت و وصول موکب اجلال ما از جلال آباد و پرتو نزول بدارالسلطنه فریضهٔ خود را انجام

---

[۱] سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله و سردار محمدنادرخان سپه سالار و علی احمدخان ایشیک اقاسی ملکی از طرفداران امیر نصرالله خان بودند.

و درهمه امورات از دادن مشورت خیر اندک تسامح وتغافل نورزید وسرگرم ومتوجه باشید تا خللی در کار روی ندهد و نفرهای خود غرض و مفتن را که اگر در این وقت نازک که معاملهٔ بزرگ در پیش آمده فکر ارجمند سعادت مند عین الدوله را بطور دیگر تأیید وتحریک کرده هنگامهٔ نفاق وانقلاب دربین خاندان گرم سازند، شما که خود گرم وسرد زمانه دیده وچشیده اید از تجربه وکاردانی خود عواقب امر را سنجیده نگذارید که رخنهٔ نفاق و بداندیشی ومخالفت از جوانب روی دهد و باید دست وزبان اشخاص خود غرض را از دائره دولت کوتاه دارند و فتوا بامری نشود که انقلاب بار بیاید و تا رسیدن ما بدارالسلطنه بجز مجالس فاتحه خوانی وسر رشتهٔ امور محوله مشورت مجلس داری وسان بینی وعزل ونصب و ارسال ومرسول قاصد وپیام ندهند و خوشی ما از شما این است که فقط مشورت بانضباط احکام داده اهالی را به صبر وسکون وخاطرجمعی وآرامی توصیه بدارید که بیرق شاهی در جلال آباد بلند شده و برای آن ارجمند سعادت مند مشورت خیر بدهید که بعد انجام فاتحه گیری فقط از ارگ بیرون نشده مصروف بوده شمایان یوماً انجمن کرده عوامل محوله را مشورتاً انجام بدهید و فکر و ارادهٔ او را از راه بی صبری باز داشته خواهش کنید که مزاج خود را خراب نسازد و ازین مشورت ها کارها به نهج دلخواه صورت می گیرد وکمر بدعوی بستن هر امری آسان است ولی انجامش سخت و دعا میکنم که خداوند تبارک وتعالی جل علی شانه اعلیحضرت سراج الملة والدین را مغفور ومرحوم داشته دیدار پاک خود را نصیب شان بکند و ما و شما را باتفاق خدمت دین حضرت سیدالمرسلین توفیق مزید بدهد" (امیر نصرالله).

در سر و اخیر فرمان مذکور تاریخ وجود نداشت و اما از تصریح کلمات دانسته شد که صبح جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش [۱۹ جمادی الاول ۱۳۳۷ ق - ۲۱ فبروری ۱۹۱۹] و یا شب آن نوشته است.

فرمان مذکور عصر روز شنبه در راه جلال آباد بدست آمد وحامل آن شخص ملبس به لباس ملی مسافرآسا بسواری اسپ بطرف کابل روان و معلوم گردید که از مردم تره خیل از ملازمین علی احمدخان ایشیک اقاسی ملکی است.

و در همین روز بسیار کاغذهای دیگر نیز بدست واغلب جنبهٔ اطلاعیه و سفارش نامه را داشت. امیر نصرالله خان که در نظر داشت عین الدوله را دربین ارگ محصور بدارد ومانع اجتماعات گردد، زمینه را طوری مساعد میخواست که از طریق مشورت بزرگ سالان مانع آید. اصل ورقه بدست سرکردهٔ هیأت مستحفظین راه بین کابل وجلال آباد [نظام الدین خان پوپلزائی ناشر اشتهارات وناشر افکار عین الدوله] رسید. وگفت: اگر این فرمان بدست اعتماد الدوله میرسید هرچند ممکن نبود که تاثیر نماید ولی اسباب اندیشهٔ اورا فراهم می آورد وچون دانستم که این فرمان فتنه زای باعث سؤتفاهم می گردد چند روزی حفظ کرده محو نمودم، و وقتی به اعتماد الدوله حکایت کردم سخت هراسان شده گفت: از شما خیلی ممنون که محو کرده ریشهٔ هرگونه اندیشه را از بن برکندید.

نظام الدین خان گفت: روز شنبه (۸) جوزای سال ۱۲۹۸ش در سراچهٔ ارگ بدیدن سردار نصرالله

خان رفتم و گفتم امروز از جانب پدرم [سردار فقیر محمدخان شاغاسی] آمده وسلام اوشان را بحضور شما میرسانم. نصرالله خان گفت: چه میدانید که در حق من چه حکم خواهد شد؟ گفتم: خاطر جمع باشید اسباب راحت شما عنقریب تا ایام عید سعید فطر فراهم می آید. و گفتم: فرمانهایی را که شما برای اشخاص فرستاده بودید، بدست نفری من رسید وحفظ کرده ومهمتر آن که بنام اعتماد الدوله نوشته بودید محو کردم. نصرالله خان نهایت خوش و مسرور شد و نیز به علی احمدخان و صالح محمدخان گفتم کاغذهای نصرالله خان را محو ساخته ام دچار اندیشه نباشید، چه هرکس فکر می کرد کاغذها در دفتر حضور محفوظ وبرویت آن سؤالاتی خواهد شد. وگفت: چون سر رشته وار ومنشی دارالتحریر خصوصی وباعزام فتح آباد وسرخ رود بجهت سانسور نمودن تیلفون وانسداد طرق و بنادر و نشر اشتهار در نقاط حساس مأمور وآمر هیأت مستحفظین نظامی وملکی مقرر بودم تیلفون لغمان را که نصرالله خان سانسور و در تحت ادارهٔ مامورین خودآورده بود، در تصرف مامورین خودآورده بجهت سر رشته وانتظام در فتح آباد متمرکز ماندم وکاغذها را که بدست آوردم اکثر را به صلاحیت خود محو ساختم چرا که از حضور صلاحیت داشتم. وهم اعلیحضرت امان الله شاه عادت داشت که نمی خواست باستناد کاغذهای گذشته کسی را تحت زجر وشکنجه قرار بدهد، وایام انقلاب بود هر کس فعالیتی می نمود.

سردار عبدالقدوس خان [ابن سردار سلطان محمدخان] در سال ۱۲۸۳ ش [۱۳۲۲ ق - ۱۹۰۴ م] ایشیک اقاسی حضور وبالقاب اعتمادالدوله سرافراز گردید[1].

علی احمدخان [ابن خوشدل خان] بهمان تاریخ به نیابت مذکور مقرر وایشیک اقاسی ملکی خطاب یافت. وامور نظامی را محمدسلیمان خان [ابن سردارمحمد آصف خان] وامور ملکی را علی احمدخان مذکور تحت اثر اعتمادالدوله انجام میدادند.

علی احمدخان که به ساعت (۱۲) ظهر پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش در جلال آباد بحیث اولین فرد حاضر شد که به امیر نصرالله خان بیعت کند و چنانکه بعد از معین السلطنه این اولیت را برخود ثابت کرد، ممکن به امیر نصرالله خان مشورت داده باشد، تا فرمانی برای اعتماد الدوله فرستاده شود تا همان بود که سرانجام دستگیر شد.

مخالفت مستوفی الممالک بدولت با استقلال امانیه

میرزا محمد حسین خان سعیدخیلی کوهستانی برکد ملکی و کوتوال که در اول سر دفتر سنجش وبتاریخ چهارشنبه (۱۰) ذیحجة الحرام سنه ۱۳۲۲ ق [۱۲۸۳ش] به منصب مستوفی الممالک و

---

[1] در سنه ۱۳۲۲ ق در روز عید اضحی بسیار نفر بفرمان امیر حبیب الله بحصول القاب نائل شدند والقاب نائب السلطنه، معین السلطنه، عضدالدوله، عین الدوله در همین روز منظور گردید.

جرنیل نظامی و ملکی و بعداً نائب سالار مقرر ومدت پانزده سال بهمین درجهٔ اعتبار بسر برد و ثروت و جایداد بسیار از نقد و جنس واملاک اندوخته و خود را خان سمت شمالی کابل قرار داد. روز (۱۱) جدی سال ۱۲۹۷ شمسی بهمراه امیر حبیب الله خان از کابل به جلال آباد رفت ودر دورهٔ لمقان نیز همراه بود. و ظهر پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش در جلال آباد به امیر نصرالله خان بیعت نمود. و اینکه از سابق به حکومت هند برتانوی ارتباط دوستی داشت واز مدت پانزده سال به سردار امان الله خان عین الدوله و طرفداران آزادی خواه او مخالفت می ورزید. بعد از آنکه اشتهار اولین سلطنت با استقلال امانیه نشر شد، دانست که در صورت استقرار دولت مستقل امانیه اعتبارات خود را از دست میدهد، به سردار عنایت الله خان معین السلطنه در جلال آباد گفت: من میروم به علاقه های کوهستان و دوست محمدخان ناظم که وقتی حاکم سمت جنوبی بودند، بروند بآنطرف واز دوجانب لشکرها فراهم آورده بیک وقت بکابل حمله نموده حکومت امانیه را به ضیق محاصره می گیریم. واگر شما همراه باشید، در علاقه های تگاو و نجراو وکوهستان وکوه بند و کوهدامان رفته در جمع آوری لشکر خدمت می کنم. ومردم تگاو که قوم والدهٔ محترمهٔ شما هستند، قیام می ورزند وآنهمه را بطرف کابل سوق میدهیم. و میخواست که از رسوخ وشهرت معین السلطنه استفاده کند که اگر امیر نصرالله خان استقرار نورزد این شاهزاده را به پادشاهی بردارد.

عنایت الله خان به پیشنهاد او موافقت نکرد. در وقتی که محمودخان نمایندهٔ دولت امانیه اورا خواست از آمدن خود ابا ورزید تا آنکه در اثر یک برخورد در جلال آباد یکنفر سپاهی را کشت وبه حیله و حکمتی جلال آباد را ترک گفته خواست که وارد کوهستان سمت شمالی کابل گردد، تصادفاً در بندر سولانک دستگیر ومستقیماً بکابل آورده شد.

و تفصیل واقعه ازینقرار است: در ایام امارت نصرالله خان در جلال آباد مستوفی الممالک در باغ خود در جلال آباد اقامت داشت، دروازهٔ باغ خود را در وقت اغتشاش غلام رسول هراتی بسته ودر همانجا بسر می برد.

در وقت وصول محمودخان بارکزائی فرستادهٔ دولت امانیه در جلال آباد چون خود حاضر نشد، محمودخان هیأت محدودی از نظامیان را بجای او فرستاد که به مستوفی الممالک از طرف دولت امانیه خبر داده و او را به سواری موتر بکابل ببرند. مستوفی درین دقائق که تاریکی شام رسیده بود، ملازمین را بمقابلهٔ عساکر امانیه تحریک نمود، تاآنکه محاربه آغاز ویکنفر سرباز حکومت امانیه را مقتول نمودند.

مستوفی الممالک که در همین شب قصد فرار بجانب کوهستان سمت شمال کابل داشت بوقت شب بسواری موتر بطرف کوهستان روان شد تا در آن مسکن آبایی خود به جمع آوری لشکر اقدام نماید. حکومت امانیه که این تمهیدات او را قبلاً احساس کرده ومحمدایوب خان پروانی یکی از مخالفین سرسخت او را از پیش مامور محافظت بندر سولانک تگاو مقرر کرده اسلحه ونفر داده بدین عواقب متوجه ساخته بود، محمدایوب خان در این وقتی که مستوفی از خود غافل وبفکر اینکه بندر تگاو باز

است، براه روان و قصد ورود فوری به کوهستان داشت، او را دستگیر کرده بلامعطل بکابل رسانید. و از طرف حکومت امانیه در داخل ارگ محبوس وتحت استنطاق گرفته شده و در بدو ورود باهل دربار گفت: اگر امیرصاحب [شاه امان الله] مرا بحضور خود بارياب ميفرمايند بحضور خودشان عرض می کنم، واگر باریاب نفرمایند بشما اهل دربار میگویم که سلام مرا رسانده بگویید که:

قاتل پدر شما و پدر ما ملت افغانستان شاه علی رضاء است که یا خود قاتل ویا راه را برقاتل باز کرده شریک قاتل است، واگر در مورد این خاین مراعات بعمل بیاید، خون پدر ما فراموش میشود، وهمین شخص باید مسؤل درجه اول این واقعهٔ قتل پادشاه شناخته شود. وگفت: پدر ما را شاه علی رضاء کشته است واگر نکشته است باید قاتل را نشان بدهد.

میرزا محمدحسین خان مستوفی الممالک به سردار امان الله خان عین الدوله مخالف بوده اول اینکه طرفدار استرداد استقلال افغانستان نبود و کوشش می نمود که امیر حبیب الله خان معاهدات گذشته را به حکومت انگلیسی هند دوام بدهد. و بعد از کشته شدن امیر حبیب الله خان تمام نیرو وقدرت خود را بکار برد تا نصرالله خان بامارت برسد وبقای عزت وثروت ورتبهٔ خود را وابسته بدولت او وادامهٔ قراردادها با دولت انگلیس میدانست. وسردار امان الله خان عین الدوله که در هر وقت برای خیر ومنفعت مردم حکمی می نوشت، مستوفی الممالک حکم او را رد نموده می گفت: امیرصاحب قبول نمی نماید، وپدر را از پسر آزرده میساخت.

و روزی که نصرالله خان خود را از امور سلطنت گوشه نمود، مستوفی به سردار عنایت الله خان معین السلطنه در جلال آباد مشورت داد که بمردم تگاو قوم مادر خود، خبر بدهد وخود داخل فعالیت شود، و منظورش اینکه بنام او درکار سلطنت امانیه شکست وارد کند. وبوسیلهٔ این انقلاب داخلی افغانستان استقلال خود را فراموش نماید و برادر را علیه برادر استعمال نماید و مردم تگاو وکوهستان را بهمراه قواء کابل به جنگ روبرو بسازد، و بهمین نیات بحکومت امانیه تسلیم نکرده بعد مقابله و قتل یکنفر سرباز، بفکر تحریکات اهالی کمر بست، و بعد دستگیری او [توسط محمدایوب خان پروانی] در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش یک آتش خانمانسوز دراین مرحلهٔ حساس منطفی گردید.

در ایامی که جریان محاکمهٔ متهمین قتل امیر در کله گوش، در ارگ کابل و قصر ستور مورد بحث بود، هیأت استنطاق یکی هم همین اظهارات مستوفی را در مورد شاه علی رضاء سند گرفتند. که بقیهٔ مطالب در جزء واقعات ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش در این کتاب بیان خواهد شد[1].

---

[1] در روز اخیر که جرائم مستوفی در سالون قصر ستور تثبیت واز مجلس ارگ از راه دروازهٔ غربی ارگ بطرف قصر ستور آورده شد، یالان به شانه اش و دستار سفید بر سرش بسته درنزدیک برندهٔ ستور بحضور اعلیحضرت امان الله شاه گفت: اختیار دارید که مرا می کشید و یا می گذارید، اما یک التجاء که مرا بدست اهل تشیع نسپارید که به نهایت زجر وحقارت مرا می کشند، چرا که مرا دشمن خود میدانند وبالخصوص که مسؤلیت شاه علی رضاء را بیان کرده ام،

محمدایوب خان پروانی

در ضمن خبر دستگیر شدن محمدحسین خان مستوفی، از محمدایوب خان پروانی نام بردیم ومی باید که بر حسب اقتضاآت تاریخ دورهٔ امانیه از وی مفصل یاد کرد. تا علت خصومت مذکور ومستوفی الممالک پوشیده نگذارد.

محمدسرورخان ساکن پروان سمت شمالی کابل در اوائل امارت امیرعبدالرحمن خان شامل خدمت شد و آن یکی از نامداران ولایت پروان بوده است. و از حضور امیرعبدالرحمن خان در سال چهارهزار وهشت روپیهٔ کابلی تنخواه داشت و در ولایات شمال افغانستان مصروف خدمت وهمانجا فوت شد. نظر به صداقت و اخلاص شعاری و خدمت گذاری او که مدت یازده سال خدمت کرده بود، در ماه شوال سنه ۱۳۰۸ قمری یکهزاروسه صد روپیه از حضور امیرعبدالرحمن خان برای شش تن پسران کوچک او و سه هزار وپنجصد روپیهٔ دیگرش به محمدایوب خان پسر بزرگ او که قابل خدمت بود، مرحمت شد و او مدت (۱۹) سال خدمت نمود. در سنه ۱۳۲۷ ق جمعیتی که بنام مشروطه خواهان مصدر فعالیت شدند، چون یک تن از نفری واقعهٔ مذکور محمدعثمان خان کرنیل قلعه بیگی بن محمدسرورخان پروانی مذکور بود، و اشخاص مذکور چون ارادهٔ قتل امیر حبیب الله خان را در شب جشن ملتی داشتند و در قرآن کریم امضاء کرده باهم عهد بسته بودند، میرزا محمدحسین خان مستوفی الممالک ساکن قریهٔ سعیدخیل کوهستان سمت شمالی که مخالف خاندان محمدسرور خان پروانی بود، این راز کشف نمود و بحضور امیرحبیب الله خان اطلاع داد. جوهرشاه غوربندی بضرب تفنگچه اعدام وداکتر عبدالغنی هندی محبوس ومحمد ایوب خان قندهاری بدهان توپ بسته اعدام گردید.

محمدعثمان خان پروانی بضرب گلوله های تفنگ اعدام و برادرانش محمدایوب خان، محمد زمان خان، محمدعیسی خان محکوم به حبس شدند. و تمام هستی وجایدادشان ضبط وعائله واطفال شان بکابل در محبس شیرپور سپرده شدند. محمدافضل، محمدموسی خان، محمداکرم خان، عبدالغفورخان پسران کاکای محمدعثمان خان مذکور در قندهار، هرات، مزار، میمنه، فرار شدند واملاک ودارایی شان ضبط گردید.

خاندان محمد سرورخان پروانی می گفتند درحق ما در اثر یک اشتباه و از اثر اطلاع غلط وتهمت

میدانم که کینه و عناد شدیدتر از سابق پیدا کرده اند وگفت: امیرصاحب شهید چیزی میفرمودند و شما طوری حکم میفرمودید، من در مقابل پدر و پسر چه می توانستم. و گفت: یکی از قاتل پدر ما بازخواست شود و دیگر مردهٔ مرا اجازه بفرمایید که در زیارت شاه دوشمشیره دفن شود ودیگر دو پسر من از فیض علم و معارف محروم نگردد. اعلیحضرت باهل حساب فرمود که از سال ۱۲۸۳ ش تا ۱۲۹۷ش تمام حسابات دفاتر دقیقانه سنجیده شود. چون محاکمه دراین روز بپایان رسیده بود حکم اعدام او نافذ گردید.

میرزا محمدحسین خان مستوفی الممالک که با ما مخالفت دارد، این ظلم شده است. وهمیشه عرائض بحضور عین الدوله تقدیم می کردند. میرزا محمدحسین خان که نمی خواست در ولایت پروان خاندان صاحب رسوخ باقی بماند و با این خاندان که دشمنی داشت، مقید بودن آنها را نفع خود می دانست وآزاد بودن آن اشخاص را مخالف امنیت وانمود می کرد.

به ساعت ده صبح جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش که خبر کشته شدن امیر حبیب الله خان وامارت نصرالله خان بکابل رسید، و در همین روز سلطنت امان الله شاه اساس گذاشته شد، و در این وقت که میرزا محمدحسین خان مستوفی در جلال آباد وطرفدار امارت نصرالله خان بود، حکومت امانیه در کابل دانست که مستوفی مذکور بنابر مخالفتی که بدولت امانیه دارد، بالضرور در همین شب و روز وارد کوهستان و کوهدامان شده دست بفعالیت های تخریبی خواهد زد زیرا که او مخالف مسئلۀ استقلال و به ادامۀ رابطۀ افغانستان و حکومت هند برتانوی از سابق سعی دارد ، برای دفع حرکات او اقدام عاجل بدینطریق بعمل آمد که باید محمدایوب خان پروانی از حبس برآورده شود و در رأس جمعیتی از نفری ملکی و عسکری مردم سمت شمالی بجانب بندرتگاو فرستاده شود. امان الله شاه نظام الدین خان ناظم سر رشته دار حضور را بصورت فوری جانب محبس شیرپور فرستاد، و محمد ایوب خان پروانی را بوقت شب از حبس برآورده بارگ خواست و در همین شب شنبه (۳) حوت به محمد ایوب خان پروانی اسلحه و روپیۀ نقد سفر خرج داده و گفته شد که بهمراه برادران و پسران کاکای تان عموماً از حبس و فرار معاف و بکار و خدمت مقرر میشوید و بدون معطلی حرکت کرده از علاقۀ پروان بطرف درۀ سولانک رفته آن معبر را استحکام داده نگذارید که نفری مخالف تردد نمایند و میرزا محمد حسین خان مستوفی از سمت کوهستان لشکر قومی ترتیب داده جانب جلال آباد ببرد. واگر فرستادگان او و خودش دیده شوند دستگیر کرده بکابل بفرستد. واگر لشکر همراه داشت مقابله کرده نگذارید که وارد کوهستان شود. محمدایوب خان که قتل برادر خود محمد عثمان خان کرنیل قلعه بیگی و حبس خود و برادران خود و فرار پسران کاکای خود و همه زجر و حقارت و ضبط مال و جایداد را اغلب از جانب میرزا محمدحسین خان مذکور میدانست، با قبول هرگونه فداکاری حاضر شده به محل مقصود رسیده بحفاظت بندر سولانک پرداختن گرفت و تاریخ وصول او قبل از انقراض امارت نصرالله خان است. و در وقتی که مستوفی بطرف کوهستان روان شده از خود غافل بود دستگیر کرده بکابل آورد و مستوفی در ارگ کابل محکوم بر حبس گردید. و در همین ایام که محبوسین رهایی یافتند، اکثر از کردار و اعمال و سوء افکار مستوفی شکایت می نمودند.

وصول محبوسین در ارگ کابل، (۸) حوت ۱۲۹۷ ش

در بندر جکدلک و بتخاک از ورود محبوسین پذیرایی های بعمل آمد چرا که همه عساکر و نظم را

مراعات می نمودند. و اما در نزدیک شهر کابل که وقت شام رسیده بود شهریان کابل که شنیده بودند امروز محبوسین بکابل میرسند، بدوطرف جاده صف کشیده انتظار می بردند. حینی که محبوسین را دیدند گفتند: قاتل های پدر ما را آوردند و یک هیاهو وشور و فریاد برآورده بروی افراد عملهٔ دربار امیر حبیب الله خان، آب دهن خود را پرتاب نموده و می گفتند: همین خاین ها پدر ما را کشته اند. ای فراری ها، ای نامرد ها همین امیر صاحب شهید بود که شما را از کجا ها واپس خواست و عزت داد و نعمت داد و رتبه داد. غلام رسول هراتی هم بصدای بلند میگفت: راست میگویید، راست میگویی، این است خاین ها و نامرد ها.

حین وصول بدهان دروازهٔ شرقی ارگ کابل سپاهیان قطعهٔ ارگ به دستهٔ محافظین تحت ادارهٔ غلام رسول گفتند: وظیفهٔ شما تاهمین جا بسر رسید و حال نفری را بما بسپارید، محبوسین را بطور عموم در برج متصل حرامسرای ارگ در منزل فوقانی حبس کردند، و بعداً در هر دومنزل بالا و پایان جا داده شدند. غلام رسول هراتی حاکم پنجشیر مقرر گردید.

فرستاده شدن نمایندهٔ سیاسی حکومت هند برتانوی از جلال آباد بکابل

خان بهادر حافظ سیف الله خان نمایندهٔ سیاسی حکومت هند برتانوی مقیم کابل که بتاریخ (۱۱) برج جدی سال ۱۲۹۷ ش مطابق اول جنوری ۱۹۱۹م بهمراه امیر حبیب الله خان از کابل به جلال آباد رفته بود، چون یازده روز قبل از کشته شدن خود، امیر حبیب الله خان در مورد موقف بیطرفی افغانستان ومسئلهٔ استقلال و شمولیت نمایندهٔ افغانستان در کنفرانس صلح مطالب مهمی نوشته بدولت وحکومت انگلستان فرستاده و این نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند از جریان معلومات کامل داشت، و چنانکه امیر حبیب الله خان همیشه از وی مراقبت می نمود.

در این وقتی که محمود خان بن محمد شاه خان بارکزائی از کابل به جلال آباد فرستاده شد یکی از هدایات دولت امانیه این بود که نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند در کابل که این وقت در جلال آباد است اگر ارادهٔ رفتن هندوستان داشته باشد نگذارد و او را بکابل بفرستند. و نیز به نظام الدین خان ناظم آمر مستحفظین راه بین کابل و جلال آباد هدایت داده شد که توسط نفری ملکی و نظامی از عموم فرستادگان و مخصوصاً خان بهادر سیف الله خان که روانهٔ کابل می گردد جداً مراقبت کند. محمود خان بتاریخ پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ش به نمایندهٔ سیاسی هند برتانوی گفت که بکابل برود. و او در همان روز به سواری موتر بطرف کابل روان شد امان الله شاه هدایت داده بود که: مستخدمین انگلیسی که در جلال آباد می باشند آنجا را ترک گفته بطرف پشاور بروند. و به محمد اکبر خان حاکم اعلی مشرقی [بن عطأ الله خان] گفته شد که عساکر قبائلی مقرر کرده اتباع حکومت هند برتانوی را که بطور مستخدم در جلال آباد هستند تا سرحد فرستاده مراقبت کند. و بروز سه شنبه (۱۳) برج حوت ۱۲۹۷

ش از سرحد عبور داده شدند.

در جمله این مستخدمین، پیلوت های طیاره نیز موجود و بنام موتر ران در افغانستان خدمت می کردند، و نیز اکثر نقشه کش و عسکر و وظیفهٔ جاسوسی داشتند. فینل انگلیس موتر دیملر مخصوص سواری امیر حبیب الله خان را بکار می انداخت و مذکور از انگلستان استخدام شده بود. نجم الدین هندوستانی موترران موتر فیات و نیز چندین نفر دیگر بنام موتر ران و داکتر وغیره شامل خدمت و در این ایام زمستان در جلال آباد اقامت داشتند، و بقرار هدایات دولت و حکومت امانیه از افغانستان اخراج شدند. حین ورود خان بهادر سیف الله خان در حصهٔ مراد خانی کابل که مقام سفارت آن بود یک تعداد پسران بطرف او پارچه های سنگ و کلوخ را پرتاب نموده تحقیر کنان می گفتند: قاتل و یا محرک قتل پدر ما همین شخص نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند می باشد. نمایندگی مذکور در کابل تحت مراقبت شدید عساکر گرفته شد و تا درجه یی که اهالی هند گمان می کردند این نمایندهٔ سیاسی در کابل کشته شده است. و این یک سلسله اتهاماتی بود که در ایام مصادف به جهاد استقلال بیان میشد.

جلوس رسمی و تاج گذاری امان الله شاه

اعلیحضرت امان الله شاه ساعت (۱۰) صبح روزجمعه (۹) حوت سال ۱۲۹۷ شمسی مطابق (۲٦) جمادی الاول ۱۳۳۷ قمری و موافق (۲۸) فبروری ۱۹۱۹ میلادی و در این وقتی که عمر او پوره در مرحلهٔ بیست وهفتمین بهار زندگانی رسیده بود.

برای پذیرفتن تاج سلطنت از دست ملت افغانستان وارد میدان معاینهٔ عسکری گردید. و بطور یکه تعداد کثیری از رجال ذی قوم بحیث وکلاء ملت افغانستان در هفتهٔ قبل در وقت جلوس خصوصی او بر تخت سلطنت، تاج استقلال را از یک خوشهٔ گندم پیشنهاد کرده بودند، در این روز جلوس رسمی پذیرفت و گفت: که این تاج وکلاه سلطنت را در محضر عساکر و رجال ملکی و از دست عموم رجال ملکی و نظامی پذیرم.

بقرار ترتیبات عسکری که به سرافسریت سردار صالح محمد خان سپه سالار اول بعمل آمده بود، اعلیحضرت در میدان حوالی قصر سلامخانهٔ عام و چاونی عسکری وارد شد. و پس از قبول مراسم سلام پادشاهی و موزیک عسکری که مارش شاهی را نواخت صفوف فوج را معاینه و افزودی معاش را وعده داد و باطراف چاونی و قومی باغ گردش نمود، چون مقرر بود که به میمنت و فرخندگی این روز یکصدوسی توپ ضرب شود. منظور نفرمود و گفت سی وسه توپ و آنهم به جهت اطلاع جلوس با استقلال من که اهالی ابلاغ استقلال کامل افغانستان را نهایت انتظار دارند، ضرب شود. توپ ها همدرین ساعت بصدا در آورده شد. غرش توپ و آواز موزیک و آواز عساکر غیور بهمه اطراف شهر کابل بشارت رسان شد. و بعد این مراسم تاج سلطنت افغانستان را در محضر عساکر و رجال ملکی و در بین هلهله های مردم که افراد

دهقان و کارگر نیز بکثرت حاضر بودند، بسر نهاد. و در محضر سربازان و صاحب منصبان و اهالی دربار و اهالی شهر و دیار به نطق شاهانه آغاز کرد که اینک متن آنرا از نظر می گذرانیم:

برگذاری محفل فاتحه خوانی امیر حبیب الله خان در قصر سلامخانه عام کابل

امان الله شاه که هنوز جلوس رسمی او اعلان نشده بود، بحیث سر افسر بزرگ و وکیل مطلق الاختیار دارالسلطنهٔ کابل بعد از ختم معاینهٔ عسکری قریب (۱۲) بجهٔ روز شنبه (۳) حوت ۱۲۹۷ ش با کریچ برهنه به قصر سلامخانهٔ عام کابل رفته بساط فاتحه خوانی امیر حبیب الله خان را هموار کرد و سه روز [مطابق ۲۰-۲۱-۲۲- جمادی الاول ۱۳۳۷ ق و موافق ۲۲- ۲۳-۲۴- فبروری ۱۹۱۹م] متمادیاً تا ساعت (۱۲) بجه بفاتحه خوانی و بیعت عمومی مصروف می بود. و از ان بعد به ارگ داخل شده باجراآت سلطنتی می پرداخت و تا حوالی ساعت یک و دوبجه شب کار می کرد.

نطق امان الله شاه در محضر عساکر و اهل دربار

امان الله شاه به ساعت (۱۲) بجه شب شنبه دهم برج حوت سال ۱۲۹۷ ش در محضر صاحب منصبان عساکر و اهل دربار نطق فرمود که اینک عین متن آنرا درج صفحات مینمایم:

"عزیزانم عساکر واهل دربار! مقربان من در دوره های طفلی، شباب و جوانی ام تا امروز بسیار بودند و حال هم بحمدالله تعالی بسیار اند. زیرا وقتی که من بصداقت خدمت کنم، هر فرد افغانستان دوست صدیق من است. و فدائیان من که من فدائی آنها هستم، در این جمعیت اعتماد بیشتر بصورت متقابل موجود است چرا که اتحاد و اتفاق کامل وجود دارد و مرا معتمد اول خود می شناسند.

و کسانی از شما که از سنین طفولیت با من رفاقت و خصوصیت دارند، میدانید در نزد من مقام و منزلت ایشان از چه لحاظ بیشتر است. باین معنی که آنها از افکار و خیالات این خدمتگار افغانستان پوره مطلع اند و آرزوهای مرا بیشتر و بیشتر از دیگران در پیش می برند. و این قرابت و صمیمیت مراد از ایفاء خدمت با صداقت به مملکت معظمهٔ اسلامیهٔ افغانیه است. که میخواهم ازین خصوصیت ها و قرابت ها برای خدمات وطن مقدس مان افغانستان استفاده کنم. راه راستین همان است که خداوند (ج) فرموده است و برای یک زمامدار بهتر از عدالت کاری نیست. و بعد ازین ساعت اگر در مراتب رسیمهٔ شما تفاوت های ظاهری بملاحظه برسد، مایوس نباشید. زیرا که بزرگترین مراتب و مناصب بسر رساندن درجات اعتماد است. و شما ملت که زمام امهام مملکت اسلامیهٔ افغانیه را بکف اختیار این خدمتگار سپردید، چون مسئول حقوق خلق الله شناخته شدم. فکر و نظر من از قبول این بارگران سلطنت وسعت دیگر پیدا کرد که در ان صورت که اگر کمترین ضعف حرکتی از جانب یکی از همکاران من بظهور برسد لحاظ و

مراعات نخواهم توانست چرا که قانون شریعت و سلطنت نمی گذارد. و لهذا امور نظامی و ملکی را بهر وسیله ئی که صورت اجراء آنرا بهتر سنجیده بتوانم می سپارم.

و اعتماد کلی من بکسانی بیشتر است که اشتراک خوی و خواص بامن دارند.

و چون من یک سرباز فدا کارم این اعتماد من بهرفرد شما بهترین و عالیترین درجات مناصب نظامی و ملکی است. و از حضرت باری تعالی جلت عظمته التجاء و تمنا دارم که بعمر و صحت هر یک شما برادران صاحب قلم و شمشیرکه دست اتحاد خدمت از ساعت اول جلوس سلطنتم داده اید بیفزاید تا مطابق برضاء پاک پروردگار عالمیان جل علی شانه العزیز و بروفق آرزوی خالصانهٔ من که خدمتگار فدایی دین و وطن شما بودم و هستم، از هر فرد شما این است که برای انجام خدمات باصداقت این وطن مقدس همیشه کمر همت بسته موجبات سرافرازی مرا که بشما اعتماد دارم حاصل نمائید. و کار های عاجلی را که در مرور این هفت شب و روز با یک جدیت فوق العاده انجام داده اید اعتماد و اطمینان مرا و ملت افغانستان را نسبت بخود زیاد تر ساختید. وکسی که در این مرحلهٔ حساس بامن دست عهد و همراهی داده است، باور دارم که از ذریت این اشخاص فداکار علامت وفا داری و فداکاری برای ملت و مملکت فخیمهٔ نجیبهٔاسلامیهٔ افغانیه ابراز خواهد گشت. ولذا از بدایت حال این سلطنت بشما برادران همدست و همفکر خود مکرر خطاب می کنم که از این ساعات اولین تا روزمرگ بشما همکاران فدایی دولت و وطن اعتماد هر نوع صداقت دارم. وشما عین همین درجهٔ صدق و اخلاص مرا بتمامی افراد پیر و برنای این مملکت اسلامیهٔ افغانیه برسانید و دست دعا ببارگاه حضرت آفرید گار دانای توانا بلند دارديد تا همهٔ ما و شما در برابر خدمات مرجوعهٔ محوله کامیاب و سرافراز و نیکنام باشیم".

و خلص نتیجهٔ آن سخنرانی در یک محفل خاص و خصوصی شب نیشینی مقدمات امور سلطنت چنان بود که دو موضوع نهایت مهم را اولتر به جمعیت اشخاص کاملاً معتمد خود تفویض فرمودن مدنظرداشت:

اول: نشر و اشاعت و اصدار احکام آنی و عاجل وضبط اطلاعات در خصوص مسئلهٔ استرداد استقلال.

دوم: ابلاغ افغانستان مستقل بدنیای خارج وتکذیب شایعات باطل مخالفین که در خصوص سیاست داخلی و خارجی افغانستان سخن ها می گفتند.

اظهارات اعتماد الدوله

ظهر روز جمعه (۹) حوت سال ۱۲۹۷ ش، سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله بحضور اعلیحضرت امان الله شاه اظهار نمود که:

"در یکروز اعلیحضرت پادشاه جنت مکین امیر ضیاءالملة والدین مرحوم این خدمتگار خود را مخاطب قرار داده فرمودند: او عبدالقدوس! بگذار که من این دوپسر خود را از حال نوجوانی بامور

نظامی و ملکی تربیت کنم. یعنی اگر من اوشانرا تحت کار و زحمت بگیرم، تو از راه دلسوزی مگوی که امیر صاحب مهربان شاهزادگان نورچشمان دچار تکلیف و زحمت شده اند. فکر من آن است: روزیکه من بمیرم این پسران باید بارگران کار و خدمت را بدوش خود بکشند. و در همان روز که اعلیحضرت سراج الملة والدین برمسند امیر مرحوم جلوس نمودند. من بحضور شان عرض کرده گفتم: هزاران بار شکر که این پسر بزرگ و تربیت یافته دست آن پدر مهربان توانست که بارگران سلطنت را بدوش همت خود قبول نموده روح پدر ملت را خوشنود گردانیده است.

و این وقت که ما بحضور شما دست بیعت داده ایم و به تکرار مبارکباد گفته جان های خود را نثار مقدم شما مینمائیم بار دگر هزاران شکرانهٔ حضرت الهی را بجامی آوریم که فرزندی است که میتواند و توانست بار گران سلطنت را بدوش همت و غیرت خود برداشت. و من عاجز که روز جمعهٔ گذشته عرض کردم:

تمام اکابر دارالسلطنه را خواسته مشورت می گیریم مقصود من این بود که باور داشتم تمام اهالی شما را چون از ته دل دوست دارند. بفتوای عموم بیعت مینماییم و بحمدالله تعالی که همه بمراد دل رسیدیم. مبارک باد، مبارک باد، مبارک باد.

و این اظهارات برای آن بود که مذکور بوقت ظهر روز جمعه (۲) حوت ترددات بسیار از خود نشان میداد و باین رمز او که گفت: امیر عبدالرحمن خان هر دو پسر خود را برای برداشتن بار گران سلطنت تربیت کرد. این اشارت ثابت کرد که نصرالله خان را بعد از برادرش مستحق امر سلطنت میدانست.

و اما مردم مستحق امر سلطنت امان الله شاه را دانسته باین رمز ها موقع ندادند چرا که امان الله شاه کلاه سلطنت را مشروط بحصول استقلال برسرگذاشت. و نصرالله خان در چنین مورد مهم اظهاری و اشارتی نکرده بلکه رابطهٔ خود را صریحاً با برتانیه ابراز کرده بود.

تاج استقلال

در خصوص این وجه تسمیه باید گفت: چون منبع الهام ملت افغانستان در مورد استقلال کامل آن تاریخ دوره های عظیم و قدیم آن است. بنیان گذاران دولت امانیه اعم از ملکی و نظامی به روز جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش رأی و مشورت داده گفتند: همان خوشهٔ گندم نشان زراعت افغانستان را که پدر بزرگ شما در دوصد سال قبل در قندهار در شهر رجب المرجب سنه ۱۱۶۰ [اسد ۱۱۲۶ ش] از دست ملت پذیرفته برکلاه سلطنت بااستقلال خود گذاشت. شما هم ازین روز بحیث وارث آن سلسله باید بنام تاج استقلال موروث بر فرق کلاه خود همان یک خوشهٔ گندم را بپذیرید، ومختارید که صورت آنرا از طلا و نقره تهیه می دارید و یا نوع دیگر، تا مردم افغانستان ازاین تاریخ همچنان بزیر رایت ظفرآیت شما جمع شده براه مقاصد ملی و مملکتی قدم های وسیع و سریع بردارند. این رأی و مشورت ارباب حل و عقد آناً

منظور گردید تا آنکه در موقع جلوس رسمی به ساعت ده صبح جمعه (۹) حوت ۱۲۹۷ ش در میدان عسکری کابل رسماً پذیرفته شد و در موقع پذیرفتن آن اعلیحضرت امان الله شاه مطالبی در محضر عساکر کابل بیان فرمود که متن گفتار در این کتاب آمده است. تاج استقلال [نشان خوشهٔ گندم] در تاریخ سیاسی و عسکری افغانستان مجدداً مروج و درج صفحات والواح تاریخ گردید. و در مدت سلطنت آن بر کلاه آن فدایی حقیقی علم و معارف و استقلال تامهٔ افغانستان بلند بود.

امان الله خان از سنه ۱۳۲۲ ق [۱۲۸۳ ش] یعنی از زمانی که به خطاب عین الدوله ممتاز گردید از ان وقت بقرار مشورت رجال خاندان، خوشهٔ گندم را در نشان اوراق دفتر خود مطابق این روحیه مروج کرده بود. وقتی که به سلطنت رسید، مردمی که متوجه این خصوصیات بودند، نشانها را با هم مقائسه کرده می گفتند: سالی که نکوست از بهارش پیداست و پذیرفتن این نشان موروث خود میرساند که بدون استقلال کامل زینتی ندارد.

عین الدوله که از تاریخ حصول این خطاب متوجه استرداد آزادی تامهٔ افغانستان بود، در روز جلوس خصوصی خود جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش گفت: من کلاه و تاج سلطنت را مشروط به حصول استقلال کامل افغانستان بر سرمی گذارم، تاآنکه بهمین مراسم بوقت قبل از ظهر جمعه (۹) حوت سال مذکور در محضر عساکر و در میدان نظامی واقع سمت شرق ارگ، تاج استقلال را از دست عساکر پذیرفت. چون مشاورین دولت برای ثبوت عظمت و قدرت نظامی و سیاسی افغانستان تاج استقلال را از یک خوشهٔ گندم بر اساس تاریخ این ملت در جلسات اول پیشنهاد نموده بودند، بآن اساس مفکورهٔ مردم و هم مقتضاء فکر بلند خود اعلیحضرت منظور گردید. بتاریخ دوشنبه اول برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ ش در پغمان در مراسمی که اهل دربار امضاء موافقه نامهٔ آخرین حصول استقلال کامل را تبریک می گفتند، اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: بزرگترین جوهر گرانقیمت استقلال کامل است که بحمدلله تعالی از بخت و طالع این ملت باسعادت واپس بدست آمد، وآن جوهر اعلی که مؤید ثبوت این استقلال تامهٔ ملت افغانستان است، همان تاج استقلال از یک خوشهٔ گندم است. که به ما بمیراث رسیده است. قاری عبدالله خان شاعر شهیر کابل بوصف همین مراسم گفته است:

شه قلمرو افغان امیر امان الله　　امین دولت و دین خسرو بلند اقبال
گرفته تاج ونگین پدربه استخلاف　　نشسته است به تخت شهی به استقلال

***

نامهٔ آزادی شرق [که در ماه می سال ۱۹۲۱ م در برلین پایتخت آلمان تأسیس شده] در صفحهٔ (۲) شمارهٔ (۴) نوشته است:

"اعلیحضرت امیر امان الله خان بالباس سربازی افغانستان و شمشیر برهنه که در ابتدای زمامداری برای بریدن دست اجنبی بکمر بسته، این تصویر را که دارای بسی اهمیت است و برای افغانیان و اولاد

ایشان یک یادگار تاریخی ذیقیمتی است، و هم برای انتباه زمامدارانیکه در ممالک شرق فقط مشغول عیش و نوش اند، در نامهٔ «آزادی شرق» بطور یادگار گذاردیم:

نظر کن براین شهریاری چوماه — یکی تاج بختش بجای کلاه
در افغان تمامی ورا بنده اند — برای و بفرمان او زنده اند
بیاراست افغان زمین را بداد — از آندم که این تاج بر سر نهاد

متن بیعت نامهٔ نصرالله خان

نصرالله خان امیر مخلوع بوقت عصر روز پنجشنبه (۸) حوت سال ۱۲۹۷ ش در قصر سراج العمارت جلال آباد مرکز ولایت ننگرهار، بخط و امضاء خود بیعت نامه نوشت و بجهت تقدیم بحضور اعلیحضرت امان الله شاه به محمود خان بارکزائی نماینده و فرستادهٔ آن دولت مستقل سپرد و متن ازینقرار است:

"حضرت الهی جلّ سلطانه وجود عزیز فرزند ارجمند کامگار و نور دیدهٔ برخوردار امیر امان الله خان را از حوادث روزگار برکنار داشته بمقاصد دارین کامیاب گرداند، چون بموجب التجاء وبیعت ارجمندان سعادت مندان معین السلطنه و عضدالدوله و باقی ارجمندان عزیزان و خدام حضور و صاحب منصبان نظامی و ملکی امارات افغانستان را قبول کرده مشروحاً بحضور آن ارجمند عزیز الوجود اطلاع داده بودم، در ثانی اطلاع دهی آن فرزند ارجمند برای من رسید و معلوم شد که مردمان دارالسلطنهٔ کابل بحضور شما بیعت نموده و شما قبول امارت دولت افغانستان را برای خود کرده اید، لهذا چون خود من خواهش امارت را نداشتم و محض از برای سرپرستی شمایان و لحاظ حفظ دین و ملت افغانستان آن بار گران را بردوش خود قبول نموده بودم و هرگز به نفاق و آزردگی شما روادار نبودم و نیستم و شما را فرزند دلبند ارجمند خود بقرار یکه میدانستم میدانم و امارت و دولت و حشمت آن فرزند ارجمند را از خود می شمارم، بنابران خود من برضاء و رغبت خود از امارت افغانستان استعفا نموده از درگاه حضرت الهی جل جلاله امامت و امارت آن فرزند ارجمند را نیک و مبارک و پاینده و باقی میخواهم، ان شاء الله تعالی خود من هم عازم دارالسلطنهٔ کابل گردیده و بدیده بوسی فرزند ارجمند خود کامیاب شده دست بیعت برای آن فرزند ارجمند خود خواهم داد، باقی یام بکام باد - تحریر فی یوم پنجشنبه (۲۵) ماه جمادی الاول سنه ۱۳۳۷] (نصرالله) پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ ش مطابق (۲۵) جمادی الاول ۱۳۳۷ ق و موافق (۲۷) مارچ ۱۹۱۹ م است".

بیعت نامهٔ معین السلطنه وعضدالدوله

سردار عنایت الله خان معین السلطنه و سردار حیات الله خان عضدالدوله دوپسر اول و دوم امیر حبیب الله خان که بوقت ظهر پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش در مرکز جلال آباد به امیر نصر الله

خان کاکای سکهٔ خودشان بیعت کرده بودند، و عنایت الله خان روز دوم جلوس نائب السلطنه اعلان گردید. پس از خلع و تسلیم شدن امیر مذکور بدولت بااستقلال امانیه ، هر دو نفر سردار مذکور نیز متعاقب کاکای خود شان بیعت نامه نوشته بفرستادهٔ دولت امانیه بوقت شام روز پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ ش در قصر سراج العمارت نوشته سپردند و متن تحریری بخط و امضاء اوشان ازاینقرار است :

"برادر عزیز ارجمند بدل و جان پیوند! چونکه ارادهٔ ازلی برین واقعهٔ جانکاه قبلهٔ اعظم معظم ما و شما رفته چاره از ان که دفع میشد نبود و شورش و عوارض که در همین هفته چه در بین خاندانی مان و چه در جلال آباد به نظامی پیش شده و دیده شد که اگر آتش این اتفاق شعلهٔ خود را زیاد کند بسابربادی و خرابی یک عالم انسانیت و تباهی دودمان سلطنت را نشان میدهد، لهذا از آنجا که خلعت شاهی بوجود آن برادر عزیز مزین افتاد امامت و امارت نصیبش شد خوب شد که از برادران خود مبارکبادی بسمع شریف شان برسد و ابلاغ مبارکباد، مبارکباد، مبارکباد نمودیم و اطمینان خود ما را از ان برادر عزیز خود امیدداریم که حاصل طرفین باشد بعد سررشتهٔ آمدن را نموده ملاقات حاصل شود ان شاء الله، ای غائب از نظر بخدا می سپارمت فی تحریر لیل جمعه (۲٦) ماه جمادی الاول ۱۳۳۷]. (عنایت الله) (حیات الله)

در روز جلوس اعلیحضرت از طرف دانشمندان پیشنهاد شد که باید شمس الملة والدین و یا سیف الملة والدین یکی از ان دو لقب را بپذیرند. خود منظور نفرمود و اما مردم لقب سیف الملة والدین را رسمیت داده می نوشتند.

و بعد در مورد کلمهٔ امیر و پادشاه بحث بعمل آمد. عده یی گفتند: مطابق عنعنهٔ دورهٔ محمدزائی باید لقب امیر برخود بپذیرند. وعده یی گفتند: چون پادشاهان دوره های کاملاً مستقل ما عنعنهٔ شاهی داشتند و حال که افغانستان استقلال کامل خود را مجدداً اعلان کرده است. می باید که همان نام پادشاه پسندیده آید و مطابق به عنعنهٔ خاندانی درپهلوی نام خودکلمهٔ امیر را مروج فرمود وتا آنکه خود بعداً ملتفت شده فرمود که: شاه امان الله - یاد کنند.

و اگر که شعراء و نویسندگان بکلمات شاهنشاه معظم و پادشاه معظم یاد می کردند و اما چون در دستخط ها و سکه های دولت کلمهٔ امیر جا گرفت بهمان نام مشهور ماند تا آنکه در سال ۱۳۰٦ ش قبل از حرکت بجانب هند و مصر و اروپا تبدیل داد و شاه امان الله بخود نام گرفت.

مهر پادشاهی

اعلیحضرت امان الله شاه در فرمانها و مکتوبات خصوصی و رسمی و پیام ها بقلم امضاء می نمود. و برای نظامنامه ها و اطلاع نامه ها مهر حک فرمود و مهر پادشاهی باندازه چهار سانتی مدور حک گردید. در بین مهر [امیر امان الله] و در اطراف طغرا - آیهٔ مبارکهٔ:

[ان الله یأمرکم ان تؤدو الامانات الی اهلها و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل] حک گردید. و

ترجمۀ آیۀ مبارکه این است: "خداوند به شما امر می کند که امانت ها را باهل آنها بسپارید وقتی که حکم کردید در بین مردم آنکه حکم کنید به عدل".
مهر پادشاهی توسط حسن حلمی [ولد مصطفی حکاک زادۀ ترابزوئی] در کابل حک گردید. مذکور خطاط ماهر خط عربی و هم حکاک نهایت ماهر و این مهر در بسیار از اوراق معتبر دولتی در مدت ده سال مورد استعمال بود.

نشان دولت افغانستان

امیر عبدالرحمن خان در سال ۱۲۷۱ شمسی [۱۳۰۹ ق] در این وقتی که در پغمان از باعث شیوع مرض مهلکۀ مسریۀ و با اقامت گرفته بود. برای دولت افغانستان نشان محراب و منبر ایجاد نمود و تاریخ مروج شدن آن مطابق روز چهل ولادت شاهزاده امان الله در پغمان است. اعلیحضرت امان الله شاه از تاریخ جلوس خود [جمعه ۹ حوت ۱۲۹۷ ش] همان نشان محراب و منبر را که در زادگاه او و از تاریخ روز چهل و ولادتش با رسم شعاع آفتاب مروج گشته و در مرور بیست و هفت سال مروج مانده بود، تائید نمود[1].

تهنیت جلوس با استقلال

اعلیحضرت امان الله شاه که بوقت ظهر جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش بطور خصوصی و بوقت صبح جمعه (۹) حوت سال مذکور رسماً تاج استقلال را از دست ملت در محضر عساکر و اهالی پدیرفت، شعراء به تهنیت آغاز کردند. واز جمله میرزا محمد قاسم [قاسم] تحت عنوان:
[درتهنیت جلوس میمنت مانوش شهریار جوانبخت اعلیحضرت امیر امان الله خان ادام الله دولته و شوکته] قصیده یی گفت که اینک درج میشود:

رسید تهنیت ازفضل کردگار امروز — عنایت از لی گشت سازگار امروز
زبس نشاط جهان را گرفته اندر بر — زاهتزاز نگیرد بخود قرار امروز

---

[1] در برج سنبله سال ۱۳۰۷ ش [ربیع الاول ۱۳۴۷ ق - اگست ۱۹۲۸ م] نشان دولت را به شکل جدید نیز طرح نمود که اینک عبارت تصویب لویه جرگه را در اینجا می گیرم: رنگ بیرق افغانستان، مجلس لوی جرگه تبدیل بیرق افغانستان را بصورت ذیل که نمونۀ آن در مجلس رویت داده شد موزون و مناسب دیده منظور میکند.
اول: (رنگ بیرق)، سیاه و سرخ و سبز باشد.
دوم: (نشان بیرق) کوه ها، که علامۀ مملکت کوهستانی افغانستان است.
و طلوع خورشید از زیر آن کوه ها که مشرق بودن افغانستان و طلوع اقبال افغانیان را نشان میدهد و بالای آن اسم مقدس [الله و محمد] است گرفته شود.
سوم: اطرف نشان خوشۀ گندم که علامۀ تاریخی جغۀ احمد شاه بابا است نقش گردد.

زابرفضل چو نیسان فیض می بارد — گل نشاط بروید بجای خار امروز
سحاب لطف بر اطفال بوستان بارد — بسان قطره همی دُر شاهوار امروز
نوای دین محمد بخویش می بالد — که یافت در خورخود یار غمگسار امروز
زگل ستان بقا مژدهٔ حیات آمد — که شد امیر امان الله شاه کامگار امروز
بچشم اهل سعادت جهان گلستان شد — بچشم حاسد نگر خلید خار امروز
به نیست کردن اعداء دین گرفته بکف — عیان چو حیدر کرار ذولفقار امروز
زنو جوان پدری چون امیر امان الله — خزان رسیده جهان گشت نو بهار امروز
برغم بلبل خود کام مطربا بر زن — بنوک زخمهٔ رگ تار را بخار امروز
ربیع آمده بهر قدوم اقدس شاه — هوا زفیض دهد نگهت نثار امروز
زآفتاب چنین از ولایت اسلام — ظلام ظلم نگیرد بجز فرار امروز
بگرد نقطهٔ ایمان حصار امن آمد — رسید دولت اسلام را مدار امروز
فلک که کجرویش بود پیش ازین پیشه — بکام خسرو دین شد دگر قرار امروز
مگر بسر زنش خصم شهریار شهید — خدای داد بفرزندش اقتدار امروز
مریخ گرشرر تیغ او نظاره کند — ز آفتاب کند چون سها فرار امروز
اگر بقبضهٔ تیغش نگاه خصم فتد — یقین بمرگ مفاجا شود دوچار امروز
سحربخواب شنیدم که هاتفی میگفت — پناه خسرو دین است کردگار امروز
خدای تیغ بحق کشف کردهٔ او را — بخون خصم زبونش کند نگار امروز
شهنشها، ملکا، داورا، جوان بختا — که نیستت بجز از نیکویی شعار امروز
تویی که هیچ نبودت بجز نکوکاری — بروز گار که آمد ترا بکار امروز
کنون که ایزد جان بخش سلطنت دادت — نهاد برکف دست تو اختیار امروز
خدا بجادهٔ توفیق رهبرت بادا — که هرچه تخم سعادت توان بکار امروز
وحوش وطیر همه جن وانس میخواهند — بقای عمر تودرلیل و در نهار امروز
بباغ طوطی و مینابشاخ گل بلبل — خطیب مدح تو در شاخسار امروز
من آن کمینه دعاگوی خاص درگاهم — بهجر شاه شهیدم دل فگار امروز
برای تعزیتش مغفرت همی طلبم — ز درگه صمد پاک کردگار امروز
کنون بقای تو خواهم شها زدرگه حق — بجز بقات نخواهم ز کردگار امروز
بروز بیعت شه سربپاش می سودم — مساس است شهم داد افتخار امروز
بغیر مدح وثناء نیستم وظیفه دگر — بجز ادای دعاء نیست کار وبار امروز
هوای مدح تو ام بود دائما برسر — هزار شکر که شد بخت سازگار امروز

چه حاجت است که راه مبالغت پویم کنم سخن بدعای تو اختصار امروز
دوام لطف خداوند یاورت بادا مدام شاهد توفیق در کنار امروز
قــبول شاه شـود گر ثنای تو قـاسم
زهی شرافت و این فخر افتخار امروز

***

انقلاب عسکری در جلال آباد برهبری غلام رسول سپاهی هراتی

چنانکه قبلاً ذکر شد، اعلیحضرت امان الله شاه غازی شام جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش اشتهاری در مطبعهٔ حروفی ماشینخانه کابل به تعداد دونیم هزار قطعه طبع نموده و از تاریخ یکشنبه (۴) حوت به نشر و توزیع آن اقدام گردید. چون آن اولین اشتهار دولت امانیه حاوی دو موضوع مهم یکی انتقام خون امیر حبیب الله خان و دیگر مسئلهٔ استرداد استقلال کامل افغانستان و در هنگام شب توسط افراد فداکار یعنی عساکر تغییر لباس و هم یازده نفر از اهل سمت مشرقی که شغل لخ فروشی داشتند و از کابل باین خدمت مؤظف شده بودند، در حوالی چهاونی و باغها و جاده های گرد و نواح شهر جلال آباد نشر گردید، پانزده هزار عسکر مقیم جلال آباد که به تاریخ پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش به افسریت سردار محمدنادر خان به امارت امیر نصرالله خان راهنمائی شده بودند. چون جواب فرمان امیر نصرالله خان قبلاً از کابل ارسال شده و هم این اشتهار که بعداً نشر گردید، تزلزل در ارکان ثبات امیر نصرالله خان رخ داد و در همین وقت که چهار روز از جلوس نصرالله خان سپری نشده بود، انقلاب عسکری در جلال آباد بر هبری یکنفر سپاهی هراتی بنام غلام رسول روی داد.

و امیر نصرالله خان و تابعانش محصور و متزلزل و تا سه روز دیگر با هر قدر تپش و تلاش و ارسال و مرسول مکاتیب خصوصی بهر طرف ناکام گردید، زیرا که انقلاب عسکری جلال آباد و هم خاندانی او را محاصره و حاضر به تسلیم نمود.

و این یکنفر سپاهی هراتی بنام غلام رسول که شخص بد روی زشت خوی و خیلی جسور و پر غرور بود بنام حفظ امنیت جلال آباد و انتقام خون امیر حبیب الله خان از میان افراد سپاه مقیم آنجا عروج کرده بود، تمام سرداران و افسران و عملهٔ مقرب حضور دورهٔ سراجیه را بشمول خاندان مصاحبان خاص را بحکم خود در محابس متعدد دسته دسته محبوس نموده همین یک سخن به تکرار می گفت: اگر شما مرد بودید، چطور گذاشتید که پدر تان کشته شود و مطابق این قول بهر یک ملازمین مقرب حضور امیر حبیب الله خان زجر و توبیخ می نمود. و کسانی که به عین الدوله «سردار امان الله خان» مخالفت داشتند، آنها را با خود متفق ساخته هوای قدرت طلبی بنوع دیگر در سر جا داد. و همین طلسم موانع را از پیش روی خود بر داشته زمام امور نظامی و اداری جلال آباد را در دست گرفت و بحکم خود و کلاء

تعیین نمود و دسته تشکیل داد. و بقول محبوسین آنوقت اگر همه افراد محبوس را بحکم خود قتل عام می نمود، می توانست. چون از طرف کابل خوف داشت باین نیت موفق نگردید والا یک خونریزی شدید در جلال آباد روی میداد. وقتی این خبر بکابل رسید ، محمود خان[1] که روز یکشنبه برای عزیمت بطرف جلال آباد تعیین شده بود، مذکور ساعت (٦) صبح پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ ش از کابل به سواری موتر و همراه عملهٔ ملکی و نظامی عازم جلال آباد گردید. عساکر را معاینه نموده و بحیث نمایندهٔ دولت امانیه نطقی نمود و ازعساکر بیعت گرفت. و در همین روزبازهم غلام رسول هراتی از فرستادهٔ پادشاه خوف نکرده در حضور محمود خان شخصی را تحقیر نموده گفت: گوش او را به دروازه میخ کنید.

محمود خان به غلام رسول گفت: چون شما اشخاص را حبس کرده اید بهتر است همین ساعت قبل از ظهر پنجشنبه عموم محبوسین را به موترها همراه عساکر تا کابل برسانید و خود شما بحیث سرکرده تا کابل بروید واپس تشریف فرمای سمت جلال آباد شوید، زیرا که شخص دیگر این خدمت مهم را بجز شما بسر رسانده نمی تواند، وقتی که عموم محبوسین را در ارگ سپردید، چون ابتدا، سلطنت است پادشاه ازاین خدمت صادقانه و فعالیت های عسکری که در این یک هفته در جلال آباد نموده اید، خیلی خوش میشود. و من انتظار بازگشت با موفقیت شما را در جلال آباد دارم. محبوسین که عموماً اهل دربار زمان امیر حبیب الله خان بودند، از محابس متعدد کشانیده شده بسواری موترها و بهمراه عساکر محافظ و در تحت سرپرستی غلام رسول هراتی بطرف کابل فرستاده شدند. چون تیلفون بندر بگرامی در تصرف نظام الدین خان ناظم آمر هیأت مستحفظین بود، بذریعه تیلفون خبر داد که محبوسین عموماً بطرف کابل فرستاده شدند و لازم که توسط عمله شما در طول راه از فتح آباد تا بگرامی و کابل مراقبت شود. این مطلب و هم تسلیم شدن عساکر و حاضر شدن نصرالله خان به نوشتن بیعت نامه نیز مخابره گردید، و از بگرامی بمرکز ارگ مخابره گردید. و شهریان کابل نیز خبر یافتند که محبوسین امروز بوقت آفتاب غروب و شام بکابل میرسند. از حصهٔ پل مستان تا میدان قصر سلامخانهٔ عام مردم بانتظار استاده و این عبارت را تکرار میداشتند که امروز قاتل های پدر ما را بکابل می آرند.

محمود خان شخصی معتمدی را در جلال آباد دانانده گفته بود که بهمراه غلام رسول هراتی تا ارگ کابل رفته و این پیام مرا بحضور عرض کند که غلام رسول شخص نهایت شریر بالفساد است و من او را به طلسمی و بحیث سرکردهٔ جمعیت محبوسین بکابل فرستادم و چون او آرزوی باز آمدن به جلال آباد دارد، قطعاً اجازه نفرمائید و او را به سمت دور بیک وظیفه تعیین نموده بفرستید، و مفصل احوال او را

---

[1] محمود خان همان شخص است که بعداً یاور ملکی حضور اعلیحضرت امان الله شاه مقرر گردید و بنام یاور محمود خان مشهور است. مذکور پسران ایشیک اقاسی محمد شاه خان بارکزائی و از زمان نوجوانی یعنی از سنه ۱۳۲٦ قمری به عملهٔ حضور سردار امان الله عین الدوله سرافرازی داشت و از افراد مقرب و معتمد و اهل راز بود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

وقتی که بکابل برسم عرض خواهم نمود.

محبوسین وقتی شام روز پنجشنبه (۸) حوت بکابل رسیدند، شهریان بروی اشخاص آب دهن خود را می انداختند و دشنام ها می دادند و می گفتند: همین اشخاص پدر ما را کشته اند. سالها پلو خوردند وعزت دیدند و آخر خیانت کردند. و دیگر دشنام ها وطعنه ها میدادند. غلام رسول هراتی می گفت: او مردم بکابل - سپاه و رعیت - من این نامردها را بندی کرده ام. وقتی موترهای حامل محبوسین بدروازۀ شرقی ارگ کابل رسیدند، پوره وقت شام بود. که تفصیل آن در دیگر صفحات نوشته شده می آید.

غلام رسول هراتی که میخواست فردا صبح واپس عازم جلال آباد شود. مطابق پیام سری محمود خان به وی اجازه داده نشد. و گفته شد که شما چون شخص باکفایت می باشید باید بیکی از حکومت ها مقرر شوید، و به حاکمی محال پنجشیر مقرر گردید و بقیۀ سوانح او در ضمن جریانات ماه سنبلۀ سال ۱۲۹۸ ش در این کتاب نوشته میشود.

اوضاع جلال آباد بعد از جلوس امیر نصر الله خان

چنانکه مذکور شد، پس از نشر خبر امارت نصرالله خان در جلال آباد، سردار امان الله خان عین الدوله قیام بانتقام خون پدر و حصول استقلال کامل نموده، از کابل اشتهار اولین همدرین خصوص دست طبع و نشر سپرد ومتن آن در این کتاب مندرج است.

و از کابل به جلال آباد فرستاده بذریعۀ هیأت انتظامیه در میان اردوگاه و باغهای حوالی قصر ها نشر و شایع نمود. چون قیام و اقدام فوق العادۀ حکومت بالاستقلال امانیه همه طبقات ملت افغانستان را در مرکز و اطراف تحت تاثیر آورد، امارت نصرالله خان متزلزل و خود و اعضاء امارت حکومت او در جلال آباد گوشه گیری اختیار کرده مترصد اوضاع کابل و اطراف بودند. در خلال این هفته یکنفر سپاهی هراتی بنام غلام رسول و شخصی بی سواد محض و اماشریر وفتنه انگیز که در بین یک جمعیت مفسد همراهان خود رسوخ و نفوذ تمام داشت ، حیلتی بکار برده بطرز و روش دیگر مصدر حرکت شد. ظاهراً بطور انتقام جویانه و اخلاصمندانه و اما باطناً دست به اغتشاش زده وضع مرکز و اطراف قریب جلال آباد را سخت به مخاطره انداخت و دوازده هزار عسکر و سه هزار نفر سفرمین های مقیم جلال آباد را که تحت ادارۀ سه نفر جنرال های نظامی: "محمدنادر خان، محمد انور خان، عبدالرحیم خان" شامل خدمت بودند، از کار و فعالیت باز گذاشت و از طرف خود هفتاد نفر وکیل تعیین نموده توسط آنها بکارروایی و کامروایی اغتشاشی آغاز کرد و به مخالفین خود همین یک مطلب را خطاب کرده می گفت: اگر شمامرد بودید چطور گذاشتید که پدر تان کشته شود نان و نعمت امیرصاحب شهید شما خائن ها و نامرد ها را بشرماند، و مردم عوام جلال آباد و سپاهیان طوری فکر می کردند که این غلام رسول سپاهی هراتی ممکن نمایندۀ حکومت امانیه باشد، ودر حالی که بحکومت امانیه قطعاً ارتباطی نداشت و فقط از یک

مرحلهٔ حساس میخواست استفاده کند و ده نفر سپاهی از مردم هرات رفقای هموطن او ودیگران از سائر ولایات بودند. و بوسیلهٔ هفتاد نفر وکیل قدرت بهم رسانید.

و از جمله صاحب منصبان دورهٔ امیر حبیب الله خان، نیک محمد[1] خان گردیزی را ایشیک اقاسی خود و فیض محمد خان را قاپوچی باشی و عبدالرزاق خان ارغنده وار کابلی را ناظر کارخانهٔ طباخی خود مقرر و سائر صاحب منصبان عصر امیر حبیب الله خان را از جنرال تا تولیمشر محبوس نمود.

سردار محمد آصف خان و سردار محمد یوسف خان مصاحبان خاص پسران محمد یحیی خان بن سلطان محمد خان طلایی را در برون شهر جلال آباد در داخل یک رباط[2] محبوس و سائر صاحب منصبان نظامی را در سرای موسوم به سرای کنفرانس محبوس و غلام بچه های خاص یعنی محمددل خان [بن ابوالفیض خان دروازی] و رفقای او را در باغ شاهی در یک اتاق محبوس کرده بود. و بعموم محبوسین مذکور این کلمات را تکرار می کرد: که اگر شما صاحب منصب و نعمت پروردهٔ پادشاه بودید چطور گذاشتید که پدر شما کشته شود. چون قتل پادشاه در روحیات مردم سخت تاثیر کرده بود، غلام رسول هراتی بهمین حیله و حکمت هر فرد دارای نفوذ و حیثیت را بقید وحبس گرفتار ساخته در پیشبرد مقصد دهشت افگنی خود می افزود. امیر نصر الله خان را در منزل خودش مقید و از علیا حضرت سراج الخواتین و اهالی حرم سراجیه که تحت نظر علیا حضرت اداره میشدند، پاسداری و احترام زیاد می نمود. و یکنفر وکیل یعنی فردی از سردسته های شورشی خود را بمحافظت قصر نشیمن گاه علیاحضرت موظف ساخته و نیز سردار عنایت الله خان معین السلطنه را که بامر نصرالله خان [نائب السلطنه] خطاب یافته بود در قصر خودش حبس کرده بود. و اگر غلام رسول هراتی در همان شب و روز تمام صاحب منصبان محبوس را بحکم خود اعدام می نمود میتوانست و فقط از بیم حکومت مرکزی کابل که سردار امان الله خان عین الدوله برای انتقام خون پدر و حصول استقلال قیام ورزیده و مردم کابل بقبول سلطنت او حاضر شده بودند، وآن شاهزادهٔ فدا کار پس از نشر آن اولین اشتهار قوت و قدرت خود را از راه معنویت بر مردم تحمیل کرده و اهالی اطراف را تحت تاثیر آورده بود جرئت نتوانست.

یعنی اگر بهمان زودی از جانبی بوی کمک میرسید و قوت بیشتر بهم میرسانید از هیچگونه ظلم و

---

[1] نیک محمد خان ولد لعل بیگ خان ولد علم بیگ خان، و فرزند یک خانوادهٔ بارسوخ از مردم گردیز است. مذکور جوان خورد قامت و بدورهٔ امیر حبیب الله خان - ایشیک اقاسی حضوری رتبه داشت. عبدالغنی خان گردیزی برادر همین شخص است.

[2] سردار محمدنادر خان و برادران او چهار شباروز در همین رباط محبوس و شام روز (۸) حوت ۱۲۹۷ ش بکابل محبوس آورده شدند و تا اخیر برج حوت سال مذکور در داخل ارگ کابل محبوس بودند و سردار احمدشاه خان پسر کاکای شان باتهام قتل امیر حبیب الله خان تحت استنطاق بود، چون نظامیان شاه علی رضاء را متهم قرار دادند. این خانواده برائت حاصل کردند. چون محمدنادرخان متعهد خدمت در راه جهاد استقلال گردید. راه نجات بر خود و برادران خود حاصل کرد.

وحشت روگردان نبود.

اعزام محمود خان از کابل به جلال آباد

قبلاً نوشته شد که امان الله شاه، محمود خان ولد ایشیک اقاسی محمد شاه خان بارکزائی را برای وارسی امور جلال آباد تعیین فرمود و بوی هدایت داده شد که حین ورود بآنجا امور محوله را مطابق فرمایش های حضور انجام بدهد. و عساکر مقیم جلال آباد هم منتظر بودند که از طرف کابل نماینده یی عنقریب وارد جلال آباد خواهد شد.

محمود خان ساعت (٦) صبح چهار شنبه ۷ حوت سال ۱۲۹۷ ش بهمراه قاضی عبدالشکور خان بارکزائی و محمدغوث خان بارکزائی کرنیل رسالهٔ شاهی از ارگ کابل بطرف جلال آباد فرستاده شد. چون قبلاً از بندر بگرامی تا فتح آباد طرق و شوارع تحت مراقبت جدی هیأت مستحفظین بسر کرده گی نظام الدین خان بن سردار فقیر محمد خان شاغاسی انتظام یافته و امنیت در طول راه حکمفرما بود.

محمود خان حینی که وارد جلال آباد گردید، به معیت هر دو نفر مذکور نزد غلام رسول هراتی سرکردهٔ جمعیت شورش رفت. غلام رسول هراتی از ورود هیأت اعزامی کابل احترام کرد. محمود خان «نماینده و فرستادهٔ دولت امانیه» در همان شب اول ورود به جلال آباد، بر فراز منبر برآمد و اشتهار حضور امان الله شاه را که در باب انتقام خون پدر و استرداد استقلال افغانستان طبع کرده بود. در محضر ایشیک اقاسی حضوری نیک محمد خان گردیزی و عبدالرزاق خان ارغندهی و قاپوچی باشی فیض محمد خان و هفتاد نفر وکلای غلام رسول هراتی قرائت نمود. و فردا صبح میرزا عبدالرشید خان منشی را با اعضاء دفتر دارالانشاء حضور که در جلال آباد حاضر بودند، در پیش خواسته بکار آغاز کردند.

و هدایات شفاهی که امان الله شاه در ارگ کابل بوقت اعزام هیأت بطرف جلال آباد فرموده بود یکی هم این مطلب تاکید شده بود که: بسیار دقت شود که به خاندان محمد یحیی خان تکلیف نرسد و بدون مزاحمت آنها را و دیگر محبوسین را بطور مهذبانه بکابل بفرستید. و سردار نصرالله خان «نادئب السلطنهٔ سابق» و سردار عنایت الله خان «معین السلطنهٔ سابق» اگر بخواهش خودشان عزم ورود بکابل داشته باشند بیایند. و اگر قصد آمدن نداشتند باوشان گفته شود که خود را بطرف لغمان بکنار بکشند و در جلال آباد نباشند، زیرا که ما در آنجا خیال دیگر داریم و مطلب ضمنی امان الله شان اینکه: در همین هفته ما آنجا را مرکز فعالیت های نظامی تأمینات سرحدی سمت مشرقی و جهاد استرداد استقلال قرار میدهیم و باید موانع و مخالف وجود نداشته باشد.

غلام رسول هراتی سرکردهٔ شورشیان اگر که در اول ورود محمود خان از وی بحیث نمایندهٔ حکومت امانیه احترام کرد، اما قلباً اطاعت نداشت و در کمین فرصت و انتظار کمک از طرفی بود که میخواست دیگر فعالیت ها بنماید. و برای اینکه قدرت حکمرانی خود را ثابت نماید، یکنفر قصاب گران فروش را در

حضور محمود خان آمر عمومی جلال آباد بامر خود محکوم به جزاء ساخت و بعساکر گفت که: گوش او را به چوب میخ کنید. محمود خان ازین حرکت او پی برد که وجود او در جلال آباد خالی از خطر نمی ماند چرا که به نماینده و فرستادهٔ دولت و حکومت امانیه اعتنائی نورزیده مصدر چنین جسارت گردید و خود را حاکم جلال آباد میداند.

محمود خان محمد غوث خان کرنیل[1] را نزد خاندان مصاحبان فرستاد و پیام داد که شما از جلال آباد بکابل فرستاده میشوید و خاطر خود را هر گونه تشویش جمع داشته باشید. زیرا که عین الدوله دولت با استقلال خود را بصورت قانونی و مشورتی بناء گذاشته و هیچ امری بر خلاف رأی ومشورت علمأ و وکلاء ملت صورت نخواهد گرفت و بعد از این در افغانستان قانون حکومت میکند و بس.

و تیلفون خانهٔ جلال آباد را که مخابرات عموم صاحب منصبان فعال بود مسدود نمود و تنها یک تیلفون را برای مخابرهٔ شخصی خود گرفت و این وقت قدرت شورشیان از امور مخابره سلب گردید.

سردار محمد اکبر خان [سابق مامور دار العدالت حضور] را که تا چند روز قبل حاکم اعلی جلال آباد بود، کمافی السابق بحکومتش برقرار گذاشت، و محبوسین حقوقی و جزائی جلال آباد را که تعداد شان به یکهزار و هفتصد نفر میرسید. حکم رهایی داد و گفت که: بعد از سه ماه استراحت بخانه های خود بمرکز جلال آباد عودت نموده در راه استرداد استقلال وطن عزیز خدمت کنند.

غلام رسول هراتی شریر بالفساد را با ده نفر از وکلاء سمتی او یعنی ده نفر سپاهی هراتی که علامت شرارت از ناحیهٔ حال هر یک شان نمایان و در چند روز دیگر سپاهیان را به شرارت تحریک می نمودند، بخدمت محافظت خاندان مصاحبان خاص مقرر نمود.

و هدایت داد که آنها را بکابل برسانند، و بعد یک شب اقامت در شهر کابل واپس بطرف جلال آباد حرکت کنند تابدیگر خدمات گماشته شوند. و در همین روز بذریعهٔ تیلفون از جلال آباد بارگ کابل خبر داد که غلام رسول را بهمراه ده نفر رفیق او که غلام رسول بآنها وکیل خطاب کرده مصدر شورش ساخته بود، بهمین حکمت بکابل فرستادم و نظر من این است که عندالوصول در کابل در تحت نظر گرفته شوند و بآنها اجازه داده نشود که واپس به جلال آباد بیایند. و باید در کابل مصروف خدمت و مقید باشند.

غلام رسول هراتی و ده نفر سپاهی هراتی رفقای او در همین ساعت بهمراه نفری خاندان مصاحبان خاص بشمول سردار محمدنادر خان و برادران اوشان و یکعده شخصیت های دیگر از افراد عملهٔ حضور بسواری موتر از جلال آباد بطرف کابل فرستاده شدند و بوقت شام روز بکابل رسیدند.

---

[1] محمدغوث خان کرنیل در سال ۱۳۰۳ ش رتبهٔ برکد یافت و در سال ۱۳۰۸ ش قوماندان قول اردو و بعد نائب سالار رتبه یافت و بنام محمدغوث خان نائب سالار مشهور است. محمود خان ایشیک اقاسی حضور عین الدوله و در این ایام عزیمت به جلال آباد ناظر دربار خطاب یافته بود.

اعزام نمایندهٔ سیاسی هند برتانوی از جلال آباد بکابل

در روزی که امان الله شاه اولین اشتهار سلطنت خود را حاوی دومطلب بزرگ: انتقام خون پدر و حصول استقلال کامل افغانستان نشر نمود، خان بهادر حافظ سیف الله خان نمایندهٔ سیاسی حکومت هند برتانوی که بروز یازده ماه جدی ۱۲۹۷ ش از کابل بهمراه امیر حبیب الله خان به جلال آباد رفته و تا امروز اقامت داشت. مذکور مکتوب مخصوص بعنوان امیر نصرالله خان در بین لفافه فرستاده بود، میرزا محمدعمر خان منشی حضور امیر نصرالله خان که موقع را خیلی باریک احساس می کرد، لفافهٔ سربستهٔ نمایندهٔ حکومت هند برتانوی را امروز و فردا گفته تا سه یوم معطل کرده تسلیم نمی شد، و بالآخر لفافهٔ سربستهٔ ارسالی نمایندهٔ سیاسی برتانوی را برای محمود خان نمایندهٔ ذی صلاحیت دولت امانیه برسانید. و نوشته بود: "یک پادشاه شما در جلال آباد و یک پادشاه امان الله خان در کابل و دولت بریطانیا هنوز خبر ندارد، و دوست ما امیر حبیب الله خان در کله گوش کشته شده است".

محمود خان که لفافه را گشود و مکتوب را دارای عبارت فوق ملاحظه کرد، در پشت مکتوب جواب نوشت و گفت: باین مقصد در ظهر ورقهٔ شما جواب نوشتم که کاغذ ارسالی شما مفقود نگردد. و عبارت محمود خان ازینقرار بود: "وقتی که شما در مکتوب خود کلمهٔ دوست را به امیر صاحب شهید اظهار کرده اید پس چرا مراسم تعزیه داری را نسبت باین ضایعهٔ بزرگ از طرف دولت خود و شخص خود ابراز نکرده اید". و بامضاء خود برای سیف الله خان فرستاد.

نمایندهٔ سیاسی حکومت هند برتانوی در شام همین روز مکتوب دیگر نوشته مستقیماً برای محمود خان فرستاد و عبارت از اینقرار است: "ماازتشریف آوری شما درجلال آبادخوش شدیم، وبرای مادیگر چه امر است".

و ضمناً یک پتنوس مملو از اقسام میوه های تازه نیز بطور تحفه در میان خریطه های کاغذی گذاشته فرستاد، و از جملهٔ آخرین عبارت او این مطلب برمی آمد که یعنی در جلال آباد باشم و یا در کابل بروم. محمود خان بجواب او نوشت که: شما بکابل بروید. خان بهادر سیف الله خان فردا صبح بطرف کابل حرکت کرد. محمود خان شصت نفر دیگر از همکاران اغتشاشی غلام رسول هراتی را حاکم و علاقه دار و غیره مقرر نموده و بهمین طلسم از مرکز جلال آباد متفرق گردانید. و صاحب منصبان محبوس مانند عبدالرحیم خان جرنیل و محمد انور خان وشاه علی رضاء خان کرنیل و غیره را از حبس برآورده بکارهای نظامی سابق شان برقرار نمود. و فردا صبح عساکر مقیم جلال آباد را معاینه و در همین ضمن برای نصرالله خان امیر مخلوع و سردار عنایت الله خان نائب او خبر داد که فردا به ساعت یازده قبل از ظهر بحضور شما می آیم. و برای اهالی محترمات دودمان شاهی نیز پیام فرستاد که فردا ساعت دو بعد از ظهر نزد شما میرسم.

محمود خان بارکزائی نمایندهٔ حکومت امانیه در هنگام معاینهٔ عسکری جریان واقعات را برای عساکر مقیم جلال آباد شرح داد، و عساکر در میدان معاینه به اعلیحضرت امان الله شاه بیعت کردند. و بعد از مراسم معاینه دوازده هزار عسکر را در تحت قوماندهٔ خود بطرف مدفن امیر حبیب الله خان شهید واقع میدان گلف حاضر آورد، و در حضور عساکر بجانب آرامگاه امیر نگران شده خطاب نمود:

"ای مرد بی گناه! شهادت برتو مبارک باد و احسرتابحال کسی که باید زودتر از خون پاک تو باز خواست می کرد، دعوی سلطنت نمود و برای اخذ بیعت از مردم صرف وقت نمود، و این است که فرزند غیرتمند رشید تو امان الله برای گرفتن انتقام خون پاک تو و استقلال تامهٔ مملکت تو کمر همت بسته و تیغ جهاد از نیام برآورده و سوگند یاد نموده تا استقلال کامل وطن ترا حاصل نکنم و دشمن حیات ترا از پا در نیاورم بجای خود آرام نمی نشینم. روح تو پدر نامور شاد باد تا چنان فرزند وطن شناس مجاهد از خود ببار آورده و بجا گذاشته یی. در این آرامگاه ابدی آرام بخواب زیرا که تمام آرزوهای دیرین تو که اولتر مسئلهٔ استقلال است. بهمت رأی و تدبیر و شمشیر آن فرزند هوشمند دلیر بر آورده می گردد، بعنوان الله تعالی".

در این موقع از عموم عساکر غریو عمومی برخاست و عموماً خوشنود باد و شاد باد روح امیر صاحب شهید گفتند. و بر فرزند غیرت مند امیر شهید اعلیحضرت امان الله شاه توفیق مزید حسن خدمت بوطن مقدس اسلامی افغانستان ، از بارگاه حضرت احدیت جل علی شانه العزیز نیاز و تمنا نمودند. محمود خان بعداً بعساکر خطاب نموده گفت : "این پادشاه جوان اولی العزم بقراری که در اشتهار او مندرج است انتقام خون پدر خود را که پدر ما ملت بود و حصول استقلال تامهٔ افغانستان عزم کرده و تاحیات دارد نمی گذرد و برای برآوردن این مقصد از عموم شما برادران عسکر خود اولتر طلب همکاری نموده و مرا به نزد شما فرستاده است تا مرام دولت و سلطنت او را بهمین شرط بشما برسانم".

یکصد و یک ضرب توپ در جلال آباد

محمود خان بعد ایفاء آن مراسم، دوازده هزار عسکر را بطرف دشت موسوم به ریگ های شاهمردخان باخود برد و آنجا گفت که: یکصد و یک بار توپ شادیانهٔ فتح جلال آباد را بنام اعلیحضرت امان الله شاه بنوا در آورند، و سلطنت با استقلال او را از مرکز جلال آباد نیز بگوش آرزومندان استقلال و ترقیات آیندهٔ افغانستان برسانند.

محمود خان پس از اداء آن مراسم، در قصر سراج العمارت نزد نصرالله خان امیر مخلوع رفت ، نصرالله خان بهمراه علمهٔ حضور زمان نیابت سلطنت می گذرانید. محمود خان بعد اداء سلام و احترام در حصهٔ مدخل سالون نشست و بطرف قاضی عبدالشکور خان بارکزائی عضو هیأت خود اشارت نمود تا آیاتی چند از قرآن کریم تلاوت نماید. محمود خان را در همان دقائق رقت غالب آمد و به گریه آغاز کرد.

پس از دعاً بروح [اعلیحضرت سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان] به سردار نصرالله خان امیر مخلوع گفت: امان الله خان پادشاهی افغانستان را مشروط بحصول استقلال کامل آن قبول کرده و به ملت وعده داده و گفته است: اگر من این خدمت را نکردم و یا نتوانستم شما بیعت خود را از من فسخ کنید. و شما در نطق رسمی امارت سلطنت خود در این مرکز جلال آباد و هم در فرمان و احکام خود این مطلب نهایت مهم را تصریح نکرده اید و دیگر اینکه امان الله شاه را وصول فرمان شما خیلی آزرده ساخت، بدین معنی که در فرمان از شهادت پدر او شرحی بجهت تسلی خاطر او ننوشته و فقط مراسم سلطنت خود را تاکید کرده بودید. و وقتی فرمان شما بکابل رسید اعصاب او تکان خورد و از مضمون شما خیلی برآشفت و حال که او پادشاه با استقلال افغانستان قبول شده امر حضور شان این است که شما جلال آباد را ترک گفته بطرف لغمان بروید.

نصرالله خان گفت: من امروز بکابل میرویم، چون موتر حاضر بود سردار نصرالله خان و سردار عنایت الله خان و سردارحیات الله خان عازم کابل شدند و فردا حرکت کردند، از جلال آباد به محافظت آنها عساکر مقرر نشد و اما از بندر فتح آباد از طرف هیأت مستحفظین یک دسته نظامی برای اینکه در طول راه مورد کدام حمله واقع نشوند، مقرر گردید، یعنی تا وقتی که بکابل رسیدند بدون عساکر محافظ نبودند. و در بندر جکدلک از کابل بذریعهٔ تیلفون باوشان خبر داده شد که حین ورود به شهر کابل به منازل شخصی خود نروید و مسقیماً در ارگ وارد شده مطابق راهنمایی هیأت موظف در کوتی باغچه اقامت بگیرید. در وقت ورود سردار عنایت الله خان معین السلطنه در ارگ کابل، عائلهٔ او را به خانهٔ خودش واقع ده افغانان فرستادند، و یک تولی عسکر محافظ که از پیش مامور حفاظت حرمسرا و مطبعه و عکاسخانهٔ او بودند. برحال ماندند. و در خفیه افراد مخصوص نیز از خانوادهٔ وی مراقبت می کردند و بکلی محبوس بودند. خود معین السلطنه مدت چهار ماه در ارگ محبوس ماند.

بوقت شام روز که موتر حامل نصرالله خان وارد دروازهٔ شرقی ارگ گردید، عساکر موتر او را متوقف ساخته برچه ها و سر نیزه ها را بطرف آئینه موتر گرفتند. و بعد بقرار اشارت نظام الدین خان ناظم سر رشته دار حضور راه باز شد و از موتر فرود آورده بطرف کوتی باغچه راهنمایی شدند. نظام الدین خان که خود در این هفته آمر هیأت مستحفظین و از حضور امان الله شاه موظف حفاظت احوال سرداران مذکور از فتح آباد تا ارگ کابل شده بود. با وصفی که توسط تیلفون مکرر از بنادر و هم توسط هیأت های نظامی مواظبت می نمود، ظاهراً مراتب احترام او شانرا نیز بجاآورده پذیرائی و رهنمونی می نمود، و این شیوهٔ مراعات تا حدی رسید که امان الله شاه غازی ازین اندازهٔ تسهیل خوش نشد. واما چون شب گذشته پیام تسلیم شدن این رجال و هم تسلیم شدن عساکر جلال آباد را بکابل رسانیده و در مواظبت طول راه زحمت کشیده بود ابراز امتنان نیز می نمود.

قبل از حرکت نصرالله خان امیر مخلوع از جلال آباد بطرف کابل، محمود خان بوسیلهٔ تیلفون به

نظام الدین خان آمر هیأت مستحفظین که تیلفون را در فتح آباد و جکدلک و بگرامی در اختیار داشت. خبر داد و گفت که: جلال آباد و تمام سمت مشرقی تنظیم یافت. سرداران به نوشتن بیعت نامه ها و عهدنامه های خود حاضر شده اند و نصرالله خان حاضر شده است که امروز عازم کابل گردد. محبوسین و اشخاص قید نظر بهمراه علمه جات محافظین بسواری موترها امروز و فردا بکابل میرسند. نظام الدین خان بذریعهٔ تیلفون از گزارش جلال آباد بارگ کابل خبر داد و خود نیز قبل از وقت شام بارگ رسید، چون جلوس رسمی امان الله شاه و پذیرفتن تاج استقلال مشروط بحصول همین خبر فتح و تنظیم امور جلال آباد قرار داده شده بود. از طرف قواء نظامی و اهالی دربار کابل تصمیم گرفته شد که ساعت ده صبح روزجمعه (۹) حوت ۱۲۹۷ شمسی بقرار انتظامات عسکری و عنعنات ملی افغانی و اصول اسلامی بوقت قبل از صلوة جمعه همه مراسم اداء گردد. که تفصیل خبر این مراسم برشکوه در صفحات آینده می آید. مخابرات تیلفون بین جلال آباد وکابل جاری گردید و اما بجز رجال رسمی سائر مردم هنوز حق مداخله با مور تیلفون نداشت. خدمات نفری مستحفظین اعم از نظامی و ملکی درجهٔ قبول یافت. یکنفر مخالف که در راه جلال آباد و سایلی بکار برده مخابرات تیلفونی را برخود معلوم میکرد، دستگیر گردید. و دیگر کدام حادثه یی و واقعه یی رخ نداد، و مهمترین سندی که در این هفته بدست می آید همان بیعت نامهٔ نصرالله خان است که بخط و امضاء خودش در جلال آباد بوقت عصر پنجشنبه (۸) برج حوت ۱۲۹۷ ش به محمود خان نمایندهٔ دولت امانیه سپرد.

نصرالله خان از تاریخ (۹) حوت با عائله خود در کوتی باغچهٔ ارگ براحت می گذرانید، و هرکس از دوستان واخلاصمندان و حتی ملازمان معتمد سابق او باجازهٔ محافظین می توانستند حضور اوشان بروند. تاآنکه در برج سرطان سال ۱۲۹۸ ش از اثر واقعهٔ قرغه که شرح آنرا آتیاً خواهیم نگاشت، از کوتی باغچه در عمارت موسوم به برج جرثقیل نقل داده شد و قیود بالای وی زیاد شد و هیچکس نزد او رفته نمی توانست و بندی بان او محمد امین خان فراشباشی [ابن بای محمد خان فراشباشی] مقرر شد که شرح این جریان آتیاً نوشته شده می آید.

محمود خان بعد اعزام سرداران و اهالی حرم و علمهٔ حضور از جلال آباد به شهر کابل ، چون طول جادهٔ بین کابل - جلال آباد برای عبور و مرور موترها بعزم جهاد استقلال قابل تسطیح و ترمیم دیده میشد. عبدالغیاث خان پوپلزائی برکد ملکی و نظامی را از اطرف دولت امانیه مؤظف ساخت که در تحت ادارهٔ خود امور محوله را انجام بدهد. و سردار محمد اکبر خان کمافی السابق حاکم اعلی جلال آباد و عبدالرحیم خان جنرال نظامی جلال آباد برحال ماندند. و به حاکم اعلی گفته شد یکهزار و هفت صد نفر محبوسین وقتی که بعد از سه ماه عودت مینمایند دعاوی حقوقی خود را بانجام برسانند و حبس جزائی آنها که از طرف حکومت تعیین شده بود معاف شود.

محمود خان بارکزائی تیلفون خانه را که از چند روزی حکم انسداد داده بود، دوباره اجازهٔ بارشدن و

مخابره نمودن بکابل داد و این وقتی بود که مراسم جلوس رسمی اعلیحضرت امان الله شاه اعلام گردید. و بذریعهٔ تیلفون از جلال آباد بحضور اعلیحضرت عرض نمود که امور جلال آباد بطور کامل تنظیم یافت. اعلیحضرت فرمود:

چون اشخاص بر وظایف خودشان مصروف ساخته شده اند جلال آباد را ترک گفته بدارالسلطنه کابل حاضر شوید. محمود خان [ناظر دربار] حینی که وارد کابل شد چون امور جلال آباد را موفقانه انجام داده بود ناظر امنیه مقرر گردید.

پیام اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان وایسرا نائب السلطنهٔ هندوستان

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ شنبه (۱۰) حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق اول مارچ ۱۹۱۹ م یعنی بروز دوم جلوس رسمی خودش مضمونی بعنوان وایسرا نائب السلطنهٔ هند برتانوی درباب شناسائی افغانستان بحیث یک مملکت کاملاً مستقل نوشت. و بتاریخ دوشنبه (۱۲) حوت از طرف ادارهٔ نظارت امور خارجیه از کابل ارسال فرمود[۱].

حکومت هند برتانوی، چون جواب نداشت، این دسیسه را در میان آورده گفت: در حالیکه کاکا و برادران کلان امیر فعلی کابل حیات دارند زمام ادارهٔ مملکت بالاستحقاق باین جوان بی تجربه نمی رسد، و بهمین رمز طوری داناند که یعنی سلطنت با استقلال امانی را برسمیت نمی شناسد و اشتهارات رسمی و جلوس رسمی و بیعت نمودن نصرالله خان و عنایت الله خان و حیات الله خان و بیعت اهالی همه مرا نادیده گرفت. و میخواست در افغانستان هرج ومرج شدید روی کارآرد تا امان الله شاه از مسئلهٔ مهم استرداد استقلال صرف نظر نماید. و یا ملت افغانستان نصرالله خان را جالس تخت سلطنت بگرداند.

انعقاد مجلس در برج شمالی ارگ

چون دولت امانیه باصول ملی و مشورتی تأسیس شده است، موضوع را به مجلس علمأ و روحانیون و رؤساء اقوام و قبائل رجعت دادن لازم شمرد.

مشاهیر بزرگان و اهل دربار وقت که بروز جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش رأی اعتماد داده و مشروط بانتقام خون پدر و حصول استقلال کامل به امان الله شاه بیعت نموده بودند، گفتند: باید مجلس کبیر درکابل دائر شود. امان الله شاه فرمود که تا موقع انتخاب و احضار وکلاء از تمام ولایات افغانستان موقع

---

[۱] درآغاز تشکیلات دولت و حکومت با استقلال امانیه - وزارت امور خارجیه بهمین نام و عنوان متشکل و از آغاز سال ۱۳۰۰ ش نام وزارت امور خارجیه بخود گرفت و در معنی همان وزارت امور خارجیه بوده است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

طلایی از دست میرود، گفت: عجالتاً مجلس مختصر بشمول مقتدر ترین و منور ترین افراد حاضر کابل که همه شخصیت های بانفوذ و ذی قوم منعقد گردد کفایت می کند. این هدایات از طرف اهل دربار تائید گردید.

تعداد مجموعی بزرگان بقرار طرح لایحۀ نظمیه (۴۱) نفر و تعداد مشاهدین که حق استماع داشته و حق تکلم نداشته باشند تا (۵۰) نفر سنجیده شد. اولین مجلس همدرین خصوص بروز مذکور تحت ریاست امان الله شاه در برج شمالی ارگ بعمل آمد. پس از نطق امان الله شاه که در خصوص استقلال بتائید اشتهارات و نطق های رسمی و علنی خود ایراد فرمود:

شیر احمد خان ایشیک اقاسی نظامی [پسر سردار فتح محمد خان امین العسس] گفت: بسر وجان و مال برای انجام خدمت بزرگ که اعلیحضرت قبلۀ تاجدار مان میفرمایند حاضریم. ولیکن اطمینان میخواهم که خدانا خواسته اگر ما شکست یابیم ادارۀ نظام حربیه بما اطمینان قوت الظهر را میدهد یا خیر. همچنان ادارۀ مالیات از گدام ها و ذخائر بکابل اطمینان خوراکۀ نظامی و مندیی را میدهد یا خیر. اطمینان امنیت و بالاخره کفن مرده و چپن زنده میسر میگردد یا خیر.

و بعد از این اطمینان ما حاضریم که سروجان خود را در این راه قربان کنیم. حاضرین مجلس از شنیدن این کلمات متحیر و ساکت ماندند. اعلیحضرت امان الله شاه دانست که عده یی از شاملین مجلس میخواهند سری و هم بصورت تحریری رأی بدهند. فرمود که قلم و کاغذ توزیع گردد و هرکس دلائل خود را به نوشته و امضاء خود به ناظم مجلس بسپارد. از اکثریت رأی تحریری این مطلب بدست آمد که جنگ به سال آینده یعنی تا اواخر سال ۱۲۹۸ ش ملتوی باشد تا ذخائر فراهم گردد. و پانزده نفر رأی دادند که ما از همین حالا به جنگ آغاز می کنیم چرا که استقلال بدون جنگ و به مفت بدست نمی آید و تا یک سالی معطلی موقع از دست می رود و دشمن به تدارکات نظامی خود می پردازد.

رد پیشنهادهای حکومت انگلیسی هند

در دهۀ دوم وسوم برج حوت سال ۱۲۹۷ ش از طرف حکومت انگلیسی هند این مطلب با صراحت بدولت افغانستان واصل میشد: آن مبلغ که برای پدر وجد امیر فعلی افغانستان فرستاده میشد، تا دوچند و اخیراً باندازۀ سه چند یعنی تا پنجاه وچهار لک روپیۀ کلدار داده میشود. اعلیحضرت امان الله شاه قطعاً منظور نفرموده صرف بیک نکته جواب صاف می نوشت که: من بجز استرداد استقلال از دست رفتۀ مملکت وآزاد ساختن خاک خود چیز دیگر نمی خواهم.

در نتیجۀ این رشادت سیاسی وزعامت انقلابی امان الله شاه که ارسال و مرسول پیام ها بین حکومت افغانستان و حکومت انگلیسی هند جاری بود. در مدت بیست روز منجر باعلان جنگ گردید. امان الله شاه عبارات نطق های اولین و هم متن اولین اشتهار سلطنت خود را که شام جمعه (۲) حوت تحت طبع

گرفت، سند قول آورده گفت: چون تاج سلطنت را مشروط بانتقام خون پدر و حصول استقلال بسر نهاده و بشما برادران عسکر و عموم ملت افغانستان وعده داده ام ، از حرف خود بر نمی گردم زیرا که گفته ام استقلال یا مرگ و شما برادران ملکی و نظامی بهمین عهد بمن بیعت کرده اید و باید عهد خود را بسر برسانیم. و در این فرصت نشر اعلان جهاد را بتائید اشتهار اول مدنظر گرفت و انتشار داد که تفصیل آن در آغاز جریانات مهمه سال ۱۲۹۸ ش در این کتاب می آید.

متن پیام اعلیحضرت امان الله شاه

[بعنوان وایسرا نائب السلطنه هندوستان]

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ دوشنبه (۱۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق (۳) مارچ ۱۹۱۹ م یعنی بروز چهارم جلوس رسمی خویش پیامی از کابل برای وایسرا نائب السلطنه هندوستان فرستاد و متن از اینقرار است:

بعد از القاب: من آرزو دارم که دوستم جلالتمآب نائب السلطنهٔ حکومت برتانیهٔ کبیر و نیرومند را در امپراتوری هند ، از چگونگی جنایت الم انگیز قتل غیر قانونی و ناعادلانهٔ پدر مستوفی خویش اعلیحضرت سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان پادشاه حکومت افغانستان مطلع سازم. با ضرب گلولهٔ تفنگچه ساعت سه صبح در بستر شاهی خویش بروز سه شنبه (۱۸) جمادی الاول ۱۳۳۸ هجری قمری مطابق (۲۰) فبروری ۱۹۱۹ در دوران اقامت در گله گوش در قلمرو شاهی خویش در دست یک خائن غدار به شهادت رسید. و من شک ندارم که جلالتمآب شما دوست من، از این حادثهٔ المناک بسیار متاثر خواهید شد. راجع به حرمت گذاشتن به تمام شرایط بیطرفی و کردار درست و روابط دوستانه یی که در گذشته و حال اعلیحضرت پدر متوفی و شهید من نسبت به حکومت نیرومند دوست من نشان داده احتیاج به بیان ندارد. من دوست جلالتمآب شما، بامر اعلیحضرت متوفی پدر مقتول و سعید خویش، نائب مختار در پایتخت کابل مقرر شدم و خودم را در هر صورت بحیث امیر جانشین سلطنت میدانم و خودم را مستحق میدانم که در این فرصت انتقام خون پدرم را بگیرم. مردم و اهالی پایتخت کابل و اطراف و اکناف آن سادات، علماء، طبقات عساکر و همچنان خارجی هائی که در کابل اقامت دارند به اتفاق و متحداً و با اشتیاق تمام برضا و رغبت و به آزادی برای من دوست شما سوگند وفاداری یاد کردند. و من به اعتماد بخداوند تاج سلطنت افغانستان را در پایتخت کابل در بین هلهلهٔ مردم و عساکر بسر نهادم. و به امید خداوند بدین امر مبادرت ورزیدم. سپس عساکر حکومت در مرکز جلال آباد راه راست را بطرفداری ما گرفتند و کاکایم نصرالله خان را که منحیث غاصب و بدون هیچ حق خود را در جلال آباد، امیر اعلان کرده بود، رد نمودند و برای من سوگند وفاداری یاد کردند. در نتیجه که کاکایم سردار نصرالله خان تخت سلطنت را ترک داده و برادرانم سردار عنایت الله خان و حیات الله خان و سایر

اعضای خاندان شاهی که بدوعهد و پیمان وفا بسته بودند، پیمان وفاداری شانرا غیر قانونی پنداشته وعهد وفاداری در کابل بمن نمودند و مرا بحیث امیر و پادشاه شناختند. پس باتکاء بدوستی و همدردی که بین ما وجود دارد و وجود خواهد داشت، من خودم را مفتخر میدانم و واجب دانستم که شما را از این امر مطلع نمایم.

برآن دوست ما پوشیده نماند که حکومت مستقل و آزاد افغانستان آماده است در هر زمان و موقع بنابر ایجابات دوستی موافقت ها و معاهداتی را با حکومت مقتدر انگلستان که در راه تجارت برای ما و شما مفید باشد، بنماید. باقی احترامات دوستانهٔ مرا بپذیرید.

نامهٔ تعزیت برای اعلیحضرت امان الله شاه از طرف وایسرا نائب السلطنهٔ هندوستان (۲۶) حمل ۱۲۹۸ ش، ۱۵ - اپریل ۱۹۱۹ م

بعد از عرض احترام من از شما خبر تاسف آور و الم انگیز فوت بیموقع پدر محترم تان اعلیحضرت متوفی، امیر حبیب الله خان، سراج الملة والدین را گرفتم علائق دوستی دیرینهٔ حکومت برتانیه و حکومت افغانستان مجلس تعزیت مشترکی برپا داشته است. در حالیکه افغانستان ضیاع یک زمامدار بزرگی را که در راه بهبود و سعادت مردمان مملکت خویش کوشان بود و از روی سیاستمداری عاقلانه مملکت را از آتش جنگ جهانی که بهمین روز ها پایان یافته نجات بخشید، تعزیت میگردد، حکومت برتانیه فوق یک دوست وفادار که در سرتاسر دورهٔ زمامداری خویش بین دوحکومت اتحاد استواری را تأمین داشته بودند نیز تعزیت می گیرد. من متشکرم ازینکه مطلعم نمودند که اهالی کابل و اطراف و اکناف شما را باتفاق آراء بحیث امیر شناختند سادات، علماً، طبقات نظامی و ملکی بشما بیعت نمودند و عموی شما سردار نصرالله خان خودش را خلع نمود و برادران شما سردار عنایت الله خان و حیات الله خان و دیگر اعضای خاندان شاهی و عساکر جلال آباد سوگند وفاداری برای شما یاد نمودند. مسرور و شادمان شدم از اینکه شما فرمودید که بر دوستی وهمدردی که بین دو حکومت وجود دارد و وجود خواهد داشت ، متکی میباشید. این دوستی برآن معاهدات و تعهداتیکه ضیاءالملة والدین فقید با حکومت برتانیه نموده وبد و سراج الملة والدین فقید آنها را تائید کرده بودند بنیاد گذاری شده است و چیزیکه من از فرمودهٔ شما فهمیدم این است که حکومت افغانستان عزم واراده دارد که بر همان اساس گذشته عمل نماید. برعلاوه شما فرمودید که حکومت افغانستان در هر زمان و موقع آماده است بر اساس ایجابات دوستی چنان موافقت ها و معاهداتی را عقد نماید که به سود تجارت هر دو حکومت باشد.

ازین نکته برمی‌آید که ایجابات تجارتی افغانستان به بعضی تعهدات و معاهداتیکه در بالا ذکر شده احتیاج دارد. در وقت سوگواری و عزاداری نمی خواهم بیش از این صحبت کنم. لیکن بحکومت

افغانستان اطمینان میدهم که من هر زمان و وقت آماده خواهم بود که حکومت اعلیحضرت هر موضوعی را که مورد دسترس ما بگذارد مورد غور و مداقه قرار دهیم و من همواره در آینده مانند گذشته سعی خواهم نمود که نهال روابط دوستی بین هر دو حکومت را پرورش دهم.

پیام امان الله شاه به نمایندهٔ سیاسی حکومت افغانستان در هند

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ چهار شنبه (۲۱) برج حوت سال ۱۲۹۷ ش مطابق (۱۱) مارچ ۱۹۱۹ م به سفیر و نمایندهٔ سیاسی حکومت افغانستان در هند پیام فرستاد و اعلان کرد که: حکومت افغانستان آرزو دارد بیاری خداوند (ج) در مدت کوتاه یکی از معروفترین و معزز ترین حکومات جهان گردد. وفرمانی در این وقت صادر فرمود که:

۱. افغانستان باید از نگاه سیاست داخلی و خارجی آزاد و مستقل باشد.
۲. مردم باید از نگاه سیاست داخلی و خارجی آزاد و مستقل باشد.
۳. مردم باید آزاد باشد و هیچکس زیرفشار و ستم نباشد و قانون بایست در افغانستان حکومت کند.

و ازین متن فرمان دولت افغانستان مستقل نیز به نمایند گی سیاسی افغانستان در هند خبر داده شد تا همه اتباع افغانی از این موضوعات مهم مطلع باشند.

گزارش ایام جلوس امان الله شاه بقرار اظهار سردار محمدنادر خان سپه سالار

سردار محمد نادر خان[1] سپه سالار نوشته است: "مع الاسف اعلیحضرت امیر حبیب الله خان در سالهای اخیر سلطنت شان که از نقطهٔ نظر سیاسی و اثرات حرب عمومی خیلی مهم بود. مصروفیت زیاد پیدا کرده همه امور را به برادر و فرزندانش سپرده خودش را گل بیخار قرار داد. از یکطرف این بی اعتنائی اعلیحضرت و ازجانب دیگر تشبثات غرضجویانهٔ احزاب خیانت، در سفر شتائی سنه ۱۲۹۷ ش موکب سراجی که حسب معمول سنوات ماضی بمعل آمده بود، به شکار گاه کله گوش لغمان آن شاه مظلوم را در لیل پنجشنبه (۱۸) جمادی الاولی سنه ۱۳۳۷ ق شهید ساخت. سردار نصرالله خان نائب السلطنه باجنازهٔ امیر شهید از لغمان وارد جلال آباد شده و در عین زمان سلطنت خود را هم اعلان کرد.

---

[1] محمد نادر خان بتاریخ (۲۱) برج حمل سال ۱۲۶۲ شمسی در دیره دون هند تولد یافت و درسال ۱۲۸۰ ش وارد کابل و در سال ۱۲۸۱ ش خواهر او بعقد نکاح امیر حبیب الله خان گرفته شد در سال ۱۲۸۲ ش به منصب کندکمشری اردل های حضور مقرر گردید و در سال ۱۲۸۴ ش برکه حضور و درسال ۱۲۸۵ ش بهمراه امیر به سفر هندوستان رفت و در سال ۱۲۸۵ ش بهمراه امیر بدورهٔ افغانستان و در سال ۱۲۸۷ ش به منصب جرنیل حضور و در برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۱ ش نائب سالار حضور و در سال ۱۲۹۳ ش تا ۱۲۹۷ ش همه ساله بهمراه امیر حبیب الله خان به جلال آباد میرفت و در همین شبی که کشته شد نیز در همان خیمه گاه خودش و برادرانش معیت امیر را داشتند.

سردار عنایت الله خان معین السلطنه و سردار حیات الله خان عضدالدوله و دیگر افراد خاندان شاهی که در جلال آباد حاضر بودند و شاغاشی های حضور و عموم زعمای امور و قوای نظامی و افراد ملکی مشرقی باو بیعت کردند.

امیر نصرالله خان اطلاع این امارت خود را طوریکه بعامهٔ نقاط افغانستان مخابره کرد، بمرکز کابل به سردار امان الله خان عین الدوله (که حیث وکالت یکنیم ماههٔ مرکزی را داشت و دراین ایام موعدش هم بسر رسیده بود و می باید که در جلال آباد می آمد) نیز فرستاد، و از وی تقاضا کرد تا بیعت عموم طبقات مرکزی را گرفته توام بیعتش بحضور بفرستد. لیک عین الدوله امارت نصرالله را تحت تنقید گرفت و اراکین ملکی و نظامی مرکزی را با خود متفق کرده نه تنها از فرستادن بیعتش انکار بلکه خودش مدعی تاج و تحت شده در کابل بیک طمطراق[۱] زیاد سلطنتش را اعلان و به امیر نصرالله خان و عموم طرفدارانش انذار[۲] حرب فرستاد.

در عین زمان از یکطرف تمام ذرائع خبر رسانی افغانستان زیر سانسور گرفته شد، و تمام معابر و خطوط مواصله را تحت نظارت شدید عسکری گرفتند و از طرف دیگر ذریعهٔ اعلانهای اشتعال آمیز خود و تبلغات جمیعت های متعدهٔ پروپاگند چی که بهر سمت و هر نقطهٔ مخصوصاً در مشرقی به تعداد زیاد ذریعهٔ موترها اعزام و در ظرف شش ساعت به فتح آباد مواصلت و از آنجا پیاده شده در اطراف ذیحق و امین و صالح الاماره بودن عین الدوله و قاتل بودن امیر نصرالله خان و ذی مدخل بودن تمام هیأت معیت او به پروپاگند شروع و بمردم از عطاپاشی و خطاپوشی و بخشش های حکومت امانی داستانها را تذکار و اعلانهای رقت افزای امانی را که به تعداد زاد برله حکومت کابل و بر ضد حکومت جلال اباد باخود داشتند توزیع و عامهٔ اهالی وتمام افرادنظامی را بنام خونخواهی امیر شهید تخصیص داده می گفتند که عین الدوله تنخواه عسکری را فی ماه بیست روپیه منظور و به عسکر امر میکند تا در القای یک بلوا و برپا کردن یک آشوب قیامت نما علی الفور اقدام نمایند و تمام هیأت معیت امیر نصرالله را تارومار و عمائد واراکین سلطنت آنرا گرفتار کنند[۳] در اثر این تشبثات اساسی و اقدامات مؤثرهٔ حکومت امانی نه تنها سلطنت نصرالله سقوط بلکه یک هرج ومرج شدیدی سرتاسر مشرقی را فرا گرفت، اشخاص معظم واراکین بزرگ حکومت سراجیه که در ان ضمن خاندان سردار یحیی خان و فامیل امیر نصرالله خان و

[۱] طمطراق بمعنی کروفر و شان و تجمل - چون استقلال کامل افغانستان را اعلان نمود استعمال این کلمه بعید نمی نماید (وکیلی).

[۲] بند دادن و ترسانیدن.

[۳] کلمات بلوا و برپا کردن یک آشوب، آیا مقصد از همان جملاتی است که امان الله شاه در اشتهار خود انتقام خون پدر و هم مسئلهٔ استقلال کامل را یاد کرده و یا مقصد دیگر بوده زیرا که آشوب شور و فتنه و غوغا معنی میدهد و در حالی که امان الله شاه از حقوق آزادی تامهٔ افغانستان دفاع می نمود.

منسوبین و متعلقین سردار عنایت الله خان معین السلطنه هم شامل بودند یکی بعد از دیگری بندی شده محبوساً بکابل فرستاده شدند. چون مسئلهٔ خونخواهی امیر شهید یک آلهٔ موفقیت حکومت امانی و بهترین ذریعهٔ بدنام ساختن آن اراکین سلطنتی قرار داده شده بود که در مشرقی به متابعت معین السلطنه و دیگر دودمان شاهی به امیر نصرالله خان بیعت کرده بودند همین که آن بازار طلسم بدون استعمال سلاح و یک مقاومت جدی در اثر یک پروپاگند فرضی و تحریکات انقلابی شکست و میدان برای امیر امان الله خان خالی ماند، و قاتل اصلی را هم نه تنها او خوب می شناخت بلکه اکثری از اهالی افغانستان میدانستند که کجاست و می شناختند که کیست[1]؟

لهذا اولتر منسوبین خاندان سردار یحیی خان مرحوم که در ان ضمن سپه سالار هم بود رها کرده شدند و بعد از ان معین السلطنه خلاص شد، تنها امیر نصرالله خان مظلوم بندی ماند، و در همان محبس جانش را بجان آفرین سپرد".

و نوشته است: "بالجمله چون امیر امان الله خان بدون اشکال و موانع تاج و تخت افغانستان را اشغال و میدان را از اعمام و برادارانش ربود، در صدد تحکیم و تشئید قوائم امارتش در دیگر ولایات و حکومات افغانستان برآمد و در پی شناختاندن خویش بحکومت انگلیز افتاد، زیرا که باوجود اعمام و اخوان بزرگش ازین ادعای لا استحقاق شاهی او همانطوریکه در داخل افغانستان تمام زعمای امور و اولیای حکومت و عامهٔ ملت در ورطهٔ حیرت و استعجاب افتاده در موضوع قبولیت او به شاهی افغانستان تردد داشتند حکومت انگلیز هم رسماً از شناختن او بشاهی افغانستان در حالیکه هم معظم و برادران بزرگش موجود بودند استنکاف[2] داشت درین موقع شاه امان الله خان بحیرت افتاد که بکدام اصول جلب توجه ملت را بخود حاصل و هم حکومت انگلیز را بشاهی خود قانع سازد. همان بدون تدقیق و سنجش (در موقعیکه از عسکر و ذخائر حربی خود هم معلوماتی نگرفت ونه آنقدر پولی داشت که بتواند مصارف مکمل محاربه را تاجریان طبیعی آن تأمین کند".

بهترین طریقهٔ موفقیت را در اشغال مقام سلطنت انداختن ولولهٔ جهاد را در ملت اسلامی افغانستان دانسته در بدو امارت خود اعلان غزا را محض ازاین نقطهٔ نظر دارد.

---

[1] چون در شب قتل امیر حبیب الله خان سردار محمد نادر خان سپه سالار و برادران و بنی اعمام او شان حاضر بودند. باید در این نوشته تصریح می گردید و این عبارت رمز در تاریخ تاثیر نمی کند زیرا که سپه سالار از سال ۱۲۸۲ شمسی تا سال ۱۲۹۷ شمسی همه ساله بهمراه امیر رونق افزای جلال آباد میشدند و در این دورهٔ لغمان نیز حاضر بودند و باید مخفی نمی گذاشتند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

[2] برای بود که امان الله خان روز جمعه (۲) حوت استقلال کامل افغانستان را اعلان نمود. ونصرالله خان در همین روز معاهدات گذشته را با انگلیس تأیید نمود و باید از جلوس بالاستقلال این پادشاه گیرندهٔ انتقام خون پدر و مبلغ آزادی شرق استنکاف می ورزید (وکیلی پوپلزائی).

تا باین وسیله وحدت حقیقی ملت را که در همچه مواقع نظر به اقتضای طبیعی و مقررات دینی و ذوق فطری وشجاعت جبلی ملت دیانت طویت افغانستان خود بخود بوجود می‌آمد.

تشکیل و ازاین مراعات جذبات عمومی و چیزیکه دائماً ملت افغانستان در هوس و آرزوی آن می تپیدند و از فقدان آن بخود می پیچیدند جلب محبت مردم رابخود تحصیل و باین وسیله پادشاهی خود را برانگلیز بقبولاند.

هرگاه عقیدت چنین باشد که امان الله شاه بوسیلهٔ ابلاغ استقلال کامل سلطنت خود را برازخود وبیگانه وحتی به سرسخت ترین مخالف استقلال افغانستان قبولانید پس نباید عبارت «ادعای بلا استحقاق شاهی» را بکار برد وهم نباید اقدام او را بامر جهاد بدون تدقیق و سنجش تلقی کرد. اینکه گفته شده است:

"در موقعیکه از عسکر و ذخائر حربی خود هم معلوماتی نگرفت" دلیل این است که ملت افغانستان در راه جهاد استقلال عسکر او و تمام ذخائر حکومتی و ملی در ید اختیار او بود. چه اگر این توانایی را نمی داشت در حالیکه هیچگونه امداد و اعانت خارجی هم برای او میسر نبود و هم نمی خواست پس قوماندان های محاذات به جبهات سه گانه بکدام نیروی مقاومت از کابل عزیمت کردند. و اینکه مردم از امارت نصرالله خان فوراً روگردان شدند دلیل این بود که او از سنه ۱۳۱۳ قمری [۱۲۷۴ ش – ۱۸۹۵ م] رابطهٔ خود را با انگلیس قایم کرده و هم در روز جلوس خود از انتقام خون برادر و حصول استقلال قطعاً حرفی بر زبان نیاورده و هم مردم به حقیقت میدانستند که نصرالله خان و دوبرادر زادهٔ بزرگش کفایت سلطنت بالاستقلال افغانستان را ندارند.

چون سردار محمد نادر خان در عهد امیر حبیب الله خان در مدت (۱۱) سال از کندکمشری تاسپه سالاری رسید و پنج سال همدران عهد سپه سالار و به نصرالله خان در جلال‌آباد بیعت نمود و بر خلاف او در کابل صالح محمد خان نائب سالار به امان الله شاه بیعت نمود و بپاس آن «سپه سالاردرجه اول» رتبه یافت، این حرکت خالی از مخالفت شدید نگذاشت، چراکه سردار محمدنادرخان طرفدار امارت نصرالله خان و پیروزمندی دولت امانیه را در برابر او یک پروپاگند تلقی نمود[1] و دیگر از تمام ذرایعی که سلطنت امانیه را تأسیس و مستقر گردانید انکار ورزید، و مخالفت او با طرفداران سلطنت امانیه آغاز شد و اینکه [تشبثات غرضجویانهٔ احزاب خیانت] یاد نموده معلوم نمی گردد که مخاطب شاه کدام جمعیت

---

[1] سردار محمد نادر خان از سال ۱۲۸۲ ش تا سال ۱۲۹۷ شمسی همه ساله بهمراه امیر حبیب الله خان به جلال‌آباد رفته و در سفر آخرین و شب کشته شدن آن مظلوم در کله گوش نیز حاضر بود. و درحالی که از همراهی خود در سفر هندوستان [۱۳۲۴ ش] و دورهٔ افغانستان و آخرین سفر خود بدورهٔ لغمان و محبوس شدن خاندان خود در جلال آباد یاد می نماید پس معلوم است که از تمام جریانات اطلاع داشته اند، ولی مهمل و مجهول گذاشتن این یک واقعهٔ خیلی مهم از چه باعث بوده است.

ها بوده‌اند.

و اینکه نوشته است: *"عین الدوله اراکین ملکی و نظامی مرکزی را با خود متفق کرد"* ثابت گردید که اهالی پایتخت اعم از ملکی و نظامی جانبدار او بودند و به مخالفین او مجال مقاومت ندادند. و اینکه خاندان سپه سالار و شاغاسی ها در جلال آباد بحکم غلام رسول هراتی محبوس شده بودند باید یاد آور میشدند.

و نوشته است: "مرحوم امیر نصرالله خان نائب السلطنهٔ عصر سراجیه که بعد شهادت برادرش اعلیحضرت امیر حبیب الله خان سراج الملة والدین در مشرقی بنابر تکلیف عمومی براریکهٔ پادشاهی نشست و در اثر پروپاگند حکومت امانیه در اواخر سنه ۱۲۹۷ سلطنتش سقوط کرده خود آن مظلوم به چنان یک محبس شدیدی افتاد که در آن به مدت قلیلی جانش را به جان آفرین سپرد"[۱].

هر گاه بنابر تکلیف عمومی براریکهٔ پادشاهی نشست، باید عموم مردم از وی پشتیبانی می کردند و اما این ثابت است که از طرف یک جمعیت محدود به امارت قبول شده بود، و همینکه عساکر مقیم جلال آباد از جلوس با استقلال امانیه شنیدند فسخ بیعت نمودند، نصرالله خان در اول مظلوم نبود و اما بعد واقعهٔ قرغه به مظلومیت گرفتار شد.

و نوشته است: "یقین داریم اکثری از اهالی افغانستان از اسباب وعلل این واقعه پوره واقف اند". این حرف بجا است که حافظه اجتماع حقائق تاریخ را حفظ می کند و چنانکه محتویات این کتاب به نقل قول مهمترین اشخاص شامل راز آن سلطنت و مهمترین اسناد و آثار مطبوعات و نشرات آن دوره فراهم آمده است.

توضیح

در صفحهٔ (۹۳) جلد اول کتاب نادر افغان طبع کابل نوشته شده است که:

"امیر نصرالله خان اطلاع امارت خود را طوریکه بعامهٔ نقاط افغانستان مخابره کرد، بمرکز کابل به سردار امان الله خان عین الدوله که حیث وکالت یکنیم ماههٔ مرکزی را داشت و در این ایام[۲] موعدش هم بسر رسیده بود و می باید که در جلال آباد می آمد نیز فرستاد".

نکتهٔ قابل توضیح آن است که یعنی عین الدوله موعد وکالتش بسر شده و بدون حیث رسمی در کابل متمرکز مانده نخواست که به جلال آباد برود و ازین اشارت تمهید سیاسی بطور دیگر تلقی شده و در

---

[۱] این عبارت در کتاب نادر افغان در تحت کلیشهٔ عکس نصرالله خان ترتیب شده است. چون سردار محمد نادر خان طرفدار امارت نصرالله خان بود در عهد سلطنت خود آرامگاه او را بصرف پول حکومت افغانستان تعمیر نمود. سردار عزیز الله خان پسر او را سفیر مختار افغانستان در تهران مقرر نمود.

[۲] مقصد از ایام اول برج حوت سال ۱۲۹۷ شمسی است.

حالیکه حقیقت ازینقرار است:

امیر حبیب الله خان مطابق معمول همه ساله از تاریخ اول برج جدی سال ۱۲۹۷ ش قصد عزیمت بجانب جلال آباد نمود. سردار امان الله خان عین الدوله سومین پسر خود را برای مدت یکنیم ماه بحیث وکیل مقام سلطنت در کابل تعیین نمود و نسبت آمادگی سفر جلال آباد با آنکه خود تا روز دهم برج جدی در کابل بود امور حکومت مرکز را حسب الموعود بآن فرزند رشادتمند تفویض فرمود. و روز (۱۱) جدی [اول جنوری ۱۹۱۹ م] عازم جلال آباد گردید و در کابل گفت: پس از انقضای مدت یکنیم ماه ارجمند نورچشم عین الدوله به جلال آباد روانه شود و از همان تاریخ حرکت او ارجمند عضدالدوله [سردار حیات الله خان] بحیث وکیل مرکز سلطنت تا ایام بازگشت امیر از جلال آباد ادامه بدهد. و به عین الدوله و همکاران نظامی و ملکی او توصیه نمود که پیوسته مصروف امور بوده و دقیقه یی از دقائق را نامرعی نگذارید.

بتاریخ (۲۰) برج دلو که می بایست عضدالدوله از جلال آباد وارد کابل گردد، چون عضدالدوله دچار کسالت مزاج شده و در نمله مریضی او شدت کرد و طبیعتش نخواست که در آنجا بیشتر توقف کند در همان دهۀ دوم برج دلو واپس به جلال آباد رفت. چون عین الدوله بقرار توصیه وتاکید پدر خود متصدی و مسئول امور مرکز قرار داده شده بود از وصول خبر مریضی برادر اندرش سردار حیات الله خان عضد الدوله متاثر شده تاشب اول برج حوت سال ۱۲۹۷ ش بر وظیفه مهمه دورۀ وکالت سلطنت دوام داده در کابل متمرکز ماند، وطبعاً تا زمان ورود امیر حبیب الله خان از جلال آباد بکابل مکلف بود که عهدۀ وکالت مرکز را ادامه میداد. و دلیل عدم عزیمت عین الدوله از کابل به جلال آباد فقط همین مسئله است و بس.

سهم خاندان علیا حضرت در ساختمان دولت امانیه

مسماة سرور سلطان والدۀ سکۀ امان الله شاه از طرف پدر فرزند سردار شیردل خان بارکزائی و از طرف مادر فرزند مسماة بی نظیر سلطان پوپلزائی و در صحنۀ سیاست داخلی هم متکی بهمان دوطایفۀ بزرگ ابدالی «ثم درانی» بوده و از آن دو نیروی قومی و ملی که رسوخ و نفوذ سیاسی و عسکری از قدیم داشتند، استفاده نکرده است.

وچنانکه در ایام مریضی و فوت امیر عبدالرحمن خان در تأسیس امارت سلطنت همسر خود سردار حبیب الله خان مصدر فعالیت های بزرگ گردید و بدین واسطۀ تحریکات جدی او افراد نخبه و سرشناس ملکی و نظامی طایفۀ درانی از سردار حبیب الله خان طرفداری و پشتیبانی نموده رسالۀ شاهی و هم جمعیت هر دو قوم را حاضر هر نوع فداکاری ساختند.

جلوس امیر حبیب الله خان پنجشنبه (۱۰) برج میزان سال ۱۲۸۱ شمسی مطابق (۱۹) جمادی الآخر ۱۳۱۹ قمری وموافق (۴)اکتوبر ۱۹۰۱ میلادی است.

امیر حبیب الله خان این مراتب همت او را فراموش نکرد و بتاریخ پنجشنبه (۱۳) رمضان المبارک سنه ۱۳۲۱ قمری مطابق ۱۲۸۲ شمسی (علیا حضرت سراج الخواتین) لقب داد و ملکهٔ معتبر و رسمی و سرخیل بانوان افغانستان گردانید. و این پسر علیا حضرت یعنی سردار امان الله خان (۱۲) سال عمر داشت و تا این وقت نام آن ملکه در فرمانها [والدهٔ نور چشم امان الله خان] نوشته میشد.

و از تاریخ (۱۰) میزان ۱۲۸۱ ش ادعای بی بی حلیمه «بوبوجان و پسرش سردار محمد عمر خان» در امر سلطنت فسخ گردید ولی این کینه ورزی سردار محمدعمر خان ابن امیر عبدالرحمن خان تا خاتمهٔ عمر باقی ماند.

و بهمان اعتبار بود که لارد کرزن درياد داشت ماه دسمبر سال ۱۸۹۱ م حبیب الله خان را بحیث جانشین پدر برسمیت شناخت و اعلیحضرت خطاب نمود.

سردار امان الله خان که در شب پنجشنبه (۵) ذیقعده الحرام سنه ۱۳۰۹ ق مطابق (۱۰) برج جوزای سال ۱۲۷۱ ش [۳۱ می ۱۸۹۲ م] در نزدیک ده زرگر پغمان بدنیا آمد. در سنه ۱۳۲۲ ق خطاب عین الدوله یافت و دخیل امور سیاست گردید و درسنه ۱۳۲۸ ق در مکتب فنون حربیه داخل و در زمان حیات پدر سه بار به وکالت مقام سلطنت برگزیده شد. چون اعتبار واقتدار طایفهٔ مادر داشت از سائر شاهزادگان حتی از کاکا و دو برادر بزرگ سبقت می برد.

چون در اصول طایفهٔ درانی تصریح شده بود که باید فرزند ملکهٔ رسمی در انتخاب سلطنت مقدم باشد این دلیل نیز مدنظراهل سیاست و از همان جهت بود که سرشناسان خاندان های وقت اغلب بدور سردار امان الله خان عین الدوله جمع میشدند و این رجال اغلب از طایفهٔ پدر و مادر علیا حضرت بودند. و افراد رسالهٔ شاهی که از سنه ۱۳۱۰ ق و ۱۳۱۹ ق جلب و احضار یافته شامل خدمت بودند. تحت تاثیر همین سیاست قرار داشتند و رسالهٔ درجه اول قشون شاهی «غنداردل» بود که صالح محمد خان ولد دادمحمد خان جنرال غندار دل و این شخص از اولادهٔ وزیر شاه ولی خان «قبیلهٔ بامی زائی طایفهٔ پوپلزائی و ملکه سلطان جدهٔ علیا حضرت از همین خاندان و هم جان بیگم بنت محمد اکبر خان بارکزائی عیال صالح محمد خان و جان بیگم مذکوره شاه بوبو لقب داشت و دختری کاکای علیاحضرت بود.

بی نظیر سلطان و الدهٔ علیا حضرت که آن محترمه از اولادهٔ سردار شاه علم خان پوپلزائی بود، قوم و تبار خود را همیشه به جانبداری نوادهٔ خود توصیه و تحریک می نمود.

سردار فقیر محمد خان شاغاسی مامای سکهٔ علیا حضرت پسر و هم چهارد اماد خود را بطرفداری عین الدوله ترغیب می نمود. که اینک در این تاریخ سیاسی نامهای چهار دختر و داماد های او را می نویسم:

۱. دلبر سلطان، عیال سردار امیر محمد خان حکمران محال غزنین (بارکزئی)
۲. مزاری سلطان، عیال محمد ابراهیم خان سرپروانه ثم وزیر عدلیه (بارکزئی)

۳. خورشید سلطان، عیال محمود خان امین نظام ثم وزیر مالیه (قوم پوپلزائی)
۴. عذراء سلطان، عیال محمد ولی دروازی که اخیراً وکیل مقام سلطنت گردید.

سردار فقیر محمد خان درهفتهٔ اول یعنی قبل از جلوس رسمی امان الله شاه از مردم چهاردهی و پغمان برای عین الدوله بیعت گرفت. چون مردم از بیم لشکرکشی امیر نصرالله خان جرئت نمی توانستند گفتند: هرگاه نصرالله خان غالب گردید میگوییم فقیر محمد خان شاغاسی از ما مردم بیعت گرفت و مسئولیت نداریم. و همچنان پسرش نظام الدین خان خدماتی بنفع دولت امانیه نموده است که در صفحات این کتاب به نظر میرسد.

چون علیا حضرت بنت سردارشیردل خان لویناب است. خاندان مذکور که بنام شاغاسی خیل معروف و اولادهٔ یسین خان بارکزائی اند.

از آغاز تا انجام دورهٔ امانیه یعنی از زمان طفولیت او تا خاتمهٔ سلطنت امانیه نهایت خدمتگذاری و فداکاری نموده اند. که درتاریخ امانیه از آنها نام گرفته میشود و معروفترین رجال آن خاندان در دورهٔ امانیه: بابامحمد سرور خان، سکندرخان، سلطان علی خان، محمد ابراهیم خان، عبدالعزیز خان، یاور محمود خان، خواجه محمد خان اند.

علی احمد خان نیز از همین خاندان است که چهاردفعه بدولت امانیه مخالفت نموده است. و اما مصادر خدماتی هم شده است.

وخلص آنکه امان الله شاه به نیروی حسن اخلاق و مدارا به خلق و به نیروی فکرو تدبیر خاندان وطایفهٔ مادر که او را در کار دولت و حصول استقلال تامه و عدالت اجتماعی مشورت نیک میدادند و خصوصاً که در روز جلوس خصوصی آن و ثیقهٔ موکد بسوگند نوشته و باقبول هر نوع فداکاری بحضورش تقدیم نمودند بقوت روحی و فکر ی امان الله شاه بیشتر افزوده شد. و از همین شهرت که طائفهٔ درانی جانبدار امان الله شاه بودند و در این هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش یکبار دگرو رسماً و علناً ثابت نمودن تمام اقوام و قبائل افغانستان جانبدار او شده بیعت نامه ها فرستادند. و چیزهایی که امان الله شاه بمردم و عده داد. مردم بدل باور کردند که این فرزند ملکهٔ معتبر که نسل بالنسل زادهٔ بزرگان افغان است ، همین اعتبار را دارد.

چون سلطنت بیگم بنت شاهزاده مودود درانی[مادرمحمود طرزی] بود، علیا حضرت به نسبت قومیت پدر و مادر به محمود طرزی و اولادش که عمر ی به مسافرت تیر کرده بودند، نیز شفقت و محبت بسیار نمود و ثریا دختر او را برای پسر خود عین الدوله به ازدواج گرفت و این وصلت نیز به نفع دولت امانیه تمام کرد. محمود طرزی به علیا حضرت احترام داشت. محبوسینی که در ایام جلوس امان الله شاه از حبس رها شدند، ممنونیت نموده می گفتند: که عین الدوله به سفارش و توصیهٔ مادر و جدهٔ محترمه خودش چند بار از احوال محبوسین در محبس خبر گرفت، پول نقدو البسه و در ایام زمستان

پوستینچه بخشید و وسیلهٔ تقدیم عرائض ما بحضور امیر حبیب الله خان گردید تا آنکه در این جلوس خود ما را بطور عموم از قید و حبس رها فرموده. کنیزی و غلامی را برطرف ساخت. فراریان را از خارج احضار و شامل کار گردانید.

دیدار سردار فقیر محمد خان از سردار نصرالله خان در مجلس

سردار فقیرمحمد خان[1] درانی فوفلزائی (شاغاسی) که در سنه ۱۲٦۲ قمری [۱۸۴۴میلادی] در گذر دیوان بیگی وکیل الدوله واقع قریب بالاحصار کابل از بطن مسماة ملکه سلطان کواسهٔ وزیرشاه ولی، قدم بعرصهٔ وجود گذاشته و اینکه پدرش سردارمحمد عمر خان بهمراه امیر محمدافضل معاونت های زیادی درسمت جنوبی و ولایات شمالی نموده و هم خودش در وقت جلوس امیر حبیب الله خان در تحریک اقوام و تفری رسالهٔ شاهی مصدر فعالیتی شده بود و هم اینکه مامای سکهٔ علیاحضرت بود، خاندان سلطنت بوی علاقه و احترامی قائل بودند.

ودر سنه ۱۳۲۲ قمری [۱۲۸۳ شمسی] دراین وقتی که امیر حبیب الله خان برادر خود سردار نصرالله خان را «نائب السلطنه» لقب داد، گفت:

سردار نصرالله خان جزو وجود والای ما می باشد، ویک تعداد سرداران ذی قوم و علمأ و فضلاء درجه اول را از مصاحبین و مشاورین در بار اوتعیین نمود که مانند در بار سلطنت بدربار نائب السلطنه همچنان قرب و اعتباری داشته امور را به مصحت ومشورت در پیش ببرندودرهمین سنه که اراده نموده ام نائب السلطنه برای سررشته و باخبری احوال رعیت بد وره بروند، و به هزاره جات و قندهار و فراه وهرات و میمنه و ترکستان و قطغن وبدخشان میروند، همراهی و همفکری چندتن از معززین قومی که تجارتی دارند سبب کامیابی می گردد.

سردار فقیرمحمد خان این خواهش امیر را پذیرفت و آغاز این حرکت (۲۷) جمادی الآخر سنه ۱۳۲۲ قمری [۱۹۰۴میلای] است این رفاقت و درباری سالیانی باقی ماند و بروزهای در بار رسمی و احتفالات ادبی انجمن حضور او اشتراک می ورزید چرا که در بارعلم پروری داشت.

در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش در وقتی که سردار نصرالله در ارگ کابل محکوم به حبس گردید. سردار فقیرمحمد خان بپاس همان رفاقت های سابق اراده نمود که در عمارت کوتی باغچهٔ ارگ از وی دیدار نماید، و برای این بار باز دید از حضور نواسهٔ خواهرخود «اعلیحضرت امان الله شاه» اجازه

---

[1] تاریخ وفات او شب شنبه (۲۷) حوت سال ۱۳۰۰ شمسی مطابق(۱۸) رجب سنه ۱۳۴۰ قمری است. و در ایام جلوس اعلیحضرت امان الله شاه در تحریک و ترغیب اهالی چهاردهی وهم اقوام قندهاری برای خدمت جهاد اسلامی خدمت زیادی نموده است.

خواست. و گفت: برای اداء فاتحه نزد او می روم و این باز دید جنبهٔ سیاست ندارد. چون در امر استقرار دولت سراجیه و امانیه همکاری و معاونتی نموده بود، امان الله شاه منظور نمود و اما با چنین گرفته گفت: او مسؤلیت بزرگ دارد. و این فقیر محمد خان گفت: برای من که عمرم در مرحلهٔ اخیر رسیده لازم که یکبار او را به بینم. نظام الدین خان ناظم پسرش همراه بود.

سردار نصرالله خان حین که سردار فقیر محمد خان را دید بی اختیار گریه بروی غلبه آورد و گفت: این سوز گریه در این لحظه برای من از این جهت حاصل شد که شما امیر کبیر و امیر محمد افضل خان و امیر شیرعلی خان و امیر اعظم خان و امیر عبدالرحمن خان و برادرم امیر صاحب شهید را از نزدیک دیده اید و یادداشت هایی از واقعات گذشته در حفظ خاطر دارید، مردان حق شناسی پاس آشنایی و دوستی را فراموش نمی کنند و چنانکه شما فراموش نکرده دراین گوشهٔ تنهایی از من یاد نموده اید، آفرین به همت شما و آفرین به نجابت شما و من هم فراموش نمی کنم. و گفت: درجلال آباد انتظار اخبار دار السلطنه را داشتم و همینکه پیام ارجمند نورچشم عین الدوله صاحب برای من رسید و نوشته وگفته بودند اگر بطرف تگاو و با کوهستان ولغمان میروید مانع ندارد و اما جلال آباد را بگذارید که ما آنجارا کار داریم، باوصفی که بقرار حکم خودشان برفتن آن سمت ها مجاز بودم، آمدن خود را بدارالسلطنه بحضورشان مناسب دیدم و این است که سعادت دیدار میسرآمد و حال ایجا می باشم و باقی عزت و ذلت بیدقدرت کاملهٔ حضرت داور بی مثال جلته و عظمته است و مابندگان را در این عالم سریع الزوال چه مجال و چه توان حسن مقال. و از شما محبان مهربان همین توقع اخوت و برادری داریم تا هرچه صلاح حال مردم جامعهٔ اسلامیهٔ افغانیه و مآل دولت فیروزی نصرت این خطهٔ مقدسه بدانید بهرفرد خاندان که مستغرق احوال خودیم بدنانید و مشورت بدهید و ناصحانه سخن بگویید تا راه خطاو خلاف را نپوییده براه صواب خیر عالمیان روان باشیم. در حال که ماهمه بی پدر و بی سر شده ایم بیشتر از هر وقت دیگر محتاج براهنمایی و مشورت اخوان واعیان و کافهٔ خیر خواهان دولت و مملکت می باشیم.

سردار فقیر محمد خان از سراسر بیانات و اظهارات سردار نصرالله خان که بسیار سنجیده و شمرده حرف میزد، فقط این نکته را خوبتر و دقیقتر استنباط کرد که او بر مزد اناند که یعنی امان الله شاه را از راه مشورت و مصلحت و نصیحت متوجه احوال داشته باشید. درموقع بازگشت که بحضور اعلیحضرت امان الله شاه رسید. از مختصر بازدید سردار نصرالله خان اشارتاً یاد آورشده از شرح طول کلام منصرف گردید. و به سلسلهٔ طول کلام دیگر مباحث موقع یافته به اعلیحضرت گفت: در هر هفته اقلاً یکبار در حضور شما باید مجلس مشورت منعقد گردد و بشرطی که علماُ و فضلاء و متنفذین قومی و اولسی هم که قدمای آبادی خویش یادداشت های از هر قبیل دارند در آن مجلس بقدر لزوم حق شمول داشته باشند. و اما در مجالس رسمی و عمومی چون وابستگان شما بنابر حفظ رسوم دربار و آداب عمومیه سخن بصراحت خصوصیت گفته نمی توانند و بی تکلف افادهٔ مطالب نمی توانند، بهتر است در هر یک ماه یک

و یا دو مراتبه جلسات خاص و خصوصی خاندانی هم تشکیل بفرمایند، و همانطوریکه نیست خاص و خالص شما بخیر و منفعت اسلام افغانستان وکل مسلمانان جهان است، یقیناً که این مشورت ها هم بتائید امر و ارادهٔ شما تمام می کند، وخلص آنکه مشورت ها اگر خصوصی است ویا عمومی سراسر پر از مفاد است. واز خداوند متعال برای شما وهمهٔ دولت خواهان شما توفیق خیر میخواهم که همیشه بهمین فکر وعقیدت دینی خود استوار باشید، قرآن کریم خود بشما تعلیم ومشورت میدهد وباید از صحبت علماً وفضلاً ونخبهٔ وکلاء فقهای ملت دور نباشید وچنانکه دور نیستید ود راولین اشتهار خود نوشتید: [ویشاورهم فی الامر....] وپانزده سال قبل که امیر صاحب پدر بزرگوار شما رتبهٔ نائب السلطنه داد گفت:

"عالیجاه ارشد ارجمند کامگار عزیزالوجود سردار نصرالله خان جز و وجود والای ما می باشد واین مقرری ارجمند موصوف را خاص باری بازخواست رعیت خود منظور فرمودیم که حق مظلوم را از ظالم بازخواست نموده سر رشته های لائق را بقرار هدایت سرکار والا بر وی کار بیارد تا خدا بخواهد رفاهیت و سررشتهٔ رعیت بخاطر خواه سرکار والا کامل شود". و باین رمز وانمود ساخت که یعنی برای همه مسائل اسناد باید شاهد آورده شود. نصرالله خان تا اواسط ماه سرطان سال ۱۲۹۸ ش براحت می گذرانید واما نسبت حرکتی که از جمعیت هواخواهان او در قرغه نمایان گردید، به حبس بیشتر گرفتار گردید. و الا شخصیت های دارای سوابق نمی خواستند که او دچار زجر وحقارت گردد.

توطئه ها وپرو پاگندها

پس از جلوس خصوصی ورسمی اعلیحضرت امان الله شاه [جمعه دوم ماه حوت وجمعه نهم ماه حوت ۱۲۹۷ ش] که پادشاه موصوف در اشتهارات ونطق های مکرر خود اخذ انتقام خون پدر خود ومسئله استرداد استقلال را بدفعات در محضر عموم بیان واعلان نمود. چون جمعیت های مخالفین در سرحدات افغانستان مصروف فعالیت بودند، بهترین وسیلهٔ پیشبرد مقاصد سیاسی خود این را دانستند که در بین خود ملت افغانستان تولید وحشت ودهشت نمایند، واشتباهات را در بین مردم بدرجاتی برسانند که امان الله شاه از مسئلهٔ استقلال که یگانه مرکوز خاطر اوست منصرف گردد ودر این عزم بالجزم ناکام گردد، واز شدت نفاق وتولید اشتباهات بنفع سیاسی خود کار بگیرند وبعد از کشته شدن امیرحبیب الله خان این خبر را جعل کرده انتشار دادند:

امیرحبیب الله خان درماه دلو در جلال آباد میگفت: این بار وقتی که بکابل برسم علیاحضرت را طلاق میدهم و امان الله پسر او را عاق می کنم ویک تعداد نفر رفقای همنشین وهمراز امان الله را محبوس ومفرور می گردانم.

چون این خبر بکابل رسید او از خوف جان در از بین بردن پدر خود اقدام ورزید. وگفته شد که بعد

ورود بابا محمدسرور خان از هرات تمهید کشتن امیرحبیب الله خان گرفته شد ویک شبکهٔ بسیار کلانی بود. واین خبرها مصادف بایامی بود که دولت امانیه به سوقیات عساکر آغاز کرده وهیأتی را برای ابلاغ افغانستان مستقل به مسکو واروپا تعیین داشته بود. امان الله شاه این خبرهای اتهامات بزرگ را در یک مجلس خاص رویت داد. رجال دربار گفتند: این تمهید از جانب فرد ویا هیأتی که در کشتن پادشاه اقدام کرده است، گرفته شده آیا امیرصاحب شهید که این مفکوره را داشت اینقدر فکر خام داشت که سیاست خود را در جلال آباد ودر محضر عام بیان کند. وحقیقت این است که دستهٔ قاتلین ویا فرد وهیأتی که راه را برای قاتل باز ساخته است، این حرف ها روی کار آورده است که مردم باور کنند باعث از بین بردن امیر علیا حضرت وفرزندش عین الدوله شده اند وآنها از بیم عواقب زندگانی خودشان دست به چنین کار زده اند.

وهم خبر دیگری پخش گردید که انگلیس و روس قصد کرده اند افغانستان وایران را تصرف کنند، عین الدوله برای اینکه غافل ماندن باعث محو وناکامی افغانستان می گردد، در از بین بردن پدر خود اقدام ورزید. اهل مجلس گفتند: وقتی که دولت امانیه اعلان استقلال از دست رفتهٔ افغانستان را نشر نموده وبشدت هرچه تمامتر تعقیب مینماید، ممکن مخالفین خارجی وهم اشخاص فتنه انگیز داخلی انواع این توطئه ها بکار ببرند ودر اخیر این شعر حافظ را خواندند:

چون براه کعبهٔ مقصود خواهی زد قدم

سرزنش ها گر کند خار مغیلان غم مخور

وافراد وجمعیت هایی که در مجالس سپرده شده وتحت استنطاق بودند، اقوام وخویشاوندان ومربوطین ومنسوبین آنها نیز این دسیسه ها میساختند. وچون منابع این توطئه ها ودسیسه ها نمایان بود، مردم واقع بین فریب نمی خوردند.

قطع معاشات نسبی

امیرعبدالرحمن خان، برای افراد خاندان محمدزائی بطور عموم که سنین عمرشان از دوازده بیشتر می بود، اعم از زن ومرد در سال سه صد روپیهٔ پختهٔ کابلی معاش نسبی مقرر نمود، ونیز کسانی که در سنه ۱۲۹۵ق و۱۲۹۶ق مصادر خدماتی شده ویا خسارات ملک ومال دیده بودند، از یکنیم هزار روپیه تا سه صد روپیهٔ پختهٔ کابلی در سال مواجب مقرره داشتند. واین اصول تا ماه دلو سال ۱۲۹۷ش معمول بود.

ودر برج حوت سال ۱۲۹۷ش [مارچ ۱۹۱۹م] این تصویب بعمل آمد که باید از تاریخ اول ماه حمل سال ۱۲۹۸ش معاشات نسبی بصورت عموم قطع گردد. واین قانون جدید از تاریخ شنبه اول حمل ۱۲۹۸ش [۱۹جمادی الآخر ۱۳۳۷ق - ۲۲ مارچ ۱۹۱۹م] نافذ گردید. وگفته شد که اشخاص از دورهٔ شباب وجوانی به مفت خوری وتن آسایی تربیت میشوند واز علم وهنر وکار وزحمت بی بهره مانده بار دوش جامعه محسوب میگردند. در این وقت داد وفریاد از بعض خاندانها بلند شد وعده یی از سرداران

عارض شدند که این حقوق برای ما بطور اعزازی منظور نگشته وما این حق را در بدل خدماتی که کرده ایم مستحق گشته ایم.

اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: اسناد تصادیق خدمات حاضر شود. چون اسناد اکثر شخصیت ها وخانواده ها حاضر نگردید، حکم اول انفاذ یافت. وبرای عده یی از سرداران که فی الواقع در مراحل مختلف خودشان وپدران شان مصادر خدمات ملکی ونظامی بنفع مملکت افغانستان شده واسناد دست داشت شان ثابت می کرد، حقوق ملی آنها را از طریق اراضی مکافاتی بعوض مواجب مستمری شان منظور وباعطای زمین زراعتی وباغ معاوضه نمود. میرمحمدعلی خان را وکیل فروش اراضی مقرر فرمود که از طرف پادشاه باشخاص قبالهٔ شرعی بدهد، که البته عدهٔ محدودی باین امتیاز نائل گردیدند واز اکثر سلب گردید.

منع جیرهٔ مقرره

از زمان امیرعبدالرحمن خان برای یک تعداد زیاد خانوار وابستگان بعض سرخیلان ملازمین مقرب که از سمت های دور واردشده واز مطبخ ارگ طعام طبخ شده جیره می بردند، وبدون آنکه جیره خواران کدام خدمتی به ملت کنند وبمحض خصوصیت خدمت شخصی وشناسایی دوره های سابق یعنی زمان مسافرت امیرعبدالرحمن خان ارتباط پیدا کرده از سالیانی بستنی های طعام از طباخ خانه شاهی اخذ وتناول می نمودند، اعلیحضرت امان الله شاه در بدوجلوس خود قطع فرمود واز روی عدالت اسلامی فرمود: چون هزاران نفر باطراف واکناف مملکت بفقر وفاقه در دشت ها ودره ها بسر می برند، بهتر است که ما این مصارف نان ودسترخوان را برای مصارف مکاتب وشفاخانه ها تخصیص بدهیم. چون این حکم نافذ شد خاندان های مفت خور اقوام سریتی ها سخت آزرده ومایوس شدند وحرف هایی می گفتند. واین نتیجهٔ مفت خوری وآموخته خوری بود.

اعدام

محمدصادق عکاس [پسرمحمداکرم سیمسار مشهور به اکوخان] ساکن قلعهٔ قافله باشی چهاردهی کابل، که اندک دچار خلل دماغ شده بود، در ایام جلوس اعلیحضرت امان الله شاه کارد برهنه یی بنوک چوب دراز بهمراه رشته بسته بدروازهٔ ارگ کابل داخل شده بطرف قصر روان بود، حینی که دستگیر شد گفت: انتقام پدر خود امیرصاحب شهید را می گیرم. واگر کسی متوجه او نمی شد ممکن صدمهٔ بزرگی بیکی از رجال دولت میرسانید، با آنکه گفته شد دچار خلل دماغ است، چون مصدر حرکت خاصمانه شده ولوله وهنگامه یی بوجود آورد، محکوم باعدام گردید. زیرا که عساکر همدران ایام نسبت به حرکات مخالفین حوصله نمی توانستند. ودر حالی که قاتل خنجر خونریز در دست داشت وجنون آمیز حرف های شدید می گفت.

حرکت سوء قصد علیه اعلیحضرت امان الله شاه

از جریانات ماه حوت سال ۱۲۹۷ش در این کتاب نوشته شد، چون امان الله شاه در مسئله استرداد استقلال افغانستان وتأسیس دولت مشورتی وقانونی اقدامات جدی وفوق العاده نمود، در خلال این ماه اول سلطنت آن پادشاه مخالفین داخلی وخارجی حرکت های سری وعلنی بسیاری نمودند. ودر اواخر برج حوت سال ۱۲۹۷ش ودر این ایامی که دولت وملت افغانستان سخت مصروف ترتیبات وتجهیزات عسکری برای جهات مختلف بودند، از طرف دشمنان استقلال افغانستان تمهید بس خائنانه گرفته شد که باید بوسیلهٔ یکی از خائنین زهر را در طعام آمیخته پادشاه آزادی بخش افغانستان را بکشند ودر این اقدام افغانستان را از مسئلهٔ مهم استقلال منصرف بگردانند وزمام امور را بدست کدام مخالف شان وحیثیت تاریخی افغانستان بسپارند.

این راز به توسط دائرهٔ یاوری حضور کشف گردید. خاندان شاهی امانیه وقتی ازاین سوء قصد اطلاع یافتند هنگامه و ولولهٔ بزرگی برپا گردید وبطور عموم باین فکر شدند که ازاین ساعت به بعد طعام سه وقتهٔ پادشاه تحت نظر دقیقترین ومعتمدترین فرد خانوادهٔ شاهی قرار داده شود، زیرا که تطبیق اشتهار استقلال ونظام مملکت امروز وابسته به صحت وحیات این پادشاه فداکار غمخوار ملت است. امان الله شاه که وجود خود را وقف خدمات افغانستان کرده واز فدویان دولت خود نیز در آغاز جلوس خصوصی طلب این همکاری کرده بود گفت: من خود و عده داده ام که حیات خود را در مدافعهٔ استقلال فدا می کنم. وفرق نمی کند که بوسیلهٔ زهر کشته شوم ویا شمشیر.

این دشمن قاتل داخلی باشد ویا خارجی. ولی میدانم که دشمن داخلی هم باشارهٔ سرانگشت خارجی این کار را می کند. وگفت: من پروای حیات خود را ندارم ولی اینکه در این حرکت حیات ملت برهم می خورد وحرف استقلال به تعویق میماند ودشمن شاد میشود. سخت متاثرم. ودر این وقت نظام الدین خان [پسر سردار فقیرمحمدخان شاغاسی مامای سکهٔ علیاحضرت صاحبه والدهٔ والدهٔ خود] را برعلاوهٔ وظیفهٔ ناظمی وسر رشته داری دربار رئیس پیشخدمتان حضور بعنوان پیشخدمت باشی حضور انور والا نیز مقرر نموده گفت: طعام سه وقتهٔ پادشاه تحت نظر دقت خاص آن فرد معتمد بوده نگذارد که خطری ازاین طریق متوجه افغانستان دراین مرحلهٔ حساس گردد[1]. نظام الدین خان در مدت چهارماه وتا آن ایامی که حرکت سوء قصد از قرغه دستگیر شدند وبجزاء عمل خودشان رسیدند، این خدمت

---

[1] این مربوط همان شبکه ئی بود که چهارماه بعد قصد کردند که بندر قرغه را گرفته امان الله شاه را حینی که از پغمان بطرف شهر کابل مراجعت نماید، بضرب تفنگ بکشند، دستگیر شدند وبعد محاکمه در قصر ستور اعدام گردید. واین وقت بطور ثابت فهمیده شد که محرک همان حرکت نیز همین جمعیت جاه طلب بود که برای پیشبرد مقصد دشمن آزادی افغانستان تعهد چنین خدمتی را نموده بودند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

محافظت صحت پادشاه را نموود وبه سائر وظائف تشریفاتی وانظباطی دربار می پرداخت زیراکه جهاد استقلال در همین مرور ایام بهار و تابستان سال ۱۲۹۸ ش ادامه داشت ومکاتبات سیاسی جاری و وظائف دربار سلطنت امانیه از هرنگاه نهایت مهم بود.

محکوم شدن نیک محمدخان گردیزی به حبس وضبط جایداد

نیک محمدخان ولد لعل بیگ خان ولد علم بیگ خان، چون خانی وکلانتری ملک گردیز مربوط این خانوادهٔ گردیزی بود، فرزندان لعل بیگ خان مذکور در عهد امیرعبدالرحمن خان بخدمت دربار پذیرفته شدند. نیک محمدخان در عهد امیرحبیب الله خان ایشیک اقاسی حضوری مقرر گردید. بتاریخ پنجشنبه اول حوت سال ۱۲۹۷ ش به امیر نصرالله خان بیعت نمود. وبدولت امانیه تسلیم نشد زیرا که از سابق با عین الدوله مخالف بود[1].

در همان هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش که غلام رسول هراتی ویازده نفر رفیق او در جلال آباد به بهانهٔ انتقام خون امیردست به وحشت واغتشاش دراز کرده بسیار نفر از سرداران وماموران دربار را بحکم خود محبوس وهفتاد نفر وکیل انقلابی از جانب خود تعیین نمود. نیک محمدخان مرتکب سهو بزرگ شده در جمعیت همان شخص شریر وپرمدعا شامل وبه فعالیت آغاز نمود. حینی که فرستاده گان دولت امانیه از کابل به جلال آباد رسیدند، محبوسین را بکابل انتقال دادند. وچند روز بعد که دیگر محبوسین از قید رها گردیدند. از روی اوراق تحقیقیه واطلاعاتی که بدولت رسیده بود، نیک محمدخان به حبس وضبط خانه واموال منقول واثاث البیت محکوم گردید.

خانهٔ نیک محمدخان در اول درگذر حضرت شوربازار کابل وبعد در حصهٔ شهرآراء [محل وزارت داخله] حویلی نشیمن از خود ساخت. ودر خلال سال ۱۲۹۸ ش در محبس مریض شد واز حبس رهایی یافت.

وروزی که یکنفر دوستش بنام گل حسن خان او را درکوهدامان بجای خود دعوت داد، در همانجا مسموم گردید یا اینکه در محبس مسموم ساخته شده بود ودر این وقت تاثیر نمود از بین رفت وحقیقت معلوم نگردید. خاندان او جنازه اش را در کابل نگذاشته در گردیز نقل داده در نزدیک قلعهٔ سرسنگ در جوار زیارت بخاک سپردند ومرقدش اکنون نمایان است.

چون مخالف دولت امانیه بود، طرفداران دولت امانیه با او مخالف شدند. زیرا که مخالفت ورزیدن

---

[1] نیک محمدخان در ایام زمستان از جلال آباد بطرف بعض دره ها برای استحضار دخترها برای خدمت حضور فرستاده میشد وآن دخترها به جاریه خانه سپرده میشدند تا به رسوم زندگانی تمدنی تربیت شوند. معلمی وسرپرستی آنها را «هاجره» اخت السراج می نمود. ومی گفت: برسوم زندگانی عصری آشنا شوید. مردم ازین وضع شکایت داشتند. علیاحضرت وپسرش عین الدوله - نیک محمدخان ایشیک اقاسی حضوری را روی این مسئله معاتب قرار داده محکوم بدشنام ها وطعنه ها ساخته شدیداً تهدید می نمودند. واین خوف بدل او باقی بود.

در یک مرحلهٔ حساس، در حقیقت مانع آوردن در مسئلهٔ استقلال تلقی شد. وهیأت تحقیقیه بوی گفتند: اینکه به امیر نصرالله خان بیعت گردید مسؤلیت ندارید زیرا دیگر مامورین عالیرتبهٔ عهد سراجیه نیز بیعت کرده بودند، واما بعداً دریک جمعیت شریر شامل شدند وباعلان دولت با استقلال امانیه اعتنا نورزیدن جرم شما را ثابت میسازد ودر برابر آن حرکت به حبس وضبط مال وجایداد مواجه شد. اما مدت حبس اوبیش از پنج ماه طول نکشید. انسان خورد قامت ونحیف بود، زجر محبس را تاب نیاورده مریض شد. واز قصه های مشهور او اینکه: در سمت جنوبی یک نفر دزد شریر جانی بنام «خانانی» پیدا شده وخیلی مردم از دست او زجر دیده بودند، امیرحبیب الله خان سه بار توسط نیک محمدخان برای او فرمان فرستاد وگفت: ترا عفو می کنم واما از فعل قتل وسرقت تائب شوید. خانانی فرمانرا آنطرف گذار کرده می گفت: ځه ځه دلته زه پادشاه یم زه دریک روز که قطار اشتر براه روان بود، خانانی بسرکردهٔ قافله گفت: زنان واطفال واموال مرا تا گردیز برسانید. چون مردم از دست او بسیار زجر دیده بودند. مالک اشتران در طول راه خفیه به عساکر حکومت اطلاع داد که در همین قافله زنان واطفال خانوادهٔ خانانی موجود اند. عساکر حمله کرده آنان را دستگیر نموده بکابل رسانیده به محبس سپردند. خانانی با چندنفر رفیق خود بطور خفیه در شهر آراء خود را بخانهٔ نیک محمدخان ایشیک اقاسی حضوری رسانید وگفت: شما وطندار ما هستید واسطه شوید که محبوسین ما رها شوند ومن و رفقایم توبه میکنیم. ایشیک اقاسی نیک محمدخان چای خواسته وعزت داری مهمانان نمود ودر خفیه به کوتوالی خبر داد که فوراً عساکر فرستاده اطراف حویلی مرا محاصره کنید.

خانانی بدست عساکر سپرده شدند ودر قصر ستور بروز دربار عام بحضور امیرحبیب الله خان معرفی شدند. خانانی گفت: امیرصاحب توهم مسلمان وماهم مسلمان هستیم پیش هرچه کردیم حال ما را عفو کنید. امیر گفت: بلی آنوقت که فرمان مرا بآنطرف گذار می کردید مسلمان نبودیم وحال که بدست آمده یی هردومسلمان شده ایم. وگفت: در خیاط خانهٔ شاهی چند دست لباس خلعت برای شما ساخته شده است که بعد نیم ساعت دربرخواهید کرد. خانانی که دزدحساس بود بهمین رمز پی برد که کشته میشوم. امیر گفت: از سوابق رفقای خود بیان کن. گفت: یکنفر به ناحق گرفتار شده واز جمعیت ما نمی باشد. وبعد از ان اعدام گردیدند. امیر گفت: ازینکه شش نفر انسان از ملت افغانستان کم شد یک مصیبت بزرگ میدانم. واما اینکه یک سمت بزرگ از دست او آرام شد، خوش شدم. زنان واطفال آنها را بعد از تحقیق رها فرمود.

درسال ۱۳۰۸ش نظر بخدمتی که عبدالغنی خان [برادر نیک محمدخان] از خود ابراز نمود قلعه بیگی ارگ مقرر گردید، وحکومت خانهٔ ضبط شدهٔ برادرش را برای وی بطور مکافات خدمت بخشید. چون آن ساحه تحت نقشه های جدید بود، بفروش رسانید ودر وقت طرح عمارت جدید وزارت داخله از

بین برده شد[1] ودر وقت خود از ساختمان های آبرومند کابل بود.

منشأ بلوا در قندهار

(حوت ۱۲۹۷ش - مارچ ۱۹۱۹م)

اعلیحضرت امان الله شاه عصر روز جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ شمسی در میدان نظامی کابل استقلال کامل افغانستان را اعلان نمود وفردای آن بذریعهٔ نشر اولین اشتهار بمردم داخل وخارج خاطر نشان ساخت که افغانستان ازین تاریخ کاملاً مستقل وآزاد است.

وصبح جمعه (۹) حوت باز در محضر عموم تکرار نمود. ودر هیمن روز اول جلوس برای رفع اختلافات شیعه وسنی نیز اشتهاری نشر نموده همه را براه اتحاد واتفاق اسلامی افغانی دعوت نمود ونشر هردو اشتهار دشمن استقلال را به تکان آورد.

وقتی امر آماده گی جهاد استقلال بذریعهٔ اشتهارات باطراف رسید - مردم با دیانت قندهار بیشتر از سائر اقوام دلیر افغانستان بر وفق اشتهار آن پادشاه مستقل ومجاهد فی سبیل الله مصمم امر جهاد شدند وبنام «حرز ناموس اکبر» مجتمع شده آماده گی فوری خود را در راه جهاد استقلال ودفع قواء دشمن در سرحدات شان دادند وبه تشکیل اجتماعات پرداخته بهمراه یراق واسلحه عزم بالجزم جهاد نموده می گفتند در راهی که اسلاف، قدم گذاشته بودند، قدم می گذاریم ومنتظر همین روز بودیم وجوش وخروش بزرگی در ظاهر شهر از خود نشان میدادند.

چون دشمن استقلال وآزادی افغانستان که همیشه از تفرقه وتولید نفاق در بین اقوام وطوائف بنفع خود تمام کرده بود، در این دفعه ودر این مرحلهٔ حساس تاریخ نیز بار دگر وبه حکمت خاصی طرح فتنه وبلوا در مرکز قندهار ریخت که همه اقوام مجاهد وفداکار را از راه مقصد پاک شان در اولین مرحله ناکام وبطرف یک نقطهٔ نفاق وبلوا متوجه گردانیده اسباب تأثر وتأسف عموم را بار آورد. وقصه ازینقرار است:

در روزیکه دسته های اقوام قندهاری سرگرم راه پیمایی وجمع آوری نفرهای قبائلی بعزم جهاد استقلال بودند، بطور غیرمحسوس یک کاغذی برخوردند که نوشته بود:

ای برادران معززین قندهاری شما برای جهاد با انگریز قیام کرده اید واز خود خبر ندارید که قزلباشان در شهر قندهار جوان وطفل سنی را می کشند. ومدخل منزل شخصی را نشانی گفته تصریح کرده بود که یک جوان خان زادهٔ با رسوخ قندهاری سنی را بی رحمانه کشته بزیر خاک های کثیف

---

[1] غلام محمد نیک زاد مامور وزارت امور خارجیه وغلام حیدر مامور دارالتحریر شاهی پسران نیک محمدخان گردیزی در این سالیان نزدیک فوت شدند اشخاص خلیق وشریف بودند.
دختر نیک محمد خان عیال قلندرخان پسرکلان حاجی محمودخان ولد احمدخان پوپلزائی بود و از ان محترمه فرزندانی موجود اند.

پنهان کرده است.

عده یی از مجاهدین از خواندن این کاغذ سراسیمه شده گفتند: آیا این حرف راست است ویا دروغ - مقتول فرزند کدام خانواده وقوم است باید خبر گرفته شود. چندین نفر باز گشت نموده در محل نشانی رسیده پس از جستجو جسد جوانی را دریافتند واین خبر آناً بعموم شهریان ومجاهدین رسید و گفته شد که ممکن چندین نفر دیگر بهمین طور کشته ودر زیر خاک شده باشد. مجاهدین برای وارسی حیات اولادشان بیک باره گی بطرف شهر روان شدند. وقتی جسد آن جوانی را که با نهایت بی رحمی کشته ونزدیک دهان دروازهٔ یک نفر شیعه مدفون شده بود، سخت متاثر وبرافروخته شدند، به مکالمه ومجادله آغاز و دست به قتال دراز کردند وبین سنی وشیعه آتش جنگ مشتعل گردید وتا درجه یی که زنان کاردها بدست گرفته بمیدان مبارزه حاضر شدند. مجاهدین گفتند: ما اول در اینجا جهاد می کنیم وبعد به جهاد مقابل فرنگی می رویم. وحرز ناموس اکبر را ازینجا آغاز می کنیم ویک غریو و و حشت عمومی برخاست وتا بدرجه ئی که اخیراً آخوندزاده عبدالحمید متولی خرقهٔ شریفه ومیرمحسن آقای پیشنی وتمامی دیگر علما وسادات ومشائخ وخوانین اهل تسنن قندهار اتفاق کرده طرفین سنین وشیعه رابوعظ ونصیحت بسیار زیاد از جنگ ومجادلات شدید مانع شدند. واین جریان از اول ظهور آن واقعهٔ هائله توسط واقعه نگار دارالحکومت قندهار بحضوراعلیحضرت امان الله شاه اطلاع داده شد.

ودر همین یوم وهفته قرآن مبارک که در صفحات مقدس آن خون انسان آلوده بود در مشهد رویت داده گفته شده بود که: یکنفر شیعه قرآن مبارک را بمقابل سنی ها در قندهار شفیع آورد - او کشته شد واینک خون آن که در این ورق ها دیده میشود، ازین وضع وحرکت فتنهٔ دیگر برخاست که تاثیر مخاصمت آن تا هرات رسید واز آنجا بکابل خبر داده شد.

اهالی قندهار به حکام می گفتند: مرگ نو مبارک باد، ما را ازین بلای داخلی نجات بدهید وبعد امر جهاد استقلال را ابلاغ فرمایید. واز حضور اعلیحضرت امان الله شاه استعطاف بحال خود می نمودند تا هیأت با صلاحیتی فرستاده تحقیق احوال نمایند.

اعلیحضرت بارسال فرمانهای شدید واکید بعنوان سرشناسان سنی وشیعهٔ قندهار خطاب نموده گفت که : شما همه مسلمان وازیک مملکت افغانستان هستید واین معلوم است که دست دشمن این مهلکه وبلوای عظیم را برای آن بوجود آورد تا شما برادران مسلمان را از راه جهاد اسلامی وافغانی مانع گردد وچنانکه هفته یی مانع ساخت. آن جوان مسلمان شهید راه استقلال شده است وقاتل آن بغضب الهی گرفتار شده ومیشود. اگر پسر وبرادر مرا کسی بهمین طور بکشد وبهمین طور بدهان یک دروازهٔ کوچه درتحت خاک تودهٔ کثیف دفن نماید - باز هم از ارادهٔ امر مقدس جهاد استقلال چنانکه بدفعات اعلان واشتهار کرده ام. نمی گذرم، ما وشما سنی وشیعه همه مسلمان هستیم، افغانستان در مرور گذشته بسیار از این مضرات دست دشمنان دین و وطن را دیده است وما بسیار ازین قربانی ها را در راه

دین و وطن خود داده ایم. مدفن شهداء ما که برای حرز ناموس اکبر جان سپرده اند در افغانستان بسیار نمایان است. برای امان الله سعادت وشرافت ابدی خواهد بود که اگر در راه حرز ناموس اکبر کشته شود.

غزا وجهاد اسلامی را فراموش نکنید وافکار خود را باین حادثات غم انگیز تغییر نداده براه مقصد پاک در پیش بروید. ما می شناسیم که این بلا از کجا وچطور نشأت کرد ومنشأآن کجاست وفتنه ها را کدام دشمنان بروی کار می آرد.

برای علما اهل تسنن وتشیع قندهار فرمانهای حاوی نکات بسیار مفید نوشته ارسال فرمود ودر باب رفع اختلاف سنی وشیعه که دستان خارجی همیشه آتش در بنیاد هستی هردوطایفه افروخته از هم جدا ساخته بود، چون قبلاً اشتهارات طبع ونشر نموده بود یادآورشد. وصدنفر از علماء وسادات ومشائخ وخوانین اعم از سنی وشیعهٔ قندهار را بکابل احضار فرمود تا آنکه در برج حمل سال ۱۲۹۸ش بکابل رسیدند.

شخصیت های مذکور گفتند: مصمم بودیم که برای عرض تبریک سلطنت واخذ هدایات در هر خصوص زودتر بکابل بحضور پادشاه مجاهد فی سبیل الله - برسیم واما خجالت داریم که چنین واقعه وحادثه یی را بچشم خود دیده بخدمت می رسیم. اعلیحضرت گفت: همینکه آن واقعه بهمت علماء ومشائخ قندهار حل شد خیلی خوش هستم ومن از شما حاضرین خواهش دارم که مردم سنی وشیعه را بطرف صلح وآشتی وبرادری وبرابری دعوت کنید که امثال این واقعه دگر باره از جانب دشمن ظهور نکند.

سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله صدراعظم را در رأس هیأت های نظامی وملکی که تعداد علماء وفضلاء ونویسندگان با تجربه وبا کفایت معیت اورا داشتند به قندهار فرستاد. وچون قبل از حلول برج حمل فتنه توسط علماء وحکام دفع شده وحالت استقرار دست داده بود، اعتمادالدوله بعموم امور وارسی کردن گرفت[1].

در برج حوت ۱۲۹۷ش خبر رسید که خوشدل خان نائب الحکومهٔ قندهار از انگریزها مبلغی از طلا گرفته ودر بدل آن یک تپه یی را وعده کرده است که بدست تصرف دشمن بسپارد.

این دسیسه چون برای سلب اعتماد اشخاص وتولید نفاق بکار آورده شده بود مورد قبول واقع نگردید. سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله حینی که به قندهار رسید در روز جمعه که تمامی اهل شهر وقریه های قندهار در مصلای عیدگاه حاضر بودند، چهارقطعه فرمان دستخطی اعلیحضرت امان

---

[1] برای اینکه مخاصمت بار دیگر آغاز نگردد، حکومت امانیه مناسب دید که هیأت تنظیمیه واصلاحیه همیشه در قندهار مؤظف تمام امور مرکز وسرحدات قندهار باشد.
وچنانکه اعتمادالدوله تا سال ۱۳۰۰ش در قندهار وهم عبدالعزیزخان یاور دوبار فرستاده شد واز خدمات هیأت های تنظیمیه در قندهار ودیگر ولایات افغانستان مسئلهٔ استقرار امنیت واستحکام اتحاد واتفاق اقوام وقبائل ومدافعه ومواظبت از امور سرحدات خیلی ها قابل قدر است. (عزیزالدین وکیلی - پوپلزائی)

الله شاه را در محضر عموم مردم نظامی وملکی وقومی بزبان خود قرائت نمود وحاوی نکات مهم وموضوعات جالبی بود ومخصوصاً مردم را به اتحاد واتفاق وترک بغض وکینه وعداوت دعوت می کرد[1].

نامهٔ محمود طرزی ناظر امور خارجیه که بعنوان اهالی قندهار نوشته شده ومنشأ فتنه را تصریح کرده بود، نیز در محضر عموم خوانده شد. مضمونی که سیدنورمحمدخان قندهاری در برج سرطان سال ۱۳۰۰ش به تردید خبر جریدهٔ الوکیل طبع هندوستان نوشته وبه نشر سپرده مربوط بهمین فتنه است که تفصیل آن ضمن جریانات سال ۱۳۰۰ش در این کتاب می آید. جریدهٔ مذکور در برج جوزای سال ۱۳۰۰ش نوشته بود.

امان الله شیعیانی را که در فتنهٔ سال ۱۲۹۷ش دست داشتند، از قندهار اخراج می نماید سیدنورمحمدخان این خبر غلط وخاصمانه را جداً رد نموده گفت: آن یک تعداد نفر برای زیارت به کربلای معلی رفته اند. واز مهربانی ولطف وشفقت اعلیحضرت امان الله شاه در حق شیعیان زیاد حرف زده است.

وصول تلگرام ها در تعزیت امیرحبیب الله خان وجوابات آن از طرف دولت وحکومت امانیه

بعد از نشر خبر قتل امیرحبیب الله خان واعلان امارت نصرالله خان بوقت ظهر پنجشنبه اول حوت سال ۱۲۹۷ش درباغ شاهی جلال آباد. واعلان سلطنت با استقلال امان الله شاه ساعت (۳) عصر جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ش درمیدان قصر سلامخانهٔ عام کابل. در خلال آن هفته وتا ماه ثور سال ۱۲۹۸ش تلگرام های تعزیت وتبریک امارت نصرالله خان وجلوس رسمی امان الله شاه که روز جمعه (۹) حوت ۱۲۹۸ش رسماً اعلان گردید. چون امارت نصرالله خان روز پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۸ش رسماً بدولت امانیه تابع وتسلیم گردید. حکومت امانیه وظیفهٔ خود دانست که به جواب آن همه تلگرام ها بپردازد واز اینقرار است:

"ازطرف مسلمانان سیلون جهت خاندان اعلیحضرت شهید اظهار افسوس وتأسف برسانید".

جواب: "بتوسط عبدالقادر صدر مجلس اسلامی سیلون بعموم برادران آنجا ابلاغ آنکه تلگرام ارسالی شما بحضور دیانت نشور شوکت مآب اعلیحضرت امیرامان الله خان واصل وبه همدردی شما تشکر حاصل گردید".(ناظر خارجیه محمود طرزی)

***

---

[1] امور انتظامیهٔ قندهار در برج قوس سال ۱۳۰۰ش به عبدالعزیزخان وزیرداخله تفویض گردید واعتمادالدوله عبدالقدوس خان بهمان تاریخ از قندهار عازم کابل گردید وروز پنجشنبه (۱۴) جدی ۱۳۰۰ش [۵ جنوری ۱۹۲۲م] وارد کابل گردید. از وظائف عمدهٔ هیأت های تنظیمیه در قندهار یکی اتحاد واتفاق اقوام وطوائف ودیگر حفظ سرحدات وتأسیس مکاتب وتشویق معارف واستحضار جوانان برای شمول در مکتب عسکری مدنظر بود.

"سکرتری انجمن سانتی پور، تعزیه نامهٔ همدردانهٔ شما از نظرفیوضات مظهر اعلیحضرت امیر امان الله خان پادشاه دولت مستقلهٔ افغانستان شرف گزارش یافت به تبلیغ اظهار خوشنودی اعلیحضرت از همدردی خالصانهٔ انجمن عالی خودم را مفتخر میشمارم". (ناظر خارجیهٔ دولت افغانستان)

***

"از لکنهو – ۲٦ فبروری ۱۹۱۹ – جناب مستطاب قونسل افغانستان مقیم دهلی مایان اراکین انجمن مؤیدالاسلام، فرنگی محل، اظهار قلق قلبی خود را بر مودت اعلیحضرت سراج الملة والدین مرحوم امیر حبیب الله خان رحمة الله علیه مینمائیم.

واز شما خواهش میکنیم که همدردی های صادقانهٔ ما به خانوادهٔ مغفور ابلاغ نمائید. ما دعا می کنیم که جانشین اعلیحضرت مرحوم ودیگر اراکین خاندان شاهی متحداً درقوت بوده قابل اخلاف تامور اسلاف خویش باشند". (مرسل: مولوی محمد سلامت الله سکرتری)

جواب از حضور اعلیحضرت امان الله شاه:

"جواب تلگراف شمایان از ملاحظهٔ حضور من گزارش یافت، شما برادران دین مبین حضرت سیدالمرسلین صلی الله علیه وآله وسلم که به فوت شهادت موت قبلهٔ امجدم اعلیحضرت سراج الملة والدین امیرشهید سعید رحمة الله علیه اظهار همدردی صادقانه ودعای قوت خلافت جانشین شانرا نموده اید کمال خوشی ورضامندی برای من حاصل شد، از حضرت او سبحانه تعالی همواره روش اسلامیهٔ شمایان را به ترقی خواهانم".

تلگراف مذکور بتاریخ چهارشنبه (٦) حوت ۱۲۹۷ش مطابق ۲۴جمادی الاول ۱۳۳۷ق وموافق ۲٦ فبروری ۱۹۱۹م بعمل آمده بود.

***

ترجمهٔ تلگراف موصولهٔ انجمن مؤیدالاسلام لکنهو مورخهٔ (۲۵) مارچ ۱۹۱۹م:

"بنام سفیرکابل – شمله: مهربانی نموده تلگراف مندرجهٔ قبل را بحضور اعلیحضرت امیرصاحب تقدیم نمائید. ما اراکین مؤیدالاسلام فرنگی محل لکنهو به صمیم قلب تبریکات بر تخت نشینی افغانستان را بحضور شما عرض مینمائیم وبرای اتحاد واقبال افغانستان ونیز برای تقویت مقاصد اسلام تحت حکومت اعلیحضرت والا دعا مینمائیم".

[المرسل: محمدیوسف سکرتری – سلامت الله نائب سکرتری مؤیدالاسلام]

جواب اعلیحضرت امان الله شاه:

"تبریکات وادعیات شما بحضور شاهانهٔ ما رسید اظهار سرور میکنم وکامیابی شما را که تائید اسلام است از الله تبارک وتعالی می طلبم".

(۲۵) مارچ ۱۹۱۹م مطابق سه شنبه (۴) حمل ۱۲۹۸ش وموافق (۲۲) جمادی الآخر ۱۳۳۷ق

است و(۲٦) روز بعد جلوس رسمی اعلیحضرت امان الله شاه وبه توسط نمایندگی سیاسی حکومت هندوستان در کابل - بدربار شاهی واصل شده است.

***

ترجمۀ تلگراف از کلکته - مورخ (۲۸) فبروری ۱۹۱۹:

"بنام نمایندۀ امیرصاحب افغانستان مقیم دهلی، مهربانی نموده این مضمون را بحضور اعلیحضرت امیرصاحب برسانید. مایان مسلمانان کلکته با اعلیحضرت امیرصاحب بصدق دل برقتل اعلیحضرت سراج الملة والدین اظهار همدردی مینمائیم". (مرسل: احمد موسی مصری امام مسجد ناخدا)

جواب امان الله شاه:

"خبر تلگراف شما از ملاحظۀ حضور من گزارش یافت، شما برادران دین مبین حضرت سیدالمرسلین صلی الله علیه وآله وسلم که به فوت شهادت موت قبلۀ امجدم اعلیحضرت سراج الملة والدین امیرشهید رحمۀ الله علیه اظهار همدردی صادقانۀ خود را نموده اید کمال خوشی ورضامندی برای من حاصل شد، از حضرت او سبحانۀ تعالی همواره روش اسلامیۀ شمایان را بترقی خواهانم.

(۸) جمادی الثانی سنه ۱۳۳۷".

***

(۸) جمادی الثانی ۱۳۳۷ق مطابق سه شنبه (۲۰) حوت ۱۲۹۷ش وموافق (۱۱) مارچ ۱۹۱۹ م است.

***

۱۳ ماه مارچ ۱۹۱۹:

"منجانب سوسائی ریوتر مقیم بمبائی، باسم جناب عالی نصرالله خان که ۱۲ ممبر مجلس مذکور کب تون اظهارحسرت قلبی وافسوس بسیار به وفات اعلیحضرت امیرحبیب الله خان مینمایندو بدرگاه حضرت رب العزت دعا می کنند که همه برکات بالای ایشان وبا نظام شاهی افغانستان نازل بفرماید".

۱۳ مارچ ۱۹۱۹ م مطابق پنجشنبه (۲۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش است.

چون نصرالله خان از تاریخ پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ ش مطابق (۲۷) فبروری ۱۹۱۹م از جلال آباد بکابل آورده شد، لهذا نظارت امورخارجیه جواب تلگراف سوسائتی ریوتر مقیم بمبائی را باین عبارت ارسال نمود:

"به همدردی وتعزیت دهی سوسائتی عالی شما، اعلیحضرت امیرامان الله خان پادشاه دولت افغانستان بنده خودشان را باظهار امتنان مأمور فرموده تبلیغ آنرا مفخرت میشمارم". (محمود طرزی ناظر خارجیه)

واقعات وجریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۸ هجری شمسی

شنبه اول برج حمل سال ۱۲۹۸ شمسی
مطابق (۱۹) جمادی الآخر ۱۳۳۷ قمری
و موافق (۲۲) مارچ ۱۹۱۹ میلادی عیسوی
[و این سال (قوی ئیل) یعنی سال گوسفند است]

ارسال مکاتیب از حضور امان الله شاه برای محمدیعقوب خان امیراسبق افغانستان

اعلیحضرت امان الله شاه در اوائل جلوس خود [ماه حوت سال ۱۲۹۷ش] از کابل به هندوستان برای محمدیعقوب خان امیراسبق افغانستان مکتوب فرستاد که بافغانستان تشریف بیارند. امیر محمدیعقوب خان اندیشه های زیادی را بخاطر راه داده جواب مکتوب را نفرستاد. اعلیحضرت امان الله شاه مکتوب ثانی فرستاد وهرچند هردومکتوب حاوی عبارات بسیار دوستانه وصمیمانه بود، امیرمحمد یعقوب خان موافقت نکرد، وطوری احساس می نمود که ممکن امان الله شاه از اقامت او به هندوستان تشویشی بدل دارد ودر صورت ورود بکابل شاید مساعدتی که وعده می کند بعمل نیارد ومانند نصرالله خان محکوم به حبس نسازد، وغرض این بود در این وقتی که افغانستان میخواهد استقلال خود را استرداد نماید، در اِثر تحریکات دشمن مصدر فعالیتی نگردد. چون امیر محمدیعقوب خان در این وقت شخص سالخورده ومریض بود، حرکات بیجا ننمود وکسی او را فریب داده نتوانست تا برضد افغانستان تحریک نماید. اما اعلیحضرت از نیامدنش بخاک افغانستان متأثر گردید که یعنی اگر کینه وکدورتی با پدر وجدم داشت در این وقت باید خواهش مرا می پذیرفت وبخاک میهن اصلی مراجعت می نمود. وچنانکه خواهیم دید بعد از او در سال ۱۳۰۲ش عبدالکریم پسرش مطابق به نقشهٔ دشمن رفتار نمود.

بازگشت محمود سامی بافغانستان

السید محمودالسامی در عهد دولت ترک عثمانی تعلیمات عسکری آموخته وهم شخص شاعر ونویسنده واصول موزیک عسکری را میدانست وچنانکه همدران دوره وقتی جماعه وارموزیک عسکری نیز بوده است. مذکور در سنه ۱۳۲۷قمری در این وقتی که یک تعداد ترکان احرار رسولی عثمانی بنابر انقلاب مشروطیت پراگنده شده التجاء ورود بخاک اسلامی افغانستان نموده وارد شده بودند، محمود

سامی نیز برای خدمات عسکری پذیرفته شد.

مکتب فنون حرب دفعهٔ اول در سال ۱۲۸۸شمسی [۱۳۲۷ق - ۱۹۰۹م] در کابل تأسیس و اولین معلمین آن خیری افندی ومحمود افندی وحسن حسنی افندی بودند.

محمود سامی بعد برطرفی خیری افندی، موقعیت بیشتر حاصل کرد وآنزمان از معلمین لائق فنون حرب شناخته میشد وچندسالی خدمات لایقانه یی در تعلیم وتربیت طلاب عسکری نمود. ویکی از شاگردان ممتاز مکتب فنون حرب که از محمود افندی وشوکت افندی درس عسکری آموخته سردار امان الله خان عین الدوله است.

در اواخر دورهٔ امیرحبیب الله خان در یکروز سردارعنایت الله خان معین السلطنه، محمود سامی را باتهام آنکه مشرب فرنگی دارد واما باطناً بطرفداری سردار محمدنادرخان که از وی شکایت کرده ومخالف تعلیمات عسکری افغانی وانمود کرده بود، در حرمسرای خود خواسته توسط سپاهیان لت وکوب بسیار نمود ودندانهای اورا بدهانش شکستانده بسواری اسپ تحت الحفظ از خاک افغانستان اخراج نمود. محمودسامی در این وقت در پشاور اقامت می داشت.

در هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ش بعد منحل شدن امارت نصرالله خان، از پیشاور نامهٔ تعزیت وهم تبریک سلطنت بحضور اعلیحضرت امان الله شاه فرستاد ونوشت که در حق من معین السلطنه «ناظر امور حرب» بقرار شکایت جنرال محمدنادرخان، ظلم کرده وخصومت او ومرا باین حقارت ومسافرت رسانید واین وقت که پادشاهی افغانستان بشما وارث حقیقی تاج وتخت رسیده وانتقام خون پدر شهید خود را که مارا پرورش داده بود، نشر نموده اید، من میخواهم که بحیث یکی از قدیمی خدمتان آن دولت واپس بلطف شما آمده مصروف خدمت شوم، ونوشت که: من عالم هستم وهم سید - ترک وفا نمی کنم.

چون التجاء باز آمدن بخاک افغانستان وآرزوی خدمت باین دولت نمود واینکه مذکور ستمدیدهٔ دست معین السلطنه ودر این وقت که نائب السلطنه ومعین السلطنه در ارگ کابل محبوس بودند، وهم اینکه افغانستان برای معلمی فن عسکری وهم ترجمانی لسان عربی وترکی باشخاص ورزیده ضرورت داشت التجاء او را منظور داشته فرمود که از پشاور وارد کابل شود. وحین ورود او را نگران مکتب حربیه وبعد بالقاب «جنرال وقوماندان مکتب فنون حرب» افتخار بخشید وبعداً لقب پاشا نیز بوی اعطاء نمود تا موجب سرافرازی او گردد. محمود سامی بهمان سوابق خدمت او که عالم فنون حرب وهم عالم فن موزیک ودر عهد امیر حبیب الله خان به منصب کرنیل نظامی مقرر واساس مکتب فنون حرب را خیری افندی وهمین شخص بقرار فرمان امیرحبیب الله خان، گذاشتند.

سردار عنایت الله خان معین السلطنه وسردار امان الله خان عین الدوله در مکتب فنون حرب درس میخواندند، موجب شهرت آن عده معلمین گردید. محمود سامی بهمراه معین السلطنه سردار عنایت

الله خان وسردارمحمد نادرخان قلباً کینه وتعصب شدید داشت.

مقام مکتب فنون حرب در اول قصر ناک باغ ثم قصر باغ مهمانخانه [مال آرشیف ملی] ودر برج سرطان سال ۱۲۹۸ش مهتاب قلعۀ چهاردهی قرار داده شد. قوماندان مکتب فنون حرب هرچند محمودسامی بود، اما اعلیحضرت امان الله شاه خود شخصاً از امور آنجا وارسی ونظارت میفرمود. بقرار پیشنهاد محمود سامی، مطبعۀ عنایت برای طبع نوت های درسی بآنجا نقل داده شد وقطعۀ نمونه نیز در همانجا تأسیس گردید وسه صد نفر شاگرد از جوانان صحتمند وتنومند بقسم نمونه تحت تعلیمات عملی عسکری گرفته شدند. محمودسامی که قبلاً بدورۀ ترک عثمانی وقتی جماعه دار موزیک عسکری نیز بود، وتجارب ومهارتی در آن رشته داشت، برای اجراء امور موزیک عسکری نیز فرصت داده شد. وانصافاً تا زمانی خدماتی هم نمود ومفصل احوال او در مدت ده سال دورۀ سلطنت امانیه در این کتاب می‌آید.

مذکور از ورود جمال پاشا در کابل ودخالت او در تعلیمات عسکری آزرده شد وبحضور اعلیحضرت امان الله شاه عرض کرد که: همین قدر خدمت از دست من پوره است وضرورت به ورود جمال پاشا چه دارد؟ اعلیحضرت بطریق ظرافت فرمود: جرنیل افندی! جمال پاشا را برابر یک تار بروتت نمی دانم خدمت خود را کنید پشت این حرف ها نگردید.

شنبه اول حمل سال ۱۲۹۸ش

امان الله شاه از تاریخ شنبه اول ماه حمل سال ۱۲۹۸ش باحضار واعزام عساکر بطرف سرحدات شرقی وجنوبی وغربی افغانستان احکام صادر فرمود و گفت:

در دهۀ اول ماه حمل یک یک فرقه از قواء منظم وبنام حفاظت سرحدات افغانستان تشکیل داده شود، و در نقاطی که خطر تجاوز احساس می گردد، دسته های عساکر متمرکز گردند. وبه سردسته های عساکر اعزامی این حرف تلقین فرمود که در برابر هر سؤالی بگویند ما مؤظف حفظ سرحدات مملکت خود هستیم وبرای دفاع مملکت واستقلال وتأمین امنیت کشور خویش مامور شده ایم واما تاریخ حرکت از کابل اول ثور خواهد بود.

عساکر شاهی که برای دفاع مملکت تعیین گردیدند عبارت اند از:

غند اردل واردلی ها ورسالۀ شاهی ومجاهدین قومی مشرقی تحت اداره وقوماندۀ سردار صالح محمدخان سپه سالار درجه اول وناظر حربیه.

سردار محمدنادر خان سپه سالار دوم [که تا این ایام محبوس بود] برای اعزام بطرف سمت جنوبی با یک فرقه عسکر شاهی وقواء ملی تعیین گردید.

سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله برای اعزام بطرف قندهار با یک فرقه عسکر منظم وهمراهی مجاهدین قومی قندهار تعیین گردید.

عزیمت بطرف شام شریف

هفت نفر کان شامی از اقوام شیخ محمدصالح مسدیه [صالح افندی - خسر محمود طرزی افغانی] که در زمستان سال ۱۲۹۷شمسی در کابل اقامت داشتند، در ایام جلوس اعلیحضرت امان الله شاه مصمم شدند که بطرف شام شریف عزیمت نمایند. در هفتهٔ اول ماه حمل سال ۱۲۹۸ش در ایام مصادف بآغاز جهاد استقلال اجازهٔ عزیمت بطرف وطن خود خواستند. ودر این وقت که محمودطرزی ناظر ادارهٔ امور خارجیه بود، بدستخط خود مکتوبی درباب مبلغ سفرخرج بعنوان محمدامان خان صندوق دار حضور نوشت وتاکید نمود که بزودی سررشته حاصل دارید که نفری معطل نشوند. واین است عبارت مکتوب:

«دفترخارجیه»

"عالیجاه محبت همراه محمدامان خان صندوق دار حضور پر نور معلی حفظ الله تعالی - درنیولا اسامی: عثمان وفخری ومحمد وحسین چاوش وصالح محمد ومحمدثریا واحمدافندی قوم ترک از حضور مبارک اعلیحضرت شهریاری مرخص گردیده که بخیر روانهٔ وطن خود جانب شام شریف می باشند، بنابران برای شما مرقوم میشود که حسب الامر مبارک اعلیحضرت فی نفر سه صد رپیهٔ پختهٔ کابلی که جمله وجوهات نفری مذکور دوهزار ویک صد رپیهٔ پختهٔ کابلی میشود بطور بخشش از خزانهٔ حضور برای نفری مذکور می دهید ورسید از نفری مذکور برای سند خود حاصل میدارید که در ثانی به موجب مرقومهٔ هذا ورسد نفری مذکور بجمع خود مجرائی حاصل دارید باقی والسلام فی ۲۴ شهر جمادی الثانی سنه ۱۳۳۷.

مکرر اینکه اگر درین خصوص از حضور مبارک اعلیحضرت پرسان می کنید هم بزودی سر رشته حاصل دارید که نفری معطل نشوند فقط ناظر خارجیه". «محمود طرزی»

(۲۴) جمادی الثانی سنه ۱۳۳۷قمری مطابق پنجشنبه (٦) حمل ۱۲۹۸شمسی وموافق (۲۷) مارچ ۱۹۱۹ میلادی عیسوی است. وهفت نفر مذکور از خاندان اسما رسمیه عیال محمود طرزی بودند. وسبب عزیمت آنها در این هفته از کابل وبزودی حرکت کردن آنها ازین لحاظ بود که بتاریخ (۱۱) حمل عساکر بطرف محاذات اعزام میشدند وجهاد استقلال آغاز می گردید.

محمدامان خان صندوق دار پسر بای محمدخان فراشباشی ولد محمدکریم خان ولد حضرت محمدخان است.

پیام نمایندهٔ حکومت انگلیسی هند از کابل به هندوستان

خان بهادر حافظ سیف الله نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند که از چندسال در کابل بحیث

نمایندهٔ سیاسی وسفیر بسر می برد وبروز (۱۱) ماه جدی سال ۱۲۹۷ش مطابق اول جنوری ۱۹۱۹م بهمراه امیرحبیب الله خان به جلال آباد رفت، وبتاریخ پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ش بقرار حکم امان الله شاه از جلال آباد تحت الحفظ بکابل احضار گردید وتحت نظارت قرار داده شد. مذکور از کابل به حکومت خود اطلاع داد که امان الله شاه بتاریخ (۱۳) ماه اپریل سال ۱۹۱۹م [۲۴ حمل ۱۲۹۸ش] در دربار اعلان کرد:

"من خودم ومملکت خودم را از لحاظ داخلی و خارجی کاملاً آزاد ومستقل اعلان کرده ام. بعد ازین مملکت من مانند سائر دول وقدرت های جهان آزاد است، به هیچ نیروی خارجی باندازهٔ یک سر مو اجازه داده نخواهد شد که در امور داخلی وخارجی افغانستان مداخله کند واگر کسی به چنین امری اقدام نماید گردنش را با این شمشیر خواهم زد".

امان الله شاه گفته های خود را خاتمه داده وبا ملاطفت به نمایندهٔ حکومت انگلیسی هند «یعنی من خان بهادر سیف الله » گفت: آیا چیزی که گفتم فهمیدی؟ من جواب دادم بلی فهمیدم.

تبعید میرزا نوراحمدخان سردفتر تحویلات از کابل بهرات

میرزا محمدحسین خان سعیدخیلی کوهستانی که قبلاً سر دفتر سنجش وکوتوالی کابل ودر سال ۱۲۸۳ش رتبهٔ مستوفی الممالک ونائب سالار ملکی ونظامی یافت ودر ماه حمل سال ۱۲۹۸ش بجرم مخالفت بدولت امانیه محکوم باعدام گردید. میرزا نوراحمدخان که با مستوفی مذکور همزلف یعنی باجه وخویش واهل راز وسردفتر تحویلات درعهد او بود، سوانح او تحت تحقیق گرفته شد ودر نتیجه محکوم به ضبط جایداد وفرار هرات گردید[1].

وچون یکی از واقعات مشهور اوائل عهدسلطنت امانیه فرار سردفتر تحویلات است در اینجا می پردازیم:

در صفحهٔ ۱۱۸۵ جلد سوم سراج التواریخ نوشته است: "میرزا نوراحمدخان نامی که با میرزا محمدحسین خان سردفتر سنجش وکوتوالی کابل هم زلف بود، در دفتر مذکور مرتکب خیانت شده چهارده هزار ونود ودو روپیهٔ کابلی وهفت شاهی ویک فلوس را از وجوه بقایای ذمگی مستاجران غزنین بواسطهٔ رشوت گرفتن مخفی داشته از اغماض ابراز نداد واین خسارت او بروی روز افتاده چون عهدنامه بدولت داده بود که اگر در مال دولت ورعیت چشم پوشی ولحاظ نماید وجانبداری کند واجب القتل بوده خونش هدر باشد، بامر حضرت والا «امیرعبدالرحمن خان» محبوس گردید ونخست حکم قتلش اصدار یافته بعد از سبب آنکه بخامهٔ اعتراف رقم کرد که اگر خیانت وی ثابت شود مضاعف از خود بدولت

---

[1] همزلف وباجه دو اصطلاح عام است و دوخواهر که عیال دونفر باشد بهردو نام یاد می کنند.

میدهد، از قتل رها گشت وپس از ثبوت خیانتش شهریار جرم بخش همچنانکه از قتلش در گذشته عفو کرد اصل مبلغ مذکور را بر مستاجران حواله دار حصول فرمود وبشمار مساوی آن میرزا نوراحمدخان نیز تحویل خزانهٔ عامره نمود".

میرزا نوراحمدخان چون باجه واهل اعتماد میرزا محمدحسین خان بود، درعهد امیرحبیب الله خان سر دفتر تحویلات مقرر گردید. ودر همین دوره ثروت زیاد اندوخت ودر باغبانان چهاردهی کابل و واصل آباد وکلوله پشته اراضی زراعتی وباغ ومنازل بدست آورد. در برج حوت سال ۱۲۹۷ش وماه حمل سال ۱۲۹۸ش در این وقت که میرزا محمدحسین خان مستوفی الممالک محبوس وتحت استنطاق واخیراً اعدام گردید، حکم شد که حسابات دورهٔ او از سال ۱۲۸۳ ش تا امروز تحت سنجش آورده شود. میرزا نوراحمدخان سردفتر تحویلات عهد سراجیه چون سوابق پرمسؤلیت حسابی داشت، جایدادش تماماً ضبط وخودش با عائله فرار هرات گردید و از راه هزاره جات در بهار سال ۱۲۹۸ش بدانطرف عزیمت نمود واین وقت نائب الحکومهٔ هرات بابا محمدسرور خان بارکزائی بود.

و در همان وقت بعد از آنکه واقعهٔ ریزه کوهستان وترکستان وهم جنگ استقلال خاتمه یافت، عفو شده واپس بکابل خواسته شد. اما باغ و زمین وقلعهٔ او که در قریهٔ باغبانان چهاردهی بود ضبط حکومت گردید.

و این جایداد در سال ۱۲۹۹ش برای محمدامین خان فراشباشی [پسر بای محمدخان فراشباشی] به مبلغ سی هزار روپیه وبه قسط سی سال بفروش رسید که تقریباً مفت بدست او رسید. زمین های کلوله پشته و واصل آباد برای میرزا نوراحمدخان مذکور گذاشته شد. برادر او میرزاعبدالله نام داشت ودرقریهٔ انچی چهاردهی سکونت می نمود.

در ماه حمل سال ۱۲۹۸ش جرم او آنقدر بزرگ جلوه کرده بود که حتی محمداسحق خان زرین قلم [پسرمیرزا غوث الدین خان] خویش و وابستهٔ او گفته بود:

ازین خاندان خود را کنار باید کرد. زیرا که اینها کارد خون پراند.

تیغ انتقام

روز جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷شمسی اعلیحضرت امان الله شاه برای انتقام خون پدر خود از مردم افغانستان کمک خواست. عبدالرسول خان یکنفر جوان فدائی وطن در برج حمل سال ۱۲۹۸ش در این وقتی که دولت ومردم آماده گی امر جهاد استقلال داشتند، نظمی گفت که در اینجا عیناً درج می کنم:

بیا که دامن گردون پراز سنگ است　　نوای شیشهٔ دلها قیامت آهنگ است
ایاغ لاله زخون جگر پر از زنگ است　　دریده پیرهن غنچه های دل تنگ است

فتاده گیسوی سنبل به پنجهٔ صرصر
زموج شبنم اشکست چشم نرگس تر

کباب سینهٔ بلبل بنوک خار جفاست　　قیامتی به گلستان ز ناله ها برپاست
نوای نوحه ز آهنگ قهریان برخاست　　که رونق چمن آن زینت سریر کجاست
بزیر خاک نهان گشــته تاجــدار چمن
شهید غدر خزان گشته شهسوار چمن
کشیده خار جفا باز خنجر بیداد　　شدست خرمن امید قهریان برباد
زند زسوز جگر باز بلبلان فریاد　　که باز بر سرمینای دل چه سنگ افتاد
جگر کباب ازین داغ عالم افروز است
شــراره یی از آه دل جهان ســوز است
چراغ بزم گلستان به صبحدم گل شد　　ایاغ لاله لبالب ز اشک بلبل شد
صدای نوحهٔ ماتم نوای قلقل شد　　که پایمال حوادث بهار کابل شد
بسوخت بال وپر آه آسمان پرواز
زشعلهٔ اختر سوز داغ سینه گداز
خزان چو رخت اقامت به بوستان افگند　　شرر به سینهٔ بریان بلبلان افگند
کنون که طرح جفا چرخ درمیان افگند　　شرر به خرمن امنیت وامان افگند
هــزار از غــم سلــطان گل جــگر خون است
که چشمها همه گی رشک رود جیحون است
جراحت دل بلبل محیط خون غم است　　که تاجدار گلستان شهید این ستم است
بزیر بار غمش سرو سرفراز خم است　　مقابل غم از رنج کائنات کم است
شکسـتن دل عشـــاق کار بازی نیست
بدامنی که بود داغ خون نمازی نیست
امید موکب سلطان گل بهار نماند　　میا بباغ که آن شاه نامدار نماند
دوای درد دل وسینهٔ فگار نماند　　میا که مرهم دلهای داغدار نماند
سپهر سفله تراز است بر سر پیکار
عیان نمود مس خویش گنبد دوار
سراج ملت ودین شد برادران خاموش　　بسوی شهر خموشان خموش رفت خموش
گداز درد دل پروانه ز بس زد جوش　　زسنگ خاره برآمد برون شرار خروش
گلوله یی بسر فخر ایشیا زده اند
تپانچه یی بسر سایهٔ خدا زده اند

سر شهنشه مارا بخون که آلودست　　کدام کافر مردود قاتلش بودست
ازین سبب همه زخم جگر نمک سودست　　که قاتل پدر مهربان نابودست

برادران وطن جان خود فدا سازید
بجان خصم شهنشاه آتش اندازید

برادران وطن شاه کشتن آسان نیست　　که قاتل شه اسلام زاهل قرآن نیست
یقین که در دل او ذره یی ز ایمان نیست　　نه آدم است نه دیو است بلکه شیطان نیست

هزار مرتبه از دیو بدتر آن مردود
که تارک شه اسلام را بخون آلود

ببین بخون که آلوده دست دامان است　　حذر نکرد که این پادشاه افغان است
یگانه گوهر بی مثل دُر دُران است　　زبیم او دل شاه فرنگ لرزان است

چو ملتش بجهان کـوس انتقام زنند
باوج چرخ برین طبل تنگ و نام زنند

گمان مبر که یتیمست قوم شاه شهید　　زشاه خلد مکان بازمانده ابن رشید
بانتقام پدر تیغ انتقام کشید　　سپهر کینه ور از هیبتش بخود لرزید

گمان مبر که بقـوم غـیور غیرت نیست
به ملتی که نجیبند ننگ وغیرت نیست

همه مطیع همین خسرو جوان بختیم　　بخدمتش بسروجان خود کمر بستیم
هزار شکر که آن عهد پیش نشکستیم　　مطیع امرشهنشاه خویشتن هستیم

هزار جـان گـرامی فـدای شاه وطن
نشان شاه شهید است تکیه گاه وطن

جوار مغفرت کردگار هردوجهان　　نسیم خلد برین وتنعم رضوان
نشاط بزم بهشت و وصال حور جنان　　دهد خدا به امیرشهید افغانان

بروی شاه، خدا چون در بهشت گشاد
بپادشـاه نو این تاج او مـــبارک باد

همیشه تا که بود دور گردش گردون　　بخون خصم بود تیغ دولتش پرخون
بزیر سایهٔ عدلش جهان بود مامون　　زعمر خضر شود عمر پادشاه افزون

رسول چاکر صدیقش از دل وجان است
گـواه صادق قولش همینکه افغان است

حبس واعدام شاه علی رضاء خان

به ساعت (۳) شب پنجشنبه (۱) حوت سال ۱۲۹۷ش [۱۸ جمادی الآخر ۱۳۳۷ ق - ۲۰ فبروری ۱۹۱۹م] امیرحبیب الله خان در کله گوش ولایت لغمان بضرب تفنگچه کشته شد وقاتل شناخته نگردید. بروزهای (۸) و(۹) برج حوت که عموم مامورین ملکی ونظامی وسپاهیان از جلال آباد بکابل تحت الحفظ آورده شدند، چون قبلاً میرزا محمدحسین خان مستوفی گفته بود: قاتل امیرصاحب شهید - شاه علی رضاء است ویا خود شریک قاتل است، نفری جلال آباد که درهمان شب واقعه در خیمه گاه کله گوش حاضر بودند، گفتند: نوبت پهره ومحافظت خیمه های قرارگاه شاهی از احمدشاه خان ولد سردارمحمدآصف خان وشاه علی رضاء ولد سید شاه خان بود، وچون ترتیب نوبت به نظامیان معلوم است از اوشان تحقیق شود. وگفتند: چون اهالی کابل ما عملهٔ دربار را قاتلین پادشاه میدانند وبروی های ما آب دهن خود را پرتاب نموده دشنام ها دادند، وبرای ما هم لازم است که عامل این واقعه را دریافت نمائیم و اول باید هیأت محافظین تحت تحقیق گرفته شوند. شاه علی رضاء کرنیل واحمدشاه خان بن محمدآصف خان مورد اشارت قرار گرفتند وگفته شد که دونفر صاحب منصب دسته های محافظ خیمه گاه امیر ومصاحبین مقرر بودند.

شاه علی رضاء که از جلال آباد تا کابل عهدهٔ محافظت محبوسین خاندان مصاحبان خاص را داشت، بهمراه احمدشاه خان بن سردار محمدآصف خان تحت محاکمه قرار داده شدند.

از حضور اعلیحضرت امان الله شاه چهار نفر از محررین دارالتحریر ودونفر کرنیل نظامی و هم عده یی از اهل دربار که علماً حضور نیز اشتراک داشتند، بجهت استنطاق مقرر شدند.

هیأت از شاه علی رضاء پرسید که در وقت ضرب تفنگچه نوبت پهره از که بود؟ شاه علی رضاء گفت: آنوقت نوبت احمدشاه خان ولد سردارمحمدآصف خان بود. احمدشاه خان درجواب سؤال هیأت گفت: آنوقت نوبت شاه علی رضاء بود. شاه علی رضاء مطلق منکر شد که من هیچ پهره نبودم. چون در دستهٔ سر میراسپور وسرخان اسپور وافراد سپاهی مقیم جلال آباد وهنگام دورهٔ سیاحت لغمان واین شب اقامت امیر در کله گوش ازمردم هزارهٔ جاغوری ومالستان تا اندازهٔ هشتاد نفر وجود داشت، از آنها سؤال شود، حرف راست ودروغ معلوم میشود، واین جریان محاکمه که چهل روز ادامه یافت انواع تحقیقات سری وعلنی نهایت زیاد بعمل آمد. ومعلوم گردید که سپاهیان مردم هزارهٔ جاغوری ومالستان بهتر خبر دارند. سپاهیان مذکور گفتند: در همین ساعت که آواز ضرب تفنگچه بگوش رسید، نوبت پهره از شاه علی رضاءخان کرنیل ما بود و ما نفری دستهٔ او حاضر ومحافظ بودیم.

هیأت از شاه علی رضاء پرسید هرگاه جمعیتی حاضر شود وشهادت بدهد که نوبت پهره از شما بود قناعت دارید؟

شاه علی رضاء گفت: اگر شاهدان از مردم سنی باشند قبول ندارم زیرا که آنها با ما مردم بغض وکینهٔ مذهبی دارند دروغ می گویند وتهمت می بندند واز تعصب سخنان باطل می گویند.

هیأت گفت: اگر شاهدان از مردم شیعه باشند قبول دارید؟

شاه علی رضاء در محضر هیأتی که از اهل تشیع وتسنن بصورت مستنطق وشاهد نشسته بودند گفت: بلی شاهدی مردم شیعهٔ هزاره را قبول دارم. وسبب این بود که او باور نداشت سپاهیان زیر دست خودش که مردم شیعهٔ هزاره اند شهادت بدهند وقبلاً باوشان گفته بود هر گاه کسی از شما پرسید مطلقاً منکر شوید که ما خبر نداریم ودر این وقت وساعت نوبت پهره ومحافظت از کر نیل ما وجمعیت ما نبود.

وقتی که دستهٔ شاهدان حاضر آورده شدند، هیأت از شاه علی رضاء پرسید که اینها را می شناسید، وشهادت اینها را قبول دارید؟ گفت: بلی بفرمایند چه میگویند. نفری جاغوری ومالستانی به تعداد هشتاد نفر گفتند: ما قاتل را نمی شناسیم که که است واما در ساعتی که این واقعهٔ قتل پادشاه رخ داد - نوبت پهره ومحافظت خیمه گاه از شاه علی رضاء خان کر نیل ما ونفری ما بود.

شاه علی رضاء به نفری هزاره عتاب نموده گفت: دروغ می گویید نوبت از احمدشاه خان بود. هزاره ها گفتند: آقا صاحب شما پیر ما وهم کر نیل ومنصبدار ما هستید - هر گاه دشنام بدهید ویا لت وکوب نمایید در برابر شما احترام داریم چیزی نمی گوییم، واما پهره خود شما بودید. شاه علی رضاء سخت متفکر شده از حرف زدن ماند.

و درین وقت عموم نفری اهل دربار وهیأت های نظامی گفتند: در صورتیکه پهره دار در وقت واقعه از پهره بودن خود انکار کند، وبعد بقرار شهادت زیر دستان خودش ثابت شود، وبرای دفاع انکار خود یک جمله گفته نتواند، لهذا بقرار قانون نظام شدیداً مسؤل است وبدون آنکه قاتل ویا شریک قاتل باشد بهمین جرم قاتل اعدام است. وچون ازین وضع راه را بر قاتل باز کرده وبرای رفع مسؤلیت خود فقط همین دلیل را یافته است که از پهره بودن خود مطلقاً انکار کند. وحال وظیفهٔ نظام است که قانون نظام را تطبیق وتنفیذ نماید. واین نتیجهٔ روز آخرین استنطاق بود، در خلال آن ایام اعلیحضرت امان الله شاه به نظام الدین خان ناظم [پیشخدمت باشی حضور] گفت:

چون من پادشاه ودر مقابل امر پروردگار از باعث حقوق هر فرد بندگان او مسؤلیت های نهایت بزرگ دارم ونشود که هیأت استنطاق بزور شلاق وقمچین از کسی اقرار بگیرد ویا از کسی بروی اغراض مراعات کند، از طرف من وظیفه دارید که در تمام این جریان سری وعلنی وارد بوده ورقه های سوال وجواب را بدقت ملاحظه نمائید. بقرار این یادداشت نظام الدین خان دریک بار در اتاق محبس نزد شاه علی رضاء رفت وگفت: شما اقرار کنید که نوبت پهره از من بود وشخصی از خارج خیمه گاه رفت وآمد نتوانسته است ودر آن صورت من مسؤلیت داشتم وباید از نفری داخل خیمه ها بازخواست شود. این هم باعث برائت خود شما وهم وسیلهٔ استنطاق از دیگران میشود. شاه علی رضاء بفکر اینکه مرا بازی میدهد. قطعاً

چیزی نگفت. نظام الدین خان بحضور امان الله شاه گفت: چون محمودجان در جلال آباد در حق شاه علی رضاء شفقت نموده وحتی او را سر کردهٔ هیأت محافظین خاندان مصاحبان خاص مقرر نموده بود، هر گاه محمودجان نزد او برود ممکن بعض سؤالات را جواب بگوید. اعلیحضرت - محمودخان [بن محمدشاه خان بارکزائی] را نزد او فرستاد. شاه علی رضاء در برابر سؤالات محمودخان همچنان ساکت ماند وفقط همین یک جمله را از وی پرسید:

شجاع الدوله را هم گرفته اند؟ ودیگر هیچ چیزی نگفت.

این حرف برای محمودخان تمسک شد و گفت نفری اهل دربار در آن شب واقعهٔ قتل پادشاه زیاد بود و شما تنها از شجاع الدوله نام گرفتید دلیل چه است؟

شاه علی رضاء گفت: محض پرسیدم دیگر هیچ خبر ندارم. محمودخان گفت: اطلاعات بحکومت رسیده است. گفته شده که تفنگچهٔ خود را پاک می کردی - موزه های خود را از پا کشیده بودی اسپ خود را در بیرون خیمه گاه خواسته بودی.

شاه علی رضاء گفت: موزه را از پا کشیده بودم باین دلیل که پایم درد می کرد. واسپ خود را نیز بهمین علت پادردی در محل نزدیک خواسته بودم. وتفنگچهٔ خود را که پاک می کردم چون صاحب منصب بودم کارم همین بود.

محمودخان بود چون باین نشانی ها اقرار کردید معلوم شد که شهادت اشخاص دروغ نبوده است. وقتی این خبر بحضور رسید، اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: هیأت استنطاق ازین یادداشت ها باید کار بگیرد. بروز دهم ماه حمل سال ۱۲۹۸ش که موضوع سوقیات عسکری بطرف جبهات از باعث جهاد استقلال به نظارتِ حربیه ابلاغ گردید. نظامیان گفتند: خدمت در راه مدافعهٔ خاک وطن وانتقام خون پدر ملت وحصول استقلال کامل بزرگترین افتخار ابدی هر فرد ما است، اما در این راه وقتی قدم گذاشته میتوانیم که خجالت عسکری خود را رفع کرده باشیم. واین خجالت ومسؤلیت وقتی رفع شده می تواند که ما از شاه علی رضاء در محضر عام بازخواست کنیم که تو چطور عسکر بودی که در نوبت پهرهٔ تو پادشاه کشته شود، وتو از پهره بودن انکار کنی واین وقت است که ما از ان هم مسلک خود که نام عسکررا بد ساخته است بازخواست می کنیم وبعد حرف از استقلال می زنیم.

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ یکشنبه (۲۳) حمل سال ۱۲۹۸ش [۱۲رجب ۱۳۳۷ق - ۱۳ - اپریل ۱۹۱۹م] در قومی باغ [ساحهٔ بین سلامخانه وجادهٔ پل محمودخان] دربار نمود وبحضور اعلیحضرت مجلس محاکمهٔ متهمین قتل امیر حبیب الله خان دائر گردید. اهالی نظامی گفتند: چون قاتل تا حال ثابت نشده است واما امروز شاه علی رضاء بایدست عساکر سپرده شود، زیرا ما همین شخص را قاتل میدانیم. واز عبدالعزیزخان یاور نظامی اعلیحضرت خواهش شد که بدست عساکر سپرده

شود[۱].

عبدالعزیزخان، شاه علی رضاء را لباس سیاه پوشانیده بدست عساکر سپرد. عساکر هجوم کرده او را در میدانی پیش روی سلام خانه اعدام نمودند. وساعتی بعد جسد او را سپاهیان برداشته در جوار قلعهٔ پوستین دوزها نزدیک چمن منطقهٔ جشن دفن نمودند. قبر او بطرف شمال غرب ستدیوم ورزشی وبطرف شرق کلوپ چمن برفراز تپهٔ کوچک در کنار راه واقع است.

وافراد واقع بین درباریان آن وقت می گفتند: حکومت امانیه در حق شاه علی رضاء ظلم نکرده واز اشتباه کار نگرفته است. او خود را بگفتار خود بکشتن داد.

واینکه عامل قتل امیرحبیب الله خان ویا شریک توطئه آن بوده است ویا نبوده است خداوند خود میداند، واما انکار از پهره که امیرحبیب الله خان درسنه ۱۳۲۷ق او را در مکتب فنون حرب شامل ساخته وتا برتبهٔ کرنیلی نظامی رسانده وباین قدر اعتماد که او را محافظ وجود خود دانسته وحتی در همین شب قتل محافظ اتاق خواب خود قرار داده بود، واین اعتماد را بسر نرسانید ودر جریان استنطاق پیوسته کوشش می ورزید که در بین سنی وشیعه تولید نفاق نماید وحتی مردم سنی را به شاهدی ناحق متهم میساخت، صاحب منصبان نظامی شیعه وسنی را از خود ناراض گردانید. وعموم می گفتند: امیرصاحب شهید جوانانی را که در مکتب فنون حرب تعلیم وتربیت نمود، بمنزلهٔ پسران عینی خود میدانست وبرای اینکه اتحاد واتفاق را بین قائم بدارد یک یک بار محافظت اتاق خواب خود را بدست اهل تشیع هم می سپرد.

اعدام مستوفی الممالک

میرزا محمدحسین خان از ساکنین قریهٔ سعیدخیل کوهستان سمت شمالی کابل و از ملیت تاجک[۲] و در عهد امیر عبدالرحمن خان کوتوال وبرگد و سردفتر محاسبات دولتی [سردفتر سنجش] وتا سنه ۱۳۲۲ق [۱۲۸۳ش] باین نام بسر برد. بتاریخ چهارشنبه (۱۰) ذیحجهٔ الحرام سنهٔ مذکور بفرمان امیرحبیب الله خان به منصب مستوفی الممالک وجرنیل نظامی وملکی واخیراً نائب سالار وخانی سمت شمالی نیز سرافراز گردید ودر اواخر عمر او کار پشتونهای سرحدآزاد نیز بوی تعلق داشت.

---

[۱] ولد معاذ الله خان بارکزائی وشخصی که بعداً رئیس هیأت تنظیمهٔ قندهار وبعد از آن وزیر داخله و زمانی وکیل وزارت حربیه ومکرراً وزیر داخله در عهد امانیه بود.

[۲] عیال او خواهر عبدالرحیم خان کوهستانی قوم صافی وازین ازدواج دوپسر: خلیل الله ونجیب الله بوجود آمدند وبهمین نسبت خود را قوم صافی پنداشتند. مستوفی دو عیال دیگر نیز داشت. کرنیل محمدحسن ومیرزا محمدیوسف دوبرادر میرزا محمدحسین خان مستوفی کوهستانی اند. محمدیوسف مذکور در سال ۱۳۰۸ ش سرمنشی حضور بچه سقو ودر واقعهٔ ماه سرطان سال ۱۳۰۹ش نیز دست داشت وچندسالی را به حبس گذرانید. وبقیهٔ احوال این خاندان در سلسلهٔ نگارش این تاریخ می آید (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

ثروت وجایداد وشهرت زیاد حاصل کرد. چون در بسیار از مسائل دست داشت از جملهٔ واقعات یکی واقعهٔ قتل محمدعظیم خان جوان (۲۵) ساله پسر سردار محمد اسمعیل خان ابن سردار محمداسحق خان است که از اثر استخباریهٔ او بحکم امیرحبیب الله خان اعدام شده ونیز بسیار خانواده های دیگر از سنی وشیعه از دست او زجر وزحمت دیده در این وقت جلوس امانیه استغاثه می نمودند واین جریان حوادث و وقایع درایام حبس واستنطاق او مورد غور وبحث هیأت های ملکی ونظامی بود[1] ونیز دسیسهٔ قتل میرزاعبدالاحد غزنوی وزجر وحقارت خاندان محمدسرور خان پروانی ومسائل حسابی مثال آورده میشد، ودر صبح روز آخرین که دوسیهٔ جرائم او تکمیل وصدورحکم اعدام مذکور در قصر ستور مطابق رأی هیأت تحقیق فیصله گردید، از محبس داخل ارگ به قصر ستور خواسته شد، نفری عسکری او را از راه دروازهٔ غربی ارگ وصفهٔ هشت رخ بطرف قصر ستور آوردند، در این لحظات اعلیحضرت امان الله شاه بقصد عزیمت بطرف دلکشا در برندهٔ ستور استاده بهمراه اهل دربار حرف میزد، مستوفی دستار سفید بر سر ویالان بشانه وحینی که اعلیحضرت را دید روبخاک افتاد، رسالهٔ شاهی از بازوی او گرفته درپیش آورد. اعلیحضرت گفت: درمورد شما کدام حکم ظالمانه وجابرانه از حضور والای ما صادر ونافذ نگردیده وبشنوید که اهل استنطاق ومحکمهٔ نظامی وهیأت تحقیق ملکی از نتائج رفتار وکردار شما چه فیصله کرده وچه حکایت می کنند. بعد از قرائت مضمون وتفهیم حکم اعدام، اعلیحضرت مستوفی بیاناتی نمود وچون برای برائت خود دلائلی نداشت گفت: مرگ حق است ومرا بدست اهل تشیع نسپارید که بزجر وحقارت می کشند، ودیگر دوپسرم از درس وتعلیم محروم نمانند ویکی هم اگر مهربانی فرمایید که مردهٔ مرا در جوار زیارت شاه دوشمشیره بخاک بسپارند. اعلیحضرت بعد استماع این کلمات بطرف نفری نظامی متوجه شده گفت:

آیا روزی که محمدعظیم بشاخ درخت توت آویخته شد بیاد دارید، با بسیار تاثر گفتند: بلی بیاد داریم[2] اعلیحضرت گفت: بهمان شاخ درخت توت آویخته شود چرا که همین شخص باعث اعدام آن

---

[1] در جلد سوم سراج التواریخ نوشته است که [درماه محرم سنه ۱۳۱۰ق میرزامحمدحسین خان کوهستانی وغیره سرکردگان دفتر سنجش پنجاه وهفت تن از ماهرین علم مساحت مامور غزنه شده حاجی محمدنبی بن ناظر نعیم کشمیری بسرکردگی ایشان سرافراز گردیده بنام ممیز در غزنین رفته جور وستم زیاد بمردم آنجا درخصوص مردم هزاره نموده وآنها را به تهمت خط فرستادن ایشان در مشهد گرفتار زنجیر عتاب امیرعبدالرحمن خان ساخت وهم در باب مساحت اراضی ایشان ستم زیاد از قوه بفعل آورد].

[2] محمدرحیم خان برادر محمدعظیم خان مذکور گفت که: ما نوادگان سردار اسحاق خان در سمرقند فرار بودیم وبفرمان اعلیحضرت امان الله شاه واپس بافغانستان خواسته شدیم، اما برادر محمدعظیم دوسال پیشتر از جلوس امان الله شاه وارد کابل شده بود، محمدحسین خان مستوفی چون کار استخبارات بوی تعلق داشت یکنفر ملا را مقرر ساخته بود که از وی خبر گیری کند. ملا بصورت دوست ومخلص نزد او رفت وآمد می نمود. محمدعظیم یکروز گفته بود خواب دیده ام که لباس سرخ در بر من است تعبیر آن چه خواهد بود؟

گردیده بود، واین یک مثالی بود که اصل جرم او همینکه اگر موقع می یافت از اثر پیشنهاد ومشورت او در سمت مشرقی وشمالی کابل فتنه های بزرگ رخ میداد وخیر جامعه همین شد که پیشنهادها ونقشه های او را نپذیرفتند وهم در ورود سمت شمالی به تفصیلی که در این کتاب بیان شده است موفق نگردید.

اعلیحضرت به موتر سوار شده بجانب دلکشاد روان شد واین وقت محمدنعیم خان بدخشی نائب سالار حضور ودیگر نفری نظامی که از پیش مؤظف اجراء این امر شده بودند مستوفی را بطرف درخت توت بردند.

پدرم نظام الدین خان ناظم [آنوقت رئیس پیشخدمتان حضور انور والا] که بحیث نمایندهٔ پادشاه[1] در وقت اعدام او حاضر بود از اوصاف مستوفی حکایت کرده گفت که : در حال محکوم شدن اعدام، درحصهٔ مقتل بکمال جرئت که در سیمای او تغییری نبود چنین با نعره گفت:

مرا کشتی وتکبیری نگفتی
عجب سنگین دلی الله اکبر

نفری نظامی جسد او را از جهت اینکه درجلال آباد یک عسکر جوان بی گناه را در محاربه مقتول نموده ودیگر مصیبت های که از وی بمردم نظامی رسیده بود، در زیارت شاه دوشمشیره دفن نکرده درعقب نقلیهٔ اردو [قلعهٔ جنگی حالیه] بخاک سپردند.

قبر آن نامعلوم واما محوطه آن دیرزمان معلوم بود. مذکور چون اخلاص زیاد به باباخان محمد گلبهاری داشت، دراولین روزی که محبوس گردید، به جان محمد نوکر خود گفت که : اسپ سواری مرا سوار شده وچیزی از تحفه ها هم با خود گرفته بحضور باباصاحب بروید واز من سلام بگویید که وقت دعا

ملا گفت: این لباس پاشاهی است ومع الخیر پادشاه میشوید. آن جوان بی تجربه کلماتی در این مورد بیان کرده بود. آن مخبر به مستوفی اطلاع داد واو بحضور امیر خبر رسانید. امیرحبیب الله خان گفت: اسحق خان پدر مرا بکاسهٔ سرآب داد وحالا نواده اش میخواهد مرا بکاسهٔ سرآب بدهد فورا حکم حبس او را صادر نمود ومجلس محاکمه تشکیل نمود. شخصی درمجلس گفت: نوجوان است عفو شود. نائب السلطنه چاقوی خوردی را از جیب برآورده گفت: این چاقو خورد است ولی می تواند صدوهزار انسان را بکشد، لهذا رحم نکرده حکم اعدام او را صادر نمودند تا آنکه د رباغ ارگ غرغره شد. محمدرحیم خان همان شخص است که سالیانی حاکم اعلی میمنه مقرر بود.

[1] نظام الدین خان [پسر سردار فقیرمحمدخان شاغاسی] باشارهٔ خود اعلیحضرت امان الله شاه واز دولحاظ فرستاده شده بود یکی اینکه اشخاص زجر دیده کلمات بد وزشت نگفته حقارت ننمایند، ودیگر اینکه چون مستوفی پر از اسرار است دقت شود که در وقت مرگ در خصوص سیاست اشخاص داخلی وخارجی چه می گوید.

مختصر سوانح مستوفی مذکور دفعهٔ اول در سال ۱۳۳۴شمسی در رسالهٔ دیوان اعلی تألیف اینجانب انتشار یافت، زیرا که از روز مرگ او تا سال مذکور هیچکس جرئت نوشتن سوانح ونشر عکس او را نکرده ونتوانسته بود. وبعد از ان هم تا این وقت ماه ثور سال ۱۳۶۵ش شرح حال واحوال او را کسی در پیرایهٔ یک کتاب در نیاورده است. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

است، باباخان محمد دشنام داده گفت: به بهشت رسیدی دیگر چه می خواهی[۱] مستوفی وقتی این حرف شنید گفت: آه کشته شدم. تاریخ اعدام او صحیح حفظ نشده واما به تخمین نزدیک به یقین معلوم است که (۲۴) حمل سال ۱۲۹۸ ش است.

خلیل الله پسر او درسال ۱۳۴۰ش در یکروز باینجانب عزیزالدین وکیلی پوپلزائی گفت: امان الله خان حکمی که در حق خانوادهٔ ما کرد گذشت واما خدمتی که در خصوص استقلال کامل افغانستان وبیداری وهوشیاری فکر ملت افغانستان کرده است فراموش نمی شود. وگفت: برای ترتیبات مراسم تدفین آن پادشاه در برج ثور سال ۱۳۳۹ش هیأتی از ارگ فرستاده شد وخود شمولیت داشتم، ودرهمان وقت نیز مراتب اخلاص واحترام خود را بجا آورده گفتم: پدر مرا کشتی واما اینکه ملت افغانستان را بحصول استقلال کامل وتأسیس بنیان معارف عصری آن زنده ساختی یک خدمتی است که هیچ یک انسان فراموش نمی تواند[۲].

جایداد مستوفی الممالک در برج حوت سال ۱۲۹۷ش تماماً ضبط حکومت گردید پسران مستوفی تا یکسال در نزد ماماخیل او در کوهستان گذاره می نمودند تاآنکه محمدامان خان حاکم متوجه آنها شد و درضمن جریانات سال ۱۲۹۹ش از نظر می گذرد.

یادداشت نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند مقیم کابل

خان بهادر سیف الله خان نمایندهٔ سیاسی حکومت انگلیسی هند، درکابل، که بتاریخ یازده ماه جدی سال ۱۲۹۷ش [اول جنوری ۱۹۱۹م] بهمراه امیرحبیب الله خان از کابل به جلال آباد رفته از (۸) حوت سال مذکور از طرف دولت با استقلال امانیه احضار واقامتگاه او در مرادخانی کابل تحت مراقبت ومواظبت قرار داده شد، مذکور با همه قیود فعالیت نموده یادداشت هایی به حکومت خود میفرستاد. ومصادف به دههٔ اول ماه ثور سال ۱۲۹۸ش مکتوبی از کابل به میجر نیل معاون سکرتری هند فرستاده وگفته است که: صالح محمدخان سپه سالار دیروز بعد از سلام ده توپ جانب دکه رهسپار شد، سه فرقه باوی همراه میباشد وعساکر مقیم جلال آباد نیز باوی همراهی خواهد کرد. علاوتاً گفته میشود که عبدالقدوس خان صدراعظم با قوای زیاد آمادهٔ حرکت جانب قندهار است. در (۵) می [۱۹۱۹م مطابق

---

[۱] بهشت رسیدن مطلب از کشته شدن است که بهمین رمز اکتفا شده یعنی جرائمی که از تو به ظهور رسیده سرانجام چنین میشود.

[۲] در برج سرطان سال ۱۳۰۷ش در وقت بازگشت اعلیحضرت امان الله شاه – در این وقتی که خلیل الله کاتب وزارت مالیه بود قطعه نظمی گفت که در برج اسد سال ۱۳٦۴ ش درکتاب سفرهای غازی امان الله شاه درج نموده به نشر رسانیدم. یعنی آن خاطرهٔ غم انگیز مرگ پدر خود را از جهت خدمات بزرگ اعلیحضرت فراموش کرده بود. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

دوشنبه ۱۴ ثور ۱۲۹۸ش موافق ۴ شعبان ۱۳۳۷ق]، از سرجارج روز کپی کمشنر وایجنت به گورنر جنرال در صوبهٔ سرحد خبر داده شد که : وقایع درین چند روز بسرعت پیش میرود وشکی نیست که امیر [اعلیحضرت امان الله] به جنگ تصمیم گرفته است. من معتقدم که افغانها را از باغ بیرون کنیم اگرچه منجر به تصادم خونین میشود ولی این کار باید شود. بزودی قبائل وعسکر در دکه جمع میشوند وآنجا مهمات از جلال آباد میرسد اگر باغ را اشغال کنیم وضع دفاعی ما در جنوب وشمال لندی خانه بهتر میشود، افغانها در دکه مجبورند به ما حمله کنند، آنوقت ایشان به حملهٔ دراز بدون آب روبرو میشوند ومیتوان بالای شان توسط طیاره حلمه کرد، ومرکزشان را در دکه از بین برد. ما (۲۴) طیاره در آن ناحیه بدست داریم وحمله در دکه وجلال آباد نه تنها به روحیهٔ افغانها تاثیر میکند بلکه کسانی را که تذبذب دارند از جنگ مانع میشود، من بزمین لندی خانه، خود جنگیده ام وهر آنچه آنرا می شناسم. ومن یقین دارم که موفقیت بموقع تاثیر بزرگی دارد، یگانه شانس ما گرفتن ترتیبات جدی است، ولی اگر این طوفان قوی شود جلوگیری از ان ناممکن است.

از یادداشت معلوم گردید که تا (۱۴) ثور ۱۲۹۸ش سپه سالار با سه فرقه عسکر وارد جلال آباد شده و پیش از رسیدن قواء آن در دکه وجلب مردم قبائل مشرقی که هنوز فراهم نیامده بودند، قواء انگلیسی با داشتن (۲۴)طیاره دربرابر ایشان مرکز گرفته آمادهٔ حمله بود، ودر حالی که هنوز از تصمیم جنگ افغانستان شک داشتند ، ترتیبات جنگ را گرفته آمادهٔ حمله بطرف جلال آباد بودند وپیش از حرکت سردار صالح محمدخان سپه سالار اول - با قواء هوائی وزمینی حمله کردند وقول سپه سالار راست است که گفت: من دفاع کردم ونه حمله زیرا که هنوز منتظر ورود دسته های قبائل وهم منتظر امر اعلیحضرت از کابل بودم، زیرا که فرموده بود قبل از امر واجازهٔ مرکز حمله نکنید.

قواء انگلیس بطور ناگهانی حمله کردند، وهمینکه ایام بعد شنیدند عساکر شکستی جلال آباد، با سلاح مجدد از کابل واپس بطرف مشرقی حرکت کردند، طیاره انگلیس بطرف شهر کابل روان شد وساعت (٦) صبح یکشنبه (۲) جوزای ۱۲۹۸ش [۲۳شعبان ۱۳۳۷ق - ۲۴می ۱۹۱۹م] چهار بم پرتاب نمود. واین خلص یادداشتی بود که تفصیل آن در صفحات این کتاب می آید.

چون سپه سالار خود بحضور اعلیحضرت مشورت داده گفته بود: در وقتی که جبههٔ قندهار وجنوبی آماده شد وقوماندان ها به محاذات رسیده اخذ موقع نمودند تعرضات عمومی به جبهات یکدم آغاز شود، باین قول خود واثق بود، محمدعمرخان ناصری [سورجرنیل] تعرض محدود نمود وتابزیر کوه شمشاد که آب جاری است یعنی از سرحد پنج کیلومتر پیشرفت، انگلیس در این وقت از سپه سالار وقت ملاقات خواست. سپه سالار بعد از استیذان حضور اعلیحضرت وقت ملاقات داد. ومحل ملاقات در خود تورخم محل زنجیر قرار داده شد. انگلیس خواهان صلح گردید. سپه سالار گفت وقتی که وارد پشاور شدم با شما در باب صلح حرف خواهم زد، وتفصیل ازینقرار است: حینی که سپه سالار جهت تأمینات سرحدی

باقدامات آغاز نمود، نمایندهٔ حکومت هند برتانوی از ورود سپه سالار درجه اول افغانستان در سرحد دکه، نظر باطلاعات قبلی که داشت، دچار خوف شده پرسید که شما که هستید وبرای چه باین سرحد آمده اید؟ در این پیام چون سپه سالار درجه اول را شخص فاقد مرتبهٔ بزرگ وانمود کرد، صالح محمدخان گفت: برای حفظ سرحد خاک وطن خود آمده و من سپه سالار درجه اول افغانستان هستم.

سؤال وجواب دریک هفته ادامه یافت تاآنکه صالح محمدخان در برابر آخرین سؤال گفت: حینی به پشاور رسیدم وهنگامی که به باغ شالیمار توقف ورزیدم مرا می شناسید که هستم وبرای چه آمده ام. البته این نتیجهٔ یک غرور افغانی بود. گرفته نمی تواند و استقلال آن هم بصورت نیمه موجود بوده و حال امید داریم که به لطف و عنایت او تعالی ، استقلال کامل آن را مطابق بعزم و همت این پادشاه گیرندهٔ انتقام خون پدر اعاده گردد و ما بکام مراد برسیم ، ولی از اعاده کردن استقلال کامل مملکت موجوده، اعاده کردن ولایات از دست رفته نزد ما بسیار تر مهم و باارزش است. اعلیحضرت امان الله شاه از سخنان مذکور در این وقتی که عزم بالجزم انتقام خون پدر و استقلال کامل داشت، آنقدر گوش نداد، زیراکه یک عده مشاورین طوری وانمود کردند که این دلائل در حال سر راه استرداد استقلال میشود و بهتر است از این نوع یاد داشت ها بگذریم. پادشاه و مشاورین آن پوپلزائی ها را هواخواهان اعاده کردن عظمت و قدرت دورهٔ درانی سدوزائی شناختند. گفتند: این دعوی زمان دیگر می خواهد. پوپلزائی ها گفتند: اگر در همین مرحله این اقدام بعمل نیاید ، در زمان دیگر ممکن نخواهد بود و فرصت از دست میرود.

در روزی که صالح محمد خان سپه سالار درجه اول در بندر دکه رسید، حکمدار انگلیسی پشاور که گوش بآواز این اقدامات بود، از وی سوال کرد که شما که هستید و برای چه کار آمده اید و چه میخواهید، استقلال میخواهید یا چیزدیگر؟

چون یک تحقیر و توهین بزرگ بعالم افغانیت بود، صالح محمد خان گفت: وقتی که در پشاور و اتک و لاهور رسید و در باغ شالیمار توقف ورزیدم میدانید و می شناسید که من که هستم و برای چه آمده ام. واین وقت است که صریحاً اشارت بجانب بعضی از حدود قلمرو قدیم میشود. و حکمداران انگلیس که دانستند سلاله های دولت امپراتوری درانی خط دیورند را نادیده می گیرند ، تمام قوأ دفاعی خود را در پشاور و سرحد دکه متمرکز ساخت و به یکبارگی از هوا وزمین بکار انداخت .واین حرکت باعث برافروختگی مقام پادشاهی افغانستان گردید. و در اولین برخورد در بگرامی به صالح محمد خان گفته شد: شما خود بحیث سپه سالار درجه اول در حضور مشورت دادید که تمامی افواج و قوماندان ها وقتی که در محاذ ات جابجا شده اخذ موقع نمودند یکدم به تهاجمات و تعرضات آغاز شود ولی طوری که دیده شد شما به خلاف نقشه و مشورت خود بیشتر از وقت اقدام به جنگ نمودید صالح محمد خان گفت: بلی من از خود دفاع کرده ام، تعرض نکرده ام. امان الله شاه فرمود: بلی پیام شما تعرض بود. و گفت: این

امثال یاد داشت های بود که شما و رفقای قومی تان در مجلس اولین بحضورم گفته بودید. هر مضمون بخود وقتی دارد و طرز عبارتی. انگلیس که روداد مذاکرات اولیهٔ در بار کابل را بذرایعی بخود معلوم کرده بود، دریافته بود که: پادشاه و دیگران بمحض حصول استقلال مملکت عهد امیر عبدالرحمن خان قناعت داشتند، و دیگر نفرها در پی اعادهٔ قلمرو احمد شاهی کمر بسته مشورت میدادند، که از ان جمله یک فرد سرعسکر درجه اول خواهرم مادر علیا حضرت در ساعت اول جلوس شما پیام تحریری سفارشنامه یی که به صالح محمد خان فرستاده، او بدر بار در محضر اهل در بار و عساکر قرائت نمود و او قواء دارالسلطنه را بخدمت دولت شما از جهت انتقام خون امیر صاحب شهید و حصول استقلال تنظیم نمود و حال که نصف تعداد افراد رسالهٔ شاهی از مردم فوفلزائی است نیز مایوس بوده درست خدمت نخواهند توانست. اعلیحضرت گفت: من برای صالح محمد خان در مقام نظارت حربیه یک اتاق استراحت و شفاخانهٔ خاص مرتب کردم و حتی گفتم که تا زمان صحت یابی شما افراد عائلهٔ تان هم در همان جا باشد. ولی او خود از راه غرور واستکبار اعتنانورزیده بخانهٔ خود رفت و حال هم محبوس نیست و محض و مریض و در حال استراحت می باشد.

سر دار فقیر محمد خان شاغاسی در وقتی که عیادت سردار صالح محمد خان رفت: صالح محمد خان جریان واقعه را سراپا بیان نمود و گفت: اعلیحضرت بمن هدایت داده بودند که تعرض نمایید و تا وقتی که پیش قدمی و تجاوز از دشمن نشود.

اماوقتی که قواء زمینی و هوائی یکدم رسید، به عساکر گفتم: اعلیحضرت فرموده اند تعرض نکنید، و نگفته اند که دفاع نکنید، اگر دفاع نمی کردم بعد نیم روز جلال آباد را تصرف مینمود. من که در صحنهٔ جنگ حاضر بودم لشکرمجهز و هم طیارات بم افگن دشمن رامیدیدم. و اما اعلیحضرت قبول نمی فرمود. ده روز بعد که عدد یک طیارهٔ انگلیس به ساعت (٦) صبح روز (٢) جوزا وارد فضای کابل شده چهاربم پرتاب نمود و اهالی شهر کابل قصد فرار با طراف شهر نمودند و عده یی از مشاورین پیشنهاد نمودند که اعلیحضرت ارگ راترک گفته به پغمان تشریف ببرند، آن واقعه را استناد گرفته میگویم هرگاه همان (۲۴) فروند طیاره وارد کابل میشد ویا اقلاً همین یک طیاره دفعات واردشده مانند جلال آباد بمبارد می نمود، شهریان محترم ما چه میکردند. بلی:

قصهٔ جنگ شنیدن شیرین است و دیدن آن تلخ.

صالح محمدخان در یکروز بحضور بی نظیر سلطان بیگم جدهٔ اعلیحضرت غازی پیام فرستاد و گفت: مطابق به سفارش و هدایت شما و هم مطابق بعقیدت و اخلاصی که خود داشتم در روز جلوس اعلیحضرت پادشاه غازی تاحدی که سعی و توان بشری من ممکن بود دریغ نداشته صادقانه خدمت کردم. واین بود مکافات خدمت من که شرافت قومی و هم فریضهٔ منصبی خود را بجاآوردم.

بی نظیر سلطان بیگم پیام فرستاده گفت مطمئن باشید امان الله خان حقوق خدمت شما و هر فرد

عسکر فداکار را فراموش نمی کند. چون شفقت و مهربانی نهایت زیاد در حق شما دارد، ممکن به محض گلهٔ حرف های گفته باشد که بعداً خود معذرت خواهد خواست. واگر امان الله حرف های مرا درخصوص شما نپذیرد حقوق مادر مربیه که بالای او دارم، نخواهم بخشید. و در روزی که علی احمد خان ناظر داخله از هند به کابل رسید و استقلال کامل حاصل گردید. دراین فرصت که همه افراد خاندان شاهی برای تبریک حاضر شدند. بی نظیر سلطان بیگم گفت:

درین روز که خاطر تمام ملت افغانستان، اعم از مرد و زن وطفل از حصول استقلال کامل نهایت خوش است، لازم که خاطر صالح محمد خان هم نهایت خوش باشد و شما خوشی خاطر او را هم بخواهید، چرا فرد اولی است که بشما دست بیعت داده است.

اعلیحضرت به نهایت حرمت به والده کلان خود گفت: در زمان سرداری و سلطنت خود ماوصالح محمد خان برادر بودیم و هستیم و خواهیم بود و مدنظر دارم که بعد از صحت یابی شان بکار ومنصبی مقرر نمایم. و بسیار نفر از سرداران وصاحب منصاب نیز از صالح محمد خان طرفداری نمودند[1] صالح محمد خان می گفت: در خاندان ما بعد از خاتمهٔ دولت امپراتوری درانی فردی که برتبهٔ سپه سالاری در جه اول رسید، من بودم و اما سیاست وقت چنین ایجاب کرد که باید از امور نظامی بیدخل باشم.

علاوهٔ امان افغان

جریدهٔ امان افغان تحت عنوان فوق خبرهای آتی را دست نشرسپرد که اینک بعین عبارت درج میشود: خبرتیلفون شب جمعه (۲۲) شعبان: غازیان دین مبین اسلام، از هرگوشه و کنار جمع شده برفوج انگریزی حمله برده وآنها را به لوارگی عقب نشانده است.

خبر قندهار، مورخه(۱۶) شعبان:

جناب حاجی محمد ایاز خان آرتی و جناب عبدالغفور خان پسرجناب دوست محمد خان مرحوم را انگریز های بیدین ظالم گرفته بندی کرده اند.

مردم قندهار همگی یراق و گله وبار و دخود را تیارکرده بجوش و خروش تمام برای جهاد میروند،

---

[1] نویسنده و مؤلف این کتاب در وقتی که جریانات را از رجال عهد امانیه می پرسیدم، صالح محمد خان را مقصر نمی شنا ختند. و اینکه در سال ۱۳۱۰ ش مصاحب پادشاه مقرر شد درسال ۱۳۴۹ ش از محمود بارکزادی یاوراول حضور اعلیحضرت امان الله شاه درخصوص این قدردانی معلومات خواستم. گفت: باید از صالح محمدخان قدر میشد چرا که او کشته دست قوماندان محاذ جنوبی خود را میدانست واین وقتی بود که او رتبهٔ سپه سالار را مخصوص ومشخص خود تصور داشت ونمی خواست که در امور نظامی فرد دیگری باین موقعیت ممتاز درصحنهٔ سیاست وعسکریت حاضر باشد وچنانکه درسال ۱۳۰۲ش خودش هم از کابل به پاریس فرستاده شد (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

وهر قدر گله و غیره که بیایند به قیمت های گران می خرند.

خبرهندوستان:
اعلانهایی که دروطن عزیزما از مظالم کافرانهٔ انگریز بر برادران هندوستانی ما به برادران وطنی خود خبر داده بودیم، درهندوستان تیت شده است، هندوها آنرا بزبان خود ترجمه کرده و بصورت چرت لوله ساخته تیت کرده اند، همه مردم از خیر خواهی اعلیحضرت پادشاه جوان افغانستان درحق خود خبر شده اند، این فقره موجب پریشانی بی اندازهٔ انگریز ها شده است.

گردان سرا

در جوار بستانسرا و گلستان سرا واقع سمت شرق ده افغانان کابل یکی هم گردان سرا متصل آن است که در سنه ۱۲۹۹ قمری [۱۲۶۰ شمسی – ۱۸۸۱ میلادی] تحت ساختمان شهر جدید کابل گرفته شده است. واز بین هر سه سرای مذکور جوی آب روان می گذرد. امیر حبیب الله خان در سنه ۱۳۲۲ قمری [۱۲۸۳ شمسی] گردان سرا را برای اقامت سومین پسر خود سردار امان الله خان عین الدوله تعین فرمود. و این نام حماسی و انقلابی که از حضور امیر عبدالرحمن خان (گردان سرا) گذاشته شده بود، عین الدوله مزید افتخار خود میدانست.

گرد، بانصم، پهلوان و دلاور و بالفتح بمعنی شهر و آفتاب، گردان سرا بمعنی خانهٔ پهلوانان و دلاوران و معنی و مفهوم مهمان سرا نیز دارد.

عین الدوله در سنه ۱۳۲۸ قمری [۱۲۸۹ شمسی] در سمت شمال غرب باغ ارگ قصر وباغ جدید طرح نمود و بعد اکمال عین العمارات نام گذاشت و آنجا اقامت گرفت. و در سنه ۱۳۳۲ قمری[۱۳۹۳شمسی] این وقتی که با مسماة ثریا سومین دختر محمود طرزی ازدواج نمود، گردان سرا– اقامت گاه خود را برای اقامت خسرخود محمود طرزی تعیین نمود، زیرا که موصوف عمارت درخود شان خود هنوز درکابل نداشت.

گردان سرا تا سال ۱۲۹۸ شمسی بهمان نام و اعتبار اقامتگاه عین الدوله یعنی خانهٔ زمان سرداری امان الله خان مشهور بود. و بروز(۲) برج جوزای سال ۱۲۹۸ شمسی حینی که بوقت (۶) بجهٔ صبح طیارهٔ انگلیس بفضای کابل وارد و دومین بم را بالای گردان سرا– پرتاب نمود. دوهدف داشت اول اینکه ممکن پادشاه درهمانجا اقامت داشته باشد و اگر نباشد اقلاً برای اهانت قرارگاه سلطنت و هم تخریب آرامگاه امیر عبدالرحمن خان تاثیر دارد. و دراین وقت اگر که پادشاه در منزل تحتانی برج شمال ارگ اقامت داشت. مگر پیلوت انگلیس بنابر اطلاعات سابقه یی که داشت یک بم پرتاب نمود تاآنکه اسپان سقط شد و بانسان صدمه نرسید. چون شرح این گزارش در صفحات قبل دراین کتاب بیان شده است،

در اینجا مقصد از تشریح وجه تسمیه و تاریخ طرح و تعمیر هرسه سرا در نزدیک ارگ کابل مدنظر بود. بستان سرا– که قصر زرافشان در گوشهٔ آن قرار داشت محل دربار خاص قرار گرفت و چنانکه آخرین سند استقلال افغانستان بروز(۲۸) اسد سال ۱۲۹۸ شمسی درهمین قصر بامضاء اعلیحضرت امان الله شاه رسیدو عمارات آنجا را برای تأسیس نظارت معارف و کتابخانهٔ ملی تعیین فرمود.

انعقاد مجلس جنگ یا صلح

درهمان روز شنبه ویکشنبه(۲)و(۳) جوزا برمردم شهر و اطراف شش کروهی کابل خوف و هراس و اندیشهٔ زیاد پیداشد، واکثر فکر می کردند که ممکن جهاز های هوایی انگریزی باردگر حمله بیاورند که دفعهٔ آینده چهاونی عسکری تشریف فرما شده مرکز بگیرند. البته این پیشنهاد هم از روی خیرخواهی و صداقت بود و اما اعلیحضرت منظور نفرموده گفت: حیات من وابسته به حیات مردم است. من در شاخهٔ کوه پناه بگیرم و اهالی را در شهر و صحرا بگذارم. چون استقلال را باقبول هرگونه رنج و زحمت قبول کرده ام، لذا هرگونه ازین صدمات حتی کشته شدن خود را نیز باید قبول کنم. و گفت:

«یاجان رسد بجانان
یاجان زتن برآید»

پرتاب شدن این چهار بم در شهرکابل هر چند خسارهٔ جانی نرسانید اما اعلیحضرت غازی آنرا سخت ترین توهین و دشمنی شدید انگلیس برمردم مسلمان افغانستان دانست و گفت: شنیدم که هفتهٔ قبل بالای مرقد پدرم بم پرتاب کرده و اما دورتر تصادف کرده بود، و امروز دیدم و دانستم که هدف طیاره گنبدآرامگاه جدم بود و اما تصادفاً بالای گردان سرا پرتاب شد. و گفت: وقتی که قبر پدر و جدمرا بمبارد می کند. ثابت گردید که قاتل پدرم انگلیس است. اوکه بمرده اش دشمنی دارد، به زنده اش دشمنی نداشت؟ وماشینخانهٔ عمومی و گدام ها و کاربانسراها و بازارها و منازل اهالی را ویران کرده انسان ها را بقتل خواهد رسانید. وباین تو هم شدید افراد کم حوصله خانه ها را ترک گفته خود را باکوچ و عائله باطراف شهرمی کشند. و مخالفین میگویند: اگر این وضع ادامه یابد مانند امیر یعقوب خان به چنگ دشمن سپرده خواهد شد. و میگویند: ما چهل سال قبل هم زوردشمن را دیده ایم.

اعلیحضرت امان الله شاه که دولت خود را دراولین نطق واشتهار– قانونی و مشورتی اعلام کرده بنیاد گذاشته بود فرمود که مجلس «جنگ و یاصلح» برگذار شود. و لایحهٔ نظمیه ترتیب داد و چهل نفر بزرگترین رجال دولت و حکومت را تعیین فرمود که بحیث افراد مسئول از جانب ادارات و هم از طرف اقوام و خاندانها و سمت های خود شان آزادانه حرف بزنند و تحریری بدولت سند بدهند ومجلس را هم میخواهم در تحت ریاست خود دائر نمایم.

مجلس بتاریخ دوشنبه (۴) برج جوزا درتحت ریاست پادشاه و به سرمنتظمی نظام الدین خان

پیشخدمت باشی ناظم محافل، در برج شمالی ارگ بشمول چهل نفر نخبه ترین رجال دولت و حکومت که در مرکز حاضر و هر یک افراد ذی قوم و ذی اعتبار در نزد طوائف و ادارات افغانستان شناخته میشدند، درتحت ریاست منادی بزرگ استقلال اعلیحضرت امان الله شاه ومطابق لائحۀ نظمیۀ مجلس منعقد گردید.

اعلیحضرت به شاملین مجلس که اعضاء شورای دولت و ناظرین دولت بودند، گفت: ما و تمام مردم افغانستان یک مسئولیت مشترک داریم. و شما را بحیث و کلاء و ممثلین اجتماع افغانستان مخاطب داشته و فقط یک مشورت میخواهم استقلال یا مرگ – و حال بفرمائید که جنگ و یا صلح، وگفت: آزادانه رأی بدهید و هرکس نظر قاطع خود را ابراز کند. دراین دقائق در نزد اهل مجلس دو فکر پیدا شد. اول که است که بگوید استقلال نمی خواهیم، و هم که است که بگوید برای حصول استقلال جنگ می کنیم و تا ادامۀ جنگ بهرگونه ایثار و فداکاری مال وجان حاضر هستیم.

ازمیان متفکرین سردار شیراحمد خان [پسرسردار فتح محمد خان امین العسس] بپا خاسته گفت: استقلال عزیزاست و شیرین، واما مشکلی که دو روز قبل برمردم پیش آمده نیز پوشیده نیست و حرف هایی که از اهالی شنیده شده قابل غور و دقت است. و باید دقیقاً فکر شود.

وحال باید سئوال نمود که: نظارت حربیه اطمینان داده میتواند که ذخائر حربی افغانستان تاختم ادامۀ جنگ دوام کرده می تواند؟

نظارت مالیه اطمینان داده میتواند که مدارک پولی وخزائن ماتکافوی این همه ضروریات زمان جنگ را می تواند؟

نظارت داخلیه – اطمینان داده میتواند که اینست عمومیۀ افغانستان حفظ مانده می تواند؟

نظارت نقلیات اطمینان داده می تواند که حمل و نقل تمام وسائل و سامان حرب را بطرف همه محاذات باسرع اوقات بپذیرد وانجام بدهد. نظارت تجارت وعده میدهد که تا زمان خاتمۀ جنگ برای زنده چپن و برای مرده کفن تهیه نماید. و همچنان امور زراعت و پرستاری و مدادای مجروحین. درصورتیکه این همه سؤالات جواب گفته شود و هرگونه اطمینان میسرآید مشورت به جنگ میدهیم. و درغیرآن استقلال میخواهیم و اما از طریق مصالحه.

اعلیحضرت گفت: چون من کلاه سلطنت را بحضور شما ملت مشروط به حصول استقلال برسرگذاشته ام، این تاج وکلاه را از سر برآورده نمی توانم. و این کلاه دلکش باین درسرمی ارزد که باید برای حصول این مدعا ازجان خود بگذرم.

اما چون ملت مرا بهمین شرط بپادشاهی خود برگزیده اند، باید مانند من بقبول این سربازی و فداکاری حاضر شوند و حاضر باشند. ومشورت میخواهم که عقلاً و وکلاً ملت چه نوع مشورت میدهند. صلح و یا جنگ.

وگفت: من صلح را اگر مقابل پیشنهاد کند می پذیرم و اما بشرط آنکه صلح شرافت مندانه باشد. شرافت این صلح وابسته بحصول استقلال کامل است.

ناظرین دولت ومشاورین حکومت باید جواب سؤالات شما را بگویند.

بعد این گفت و شنید پیشنهاد شد که باید بصورت تحریری رأی بدهد.

رأی بصورت تحریری بعمل آمد، از جمله پانزده نفر رأی دادند که اگر استقلال به صلح حاصل نگردد به جنگ بدست می آریم. و(۳۵) نفر نوشتند کوشش می کنیم که استقلال حاصل گرددو اما جنگ رخ ندهد زیرا که ملت افغانستان توان جنگ را ندارد، چرا که وسائل جنگ را نداریم.

و اگرحکومت هند برتانوی پیشنهاد صلح نماید، هیأت صلحیه میفرستیم وباید علی احمد خان ناظر داخلیه بحیث سرکردهٔ وفد صلحیه به هند بروند.

اعلیحضرت گفت: اگرحکومت هند پیشنهاد صلح نمود می پذیریم و خود پیشنهاد نمی کنیم چرا که، استقلال میخواهیم و صلح را وقتی پذیرفته می توانیم که باستقلال افغانستان تسلیم کنند. و اما باید گفت که: استقلال به مفت حاصل نمی شود، و این نعمت آزادی بخون انسان بدست می آید و من ازقربانی خود و قربانی کسانی که بمن وعدهٔ فداکاری داده اند، خوف ندارم. و دراین روزیکه افغانستان یک عدد طیاره ازخود نداشت و هم منظره یی را که اهالی دو روز قبل در کابل و مناظری راکه ده روز قبل از مشرقی شنیده بودند، حق بجانب بودند و فداکارآن استقلال مردانگی خود را در همین جا ثابت کردند که باوصف نیستی قواء بالمثل تا آندرجه قیام ورزیدند که نعمت آزادی خود شان را بدست آوردند.

وصول مکتوب وایسرا

بتاریخ چهارشنبه (۲۰) جوزا سال ۱۲۹۸ش [۱۲ رمضان ۱۳۳۷ ق - ۱۱ جون ۱۹۱۹م] مراسلهٔ ثانی از طرف وایسرا نائب السلطنهٔ هند برتانوی واصل شد. این مراسلهٔ ثانی نقل همان مراسلهٔ سابقه بود که قبلاً درکابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان تقدیم شده و یک حرف تفاوت نداشت. مگر نائب السلطنهٔ هند دراین بار نوشته بود که:

خط سابقه خبرتار و پود و خط هذا اصل میباشد. وطرز عبارت مراسلهٔ ثانی هم پریشانی هند را نشان میداد. بعد وصل مراسلهٔ ثانی مذکور، اعلیحضرت امان الله شاه باقلب بسیار قوی به قوماندان های محاذات خبرداد که به هیچ صورت خود را پریشان نسازید. خداوند معین ونصیراست. و تاریخ وصول این مراسلهٔ ثانی نائب السلطنهٔ هند که سه شنبه (۲۵) حمل ۱۲۹۸ش [۱۵- اپریل ۱۹۱۹] است بعد آن اعلیحضرت پادشاه افغانستان به لشکر کشی سه جبههٔ مشرقی، جنوبی، قندهار آغاز کرد.

سردار محمد نادرخان سپه سالار در معروضهٔ خود بیان نمود که یعنی بحیث رئیس و فد صلح خود

من را به راولپندی بروم تا بهمراه سر هملتن گرانت حرف بزنم و دیگر اشخاص ممکن اینقدر فکر صحیح نداشته باشند و اندیشه داشت که ممکن صلح به ضرر تمام شود. اعلیحضرت امان الله شاه طوری تصریح نمود که تمام امور مطابق نظر وهدایات حضور خودم تمام میشود و بلند از حد صلاحیت خود هیچ یک نمایندۀ افغانی شرائط صلح را قبول نخواهد توانست و صلح باشرف وقتی امضاء میشود که سراسر مطابق فکر و هدایت خود من باشد. .وشما هیچگونه اندیشه را بدل راه ندهید و برای اطمینان قطعی سردار محمد نادر خان وهیأت مشاورین او شعر حافظ را نوشت و جان بجانان رسیدن حصول استقلال تامۀ افغانستان است. و ازجهت اینکه تمام گزارش ها برای قضاوت عامۀ مردم در حفظ اسناد تاریخ باشد، نقل مضمون و ایسرای هند و هم سراسر عبارت معروضۀ سردار محمد نادرخان سپه سالار را در قید فرمان دستخطی خودآورد. و دو روز قبل از تاریخ تحریر این فرمان، علی احمد خان ناظر داخله را بحیث رئیس و فد صلح ازکابل جانب راولپندی فرستاد.

فتح شهر تل

شهرتل بتاریخ چهارشنبه(۶) برج جوزای سال ۱۲۹۸ ش مطابق(۲۷) شعبان ۱۳۳۷ق و موافق(۲۸) می ۱۹۱۹م به نیروی توپخانه و دراثر فعالیت عبدالقیوم خان ابراهیم خیل کرنیل توپخانه و همکاران او فتح گردید.

واز اثر ضربات پیهم توپ ها سقف بازار شهرتل آتش گرفت و مردم محافظین آنجا فرار نمودند، و قواء افغانی هجوم کرده شهر را تصرف نمودند. سردار محمد نادرخان فقط یک شب درهمانجا اقامت نمود. وقتی این خبر بکابل رسید، اعلیحضرت امان الله شاه در یک فرمان عبدالقیوم خان مذکور را به کلمۀ « غازی» مخاطب فرمود و مفصل سوانح او را در ضمن واقعات و جریانات سالهای ۱۳۰۴ و ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ و ۱۳۰۹ ش در صفحات این تاریخ عهد امانیه وخواتم کار آن دولت خواهیم نگاشت. و هم در خصوص جشن روز (۶) جوزا در موقع خودش معلومات داده خواهد شد. عبدالقیوم خان ولد عبدالغیاث خان ابراهیم خیل از مردم لغمان که در قریۀ بتات عیسی خیل پغمان از سه پشت سکنی داشتند، در عهد امیر حبیب الله خان در مکتب فنون حرب کابل تعلیمات نظامی گرفت و در فن استعمال توپ لیاقت بهم رسانید و کرنیل توپخانه مقرر گردید. و این توپ هایی که در ایام جهاد استقلال درجبهۀ جنوبی از آن کار گرفته شد و هم تعداد فیل هایی که در حمل ونقل آن خدمت کرده اند، از خریداری های زمان امیر عبدالرحمن خان و امیر حبیب الله خان بوده است. و از نفری رسالۀ شاهی و تحصیل کردگان مکتب فنون حرب کابل در این جهاد خدمت خوبی بعمل آمد. و این قدر فوج و توپخانه که به سمت جنوبی فرستاده شد، در سمت مشرقی فرستاده نشده بود، و هم قواء زمینی وهوائی را که حکومت هند برتانوی درمحاذ مشرقی و به یکبارگی و شدت هرچه تمامتر استعمال کردند و(۲۴) طیاره دریک روز فضای

سمت مشرقی دیده شد، درحدود سمت جنوبی باین شدت و قوت استعمال نگردید. و فعالیت تامهٔ قوماندان اعلی جبههٔ جنوبی هم همین بود که اگر کمترین ضعفیتی رخ بدهد به سرنوشت قوماندان محاذ مشرقی گرفتار خواهد شد، چراکه اعلیحضرت امان الله شاه بنابر عشق آتشین خود در مسئلهٔ استقلال اگر کسی مصدر کمترین فعالیتی شود، بهترین القاب و مکافات میدهد، واگر کمترین غفلتی نشان بدهد، سخت ترین جذاء میدهد. او ازحیات خود گذشته و می گذرد و از استقلال نمی گذرد، چراکه تمام ترقیات معنوی و مادی افغانستان را وابسته باسترداد استقلال تاریخی آن میداند. و ازآزمایش زمان امانیه کسی پیروز برآمده می تواند که هم فکر وهم خیال او باشد و روح عهد امانی داشته باشد.

وصول هیأت مبصرین وقایع سمت جنوبی بدارالسلطنهٔ کابل

در دههٔ دوم ماه جوزای سال ۱۲۹۸ش [عشرهٔ اول رمضان ۱۳۳۷ق – اوائل جون ۱۹۱۹م] از سمت جنوبی سه نفر: مولوی ظفر حسن خان، پادشاه میرخان، محمدیوسف خان بهمراه عریضهٔ سردار محمد نادر خان سپه سالار وارد کابل شدند. هرسه نفر مذکور از طرف سپه سالار قوماندان محاذ سمت جنوبی وظیفه داشتند تا عرائض و پیشنهاد های او را بحضور اعلیحضرت امان الله شاه تقدیم نمایند و از حالات سمت جنوبی لساناً بحضور شرح داده معلومات مفصل عرض کنند. هرسه نفرمذکور ازجملهٔ مجاهدین راه آزادی افغانستان وازجملهٔ مبصرین ایام جهاد استرداد استقلال واوضاع سمت جنوبی بوده اند. یعنی مطالبی را که سپه سالار نمی خواست روی صفحه بنگارد، مناسب دید که هیأتی را بحضور باریاب نموده بعرض برساند.

پیام امان الله شاه بجواب وایسرا

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ دوشنبه (۱۸) برج جوزا سال ۱۲۹۸ش [۱۰ رمضان ۱۳۳۷ق – ۹جون ۱۹۱۹م] – بجواب وایسرانائب السلطنهٔ هند برتانوی ازکابل باین عبارت نوشت:

"درباب نفری که منتخب شده و فرستاده شد – ایشیک اقاسی ملکی ونفری راکه ارسال میداریم مطلق اختیار برای شان داده نشده که اختیار شرائط صلح را بخیال خود داشته باشند، برای شان حد واندازه و دستورالعمل داده شده که تا باین اندازهٔ اخیر حرف بزنید که شرف و عزت افغانستان باشد، اگر قبول کردند مدعا حاصل شد، واگر از اندازهٔ ما تجاوز کرده و قبول نکردند تاحیات داریم بسروجان میگوشیم و جامهٔ زنان را نمی پوشیم. خیال وفکرمن از برای شما خوب معلوم شده و گاهی این ننگ و عار را بگردن نمی گیرم – انشاء الله تعالی".

ایشیک اقاسی ملکی علی احمد خان ناظر داخله است که تا این وقت بهمان نام مشهور بود، و تاریخ حرکت او از کابل بصوب هندوستان همان روز (۱۸) ماه جوزای سال ۱۲۹۸ش است.

اعلیحضرت امان الله شاه در فرمان مورخ دوشنبه(۵) برج اسد سال ۱۲۹۸ ش بعنوان سردار محمد نادرخان قوماندان محاذ سمت جنوبی خبر داده است:

"سراپاعرائض شما را که تاحال معطل فرموده بودیم باین سبب بود که یک دفعه احوال وفد صلح که مع الخیر درهندوستان رفته اند معلوم شود، همان بود که عریضهٔ عالیجاه عزت همراه ناظر داخلیه بحضور والا رسید که نقل عریضهٔ او را سراپاکامل برای استحضار خاطر شما ارسال فرمودیم. ازمضمون عریضهٔ عالیجاه موصوف مفهوم می گردد که انشاء الله تعالی صلح بشرف و عزت افغانستان حاصل خواهد شد. و اگر مقاصد همین داشته باشیم دست بردار ازمدعا و مقصد خود که عزت وشرف افغانستان باشد نخواهیم شد. خداوند معین و نصیراست".

خلعت استقلال

اولین جمعیت فدائیانی که درتأسیس و استحکام دولت قوی بنیاد امانیه فداکاری و جان نثاری کرده بودند، امان الله شاه که از بدوجلوس با استقلال خودش در تألیف نظامنامهٔ نشانها و ساختمان نشانها اقدام فرموده بود گفت: اولین نشانی که باید توزیع شود، نشان وفا خواهد بود واین مخصوص کسانی خواهد بود که در انتقام خون پدر من و حصول استقلال تامهٔ مملکت وفاداری نموده اند و لباسی هم که عبارت از یک دست دریشی و کمربند باشد بنام «خلعت استقلال» باین وفاداران دین و دولت اعطاء گردد. ودر نظامنامهٔ نشانها نوشت که نشان وفا بعد فوت پدر برای فرزند اول متوفی میراث شده می تواند. ساعت (۶) صبح شنبه (۲) جوزای ۱۲۹۸ش [۲۴می ۱۹۱۹م] دراین وقت که طیارهٔ انگلیس وارد کابل شد چهاربم پرتاب نمود:

اشخاص با وفا در همین روز نیز ابراز همت نمودند، وامان الله شاه فرمود که روزپنجشنبه(۷) جوزا در قصر سلامخانه خلعت استقلال یعنی دریشی ها و کمربندها حاضر آورده شود. و روز مذکور طی محفل بسیار پرافتخار خلعت استقلال را بدست خود برای مستحقین توزیع نمود. و درشب عیدفطر مطابق (۸) سرطان سال ۱۲۹۸ ش نشان وفا را بدست خود به سینهٔ های اشخاص و بهمان لباس خلعت استقلال الصاق نمود و گفت: "این لباس خلعت استقلال و نشان وفا که یادگار وفاداری کامل شما در راه جهاد فی سبیل الله است، به سینه های بی کینهٔ شما که جز بدشمن دین و وطن کینهٔ دیگر ندارید، اعطأ والصاق شد. چه شما نیک مردان سعادت بنیان بودید که بحیث اولین جمعیت از خود گذر وفداکار خواهش مرا به حسن نیات خالصانهٔ وطنخواهانه پذیرفته برادر وار در عزم بالجزم انتقام خون پدرم و حصول استقلال همراه و همنوا شده از سرومال و پدر وفرزند خود در راه استحصال این هستی سعادت

ابدی خود و وطن خود گذشتید تا آنکه اولتر از دیگر برادران باین کامیابی شرف افتخار فدویت و عسکریت رسیدید ومن هم افتخار می کنم که بافتخار اعطاء والصاق این نشانهای وفا به وفاداران ملت و وطن در این شب عید سعید فطر موقع یافتم واز خداوند بزرگ و بی نیاز التجاء و تمنا می کنم که شما و هر فرد فداکار دین و وطن برای همیشه و درتمام اعیاد دینی و عید های ملی در طول عمر تان شاد و مسرور باشید و فرزندان شما همچنان روش پدران خود را داشته باشند. ومن میدانم که ذریت شما افراد فداکار احساس وفاداری در راه این خدمات یا عزو شرف خواهند داشت و این خواص ممتاز را از پدران خود بمیراث خواهند برد.

تاریخ تحریر فرمانها غرهٔ شوال المکرم سنه ۱۳۳۷ ق وتاریخ اعطاء نشانها شام (۳۰) رمضان مطابق(۷) سرطان سال ۱۲۹۸ ش و موافق (۲۹) جون ۱۹۱۹م است.

رهایی سردار عنایت الله خان معین السلطنه از قید نظر دولت امانیه

سردار عنایت الله خان معین السلطنه پسر اول امیر حبیب الله خان و اولین شخصی که در جلال آباد به امیر نصر الله خان کاکای خود به ساعت (۱۲) روز پنجشنبه اول برج حوت سال ۱۲۹۸ شمسی بعیت نمود و تا روز پنجشنبه (۸) حوت بقید بعیت او مانده بود. و بوقت عصر روز مذکور که امیر نصرالله خان از امارت سلطنت خلع و بیعت نامهٔ خود را نوشته بدولت با استقلال امانیه تسلیم گردید. بوقت شام روز مذکور سردار عنایت الله خان معین السلطنه نیز بیعت نامه نوشت و سردار حیات الله خان عضدالدوله در پهلوی اسم او دستخط کرد و بیعت نامه های مذکور به ساعت ده شب (۹) حوت بحضور اعلیحضرت امان الله شاه تقدیم گردید، و حکم شد که معین السلطنه در داخل ارگ بقید نظر دولت باشد. و عائله اش بخانهٔ خود شان فرستاده شدو گفته شد که اجازهٔ خارج شدن از حرمسرا ندارند.

معین السلطنه شام روز شنبه (۶) برج سرطان ۱۲۹۸ش [۲۹- رمضان ۱۳۳۷ ق- ۲۸ جون ۱۹۱۹م] در داخل ارگ مقید ماند. دراین ایام که بمناسبت خدمات فداکارانهٔ یک تعداد صاحب منصبان خلعت استقلال [دریشی و کمربند و نشان] منظور گردید و توزیع آن در ایام عید سعید فطر وطی مراسم خاص در قصر سلامخانه مدنظر گرفته شد. اعضاء دربار بشکرانهٔ این افتخار بزرگ از حضور اعلیحضرت التجاء کردند که اگر درهمین عید مبارک صیام محبوسین معاف گردند و یا در میعاد حبس شان تخفیف بعمل بیاید. زیرا که اطفال معین السلطنهٔ انتظار ورود پدر خود شان را در ایام عید دارند. اعلیحضرت به ساعت ده روز شنبه (۶) سرطان ۱۲۹۸ ش بطور خصوصی به نظام الدین خان ناظم دربار «وپیشخدمت باشی حضور انور والا» که مؤظف ترتیب وتنظیم محفل توزیع انعامات نیز بود گفت که : من شام امروز با آقا لاله صاحبی ام آشتی می کنم.و باوشان خبر بدهید که آمادهٔ باریابی حضور باشند و بعد اداء نماز شام مطابق تشریفات معمول باخود بیاورید. نظام الدین مذکور «پسرسردار فقیرمحمد

خان شاغاسی» که رابطهٔ دوستی زیاد با معین السلطنه داشت، ازین لطف و شفقت اعلیحضرت در بارهٔ آن برادر بزرگش خیلی خوش شده پس از چند دقیقه با تاق معین السلطنه رفته مژده داد و گفت: بوقت بعد اداء نماز شام بحضور شما می آیم و یکجا بحضور میرویم. نظام الدین خان به صاحب منصب و افراد رسالهٔ شاهی محافظین قصر گفت که: حین ورود معین السلطنه مطابق ایام سابق مراسم احترام باصول عسکری بجا بیارید. و این حرف برای آن بود که در مرور چهار ماه ممنوع قرار داده شده بود. معین السلطنه دراین وقت محاسن خود را بصورت نیم رس گذاشته و دستار سفید بر سرمی بست وشکل ووضع یک روحانی واقعی راتمثیل می نمود و چون انسان واقعاً تارک سلطنت بود گفت: برعلاوهٔ آن بیعت نامه یی که شام پنجشنبه (۸) حوت نوشته تقدیم کرده ام، اینک مجدداً در حاشیهٔ قرآن کریم یک عهد نامهٔ جدید نیز نوشته ام که یعنی من هیچگاهی آرزویی از جاه و جلال دنیا ندارم. واز اتاق خارج شده و در طول راه عساکر شاهی و عملهٔ حضور رسم سلام و تعظیم بجا می آوردند.

حین دخول دراتاق اعلیحضرت، چون قصداً و یا طبعاً بملاحظهٔ اوراق سخت مصرف بود، متوجه ورود معین السلطنه نگردید، نظام الدین خان قرآن مبارک را بالای الماری خیلی مزین احتراماً گذاشت و معین السلطنه را بطرف کرسی اشارت نموده نشستند. نفری در بار منتظر مراسم بودند. واینکه اعلیحضرت تا چند دقیقه جبین خیلی گرفته وآغاز به مکالمه ننمود، همه متحیر ماندند و در همین لحظات نصرالله خان «نائب السلطنه» بهمراه صاحب منصبان[1] نظامی وارد اتاق شد و دیگر محبوسین نیز بحضور رسیدند. دراین وقت اعلیحضرت امان الله شاه از دیگران اغفال ورزیده بطرف معین السلطنه متوجه شده بآواز گرفته و اندک، قهرآمیز گفت: من از شما نهایت آزرده و خفه می باشم، باین سبب که پدرشما را شهید کردند و شما حاضر بودید مطلق بازخواست قاتل پدرخود را نکرده بمحض گفتن نائب السلطنه که تاپادشاه برقراء نشود جنازهٔ پادشاه متوفی دفن نمی شود و خود را پادشاه نام گذاشت. شما از همه پیشتر بیعت کردید، این رانمی گویم که چرا بیعت کردید مگر یک شخص غریب تاجان داشته باشد ازخون خواهی پدر خود نمی گذرد. وشما در پیش روی نظامی استاده شده از همه اولتر بیعت کرده تسلیم شدید و آیا یک کلمه درباب انتقام خون پدرخود گفتید؟ معین السلطنه گفت: اعتراضات اعلیحضرت پادشاه مهربانم کاملاً صحیح او بجا است وامامن فقط بهمین نیت که این واقعه و غم و ماتم بزرگ در خاندان ما و خانهٔ تمام ملت افغانستان روی داده است واگر اغتشاش در سرحدات ولایات روی دهد مصیبت های دیگر باحوال عموم ملت وارد می گردد و ناچارشدم که به کاکایم از همه اولتر بیعت کنم و اگرمن سبقت د راداء بیعت نمی کردم دیگران بیعت نمی کردند وتردد و توقف در این امر سبب

[1] چون سردار نصرالله خان نائب السلطنه محبوس بود و حبس او تا روز وفات دوام نمود. دراین وقت هم بقسم یک محبوس بحضور خواسته شد و فقط همین قدر مراعات شد که عائله و خدمهٔ او می توانند بحضورش بروند وقیود نسبت به چهار ماه گذشته کمتر باشد.

شورش بزرگ می گردید. چون اعلیحضرت برادر مهربانم پوره میدانند که من خود هیچ آرزوی دیگر بجز آرامی و آسوده حالی مردم مملکت مسلمان افغانستان ندارم، و باز که امر شما رسید از جلال آباد بیعت خود را نوشته فرستادم که تقدیم حضور مبارک گردید. واینک در همین روز درحاشیهٔ قرآن کریم مجدداً عهدنامه یی نیز نوشته ام، «درهمین لحظ نظام الدین خان، قرآن کریم را از بالای الماری برداشته به اعلیحضرت غازی سپرد] اعلیحضرت از جا برخاسته قرآن مبارک را برفرق خود گذاشته بدیده های خود مالیده لمس نمود. قرآن مبارک را باز کرده خط معین السلطنه را بادقت تمام مطالعه نمود. و وقتی میخواست حرف بزند گریه گلوگیراو شد و ازجابرخاسته با معین السلطنه معانقه و روبوسی نموده هردو برادر بگریه شدند. اعلیحضرت شفقت و احترام زیاد در حق برادر خود نمود و او را در پهلوی خود محل نشستن داد و در این دقائق عموم اهل در بار بحضور اعلیحضرت گفتند: جناب معین السلطنه صاحب شما را به نهایت درجه دوست دارند، و تقدیرات الهی بهمین رفته بود که در مدت چهارماه از شرف دیدار اعلیحضرت دور بمانند. اعلیحضرت فرمود: آقا لاله صاحب شما درمنزل خود تان تشریف ببرید، حق حرمت بزرگی شما که پسر اول پدر شهید من هستید در نزد من بسیار است. و در همین شب یکشنبه (۷) سرطان سال ۱۲۹۸ ش یک روز پیش از حلول عید سعید فطر، سردار عزیز الله خان پسر نائب السلطنه را نیز از قید محبس ارگ رها فرمود و اجازه داد که بمنزل شخصی خود برود و سردار نصرالله خان نائب السلطنه که تا امشب بصورت تنها محبوس بود اجازه داد که از تاریخ فرداشب عید فطر بهمراه عائله خود یک جا باشد و کسانی که اگر بخود در نزد نصرالله خان برای ملاقات دوستانه برود. چون رؤساً دربار التماس و عذر خواهی کرده اند، مانع ندارد. ولی ازین نگاه که معین السلطنه به سوگند های جلاله از عدم قبول پادشاهی افغانستان برای خود در حاشیهٔ قرآن نوشته اطمینان کامل حاصل نمود، از قید نظر دولت رها گردید، ولی نائب السلطنه چون این احترام را بجا نیاورد و باندیشهٔ اینکه مجدداً هوای سلطنت در سرجاندهد و یا تحریکاتی بمردم ننماید درمجلس ارگ و اما بدون قیود باقی ماند و آنقدر آزادی بوی داده شد که ملازمین اخلاصمند او بحضورش میرفتند تا آنکه به تحریک عالیه بیگم زن نائب السلطنه چند نفر ازنوکران و قدیمی خدمتان حضور او مرتکب سهو بزرگ شده اقدام به سؤ قصد علیه امان الله شاه نمودند و محل واقعه بندر قرغه را قرار دادند تا آنکه دستگیر ومحکوم باعدام شدند. ونائب السلطنه بعد واقعهٔ قرغه دچار سخت ترین تکالیف گردید و تفصیل آن در صفحات آینده می آید.

مارش استقلال

درعصر امیر حبیب الله خان دستهٔ موزیک عسکری اصطلاحاً «باجهٔ برنجی حضوری» یاد میشد، ومراسم سلام شاهی در ایام جشن ها و اعیاد بهمین وسیلهٔ دستهٔ موزیک بنام مارش شاهی و یامارش

امیری اجراء می گردید. واین مراسم تا ایام جلوس خصوصی امان الله شاه یعنی هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ شمسی بعین همین اصطلاحات باقی مانده بود چون امان الله شاه ساعت ده صبح جمعه(۹) حوت سال مذکور در میدان عسکری تاج استقلال را از دست ملت و در محضر عساکر پذیرفت، این وقت تصویب بعمل آمد که باید مطابق تماماً تحولات جدیدی که دراین عهد از برکت استرداد استقلال بعمل می آید درصوت موزیک سلام شاهی تجدید نظر شود و هم بهتراست که مارش امیری بنام مارش شاهی و مارش استقلال یاد شود. اعلیحضرت امان الله شاه و اعضاء دولت آن اصطلاح جدید وپرافتخار « مارش استقلال» را پسندیدند.

السید محمود السامی قوماندان مکتب فنون حرب که خود معلم دروس عسکری وهم معلم موزیک وهم شاعر زبان عربی و ترکی و دری بود، برای مارش استقلال ترانهٔ ذیل را از طبع خود سرود و هم صوت آنرا ترتیب و به سردستهٔ باجهٔ برنجی حضوری تعلیم نمود. و موزیک عسکری حضوری در ایام جشن خصوصی استقلال [نهم حوت] و جشن عمومی استقلال [ماه اسد] و سائر اوقات می نواخت و صوت پر کیف و هیجان انگیزی داشت .

نظم مارش استقلال و یا مارش شاهی امانیه از ینقرار است :

شام وصبا این التجا دارم بزاری ای خدا — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
محفوظ دار این شاه ما از محنت غم یا الله — امیر الافغان امان الله خان

شاهنشهٔ افغانیان هم غازی کشورستان — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
کن کامیاب از مطلبش پیش از طلب یاربنا — امیر الافغان امان الله خان

ای پادشاه مسلمین ای صاحب تاج و نگین — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
یاحشمت وتکمین جا ازلطف رب خواهیم ترا — امیر الافغان امان الله خان

ای پادشاه مسلمین ای صاحب تاج ونگین — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
یاحشمت و تمکین جا ازلطف رب خواهیم ترا — امیر الافغان امان الله خان

دربزم مهر خاوری در رزم رستم صولتی — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
نورصفای نیتت آفاق رابخشد ضیاء — امیر الافغان امان الله خان

ازبهر استحکام دین کردی برون شمشیر کین — الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا

خوانند جمع مؤمنین در فکرو رایت مرحبا		امیر الافغان امان الله خان

شه کند چون عزم ستیز افتد بدشمن رستخیز		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
گم میکنند راه گریز بیند چو شه را در قفا		امیر الافغان امان الله خان

تا آنکه دنیا چون عدم از دیده ها فانی شود		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
پاینده باد این شاه ما برتخت شاهی سالها		امیر الافغان امان الله خان

چون تیغ را بیرون کند ازخون جهان جیحون کند		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
با او مقابل چون کند اعدای دین روز غزا		امیر الافغان امان الله خان

تا آنکه در دنیا بود ممکن وجود مردمی		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
دین نبی بادا قوی این شاه را بادابقا		امیر الافغان امان الله خان

تا این فلک برپا بود سلطانیش زیبا بود		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
وین رایتش بالا بود تا ختم دنیا یا اله		امیر الافغان امان الله خان

ازلطف و احسان و کرم این شاه را باملتش		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
درحفظ خود داری نگاه از شرشیطان و هوا		امیر الافغان امان الله خان

هرجا بود احباب او دلشاد باد از رحمتت		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
باد اعدویش روسیاه یارب بحق مصطفی		امیر الافغان امان الله خان

یارب زآسیب زمان داری نگاهش درامان		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
جاه و جلالش دایما دارم زدرگاهت خدا		امیر الافغان امان الله خان

عمری فراوان کن عطا سلطان ما را یا اله		الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
سلطان ما را یا اله عمری فراوان کن عطا		امیر الافغان امان الله خان

ترانه خوانی می کند   الهنا یاربنا انصرلنا امیرنا
مدح ترا ورد زبان
بشنوی کز زیر وبم موزیکه میدار د صدا   امیر الافغان امان الله خان

تقدیم عهد نامه بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی
از طرف سردار عنایت الله خان معین السلطنه

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ شب یکشنبه (۷) برج سرطان سال ۱۲۹۸ ش[۳۰ رمضان المبارک ۱۳۳۷ ق- ۲۹ جون ۱۹۱۹م] سردار عنایت الله خان معین السلطنه برادر اندر بزرگ خود را که تا این وقت درکوتی باغچهٔ ارگ محبوس بود بحضور خواست و آشتی کرد و ازحبس رها فرمود، وشرح این گزارش را اعلیحضرت بقلم خود اینطور نوشته است:

"شب گذشته جناب آقا لاله صاحبی معین السلطنه را بحضور خواسته اول احتراز زیاده برایشان کرده شد که خود من از شما خفه و آزرده میباشند باین سبب است که پدر شما را شهید کردند و شما حاضر بودید مطلق باز خواست قاتل پدرخود رانکرده بمحض گفتن نائب السلطنه که پادشاه میشوم شما بیعت کردید. این را نمی گویم که چرا بیعت کردید مگر یک شخص غریب تاجان داشته باشد ازخون خواهی پدرخود نمی گذرد، من با شما گله گی زیاد دارم مگر قاتل خود[1] و سرداران و معتبرین حاضر دربار بودند، التجاء عذر خواهی کردند، بعد همراه مشارالیه آشتی کرده شفقت و مرحمت برادری را بجا آوردم، درهمین حال عهد نامه یی راکه در کلام الهی تحریر داشته بود، ظاهر کرد اگرچه برای اوگفتم که من همان بیعت شما را قبول کرده ام چون بقرآن شریف مرقوم داشته بودند قرآن شریف را از نزد شان گرفتم و خود شان را با تعلقات شان مرخص داشتم که درجای خود بروند و بآسوده حالی گذران کنند. و عزیز الله خان پسر نائب السلطنه را نیز رها کرده فرمودم که بجای خود برود و برای خود نائب السلطنه هم در بندی گری تخفیف داده شد که همراه عیال داری خود یک جا باشند. و نقل عهد نامهٔ آقالاله ام را که درقرآن شریف نوشته اند بقرار ذیل می باشد:

***

"بدینموجب من که بندهٔ درگاه حضرت الهی جل اسمه عنایت الله فرزند اعلیحضرت جنت مکان امیر حبیب الله خان شهید رحمة الله علیه میباشم بحال صحت و اختیار بدون جبر واکراه اعتراف میکنم و بذات اقدس حضرت الهی جل شانه که بروحدانیت ذات مقدسش ایمان کامل دارم و به پیغمبری حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که بروحانیت نبوت آنجناب ایمان آورده ام و جلالت و عظمت قرآن کریم که بسر منزل بردن او ازجانب حضرت حق جل وجلاله ایمان دارم سوگند میخورم و

---

[1] اشاره به سردار نصر الله خان معین السلطنه که روز پنجشنبه اول حوت ۱۲۹۷ ش در جلال آباد قبول امارت نموده بود.

عهد میکنم که سلطنت و پادشاهی افغانستان را قبول ندارم و بیعت و اطاعت برادرخودم اعلیحضرت امیر امان الله خان را که پادشاهی افغانستان او را بدل وجان و وجدان قبول کرده ام قبول دارم و باز بعظمت و یگانگی حضرت الهی جل اسمه و حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم و قرآن شریف و بناموس انسانیت خود ووجدان و ایمان خود سوگند و عهد مینمایم که بوجود برادرخودم امیر امان الله خان و پادشاهی شان در دل و دماغ و افعال و حرکات هیچ گونه ضرر و خلل و خیانت و غدرنکنم و از طاعت و فرمانبرداری برادرم اعلیحضرت امیرامان الله خان سرکشی و گردن تابی نکنم، برین عهد و میثاق خود ذات اقدس حضرت الهی جل اسمه و حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم و جمله ملت افغانستان را شاهد و گواه می گیرم. تحریر شب یکشنبه رمضان ۱۳۳۷".

***

اعلیحضرت امان الله شاه سواد این عهد نامه را بعنوان نائب الحکومه ها و حکام اعلی و قوماندان های محاذات فرستاد. و تاریخ تحریر فرمان یوم یکشنبه سلخ شهر رمضان المبارک سنه ۱۳۳۷ ق است. و بعد این ایام عید بود که واقعه یی در قرغه رخ داد و نتیجهٔ مراعات بود که دستگاه مخالف مصدر چنان فعالیت گردید. واما سردار عنایت الله خان معین السلطنه تا اخیر عمر به اعلیحضرت امان الله شاه وفادارماند.

کنفرانس صلح

در خصوص کنفرانس صلح منعقدهٔ راولپندی تحت ریاست علی احمد خان ناظر داخله «یعنی وزیرامور داخلهٔ افغانستان» مطالب مهمی دراین کتاب نوشته است .

نامه نگاران و نمایندگان حکومت هند برتانوی دراین خصوص یادداشت هایی ارائه کرده اند که اینک اجمالاً درج میشود:

سردار عبدالقدوس خان قبائل قندهار را تحریر یک کرد تابرخطوط ارتباطات برتانیه تعرض نمایند. درچندین پیام خویش به قوماندان عمومی چمن، عبدالقدوس خان به برتانیه اخطارداد که در اثر ناچیز شمردن افغانستان خود را علیه جهان اسلام قرارندهد . و همچنان به روسیه فرصت ندهد که در افغانستان نفوذش را تأسیس نماید[1].

وباید برتانیه از سرحد سپین بولدک واگذار شود، زیرا که در غیر آن قبائل قندهار به جنگ ادامه خواهند داد. عبدالقدوس خان اعتماد الدوله میخواست برتانیه بدو وعده بدهد که آن قبایلی راکه به

---

[1] استرداد استقلال افغانستان- این فرصت را داد که هردو کشور افغان و روس ، دوستی خود را تأسیس نمایند و چنانکه متون اسناد و معاهدات مندرج این کتاب شاهد است . و این عبارت از قراربیان سردار عبدالقدوس خان در جرائد افغانی مندرج و منتشر نگردیده ویک تبصرهٔ سیاسی از جانب و اقعه نویسان برتانوی پنداشته میشود و درمتن علاوه شده است. ودراین حاشیه لزوماً توضیح نمودم. (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

افغانستان کمک کرده اند مزاحمت نرساند. عبدالقدوس خان هراس داشت که اگر وی بحیث صدراعظم در مذاکرات صلح سهم نگیرد.

موقف و قدرتش بخطرخواهد افتاد. پس بتأسی از همین اندیشه او میخواست که مذاکراتی را بابرتانیه درچمن راه اندازد وهم روی این اساس بود که خبر های آتش بس و امضای معاهدهٔ صلح را تا تخلیهٔ سپین بولدک توسط برتانیه، بتاخیر انداخت. عبدالقدوس خان آرزو داشت در قندهار چنان وانمود نماید که صلح فقط بعد از انکه وی برتانیه را وادار ساخت . سپین بولدک را تخلیه کند، برقرار نماید.

وقتی که هیأت صلح افغانستان به هند رسید، اعلیحضرت امان الله شاه اعلامیه نشر کرد و گفت که: "پشتیبانی مردم افغانستان وقبائل سرحدی به وی جرئت و قوت قلب داده است ، اندرین فرصت متارکه وجود دارد، اگر یک صلح آبرومند بدست آمد و احترام و عزت افغانستان حفظ گردید ازان چه بهتر لیکن اگر چنان نشد وی تا دم مرگ جهاد را ادامه خواهد داد".

هیأت صلح افغانستان بریاست علی احمد خان، تشکیل گردید. هیأت افغانی برای بارنخست بروز (۲۶) جولائی سال ۱۹۱۹م[یکشنبه (۴) اسد ۱۲۹۸ش] باهیأت برتانیه ملاقات کرد وسران هردو هیأت باایراد خطا به هایی کنفرانس راافتتاح نمودند .

سر هملتن گرانت گفت که : قبایل رازیر کنترول بگیرند، و گفت که: تمام هند مرگ امیر حبیب الله خان را ماتم گرفتند و گفت که : نائب السلطنهٔ هند از حملهٔ افغانها به تعجب افتاد و آنرا باور نمی کرد، مخصوصاً چنین حمله یی را که امان الله شاه تایید کرده باشد[1].

علی احمد خان رئیس هیأت افغانی درخطاب افتتاحیهٔ خویش بوضع قانون جدید درهند اشاره نموده و آنرا مسئول جنگ خواند. و گفت که: حکومت هند بدوستی افغانستان بیشتر ضرورت دارد تا اینکه افغانستان بدوستی هندوستان محتاج باشد.

علی احمد خان شکایت داشت که افغانها از آن دوستی پاداش ندیده است، وی همچنان هیچ کوشش نکرد از اعمال و کردار افغانها معذرت بخواهد. علی احمد خان ادعا کرد که افغانستان برای صلح در خواستی نداده بلکه بارنخست سکرتری خارجیه پیامی به امیر افغانستان توسط عبدالرحمن خان ، نمایندهٔ افغانستان در هند، راجع بموضوع صلح فرستاده بود. علی احمد خان کدام پیشنهاد به

---

[1] درکنفرانس صلح از طرف حکومت هند برتانوی – طور وانمود شد که یعنی حکومت هند حمله نکرده و این حمله از طرف صالح محمد خان سپه سالار و برخلاف امر و هدایت اما الله شاه بظهور رسیده و درحالی که صالح محمد خان برای تامینات سرحد قواء خود را تنظیم داده و معاینه می نمودو اما اینکه اهالی دیار پشاورعلیه حکومت برتانوی قیام ورزیدند، قوا برتانوی به حملات آغاز کرد و محیط جلال آباد و لغمان بوسیلهٔ طیارات بمباران گردید و بسیار نفر کشته و مجروح شدند .

کنفرانس تقدیم نکرد، اما راجع به بیداری و احساس ملی که در سراسر جهان وجود دارد و احتیاجات و آرزوهای ملی رشد و انکشاف یافته، صحبت کرد. وی پیشنهاد کرد که برتانیه و افغانستان باید در برابر تهدید دیگر نیروهای جهانی همدستان شوند و درعین زمان ازینکه برتانیه با ترکیه رشتهٔ دوستی را گسسته بود، اظهار تأسف نمود و گفت که: حالا باانعکاس اعمال خویش روبرو گردیده است.

درجلسهٔ دوم که بتاریخ (۲۹) جولائی ۱۹۱۹م[چهارشنبه(۷) اسد ۱۲۹۸ش] دایر گردید، علی احمد خان رئیس هیأت افغانی در بارهٔ مشکلاتی که برتانیه از رهگذر قبایل داشت، صحبت کرد. و علت آنرا خصومت برتانیه به افغانستان میدانست. علی احمد خان- برتانیه را مسئول جنگ اعلان نمود. یعنی تعرض در سرحد که از جانب هند شده و نه ازجانب افغان.

نائب السلطنهٔ هند شناسایی رسمی امان الله شاه را بحیث امیر افغانستان به تعویق انداخت وبه نامهٔ وی جواب نداده آنرا به طاق نسیان گذاشت. برتانیه جایزه و پاداشی برای بیطرفی افغانستان در برابر جنگ نداده و به نمایندگان افغانستان اجازه نداد درکنفرانس صلح پاریس سهم بگیرد. بوجود آوردن[بل راولت] درهندوستان وهمدردی افغانها با ترکیه عوامل دیگری بود که منجر به خرابی روابط بین افغانستان وبرتانیه گردید.

سرهملتن گرانت کنترول روابط خارجی افغانستان را توسط برتانیه مشارکتی می پنداشت چنانکه قبلاً معمول بود، و این قرار و ترتیب را برای هردو جانب سودمند می پنداشت و اصرار ی ورزید همان ترتیب و قرار ادامه داده شود.

علی احمد خان در هر صورت، باتمام معنی کلمه روشن ساخت که: افغانستان ترتیب و قرار گذشته را نمی تواند ادامه دهد و برای تأمین استقلال داخلی و خارجی افغانستان اصرار خواهد ورزید.

علی احمد خان اعتراض شدید رسمی علیه بمباران برتانیه برکابل و جلال آباد نمود و از ینکه در اثر آن حملات فضائی مقبرهٔ دوامیر گذشته[عبدالرحمن خان و حبیب الله خان] خساره دیده بود[1] اظهار تأسف نمود. بالآخره بروز(۳۱) جولائی ۱۹۱۹م[جمعه(۹) اسد ۱۲۹۸ش] سرهملتن گرانت همان تقاضا های برتانیه که ساخته و بافتهٔ دست لندن و سیملهٔ[مرکز تابستانی هند] بود، به هیأت افغانی تسلیم داد. علی احمد خان یکدست آنرا رد کرد. درجلسهٔ چهارم روز (۴) اگست[دوشنبه(۱۲) اسد ۱۲۹۸ش] معاهده را پذیرفته و تعدیل بعض فقراتی را که ملامتی جنگ را بردوش افغانها می انداخت، ازمعاهده خذف گردد.

علی احمد خان گفت که: برتانیه از هرگونه اقدام علیه قبایل تازمانیکه مذاکرات برای معاهدهٔ صلح

---

[1] خساره بهر دو آرامگاه دو پادشاه پدروجد امان الله شاه- ازطریق معنوی بود ونه مادی و ظاهری،چرا که بم طیاره بهردو مرقد اصابت نکرده و درحوالی نزدیک آنها افتاده و ازلحاظ تعرض و بی حرمتی بمقام سلطنت و مرکز سلطنت افغان، خسارات بزرگ تلقی شده درکنفرانس صلح جداً وانمود گردید.

صورت می گیرد، ابا ورزد. وگفت: تمام قلمرو قبایل برای افغانستان واگذاشته شود تا افغانستان آنرا به ترتیبی اداره نماید که حکومت برتانیه در مشکلاتی که اندرین زمینه داشته، نجات یابد.

گرانت این تقاضا ها را نپذیرفت، لیکن تعدیل بعض عبارات را در معاهدهٔ خویش اجازه داد تا خوبترمورد قبول اعلیحضرت امان الله شاه قرار گیرد.

نائب السلطنهٔ هند به لندن اطلاع داد که افغانها برای بدست آوردن استقلال شان باسرسختی تمام اصرار می ورزند و تا زمانیکه استقلال شان تأیید نگردد نمی خواهند بافغانستان برگردند. روی این منظور بود که گرانت مسألهٔ کنترول امور خارجی افغانستان را توسط برتانیه دنبال نکرد و آماده بود کردار و رفتار آیندهٔ امان الله شاه را بحیث سنگ محک دوستی امان الله شاه با برتانیه بپذیرد.

بتاریخ (۵) اگست ۱۹۱۹م [سه شنبه (۱۳) اسد] حکومت لندن معاهدهٔ حکومت هند را تصدیق کرد. جلسه پنجم (۶) اگست شروع شد، گرانت – متن معاهدهٔ خویش را بافغانها تقدیم نموده و دو روز بعد علی احمد خان آنرا امضاء کرد. درمعاهده تأسیس وبرقراری صلح وجلوگیری توریداسلحه ازطریق هندوستان گنجانیده شده بود.

سرهملتن گرانت نامهٔ جداگانه به سردار علی احمد خان بارکزائی ناظر امور داخله نوشت و در آن ابراز عقیده کرد که: درمعاهده چیزی وجود ندارد که سبب مداخله در استقلال داخلی وخارجی افغانستان گردد. و در همین معاهده تثبیت گردید که باید درتمام نامه های رسمی حکومت هند برتانوی و حکومت لندن، لقب «اعلیحضرت» برای امیر افغانستان نوشته شود. زیرا که او پادشاه مملکت مستقل و استقلال کامل افغانستان در این معاهده امضاء شده و این پادشاهی است که دربدوجلوس خود از استقلال مدافعه کرده است.

علی احمدخان حینی که وارد کابل شد بروز (۱۴) اگست[پنجشنبه(۲۲) اسد ۱۲۹۸ش] بحضور اعلیحضرت امان الله شاه گفت که: برتانیه با تمام تقاضاهای افغانستان موافقت کرد. وگفت: قبایل در قرار دادیکه با برتانیه عقد گردیده گنجانیده شده است.

درتمام آن ایامی که مذاکرات صلح دوام داشت هیچ خبری ازنمایندهٔ برتانیه درکابل نبود. بتاریخ(۲) سپتمبر۱۹۱۹م [سه شنبه ۱۰ سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ش] علی احمد خان به کارمندان بزرگ سیاسی برتانیه در پشاور اطمینان داد که خان بهادر حافظ سیف الله خان صحیح و سالم است و به مجردی که در راه ها امنیت بوجود آید، افغانستان را ترگ[۱] خواهد داد. لیکن بالآخره معلوم شدکه

---

[۱] این شخص نمایندهٔ سیاسی حکومت هند برتانوی درکابل بود، و اززمان امیر حبیب الله خان تا این وقت اقامت داشت. ودرایامی که جهاد استقلال و بعد ازان کنفرانس صلح ادامه داشت انگلس ها پروپاگند می کردند که سیف الله خان را در کابل کشته اند. مذکور تحت مراقبت حکومت افغانستان بودو شارات هیأت های صلحیه بهمین مناسبت بوده است.

اعضای نمایندگی برتانیه کاملاً تجرید شده بودند و ازتمام پیام هایی که به هند فرستاده میشد، جلوگیری می گردید[۱].

گرانت پیشنهاد کرد که به حکومت افغانستان خبر داده شود که اعضای نمایندگی برتانیه را اجازه دهد، هند برگردد.

محمود طرزی ناظر امورخارجیهٔ به لارد چلمسفورد نوشت که: حکومت افغانستان برای حفاظت کارمندان نمایندگی برتانیه درکابل، تدابیری اتخاذ کرده و افغانها به هیچ صورت بمال و اسلحهٔ سیف الله خان مداخله ننموده است، قیود برگشت و گذاراو وجود ندارد. و بعد از یک مصاحبه با پادشاه افغانستان و سپری شدن اندک مدتی به هند برخواهد گشت.

انگلیسان خود اعتراف نمودند که: درنتیجهٔ جنگ سوم، پیروزی عظیم نصیب افغانها شد برای اینکه درین جنگ استقلال وآزادی کامل و دایمی خویش را از برتانیه بدست آوردند.

درخاتمهٔ معاهدهٔ صلح اعلیحضرت امان الله شاه نامه یی به شاه انگلستان فرستاد و ازینکه برتانیه استقلال افغانستان را برسمیت شناخت، ابراز امتنان نمود. وهمچنین پیام های دوستانه برای لارد چلمسفورد و سرگرانت فرستاد. محمود طرزی ناظر امور خارجیه نامه یی به لارد کرزن وزیرامورخارجیهٔ انگلستان فرستاد وگفت که: نامهٔ پادشاه افغانستان اعلیحضرت امان الله شاه غازی را به شاه انگلستان بسپارد.

***

واین بود اجمالی از نتائج کنفرانس صلح منعقدهٔ راولپندی که از قرار نوشته های خود برتانوی ها دراین کتاب گنجانده شد.

قلم یادگار

قلم خود رنگ نوک طلایی و عرض نسبتاً بزرگ که اعلیحضرت امان الله شاه غازی آخرین فیصله نامهٔ استراداد استقلال افغانستان را بروز(۲۸) اسد سال ۱۲۹۸ش بوسیلهٔ او توشیح نموده است. این قلم یادگار ازهمان تاریخ دردارالتحریر حضور در یک الماری خاص حفظ گردید. چون امانت خیلی پرافتخاراست در دورهٔ اغتشاش سقوی نیز بهمان آداب حفظ ماند و ازبین برده نشد.

دربرج دلو سال ۱۳۵۰ شمسی در اتاق سرمنشی حضور در منزل تحتانی قصر گلخانهٔ ارگ کابل، حافظ نورمحمد کهگدای «سرمنشی حضور» به نویسنده و مؤلف این کتاب «عزیز الدین وکیلی پوپلزائی» گفت که: همان قلم لک خود رنگ تاالآن در این الماری محفوظ وموجود است. چون اتاق

---

[۱] ازیادداشت هایی که به هند فرستاده معلوم میشود که آنقدر محصور هم نبوده است (عزیزالدین وکیلی پوپلزایی).

مذکور از جملۀ اتاق های کارخود پادشاه بود، از نظراحتیاط همان قلم و سائر اشیاءو اوراق دورۀ امانیه در آنجا حفظ و نگاهداری میشد. بعد از فوت کهگدای و انقلاب سه شنبه (۲٦) سرطان سال ۱۳۵۲ ش[۱۷ جمادی الآخر۱۳۹۳ق- ۱۷ جولائی ۱۹۷۳م] معلوم نگردید که قلم مذکور بچه ترتیب حفظ مانده باشد.

اساس روابط دوستی افغانستان و روسیۀ شوروی

دولت با استقلال امانی از تاریخ جمعه (۲) برج حوت سال ۱۲۹۷ ش باوصف گرفتاری مزید درامور داخلی، متوجه مسائل مهم بین المللی گردید. چرا که اساس یک دولت کاملاً آزاد و مستقل مقتضی همین روابط بالمثل و متقابل با جهان خارج است و چنانکه قبلاً هم بناء باقتضاء وقت روابطی با بعض کشور ها داشت. یعنی از همین ساعتی که رجال دولت وحکومت افغانستان ، اولین مسودۀ اشتهار استرداد استقلال را تحت ترتیب و تصویب گرفتند، متوجه تمامی مسائل داخلی و خارجی افغانستان گردیدند. و در طول بحث و گفتگو درموارد مختلف باین نتیجه و فیصلۀ قاطع رسیده گفتند که: ازهمین وقت مبتدای طلیعۀ بهار سلطنت امانیه روابط دوستی خود را باهر مملکتی که آرزوی دوستی بافغانستان مستقل داشته باشد، بصورت بالمثل ومتقابل می پذیریم و معاهدات دوستی مطابق به رأی و اتفاق و کلاء هردو ملتین معاهدتین خواهد بود.

چون نشر و پخش اولین اشتهار استقلال و نطق های مکرر شهریار افغانستان ازین موضوع مهم خبرهایی به سمع جهانیان رسانید، همسایۀ بزرگ شمالی ما مطابق مرام دولت مستقل افغانستان اولتر آرزو والتماس دوستی نموده و اولین قاصد خود یکنفر مسلمان «ایشان جنید» را که بزبان دری و ترکی کلام می نمود. بدربار کابل فرستاد، واین وقت که اداره ئی بنام «نظارت امورخارجیه» تازه تشکیل یافته بود، ازوی مهمانداری نمود. وفهمیده شد که همسائیه بزرگ شمالی ما برهبری لینن اولتر دست دوستی بجانب افغانستان دراز کرده است.

معرفی براوین بوزارت مختاری روسیه درافغانستان

بتاریخ پنجشنبه (۶) حمل سال ۱۲۹۸ش(۲۷) مارچ ۱۹۱۹م مکتوب دوستانه بدستخط بوکویا ولینسکی کمیسار ملی امورخارجیۀ جمهوریت شوروی ترکستان بعنوان اعلیحضرت امان الله شاه بکابل رسید و بعدادای کلمات دوستانه نوشته بود:

"افتخار دارم باطلاع شمابرسانم که حکومت جمهوریت روسیه تمام قراردادهایی را که حکومت تزاری روسیه با حکومت و امپراتوری حریص دنیا، برتانیه در بارۀ بدست آوردن قسطنطنیه و تقسیم

سرزمین ترکیه، ایران و افغانستان بامضاء رسانیده بود منسوخ میشمارد. جمهوریت روسیه با ترکیه قراردادی باساس احترام متقابله و حسب فرمان صادره یی که از کشورهای دیگران زمینی را متصرف نخواهد بامضاء رسانیده است ودرعین حال روسیه استقلال ممالک کوچک همجوار را برسمیت شناخته ومیخواهد با آنهامناسبات دوستانهٔ همجواری و تجارتی را برقرار سازد. برای عملی کردن این مفکوره جمهوریت روسیه، وزیر مختار خویش در افغانستان و ایران آقای براوین را از مسکو به تاشکند اعزام داشتند، وی دارای تجارب دیپلوماسی بوده و با شرق بلدیت دارد و دوست مردم شرق و طرفدار مردم مسلمان بوده و در فهم زبان فارسی شهرتی دارد، جمهوریت روسیه نمایندهٔ خویش تعیین کرده است تا مناسبات دوستانه و تجارتی را قائم بدارد.

امید وارم که آقای براوین که در زود ترین اوقات با افغانستان ارتباط قایم کرده و اتحاد آنرا با جمهوریت روسیه قایم نموده زمینه را برای بهتر ساختن وضع تجارتی ذات البینی مساعد خواهد ساخت، و نظر باین منتظرم که حکومت افغانستان از نقطهٔ نظر همجواری نیک خویش ازهیچگونه مساعدت و معاونت خود داری نکرده و بدین صورت جمهوریت روسیه را مفتخر خواهند شمرد. بااحترامات" (بوکویاولینسکی)

نخستین نامهٔ ودادیهٔ دولت مستقل و آزاد افغانستان بدولت روسیهٔ شوروی

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ دوشنبه (۱۷) برج حمل سال ۱۲۹۸ ش[۶ رجب ۱۳۳۷ق(۷) اپریل ۱۹۱۹م] پیام دوستانه بعنوان و.ا. لینن رئیس شورای کمیساران ملی جمهوریت فدراتیف شوروی سوسیالیستی روسیه و رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه کل روسیه م. ا کالینن فرستاد ومتن ازینقرار است:

"جناب جلالتمآب اعلیحضرت رئیس جمهوریت دولت معظمهٔ روسیه را پادشاه دولت افغانستان سلام دوستانه و احترامات تعظیم کارانه میرساند و ازفاجعهٔ جانسوز قتل پدر خودم اعلیحضرت سراج الملت والدین که از دست کدام غدار نامعلوم در اثنای سیاحت ممالک شاهانهٔ شان مقتول گردیده اند، بکمال اسف و حسرت بآن دوست مهربان عالیجناب- بیان کیفیت و به خبر دادن ازتاج پوشی وتخت نشینی خودم که بتاریخ (۱۹) شهر جمادی الاول سنه ۱۳۳۷ هجری مطابق (۲۱) ماه فروری سنه ۱۹۱۹ عیسوی درکابل پایتخت دولت مستقلهٔ آزاد افغانستان بود، بوقوع آمده است. اظهار یگانگی و مخازنت را از لوازم ضروریهٔ اتحاد عالم انسانیت و صلح و صلاح بنی نوعیت، عهد میکنم.

دولت افغانستان که خلقت وطبیعت آنرا از اساس وبنیادش باحریت و مساوات عالم انسانها شریک ساخته بوده است، تابحال بنابر بعضی عوارض ازشرف مخابرات و مکالمات و مناسبات با دولت های معظمه و ملت های مکرمهٔ همنوع خود برکنار مانده بود، چون آن دوست معظم مهربانم اعلیحضرت

رئیس جمهور دولت معظمهٔ روسیه باتفاق رفقای دیگر رفقای انسانیت شان فخر و شرف صلح و صلاح بنی آدم و اعلان حریت و مساوات دول و ملل عالم را اکتساب نموده اند بناءً علیه این نخستین دفعه است که بنام ملت مستعد باتکامل افغان از طرف دولت مستقل و آزاد افغانستان بارسال این نامهٔ ودادیه خودم را بختیار می شمارم. باقبول فرمودن احترامات تعظیمات خودم را ازطرف آن دوستدار عالیجناب امید واثق ورجای فایق دارم". دوست شما امیرامان الله

پیام ناظر امور خارجیهٔ افغانستان بعنوان وزیرامورخارجیهٔ دولت روسیهٔ شوروی

محمود طرزی ناظر امورخارجیه بتاریخ دوشنبه (۱۷) حمل سال ۱۲۹۸ش[۶ رجب ۱۳۳۷ ق (۷) اپریل ۱۹۱۹م، پیامی بعنوان کمیسارملی امورخارجیهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیسی روسیه ک.و. چیچرین فرستاد و عبارت از ینقرار است:

"بنظارت جلیلهٔ خارجیهٔ دولت علیهٔ معظمهٔ روسیه.

دولت و حرمت مأب والاجناب وزیرامورخارجیه دام مجده:

نامهٔ پادشاه متبوع خودم اعلیحضرت پادشاه ملت بزرگ و آزاد افغانستان راکه بحضور جناب شوکت وجلالت مآب اعلیحضرت اشرف مبنی براخبار کیفیت شهادت خاقان فردوس مکان اعلیحضرت امیر حبیب الله خان علیه الرحمت و الغفران و مراسم جلوس پادشاهانهٔ امیرجوان تدبیر معظم اطال الله عمره بوده میباشد، بنابر مقصد خیر مرصد نخستین مقدمهٔ تمهیدات و دادیه و پیدا نمودن مناسبات توحید لفاً ارسال سوی دولت پناهی نموده کسب فخر و شرف می ورزم. از آن دولت مآب والاجناب امید می کنم که نامهٔ اعلیحضرت پادشاه دولت متبوعم را در اسعد اوقات از پیشگاه انظار مطالعهٔ اعلیحضرت اشرف رئیس موصوف گذرانیده درتائید و تشئید مناسبات دوستانهٔ دولتین علیتین روسیه و افغانستان اقدامات خیرخواهانه و دادیه را دریغ نفرمایند. باقی در هرباب امراز حضرت من الله الامراست".

نامهٔ ناظر امورخارجیهٔ افغانستان بجواب نامهٔ کمیسار ملی امورخارجیهٔ روسیهٔ شوروی

محمود طرزی ناظر امورخارجیهٔ دولت افغانستان مستقل بتاریخ چهار شنبه (۲۳) برج ثور سال ۱۲۹۸ش [۱۳ شعبان ۱۳۳۷ق - ۱۴ می ۱۹۱۹ م] نامه یی بعنوان کمیسار ملی امورخارجیهٔ جمهوری شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه ک. و. چیچرین باین مضمون از کابل به مسکوفرستاد:

"خدمت ارباب حل و عقد حکومت محتشمهٔ جمهوری روسیه!

نامهٔ دوستی علامهٔ مورخهٔ (۲۳) جمادی الآخر ۱۳۳۷ هجری مطابق (۲۷) ماه مارچ ۱۹۱۹ عیسوی شمار رسید. از ایضاحاتیکه در خصوص لغو و باطل شدن معاهده های حکومت سابقهٔ روسیه با حکومت

انگلیس و معاهدهٔ متفق شدن با حکومت سنیهٔ عثمانیه ومحترم شناختن استقلال و آزادی کاملهٔ حکومت های همجوار را و قائم ساختن روابط دوستی و علاقهٔ تجارتی را باآن ها و فرستادن موسیو براوین را به ماموریت سفارت به افغانستان و ایران و مساعدت و معاونت شان عطا فرموده شده بود، موجب مسروریت ومشکوریت زیادی گردید.

این دوست شما با ایصال این خبر خود را مفتخر میشمارم که پادشاه متبوع مکرم من اعلیحضرت امیر امان الله خان از روز جلوس خود برتخت پادشاهی افغانستان بااعلان آزادی و استقلال تامهٔ خود معاهدات عتقیه را که حکومات اسلاف افغانستان باانگلیس عقد نموده بودند لغو و باطل ساخت، بنابرین در وقت حاضر باکمال امتنان آزادانه،سفیر عالیقدر حکومت علیهٔ جمهوری روس را قبول و پذیرائی می کند. علی الخصوص مانند جناب موسیو براوین یک ذات محترمی که حکومت جمهوری عالی شما آنرا دوستدار اقوام شرقیه و طرفدار استقلال ممالک اسلامیه بمامی شناسانند، متأسفاً این را هم عرض کنم که حکومت انگلیس بما هیچگاه دوست نبوده و نخواهد شد، درحین تحریر این نامهٔ دوستی علامه بجرم اینکه با اعلان حرف زدن خود را با دولت های همسائیه خود نموده ایم و با مردم هندوستان که به سبب همشرقی بودن و همسایه گی از قانون وحشیانهٔ نو نافذ نمودهٔ انگلیس اظهار ناپسندی ونفرت نموده ایم، برسرحد شرقی ملک ما جهازهای هوایی خود را به پرواز انداخته، برخیمه گاه عساکر محافظ حدود ملک ما بر بومیه باری جرأت ورزیده و باعث خونریزی گردیده است، بموجب فرمان پادشاهی برای نائب الحکومهٔ ترکستان تحریر گردیده که سفیر مقیمی حکومت علیهٔ روس را که بنظر دوست باونظرداریم، بکمال حسن پذیرائی قبول و بدارالحکومهٔ کابل تسهیلات و معاونت نمایند و امید قوی داریم که بعد از رسیدن جناب موسیو براوین، هم وسائط مواصله و تشیید مبانی اتحاد بین الدولتین، قائم و دایم گردد. باقی عرض احترامات فایقانه ام را حسن قبول فرمایند" (محمود طرزی)

جواب پیام اعلیحضرت امان الله شاه ازمسکو بکابل

نخستین پیام اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه دولت مستقل افغانستان که بتاریخ پنجشنبه (۶) حمل سال ۱۲۹۸ش ازکابل به مسکو ارسال گردید. جواب آن ازطرف و.ا. لینن رئیس شورای کمیساران ملی جمهوریت شوروی سوسیالیستی وکالینن رئیس کمیتهٔ اجرائیهٔ مرکزیهٔ روسیهٔ شوروی که بتاریخ(۲۲) می ۱۹۱۹ م[پنجشنبه ۲۱ شعبان ۱۳۳۷ق - ۳۱ ثور ۱۲۹۸ش] نوشته بودند از مسکو بکابل واصل شد و متن از ینقرار است:

"خدمت جناب جلالتمآب اعلیحضرت امان الله خان امیر مملکت افغانستان ادام الله اقباله العالی نخستین نامه از طرف ملت مستقلهٔ افغان که مشتمل بردرود دوستانه به ملت روس و خبر دهنده از جلوس آن اعلیحضرت براورنگ تاجداری مملکت افغانستان بود بما رسید درجواب آن از طرف حکومت

کارگران و کشاورزان و ازطرف عموم اهالی روسیه بفرستادن این نامه که مشتمل برسلام دوستانه است، به ملت آزاد و مستقل افغان که آزادی خود را باکمال دلاوری از تسلط جبین خارجیه مدافعت کرده است، مبادرت مینمائیم و آن اعلیحضرت را ازجلوس اورنگ تاجداری افغانستان که در تاریخ بیست ویکم ماه فورال سنه ۱۹۱۹ بالمین و الاقبال واقع گردیده است عرض تبریک میگوئیم .

حقیقتاً حکومت کارگران و کشاورزان روسیه به جمیع ملت هایی که داخل قلمروجمهوریت روسیه میباشند برابری و آزادی داده است و چنانکه میفرمائید اساس اتحاد بین المللی جمیع زحمت کشان را برضد غاصبین و استفاده کنندگان از زحمات دیگران استوار نموده است. امیدواریم که کوشش مردمان افغانستان برمتابعت و پیروی اهالی روسیه درتحصیل آزادی برای استحکام و استقلال سلطنت افغانستان بهترین وسائط ووسائل خواهد بود.

ارادۀ آن اعلیحضرت را در عقد مناسبات دوستانه با اهالی روسیه باکمال خوشی استقبال کرده از آن اعلیحضرت خواهش می کنیم که نمایندۀ افغانستان را در شهرمسکو معین فرمایند و ماهم ازجانب خود میخواهیم نمایندگان حکومت کارگران وکشاورزان را به شهرکابل روانه نمائیم و از آن اعلیحضرت خواهش وتوقع می کنیم که درباب سهولت مرور نمایندگان ما به جمیع مامورین حکومت افغانستان اوامر لازمۀ فوریه صادر فرمائید. برقرار شدن مناسبات دپلوماسی فیمابین دوملت بزرگ روس و افغان باعث خواهد شد که این دو ملت دست یاری و معاونت بهمدیگرداده هر گونه سؤ قصدی که از جانب غارتگران خارجه بر آزادی و ملل آنها واقع شود، رفع و برطرف نمایند. از فرستادن سلام دوستانۀ خود بمردم آزاد افغانستان خود را خوشبخت شمرده ازآن اعلیحضرت تمنامی کنیم که سلام ما راکه دوستان صمیمی اهالی مملکت آن اعلیحضرت هستیم، از ما بپذیرید".

رئیس شورای کومیسر های ملی جمهوریت اشتراکی اتحاد شوروی روسیه: ولادیمیرایلیچ لینن
رئیس کومیتۀ اجرائیه مرکزیۀ شوراهای وکلای کارگران
وکشاورزان و قازاقها و قشون سرخ تمام روسیه: م. کالینن

تعیین هیأت سفارت فوق العاده برای معرفی افغانستان مستقل

اعلیحضرت امان الله شاه و اعضاء دولت و حکومت آن از بدو جلوس آن پادشاه مصمم شدند که از همین ماه اول سلطنت با استقلال هیأت سفارت فوق العاده برای ابلاغ و معرفی افغانستان مستقل جانب مسکو و اروپا بفرستند.

مشاورین رأی دادند که محمود طرزی بحیث رئیس سفارت فوق العاده و اعضاء هیأت از حضور پادشاه وهم مطابق به رأی و مشورت اعضاء دولت تعیین شوند.

ودر یک شب که این بحث بعمل آمد، محمود طرزی موافقت کرد. نظام الدین خان پسرسردار

فقیرمحمد خان شاغاسی از جملهٔ اعضاء هیأت سفارت فوق العاده تعیین گردید. و هر دو تن بخوشی قبول نمودند. و وعده گذاشته شد که سائر اعضاء هیأت و هم مبالغ و وسائل و پروگرام سفر سنجیده شود. فردا ساعت (۹) صبح محمود طرزی گفت: اعلیحضرت پادشاه مهربان! شب برای من فکری پیداشد که اگر خود بریاست هیأت سفارت فوق العاده بدنیای خارج از طریق مسکو بجانب اروپا عزیمت نمایم ممکن این سفر برطبق این پروگرام اقلاً مدت دوسال را در برخواهد گرفت.

وچون ادارهٔ فاخرهٔ نظارت امورخارجیه را تازه تشکیل کردن میخواهیم تا موقع بازگشت این اداره مرکز امورخارجیه درست انتظام نخواهد یافت. و فکر کردم که محمد ولی خان شاگرد تربیت شدهٔ دست خودم از عهدهٔ ریاست هیأت فوق العاده بدر شده می تواند و او برود و من خدمت خود را بهمین نظارت ادارهٔ امورخارجیه انجام میدهم.

اعلیحضرت از شنیدن این کلمات قدری متحیر شد که یعنی شب خود قبول کردید و فردا صبح دلیل آوردید، و فرمود خوب است فکر شود، وظائف مرکز و هم سفرهردو مهم است. اعضا مجلس حضور رأی دادند که محمود طرزی «بیگ افندی» درکابل باشند و مطابق به پیشنهاد اوشان محمد ولی خان بروند. نظام الدین خان ناظم که دانست ریاست هیأت سفارت فوق العاده به محمد ولی خان تعلق گرفت گفت: شب برای من نیز فکر پیدا شد که پدرم مریض و یک پسر جوان دارند که من می باشم، وناچارم که برای خدمت پدر و وارسی امورخاندان دروطن مصروف خدمت باشم و روی همین عذر معقول نمی توانم بعضویت هیأت سفارت بجانب مسکو واروپا بروم. اعلیحضرت باچهرهٔ متبسم فرمود:

شب که ریاست بیگ افندی مورد بحث بود بخوشی قبول کردید و حال شما هم دلیل آوردید و اما عذر شما معقول است، چرا که ایام سفر برطبق سنجش اوقات زیاد را در برمی گیرد.

محمود طرزی که خود این وقت متصدی امور نظارت خارجیه بود گفت: اخوی عزتمند نظام الدین خان نیز باید بدارالسلطنه باشند زیرا که سر رشتهٔ امور دربار وادارات نظارت امورخارجیه هم کار آسانی نیست که بهر کس و بهر دست سپرده شود.

محمود ولی خان مامور گردید که در تعیین اعضاء هیأت خود نیز فکر کند. مذکور ازجانب خود میریار بیگ خان بدخشی رفیق ووابستهٔ خود را پیشنهاد نمود، چون اهل راز او بود مجلس حضور منظورنمود. و پروگرام سفر واعضاء هیأت مورد بحث و غور قرار گرفت . محمود طرزی به نظام الدین خان گفت: اعلیحضرت درحق شما اعتماد خاص دارند. و وظائفی که برذمت شما سپرده میشود هرگاه در وطن باشید و یا سفر درست انجام داده می توانید چرا که هم جوان نویسنده و هم فرد نجیب و با اعتماد هستید.محمد ولی خان خویش شما و شخص محترمی است، و امامن دانستم که شما از باعث او عزم سفرنکردید و خوب است که ما و شما با لاتفاق بکارهای مربوط بانتظامات دربار و نظارت امور خارجیه صرف اوقات نمائیم و نباید این هیأت متشکل از خانوادهٔ پادشاه باشند.

درمجلسی که تحت ریاست اعلیحضرت امان الله شاه در خصوص رئیس و اعضاء هیأت ابلاغ و معرفی افغانستان مستقل تشکیل گردید، اشخاص آتی تعیین شدند:

۱. محمد ولی خان [بن ابوالفیض خان بن ترک خان دروازی] رئیس هیأت سفارت فوق العاده
۲. محمد گل خان [بن خورشید خان مهمند].
۳. محمد اسلم خان میرشکار بدخشانی.
۴. میرزامحمد یفتلی بدخشانی.
۵. فیض محمد خان [بن سردار گل محمد خان بن سردار تاج محمد خان] محمد زائی.
٦. محمد ادیب خان [بن شیخ محمد صالح مسدیه از مردم دمشق شام و خسر برهٔ محمود طرزی]
۷. عبدالغنی خان ترجمان.
۸. غلام جیلانی خان [ابن سپه سالار غلام حیدرخان چرخی].
۹. بشیر احمد خان.
۱۰. عبدالحمید خان.
۱۱. عزیزالرحمن خان فتحی [ابن مولوی سیف الرحمن خان هندی].

***

محمد ولی خان دروقت امیر حبیب الله خان سرجماعهٔ هیأت ملازمین خاص و صندوق دار خاص بود و امیراورا بلفظ [آکه] یاد می نمود.

میر یاربیگ و میر زمان الدین دو برادر از مردم بدخشان و از زیر دستان و اهل راز محمد ولی خان بودند. و در اثر واقعهٔ ماه صفر سنه ۱۳۲۷ ق [حوت ۱۲۸۷ش - مارچ ۱۹۰۷م] محکوم به حبس شدند. میر یاربیگ تقریباً مورخ و پر معلومات و بزبان عربی تکلم می توانست. بتاریخ (۳۰) حمل سال ۱۲۹۸ ش دراین وقتی که هیأت از کابل بعزم تاشکند حرکت نمود میر یاربیگ فجأتاً فوت و از اسپ برزمین افتاد.

میرزمان الدین که دراواخر دورهٔ امیر حبیب الله خان مهتمم اموال آمدنی دول خارجه مقرر بود، در سال ۱۲۹۸ش در ادارهٔ نظارت امورخارجیه مقرر و بعداً مستشار وزارت عدلیه و سپس والی کابل و اخیراً حکمران هرات و در سال ۱۳۰۳ ش فجأتاً درکابل فوت گردید.

مولوی سیف الرحمن خان [قاضی عسکر] نیز بعداً تعیین و بهمراه هیأت فرستاده شد. بدری بیگ و نظربیگ نیز تا مسکوهمراه بودند.

تاریخ عزیمت هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان ازکابل جانب تاشکند و مسکو

اعلیحضرت امان الله شاه و مشاورین دربار او ازتاریخ جمعه (۲) حوت سال ۱۲۹۷ ش یعنی از همین ساعتی که اولین اشتهار استرداد استقلال افغانستان تسوید و تحت طبع گرفته شد متوجه عموم مسائل

ملي وبین المللی گردیدند، و در طول یک هفته بحث و گفتگو در مسائل مهم ومختلف باین نتیجه و فیصلهٔ قاطع رسیده گفتند که: "از همین وقت روابط دوستی خود را با هر مملکتی که آرزوی دوستی بافغانستان مستقل داشته باشد، بصورت بالمثل و متقابل مدنظر خواهیم گرفت". چون نشر این اولین اشتهار استرداد استقلال افغانستان مطالب بس مهمی را بسمع جهانیان رسانید، همسایهٔ بزرگ شمالی ما اولتر آرزو و التماس دوستی باین کشور مستقل نمود. و اولین فرد پیام آور آن کشور شخصی دری زبان بنام ایشان جنید وارد کابل شد که جریان مراسلات دولتین مندرج این کتاب شاهد ومؤید آن مطالب است.

دولت مستقل افغانستان در دههٔ دوم و سوم ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش و دههٔ اول ماه حمل سال ۱۲۹۸ش در تعیین رئیس و اعضاء هیأت شناسایی افغانستان بدنیای خارج و کارهایی که بر ذمت هیأت گذاشته میشد، غور و دقت نهایت زیاد نمود و پروگرام های درست در هر باب بقرار فکر و نظر مشاورین دولت سنجیده شد. و از جمله گفته شد که: "بعد از استحکام روابط سیاسی، استحکام روابط علمی و فنی خودمان را با دول دوست قایم خواهیم نمود، و هیأت اعزامیه این منظور دولت علیهٔ مستقلهٔ ما را مطابق به دساتیر و هدایاتی که الآن و بعداً از کابل بآن ارسال و ابلاغ می گردد، درهر باب در خلال جریان وظائف خود، مورد غور و اجراء مقدماتی امور محولهٔ خود قرار خواهد داد. واما همه مقاولات و قرار دادها وکمک های علمی و فنی وصنعتی که آتیاً و مندرجاً براساس موافقات و معاهدات بعمل خواهد آمد، تماماً بی آلایش و بدون شائیه و بروفق اصول همکاری دوستی بالمثل و متقابل در منصئه ظهور و انجام خواهد آمد که هیچگونه شرائط سیاسی را در بر نخواهد داشت. و هرگز نخواهیم پذیرفت. و افغانستان مستقل در پذیرفتن هیأت های علمی و فنی و امر خریداری و تورید هر گونه سامان و لوازم وقبول هر یک متخصص و انجینر و مهندس خودش مختار مطلق است، تاهرچه مناسب داند بپذیرد و براستحضار آن موافقت نماید". و این اساس مهم درهمان جلسات اول ازطرف رجال دولت و ملت افغانستان قبول و تائید گردید. و درهمین موقع به هیأت اعزامیه گفته شد: حینی که به آلمان میرسید به رئیس جمهور آلمان بگویید که برای یکنفر سرمهندس بافغانستان بفرستید تا مطابق به مشورت او مهندسین ومتخصصین و انجینران بکابل استحضار و استخدام یابد و ما بکمک فنی کشور دوست آلمان به طرح و ساختمان شهر جدید کابل اقدام نماییم[1]. چون محمدولی خان [پسرابوالفیض خان بن ترک خان دروازی] رئیس هیأت فوق العاده شاسایی و ابلاغ افغانستان مستقل تعیین شده و به وی گفته شده بوْد که به مسکو رفته و از آنجا به اروپا عزیمت نماید. مذکور بهمراه اعضاء هیأت که نامهای شان قبلاً مذکور شد بتاریخ دوشنبه (۳۱) برج حمل سال ۱۲۹۸ شمسی [۲۱-اپریل ۱۹۱۹م] ازکابل حرکت کرد. و از همراهان اویک تن میریار بیگ خان بدخشی درهمین وقت عزیمت از اسپ برزمین افتادوفجائتاً فوت شد

---

[1] نتیجهٔ این هدایت را در این کتاب تحت عنوان تعمیر دارلامان مفصل نوشته ام (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

و دیگران رهسپار منازل مقصود گردیدند. و بتاریخ پنجشنبه (۶) جوزا- سال ۱۲۹۸ش [۲۸ می ۱۹۱۹م] وارد تاشکند گردیدند.

چون راه مسدود بود، متوقف ماندند و در برج میزان سال مذکور مطابق اکتوبر ۱۹۱۹م وارد مسکو گردیدند و مذاکرات دوستانه آغاز شد. و هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی مدت یکنیم سال در مسکو توقف داشت، و چنانکه خواهیم دید در ماه حمل سال ۱۳۰۰ش [مارچ ۱۹۲۱م] میرزا محمد خان یفتلی عضو هیأت مذکور به سمت وزارت مختار افغانی در مسکومقرر گردید، و درهمان ایام محمد ولی خان از مسکو روانهٔ اروپا و بتاریخ پنجشنبه (۲۹) ثور سال ۱۳۰۰ش[۱۸ می ۱۹۲۱م] به روما پایتخت ایتالیا رسید. درماه جوزای سال ۱۳۰۱ ش محمد ولی خان بکابل بازگشت، میرزا محمد خان یفتلی به معینت او بکابل رسید. و بعد او غلام نبی خان چرخی وزیرمختار وسفیر فوق العادهٔ افغانستان در مسکو مقررگردید و مذکور بتاریخ پنجشنبه (۴) حوت سال ۱۳۰۰ش [۲۳ فبروری ۱۹۲۲م] واردمسکو شد و دو سال بسر برد و در بهار سال ۱۳۰۳ ش معین وزارت امور خارجیه مقرر گردید و درسال ۱۳۰۴ ش [۱۹۲۵ م] محمدهاشم خان بن سردار محمدیوسف خان به سفارت مختاری افغانی در مسکو مقرر گردید و تا سال ۱۳۰۶ ش [۱۹۲۷م]بسر برد و بعد آن دفعهٔ دوم غلام نبی خان چرخی مقرر گردید و تا سال ۱۳۰۸ ش دوام داد.

واین یک حاشیه یی بود که بصورت اجمال پرداخته شد. و تفصیل گزارش های مهم هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی در مسکو واروپا، ضمن مندرجات این کتاب از نظر می گذرد.

مراسم عبور هیأت های سفارت افغان وروس

بتاریخ (۳۰) حمل سال ۱۲۹۸ ش در این وقتی که هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان تحت ریاست محمد ولی خان ازکابل براه بخارا و تاشکند قصد عزیمت بجانب مسکو و اروپا نمود مقابلتهً درهمین وقت موسیو براوین که زبان دری را میدانست بحیث رئیس هیأت سفارت روس تعیین و خبر عزیمت او جانب افغانستان نشر گردید. حینی که هیأت سفارت افغانی وارد بخارا و تاشکند گردید، براوین برای وظیفهٔ ترجمانی و مهمانداری هم مذاکرات اولین مؤظف شد که تاحین عبور هیأت سفارت افغانی از تاشکند جانب مسکو مصروف مهمانداری و مذاکرات مقدماتی باشد. دراخیر برج میزان هیأت سفارت افغانی جانب مسکو رفت و براوین باهیأت معیتی خود عازم سرحد هرات گردید. دراواسط برج عقرب سال ۱۲۹۸ ش هنگامی که هیأت سفارت روس وارد مرکز هرات شد، نائب الحکومهٔ هرات «بابامحمد سرور خان» بصورت بالمثل و متقابل مراسم استقبال بجاآورد. عساکر وموزیک عسکری حاضر بود.

اتاشه نظامی انگلیس مقیم مشهد، وقتی ازین مراسم پذیرائی شنید خبر غلطی را شایع نمود و گفت: "بابلشویک ها عموم رعایا در هرات وضع درست نکردند و موزیک هرات که باستقبال سفرای دولت

جمهوریۀ روسیه به رفتن امر شده بود امتناع کرد. اهالی از نائب الحکومه به سبب این پذیرائی آنها دلگیر شده اند سفرای روسیه چون بمرکز کابل روانه شدند سبب آن ترس غوغای مردم هرات بود. در کابل هم از ترس غوغا نمی آورد شان".

وحقیقت آن است که «بابامحمد سرورخان» نائب الحکومۀ هرات بمعیت عساکر وموزیک مطابق مقررات دولت مستقل از ورود هیأت سفارت روس رسم استقبال بجا آورد، زیرا که دولت روسیه بعین همین مراسم از هیأت سفارت افغانی مراسم استقبال بجا آورده بود. چون در خارج افغانستان دستگاه های پروپاگندی داخل فعالیت و اشخاص را به برخلافی دولت پادشاهی افغانستان مستقل تحریک می نمودند، ازکابل در وقت ورود براوین و سورتیس هیأت انتظامیه مقرر گردید که سفیر وهیأت معیتی او را از هرات تا کابل برساند.

چراکه مواظبت احوال هردو سفارت افغان و روس از طرف هردو دولت تضمین شده بود. و چنانکه در وقت ورود هیأت سفارت فوق العادۀ افغانستان از بخارا تامسکو عین این ترتیبات شاندار بعمل آمده بود، هیأت سفارت افغانی که در تابستان سال ۱۲۹۸ش د رتاشکند منتظر باز شدن راه بود، در دهۀ سوم ماميزان [دهۀ دوم اکتوبر ۱۹۱۹م] به سبب باز شدن راه اور نبورگ بطرف مسکو رفت.

و درهمین موقع یکعده سوار بالشویک میخواست از کوه های قزل اروات بگذرد، بدست تراکمۀ یموت افتاده مقتول شدند. راه او رنبورغ و تاشکند در اواسط ماه میزان باز شد و هیأت سفارت افغانی عبور نمود و ازین گزارش بکابل خبر داد.

متن خطبۀ مولوی عبدالودود فتاح الدین امام و خطیب مسجد دوم شهر مسکو جمعه (۲۸) عقرب سال ۱۲۹۸ ش

در حینی که هیأت سفارت فوق العادۀ شناسایی افغانستان مستقل وارد شهر مسکو شد در یک روز جمعه فضیلت مآب آخوند مولوی عبدالودود فتاح الدین امام و خطیب مسجد دوم شهر مسکو - در روز جمعه (۲۸) عقرب ۱۲۹۸ ش [۲۷صفر ۱۳۳۸ ق، ۲۰ نومبر ۱۹۱۹ م] در ضمن ادای خطبه در خصوص افغانستان و بمناسبت ورود هأت سفارت فوق العاده تحت ریاست محمد ولی خان - بیاناتی نمود و متن خطبه از این قرار است:

"ای قوم : نبی محترم (ص) فرموده اند سیاحت امت من عيناً بمنزلۀ جهاد فی سبیل الله است. واقعاً فایدۀ سیاحت بسی بزرگ است . اول سیاحت برای خود سیاح خیلی فایده مند است ، زیراسیاح در حینی که سیاحت و مجهولیت را کشف مینماید از مجموعۀ معلومات خود به چیزیکه از همه عبرت انگیزباشد فکرهای دقیق کرده کران اتخاذ می کند رجال سیاح مملکت بوطن خود هم خیلی فوائد میرسانند اشخاص جهان گرد بدولت خود هم فایدۀ مکمل می بخشند.

برای سیاحین خصوصاً مسلمانان سیاحت دارای فوائد زیادی می باشد که اهمترین آن اعلای کلمة الله و نشردین و تقویهٔ امور اسلام است. نبی محترم ما (ص) دریک حدیث شریف شان میفرمایند : سیاحت کنندگان دائماً مانند صائمان اند. و هم در قرآن کریم در حق سیاحت آیات مبارک وارد گردیده است که ترجمه اش این است: گردش کنید در روی ارض و حاصل کنید معلومات از امم ماقبل وبیندیشید وفکر کنید به عاقبت کارهایشان. از این سبب امرسیاحت از مسلمانان شایع شده ، سیاحت در عالم اسلامیت نتیجهٔ بزرگ داده است در گذشته سفراء دولت علیه ترکیه در مسکوتشریف آوردند امسال و کلای دولت افغانستان نام یک دولت اسلامیه آمده اند، سیاسیون بزرگ و برای اجراء وظیفه مهمی آمده اند . اگر چه سیاحین و سیاسیون بسیار در هروقت از اوقات از طرف دول معظمه مانند انگلیس، فرانس، آلمان و غیره آمده بودند، اما با ایشان سرو کار نداشته بلکه هیچ گاه با یکی از آنها معارفه هم نداشتیم ، مگر با سفرایی که از افغانستان تشریف آورده اند، معاملهٔ ما بالعکس بود زیرا وکلای که از افغانستان تشریف آورده اند، برادران مسلمان ماواز طرف یک دولت اسلام تشریف آورده اند از همه بیشتر شایات تقریر این است که از روزیکه ایشان در مسکو تشریف آورده اند، در هیچ یک روز جمعه از نماز جمعه عیرحاضر نشده اند، ما مسلمانان مسکو از و کلای افغانها نهایت ممنونیم در این جمعهٔ آخرین از وکلای افغانیه التماس داریم که اگر در آینده هم از طرف برادران افغانی ما وکلا بیایند با مسلمانان اینجایی خود مناسبت داشته باشند جماعت ما مسلمانان مسکو بذمهٔ و کلای افغانستان رسانده ارادات خالصانه و معروضات عاجزانهٔ خود را بحضور شوکت موفور اعلیحضرت امیر امان الله خان ادام الله دولته الی مدیدالزمان مو دوع می کنیم، و از جناب عالی جرنیل محمد ولی خان وقاضی سیف الرحمن دراین باب وعدهٔ موثق استدعا می کنیم.

برادران ما همه مسلمانان مسکو در اسعد دقائق در مسجد مقدس خود مان بدعای خالی از ریاء امیر المؤمنین قهرمان اسلام امیر امان الله خان حضرتلری مشغول خواهیم بود و بحضرات عالی سفراء حاضر هم از اظهار تشکر خود داری کرده نمی توانیم، باقی همه وقت از درگاه خالق البرایا سعادت و ترقی اسلام را در همه نقاط دنیا تمنا می کنیم آمین". امضاء (آخوند عبدالودود فتاح الدین).

ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش

مراسلات دوستانه بین دولت افغانستان ودولت روسیهٔ شوروی از برج حمل ۱۲۹۸ ش مطابق مارچ ۱۹۱۹م آغاز شده و روز (۱۰) حوت سال ۱۲۹۹ ش یعنی روز اولین معاهدهٔ مودت و دوستی بین هردو دولت در تاریخ روابط دو کشور همسایه دارای اهمیت بزرگی می باشد.

افغانستان بحیث یک کشور مستقل و صلح دوست در طول تاریخ حیات ملی چند هزار ساله اش سعی نموده تا با کشورهای همجوار و باکشورهای دور و نزدیک به صلح ، صفا و دوستی زندگی نماید. معاهدهٔ

(۱۰) حوت [۲۸ فبروری ۱۹۲۱ م] افغانستان و دولت شوروی یکی از نمونه های این مساعی شایسته و مثبت می باشد و فصل های اول تاریخ امانیه شرح مکمل میدهد. افغانستان از بدو استرداد استقلال برهبری اعلیحضرت امان الله شاه با همه کشور های جهان مطابق باصول عالیهٔ حقوقی و مساوات و برابری به تأسیس روابط پرداخته است. این روش مثبت و عالی محبت افغانستان را در جهان امروز استحکام بخشیده و این رویه و این مشی ملی دولت پادشاهی با استقلال افغانستان مقام بزرگ وطن محبوب مارا در قلوب ملل جهان و در قطار ملل متحد با احترام بزرگ ثبت کرده است.

سرحدات افغانستان با اتحاد شوروی سرحد ثلح بوده روابط دولت پادشاهی افغانستان با کشور سوسیالیستی اتحاد شوروی با احترام متقابل، احترام استقلال و تمامیت ارضی دو کشور، از طرف دو کشور، اصول همزیستی مسالمت آمیز وعدم مداخله در امور داخلی یکدیگر بنا وتوسعه یافته است. و سیر زمان آنرا خصوصیت تاریخی بخشیده و حفظ آنرا یک واقعیت غیر قابل تردید می شمارد که بر اساس حسن همجواری و احترام متقابل و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر وبسط و توسعهٔ همکاری اقتصادی و فرهنگی که با منافع دو ملت مطابقت دارد استوار می باشد.

هر امداد بی قید و شرط سیاسی برای ترقی اقتصادی و طن ما، هر احترام به استقلال و آزادی ما خاطرات بزرگ و فراموش ناشدنی را در قلوب مردم ما نقش میدارد.

مجموعهٔ اسناد روابط افغانستان و اتحاد شوروی

در سالهای ۱۹۱۹ م - ۱۹۲۸ م - ۱۲۹۸ ش - ۱۳۰۷ ش

۱ - مراسلهٔ کمیساری ملی امور خارجیهٔ جمهوریت شوروی ترکستان بحکومت افغانستان مورخ ۲۷ ماه مارچ ۱۹۱۹ مطابق پنجشنبه (٦) برج حمل ۱۲۹۸ ش.

۲- پیام اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان به عنوان و .۱. لینن رئیس شورای کمیساران ملی جمهوریت فدراتیف شوروی سوسیالیستی روسیه و رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه کل روسیه م .۱. کالینن.

مورخ (۷) اپریل ۱۹۱۹ م مطابق دوشنبه (۱۷) حمل سال ۱۲۹۸ ش.

۳- مراسلهٔ ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی عنوانی کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوریت شوروی فدرا تیف سوسیالیستی روسیه ک .و. چیچرین.

مورخ (۷) اپریل ۱۹۱۹ م مطابق دوشنبه (۱۷) حمل سال ۱۲۹۸ ش.

۴- مراسلهٔ اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان عنوانی و .۱. لینن رئیس شورای کمیساران ملی جمهوریت شورای فدراتیف سوسیالیستی روسیه.

مورخ (۲۱) اپریل ۱۹۱۹ م مطابق دوشنبه (۳۱) جمل ۱۲۹۸ ش.

۵- مراسلهٔ ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی عنوانی کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوری شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه در آسیای وسطی.
مورخ ۱۴ می ۱۹۱۹ م مطابق چهارشنبه (۲۳) ثور ۱۲۹۸ ش.

٦- پیام و.۱. لینن و م.۱. کالینن بعنوان اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان.
مورخ(۲۲) می مطابق جمعه (۳۱) ثور ۱۲۹۸ ش.

۷- اعتماد نامهٔ نمایندهٔ مختار فوق العادهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه در افغانستان - مورخ (۲۳) جون ۱۹۱۹ م مطابق (۱) سرطان ۱۲۹۸ ش.

۸- خبر جرائد شوروی در موضوع بر قراری مناسبات سیاسی در بین جمهوریت شورای فدراتیف سوسیالیستی روسیه و افغانستان مورخ (۵) جولایی ۱۹۱۹م مطابق یکشنبه(۱۳) سرطان ۱۲۹۸ ش.

۹- مراسلهٔ حکومت جمهوریت ترکمنستان شوروی عنوانی اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان - مورخ (۱٦) جولائی ۱۹۱۹ م مطابق پنجشنبه(۲۴) سرطان سال ۱۲۹۸ش.

۱۰- خبر جرائد شوروی راجع به ملاقات محمد ولی خان ر ئیس هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان مستقل بارئیس شورای کمیساران ملی شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه ولادیمیر لینن وهیأت کمیساری ملی امور خارجیه با اعضای سفارت فوق العاده افغانستان مورخ(۱۲) و (۱۴) اکتوبر ۱۹۱۹ م مطابق دوشنبه ۱۹ و چهارشنبه(۲۱) برج میزان سال ۱۲۹۸ ش.

۱۱- مراسلهٔ ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی عنوانی ک .و. چیچرین کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه- مورخ(۴) مارچ ۱۹۲۰م مطابق پنجشنبه(۱۴) حوت ۱۲۹۸ ش.

۱۲- اعتماد نامهٔ سفیر فوق العادهٔ دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان بحیث وزیر مختار به دولت جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه و جمهوریت شوروی ترکستان- مورخ (۲۲) جولای ۱۹۲۰ م مطابق پنجشنبه ۳۱ سرطان ۱۲۹۹ ش.

۱۳- مراسلهٔ سفیر فوق العادهٔ جمهوریت شوروی فدراتف سوسیالیستی روسیه در ممالک آسیای وسطی - سوریتس - عنوانی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی - مورخ (۱۸) اگست ۱۹۲۰م مطابق چهارشنبه (۲۷) اسد سال ۱۹۱۹ ش.

۱۴- مراسلهٔ ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی- عنوانی سفیر فوق العادهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه در آسیای وسطی سورتیس مورخ (۲۴) اگست ۱۹۲۰م مطابق دوشنبه اول سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش.

۱۵- تلگراف اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان- به عنوان رئیس شورای کمیساران ملی و.۱. لینن- مورخ (۱۸) سپتمبر ۱۹۲۰ م مطابق جمعه (۲٦ سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش.

۱۶– مراسلهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان عنوانی و .۱. لینن رئیس شورای کمیساران ملی جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه مورخ (۲۲) جولایی ۱۹۲۰ م مطابق پنجشنبه (۳۱) سرطان سال ۱۲۹۹ ش.

۱۷– مراسلهٔ ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی، عنوانی کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه ک . و. چیچرین – مورخ اول دسمبر ۱۹۲۰ م مطابق چهارشنبه (۹) برج قوس ۱۲۹۹ ش.

۱۸– معاهدهٔ فیمابین افغانستان و روس– مورخ (۲۸) فبروری ۱۹۲۱م مطابق یکشنبه (۹) حوت ۱۲۹۹ ش.

۱۹– یادداشت کمیساریت ملی امور خارجیهٔ جمهوریت فدراتیف سوسیالیستی روسیه عنوانی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان محمود طرزی– مورخ (۳) مارچ ۱۹۲۱م مطابق پنجشنبه (۱۳) حوت ۱۲۹۹ ش.

۲۰– مراسلهٔ رئی س شورای کمیساران ملی جمهوریت فدراتیف روسیه شوروی و . ۱. لینن– عنو انی اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان– مورخ (۲۰) اپریل– (۱) می ۱۹۲۱م مطابق (۳۰) حمل و (۱۰) ثور سال ۱۳۰۰ ش.

۲۱– هدایت نامهٔ کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوریت فدارتیف شوروی سوسیالیستی روسیه به نمایندهٔ مختار شان در افغانستان– مورخ (۳) جون ۱۹۲۱م مطابق (۱۲) جوزا– سال ۱۳۰۰ ش.

۲۲– یاد داشت سفارت جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه عنوانی وزارت[1] امور خارجیهٔ افغانستان– مورخ (۲۴) جولائی ۱۹۲۱م مطابق اول اسد سال ۱۳۰۰ ش.

۲۳– مراسلهٔ وزیر مختار جمهوریت شوروی سوسیالیستی روسیه در افغانستان– عنوانی وزیر امور خارجیهٔ افغانستان – مورخ (۳۰) جولائی ۱۹۲۱ م مطابق (۷) اسد سال ۱۳۰۰ ش.

۲۴– تلگرام اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان– به عنوان رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی م . ۱. کالینن – مورخ (۹) فبروری ۱۹۲۴ م مطابق (۲۰) دلو سال ۱۳۰۲ ش.

۲۵ – تلگرام رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد شوروی سوسیالیستی به عنوان اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان– مورخ (۱۳) فبروری ۱۹۲۴م مطابق (۲۴) دلو سال ۱۳۰۲ ش.

۲۶– یادداشت کمیسارملی امورخارجیهٔ اتحاد شوروی سوسیالیستی عنوانی وزیر مختارافغانستان

---

[1] درسطور قبل نظارت امور خارجیه واینجا وزارت امور خارجیه نوشتن باین معنی است که از تاریخ (۹) حوت سال ۱۲۹۷ ش تا اخیر حوت سال ۱۲۹۹ ش وزارت ها بنام نظارت ها یاد میشد و از تاریخ اول حمل سال ۱۳۰۰ ش در تشکیلات جدید دولت کلمهٔ وزیر بحال ناظر تصویب گردید (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

در اتحاد شوروی سردارمحمد هاشم خان مورخ(۱۰) دسمبر۱۹۲۴م مطابق(۱۸) برج قوس سال ۱۳۰۳ ش.

۲۷- معاهدهٔ بیطرفی و عدم تجاوز متقابله فیما بین دولت علیهٔ افغانستان و اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی با پروتوکول مربوط این معاهده- مورخ(۳۱)اگشت ۱۹۲٦م مطابق سه شنبه (۸ سنبلهٔ سال ۱۳۰۵ ش.

۲۸- تلگرام- م . ۱. کالینن رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی به عنوان اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان- مورخ (۱۰) سپتمبر ۱۹۲٦ م مطابق جمعه(۱۸) سنبلهٔ سال ۱۳۰۵ ش.

۲۹- تلگرام اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان- به عنوان م .۱. کالینن رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی، مورخ(۲۰) اکتوبر ۱۹۲٦م مطابق چهارشنبه (۲۷) برج میزان سال ۱۳۰۵ ش.

۳۰- مراسلهٔ شارژ دافیر اتحاد جماهیر سوسیالیستی در افغانستان- عنوانی وکیل وزارت امور خارجیهٔ افغانستان غلام صدیق خان چرخی- مورخ(۳۱) اگست ۱۹۲۷م مطابق چهارشنبه(۸) سنبلهٔ سال۱۳۰٦ ش.

۳۱- یاد داشت وزارت مختاری افغانستان در اتحاد شوروی سوسیالیستی- عنوانی کمیساریت ملی امور خارجیهٔ اتحاد جماهیر شوروی. مورخ (۲۴) سپتمبر ۱۹۲۷ م مطابق اول میزان ۱۳۰٦ ش.

۳۲- تلگرام رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد شوروی جماهیر سوسیالیستی، به عنوان اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان، مورخ (۲۴)اکتوبر ۱۹۲۷م مطابق اول عقرب سال ۱۳۰٦ ش.

۳۳- یاد داشت وزارت مختاری افغانی درجماهیر شوروی سوسیالیستی عنوانی کمیساریت ملی امور خارجیهٔ اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی- مورخ (۹) نومبر ۱۹۲۷م مطابق (۱۷) عقرب سال ۱۳۰٦ ش.

۳۴- موافقت نامه فیمابین حکومت دولت علیهٔ افغانستان وحکومت اتحاد جماهیر شوروی سویالیستی نسبت به خط هوائی کابل و تاشکند- مورخ (۲۸) نومبر ۱۹۲۷م مطابق (٦)قوس ۱۳۰٦ ش.

۳۵- تلگرام رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی م . ۱. کالینن - عنوانی اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان-مورخ(۲۸) فبروری ۱۹۲۸م مطابق (۱۰) حوت سال۱۳۰٦ ش.

۳٦- تلگرام اعلیحضرت امان الله شاه به عنوان رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوری سوسیالیستی م .۱. کالینن- مورخ (۲۲) مارچ ۱۹۲۸ م مطابق اول حمل سال ۱۳۰۷ ش.

۳۷- بیانات رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی م .۱. کالینن در

دعوت بافتخار اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان- مورخ (۳) می ۱۹۲۸ م مطابق(۱۲) ثور ۱۳۰۷ ش.

۳۸- بیانات اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان در دعوت با فتخار شان از طرف رئیس کمیتهٔ مرکزی اجرائیهٔ اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی- مورخ (۳) می ۱۹۲۸ مطابق (۱۲) ثور ۱۳۰۷ ش.

۳۹- قسمتی از یاد داشت های کمیسارملی امور خارجیهٔ اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی- راجع به مذاکرات با اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان - مورخ (۷) می ۱۹۲۸ م مطابق (۱٦) ثور سال ۱۳۰۷ ش.

۴۰- بیانیهٔ نمایندهٔ [مختار اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی ل. ن. ستارک هنگام تقدیم اعتماد نامه بحضور اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان - مورخ (۲٦) اگست ۱۹۲۸م مطابق (۵) سنبلهٔ سال ۱۳۰۷ ش.

۴۱- بیانات اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان، هنگام پذیرفتن اعتماد نامهٔ نمایندهٔ مختار اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در افغانستان ل .ن. ستارک- مورخ (۲٦) اگست ۱۹۲۸ م مطابق (۵) سنبلهٔ سال ۱۳۰۷ ش .

۴۲- اظهاریهٔ حکومت اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی به حکومت ایران - مورخ (۱۵) اپریل ۱۹۲۹ م مطابق (۲۵) حمل ۱۳۰۸ ش .

مفاد استقلال افغانستان برای همسایهٔ بزرگ شمالی ما

انگلستان که اولاً آذربایجان رابه سبب نفت تیل آن تصرف و صدهزار نفوس را به هلاکت داد، وبنام مدافعهٔ دعدهٔ قلیلی ازعساکر خود که باطراف عشق آباد بمقابل بلشویک ها قیام نموده بودند، سپاه خود را از مشهد و با بدان اطراف فرستاد و وفدی به تغییر لباس نزد سید غلام خان در بخارا اعزام نمود.

امیر سید عالم خان که از جانب روس ها اطمینان نداشت، ناچار با انگلیس ها که تمام مقدرات بخارا و خیوه را به قبضهٔ انگلیس ها میگذاشت، معاهده یی را امضاء نمود. در اواخر سال ۱۲۹٦ ش [۱۹۱۸م] سران سیاسی افغانستان متوجه اوضاع سرحدات شمالی کشور خود شدند. و دولت روسیه بحال خود گرفتار بود.

امیرحبیب الله خان که بی طرفی افغانستان را اعلان نمود و در خصوص استقلال افغانستان تاکید می ورزید، و حتی در نامهٔ آخرینی که در جلال آباد (۱۴) روز قبل از کشته شدن خود به نمایندهٔ حکومت هند برتانوی سپرده و از آن حکومت تقاضاء کرده بود که نمایندهٔ افغانستان در کنفرانس صلح پذیرفته شود تا درخصوص مقدرات خود حرف بزند. و به ساعت (۳) شب اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش در کله

گوش کشته شد و نوبت سلطنت بفرزندش اعلیحضرت امان الله شاه رسید و بتاریخ دوشنبه (۳۰) حمل ۱۲۹۸ ش [۲۰ اپریل ۱۹۱۹ م] هیأت سعادت فوق العاده را تحت ریاست محمدولی خان از کابل بجانب بخارا و تاشکند فرستاد. حکومت روسیه [براوین] یکنفر روس راکه بزبان دری تکلم می توانست برای مذاکره با رجال حکومت افغانستان تعیین نمو د، و در موقعی که هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی وارد خاک بخارا شد. حکومت روسیه براوین مذکور را به مهمانداری هیأت سفارت فوق العادهٔ شناسایی افغانستان مستقل و مذاکرات مقدماتی نیز مقرر نمود. در خلال مذاکرات طولانی که در کاگان و تاشکند بعمل آمد، اساس راچنین وانمود می کرد که انگلیس ها به چهار جوی بخارا رسیده و هرگاه بخارا دردست انگلیس ها برود روسیه نابود خواهد شد و این همسایگی برای خود افغانستان مضر خواهد بود. و روس ها خطر بزرگی بر خود احساس می کردند و دوستی افغانستان و استقلال کامل آن را برخود خیلی ها مفید می دانستند.

در روز وصول هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان به مسکو - تروتسکی وزیر حرب و اراکین حکومت روسیه شوروی با ستقبال هیأت سفارت افغانی در استگاه ریل حاضر و در عین شدت برفباری و سرما یک یک از اراکین مسؤل روسیه نطق های مفصل ایراد نمودند و افغانستان رابالاتفاق منجی و حامی حصهٔ ترکستان روس خواندند، چنانچه یکی از رؤسأ حکومت مذکور گفت:

"اگرجنگ افغانستان و انگلیس فایده نرسانیده جز اینکه انگلیس ها از ترس اردوی افغانی که در هرات توقف داشتند به عقب کشی مجبر ساخت، کافی است که روسیه این منت داری را همیشه در مقابل افغانستان اعتراف کند. حال آنکه این جنگ نه تنها به مهزومیت انگلیس ها از زمین خیوه و بخارا منتهی شد بلکه معاهدهٔ جائزانهٔ امیر «سید عالم خان» را با انگلیس پارچه پارچه نمود".

یعنی از روزیکه افغانستان استقلال تاریخی خود را مجدداً اعلان نمود وبحق حاکمیت مطلقهٔ ملی خود رسید، برای مملکت روسیهٔ شوروی بقرار اظهار رجال سیاسی خودآن کشور از دو نگا مفاد رسانید، چه از آن تاریخ مبارزات استقلال افغانی ما، انگلیس نتوانست که از طریق چهار جوی و هم از طریق سرحدات افغانستان مستقل اضراری بدولت روسیهٔ شوروی برساند[1]. و این اعزام هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی در بدو دولت و سلطنت امانیه ثابت گردانید که افغانستان کاملاً مستقل است و در موضوعاتی که حرف میزند و معاهداتی راکه بامضاء میرساند کاملاً میرساند کاملاً متعهد است که هر عهد خود را بانجام برساند.

---

[1] دربرج حوت سال ۱۳۱۴ شمسی و بار دیگر در لویه جرگهٔ ماه میزان سال ۱۳۲۰ شمسی معاهدات اولین خود را تائید نمود، و چنانکه در جنگ جهانی دوم نیز انگلیس نتوانست که از طریق افغانستان مصدر حرکتی بشود و افغانستان در این مرحلهٔ بزرگ آزمایشی نیز پیروز برآمد وبا حفظ استقلال کامل و اعلان بیطرفی کمک خوبی همسایه بزرگ شمالی خود نمود.

امر استحضار متخصصین از آلمان بکابل

دولت مستقل افغانستان، در دههٔ دوم ماه حوت سال ۱۲۱۹ ش هیأت سفارت فوق العاده راکه تحت ریاست محمد ولی خان پسر ابوالفیض خان برای ابلاغ افغانستان مستقل بطرف مسکو و اروپا تعیین نمود، گفته شد که: "بعداز استحکام روابط سیاسی، استحکام روابط علمی و فنی خود مان را بر اساس استقلال کابل با دول دوست قائم خواهیم نمود، و هیأت اعزامیه این منظور دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان را مطابق به دساتیری که الآن وبعداً از کابل بآن ارسال می گردد، در هر باب در خلال جریان وظائف خود، مورد اجراء قرار خواهد داد. واما همه مقاولات و قرار داد و کمک های علمی و فنی و صنعتی که آیتاً و متدرجاً بر اساس موافقات و معاهدات بعمل خواهد آمد تماماً بی الایش و بدون شائیه وبر وفق اصول همکاری دوستی بالمثل و متقابل در منصهٔ انجام خواهد آمد که هیچگونه شرائط سیاسی را در بر نخواهد داشت و هرگز نخواهیم پذیرفت. و افغانستان مستقل در پذیرفتن افراد و هیأت های علمی و فنی و امر خریداری و تورید هر گونه سامان و لوازم و قبول هریک انجنیر و متخصص و مهندس خودش مختار مطلق است تا هرچه مناسب داند بپذیرد وبر استحضار و استخدام آن موافقت نماید". و این اساس مهم در همان مواقع اولین از طرف رجال دولت و ملت افغانستان قبول وتائید گردید. و درهمین مواقع به هیأت اعزامیه که از طریق بخارا و تاشکند بجانب مسکو و اروپا مامور شده بود، گفته شد: حینی که بآلمان میرسید به رئیس جمهور آن کشور از طرف پادشاه افغانستان بگویید برای ما یکنفر سرمهندس بفرستید تا فهرست مهندسین و متخصصین و انجنیران را مطابق ضروریات طرح یک شهر جدید بدولت و حکومت افغانستان تقدیم نماید وبعد مطابق نظر وپیشنهاد او در استحضار اشخاص فنی و به مسؤلیت خود او اقدام گردد. و چنانکه در ضمن گزارش سال ۱۳۰۲ ش در این کتاب خواهیم دید نخستین بار آرتل آلمانی وارد کابل شد و فهرست مهندسین و انجنیران و مجسمه سازان را تقدیم کرد و سی و دو نفر استخدام شده وارد کابل گردیدند و عموماً آلمانی و افراد خیلی ماهر ودر همه ساختمان های جدید کابل در مرورهفت سال خدمات شایانی نمودند که در موضع خودش بالتفصیل نوشته خواهد شد.

اعدام غلام رسول حاکم پنجشیر در اثر خلاف ورزی از اوامر حکومت

در ضمن واقعات هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش در این کتاب نوشته شد که:

غلام رسول هراتی شخص از مردم هرات، در مرکز جلال آباد انقلاب عسکری روی کار آورد وبه طلسم انتقام خون امیر حبیب الله خان، عموم اهل دربار آنرا که در جلال آباد بودند. بحکم خود محبوس نمود، و خودزمام امور نظامی و اداری جلال آباد را دردست گرفت واگر موقع بیشتر می یافت و یا کمکی از

جانبی بوی میرسید، دست بکار های خطر ناک میزد. ولی عظمت و قدرت دولت با استقلال امانیه مجال بیشتر به وی نداده بنام سر کردهٔ محافظین محبوسین از جلال آباد بکابل احضار گردید، و از حضور به حاکمی محال پنجشیر مقرر گردید. و تاماه سرطان سال ۱۲۹۸ ش حکمرانی نمود. چون شخص شریر و مخالف بود در مدت چهار ماه حکومت آنجا نیز جسورانه و خود سرانه حرکت می کرد ودست به ظلم وتعدی و خیانت دراز کرد. تا آنکه اهالی پنجشیر از دست وی عارض شدند. حکومت امانیه که از بدو حرکت مراقبت حال او بود وسیاستاً از واپس رفتن جلال آباد باز داشته بحکومت پنجشیر فرستاده بود، در اوائل ماه سرطان سال مذکور بکابل جلب و تحت تحقیق گرفته شد وبعد محاکمه که جرائم متعدد بپای او ثابت گردید در برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ ش در کابل اعدام گردید.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ سه شنبه (۱٦) سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ ش [۱۳ ذیحجه ۱۳۳۷ ق - ۸ سپتمبر ۱۹۱۹ م] محمد امان خان بن بای محمد خان راکه در این وقت حاکم ریزه کوهستان بود، بحکومت پنجشیر نیز مقرر فرمود. واز برطرفی و تحت تحقیق گرفته شدن غلام رسول هراتی به اهالی پنجشیر خبرداد و فرمانی باین عبارت نوشت:

"صداقت و اخلاص همراهان اهالی محکمهٔ شرعیه و خوانین و معتبرین و ملکان و رعایای محال پنجشیر را واضح خاطر باد! چون غدر و خیانت غلام رسول هراتی بحضور والا رسیده است که درتحت تحقیق است بنا بران نامبرده را از حکومت محال پنجشیر موقوف و عالیجاه عزت همراه صداقت بنیان محمد امان خان حاکم محال ریزه کوهستان را که شخص لائق وخدمتگار صادق بود بحکومت محال پنجشیر نیز مقرر وسرافراز فرمودیم که کارهای حکومتی ریزه کوهستان و پنجشیر را مطابق قاعده و دستور العمل پادشاهی انجام و اجراء داشته در غور رسی رعایای هر دو محال ساعی و جاهد بوده پرداخت آن را بدرستی بدارد، لهذا از مقرری مشارالیه شما را خبر داده امر و ارشاد می فرمائیم که عالیجاه مذکور را حاکم خود ها دانسته عرض ودادی که تعلق به حکومت مشار الیه داشته باشد دانستهٔ او می کنید تا از عرض بجا غور رسی رعایا را بقرار قاعده برارد و از حرف مشارالیه که مبنی براموارت پادشاهی باشد تخلف و انحراف نورزیده در عهده شناسید. در این باب تاکید تمام دانید فقط تحریر یوم سه شنبه ۱٦ ماه سنبلهٔ شمسی هجری ۱۲۹۸" (امیر امان الله).

سؤ قصد علیه اعلیحضرت امان الله شاه در بندر قرغه

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ پنجشنبه (۸) برج حوت سال ۱۲۹۷ ش به تفصیلی که در صفحات این کتاب مندرج است، نصرالله خان کاکای خود را از جلاٰل آباد بکابل احضار نموده در ارگ شاهی حبس فرمود، و گفت: اطراف وحیات اتاق او تحت نظر اشخاص با اعتماد حضور باشد. و درمدت چهار ماه عائله اش بحضور اور فته نمی توانستند.

درشب دوشنبه (۸) برج سرطان سال ۱۲۹۸ ش [شام روز ۳۰ رمضان ۱۳۳۷ ق – ۳۰ جون ۱۹۱۹م] در این وقتی که اعلیحضرت غازی بیک عده رجال دربار نشان وفا اعطاء و بدست خود به سینه های شان الصاق نمود. در اثر غدر وشفاعت رجال معتمد دولت خود که تقریب سعید ورود عید فطر را برزبان آورده سخنان موثری گفتند: اعلیحضرت در حالی که بعموم محبوسین امر عفو و تخفیف میعاد فرمود، سردار عنایت الله خان معین السلطنه را از حبس رها و برای نائب السلطنه اجازه داد که با عائلهٔ خود بدون قید و تکلیف و اما در داخل ارگ بگذارند. وهم دوستان و اخلاصمندان خود را می تواند بپذیردو تا آنکه این اندازهٔ لطف و ترحم موجب یک فتنهٔ خیلی بزرگ گردید. عالیه بیگم «بنت سردار نور احمد خان امین الوجوهات» که عیال نائب السلطنه و هوا خواه اعادهٔ سلطنت شوهر خود بود، جمعیتی از نوکران نائب السلطنه را برعلیه اعلیحضرت امان الله شاه تحریک بقتل نمود. نفری سو قصد موقع حمله درداخل شهر نیافته، عزیمت اعلیحضرت را در ایام شدت تابستان بطرف پغمان انتظار می بردند.

در اواسط برج سنبلهٔ که اعلیحضرت از ارگ کابل بسواری اسپ تشریف فرمای پغمان گردید وشب در همانجا اقامت ورزید، دستهٔ سؤقصد که بآرزوی همین فرصت بسرمی بردند، بندر قرغه را بهترین موقع مساعد سنجیدند تا حین بازگشت اعلیحضرت بسواری اسپ، از عقب سنگ های کنار جاده تفنگ سردهند.

در همین ساعات در حالی که نفری سؤ قصد میخواستند از شهر کابل به بندر قرفه رسیده در محل مساعد کمین بگیرند و رهبری آنها را محمد اختر ولد ناظر محمد صفر می نمود، چون مخبرین ومؤظفین خاص متوجه جمعیت هوا خواهان نصرالله خان بودند دو نفر اسرار را کشف کرده قدم بقدم تعقیب نموده و درارگ کابل به عبدالعزیز خان بارکزائی یاور نظامی حضور خبر دادند. عبدالعزیز خان یاور فوراً بذریعهٔ تیلفون در بالاباغ پغمان به اعلیحضرت گفت: تارسیدن نفری نظامی ارادهٔ باز گشت بطرف کابل نفرمائید و از گزارش مختصراً خبر داد:

اعلیحضرت بذریعهٔ تیلفون به محمد غوث خان بارکزائی کرنیل رساله شاهی فرمود که فوراً بایک کندک عسکر سوار مسلح رسالهٔ شاهی بطرف قرغه حرکت کرده نفری سؤقصد را دستگیر کرده به کابل ببرد.

محمد غوث خان کرنیل رسالهٔ شاهی و نیز دستهٔ دیگر نظامی از جانب دائرهٔ یاوری حضور و هم از طرف پغمان به نهایت فوریت رسیدند[1]. هیأت سؤ قصد که از این اطلاع فوری و یورش ناگهان عساکر

---

[1] محمد غوث خان ولد محمد افضل خان ولد محمد منصور خان بارکزائی در سال ۱۲۴۰ ش بدین آمد و درسال ۱۲۷۱ ش در رسالهٔ شاهی شامل و از سال ۱۲۸۲ ش تاسال ۱۲۹۸ ش منصب اجیدن داشت و در سال ۱۲۹۸ ش کندکمشر و درسال ۱۳۰۳ ش برگد و در سنبلهٔ سال ۱۳۰۷ ش فرقه مشر قوماندان عسکری هرات و در سال ۱۳۰۹ ش نائب سالار – در سال ۱۳۱۶ ش قوماندان اعلی غزنی و درسال ۱۳۱۹ ش روز پنجشنبه (۱۵) رمضان و فات یافت. پل محمد غوث خان بنام همین شخص و مذکور در دهمزنگ کابل سکونت داشت (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

شاهی بکلی غافل بودند. وقتی خود را محصور دیدند بمحاربه آغاز کردن و چند نفر مجروح شدند. و بعد از چند دقیقه عساکر شاهی غالب و نفری سؤ قصد را دستگیر کرده به شهر کابل رسانیده، بذریعهٔ تیلفون به پغمان بحضور اعلیحضرت تبریک گفتند. اعلیحضرت از کابل موتر خواست و بسواری موتر از بالا باغ پغمان بطرف کابل روان شد. و هیأت استخباریه را بحضور خواسته تحقیق نمود و گفته که: ما کشف کردیم که عاملین سؤ قصد وقتی شنیدند اعلیحضرت بسواری اسپ از کابل به پغمان روان شد، چون بهمین ترتیب واپس به شهر کابل می آید. بهترین فرصت حمله و بندر قرغه محل مساعد است. و گفتند: مخبرینی که مراقب اوضاع و اطوار این دسته نفر بودنداگر به کشف این ازموفق نمی گشتند، بارادهٔ خائنانهٔ خودموفق بودندو گفتند: بمااطلاع رسیدکه نفری سؤقصد بسواری گادی ها حرکت می کنند، و دیده شد که از شهر تاپل قرغه رفته آنجا پیاده شدند و سلاح خود را بزیر گادی ها گذاشته بودند.

محمد اختر ولد ناظر محمد صفر که سردستهٔ هیأت سؤ قصد و همین شخص تفنگ و تفنگچه برای نفری تدارک کرده و در جستجوی موقع مساعد بوده و رهبری جمعیت مذکور را بدوش داشت و خود این وقت در شهر کابل و متوجه اوضاع و در فکر تمهید انقلاب و قطعاً باور نداشت که این نقشهٔ استادانهٔ او باین فوریت افشاء و نفری اش دستگیر می گرد. چون نفری دستگیر شدگان گفتند که رهبر و سردستهٔ ما اختر پسر ناظر صفر است حینی که عساکر خانهٔ اورا محاصره نمودند و از دستگیر شدن نفری خود خبر یافت سخت سراسیمه شده دیوانه وارمی گفت: وای کور شدم، بازی خوردم، خانه ام خراب شد، پسرم هلاک شد مسلمانها چه حال است؟ بعد این نعره ها تفنگچه یی که داشت بر شقیقهٔ خود گذاشته خود را هلاک نمود. در شبی که اعلیحضرت امان الله شاه در پغمان و این خبر رسید محمود خان بارکزائی بخدمت اعلیحضرت حاضر بود. اعلیحضرت از پغمان بوسیلهٔ موتر بجانب کابل روان شد و حین وصول، در قصر ستور مجلس محاکمه دائر فرمود. در وقتی که نفری سؤقصد حاضر آورده شدند، هیأت علمأ حضور و ناظرین دولت و نفری دربار سلطنت حاضر بودند.

اعلیحضرت آنقدر باقیافهٔ آرام وتبسم کنان حرف میزد که بعض ساده لوحان آن جمعیت فکر نمی کردند. محکوم باعدام شوند. تنها شخصی از ایماء ووجنات اشخاص پی برد میرزا محمد علی نائب بود.

اعلیحضرت باهل مجلس گفت: عبدالرحیم جان قرائت خوب دارد وهمیشه تلاوت مینماید[1] میرزا محمد علی متخلص نائب که شخص شاعر و خوشنویس و منشی در بار نائب السلطنه بود، از آغاز ورود در مجلس حضور پی برد وبا وصف آنکه کلمات خنده آور وظرافت آمیز نیز گفته میشد، بطرف علی احمد خان ناظر داخله متوجه شده گفت: شاغاسی ملکی صاحب از برای خداشفاعت کنید. وازاین آواز او دیگر

---

[1] عبدلرحیم قاری قرآن کریم ولد عبدالکریم خان ولد سعدالدین خان قاضی القضات ولد عبدالرحمن «خانعلوم» ولد مولوی محمد سعیدخان قاضی القضات خانعلوم ولد مولوی محمد اسمعیل خان قوم بارکزائی است. واشارهٔ اعلیحضرت هم اینکه او هم در دستهٔ قاتلین یک جاشده است.

محبوسین دانستند که سرانجام چیست. واین کلمات را تکرار می نمود. چون جرم این دسته نفر غیر قابل عفو بود. حاضرین دربار بجز سکوت زبان شفاعت نیافتند. وگفتند: چون محمد اختر بن ناظر محمد صفر خودکشی نمود و نیز رهبر محرک و سردسته سه نفر بودند، لذا عده یی که از پیروان آنها اند تحقیق شود. اعلیحضرت بدون خشم و غضب به نفری مذکور گفت: شما چرا برای بربادی افغانستان و از بین رفتن استقلال که بخون مردم این ملت حاصل شده است،اقدام کردید منظورشما ازاین حرکت چه ومحرک شما که بود؟ ازمتهمین عده یی انکار نمودند.

محمد علی نائب بهمان یک عبارت طلب شفاعت از بزرگان مجلس می نمود. اعلیحضرت گفت: شاهدان را بگویید که از عقب پرده حرف بزنند.

دو نفر از پشت پرده تمام تمهیدات و گزارش احوال متهمین را یکایک و بطوری بیان نمودند که هیچ راه انکار نگذاشتند. وقتی همه محصور شدند زبان باعتراف گشوده مانند محمد اختر پسر ناظر صفر گفتند: صاحب کور شدیم – خداوند مارا شرماند.

اعلیحضرت باهل مجلس گفت: افغانستان بوجود من و این اشخاص پروخالی نیست. امان الله اگر باشد ویا نباشد قیمتی ندارد. وما که همه بقای افغانستان و استقلال کامل و عزت وسرافرازی این ملت را برای همیشه از حال تا روز ابد، از خداوند بزرگ آرزو و تمنا داریم، شما خود منحیث افراد مسلمان و افغان فکر عمیق و دقیق نمائید. درآن ساعتی که من در قرغه کشته و جسدم در دشت می افتاد و اغتشاشی در افغانستان روی میداد. تاچه اندازه مال و ملک مردم تباه و تارج وچه تعداد از عساکر ورعیت کشته وچقدر خزائن وذخائر بتاراج میرفت ، و از این جهت که اینها به بربادی افغانستان واستقلال تامهٔ آن به چنین خیانت بزرگ همفکر و همدست شده کمر بسته بودند، از سخت ترین خیانت پیشه گان میدانم. زیرانه از باعث حیات خود بلکه محض از سبب خرابی مملکت که اینها قصد تباهی عام کرده بودند وخود از سؤقصد خود اعتراف دارند مشورت میخواهم.

حاضرین مجلس فتوا دادند که افراد سردست محکوم باعدام و پیروان آنها که مستقیماً دست ندارند و هم بعضاً افراد نوجوان و بی خردانه به مدت های مختلف محبوس شوند. تاآنکه (۹) نفر محکم باعدام شدند و این حکم در دامنهٔ تپه عقب شیر پور [حصهٔ شفاخانهٔ وزیر اکبرخان حالیه] اجرا گردید.

وحینی که مجرمین بطرف مقتل برده میشدند، محمودخان ولد ایشیک اقاسی محمد شاه خان قاری عبدالرحیم ولد عبدالکریم خان رابطور مخفی از بین جمعیت گردانیده در یک اتاق محبوس نمود. وباصطلاح خودش که به نویسندهٔ این تاریخ شرح میداد گفت:

"عبدالرحیم را دربین راه دزدی کردم".[1] دو روز بعد در ساعتی که خاطر اعلیحضرت خوش بود محمود خان گفت: اعلیحضرت غازی! من یکی از آن نفری را از قتل گردانیده محبوس نموده ام امید که

---

[1] این شخص برادر عبدالعظیم علومی و قاری عبدالخالق علومی است.

این گناه مرا عفو فرمائید. وگفت: چون پدر وجه واجدادش بخاندان شما خدمت کرده اند و نیز درایام جلوس اعلیحضرت شما قاضی عبدلشکور خان کاکای عبدالرحیم در جلال آباد بهمراه من خدمت خوبی نموده است. هرگاه عبدالرحیم کشته شود، خاندان قاضی القضات و هم کل بارکزائی ها که بدولت شما خدمت کرده اند، آزرده و ناامید میشوند.

اعلیحضرت غازی باوصفی که عبدالرحیم علومی محکوم باعدام شده بود، در اثر شفاعت محمود خان [بن محمد شاه خان بارکزائی] و خدمات خاندان قاضی القضات از خون او در گذشت.

شدت حبس نصرالله خان

سردار نصرالله خان «نائب السلطنه» که بعد خلع او از امارت از جلال آباد بکابل آورده در داخل ارگ بقید نظر دولت بود. و در شب دوشنبه (۸) سرطان سال ۱۲۹۸ ش [مطابق شام روز ۳۰ رمضان ۱۳۳۷ ق- ۳۰ جون ۱۹۱۹م] بعد صرف افطار باحترام شب عید سعید فطر بقرار شفاعت خواهی اهل دربار اجازه داده شد که در سراچهٔ ارگ آزادانه اقامت داشتند عائله و هم بعض ملازمین خود را هم دیده بتواند. بآن مراحم چون اشخاص منسوبین و مربوطین در بار او رفت وآمد می نمودند، و افراد سؤقصد نیز بطور مستقیم و غیرمستقیم نزد او رابطه داشتند و یک حزب کوچک بجانبداری او تشکیل داده اشخاصی را جذب می نمودند. اعلیحضرت در شام همین روزی که عاملین سؤقصد محکوم به مرگ گردیدند به محمود خان بارکزائی فرمود که نصرالله خان را از سراچه ارگ در برج جرثقیل[1] که جای محفوظ و محل مخصوص است ببرید. و به نظام الدین خان ناظر نقلیات [پسر سردار فقیر محمد خان پوپلزائی شاغاسی] گفت: [2] در شب عید فطر شما از نصرالله و عنایت الله زیاد طرفداری کرده طلب رهایی وتخفیف تکالیف اوشانرا نمودید و این فروگذاشت در حقیقت از شما سر زد تا باعث چنین نتیجه گردید. زیرا در روز اول که بشما گفتم نصرالله را بااتباعش از جلال آباد بیاورید. مریضی و بیدار خوابی چند شبهٔ خود را بهانه آورده حیله تراشیدید تا آنکه محمود را فرستادم. و هم وقتی که شما را بحاکمی محبس نصرالله مقرر کردم، گرفتاری خود را دلیل آورده غفلت ورزیدید.

نظام الدین خان به اعلیحضرت گفت: شما خود در شب عید فطر امر تخفیف داده اجازهٔ سهولت و

---

[1] در هشت روز اول ماه عقرب سال ۱۳۰۸ ش حبیب الله بچه سقو نیز درهمین برج محبوس بود و این برج در سال ۱۳۲۵ ش تخریب گردید.

[2] همان شخص اند که در برج حوت ۱۲۹۷ ش دریک روز باجازهٔ اعلیحضرت بدیدن سردار نصرالله خان در محبس رفته بود و نظام الدین خان پسرش نیز حاضر بود و این یک صحبت صمیمانه و دید و وادید شخصی بود که تفصیل آنرا در صفحات قبل نوشته ام. و او به پسر خود توصیه کرده بود که در رفع تکالیف محبوسین کوشش کند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

مراعات باحوال او فرمودید. اعلیحضرت گفت : بلی، در اثر فریب شما که از وی بسیار شفاعت کردید و دیگران را باین وسیله جرئت دادید تا همه بیک زبان طلب شفاعت کردند. خیر گذشته گذشت، الآن شمارا حاکم و مستحفظ خاص نصرالله مقرر میکنم تا بار دگر فتنه یی از جانب او سرنزند. و برعلاوۀ نظارت نقلیات و نظامت در بار این کارمهم را نیز بر عهده بگیرید.

نظام الدین خان که دانست در این اوقات قریب سخت ترین فرها و حتی اعدام نائب السلطنه تصور میرود، نزد علیا حضرت دختر عمۀ خود رفته گفت مشورت چه است؟ علیا حضرت گفت: من به امان الله میگویم که نفر دیگر راآب جوش را برای او می فرستاد، وآنقدر فشار بروی وارد گردیده بود وقتی یک از نفری در بار رامی دید، تکان خورده بپا ایستاده شده می پرسید کدام حکمی دربارۀ من صادر نگشته یعنی انتظار مرگ خود را داشت و نفری دربار از روی ترحم باتاق او نمی رفتند تا دچار خوف نگردد. و این بود جریان ایام حبس سردار نصرالله خان نائب السلطنه که خبر فوت او را ضمن جریانات سال ۱۲۹۹ ش دراین کتاب نوشته ام.

مصادف بدورۀ واقعات مذکور شجاع الدوله خان [ولد شاه دوله خان غوربندی قوم صافی] ناظر امنیه بود و امور قوماندانی کوتوالی و محابس باو تعلق داشت. و چون یک واقعۀ خیلی بزرگ بود کسی شفاعت هم نتوانست.

فهرست اعدام شده گان واقعۀ قرغه از این قرار اند

عبدالرحیم: نواسۀ خان علم از اعدام توسط یاور محمود خان رهایی یافت. عبدالغفور و عبدالرحیم و محمد سرور [پسران هوشیار خان] عبدالغفور مذکور در واقعۀ قرغه [تابستان ۱۲۹۸ قوی ئیل شمسی] دست داشت و درجملۀ نفری سؤ قصد دستگیر و در قصر ستور تحت محاکمه گرفته و اعدام شد.

میرزا محمد علی نائب شاعر، منشی و خوشنویس اعدام شد. ومجموعاً (۹) نفر محکوم به اعدام و باقی نفری همدستان آنها محکوم به حبس و عده یی بقیه نظر وزیر امنیه سپرده شدند و کینه ورزی های جانبداران نصرالله خان تا دیر سال باقی ماند وچنانکه درسال های۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش بسیار فعالیت ها برضد امان الله شاه نمودند.

محمد اختر ولد ناظر محمد صفر باین سبب خودکشی نمود که اسرار تماماً در نزد او و هرگاه تحت تحقیق گرفته میشد از کشف این اسرار بسیار نفری همفکر و همدست او وهم خودش دچار انواع زحمت و خجالت میشدند.

ناظرمحمدصفر بتاریخ سه شنبه(۳) برج حوت سال ۱۳۱۱ ش[۲۵ شوال ۱۳۵۱ق] درکابل وفات

یافت[1].

زمین های اطراف مهتاب قلعه نیز ملکیت نائب السلطنه وضبط گردید. محمد شاه ساکن قریهٔ باغبانان چهار دهی ناظر املاک او بنام ناظر محمد شاه مشهور و تاسال ۱۳۱۲ش حیات داشت.

تکذیب خبر

دربرج میزان سال ۱۲۹۸ ش در یکی از جرائد انگلیسی خبری نشر وگفته شد که: بتاریخ (۴) اوت در کابل درباری منعقد شده است، امیر به نمایندگان خود امر داده است که: خلاف شرائطی که حکومت هندوستان پیشنهاد کرده است، قدمی بر ندارند. امر صلح باشور و شعف بزرگی در کابل تهنیت گفته شده است، و استثنای یک حزب کوچک از جنگ ماضی کسی راضی نبوده است[2].

امیر «امان الله شاه» فرمان صادر کرده که جمیع اسلحه که به مجاهدین توزیع گشته مسترد گردد. ونیز احکام گردیده کلیه روس هایی که درخاک افغانستان هستند فوراً طرد و تبعید شوند وبه عمال سرحدات دستور العمل اکید روانه کرد، من بعد یکنفر روس یا هیچ دیگر را به هیچ وجه اجازهٔ دخول بحدود خود ندهند.

حکومت افغانستان خبر مذکور را رسماً تکذیب نموده گفت: وقتی که حکومت اجازهٔ دخول کسی را داد، چه حاجت به طرد و تبعید آن امروز منشویک ها، بلشویک ها، استریایی ها، قفقازی ها، آلمان ها، عثمانی ها همه باکمال رفاهیت درآنجا می زیند. بلی تنها از قوم انگلیس کسی آنجا نیست. واین جواب در صفحه (۲) شمارهٔ (۴) مورخ (۳) عقرب سال ۱۲۹۸ ش جریدهٔ امان افغان نشر شد.

مقرر کند وتو خود نیز بدلیل گرفتاری های مزید قبول مکن و سلسلهٔ این ماجراء بخانوادهٔ مادر و پدر من تمام نشود. نظام الدین با همه مشکلي که برخورد، از روی وصایای پدر وهم شرافت نسبی از اجراء و اتفاذ این امر که شهرت و خجالت بزرگ برذتش باقی میگذاشت، خود را کنار نمود. و این دفعهٔ اول است که اعلیحضرت امان الله شاه از سردار فقیر محمد خان وپسرش نظام الدین خان آزرده میشود، و باوصفی

---

[1] ناظر صفر از زمان امیر عبدالرحمن خان با میر احمد شاه خان کشمیری مخالفت داشت.
درایام مریضی امیر عبدالرحمن خان - میر احمد شاه خان و پسرش میر غلام محی الدین خان در باغ بالا حاضر بودند ناظر صفر وقتی میر غلام محی الدین را دید گفت: مگذارید که مخالفین و منافقین درون وبیرون شوند تا مبادا راز بیماری امیر صاحب را حکایت کنند. و بعد واقعهٔ قرغه ان حکایت نیز بیان میشد. محمد انور بسمل و محمد ابراهیم صفا دوپسر ناظر محمد صفر اند.

[2] این صلحی راکه مردم افغانستان در کابل بحضور پادشاه در برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ ش تبریک می گفتند همان صلح باشرفی است که اعلیحضرت غازی خود در پیام ها و فرمانهای خود تصریح کرده و دراین کتاب مندرج است و شوق و شعف مردم هم همین بود که هم استقلال کامل بدست آمد وهم از خونریزی شدید جلوگیری شد.

که مادرش علیا حضرت گفته بود شخصی دیگر مقرر شود، گفت: در حضور من نظر قحط نیست فردای آن شب محمد امین خان فراشباشی [ولد بای محمد خان ولد محمد کریم خان ترکمان] را بندی بان سردار نصرالله خان وسعد الدین خان [ولد جرنیل غوث الدین خان لوگری] را آمر محافظت حرمسرای نصرالله خان مقرر نمود، تا عائلهٔ او بطور عموم مقید و محصور باشند، زیراکه عالیه بیگم عیال سردار نصرالله خان نائب السلطنه [که بنت سردار نوراحمد خان امین الوجوهات] وبوعدهٔ تادیهٔ طلا وشانس رتبه های بزرگ افراد طهاع را به سؤ قصد علیه اعلیحضرت امان الله شاه تحریک کرده بود.

محمد امین خان فراشباشی بواسطهٔ تعهید این خدمت قرب و اعتبار و اعتماد بیشتر از پیشنر یافت واختیارات تامه برای او داده شد، و این وقت حکم صادر گردید که در تحت نظر محمد امین خان مذکور اموال منقول و هم جایداد او از قسم عمارت واراضی وباغ واشیاء و اسباب طباخ خانه و فراشخانه هرچه دارد ضبط دولت گردد. ودر حق نصرالله خان آنقدر از شدت کار گرفت در وقتی که او آب وضو میخواست نظر اهل دربار اینکه: چون محمد نادر خان را در بهار سال ۱۲۹۸ شمسی در سلب اعتبار و اعتماد صالح محمد خان دخیل میدانستند بر ذمت او گذاشتند که در طول مدت سه ماه زمستان سال ۱۲۹۸ ش در سمت مشرقی اصلاحاتی که مد نظر دارد بانجام برسانند.

عزیمت سپه سالار از کابل به جلال آباد

اعلیحضرت امان الله شاه که در ایام برج دلو تشکیل جرگهٔ اقوام سرحد را در مرکز جلال آباد منظور فرمود به سردار محمد نادرخان سپه سالار گفت: شما بحیث رئیس تنظیمیه و اصلاحیهٔ سمت مشرقی عازم جلال آباد شوید[1] و او را مؤظف گردانید تاباشتراک اشخاصی که در مورد اعتمادشان باشد آن وظائف را بانجام برسانند. ونیز اشخاص دیگر مقرر باشند تا درجرگهٔ اقوام سرحد سهم خدمت بگیرند، و طوری انتظام بدهند که قطع نامهٔ صحیح بنفع کلیه اقوام افغانستان وآن قبائل سرحد بعمل بیاید و انگلیس را طوری وادار نماید که بقبول تمام شرائط شرافتمندانه یی که افغانستان میخواهد، تسلیم و از توقعات خود منصرف گردد سردار محمد نادرخان سپه سالار در برج عقرب سال ۱۲۹۸ ش [نومبر ۱۹۱۹ م] ناظر حربیه مقرر گردید و ازین بعد درفرمانها [سپه سالار ناظر حربیه] خطاب میشد.

در برج عقرب سال ۱۲۹۸ ش شاه محمود خان جهة ادارهٔ امور ملکی و نظامی سمت جنوبی از کابل فرستاده شد وشاه ولی خان رکاب باشی وکیل نظارت حربیه وسپه سالار در اواخر برج قوس عازم سمت مشرقی گردید، محمد هاشم خان نائب سالار و حاکم اعلی سمت مشرقی و محمد علی خان برکد در جلال آباد مصروف خدمت گردید.

---

[1] تاریخ این حرکت قوس ۱۲۹۸ ش مطابق ربیع الاول ۱۳۳۸ ق و موافق دسمبر ۱۹۱۹ م است.

کتابخانهٔ تخصصی
تاریخ اسلام و ایران
۱۳۷۴

جرگهٔ اقوام در جلال آباد

بقراردعوت نامه های خصوصی و علنی که در برج جدی سال ۱۲۹۸ ش برای بزرگان اقوام سرحدی فرستاده شده بود ، وکلاء اقوام یکی بعد دیگر بمرکز جلال آباد رسیدند و در برج دلو جرگه منعقد و «اتحاد مشرقی» نام گذاشته شد ودرهمین برج دلو ۱۲۹۸ ش جریده یی باین نام در جلال آباد به نشر آغاز کرد و درعنوان جریده نشان استقلال یعنی کلاه تاجدار امان الله شاه با دوشمشیر ترسیم گردید[1] و این جریده به همت هیأت فنی طباعتی ماشینخانهٔ کابل به نشر آغاز کرد و هفتهٔ دوبار نشر میشد و موجب موفقیت گردید.

مقصد از تشکیل جرگهٔ اقوام در جلال آباد «برج دلو سال ۱۲۹۸ ش» این بود که اگر از طرف مقابل اندک یک خطره و بی پرداختی در بجا آوردن حقوق مشروعهٔ افغانستان دیده شود، باید که شدید تر از پیشتر در راه اند دفاع آن مقاومت وبه شجاعت فطری و حماست جبلی مقررات مذهبی خود همه مطالب حقهٔ خود را تأمین و محافظه کنیم- بالجمله وکالاً معبوثین ملی وعامهٔ اعیان و معاریف سرحدات بموجب همان مواد و شرایطیکه از طرف دولت و حکومت افغانستان توضیح وآشکار شده بود بیک سرعت صاعقه نمایی بمجرد وصول اعلان در مرکز سمت مشرقی یکی بعد از دیگر واصل شدند، چراکه مکاتیب خصوصی و اعلان های رسمی دولت مستقل افغانستان قبلاً به بزرگان اقوام سرحدی مشرقی رسیده بود.

در دههٔ اول برج حوت ۱۲۹۸ ش در هدهٔ مشرقی به میدان زیارت نجم المشائخ مجلس اتحاد مشرقی منعقد وراجع به حفظ شان وشرف اسلامی بیانات موثر بعمل آمد واز اقدامات نافعهٔ دولت وسلطنت امانی بزبان پشتو بمردم ابلاغ گردید و مراتب شوق و محبت عمومی راجع به حرب و مجاهدت ایزاد، و تقاضای جدی در تکمیل تمام مطالب مشروعهٔ ملت با دیانت افغانستان عموماً از طرف تمام اقوام وقبائل وطوائف و عشائر سرحدی به حکومت افغانستان پیشنهاد شد تا جواب آخری حکومت انگلیس رابه خود حاصل نماید وبوی خاطر نشان کند که درصورت عدم پذیرفتن خواهش های حقهٔ ملت افغانستان البته جهاد برما فرض وما بمجردیکه از پهلو تهی کردن انگلیس در برابر این مطالبات مطلع شویم، فوراً در سرتاسر سرحدات مشرقی از اسمار گرفته الی پاره چنار داخل میدان کارزار میشویم.

واین مطالب فیصلهٔ جرگهٔ ملی درشمارهٔ اول سال اول جریدهٔ اتحاد مشرقی منطبعهٔ (۹) حوت سال ۱۲۹۸ ش مصادف باولین سالروز جلوس بااستقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی نشر شد.

---

[1] دونفر ماشین کاری که مطبعهٔ سنگی را دربهار سال ۱۲۹۸ ش از کابل به جلال آباد برده بودند، عبد الرشید ولد محمد غنی وخواجه سعید ولد خواجه احمد میربودند . دربرج ثور سال مذکور مخالفین ماشین چاپ را درچاه انداخته بودند ودربرج قوس ۱۲۹۸ ش همان دو نفر ماشین کار بار دیگر باسامان ووسائل طبع فرستاده شدند.

وکلاء جرگه گفتند: درین صورت حتماً آتش حرب در سرحدات جنوبی و مغربی افغانستان تکرار افروخت میشود و مشکلات زیادی را تولید می کند. واین مطالب از طرف عموم شرکاء جرگه به اکثریت مطلقه تصویب و در حاشیهٔ قرآن پاک راجع به فداکاری و جان نثاری خود ها در راه تعمیل وانفاذ این قرار دادها با تعیین صورت تکالیف وذمه واری هریک قوم راجع بامور مقتضیه و دفاعیهٔ یک یک محاذ تعهد کردند، و هرکدام شان، تعداد نفری مجاهدین وسرکردگان جهاد و علم برداران غزا را از ذواتیکه حرمت و شرافت عامه را حائز بودند معرفی کردن . از طرف حکومت به توسط نظارت حربیه برای بزرگان و مشران هرقوم یک یک تفنگچه که برآن اسم همان قوم و محاذ خدمت منقوش بود[1] با انعامات کافی اعطاء و یک یک علم افغانی که بران آیات بینات فرضیت و عظمت جهاد و مراتب عظمای جنگیدن در راه خدا و اعلای کلمة الله مرسوم بود برای علم برداران اعطاء شد و دراین علم ها عبارت : [مجاهد فی سبیل الله الغازی امیر امان الله] نوشته بوو. در ریاست تنظیمیه و اصلاحیهٔ] سمت مشرقی - بامر حکومت علم ها وانعامات را به شرکاء جرگهٔ «اتحاد مشرقی» بروز (۹) حوت ۱۲۹۸ ش توزیع نمود.

و جریده اتحاد مشرقی در هفتهٔ دوبار از همان ایام جرگهٔ مشرقی آغاز کرد.

***

اعلیحضرت امان الله شاه در مجلس فاتحه خوانی سال وفات پدر خود گفت: افغانستان باهمه وسعت خود برای قبول کردن مهاجرین هندی حاضر است. هندی های مظلوم را به مهاجرت افغانستان دعوت فرمود ، زیراکه هندی ها دراین وقت [سال ۱۲۹۸ ش] بواسطهٔ مظالمیکه بر ترکان و مقام خلافت اسلامیان از طرف اتحادیون کد درآن انگلیس هم شامل بود، تحمیل میشد، سخت پریشان و میخواستند که آیا با انگلیس جنگ کنند ویا از مقبوضاتش هجرت کنند ولی در ترجیح محل هجرت متردد بودند که بکدام طرف بروند ، بمجرد نشر اعلان که اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان مستقل آغوش محبت و مرحمت خود را بطرف آن برادران مسلمان هند باز نمود، ورود مهاجرین هندی از راه سمت مشرقی آغاز شد واین ایام مصادف باایام جرگهٔ [اتحاد مشرقی] وسپه سالار ناظر حربیه در جلال آباد بود. سپه سالار [رئیس هیأت تنظیمیه و اصلاحیهٔ مشرقی] و برادرش محمد هاشم خان حاکم اعلی سمت مشرقی مخالفت ورزیدند یعنی نمی خواستند که مهاجرین هندی وارد افغانستان شوند

---

[1] این تفنگچه های یادگاری در برج ثور سال ۱۲۹۸ ش در ماشینخانهٔ عمومی کابل تحت ساختمان گرفته شد - رضا بیگ مهندس و حسن حلمی حکاک و نفری فنی ماشینخانه در اکمال این خدمت حصه گرفتند و مقصد از حک کردن نام هریک قوم وطایفه در پهلوی قنداق تفنگچه ها این بود که برای وکیل هریک جمعیت که از این تفنگچه های یادگاری داده میشود، مکلف است که از حقوق وطن و استقلال وتمام شرف های میراثی افغانستان و عالم افغانیت و اسلامیت جداً مدافعه نماید، و این تحفهٔ جرگهٔ اتحاد اقوام راکه بنام اتحاد مشرقی بدست آورده اند، سرمشق درس غیرت خود و اولاد خود قرار بدهند و همیشه در کوشش آن باشند که دشمن را بخاک وطن خود راه ندهند و حرف دشمن رابگوش جا ندهند وفریب نخورند و این اتحاد را فراموش نکنند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

وبذریعهٔ تیلفون گفتند: در این وقت افغانستان بانواع مشکلات داخلی و خارجی خود گرفتار است ثروت وهستی او هم باین اندازه بسیار نیست که بتواند از تمام مهاجرین هندی که به پیمانهٔ بلند خواهش مهاجرت را دارند پذیرائی وسرپرستی و در فراهم آوری تسهیلات لازمهٔ آنها از تورخم الی باریکاو و کابل صرف مساعی نمایند و انواع مساعدت های اخلاقی و اوضاع انسانی بآنها مراعات نمایند.

امان الله شاه غازی بجواب فرمود که : میرود سال قحط و میماند نام نیک افغانستان که استقلال کامل خود را بلطف او تعالی (ج) استرداد کرده است حصول این نعمت و سعادت را مخصوص راحت و آرامی خود نمی داند بلکه میخواهد ازین نعمت آزادی بهمه مردمان محصور و مظلوم در هر جایی که هستند نفع و راحت برساند و همت و فتوت یک ملت مسلمان و دارای استقلال کامل چنین اقتضاء می کند که از حقوق همه برادران اسلامی و مخصوصاً مردم مصیبت رسیده بقدر توان مدافعه و حمایت کند و البته در داخل شرائطی که افغانستان میخواهد آنها را بپذیرد هرگاه موافقت کردند افغانستان خانهٔ خودشان است .

واگر شرائط بلند ترازتوان افغانستان میخواستند، آنگاه دلائلی بجواب آورده خواهد شد وطبعاً خود شان هم سنجشی دارند، ومانظامنامه یی دراین مورد تحت ترتیب گرفته ایم و مطابق بآن رفتار خواهد شد. و برعموم مامورین ملکی و نظامی و اعزه و اعیان ملت لازم است که ورود مهاجرین هندی پذیرائی نمایند، و از صبح تا خفتن دقیقه یی از غمخواری و خبرگیری این اخوان اسلامی خود فرو گذاشت نکنند.

اعلیحضرت بعد این مخابرهٔ تیلفونی صورت مکالمه را باهل دربار بیان فرمود و به مجلس مهاجرین هدایت داد که از هیچگونه مساعی دریغ نورزند.

***

وقتی که نتیجهٔ جرگهٔ اتحاد مشرقی و یادداشت اقوام پشتون به انگلیس رسید، دراوائل برج حمل سال ۱۲۹۹ ش خواهش افتتاح سلسلهٔ مذاکرات را سراز نو، ومسئلهٔ تدقیق نمودن مطالبات افغانستان را در میان آورده خواهش آمدن یک هیأت اصلاحیه را در موضع منصوری هندوستان . اعلیحضرت امان الله شاه هیأتی را تحت ریاست سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیه تعیین فرمود، و موصوف با تشریفات و اختیارات مخصوص بتاریخ (۱۵) حمل سال ۱۲۹۹ ش از کابل حرکت نمود و مدت چهارماه مصروف مذاکرات بود که تفصیل آن ضمن جریانات سال ۱۲۹۹ ش دراین کتاب می آید.

انعقاد محفل دعوت درقصر سلامخانهٔ شاهی کابل

درضمن گزارش های ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش نوشته شد که دو نفر دانشمند بزرگ فضل محمد [شاه آغا] و فضل عمر [شیرآغا] دوبرادر از حضرات شوربازار کابل بغرض تبلیغ جهاد از کابل به سمت

جنوبی اعزام شدند . هنگامی که بکابل معادرت نموده در قصر سلامخانهٔ شاهی کابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی دعوت شدند. حضرت فضل عمر بافتخار حصول استقلال تامهٔ افغانستان نطقی نمود که اینک قسمتی از ان درج میشود:

"ای زنده کنندهٔ افغانیان وای حرکت دهندهٔ مشرقیان اعلیحضرت غازی امیر امان الله خان خلدالله ملکهٔ وسلطنته فی کل وقت و آوان، امشب از ان شب های پرافتخار و تاریخی افغانستان است که تا انقضای عالم کون و مکان مایهٔ افتخار و مباهات ملت مسلمان افغانستان خواهد بود. امشب بعون الله تعالی و راهنمائی اعلیحضرت شما وفداکاری ملت مسلمان افغان، افغانستان بخود می بالد و ملت و عسکر افغانستان امشب سرمایهٔ بزرگ آزادی را که از لوازم دین حنیف اسلام است، بدست آورده اند و پروانه وار دور شمع فروزان آزادی طواف مینمایند.

امید واریم که این عمل نیک وذی افتخار باعث سعادت فقرا، در پیشگاه ذات اقدس خداوندی عز سلطانهٔ گردد. درآخر بهترین تبریکات خود را اصالتاً و از حضرت فضل محمد و کالتاً در حالی که مریض و صاحب الفراش اند بحضور شهریار غازی وتمام افراد لشکری وکشوری افغانستان تقدیم مینمائیم.

در خاتمه از قادر توانا دوام سلطنت اعلیحضرت غازی را در ظل شریعت غراء محمدی(ص) خواسته بقای استقلال افغانستان راکه مایهٔ ناز افغانیان است از خداوند جل علی شانهٔ خواهانیم".

هر دو برادر باحترام آنکه در تبلیغ امر جهاد استقلال افغانستان در سمت جنوبی خدمت کرده بودند از حضور پادشاه غازی بالقاب:

شمس المشائخ، و نورالمشائخ خطاب یافتند.

محفل دعوت در شب عید فطر مطابق (۸) سرطان سال ۱۲۹۸ش بعمل آمده بود.

اظهارات غازی امان الله شاه درقصر سلامخانهٔ شاهی کابل، (۱۹) دلو سال ۱۲۹۸ش

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ دوشنبه(۱۹) برج دلو سال ۱۲۹۸ ش[۱۸ جمادی الاولی ۱۳۳۸ق - ۸ فبروری ۱۹۲۰م] اولین محفل سالروز وفات پدرخود امیر حبیب الله خان را در قصر سلامخانهٔ شاهی کابل برگزار فرمود[۱] و درین مجلس یاد بود امیر شهید، علمأ و صاحب منصبان نظامی و ملکی و طلاب مکاتب حربیه وحبیبیه و سفراء ونمایندگان و پناه گزینان خارجی و تجار کابل دعوت شدند و به ساعت (۱۰) قبل از ظهر حاضر شدند. به ساعت یازده قبل از ظهراعلیحضرت غازی وارد شد.

---

[۱] چون شهورهجری قمری در هر سال شمسی ده روز پیش حلول مینماید، ازان جهت(۱۸) جمادی الاول در سال ۱۲۹۸ شمسی به(۱۹) دلو تصادف کرد. بهمان مناسبت سالروز وفات را ده روز پیشتر تعیین کردند و تاریخ شهادت امیر شب اول ماه حودت سال ۱۲۹۷ش مطابق(۱۸) جمادی الاول بوده است(عزیزالدین وکیلی).

و بعد مراسم فاتحه خوانی و دعاء- سردار علی احمد خان ناظر داخلیه [ولد خوشدل خان لویناب] لایحه یی را به نمایندگی ازطرف عموم مردم افغانستان بحضور اعلیحضرت غازی قرائت کرد و پادشاه غازی را گیرندهٔ خون پدر و منتقم معذوریت آن شهید پاکیزه سیر، یاد نمود. و بعد از ان اعلیحضرت امان الله شاه نطقی نمود که اینک عین عبارات آنرا درج تاریخ مینمائیم:

"امروز سال وفات قبلهٔ اقدس و اعظم اعلیحضرت امیر شهید است، شهادت اعلیحضرت امیر شهید بسیار جانسوز و گریه آوراست، باین ظلم وستمی که پادشاه افغانستان از دست بعض خائن ها به شهادت رسیده است، هیچ دیده نشده است، پارسال این وقت من با کمال حیرانی وپریشانی از یکطرف بشهادت پدر و از دیگر طرف به بیکسی خود بسیار متاثر بودم مراحم خداوندی جل علی شانهٔ و همت و غیرت ملت افغانستان مرا از بیکسی وارهانیده به مطلب رسانید، امروز نه تنها ازجهت فاتحهٔ سال وفات پدر بزرگوارم غم بمن رو داده است بلکه احوال امروزهٔ عالم اسلام هم خیلی پریشان کن است، خداوند تعالی ملت اسلام را خراب نکند، بعض مصائب امروز برعالم کاریست، دولت عثمانیه بیک حال بسیار اسف ناکی گرفتار است، بجهت مابینی دشمن اسلام موقع یافت که باآنهاضرر برساند، دولت اروپا میخواهند خلافت اسلامیه نباشد، هرچند امریکا رسماً خود را ازین میانه کشیده است، وفرانس هم اظهار اختلاف میکند. مایقین کرده نمی توانیم که دولت انگریز این چنین اراده یا عزمی داشته باشد، زیرا دوستی افغانستان را آرزومند است، دوستی افغانستان هرگز درین صورت ممکن نیست، جای خوشی است که هندوستانی ها تماماً بشدت برمسئلهٔ خلافت استاده اند، جناب مولوی محمدعلی و شوکت علی دو نفر مسلمانان که رؤسای معاملات سیاسی هندوستان اند، و کالت عمومی کرده میگویند یا مسئلهٔ خلافت اسلامیه حسب خواهش مسلمانان تصفیه شود یا غزا و یا هجرت می کنیم.

هندوها هم میگویند ما متفق مسلمانان هستیم، برای خلافت وطن عزیز خود را آنها ترک می کنند. افغانستان با همه وسعت خود حاضر است، برای قبول کردن این چنین مهاجرینی که فی سبیل الله ارادهٔ مهاجرت داشته باشند چرا که مسئلهٔ مذهبی است.

قلم من قلم شما ملت افغانستان. من برای دولت بریتانیه نوشته ام که خلیفه تحت حمایت دیگرکس بودن و در مسئلهٔ خلافت علی ای صورت کان داخل دادن شما را هیچ مسلمانی و هیچ مسلمان قبول ندارد. افغانستان غیور نمی تواند و هیچ حوصله ندارد که این مسئله را قبول کند، سیاستی را که دولت روس تعقیب میکند، طبعاً تمام مسلمانها را بخود جلب می کند، چنانچه آزادی بخارا و خیوه را دولت روس قبول کرده، گویا دو دولت اسلامی دیگر بدنیا آمد، ما از این جهت به سفیر روس« براوین» اظهار تشکر می کنیم. دول غیر مسلم اتحاد اسلام را شنیده خیال می کنند، این تشبث برای بربادی ما است. اما حقیقت این است که مراد از آن و مقصد از آن ترقی و تعالی و بهبودی خود اسلامیان است و بس. اتحاد یکدیگر را که مسلمانان میخواهند ازین جهت که موجب آبادی اسلامیان اتحاد خود آنها است. اگر

این فداکاری برای اتحاد اسلام، وجان نثاری برای ترقی آن نباشد، وملت افغانستان وعموم عالم اسلام دراین وقت دادن جان خود را در راه اعلای اسلام دریغ نکنند باید امروز را دو فاتحه خوانده گلیم اسلام را جمع کنیم، خدا نخواسته باشد. و فاتحهٔ اسلام گاهی خوانده نمی شود، خدا محافظ آن است، اما ترقی عالم اسلام حیات عالم اسلام برفداکاری عالم اسلام منحصر است. خدامیداند که جان دادن خود بر بادی سلطنت خود را در مقابل آن کسانی که بخواهند فاتحه اسلام را بخوانند، مانند خس هم قدر نخواهم کرد. البته من مغمومم که پدر بزرگوار من کشتهٔ بیداد وستم است پدر هرکس می میرد، ولی باین ظلم وستم کسی نشنیده است، اما این مغمومیت من نسبت به غمی که از عالم اسلام دارم پریشان کن نیست شما مرا تسلی میدهید، من دعا می کنم که خداوند عالم اسلام را از مصائب محفوظ دارد. و افغانستان را از مصائب نگهدارد وخداوند مرا توفیق بدهد که خدمت شما ملت را بخوبی بکنم، شما ملت باید متفق و متحد در راه خلافت اسلامیه جان خود را برابر خس ندانید. ما یقین داریم که دولت انگلستان و مد برین دانای انگلستان، عالم اسلام خصوصاً عالم افغانستان را از خود نخواهد رنجانید، فرض کردم دوستی افغانستان رادر نقطهٔ خلافت بکار نداشته باشد اما باین تشبث خود را در تهلکه می اندازد. امان الله برای دادن جان خود در راه عالم اسلام همیشه حاضر است".

تعمیر مسجد و آرامگاه امیر حبیب الله خان

امیر حبیب الله خان که در حین دورهٔ لغمان در شب پنجشنبه اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ش به تحریک دشمن استقلال افغانستان و توسط یکنفر ازخائنین داخلی در کله گوش نام موضعی آن ولایت بقتل رسید، سردار نصرالله خان نائب السلطنه برادر سکهٔ او فردا روز پنجشنبه قبول امارت نمود. برای اینکه مراسم جلوس او زود تر صورت بگیرد و در آغاز امارت او انقلاب و اختلاف روی ندهد، جنازه را بکابل انتقال نداده در میدان گلف واقع جلال آباد دفن نمود. و در دههٔ دم برج ثور سال ۱۲۹۸ ش در حوالی قریب این مدفن طیارهٔ انگلیس بم پرتاب نمود[۱].

اعلیحضرت امان الله شاه بعد ایام جلوس خود، بدارالحکومتی سمت مشرقی فرمان فرستاد و گفت: مطابق نقشه وبقرار نظر مهندس و معمار باشی عمارت مسجد و آرامگاه امیر شهید مرحوم را اعمار نماید. چون این ایام مصادف بایام جهاد استقلال بود، درکار تعمیر قدری توقف پیداشد. عمارت مسجد

---

[۱] سبب این خصومت شدید آن بود که امیر حبیب الله خان بقراریکه در صدر صفحات این تاریخ نوشته ام در خصوص استقلال افغانستان بسیار حرف زد و چنانکه آخرین بار (۱۴) روز قبل از کشته شدن خود بار دگربتوسط سیف الله خان نمایندهٔ حکومت هند برتانوی خواهش کرده بود که نمایندهٔ افغانستان باید در کنفرانس صلح شامل گردد. زیرا مملکتی که بی طرفی خود را اعلان کرده است، مستقل است. و این وقت همان انتقام را گرفت و اما بم بالای مدفن اصابت نکرد و فاصلهٔ دورتر پرتاب شد.

آهن پوش و باطراف آن برنده و کتاره بطور عاجل ساخته شد. و عکس آن عمارت دفعهٔ اول در صحیفهٔ (۴) شمارهٔ (۲۹) سال اول جریدهٔ امان افغان بطبع رسید و در معرفی کلیشه گفته شد که:
"در جلال آباد بعد از جلوس اعلیحضرت شهریار غازی باارادهٔ سینه تعمیر شده است".
و همان عمارت مسجد و برنده تاسال ۱۳۴۸ ش بحال اول موجود و هم مرقد امیر حبیب الله خان
لوح تاریخ نداشت. چون در برج ثور سال ۱۳۳۹ش جنازهٔ امان الله شاه و در برج ثور سال ۱۳۴۷ ش جنازهٔ ملکه ثریا و هم در همین اوقات جنازهٔ سردار عنایت الله خان معین السلطنهٔ از خارج بآنجا نقل داده شد ورثهٔ معین السلطنه کوشش نمودند تا مسجد وحصهٔ مدفن ترمیم وهم قبور هر چهار شخصیت بزرگ از سنگ و در فابریکهٔ حجاری کابل ساخته شود. نگارندهٔ این تاریخ خبر یافته باوشان گفتم که باید تاریخ وفیات و باحسن خط و عبارات تقریباً مفصل نوشته شود و بالآخر بعد از ملاحظهٔ مقامات دولت وحکومت عبارات مختصر منظور گردید و در برج ثور سال ۱۳۴۹ ش بقلم من نوشته شد و استاد جان محمد «ولد استاد پیرمحمد حجار» آنرا حک نمود و درهمان سال بالای مدافن نصب گردید. و همان عمارت و طرز ساختمان اول تا ماه حمل سال ۱۳۶۵ ش که این صفحات مجدداً نقل گرفته میشود. پابرجا است.

موعد برگذاری عید ملی

اصطلاح خاصی است که در روز اول برج حوت سال ۱۲۹۸ شمسی بقرار پیشنهاد جمعیت فداکاران راه استقلال بعمل آمده است. این جمعیت که سال گذشته در همین روز برای انتقام خون پادشاه و حصول استقلال کامل افغانستان ابراز وفاداری و فداکاری نموده بودند، دراین روز سالگرد پیشنهاد نمودندکه باید بروز نهم برج حوت جشن جلوس بااستقلال برگذار گردد و عید ملی نام گذاشته شود.
وگفته شد که روز نهم حوت در هر سال جشن خصوصی استقلال و روز(۲۸) اسد که سند متارکهٔ استقلال کامل بامضاء رسیده است جشن عمومی استقلال(عیدملی) برگذار گردد. اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: برگذاری عید ملی در دو وقت سال مصارف زیاد را ایجاب مینماید وهم اینکه چون هوای ماه حوت سرد است، باعث تکلیف مردم می گردد. چون وقت و فور میوه ماه اسد و هم صیغیهٔ پغمان برای برگزاری عید ملی درهمان برج اسد مناسبت دارد. بهتراست که درهمان یک وقت برج اسد از همین نگاه وهم ملحوظات تاریخی افغانی برای هشت شبا روز عید ملی برگزار گردد. فدرائیان و فداکاران راه استقلال گفتند: روز تاج گذاری اعلیحضرت غازی یک مراسم خاص و بزرگ است، مصارف آن یک روز جشن خصوصی استقلال را از وجوه معاشات شخصی خود می پردازیم.
واینکه مراسم تاج گذاری دوفرمانروای بزرگ استقلال بخشای افغانستان در برج اسد واقع شده وهم مجدداً سند این استقلال بروز (۲۸) اسد بامضاء رسیده و وقت و فور فواکه کابل است. موقع عید ملی

«جشن استقلال» را در برج اسد تصویب مینمائیم. این پیشنهاد منظور گردید وبه تصویب مجلس وضع قوانین رسید. بعداً وکلاء ملت گفتند: چون استقلال یک افتخارملي است لذا باید مصارف هردوجشن عمومي وخصوصي از جیب ملت پرداخته شود .وهمان شد که در هر سال روز (۹) حوت واز (۲۲) تا(۲۸) اسد بنام عید ملي جشن منظور گردید.

ودریک مجلس عمومي از تمام روشنفکران وقت وارباب ادارات علمي وفني هم دراین خصوص رأي گرفته شد وبرج اسد را از هرلحاظ ومناسبت بهترین فرصت عید ملي دانسته مورد قبول عامه مردم قرارداد ند وگفتند: چون پغمان زادگاه پادشاه غازي وهم یک بیشهٔ باصفاي نواحي قریب شهر کابل است از وفورفواکه این وقت کابل وآب مشروب صحي وگواراي آن مهمانان خارجي که درایام جشن رسماً دعوت میشوند. نیز خوش ومسرور میگردند. واینجا باید گفت که: روزجمعه (۵) برج اسد سال۱۱۲٦ شمسي روز جلوس با استقلال احمدشاه پادشاه غازي – وروز پنجشنبه (۲۷) اسد سال ۱۱۵۱ شمسي جلوس با استقلال تیمورشاه پادشاه غازي وتاریخ امضاء فیصله نامهٔ آخرین استقلال عهد امانیه روز پنجشبه (۲۸) اسد سال۱۲۹۸ شمسي است. وهم کلمه اسد که بمعني شیر است، دراین بحث و مباحث تعیین موعد عید ملي همه جهات مدنظر گرفته شد.

تشکیلات ادارات و مقرري ها و ترفیعات درسال ۱۲۹۷ ش و ۱۲۹۸ ش

لغو ادارهٔ استیفأ ممالک

رتبهٔ مستوفي الممالک در دوره هاي قدیم افغانستان موجود بود و شخص حساب گیرنده ولایات افغانستان باین نام شناخته میشد ودائره آن را استیفاء ممالک یاد مي کردند . مستوفیان وسررشته داران اطراف تحت اثرمستوفي الممالک مي بودند در دورهٔ اخیریعني از سنه ۱۳۲۲قمري (۱۲۸۳ شمسي) میرزامحمد حسین خان سعیدخیلي کوهستاني بفرمان امیرحبیب الله خان باین رتبه مقررشد وتااخیر برج دلوسال ۱۲۹۷ شمسي دوام داد، واین شخص قبل از ان سردفترسنجش کابل مقرر بود.

اعلیحضرت امان الله شاه ،از بدوجلوس با استقلال خود تشکیلات دولت وحکومت را باصول عصري تبدیل داد واصول دفاتر را مانند امور امروزه دنیا مروج فرمود . از برج حوت سال ۱۲۹۷ شمسي حسابات ادارهٔ استیفاء ممالک از سال ۱۲۸۳ شمسي تحت تفتیش وسنجش یک هیأت دقیق قرارداده شد اموال واملاک مستوفي الممالک میرزا محمد حسین خان نسبت جرائم متعددي که داشت ضبط حکومت وخودش در اثر فیصلهٔ محکمهٔ نظامي وملکي که درقصر ستور بعمل آمد، دربرج حمل سال ۱۲۹۸ شمسي محکوم با عدام ودرسمت جنوب غرب ارگ کابل بیک شاخ درخت توت آویخته اعدام شد، و در وقت اعدام این بیت مولوی جامی را خواند:

مراکشتي وتکبیري نگفتي　　عجب سنگین دلی الله اکبر

تشکیل ادارات افغانستان در دورهٔ قبل از سلطنت امان الله شاه

(۱) ادارهٔ حکومت.

(۲) ادارهٔ قضاوت.

(۳) ادارهٔ بلدي، تجارتي، داروغگی، قافله باشی.

(۴) گمرک وماليات [شمالی، جنوبی، مشرقی، مغربی].

أ- پسته خانه.

ب- دائرهٔ اخراجات.

ج- دائرهٔ تحویلات.

د- دفترشاهی.

هـ- دائرهٔ تذکره وروز نامچه.

و- دائرهٔ حساب گیری.

ز- دائرهٔ دربار.

ح- دائرهٔ نظام.

ط- دائرهٔ نظارت کارخانهٔ شاهی.

ي- دائرهٔ کارخانهٔ صناعتی وتعمیراتی.

***

خزانهٔ عامره - خزانهٔ خاصه

***

محاکم

محکمهٔ شرعیه محکمهٔ دارالعدالت حضور، محکمهٔ مال، محکمهٔ داک، محمکهٔ وجوهات، محکمهٔ پنجات، محکمهٔ اطلاعات، محکمهٔ نظام، محکمهٔ طرق ورباط ها، محکمهٔ سنجش، محکمهٔ تشخیص، محکمهٔ اخراجات، محکمهٔ تحویلات، محکمهٔ واقعه نگاري، محکمهٔ کوتوالی، محکمهٔ اجلاس.

ویکي از ادارات را [پشخانه] مي گفتند، وآن دفتر فروش تکت هاي وثايق، قباله، نکاحنامه، تکت داک خانه بود.

اعلیحضرت امان الله شاه اصول جدول را اول دردفتر حضور خود دروقتی که عین الدوله بود رواج داد ودربدو سلطنت خود تشکیل کابینهٔ وزراء را بوجود آورد و وزیر در مدت دوسال اول آن سلطنت (ناظر)

یاد میشد. واز اول حمل سال ۱۳۰۰ ش وزیر گفته شد. وتشکیل عموم ادارات واصطلاحات دیوانی قدیم باصطلاحات عصری درامور نظامی وملکی مروج گردید.

از برج حوت سال ۱۲۹۷ شمسی هیأت کابینه وزراء باصول عصری بناء گذاشته شد واماتا مدت دوسال وزراء دولت بنام ناظرین دولت یاد میشدند و بعد از ناظر مدیر عمومی و معین و رئیس هنوز وجود نداشت. که تفصیل این جریانات ضمن تشکیلات اساسی افغانستان - درصفحات این کتاب ودربخش های آینده از نظرمی گذرانیم وآنچه مربوط به جریانات سال ۱۲۹۸ شمسی است ازین صفحات درمی یابیم.

تشکیل نظارت خانه ها

دربرج حوت سال ۱۲۹۷ شمسی تشکیلات دولت وحکومت بطریق آتی منظورگردید:

نظارت حربیه

نظارت امورخارجیه

نظارت مالیه

نظارت داخلیه

نظارت زارعت

نظارت تجارت

نظارت عدلیه

نظارت امنیه

نظارت نقلیات

نظارت دربار

***

ادارات علمی بنام های علمأ حضور، شورای علوم، دارالامان معارف، محفل قوانین، عرض وجود نمود تاآنکه بعد چند ماهی نظارت معارف تشکیل گردید.

وازاول حمل سال ۱۳۰۰ ش نظارت ها به وزارت ها تبدیل اسم نمود وتعیینات سال ۱۲۹۹ شمسی از ینقرار است:

محمود طرزی: ناظر امورخارجیه

محمد نادرخان سپه سالار: ناظر حربیه

محمود خان [ولد احمد خان]: ناظر مالیه

علی احمد خان [ولد خوشدل خان]: ناظر داخلیه

عظیم‌الله خان [ولد محمد عباس خان]: ناظر زراعت
غلام محمد خان [ولد غلام مرتضي خان]: ناظر تجارت
محمد سلیمان خان [ولد محمد آصف خان]: ناظرمعارف
محمد ابراهیم خان [ولد سرور خان]: ناظرعدلیه
نظام الدین خان [ولدفقیر محمد خان]: ناظر نقلیات
محمود خان [ولد محمد شاه خان]: ناظر دربار

تشکیلات ادارات حضور درسال ۱۲۹۸ - ۱۲۹۹ ش

عبدالعزیز خان [ولد معاذ الله خان]: یاور حضور
محمد نعیم خان بدخشي: نائب سالار حضور
غلام جیلاني خان [ولد غلام حیدر خان]: برگد قلعه بیگي ارگ
عبدالرشید خان: منشي

تأسیس نظارت امور خارجیه

وزارت امورخارجیه در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش تأسیس گردید واین وقت بنام نظارت خارجیه وهم بعبارت ادارۀ فاخرۀ نظارت خارجیه و دفتر خارجیه در اسناد یادشده است. اولین ناظر یعني وزیر امور خارجیه محمود طرزي افغاني پسر سردارغلام محمد خان بن سردار رحمدل خان بارکزائي است. اسناد سیاسي دول خارجه که در عهد امیرحبیب الله خان به محمدامان خان ولد باي محمد خان فراشباشي سپرده بود. از حضور اعلیحضرت امان الله شاه امر شد که به محمود طرزي تسلیم داده رسید اخذ کند. قصر ستور واقع باغ ارگ مرکز نظارت خارجیه قرارداده شد.

سپه سالار درجه اول

صالح محمد خان [ابن داد محمد خان ابن تاج محمد خان ابن حافظ غلام احمد خان وزیرمختار ابن وزیر شیر محمد خان مختارالدوله ابن وزیر شاه ولي خان اعتماد الدوله از قبیلۀ بامي زائي طایفۀ پوپلزائي دراني]. در سال ۱۲۵۴ش [۱۲۹۳ ق - ۱۸۷۵م] در کابل از بطن مسماة بدیعه جان الکوزائي بدنیا آمد. بعد تحصیلات ابتدائي تحت نظر رجال خاندان وپادشاه باصول قدیم درس علمي وعملی عسکري آموخت.

و در عهد امیرحبیب برکد نظامي فوج غزني وبعد اندک وقت ترفیعاً به جنرالي فوج جبل السراج

وبعداً جنرال غند اردل حضور و اخیراً نائب سالار و قوماندان قواء نظامي دارالسلطنه کابل مقررشد. و در زمستان سال ۱۲۹۷ ش همچنان نائب سالار ومتصدي قواء مرکز بود و در ایام جلوس خصوصي ورسمي اعلیحضرت امان الله شاه مصدرخدمات بزرگ نظامي گردید، بتاریخ نهم برج حوت سال ۱۲۹۷ ش یعني در همان روز جلوس رسمي از حضور پادشاه استقلال بخشاي افغانستان برتبه سپه سالار درجه اول ترفیع وعموم قواء عساکرمرکز واطراف افغانستان تحت اداره او قرارداده شد واعلیحضرت درفرمانهاي دستخطي خود او را بالقاب [عالیجاه عزت وعزیزي همراه اخوي صالح محمدخان سپه سالاردرجه اول] مخاطب مي فرمود. این شخص از سابق مخلص و اهل راز عین الدوله و در ایامي که او وکیل مقام سلطنت بود تمام امور نظامي مرکز به صلاحیت ومشورت اوصورت مي گرفت وبوقت ظهرجمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش اولین فردي که دست بیعت به امان الله شاه داد وافواج نظام مقیم کابل را براي اداء مراسم احترام پادشاهی او حاضر آورد، نیز همین شخص و صبح (۹) حوت دروقت مراسم تاجگذاري همچنان تعهد خدمت از جانب عساکر نمود.

و در ایامي که اعزام عساکر بجانب سرحدات مد نظر گرفته شد، بحضور اعلیحضرت مشورت داد که در سنه ۱۲۹۵ قمري قواء دشمن از سه جانب مشرقي، جنوبي، غربي بخاک افغانستان حمله آورد. و در این وقت ارادهٔ قاطع جهاد استقلال افغانستان، باید قواء ما به سه جانب اعزام گردد و در وقتي که جبههٔ قندهار و جنوبي و مشرقي آماده و جابجا شد و قوماندان هاي محاذات در مراکز خود رسیده اخذ موقع نمودند، تعرضات عمومي به جبهات یکدم آغاز شود. این مشورت سپه سالار درجه اول منظور گردید.

و در اولین مجلس که در ارگ کابل نسبت باسترداد استقلال افغانستان درتحت ریاست اعلیحضرت امان الله شاه منعقد گردید – صالح محمد خان وچند نفردیگر از بزرگ زادگان طایفهٔ پوپلزائي ازگزارش هاي عهد دراني وفتوحات پي درپي آنزمان حکایاتي نموده گفتند: دراین وقت که افغانستان عزم بالجزم نموده میخواهد استقلال کامل خودرا واپس بدست بیارد، فکر ما آن است که در همین مرحله نهایت حساس دعوي استرداد ولایات از دست رفته خود را نیز بنمائیم، و در صورتیکه معاهدات گذشته را لغونموده ایم، معاهدهٔ تحمیلي وجبري دیوراند را نیز قبول نداشته لغو مي کنیم. این یاد داشت مورد مکالمه ومباحثه واقع گردید. تاآنکه این راز خصوصي و مهم توسط کدام مخالف به نمایندهٔ هند برتانوي درکابل و بذریعه او بحکام سرحدي هند برتانوي رسیده بود. که نتیجه اش را در صفحات آینده مي نویسیم.

در برج ثور سال ۱۲۹۸ ش که سردار صالح محمد خان سپه سالار درجه اول از کابل به سمت مشرقي اعزام گردید. اعلیحضرت امان الله شاه درمحضر تمام صاحب منصبان ملکي ونظامي دارالسلطنه، بهمراه هر دو دست طلا برفرق او پاشاند و تبریک گفت. واین آوازه که پادشاه افغانستان سپه سالار درجه اول خود را با این حد اعزاز و امتیاز بجانب سمت مشرق افغانستان فرستاده است، نیز تاثیر زیاد نمود و

حکومت هند برتانوي تمام قواء سرحدي خود را بدفع حملات او پیش از پیش آماده نمود.

مقرری سفیر ومستشار درهند

درزمان سلطنت امیرحبیب الله خان، عبدالرحمن خان[1] بحیث نمایندهٔ سیاسي افغانستان در هندوستان مقرر وتا ایام استرداد استقلال افغانستان مصروف خدمت بود. بعد از امضاء فیصله نامهٔ آخرین استقلال، گل محمد خان ولد سردار تاج محمد بحیث سفیر مختار و غلام صدیق خان پسر سپه سالار غلام حیدرخان چرخی مستشار سفارت مذکور مقرر شده در برج میزان سال ۱۲۹۸ش واردآنجا شدند.

رواج تاریخ شمسی در دفاتر افغانستان

درافغانستان تاریخ هاي قمری، شمسی، الغوزی، رومی، میلادی در تقویم ها همیشه معمول بود و اما تاریخ عمومي اهالي افغانستان تاریخ هجری قمری بود.

اعلیحضرت امان الله شاه در اول جلوس سلطنت خود فرمود که در تقویم سال مانند سابق هر سه تاریخ شمسی، قمری، میلادي گرفته شود. اما تاریخ مروج عموم احکام ومراسلات و مکاتبات دولت و حکومت و اهالی افغانستان بعد ازین تاریخ شمسی معمول ومروج باشد. ونیز در جاهای لازم تاریخ قمری وهم در بعضی مراسلات ومخصوصاً که به خارج فرستاده شود تاریخ میلادی نیز نشان داده شود. واین فرمان از تاریخ اول برج حمل۱۲۹۸ شمسی مروج گردید. و قبل از ان تاریخ قمری معمول بود وگاه گاه محض نام سال شمسی که حکماء وضع کرده اند - یاد میشد.

چون خصوصیات این تاریخ ها را ضمن کتابی وهم درتاریخ مطبوعات افغانستان مفصل نوشته ام در اینجا بهمین خلاصه مطلب اکتفا می ورزم.

تأسیس جریدهٔ امان افغان

اولین جریدهٔ دولت با استقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی [امان افغان] است که طبع ونشرآن از

---

[1] عبدالرحمن خان [ولد سردارعبدالوهاب خان ولد سردار میر افضل خان] در عهد امیر حبیب الله خان نماینده سیاسی افغانستان در هند برتانوي مقرر بود وتا سال ۱۲۹۸ شمسی دوام داد. سردار عبدالحبیب خان برادر عبدالرحمن خان مذکور است واین خاندان از منورین آزادي خواه وطرفدار نهضت وترقي معارف افغاستان باصول عصري بودند، وبهمین صفات وهم اینکه سردار عبدالوهاب خان از مصاحبین حضور عین الدوله بود، در عهد سلطنت امان الله شاه غازي بمقامات شامخ علمی واداری رسیدند، ونظر باینکه سردار عبدالوهاب خان دیرزمان فرار بودهٔ علیا حضرت والدهٔ اعلیحضرت امان الله شاه در حق خانوادهٔ او مانند سائر خاندان های زجر دیده ورنج محرومیت کشیده، نظر لطف و مرحمت مبذول میفرمود.

بدو سلطنت امانیه سنجیده شدتا آنکه شمارهٔ اول بتاریخ (۲۲)حمل ۱۲۹۸ ش[۱۱رجب ۱۳۳۷ ق–۱۲–اپریل ۱۹۱۹م] به مدیریت وسر محرری عبدالهادی خان قندهاری از چاپ برآمد و در همان شمارهٔ اول این اعلان به نشر رسید:

"چون صاحب امتیاز وسرمحرر سراج الاخبار افغانیه جناب محترم ودبیر مکرم محمود بیگ طرزی از طرف دولت علیهٔ متبوعهٔ ما بمأموریت نظارت خارجیه مقررشده اند جریدهٔ سراج الاخبار افغانیه معطل برای اطلاع عموم اعلان میشود که بعد از شماره (۱) انتظارآنرانکشند و هر مخابره که در آن باب داشته باشند باداره جدیدهٔ امان افغان مراجعت کنند" (ادارهٔ سراج الاخبار افغانیه)

در خصوص جریدهٔ امان افغان وتمام جرائد عهد سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه در کتابی که بنام مطابع و مطبوعات افغانستان نوشته ام، معلومات مکمل موجود است.

درعنوان جریده این بیت نوشته شد:

مینویسد برافق باخط زرین آسمان

باد برافغان مبارک دورهٔ امن وامان

در پهلوی کلیشهٔ عکس سرقهرمان استرداد استقلال افغانستان که شمارهٔ اول جریدهٔ امان افغان چاپ شده این عبارت جلب نظر می کند:

[سریرآرای سلطنت سنیهٔ استقلال وآزادی بخشای دولت و ملت علیهٔ افغانستان امیر امان الله خان خلدالله سلطنته].

مفصل معلومات در قسمت نشر جراید قبل و بعد از دورهٔ استقلال در کتابي که بنام تاریخ مطابع و مطبوعات افغانستان نوشته ام موجود است و کلیت اوضاع مطبوعاتی عهد امانیه وتمام تاریخ مطبوعات افغانستان را احتوا مي کند و در اینجا بهمین اختصار اکتفا رفت.

تأسیس شورای علوم

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در آغاز سلطنت با استقلال خویش مرکز بزرگ علمی بنام و عنوان [شورای علوم] تأسیس فرمود. و از علمأ حضور هشت نفر را تعیین نمود که به حیث اعضاء شورای علوم جمیع مؤلفات و تراجم علمی را غور و ملاحظه نموده أمر طبع و نشربدهند.

و این اشخاص برعلاوه عضویت شورای علوم قاضی محاکم شرعیه نیز بودند. و نیز سائر علمأ بفرمان دولت بحیث اعضاء شورای علوم شامل شدند. واز اولین خدمات علمی این اداره یک کتاب تمسک القضاة الامانیه است که توسط مولوی عبدالواسع قندهاری تألیف شده است.

امان الله شاه درفرمان نوشت که: ترقیات دین و دنیای دول وملل اسلامیه بقرار دلائل یقینیه شرع و عقل و تجارب صحیحهٔ تاریخ و نقل مشروط اجرای احکام محکمهٔ قرآنی و مربوط امضای قواعد حقهٔ

آسمانی است. بنا بران برای ایفای حق حقیقی اولو الامری دیني وجهت ادای وظیفهٔ فرض منصبي پادشاهی اسلامي خواستم که در ممالک محروسهٔ دولت خداداد مستقلهٔ افغانستان حکم غیر خدا جل وعلی نافذ و امری بجز شریعت حاکم نباشد. اعضاء شورای علوم بنام علمأ حضور نیز یاد میشدند.

علمأ حضور و شورای علوم

درتاریخ دورهٔ سلطنت امانیه دوعنوان خیلی درخشان [علمأ حضور- شوراي علوم] جلب نظر مینماید و از آغاز آن سلطنت مستقل جلوهٔ ظهور نموده است.

اعلیحضرت امان الله شاه مولوی عبدالشکورخان[1] را قاضی القضات مقرر فرمود. وافراد آتی به مناصب قضاء وهم اعضاء محفل شورای علوم علمأ حضورمقرر شدند:

۱. مولوي سيف الرحمن خان: قاضی عسكر [این شخص به مسكو هم سفر كرده بود]
۲. ملاعبدالحميد خان: قاضی مرافعهٔ حقوق.
۳. ملاعبدالرحمن خان [ساكن سه گنبد پغمان]: قاضی مرافعهٔ جزاء
۴. ملامحمد امين خان: قاضی ابتدائيهٔ حقوق.
۵. ملاعبدالجليل خان: قاضی ابتدائيهٔ جزاء.
٦. ملاعبدالرشيد: قاضی وثيقه جات.

***

علمأ مذکور تمام احکام شرعیه را ملاحظه و غور و تدقیق نموده مهر و امضأ می نمودند. وبنام علمأ حضور و هم اعضأ شورای علوم وهم قاضی محاکم شرعیه مقرر بودند ونیز سائر علمأ شرعیه با اوشان همکار بودند.

اعلیحضرت امان الله شاه از بدو تأسیس سلطنت خود فرمود که محفل شورای علوم وعلمأ حضور تمام نظامات جدید را که از طرف مجلس وضع قوانین «شورای دولت» ترتیب می گردد. یکایک مواد آنرا غور و ملاحظه نموده حک واصلاح وامضاء نمایند وبدون مهر و امضاء علمأ شرعیه مدار اعتبار نمی باشد و فرمود که کتابی بعنوان [تمسک القضات الامانیه] تألیف نمایند محفل شورای علوم وعلمأ حضور برای

---

[1] پسرقاضي القضات سعد الدين خان ولد قاضی عبدالرحمن «خانعلوم» ولد قاضي القضات محمد سعيد خان ولد مولوي محمد اسمعيل خان از قبيلهٔ خوانخه زايي طايفهٔ باركزائي- قاضي عبدالشكور خان در هفتهٔ اول ماه حوت سال ۱۲۹۷ ش بهمراه محمود خان به جلال آباد فرستاده شد وخدمتي بنفع دولت امانيه نمود. چون پدر وجد واجداد اين خاندان مناصب قضا و لقب خانعلوم داشتند وسر رشتهٔ امور محاكم ومدارس شرعيه در عهكه زائی باين خاندان مربوط بود. عبدالكريم خان نائب الحكومه برادر قاضي القضات عبدالكشور خان است و سوانح اين خاندان در تاريخ امانيه مفصل از نظر مي گذرد (عزيزالدين وكيلي پوپلزائي).

انجام این خدمت بزرگ علمی، مولوی محمد عبدالواسع قندهاری را تعیین نمودند که در خصوص آن بعداً توضیحات داده میشود وخلص آنکه واقعه ملای لنگ از نشر همین کتاب بهانه گرفته شد.

تأسیس مجلس وضع قوانین

اعلیحضرت امان الله شاه چون سلطنت با استقلال او در اولین اشتهار رسمی افغانستان را یک دولت شورائی ومشورتی وقانونی اعلان نمود از بدوجلوس خودمصمم شدتا برای بهبودهرچه بهترافغانستان قانون نامه ها ترتیب بدهد وگفت : بعد ازین درافغانستان قانون حکومت می کند. برای برآوردن این اولین تصمیم بزرگ اداره یی بنام [مجلس وضع قوانین] منظور وتأسیس فرمود تا نظامنامهٔ اساسی و دیگر نظامنامه های دولت تحت ترتیب گرفته شود.

این اداره از آغاز ماه حمل سال ۱۲۹۸ش عرض وجود نمود، وچند نفر از بزرگترین دانشمندان را که از احکام قانون اسلامی وقانون های مدنی امروزی معلومات و مطالعات داشتند، اعضاء آن اداره ومجلس تعیین ومقرر فرمود.

از علمأ ترک عثمانی که درکابل اقامت داشتند نیز دوسه نفرراشامل مجلس وضع قوانین فرمود، تا از احکام شریعت اسلام وهم از نظامات دول خارج که بزبان های عربی وترکی طبع و نشر شده ترجمه نموده و بعد از ترتیب و غور و ملاحظهٔ دقیق علمأ وتصویب لویه جرگه ها بطبع ونشر و انفاذ و تطبیق هریک نظامنامه اقدام گردد.

در بدو تأسیس محمد ابراهیم خان ناظر عدلیه [پسربابامحمد سرورخان بارکزائی] از امور انجمن قوانین وارسی میکرد. وبعداً که او بحیث رئیس هیأت تنظیمیه عازم ولایات شمال افغانستان گردید، شیراحمد خان (سابق نائب ایشیک اقاسی نظامی) صدر مجلس قانون مقرر گردید، تا آنکه رئیس شورای دولت شناخته شد.

نظامات دولت امانیه از سال ۱۲۹۸ش یکی بعد دیگر از تألیف و تردیف و ترتیب و غور و ملاحظه فراغت یافت و بالتدریج بطبع رسید. مقام انجمن و یا مجلس وضع قوانین برج شمالی ارگ قرار داده شد. نظامنامهٔ نشانها وترتیب اشکال نشانها بقرار تصاویب همین انجمن بوجودآمد.

ریاست عمومیهٔ شوری

سردار شیراحمد خان وکیل وزارت امور خارجیه در لویه جرگهٔ ماه سرطان سال ۱۳۰۳ش در پغمان در خصوص اقدامات اولین دولت امانیه در محضر وکلأ ملت گفت:

"از لوازم و ضرویات یک دولت آزاد و مستقل اسلامیه، داشتن نظامات مکمله وقوانین شرعیه

واستحکام اساس دینیه است. در ابتدای سلطنت امانیه یک مجلس عالی را بنام ریاست عمومیهٔ شوری قائم نموده اشخاص عالم وفاضل افغانی را در ان مشمول نمودند تا برای ترفیه وآسوده حالی ملت وتمسک وهدایات حکام باتفاق علما هیأت عالیهٔ تمیز قوانین شرعیه را تسوید ومواد نظامنامه را املا و تألیف نموده به مجلس عالی وزراء که دران علاوه بر وزراء افغانستان، دیگر اشخاص صاحب بصیرت نیز داخل وصدارت آنرا اعلیحضرت امان الله شاه خود میفرمایند تقدیم کنند" وگفت:

"چون ترقی وتعالی مملکت افغانستان منوط به تحصیل استقلال وآزادی تامهٔ آن از حمایت و اسارت خارجه بوده این است که اعلیحضرت امان الله شاه در بدو جلوس شاهانه خویش اولین اقدامی که فرمودند بدست آوردن گوهر استقلال بود که ..... بهمت والا نهمت ذات شاهانهٔ شان ما ملت افغان بآن نائل وکامیاب گردیدیم. پس از تحصیل استقلال که شوارع عالم برروی مامفتوح گردید، برای تحصیل رسیدن به سعادت وترقیات امروزهٔ عالم دنیا که پایهٔ علویت و افتخار آنها گردیده، اعلیحضرت امان الله شاه غازی ما همت گماشته این است که مراودات و مناسبات خود را بامالک عالم قائم کرده در صدد تحصیل و تکمیل علوم وفنون ملت وترقی مملکت افغانستان اند. چنانچه مناسبات سیاسی و اقتصادی ما باعالم دنیا برقرار گردیده، سفرا ونمایندگان ما در پایتخت های ممالک متمدنه و نمایندگان اوشان بدربار شاهی افغانستان قائم شده است، ومحصلین افغانی درخارج بکمال اعزاز پذیرفته شده اند و معلمین مستخدمین خارجی برای تعلیمات وهمه گونه خدمات افغانستان در کابل حاضراند"[1].

***

جریانات سال بسال هرچند بصورت تدریج دراین کتاب تاریخ مکمل دورهٔ امانیه می آید. و اما این قسمت بیانات سردار شیراحمد خان رئیس عمومی شورای دولت و وکیل وزارت امور خارجیه را باین لحاظ در مقدمات کتاب آوردیم که این مطالب در اولین مجالس و مباحث سلطنت امانیه مطرح میشد و در بیانات مذکور از همان گزارش های اولین جملاتی آورده شده است.

(معارف افغانستان)

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از بدو دورهٔ شباب و جوانی در تعمیم و ترقی مکاتب ابتدائی وثانوی افغانستان ذوق علاقهٔ خیلی سرشار داشت. چنانچه درسال ۱۲۹۳ ش [۱۳۳۲ق- ۱۹۱۴م] مبلغ

---

[1] امان الله شاه روز (۵) سنبله سال ۱۳۰۷ش گفت: در این ظرف ده سال کوشش یگانهٔ من و سیاست من این بود که ملت خود را بیدار و مقتدر بسازم. به تمام کارهائیکه لازم است یک مملکت قانونی حق داشته باشد. و یک فکرم این است که باید شورای دولت به شورای ملت تبدیل شود. امروز شورای دولت بنام شورای ملت تبدیل وتماماً وکلای ملت در ان شامل باشد و از طرف حکومت در ان کسی تعیین ومقرر نشود. عموم وکلای ملت در همان روز تأئید وتصویب نمودند و این لوی جرگه مانند لویه جرگه سال ۱۳۰۳ ش در پغمان دائر شده بود (عزیزالدین وکیل پوپلزائی).

مصارف عروسی خود را هم برای تأسیس مکتب واگذار شد و این نهایت خدمت بامور معارف کشور است. وبعد جلوس خود بر اورنگ سلطنت فرمود که: سالانه تا مبلغ پانزده لک رپیه را یعنی یک بر پانزده بیشتر از سابق برای معارف میدهم. و در همین ایام که هنوز ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش حلول نکرده بود فرمود: انجمن معارف که قبلاً تأسیس شده است مجدداً افتتاح گردد و هر گونه کمک و مساعدت دولت را در راه بهبود آن وعده داد وخود به مکتب حبیبیه رفته بدست خود بیرق دارلامان معارف رابلند کرد. و قصر شهرآراء را برای نظارت معارف تعیین فرمود.

نظارت معارف که درسال ۱۲۹۸ش بنام دارالامان معارف وبعد نظارت معارف واخیراً از آغاز سال ۱۳۰۰ش به وزارت معارف تبدیل نام نموده است. این ادارهٔ بزرگ علمی وعرفانی در سنه ۱۳۳۶ق باستناد قطعهٔ فرمانی که نویسندهٔ این کتاب در دست دارم [نظارت معارف عمومیهٔ دولت علیهٔ افغانستان] یاد شده و ناظر معارف آن وقت سردار عنایت الله خان معین السلطنه بوده وشهادت نامه شعبهٔ تعلیم قرائت را حکم طبع فرموده و تاریخ تحریر فرمان (۲۵) ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۳۶قمری است.

تأسیس دارالامان معارف

ادارهٔ عمومیهٔ تدریسات ابتدائی، از آغاز سال ۱۲۹۸ ش بنام دارالامان معارف درعمارت شهرآراء کابل تأسیس گردید و اعلیحضرت امان الله شاه خودش افتتاح نمود. ایشیک اقاسی عبدالحبیب خان بارکزائی که در اواخر عهد امیرحبیب الله خان نائب رئیس و مفتش مدارس از حضور سردار نصرالله خان نائب السلطنه مقرر بود در این دوره با آنکه در اوائل جلوس امان الله شاه بطرفداری نصرالله خان در امر اطاعت احکام امانیه تعلل ورزیده مقهور گردیده بود، ناظر دارالامان معارف مقرر گردید.

وچون وقتی به معیت عبدالعزیز خان یاور نظامی حضور به قندهار فرستاده شد، بفرمان امان الله شاه غازی، محمد سلیمان خان بن سردار محمد آصف خان ناظر معارف مقرر گردید. مجلهٔ معرف معارف در ماه اسد ۱۲۹۸ ش از طرف دارالامان معارف تأسیس و در برج سنبلهٔ سال مذکور از چاپ فراغت یافت. دارالامان معارف بعداً به نظارت معارف ودرسال ۱۳۰۰ش وزارت عمومیه عنوان یافت.

ناظردارالامان معارف

اعلیحضرت امان الله شاه در برج حمل ۱۲۹۸ش ادارهٔ بزرگ علمی بنام دارالامان معارف تأسیس فرمود. واین اساس وزارت معارف درعهد دولت امانیه است.

ایشیک اقاسی عبدالحبیب خان بارکزائی که دراواخرسلطنت امیرحبیب الله خان از حضور سردار

نصرالله خان نائب السلطنه، نائب رئیس و مفتش مدارس مقرر بود و هم اینکه ایشیک اقاسی حضور او بود در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش بپاس همان سوابق، بطرفداری واطاعت دولت امانیه حاضر نشد. وبعد تسلیم شدن نصرالله خان. این هواخواه او مقهور دولت امانیه گردید. در این وقتی که دارالامان معارف در قصر شهر آراء تأسیس گردید، چون مذکور در امور سرپرستی مدارس سوابق روشن داشت ومی بایست که از علمیت و تجربه او کار گرفته شود، بفرمان پادشاهی «ناظر دارالامان معارف» مقرر گردید چراکه این وقت وزراء کابینه بنام ناظرین دولت عنوان داشتند. در سال ۱۲۹۹ ش بهمراه عبدالعزیز خان یاور نظامی پادشاهی، به قندهار فرستاده شد. و بعوض او محمدسلیمان ولد سردارمحمد آصف ناظر دارالامان معارف گردید. و در این عهد نظارت معارف و در سال ۱۳۰۰ ش وزارت معارف تشکیل گردید.

تأسیس مدرسهٔ اصول دفتری

در سنه ۱۳۲۷ق در هیأت ترکان احرار رسولی عثمانی بنام «علی فهمی» وارد کابل شد و چون شخص عالم و محاسب و در دولت ترک عثمانی مفتش مالیه مقرر بود. بدولت افغانستان پیشنهاد نمود تا منظور فرماید درکابل مدرسهٔ اصول دفتری تأسیس گردد. امیرحبیب الله خان منظور فرمود و مدرسه اصول دفتری دفعه اول در سنه ۱۳۲۸ ق [۱۲۸۹ ش] تأسیس گردید. و از جملهٔ شاگردان مدرسهٔ مذکور یک تن غلام مجتبی خان بن غلام مصطفی خان بن مستمند خان چغتایی ساکن لغمان باشندهٔ شهرکابل است. که نسبت به زحمتکشی وکوشش بسیار لیاقت بیشتر از همصنفان پیدا کرده بود. سردار امان الله خان عین الدوله اولین شخصی است که امور دفتر حضور خود را به توسط غلام مجتبی خان مذکور باصول دنیای جدید مروج فرمود. واما این اصول پوره در ادارات کابل رواج نیافته بود.

امان الله شاه چون خود به سلطنت رسید در بهار سال ۱۲۹۸ ش فرمود که مدرسهٔ اصول دفتری مجدداً تأسیس گردد. وغلام مجتبی خان چغتایی را موظف فرمود که بروفق اساس علی فهمی مدرسهٔ اصول دفتری را مجدداً افتتاح وخود تعلیم وتدریس نماید.

بتاریخ (٦) عقرب سال ۱۲۹۸ ش [۵ صفر ۱۳۳۸ ش] مدرسهٔ تعلیم اصول دفتری مجدداً افتتاح، ودر این، وقتی که غلام مجتبی خان مدیر مالیهٔ شش کروهی کابل وکار گذار لقب داشت، به تصدی و تدریس مدرسهٔ مذکور نیز پرداخت و صد نفر نویسندگان دفاتر را در ان شامل نمود تاآنکه درسال ۱۳۰۰ ش فارغ شدند. تاریخ افتتاح این مکتب که بنام اصول تحریر امانیه نیز یاد شده است پنجشنبه (۱۵) اسد ۱۲۹۸ ش [۱۱ذیقعدة الحرام ۱۳۳۷ ق] بوده و(۲٦) روز بعد محفل انعامات برگذار گردید. اعلیحضرت امان الله شاه چون علاقهٔ زیاد برواج اصول جدول در دفاتر افغانستان داشت. از رواج کار اصول دفتری خوش و فرمود سابق هفتهٔ دوبار درس میخواندند بعد ازین هر روزه درس بخوانند که ابتداء سال آینده از درس های خود فارغ شده متکفل امور گردند. چون اعلیحضرت سویهٔ مدرسه را بدرجات عالی

میخواست لهذا روز (٦) عقرب ۱۲۹۸ش افتتاح اساسی آن قرار داده شده است.

تأسیس مکاتب ابتدائی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از بدو جلوس با استقلال خود دو امر مهم را نسبت بهمه امور بدرجهٔ اول مد نظر گرفت. اول بناءً معارف و مکاتب باصول عصری در تمام ولایات افغانستان و دیگر تأسیس مطابع و نشر جرائد در مراکز بزرگ اطراف افغانستان وگفته شد که اساس وامکانات آن هرچه زود سنجیده شود. چون اهداف خیلی عالی واساسی از تاریخ برج حوت سال ۱۲۹۷ش [جمادی الاول ۱۳۳۷ق، فبروری ۱۹۱۹م] مورد بحث وبیان ارباب عرفان کشور قرار گرفت. محمد امان خان[1] که از تاریخ ماه حمل سال ۱۲۹۸ش حاکم ریزه کوهستان وپنجشیر مقرر گردید، بتأسی از افکارمعارف خواهانهٔ پادشاه استقلال بخشای افغانستان ومصادف بهمین اوقاتی که جهاد استرداد استقلال وامضأ متارکهٔ آن مورد توجه عموم بود، بتأسیس اولین مکاتب ابتدائی پرداخت و در بین جمیع حکام ولایات پیشقدمی خود را داراه خدمت معارف نشان داد. وخبر این موفقیت در جریدهٔ امان افغان و اتحاد مشرقی و سائر جرائد مکرر نشر و اولیاء دولت با استقلال امانیه ازین حسن خدمت معارف خواهانهٔ حاکم موصوف خیلی ها ستایش کردن گرفتند. و او را اولین مؤسس مکاتب ابتدائی در ولایات افغانستان شناخته[2] و فرمانهایی که بامضاء اعلیحضرت امان الله شاه بتقدیر از خدمات حاکم مذکور اعطاء و ارسال شده نقل آن از نظر می گذرد:

مصارف سالانهٔ نظارت معارف

مصارف نظارت معارف ازتاریخ شنبهٔ اول حمل سال ۱۲۹۸ ش تا شنبه (۳۰) حوت سال مذکور بدینقرار منظور گردید:

---

[1] محمد امان خان ولد بای محمد خان فراشباشی در عهد امیرحبیب الله خان آمر حفظ اوراق صکوک ومحافظ اسناد سیاسی دول خارجیه وهم ناظم تعمیر قصر دلکشاه و در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش یعنی در ماه اول سلطنت امانیه بعوض محمد ولی خان صندوق دار حضور مقرر گردید. واز صندوق داری به حکومت ریزه کوهستان ونیز بعداً حاکم کوهستان و پنجشیر مقرر گردید. وبا وصفی که اهالی هنوز باین شرایط موافق نبودند، توفیق یافت.

[2] محمد امان خان در وقتی که حکمران کلان غزنین وبعداً حاکم کلان بدخشان وبعد از ان حاکم کلان دایزنگی واخیراً حاکم اعلی سمت شمالی کابل مقرر گردید. یکسر اوقات خود را مصروف امور معارف و مکاتب و اخذ اعانه برای مصارف طلاب اعزامی اروپا میداشت و بعد از ان سائر حکام ازین روش او پیرو کردن گرفتند. واسناد معتبری که در دست است برای مزید معلومات خوانندهٔ تاریخ امانیه درج صفحات مینمایم زیرا که معارف افغانستان در آغاز دورهٔ سلطنت امان الله شاه از روی فرمانهای دستخطی آن پادشاه فهمیده شده می تواند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

اصل مبلغ نظارت معارف قرار است در سال مذکور یک لک و چهار هزار و پنجصد و نودونه روپیهٔ پختهٔ کابلی وهشت شاهی وهشت هزار و هشت صد و بیست وسه روپیهٔ کله دار و هشت آنه و هشت پایی.

میزان کل مبلغ کابلی یک لک وبیست وسه هزار وشصت ونه روپیه ویازده شاهی. کله دار(۹) هزارو (۶۸۰) روپیه و(۱۱) آنه و(۷) پایی مبالغی که از ابتدای سال مذکور الی آخیر حوت سال مذکور بصرف تنخواه وغیره ضرویات معارف وشعبات آن رسید، یک لک وبیست هزار و نهصد و بیست وپنج روپیه کابلی وچهار شاهی. کله دار هفت هزار و یکصد و هشتاد روپیه و یازده آنه. مبلغی که درسال ۱۲۹۸ ش بصرف نرسید و بدفتر نظارت امور خارجیه[1] باقی گذاشت ازینقرار است:

کابلی: یازده هزاروهفت صدو شصت وپنج روپیه وهفت شاهی.

کله دار: دوهزار و پنجصد روپیه و هفت پایی.

منشی حضور

میرزا عبدالرشید خان [ابن میرزاعبدالحمید خان] در سنه ۱۲۹۹ قمری ۱۸۸۱م بهمراه پدر خود در جنگ ترکمن وپارسا اشتراک داشت و نزدیک کشته شده بود. چون شخص نویسنده وهم عسکر بود در عهد سلطنت امیر حبیب الله خان منشی حضور و هم کتاب خوان حضور و هم متصدی کتابخانهٔ شاهی بود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بهمین لحاظ که میرزا عبدالرشید خان مقرب خدمت پدر و جد او و هم در ارسال و مرسول مکاتیب ومراسلات دولتی بلدیت داشت وهم اینکه در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش در ایام جلوس با استقلال آن پادشاه در جلال آباد صادقانه خدمت کرده بود. منشی حضور خود مقرر نمود. مذکور تفنگ بشانه ومانند یکنفر صاحب منصب نظامی نیز ابراز رشادت می نمود و در مدت دو سال (۱۲۹۸و۱۲۹۹ شمسی) باین حسن خدمت دوام داد. پدر او در اوائل عهد امیر عبدالرحمن خان سر دفتر حکومت ترکمن وپارسا بود و مذکور از خاندان میرزا عبدالسمیع خان ومیرزا عبدالرزاق خان ومیرزا عبدالمجید خان بود. واین خاندان از زمان امیر دوست محمد خان بصفت مستوفی ومنشی خدمت کرده بودند. میرزا غلام قادر غزنوی از محریرین زیردست منشی عبدالرشید خان بود. عبدالحسین رشیدی (رسام) پسرهمین شخص وبدورهٔ جوانی فوت شد.

---

[1] در نظارت امور خارجیه باین منظورکه درسال ۱۲۹۸ ش چند نفر بخارج برای تحصیل فرستاده شدند و هم در نظر بود که در سال مذکور ۱۲۹۹ ش تعداد زیاد طلاب باروپا فرستاده شوند. امان الله شاه روز (۱۱) میزان سال ۱۳۰۰ ش گفت: پدرم بدستخط نوشته بودند که: تا بچه ها بخارج نروند از خارج معلم خواسته نشود افغانستان ترقی نخواهد کرد خدایرا شاکرم که این اقدام باشرف امروز از طرف من اجراء گردید و اولین دسته طلاب افغانی باروپا اعزام گردید. فرمان دستخطی امیر حبیب الله خان نزد وزیرمعارف موجود بود وآن سند باید فی الحال درآرشیف وزارت تعلیم وتربیه حفظ باشد.

قلعه بیگی ارگ کابل

یاقوت شاه خان که در عهد امیرحبیب الله خان قلعه بیگی ارگ کابل بود، در عهد اعلیحضرت امان الله شاه از رتبهٔ برکدی به جنرالی ارتقایافت، بنابر بعض اوضاع ناشایسته یی که مخالف قانون عسکر ازوی بظهور رسید.

از مرتبهٔ مذکورعزل، بجایش غلام جیلانی خان ولد سپه سالار غلام حیدرخان چرخی به منصب برکدی قلعه بیگی ارگ مقرر گردید. تاریخ مقرری او ماه میزان سال ۱۲۹۸ شمسی است.

عبدالوکیل خان برکد

درضمن تذکار ساعات اول جلوس با استقلال امانیه نوشته شد که سردار صالح محمد خان نائب سالار برای فعالیت های عسکری از ارگ کابل مصمم گردید وعبدالوکیل خان برکد را بهمراه خود بر وظایف جمع آوری و ترتیبات صفوف عساکر مؤظف ساخت. و این برکد در زمستان سال ۱۲۹۷ ش در کابل مصروف خدمت بود. و برای معرفت کاملترآن خدمتگار دولت امانیه سطور آتی را می پردازم:

در وقت امیرعبدالرحمن خان شخصی بنام رستم خان از جملهٔ جنرال های نظامی بود. ملک سفید نورستانی [جدید الاسلام] که او نیز شامل عسکر و در تربیت عسکری از جنرال رستم خان پایانتر و اما اقتدار بیشتر از جنرال رستم خان پیداکرده بود.

جنرال رستم خان از اقتدار ملک سفید نورستانی رشک برد و در وقت قواعد یعنی هنگام تعلیم و تمرین عسکری بذریعهٔ یک نفرسپاهی، ملک سفید را بقتل رسانید.

پس از مقتول شدن ملک سفید برادر خوردش عبدالوکیل خان حائز رتبه شناخته شد. عبدالوکیل خان، بانتقام خون برادر کلان خود، جنرال رستم خان، را بقتل رسانید. از طرف دولت افغانستان لطف ونوازش دید وتاآنکه برتبهٔ برکدی نظامی رسید و در ایام وکالت سردار امان الله خان عین الدوله در کابل مصروف خدمت بود.

و از روزجمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش تا ختم ماه حوت سال مذکور تحت اثر سردار صالح محمد خان و هم از تاریخ اول حمل سال ۱۲۹۸ ش صادقانه خدمت نمود. و بقیهٔ سوانح او در صفحات این کتاب می آید.

تشکیل انجمن آزادی خواهان درکابل

بعد ازآنکه اولین اشتهار وهم متن نطق های اعلیحضرت امان الله شاه در مراکز وسرحدات افغانستان نشر شد. دربرج حوت سال۱۲۹۷ ش عده یی ازجوانان آزادی خواه که در ملک هند برتانوی بسرمی

بردند. پیشنهاد نمودند که حاضر کابل شده در تحت لوای اعلیحضرت امان الله شاه مسکن می گیریم. پس ازکسب اجازه چند نفر از جوانان منور بسرجماعگی عده یی که نامهای شان تصریح می گردد. حاضر کابل گردیدند.

اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: ما اراده داریم که نه تنها ازحقوق آزادی خود بلکه ازحقوق برادران سرحدی وهندی نیز مدافعه وحمایت کنیم.

و لذا چون اقدام باین امر تشکیل یک اتحادیه و انجمن را ایجاب مینماید بشما ارشاد و ابلاغ می گردد که بدارالسلطنهٔ کابل استقامت ورزیده انجمن ویا اتحادیه یی تشکیل داده مطابق خیالات اولیاء امور افغانی که تمام مصارف را دولت افغانستان منظورمینماید، عمل نمائید و مخصوصاً متوجه استرداد احقاق مردم سرحد وهندوستان باشید.

مطابق امروهدایت پادشاه افغانستان هیأتی از آنها در کابل اتفاق کرده به تشکیل انجمن اقدام ورزیدند، و تعهد نامهٔ رسمی نوشته بدربار شاهی کابل تقدیم کردند. حکومت افغانستان تمام مصارف انجمن آزادی خواهان را متقبل گردید.

اسمأ نفری سردسته های هیأت های مجاهدین سرحدی وهندی که ورقهٔ تعهد نامه عضویت انجمن آزادی خواهان امضاء کرده اند ازینقرار اند:

١. عبداللطیف خان بن شرف الدین خان قوم عزت خیل ساکن کوهات.
٢. حکیم فضل قادرخان بن محمد عالم خان حکیم.
٣. فقیرمحمد خان منشی هیأت جوانان مسلمان اقوام سرحد.
۴. الله نوازخان بن رب نوازخان بهادر [قوم درانی سدوزائی ملتانی] لاهوری.
۵. شیرعلی خان بن غلام حسین خان.
٦. ملانظرخان
٧. عبدلواحد خان

متن تعهد نامه و تصویب هیأت آزادی خواهان مذکور به سه زبان پشتو، دری، اردو بتاریخ شنبه (۲۲) ماه جوزای سال ۱۲۹۸ ش مطابق (۱۴) رمضان ۱۳۳۷ق و موافق (۱۳) جون ۱۹۱۹م در مطبعهٔ کابل طبع گردیده در سرحدات قبائل پښتون ومرکز پشاور وغیره جاها نشر گردید.

ناشر اوراق مذکورالله نوازخان پسررب نوازخان درانی متوطن ملتان ولاهور و رفقای اوبود. انجمن موقتی تشکیل داده بودند و این مصادف باوقات جهاد استقلال افغانستان بود.

مقرری های جدید

از فارغ التحصیلان مکاتب کابل که تا برج حوت سال ۱۲۹۷ ش بماموریت های دولت پذیرفته نشده

بودند، بر طبق یکی از اولین فرمانهای عهد سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه از تاریخ اول ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش یک تعداد نفر از افراد مذکور بماموریت های رسمی پذیرفته شدند و فهرست نامهای شان ازینقرارند:

۱. فیض محمد خان (ولد سردار گل محمد خان)، مستشار هیأت سفارت فوق العاده بجانب مسکو واروپا.
۲. سلطان احمد خان (ولد سردارشیراحمد خان کرنیل) مستشار سفیر افغانی در مسکو.
۳. محمد اسحق خان - معاون نظارت امور خارجیه.
۴. عزیزالرحمن خان (ولد حافظ عبدالرحمن خان) معاون سفیر افغانی در مسکو.
۵. حافظ انورعلی (ولد حافظ منشی حیدر علی احراری) نگران تحلیل طلا و نقره در ضرابخانه کابل.
۶. حبیب الرحمن خان (ولد حافظ عبدالرحمن خان) نگران تحلیل طلا و نقره در ضرابخانه کابل.
۷. غلام غوث خان (ولد میرزا غلام محمد خان) برای فراگرفتن درس حقوق بین المللی نزد موسیو براوین که در برج عقرب وارد کابل شد.
۸. محمدخان - برای آموختن درس حقوق بین المللی نزد موسیو براوین.
۹. عبدالصمدخان // // // // // // // // // //
۱۰. سید هاشم خان // // // // // // // // //
۱۱. محمدسعید خان (ولد مولوی زین العابدین خان) برای فراگرفتن درتلگراف بی سیم روندهٔ تاشکند.
۱۲. عبدالجبارخان (بن عبدالواحد خان پوپلزائی) ترجمان اردو وانگلیسی دراداره جریدهٔ امان افغان.
۱۳. فضل احمد خان (ولد میرزا فیض محمد خان) منیجراداره امان افغان.
۱۴. عبدالغفارخان (ولد عبدلواحد خان پوپلزائی) معلم مکتب حبیبیه.
۱۵. غلام حیدرخان (ولد علی حیدرخان) معلم مکتب حبیبیه.
۱۶. غلام رسول خان - معلم دارالمعلمین.
۱۷. محمد بشیر خان (بن منشی محمد نذیرخان هندی) سرمدرس مکتب ریزه کوهستان سمت شمالی کابل. و نیز بسیار نفر دیگر از طلاب صنوف اعدادیه ورشد یه بکارها مقرر شدند. واز آنجمله هشت نفر بزیردستی مستری عزیز الله برای جاری نمودن برق مقرر شدند.

درس حقوق بین المللی

در وقتی که هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی عازم مسکو واز آنجا هیأت سفارت عازم کابل گردید چون این وقت ماه حمل سال۱۲۹۸ش بود، دولت با استقلال امانیه از طرف نظارت امور خارجیه

مدنظر گرفت که حین ورود هیأت سفارت روسی در کابل، چون براوین زبان دری رامیداند وهم عالم حقوق بین المللی است، باید یک تعداد جوانان فارغ التحصیل کابل نزد او برای آموختن درس حقوق بین المللی وآموختن زبان روسی معرفی شوند. واز چهار نفری که در فوق نام بردیم ازماه حمل سال ۱۲۹۸ ش تعیین شدند تا بعد وصول براوین بدرس حقوق بین المللی وهم زبان روسی آغاز کنند. چون براوین در برج عقرب سال مذکور بکابل رسید در مدت هفت ماه این اقدام عملی نشد و بعد بدرس آغاز کردند و هم باعضای هیأت سفارت فوق العاده تاکید شده بود که زبان روسی وآلمانی را تاحد توان تحصیل نمایند. وانعامات نیز تعیین شده بود.

حافظ عبدالرحمن خان چون به هندوستان اوقاتی را گذرانده بود، بنام هندی مشهور بود وعزیزالرحمن فتحی پسر اوست که بهمراه هیأت سفارت فوق العاده به مسکورفت ودرسال ۱۳۰۰ش معاون سفیر مختار افغانی (میرزا محمدخان) در مسکو مقرر گردید.

اعزام طلاب ازکابل به فرانسه

از دلایل مثبت استقلال کامل دولت امانیه یکی هم اعزام طلاب ازکابل بجانب فرانسه است .که ازجمله سوانح این یکنفررا بقرار نوشتهٔ خودش سند می آرم:

عبدالغنی ولد عبدالرحمن [از اولادهٔ سردار عبدالحمید خان ولدسردارشاه ولی خان وزیراعظم]

پس از تحصیلات ابتدائی درسال ۱۲۹۴ ش به مکتب فنون حرب کابل داخل ومدت سه سال تحصیل نمود. واین شخص از هم مسلکان وهم صنفان عسکری سردار امان الله خان عین الدوله بود. چون جوان با استعداد وآرزوی تحصیلات عالی در رشتهٔ عسکری داشت در ماه حمل ۱۲۹۸ ش از کابل به فرانسه اعزام شد و مدت (۹) سال مصروف تحصیل و در برج میزان سال ۱۳۰٦ ش بعد اخذ دیپلوم مکتب حربیهٔ فرانسه [سن سیر] بکابل عودت نمود وبرتبهٔ کندکمشر به قوماندانی کندک مستقل تعلیم گاه عسکری واقع بگرامی مقرر گردید. و از تاریخ (٦) قوس سال ۱۳۰۸ ش الی (۲۹) ثورسال ۱۳۱۲ ش باهمان رتبه وظائف ریاست ارکان فرقهٔ غزنی وریاست ارکان فرقهٔ اول قول اردوی دوم وترجمانی دارالتألیف وزارت حربیه وقوماندانی کندک (۲) غند (۳) پیادهٔ دفتری فرقهٔ اول را ایفأ نمود. و خدمات عسکری زیادی تا خاتمهٔ عمر نمود و بنام عبدالغنی خان یاور مشهور گردید و تاریخ فوت این اولین فارغ التحصیل مکتب حربیهٔ فرانسه دوشبنه (۲۵) قوس سال ۱۳۲۴ شمسی است. و از همان سال ۱۲۹۸ ش اعزام طلاب افغانی به فرانسه آغاز گردیده است.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ (۳۰) برج حمل سال ۱۲۹۸ ش هیأت سفارت فوق العاده را به مسکو و اروپا فرستاد، و در جملهٔ هیأت مذکور دو نفر عسکر افغانی یکی برگد محمد عظیم خان [قوم گزبز صافی] و دیگر محمد عمرخان کرنیل [قوم یوسف زائی از خاندان ابو احمدخان جرنیل] را بجهت

تورید سامان و وسائل ماشینخانهٔ عمومی کابل وسامان ولوازم عسکری فرستاد و هر دو نفر مذکور وظائف امور تخنیکی و عسکری داشتند.

فرمان اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان اهالی ریزه کوهستان

اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان اهالی ریزه کوهستان سمت شمالی کابل فرمان صادر نموده است که اینک متن آنرا از نظر می گذرانیم.

"اخلاص وصداقت همراهان خوانین و ملکان ورعایای محال و رعایای محال ریزه کوهستان را واضح خاطر باد!

چون درباب خدمت های خود ها واخلاص وصداقت خود بدولت خداداد، خطی که اسمی عالیجاه صداقت همراه محمد امان خان حاکم خود ها تحریرداشته بودید بشرف ملاحظه حضوراعلیحضرت انور والا رسانید، از حسن خدمت وصداقت وجان فشانی شماها حضور والا را خورسندی حاصل شد. از خداوند خود برای تمامی شمایان صداقت و عزت میخواهم از حضور برای عالیجاه صداقت همراه موصوف سر رشته و هدایت کافی داده شده شما همواره بخدمت دین و دولت خودها ساعی و جاهد باشید که همه وقت رضامندی حضور والا را حاصل نمائید.

فقط تحریر یوم پنجشنبه (۱۸) ماه شوال المکرم سنه ۱۳۳۷" (امیرامان الله شاه)

تاریخ مذکور مطابق (۲۵) سرطان ش۱۲۹۸ ش و موافق (۱۷) جولایی ۱۹۱۹م است. و حقیقت چنان بوده که در ایام اول سلطنت امانیه در علاقه ریزه کوهستان یک تعداد اشرار عروج کرده برخلاف امنیت حرکت کردند وهمان ایام بود که محمدامان خان بن بای محمد خان حاکم درجه اول آنجا مقرر گردید وبدفع آن همت گماشت. ملکان وخانان منطقهٔ مذکور باحاکم همکار شدند. وبقرار پیشنهاد حاکم مورد الطاف شاهانه قرار یافتند وفرمان صادر گردید.

سند حسن خدمت

اعلیحضرت امان الله شاه فرمانی باین مضمون نوشته است:

"درین سال فرخنده فال اول جلوس پادشاهانه ام عالیجاه اخلاص همراه محمد امان خان که بخدمت پرمفخرت حکمرانی ریزه کوهستان دولت علیهٔ افغانستان مامور است خدمات محولهٔ خودش را درراه منافع وفواید دین، دولت، ملت و وطن خویش بحسن صورت وکمال صداقت ودرایت بدرجهٔ اعلی بجا آورده مظهرحسن رضاء وتوجهات پادشاهانه ام گردید. خداوند عالم و روحانیت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم . بجمیع اموریارومددگارش، علیهذا ازحضورشاهانه ام سند حسن خدمت

بانشان آن به عالیجاه مشارالیه اعطاء فرموده شد تا دست آویز مکافات حسن خدمتش بوده بین الاماثل والاقران موجب مفخرت وعزتش باشد - تحریر لیل یکشنبه دهم ماه حوت سنه ۱۲۹۸شمسی" (امیرامان الله).

فکر تأسیس شهر جدید کابل

اعلیحضرت امان الله شاه از بدو جلوس با استقلال خود، برعلاوهٔ آنهمه مصروفیت های خیلی مهم دولت وحکومت افغانستان که مسئلهٔ استرداد استقلال کامل وتشکیلات اساسی ونظامات جدید دولتی وسیاست داخلی وخارجی افغانستان مستقل واعزام هیأت سفارت فوق العاده جانب مسکو واروپا ، دراین نخستین مراحل مقدماتی نهضت های جدید کشور یکی هم اولترطرح واحداث شهرجدید کابل را باصول نقشه های امروز دنیا مدنظر گرفت ودربرج حمل سال ۱۲۹۸ ش دراین وقتی که هیأت سفارت فوق العادهٔ شناسایی افغانستان برای عزیمت جانب مسکو واروپا تعیین گردید. به محمد ولی خان گفت : حینی که بآلمان میرسید ازطرف من پادشاه افغانستان مستقل به رئیس جمهورآن مملکت بگویید که برای یک نفر سرمهندس ماهر بکابل بفرستد، تا مطابق به مشورت و پیشنهاد او هیأت مهندسین ومتخصصین وانجنیران وهم سامان و وسائل تعمیرخواسته شود.

وآنگاه بطرح وساختمان شهرجدید کابل مطابق باصول اروپایی فرانسوی وآلمانی آغازخواهیم کرد.

یعنی اقدام به تأسیس شهرجدید کابل مصادف بماه اول سلطنت آن پادشاه ترقیخواه است، که درصفحات آیندهٔ این تاریخ تحت عنوان "دارالامان " مفصلاً بحث خواهیم کرد.

امین العسس

امین العسس یعنی حاکم امور امنیه که شب وروز مسؤل حفظ امنیت شهرباشد واین رتبه ایست که ازتاریخ برج حوت سال ۱۲۹۷ شمسی بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه تأیید شده است .

فتح محمد خان [ابن سردار زکریا خان] که درسنه ۱۲۹۶ ق ازکابل فرار دیره دون ودرسنه ۱۳۱۹ ق واپس وارد افغانستان گردید، مذکوردرسنه ۱۳۲۴ ق [۱۲۸۵ش] بفرمان امیرحبیب الله خان - امین العسس - حاکم امورامنیه شهرکابل مقرر گردید وسیزده سال دوام داد. محمد قاسم خان [ابن سردارمحمد عزیز خان ازنوادگان سردارحیمداد خان] که اونیز فرار هندوستان ودر سنه ۱۳۱۰ ق وارد کابل شد درسنه ۱۳۲۴ ق مذکور نائب امین العسس مقرر گردید[1].

---

[1] محمد قاسم خان که بنام نائب کوتوال و نائب محمد قاسم خان مشهور و درگذر خوابگاه شهرکابل سکونت داشت در برج میزان سال ۱۳۰۵ شمسی دراین وقت که اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای تفتیش امور قندهار رفته بود همراه و درآنجا فوت گردید. مذکور دیر وقتی واقعه نگار دارالحکومت غزنین مقرر بود وبعد ازآن نائب امین العسس مقرر گردید (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

اعلیحضرت امان الله شاه از ماه اول جلوس سلطنت خود رتبه و وظایف سابق اشخاص مذکوررا تائید ومجدداً برقرارفرمود . فتح محمد خان تاسال ۱۳۰۰ ش امین العسس کابل وامورقوماندانی کوتوالی وهم اموربلدیه راانجام میداد[۱].

دوست محمد خان وخواجه محمد خان

دوست محمد خان مشهوربه ناظم وخواجه محمد خان برادرش که هر دو تن پسران امیرمحمد خان بن میرداد خان بارکزائی اند[۲] هردوبرادر مانند سائر اشخاص حاضر جلال آباد بتاریخ ظهر پنجشنبه درباغ شاهی جلال آباد به امیرنصرالله خان بیعت کردند.

خواجه محمد خان که در عهد امیر حبیب الله خان ایشیک اقاسی حضور سردار نصرالله خان نائب السلطنه بود، درروزی که نصرالله خان امارت خودرا درجلال آباد اعلان نمود.

و فرداشام جمعه (۲) حوت ۱۲۹۷ ش که خبر رسید سردار امان الله شاه عین الدوله فرمان اورا مسترد کرده خود بانتقام خون پدر وحصول استقلال کامل افغانستان قیام ورزیده است به امیر نصرالله خان پیشنهاد نمود که به سردار عزیزالله خان فرزند اجازه بفرمایید که بهمراه من بجانب علاقهٔ شینوار برود، ازمردم شینوار لشکرفراهم آورده کمک میرسانم. امیر نصرالله خان موافقت نفرمود. و روز پنجشنبه (۸) حوت ۱۲۹۷ ش که امیر نصرالله خان که سرداران و صاحب منصبان وتمام عساکر جلال آباد بدولت با استقلال امان الله شاه تسلیم وتابع شده بکابل احضاریافتند. دوست محمد خان ناظم سابق خواجه محمد خان ایشیک اقاسی حضور نصرالله خان ازجملهٔ نفری مذکور بکابل خواسته شدند. چون برادرزاده اوشان محمود خان وسائر افراد آن خاندان خدمات درستی به مبتدای دولت امانیه انجام داده بودند، باوصفی که احتمال میرفت هردو برادر محکوم به حبس شوند، این حکم انفاذ نیافت وحکم شد که درگذرگاه کابل درمنازل شخصی خودشان مقید باشند. و مدت یک ماه را بهمین طریق بسر بردند.

---

[۱] سردار فتح محمد خان امین العسس در سال ۱۳۰۰ ش رئیس پشمینه بافی کابل مقرر گردید و تا سال ۱۳۰۷ ش دوام داد. ودرسال ۱۳۰۹ ش بشرف اداء فریضهٔ حج نائل گردید. شیر احمدخان پسر او در عهد امیرحبیب الله خان نائب ایشیک اقاسی نظامی ودرسال ۱۲۹۸ ش صدر مجلس قوانین وبعد وزیر مختارافغانی درروما پایتخت ایتالیا بعد از ان رئیس شورای دولت ودرسال ۱۳۰۳ ش چندماهی وکیل وزارت امورخارجیه ودرسال ۱۳۰٦ ش ازهمراهان سفرامان الله شاه ودرسال ۱۳۰۷ ش رئیس شورای ملی ودربرج جدی سال مذکورصدراعظم ودرسال ۱۳۱۱ ش سفیر کبیر افغانی درتهران بود. پدروپسر درعهد سراجیه وامانیه خدمات درستی را انجام داده اند. ودر این تاریخ امانیه درچندین جا از آنها نام خواهیم برد.

[۲] هر دو برادر هفت سال قبل از تأسیس سلطنت امانیه در سمت جنوبی حکمران بودند و درآن سمت رسوخ وشهرتی داشتند.

عبدالحبیب خان

بهمان طریق که خواجه محمد خان بن امیر محمد خان بارکزائی قصد رفتن بجانب شینوار نموده بود عبدالحبیب خان ایشیک اقاسی حضور سردار عنایت الله خان معین السلطنه که مذکور نیز بوقت ظهر پنجشنبه (۱) برج حوت ۱۲۹۷ش درباغ شاهی جلال آباد به امیر نصرالله خان بیعت کرده بود داوطلب خدمت شده به معین السلطنه پیشنهاد نموده گفت درعلاقه تگاو نزد ماماخیل خود بامن یکجاتشریف فرما شوید. ازآنجا لشکر فراهم آورده قیام می ورزیم. معین السلطنه که از رسوخ ونفوذ معنوی عین الدوله وخصوصاً باین لحاظ که او بانتقام خون پدر وحصول استقلال کامل افغانستان قیام ورزیده است به پیشنهاد ومشورت ایشیک اقاسی عبدالحبیب خان اعتنائی نورزید زیرا که اگر امیر نصرالله خان وسردار عنایت الله خان این پیشنهادها ومشورت هارا می پسندیدند و منظورمی نمودند جز ظهور اغتشاشات داخلی، نفع دیگری بدست نمی آمد واین کشاکش مانع امرمهم استقلال افغانستان می گردید.

میرزا محمد حسین خان تاجک سعیدخیلی کوهستانی «مستوفی الممالک» مخصوصاً متوجه همین حرکات بود ومیگفت: حاجت نیست که دوست محمد خان ناظم به علاقهٔ شینوار برود آنجا سردار عزیز الله خان با نفر دیگر از معتمدان برود، دوست محمدخان ناظم که وقتی حکمران کلان سمت جنوبی بودند وروی و رسوخ تمام بدان سمت دارند بروند لشکر بیاورند ومن خود بطرف کوهستان وطن خود میروم وازچهار جانب لشکرها بجانب کابل سوق میدهیم.

اما امیر نصرالله خان که از اعلان استقلال وانتقام خون امیرشهید وهم اینکه به عساکر مقیم جلال آباد اعتماد همراهی نداشت و هم اینکه امان الله شاه درنطق ها وانتشارات اول خود نصرالله خان راقاتل پدر خود شناخته بود موافقت نکرد وخیر خود را به تسلیم دید. و در وقت استنطاق میرزا محمد حسین خان یکی هم همین حرف های او بیان شد که هرگاه این لشکر ها مطابق نقشهٔ شما فراهم می آمد چه میخواستید بنمایید. چون دراین ایام برج حوت ۱۲۹۷ ش وماه حمل سال ۱۲۹۸ ش موضوع مهم استرداد استقلال کامل افغانستان جداً مورد نظرپادشاه واعضاء دولت وحکومت امانیه بود، بالآخردر اثر رأی وتصویب خیرخواهان چنین نتیجه بعمل آمد که از سهوها واشتباهات دوست محمد خان وخواجه محمدخان وعبدالحبیب خان صرف نظر و بنا باین لحاظ که درامور محوله تجربه وبلدیت دارند. موقع داده شود که خدمت کنند واینکه بنا بر مجبوریتی به امیر نصرالله خان بیعت کرده بودند ناچار بودند که بعض شرایط خدمتگذاری را نیز بابراز برسانند و فقط بهمین نکته مورد عفو قرار یافتند که گفتند: ما به نصرالله خان مشورت دادیم که بدولت با استقلال اعلیحضرت امان شاه تسلیم شده بیعت کند وحال مارا بفرستید که به جلال آباد رفته خدمت کنیم. و بعد دو ماه قید نظر دوست محمد خان برتبهٔ نائب سالار

وخواجه محمد خان برتبۀ جرنیل مقرر ومامور خدمات ملکی و نظامی مشرقی گردیدند. و اعلیحضرت امان الله شاه این مطلب را در فرمان دستخطی خود، مورخ چهار شنبه (۲۳) ثور سال ۱۲۹۸ ش (۱۴) می ۱۹۱۹م تصریح فرمود.

نائب الحکومۀ قطغن و بدخشان

در برج حوت سال ۱۲۹۸ ش محمداکبر خان[۱] سابق مامور دارالعدالت حضور بفرمان اعلیحضرت امان شاه غازی نائب الحکومۀ قطغن و بدخشان مقرر گردید.

و در دوران حکومت او مهاجرین هندی که دربرج جوزای سال ۱۲۹۹ ش وارد کابل شده بودند ازکابل برهبری محمد امان خان حاکم کوهستان وپنجشیر وفتح محمد خان معاون او بطرف ولایت قطغن رفتند. که تفصیل این جریانات در صفحات آینده می آید. قبل ازان سردار حیات الله خان عضدالدوله سنه ۱۳۳۲ق [۱۲۹۳ ش] نائب الحکومۀ قطغن و بدخشان مقرر بود وباغ حیات آباد قطغن از یاد گارهای عمرانی اوست.

مستوفی قندهار

اعلیحضرت امان الله شاه درسال ۱۲۹۸ شمسی میرزا عبداللطیف خان منشی حضور رامستوفی قندهار مقرر فرمود.

مذکور پسر میرزا عبدالعزیز پسر میرزا خان منشی پسر میرزا جان منشی پسر میرزا عبدالله منشی پسر میرزا عبدالغفار منشی است که این خاندان از ماه اسد سال ۱۱۲٦ هجری شمسی بخدمت دولت افغانستان شامل شده است.

پدر او دیر زمانی مکتوب نویس دربار قندهار و اخیراً بفرمان امیر عبدالرحمن خان بکابل خواسته درسلک مکتوب نویسان حضور منسلک گردانید.

عبداللطیف پسر او در سنه ۱۳۰۲ ق مکتوب نویس حضور سردار حبیب الله خان مقرر گردید و بعداً منشی نظامی حضور او مقرر و در سنه ۱۳۳۳ ق به منصب کمیدان اعزازی ومنشی حضور سرافراز گردید

---

[۱] ابن عطاء الله خان ابن میرداد خان است. محمد اکبر خان برادر محمد عطاء خان، محمد سرورخان، دلاور خان معاذ الله خان، مولاداد خان واین شش نفربرادرزادگان شیردل خان لویناب اند.
محمد اکبر خان دراوائل جلوس اعلیحضرت امان الله شاه حاکم سمت مشرقی و مصدرخدمتی به نفع افغانستان مستقل شده بود. مسماة جان بیگم بنت سردار محمد اکبر خان مذکور همسر سردار صالح محمد خان سپه سالار درجه اول بود. و این محترمه شاه بوبو لقب داشت.

در تألیف سراج التواریخ هم کمک کرده است وکتاب خوان حضور امیر حبیب الله خان نیز بود.
اعلیحضرت امان الله شاه بلحاظ همین حسن سوابق خدمت وباوصفی که دراین وقت ریش سفید بود مستوفی قندهار مقرر فرمود. پسر او محمد رضاء نام داشت. واین خاندان از قوم جوانشیر است.

کرنیل توپ خانه

اعلیحضرت امان الله شاه در برج حمل ۱۲۹۸ شمسی عبدالقیوم خان ولد عبدالغیاث خان قوم ابراهیم خیل غلزائی افغان را که در مکتب فنون حرب کابل تحصیل کرده ودرفن انداخت توپ لیاقت بهم رسانده بود کرنیل توپخانه مقرر فرمود و مذکور در اول برج ثور سال ۱۲۹۸ ش از کابل بجانب گردیز وخوست حرکت نمود.
بتاریخ چهارشنبه (٦) جوزا [۲۷ شعبان ۱۳۳۷ق - ۲۸ می ۱۹۱۹م] شهر تل از اثر ضربات توپ های تحت ادارهٔ همین شخص و همکارانش فتح گردید زیرا که سقف بازار شهر آتش گرفت ومردم آنجا تسلیم قواء امانیه شدند.
وقتی این خبر بکابل رسید، اعلیحضرت امان الله شاه ازین فعالیت قواء توپ خانه نهایت خوش ومسرور شده ودر فرمان اورا به کلمهٔ غازی خطاب فرموده مورد تحسین وآفرین قرارداد. وبعد ازحصول استقلال وبازگشت قواء ازسمت جنوبی بکابل (۲۸) میزان ۱۲۹۸ش اورا صاحب منصب ملکی ونظامی علاقه های اسمار وکنرها ونورستان مربوط نائب الحکومتی سمت مشرقی مقرر فرمود ودر برج قوس سال مذکور بدان سمت عزیمت کرد وبعد ازآن لوامشرعسکری قندهار مقرر گردید.
که مفصل سوانح او ضمن جریانات سال های ۱۳۰۴ ش ۱۳۰۷ ش و۱۳۰۸ ش نوشته شده می آید. آخرین رتبه او فرقه مشر قواء توپچی بود. چون این خاندان اصلاً ازلغمان واز سه پشت درقریهٔ عیسی خیل بتات پغمان سکنی و بود باش داشتند بنام لغمانی و هم پغمانی معروف اند.

ترفیع سیدشاه به رتبه نائب سالارملکی

اعلیحضرت امان الله شاه در روز اول جلوس رسمی خود سیدشاه خان را بروی سوابق خدمات او کرچ وکلاه نائب سالاری اعطاء کرده فرمود چون زمانی حاکم هزاره جات بودید بیعت اهالی هزاره را بکابل برسانید. مذکور از مردم سنگلاخ و در عصر امیر شیرعلی خان در سلک نظام پذیرفته شد ودر عهد امیر عبدالرحمن خان بهمراه فرهاد خان منصبدار بهزاره جات فرستاده شد و در اثر خدمت برتبهٔ کمیدانی رسید. و در دورهٔ امیر حبیب الله خان برتبهٔ کرنیلی نظامی وزمانی حاکم هزارجات مقرر گردید. شخصی تنومند بود چون از تعلیمات عسکری عصری بهره نداشت امیرحبیب الله خان که درسنه ۱۳۲۷ ق

مکتب فنون حرب را درکابل تأسیس نمود از راه شفقت ومرحمت شاه علی رضا پسر اورا شامل مکتب فنون حرب گردانید. سردار عنایت الله خان معین السلطنه و سردار امان الله خان عین الدوله نیز درهمان مکتب درس میخواندند و نیز بسیار نفر سردار زادگان شامل بودند.

امیرحبیب الله خان شاه علی رضاپسر سید شاه خان را رتبهٔ کرنیلی داد و پدر وپسر در یک عهد هر دو یک رتبه داشتند وبه تفصیلی که دراین کتاب مندرج است شاه علی رضاء کشته شد.

سیدشاه خان درهزاره جات وقتی از این واقعه شنید، گریه کنان خودرا بکابل رسانید وبحضور اعلیحضرت امان الله شاه باریاب شد و گفت:

شاه علی رضأ غریب بچه بود او پادشاهی نمی خواست وگفت: خودم درلشکر امیر شیرعلی خان در اول شغل سقائی داشتم. و بالآخر وقتی که افراد جدید در سلک نظام پذیرفته میشدند چون جوان تندرست و تنومند بودم درسلک نظام جا گرفتم در وقت جنگ هزارجات زیردست فرهادخان بودم تا آنکه امیرصاحب ضیاء الملت مرحوم مرا رتبه کمیدانی داد.

و در دورهٔ امیرصاحب شهید برتبهٔ کرنیل ملکی و نظامی و حاکم هزاره جات سرافراز شدم وبروزجلوس شما رتبهٔ نایب سالاری یافتم. من وپسرم دیگر چه میخواستیم.

وگفت: کلاه وکرچ نائب سالاری که به من اعطاء فرموده اید، چون باین لطف وعنایت خسروانه خودرا بنابر خجالتی که دارم بعدازین مناسب نمی بینم احتراماً بحضور مبارک تقدیم میدارم تابیک خدمتگاری وفا داری شایسته وسزاوار این درجهٔ امتیاز و اعتبار باشد اعطأ نمایند. اعلیحضرت امان الله شاه فرمود: مایوس نباشید. هرکس پاداش نیت و عمل خود را در همه وقت می بیند چون شما یک عمر بصداقت خدمت کردید همه وقته پاداش خود را گرفته اید. نیکویی گم نمی شود. من پسر شما را نکشته ام – هیأت استنطاق از ملکی و نظامی تعیین کردم وشاهدان از شیعه و سنی حاضر هستند. شاه علی رضأ از قرار اقرار خودش خود را محکوم باعدام قرار داد. شما دانید و اهل محاکمه و شاهدان جریان استنطاق همان عساکری که مرا به سلطنت قبول کرده بیعت نمودند شاه علی رضارا کشتند. آیا قانون نظام که شماهم خود نائب سالار هستید قدسیت دارد ویا ندارد وبرای اینکه شما و دیگر اولاد واحفاد شما برای همیشه محافظ شان وشرف عسکریت باشید، این کرچ وکلاه خودرا و هم کرچ وکلاه شاه علی رضا را نگاه کنید. شما که این امانترا درست نگاه کردید چه دیدید واو که نکرد چه دید.

داک خانهٔ افغانی درپشاور

چاپاره خانهٔ پشاورکه درعهد امپراتوری درانی مقرر بود در دورهٔ امیرشیر علی خان بنام داک خانهٔ افغانی وحاجی حسن خان سررشته دار افغانی ازان وارسی می نمود.

درعهد امیرحبیب الله خان غلام حسین خان سررشته دار داک خانهٔ افغانی در پشاور و بعد ازان غلام

حیدرخان [برادرخوردمیرزا غلام محمد خان وردک] مقرر گردید.

ادارهٔ مذکور بقرار فرمان دولت افغانستان اموال را خریداری کرده بدارالسلطنه کابل میفرستاد. وسررشته دار دفتر اموال آمدنی دول خارجه «میرزمان الدین خان بدخشی» درکابل آنرا تسلیم و بعد امضاء وملاحظه نظام الدین خان پوپلزائی سررشته دار حضور بمراجع مربوط نقل میداد. ادارهٔ داک خانهٔ افغانی درپشاور مرکز خریداری وهم وسیلهٔ انتقال اموال وهم منبع ومرکز رسل ورسائل افغانی و وظایف متعددی را انجام میداد. و در عهد امانیه درمدت دوماه خدمات برجسته یی را بنفع استقلال افغانستان انجام داد. درحینی که دسته های فوج نظام درتحت ادارهٔ صالح محمد خان سپه سالار درجه اول وارد سرحد، دکه شد، قواء انگلیسی به سررشته داری داک خانهٔ افغانی مقیم پشاور حمله آورده شدیداً محاصره نمودند.

حاکم تاشقرغان

دربهار سال ۱۲۹۸شمسی بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه سکندرخان ابن لنگر خان پنجشیر ی حاکم تاشقرغان مقرر گردید. مذکور قبل ازان از جملهٔ ملازمین دربار وتحت اثری محمد ولی خان خدمت می نمود. اولین مکتب ابتدائی درتاشقرغان بدورهٔ حکمرانی همین شخص تأسیس گردید. سکندر خان تا سال ۱۳۱۱ ش بحکومت تاشقرغان دوام داد. درسراج التواریخ ازین خانواده بنام خان پنجشیر یاد شده است.

مقرری مامور خریداری

نظام الدین خان ولد امرالدین خان سلیمان خیل ساکن ارغنده پغمان که ازملازمین حضور سردارامان الله خان عین لدوله و در اثر واقعهٔ ماه صفرسنه ۱۳۲۷ قمری درجملهٔ یک تعداد نفرموسوم به مشروطه خواهان محکوم به حبس شده بود در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش از حبس رها گردید. ودرسال ۱۲۹۸ش نظارت امنیهٔ عمومیه معرفی شد تابه قید نظر شجاع الدوله خان غوربندی ناظر امنیه خدمت کند. زیراکه او خود ضمانت اینگونه اشخاص را نموده و به اشخاص زجر دیده شفقت می نمود وازوقتی که شجاع الدوله خان – رئیس هیأت تنظیمیه هرات مقرر گردید او را باخود بهرات برد در وقتی که خریداری سامان توسط سفارت افغانستان ازآلمان آغاز یافت. نظام الدین سلیمان خیل «ارغنده وار» بقرار پیشنهاد ناظر امنیهٔ بآلمان فرستاده شد و درسفارت افغانی مقیم برلین برای اجراء امور خریداری سامان دولت افغانستان خدمت می نمود. وبعد ازان دربمبائی مامور امورخریداری ونقل سامان مقرر گردید. چون مذکور بهمراه عبدالحکیم خان وکیل التجار افغانی در پشاور شناسایی ورفاقت داشت، در

سال ۱۳۰۹ ش ازکابل به پشاور فرستاده شد تا عبدالحکیم را بامبالغ بسیاری که دراختیار دارد بکابل بیارد. عبدالحکیم قبول نکرد و به مکهٔ معظمه رفت ودرهما نجا وفات یافت. نظام الدین خان مذکور در سال ۱۳۵۰ ش درکابل وفات یافت . مذکور درکابل وهرات بقید نظرشجاالدوله خان قرارداده شده بود و در وقتی که شجاع الدوله به سفارت مختاری افغانی درلندن مقرر شد، نظام الدین خان ارغندوار مامور خریداری وتورید اشیاء کار آمد دولت افغانستان مقرر وبهمین نام تبعید گردید [محمد سرور خان مصاحب برادر عینی همین شخص است].

فرار وضبط جایداد

میرزا فضل احمدخان [ولد میرزا محمدجان ولد میرزا سید احمد خان] درسال ۱۲۹۸ش ملک و مال او ضبط حکومت ودر پشت رود قندهار محکوم به فرار گردید. و بعد چندی مورد عفو قرار گرفته واپس به کابل خواسته شد .

مذکور در اول محرر داک خانهٔ افغانی در پشاور و در مدت (۹) سال حکمرانی امیر محمد خان [پسرسردار شاه محمدخان] در غزنی میرزای دفتر حضور اوبود. وچون حسابدهی بدولت داشت این حکم دربارهٔ او صادر گردید. و وسیله عفو او سردار امیر محمد خان مذکور که این وقت حکمران بامیان بود، گردید.

محمد عثمان خان پسر کلان سردار امیرمحمد خان مذکور وقتی که قونسل افغانی در هند مقرر گردید. محمد ابراهیم خان پسر کلان میرزا فضل احمد خان را با خود به کتابت قونسل گری افغانی در هند برد وابراز معاونت وشفقت نمود تاآنکه حسب الواسطهٔ او محرر دفتر نظمیهٔ ملکه ثریا شاه خانم مقرر گردید که بقیه سوانح او شان ضمن جریانات سال ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش نوشته خواهد شد.

دائرهٔ اطلاعات

بعد اولین اشتهار استرداد استقلال افغانستان حرکت ها و فعالیت های تخریبی از طرف مخالفان در سرحدات آغاز شد. از طرف دائرهٔ یاوری حضور اداره یی بنام اطلاعات اخذ خبرهای سرحدی تشکیل گردید. ومیرزا محمد نوروز خان مدیر آن مقرر گردید و تحت اثر محمود خان یاور خدمت می نمود و در برج میزان سال ۱۲۹۸ش میرزا محمد اکبر خان غزنوی نیز بهمکاری او تعیین گردید، میرزا محمد شاه خان بنام کاتب سر یعنی نویسندهٔ مکتوبات سری همکار دائرهٔ اطلاعات بود. واقعه نگاران اطراف باین اداره مکاتبه داشتند محمود خان یاور حضور رئیس سرحدات وهم آمر ادارهٔ اطلاعات و هم رئیس تعمیرات دارالامان و پغمان مقرر بود و این شخص در کشف اسرار چندین نفر خدمات زیاد نمود و بقرار

اظهار خودش مخالفت چندین نفر بهمراه او ازلحاظ همین کشفیات آغاز یافته بود[1]. اطلاعاتی که از اطراف و سرحدات میرسید، از طرف دائرهٔ یاوری حضور به ملاحظهٔ پادشاه میرسید و جوابات و هدایات فرستاده میشد که از جمله این یک فرمان را نقل می گیرم:

"عالیجاه اخلاص همراه محمد امان خان حاکم محال ریزه کوهستان و پنجشیر را واضح خاطر باد!

قبلبرین محمد سرور خان برادر زادهٔ محمد اکبر خان لعل پوره را عالیقدر جلالتمآب سردار اعلی محمد نادر خان غازی سپه سالار نظامی ناظر حربیه از جلال آباد ارسال نموده.

وبحضور احوال رسیده بود که نام برده جاسوس انگریز می باشد. از قرار تحقیق معلوم شد که ظاهراً جاسوس نبوده نزد شما فرستاده شد که در باب نان و چای و روپیه خرجی او بذریعهٔ فرمان علیحده شما را امر فرموده ایم لهذا شما را ارشاد فرموده میشود مشارالیه را تا زمانیکه نزد شما باشد با حترام نگهداشته لاکن متوجه او بوده باخبری مذکورا مینمائید هر گاه حرکتی در باب جاسوسی از نامبرده واقع شود بحضور والا عرضه دارید. تحریر روزیکشنبه ۲۹ ماه حمل سنه ۱۲۹۹" (امیر امان الله خان).

در پشت فرمان نوشته است [صفحه ۸ جلد سوم ثبت فرامین حضور والا – دستخط غلام قادر محرر حضور صحیح است دستخط میرزا عبدالرشید سرمنشی].

***

در وقتی که محمد امان خان مذکور حاکم غزنین مقرر شد محمود خان «یاور حضور[2] اعلیحضرت» مکتوب خاص وسری بامضاء خود ازکابل به غزنی فرستاده وحاوی این مطلب است:

"اخوی مشفقی محمد امان خان حاکم کلان محال غزنین را حفظ الله تعالی!

افغان خان ولد رضوان خان ساکن قدم خیل شنگرهمراه شما گفته بودم که دوسه نفر آدم درست برای شما روان میکنم یکی نامبردهٔ مذکوراست.

بسیارخفیه همراه مذکور ملاقات کرده به قسمی که میدانید آدم شجاع می باشد ازخارج وداخل علاقه آنچه احوال می باشد برای شما می آورد و هر قسم راز باشد بدست می آورد خط گرفته آنچه را روان نکند وعقب اومی باشید وازو کارمی گیرید وخط های اورا باربار برایم روان می کنید اگرخدمت درست نمود اطمینان شما شد همراه شما می باشد فقط. محمود یاور".

وچنانکه بیاید اوضاع سرحدات جنوبی در فصل خزان سال ۱۳۰۲ ش توسط ریاست سرحدات واین دفتراطلاعات کشف گردید.

محمود خان یاور گفت که: یکروز یک زن مخبر که ازدائرهٔ اطلاعات تحت اثر من وظیفهٔ خبررسانی

---

[1] از جمله یکی فسخ نامزدی نورالسراج و محمد هاشم خان ابن سردار محمد یوسف خان است که در سلسلهٔ این صفحات نوشته میشود. میرزا محمد شاه کاتب سرهمان کس است که روزگاری رئیس ضبط احوالات مقرربود.

[2] درعنوان مکتوب چاپی عین همین عبارت نوشته است.

داشت، خبرآورد که نورالسراج[1] صاحبه [همشیرهٔ سکهٔ اعلیحضرت] که نامزد محمد هاشم خان بن سردار محمد یوسف خان است. چون محمدهاشم خان معذور است باید نامزدی نورالسراج صاحبه فسخ گردد و گفت که این راز را ازخانوادهٔ اوشان معلوم کرده ام. باین استناد بحضوراعلیحضرت عرض کرده گفتم که یک دخترجوان است و نباید مقید به نامزدی یک شخص معذور باشد. و بعداً قاضی القضات عبدالشکور خان بارکزائی ودو نفردیگراز علماً حضور را بهمراه خودگرفته بخانهٔ سردار محمد یوسف مصاحب رفته و درحالیکه چندنفراز افراد آن خاندان حاضربودند، ازمحمدهاشم خان شرعاً سوال نمودیم که اگر توان ازدواج بخود دارد در امر مسنون نکاح اقدام نماید. واگرمعذور باشد اقرار نماید. چون علماً شرعیه وهم اعضاً خاندان وهم من که نمایندهٔ دولت و حکومت بودم. دلیل آورده نتوانست وبقرار اظهار و موافقت خودش در فسخ امرنامزد اوشان اقدام نمودم و بمهر قاضی عبدالشکور دو تن علماً حضورسند شرعی گرفتم. وگفت: محمد هاشم خان ازین تاریخ بامن سخت مخالف شد.

نورالسراج بعد ازان بعقد نکاح سردارمحمد حسن خان ولد سردارمحمد عمرخان ولد امیر عبدالرحمن خان گرفته شد. و این یک مثالی بود که بیان شد و ازکشفیات ادارهٔ اطلاعات بسیاراست که نتایج آن درضمن جریانات تاریخ عهد امانیه بیان میشود[2].

تدریس زبان روسی به معلمی شیخ عبدالله نومسلم

درسال ۱۲۹۸ شمسی درشمارهٔ (۴) مجلهٔ معرف معارف[3] نوشته شده است که:

غلام حیدرمحصل مکتب مبارک که از چند ماه باینطرف باچند ذوات دیگربه تعلیم زبان روسی مصروف گشته ودرین عرصه با ظهاریک خیرمقدم بزبان روسی اقتدارحاصل کرده بحضوراعلیحضرت درمکتب مبارک مقالت خیرمقدم ازیادقرائت نمود وترجمهٔ آن بزبان دری این است:

"این نتیجهٔ استفاده ایست که در میعاد قلیل از شیخ عبدالله نومسلم استفاده نموده ام واین استفاده ایست که ازمکتب مبارک تحصیل نموده ام اعلیحضرت معارف پرور چنان شوق علوم دارند که بهرحصهٔ شهر منبع های آنراباز نموده اند هرقسم علم وفن که ازآن جمله زبان روسی نیز تدریس میشود معلم آن شیخ عبدالله چون مسلمان است به فخر می گویم که این علامهٔ اول استقلال پادشاهی بواسطهٔ غیرجاری

---

[1] اسم محترمه رضیه سلطان و او سومین خواهرسکه اعلیحضرت امان الله شاه غازی است.

[2] محمود خان سریاورملکی حضوراعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ لیل یکشنبه (۱۹) برج جدی سال ۱۳۵۰شمسی مطابق (۱۳) ذیقعدة الحرام ۱۳۹۱ قمری وموافق (۹) جنوری ۱۹۷۲میلادی دراثر مریضی که از دیر وقت عائد حالش بود درکابل بعمرهشتاد سالگی وفات یافت (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[3] این مجله از تاریخ اول برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۸ شمسی از طرف دارالامان معارف واقع قصرشهرآراء به نشرآغازکرده وماه یکبار در مطبعه حروفی ماشینخانه طبع و نشر میشد و این شماره دراول قوس نشرشده است.

نشده و همهٔ شان وشرف به امیر روشنضمیر ما عائد است که توجهات جهاندرجات به فنون مختلفه مبذول فرموده اند واز ان قبیل جلوه افروزی شان بدارالفنون است. معلم شیخ عبدالله و شیخ بشیرالدین پسر او هردو نفر در کابل معلم و مترجم زبان روسی بودند.

***

واقعات وجریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۹ شمسی

یکشنبه اول برج حمل سال ۱۲۹۹ شمسی مطابق (۳۰)جمادی الآخرسنه ۱۳۳۸ هجری قمری وموافق (۲۱)مارچ ۱۹۲۰ میلادی عیسوی است.

***

ترویج کلمهٔ افغانی در مسکوکات دولت افغانستان

درعهد امپراتوری درانی در چند شهر ولایات معروف افغانستان سکهٔ های دولت ضرب میشد واز آن جهت سکه های دولت افغانستان بنام هریک شهر شناخته میشد و در اواخربنام رپیهٔ کابلی، رپیهٔ قندهاری و رپیهٔ پخته اصطلاحی مروج مانده و تا سال ۱۲۹۹ شمسی درسکه های افغانستان وهم دروثایق ومکاتیب ادارات واشخاص بکار برده میشد. اعلیحضرت امان الله شاه که از بدو جلوس با استقلال خود در همه امور ملی واجتماعی تحولات بس بزرگ بوجود آورد. یکی هم درمسئلهٔ بلند بردن نام افغان وملت افغان درجهان معاصرمتوجه شد زیراکه آن برگزیدهٔ دودمان افغان خواهان تحکیم مزید ملیت های افغانی واعلام کنندهٔ مجدد کلمهٔ افغان درهمه صفحات تاریخ معاصربود. چنانچه دراولین نطق روز جلوس خود گفت: "تا ما ملت افغانستان متحداً مستعد و حاضر باستحصال استقلال تامهٔ افغانستان نشویم قبولدارتاج پادشاهی نمی شوم". واگر که کلمهٔ افغان وافغانستان در مرور تاریخ بهزاران وثیقهٔ درخشان در داخل و خارج بهر ذریعهٔ نشر و اشاعت یافته وبالواح خاطر جهانیان جاگرفته بود اما این قهرمان ملی معاصر و استرداد کنندهٔ استقلال کامل، درپی آن شد که وحدت ملی افغانی و ملیت های افغانی را که بنام افغان ارتباط محکم وگسست ناپذیردارد بوسیلهٔ نقش سکهٔ رائجه دولت این عصرکاملاً مستقل نیز رواج بدهد وگفت: "چون طایفهٔ افغان نظر بمألوفیتی که به کلمات افغان وافغانیت وافغانستان از بدو ظهور وطلوع خود داشته ودارد وتاروز ابد خواهد داشت.

بناءً برای اینکه تمام طبقات جامعه افغانی اعم از زنان و اطفال و باسواد و بی سواد در مرکز و اطراف و دهات و اهالی صحرا نشین و کوچی بدانند که از کدام ملت و مملکت و دارای چه حیثیت و قدرت اند. لذا رپیه را که طرف احتیاج و استفاده و معامله داد وستد عموم و مطلوب صغیر و کبیر وبرنا و پیر امیر و فقیر است. افغانی نام می گذاریم تا درهرلحظه و در هر زبان و در هر موقع جاری باشد. و این رواج سکهٔ دولت حاوی کلمهٔ افغانی در حافظهٔ هر انسان باقی می گذارد.

وبعوض یک روپیه پخته کابلی (یک افغانی) گفته میشود. و نصف روپیه، که قران افغانی گفته شود و

این یکی از اساسات وحدت ملی در تمام طبقات جامعه افغانی شده می تواند. وگفت: ماهمه اطلاع داریم که زنان عفیف و باشرف و باعصمت ملت افغان روپیه های طلا و نقره پادشاهان اسلامی خودشان را بندک زده بصورت حمیل و یا با صطلاح گانه ویراق بدوش خویش می‌آویزند و زینت لباس خود و اطفال خود قرار میدهند. وچقدر خوب میشود که بعد ازین در هریک عدد سکهٔ درج حمائل [گانه و چمکلی] کلمه افغان درج و مروج باشد و بجاً کلمهٔ روپیه افغانی گفته شود. وگفت : کلمهٔ روپیه در ممالک همسایه هم مروج است و اما وقتی که ما سکه های دولت خودمان را (افغانی) یاد کنیم این نام پرافتخار منحصر برای این دولت مستقل است و هر انسان در داخل و خارج میداند که این سکهٔ مخصوص افغانستان است".

بقرار ارشادات اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجای روپیه نام افغانی قبول واز طرف مجلس وضع قوانین «شورای دولت» و لویه جرگه به تصویب رسید و مروج گردید. ودر مسکوکات فلزی و کاغذی عبارات: یک افغانی، دونیم افغانی، پنج افغانی، ده افغانی، پنجاه افغانی و در نوت های جدید دوره امانیه که در خود کابل طبع می گردید بزبان پښتو: (لس افغانۍ، پنځۀ افغانۍ، پنځوس افغانۍ) مروج گردید.

سکه یک افغانی و نیم افغانی رپیه و قران از نقره وکمترازآن که ربع افغانی وثلث افغانی است از فلزات مس و برونز والمونیم منظور گردید.

وبرای اینکه کلمهٔ افغانی بجای روپیه مروج گردد وامتیازی داشته باشد (۹) افغانی مطابق (۱۰) روپیهٔ کابلی منظورگردید.و هم برای زمینداران که سابق مالیهٔ جنسی میدادند درمقابل یکسیر گندم یک افغانی تعیین گردید و در نظامات جدید دولت گنجانده شد که تمام معاملات داد وستد اهالی کشور بعد ازین بقرار حساب افغانی محاسبه شود ونظامنامه نشرونافذ شد. یک رپیهٔ قدیم معادل شصت پیسه ویا سه عباسی «تنگه» بود. اعلیحضرت امان الله شاه غازی یک افغانی را معادل دوپنجاه پولی یعنی یک قران ویک قران را معادل دو(۲۵) پولی تعیین فرمود. قران نقره یی که نیم افغانی است پنجاه پول وسه شاهیگی سابق رامعادل (۲۵) درشمارآورد.

عباسی (تنگه) راکه بیست پیسه ارزش داشت تاوقت رواج (۲۵) پولی جدید که هنوز ضرب نشده بود برحال گذاشت وهدایت داده شده که سه عدد عباسی [تنگه] وشش پیسه معادل یک افغانی حساب شود[1] و در ترویج (۲۵) پولی دومنظوربود که اولاً در داد و ستد مردم بندش پیش نیاید ودیگراینکه

---

[1] در نظر بود که درسال ۱۳۰۸ ش تنگه جمع شده ذوب گردد وبجای آن (۲۵) پولی ربع یک افغانی ازمس وبرونز در کابل ضرب گردد. بچه سقو درسال مذکوربنام خود تنگه ضرب نمود و اولین سکه سقوی همان تنگه است و بعد ازان قران و در ایام اخیر سنبله ۱۳۰۸ ش به ضرب سکهٔ روپیه موفق گردید.

درسال ۱۳۰۹ ش تنگه های عهد امانیه وسقوی ذوب وبجای آن (۲۵) پولی بنام محمدنادرشاه ضرب گردید. و این مطابق همان سنجش عهد امانیه که این وقت عملی گردید (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

چون نقره آنقدروفرت ندارد وباید ربع افغانی ازمس وبرونز ویا المونیم ضرب شود و چون مقدار(۵۰) پولی (۲۵) پولی کم است فقد نام پادشاه ونقش عدد پول کفایت میکند.

در روی سکهٔ طلاوافغانی و نیم افغانی عبارت [الغازی امیرامان الله پادشاه افغانستان] بخط طغرا مروج شد و در سکه های کاغذی یعنی نوت های طبع کابل نیز عین صورت افغانی یعنی پشت و روی سکهٔ افغانی ترسیم وتحریر میگردید. و بطوریکه درعهد امپراتوری درانی نقود کمتر از روپیه بنام فلوس وشاهی درمس سکه می گردید وپنج فلوس معادل یک شاهی و(۱۲) فلوس مساوی یک روپیه مروج بوداعلیحضرت امان الله شاه غازی نیز مسکوکات عباسی (تنگه) وسه شاهیگی و پیسه را که از بدو آن عصرسلطنت درکابل ضرب شده بود به برونز ومس مروج فرمود. چنانچه در وقت قلت فلزات ، میل های توپ های قدیم راکه درشهرکابل موجود بود توسط نفری ماشینخانه عمومی کابل پارچه پارچه ذوب نموده. سه شاهیگی ضرب گردیدوتاوقتی که سه شاهیگی جعلی مسی از علاقه لوارگ سرحد بدست آمد ولغوگردید، این عمل رواج داشت، تنگه بجای خودماند. در سال ۱۲۹۸ شمسی یک سیر گندم یک روپیه قرارداده شده وبقرار نرخنامهٔ ماه اسد سال ۱۲۹۹ شمسی(جولائی- اگست ۱۹۲۰م)گوشت گوسفندی فی رپیه یکنیم چارک تعیین شده بود. دروقتی که رپیه وقران کابلی چون چپاولگران نفوذ طلاونقره را ذخیره می کردند این وقت دولت مستقل امانیه بفکرآن شد که طبع ونشرنوت یعنی سکه های کاغذی را مدنظربگیرد وچنانکه مفصل معلومات را به رپیه قران افغانی مبدل شد(۱). یک صورت حساب صحیح واساسی در معاملات حکومت ومردم بعمل آمد.

همدرین مورد تحت عنوان طبع نوت درافغانستان درسلسلهٔ صفحات این تاریخ وهم تاریخ سفرهای امان الله شاه وهم تاریخ مطابع ومطبوعات افغانستان نوشته ام.

وبرای امتیاز واعتبارواهمیت این مرام ومقصد بزرگ اتاق اقامتگاه امیرحبیب الله خان را که دارای سالون وسیع واتاق های مجاور ودهلیز وجای خیلی مستحکم وتحت نظر مقام پادشاهی ودرجوارسمت شمال غرب ارگ موقعیت داشت برای دائر شدن مطبعهٔ نوت وصکوک تعیین فرمود. ونتایج این اقدامات

---

(1) نویسندهٔ این کتاب از چشم دید خود بیاد دارم که در سالهای ۱۳۰۵ و۱۳۰۶ شمسی دربدل یک افغانی یک چارک گوشت گوسفند درایام تابستان بدست می آمد و یک سیر برنج باریک سه افغانی و یک سیرروغن زرد شانزده افغانی ویک سرآرد گندم یک افغانی وپنجاه پول - یک سیر قند هشت افغانی یک جریب زمین اعلی زراعتی درچهاردهی کابل هشت صدافغانی خرید و فروش میشد و این یادداشت بطریق مثال درج گردید تافهمیده شود که یک افغانی چقدر ارزش داشت. ومردم شکایت نموده می گفتند این قیمتی اجناس دلیل و فرت رپیه است که اعلیحضرت برای معمارونجار روز پنج افغانی و برای مزدور روز یک افغانی تعیین کرده وهزاران نفررا درکارهای تعمیرات دارالامان وپغمان وجاده ها وپل ها درهرروز تنخواه می دهد. اصطلاح رپیه کابلی و افغانی تاسالهای ۱۳۰۹- ۱۳۱۰ -۱۳۱۱- ۱۳۱۲ ش درزبان مردم جاری بود بعداز ان لغو گردید که تفصیلات آن مربوط به تاریخ بعد ازدوره امانیه است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

نافعه عهد امانیه درصفحات این تاریخ از نظر می گذرد. و خلص آنکه : درج کلمۀ (افغانی) درمسکوکات بلند بردن شهرت وعظمت سیاسی افغان وافغانستان مدنظر بود که ازخوشه گندم «تاج استقلال» الهام می گرفت وقول احمدشاه بزرگ بروی تاثیر داشته که گفته است :

"قومیت افغان هارا بسازم یعنی ملیت ایشان را تشکیل بدهم ودرتمام ممالک خیالات افغانها را رواج بدهم، وازاثراتفاق آنان اساسی راقایم نمایم که بابزرگان قبائل همواره نزدیک ودرجمیع خیالات باایشان رفیق وهمراه باشیم".

بزرگان افغان که خواهان تأئید وتحکیم ملیت افغانی بودند، کلمه قوم را بمعنی ومفهوم ملت استعمال کرده اند. امان الله شاه بهمین منظوریکی هم اولترترویج سکه های دولت را دارای کلمه افغانی بهترین وسیله نشروتعمیم این مفکوره عالی ملی دانست و چنانکه درسال ۱۳۰٦ ش در سفر اروپا گفت : "من میخواهم به اروپا نشان بدهم که افغانستان درنقشه دنیاجای مخصوص دارد".

هتلرمیگفت: من خودرا طوری حس می کنم که گویا ازنسل افغان باشم.

آیزنهاور وقتی بکابل آمد گفت: "باید مراتب احترام بی پایان خود رابمردم افغانستان نسبت به اهلیت شجاعت وزحمت کشی آنها که در تاریخ به اثبات رسیده ودر تمام جهان شهرت دارد، اظهار نمایم، این صفات بیش از هر چیز دیگراستقلال ملت افغانستان راتضمین میکند".

واین بود برکت کلمه افغان و عزت و عظمت افغان درجهان سیاست وسلطنت وچنانکه لنورمان فرانسوی در شرق ازحقیقت قومیت افغان توصیف کرده است.

بدلیل آنکه سیاسیون، همت بزرگ افغان را اولتر از روی نقوش مسکوکات دولت آن دریافت کرده اند وامان الله شاه مؤید همان اساسات متین است.

مسکوکات طلایی اعلیحضرت امان الله شاه غازی

درسال ۱۲۹۹ هجری شمسی

۱. سکه طلای پنج امانیه گی: معادل (۷۵) رپیۀ کابلی.
۲. سکه طلای دوامانیه گی: معادل (۳۵) رپیۀ کابلی.
۳. سکه طلای یک امانیه گی: معادل (۱۵) رپیۀ کابلی.

مسکوکات فلز جدید ضرب دولت امانیه

درسال ۱۲۹۹ هجری شمسی

۱. یک عباسی: معادل (۲۰) پیسه.

۲. قران: معادل (۳۰) پیسه.
۳. رپیه: معادل (٦۰) پیسه.
۴. دونیم رپیه گی: معادل (۱۵۰) پیسه.
۵. سه شاهیگی: معادل (۱۵) پیسه.
٦. سناری: معادل (۱۰) پیسه.
۷. شاهی: معادل (۵) پیسه.

مسکوکات کاغذی

نوت کاغذی صدرپیه گی، پنجاه رپیه گی، پنج رپیه گی، یک رپیه گی درسال ۱۲۹۹ شمسی درمعرض چلند قرارداده شد.

نظارت تجارت

اعلیحضرت امان الله شاه دربرج حمل سال ۱۲۹۹ ش غلام محمد خان سابق منشی خارجیه [بن غلام رضاء خان وردک] را ناظرتجارت مقرر نمود.

و بتاریخ (۱۵) برج حمل سال مذکور بهمراه سردار اعلی محمود طرزی برای مذاکرات صلحیه در منصوری هندوستان فرستاده شد و روز ده برج اسد سال مذکور بکابل بازگشت مذکور در اوائل محرر وبهمراه میر ابوطالب خان [برادر میر محمد حسین خان مستوفی الممالک] ازکابل به قندهار فرستاده شد. در وقتی که مستوفی مذکور معزول و ابوالحسن پسرش خودکشی نمود، میر ابوطالب سررشته دار قندهار خوفناک گردیده فرار و گرفتار گردیده بکابل آورده شد. غلام محمد خان در فراه نزد سردار محمدیوسف خان[1] حکمران آنجارفت. وحینی که سردارمحمدیوسف خان بکابل آمد.

غلام محمد خان درسلک محرران دفتر سنجش زیردست میرزا محمدحسین کوهستانی مقرر گردید و از آنجا بفرمان سردار حبیب الله خان که یک تن نویسنده برای خزانه همرکاب سفرجلال آباد خواست، درسنه ۱۳۱۰ق درجلال آباد باخزانه همرکاب سردار رفت و پس از معاودت بکابل، از تغییر میرزا زکریا خان مامورکار محبوسینی که بحضور سردارحبیب الله خان باریاب میشدند، مقررشد. و بعد

---

[1] پسر امیر دوست محمدخان و بتاریخ دوشنبه (٢٦) صفرسنه ۱۳۳۴ ق (۱۲جدی ۱۲۹۴ش) درقلعهٔ منال واقع درچهاردهی کابل بعمر (۷۳) سالگی وفات یافت.

ازان بفرمان سردارحبیب الله خان از تغییر میرزا محمداسلم خان مکتوب نویس[1] حضور او مقرر گردید و اخیراً از تغییر میرمحمدعلی خان [خواهرزاده میرمحمد قاسم خان] به منصب سردفتری اول دارالانشاء سلطنت و لقب منشی امور خارجیه امتیاز یافت. و میرزا غلام حیدرخان برادر کهترش باهتمام پسته خانۀ افغانی در پشاور مقرر گردید وهردو برادر از امیرحبیب الله خان لطف وشفقت زیاد دیدند.

غلام محمدخان منشی امورخارجیه بپاس سوابق خدمات وهم تجربه او در امور رسمی و سیاسی از حضوراعلیحضرت امان الله شاه بعوض سردار عظیم الله خان ناظر تجارت مقرر گردید.

غلام محمد خان درسال ۱۳۰۳ ش فعالیت زیادی نمود و در برج جدی سال ۱۳۰۸ ش درکابل وفات یافت. شیردل خان تاجر پسر همین شخص است.

قبل ازان سردار عظیم الله خان ناظر تجارت و بعد از غلام محمد خان عبدالهادی خان ناظر تجارت مقرر گردید.

تکذیب نشریۀ غلط قونسل انگلیس مقیم مشهد

در برج حمل سال ۱۲۹۹ شمسی [رجب ۱۳۳۸ ق - مارچ ۱۹۲۰ م] قونسل انگلیس مقیم مشهد خبر غلط بر ضد دولت پادشاهی مستقل افغانستان انتشار داده گفت:

"اهالی چنداول کابل که پسر کوچک شیخ الاسلام قاضی القضات را مقتول کرده اند و امیر افغانستان حکم قتل عام مردم شیعه را داده است افواج کابل چنداول را محاصره کرده اند".

نشریۀ غلط مذکور به نظارت امورخارجۀ کابل رسید و بوسیلۀ جریدۀ معتبر «امان افغان» تکذیب نمود. و اهالی کابل نیز بطور عموم اطلاع داشتند که این خبر مطلقاً غلط و یک تهمت صریح در حق مردم ناحیۀ چنداول و امیر افغانستان بوده است. و این شایعۀ غلط مصادف بایامی بود که هیأت نمایندگان افغانی در کوه منصوری هندوستان مصروف مذاکرات صلحیه بودند و از حقوق آزادی اقوام مدافعه و حمایت می نمودند و اقوام متوطنین هند برتانوی از هیأت با صلاحیت افغانی امداد و اعانت می جستند.

---

[1] این شخص پسر مامای میرزا محمدنبی خان دبیر متخلص واصل است. و از سنه ۱۳۰۶ ق مکتوب نویس حضور سردار حبیب الله خان مقرر و این وقت به شعبۀ کارمکتوب نویسی ملکی قیام و اقدام داشت.

تبدیل نام زین العمارت به قصر علیا

سردار نصرالله خان[1] [نائب السلطنه] پس از باز گشت سفر لندن مصمم شد که به سمت غرب باغ ارگ کابل قصر با شکوهی مطابق به مهندسی عصر جدید بسازد، وبعد از تکمیل [زین العمارت] نام گذاشت. زین العمارت که تاریخ تعمیر آن از دلکشا پیشتر است این نشیمن گاه خاص نائب السلطنه از نامی ترین قصور موجودهٔ کابل وتاماه حمل سال ۱۲۹۹ ش در تصرف خانواده او بود.

بتاریخ چهارشنبه (۲۹) برج ثور سال ۱۲۹۹ شمسی [اول رمضان ۱۳۳۸ ق - ۱۹می ۱۹۲۰ م] نصرالله خان در داخل ارگ کابل چشم از جهان پوشید. حکومت امانیه فرمود که حسابات او سنجیده شود. چون مذکور مقروض دولت بود، اعلیحضرت امان الله شاه غازی گفت: این پول ملت است از ورثه اش که صاحبان جایداد و املاک زیاد اند اخذ وتحویل خزانه شود.

زیراکه نقود او را پنهان کرده اند. سردارعزیزالله خان و سردارعبدالروف خان بنام اینکه وجوه نقد ندارند، قصر زین العمارت نشمین گاه پدر خود را در معرض فروش گذاشتند تا وجه قیمت آنرا به خزینه ملت بسپارند. خلیفه شیر احمد خیاط تاجر کابلی که از متمولین وقت بود خریدار شد. این خبر به سمع علیا حضرت والدهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی رسید. آن محترمه باین معنی که هم پول دولت برسد وهم از نگاه حفظ وقار سلطنت مستقل فرمود نباید گذاشت که آن یکی از قصرهای مشهور و پرشکوه شاهی در تصرف شخص تاجر برود و باین مفهوم که یعنی اگر بتصرف خاندان شاهی بماند طبعاً برای همیشه از توانایی دولت و برای استفادهٔ ملت باقی می گذارد، و اگر بتصرف تاجر برود بدین طریق از استفادهٔ دولت و ملت بعید میماند.

ودر این وقت برای استحصال وجه باقیات ذمت ورثه نائب السلطنه و برائت آن خاندان از جلب اهل حساب ناچار شد که خود مطابق تعیین قیمت هیأت تحصیلی و اهل حساب به پول شخصی خود بخرد. چون علیاحضرت وجه نقد نداشت، قصروباغ سابق خود را که واقع نزدیک یک قصر و باغ چرمگر و بنام سراچهٔ علیا و باغ علیا معروف بود بحکومت واگذار شد ودرین صورت هم ورثهٔ نائب السلطنه از مقروضیت نجات یافتند و هم یک قصر عالیشان بدست دولت باقی ماند. قصر زین العمارت از سال ۱۲۹۹ شمسی

---

[1] برادر سکهٔ امیرحبیب الله خان و بتاریخ پنج صفرالمظفرسنه ۱۲۹۲ ق قدم بعرصهٔ وجود گذاشت و بتاریخ چهارشنبه (۱۰) ذیحجهٔ الحرام سنه ۱۳۲۲ق [۱۲۸۳ش - ۱۹۰۴م] از حضور برادر بزرگ خود امیرحبیب الله خان «نائب السلطنه» خطاب یافت و در همان سال بدورهٔ افغانستان فرستاده شد. چون درسنه ۱۳۱۳ قمری بنا بدعوت ملکهٔ ویکتوریا رسماً به لندن سفر کرده بود برای او این فکرپیدا شده بود که حین بازگشت بکابل باید قصری بناء نماید تا اگر مهمانی از خارج بکابل بیاید یک قصری باصول عصری موجود باشد و هم قرارگاه نائب السلطنهٔ افغانستان یک عمارت مجلل ومشخص درنزدیک ارگ وقصرستورنمایان باشد و سابقهٔ این قصرازدلکشا بیشتراست.

بنام قصر علیا منسوب باسم علیا حضرت یاد شد. قصر علیا در سال ۱۳۰۹ ش قصر صدارت عظمی و از برج ثور سال ۱۳۵۷ ش مقر شورای وزیران نام گذاشته شد.

عزیمت ناظر امور خارجیهٔ افغانستان به هندوستان

بقرار شرح و بسط مرتب و مکملی که در این کتاب داده شده است. اعلیحضرت امان الله شاه برحسب پیشنهاد های که از مرور یکسال بحضور آن پادشاه مستقل تقدیم شده بود، مناسب دید که از اوائل سال ۱۲۹۹ش هیأتی را تحت ریاست ناظر امور خارجیه از کابل به هندوستان برای مذاکرات صلحیه بفرستد، واین هیأت افغانی ضمناً در تقویت روحی و فکری مردم آزادی خواه آن سرزمین اعم از مسلمان و هندو که چشم امید بطرف افغانستان مستقل دارند بکوشد.

محمود طرزی ناظر امور خارجیه بتاریخ یکشنبه (۱۵) برج حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۴ رجب ۱۳۳۸ق -۴- اپریل ۱۹۲۰ م] در رأس هیأت موسوم به مذاکرات صلحیه از کابل بسواری موتر از طریق جلال آباد بطرف هندوستان حرکت نمود و خبر رسمی باین عبارت نشر گردید:

"بروز یکشنبه (۱۵) حمل عمل هفت بجهٔ صبح جناب عالیقدر جلالتمآب سردار اعلی محمود بیگ خان ناظر صاحب امور خارجیه به حیثیت رئیس هیأت صلحیه و جناب عالیقدر غلام محمد خان ناظر صاحب تجارت و جناب عبدالهادی خان مامور سرحدات و عالیقدر شجاعت نشان پیرمحمد خان کرنیل و دولت پناه عزتمند نرنجن داس به حیثیت اعضاء با سه چهار نفر کاتب و عمله برای فیصله وتصویب امورات صلحیه بسواری موترگاد از راه جلال آباد و دکه نهضت فرمای سرحد هندوستان شده اند واز قرار شنیدگی در منصوری دیره دون با اراکین و نماینده گان دولت بریطانیا مذاکره خواهند کرد".

ومعرفی بیشتر اشخاص مذکور ازینقرار است:

۱. محمود بیگ خان (محمود طرزی) پسر سردار غلام محمد خان طرزی، رئیس هیأت عقد معاهدهٔ صلح بانماینده گان دولت انگلیس که بنام رئیس وفد اصلاحیه و هیأت مذاکرات صلحیه نیز یاد شده است.
۲. غلام محمد خان ناظر تجارت پسرغلام مرتضی خان وردک.
۳. پیرمحمد خان کرنیل از مردم تره خیل.
۴. عبدالهادی خان پسر عبدالاحد خان داوی قندهاری، مامور سرحدداری.
۵. نرنجن داس برکد ملکی، هندوی کابلی. و این شخص در ماه جوزای سال ۱۲۹۸ش در جملهٔ اعضاء هیأت صلحیه تحت ریاست علی احمد خان ناظر داخله از کابل به راولپندی رفته بود.
۶. غلام صدیق خان پسر سپه سالار غلام حیدر خان چرخی قوم احمدزائی مستشار سفارت دولت پادشاهی افغانستان مقیم دربار هند.

۷. غلام معروف خان سررشته دار محاسبۀ نظارت امورخارجیه.
۸. باز محمد خان پوپلزائی منشی نظارت امور خارجیه.
۹. محمد نعیم خان ساکن ناحیه چنداول کابل، منشی نظارت تجارت.

عبدالوهاب خان پسر اول محمود طرزی در این سفر معیت پدر خود را داشت.

هیأت انگلیسی مقابل هیأت افغانی

در مدت تقریباً چهارماه اقامت هیأت وفد اصلاحیۀ افغانی که بنام هیأت عقد معاهدۀ صلح بادولت انگلیس درمنصوری (میسوری) دیره دون هندوستان ازکابل براه جلال آباد و دکه نهضت فرموده بود، از طرف مقابل اشخاص آتی برای مذاکرات بارئیس واعضاء هیأت، افغانستان تعیین شده بودند:

۱. سرهنری دابس: رئیس هیأت، فارن سکرترهند برتانوی.
۲. صاحبزاده عبدالقیوم خان: عضویت هیأت هند برتانوی.
۳. مرتضی خان: ترجمان سفارت بریتانیا.
۴. مستر پیرس: عضوهیأت هند برتانوی.
۵. مستر ریچسن مهماندار هیأت افغانی: عضو هیأت هند برتانوی.

تعمیر نظارت حربیه درساحۀ قومی باغ کابل

در سنه ۱۲۹۹ قمری [۱۲٦۰ – ۱۸۸۱م] ارگ کابل در ساحۀ باغ پهلوان محمدنور تأسیس گردید و اکثر عمارات آن مرور پنج سال اکمال گردید. ساحۀ زراعتی سمت شرق ارگ برای احداث جاده ها و قرارگاه عسکری وسلامخانه ونقاره خانه و اردو بازار تحت نقشه گرفته شد و در جوار شرقی آن باغ عمومی بنام قومی باغ طرح گردید. سردار حبیب الله خان که سرپرست عمومی عمارات بود، از رجال قومی برای تکمیل قومی باغ که تفرجگاه اقوام است کمک و معاونت خواست، وچون به منظورانعقاد محافل عروسی ها وجشن ها ودعوت های قومی بنایافته بود، وجه مصارف آنراسرداران اقوام اعانه دادند.

دربرج حوت سال ۱۲۹۷ ش محل سخن رانی ها واولین معاینات عسکری قرار گرفت و میدان نظامی نام گذاشته شد. در برج حمل سال ۱۲۹۸ ش نظارت خانه هاتشکیل گردید، اعلیحضرت امان الله شاه ساحۀ قومی باغ سابق را که میدان نظامی می نامید برای طرح عمارت نظارت حربیه تخصیص داد.

و فرمود که اطراف عمارت نظارت حربیه قرارگاه های عسکری تعمیر گردد و چنانکه همان عمارات عهد امانیه تاالآن [برج ثورسال ۱۳٦۵ش] بصورت عموم موجود اند.

و فرمود تاوقتی که برای دیگر نظارت خانه ها جاهای مناسب تعمیر گردد، از قصرها وعمارات سابقه کار گرفته شود. حرمسرای وکوتی باغچۀ داخل ارگ رابرای نظارت خانه ها که دراول بلفظ اداره یاد

میشد، تخلیه فرمود و قصر ستور را محل دفتری کاریومی خود وهم مقام ادارهٔ نظارت امور خارجیه تعیین فرمود. و برای نظارت جلیلهٔ حربیه که جای بسیاروسیع وعمارت بزرگ را در کار دارد. همان محل قومی باغ پسندشد. وچون قبلاً تفریح گاه اهالی شهر بود، برای تفریح اهالی شهرباغ عمومی کابل راتحت نقشه گرفت تاآنکه درسال ۱۳۰۲ش افتتاح گردید. قرارگاه های عسکری بصورت دو منزله وآهن پوش از سبک وسلیقهٔ معماری دورهٔ امانیه نمایندگی می کند. وآن عمارت بنایافتهٔ سال ۱۲۹۸ شمسی برای موزیم عسکری مناسبت دارد. در سال ۱۲۹۸ ش و۱۲۹۹ ش چون تسطیح اولین میدان هوایی آغازشد واینکه هنوز طیارات وارد نشده بود آن ساحه رانیز تا دیر وقتی میدان نظامی یاد می کردند. ساحهٔ قومی باغ درسنه ۱۱۶۹ ق یک جزئی از اردو باغ کابل بود که شرح آن درتاریخ احمدشاهی طبع سال ۱۳۵۹ شمسی مندرج است . میدان مسجد عیدگاه و جاده استقلال هم درقدیم ازاجزاء همان اردو باغ وحصهٔ مسجد جامع عیدگاه قبل ازین عمارت موجوده بنام میدان عیدگاه شناخته میشد. مراسم جلوس با استقلال ومعاینات عسکری امان الله شاه درهمان ساحات قومی باغ وارد وباغ قدیم اجراء یافته و بهمین اعتبار سنگ تهداب نظارت حربیه را درسمت شمال شرق آن گذاشت ومیدان های طرف جنوب آن یعنی آنطرف دریا برای کمند نقلیه وکراچی خانه وفیل خانهٔ نظارت تقلیات تخصیص داده شد.

تعمیر منار استقلال درساحهٔ قومی باغ

ساحهٔ قومی باغ کابل که اولین میدان نظامی روز های اول جلوس با استقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی وبساعت ده قبل از ظهر روز جمعه ۹ حوت سال ۱۲۹۷ ش تاج استقلال را در محضر عموم عساکر دارالسلطنه و اهل دربار از دست ملت پذیرفت، در ایامی که معاهدهٔ استقلال کامل افغانستان بامضاء رسید. اعضاء دولت و شورای ملت رای دادند که در همین ساحهٔ مقابل دروازهٔ حربی ارگ و در نفس جادهٔ متصل قومی باغ منار یادگار برگذار شود. اعلیحضرت معظم غازی منظور فرمودو این منار بارتفاع هشت متر از خشت پخته و گچ سفید به شکل مخروطی و بقرار مهندسی و معماری استادان قندهاری صفهٔ سنگی بلند بنا یافت و چون یادگار عسکری است در چهار گوشهٔ اطراف صفهٔ آن چهار میل توپ بالای عراده برای ثبوت عظمت و شکوه استقلال افغانستان گذاشته شد. در لوح سنگ مرمر این عبارت خوانده میشود "بیادگار ورود و کامیابی یگانه مجاهد وطن پرست ملت خواه جناب محمد نادرخان سپه سالار که عموم ملت افغانستان حقوق آزادی خود را بقوهٔ شمشیر این مرد دلیر از انگلیس درسال ۱۲۹۸ شمسی حاصل نمودند بنا نهاده شد". در روز های اول برج عقرب سال ۱۳۰۸ شمسی این لوح مرمر مجدداً طی مراسمی در محل خودش نصب و گفته شد که سقوی ها در ایام اخیر حکمرانی خود از جا برکنده درداخل ارگ برده در یک گوشه گذاشته بودند، و بعد فرار آنها بدست آمده و واپس در محل

خودش نصب گردید. مردم فکر میکردند که باعث چه بود ست، اگر سقویان به آبدهٔ استقلال مخالف میبودند میتوانستند این لوح را محو کنند و درحالیکه بیادگار های تاریخی عهد امانیه در هیچ جا ضرر نرسانیده حفظ کردند. و حدس زده میشد که این عبارت مطابق به سیاست وقت تجدید شده است. و اینکه عبارت مذکور در جراید عهد امانیه مندرج نگردیده نمی توان توضیح نمود. عبدالعزیز خان بارکزائی گفت: در وقتی که یاور حضور بودم گفتم که: اسم مبارک اعلیحضرت امان الله شاه غازی در لوح این منار باید نقش شود. اعلیحضرت منظور نفرمود. تا آنکه ملت افغانستان مناسب دید یک یادگار بزرگ باسم اعلیحضرت غازی در زادگاه خودش حصهٔ اول پغمان نزدیک ده زرگر بنا نماید و مشخص باسم سامی آن سر قهرمان ملی باشد. تاریخ تعمیر منار استقلال سال ۱۲۹۹ شمسی است.

احداث بند در علاقهٔ بت خاک

اعلیحضرت امان الله شاه دراول برج ثور سال ۱۲۹۹ شمسی برای آبیاری ده هزار جریب زمین صحرای بتخاک کابل در تحت نظارت محمود خان یاور حضور و بریاست علی جان خان و به مهندسی و معماری استاد ولی محمد خان و استاد محمد یعقوب خان معمار باشی قندهاری بند احداث فرمود و اتمام کار آن تا مدت چهار سال مدنظر گرفته شد.

وصول سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان درتهران

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در برج میزان سال ۱۲۹۸ ش سردار عبدالعزیز خان را سفیرمختار دولت پادشاهی افغانستان بدربار تهران مقرر فرمود. موصوف بهمراه عبدالحسین خان پسر خود بتاریخ ۱۷ برج عقرب سال ۱۲۹۸ش از کابل حرکت کرد و مدتی در هرات از لحاظی که فوج هند برتانوی در تبریز و هزاره ها بلشویک در استارا و اردبیل از شهر های ایران موجود بودند، توقف نمود و چند روزی هم در سرحد ایران مهمان شجاع الملک رئیس ایل هزاره و درانجا انتظار ورود مهماندار خود را که باید از مشهد برسد بسر میبرد، و هشت روز در مشهد از وی رسم استقبال بعمل آمد و بتاریخ سه شنبه ۷ثور سال ۱۲۹۹ ش [۸ شعبان ۱۳۳۸ ق - ۲۷ اپریل ۱۹۲۰ م] وارد تهران پایتخت کشور ایران گردید. بساعت ۲ بعداز ظهر باتفاق وحید السلطان مهماندار رسمی و عبدالحسین خان[1] بسواری گادی چهار عراده یی مخصوص تشریفات سلطنتی و عدهٔ سواران نظام بدربار مواصلت کرد، و از طرف ادارهٔ تشریفات سلطنتی مراسم پذیرایی بعمل آمد، وسپس باتفاق منصور الملک کفیل وزارت امور خارجهٔ ایران و جلیل الملک رئیس تشریفات بحضور ولیعهد ایران رسید و اعتماد نامهٔ خود را که مزین بامضاء

---

[1] پسر عبدالعزیز خان سفیر افغانی که سمت معاونیت سفارت مختاری افغانی را در تهران داشت و این شخص پدر عبدالحی خان عزیز است.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه استقلال بخشای افغانستان بود، تقدیم و اظهار نمود که:

"افتخار دارم اولین نماینده یی هستم که از طرف دولت متبوعهٔ خود که یک مملکت اسلامی است بدربار دولت علیه شرفیابی حاصل مینمایم که روابط حسنه را بین دو مملکت اسلامی برقرار و احساسات صمیمانه را هم تقدیم میدارم". از طرف ولیعهد ایران نیز بیاناتی راجع به ایجاد روابط حسنه بین دولتین افغان وایران ایراد گردید. پس ازآنکه سردار عبدالعزیز خان سفیر مختاردولت افغانستان وارد تهران وبدربارمعرفی شد.

از طرف ریاست الوزراء ایران گفته شد که مقاصد خود را بنویسید: سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان مقاصد ذیل را درداخل شش مواد نوشته سپرد:

۱. شروع به روابط پوستی.
۲. روابط تجارتی.
۳. قبول سفیر رسمی افغانستان بدربار تهران.
۴. قبول یکنفر قونسل افغانی درمشهد.
۵. اعزام یکنفر سفیر ایران بدربار کابل.
٦. مذاکره دراتحاد دولتین ایران وافغانستان.

از طرف مقام ریاست الوزراء ایران جواباً اطلاع داده شد که وزارت امور خارجیهٔ ایران بقرار دستور نخست وزیر درین موضوع مذاکراتی بعمل آورند.

"تصدیق حضورمبارک اعلیحضرت پدر تاجدار ملت نجیب وپادشاه غازی عدالت گستر صنایع پرور خودها شویم، ما اهالی کارخانه جات نظام ظفر احتشام که خود را دیناً انسا نیتاً برای آمادگی اسباب جهاد که درحقیقت فرض دین اقدس و برای محافظهٔ حقوق ملت ووطن مقدس خودمان میباشد. مکلف و موظف خدمت میدانیم. وخدمات خود را با وجود یکه درجملهٔ خدمت غازیان اسلام میدانیم. برای آینده خود ها نیز باقیات صالحات اعمال زمان حیات خود میدانیم که اگریک توپ ویایک تفنگ ویایک کارتوس ویا دیگراسباب وآلات حرب وضرب ازدست مایان برآید، در هر زمان و هر موقع که بخدمت دین و دولت اسلام صرف شود بحکم حدیث منیف مخبر صادق صلواة الله وسلامه علیه که بیک دانه تبرکه به سبب جهاد ساخته شود سه نفر داخل جنت میشود، یکی شخصی که بسازد - دوم شخصی که بدست مجاهدین اسلام برساند - سوم شخصی که برای محافظهٔ حقوق اسلام بروی اعدای دین بیندازد - خود را محسوب میشماریم.

باوجود این موهبت عظیمی که از طرف حضرت الهی جل جلاله برای ما خدمتگاران ملت مقرراست، ازطرف دولت قوی صولت خود بهرگونه نوازش ها ومرحمت های عالی العال ممتاز وسرافراز باشیم که در حقیقت مثال [هم خدا و هم خرما] که در فارسی گفته شده خاص برای مایان است. زیاده این تشریف

آوری ذات خجسته صفات اعلیحضرت پادشاهی که برای ملاحظهٔ خدمات نالایق وکارهای ناقص مایان درکارخانهٔ مبارکهٔ دولتی تشریف آوردند، درقالب های افسردهٔ کارخانه جات روح تازه دمیده.

اعلیحضرتا! ولی نعمت بی منتا! کارخانه وکارگر که ذره ذره زبان شوند از شکریهٔ کدام احسان شما بیرون شده میتوانند. وجود مبارک مسعود شما بود، که زحمت های چهل ساله ملت را بجای لازمهٔ آن صرف نموده برای ما ملت نجیب شرافت استقلال را حاصل نمودید، وحاصلات کارخانه های دولتی را بدوست ودشمن نشان دادید[1]. لهذا بدون عجزازمدایح وثنا های شما همه ملت نجیب عموماً و ما اهل صنایع خصوصاً چه عرض کرده می توانیم، خداوند کریما پادشاه ما ملت غیوررا که دراین سالهای دراز دشمنان ما درهمه عالم بزیر حمایهٔ خود نشان داده بودند و بزیر خاک مذلت مانده بودیم، بفضل ومهربانی خود بدست باغبان فیض رسان مربی علم وعرفان مرحمت نمودی باندک زمان اظهار قدرت خود را نموده اسم ما را بدولت های مستقلهٔ آزاد عالم داخل گردانیدی بواسطهٔ باغبان ومربی ما روز بروز درترقی وتعالی برسان تا با ظهارقدرت تو شفقت ورحمت وغیرت وهمت اولی الامرما وصداقت واتحاد ویگانگی ملت از قبضه نمودن افغانان گرفته شد. ما یوماً فیوماً درهمه ربع مسکون ظاهروهویدا شود. و فواید ترقی وتعالی راجع بحال خود ما ملت نجیب گردد آمین یارب العالمین بحرمت حضرت خاتم النبیین وآله واصحابه و عترته اجمعین".

یعنی تجلیل روز کارگر که بتاریخ (۱۱) برج ثور مطابق اول ماه می معمول است. درافغانستان معاصر در حقیقت ازهمین خاطرهٔ تشریف آوری امان الله شاه غازی درماشینخانهٔ عمومی واقع لب دریای کابل آغازگردید وکارگران سابقهٔ چهل ساله خدمت فنی وتخنیکی خود شان را درهمین مراسم یاد آور شدند.

در مدح اعلیحضرت شاهنشاه

تحت عنوان فوق در بهارسال ۱۲۹۹ شمسی [رمضان ۱۳۳۸ ق] میراحمد علی متخلص بتلا پسر نوجوان میرعلی جان خطیب مقالت و قصیدهٔ بهاریه در مدح اعلیحضرت امان الله شاه انشاء وانشاد نمود. چون از نگاه ادب وتاریخ خیلی با ارزش است قصیدهٔ اورا درج می کنم:

باز از فضل خداوند حکیم مستعان   رونق دیگر بملک آمد زعز و امتنان
اول ازتاثیرابرآذری این سال نو   سنگ تاسیس معیشت ماند برخلق جهان

---

[1] مفهوم این عبارت آنکه: محصول و نتیجهٔ کار اهل فن ماشینخانهٔ عمومی کابل که از سنه ۱۲۹۷ ق بنام آهنگرخانه و بعداً ماشینخانه خدمت کرده بودند، در ایام جهاد استقلال صرف گردید و اعلیحضرت امان الله شاه این توانایی فنی کابل را درمیدان محاربه بدنیا نشان داد و سبب افتخار کارگران افغانی گردید (عزیزالدین وکیلی پوپلزایی).

دوم ازسعی شه غازی امیربی عدیل / رفع فرض عین شد ازگردن ما مؤمنان
شکرالله ازهمه اسباب وجاه ونام نیک / هم رعیت هم سپه هم پا دشه دارد نشان
گرچه ملک آنست وفوج و رعیت هست آن / کزبسی وقت است درکابل چنین گردن کشان
راستی را کس نپوشد هیچ گاه وخاصه من / این همه هیچست پیش عزم این شاه شهان
راستی آنست کزمردانگی های چنین / اهل ملک واهل ملت پیروبرنا جمله تان
ازدل وازجان غلام وبندهٔ احسان شوند / مال وآل خویش راسازند وقفت رایگان
درکدامین وقت آمد چونتوشاه دین شعار / باهزاران عدل ورأفت برسراسلامیان
این ز جهد توشده افغانستان اندردول / همسروهمچشم با فخر وشرف همداستان
ای ترا ازلطف یزدان دین ودنیابی خلل / وی ترا از فضل سبحان ملک و ملت بی زیان
هرچه می آید بروی کاررنگ اعتبار / هرچه می آرد فلک نقش تفاخردرمیان
نیست چیزی مطلبش جز اعتبارت دریقین / نیست چیزی مقصدش جزافتخارت بی گمان
هم ترا ازهمت مردانه و طبع شریف / هم ترا از شوکت شاهانه و وفق زمان
اثر دها و بحر بی زنهار تیغست و تفنگ / معدن وتسنیم گفت است وکف گوهرفشان
آن خرد بی زرجهان را وین جهان سنجد بزر / وان بردازهم جهان را وین کشد دردم جهان
چون توعقد صلح بندی بس کند بهرام کین / چون براق جنگ درپوشی فلک گرددنوان
جزدم تیغت که آب روی مارا حفظ کرد / غیرازدستت که مارا برگرفت ازخاکدان
پهلوانی نامداری چون تو از زابل نخاست / شاه گردون اقتداری چونتونگذشت ازکیان
در نکوکاری فریدون در هنر بهرام گور / عزمی چون افراسیاب وحزمی همچون بابکان
در سخاوت حاتم طی در شجاعت پورزال / درفطانت بوزرو درمعدلت نوشیروان
بسکه زیبائی و دانائی است وقف حضرتت / میکند ورد دعایت را ملک درآسمان
کای خدا از بهر ترویج شریعت کن نگاه / خسرو غازی امیر عصر امان الله خان
وزسراخلاص ووزروی صواب وحکم دین / مبتلا دارد دعای دولتت ورد زبان
تابشوید برلب جوسبزهٔ نوخیز روی / تا بایستد بر خیابان چمن سرو جهان

عمرافـزون رأی مصـئون دشمنت بادانگون
تن به صحت سربفکرت جان صفادل شادمان

ورود طیاره درکابل

طیاره دفعهٔ اول درسال ۱۲۹۹ش وارد کابل شد. چون میدان هوایی کابل واقع دشت بلند آب درحال تسطیح و هنوز برای پرواز طیارات مساعد نگردیده بود، اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود که چهار

عدد طیاره که بدنه های آن بسته کاری نشده است، از راه مشرقی به کراچی و موترحمل شده تا کابل برسد و عملیات بسته کاری آن بعد از تسطیح میدان، توسط متخصصین خارجی در کابل صورت بگیرد. و این چهارعدد طیارات اولین افغانستان ساخت انگلستان و بعد ورود هیأ ت صلحیه تحت ریاست محمود طرزی ناظر امورخارجیه در میسوری، برحسب پیشنهاد حکومت انگلیسی هند بطور تحفه تقدیم شد، واما حکومت افغانستان بمهفوم تاوان جنگ واینکه قوا، هوائی انگلیسی در ماه ثورسال ۱۲۹۸ ش درجلال آباد وکابل خسارات رسانده بود، پذیرفت تا این یاد گار حصول استقلال کامل افغانستان، یادگار عالم هوابازی باقی بماند.

میدان هوابازی کابل که بنام میدان نظامی یاد میشد در سال ۱۳۰۲ ش تکمیل گردید. و بقیهٔ مطالب ضمن گزارش های سالیان ۱۳۰۳ ش تا ۱۳۰۷ ش دراین کتاب نوشته شده می آید.

مدیر تفتیش نظارت معارف

علی محمد خان [ولد آدینه محمد خان بدخشی] فارغ التحصیل مکتب حبیبیه که در سال ۱۲۹۸ شمسی معلم مکتب مقرر شده بود. در سال ۱۲۹۹ ش مدیر تفتش نظارت معارف مقرر گردید[1] و بقیهٔ سوانح او در ضمن صفحات این تاریخ بالتدریج می آید. خواهر علی محمد خان یکی از زنان سریتی امیر حبیب الله خان وشریفة الحرام لقب داشت.

و درسال ۱۳۰۷ش بعقد ازدواج عبدالقدیر داودزائی که از افراد دورهٔ سقوی بود گرفته شد و بدانواسطه علی محمدخان ومیرزامحمد خان از تکالیف اشرار نجات یافتند.

آخرین رتبه علی محمد خان وزارت دربارسلطنتی بود که شام دوشنبه (۲۵) سرطان سال ۱۳۵۲ش [۱٦ جولائی ۱۹۷۳ م] خاتمه یافت.

علی محمد خان در عهد امیر حبیب الله خان زیردست محمدولی خان بن ابو الفیض خان و در صحنهٔ تمیثل آنوقت بحیث ممثل هنرمند نیز خدمت می نمود و در نواختن طنبور نیز مهارتی داشت. مذکور قبل از انقلاب ثور درکابل وفات یافت.

دفع منازعات قومی و محلی بین مردم کوه بند ریزه کوهستان و نجراو

دربهاروتابستان سال ۱۲۹۹ش چون محمدامان خان حاکم درجه اول کوهستان وپنجشیر در ولایت قطغن مصروف امور مهاجرین هندی بود، مردم کوه بندریزه کوهستان ونجراو بین خود به منازعات

---

[1] درسال ۱۳۰۰ ش رئیس تدریسات وزارت معارف و در سال ۱۳۰۲ش وزیر مختار افغانستان درلندن و درسال ۱۳۰۳ ش معین وزارت معارف ودرسال ۱۳۰٦ ش وزیر مختار افغانی در روما و دربرج سنبله سال ۱۳۰۷ ش وزیر تجارت مقرر گردید.

قومی و محلی آغاز کردند. سردار محمدنادرخان سپه سالار ناظر حربیه میخواست که از کابل بدفع وسرکوبی اهالی مذکور عساکر بفرستد. ودرهمین وقت محمد امان خان حاکم مهاجرین که حاکم کوهستان و پنجشیر بود، از خان آباد بکابل رسید. و در این حال که سپاه اعزامی هنوز از ده کیپک (حصهٔ اول خیرخانه) پیشتر حرکت نکرده بود بحضور اعلیحضرت امان شاه غازی رسیده گفت که: اعزام سپاه بدانطرف ضرورت ندارد وخود حاضرم که تیره گی اوضاع را بعاملیت خود دفع نمایم. وازین اقدام نیک به سپه سالار خبر داده شد. و برطبق این تعهد سپه سالار بحضوراعلیحضرت عرض کرد که حکومت علاقهٔ نجراو نیز تحت ادارهٔ محمد امان خان قرارداده شود، این پیشنهاد منظور گردید وحکومت نجراو نیز به حکم مذکور تفویض گردید وعساکراز ده کیپک واپس خواسته شد. محمد امان خان حاکم دراین وقت مانند مردم ریزه کوهستان، ازمردم نجراو نیز پسران شان را به مکتب شامل وآن منازعات قومی و محلی آنهارا که منجر به خونریزی شده بود به صلح وآشتی واتحاد واتفاق مبدل ساخت . و گفت: بااستقلال امانیه یک دولت قانونی ومشورتی است و نظامات تحت ترتیب وعنقرب نشرونافذ میشود وبعد ازین درافغانستان قانون حکومت می کند ومفکوره های عالی اعلیحضرت معظم غازی همین است. ووقتی که پسران شما تعلیم یافته شدند خود حقوق دینی وملی خود را میدانند وهیچکس درحق اوشان ظلم وزبردستی نمی تواند. شما دوستدار مکاتب و معارف باشید و ما خدمتگاران علم و معار ف هستیم. ویک عده اشخاص بارسوخ آنجا را بنام های:

عبدالسلام خان، خواجه عطامحمدخان، عبدالواهاب خان دهبالی، ولی محمد خان جمال آغه یی، عطاء محمد خان جلدک وغیره کسان نامدارآنجا راخواسته ازمشاورین امور اولسی تعیین وبه حفظ اتحاد واتفاق اقوام توصیه فرمود. زیراکه محرکین منازعات ومخالفت هاهمین اشخاص بودند. از این فعالیت محمد امان خان حاکم که اصول قانونی و هم اولسی را در پیش گرفته باطفای شورش تمام کرد. بیشتر از پیشتر مورد لطف ونوازش اعلیحضرت امان الله شاه قرار گرفت و یک حاکم باکفایت شاخته شد، و یکی از جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۹ ش همین گزارش کوه بند ریزه کوهستان ونجراو است. که دست حرکت مخالفین درآنجا دخیل واز طریق نفاق اهالی شورشی را روی کارآورده بود.

ادارهٔ نفوس شماری

اعلیحضرت امان شاه غازی درسال ۱۲۹۸ ش ادارهٔ نفوس شماری منظور فرمود و از آغاز سنه ۱۲۹۹ش نفوس شماری واخذ وتوزیع تذکرهٔ نفوس آغاز گردید، وآمرآن سرکردهٔ نفوس شماری شناخته شد، و برای اینکه خانوادهٔ نائب السلطنه نسبت حبس وفوت پدر ایشان ازدولت امانیه مایوس نباشند، سردار عزیز الله خان پسرکلان نائب السلطنه را که در عهد امیر حبیب الله خان سرکردهٔ سنجش مقرر بود سرکردهٔ ادارهٔ نفوس شماری مقرر نمود. وبرای اینکه مردم تشویق شوند اول خود اعلیحضرت نام خود را

شامل احصائیهٔ نفوس و تذکرهٔ نفوس اخذ نمود.

وباین عبارت نوشت که : امان الله ولد حبیب الله ساکن ده افغانان شهر کابل عمر (۲۸) ساله. امان الله شاه در تمام سخن رانی ها درخصوص نفوس شماری و فوائد آن بسیار تبلیغات نمود و برای معرفی افغان و افغانیت واستقلال کامل افغانستان یکی هم اخذ تذکره رامیدانست ومیفرمود که هر فرد افغان در خارج باید بوسیلهٔ پاسپورت دولت خود معرفی شود وبدون اخذ تذکره ناممکن است.

دختری سردار عزیزالله خان درسال ۱۳۰۰ ش بعقد ازدواج هاشم شایق افندی [ولد محمد یعقوب بخارائی دراین وقتی که به تابعیت دولت افغانستان شامل گردید]، گرفته شد. قانون پاسپورت توسط محفل وضع قوانین درسال ۱۲۹۸ شمسی تحت ترتیب گرفته شد ودرسال ۱۲۹۹ شمسی شامل (۱۷) ماده از ترتیب وغور وملاحظه وطبع فراغت یافت و در برج حمل سال ۱۳۰۱ش [اوائل اپریل ۱۹۲۲م] به مهر امان الله شاه نافذ شد. ومی فرمود تذکرهٔ نفوس وپاسپورت وترویج کلمهٔ افغانی درسکه های طلا ونقرهٔ دولت افغانستان برای شناسایی افغان وافغانستان ازهمه چیز ضرورتر است.

اعزام عبدالعزیز خان یاور حضوراز کابل به قندهار

در صفحات قبل نوشته شد که دربهار سال ۱۲۹۹ ش عبدالعزیز خان یاور ملکی و نظامی حضور شاهانه بامر اعلیحضرت امان الله شاه غازی در رأس هیأتی از کابل به قندهار اعزام گردید.

ودر خبر رسمی گفته شد: عبدالعزیز خان یاور حضور والا بخطهٔ قندهار از دونگاه عزیمت کرده است. اولاً به نوازش اشخاص که درحین جهاد استقلال مجاهدت کرده و خدمت دین ملت را بکمال صداقت ومردانگی بجاآورده وکالتاً از طرف اعلیحضرت امان الله شاه غازی بپردازد. یعنی بقرار نظریه وتصدیق سردار عبدالقدوس خان صدراعظم هر شخص را باندازهٔ لیاقت خدمتش به ترفیع مناصب واعطای نشان بین الامثال والاقران سرافراز وممتاز گرداند.

باآنکه بقرار وعده های حقیقی که حضرت مخبر صادق (ص) ارشاد میفرماید که: اجر خود ها را از حضرت مجیر حقیقی بکلی حاصل داشته اند و این محض یک سرافرازی دنیا است که غیرت وشهامت برایشان دربرابر همگنان حاصل کرده تاذائقهٔ شهدمردانگی را دردنیا هم چشیده باشند.

مطلب ثانی اینکه: ضمناً مأمور اجرای آن بودند که: افکار اعلی ذات شاهانه تقاضافرمود: چهار هزار نفر از فرزندان معنوی ذات شاهانه که سکناپذیرخطهٔ قندهاراند وصفت مردانگی به شان شان بی مبالغه ختم است، بحضور مقدس پدرمعنوی خودها حضور داشته به کسب تعلیم عسکری که بهرهر فرد مسلمان فرض عین است بپردازند. عبدالعزیز خان یاورحضور اکابر و معززین قندهار را جمع نموده بابلاغ کیفیت ماموریت خود پرداخت و از مراحم پدرانهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرزندان معنوی

شان را مستفید ساخت. جمیع خوانین طایفهٔ[1] درانی متفق اللفظ گفتند که: از عنایات پادشاه غیور غازی خودمان افتخار کرده بعد از ادای شکران ابراز میداریم، تا اکنون خدمتی که خود را لائق منصب و سزاوار اعطای نشان ذیشان بدانیم از قوه بفعل نیاورده ایم – قبول نشان و منصب قبل از صدور خدمت البته باعث شرف افزائی ما نبوده، بر خجلت مان خواهد افزود. لهذا اولاً تعمیل امر پدر مرحمت پرور غازی خود مان را مینمائیم بعد از اجراء خدمت آنچه مرحمت شود، قبول آنرا باعث افتخار خود مان میدانیم. همانا پنج هزار نفر از پسران خوانین واعزه بجهت تعمیل امر مقام پادشاهی حاضر گردیده عازم حضور شدند. چنانچه به دفعهٔ اول دو صد نفر و به دفعهٔ ثانی سه صد نفر رهگرای کابل شده شرفیاب حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی گردیدند، برای نفری دستهٔ اول که در اجراء امر اقدس از دیگران سبقت جسته بودند. فی نفر ده عدد طلا و برای جماعهٔ دوم پنج عدد طلا از حضور شاهانه اکرام شد. مابقی نفری هم علی الاتصال صدصد نفر یکی بعد دیگر بطرف کابل روان شدند.

عبدالعزیز خان الکوزائی که از اشخاص اعزه و صاحب ثروت قندهار بود، جمعه خان پسر هشت ساله خود را که جز او پسر دیگر نداشت حاضر آورده خواهش کرد که به سلک عسکری شرف افتخار حاصل کند. اما عبدالعزیز خان یاور حضور موافقت نکرده گفت: من خبر دارم که همین یک پسر داری و عمرت هم بدرجهٔ شیخوخت رسیده گاهی نمی خواهم فرزندت را از تو دور کنم، اگر از اقارب خود یکنفر بدهی بهتر است. عبدالعزیز خان الکوزائی گفت: در دین مبین اسلام سر رشته چنین است که گوسفند پوچ را بقربانی جواز نداده بل عزیز ترین مال خود را قربان می کنند. چون عسکر برای قربانی راه دین مخصوص است من هم فرزند عزیز خود را قربانی راه دین مبین قرار داده ناقبولی آنرا باعث ناامیدی خود میدانم الحق شرط اسلامیت چنین و مسلمان را عقیدت همین لازم. عبدالعزیز خان یاور حضور ناچار بآرزوی آن پیر مرد غیور پرداخت. و چنانکه خواهیم دید از جملهٔ این دسته جوانان قندهاری یک تعداد آنها در سال ۱۳۰۰ش برای تحصیل فن هوا بازی بخارج فرستاده شدند، محمد احسان خان ولد محمد یوسف خان قندهاری و محمدهاشم خان در مالینای مملکت ایتالیا فن هوا بازی آموختند و در ماه حوت سال ۱۳۰۲ ش تحصیلات خود را بپایان رسانیدند. و نیز سائر پیلوتان قندهاری: شاه محمد خان، شاه

---

[1] این تصریح برای تفکیک و تبعیض نیست و چون در آن وقت اکثر مردم به شمولیت پسران خود به مکاتب رسمی و علی الخصوص اعزام به خارج موافقت نمی کردند. امان الله شاه به یاور حضور خود هدایت داد که اولتر از طایفهٔ درانی خواهش کند تا پیش قدم شوند و پسران خود را برای مکتب حربیه بفرستند. تا سائر اقوام پیروی کنند. چه در غیر آن موافقت نمی کنند. و بعد که طایفهٔ درانی در این راه پیش قدم شدند سائر اقوام قندهاری نیز موافقت کردند. و چنانکه گفتند: ما در اول فکر می کردیم که بجز طایفهٔ درانی از دیگر اقوام به مکتب حربیه پذیرفته نمی شوند، و حال که دانستیم این لطف حکومت عام است، ما هم پسران خود را معرفی میداریم. ولی این عدهٔ محدودی بود و اکثر موافقت نکردند و حتی بعض خوانین مزدور بچه های خود را بنام پسران خود بقید فهرست آورده معرفی کرده بودند، و سالیان بعد ندامت می کردند.

جهان خان، غلام رسول خان، شیر محمد خان از همین جمعیت بودند[1] و هم عساکر جوان دورهٔ امانیه که در مکتب فنون حرب کابل و ترکیه و سائر کشورها برای تحصیل فرستاده شده اند یک تعداد آنها از همین دسته جوانان قندهاری اند که در بهار سال ۱۲۹۹ شمسی در تحت نظر عبدالعزیز خان یاور حضور [ولد معاذ الله خان بارکزائی] جلب و احضار یافته اند. اما از خوانین قندهار دو سه نفر به حقیقت پی نبرده مزدور بچه های خود شان را بنام پسر عینی خود معرفی کرده بقید فهرست آورده تصدیق نمودند. سالیان بعد دیدند که همان پسران برتبه های عسکری رسیدند و پسران عینی خود شان بی علم و سخت ندامت میکردند.

ناظر امنیه

محمود خان [ولد ایشیک اقاسی[2] محمد شاه خان بارکزائی] که در هفته اول جلوس اعلیحضرت امان الله شاه غازی به جلال آباد اعزام شده و خدمات مهمی را انجام داد. که در ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش ایشیک اقاسی حضور و در سال ۱۲۹۹ ش ناظر امنیه مقرر شد.

در دوران نظارت او بقرار نقشهٔ جمال پاشا در کابل مکتب پولیس دائر گردید، و طلاب مذکور که تعداد شان سه هزار نفر بودند، شش ماه درس خواندند و در مرکز و اطراف مملکت افغانستان بخدمات پولیسی مؤظف شدند و بعد از ان محمود خان تشکیلات نظارت امنیه را مجدداً تحت ترتیب گرفت.

مراحم اعلیحضرت امان الله شاه غازی در حق دوتن از رادمردان محاربهٔ استقلال

اعلیحضرت امان الله شاه که خدمت هیچکس را بدون پاداش و مکافات مادی و معنوی نمی گذاشت باآنکه حضرت فضل محمد [شاه آغا] و حضرت فضل عمر [شیر آغا] دو برادر از حضرات نقشبندی فاروقی ساکنین قدیم شوربازار کابل در ایام جهاد استرداد استقلال افغانستان بحیث دو تن از علمأ و مشایخ

---

(۱) محمد احسان خان و محمد هاشم خان در مالینای مملکت ایتالیا فن هوا بازی را آموختند. و در ماه حوت سال ۱۳۰۲ ش تحصیلات خود را بپایان رسانیدند. و روز دوشنبه (۱۱) حمل سال ۱۳۰۳ ش [۳۱ مارچ ۱۹۲۴ م] از طرف قوماندانی آنجا دعوت و داعیه داده شد و بعزم وطن مرخص گردیدند. محمد احسان خان در سال ۱۳۰۳ ش قوماندان طیاره مقرر گردید، مذکور اولین پیلوت افغانی و هم اولین قوماندان میدان هوایی کابل است. پدر او آهنگر و کارد ساز ماهر بود.

(۲) سردار امان الله خان در سال ۱۲۸۳ شمسی [۱۳۲۲ ق ماه ذیحجة الحرام] از حضور پدر خود - عین الدّوله خطاب یافت - از مردم خوانین سوار خاصه دار که تعلق بسان و چهره داشتند، عرض شان بواسطهٔ عین الدوله مقرر گردید که بحضور امیر حبیب الله خان برساند، و محمد شاه خان ایشیک اقاسی بلقب عالیجاه نائب او و مقرر گردید که بقسم نیابت کار های تعلقهٔ عین الدوله را بنماید. عین الدوله نظر به سابقهٔ خدمت محمد شاه خان پسر او محمود خان را مورد اعتماد میدانست و بنام یاور محمود خان مشهور شده بود و از وظایف او د راین کتاب تاریخ مکمل دورهٔ امانیه مفصل شرح میدهیم (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

مذهبی برای وعظ و تبلیغ امر جهاد به سمت جنوبی عزیمت کرده داخل ثواب شدند، برای اینکه از خدمات دینی و ملی آنها قدر و احترام شود. و هم بتوانند برای تدریس طالب العلمان و تبلیغ امور دینی مدرسه و خانگاهی بنام خود باز کرده سر افراز باشند، بهر دو برادر نشان لمر عالی و القاب شمس المشائخ و نورالمشائخ و پنج هزار و سه صد جریب زمین و باغهای انگور اعطاء نمود و بتاریخ جمعه (۱۳) حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۲ رجب ۱۳۳۸ ق - ۲-اپریل ۱۹۲۰ م] فرمانی بامضاء خود اعطاء فرمود که نقل آن از ینقرار است:

"فضیلت پناهان حقائق آگاهان المر اعلی نشانان حضرت شمس المشائخ صاحب و حضرت نور المشائخ صاحب مدفیوضاتهم حضور ما جنابان تان را از رادمردان بزرگ محاربهٔ استقلال افغانستان عزیز میداند و این سربازی و جان فشانی که حضرات کرام شما در راه حصول استقلال فرموده اید حضور ما شمایان را با عطای نشان ذیشان المر عالی و القاب فوق الذکر تقدیر و تمجید مینمائیم و هم املاک خالصهٔ الغویی را که از خالصه های قدیم دولت بوده و مشتمل به پنج هزار و سه صد جریب در سه فصل می باشد با باغات انگوری آن که مربوط حکومت محل کوهدامن است بطور بخشش و مکافات منظور فرمودیم چنانچه بفرمان جداگانه بنام نظارت مالیه امر فرمودیم تا املاک خالصهٔ الغویی و باغات آنرا بحضرات فضائل مآبان شما تسلیم نمایند خدمات قابل قدر شمایان را در حصول استقلال افغانستان حضور ما و ملت مسلمان و نجیب افغان هیچگاه فراموش ننموده از خدای توانا سعادت و بقای استقلال افغانستان را در تحت لواء اسلام طالبیم و برای حضرتین شما که از مجاهدین بزرگ راه آزادی وطن می باشید دائم رهنمائی تان را برای ملت نجیب افغان از قادر توانا در ساحه های ارتقای معنوی و مادی وطن عزیز خواهان بوده و طول عمر شما را استدعا مینمائیم" (امیر امان الله)

و مقصد از اعطای القاب و نشان و جایداد خدمت بمقام علم و تقوی و استقلال و حفاظت خاک وطن و ترقی مدارس دینی بوده است که باید ازین امتیازات مادی و معنوی در راه تدریس و تبلیغ و توحید و اتحاد مردم همیشه کار گرفته شود.

وفات سردار نصرالله خان

سردار نصر الله خان نائب السلطنه بقراریکه شرح احوال او در ضمن واقعات سال ۱۲۹۷ ش و ۱۲۹۸ ش در این کتاب بیان شد، مذکور از تاریخ (۹) برج حوت سال ۱۲۹۷ ش در ارگ کابل محبوس گردید. و حرکت نوکران او که در قرغه سؤ قصدی را علیه پادشاه مد نظر داشتند چون دستگیر شدند، اثبات این جرم و جنایت بزرگ که حزبی را به برخلافی دولت با استقلال امانیه تشکیل داده بودند به شدت حبس او افزود و هیچکس شفاعت نتوانست چرا که هیچ ممکن نبود و امان الله شاه او را هم قاتل پدر خود و هم محرک قتل خود میدانست و کسی که کمترین تمایل و ترحم بحال نصرالله خان نشان میداد او را سخت

ترین مخالف خود می پنداشت. و مجموعاً مدت حبس نائب السلطنه در ارگ کابل یکسال و دوماه و بیست روز را در بر گرفت تاآنکه از اثر بسیار تشویش و فشار های گوناگون بتاریخ پنجشنبه (۳۰) برج ثور سال ۱۲۹۹ ش مطابق (۲) رمضان ۱۳۳۸ ق موافق (۲۰) می ۱۹۲۰م خبر فوت او افشاء گردید که ممکن در هنگام شب و یا روز گذشته فوت شده باشد. و این وقت اعلیحضرت امان الله شاه در پغمان رفته بود. محافظ محبس از واقعهٔ فوت به شجاع الدوله خان ناظر امنیه خبر داد و او بذریعهٔ تیلفون بحضور اعلیحضرت اطلاع داد. اعلیحضرت آمده جسد متوفی را ملاحظه کرده گفت: در دامنهٔ کوه ده افغانان قول آب چکان نام موضع شهر کابل مدفون گردد. قبر او نشانه و علامتی نداشت و در سال ۱۳۰۹ ش از طرف دولت این وقت در نظر گرفته شد که بالای مرقد او گنبد تعمیر گردد. و در سال ۱۳۱۱ ش تکمیل گردید. اعلیحضرت امان الله شاه در همین فصل بهار جایداد ضبط شدهٔ میرزا نور احمد خان «سر دفتر تحویلات سابق» واقع در قریهٔ باغبانان چهاردهی را به مبلغ سی هزار روپیه به قسط سی سال برای محمدامین خان فراشباشی فرمان داد و در حقیقت به مفت و رایگان اعطأ نمود. فراشباشی چون برای ضبط اموال نائب السلطنه و مستوفی الممالک مقرر بود، ازین طریق نیز بسیار استفادهٔ شخصی نمود.

از سردار نصرالله خان سه پسر: عزیز الله، عبدالرؤف، عبدالغفار باز ماندند. پسر عالیه بیگم عبدالغفار است[1].

محمد یعقوب خان شاغاسی وزیر دربار را فرستاد. و اما باین همه مراعات بر عکس خانوادهٔ نائب السلطنه مرا نیز شریک آن دسته اشخاص مراقبین محبس پدر خود می شناسند و این یک سهو و اشتباه بزرگ است.

امان الله شاه غازی بعد اعدام (۹) نفر مجرمین سو قصد در قرغه یک تعداد نفر را محکوم به حبس فرمود و هم سائر اشخاص جانبداران و هوا خواهان نائب السلطنه را موقع تقرب بکار های دولت نداد. و از همین جهت است که طرفداران و دولتخواهان نائب السلطنه بدولت امانیه مخالف بودند، ولی برای اینکه مخالف استقلال افغانستان شناخته نشوند. مسائل مذهبی را بهانه می گرفتند و طرفداران او با

---

[1] عبدالغفار از جملهٔ (۱۲) نفر فارغ التحصیل دورهٔ اول فاکولتهٔ حقوق و علوم سیاسی کابل است و اما برتبه و منصبی نرسید. سردار عزیز الله خان متخلص قتیل در سال ۱۳۰۹ ش سفیر کبیر افغانی در تهران و سردار عبدالرؤف خان در وزارت امور خارجیه مدیر مقرر گردید. عبدالحکیم پسر سردار عزیز الله خان در مدت (۹) سال دورهٔ اخیر سلطنت ظاهر شاهی قاضی القضات و از تاریخ سه شنبه (۲٦) سرطان ۱۳۵۲ ش از کار برکنار و دیگر عطا الله ناصر ضیاء و عبدالرحیم ناصر ضیاء از افراد این خانواده شامل رسمیت بوده اند. و یک دختر نائب السلطنه عالیه بیگم همنام مادر اندرش بتاریخ (۱۰) جدی سال ۱۳۰۷ ش با اعلیحضرت امان الله شاه نکاح شد و تفصیل آن مربوط به گزارش سال مذکور است. نظام الدین خان پدر نگارندهٔ این تاریخ در دورهٔ بعد از امانیه می گفت: این وقت است که باید عبدالرؤف انتقام پدر خود را از محمدامین بگیرد. ولی اینکه در پی انتقام نمی برآید دو معنی دارد. یکی اینکه جوان نیرومند و سلحشور نیست. و دیگر اینکه بدل اعتراف دارد که پدرش واقعاً جرم و قصوری داشت (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

وصف آنکه دوبار مرتکب سهو های شده بودند، سالیانی از حکومت امانیه آزرده بودند و بدولت امانیه قلباً خصومت داشتند و اگر در واقعهٔ قرغه کامیاب میشدند، ممکن بسیار نفر از جانبداران امانیه را که بر خلاف امارت نصرالله خان قیام ورزیده باین سلطنت بیعت کرده بودند، سخت ضرر ها هم میرسانیدند(۱).

مقرری الله نوازخان به ترجمانی ادارهٔ اخبار و سرنگرانی مکاتب سمت مشرقی

در ضمن جریانات مهمهٔ سال ۱۲۹۸ ش نوشتیم که بلطف و توجه اعلیحضرت امان الله شاه غازی وعده یی از منّورین افغانی متوطنین سرحد و هندوستان در کابل انجمن موقتی آزادی خواهان در کابل تشکیل گردید و تاریخ آن شنبه (۲۲) جوزا - سال ۱۲۹۸ شمسی است. الله نواز خان پسر رب نوازخان که از بزرگ زادگان درانیان ملتان و در لاهور اقامت داشت چون دارای احساسات عالی اسلامی و افغانی و هم فرد شاخص انجمن مذکور بود، بعد از امضاء متارکهٔ استقلال افغانستان از طرف دولت امانیه برای او در جلال آباد محل اقامت و وظیفه داده شد.

در برج حمل سال ۱۲۹۹ ش ترجمان جریدهٔ اتحاد مشرقی مقرر گردید، و بتاریخ پنجشنبه (۷) اسد ۱۲۹۹ ش (۲۹) جولائی ۱۹۲۰ م سرنگران مکاتب سمت مشرقی نیز مقرر گردید(۲).

اعزام اولین عکاس از کابل به مرکز بلخ برای عکاسی مناظر ولایات شمال افغانستان

در بهار سال ۱۲۹۹ش وقتی که محمدابراهیم خان ناظر عدلیه از کابل بطرف دارالحکومت ولایات شمال افغانستان بجهت وارسی امور آنجا عزیمت کرد، امیر محمد عکاس ساکن قریهٔ علاء الدین چهاردهی کابل برای عکاسی مناظر و مواقع و محافل از کابل بهمراه او فرستاده شد. و این عکاس تا اواخر برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۸ شمسی همدران سمت مصروف وظائف عکاسی ماند و خدماتی را انجام داد. در

(۱) قصر زین العمارت ملکیت نائب السلطنه و اراضی زراعتی او واقع چهل تن پغمان که در قدیم بنام درهٔ مستوفی یاد میشد و هم تپهٔ جان محمد خان و غیره بعوض باقیات نائب السلطنه ضبط گردید. و چنانکه بیاید در استقرار حکومت سقو هم تا حدی همین جمعیت کوشش کرده بودند. و در خصوص این جریانات ضمن مباحث و حوادث سال ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش توضیحاتی از نظر خواهد گذشت.

(۲) در سال ۱۳۰۴ ش ترجمان شرکت ثمر و تقریباً حیثیت مدیر آنرا پیدا کرد و در سال ۱۳۰۸ ش در سمت جنوبی برای نجات کابل کمر بست و در برج عقرب سال مذکور یاور پادشاه و رئیس تعمیرات دارالامان مقرر گردید و بعداً به وزارت رسید و به سفارت در اروپا فرستاده شد و تا ماه عقرب سال ۱۳۵۲ ش در فرانسه حیات بسر می برد. مفصل سوانح او در سائر صفحات تاریخ دورهٔ امانیه خواهد آمد. و اعتباری که او بدست آورد همان تأسیس و عضویت انجمن آزادی خواهان بود (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

وقتی که فضل احمد خان برکد[ولد لعل محمد خان] از کابل بدانطرف فرستاده شد. و نیز در فصل خزان سال ۱۳۰۲ ش که نظام الدین خان منتظم عمومی و رئیس هیات مهمانداران همراه رسکول نیکوف سفیر روس تا رود آمویه رفت و بامر اعلیحضرت غازی تا اوائل ماه حمل سال ۱۳۰۳ ش برای وارسی امور سیاسی و سرحدی بآن سمت مصروف خدمت ماند، امیر محمد عکاس وظائف عکاسی را انجام میداد و با هیئات ریاست تنظیمیه و هم بهمراه نائب الحکومه سلسلهٔ همکاری او جاری بود. و نتایج کار او بکابل فرستاده میشد[۱]. درمحمد عکاس حضور اعلیحضرت امان الله شاه که در بهار سال ۱۲۹۸ شمسی از کابل به سمت جنوبی فرستاده شد برادر بزرگ امیر محمد است و عکس هایی که در طول سال ۱۲۹۸ ش از سمت جنوبی بیادگار ماند محصول دست در محمد است. برادر کهتر امیر محمد سیدمحمد و سالیان زیادی در ارگ عکاسباشی مقرر بود. و این سه برادر در امور عکاسی مناظر رسمی سهم خدمت زیاد مربوط بدورهٔ امانیه دارند.

نشر یک سلسله خبرها

بقرار خبر تلگرافی مورّخ شنبه (٦) برج حمل سال ۱۲۹۹ ش که از طرف هیئات سفارت فوق العادهٔ افغانی به نظارت امور خارجیه بکابل مخابره گردیده گفته شده است: بعوض محمد اسلم خان[۲] سیغانی، سفیر افغانی در تاشکند، عبدالرزاق خان مقرر گردیده است.

***

در جریدهٔ امان افغان مورخ (۱۸) حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۷ رجب ۱۳۳۸ ق - ۱۰ - اپریل ۱۹۲۰ م] خبر حرکت «براوین» به معیت نفری و فد مذکور در استیشن کاگان نشر شده است و در همین تاریخ عکس یادگاری که در جریدهٔ موصوف نشر شده است، براوین سفیر روس در پهلوی محمود طرزی ناظر امور خارجیه دیده میشود.

***

---

[۱] در بهار سال ۱۳۰۸ ش هنگامی که غلام نبی خان چرخی سفیر مختار افغانی در مسکو وارد مزار شریف گردید عکس های جالبی گرفت و در ایام ورود سید حسین چهاریکاری - بحسب تقاضاً امیر محمد عکاس - که نهایت خسته شده بود میرزا غلام قادر غزنوی منشی سیدحسین مذکور مبلغ شصت رپیه سفر خرج داد و او روندهٔ کابل گردید. عکس های سال سقوی که در ولایات شمال افغانستان گرفته شده محصول کار امیر محمد است. دفعهٔ اول در سنه ۱۳۲۶ قمری و دفعهٔ دوم همین دورهٔ خدمت امیرمحمد به نتایجی رسید که در سلسلهٔ صفحات این تاریخ در مواقع خودش یاد آور میشوم (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[۲] این شخص بنام میرشکار مشهور و بروز (۳۰) حمل ۱۲۹۸ ش در هیئات سفارت فوق العاده عازم تاشکند گردید. عبدالرزاق خان شخصی که در اواخر عمر سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۳۸ ش مصاحب حضور پادشاه بود.

سلطان احمد خان ولد سردار شیراحمد خان کرنیل در بهار سال ۱۲۹۹ ش مستشار میرزا محمد خان یفتلی کرنیل ملکی سفیر مختار افغانی در مسکو و عزیز الرحمن خان ولد حافظ عبدالرحمن خان هندی معاون میرزا محمد خان یفتلی بدخشی کرنیل ملکی سفیر مختار افغانی در مسکو بودند.

***

محمد سعید خان ولد مولوی زین العابدین خان در بهار سال ۱۲۹۹ ش برای فراگرفتن درس تلگراف بی سیم روندهٔ تاشکند تعیین گردید.

***

در بهار سال ۱۲۹۹ ش انور پاشا در تاشکند به تخت پادشاهی نشسته و همه روزه با بلشویک ها و تاتارها و مسلمانان خیوه و بخارا در مشورت و گفتگو است که در بهار آینده از راه افغانستان به هندوستان بروند. و این خبر در صفحه (۹) شمارهٔ (۱۳) جریدهٔ امان افغان مورخ (۳) سرطان ۱۲۹۹ ش [۲۴ جون – ۱۹۲۰م] تحت عنوان تاج گذاری انور پاشا نشر شده است.

***

غلام غوث خان [ولد میرزا غلام محمد خان] و عبدالصمدخان و سید هاشم خان در سال ۱۲۹۹ ش برای فراگرفتن درس دپلوماسی حقوق بین الدول وزبان روسی نزد موسیو براوین در کابل شاگرد شدند. و در نظر بود که آتیاً به ماموریت های افغانی در مسکو و تاشکند و کاگان فرستاده شوند.

فروغ مصنوعات وطنیه

جملهٔ فوق نام نمایشگاه «نندارتون صنائع ملی» است که در بهار سال ۱۲۹۹ شمسی بامر اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای تشویق ارباب صنعت و ترقی و توسیع فنون ملی افغانی تأسیس گردید. و در برج اسد سال مذکور دفعهٔ اول نمایشگاه «نندارتون» افغانی تشکیل و ارباب صنایع مستحق جوائز و انعامات نقدی گردیدند و این افتخارات هنری مصادف باولین سالروز استرداد و استقلال افغانستان بود که بنام «عید ملی» یاد میشد.

عزل عبدالحبیب خان از نظارت معارف

عبدالحبیب خان[1] که در سابق مفتش مدارس مقرربود، در سال ۱۲۹۸ شمسی ناظر معارف مقرر گردید. در برج ثور سال ۱۲۹۹ شمسی [شعبان ۱۳۳۸ ق – می ۱۹۲۰ م] از نظارت معارف عزل و بعوض

[1] ابن محمد شاه خان ابن میر داد خان بارکزائی در عهد امیر حبیب الله خان ایشیک اقاسی حضور سردار نصرالله خان نائب السلطنه مقرر و از طرف او مفتش مدارس تعیین شده بود.

او محمد سلیمان خان [بن سردار محمد آصف خان] مقرر گردید و در فرمان پادشاهی نوشته شد: "جناب سردار عبدالحبیب خان ناظر صاحب معارف به سبب مساعدت و لزوم شان در دیگر کارهای دولت از وظیفهٔ مودوعه اش از حضور قرین الشرف اعلیحضرت شاهانه سبکدوش شده جناب عالیقدر سردار محمد سلیمان خان نائب الحکومه صاحب اسبق دار النصرت هرات که شخص ایشان با درایت و کفایت میباشند، بعوض معزی الیه مذکور بوظیفهٔ مقدسهٔ فوق الذکر منصوب و مفتخر گردیدند". و تاریخ بر قراری محمد سلیمان خان به نظارت معارف برج ثور سال ۱۲۹۹ شمسی است . و صوفی عبدالحق بیتاب بوصف او گفته است:

به تسـخیر پریزاد تـــــــمدن تویی بیشک سلیمان معارف

و باید گفت که: ایشیک اقاسی عبدالحبیب خان در ایام اول سلطنت امانیه بنا به طرفداری نصرالله خان باطاعت این دولت مستقل حاضر نشد تا آنکه در جملهٔ محبوسین بکابل احضار گردید. و بپاس خدمات برادران او از حبس رها گردید. و فقط باین لحاظ که قبلاً مفتش مدارس بود ، بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی در سال ۱۲۹۸ ش ناظر معارف مقرر گردید.

و بعداً بقرار اطلاعات دیگری که جانبداری او را به نصرالله خان «نائب السلطنه» [که این وقت در ارگ محبوس و در همان برج ثور سال ۱۲۹۹ ش فوت گردید] ثابت گردانید از نظارت معارف بر کنار ساخته شد.

در همین سال در وقتی که عبدالعزیز خان یاور حربی حضور [ولد معاذ الله خان بارگزائی] از کابل به قندهار بجهت اعطای نشانها و فرمانها به خدمتگاران آنجا و احضار پسران قندهار برای مکاتب ملکی و عسکری بکابل - عازم آن سمت گردید. عبدالحبیب خان سابق ناظر معارف را بنام اینکه بلد امور معارف است بطور معاون و همکار با خود به قندهار برد. و جریانات آینده در صفحات آیندهٔ این تاریخ می‌آید.

خاندان نائب السلطنه از اعلیحضرت امان الله شاه غازی قلباً آرزدگی دارند اما اعم از زن و مرد باین حقیقت اعتراف کرده می گویند: امان الله شاه بسیار کار خوب کرد که استقلال تامهٔ افغانستان را استرداد نمود و هم خدمات زیادی به علم و معارف و شناسایی کامل افغانستان بدنیای خارج از خود ابراز داد و روابط سیاسی اقتصادی افغانستان را به مسکو و اروپا قائم نمود. ولی اینکه پدر ما را کشته است نتیجهٔ کار خود را دید خاندان های بزرگ از نگاه خصوصیت اعلیحضرت امان الله شاه را در مورد کاکایش مقصر میدانند ، و اما از نگاه منافع ملی و مملکتی حق بطرف می شناسند، چه امارت نصرالله خان در جلال آباد و هم این حرکت عیال او و ملازمین او یکسر باعث ناکامی و بربادی افغانستان تصور می گردید.

نظام الدین خان گفت: بدوره امانیه با وصف تقرب خاندانی و هم سوابق حسن خدمت و لیاقتی که داشتم، چیزی که مانع ترقی و پیشرفت من شد اول همین رعایت حق حرمت نائب السلطنه و قبول

نکردن وظیفهٔ ضبط جایداد و اموال نائب السلطنه و مستوفی الممالک بود، که اگر نقشه های دورهٔ امانیه را بطوری که هدایت داده میشد، عمل می کردم بمراتب بزرگ می رسیدم ولی باین نمی ارزید که روزی بسر نوشت دیگر اشخاص گرفتار میشدم و هم مسئولیت تاریخی بخود کماهی می کردم. و مثال های می آورد. و گفت: در ماه حوت سال ۱۳۰۰ ش پدرم مامای سکهٔ علیا حضرت در چهاردهی فوت شد. فقط بهمین سبب که یکبار بدیدن نائب السلطنه در محبس ارگ رفته و در رفع زجر و تکلیف او چند سخن گفته بود. اعلیحضرت به محفل فاتحه خوانی او اشتراک نکرد و بوکالت خود شخص دیگری فرستاد.

مدیر جریدهٔ ستارهٔ افغان

مطبعهٔ سنگی و نشر جریده بعنوان «ستارهٔ افغان» در سال ۱۲۹۹ شمسی در مرکز ولایت پروان «جبل السراج» تأسیس گردید.

ملامنهاج الدین شینواری در سال ۱۲۹۹ ش مدیر جریدهٔ مذکور مقرر گردید. در برج جوزای سال مذکور وقتی که مهاجرین هندی وارد کابل و از اول سرطان بطرف قطغن نقل داده شدند. ملا منهاج الدین از طرف مجلس مهاجرین در جملهٔ نفری هیئات مؤظفین نا قلین بهمراه محمد امان خان حاکم مهاجرین فرستاده شد. و بعوض (میر غلام محمد حسینی (غبار) مدیر جریدهٔ ستارهٔ افغان مقرر گردید. و سبب مقرری غبار اینکه: مذکور رفیق محمد اختر پسر ناظر محمد صفر بود، و بعد واقعهٔ قرغه - بقید نظر شجاع الدوله خان وزیر امنیه سپرده شده بود و بقرار معرفی وزیر امنیه به نگارندگی جریدهٔ مذکور و به تضمین خود او فرستاده شد. و وقتی که وزیر امنیه بحیث رئیس تنظیمیهٔ هرات عزیمت نمود، غبار را در جملهٔ هیئات معیتی خود بهرات برد.

تأسیس مکاتب ابتدائی در افغانستان در سال ۱۲۹۹ شمسی

در اثر هدایات و خواهش های اعلیحضرت امان الله شاه غازی که در سال ۱۲۹۸ ش توسط وکلا و حکام بمردم هر ولایت و رجال حکومت هر محل ابلاغ گردید، در بهار سال ۱۲۹۹ ش از طرف اهالی عرائض بمقام پادشاهی افغانستان در خصوص تأسیس مکاتب ابتدائی تقدیم و خودشان متحمل و مصارف مکاتب گردیدند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی ابراز مسرت نموده به نظارت معارف احکام صادر فرمود تا جهت محالات معلم ها و لوازم تعلیم تهیه نموده بزودترین فرصت بفرستد. نظارت معارف در سال ۱۲۹۹ ش تأسیس چهل و یک باب مکتب پیش رو داشته و از آن جمله در امتثال امر مقدس پرداخته عجالتاً برای شش مکتب سمت مشرقی، سه مکتب چهارده، یک مکتب خان آباد، یک مکتب تاشقرغان، یک مکتب

جبل السراج و چهاریکار، معلمین و اسباب تعلیم بقدر لزوم گسیل نمود.

اسماء مراکزی که در سال ۱۲۹۹ ش محل تأسیس مکاتب در شش کروهی کابل معین گردید بقرار آتی است:

۱. بینی حصار، ۲. شیوه کی، ۳. بگرامی، ۴. بتخاک، ۵. تره خیل، ٦. ده خدا داد، ۷. یکه توت، ۸. بی بی مهرو، ۹. ده سبز، ۱۰. ده یحیی، ۱۱. چهل ستون، ۱۲. علاء الدین، ۱۳. ده قلندر، ۱۴. سرآسیاب، ۱۵. تنگی، ۱٦. ده بوری، ۱۷. مهتاب قلعه، ۱۸. تیبه، ۱۹. موسایی، ۲۰. چهارآسیاب، ۲۱. قلعهٔ قاضی، ۲۲. مرغگیران.

از جملهٔ مکاتب مذکور تا ماه عقرب سال ۱۲۹۹ ش در چهل ستون و دیگری در علاء الدین تأسیس یافت و بواقی آن در شرف تأسیس بود.

مقاماتی که محل تأسیس مکاتب در خارج شش کروهی کابل در سال ۱۲۹۹ ش تعیین شده بود بقرار ذیل است:

۱. سمت مشرقی (٦) مکتب تأسیس شده
۲. سمت جنوبی (٦) مکتب تأسیس شده
۳. مزار شریف (۲) مکتب تأسیس شده
۴. تاشقرغان (۱) مکتب تأسیس شده
۵. خان آباد (۱) مکتب تأسیس شده
٦. چخانسور (۲) مکتب.
۷. جبل السراج (۱) مکتب
۸. چهاریکار (۱) مکتب

علاوه بر (۴۱) مکتب مذکور، در سال ۱۲۹۹ ش تأسیس و بنای سه مکتب عالی دیگر نیز از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی منظوری یافت. یکی از جملهٔ سه مکتب مذکور «مکتب عالیه علوم شرقیه» مدنظر گرفته شد. که مقصد از تأسیس «دارالعلوم شرعیه» بود. مکتب دیگر که جهت تحصیل السنهٔ عربی، انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، روسی و غیره مد نظر گرفته شد.

مکتب سوم مکتب صنایع است که در همان سال از حضور اعلیحضرت غازی منظوری حاصل کرد و هدایت داده شد که صنایع نجاری، زرگری، گلیت سازی، دندان سازی، رسامی، رنگ مالی بقسم آسترلیایی، بوت دوزی، زین سازی، پخت چرم، رنگ آمیزی چرم، ریزه کاری، خیاطی، حکاکی، سنگ تراشی، تازیانه سازی، ساعت سازی، صحافی تدریس و تعلیم گردد.

تأسیس مکتب در تاشقرغان

سکندر خان حاکم تاشقرغان [بن لنگرخان] وقتی که از تأسیس مکتب های پنجشیر و کوهستان توسط محمدامان خان حاکم شنید، او نیز در پی آن شد که مطابق اوامر و ارشادات ذات شاهانه یک باب مکتب ابتدائی در مرکز تاشقرغان تأسیس نماید. و به مشورت اهالی تاشقرغان و مصارف و اخراجات خودش، اجازهٔ تأسیس و ایجاد یک یک مکتب ابتدائی را از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی خواهش نمود که از حضور پادشاه غازی این عرضداشت وی بتوسط نظارت جلیلهٔ معارف در صورت فرستادن یکنفر مدیر قبول و منظور گردید.

حافظ عبدالقیوم خان برای اداره و اجرای این کار از کابل به تاشقرغان فرستاده شد. در این وقت که محمدابراهیم خان ناظر عدلیه که چندی قبل برای فیصلهٔ مسائل و مهمات لازمهٔ ولایات شمال از کابل عزیمت کرده و عازم کابل بود. از وی خواهش گردید که در اجراء و انتظام مکتب تاشقرغان بذل مساعدت و تسهیلات نماید. چون در تاشقرغان دوباره بموجب امر شاهانه بنابر اجرا، و تبلیغ بعض هدایات جدیده بازگشت ناظر عدلیه بمزارشریف لازم شد لهذا موقع را مناسب دید که چند روز دیگر برای سر انجام افتتاح مکتب و جمع آوری شاگردان و انتظامات لازمهٔ آن در تاشقرغان اقامت نماید.

روز اول رؤسا و کلان شوندگان تاشقرغان که یک روز پیشتر بذریعهٔ سکندر خان حاکم رسماً خبر داده شده بودند، فردا در قصر جهان نما که موقعیت بزرگ دارد. حاضر شدند، محمدابراهیم خان ناظر عدلیه اهالی را با دلائل واضح از مراحم اعلیحضرت امان الله شاه که او آرزوی ترقیات عموم مردم افغانستان را دارد واقف گردانید، و فوائد مکتب را فهمانید، روز دوم اهالی آنجا پسران خودشان را به تعداد دو صد نفر حاضر نمودند. ناظر عدلیه هفتاد نفر پسران را انتخاب و بهر نفر دو روپیه بخشش داد، و قصر جهان نمارا محل تابستانی مکتب قرار داد. و مکتب را [مکتب معرفت] نام گذاشت و فردا چهار شنبه در داخل شهر در یک باغچه مراسم افتتاح بجا گردید. و در تأسیس مکتب معرفت سهم ناظر عدلیه ازین نگاه زیاد است که مردم آنجا قبولدار مکتب نبودند و سکندر خان حاکم به ناظر عدلیه اطلاع داد. و او از اثر بیانات و نصائح زیاد و هم نیروی حکومت توانست که اهالی را به قبول تأسیس مکتب وادار نماید.

و هم از مقام پادشاهی خواهش نمود که بذریعهٔ فرمان از خدمت سکندر خان حاکم بجهت سر افرازی خود او وهم اهالی تاشقرغان تقدیر بعمل آید.

و مقصد از طول کلام آنکه در دورهٔ سلطنت امانیه هنوز اهالی افغانستان از شمولیت فرزندان خود شان در مکاتب آرزو نداشتند، و بالخصوص اینکه معلم خارجی باشد و یا متعلم بخارج فرستاده شود.

اعطاء نشان حمیت از حضور اعلیحضرت امان الله شاه برای مجاهدین استرداد استقلال

در اوائل سال ۱۲۹۹ ش [اوائل رجب ۱۳۳۸ ق - دههٔ سوم مارچ ۱۹۲۰ م] اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود: نشان حمیت که در ماشینخانهٔ عمومی کابل ساخته شده است در اوائل ماه جوزا که نخستین سالگرد فتح تل و پوره یکسال از جهاد استرداد استقلال افغانستان می گذرد، برای برگد و افراد عسکری مقیم خوست که در سال گذشته جهاد کرده اند، از کابل فرستاده به سینه های شان آویخته گردد و ازینطرف پادشاه افغانستان تبریک گفته شود. و برای مستحقین قندهار توسط عبدالعزیز خان یاور حضور و برای مستحقین سمت جنوبی بذریعهٔ محمد ابراهیم خان ناظر عدلیه ارسال و اعطاء گردد.

بتاریخ سه شنبه (۱۱) جوزا سال ۱۲۹۹ ش [۱۳رمضان - اول جون] افراد نظامی بسرکردگی مبارک شاه خان برگد در میدان چهاونی خوست احضار یافتند و به ساعت هفت و نیم صبح از قرارگاه حکومتی سمت جنوبی بآنجا مواصلت کردند. بعد از اداء سلام و احوال پرسی - شاه ولی خان جرنیل ملکی و نظامی گفت:

"جان فشانی هایی که سال گذشته شما برادران نظامی سمت جنوبی بخدمت دین و دولت خود کردید و رضامندی پادشاه معظم غازی خود را حاصل کردید وقولاً بارها اظهار رضامندی اعلیحضرت شهریار غازی شده بود، از حضور پادشاه معظم غازی نشانهای حمیت که خاص برای نفری مجاهدین که سال گذشته خدمت جهاد را کرده خود را مستحق نوازش های اعلیحضرت شهریار غازی ثابت نموده اند، ساخته شده فرستاده شد که شما برادران نظامی در سینه های صاف خود که بدون از کینهٔ کفار دیگر کدورتی در آن نیست آوایزان کرده در بین اقران خود سر افرازی حاصل کنید. و این سرافرازی ظاهری دنیا است ان شاء الله سر افرازی آخرت که بحضور خداوند کریم جل علی شانه حاصل است آن علیحده است اگر چه نشان در اصل از مقدار نقره ساخته شده که قیمت آن یک شی معمول است مگر ما و شما باید بنظر احترام به بینیم زیرا که بعوض جانهای عزیز خود حاصل کرده ایم خداوند کریم وطن عزیز ما و شمارا آنگونه آزادی و ترقی عطا فرماید که باعث فخر و روشنی چشم دوستان و خار چشم دشمنان گردد، و اعلیحضرت شهریار غازی پادشاه معظم ما و شما را که باعث اتفاق و جمعیت اسلام بلکه از اقوام مشرق است از سرما و شما خدمتگاران کم نکند و بهمان مقاصد عالی که بدل مبارکش است برساند و ما و شما خدمتگاران را خداوند کریم توفیق عطا فرماید که برضای خداوند کریم و رسول اکرم (ص) ورضامندی پادشاه معظم خود بخدمت دین پاک و وطن عزیز خود جانهای خود را فدا سازیم".

بعد از آن جم غفیری نظامی روی بطرف کابل برای رسم تعظیم اعلیحضرت امان الله شاه غازی نمودند و جرنیل شاه ولی خان بآواز بلند سه پارت سلامی گرفت و بعد از اداء سلام عسکری بطرف

چهاونی خوست رهسپار شدند. جرنیل شاه ولی خان بالای صفه قیام کرده نشانهای حمیت[1] را در سینهٔ هر یک نفر عسکر تعلیق نمود و آن مراسم از ساعت (۹) صبح الی چهار عصر دوام کرد. و بعد از افطار شام نشانهای منصبداران را به سینه های شان آویخت و اولین صاحب منصب مقیم خوست که نشان حمیت به سینه اش آویخته شد، مبارک شاه خان برگد است در ختم آن مراسم موزیک عسکری سلام شاهی را نواخت.

اعطای کلاه وجیقه و کوسی برای سپه سالای ناظر حربیه

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در برج جوزای سال ۱۲۹۹ ش در این ایامی که یکسال از ایام مبارزات استرداد گذشته و بتقریب سالگرد آن، تمام خدام کشور افغانستان علی قدر مراتبهم به انعامات و خلاع فاخرهٔ خسروانه سرافراز میگردانید، بتقریب عید سعید فطر برای سردار محمدنادر خان سپه سالار ناظر حربیه کلاه و جیقه و کوسی «لباس ملی وطنی» اعطا و از ارگ کابل به جلال آبادِ [در این وقتی که او مصروف امور ملکی و نظامی آنجا بود] ارسال فرمود.

سپه سالار از دریافت این افتخار بزرگ، از طرف افسران و کارگذاران سمت مشرقی عریضهٔ شکریه ترتیب داده بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بدارالسلطنه کابل فرستاده تقدیم نمود. و متن عریضه از ینقرار است:

"فدای حضور لامع النور مبارک اعلیحضرت شهر یار غازی معظم خود ها شویم الیوم که عید سعید فطر و از ایام میمنت فرجام اهالی اسلام است ، الحمد لله تعالی و المنه بجوش و خروش تام و اتحاد و اتفاق تمام جههٔ ادای صلوهٔ دوگانه بمصروفیت رسومات ملتی و آداب مراسم دولتی آماده و مهیا بودیم که طغرا فرمان عطوفت ترجمان شهریاری که مضمون روح پرورانه و مسرات آورانهٔ آن از اعطای یک طاقه کلاه جیقه دار و یک ثوب کوسی رسمی بوجود خدمتگار صادق دین و ملت و خیرخواه اعلیحضرت و سپاه و رعیت اعنی سپه سالار بهادر غازی ناظر حربیه و تبلیغ مبارکبادی عید سعید فطر را از جانب مرحمت جوانب اعلیحضرت شهریاری برای افسران نظامی و کارگذاران ملکی و نظامی و رعایای این ولابود صدور الطاف و عنایت فرموده مسرت بر مسرت افزود و فرق افتخار ما غلامان صداقت شعار را بفلک دوار رسانید، رضامندی حضور اعلیحضرت شهریار غازی را از سر افسر صاحب دیانت و تدبیر و شجیع خود ها عین قبولی خدمتگذاری و صدق اطواری خود ها و شرف اعزاز یافتن اوشان را به نوازش جسیم و عواطف

---

[1] در کتابی که بنام [سفرهای غازی امان الله شاه - در دوازده کشور آسیا و اروپا] تألیف اینجانت بمناسبت شصت و ششمین سالروز استرداد و استقلال افغانستان از طرف ریاست نشرات کمیتهٔ دولتی طبع و نشر بتاریخ (۲۸) اسد سال ۱۳۶۴ ش از مطبعهٔ دولتی کابل از چاپ بر آمد نظامنامه و هم انواع نشانهای دولت امانیه در کتاب موصوف مندرج است و توضیحات زیاد در خصوص آن پرداخته شده است.

عظیم خسروی فرداً فرداً شامل حال خود هاشمرده تشکرات این بنده پروریهای شهریاری را به هیچ زبان اداً کرده نمی توانیم، بجز اینکه بد عاگویی بقای حیات شهنشاه معظم استدعا به خواستن توفیق خدمتگذاری برای خود ها از درگاه ایزد علام استرحام نمائیم.

این غلامان صادق بکمال عجز و انکسار عرض مبارکبادی عید سعید فطر را بذات جهاندارجات اعلیحضرت شهریاری تقدیم و اظهار نموده آنچه همیشه بخاطر و خیال و دماغ می پرورانیم همانا ابقای دین مبین سید المرسلین (ص) و ترقی اسلام و طوالت حیات و ازدیاد مدارج سلطنت شهریار والا است که شب و روز تمنا داریم". (دستخط جمیع نفری صاحب منصبان نظامی و ملکی سمت مشرقی).

سردار محمد نادرخان سپه سالار ناظر حربیه بخط و امضاء خود اینطور نوشت: "فدای پادشاه معظم اعلیحضرت والای غازی شوم. نمیدانم که بکدام زبان شکریهٔ آن پادشاه معظم مهربان را اداء کنم و آن ادای این مرحمت و نوازش بادار معظم و تاجدار محترم گردد. بجز دعا دگر هیچ خدمت که لائق این قدر مرحمت باشد نشده الله تعالی سایهٔ مبارک را از مفارق این خدمتگار و باقی خدمتگاران کم نکند و توفیق شکر گذاری عنایت کند که تاجان خود را نثار سازیم هنوز کم است، الله تعالی حافظ و ناصر حضور مبارک بادآمین برب العباد" (فدوی جان نثار محمد نادر سپه سالار).

توجه اعلیحضرت امان الله شاه غازی
بحال فیل بانان و فیل هایی که در ایام جهاد استقلال خدمت کرده اند

اعلیحضرت امان الله شاه در این وقتی که نشانها و انواع خلعت و مکافات خدمت برای مستحقین ایام جهاد استقلال تعیین و فهرست های ترتیب میفرمود، گفت:

حقوق خدمت احدی را فراموش نمی کنم و هم نباید فراموش کرد، و کوشش شود که نام کسی از قلم نماند، چرا که دولت و حکومت افغانستان به کمک و همراهی و فداکاری مردم باین نام نیک کامیابی و موفقیت حصول استقلال رسیده است.

نظام الدین خان ناظر نقلیات گفت: فیل هایی که در ایام جهاد استقلال در حمل نقل توپ ها و رسانیدن اشیاء گران بار خدمت کرده اند، چون مع الخیر ایام خوش و پر مسرت عید ملی (جشن استقلال) میرسد باید فیل های خدمت معارک استقلال نیز نشان و علامتی بخصوص داشته باشند و نیز برای فیل بانان خلعتی از قسم لباس تهیه گردد تا در موقع رسم گذشت و نمایش جشن جلب نظر نمایند. اعلیحضرت فرمود: کسیکه در راه حصول استقلال افغانستان خدمتی کرده باشد، اگر حیوان هم باشد بی قدر نمی گذارد پیشنهاد عزیزم ناظر نقلیات منظور و لذا برای فیل ها به ماشینخانه حکم فرمود که به جهت (عاج) دو دندان فیل که از دهان آن برون برآمده می باشد- پوش نازک از ورقهٔ طلا تهیه بدارند. و برای فیل بانان نشان حمیت و یک یک ثوب دریشی و کلاه مخصوص تهیه گردد. ناظر

نقلیات برای فیل بانان دریشی ابلق سیاه و سرخ و کلاه دراز مانند پوش قند بجهت روز عید ملی (جشن سالروز استقلال ۱۲۹۹ ش) تهیه و برای سائر اوقات آنها دریشی مانند افراد نظامی تعیین نمود. این اصول در چند سال دوره‌ء سلطنت امانیه معمول و عکس های که از آن مراسم جشن پرشکوه استقلال بجا مانده شاهد این حقیقت است.

اعطای لقب عهدة التجار و نشان عزت و خلعت

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در اوائل سال ۱۲۹۹ شمسی برای حاجی محمود خان هراتی لقب عهدة التجار و خلعت اعطاء و از کابل به محمد سرور خان بارکزائی نائب الحکومه هرات بذریعه فرمان خبرداد که: "ما تاجر مذکور را باعطای نشان عزت طلا و خلعت از حضور سرافراز و ممتاز فرمودیم".

حامل فرمان و خلعت بروزهای برج جوزای سال ۱۲۹۹ شمسی وارد هرات گردید. و از آنجا توسط نائب الحکومتی هرات به مشهد برای حاجی محمود خان هراتی فرستاده شد. حاجی موصوف از نهایت افتخار و سر افرازی بتاریخ جمعه (۲۸) برج جوزای ۱۲۹۹ ش [مطابق اول عید سعید فطر ۱۳۳۸ ق - ۱۸ جون ۱۹۲۰ م] سه صد نفر تاجر و علماء افغانی و ایرانی مقیم مشهد و مامورین گمرگ و مدیر های روز نامه های مشهد و تجار هراتی و قندهاری را بموجب رقعه ها دعوت نمود. روز شنبه (۲۹) جوزا [مطابق دوم عید فطر] مدعوین حضور بهم رسانیدند و خلعت حضور پادشاه استقلال بخشای افغانستان را بوی پوشانیده تبریک گفتند. ملا محمد امین آخند هراتی خطابه یی ایراد نمود ویک طاقه شال بوی اعطاء گردید. و مبلغ دو صد رپیهٔ کابلی برای اختتام هراتی که حامل رسانیدن نشان و خلعت بود بخشیده شد.

طرفداری امان الله شاه غازی از آزادی ترکیه و هندوستان

اعلیحضرت امان الله شاه غازی وقتی که استقلال تاریخی افغانستان را به نیروی تدبیر و شمشیر و اتحاد و اتفاق کامل عموم ملیت های افغانستان در بهار سال ۱۲۹۸ ش استرداد نمود، نه تنها آزادی تامه کشور باستانی خود را یگانه مقصود ملی و مملکتی خود دانست بلکه مساعدت و همدردی خود را باملل شرق و مخصوصاً کشور های اسلامی نیز از اولین آرزوهای بزرگ خود و ملت خود دانست در وقتی که خلافت اسلامی در حال تزلزل آخرین دیده میشد. با حکومت انگلیس داخل مفاهمه گردید و گفت: انگلیس در بین دولتین ترک و یونان مداخلت ننماید، و با ترک ها کمک معاهده‌ء مؤدت نمود.

و گفت من نمی توانم وقایعی را که در ممالک اسلامی بظهور برسد به بی اعتنائی یا بی اهتمامی دیده خاموش بمانم. و طبعاً حکومت انگلیس تا زمانیکه این نالش های دولت اسلامی که از معاملهٔ انگلیس بر

پا شده است باقی بماند از صداقت و مؤدت ما نباید مطمئن باشد و در وقتی که وفد انگلیس ها برای محمود طرزی ناظر امور خارجیه ما اطمینان داد که درسیاست و رویه انگلیس که در مستعمرات خود دارد تبدیل و تعدیلات قریب پیدا شدنی است، خیلی اسباب خورسندی ما گردید. و قرار معلومات موثقی که از طرف حکومت دارم همین است که حکومت انگلیس با حکومت ترکیه به مؤدت و صمیمیت آمدنی است. چنانچه که در ظرف ده سال هندوستان در راه استقلال خود خیلی قریب خواهد شد.

عزیمت ناظر عدلیه بطرف بلخ برای تحقیق و تفتیش واقعهٔ آن سمت

محمد سرور خان جنرال ملکی ماشینخانه های کابل در سال ۱۲۹۸ شمسی بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی نائب الحکومهٔ کل ترکستان افغانی [ولایات شمال افغانستان] مقرر گردید و تا اوائل برج سرطان سال ۱۲۹۹ شمسی بسر برد. در برج جوزای سال مذکور بین نائب الحکومهٔ مذکور و عبدالرحیم خان جرنیل [قوماندان عسکری دارالحکومت آنسمت] موضوع مورد اختلاف روی داد و مورد نگرانی جدی حکومت قرار گرفت، چون نظامات دولت ترتیب و هنوز اکثر نشر و تنفیذ نیافته بود، لازم شد که ناظر عدلیه محمد ابراهیم خان [بن بابا محمد سرور خان] خود شخصاً در رأس هیئاتی برای تحقیق و تفتیش واقعهٔ آن سمت عزیمت کرده بحکم قانون اجراات نماید. ناظر عدلیه بتاریخ پنجشنبه (۲۰) برج جوزای سال ۱۲۹۹ ش [۲۳ رمضان ۱۳۳۸ ق- ۱۰ جون ۱۹۲۰ م] از کابل حرکت کرد، و اوضاع عمومی ولایات شمال آنقدر قابل وارسی بود که ناظر عدلیه تا اوائل ماه دلو سال ۱۲۹۹ ش مصروف ماند. و در خبر رسمی تحت عنوان [اختلاف بین نائب الحکومه مزار شریف و افسر نظامی آنجا] گفته شد: "از قرار معلوم درین روز ها بین عالیجاه محمد سرورخان نائب الحکومهٔ مزار شریف و عبدالرحیم خان جرنیل نظامی مقیم آنجا بعضی اختلافات روی داده و منجر بفساد گردیده و بوصول این خبر از حضور شاهانه جناب عالیقدر محمدابراهیم خان ناظر عدلیه برای تصفیه امر، مامور و بتاریخ (۲۰) جوزا عجالتاً عازم آنصوب گردیدند، از رای صائب و کاردانی معزی الیه امید واثقی است که بزودی ملتزمین و محرکین مخالفت را تشخیص کرده حاضر پایهٔ سریرسلطنتی بدارند تا مجرمین موافق حکم عدالت بسزای جسارت خود برسند".

وحقیقت آن است که در برج ثور سال ۱۲۹۹ شمسی از بلخ بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی در کابل اطلاع داده شد که بین محمد سرور خان نائب الحکومه و عبدالرحیم خان جرنیل نظامی، اختلاف شدید روی داده و منجر به فساد گردیده و عنقریب دامنهٔ آن بزرگ خواهد شد بمحض شنیدن این خبر اعلیحضرت امان الله شاه، محمد ابراهیم خان ناظر عدلیه را برای تصفیهٔ امور مورد اختلاف و وارسی سائر امور مربوط ولایات شمال افغانستان از حضور مامور نمود، ناظر عدلیه بتاریخ پنجشنبه (۲۰) جوزا سال ۱۲۹۹ ش [۲۲ رمضان ۱۳۳۸ ق - ۱۰ جون ۱۹۲۰م] بهمراه هیئاتی از کابل حرکت کرد و از حضور

تاکید رفت که بزودی ممکنه ملزمین و محرکین فساد را تشخیص و تحقیق کرده بکابل حاضر بنماید ناظر عدلیه در هنگام اقامت خود در بلخ و اطراف آن فعالیت زیاد نمود. و نظامنامه یی را برای راهنمای حکام ترتیب داده بدفتر دارالحکومتی کل ترکستان [ولایات شمال وافغانستان] سپرد تا بر طبق قانون اجراات نماید و این نظامنامه از طرف شورای دولت ترتیب یافته و هنوز نشر نشده بود. و این ثابت گردید که نسبت نبودن قانون تصادفی رخ داده منجر به فساد شده بود. تاریخ بازگشت ناظر عدلیه بکابل برج دلو سال ۱۲۹۹ شمسی است.

تحول جدید در امور معارف

نظارت معارف که از اول حمل سال ۱۲۹۸ ش بوجود آمد و بنام دارالامان معارف و انجمن معارف و اداره معارف عمومی به فعالیت های علمی و عرفانی آغاز کرد، اعلیحضرت امان الله شاه هدایت داد که از آغاز سال ۱۲۹۹ ش در امور تشکیلات معارف دقت و توجه بیشتر شود. محمد سلیمان خان ناظر معارف بتاریخ پنجشنبه (۲۰) جوزا سال ۱۲۹۹ ش [۲۲ رمضان ۱۳۳۸ ق –۱۰ جون ۱۹۲۰ م] پیشنهادی بحضور اعلیحضرت غازی تقدیم و منظوری حاصل کرد و ازینقرار است:

۱– تنظیم یک باب مکتب عالی برای تحصیل علوم شرقیه.
۲– تاسیس مکتب صنائع نفیسه – در تحت اداره نظارت معارف.
۳– مکتب السنه.

تشکیل نظارت معارف در سال ۱۲۹۹ ش

۱– ناظر معارف.
۲– مستشار نظارت معارف.
۳– مدیر عمومی تعلیمیه.
۴– مدیر عمومی محاسبات.
۵– مفتشین.
۶– انعقاد مجلس علمی.
۷– انجمن معارف.

ورود مهاجرین هندی در افغانستان

بعد از آنکه افغانستان استقلال کامل خود را استرداد نمود اهالی مسلمان هند آرزو نمودند که اگر پادشاه استقلال بخشای افغانستان که نظر لطف عام بحال تمام عالم اسلام دارند توجه خاص بحال ما

مردم مسلمان دیار هند نیز بنماید و پناه گزینان را در ظل عاطفت و مرحمت خود بپذیرند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بفکر آنکه این حرکت کاملاً شکل قانونی بخود داشته باشد لایحه یی را بامر خود تنظیم و بامضاء خود دست نشر سپرد و متن ازینقرار است:

فقرهٔ اول: هر شخصی که خیال آمدن را به افغانستان داشته باشد در پشاور ویا سرحد تذکرهٔ رعیتی افغانستان و راهداری بگیرد و بخاک افغانستان که داخل شد حقوقش بمثل رعیت افغانستان و پا بند شرع شریف تابع و محکوم قانون داخلی می باشد.

فقرهٔ دوم: هر شخصی که داخل خاک افغانستان شود و تابعیت دولت افغانستان را قبول نماید، برای مجرد بالغ فی نفر شش جریب و برای عیالدار هشت جریب زمین مزروعی داده می شود و برای صغیران و دختر بی شوهر زمین داده نمی شود.

فقرهٔ سوم: تا رسیدن فصل شان فی نفر کبیر را پنج سیر و از سن (۶) الی سن کبارت فی نفر (۳) سیر آرد (یک سیر کابل برابر هشت سیر هندوستان میباشد) بطریق جیره داده میشود. وقتی که حاصل شان رسید و برداشته شد، جیره داده نمی شود.

فقرهٔ چهارم: از برای نفری که زمین داده می شود از قرار فی جریب شش سیر گندم بذر و دریک جریب پنج رپیه نقد جهت خرید قلبه بصیغه تقاوی به سال اول داده می شود نقد و جنس تقاوی بعد از مدت سه سال به تقسیم سه سال آینده گرفته میشود.

فقرهٔ پنجم: مالیهٔ زمین مهاجرین هندی الی سه سال معاف است. به سال چهارم بقرار قواعد نظامنامهٔ مالیه گرفته می شود.

فقرهٔ ششم: کارهای سیاسی بدون مصلحت افغانستان کرده نمی توانند.

فقرهٔ هفتم: اشخاص تعلیم یافته باشند ویا صنعتی داشته باشند و دولت ملازمت شان را لازم بداند برای ملازمت حسب الرضای شان نگهداشت تنخواه بقدر لیاقت علیحده داده میشود باقی نفری که نوکری ویا دیگر کسب کنند مختار بوده مخیر اند.

فقرهٔ هشتم: اول که مهاجرین هندی داخل افغانستان می شوند مرکز جای اقامت و اداره امورات شان از مدت یک ماه الی دو ماه جبل السراج قرار داده شده بعد از آن بمقتضای مصلحت حکومت بهر جائیکه لازم دیده شد زمین برای شان داده میشود خانه بقدر گذاره شان از جاهای دولت و اگر قلعه نبود جای جدید ساخته میشود.

اخبار همدم هندوستان در اوائل بهار سال ۱۲۹۹ ش نوشت که: "چون مد نظر مسلمانان هند صرف خدمت نمودن مذهب است و مطابق اصول اسلام در هندوستان اجراء نمی شود پس لازم است که آن چنان نفری از هندوستان هجرت کنند که در افغانستان رفته خدمت دینی خود را کرده باعث مفاد دولتین گردد. یعنی اشخاص فاضل مثل ماهرین زبان دانی و اخبار نویسی و انجینیری و داکتری و

صنعت و حرفت باشد که وجه معاش را از دست خود پیدا کرده بتواند و باجرای خدمت دینی خود بر خزانهٔ افغانستان فشار نیفتد".

چون منظور پادشاه افغانستان هم همین بود که از داشتن استقلال کامل بتمام عالم اسلام فیض و منفعت برساند و مردم مسلمان هند که در ملک خود شان در تحت ادارهٔ حکومت غیر مسلم با جرأ اصول اسلام و خدمت بمذهب نمی توانند هر گاه وارد خاک مقدس افغانستان شوند و ارباب علم و هنر مهاجرین هندی بنفع افغانستان و خود آن مردم خدمت کنند خیر و نفع دولتین است . و چنانکه خاندان های صاحب علم و فن هندی که سابقاً وارد افغانستان شده اند و صادقانه خدمت کرده اند، لطف و حمایت زیاد ازین دولت و حکومت افغانستان دیده اند.

نظامنامه مهاجرین هندی در افغانستان

بقرار تصویب مجلس انتظامیهٔ مهاجرین هندی نظامنامه ترتیب و تنظیم یافت و بتاریخ چهارشنبه (۱۶سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش [۲۴ذیحجة الحرام ۱۳۳۸ ق – ۸ سپتمبر ۱۹۲۰م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه منظور و نشر گردید که اینک مواد آن نقل گرفته میشود:

۱– بدار السلطنه کابل بقدر سه کندک نظامی از نفری مهاجرین گرفته میشود. و تنخواه مطابق نظامی افغانی بر ایشان مقرر میگردد.

۲– خانزاده های مهاجرین هندی به مکتب حربیهٔ سراجیه داخل شده میتوانند. و بعد از فراغ تحصیل بقدر ضرورت در عسکر مهاجرین هندی مقرر خواهند شد. رتبه امتیاز ندارد. اهالی هند مسلمان و هندو و افغانی در رتبه ها یعنی در عهده ها حق مساوی را دارند.

۳– معلم و داکتر ویا کارگر بقدر لازمه و صوابدید نظارت های متعلقه آن ویا محکمه های متعلقهٔ آن ملازم گرفته میشوند و تنخواه مطابق افغانان داده میشود.

۴– برای رفتن اناطول وغیره برای اغراض اسلامی و مفاد هند – اول یک جماعه بقسم مفتش از نفری مهاجرین مقرر شود که رفته از حالات راه و موضع خدمت علم آوری نموده بعد از آن به منظوری حکومت افغانستان اجازهٔ شان داده میشود که در آنجا رفته خدمت نمایند.

۵– سر رشتهء سفیر مهاجرین تا رسیدن قطغن تعداد شان را انجمن مهاجرین معین بدارد و نفری که نادار مطلق باشند وپیاده از باعث عذر معقول رفته نتوانند در باب این قسم اشخاص انجمن تجویز نمایند سر کار و الاهم تا سی هزار رپیهٔ کابلی برای کل همین قسم مهاجرین منظور میفرمایند.

۶– در باب مصارف نو آبادی مهاجرین، دولت افغانستان چوب و آهن جامه را میدهد و برای حاکم کلان احکام مهیا نمودن اسباب مذکور را مینمایند.

۷– در باب غله خوراکه تا رسیدن فصل املاک مهاجرین برای شان سرکاری بقرار نظامنامه داده

میشود. مگر بعد از تاریخ رسیدن مهاجرین بسر زمین نوآبادی.

۸– مطابق فقره (۷) مجوزهٔ انجمن مهاجرین نوآبادی های مذکور بهر نوع زیراثر حکومت و قانون دولت علیهٔ افغانستان خواهند بود، حاکم و محکمهٔ شرعیه و مدیر گمرک و غیره اداره های دولتی افغانستان باشند و از طرف دولت مأمور باشند و برای ترقی های داخلی نوآبادی ها در هر شعبهء خود مثلاً تجارت و صنعت و حرفت و معارف و غیره از طرف خود مجلس پنچات و موسسهٔ منتخب و مأمور کرده سر رشته های امور خود را بنمایند.

۹– مطابق فقره (۸) مجوزهٔ انجمن مهاجرین، دراین نوآبادی ها اجازه از طرف دولت داده شد که زیر ادارهٔ معلمان و منصبداران افغانی یک عسکر از مهاجرین تعلیم و تربیت داده شود. بقسم ولینتر یعنی فوج قومی بلا تنخواه.

۱۰– چون در سمت مشرقی زمین سرکاری نمی باشد و زمین های سمت جنوبی بحمدالله تعالی از مهاجرین پر و مملو شده است بنابران در قطغن که زمین خوب و هوای درست دارد نو آبادی برای مهاجرین داده میشود.

۱۱– دو انجمن از مهاجرین منظور شد که مقرر گردد، یک در خود نوآبادی و یک به دارالسلطنه کابل که کارهای مهاجرین بذریعهٔ دو انجمن خودشان بحضور مبارک و الا برسد.

۱۲– مهاجرینی که زمین سرکاری و حقوق مهاجرین را حسب فرمان پادشاهی حاصل کردن میخواهند ضروری است که آنها برای رفتن ترکستان[1] آماده باشند.

۱۳– مهاجرین که در کابل و علاقه جات آن مثل سمت مشرقی و جنوبی وغیره برای خود زمین خریدن و در آنجا رهایش کردن میخواهند آنها به تمام قوانین داخلی افغانستان پابند و به حیثیت رعیت افغانستان خواهند بود.

۱۴– مهاجرین که بطور کاسبین به نقاط افغانستان رهایش کردن میخواهند از طرف دولت برای آنها اجازه هست که بهر کسب و کاریکه بخواهند مشغول باشند.

۱۵– با این همه مراعات مهاجرینی که بخواهند واپس به هندوستان عودت کنند، دولت افغانستان خواهش هایشان را ملحوظ داشته ممانعت نمی کنند.

۱۶– صدر انجمن دار السلطنه عالیقدر ایشیک اقاسی خارجیه و معاون صدر غلام صدیق خان مستشار مقرر شد. و امین الله خان، عبدالجبار خان، برتبه های سابق که دارند شامل انجمن شدند. اضافه ازین چهار نفر دیگر نفری افغانی بدون منظوری حضور در مجلس موصوف شامل نمی باشد.

۱۷– نگرانی مهاجرین تعلق به عالیقدر جلالت مآب سردار اعلی محمدنادر خان سپه سالار غازی

---

[1] مقصد از ولایات شمال افغانستان است که در متون سابق افغان مجموعاً ترکستان و یا سمت شمال یاد می کردند(وکیلی).

ناظر حربیه می باشد.

این بود نظامنامهء مهاجرین هندی در افغانستان – محمدامان خان در وقتی که بحکومت کوهستان و پنجشیر و نجرا و در سالهای ۱۲۹۸ – ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ش تقرر داشت. یک وظیفهء سنگین دیگر نیز برایش داده شد و آن این است که به تعداد دوازده هزار نفر مهاجرین هندی وارد افغانستان شدند و از حضور اعلیحضرت امان الله شاه انجمن تشکیل شد و به تصویب انجمن مذکور و منظوری حضور پادشاه غازی بحاکمی مهاجرین نیز مقرر شد و وظیفه داشت که آنها را بخان آباد برده زمین و جای رهایش برای شان داد شود . دراین وقت سردار محمد اکبر خان [ولد عطا الله خان ولد میردادخان بارکزائی] نائب الحکومهٔ قطغن بود.

از جمرود برای خادم المهاجرین بذریعهٔ تلگراف خبرداده شد که قافلهٔ اول مهاجرین هندی بتاریخ سه شنبه (۲۸) برج ثور سال ۱۲۹۹ ش [۲۹ شعبان ۱۳۳۸ ق – ۱۸ می ۱۹۲۰ م] به نهایت مسرت و خوشی از جمرود بطرف کابل روانه شدند. و ازین خبر معلوم شد که تاریخ ورود مهاجرین هندی در کابل – هفته اول ماه جوزا – سال ۱۲۹۹ ش است.

پیام داکتر عبدالغنی[1]

در ایامی که مهاجرین هندی در اواخر بهار سال ۱۲۹۹ ش در کابل رسیده توقف داشتند داکتر عبدالغنی عضو انجمن معارف و عضو انجمن مهاجرین، بقرار تصاویب انجمن از کابل بعنوان محمدامان خان حاکم ریزه کوهستان که از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی حاکم مهاجرین نیز مقرر شده بود پیام تبریکیه نسبت بامور مهاجرین و انتظام معارف فرستاد و تاریخ این پیام سه شنبه (۲۵) جوزا – ۱۲۹۹ ش [۲۷ رمضان ۱۳۳۸ ق ۱۵ جون ۱۹۲۰ م] است واین است متن پیام:

"عزیز ارجمند محترم محمدامان خان سلمه الله الرحمن – بعد از سلام سنت خیر الانام و دعوات مزید اینکه رقیمهٔ اخلاص شمیمهٔ شما بصحابت ارجمند قاری صاحب رسیده بهجت زیاد دست داد. از مساعی جمیلهٔ آن ارجمند در باب معارف خیلی خورسندم . الحمد لله که ما این چنین دلهای صادق که در خدمت دولت علیه و ملت جلیلهٔ خود جد و جهد مینمایند داریم. الهم زد فزد آمین.

موازی بیست گز کشمیره فرستادهٔ آن محترم رسید جزاک الله امید که هشت گز باقیمانده نیز

---

[1] این همان متصدی امور علمی مکتب جبیبیه است که در ماه صفر سنه ۱۳۳۷ ق مطابق حوت ۱۲۸۷ش و موافق مارچ ۱۹۰۷م مصدر حرکت شد و در مدت ده سال در کابل بقید نظر دولت ماند و فقط بهمین لحاظ که بنام معلم از هند استحضار یافته و خود را مسلمان راسخ وانمود میکرد زجر و حقارت ندید. و در اوائل عهد امانیه نیز موقع یافت. و پیروان او همان حرکت را جنبش اول مشروطیت نامیده اند. محمد حسین مدیر مجلهٔ معرف معارف در سال ۱۲۹۸ ش برادر همین شخص است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

ارسال خواهند کرد. برای این تکلیف عذر خواهم و عذر من اشتیاق بیغایت برای صنعت های وطن خواهد بوده البته آن ارجمند شنیده باشد که:

اعلیحضرت همایونی شما را حاکم نوآبادی مهاجرین که در قطغن واقع میشود. مامور فرموده اند ان شاء الله در همین ایام شما را آنطرف رخصت خواهند فرمود. فدوی دولت که شنیدم خیلی خوش شدم خصوصاً در باب مهاجرین که ان شاء الله اداره ء نوآبادی ر ابطریقی خواهید کرد که هم خیر دولت علیه در آن باشد و هم مردم مهاجرین از شما خوش باشند قافله های مهاجرین امروز فردا بخیر ازینجا رخصت میشوند. قافله اول بسر کردگی مولانا عبیدالله صاحب که یکی از علماء جید است و جناب ارباب صاحب پشاوری هم شخص خیلی خوب و معتبر اند خواهد برآمد ان شاء الله تعالی در باب وظائف شما البته دستور العملی کافی از حضور انور والا به شما داده خواهد شد از کوائف مهاجرین اشخاص مذکور ان شاء الله مفصل شما راآگاه خواهند کرد. حاجت ندارد که من چیزی بگویم.

شما را تبریک میگویم که این قسم خدمت مقدس نصیب شما شده است. خداوند کریم شما را توفیق و صبر و استقلال فوق العاده عطا بفرماید ان شاء الله در هر حال اطاعت خدا و رسول و مرضای پادشاه غازی خود را ملحوظ داشته همراه نفری مهاجرین این قسم اوضاع بر وی کار خواهید آورد که آنها بواسطهٔ شما از دولت علیه خوش و مطمئن و دعا گو باشند این امر و از مشکلات پر است و امید میکنم که شما در هر مشکل صبر و تحمل را بکار آورده مشکل را حل خواهید کرد. لامحال این مردم مدرسهٔ ما مدرسه ها قائم خواهند کرد و ان شاء الله این مدرسه ها نیز ادارهٔ معارف[1] عمومی ما آمده لائق توجه شما خواهند بود ان شاء الله تعالی بعض اشخاص را که در باخبری شما مفید باشند و بنده آنها را بشناسم تعارفاً خط اسمی شما خواهم داد- باقی درین باب قاری صاحب زبانی بشما خواهند گفت زیاده والدعا فقط یوم سه شنبه (۲۷) سنه ۱۲۹۹ احقرالعباد عبدالغنی عفی عنه".

تاریخ پیام مذکور صحیح نوشته نشده و نویسندهٔ این کتاب از روی تقویم سال مذکور دریافتیم که سه شنبه (۲۷) رمضان سنه ۱۳۳۸ ق مطابق (۲۵) جوزا - سال ۱۲۹۹ ش بوده است.

---

[1] عبدالغنی از مردم پنجاب و خود را از قوم اورمر پبنتون میدانست و اینکه در لندن تحصیل کرده و لسان انگلیسی واردو و دری را میدانست و هم باصول معارف عصری آشنا بود در ایام سفر نائب السلطنه۱۳۱۳ ق و ایام سفر امیر حبیب الله خان سنه ۱۳۲۴ ق و ایام سفر علی احمد خان ۱۳۳۷ ق وظایف ترجمانی را انجام داده و در ابتدای دورهٔ امانیه هم متصدی امور معارف مقدار بود و در آن دارالامان و انجمن معارف بهمین نام ادارهٔ معارف عمومی یاد میشد. و این شارت که [مردم مدرسهٔ ما مدرسهٔ ها قائم خواهند کرد] مقصد از تعلیم یافتگان مکتب حبیبیهٔ است که عده یی از معلمین آن هندی بودند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

اقامت مهاجرین هندی در افغانستان

بطوریکه مذکور شد در سال ۱۲۹۹ ش تقریباً دوازده هزار نفر از مردم هند بخاک مقدس افغانستان مستقل هجرت کردند. اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای دلجویی و نوازش مهاجرین و برای اینکه چند روز اول آواره و سرگردان نباشند با مردم مهمان دوست کابل مفاهمه نموده گفت که: تا جابجا شدن نفری مذکور یعنی عزیمت شان باطراف، مهاجرین را در حویلی های همسایه نشین و سراچه های خود با لطف و محبت برادرانه جای اقامت چند روزه بدهند(۱). و سپس برای اقامت دائمی مهاجرین هندی در اطراف مملکت عزیز افغانستان محل سکونت تعیین فرمود. و محمدامان خان حاکم درجه اول کوهستان و پنجشیر و نجراو را با داشتن عهدهٔ مذکور حاکم مهاجرین نیز مقرر نمود. محمدامان خان، فتح محمد خان [برادر امین الله خان] را بصفت معاون خود پذیرفت، نخست معاون خود را به معیت مهاجرین بطرف صفحات شمال افغانستان اعزام و سپس خود بعد تنظیم امور مقدماتی از کابل بدانطرف روان شد.

حین ورود در خان آباد، سردار محمد اکبر خان حاکم اعلی [بن عطاء الله خان بارکزائی] بذل همکاری نمود. محمد امان خان برای رهایش و اقامت دائمی مهاجرین هندی، محل چهار درک خان آباد را با زمین زراعتی آنجا تعیین نمود. با آنکه مشکلات روی داد، اما معاملات بصورت صحیح انجام گرفت. چون ایام زمستان رسید اول برای حفظ وجود مهاجرین پوستین چه ها و البسهٔ فراوان و اقسام فرش ها تهیه شد.

محمدامان خان (حاکم مهاجرین) چون دانست وجه حکومت کفایت نمی کند، از مردم خان آباد وغیره اعانه خواست. اهالی از نگاه نوع دوستی به نهایت خوشی پذیرفتند. محمدامان خان بعد اجراء وظائف اولین، بطرف کابل معاودت نمود و فتح محمد خان معاون خود را همد را نجا گذاشت.

مکتوبی که محمد عزیز خان ایشیک اقاسی خارجیه در برج اسد سال ۱۲۹۹ ش در مورد احضار محمد امان خان، بقرار امر پادشاه و بامضاء خود فرستاده ازینقرار است:

"عالیجاه اخوی محبت همراه محمد امان خان حاکم محال ریزه کوهستان و پنجشیر را حفظ الله تعالی حسب الامر حضور مبارک اعلیحضرت غازی برای شما تحریر میشود که یک مراتبه شما

---

(۱) چون ایام اخیر بهار و آغاز تابستان بود، خوانین و متمولین کابل در باغها و باغچه های خود مهمانان هندی را جای دادند نان و طعام بقدر کفاف میرسانیدند و کسانی که منازل بیکار نداشتند وجه نقد بنام صرف دعوت بخانوار هندی میدادند و در اوقات اداء نماز در مساجد جامع مردم از ورود آنها حسن استقبال نموده می گفتند: افغانستان مملکت مسلمان و یک کشور کاملاً مستقل است و برای شما جای نهایت عزت و سرافرازی است که مهاجرت خود را باین خاک و بآغوش شفقت این ملت با دیانت قبول کرده اید.

بدارالسلطنۀ کابل حاضر شوید که در باب سر رشتۀ مردمان مهاجرین هندی که به سمت قطغن میروند حسب الهدایت حضورت مبارک برای شما سر رشته داده می شود که مع الخیر روانۀ سمت مذکور بشوید و بمقامی خود در آنجا محمد اکبر خان برادر خود را که از حضور مبارک تعیین گردید مقرر کرده بیایید ۲۶ ماه اسد سنه ۱۲۹۹ - محمد عزیز".

دو فرمانی که اعلیحضرت امان الله شاه غازی بامضاء مبارک خود فرستاده نقل هریک ازینقرار است:

"عالیجاه عزت همراه محمدامان خان حاکم ریزه کوهستان و پنجشیر را واضح خاطر باد! نفری مهاجرین هندی را از حضور تجویز فرموده ایم که در علاقۀ قطغن میروند برای باخبری و انتظام مهاجرین مذکور یکنفر شخص درست لازم و ضرور بود شما را از حضور بحاکمی مهاجرین مذکور مقرر فرمودیم لهذا شما را امر فرموده می شود که قواعد کار های مذکور را بقرار تجویز انجمن مهاجرین اجراء داشته اینکه قافلۀ اول مهاجرین مذکور در آنجا رسید.

سر رشته و تهیۀ خود را نموده همراه نفری مزبور عازم سمت قطغن شوید. در باب خوراکه نفر مهاجرین مذکور بذریعۀ فرمان علیحده حاکم اندراب را امر فرمودیم که تا اندازۀ دوصد خروار آرد گندم عوض خوراکه چهرۀ اوشان بموجب رقعه های شما از بابت گدام بدهد و رقعه های شما را در انجمن مهاجرین روانه دارد فرمان حضور در جوف فرمان هذا برای شما میرسد، لاکن در بردن مهاجرین ساعی باشید که تکلیفی برای شان نرسد". تحریر ۲۱ ماه اسد سنه ۱۲۹۹ - امیر امان الله"

لوازمات برای حاکم مهاجرین!

۱ - برای بود و باش موقتی حاکم مهاجرین از جا های سرکاری و اگر جای سرکاری نباشد بطریق کرایۀ سرکاری یک جای لائق داده شود.

۲ - یکنفر اردو زبان دان از مکتب حبیبیه بقرار سند خود حاکم مذکور داده شود.

۳ - یکنفر نویسنده که سالانه هشت صد روپیه تنخواه آن باشد بقرار بست حاکم درجه اول که از حضور شاهانه منظور فرموده شده همراه حاکم موصوف مقرر شود - زیرا که محمدامان خان موصوف عهدۀ حاکمی درجه اول را داشت و دارد.

۴ - سوار نظامی شش نفر - پیادۀ نظامی شش نفر بقرار بست حاکم درجه اول که از حضور شاهانه منظور فرموده شده همراه موصوف مقرر شود.

۵ - درباب بارگیر و سفر خرج و مصارف ایام توقف حاکم، خود اعلیحضرت شهریار غازی مختار میباشند.

موازی پنج صفحه فقرات کارآمد مهاجرین قرار فوق بحضور مبارک شهریار غازی عرض و تقدیم شد - فقط تحریر فوق.

فدوی شیر احمد، محمد عثمان، نیک محمد، دستخط فتح محمد، مدیر عمومی پوسته حبیب الله طرزی محمد ابراهیم، احقرالعباد عبدالغنی عفی عنه، احقر العباد .... علی عفی عنه، دستخط محمد قاسم، امیر محمد برکد ملکی...[1].

"چهار هزار روپیهٔ پخته برای بارگیرو سفر خرج و ایام توقف حاکم مهاجرین منظور است فقط فقرات دستور العمل حاکم مهاجرین بقراریکه در محفل[2] قوانین رای داده شده منظور است بقرار فقرات مذکور حاکم مهاجرین اجراء معمول دارد برای بارگیرو سفر خرج و ایام توقف حاکم مهاجرین چهار هزار رپیهٔ پختهٔ کابلی سالیانه بدون تنخواه او از حضور والا منظور گردید که باندازهء وجه مذکور خرج کند - مورخه ۲۴ ماه سنبله سنه ۱۲۹۹" (امیر امان الله).

معروضه نائب الحکومهٔ قطغن بحضور پادشاه غازی

درسال ۱۲۹۹ش محمداکبر خان بن عطاء الله خان بارکزائی نائب الحکومهٔ قطغن و بدخشان بود. مذکور در تصدیق خدمت محمدامان خان - معروضه یی نوشته بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی اطلاع نمود. و معروضه دستخطی مذکور پس از ثبت صفحهٔ (۳۰) جلد دوم کتاب ثبت اسناد دارالتحریر شاهی به محمدامان خان حاکم سپرده شد و این است متن آن:

(دارالحکومهٔ قطغن و بدخشان)

حضور مهر ظهور مبارک جناب اعلیحضرت شهریار مجاهد غیور غازی را تصدق شوم.

بعد از ادای دعای صحتمندی ذات مقدس اعلیحضرت قبلهٔ انام و ترقی دین و دولت اسلام معروض حضور عطوفت ظهور اقدس همایونی میدارم اینکه:

عالیجاه ارجمند سعادتمند محمدامان خان حاکم مهاجرین هندی و پنجشیر و ریزه کوهستان که از حضور مبارک انور والا بسر رشتهٔ انجام نمودن مهاجرین هندی مقررهٔ قطغن از قسم تقسمهٔ زمین و بذر و قلبه و سر رشتهٔ جابجا نمودن و جیرهٔ غله و غیره کار های لازمهٔ آن ها و ماموریت عالیجاه فتح محمد خان را بقائم مقامی خود حسب الاحکام مبارک درینولا آمده بود الی حال مطابق امر و هدایت حضور اقدس والا به بسیار درستی بکمال صداقت کارروائی و اجراء امورات محوله و مأمورهٔ خود را نموده که از حسن کار کنی وکار دانی و جراری و رفتار او این فدوی صداقت کیش از اندازه بیش اظهار خورسندی و

---

[1] اشخاص مذکور اعضای انجمن مهاجرین تعیین شده بودند. و در ورقهٔ مذکور دستخط کرده اند.

[2] محفل قوانین همان مجلس وضع قوانین است که بعداً شورای دولت و اخیراً شورای ملی گردید (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

رضامندی دارم، چون شخص جرار و قابل کار و صداقت شعار بود از عرضه کردن کلمات هذا بحضور مهر ظهور انور شهریار غازی خود داری کرده نتوانستم و حقائق را بذریعهٔ عریضهٔ هذا معروضداشتم تا ان شاء الله نظر به خدمتگذاری و صداقت شعاری خود درین عرض عاجزانهٔ صادقانه مشمول عواطف خسروانهٔ شاهانه گردیده بین الامثال ممتاز و سر افراز گردد - زیاده مهر سپهر اقبال طالع و لامع باد بالنون والصاد - باقی اختیار بحضور مهر ظهور مبارک است. صلاح و مصلحت خویش خسروان دانند و این جسارت را امید وار عفوم. تحریر (۲۰) قوس ۱۲۹۹ مطابق (۲) ربیع الثانی ۱۳۳۹] (فدوی سرکار محمداکبر)

عزیمت یک تعداد مهاجرین هندی از کابل به اناتولیه (مرکز ملی ترکیه)

مهاجرین هندی که از چندی وارد افغانستان و از قیود انگلیس آزادی کامل حاصل کرده بودند. چون نظامنامهٔ مهاجرین بآنها حق آزادی کامل داده بود، ازین قانون استفاده کرده جمعیتی از آنها که نظر به حمایت و معاونت دولت پادشاهی افغانستان موقع را بر خود مساعد دیدند، از کابل قصد عزیمت بجانب اناتولیه (مرکز ملی ترکیه) نموده و این سفر را از طریق روسیه ممکن دیده به شوق مقامات مقر خلافت عثمانی تهیهٔ لوازم سفر نمودند و این وقت ماه سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ شمسی مطابق اوائل محرم الحرام ۱۳۳۹ قمری و موافق سپتمبر ۱۹۲۰ میلادی بود.

یک تن از مشاهیر مهاجرین هندی مقیم کابل که روندهٔ اناتولیه و موسوم به جان مهرخان بود، بتقریب این موقع مجلس صرف چای در باغچهٔ عین العمارات(۱) کابل تشکیل داده جمعی از مردم افغان و هندوستانی های مقیم کابل را دعوت نمود. مولوی عُبیدالله از جملهٔ مشاهیر مهاجرین هندی بپا استاده نطقی نموده گفت:

"ما از دولت افغانستان خیلی ممنونیم که ما را اجازهٔ ساختن یک نوآبادی داد، و برای امور مهاجرین جمعیت خود مهاجرین را مقرر نمود". و بعد یکنفر داکتر از مهاجرین هندی گفت: "ممکن نیست پس ازین تعلقات صمیمانهٔ که بین افغانستان و هندوستان قائم شده است منقطع شود، ما از افغانستانیم افغانستان ازماست، ما نمی گوییم که هجرت کرده ایم بلکه از یک حصهٔ وطن خود بحصهٔ دیگر آمدیم. ما از افغانستان متشکریم که برای ما بغل خود را گشاده، ما بهرجائیکه باشیم این وطن خود را فراموش

---

(۱) عین العمارات کابل همان قصر و حرمسرا و باغچهٔ عین الدوله است که در وقت سلطنت خود آنجا را باختیار حکومت گذاشت و برای اقامت هیئات سفارت ترکیه بخشید. و در این وقت سال ۱۲۹۹ ش و فد اناتولیه نیز در همانجا بودند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

کرده نمی توانیم". در موقع ختم مجلس اعضاء وفدا ناتولیه را وداع کردند[۱].

و یک موضوع را باید در اینجا تصریح نمود که: مهاجرین هندی میخواستند بطور عموم در کابل و نواحی قریب کابل مالک خانه و زمین باشند و در ادارات و فابریکه های مرکز شامل کار و بعضاً حق تجارت آزاد داشته باشند. چون این خواهش ناممکن بود اقامت خود را باطراف مناسب و مفید بحال خود ندیده دسته دسته واپس مراجعت نمودند. زیرا که توقعات زیاد آنها برآورده شده نمی توانست. یعنی افغانستان دراین مرحلهٔ تاریخ هم همت بزرگ خود را و رحم و عاطفهٔ خود را در حق برادران هندی ابراز نمود و اسناد تاریخ دورهٔ امانیه شاهد است.

اداء نماز عید سعید فطر در مسجد جامع کبیر عید گاه کابل

بموجب رقعه های رسمی که بتاریخ چهار شنبه (۲۶) جوزا سال ۱۲۹۹ ش از طرف محمود خان یاور ملکی حضور توزیع گردیده بود، مامورین عالی رتبهٔ لشکری و کشوری و جمیع شهریان کابل در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل برای اداء نماز عید سعید فطر که بروز جمعه (۲۸) جوزا تصادف کرده بود حاضر شدند.

به ساعت ده و نیم اعلیحضرت امان الله شاه غازی باشاهزادگان و سرداران و وزیران و صاحب منصبان بزرگ از دروازهٔ کلان جامع عیدگاه داخل شد. بعد اداء نماز وخطبهٔ عید که از طرف خطیب حضور خوانده شد. اعلیحضرت غازی بر فراز منبر سنگی بر آمده و بدون آنکه مسوده یی در دست داشته باشد نطقی نمود و این است عین بیانات پادشاه:

"ای ملت عزیز همدرد من! وای عسکر غیور و فا دار من! اول حلول عید سعید فطر را بشما تبریک میگویم، و از خداوند بی نیاز بسیار عید ها را برای شما خواسته ام که به کامیابی عزم های خود رسیده به بسیار خوشی و آرامی بگذرانید. اگر من زنده باشم ویا نباشم از جمیع شما خدمتگاران و رعایای وفادار خود خورسند هستم. خداوند از شما راضی باشد، امید است که ازین خدمت یکسالهٔ من شما قدری راضی خواهید بود، لیکن خدمت هایی را که برای شما می کنم هیچ منت نمی گذارم، چرا که خاص محضاً لله و خوشنودی رسول الله صلی الله علیه وسلم ، میکنم. باز اگر شما ترقی بکنید و آرام و آسوده باشید، عیناً راحت ، فایده و آرامی من است .

حال میخواهم که شما را از بعض واقعات عالم اسلام که امروز همهء مسلمانان عالم باهم شرکت

---

[۱] وفد اناتولیه (مرکز ملی ترکیه) که برهبری مصطفی کمال فعالیت می نمود، در سال ۱۲۹۹ ش وارد کابل شده بود و در قصر و باغ عین العمارات متمرکز بود. چون عده یی از مهاجرین هندی آرزوی عزیمت به انقره (اناتولیه) نمودند، وفداناتولیه موقع را بآن ها مساعد گردانید تا از راه روسیهٔ شوروی بآنجا عزیمت کنند.

دارند، باخبر کنم. اگر چه بخیال دشمنان اسلام که اسلام خراب و پایمال شده ، لیکن درین شکستگی و عاجزی و بی کسی مسلمانان هزاران درستی مندرج است تا خراب نشود آباد نمی شود. از نتیجهٔ همین خرابی است که مسلمانان عالم سبب بربادی خود را دانسته باهم متحد ومتفق شده اند، بلکه تمامی عالم شرق را باتفاق دعوت کردند آب اگر صد پاره گردد باز هم آشناست.

پس برای ما و شما ملت هزاران جای شکر است که لوای اتحاد و اتفاق را اول ما بر دوش همت خود برداشتیم، چنانچه از هندوستان مهاجرها است که بکابل بروی هم ریخته اند. و از بخارای شریف، سفرای فوق العاده و دائمی حاضر اند و همهٔ ترکستان روی باینطرف آورده اند. سفیر ما که در ایران رفته به بسیار احترام پذیرائی کرده اند. امروز تکلیف عثمانی درد سر ما است اگر تکلیفی و زحمتی برای دولت ایران برسد گویا درد دل ما است و اگر ضرر و نقصان برای بخارای شریف برسد عیناً درد چشم ما است.

چو عضوی بدرد آورد روزگار
دگر عضو ها را نماند قرار

پس بفدا کردن جان و مال خود تان برای برادران خود آماده باشید . و از خدا توفیق میخواهم که باین همت و شجاعت شمایان لوای خدمت اسلام و اتفاق مسلمانان را که بر دوش همت خود ها گرفته ایم تا منزل مقصود برسانیم ، یعنی خدمت ترقی برادران مسلمان خود را بحال و مال بکنیم و سرهای خود را فدای راه دین رسول الله صلی الله علیه وسلم سازیم.

یا مرد وار بر سر همت نهیم سر
یا با مراد بر سر گردون نهیم پای

بعون الله تعالی شاید که این خدمت ناچیز ما بدرگاه خداوند مقبول گردد. باید در اتفاق همهء عالم اسلام عزم بالجزم کنند. بخیال من بلند ترین قوت های دنیا عزم است نه توپ و نه تفنگ، مقابل عزم هیچ چیزی کار کرده نمی تواند.

نه تنها برای شما میگویم بلکه برای جمیع اهل اسلام و عالم شرق میگویم که رشته های اتحاد خود را محکم کنند و درین راه به سربازیها حاضر باشند ، گردن من روز حشر پیش خدا و رسول خدا خلاص باشد که برای شما در خصوص اتفاق فریاد ها می کنم که از برای خدا - ای عالم شرق بدون اتفاق کار تان پیش نمی رود. «چکنم گر نکنم ناله و فریاد و فغان» باین مقصد که داریم حضرت خداوند (ج) به برکت روحانیت حضرت رسول اکرم (ص) ما و شما را نائل فرماید ، و بد خواه ملل اسلام را خداوند قهار بقهر خود گرفتار کند. آمین ".

پس از ختم ارشادات ذات شاهانه عموم کارداران بموجب رقعه هایی که دو روز قبل از طرف دائرهٔ یاوری حضور توزیع گردیده بود از مسجد جامع عیدگاه در قصر سلامخانه بغرض تبریک عید سعید فطر بحضور اعلیحضرت معظم غازی رفتند. بعد از تبریک و تهانی عید ، اعلیحضرت غازی مدعوین را

مخاطب ساخته یکایک نوازش فرمود. و در خصوص سفارت فوق العادۀ افغانی در تهران چند سخن گفت. و قصیده یی که بتقریب ورود سردار عبدالعزیز خان سفیر دولت پادشاهی افغانستان گفته شده بود، بامر ذات شاهانه میرزا عبدالرشید خان منشی حضور قرائت نمود. مطلبش خوش آمدید سفیر مختار افغانی در تهران بود. [مراسم عید مطابق (۱۸) جون ۱۹۲۰م].

بیانات اعلیحضرت امان الله شاه درباب خلافت اسلام

اعلیحضرت غازی در قصر سلامخانۀ عام به حضار مجلس شاهی گفت: "امروز در عالم اسلام مسئلهء خلافت اضطراب بسیار وارد کرده است، و در این باب ما مردم مسلمان حق بطرف هستیم چنانچه خلافت چند صد سالهء ما را میخواهند به دسایس وحیل بسیار از پا بر اندازند ویا به سیاست های فریب کارانۀ خود خواستگار اند که این خلافت عظمای ما مسلمانان را منتقل گردانند چنانچه این مسئله را گاهی به خلیفه شدن زید و گاهی به خلیفه شدن عمر و وصل و فصل می کنند. مثلاً شنیده میشود که دشمن اسلام بخیال اینکه اجزاء خلافت را از هم جدا کنند، در نطق ها و اخبارهای خود این خادم اسلام و اسلامیت را که غیر از ابراز خدمت دین دیگرآرزو یی نداشتم و ندارم، خواهشمند اغتصاب خلافت میگویند و مینویسند ، حالاً که من خواستگارم تا در دنیا و عقبی یکی ازخدام صمیمی اسلام شمرده شوم و درین موقع تهلکه ناک خدمتی برای مقام خلافت عظمی بکنم . خواندن اسم اعلیحضرت خلیفة المسلمین ویاد کردن خلافت عظمای اسلام در خطبه های نماز جمعه و عیدین این همه مظهر خیال و آمال من میباشد که اگر کسی ازین مسائل خبر باشد البته میداند که این شیوه ها و طریقه های که در ملک و ملت خود جاری وقائم کرده ام از همان خیال خدمتگذاری من است که به نسبت اسلام و خلافت عظمی داشته ام نه اینکه نعوذاً بالله خودم در بین اسلام و مسلمانان تفرقه بیندازم".

خوانندۀ تاریخ ! نطقی که اعلیحضرت امان الله شاه غازی به ساعت یازده روز جمعه اول عید سعید [سنه ۱۳۳۸ ق،۲۶ جوزا ۱۲۹۹ش، ۱۸ جون ۱۹۲۰ م] نمود مقصدش این بود که بعد از استرداد استقلال افغانستان - انگلیس ها میگفتند: امان الله خان ظاهراً اگر که چیزی نمی گوید ، اما باطناً خود را بزرگترین پادشاهان امروز عالم اسلام میداند. و اینکه اعلیحضرت امان الله شاه از بدو امر استرداد استقلال افغانستان در خصوص آزادی ملل اسلام بطور عموم سخن میگفت و از آزادی هند و اناتولیه مرکز ملی ترکیه جداً پشتیبانی میکرد ، چون دشمنان آزادی اسلام که بر بلا د اسلامی دست خیانت دراز کرده و دلیل دیگر برای پیشبرد مقاصد خود نداشتند، این مطلب را درمیان آوردند که امان الله خان میخواهد مقام خلافت عظمای اسلامی را که تا حال به سلاطین عثمانی روم مقرر بود ، غصب نموده خود را خلیفة المسلمین نام بگذارد. و بدین طریق میخواستند عقیدۀ اهالی بلاد اسلام را در خصوص امان الله

شاه این منادی بزرگ آزادی شرق تغییر بدهند و در میان ممالک اسلام نفاق تولید کنند، تا بعد ازین مردم به امان الله شاه معتقد نبوده حرف های او را یکسرروی غرض تلقی نمایند. اما کشور های اسلام بحقیقت نیات خالصانهٔ امان الله شاه پی برده در تمامی نطق های رسمی و مکاتبات و مقاولات دولتی این مطلب را تصریح کردند که پادشاه افغانستان طرفدار واقعی ترقی و پیشرفت تمام کشور های اسلام و ملل شرق است و از خود غایه و غرض نفسی و شخصی ندارد. و چون از زمان ظهور آل عثمان که تاریخ سلسلهٔ آن خانوادهٔ امپراتوری روم را تا بدو جمهوریت ترکیه در سلسلهٔ نگارش افغانی خود آورده ایم، و در میان جوامع عرب و ترک و سائر بلاد اسلام بنام خلیفة المسلمین و مقتدابها و بصفت بزرگترین حامی و مدافع اماکن مقدس اسلام شناخته میشدند، افغانستان در وقت جنگ جهانی اول هم روی این مطالب سخن ها گفت و اما برای ثبوت استقلال سیاسی خود اعلان بیطرفی نمود که شرح مکمل آن گزارش را در صدر صفحات این کتاب تاریخ نوشته ام.

میلهٔ عید فطر در باغ بابرشاه، کابل

ایام عید سعید فطر سنه ۱۳۳۸ ق بروز های جمعه، شنبه، یکشنبه، ۲۸- ۲۹- ۳۰ برج جوزا - سال ۱۲۹۹ ش [۱۸- ۱۹- ۲۰ جون ۱۹۲۰ م] تصادف نمود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در باغ بابر شاه میله برگذار نمود. روز اول عید فطر از وقت صبح تا ساعت سه بعد از ظهر مراسم دربار اتمام یافت. روز دوم ذات شاهانه در قصر و باغ بابرشاه (واقع سمت جنوب غرب شهر قدیم کابل) تشریف برد، صاحب منصبان ملکی و نظامی را رسماً و عموم اهالی را بواسطهٔ کلانتران شهر خبر داده سپری نمودن ایام عید را با شنیدن سازها [خواندن ها، باجه خانه، دهل و سرنا] و انواع ساعت تیری ها از قسم پهلوانی، چوب بازی آتن ملی، دعوت فرمود. ذات شاهانه تا آخر روز با عموم مردم در میلهء عید اشتراک داشت و بهمراه بزرگان و موسفیدان شهریان کابل نان و چای را صرف نموده گفت: از حضور من به تمام اهالی سلام گفته تبریک عید بگویید. و این روز عبدالعزیز خان یاور حضور و میرزا میر محمد هاشم خان برکد امین نظام در رونق افزائی میله اهتمام زیاد نمودند. و این میله عصر روز سوم عید بعد از اجراء اتن ملی اختتام یافت.

مقرری صالح محمد خان بحاکمی اعلی ولایت میمنه

سردار صالح محمد خان سپه سالار درجه اول که از تاریخ (۲۵) برج ثور سال ۱۲۹۸ ش در اثر جراحت پا و تکلیف مریضی او از کار برکنار شده بود مدت یکسال را در خانه بسر برد، حین که محمد ابراهیم خان

ناظر عدلیه از سمت جنوبی وارد کابل شد. از تمهیدات مخالفین بیاناتی نمود[۱]. سردار فقیر محمد خان شاغاسی گفت: در حضور پادشا تمام آن گزارش های سرحدی را بطوری که پوره اطلاع دارید بیان کنید تا بعض غلط فهمی های بزرگ باعث اندیشه ها واقع نگردد. اعلیحضرت امان الله شاه از قرار توصیه و سفارش بزرگان خانوادهٔ ما در خود و اظهارات محمدابراهیم خان و هم از روی مطالعات و ملاحظات شخصی خود قانع شده در پغمان سراج الدین خان ولد غلام محی الدین خان[۲] را گفت که به صالح محمد خان اطلاع بدهید که به پغمان بیایند. چون شب بود. فردا که اعلیحضرت در سلامخانهٔ خاص [نزدیک بستانسرا] تشریف آورد، بحضور رفت. اعلیحضرت از صحت یابی صالح محمد خان خوش شده گفت: معذرت میخواهم چون فی الحال در تشکیل نظارت حرب دوسپه سالار گنجایش ندارد، لذا شما را حاکم اعلی میمنه مقرر نمایم. و این حاکمی اعلی را بالمثل آن منصب نظامی خود بدانید و بخاطر شما نرسد که سپه سالار درجه اول بودم و حال حاکم اعلی مقرر میشوم. انسان بزرگ هر یک وظیفه و مقام را بزرگ میسازد و این وابسته به لیاقت و کاردانی شخص است، شما تجارب نظامی خود را بامور ملکی و اداری یک سمت بزرگ صرف نمایید. و گفت: در ایامی که شما مریض بودید بحضور اطلاع رسید: که صالح محمد خان چهل هزار پوند ناچل از دشمن گرفته سرحد را از دست داد. باین حرف خنده آور گوش نداده گفتم: این تهمت صریح و قول باطل است. صالح محمد خان را من پوره می شناسم، انسان بدنفس نیست.

صالح محمد خان گفت: همان مقدار طلا را که اعلیحضرت معظم غازی درمحضر عساکر بدو دست مبارک خود شان بر فرق من باد کردند کفایت میکند، و سکهٔ ناچل در حقیقت همین اطلاعات ناچل است. و چون اعلیحضرت حاکمی اعلی میمنه را برای من مناسب دیده اند. به نهایت خوشی و مباهات قبول دارم.

و این وقت بهار سال ۱۲۹۹ شمسی است. و برای گذارهٔ او در حصهء کاریز قلعه باندازهٔ سه صد جریب زمین زراعتی نیز فرمان داد. صالح محمدخان مدت هفت سال را بحاکمی اعلی میمنه بسر برد.

در سال ۱۳۰۶ ش محمد ولی خان وکیل مقام سلطنت صالح محمد خان را بکابل خواست و تبدیلاً بحاکمی اعلی قطغن مقرر نمود. صالح محمد خان بعذر موسپیدی.

موافقت ننمود. و محمد ولی خان شاه عبدالحمیدخان را حاکم اعلی میمنه مقرر نمود. صالح محمد خان از محمدولی خان خواهش نمود که برای من اجازه داده شود که واپس به میمنه رفته و از املاک

---

[۱] مزاری سلطان دومین دختر سردار فقیر محمد خان - عیال محمدابراهیم خان پسر بابا محمدسرور خان بود. و در روز های اولی که محمدابراهیم خان از سمت جنوبی وارد کابل شد. بدیدن سردار فقیرمحمد خان ماما ی علیا حضرت رفت و از مخالفت های اشخاص سخن ها گفت.

[۲] پسر پردل خان بن سیدال خان بن کریمداد خان بن بازار خان بن یسین خان بارکزائی است.

شخصی خود وارسی کرده در همانجا باشم . محمدولی خان گفت: صلاحیت ندارم . بتاریخ (۱۰) برج سرطان سال ۱۳۰۷ ش که اعلیحضرت امان الله شاه از سفر اروپا به کابل بازگشت ، صالح محمد خان اجازه خواست و در میمنه رفت. و تاآخیر دورهٔ سقوی در همانجا به امور زمینداری خود مصروف بود[۱].

در دورهٔ سلطنت محمدنادرشاه [برادر احمدعلی خان لودین] حاکم اعلی میمنه مقرر شد و حسب الامر مقام سلطنت به صالح محمد خان خبرداد که شمابه کابل خواسته شده اید وحینی که بکابل رسید، مصاحب حضور مقرر شد و تا وقت فوت[۲] به همین نام گذرانید و اصلاً بقید نظر بود. قبل از صالح محمدخان عبدالغفار خان جرنیل حاکم اعلی میمنه بود چون در ارسال بیعت نامه تعلل ورزیده بود، از کار بر کنار شد و اعلیحضرت امان الله شاه به عوض او صالح محمد خان را فرستاد. صالح محمدخان میگفت: بعد از وزیر شاه ولی خان و وزیر شیر محمد خان شخصی که در خاندان ما به رتبهٔ سپه سالاری درجه اول رسید، من بودم و اماخانهٔ مخالفین ویران که چسان فسانه و فسون بکار بردند.

از صالح محمدخان هفت پسر: غلام محمد، عطاء محمد، شاه ولی، تاج محمد، لعل محمد، سلطان محمد، جان محمد بجا ماندند.

افتتاح انجمن معارف

انجمن معارف به تاریخ سه شنبه (۱۸) جوزا سال ۱۲۹۹ ش [۲۰ رمضان ۱۳۳۸، ۸ جون ۱۹۲۰ م] بساعت ده و نیم قبل از ظهر در تحت ریاست سردار محمدسلیمان خان ناظر معارف، در نظارت معارف افتتاح گردید. وظایف و پیشنهاد های انجمن معارف ازینقرار است:

۱. پروگرام تعلیم ابتدائی.
۲. انتخاب کتاب ها برای پروگرام فوق و سررشتهٔ تالیف و ترجمه کتب مذکور.

---

[۱] محمدسرور خان و محمدعمرخان دو برادر از مردم کوهدامان که در عهد حاکمی صالح محمد خان در میمنه علاقه دار بودند، محمد سرور خان مذکور در دورهٔ سقو حاکم اعلی میمنه و محمدعمرخان مذکور قوماندان امنیه و پاینده محمدخان وابستهٔ آنها جرنیل غند میمنه مقرر گردیدند. و این سه نفر سقوی نسبت به گذارهٔ نیک صالح محمدخان احترام اورا بجا داشته خیلی ها مراعات نمودند. و صالح محمدخان در دورهٔ اغتشاش بهمان گوشهٔ مملکت و بوضع خیلی شرافتمندانه گذرانید. مسماة «جان بیگم» بنت سردار محمداکبر خان «مامور دارالعدالت» حضور، بن عطاء الله خان بن میرداد خان بن یسین خان بارکزائی، عیال صالح محمدخان سپه سالار درجه اول عهد امانیه بود. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[۲] صالح محمدخان بتاریخ (۳۰) عقرب سال ۱۳۲۱ شمسی به مرض تیتانوس بعمر ٦۷ سالگی در شفاخانهٔ علی آباد کابل فوت و در شهداء صالحین متصل مقبرهٔ طوطی شاه به خاک سپرده شد. مذکور یک برادر سکه: سیدمحمد خان و یک برادر اندر بازمحمدخان داشت. جان محمدخان ولعل محمدخان دو کاکای او بودند. فضل احمد خان فرقه مشر پسر لعل محمدخان ولد دادمحمد خان است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

۳. تقسیم کار و تعیین مامورین و ترتیب وظائف شان.
۴. ترتیب پروگرام جدید برای دارالمعلمین ابتدائی.
۵. ترتیب پروگرام درجهٔ رشدیه.
٦. انتخاب کتاب ها برای درجهٔ رشدی و سر رشتهٔ تالیف و ترجمهٔ آن.
۷. تحقیق و تعیین موضع مدرسه حبیبیه - شرایط وصفات متعلمین آن وتفریق شان برای خدمات داخل و تکمیل علوم وفنون عالیه درخارج.
۸. ترتیب پروگرام مدرسه علوم دینیه و شرقیه.
۹. ترتیب پروگرام مکتب السنه.
۱۰. ترتیب پرگرام مکتب صنایع نفیسه.
۱۱. ترتیب نظامنامهٔ عمومی مکاتب ابتدائی.
۱۲. ترتیب نظامنامهٔ مدرسهٔ حبیبیه.
۱۳. ترتیب نظام نامهٔ رسامی نظارت معارف.
۱۴. تجویز تاسیس مکاتب در شهر های کلان و ولایات.
۱۵. تجویز جمع آوری اعانهٔ عمومی برای معارف.
۱٦. پروگرام تعلیم شعبه های مختلف داخل و خارج درجهٔ اعدادیه.
۱۷. پروگرام تعلیم شعبه های درجات عالیهٔ اعدادیهٔ داخل و خارج.
۱۸. پروگرام تعلیم شعبه های مختلف داخل و خارج درجات انتهایی.

رئیس و اعضاء انجمن معارف

۱. محمدسلیمان خان ناظر معارف - ریس انجمن.
۲. محمدعزیزخان «ایشیک اقاسی خارجیه» عضو انجمن.
۳. شیراحمدخان «ایشیک اقاسی نظامی سابق» عضو انجمن
۴. حسن حلمی - عضو انجمن. (استاد در فن خط عربی و هنر حکاکی)
۵. مولوی غلام محی الدین خان سر رشته دار دارالمعلمین - عضو انجمن.
٦. داکتر عبدالغنی هندی - عضو انجمن.
۷. محمد اسحق خان معاون نظارت امور خارجیه - عضو انجمن
۸. علی محمد خان (ولد آدینه خان محمد بدخشی) عضو انجمن.
۹. کرنیل عبداللطیف خان (ولد برکدعبدالغیاث خان پوپلزائی) عضو انجمن.
۱۰. سید محمد قاسم خان قائم مقام مدیر و مشاور رئیس انجمن.

۱۱. قاضی محمد غوث خان عضو انجمن.
۱۲. میرمحمدصدیق خان معلم مضمون مخفف نویسی دری - عضو انجمن.
۱۳. قاری عبدالله خان (شاعر زبان دری) - عضو انجمن.
۱۴. ملاآقا بابا (از ناحیهٔ چنداول کابل) - عضو انجمن.
۱۵. غلام محمد خان مصور (ولد عبدالباقی خان میمنه گی) عضو انجمن.
۱٦. محمد اسمعیل خان قائم مقام سرمحرر جریدهٔ امان افغان - عضو انجمن.
۱۷. با واجیت سنگ (هندوی کابلی) - عضو انجمن.
۱۸. نورمحمد خان کاتب انجمن.
۱۹. عبدالهادی خان - سر محرر جریدهٔ امان افغان عضو انجمن.

انجمن معارف در سال ۱۲۹۸ ش مجدداً آغاز شد و تشکیل و مصارف و تعیین اعضاء علمی آن در برج حوت سال مذکور منظور گردید و در برج حمل سال ۱۲۹۹ ش مراحل ابتدائی خود را طی کرد تا آنکه بروز (۱۸) جوزا رسماً افتتاح گردید.

عزیمت پادشاه از شهر کابل به پغمان

اعلیحضرت امان الله شاه غازی به تاریخ یکشنبه (٦) برج سرطان سال ۱۲۹۹ شمسی [۱۰ شوال المکرم ۱۳۳۸ ق - ۲۷ جون ۱۹۲۰ م] بجهت گذرانیدن ایام تابستان در محل خوش آب و هوا و محیط با صفای پغمان که زادگاه آن پادشاه است، تصمیم نموده رونق افزای آن شهرک تابستانی گردید، و هم برای اجرای امور نظارت ها و ادارات، اصول مخصوص قائم فرموده پروگرام ایام کار شعبات را تنظیم و برای هر یک - یک روز مخصوص از روز های هفته را تعیین نمود. و در خلال این ماه های بهار و تابستان بود که امور تعمیرات و ترتیبات مرتبه های پغمان تحت نظر خاص اعلیحضرت غازی بکثرت و شدت ادامه داشت ودر نظر بود که ایام اعیاد ملی یعنی مراسم جشن های پرشکوه استرداد استقلال افغانستان دران صیفیهٔ باصفای کابل [مولد پادشاه غازی] همه ساله بر گذار گردد.

جلب اسپان سواری رسالهٔ شاهی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ شنبه (۱۹) سرطان سال ۱۲۹۹ شمسی [۲۳ شوال ۱۳۳۸ ق، ۱۰ جولای ۱۹۲۰ م] فرمانی بدستخط خود بعنوان حاکم محال ریزه کوهستان و پنجشیر ارسال فرمود و ازینقرار است:

"عالیجاه اخلاص همراه محمد امان خان حاکم محال ریزه کوهستان و پنجشیر را واضح باد چون از

طرف شما حکام برای نفری مجاهدین و برادران عسکری شما اعانه و معاونت نقدی و جنسی نرسیده و مصارفات نظامی ضرور است خصوص اسپ سواری و بارگیر لهذا شما را امر میشود که به ورود فرمان هذا از پنج الی یک رأس اسپ لائق جوان که باب رسالهٔ شاهی داشته باشد و اسپ بیکاره و خراب نباشد که منظور نمی شود از اسپان سواری خود سر رشته کرده به طریق اعانه مصحوب یکنفر ملازم خود به واسطه عالیجاه خلوصیت و شجاعت همراه بر گداسپورغند بحضور و الا ارسال دارید که بعد از منظوری حضور تحویل عسکر شاهی شود باید در فرستادن آن معطلی واقع نشود باقی از تفضلات خداوندی خیریت کلی حاصل است. تحریر یوم شنبه ۱۹ سرطان سنه ۱۲۹۹ - امیرامان الله".

اظهارات یک نفر نمایندهٔ سیاسی انگلیس

پریاورنا. ایم. ای. پی. ایچ. دی بتاریخ پنجشنبه (۳۱) سرطان سال ۱۲۹۹ ش [۲۲ جولای ۱۹۲۰ م] در کابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی باریاب شده و نوشته است:

"در ظرف نیم ساعت باریابی که به حضور پادشاه افغانستان در کابل برایم میسر شد پادشاه موصوف بآواز بلند گفت: هست و بودم و جمیع سرمایهٔ مملکت خود را برای شکستاندن ظلم و بیداد بهر جائیکه باشد به مصرف خواهم رسانید".

قول نمایندهٔ سیاسی مذکور بالکل حقیقت دارد، اعلیحضرت امان الله شاه در تمام نطق ها و فرمانها و صحبت ها عین همین کلمات را تکرار و بمردم ابلاغ می نمود.

تردید شایعات غلط

در بهار سال ۱۲۹۹ ش وقتی که هئیات صلاحیهٔ افغانی تحت ریاست سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان، درهندوستان رسید، در عوام الناس هندوستان افواهات مختلف مشهور گردید. اخبار پاپونیر نوشت که:

"افغانستان از ترس حملهٔ بولشویک ها طلبگار دوستی برطانیه شده و فدخود را فرستاده است".

سردارگل محمدخان برکد سفیر افغانستان مقیم شمله این واقعه را بذریعهٔ اخبار ها از روی حقیقت تردید کرده چنین شایع نمود که دولت روس و دیگر دولت ها استقلال و مسئلهٔ آزادی افغانستان را تسلیم کردند (یعنی قبول کردند و به رسمیت شناختند) هیچکس در افغانستان مداخلت کرده نمی تواند و افغانستان از هیچ کدام بیم ندارد - و فدافغانی بقرار خواهش دولت برطانیه به هندوستان آمده است. مقصدش فقط این است که مابین افغانستان و برطانیه به این طور یک شرائط معاهدات دوستی عقد شود که برای افغانستان علی الخصوص و برای عالم اسلام علی العموم مفید باشد.

محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان (رئیس وفد صلاحیه) در جامع میسوری هند بعد اداء نماز جمعه طی سخن رانی گفت: "مسلمانان نباید مایوس شوند زیرا حافظ و ناصر دین اسلام خداوند کریم است. خداوند جل جلاله بموجب وعدهٔ خود اماکن مقدسه را از دست اغیار خلاص خواهد نمود، مقصد وفد ما هم این است که ما از دولت برطانیه می نمائیم که در مسئله خلافت و اماکن مقدسه اقوام غیر مسلم مداخلت نکنند".

و درهمان سخن رانی مختصر این نکته را بیان نمود که: "ما ازبیم بلشویک ها به هندوستان فرستاده نشده ایم و یگانه مقصد دولت پادشاهی افغانستان آن است که دست انگلیس را از اماکن مقدس اسلامی ممالک عربی و ترکیهٔ عثمانی که در این وقت خیال تجاوز دارد کوتاه بگرداند".

گل محمدخان سفیر افغانی مقیم شمله پسر سردار تاج محمدخان پسر سردار زکریا خان است.

ورود وفد دیره دونی بحضور هیئات صلحیهٔ افغانی

به ساعت دوازده روز شنبه (۱۸) ثور سال ۱۲۹۹ ش [۱۹ شعبان ۱۳۳۸ ق – ۸ می ۱۹۲۰ م] یک وفد از طرف مردم دیره دون به حضور هیئات مذاکرات صلحیهٔ افغانی در هندوستان. باریاب شده از محمود طرزی رئیس وفد افغانی، خواهش امداد مستقل را در باب تاسیس شدن مدارس تجوید قرآنی و قیام یتیم خانه ها کردند. محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ دولت پادشاهی افغانستان مستقل گفت: کیفیت در خواست تان را بدارالسلطنهٔ افغانستان خبر میدهم و از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی آنچه منظوری امداد مستقل حاصل می گردد از همان قرار عمل میشود، چه اطمینان کامل میرفت که اعلیخصرت پادشاه دیانت پناه افغانستان عرض و التماس مسلمانان دیره دون را در باب قبول مصارف تأسیس مدارس دینی حتماً منظور می فرماید. نفری وفد دیره دونی خورسند شده در خواست تشریف فرمایی وفد افغانی را به دیره دون کردند. محمود طرزی رئیس وفد افغانی منظور نموده گفت که:

یک روز برای اداء نماز آدینه در آنجا می آییم که جمله نفری ساکنین آنجا را ملاقات کنیم. حکیم سیداسحق حسین رکن وفد دیره دونی گفت که: دوسه روز پیش از تشریف آوری خود امید است که باطلاع دهی گوش ما نفری را محظوظ سازند. محمودطرزی بر حسب خواهش شان منظور نموده گفت که: نماز تراویح را هم در آنجا اداء می کنیم و بعد در میسوری واپس می آییم. تاریخ این مکالمه پنجشنبه (۳۰) برج ثور سال ۱۲۹۹ ش مطابق اول رمضان المبارک ۱۳۳۸ ق و موافق (۲۰) می ۱۹۲۰ م است.

محمود طرزی در یک روزجمعه بعد اداء نماز در مسجد جامع میسوری، مسلمانان آنجا را تسکین داده گفت: مسلمانان نباید مایوس شوند زیرا حافظ و ناصر دین اسلام خداوند کریم است. خداوند جل جلاله به موجب وعدهٔ خود اماکن مقدسه را از دست اغیار خلاص خواهد نمود. مقصد وفدما هم این است که ما از دولت بریتانیا مطالبه مینماییم که در مسئلهٔ خلافت و اماکن مقدسه اقوام غیر مسلم مداخلت نکنند.

عرض سلام مردم روهیلکند به حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی

در ایامی که هیئات مذاکرات صلحیه تحت ریاست محمود طرزی در میسوری اقامت داشت ، مردم افغان روهیله که بنام مسلمانان روهیلکند معروف اند، میخواستند بحضور هیئات افغانی برسند. اما حکومت برتانوی ممانعت کرده نگذاشت. ولی افغانهای روهیله لایحهٔ مرتبهٔ خود را که می خواستند به حضور سردار اعلی محمود طرزی صدر هیئات مذاکرات صلحیه تقدیم کنند ، در اخیر موفق شدند ، و این است متن آن لایحه که با اندک اختصار درج می گردد:

"بعد از القاب. ماتنی چند از غرباء اسلام که خطهٔ روهیلکند مرز بوم ماست از جانب خود ها و عامهٔ مسلمین بریلی هزاران هزار تشکر و امتنان به حضور عالی عرض می نمائیم که مارا فرصت زیارت آن سردار محترم لطف فرموده شدو برای عرض حاجات مابسمع قبول مهیا و آماده شدند .

ای سردار محترم! عذر یک تصدیع می خواهیم و چشم داریم که از ما یک سلام مسنون الاسلام که پر از هزاران هزار جذبات اخلاص وعقیدت و یک تسلیم و تحیت که مظهر عواطف و محبت می باشد به بارگاه بندگان عالی متعالی سلطان الاسلام والمسلین محی الاسلام والدین فلک بارگاه اولی الامر ذیجاپادشاه مسلمانان الغازی امان الله خان خلد الله ملکه وسلطانه برسانند .وابلاغ شکر و سپاس منجانب ما بی نوایان به بارگاه عالیجاه حضرت ظل اللهی مدظله العالی بفرمایند وعرض نمایند که هر متنفس هندوستان خواه هندو باشد یا مسلمان اقرار عبودیت و اعتراف رحم و مکرمت آن سلطان ذیشان از دل و زبان می نمایند وبقاء و دوام آن پادشاه عالی مقام از حضرت رب العزت مدام می خواهد. مسلمانان این دیار بل همگین ساکنان این امصار از حسن سیاست آن تاجدار ذی وقار و از عواطف بی شمار که به حق اهل هنود در مملکت افغانیه توقیع یافته غایت خرم و خورسند هستند و یقین می نمایند که صدای بازگشت این الطاف بیکران در ملک هندوستان و در میان اهالی این تیره خاکدان هم مسموع و منقلب گردد و در این ملک صورت اتفاق واتحاد در میان ما و جمعیت هنود ما راسخ و مستحکم شود .انشالله تعالی - فرمان مرحمت اقتران که درباب مهاجرین هندوستان نفاذ یافته و توجهات بی غایات شاهانه که در مسئلهٔ خلافت اسلامیه به ظهور پذیرفته حلقه بگوشان دور افتاده را روح تازه و مسرت بی اندازه بخشید.

سردار اعلی[1] در این وقت وظیفهٔ منصبی ما نیست که در مباحث پولیتکی درآیم و بر آرزوهای قلبی خودها لب برگشاییم. بیش بر این نمی توانیم که در حضرت ایزد جل وعلی شانه از صمیم قلب دعا

---

[1] خطاب به محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ دولت پادشاهی افغانستان که در این وقت عهدهٔ ریاست هیئات مذاکرات صلحیهٔ افغانی را در هندوستان نیز داشت. موصوف از ایام جلوس اعلیحضرت امان الله شاه [سردار اعلی] خطاب یافت و در فرمانها و نامه های رسمی به این خطاب یاد شده است (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

بکنیم و از قلوب مضطرب خود آهی بکشیم که مقاصد وفدافغانی را سر سبز و کامیاب سازد و اراکین وفد را توفیق خیر دهد که برای سرزمین محبوب شان یعنی ملک افغانستان مرصوص بنیادی و حدود آن جغرافی قفس را مقبول توسیعی حاصل کنند که به موجب تقرب و ارتباط مایان به برادران افغانان ما می باشد، آه و صد آه بل صد هزار آه که امروز اسلام در نرغهٔ کفار مبتلاست حکومت قدیمهٔ عثمانیه پاره پاره شده است و طاقت خلافت اسلامیه مضمحل گشته درین عالم یاس و حرمان واندرین حوادث آخرالزمان چشمهای گریان مسلمانان بسوی افغانستان نگران است که ملک عثمانیه بادگران است.

همین یک قبله امید هست که باقیست و همین یک کعبهٔ آمال است که از ما ملصق است وملاقی.

ای مجدد ملت افغان! وای همدرد اسلام و مسلمانان! خدارا نظری بسوی مسلمانان هندوستان! طاقت و حکومت ضایع کرده ایم، عبدیت اغیار ورزیده ایم، صولت و حکومت ما برباد رفته عظمت وسطوت ما از یاد رفته، اخلاق و تهذیب خود را فراموش ساختیم املاک و اموال را بر باد کرده مفلس و قلاش مانده ایم. الحال جهالت بر ما مسلط، فلاکت بر ما مستولی، اغیار بر ما حاوی، تعداد ما قلیل رای ما علیل، ارباب وطن در راه ترقی پویان و ما همگنان محو خواب گران، تسلیم در قوم ما مفقود است و اسباب و موجبات تنزل موجود. خصوصاً خاک هیبت ناک روهیلکند که مرکز و مرز وبوم افغانان روهیله می باشد در انتهای حضیض تنزل و منتهای تساهل افتاده سرمایهٔ عبرت مورخین و واقفان احوال اولین و آخرین گشته.

خاک روهیلکند حقیقتاً یک قطعه ایست منجملهٔ افغانستان که در حدود هندوستان واقع شده، مدت ده صد سال گذشت که مورثان وبزرگان سکنای این خطه از ملک روه وسوات و بنیر و غزنین و دیگر مضافات کابل شمشیر به کف آمده درینجا توطن حاکمانه گزیدند. وجه تسمیهٔ روهیلکند درین مرز وبوم بود وباش افغانان روهیله است. پسماندگان و اخلاف شان از علم و دولت و از همت وجرئت تهی گشته از اصل خویش دور مانده اند. اگر برادران افغانان ما رشتهٔ قرابت خود ها از خاک روهیلکند بشناسند بعید از صلهٔ رحم نباشد. چندین سال منقضی می شود که درین کهف ظلمت ما از خواب گران چشم بر گشوده ایم و دانسته ایم که ما تا دیر غنوده ایم تلاقی ملاقات خواستیم در راه تعلیم اطفال خودها گام برداشته ایم یک درسگاه اسلامی برای تعلیم ثانوی در قلب روهیلکند که عبارت از بلدهٔ بریلی میباشد افتتاح نمودیم و بناءً مجلس ترقی تعلیم مسلمانان انداختیم از ریاست های اسلامی حیدرآباد و رامپور و بهوپال امداد خواسته و بحمدالله تعالی بحدی کامیاب شده ایم: درین مدرسه تعلیم دینیات بر جملهٔ متعلمین مسلمین لازم و واجب است. طالبی که در تعلیم دین ناکام شود، با وجود اینکه در دیگر مضامین کامیاب باشد از ترقی درجه محروم و ممنوع می گردد".

و بعد از شرح مشکلات زندگانی خود ها به محمود طرزی خطاب کرده گفتند:

"کردگار حقیقی ایزد جل وعلی معین و مددگار شما باشد و شما ورفیقان شما را در مقاصد وفد خود

سرخرو سازد آمین یارب العالمین.

جبهه سایی کلک عقیدت طراز به آستان گوهر اکلیل شهریاری جوهر شمشیر تاجداری اعلیحضرت قوی شوکت شاه دین پناه المجاهد فی سبیل الله امیر امان الله خان الغازی خلد الله ملکه و سلطانه و افاض علینا احسانه.

و در اینجا قصیدهٔ شامل (۴۲) بیت زادهٔ طبع شاکر حسین نگهت سهسوانی یکی از اراکین وفدمسلمانان روهیلکند درج شده است که از آن جمله سه بیت را مثال می آریم:

آن خسرو والامکان شاه امان الله خان
غیث عطا غوث زمان عین سخاعون امم
آمد وزیرش ای خوشا بخت سعادت انتما
کز آمدش شد گوئیا مسدود ابواب ستم
محمود خان طرزی لقب والانسب عالی حسب
کان حکم جانان ادب فرخنده خو فرخ شیم

دعوت مسلمانان کوه منصوری هندوستان با عزاز هیئات افغانی

هیئاتی که تحت ریاست سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیه افغانستان به تاریخ یکشنبه (۱۵) حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۴ رجب ۱۳۳۸ ق، ۴ اپریل ۱۹۲۰ م] از کابل جانب هندوستان حرکت نمود، حین ورود به آنجا، مسلمانان میسوری هندوستان شام چهارشنبه (۲٦) جوزا [۲۸ رمضان - ۱٦ جون] باعزاز هیئات مذاکرات صلحیه افغانی محفل دعوت پرشکوهی ترتیب داد. در محفل دعوت مقالت خیر مقدم قرائت نمودند که اینک مفاد آن را از نظر می گذرانم:

"ما مسلمانان ساکنان کوه منصوری و دیگر اقطاع هندوستان از نزول قدوم نمایندگان دولتین هر قدر که بر سعادت مندی بخت خود بنازیم رواست و بر حصول شرف دیدار آن بزرگوار فخر قوم و ملت هر قدر که شکر ایزد بجا آریم بجاست. دراین ایام برای نگاهداشت مساجد و اعانت مدارس اسلام که بذل جود و عطا فرموده اند و خلعت فاخره یعنی جای نماز های بیش قیمت ساخت افغانستان را که به پیش امامان اعطا فرموده اند، نقش آن برالواح قلوب ما ارادت کیشان تا دیر خواهد ماند و درین زمانهٔ پرفتن که قلوب مسلمانان عالم در مسئلهٔ خلافت اسلامیه و حفاظت مقامات مقدسه شکسته و مجروح هستند، از شنیدن کلام معجز نظام آن حضرت والاشان «اعلیحضرت امیر امان الله خان» دلهای مردهٔ ما گویا زنده گشتند. و مایان نیز از دولت بریتانیا درین باب داد خواه هستیم، و امید از فضل خلاق عالم داریم که از برکت سعی هر دو مملکت قویه «افغانستان و ترکیه» این مسئلهٔ ضروریه حل خواهد شد. ما جمله اهل اسلام بدل و جان خواستگاریم که رابطهٔ اتحاد فیما بین دولتین اسلامیهٔ افغانستان و دولت هندوستان

مادام به استحکام بر قرار ماند و صورت امن و امان در همه ربع مسکون قائم باشد".

مسلمانان کوه منصوری (میسوری) در ختم بیانات خود شان، اعلیحضرت امان الله شاه غازی و محمود طرزی ناظر امورخارجیه و سلطان المعظم خلیفة المسلمین پادشاه دولت عثمانی را به دعا یاد کردند. در ختم ورقهٔ معروضه چند نفر مسلمانان کوه منصوری هندوستان به وکالت مردمان خود شان به عبارت هواخواهان دولتین افغانستان و هندوستان بنام های [احمد حسین، محمد صدیق، داکتر ایم ای شاه، حبیب حسین، دوست محمد، محمد ابراهیم، محمد ذاکر، نبی بخش، سید محمد عاشق حسین] امضاء کرده بودند.

محمود طرزی ناظر امور خارجیه (رئیس وفد اصلاحیه) در جلسه اول کنفرانس میسوری حمل ۱۲۹۹ ش گفت: مسلمان های فرغانه، بخارا، ترکمان و حتی ایران بافغانستان عرض حال نموده و از پادشاه افغانستان (غازی امان الله شاه) خواهش کرده که به آنها کمک کند و اسناد فرمانبرداری[1] را بدو تسلیم نموده اند. و به صورت مشخص گفت که: ملت افغان - من بعد سیاست تجرید را کنار می گذارد و با سائر ملل مراوده و معاملهٔ آزاد بر قرار میدارد.

در مرور جلسهٔ دوم دوشنبه (۳۰) حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۹ اپریل ۱۹۲۰ م] دابس به افغان ها اطمینان داد که: برتانیه استقلال افغانستان را به رسمیت شناخته است، لیکن پیش از عقد پیمان دوستی نمی تواند نمایندگی افغانستان را در لندن بپذیرد.

محمود طرزی در کنفرانس میسوری در روز جمعه گفت که: هدف هیئات صلحیهٔ افغانی این است تا صلح عادلانه را در بارهٔ ترکیه حاصل نماید. و گفت که: اعلیحضرت امان الله شاه حاضر است برای صحت و سلامت خلافت جان دهد و پادشاه افغانستان حاضر است مسلمان های هندی را که مجبور اند مملکت شان را ترک کنند به آغوش باز استقبال نماید. و گفت: اگر وزیرستان به افغانستان واگذاشته شود افغان ها حاضر اند از آزادی ترکمانها، بخارا، خیوه دفاع نماید.

یاد داشت هیئات برتانیه که به هیأت افغانی تقدیم کرده است

در صفحات قبل مذکور شد که هیأت وفد اصلاحیهٔ افغانی بنام هیأت عقد معاهدهٔ صلح با دولت انگلیس در میسوری دیره دون هندوستان تحت ریاست محمود طرزی ناظر امور خارجیه به تاریخ یکشنبه (۱۵) برج حمل سال ۱۲۹۹ ش بدانطرف حرکت کرد و به تاریخ (۱۰) برج اسد سال مذکور واپس به کابل مراجعت نمود.

---

[1] فرمانبرداری مقصد از اطاعت بهدایات پادشاه آزادی بخش افغانستان است که آرزوی آزادی تمام ملل شرق را داشت (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

در این مدت چهار ماه از طرف دولت برتانیه «سر هنری دا بس رئیس هیئات – فارن سکرتر هند برتانیوی» بود سر هنری دا بس به تاریخ اول اسد سال ۱۲۹۹ ش مطابق (۲۴) جولای ۱۹۲۰ م، یادداشتی را از طرف حکومت خود به محمود طرزی رئیس هیأت افغانی در میسوری تقدیم نمود که اینک متن آن را کاملاً درج تاریخ می نمائیم:

یادداشت مراجع: به پیشنهاد های حکومات برتانیه و افغانستان که توسط هیأت هر دو دولت در کنفرانس میسوری بین ماه های ثور و جوزای سال ۱۲۹۹ ش [اپریل و جولای ۱۹۲۰ م] منحیث مقدمه برای مذاکرات معین معاهدهٔ دولتی تنظیم گردیده بود:

(۱) روی این موضوعات موافقت حاصل گردید که افغانستان نیرومند و بختیار به مفاد هر دو ملت می باشد.

(۲) حکومت برتانیه آماده خواهد بود این مفهوم را تکرار کند که تمامیت واستقلال افغانستان را چه از نگاه داخلی و چه از نقطهٔ نظر خارجی با تمام معنی کلمهٔ احترام گذارد و با تمام توانائی سعی می کند که تمام آن اشخاصی که در داخل قلمرو برتاینه زندگی می کنند و میخواهند علیه حکومت افغانستان کردار ناهنجار بنمایند جلو گیری به عمل می آورد.

(۳) حکومت برتانیه توقع دارد که حکومت افغانستان به همچه اقدام مبادرت ورزد و با تمام توانائی سعی کند که در داخل قلمرو افغانستان رعایای خود و رعایای برتانیه را که درآن سامان پناهنده هستند ویا درآینده به افغانستان پناه می برند و در داخل قلمرو هیجاناتی را علیه برتانیه ایجاد می نمایند جلوگیری نماید.

حکومت برتانیه توقع دارد که حکومت افغانستان اقدام مخصوصی نماید تا افسران خود و سایر اشخاص را که در داخل قلمرو برتانیه علیه برتانیه سبب اضطراب وآشوب می گردد، ممانعت کند. سعی نماید رهنمایی راه ها را که از افغانستان به سرحد برتانیه که در آنجا اسلحه وتسلیحات می باشد، مسدود سازد و هم کسانی را که علیه حکومت برتانیه به تحریکات می پردازد، نگذارد به چنان عمل اقدام کنند، و کسانی را که در داخل خاک افغانستان آمادگی حمله و تهاجم برخاک برتانیه می گیرند خنثی سازد و هم اشخاصی به چنین کار مبادرت می ورزند ، مجازات و از مداخله در امور قبائل و اشخاصی که در داخل خاک برتانیه می باشد، خود داری نماید و از هر نوع تبلیغات سیاسی در داخل امپراتوری برتانیه بپرهیزد.

(۴) در صورتیکه حکومت افغانستان فقرهٔ بالا را به صورت رسمی بپذیرد ، حکومت برتانیه ، در اثر معاهدهٔ دوستی که به امضاء میرسد. و به آروزی افغانها برای اینکه مملکت شان را انکشاف دهد، همدردی نشان داده وآماده خواهد بود که در اثر معاهدهٔ دوستی به افغانستان تاآن زمانی معاونت و امداد نماید که حکومت افغانستان تحد خود را مطابق آرزوی حکومت برتانیه جامهٔ عمل بپوشاند و آن امداد

قرار زیر است :

الف : اعانهٔ نقدی هجده لک روپیه.

ب : امداد مناسبی برای تعلیم و تربیهٔ یک تعداد جوانان افغان در اروپا که توسط حکومت افغانستان به اساس لیاقت شان تعیین می گردد .

ج : امداد مناسبی تدریجی ، طوریکه وضع مالی و دیگر شرائط اجازه دهد، برای ساختمان قطار آهن، خطوط تلگراف وفابریکه ها و برای انکشاف معادن .

د : مشاور تخنیکی برای آبیاری.

هـ: ساختمان و تهیهٔ کاغذ مخصوص ساخته شده برای نوت پولی افغانستان و اگر لازم باشد تهیهٔ ماشین های مخصوص برای چاپ.

و: مشورهٔ تخنیکی در بارهٔ تأسیس بانک حکومتی یا تجارتی و امکان انکشاف سیستم کریدت تجارتی در افغانستان.

ز: احیای امتیاز ورود اسلحه و مهمات جنگی و ذخیره های نظامی از طریق هند به افغانستان مشروط بر اینکه حکومت افغانستان بیش از آن کنونسیون ترافیک اسلحه را امضاء کند و بشرط اینکه مطابق مواد آن کنونسیون چنین واردات صورت گیرد .

ح: اجازهٔ ورود تمام اسباب و سامان به بندرهای برتانیه به مقصد دوباره صادر نمودن آن به افغانستان و همچنان اموالیکه به افغانستان از همان طرفی که بین حکومات افغانستان و برتانیه موافقه می گردد، در زمان و از جاییکه صادر می گردد ، محصول گمرکی آن بیش ۸ / ۱ نمی باشد ، برای اینکه راجستر گمرکی را جبیره نماید آن هم مشروط بر اینکه آن سامان در زمان حمل و نقل در هند بسته بندی و مهرولاک باشد وقبل از صادر نمودن آن از هند بسته بندی و مهر آن باز نگردد.

ط : مفهوم اینکه سامان ولوازم افغانی ویاساخت افغانستان از محصول گمرکی در صورتیکه بصورت قانونی به هند وارد میشود معاف است بدان معنی است که چنین سامان از حق العبور موجودهٔ خیبر و از مالیات نواقل در بلد و ناحیهٔ هند گرفته میشود ویا شاید گرفته شود ، معاف نیست .

ی : مفهوم اینکه به صادرات افغانستان از طریق هند تحت مهر ولاک والتزام از راه هاییکه بین هر دوحکومت موافقه می گردد، اجازه داده میشود بدان معنی است که تریاک و چرس از هندوستان نباید بجاهای فرستاده شود که حکومت برتانیه متعهد گردیده که بدان اماکن یا تریاک و چرس نفرستد و یا به اندازهٔ معین و محدود صادر کند .

ک: تسهیلات در راه مبادلهٔ پسته بین هند و افغانستان و تنظیم و تأسیس اداره های مبادله در سرحدات به اساس موافقه نامهٔ جداگانه پسته آنهم مشروط بر اینکه حکومات هر دو طرف در قلمرو یکدیگر اداره پسته تأسیس ننماید.

ل: مجاز است که حکومت افغانی در پشاور و کویته نمایندگان تجارتی خویش را تأسیس نماید به شرط اینکه کارمندان و اموال نماینده تابع قوانین ونظام برتانیه بوده و تابع محاکم قضائی برتانیه باآنها رفتار میشود و مقامات صالحهٔ برتانیه موقف صاحب امتیازی را بر ایشان قائل نیست.

م: افغانها می توانند قونسلگری هایی در کلکته - بمبئی - و کراچی تأسیس کنند بشرط اینکه اجازه دهند برتانیه همچو قونسلگری های در جلال آباد - غزنی و قندهار تأسیس نمایند. قونسلهای هر دو مملکت از امتیازاتیکه در قانون بین المللی برای همچو ماموران قایل گردیده بر خوردار خواهند بود.

۵: در صورت عقد معاهدهٔ دوستی، حکومت برتانیه به اساس امضای خویش تحفه های فوری و محسوس زیر را بحیث نشانهٔ صمیمت به افغانستان میدهد.

الف: یک صدو شصت میل پایهٔ پولاد تیلگراف با سیم دولینه در چمن و یا پشاور به افغانستان داده میشود.

ب: دو موتر لاری بزرگ با پرزه های آن.

ج: بیست موتر امریکایی برای سیاحت به علت اینکه فرستادن موتر ساخت انگلیسی بدین زودی میسر نمی شود.

د: سیصد خیمه های اردوی نظامی موقتی و با اشیای زیر:

الف: چهار صد و شصت پایه های تلگراف پولادی با یک سیم دولینه [این برای ساختمان یک سیستم تلگراف از سرحد برتانیه تا کابل و از کابل تاقندهار کفایت می کند]. لیکن باید گفت: فعلاً یکصدو شصت میل که از سرحد تا کابل کفایت کند، فوراً مورد دسترس افغانستان گذاشته میشود وسامان برای سه صد میل از امروز تا یک سال میسر نمی گردد زیرا در هندوستان آن سامان کمبود است.

نقاط زیر برای زمان مذاکرهٔ معاهدهٔ دولتی حفظ گردیده است.

ب: صادر نمودن نوت های روبل از افغانستان از طریق هندوستان بدان ممالکی که وارد نمودن آن مجاز است.

ج: نمایندگی حکومت افغان در لندن. این بود سراسر متن یاد داشت هیأت سیاسی حکومت برتانیه و نتایج یادداشت ها و اقدامات افغانستان بعد کنفرانس میسوری دیره دون از روی صفحات این کتاب دیده میشود.

تأسیس مدرسهٔ اسلامی افغانی در بریلی مرکز ولایت روهیلکند از طرف قوم روهیلهٔ یوسفزائی

بعد از آنکه استقلال کامل افغانستان استرداد گردید و از طرف دولت افغانستان مستقل حقوق آزادی کافهٔ اقوام پښتون حمایت و پشتیبانی گردید، مردم افغان روهیلهٔ یوسف زائی موقع یافته بر وفق آرزوی دیرینهٔ خویش یک مدرسهٔ اسلامی افغانی برای تعلیم ثانوی در شهر بریلی که در قلب ملک روهیلکند

مقر قوم افغان روهیله واقع است در اواخر سال ۱۲۹۸ ش تأسیس نمودند و از تأسیس آن در بهار سال ۱۲۹۹ ش به محمود طرزی افغانی صدر هیأت مذاکرات صلحیه که در بهار سال مذکور به هندوستان تشریف داشت اطمینان دادند و اهالی مذکور رسماً تائید کرده گفتند که خاک روهیلکند حقیقتاً قطعه یی از خاک افغانستان و در حدود هندوستان واقع شده است و گفتند: ده صد سال گذشت که مورثان و بزرگان سکنای این خطه از ملک روه وسوات و بنیر و غزنین و دیگر مضافات کابل شمشیر به کف آمده در این جا توطن حاکمانه گزیدند. وجه تسمیهٔ روهیلکند در این مرز و بوم بود، و باش افغانان روهیله است.

تأسیس اولین مکتب ابتدائی در چهار دهی کابل

در بهار سال ۱۲۹۹ ش محمد سلیمان خان ناظر معارف [پسر سردار محمد آصف خان] در خصوص تأسیس مکاتب ابتدائی در شش کروهی کابل پیشنهادی بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی [که قبلاً همدرین مورد به نظارت معارف امر وهدایت داده شده بود]. تقدیم نمود.

اعلیحضرت غازی بر وفق امر و هدایت قبلی خود که ناظر و ارکان نظارت معارف را همدرین مورد تاکید فرموده بود، منظور نمود و برای اینکه معارف تنها بر یک دائرهٔ دارالامان معارف محدود نماند، امر و ارشاد ذات شاهانه را در تأسیس و بنای (۲۲) باب مکتب ابتدائی نواحی شش کروهی دارلسلطنهٔ کابل صادر فرمود.

ناظر معارف در تأسیس اولین مکتب ابتدائی در چهل ستون متوجه گردیده برای غلام مجتبی خان چغتایی کار گذار چهار دهی اطلاع داد تا روز جمعه (۲۲) اسد موسفیدان و ملکان آن قریه را در باغ چهل ستون احضار نماید. ناظر معارف در روز مذکور مردم چهاردهی رامخاطب قرار داده گفت: عریضه یی که بخصوص تأسیس مکاتب نموده بودید از ملاحظهٔ حضور شاهانه گزارش یافته و منظور نموده حکم فرمودند که در قریه جات شش کروهی کابل مکاتب تأسیس شود تا ملت من تکمیل علوم دینیه و ضروریات امور مذهبیه را نموده از خواب بیخبری و بستر کاهلی بر خاسته خدمت دین مقدس اسلام را بنمایند.

مکتب چهل ستون واقع قریهٔ هند کی چهاردهی کابل به تاریخ دوشنبه (۲۱) ماه سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش [۲۹ ذیحجة الحرام ۱۳۳۸ ق، ۱۳ سپتمبر ۱۹۲۰ م] رسماً افتتاح گردید.

محمد سلیمان خان ناظر معارف در موقع افتتاح گفت: امروز خیلی مسرورم که برای افتتاح اولین مکتب از مکاتب شش کروهی کسب شرف و افتخار نموده در اینجا آمده ام. از استدعا و در خواست شما در بارهٔ تأسیس مکتب اعلیحضرت همایونی به اعلی درجه خوش و مسرور شده اند، اینک نام این مکتب را «مکتب دانش» گذاشته افزونی علم و دانش اولاد وطن مقدس خودم را از خداوند استرحام میکنم].

میر افغان معلم اول مکتب دانش آیاتی چند از قرآن کریم تیمناً تلاوت نمود. ناظر معارف که به همراه پسر کلان خود احمدعلی خان[۱] بسواری موتر سایکل بدانجا رفته بود ، میرزا نور محمد خان منشی نظارت معارف و نائب مدیر مکاتب ابتدائیه و علی محمد[۲] نائب معاون نظارت معارف نیز حاضر بودند.

چون تأسیس مکاتب و جمع آوری طلاب همدران عهد خالی از موانع و دشواری ها نبود ما این اقدامات اولین را در خصوص مکاتب و تطبیق قانون معارف از خدمات نهایت بزرگ می دانیم .

پوشیدن کوسی ملی وطنی

در سال ۱۲۹۸ ش در این وقتی که مجلس وضع قوانین «شورای دولت افغانستان نظامنامهٔ نشان ها را ترتیب داد گفته شد. برای کسی که در راه استرداد استقلال کامل افغانستان خدمتی به درجهٔ اول کرده باشد، نشان لمر درجه اول اعطا گردد.

و دارندهٔ نشان لمر اول باید لباس پر افتخار تاریخ یعنی نمد سفید را در بر داشته باشد .

چون نشانهای جدید دولت پادشاهی افغانستان مستقل در بهار سال ۱۲۹۹ ش تکمیل و نظامنامهٔ آن ترتیب گردید. اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ایام عید سعید فطر سنه ۱۳۳۸ ق [مصادف به ایام جمعه - شنبه - یکشنبه (۲۸) (۲۹) (۳۰) برج جوزا - سال ۱۲۹۹ ش] فرمانی صادر نمود و متن آن به تاریخ پیجشنبه (۱۴) اسد سال مذکور به نشر رسید و ازینقرار است :

"حسب فرمان وارشاد شهنشاه ذیجاه افغان پناه اعلیحضرت غازی امان الله خان ذوات محترمین کرام و سرداران عظام و حضرات افسری و کشوری که دارای نشان افتخار لمر درجه اول باشند باید خلعت کوسی افغانی ملی وطنی را هم مطابق نمونهٔ کوسی که در فوتوی نمبر(۱٦) صفحهٔ (۳) اخبار امان افغان زیب وجود مسعود ذات ممدوح است به روز های رسمی در برداشته باشند".

عکس این لباس ملی وطنی در نظامنامهٔ نشانها که در سال ۱۳۰۱ شمسی در برلین به چاپ رسیده نیز مندرج می باشد.

بازگشت هیأت مذاکره صلحیه از هند به کابل

هیأت مذاکرات افغانی که بنام «وفدصلاحیهٔ افغانستان» در تحت ریاست سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیه به تاریخ یکشنبه (۱۵) حمل سال ۱۲۹۹ ش [۱۴ رجب ۱۳۳۸ق ۴-اپریل ۱۹۲۰ م] از کابل به عزم هندوستان حرکت کرده بود به تاریخ یکشنبه (۱۰) برج اسد سال ۱۲۹۹ ش [۱۵ ذیقعده

---

[۱] احمدعلی، علیشاه، غلام محمد، غلام قادر چهار پسر ناظر معارف محمد سلیمان خان اند .

[۲] علی محمد ولد آدینه محمد بدخشی و سوانح این اشخاص در ملحقات تاریخ امانیه نوشته شده می آید .

الحرام ۱۳۳۸ ق - اول اگست ۱۹۲۰ م] به شهر کابل بازگشت. در روز مذکور که مد نظر بود هیأت به کابل باز می گردد، قبلاً رقعه های خبری بدین مناسبت توزیع گردید و در وقت موعود اکثر نفری نظامی و ملکی در نظارت حربیه [واقع قومی باغ سابق - متصل پل محمود خان] برای رسم استقبال اجتماع نمودند. به ساعت ده و چهل دقیقهٔ قبل از ظهر روز مذکور از میدانی نظارت حربیه آواز توپ ها و موزیک عسکری ورود هیأت را بشارت داد. چون موتر حامل هیأت افغانی به جادهٔ مقابل عمارت نظارت حربیه نزدیک شد هیأت از موتر فرود آمد، محمود طرزی ناظر امور خارجیه رئیس هیأت وفد صلاحیه همراه نفری رساله شاهی احوال پرسی نموده برای احوال پرسی منصبداران نظامی و ملکی که در جلو عمارت نظارت حربیه استاده بودند حرکت نمود و بعد از مصافحه و معانقه برای صرف ناشتا که به اعزاز هیأت در عمارت نظارت حربیه ترتیب یافته بود، داخل گردیدند.

پس از جابجاشدن حضار سردار اعلی محمود طرزی به پا ایستاده گفت:

"حضرات کرام! من اولاً از تشریف آوری شما مهربانان که باستقبال ناظر امور خارجیهٔ خود زحمت کشیده اید تشکر می کنم و از دیدن شما ها در قدم اولین بعد از مفارقت چهار ماهه خود را بختیار می بینم.

درین مدت دراز غیاب ما شاید اینقدر مصاحبهٔ رسمیه گاهی در بین دولتین رخ نداده بود ، و دیدن هندوستان احساسات و خیالاتی را که باخود آورده ایم انشاء الله تعالی بالتدریج به هموطنان خود آشکار کرده خواهیم رفت.

احساسات مشهوده یی که در غربت انسان در حق وطن می پروراند خیلی موثر میباشد، ما درین قدر مدت دوری از وطن بدرجه یی رسیده بودیم که بمجرد دخول در سرحد خود از گریه[1] خود داری نتوانستیم . در آخر از صمیم دل برای وطن و پادشاه مقدس غازی جوان خود دعا می کنیم که خداوند (ج) افغانستان را در زیر سایهٔ هماپایهٔ عطوفتش به ترقی روز افزون داشته باشد".

تأسیس مکتب در جلال آباد مرکز ولایت ننگرهار

چون فکر و نظر اعلیحضرت امان الله شاه به توسیع و تعمیم علم و معارف در مراکز و اطراف کشور عزیز افغانستان مصروف و معطوف و بعموم اعضاء دولت و حکومت و هیأت های تنظیمیه همدرین مورد پیوسته هدایات وارشادات اکید میفرمود. به پیروی افکار و نظریات معارف خواهانهٔ اعلیحضرت معظم

[1] گریه باین معنی که روزگاری حدود قلمرو امپراتوری افغانی تا سرحدات دیگر مرتسم شده و مسکوکات طلا و نقره بنام دولت افغانستان در مراکز آن ضرب می گردید، و دست جور روزگار آن حدود سیاسی را در هشتاد سال قبل ازین سفر بنوع دیگر تغییر داد و هیأت افغانی روزی که از خط فاصل بجانب افغانستان عبور نمود. آن خاطرات را بیاد آورده سخت متاثر شدند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

غازی سردار محمد نادر خان سپه سالار ناظر حربیه در این وقت که در سمت مشرقی مؤظف خدمات انتظامی ملکی و نظامی آن ولا بود.

بتاریخ چهار شنبه (٦) برج اسد سال ۱۲۹۹ شمسی بزرگان شهر جلال آباد را برای تأسیس یک باب مکتب احضار و آنها را وادار بقبول نمودن این امر فرمود.

معتبرین جلال آباد در جمع آوری پسران خود مساعی بکار بردند و سه نفر معلم وطنی را نیز از طرف خود منتخب و پیشنهاد کردند. و فردای آن در صحن مسجد طره باز خان واقع کنار نهر شاهی - پسران خود را حاضر آوردند.

سپه سالار ناظر حربیه مطابق معروضهٔ اولیاء اطفال برای افتتاح مکتب به ساعت (۱۱) قبل از ظهر به معیت افسران نظامی و ملکی وارد و اهالی ادعیهٔ مزیده در حق اعلیحضرت امان الله شاه غازی نمودند. سپه سالار در باب ضرورت تعلیم و مفاد مکتب و منافع عرفان و مضرت جهل بیاناتی نمود و بعد شاگردان مکتب را یک یک بحضور خواسته دو دو رپیه انعام داد.

مکتب جلال آباد [مکتب راستی] نام گذاشته شد و تاریخ تأسیس آن پنجشنبه (۲۷) اسد سال ۱۲۹۹ شمسی [۱۲ ذیقعدة الحرام ۱۳۳۸ ق - ۲۹ جولائی ۱۹۲۰ م] است سپه سالار الله نواز خان ولد رب نواز خان درانی سدوزائی را که زمانی در ملتان اقامت داشت و در ایام استرداد استقلال مصدر خدمتی شده و به ادارهٔ جریدهٔ اتحاد مشرقی بصفت ترجمان شامل خدمت بود، سر نگران مکتب راستی و باقی مکاتب سمت مشرقی که در شرف تأسیس بود مقرر نمود. و بقرار مشورهٔ مجلس، ملا احمد الله خان پنجات باشی را امین حفاظت مبلغ اعانهٔ مکتب مقرر نمود و گفت که:

برای شصت نفر متعلم از پارچه های وطنی لباس ساخته باوشان اعطاء شود.

و این همه برای تشویق و ترغیب مردم بود زیرا که در عهد امانیه اکثر اهالی افغانستان به معرفی اطفال شان به مکاتب رسمی هنوز میل و علاقه یی چندان نداشتند و حتی مخالفت می ورزیدند و از تدریس معلمین خارجی و بعض مضامین مانند السنهٔ خارجی و حتی جغرافیه و تاریخ خوش نبودند. وحکام دورهٔ امانیه با نهایت دشوار توانستند تا مکاتب را در اطراف قریب و بعید کابل رواج بدهند. و مندرجات این کتاب تاریخ حاوی تمام گزارش ها و جریانات عمومی آنعهد است که بالتدریج از نظر می گذرد.

تأسیس مجلهٔ اتفاق اسلام در هرات

در برج اسد سال ۱۲۹۹ ش [ذیقعدة الحرام ۱۳۳۸ ق - جولائی ۱۹۲۰ م] مجلهٔ اتفاق اسلام در هرات به نشر آغاز کرد و در هر پانزده روز یکبار به مدیریت عبدالله خان هراتی و نگرانی منشی ملا احمد خان خوشنویس قدم بعالم انتشار گذاشت نائب الحکومهٔ این وقت هرات با با محمد سرور خان بارکزائی بود.

مفصل معلومات در خصوص جریانات مطبوعاتی در کتاب تاریخ مطابع و مطبوعات آمده است.

مراسم عید سعید اضحی

عید سعید اضحی (۱۰) ذی الحجة الحرام سنه ۱۳۳۸ ق بروز چهار شنبه (۲) برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش [۲٦ اگست ۱۹۲۰ م] تصادف نمود. اعلیحضرت امان الله شاه غازی نماز عید را با اجتماع اهالی در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل اداء و چون گرمی شدت داشت از زیادت بیانات و ارشادات خود منصرف گردید. در موقع رفت و آمد موکب شاهانه تمام مراسم رسمی عسکری اداء و تمام رجال دربار بالباس رسمی روب وجال و حمائل وشمشیر ملبس بودند و اجتماع اهالی هم بطور فوق العاده دیده میشد.

اهل دربار و معززین شهر که بحضور اعلیحضرت غازی برای صرف طعام و شیرینی در قصر سلامخانه دعوت شده بودند. بآنجا رفتند. اعلیحضرت غازی در قصر سلامخانه درباب انعقاد مجلس انتظامیهٔ مهاجرین هندی که وارد افغانستان شده بودند سخن رانی نمود. درین مراسم سرکردگان مهاجرین هندی نیز اشتراک داشتند و اعلیحضرت غازی برای انتظامات عمومی مهاجرین هندی بیانات زیاد فرمود تا کلیه امور درست انجام یافته آسوده حالی و آرامی مهاجرین مدنظر گرفته شود و بواسطهٔ اعضاء مجلس مهاجرین که قبلاً انعقاد یافته برای امضاء و منظوری بحضور پادشاه آورده شود. و در همین مراسم، اعلیحضرت غازی درباب اعتلای بیرق سفارت کبرای افغانستان در تهران ، سخن راند و از احساسات دوستانهٔ رجال دولت ایران اظهار خورسندی نمود و گفت: زود باشد که بیرق سفارت ایران هم بالای سفارت خانهٔ دولت مذکور در شهر تاریخی کابل بنظر برخورد. و بعداً کار روایی های هیأت افغانی [وفد صلاحیه] را در هندوستان نیک و مستحسن تلقی کرده و از محمود طرزی ناظر امور خارجیه [رئیس وفد صلاحیه] اظهار خورسندی نمود و از عموم ملت افغان بنابر روش اتحاد و اتفاق شان بادولت افغانستان خوشنودی نمود. و موضوعات دربار عید سعید اضحی در قصر سلامخانه شامل همان چند فقرهٔ مهم بود که از آغاز تا انجام مجلس اعلیحضرت پادشاه دیانت پناه افغانستان در خصوص اتحاد و اتفاق اقوام و در اطراف هر یک مطلب مفصل حرف میزد.

روز های پنجشنبه و جمعه دوم و سوم عید اضحی [که مصادف به سوم و چهارم برج سنبله سال ۱۲۹۹ ش] بموجب ارشاد اعلیحضرت غازی مانند عید سعید فطر در باغ بابر شاه کابل که میله در آنجا برگذار شده بود، جشن برگذار گردید و اهالی دعوت شدند. زینت و شکوه این میلهٔ دو روزه نسبت به عید گذشته خیلی بیشتر و اعلیحضرت امان الله شاه غازی خود شخصاً در هر دو میله با اهالی دربار اشتراک می نمود.

اشتراک اعلیحضرت امان الله شاه غازی در مجلس سوگواری مسترتلک در منزل نرنجن داس

نرنجن داس برکد ملکی هندوی کابلی که از صاحب منصبان رسمی و همیشه در امور اتحاد هندو و مسلمان و مدافعهٔ حقوق هندوان قلیل التعداد افغانستان مساعی نموده و از این جهت در مناسبات افغانستان و هندوستان یک جزء لازم شمرده شده است، چنانچه در مذاکرات راولپندی و میسوری دوبار همراه روساء هیأت های افغانی فرستاده شد و هم باغ وسرای بزرگی که بیرون شهر کابل داشت همه را صرف برای مهاجرین هندو گذاشته بود که در آن اقامت داشتند. وقتی که جرائد هندوستان خبر درگذشت مستر تلک را نشر کردند ، نرنجن داس مذکور در برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش سه روز مراسم ماتم داری در کابل برگذار نمود و جمیع هندو ها دکاکین خود را بسته کرده شرکت ورزیدند.

اعلیحضرت امان الله شان غازی که حامی و مدافع حقوق اهای اسلام و هندو و خواهان آزادی و صلح و اتفاق عالم بشریت بود ، بروز دوم بجای نرنجن داس که بفاصلهٔ دومیل از شهر آنوقت کابل دور بود ، تشریف فرما گردید و از فداکاری های مستر تلک یاد آور شده هندوان کابلی را مورد الطاف شاهانه قرار داد. تاریخ برگذاری این محفل سوگواری مطابق دههٔ سوم ماه سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ شمسی [دههٔ ثانی سپتمبر ۱۹۲۰ م]است.

ورود مولوی برکت الله در کابل

مولوی برکت الله که مدافع مشهور و بی نظیر وطن خود بود، دفعهٔ اول بهمراه هیأت آلمانی و ترک عثمانی تحت ریاست نیدر مایر و هنتک که نظر بی و راجاه مهندراپرتاب نیز همراه بودند، در سال ۱۲۹۳ ش وارد کابل شد. و در برج حمل سال ۱۲۹۸ ش بهمراه هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی عازم تاشکند و مسکو گردید. و در اواسط برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش [ذیحجة الحرام ۱۳۳۸ ق - سپتمبر ۱۹۲۰ م] بهمراه جمال پاشا ناظر حربیهٔ دولت عثمانی، از طریق تاشکند قصد ورود کابل نمود، و تاریخ ورود او روز جمعه (٦) عقرب سال ۱۲۹۹ شمسی است و بهمراه جمال پاشا در قلعهٔ فتوح چهاردهی کابل در یک عمارت حکومتی اقامت میداشت. هیأت مذکور آرزوی آزادی هند و اناتولیه را داشتند.

جمال پاشا وقتی سرعسکر اردوی مصر و فلسطین و شامات و مذکور با جمعیت دفاع ملی اناتول مصطفی کمال پاشا همراه و برای اجراء بعض امور در ماسکو و از آنجا رهسپار کابل گردید.

ترفیع و تبدیل غلام نبی خان

غلام نبی خان برکد که ماه سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش در عساکر سمت مشرقی مصروف خدمت بود از

حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برتبهٔ جنرالی ترفیع و بعوض عبدالرحیم خان جرنیل به افسریت کلان عساکر مقیم مزارشریف مقرر و در همان ایام بموجب حکم پادشاهی فرستاده شد و این وقت محمد ابراهیم خان ناظر عدلیه مصروف امور نائب الحکومتی مزار شریف و محمد سرور خان نائب الحکومه و عبدالرحیم خان جرنیل نسبت شورش و فسادی که در امور آنجا پدید آمده بود تحت باز پرس قرار داشتند و چنانکه عبدالرحیم خان از کار برکنار و غلام نبی خان بعوض او مقرر گردید.

محفل عروسی و نکاح در قصر گلخانهٔ ارگ

مسماة صفیه سلطان [ثمرة السراج] خواهر سکهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی که از طرف پدرش امیر حبیب الله خان به رکاب باشی حضور «شاه ولی خان بن سردار محمدیوسف خان» نامزد شده بود شب سه شنبه (۱۵) برج سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش در قصر گلخانهٔ ارگ کابل عروسی نمودند و محفل نکاح فردای در همان قصر بعمل آمد و در خبر رسمی گفته شد:

"درین هفته وقوع امر مقدس مسنونهٔ نکاح و عروسی یکی از مخدرات سراسر محسنات سرای شوکت احتوای سلطنتی همشیرهٔ اعلیحضرت سرکار اشرف اعلی با جناب عالیقدر سردار اعلی شاه ولی خان جرنیل لوای دار السلطنه، فاتح وزیرستان سمت نفاق نموده لیلهٔ سه شنبه شب مسعود و پرسرور حناء و روز آن عمل امر مسنون نکاح در گلخانهٔ ارگ مبارکه شرف انعقاد پذیرفت".

و این تاریخ مطابق (۲۳) ذیحجة الحرام ۱۳۳۸ ق و موافق (۸) سپتمبر ۱۹۲۰ م است.

رضائیت اعلیحضرت امان الله شاه از عساکر جبههٔ سمت مشرقی

در ضمن جریانات برج ثور و جوزا سال ۱۲۹۸ ش در خصوص عساکر جبههٔ سمت مشرقی درین کتاب مطالبی گنجانده شد، چون یک سلسله اتهامات بعمل آمده بود، بعد مطالعات دولت و حکومت افغانستان بحقائق رسید و اشتباهات رفع گردید، اعلیحضرت امان الله شاه باین تصمیم که در محضر جم غفیری از لشکری و کشوری این اشتباه و اتهام را رسماً مرفوع و زبان مخالفان را از گفتن سخنان رمز و طنز کوتاه دارد.

بتاریخ پنجشنبه (۲۴) سنبلهٔ سال ۱۲۹۹ ش [۲ محرم ۱۳۳۹ ق - ۱۶ سپتمبر ۱۹۲۰ م] در چمن حضوری [منطقهٔ جشن] در وقت معاینهٔ عساکر گفت:

"عسکر عزیز غیور من! امروز ما وشما که در اینجا زیر علم مبارک رسول الله (ص) جمع گردیده ایم باعث آن این است که در این وقت تهلکه ناک باید ما و شما امید های که ارواح رسول الله (ص) دارد بجا بیاوریم و همهٔ ما و شما باید آماده و حاضر باشیم.

من از نفری که پارسال به سمت مشرقی رفته بودند راضی هستم حق تعالی از شما راضی باشد و همیشه فاتح و سر بلند باشید. نفری که موعد نوکری شان پوره شده است من از آنها رضاء مندی مینمایم و ایشان را بخداوند می سپارم و از آنها بسیار رضامندی مینمایم و ایشان را بخداوند می سپارم و از آنها بسیار رضاء مندی و خوشی مینمایم و هر وقت که باز کار شد ، آنوقت باز شما را می خواهم. باید نفری کوتوالی به چوب و پیش قبض حفاظت ملک را بکنند".

در ختم بیانات اعلیحضرت امان الله شاه غازی سردار محمد نادر خان سپه سالار ناظر حربیه گفت: "الله تعالی وجودی را که باعث افتخار ملت است از سرمایان کم نکند. الله تعالی عسکر افغانستان را به متابعت پادشاه جوانش پاینده داشته باشد و سایۀ اعلیحضرت همایونی را از سرما کم نکند. شکریۀ تشریف آوری اعلیحضرت همایونی را ما عسکر ناچیز به هیچ قسم ادا کرده نمی توانیم. همین قدر میگوییم که الله تعالی ما را توفیق بدهد که خونهای خود را صرف راه خدا ورضای اعلیحضرت بگردانیم . از خداوند ترقی ذات شاهانه را روز افزون خواهانیم".

اعزام هیأت سفارت فوق العادۀ افغانی از کابل به بخارا

عبدالهادی خان که سابقاً محرر سراج الاخبار افغانیه و در ماه حمل سال ۱۲۹۸ ش سر محرر جریدۀ امان افغان و در بهار سال ۱۲۹۹ ش مامور امور سرحد در کنفرانس میسوری هندوستان و بتاریخ (۱۰) برج اسد بهمراه رئیس و اعضاء هیأت وارد کابل شد.

در برج سنبله سال مذکور به سفارت فوق العادۀ افغانی در بخارا تعیین گردید.

بتاریخ شنبه (۲) برج میزان سال ۱۲۹۹ ش [۱۱ محرم ۱۳۳۹ ق - ۲۵ سپتمبر ۱۹۲۰ م] بهمراه غلام صدیق خان معاون و غلام حیدر خان سرکاتب از کابل حرکت نمود و روز سه شنبه (۲۶) میزان [۵ صفر ، ۱۷ اکتوبر] وارد هرات و از آنجا عازم بخارا گردید.

معاینۀ طلاب مکتب حربیه

جنرال محمود سامی طلاب مکتب حربیۀ امانیه را که از تاریخ اول برج حمل سال ۱۲۹۸ شمسی تحت تعلیم و تربیت گرفته بود، برای نمایش تعلیم سوار و پیاده و برچه جنگی و استحکامات - روز یکشنبه (۱۷) برج میزان سال ۱۲۹۹ شمسی را تعیین نمود .تا بحضور سردار محمد نادر خان سپه سالار ناظر حربیه علماً و عملاً امتحان بدهد[1].

---

[1] منظور ازین نمایش - اثبات لیاقت طلاب و هم یکی این بود که سپه سالار طرز تعلیمات او را بحضور اعلیحضرت امان الله شاه - ناقص وانمود کرده و گفته بود محمود سامی وقت طلاب را به عبث می گذراند و اطمینان نمی رود که

در روز مذکور چون ترتیبات نمایش در حوزهٔ مکتب بعمل آمده بود ، سپه سالار ناظر حربیه بمعیت دیگر صاحب منصبان تا رتبهٔ کرنیل در خود دائرهٔ مکتب بلباس عادی برای امتحان طلاب مکتب مذکور بساعت هشت ونیم صبح وارد شدند. نمایش در معرض اجراء آمده و خیلی موفقانه انجام یافته مظهر تحسین وآفرین حضار گردید.

بعد از امتحان سپه سالار ناظر حربیه بپا استاده فارغ التحصیلان مکتب را به منصب هایی که از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی منظور شده بود ، تبریک گفت . و نیز یک تفنگچهٔ اعلی که در جنگ افغان انگلیس [بهار سال ۱۲۹۸ ش] بقسم غنیمت از دشمن گرفته شده بود ، بطریق یادگار برای جنرال محمود سامی بخشید. و سپس سپه سالار به طلاب فرمود:

"همیشه از الله تعالی برای شما در کار های تان کامیابی میخواهم و دعا می نمایم که الله تعالی اعلیحضرت همایون غازی را از ما و شما راضی داشته باشد که رضای آنها باعث رضای الله تعالی ورسول اکرم (ص) میباشد.

الله تعالی شما ها را بسایهٔ اعلیحضرت همایونی بمناصب جلیله کامیاب بگرداند . امروز من از دیدن شمایان اینقدر خوش گردیده ام که اظهار آنرا کرده نمی توانم و از کوشش های جناب جرنیل صاحب اظهار تشکر مینمایم. الله تعالی این منصبداران جدید را توفیق بدهد که تا خون های خود را در راه رضای الله تعالی و رسول اکرم (ص) و پادشاه معظم غازی و حفاظت وطن مقدس خود صرف نمایند . الله تعالی سایهٔ اعلیحضرت غازی را از سر ما کم نکند و تمامی اردو های دولت افغانیه را بمتابعت اعلیحضرت پاینده داشته باشد"[1].

تشریف فرمایی اعلیحضرت امان الله شاه در نظارت معارف

اعلیحضرت امان الله شاه غازی روز پنجشنبه (۲۸) برج میزان سال ۱۲۹۹ ش [۷ صفر ۱۳۳۹ ق - ۱۹ اکتوبر ۱۹۲۰ م] در نظارت معارف تشریف فرما شده بسیاری از نظار و حکام وکارداران و فضلاء و کلانتران شهر و ملکان علاقه های شش کروهی کابل هم از طرف نظارت معارف بذریعهٔ تکت دعوت شده بودند.

اعلیحضرت غازی از ساعت (۲) بعد از ظهر تشریف قدوم ارزانی فرموده تا ساعت (٦) مقالات و بیانات و نمایش های علمی و امتحانات ذهنی اولاد وطن را ملاحظه فرموده وهم انعامات وافری به صاحبان

کاری بروجه مطلوب از طرز تعلیمات او بدست آید. و از ین جهت محمود سامی کوشش داشت که در همین ضمن لیاقت خود و شاگردان مکتب حربیهٔ امانیه را ثابت نماید.

[1] خوانندهٔ تاریخ وقتی که جریانات پنج سال دورهٔ دوم عصر امانی را با دقت مطالعه کند می بیند که این عقیدت ها چطور تغییر می یابد (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

امتیاز و کامیابان صنوف ترقی یافته اعطا نموده ساعت (٦) شام مسرورانه با ایراد یک نطق بسیار فرحت آور امید افزا سینه های معارف خواهان و اولاد وطن را از حسیات دانش پروری و سرور مالامال نمودند.

ورود جمال پاشا بدارالسلطنهٔ کابل

در جریدهٔ امان افغان تحت عنوان «تشریف آوری فخامت مآب جمال پاشا» خبری نشر و گفته شد که: از قرار معلوم بتقریب ورود فخامت مآب اکرم جمال پاشا بروز جمعه (٦) عقرب ۱۲۹۹ ش [۱۵ صفر ۱۳۳۹ ق، ۲۷ اکتوبر ۱۹۲۰ م] مقام عالی نظارت امور خارجیه یک هیأت استقبالیه از مامورین محترم نظارت و بعضی ذوات خوانین ملکی و افسران نظامی انتخاب نموده در عمارت قلعهٔ فتوح (۳) میل از شهر که برای سکونت ممدوح مقرر شده است، اعزام نمودند. بعمل (۲) بجهٔ روز فخامت مآب موصوف بانفری همرکاب شان وارد و خیر مقدم و پذیرائی نیکویی که سبب خورسندی و فرحت شان گردید، ایفاء و اجراء گردید.

فرمان اعلیحضرت امان الله شاه در خصوص تأسیس مکاتب در سمت جنوبی

در سال ۱۲۹۹ شمسی بقرار اشادات معارف خواهانهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی که در خصوص تأسیس مکاتب در اطراف مملکت افغانستان به نظارت معارف و حکومت های اطراف هدایات داده بود، شاه محمود خان حاکم سمت جنوبی به اهالی آن سمت از فوائد مکاتب سخن گفت. مردم سمت جنوبی مبلغ پنجاه وهفت هزار روپیه برمالیهٔ خودها افزوده بتوسط حاکم خود ادعای تأسیس مکاتب را از حضور شاهانه نمودند. محمد سلیمان خان ناظر معارف عریضهٔ اهالی آن سمت را بحضور شاهانه تقدیم و فرمان منظوری حاصل نمود و گفت: [اینک فرمان مرحمت تو امان شهنشاه غازی معرفت پرور را که در جواب عرائض حاکم و اقوام سمت جنوبی شرف صدور یافته انتشار میدهیم: واین است نقل فرمان پادشاهی:

"عالیجاه عزت و شجاعت همراه شاه محمود خان غازی جرنیل نظامی و ملکی حاکم اعلی سمت جنوبی را واضح خاطر باد. عریضه یی که در باب تأسیس مکاتب ابتدائی در علاقه جات سمت جنوبی باعانهٔ مردم نموده بودید بتوسط عالیقدر جلالتمآب محمد سلیمان خان ناظر معارف از ملاحظهٔ حضور والای ما گزارش یافته از فعالیت تان رضامندی حاصل شد معروض داشته اید که اهالی خوست و جاجی و چمکنی و گردیز وزرمت درخواست یک یک مکتب را نموده و مخارج آنها را از قرار ذیل قبولدار شده اند که بر مالیات خود ها افزود فرموده و همه ساله میرسانند.

اهالی خوست خرج یکباب مکتب ابتدائی دوصد نفری را که در سال دوازده هزار رپیه پخته شود.

اهالی جاجی خرج یکباب مکتب یکصدو پنجاه نفری را که در سال (۹) هزار رپیه پخته شود.
اهالی چمکنی خرج یکباب مکتب ابتدائی را یک صد نفر بچه سال شش هزار رپیه پخته شود.
اهالی گردیز خرج یکباب مکتب یکصد نفر سال شش هزار رپیهٔ پخته شود.
اهالی زرمت خرج یک یک باب مکتب ابتدائی صد نفری را که شش هزار رپیهٔ پخته سالانه شود.
اهالی لهوگرد خرج سه باب مکتب صد نفری که هجده هزار رپیه سالانه شود.

اگر در جاهای مذکور مکتب تأسیس و معلمین و اسباب تعلیم ارسال شود ، حالی گردیده امر اجراً مکاتب را به عالیقدر جلالتمآب ناظر معارف ارشاد فرمودیم . نامبرده معلمین و سامان قرار سررشته یی که دارد گسیل میدارد ، و فرامین علیحده اسمی اهالی محالات مذکور نیز در جوف ارسال شد تا از تأسیس مکاتب و منظوری عرض شان مستحضر باشند بفرمان هذا شما را خبر داده امر و ارشاد میفرمائیم که دایماً مراقب احوال و مواظب اجرای لوازم و ضروریات آنها بوده خطوط ناظر موصوف را که در خصوص مکاتب و متعلق آن باشد مجرا دارید تا عموم مردم فوائد و منافع مکاتب را دیده به تأسیس مکاتب عدیده و تحصیل معارف راغب شوند که اگر خداوند جل علی شانهٔ بخواهد ظلمت جهالت از افق وطن زائل گشته به ضیاء آفتاب علم همه نقاط آن روشن گردد. تحریر (۲۷) ماه عقرب سنه ۱۲۹۹" (میر امان الله)

چون قبول مبلغ پنجاه و هفت هزار رپیهٔ پخته اضافه مالیات از روی فعالیت حاکم شده و عریضه یی از طرف اهالی نوشته برای پسر کاکای خود ناظر معارف فرستاده و خواهش شده بود که توسط او بمقام پادشاهی تقدیم شود. اعلیحضرت امان الله شاه ازین جهت که مکاتب ابتدائی در علاقه های : خوست، جاجی، چمکنی، گردیز، زرمت بقرار درخواست خود آن اهالی تأسیس می گردد ، خیلی خوش و مسرور شد که نتاریج این اقدامات در خزان سال ۱۳۰۲ ش و سال ۱۳۰۳ ش بطور منعکس معلوم گردید. و مفصل معلومات ضمن واقعات و جریانات سالیان آینده در این کتاب مندرج می گردد.

تکذیب خبر

در اواسط سال ۱۲۹۹ شمسی اخبار همدم چاپ هندوستان خبری را بر غلط نشر نموده نوشته بود که : نرنجن داس «عضو وفد صلحیهٔ افغانی در میسوری» در کابل محبوس شده است.

نرنجن داس به تکذیب خبر مذکور بقلم خود در کابل مضمونی نوشت و به نشر سپرد که عین عبارت آن در این صحیفهٔ تاریخ درج می گردد:

"در زمانیکه فدوی دولت به هیأت نمایندگان افغانی در کوه منصوری بودم چند دفعه از مریضی فوت من در اخبار های بی اساس خود ها ادیتر صاحب ها شایع کرده بودند و دروغ شان ظاهر شد. اعلیحضرت پادشاه مقدس غازی ما با تمام اهل هنود عموماً و باخدمتگار دیرینهٔ اهل اسلام خصوصاً نظر مرحمت و

مهربانی و نوازش دارند چنانچه در مکتب حربیهٔ مبارکه و مکاتب حبیبیه از اطفال اهل هنود بسیاری شامل و داخل بوده و می باشند و از جملهٔ آنها رام چند همشیره زاده ام و رام داس برادر زاده ام که از تعلیم برآمده اند بالای عساکر به منصب جلیلهٔ کمیدانی رسیده اند و از حضور سرافراز و ممتاز شده بخدمت مقرر شدند. و خود من کمافی السابق بخدمت محولهٔ خود قیام و اقدام داشته تا جان در تن و رمق در بدن داشته باشیم در جان و مال و اولاد خود ها در خدمتگذاری دولت مقدسهٔ اسلام و پادشاه متبوع مهربان خود ها لحظه یی فروگذاشت نخواهیم کرد و از او سبحانهٔ تعالی دشمنان دولت اسلام را مخذول و منکوب خواهانم . فقط دستخط حقیر خادم سرکار والا نرنجن برکد ملکی - یکشنبه (۱۵) عقرب سنه ۱۲۹۹ ش".

سبب این شایعات غلط در اخبار و جرائد هند برتانوی آن بود که دولت مستقل افغانستان از آزادی و استقلال سائر کشور ها نیز حمایت و طرفداری می نمود و چنانکه مندرجات این کتاب تاریخ شاهد است، و در مدت چهار ماه که وفد صلاحیهٔ افغانی تحت ریاست محمود طرزی ناظر امور خارجیه در هندوستان مصروف مذاکرات بود ، جواهر لال نهرو و پدرش که آرزومند آزادی هند از قید اسارت انگلیس بودند، توسط نرنجن داس هندوی کابلی بحضور هیأت افغانی رسیدند ، حکومت انگلیس نهرو را محبوس و در جرائد خود نشر نمودند که نرنجن مریض شدید بود و درگذشته است وحینی که بکابل رسید. این خبر را توسط اخبار همدم نشر نمود که حکومت افغانستان نرنجن داس را شخص مخالف دانسته محبوس نموده است . و این تکذیب خبر که مطابق است به (۷) نومبر ۱۹۲۰ م بجواب او بوده است.

معرفی سفیر فوق العادهٔ ایران بدربار کابل

در برج عقرب سال ۱۲۹۹ شمسی [نومبر ۱۹۲۰ م] جریدهٔ اتفاق اسلام خبری را نشر نمود که : "آقای مجدالملک که از زمرهٔ محترمین و مطلعین میباشند از طرف دولت ایران برای ماموریت رسمی سفارت فوق العاده بدربار دولت علیه به افغانستان نامزد شده که در همین چند یوم در مشهد مقدس وارد گردیده از آنجا بخاک دولت افغانستان تشریف فرما خواهد شد". اتفاق اسلام - هرات ماخوذ از جریدهٔ ایرانی. جریدهٔ امان افغان خبر مذکور را بروز (۲۲) عقرب ۱۲۹۹ ش [۱۴ نومبر] نشر نمود.

پیام محمود طرزی بعنوان چیچرین

محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان در برج قوس سال ۱۲۹۹ شمسی بعنوان چیچرین کمیسار ملی امور خارجیهٔ جمهوریت روسیهٔ شوروی پیام تحریری فرستاد و گفت:

"جنرال محمد ولی خان که سفیر فوق العادهٔ مرخص شده به نزد حکومت متبوعهٔ شما اعزام گردیده است، چون خبر تخت نشینی متبوع مفخم اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی را بدولت های اروپا با بلاغ نمودن مامور فرموده شده در باب آسانی سیاحت شان در خصوص تأمین عزیمت شان به اروپا با یک طریق مناسبی دلالت عالی شما را با کمال شکران تلقی خواهیم نمود. این هم یکی از جملهٔ تمنیات ماست که حامل تذکرهٔ جناب عطوفت مآب بدری بیگ افندی که هم درباب حسیات و انطباعات شخصی خودش و هم در خصوص حسیات مخالصت کارانهٔ ما در نزد والای شما یک ترجمانی میباشند، بهر صورت نائل اعتماد فرموده شود".

بدری بیگ در برج قوس سال ۱۲۹۹ ش [دسمبر ۱۹۲۰ م] از کابل جانب مسکو فرستاده شد[1].

ورود هیأت انگلیسی بدارالسلطنهٔ کابل

بتاریخ چهار شنبه (۱۵) برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی [۵ جنوری ۱۹۲۱ م] هیأت انگلیسی که تحت ریاست سرهنری دابس وارد سرحد میگردید، برای پذیرائی هیأت مذکور از طرف نظارت امور خارجیهٔ افغانستان این اشخاص مقرر بودند:

۱. محمد سمیع خان خزانه دار عین المال.
۲. محمد اکلیل خان برگد.
۳. پاینده محمد خان مامور نظارت امور خارجیه.
۴. عبدالرؤف خان کرنیل.
۵. محمد افضل خان کمیدان.
٦. لطیف احمد خان کمیدان.
۷. غلام حسین خان کمیدان.
۸. محمد هاشم خان اجیدن.

هیأت پذیرائی مذکور بساعت ده روز چهار شنبه (۱۵) برج جدی در سرحد افغانی انتظار می بردند. سرهنری دابس صدر هیأت وفد دولت بریتانیا با هیأت معیتی خود وارد خاک افغانستان گردید و نامهای اعضاء هیأت مذکور ازینقرار اند:

۱. مستر پیسپان.
۲. میر شمس شاه خان.

---

[1] بدری بیگ معاون ریاست شورای دولت بتاریخ شنبه (۱۵) ثور سال ۱۳۰۲ ش در کابل وفات یافت و در این وقت سردار محمد عثمان خان رئیس شورای دولت بود (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

۳. برگدیار جنرال موس پریت کرنیل راس مستر اچسین کپتان ها.
۴. خان بهادر غلام مرتضی خان.
۵. خان بهادر مظفر خان.

احمد علی خان کرنیل افغانی سرحددار و بندر دار دکه ، که آنوقت مقیم سرحد بود واسطهٔ معرفی هیأت استقبالیهٔ افغانی گردید. بعد از شناسائی هیأت های افغانی انگلیسی باهم دست دادند. و رؤسای هیأتین اعضاء خود را بایکدگر معرفی نمودند. دوضرب توپ و دوتولی عسکر که مقیم سرحد افغانی و بالای یک تپه حاضر استقبال بودند به یازده فیر توپ و رسم موزیک پرداختند.

پس از صرف چای محمد سمیع خان رئیس هیأت افغانی پیام تیلفونی که از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بنام سرهنری دابس مخابره شده بود، متن گفتار را بالای میز گذاشت. سرهنری دابس پاکت را بدودست ادب برداشته مطالعه نمود. اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعنوان رئیس هیأت انگلیسی باین عبارت مخابره کرده بود: "از ورود شما و هیأت معیتی شما بخاک دولت شاهانهٔ خودم مسرور شده خوش آمدید میگویم".

پاینده محمد خان، مامور نظارت امور خارجیهٔ افغانستان نیز لفافه یی را که در ان متن عبارت صورت مخابرهٔ تیلفونی محمود طرزی ناظر خارجیه را نوشته بود به سرهنری دابس سپرد، و چنین نگاشته بود:

"از ورود آن دوست محترم و هیأت معیتی شان که همه دوستان این دوستداراند، بخاک دولت مقدس افغانستان قلباً خورسند شده ام که باز ملاقات های دوستانه در پای تخت دولت متبوع خود بآن دوست محترم خواهم کرد".

سرهنری دابس با تشکر و امتنان بساعت ده و (۴۵) دقیقه سوار موترهای خود که جمله پنج عراده بود بطرف کابل براه افتادند:

۱. در موتر اول محمدسمیع خان و سرهنری دابس.
۲. در موتر دوم محمد اکلیل خان برگد و مستر پیپان.
۳. در موتر سوم پاینده محمد خان بمعیت سرمیر سید شمس شاه خان وبرگد یار جنرال موس پریت کپتان.
۴. در موتر چهارم عبدالروف خان کرنیل بمعیت کرنیل راس، مستراجیسن.
۵. در موتر پنجم محمد افضل خان کمیدان بمعیت خان بهادرغلام مرتضی خان و خان بهادر مظفر خان.
٦. رهگرای مرکز جلال آباد شدند و بساعت (۳) و (۳۵) دقیقه به باغ شاهی که منزل گاه مهمانان مقرر شده بود، وارد گردیدند.

و دو تولی عسکر افغانی رسم استقبال بجاآوردند و یازده فیر توپ بعمل آمد. محمدهاشم خان نائب

سالار ملکی و نظامی سمت مشرقی الی درب کول کمرهٔ قصر باغ شاهی پذیرائی نمود. شب را گذرانده و فردا صبح پنجشنبه (١٦) جدی ۱۲۹۹ ش [٦ جنوری ۱۹۲۱ م] بساعت یازده بزیارت امیر حبیب الله خان رفته مراسم احترام بجاآوردند.

بساعت (۴) وارد جکدلک و بساعت (۴) و (۴۵) دقیقه پیام تیلفونی که مبنی بر مطالب آتی است از طرف سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیه برای پاینده محمد خان مامور نظارت خارجیه رسید و گفته شد که برای سرهنری دابس گفته شود:

"از ورود باعافیت شما بمنزل جکدلک تشکر نموده مانده نباشید گفته ابلاغ میکنم که فردا برای شما و هیأت معیتی شما در قصر بگرامی کابل محل صرف ناشتا تعیین شده است، و نیز روز های جمعه، شنبه، یکشنبه از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای استراحت شما تعیین گردیده و روز دوشنبه (۲۰) برج جدی ۱۲۹۹ ش [۱۰ جنوری ۱۹۲۱ م] بلباس رسمی در قصر دلکشابساعت (۱۱) فیض ملاقات پادشاه افغانستان را حاصل خواهید کرد".

محمد یعقوب خان شاغاسی برای محمد سمیع خان صدر هیأت پذیرائی بذریعهٔ تیلفون خبرداد که: بحضور اعلیحضرت غازی اطلاع رسیده که دو موتر حامل مهمانان در باساول در اثر نقص تخنیکی متوقف و دوعراده موتر حامل و دو عراده موتر احتیاطی فرستاده شده است که در جکدلک برود. در حین گفتگو یک عراده موتر لندولت وارد جکدلک شده و مابقی هم تا ساعت (۱۲) و (۱۵) دقیقهٔ شب داخل منزلگاه گردیدند. بساعت پنج و (۱۵) دقیقهٔ شب پاینده محمد خان به سرهنری دابس ابلاغ پیام نمود. سرهنری دابس گفت: آرزو دارم با ناظر امور خارجیهٔ افغانستان بذریعهٔ تیلفون مخابرهٔ دوستانه نمایم.

محمدسمیع خان به ناظر امور خارجیه خبر داد، و ناظر امور خارجیه در اثر عذر درد گلو وعده بفردا گذاشت. و فردا صبح بساعت (۹) و (۱۵) دقیقه سوار موترها گردیدند و بساعت (۲) ظهر داخل قصر بگرامی شدند. و از آنجا از طرف یک تولی عسکر و موزیک نیز استقبال و به ساعت (۳) و (۳۰) دقیقهٔ عصر عازم شهر کابل و به ساعت (۴) عصر به محل اقامتگاه شان [که جای شاه ولی خان جرنیل لوای اول] در نزدیک قصر ستور تعیین شده بود، وارد گردیدند و در آنجا دوتولی عسکر و موزیک نیز رسم پذیرائی بجاآوردند. در آنجا سردار اعلی محمود طرزی ناظر امور خارجیهٔ افغانستان با سر هنری دابس دست داده رسم میزبانی بجاآورده به معرفی شیر احمد خان [ایشیک اقاسی نظامی سابقه] صدر مجلس قانون و محمد عزیز خان صدر محفل مهاجرین و جرنیل محمد یونس خان و احمد شاه خان سرمیراسپور و احمد علی خان اسپور و عبدالکریم خان برگد که برای پذیرائی مهمانان انگلیسی مقرر بودند، پرداختند. و چند دقیقه در گول کمرهٔ مهمانسرا مجلس انعقاد یافت. بعد از سه روز اقامت به شهر کابل - موقع باریابی بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای مهمانان مذکور حاصل گردید.

بتاریخ دوشنبه (۲۰) جدی سال ۱۲۹۹ ش [۱۰ جنوری ۱۹۲۱ م] بامر اعلیحضرت غازی دربار

رسمی در قصر دلکشا انعقاد یافت و به ساعت ده صبح هیأت سفارت انگلیسی در تحت ریاست سرهنری دابس وارد جلوتالار نظارت امور خارجیه و براهنمایی عبدالجبار خان وارد تالار و آنجا از طرف محمود طرزی استقبال و بعد نیم ساعت صحبت دوستانه محمود طرزی و سرهنری دابس بیک موتر سوار عازم قصر دلکشا گردیدند. در طول راه از طرف عساکر و در دالان قصر از طرف مامورین که دعوت شده بودند رسم پذیرائی بعمل آمد . محمود طرزی سر آنریبل هنری دابس را به سردار محمد نادر سپه سالار ناظر حربیه معرفی نمود. و پس از طی مراسم تشریفاتی داخل دهلیز قصر و بر کرسی ها قرار گرفتند.

و آنگاه اعلیحضرت امان الله شاه غازی تشریف آورد و بعد مراسم معرفی اعلیحضرت برصدر محفل اجلال فرموده بمصاحبات آغاز کردند و مطالب مهم ازینقرار است:

اعلیحضرت پادشاه افغانستان از احوال اعلیحضرت جارج پادشاه انگلستان و وایسرای هندوستان استفسار فرمود و بعد فرمود که:

"مرام و مقصد ما همین است که مناسبات دوستانهٔ انسانیت کارانه را با تمام دولت ها و ملت های همجوار خودمان قائم داشته باشیم، علی الخصوص با دولت بهیهٔ بریتانیا که از زمانهای بسیار مناسبت با هم پیدا شده ، بشرطیکه بشرف افغانستان و استقلال تامهٔ افغانستان و فوائد عامهٔ افغانیان نافع و صالح باشد. چون در هنگام مسافرت هیأت وفد ما بریاست جناب ناظر خارجیه به هندوستان ، از طرف مهمانداران و مامورین دولت بهیهٔ بریتانیا ابراز حسن معامله شده بود ، ما هم بدرجه یی که ملک ما مساعد باشد در حق اکمال راحت شمایا ن برمامورین خود مان امر نمودیم"[۱].

بعد فرمایش های اعلیحضرت پادشاه غازی سرانریبل هنری دابس در خصوص قبلاً دوبار آمدن خود بافغانستان [در عهد امیر حبیب الله خان] و اظهار آرزومندی که باز بدیدن افغانستان در دل داشت از حسن طالع خود پنداشتن این شرفیابی را برای خود و دیدن افغانستان را بیک ترقی خارق العاده نسبت با یام سابق آن و انتظام راه ها و منزل گاه ها و ارتباط ممالک شاهانه و دوائر حکومتی دارالسلطنه با تیلفون و استعمالات الکتریک در مسئلهٔ تنویرات و تدویر ماشین ها و غیره بحث و بیانات بعرض حضور اعلیحضرت غازی رسانیده از شنیده گی های خودش دربارهٔ کثرت اشتغالات ذهنیه و بدنیه یی که شب و روز ذات اعلیحضرت امان الله شاه غازی به نفس نفیس در کار های دولت خود ابراز میفرماید. بیک لسان دلسوز که مبادا کثرت کار بر احوال صحت وجود اعلیحضرت غازی آسیبی برساند معروض نمود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از رویهٔ ترقی بودن دنیا و انتباه عمومی عالم و نسبتاً از کمتر ترقی نمودن افغانستان و اظهار ممنونیت شاهانه از جانسپارانه خدمت های کرنیل عزیز الله خان هندی که در

---

[۱] خبر مراسم پذیرائی وفد انگلیسی را از سرحد تا شهر کابل و قصر دلکشا با این تفصیلی که درج تاریخ نمودیم مقصد آن است که در برج حمل همین سال در هندوستان از ورود هیأت افغانی بعیین تفصیل و بانهایت گرمجوشی استقبال نموده بودند و شرح این گزارش بصورت بالمثل و متقابل درج کتاب شد (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

باب بکار انداختن ماشین برقی جبل السراج ابراز نموده ، بیان فرمود ، و در خصوص اشتغالات شاهانهٔ شانٰ چنین فرمود که: "ملت بمن خدمت کرده من هم خود را خدمتگار ملت خود میدانم و از خدمت در راه ملت و وطن خود اگر چه بفداکردن جان هم باشد متلذذ میشوم، هیچگونه تکلیف بر خود حسن می کنم ، چرا که ملت ووطن را بخدمت کردن خود محتاج یافته ام".

بعد از ان در خصوص انعقاد مجلس مذاکرات و تعیین شدن اعضاء مذاکره مختصراً بیانات در میان آمده اعلیحضرت امان الله شاه فرمود که: "جناب ناظر خارجیهٔ خودم سردار اعلی محمود خان طرزی را از آن جهت بریاست مذاکره از طرف خودم تعیین نمودم که از اهل قلم است و در این وقت قلم بکار است".

سردار محمد نادر خان سپه سالار ناظر حربیه عرض نمود: "تا وقتی که شمشیر در میان نیامده باشد قلم های سیاسیون کاری کرده نمی تواند، اگر قلم ما باشد یا شمشیر ما هر دو برای دولت و ملت اعلیحضرت پادشاه غازی ما بکار میرود و در راه رضا و آرزوی اعلیحضرت صرف میشود".

در بار تا ساعت (۱۲) روز مذکور دوام نموده خاتمه یافت.

جلسات هیأت های افغانی و انگلیسی در کابل بار اول بتاریخ دوشنبه (۲۷) جدی ۱۲۹۹ ش و دفعهٔ دوم پنجشنبه (۳۰) جدی و دفعهٔ سوم پنجشنبه(۷) دلو در قصر دلکشا صورت گرفت. و در زمینهٔ مناسبات سیاسی دولتین مذاکرات بعمل آوردند.

و ذوات وفود سیاسی دولتین افغان انگلیس بقرار آتی تعیین شدند:

از طرف دولت پادشاهی افغانستان:

۱. سردار اعلی محمود بیگ خان طرزی ناظر امور خارجیه.
۲. سردار اعلی جنرال شاه ولی خان.
۳. غلام محمد خان وردک ناظر تجارت.
۴. سردار فتح محمد خان امین العسس.
۵. برگد عبدالرحمن خان مستشار نظارت جلیلهٔ خارجیه.
٦. میرزا محمد هاشم خان برگد وامین نظام.

از طرف دولت بریتانیا:

۱. سرهنری دابس.
۲. مسترجی، جی، پی پون.
۳. برگدیر جنرال ایس، ایف، مسپرات.
۴. نواب سرسید شمس شاه.
۵. مسترجی، جی، ایچیس.

ورود وکلاء اقوام سرحد بدارالسلطنهٔ کابل

ملکان و وکلای اقوام پښتون سرحدی بتاریخ سه شنبه (۲۱) برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی [اول جمادی الاول ۱۳۳۹ ق، ۱۱ جنوری ۱۹۲۱ م] وارد کابل شدند تا که در باب ملک خود بعض معروضات را بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تقدیم نموده هدایات حاصل کنند. اسماء وکلاء از اینقرار اند:

۱. ملا عبدالخالق بن ملا محمود آخوند زاده: وکیل قوم ارکزائی.
۲. ملا سید وزیر خان بن ملا سید اکبر آکا خیل وکیل قوم آکاخیل افریدی.
۳. سید انور شاه خان: وکیل قوم ملک دین خیل.
۴. ملک سید وخان: وکیل قوم کوکی خیل.
۵. ملک خواص خان: وکیل قوم کوکی خیل.
٦. قاضی محمد اسحق خان: وکیل قوم قنبر خیل.
۷. سید صالح خان : وکیل قنبرخیل.
۸. ملا بهرام خان: وکیل قوم زخه خیل.
۹. ملک مجید خان: وکیل قوم زخه خیل.
۱۰. ملک دین احمد خان: وکیل قوم کمرخیل .
۱۱. ملا دین احمد خان :وکیل قوم کمرخیل.
۱۲. ملک اعظم خان: وکیل آدم خیل.
۱۳. ملک سید میر خان: وکیل آدم خیل.
۱۴. شیخ میر رحمن: وکیل سپائی.
۱۵. ملک صالح: وکیل سپائی.

قبل از ان ملا فضل الدین خان شهزادهٔ مسعود بحیث وکیل[1] کل وزیرستان بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی باریاب گردیده و بخاطر تقدیم نمودن بعضی معروضات دیگر ملک خود تا اواخر ماه جدی سال ۱۲۹۹ ش در شهر کابل اقامت داشت. اقوام سرحدی وکلای مذکور را از هر طایفه و هر قبیله در یک جرگهٔ عمومی باتفاق آراء منتخب کرده بدارالسلطنهٔ کابل فرستاده بودند و وکلای مذکور را در باب تمام معاملات خود مختار کل ساخته بودند.

---

[1] اعلیحضرت امان الله شاه، بقراریکه در این کتاب تذکار یافته است از آزادی وزیرستان در فرمان دستخطی خود بیان فرموده است و باعث استحضار و ورود شاهزادهٔ مسعود بحیث وکیل کل وزیرستان در کابل هم همین بوده است که وقتی وفد صلحیه به میسوری فرستاده شده بود در جلسات چهار ماههٔ آن وقت نیز بیاناتی در خصوص آزادی سرحد و مسئلهٔ وزیرستان بعمل آمده بود.

تأسیس شفاخانۀ طب یونانی بدارالسلطنۀ کابل

در برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی در شهر وشش کروهی کابل، امراض مختلفه شیوع نمود . اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای معالجه و مداوای مردم بی وسیله و غریب تأسیس سه شفاخانۀ طب یونانی را در کابل به نگرانی حذاقت مندان، میرزا محمد ابراهیم خان حکیم، و مولوی محمد اکبر خان حکیم و میرزا عبدالقدوس خان حکیم در سه نقطۀ شهر کابل برحسب آتی تعیین فرمود تا حکماء حاذق موصوف که در علم طب یونانی در افغانستان شهرت و معروفیت کامل دارند مداوای غربا و مساکین را نموده ادویه از طرف حکومت برای مریضان بطور رایگان داده شود.

نقاط معین و اسماء حکماء زیر دست و عطاران همکار شان قرار ذیل است:

الف – سپوت کوتوالی: میرزا نظر محمد خان حکیم و دو نفر عطار به نگرانی مولوی محمد اکبر خان طبیب .

ب – تنور سازی: حکیم میرزا عبدالغنی خان – عطار دو نفر.

ج – سپوت اشترخانه: حکیم میرزا عبدالقدوس خان – عطار دو نفر .

فرود آمدن طیارۀ انگلیس در علاقۀ کتواز

بتاریخ پنجشنبه (۳) برج دلو سال ۱۲۹۹ شمسی از حکومتی گردیز به نظارت حربیه اطلاع داده شد که یک فروند طیارۀ انگلیسی بتاریخ چهار شنبه (۲۹) جدی در علاقۀ کتواز به ساعت (۱۰) صبح آمده گردش نموده به قریۀ ظفر خیل فرود آمد. نفری قریۀ مذکور و ملک حیات خان و چند نفر دیگر رسیده طیاره ران را که دو نفر انگلیس بودند پرسیدند که باعث فرود آمدن شما در خاک افغانستان از چه سبب است ؟ گفتند که: افسر بزرگ ما را حکم نموده بود که شما از تانک به وانا وزیرستان بروید ، واز عدم بلدیت وارد خاک افغانستان شدیم . اطلاع مذکور بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعرض رسید. از حضور بذریعۀ نظارت حربیه برای حاکم آنجا خبر داده شد که طیاره ران های مذکور را تحت الحفظ فوراً بکابل بفرستند . طیاره در قریۀ ظفر خیل تحت مراقبت قرار داده شد و طیاره ران ها روز چهار شنبه (٦) دلو ۱۲۹۹ ش به کابل رسیده به نظارت حربیه سپرده شدند . و از نظارت حربیه بعد از تحقیقات به نظارت امور خارجیه فرستاده شدند. نظارت امور خارجیه آنها را به وفد انگلیسی که در این ایام بکابل آمده برای جلسات سیاسی اقامت داشتند، تسلیم نمود.

وفد انگلیسی گفت: اینها سهواً فرود آمده اند.

افتتاح مکتب مستورات

در برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی مکتب مستورات در شهر کابل تأسیس گردید.
ملکه ثریا «شاه خانم» برای اینکه مکتب دختران تحت نظر مستقیم خانوادهٔ شاهی اداره شود، خود بحیث مفتشه و والدهٔ محترمهٔ خود [مسماة اسمارسمیه] را مدیره و مسماة خیریه خواهر بزرگ خود را نائب مدیره مقرر فرمود. و معلمه های علوم ضروریه را بزیردستی والدهٔ محترمه خود [مدیرهٔ مکتب مستورات] مامور نمود.
بتاریخ دوشنبه (۲۰) برج جدی سال ۱۲۹۹ ش [۲۹ ربیع الآخر ۱۳۳۹ ق - ۱۰ جنوری ۱۹۲۱ م] ملکه ثریا مفتشهٔ مکتب مستورات برای افتتاح مکتب موصوف شرف ورود ارزانی فرمود.
عساکر وموزیک رسم سلام و احترام بجاآورد. بعد از قبول رسم سلام و احترام ملکه ثریا فرمود:
"الحمدلله برای ما زنان الیوم یک یوم نهایت خوبیست که به سایهٔ اعلیحضرت غازی ما مکتب دختران را افتتاح می کنیم ، امیداست که اولاد وطن ما ازین مکتب فایده یاب شده جهت دین و دولت و ملت خود حتی الوسع خدمت نمایند و به همه حاضرین عصمت مآبان معلوم است که فرضیت علم به مرد وزن یکسان لازم است، و این فضیلت مکتب که جهت ما زنان عائد شده از توجهات معارف خواهی اعلیحضرت جوان غازی ما و همت و کوشش جناب ناظر معارف ما است . اول دعای حیات اعلیحضرت علم جوی خود را نموده، عزت و نیکنامی جناب ناظر معارف خود را از خدا نیاز می کنیم".

کشته شدن موسیو براوین در غزنین

موسیو براوین اولین وزیر مختار جمهوریت روسیهٔ شوروی بدربار کابل در بهار و تابستان سال ۱۲۹۸ شمسی که تاریخ تعیین شدن و ورود و اقامت او را در کابل ضمن جریانات سال مذکور از نظر گذرانیدیم .
این شخص بلند قامت سفید چهره که بزبان دری با فصاحت تکلم می نمود و بطور یکه گفته شد در برج حمل سال ۱۲۹۸ ش از طرف حکومت ساوت روسیه برسم سفارت و نمایندهٔ سیاسی بدربار کابل معرفی و اعزام گردید. و نخست در برج جوزای سال مذکور به مهماندار و پذیرائی و مذاکرات مقدماتی با هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی [که روندهٔ مسکو و اروپا بود] تعیین و در کاگان و تاشکند در مدت سه ماه مذاکرات طولانی بعمل آورد و در برج سنبله حینی که راه باز شد و هیأت افغانی بقصد مسکو حرکت نمود، براوین بجانب کابل عزیمت نمود. در دههٔ دوم ماه جدی سال ۱۲۹۹ ش از کابل به غزنه عزیمت نمود. حینی که به تماشای بالاحصار قدیم غزنی رفته بود حین فرود آمدن در موقع بازگشت بساعت هفت شام چهار شنبه (۲۹) جدی ۱۲۹۹ ش [۹ جمادی الاول ۱۳۳۹ ق- ۱۱ جنوری ۱۹۲۱ م] در حالی

که بالاپوش بروی دستش و از بلندی تماشاکنان بطرف نشیب روان بود هدف گلولهٔ تفنگ بعضی از شرارت پیشه گان ورهزنان گردید.

عبدالحکیم خان حکمران الکاء غزنین [ولد معاذ الله خان بارکزائی] و دائرهٔ ضابطهٔ کوتوالی غزنی مساعی فوق العاده در بدست آوردن قاتل نمودند.

و بالآخر دونفر دزد جانی شریر محکوم به اعدام شدند. و مردم اغلب گمان داشتند که قاتل همان نفر رساله یی غند کوتوالی از مردم قریهٔ وزیر آباد کابل است که برای محافظت او مقرر شده تا غزنی رفته بود[1]. و گفته میشد که این رساله یی وزیر آبادی بقرار اشارهٔ کدام دستگاهی مرتکب این عمل شده است.

مذکور وقتی در غزنی بقتل رسید که سوریتس سفیر مختار فوق العادهٔ روسیه در کابل و نیز هیأت انگلیسی تحت ریاست سرهنری دابس در شهر کابل آمده مصروف مذاکرات بود موسیو براوین در این وقت هر چند که سفیر و نمایندهٔ رسمی و هم از اتباع دولت روسیهٔ شوروی نبود ، ولی اینکه از اتباع افغانستان و هم فرد مهمان و ترجمان و معلم زبان روسی بود قتل او موجب تأسف عموم گردید و هم قابل تشویش و اندیشهٔ مردم گردید.

و بعدآن واقعه حکومت امانیه برای حفظ حیات سفیر و اعضاء سفارت خانه ها و مقام سفارت هر یک آمر هیأت مهمانداران و مراقب احوال سفراء و سفارت خانه ها از افراد خیلی با اعتماد حتی از نزدیکان پادشاه اشخاصی را که صلاحیت کامل داشته باشند مقرر نماید . تا واقعهٔ بالمثل آن بوقوع نیاید.

علی احمد خان ناظر امور داخله و نظام الدین خان ناظر نقلیات مؤظف شدند که ضمن دیگر وظائف وارسی و محافظت و مراقبت سفیر و اعضاء سفارت روس را نیز بنمایند و چنانکه دو نفر مذکور تضمین نمودند. مخالفین در افواه انداختند که محرک قتل سفیر سابق روس ناظر امور خارجیه محمود طرزی است و اما حقیقت آنکه او نمی خواست که افغانستان بهر حرفی اعتماد کند، وهمین مسئله سبب اندیشه و نگرانی او واقع گردید و چنانکه از سفارت برکنار تا آنکه تابعیت افغانستان را قبول نمود که حقائق بیشتر ممکن در اسناد و یاد داشت های رسمی حفظ باشد و وظیفهٔ تاریخ همین قدر بود که واقعهٔ قتل و محل قتل او را نوشتم.

محل اقامت براوین و همسرش عمارت موسوم به کوتی لندنی واقع بین جاده و دریا بود. زن موسیو براوین در کنار جادهٔ عمومی نشسته می گریست و مردم بحال آن عاجزه تأسف می نمودند. محمدابراهیم خان ناظر عدلیه که برای وارسی امور ولایات شمال رفته بود بتاریخ چهارشنبه (٦) برج دلو ۱۲۹۹ ش بکابل برگشت و تغییر و تبدیلی در حکام و مامورین و محافظین بعمل آمد.

---

[1] نفر مذکور بقرار اظهار مردم وزیر آباد که چند نفر از آنها در مطبعهٔ دولتی کابل ملازمت داشتند - تا سال ۱۳۳٦ شمسی بقید حیات و بحال نهایت پریشان بسر می برد .

احضار وکلاء اقوام پښتون بدارالسلطنهٔ کابل

در خلال سال ۱۲۹۹ شمسی از طرف دولت پادشاهی افغانستان مدنظر گرفته شد که وکلاء اقوام پښتون بباعث معروضات خودشان و هم هدایاتی که از طرف مقام پادشاهی افغانستان نسبت بهبود احوال آنان داده میشود ، باید به شهر کابل وارد و در جرگه یی که بدین مقصد بدارالسلطنه کابل منعقد میگردد ، شمولیت ورزند. بقرار امر و هدایت اعلیحضرت امان الله شاه غازی که حقوق آزادی قبائل پښتون مقیم سرحد را میخواست تأمین نماید ، وکلاء مذکور با اختیارات کامل از جانب اتباع مؤکلین خودشان بتاریخ پنجشنبه (۲۳) برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی [۳ جمادی الاول ۱۳۳۹ ق - ۱۳ جنوری ۱۹۲۱ م] وارد کابل شدند و به ساعت ده صبح روز مذکور داخل مهمانخانهٔ امانیه گردیدند و فهرست نامهای وکلاء اقوام پښتون سرحد ازینقرار اند:

الف: از قوم موسی خیل مهمند ساکن متی:

۱. قاضی عبدالحمید خان .
۲. محمد قبول خان.
۳. عبدالرسول خان .
۴. سید خان .
۵. یار محمد خان .
٦. محمد امین خان .
۷. عبدالوکیل خان .
۸. مولوی حافظ محمد خان.

ب: قوم بابازائی مهمند ساکن بیدمتی :

۱. ملک شاه مردان .
۲. ملک تجادل خان .
۳. ملک ولید خان .
۴. ملک گل محمد خان .

ج : قوم صافی و قندهاری :

۱. ملک یوسف زائی.
۲. ملک عاقبت شاه.
۳. ملک سید حسین.

د : قوم شینواری.

۱. میان حاجوخان

هـ : قوم ترکزائی مهمند

۱. تیمور دین خان.

۲. صفدر خان.

۳. گل دوست خان.

و : قوم حلیم زائی.

۱. غلام صدیق خان.

۲. یاودین خان.

۳. سیف الرحمن خان.

۴. نظر گل خان.

ز : قوم اتمان زائی.

۱. مامو خان .

۲. عزیز الدین خان.

ح : قوم داود زائی.

۱. محمد اسلم خان.

تا روز پنجشنبه (۲۳) جدی سال ۱۲۹۹ شمسی سائر وکلاء بعض قبیله های اقوام مهمند در ارض راه بودند و انتظار میرفت که عنقریب وارد کابل و به جرگهٔ اقوام پښتون شامل گردند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ایام جرگهٔ اقوام پښتون سرحدی منعقدهٔ دارالسلطنهٔ کابل مسائل مهمی را برای بهبود احوال اقوام پښتون مطرح نمود و خود یوماً بهمراه لباس ملی و قومی پښتون وارد جرگه می گردید. و گزارش ایام زمستان سال ۱۲۹۹ شمسی در تاریخ دورهٔ امانیه خیلی مهم است . و مطابق به هدایات اعلیحضرت غازی در برج دلو سال مذکور در جلال آباد مرکز سمت مشرقی نیز جرگه ها دائر و برای بهبود احوال اقوام پښتون و اوضاع سمت مشرقی سخن ها گفته میشد.

ترفیعات و تبدیلی ها

در دههٔ اول برج دلو سال ۱۲۹۹ شمسی [عشرهٔ ثانی جمادی الاول ۱۳۳۹ ق - دههٔ سوم جنوری ۱۹۲۱ م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی ترفیعات و تبدیلی های آتی منظور گردید و عبارت فرمان که درج اخبار شده است عیناً نقل میگردد:

"جناب جلالتمآب اجل، عالیقدر سردار اعلی عبدالعزیز خان که قبلاً به منصب جلیلهٔ یاوری اعلیحضرت شهریاری مفتخر بودند ، بعد از مراجعت سفر قندهار ، از حضور همایونی به منصب رفیعهٔ

نظارت جلیلهٔ داخلیه مقرر و مفتخر گردیده و جناب عالیقدر محترم محمود خان ایشیک اقاسی حضوری اعلیحضرت والا، بعوض شان به منصب جلیلهٔ یاوری شاهانه و ایشیک اقاسی دربار ارتفاع رتبه یافتند. وعالیجاه عزت و صداقت همراه محمد یعقوب خان که قبل ازین صندوق دار عین المال شاهانه بودند و بجای ایشیک اقاسی سابق به منصب ایشیک اقاسی گری حضور همایونی برقرار و سرافراز شدند".

یاد داشت دائرهٔ ضبطیهٔ کوتوالی کابل در خصوص رهایی غلام و کنیز

در این کتاب در یک فصل تشریح کردیم که اعلیحضرت امان الله شاه غازی از بدوجلوس با استقلال خود بقرار مشورت بزرگان خاندان مادر خود و عدالت شخصی خود مصمم شد که غلام و کنیز اسرای زمان جنگ را که تا ایام جلوس او در خاندان های بزرگ و معتبرین کابل بقید خدمت بودند ،آزاد فرماید و بموجب ابلاغیه ها و اشتهارات از قید رها ساخت و حتی به زنان جوان سریتی پدر خود که از ملیت های مختلف افغانی بودند، اجازه داد که شوهر بگیرند و از قید حرمسرا آزاد باشند. و اگر که کنیز و غلام در خانوادهٔ بحیث فرزند تحت تربیت بودند و بنام غلام و کنیز یاد میشدند، مگر رحم و شفقت سلطنت این دوره که امتیاز استقلال کامل حاصل کرد، هرگز نخواست که نام غلام و کنیز مروج باشد و یا فردی تحت حکم و ادارهٔ دیگری زندگی کند بلکه همه انسان و باید هر فرد حروآزاد باشد و چنانکه افغانستان آزاد است، افراد آن هم بالکل آزاد از قید اسارت اشخاص باشند. و البته تا درجه یی که حکم شریعت و نظامات دولت باو اجازه میدهد.

و برای اینکه از اسناد رسمی آنوقت مطالب بیشتری را در دست تاریخ سپرده باشیم اینک متن یاد داشت سردار فتح محمد خان امین العسس کابل را که در یکی از شماره های جریدهٔ امان افغان بچاپ رسیده است تشریح می کنیم و تحت عنوان:

[الحریت فی الاسلام] مطالبی ازینقرار مندرج است:

"پادشاه ترقی خواه آزادی پرور مهر گستر ما از آنجا که فطرتاً آزادی خواه و حریت پسندند رواج اسارت غلام و کنیز که در هیچ یکی از نقاط متمدن دنیا امروز طرفداری نداشته بلکه همین اسم ها بطور نادر کالمعدوم شنیده نمی شود، رأی آزادی پیرای شاهانه هم بودن این خیانت عالم بشریت را در دنیای افغانستان گوارا نکرده اولاً از حرمسرای شاهانه همه کنیزان را حریت تامه عطا فرموده خارج نمودند، تا بقرار خواهش شان مقدرات حیات خود را تأمین نمایند، بعد برای عمومی اعیان و عوام ملت افغان امر فرمود ند تا بدین کردار مرحمت دثار شاهانه تأسی بفرمایند. و درین زمینه ابلاغیه ها و اشتهارات کثیری بامر همایونی طبع ونشر گردیده بهر طرف فرستاده شده است . روز گذشته [۱۷ دلو سال ۱۲۹۹ ش] مکتوبی از دایرهٔ ضبطیهٔ کوتوالی مرکزی از طرف جناب امین العسس صاحب رسیده توضیح فرموده اند که از تاریخ امر مبارک همایونی درین باب تا اکنون شصت ویک نفر غلام و شش صد وهفتاد و سه نفر

کنیز را حریت و آزادی داده شده است . همهٔ این عواطفات رعیت پرورانهٔ شاهانه که حقیقتاً سبب احیای عالم اسلام گفته می توانیم جا دارد که نام نامی این شهنشاه بلند اقتدار پدر تاجدار غازی ما با خط زیرین تزئین بخش لوائح تاریخ گردد".

اعلان

دولت بااستقلال امانیه در برج حوت سال ۱۲۹۹ شمسی اعلانی بخط جلی به چاپ سنگ نشر نمود که اینک سراپا نقل و درج میشود: [فَإِنَّ القَرضَ مِقراض المَحبَّة]

"بر رعایای صادقهٔ دولت علیهٔ افغانستان اعلان فرموده میشود اینکه: هریک از افراد ملت بدرستی میداند که: باعث فلاکت و افلاس و سبب ذلت و پریشانی حواس انسان غالباً قرضداریست . اشخاص که در بلای قرض گرفتار اند و از ادای آن عاجز و لاچار ، روز را بعسرت و شب را به محنت بسر برده عاقبت الامر در بسی مصیبت ها دچار شده اند، بلکه بعضی از ناتوانی سوگند ناحق خورده خود را خسرالدنیاء و الآخره نموده و برخی خود شان فوت گردیده عیال و اطفال صغیر شان بمشالفت قرضدار وکش محصل گرفتار شده اند و همچنان دکاندارانی که فائدهٔ خود را دوچند ملاحظه کرده مال خود را بقرض میفروشند از حصول نفع متصوره محروم بلکه از استحصال قیمت اصلیه هم مأیوس می مانند به اندک زمان سرمایهٔ خود را از دست داده در بین امثال و قران خود خوار و بی اعتبار گردیده اند. ازیک جانب در بین تجار و دکاندار به دبدبه مشهور میشوند ، و ازدیگر جانب بغیر از یک طومار فرسوده یی که در بین آن اسامی عمروزید مندرج است دیگر چیزی بدست ندارند. روز را در محکمه ها می گذرانند و شب را بسودای زیان بسر می آورند ، چه اگر همان مالهای خود را بنفع اندک و قیمت مناسب به نقد فروخته وجه محصوله را بزودی دیگرمال طلبیده بهمان نفع بسیار حاصل میدارند ، فوائدی که در فروش نقد است اگر ملاحظه شود و کسی در هیچ وقت بقرض اقدام نمی کند.

اول: شخص خریدار که وجه نقد بدست دارد اجناس خواهش طبع خود را بکمال خوشی بسبب نقد ارزانتر از قرض می خرند و مالی که پسند خاطرش شود بدون مخاطره در قیمت آن جد وجهد مینماید، اسباب لغوو اضافات را نمی گیرد ، اگر کم داشته باشد یا زیاد و اگر نو داشته باشد یا کهنه بهمان لباس موجوده خود قناعت کرده گزاف خرجی نمی کند و بقدر مبلغی که دارد سودای خود را گرفته خوش و خرم بخانهٔ خود می آید.

نه از محصل عدلیه خوف دارد و نه از دق الباب قرضدار شب و روز خود را بخاطر جمع با عائلهٔ خود می گذراند.

دوم: شخص دکاندار باندک منفعت قناعت کرده انتفاعی را که از معاملهٔ نقد حصول کرده است برسرمایهٔ تجارت و حرفت خود افزوده روزمره از ان منفعت حاصل می کند از تاجری که مال می گیرند قیمت آنرا بدرستی رسانیده اعتبار خود را زیاد مینماید . مالی که رواج بازار است بقیمت ارزان می گیرد

فارغ البال بدکان خود نشسته بفروش مال و متاع خود مشغول بوده بعد از فراغ دکان بحساب سود و زیان خود رسیده بدون اندیشه و تشویش زیست میکنند.

سوم: تجاریکه مال خود را به دکاندار داده است چون معاملهٔ دکاندار بصورت نقد است از دوچیز خالی نیست یادکاندار مال تاجر را فروخته و یا اینکه بدکان موجود است اگر فروخته باشد همان است که قیمت مال خود را بطوریکه به همراه تاجر قرار داد کرده نقد می گیرد، اگر بفروش نرسیده خود مال به جنس حاضر است مال تجار ضایع و تلف نگردیده معاملهٔ شان باصول درست میشود و از مبلغی که حصول میکند، روزمره در ثروت و توانگری تاجر افزوده تاجر و دکاندار برادر وار سلوک کرده معاملهٔ شان در محکمهٔ پنچات و دوائر حکومتی نمی رسد.

لهذا حضور والای ما منافع سودای نقدی و زیان فروش نسیه را مدنظر داشته از برای بهبود و خیر رعایای دولت و آبادی مملکت لازم دانسته بدون از اجناس ماکولات در خصوص فروش و خرید مال ملبوسات و مفروشات و امثال آن حکم فرمودیم که رعایای صادقه ام بقرار احکام ذیل معمول دارند.

اول: اشخاصیکه پیشهٔ دکانداری داشته بفروش اموال و اجناس ملبوسات و مفروشات و غیره امثال آن مشغول اند. شروع از تاریخ اول ماه حمل ۱۳۰۰ قطعاً از برای نفری نوکر پیشه وغیره مردم رعیتی مال و جنس خود را قرض ندهند و هر قدر که در بین خود ها قبل از تاریخ مذکور داد ومعامله داشته باشند الی موعد دوسال معاملهٔ خود را فیصله نموده بقرار اقساط نظارت عدلیه و محکمهٔ پنچات قرض خود را حصول نمایند. اگر بعد از تاریخ اول ماه حمل ۱۳۰۰ دکاندار و یا تجار بهمراه نفری نوکر پیشه و غیره رعایا بصیغهٔ قرض معامله نموده بودند، و منجر بدعوی گردید عرض آنها در نظارت عدلیه و محکمهٔ پنچات و غیره دوائر حکومتی شنیده نمی شود و نیز اگر از مردمان معتبر به لحاظ و یا به زبردستی از دکاندار و یا تجار مال را بدون وجه نقد به مساعده خریداری کنند. یک چند اصل قیمت مال و یک چند بقسم جریمه گرفته میشود.

دوم: اگر تاجر باتجار و یادکاندار بصیغهٔ بیع پاری و حجت پنچات خرید و فروش کنند قرض خود را مثل سابق بقرار حجت پنچات بموعد یکه قبولدار شده اند اداء نمایند.

حضور والای ما نصائح و حکم فوق را از برای این فرمودیم تا همه از منفعت نقد و مضرت نسیه واقف بوده بقرار احکام حضور والای ما معمول دارند، زیاده از خداوند عالم ترقی دارین برای عموم اهالی دولت و ملت خواهانم فقط".

[مهر دولت پادشاهی افغانستان - امیر امان الله]

پس از انکه اعلان از چاپ برآمد، این سطر بقلم علاوه شده است:

"در خصوص طایفهٔ کوچی که در اطراف و سرحدات بارعایا معامله کرده مال خود را بطریق نسیه یا سلم بفروش برسانند بقرار سابق معامله کرده میتوانند". مهر [بامر حضور اعلیحضرت - محمود]

سنه مهر ۱۲۹۹ و این نقش مهر محمود خان یاور حضور است.

تصویب و منظوری لوائح نظارت تجارت

در صفحات قبل از تشکیل نظارت تجارت و مقرری میرزا غلام محمد خان [ولد غلام مرتضی خان وردک] بحیث ناظر آن تذکار بعمل آمد. لوائح نظارت تجارت که در برج حوت سال ۱۲۹۸ ش در مرحلهٔ تکمیل و تصویب رسید، بتاریخ شنبه (۳۰) حوت [۲۹ جمادی الآخر ۱۳۳۸ ق - ۲۰ ماچ ۱۹۲۰ م] منظور و بامضاء اعلیحضرت امان الله شاه غازی رسید. و درهمان روز یک مراسم اختفال مطنطنی در گمرک خانه اجراء شده ذات شاهانه هم تشریف برده، بیرق گمرک را بلند فرمودند و برای سوداگران که درباب بهبودی تجارت افغانستان و محاصل دولتی مساعی جمیله کرده بودند، خلعت ها بخشیدند. نظارت تجارت در مجلس وزراء بدین جهت تصویب شده بود که: مایهٔ یگانهٔ ثروت مملکت و آبادی و مدنیت آنرا همین تجارت و هم زراعت دانسته بودند. و جریدهٔ امان افغان نوشت که: "ما به جناب جلالتمآب عالیقدر غلام محمد خان ناظر تجارت برای کامیابی برتنظیم قوانین تجارتی تبریک میگوییم. امید است که به همت این نظارت جلیله و سایط ضروریهٔ مدنیه در مملکت افغانستان بپایهٔ اعلی خواهد رسید". و در همین روز شنبه (۳۰) حوت ۱۲۹۸ ش - حسین افندی حاکم سائر نو- مقرر گردید و زحمات سابقهٔ او قابل تذکار دانسته شد.

تأسیس اولین مکتب در نجراو

محمد امان خان حاکم درجه اول کوهستان و پنجشیر و نجراو، بتاریخ چهارشنبه (۱۳) دلو سال ۱۲۹۹ ش [۲۳ جمادی الاول ۱۳۳۹ ق - ۲ جنوری ۱۹۲۱ م] ورقهٔ پیشنهادی بامضاء خود بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی درباب تأسیس اولین مکتب ابتدائی در نجراو و تقدیم و منظوری حاصل نمود، وعین عبارات پیشنهاد و منظوری ذات شاهانه ازینقرار است:

"تصدق وجود مبارک ذات قدسی صفات اعلیحضرت شهریار غازی همایون والا شوم. عرضداشت فدوی دولت جانفشان ملت، محمد امان حاکم درجه اول محال پنجشیر و کوهستان و نجراب بسمع اقدس ذات شاهانه بنحویست که فدایت شوم چهار فقره عرض بقرار ذیل بحضور مبارک اعلیحضرت شهریار غازی بعرض میرسانم:

۱- قبل ازین از توجهات جهان درجات اعلیحضرت غازی معارف خواه، دوباب مکتب فیض مکسب معارف بقرار سعی بشری این فدوی دولت در محال کوهستان و پنجشیر در تحت تدریس و جاری است. چون حال از حضور مبارک انور والا حکومت محال نجراب محول این فدوی دولت گردید چون خادم

دولت جهت اجرای امورات سرکاری در محال نجراب روانه شده رسیدم که اهالی محکمهٔ شرعیه و ملکان و کد خدایان محال مذکور حاضر محکمهٔ حکومتی گردیده فدوی دولت از نواز شات و عنایات عدالت گستری ورعیت پروری ذات شاهانه که دربارهٔ عوام الناس رعایای دولت خدا داد صادقهٔ خود دارند آنها را دانسته نموده و شرحی درباب تأسیس و تشویق و ترغیب افتتاح یک باب مکتب معارف پسران خورد سال شان برای تمامی شان نیز از معارف پروری اعلیحضرت انور والا که مبنی برفوائد دین و دولت بوده باشد برای شان بیان نموده که یعنی علم و دانش مایهٔ حیات قوم اسلام و سبب بقای سنت خیر الانام است و تمامی اقوام عالم و طوائف بنی‌آدم از برکت اینگونه گوهر بی بها از پستی ذلت باوج رفعت ترقی کرده اند.

هر قوم که از مایه این فضل عاری بوده از آسایش دارین محروم است.

بنا بر آن ملکان و کدخدایان از دل و جان اولاً دعا گوئی و سلامتی وجود مبارک ترقیخواه معارف را بتقدیم رسانیده تحسین نمودند و جوش و خروش کرده جهت مصارف مکتب پسران خود ها فی رپیهٔ پخته پنج پیسه اضافه برمالیات خود ها قبولدار گردیده که میرسانیم. قطعهٔ عریضهٔ جداگانه منباب تأسیس و افتتاح مکتب معارف پسران خود بحضور ذات شاهانه عرضداشت نموده اند که باعریضهٔ هذا از شرف ملاحظهٔ حضور مبارک اعلیحضرت غازی گزارش می یابد انشاء الله تعالی فقط".

[دانسته شدم خدا اجری را بشما بدهد - امیر امان الله].

پیشنهاد حاکم کوهستان در خصوص شمولیت پسران مستوفی الممالک در مکتب

میرزا محمدحسین خان تاجک ساکن قریهٔ سعید خیل کوهستان که از سنه ۱۳۲۲ق تا خاتمهٔ حیات امیر حبیب الله خان نائب سالار نظامی و مستوفی الممالک رتبه داشت. نظر به مخالفت هایی که از وی بدولت با استقلال امانیه سرزد، در برج حمل سال ۱۲۹۸ ش بامر اعلیحضرت امان الله شاه غازی ورأی صاحب منصبان نظامی و ملکی که در سالون قصر ستور بعمل آمد، در باغ ارگ به شاخ درخت توت آویخته اعدام گردید. از مستوفی مذکور دوپسر: خلیل الله و نجیب الله باز ماند. محمدامان خان وقتی که حاکم درجه اول کوهستان و پنجشیر و نجراو مقرر گردید، باوصف آنکه همدران روز هیچ یک از حکام جرئت پیشنهاد نمودن و واسطه شدن در خصوص پسران مستوفی مذکور نداشتند. این حاکم معارف خواه و غمخوار اهالی سخت جرئت ورزیده بتاریخ چهار شنبه (۱۳) دلو سال ۱۲۹۹ ش [۲۳ جمادی الاول ۱۳۳۹ ق - ۲ فبروری ۱۹۲۱ م] عریضه یی در مورد مصارف خوراکه و شمولیت شان به مکتب بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تقدیم نمود و منظوری شمولیت خلیل الله و نجیب الله را حاصل کرد. خلیل الله در این وقت ده سال و نجیب الله هشت سال عمرداشتند. و این است متن عریضه و احکام:

"قبل از ین پسران مستوفی سابقه از دارالسلطنهٔ کابل به کوهستان نزد ماما خیل شان فرستاده شده بودند که در آنجا باشند. چون حال بقرار مسموعی که یعنی از طرف ماما خیل شا ن درباب مصارف خوراکه و غیره معاونت همراه پسران مذکور نمی شود. از باعث کم خرجی و بی پرداختی پسران مذکور پریشان حال وابتر میباشند بنابران فدوی دولت عرض میدارم که چون خیانت مستوفی سابقه بحضور صاحب دولت ظاهر گردیده بود که از حضور مبارک به سیاست پادشاهی رسید. درباب پسران مذکور عرضداشت میشود که چون از خوان نعمای ذات شاهانه تمامی رعایای دولت و خدام صاحب صداقت مامور و امیدوار اند درباب پسران مذکور توقع دارم که از خوان بی پایان نعمای ذات شاهانه بی بهره نمانده فراخور حال شان جهت خرجی و مصارف گذارهٔ پسران مذکور حضور والا لازم بدانند مرحمت شود از کرم شاهانه بعید نیست و نیز درباب تربیت پسران مذکور اگر اجازهٔ حضور شاهانه بوده باشد که داخل مکتب معارف شوند یانه - بهر قراریکه دربارهٔ شان احکام صادر شود بهمان قرار بعمل آورده میشود انشاء الله تعالی فقط".

(فدوی محمد امان حکمران درجه اول سمت شمالی)

غلام محمد خان وردک ناظر تجارت بعنوان ناظر معارف مضمونی نوشت و ازینقرار است:

"جناب عالیقدر جلالت مآب ناظر صاحب معارف معزز باشند. عریضهٔ هذا را باعریضهٔ علیحدهٔ مردم نجراب که عالیجاه ارجمند محمد امان خان برای من روانه نموده بود که تقدیم حضور اعلیحضرت والا نمائید چون کار مذکور از جملهٔ کار های نظارت معارف میباشد خدمت شما روانه نمودم که ملاحظه فرموده بقراریکه لازم بدانید اجرای آنرا بفرمائید و فقرهٔ سوم آنرا که تعلق به نظارت عدلیه دارد برای ناظر صاحب عدلیه اطلاع بدهید که اجرای آنرا بفرمایند".

(فقط تحریر یوم پنجشنبه (٦) ماه حوت سنه ۱۲۹۹ - غلام محمد ناظر تجارت)

حکم اعلیحضرت در مورد پسران مستوفی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب پیشنهاد محمد امان خان حاکم در خصوص شمولیت خلیل الله و نجیب الله به مکتب بقلم خود باین عبارت نوشت: "امر حضور اینکه :برای پسران مستوفی از حضور چیزی داده نمی شود زیرا که خود اقوام آنها ذمه وار شده برده اند. سررشته و باخبری آنها را ماما و اقوام شان مینمایند اگر در مکتب داخل شده تعلیم و تدریس نمایند از حضورمنع نمی شوندبلکه اجازه است که داخل مکتب شوند. تحریر ۲۲ ماه رجب سنه ۱۲۹۹" (امیر امان الله)

(۲۲) رجب سنه ۱۳۳۹ ق مطابق شنبه (۱۳) حمل سال ۱۳۰۰ ش و موافق (۲) اپریل ۱۹۲۱ م است. و ازین تاریخ است که بنابدرخواست و کوشش محمد امان خان حاکم (ولد بای محمد خان) دو پسر میرزا محمدحسین سعید خیلی کوهستانی امر شمولیت به مکتب معارف پیدا می توانند و بآن

وسیله به سردار محمدسلیمان خان ناظر معارف معرفی میشوند. محمد امان خان حاکم اول هر دو برادر را به مکتب کوهستان که خود بناء کرده بود، شامل ساخت و مصارف خوراکه و لباس آنها را نیز خود تهیه نمود. حاکم مذکور که تا ماه سرطان سال ۱۳۶۱ ش حیات داشت از پریشان حالی پسران مستوفی و غفلت قوم و ماماخیل او حکایت می نمود و گفت: اگرمن متوجه احوال او شان نمی شدم . هر دو برادر از نعمت سواد محروم می ماندند . خلیل الله به حاکم موصوف احترام داشت و در وقتی که رئیس مستقل مطبوعات بود، این اسناد را خواسته ملاحظه نمود و اما متاثر هم گردید چرا که حاکم از قصور پدرش نیز یادآور شده بود. خلیل الله (شاعر) تا ماه حمل سال ۱۳۶۵ ش حیات دارد.

تعمیر زیارت شاه مردان

در سمت غرب کوه طرف شمال شهر کابل زیارتگاهی بنام شاه مردان معروف است که وجه تسمیه و تاریخ تعمیر آنرا دراین کتاب می باید تصریح کرد : خرقهٔ شریفه که از سنه ۱۱۸۲ ق در شهر قندهار پرتونزول و برکات دارد، آن لباس بهشتی اساس که (۳۵) سال در شهر بلخ و (۷۴) سال در فیض آباد بدخشان پرتونزول داشت در اوائل سنه ۱۱۸۱ قمری از جوز گون [فیض آباد] به شهر کابل نقل داده شد و دامنهٔ کوه سمت شمال غرب شهر که آنوقت محل گوشه ومنزه بود گفته شد که در مرور چند وقتی برای زیارت کردن اهالی شهر و اطراف کابل احتراماً گذاشته و بعد از سپری شدن ایام تابستان به قندهار نقل داده شود که تاریخ پرتو وصول آن به قندهار نهم ربیع الاول سنه ۱۱۸۲ هجری قمری است.

در سنه ۱۱۸۶ قمری در این وقتی که تیمور شاه دومین امپراتور افغان وارد کابل شد - محل امانت خرقهٔ شریفه را که چهار سال قبل گذاشته شده بود، زیارت کرد، وآن محل مبارک را مانند زیارت دشت بید سمرقند که بعد انتقال خرقهٔ شریفه از آنجا در شهر بلخ - زیارت شاه مردان نام گذاشتند. این محل امانت خرقهٔ شریفه را در دامنهٔ کوه کابل - اونیز احتراماً زیارت شاه مردان نام گذاشت. وآن مقام که ازمدت چهار سال سنگ چینی شده و توغ نصب کرده بودند . فرمود که باطراف آن دیوار احداث و هم چاه آب برای زائران و متولیان حفر شود و درختان توت غرس گردد.

و این سنگ بزرگی که مردم از سوراخ آن می گذرند حقیقت ازینقرار است که چون زائران به کثرت میرسیدند، از طرف علماء گفته شد که در طول روز محمل خرقهٔ معظمه احتراماً بالای همان سنگ گذاشته شود تا از قامت زائران بلند باشد و همان بود که زائران از سوراخ همان سنگ عبور می نمودند. و بعد از انتقال خرقهٔ شریفه همان سنگ نیز مورد تقدیس مسلمانان بود ، باغچهٔ توت و حوالی آن از طرف حکومت معاف مرفوع القلم و جلگهٔ مقابل آنرا تا قلعهٔ علی آباد بنام دشت سخی شاه مردان یاد می کردند. و خانواده های بزرگ و اهالی بزیارت می شتافتند.

در اوائل سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه علیا حضرت سراج الخواتین والدهٔ آن پادشاه به شکرانه

حصول استقلال کامل افغانستان و هم باین افتخار که نیاکان ما در علیا حضرت به نقل دادن خرقۀ معظمه از فیض آباد بدخشان بکابل و قندهار توفیق حاصل کرده بودند، بصرف پول شخصی خود مقام امانت آنرا در کابل بنای گنبد نمود و در سال یکبار ظرف بزرگ سنگی را که بنام دیگ سخی مشهور شده است، مملو از مالیده و نیز نان و حلوا برده بطور نذر بعموم فقراء توزیع و مبالغ زیاد نیز صرف صدقات می نمود.

گنبد و دیوار های اطراف و دالان ها و لنگر خانه و حجره های مجاورین و تسطیح صفه ها و احداث جادۀ موتر رو از دهمزنگ تا زیارت شاه مردان تا سال ۱۲۹۹ شمسی تکمیل یافت. و مصادف بهمین اوقات در اثر عرض مردم چنداول که نوشته بودند برای دفن و فیات شان در حواشی شهر کابل محل مشخص ندارند. بحسب فرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی - اطراف زیارت امانت گاه خرقۀ معظمه - موسوم به زیارت شاه مردان برای مدفن عمومی اهل تشیع تعیین گردید . و چنانکه گمان شده این مدفن از قدیم معین بوده حقیقت ندارد . و از همان جهت فرمان صادر گردید.

علیا حضرت از سنه ۱۳۲۱ ق (۱۲۸۲ ش) متوجه عمران و ترمیم مساجد و زیارات گردید واز بدو جلوس با استقلال فرزند رشاد تمند خود مجدداً باین امور متوجه گردید که از جمله این یکی تعمیر زیارت شاه مردان است که مردم زیارت سخی و هم سنگ محل امانت خرقه را سنگ ذوالفقار یاد می کنند. و البته اینهمه از روی احترام و اخلاص و عقیدت است.

گنبد دومین در این سالیان نزدیک بصرف پول یکنفر تاجر ساخته شده است.

تعمیر آرامگاه شاه عبدالعظیم

سردار امان الله خان عین الدوله به جناب سیادت مآب شاه عبدالعظیم پشینی مشهور به «شاه آقای قلعۀ قاضی» اخلاص و عقیدت و احترام نهایت زیاد داشت و همیشه به طلب دعاء بخدمت آن بزرگوار میرسید. و در وقتی که آن سید بزرگوار عالم پرهیزگار در سال ۱۲۹۶ شمسی [۲۴ ربیع الاول ۱۳۳۵ قمری] وفات یافت تمام مصارف خیرات و صدقات آنمرحوم را از وجوه شخصی خود نمود و آرد و برنج و روغن پراسپان حمل کرده میفرستاد و پول نقد بدست خود باهل دعاء و استحقاق توزیع میفرمود . وحتی در وقتی که وجود مبارک متوفی او را غسل میدادند سرمبارک شان را بدست های خود گرفته بودند و از رقت می گریستند.

و از آغاز اعلان استقلال مصمم شد که پهلوی مرقد آن عالم متقی مسجد و هم آرامگاه آن عالم فاضل را از بهترین احجار وطنی تعمیر و از جادۀ عمومی تا محل مدخل آرامگاه شاه آقا جادۀ موتر رو احداث نماید و چنانکه تحت نظر خاص خود و توسط مهندسان و معماران افغانی و از وجه عین المال شخصی خود انجام داد . و مسجد بطور دومنزله آهن پوش و برفراز تپه تعمیر گردید.

در لوح مرقد آن عارف کامل این عبارت از طرف علماء حضور منظور و بخط شیخ محمد رضاء

خراسانی نقش گردید: "مزار فیض آثار قدوة السادات العظام و عمدة العرفاء الکرام، عواص بحرطریقت و آشنای رموز حقیقت سید عبدالعظیم شاه مشهور به شاه آقا ابن غفران مآب سید میر آقا جان ولد مرحوم سید محمد شعیب شاه که از اجلهٔ سادات معروف پشین قندهار بوده و از مدت مدیدی در قلعهٔ قاضی اقامت داشتند و بتاریخ (۲۴) ربیع الاول سنه ۱۳۳۵ هجری قمری داعی اجل را لبیک و از دنیای فانی بسرای جاودانی بجوار رحمت ایزدی رحلت فرمودند. این مزار از طرف اعلیحضرت امان الله خان غازی پادشاه دیانت اکتناه افغانستان از وجه عین المال مخصوص شاهانه شان تعمیر یافت".

اعلیحضرت امان الله شاه چون از دعاء آن عالم و عارف فیض برده و برآرزوی خود کامیاب شده بود، دفعهٔ آخرین یعنی ساعت ده صبح روز (۲۴) جدی سال ۱۳۰۷ شمسی مراتب دعاء و احترام به زیارتگاه آن بجاآورد و چنانکه بعد از نیم ساعت از یک مهلکهٔ عظیم در بندر ارغنده نجات یافت که تفصیل آن را در ضمن جریانات ماه جدی سال ۱۳۰۷ ش خواهیم نگاشت.

شاه آقا مرید نمی گرفت و ازین جهت امان الله شاه غازی مرید آن جناب نبود و اگر می پذیرفت مرید اخلاصمند درجه اول آن سید بزرگوار همین شهریار اخلاص شعار آن بزرگوار می بود.

مقرری کمان افسر فوج قلات

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ (۲۸) دلو ۱۲۹۹ شمسی فرمانی صادر فرموده که اینک متن آن درج کتاب می گردد: "عالیجاه خلوصیت و شجاعت همراه عطاء الحق خان برگد نظامی مقیمهٔ قندهار را واضح قندهار را واضح خاطر باد!

عالیجاه خلوصیت و شجاعت همراه امیر محمد خان برگد نظامی قلات بدارالسلطنهٔ کابل خواسته شده چون از برای کمان افسری فوجی قلات یکنفر افسر لائق لازم بود بنابران از آنجا که حسن خدمت گذاری و صداقت شعاری شما بحضور اعلیحضرت والای ما ظاهر بود شما را بکمان افسری آنجا برتبهٔ (غند مشری اول) مقرر و سرافراز فرموده امر و ارشاد میفرمائیم که سر رشتهٔ کار های خود را نموده بزودی عازم و روانهٔ قلات گردیده حینیکه مع الخیر و العافیه در آنجا برسید آنچه دستور العمل کارات نظامی که در نزد برگد موصوف باشد از مشارالیه گرفته و تسلیم شده مطابق قواعدات دستور العمل اجرای امورات نظامی آنجا را نموده خود برگد موصوف را بزودی به دارالسلطنهٔ کابل روانه میدارید زیاده الطاف حضور والارا شامل حال خود دانسته بخدمات محولهٔ خود ساعی و جاهد باشید". (امیر امان الله)

(۲۸) دلو ۱۲۹۹ ش روز پنجشنبه مطابق (۸) جمادی الاخر ۱۳۳۸ ق و موافق (۱۷) فبروری ۱۹۲۰ م است. عطاء الحق خان پسر کلان خواجه جان صاحبزادهٔ چهاریکاری است. که مفصل سوانح او وبرادرانش [محمد صدیق - شیرجان - محمد کریم] را در سلسلهٔ تاریخ امانیه نوشته ام.

اعزام فضل احمد خان برکد بطرف سرحدشمال افغانستان

فضل احمد خان برکد بهمراه هفت توپ و هفت فیل و سه صد نفر عسکر و موزیک عسکری از کابل بطرف سرحد شمالی افغانستان اعزام گردید. و بتاریخ چهارشنبه (۱۲) برج حوت سال ۱۲۹۹ ش [۲۱ جمادی الآخر ۱۳۳۹ ق - ۳ مارچ ۱۹۲۱ م] از ورود سید عالم خان «امیر بخارا» در کنار رود آمو استقبال نمود. و بتاریخ چهار شنبه (۲۸) ثور سال ۱۳۰۰ ش به معیت امیر وارد قلعهٔ مراد بیگ سمت شمالی کابل گردید. و روز پنجشنبه (۲۹) ثور سال مذکور در این وقت که اعلیحضرت امان الله شاه غازی در مهتاب قلعه مصروف معاینهٔ مکتب فنون حرب بود، بآنجا رسید و از ورود امیر سید عالم خان اطلاع داد. اعلیحضرت او را بآغوش شفقت گرفته تشکر نمود و گفت : چون مهمان مرا به نهایت قدر و حرمت از سرحد آمو تا قلعهٔ مراد بیگ رسانیدید. خیلی خوش شدم.

فضل احمد خان برکد پسر لعل محمد خان کاکای صالح محمد خان سپه سالار درجه اول است. و در سال ۱۳۰٦ ش رتبهٔ فرقه مشر یافت.

توجه بحال پسران عبدالاحمد خان غزنوی

از ملک یار دین ولد نور محمد ولد علی محمد غزنوی چهار پسر: دین محمد، جان محمد، عبدالاحد، شیر احمد بجا ماندند.

در وقتی که میرزا جلال الدین سردفتر غزنی مقرر بود، میرزا عبدالاحد محرر همکار او بود. در ماه شوال سنه ۱۳۱۱ ق سر دفتر مذکور بهمراه میرزا عبدالاحد خان بجهت تصفیهٔ حسابات بکابل خواسته و در دفتر سنجش محول شدند. سر دفتر سنجش این وقت میرزا محمد حسین سعید خیلی کوهستانی بود.

میرزا عبدالاحد خان حین حسابدهی[1] عریضه یی از غبن میرزا شمس الدین خان نوشته بحضور امیر عبدالرحمن خان تقدیم نمود. چون مرد پاک نفس و فعال شناخته شد بعوض میرزا جلال الدین خان - سر دفتر عزنین مقرر گردید و فرمان ماموریتش بتاریخ (۲٦) شوال سنه ۱۳۱۱ ق [۱۲۷۲ ش] همدست خودش بعنوان سردار غلام علی خان حاکم اعلی غزنین صدور یافت. میرزا عبدالاحمد خان غزنوی از ان تاریخ شهرت و شخصیتی حاصل کرد و مورد توجه اولیاء دولت و حکومت واقع گردید. وبعد از ان سردفتر مغربی کابل و اخیراً برتبهٔ نائب مستوفی الممالک و لقب برگد ملکی و حکمرانی غزنین تا قلات بدست آورد و در ساختمان بند غزنی خدمت نمود. دراین وقت میرزا محمد حسین خان مستوفی الممالک و غلام نبی خان چرخی از ترقی او رشک برده مخالف شدند. غلام نبی خان باین اندیشه که خانی ملک لوگر نیز به میرزا عبدالاحد تعلق نگیرد - و مستوفی الممالک باین اندیشه که رتبهٔ وی را

[1] این همان شخص است که در سال ۱۲۸۳ ش مستوفی الممالک مقرر و در برج حمل سال ۱۲۹۸ ش اعدام میشود .

تصرف ننماید زیرا که مرد بسیار فعال و هم جاه طلب و شهرت طلب بدرجهٔ اول و هم منسوب بیک ولایت بزرگ است . و قراریکه مکشوف گردید هر دوتن متفق شده چند نفری را بخانهٔ او واقع ده افغانان شهر کابل بخانه اش فرستاده در شب (۷) صفر سنه ۱۳۳۲ ق [۱۵ جدی ۱۲۹۲ ش - ۵ جنوری ۱۹۱۴ م] کشتند . جنازه اش در غزنه نقل داده و در جوار زیارت حکیم سنائی (ع) بخاک سپرده شد . و ازین واقعه شهرت بزرگی برخاست و شهرت داده شد که دزدان بودند مستوفی[1] فعالیت های ساختگی بسیار در بدست آوردن قاتل نمود و سودی نه بخشید. و این گزارش در دفتر خاطرات رجال دورهٔ امانیه از زبان برادران و پسرانش باقی ماند.

اعلیحضرت امان الله شاه وقتی که معاملات ادارهٔ استیفاء ممالک را از سال ۱۲۸۳ ش تا سال ۱۲۹۷ ش تحت تحقیق و تفتیش گرفت . یکی هم همین مسئله مورد بحث قرار داده شد ، چون در حق او ظلم شده بود، امان الله شاه پسران او : عبدالله، گل احمد، عبدالاحد را تحت تربیت گرفت.

گل احمد خان در برج جوزای سال ۱۳۰۴ ش رئیس پلیس ومعین وزارت عدلیه مقرر گردید . عبدالله برای تحصیلات عالی به خارج فرستاده شد و درماه جوزای سال ۱۳۰۸ ش بهمراه سردار عنایت الله خان معین السلطنه از بمبائی به ایران رفت .

وفیات سال ۱۲۹۹ ش

سردار نصرالله خان «نائب السلطنه» بتاریخ چهارشنبه (۲۹) برج ثور سال ۱۲۹۹ ش [اول رمضان ۱۳۳۸ ق، ۱۹ می ۱۹۲۰م] در ارگ کابل فوت و روز پنجشنبه (۳۰) ثور در قول آب چکان نام موضعی واقع دامنهٔ سمت شمال کوه آسامایی در حصهٔ جنوب غرب قریهٔ ده افغانان شهر کابل بخاک سپرده شد.

روز جمعه (۱۴) برج جوزای سال ۱۲۹۹ ش [۱٦ رمضان ۱۳۳۸ ق - ۴ جون ۱۹۲۰ م] عیال سردار محمد یوسف خان مصاحب وفات یافت.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی با همه اراکین و امنای دولت در مجلس فاتحه خوانی آن مرحومه اشتراک نمود. آن محترمه بنت شاهزاده احمد علی بن شاهزاده ایوب شاه بن امپراتور تیمورشاه افغان بوده است.

سردار عبدالوهاب خان [بن سردار میر افضل خان بن سردار پردل خان] بتاریخ شنبه (۲٦) برج سرطان سال ۱۲۹۹ ش [۳۰ شوال ۱۳۳۸ ق - ۱۷ جولائی ۱۹۲۰ م] بساعت دونیم بعد از ظهر بعمر (۷۲) سالگی در اثر مرض مزمن ضعف قلب در کابل وفات یافت مذکور در عهد امیر حبیب الله خان - زمانی نائب الحکومهٔ ولایات شمال افغانستان بود.

---

[1] جان محمد برادرش در عهد امیر حبیب الله خان رتبهٔ کرنیلی داشت. و در شب (۱۷) حوت سال ۱۳۱۰ بعمر هفتاد سالگی وفات یافت.

فوت علیا رتبه

محترمه (بی بی زهراء) ملقب به علیا رتبه بتاریخ یکشنبه (۲٦) رجب سنه ۱۳۳۷ ق مطابق (۸) ثور سال ۱۲۹۸ ش دوماه و (۹) یوم بعد شهادت شوهر خود امیر حبیب الله خان وفات یافت. آن محترمه بنت سردار محمد ابراهیم خان ابن امیر شیر علی خان و بانی مسجد علیا رتبه همین شخص است.

بتاریخ پنجشنبه (۱۳) رمضان المبارک سنه ۱۳۲۱ ق این لقب یافته بود.

نوت های سال ۱۲۹۸ شمسی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در سال ۱۲۹۸ شمسی دفعهٔ اول نوت یعنی سکه های کاغذی در مطبعهٔ کابل طبع و نشر نمود. چون ساختمان آن بصورت عاجل و ابتدائی ترتیب و ترسیم یافته بود، درسال ۱۲۹۹ شمسی حکم تجدید فرمود و اعلانی نشر نمود که اینک عیناً درج میشود:

(بررعایای صادقهٔ شاهانه ام اعلان می شود)

[نوت های افغانیهٔ سال گذشته دولت متبوعهٔ مقدسهٔ خود تان را بخزانه جات دارالسلطنه و اطراف و ولایات تحویل کرده وجه مندرجهٔ آنرا نقد بگیرد. – میعاد مذکور الی اول حمل سنه ۱۳۰۰ میباشد که هر شخص نوت های خود را برده وجه نقد از خزانه جات بگیرد، بعد از نوروز خرید و فروش نوت سنه گذشته ۱۲۹۸ ممنوع و بخزانه جات گرفته نمی شود در سنه آینده نوت جدید اجراء خواهد یافت انشاءالله تعالی.

این حکم را بدو واسطهٔ نمودیم. اول که نوت های سابقه فرسوده و خراب شده.

دوم – سبب اعتبار نوت.

باقی همیشه توفیقات خداوندی را یار ومدد گار خود و شما میخواهم فقط] (محل مهر پادشاهی)

در بین مهر: امیر امان الله و باطراف آن آیهٔ مبارکه: [ان الله یأ مرکم ان تؤ دوا الامانات الی اهلها و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل] نقش می باشد.

فابریکه برق جبل السراج

کرنیل عزیز الله خان هندی ماشین برق جبل السراج را بکار انداخت و این شخص از عهد امیر حبیب الله خان تا دورهٔ بعد از استرداد استقلال افغانستان مستخدم و مصروف خدمت در امور فابریکه برق بود.

برای اینکه حقوق خدمت هر فرد متخصص خارجی در افغانستان مستقل فراموش نمی گردد، اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ دوشنبه (۲۰) برج جدی سال ۱۲۹۹ شمسی [۱۰ جنوری ۱۹۲۱ م] در قصر دلکشا از خدمتگذاری او رسماً در محضر وفد برتانوی از جان سپارانه خدمت های کرنیل عزیز الله خان هندی که در باب بکار انداختن ماشین برق جبل السراج ابراز نموده بود، بیان فرمود.

واقعات و جریانات مهمۂ سال ۱۳۰۰ هجری شمسی

دوشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی
مطابق (۱۰) رجب المرجب ۱۳۳۹ قمری
و موافق (۲۱) مارچ ۱۹۲۱ میلادی عیسوی است

تأسیس جریدۂ ابلاغ (اخبار مفت دیواری)

بتاریخ دوشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۰ رجب ۱۳۳۹ ق - ۲۱ مارچ ۱۹۲۱ م] جریده یی بنام [ابلاغ - اخبار مفت دیواری] بامر و ارادۂ اعلیحضرت امان الله شاه غازی تأسیس و آغاز بانتشار نمود. این جریدۂ هفته وار به سرکتابت محمد اکبر خان و بخط میرزا محمد جعفر خان و سید محمد ایشان خان در مطبعۂ سنگی داخل ارگ شاهی که بنام مطبعۂ دائرۂ تحریرات حضور و مجلس عالی وزراء تأسیس شده بود در یک ورق یکرویه چاپ و بدار های معابر شهر آویخته و توسط مامورین حکومت بمردم عامۂ مملکت موضوعات مهم مندرج آن ابلاغ می گردید و جریدۂ رسمی هفته واری بود که بجهت افادۂ عموم بطور رایگان انتشار می یافت که در خصوص آن در کتاب تاریخ مطابع و مطبوعات افغانستان معلومات مفصل ارائه نموده ام.

در دورۂ امانیه مطالبی که مخصوصاً مربوط به تأسیس مطابع و جرائد است در کتاب جداگانه و مستقلی که بنام مطابع و مطبوعات افغانستان نوشته ام از هر لحاظ قابل مراجعه است و در مدت ده سال سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه در خصوص مطبوعات و نشرات افغانستان توجه زیاد شده و اثر مؤلفه مذکور اثر قلم خودم جوابگوی همه سوالات است .

اعلان طلب استسقاء

درزمستان سال ۱۲۹۹ شمسی در شهر و مربوطات کابل برف و باران کمتر بارید و موجبات تشویش اهالی را فراهم آورد. اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجهت صرف صدقات و دعاء طلب آب بتاریخ دوشنبه

اول برج حمل سال ۱۳۰۰ ش تحت عنوان [اعلان طلب استسقاء] ورقه یی بمهر پادشاهی نشر نمود و فرمود که بتاریخ پنجشنبه (۴) حمل سال ۱۳۰۰ ش [۱۳ رجب ۱۳۳۹ ق] جمیع ساکنین شهر و شش کروهی کابل به ساعت (۹) صبح الی ده بجه در شهداء صالحین حاضر باشند . و متن اعلان ازینقرار است :

بسم الله الرحمن الرحیم

و من المآء کل شی حی

برضمائر اخلاص مظاهر رعایای صادقهٔ شاهانه ام واضح و لائح باد !

از آنجا که حضرت مسبب الاسباب بنابر مشیت معاش عالم سبب ها خلق کرده و اهل عالم هر صنفی بدانچه از عطا های ایزدی براوسبب فرموده شده و محتاج الیه است . از آن جمله یکی از سبب های عظمای حضرت رب العالمین تقاطر باران است که سبب آسایش کلی مخلوقات و موجب وجود جمیع ارزاق عالم خالق ذوالمنن همین نعمت عظمی را خلق فرموده ، چون در این وقت در ولایت ما و شما عدم بارندگی و قلت این نعمت عائد است، از روی صدق مسلمانی و یقین ایمانی مایوسی و محرومی خود را ازین نعمت عامه سراسر خطا و نسیان و قصور نفس خود ها، میدانیم و بجز اینکه مائده این فیض عام و عطایی بی انجام الهی را از شومیت نفس خود ها دانسته بعجز و قصور معترف شویم، دیگر واسطه نمی یابیم باری چون همهٔ ما و شما برادران اهل نفس مکلف بامر ونهی حضرت الهی می باشیم ، هر یک باید خود را مقصود.... [1] نمائیم باوجود آن چون حضرت اقدس الهی در قرآن عظیم الشان فرموده که [افلایتوبون الی الله و الله غفور رحیم] یعنی خداوند عالم میفرماید ، آیا چرا توبه نمی کنند اهل معصیت بسوی خدا و آمرزش نمی طلبند و رحم و لطف اوسبحانه تعالی را در خواست نمی کنند ، پروردگار بخشاینده و مهربان است.

پس به مضمون این آیهٔ کریمه کار بند شده به طلب استسقاء بدرگاه آن پادشاه معطی العطایا اظهار عجز و انکسار را برخود و باقی برادران دینی خود لازم و واجب میدانم که بدو وجه تقدیم و الحاح نموده شود: یکی آنکه هر فرد مسلم مالی از نقدی یا جنسی خودش را طوعاً و صدقاً حتی الوسع محضاً لله تعالی صدقه نموده بر مساکین و مستحقین انفاق داشته در حال بدهند و از حضرت مجیب الدعوات التجای قبول آنرا نمایند.

دوم : بروز پنجشنبه (۴) برج حمل که روز چهارم نوروز است جمیع ساکنین دارالسلطنه و علاقه جات شش کروهی را از سادات و علماء و اعزه و اشراف و سائر مسلمانان اعلان میداریم که به موضع مشهور به مدفن شهدای صالحین و متصل چمن قلعهٔ هوشمند خان است به ساعت (۹) بجه الی (۱۰) بجهٔ روز تماماً حاضر باشند تا در موضع مذکور که برای این التجاء تخصیص داده شده بتوفیق خداوند،

---

[1] درحصهٔ چیره گی کاغذ واقع شده خوانده نشد (وکیلی پوپلزائی).

دوگانه نماز به معیت کلی شما برادران خود اداء نموده عذر تقصیر پیش آوریم و از حضرت مقدس الهی جل ذکره طلب استسقاء نمائیم تا باشد که این خشوع و خضوع و رقت ما و شما گویندگان کلمهٔ طیبهٔ [لآ اله الاالله محمد رسول الله] بدرگاه آن خالق ارض و سماء یک درجه و شرف قبولیت بیابد. شما برادران دین خود را ازین عزم خودم بذریعهٔ اشتهار هذا اعلان نمودم تا بهر دو وجه بمال و جان قرار امر وهدایت فوق دقت نمایند والله الموفق.

بقراراحکام شرع شریف اگر کسی پیاده برود صواب آن زیاده تر است والابهر قسم سواری که برود از طرف شرع ممانعت نیست و اگر باران رحمت قبل از یوم پنجشنبه شد باوجودآن نیز برای دعای شکرانهٔ ذات باری تعالی اجتماع ضرور است]. (محل مهر پادشاهی)

تشکیل جدید وزارت حربیه

اعلیحضرت امان الله شاه غازی تشکیل جدید وزارت حربیه را از تاریخ دوشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی بقرار آتی منظور و اشخاصی را دارای این مناصب و معاش معین و مقرر فرمود:

۱. محمد هاشم خان غند مشر امین نظام دائرهٔ محاسبهٔ عمومیه تنخواه ماهوار ۳۸۸ روپیه.
۲. عبداللطیف خان غند مشر ثانی، دائرهٔ ارکان حربیهٔ عمومیه شعبهٔ ترجمه تنخواه ماهوار ۲۵۰ روپیه.
۳. شیر احمد خان غند مشر اول، دائرهٔ حربیه تنخواه ماهوار ۳۲۰ روپیه.
۴. احمد شاه خان غند مشر ثانی، دائرهٔ لوازمات عمومیه - تنخواه ماهوار ۲۵۰ روپیه.
۵. میرمحمد عثمان خان غند مشر ثانی، دائرهٔ امور شخصیه - تنخواه ماهوار ۳۰۰ روپیه.
۶. عطاء الله خان کندکمشر - دائرهٔ سرحدات - تنخواه ماهوار ۱۷۰ روپیه.
۷. محمد یعقوب خان کندکمشر - دائرهٔ اوراق و مکتوب نویسی ومجلس عسکری - تنخواه ماهوار - ۱۸۵ روپیه.

نظارت حربیه از تاریخ اول حمل سال ۱۳۰۰ ش وزارت حربیه شناخته شد.

تشکیل جدید وزارت عدلیه

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از تاریخ دوشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۰ ش تشکیل جدید وزارت عدلیه را بقرار آتی منظور فرمود:

۱. مدیریت امور حقوقیه.
۲. مدیریت امور جزائیه.
۳. مدیریت امور تجاریه.

۴. مدیریت مامورین.
۵. مدیریت مکتوب نویسی.
٦. مدیریت فروعات و صکوکات.
۷. دفتر محاسبه و دفتر اوراق.

وزارت عدلیه از تاریخ اول حمل سال ۱۲۹۸ ش بنام نظارت عدلیه تشکیل و محمد ابراهیم خان [سابق سرپروانهٔ حضور] ناظر عدلیه مقرر گردید.

و در اول حمل سال ۱۳۰۰ ش که نظارت های دولت پادشاهی افغانستان بنام وزارت ها تبدیل یافت، محمدابراهیم خان مذکور وزیر عدلیه شناخته شد. مذکور پسر بابا محمد سرور خان و بروز (۲۰) جوزای سال ۱۲۹۹ ش برای وارسی امور ولایات شمال فرستاده شده بود و در هفتهٔ اول برج دلو سال مذکور وارد کابل شد.

لایحهٔ تخفیف عبارات القاب

لایحهٔ تخفیف عبارات القاب مطابق منظوری حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی در سال ۱۳۰۰ شمسی در مطبع حروفی ماشینخانهٔ دارالسلطنهٔ کابل طبع و نشر گردید. و مواد ازینقرار است:

۱. عبارات القاب عموم وزراء و مامورین ملکی و صاحب منصبان نظامی و ارباب رتب ملکی افغانستان در جمیع مکاتیب به تخفیف نوشته میشود. یعنی فقط به تحریر حرف اول لقب اکتفا ورزیده میشود.
۲. القاب صدر اعظم افغانستان [جناب عالیقدر جلالتمآب] است که مقابل آن [ح. ع. ج] مفهوم القاب شان را مینماید.
۳. القاب عموم وزراء افغانستان [عالیقدر جلالتمآب] است که فقط در مقابل آن حروف [ع، ج] مفهوم القاب فوق نموده کفایت می کند.
۴. القاب مدیران مستقل [جلالتمآب] است. که در مقابل آن تنها حرف [ج] کافی است.
۵. القاب مستشاران وزارت [عالیقدر صداقتمآب] است. که در مقابل آن حروف [ع، ص] کفایت میکند.
٦. القاب نائب الحکومه ها علی العموم [والاشان جلالتمآب] است که مخفف آنرا [و، ج] باید نوشت.
۷. برای حاکمهای اعلی [عالیجاه عزت و صداقت همراه] نوشته میشود که در مقابل آن [ع، ع، ص] کافی است.
۸. القاب حکام کلان [عالیجاه عزت همراه] است، در موازی آن [ع، ع] کفایت است.
۹. برای دیگر حکام [عالیجاه اخلاص همراه] نوشته میشود که مخفف آنرا [ع، ا] باید نوشت.
۱۰. القاب علاقه داران [اخلاصمند] است که در مقابل آن تنها حرف [ا] کفایت میکند.

۱۱. برای مدیران و خوانین و معتبرین روشناس [صداقت همراه] نوشته میشود که در مقابل آن تنها از حرف [ص] القاب فوق فهمیده میشود.
۱۲. برای قاضی القضات [جناب فضیلت مآب] نوشته میشود که در برابر آن [ج ، ف] کافی است.
۱۳. القاب عموم قضات افغانستان [فضیلت مآب] است که فقط در مقابل آن تنها حرف [ف] کفایت است.
۱۴. برای نائب سالار [عالیشان عزت و شجاعت همراه] نوشته میشود که در مقابل آن از حروف [ع ، ع ، ش] مفهوم القاب فوق میشود.
۱۵. القاب فرقه مشر [عالیشان شجاعت همراه] است که در عوض آن حروف [ع ، ش] نوشته شود.
۱۶. برای لوامشر [صداقت و شجاعت همراه] نوشته میشود که در موازی آن [ص. و. ش] باید نوشت.
۱۷. القاب غند مشر [حمیت مند] است که فقط در مقابل آن تنها [ح] کافی است.
۱۸. القاب کندک مشر [شجاعت مند] است که مخفف آنرا تنها حرف [ش] کفایت میکند.
۱۹. القاب تولیمشر [غیرت مند] است که در برابر آن فقط حرف [غ] کفایت است.
۲۰. القاب بلوک مشر [بسالت مند] است که تنها در مقابل آن حرف [ب] باید نوشت.

القاب رتب ملکی

۱. برای رتبه اول [جلالتمآب] نوشته میشود. در مقابل آن [ج - اول] مفهوم لقب و رتبهٔ او میشود.
۲. القاب رتبه دوم [عالیقدر] است که در برابر آن [ع - ۲] تحریر شود.
۳. رتبه سوم القاب آن [عزت مآب] نوشته میشود که در موازی آن [ع - ۳] کفایت میکند.
۴. رتبه چهارم [عزت مند] نوشته میشود، در مقابل آن [ع - ۴] کافی است.

افتتاح اولین مکتب ابتدائی در شهر قندهار

در ماه حمل سال ۱۳۰۰ش هیأت تنظیمیه اهالی قندهار را بطرف تأسیس مکاتب عصری تشویق نمود، تجار و متمولین شهر قندهار مبلغ یکهزار و هشت صد روپیهٔ کابلی علاوه به محصول گمرک بطیب خاطر خود قبول دار شدند تا باقساط مقررهٔ همه ساله بنام اعانهٔ معارف، بخزانهٔ دولت خود تحویل نمایند ، ویک مکتب ابتدائی در همان ماه به شهر قندهار تأسیس و افتتاح گردید ، طلاب مکتب تا روز بیست برج حمل به تعداد یکصد وهشتاد نفر رسید و در تزائد دیده میشد.

وصول خبراز مسکو

در برج حمل سال ۱۳۰۰ش از طرف یکنفر نامه نگار افغانی از مسکو بکابل خبرداده شد که : جنرال

محمد ولی خان وزیر مختار دولت پادشاهی افغانستان از مسکو روانهٔ اروپا شد.
سلطان احمد خان رئیس وفد اناتول که از دولت افغانستان اعزام شده بود. در (۲۱) حوت ۱۲۹۹ ش وارد باکو گردید. عبدالهادی خان رئیس هیأت تحقیقیهٔ دربار بخارا که از دولت پادشاهی افغانستان مامور بود بتاریخ (۲۱) دلو سال ۱۲۹۹ ش از تاشکند داخل بخارا شد.

عریضهٔ اهالی قندهار

اهالی قندهار در برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی عریضه یی نوشته از قندهار بدارالسلطنهٔ کابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تقدیم نمودند وخلص متن عریضه ازینقرار است:
"اعلیحضرت امام الاسلام وامان الانام پادشاه غازی خود ها را فدا شویم. دوطغرا فرمان همایونی بصحابت سیادت مآب میر عبدالواحد خان در باب اجراء حفریات معدن طلای قندهار اسمی خدام نظامی و رعایای ملکی و چهار قطعه احکام والا بنام طوائف خاص: فوفلزائی، بارکزائی، الکوزائی، نور زائی همدست وکلای قومی طوائف مذکور از جانب جناب جلالتمآب صدراعظم «سردار عبدالقدوس خان» در مجلس عام روز جمعه که تمامی اهل شهر و قریه جات قندهار در مصلای عیدگاه حاضر بودند آویزهٔ گوش ما خدام نظامی و قومی شد.
اعلیحضرتا! بتوفیق و تائید ایزد مولا تاج پوشی سلطنت خداداد را بشرط تحصیل آزادی و استقلال دولت و ملت مشروط فرموده ببازوی نیروی قدرت الهی علم جهاد نبی حضرت رسالت پناهی (ص) را دراول جلوس بآسمان افراشتند و خاصیت شرف و عزت ابدی آنرا دولت و ملت سود ابدی برداشتند، در دول معظمهٔ روی دنیا اعلام دولت اسلامی افغانی مرفوع و نشان سلطنت امانی موضوع میباشد. چنانچه خط نظارت خارجیه را جناب سردار عبدالقدوس خان بطریق شکریه برای مایان قرائت نمود.
در اجراء حفریات کان طلا در همان روز جمعه متصل استماع فرامین همایونی کل نفری نظامی و ملکی حضار عیدگاه به محل مامور رفته افتتاح نقل احجار و حفر اغوار آنرا بهدایت سردار عبدالقدوس خان صدراعظم و حسب سررشتهٔ میر عبدالواحد خان خواهیم نمود تا درمدت اندک کار باصول قومی انجام پذیرد. و در عوض مرحمت همایونی که در خصوص تقدیم اولاد و اقارب خود ها بحضور همراه وکلاء قومی ما جدا و باکل اقوام و طوائف درانی بارسال مرحمت نامه های علیحده فرموده شده است.
غیر از تقدیم سرهای باقی مانده برای نثار و تصدق نداریم و امیدواریم که به کرم خسروانه قبول فرمایند".

تأسیس دومین مکتب دختران درکابل

بتاریخ چهارشنبه (۳۱) برج حمل سال ۱۳۰۰ ش [۱۱ شعبان ۱۳۳۹ ق - ۱۹- اپریل ۱۹۲۱ م] دومین مکتب دختران در شهر کابل تأسیس و مکتب عصمت نام گذاشته شد.

و مطبوعات وقت نوشت که : تقریباً دو نیم ماه پیش بتوجه و مرحمت اعلیحضرت امیر امان الله خان پادشاه غازی مهربان افغانستان مکتب مستورات بنا گردیده بود، از آنجا که کار های اعلیحضرت شهریاری بر یک حکمت خاصی مبنی می باشد خانهٔ نشیمن گاه جدهٔ ما جدهٔ مرحومهٔ همایونی را برای تحصیل علم وهنر دختران وطن بنام مکتب عصمت یک خیر جاری دائمی گفته بنا نهادند.

ورود سفارت فوق العادهٔ بخارا بدربار کابل

یوسف زاده عبدالرحیم سفیر فوق العادهٔ دربار جمهوری بخارا بتاریخ شنبه (٦) برج حمل سال ۱۳۰۰ ش [۱٦ رجب ۱۳۳۹ ق - ۲۵ مارچ ۱۹۲۱م] وارد دارالسلطنهٔ کابل گردید. مراسم پذیرائی سفیر مذکور توسط بشیر احمد خان [معاون شعبهٔ ترکستان و روس در وزارت امور خارجیه] در مهتاب قلعهٔ چهاردهی کابل بجاآورده شد، از آنجا بمعیت نفری خود و بهمراهی بشیر احمد خان موصوف وارد محل معین که سابقاً در محلهٔ بابای خودی شهر قدیم کابل برای سکونت شان تعیین شده بود ، وارد گردیده در آنجا یک دسته عسکر وموزیک اداء سلام نمودند، در جلو سرای مذکور مامورین وزارت امور خارجیه استقبال نمودند.

ورود سفارت فوق العادهٔ دولت اناتولی بدربار کابل

عبدالرحمن بیگ سفیر فوق العادهٔ دولت اناتولی [مرکز ملی ترکیه] از راه هزاره جات بتاریخ دوشنبه (۱۵) برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی [۲۵ رجب ۱۳۳۹ ق - ۳ اپریل ۱۹۲۱ م] وارد شهر کابل گردید. مراسم پذیرائی و استقبال از وزارت امور خارجیه بتوسط محمد اسحق خان مدیر شعبهٔ[1] عثمانی و یک دسته عسکر بجاآورده شد. محل سکونت سفیر مذکور در محلهٔ زنده بانان [زندان بانان] از طرف دولت پادشاهی افغانستان تعیین گردید.

تعیین سه صد نفر شاگرد برای تحصیل به هند و اروپا

اعلیحضرت امان الله شاه از سال ۱۲۹۸ شمسی مدنظر گرفت که تعداد زیاد شاگردان افغانی برای تحصیل علوم و فنون به هند و اروپا اعزام گردند . و از ابتدای سال ۱۳۰۰ شمسی به تصویب رسید که صد نفر روانهٔ اروپا و دوصد نفر روندهٔ هند باشند. و از همین دوصد نفر یکصد نفر برای رفتن اروپا و غیره دول

---

[1] مقصد از مملکت ترک عثمانی است. در عهد امانیه بنابرارتباطات اسلامی و دوستی با دولت های بخارا و ترکیه و روسیه- در تشکیل وزارت امور خارجیهٔ افغانستان دوشعبه یکی بنام [ترکستان و روس] و دیگری [شعبه عثمانی] موجود و بهمین دوعنوان مشخص بود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

دنیا تایک زمانی مشغول تعلیم خواهند بود . وصد نفر در هند کسب علوم و فنون خواهند نمود.

چون سه صد نفر طلاب افغانی دفعهٔ اول از بهار سال ۱۳۰۰ ش روندهٔ خارج شدند ، حکومت امانیه برای سرپرستی آنها در خارج مفتشان و مبصران افغانی مقرر فرمود و مواد آتی تعیین گردید :

۱. طلاب در سفر و حضر پابند فرائض اسلامیه باشند.

۲. از احوال و اقوال و افعال خود عزت وشرف افغانستان و پادشاه آنرا نگهدارند.

۳. با مدیر مکتبی که در ان طلبای افغان داخل میشود قبل از ادخال شان ، قرار داد نمودن که برای اوقات خمسهٔ نماز اجازه و اهتمام نماید و در رمضان شریف سر رشتهٔ طعام جدا کند.

۴. وقتی که طلبای نصرانی انجیل بخوانند یا در کلیسا بروند. آن ساعت برای طلبای افغانی درس قرآن مجید در اتاق شان و دینیات درس داده شود. سرپرست خود این فرض را به ذمهٔ خود بگیرد یا دیگری را که اهل این کار باشد مقرر نماید.

۵. در باب غذا و دوا تحقیق کند که اشیای حرام بآن مخلوط نباشد و نیز در خصوص لباس تقوی دقت نماید.

٦. یکی از طلبای لائق و صالح را مامور کند که نگرانی دیگران نموده غفلت و یا شرارت شان را ملاحظه کرده اطلاع تحریری آنرا به سرپرست بدهد.

۷. بمواقع عیدین و محرم و میلاد و جشن جلوس استقلال (۹ حوت) مجالس منعقد کرده اساتذه و تلامذه ؛ منتخب و دیگر اکابر را مدعو نموده خوبی های اسلامی افغانی بیان نماید.

۸. تذکرهٔ احوال طلبا و اخراجات شانرا بعد از هر دوماه به وزارت معارف تحریر دارد .

۹. با مدیر و معلمان مشورت و صلا نموده طلبا را در شعبه های که مناسب لیاقت و میلان طبع شان باشد تعیین نماید.

۱۰. اگر طالب علمی در امتحانات سه ماهه و شش ماهه و سالانه ناکام براید از ان مکتب خارجش نموده بکاری مصروفش سازد که بدرستی از آن مستفید شده بتواند ، اگر در آن هم موفق نگردد واپس گسیلش دارد.

۱۱. از اخلاط طلبای جوان با دختران و زنان در تنهایی ممانعت کلی نماید.

۱۲. اگر تعلق طالب علمی با دختری یا زنی ثبت شد یا طالب علمی شراب خورد و یا قمار زد و یا مرتکب گناه کبیره گشت یا اقدام برحرکت مخالف سیاست افغانستان نمود فوراً خرج وجیره اش معطل کرده پس بوطن راهی اش نماید.

۱۳. روز یکشنبه چون طلبای نصرانی به کلیسا روند. آن آیات کلام الهی برای طلبای افغان در اتاق شان خوانده شود که تعصب اسلامی شان را محکم سازد و نیز حب وطن و شعف ملت واحترام پادشاه بدلهای شان بدلائل نشانیده شود و در مواد (۱۸) و (۱۹) و (۲۰) به سرپرست تاکید

رفته که:

طلبا را از محافل رقص و سرور و تماشاهای عبث منع نماید. در سیر و تماشای مفیدی که از ان معلومات و عبرت حاصل میشود همراه طلبا بودن تا باآداب و اخلاق حسنه روش نمایند.

طلبا را از مجالس سیاسیه و شمولیت بیک فریق یا دیگر مجتنب ساخته مشغول باکتساب فنون محولهٔ شان داشته باشد. و طلبا را برعقیدت حنفیه استوار نگاه کند.

وفات

سردار غلام علی خان پنجمین پسر امیر عبدالرحمن خان بتاریخ پنجشنبه (۱۸) برج حمل سال ۱۳۰۰ شمسی [۲۸ رجب ۱۳۳۹ ق - ۶ اپریل ۱۹۲۱ م] در شهر کابل وفات یافت. اعلیحضرت امان الله شاه غازی و اراکین دولت افغانستان، جنازهٔ آنرا مشایعت نموده به مدفن رسانیده بخاک سپردند.

سردار حیات الله خان عضد الدوله [دومین پسر امیر حبیب الله خان] تا سه روز مامور فاتحه داری آن مرحوم بود.

مراسلهٔ و. ا. لینن رئیس کمیساران جمهوریت فدراتیف سوسیالیستی روسیه عنوانی اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان

مورخ (۲۰) اپریل - اول می ۱۹۲۱ م مطابق (۳۰) حمل و (۱۰) ثور ۱۳۰۰ ش

به حکمران روشن ضمیر و بانی ثابت قدم مبانی استقلال دولت علیهٔ افغانستان و محافظ آن اعلیحضرت همایون امیر افغانستان امان الله خان.

حکومت جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه از مکتوب های دستخطی و خیالات عالی، دوستانه و صادقانهٔ شما در خصوص مناسبات فیمابین دولتین علیتین افغانستان و روسیه اظهار تشکرات خود را به شما مینماید.

من از میمونی طالع، بشما اطلاع میدهم که معاهدهٔ دوستانه فیمابین دولتین در مسکو بتاریخ (۲۸) فبروری سنه ۱۹۲۱ از طرف وکلای مختار دولتین امضاء یافت و از طرف هیئت اعلی جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه، یعنی قومیتهٔ اجرائیه مرکز یهٔ شورای وکلای محنت کشان و دهقانان وسیاه وسرخ تمام روسیه تصدیق شد.

معاهده فیمابین دولتین رسماً دوستی و مودت باهمی را که از عرصهٔ دوسال فیمابین افغانستان و روسیه رو به ترقی دارد، محکم کرد و برای استحکام آن نمایندهٔ دولت علیهٔ افغانستان مقیم روسیه عالیجناب محمد ولی خان و نمایندهٔ مختار فوق العادهٔ جمهوریت شوروی فدراتیف سوسیالیستی روسیه

مقیم کابل یعنی یاقوف، ز سوریتس مساعی زیاد بجا آورده محکم کردند . حکومت سویتی روسیه و دولت علیه افغانستان در مشرق مفاد مشترکه دارند و هر دو دولت استقلال خود را محترم می شناسند و یکدیگر را وجمیع ملل شرقیه را مستقل و آزاد دیدن خواهش دارند هردو دول موصوفه را نه فقط اوضاع فوق الذکر با هم مقارب می سازند بلکه خصوصاً فیمابین افغانستان و روسیه این چنین مسایل نیست که از آنها احتمال اختلاف فیمابین پیدا شود و یک اثر ناملایم بر دوستی افغانی و روسی بیفتد . روسیهٔ مستبد قدیم ابداً غائب شد و اکنون همسایهٔ شمالی دولت علیه افغانستان روسیهٔ سویتی جدید است که دست دوستی و برادری به تمام ملل شرقیه و از همه اول به ملت افغانی دراز کشیده است .

دولت علیهٔ افغانستان یکی از اولین دول بود که نمایندگان آنرا ما باطیب خاطر در ماسکو خیر مقدم کردیم و به مسرت این امر را اظهار می کنیم که اولین معاهده در خصوص دوستی که ملت افغانی منعقد نمود معاهده با روسیهٔ سویتی بود.

مایقین داریم که خواهش بغایت صادقانهٔ ما صورت تکوین خواهد پذیرفت و دولت روسیهٔ سویتی مدام دوست اولین دولت علیه افغانستان برای بهبود هر دو ملت خواهد بود.

اشتهار جهاد

در دهۀ اول برج ثور سال ۱۳۰۰ ش [اواسط شعبان ۱۳۳۹ ق] بدستخط حاجی عبدالرزاق خان – چند قطعه اشتهارات بدروازه های مساجد جامع پشاور بوقت شب نصب و مضمونش این بود :

"ما دونفر مهاجرین برتیرا رسیده تمام مردم علاقهٔ غیر را به جهاد مستعد نمودیم هرگاه در ثانی اعلان جهاد از طرف مایان بشما رسید، شما هم جهاد را شروع نمائید تا که هندوستان را آزاد بسازیم".

اچنار پاپویز نوشت که : "باستثناء وزیرستان از علاقهٔ گلگت الی کرم محاذه سرحدی امن غیر معمول جاریست و جناب حاجی عبدالرزاق خان ، حکم جهاد را در وزیرستان داده مصروف جد وجهد خود برخلاف بریتانیا می باشد چنانچه یک جماعهٔ سواران را در علاقهٔ ذهاب فرستاده که وزیری ها در شورش بیاورند".

اوقات کار پادشاه

اعلیحضرت امان الله شاه در برج ثور سال ۱۳۰۰ شمسی اوقات کار بطریق آتی تعیین نمود:

شنبه (۳) ثور: کار وزارت معارف.

یکشنبه (۴) ثور: کار وزارت داخلیه و خارجیه.

دوشنبه (۵) ثور: محفل شورا قوانین.

سه شنبه (٦) ثور : کار وزارت خارجیه .

چهار شنبه (۷) ثور : کار وزارت حربیه.

پنجشنبه (۸) ثور : کار وزارت عدلیه.

شب یکشنبه : ملاحظهٔ ورق های مخصوص.

شب دوشنبه : ملاحظه ورق های مخصوص.

شب سه شنبه : محفل شورا قوانین.

شب چهار شنبه : ملاحظهٔ ورق های مخصوص.

شب پنجشنبه : // // // //

شب جمعه : // // // //

و بهمین طریق در تمام روز ها و شب ها اوقات کار وزارت خانه ها بحضور اعلیحضرت امان الله شاه معین و در جریدهٔ [افغان] به نشر میرسید.

اعزام اولین دسته طلاب افغانی از کابل بآلمان

در سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۹۲۱ م] یک تعداد شاگردان مکتب حبیبیه که سنین عمر شان (۱۴) و (۱۵) بود، برای تحصیل در آلمان تعیین شدند، از کابل تا هرات و کشک از راه هزاره جات به سواری اسپان فرستاده شدند، و از طریق مملکت روسیهٔ شوروی عازم کشور آلمان شدند، سید محمد هاشم خان ولد میر غلام محمد خان کنری سرپرست شاگردان افغانی تعیین و اعزام گردید تا از امور طلاب افغانی در خارج وارسی کند. فهرست نامهای شاگردان ازینقرار اند:

دستهٔ اول:

غلام محمد خان ساکن قریهٔ آهنگران ولایت میدان .

محمد حسین خان ساکن چرخ لوگر .

علی گل خان.

دستهٔ دوم :

عبدالمنان خان [ولد محمد امان خان].

حکم چند

بسن سنگهہ

غلام فاروق [ولد امان بیگ خان].

عبدالرحیم خان [ولد محمد عثمان خان].

محبوب خان [ولد محمود خان یاور حضور].

سردار محمد امین خان [ولد امیر حبیب الله خان].

عبدالقادر خان [ولد عبدالرسول خان].

علی احمد خان [ولد مکرم خان].

احمد شاه خان

محمد اسحق خان [ولد میرزا محمد یوسف خان].

میر عبدالرشید خان

عبدالرشید خان [ولد محمد اسمعیل خان].

محمد عتیق خان [ولد سردار محمد رفیق خان].

عبدالکریم خان

محمد خالد خان [ولد غلام نقشبند خان].

میرمحمد کاظم خان [ولد میر محمد هاشم خان].

عبدالغفور خان [ولد سردار امیر محمد خان] نیز در همین سال فرستاده شده است و نیز افراد دیگری هم بوده اند که در این فهرست کاملاً قید نشده و آتیاً از روی آثار و اسناد وقت خواهد شد.

سرپرستان طلاب افغانی در آلمان اول غلام غوث خان و دوم سید محمد هاشم خان [برادر سید محمد قاسم خان]. و سوم عبدالرسول خان [پدر داکتر عبدالقیوم رسول] یکی بعد دیگر برای سرپرستی طلاب افغانی در آلمان مقرر شدند. از نتائج تحصیلات شاگردان افغانی در آلمان، در ضمن جریانات سالهای ۱۳۰٦ و ۱۳۰۷ ش در این کتاب بحث خواهد شد.

فاتحه خوانی طلعت پاشا در عین العمارات کابل

در اوائل سال ۱۳۰۰ ش در تمام ممالک اسلامی خبرشهادت مجاهد غیور طلعت پاشا [صدر اعظم اسبق دولت ترک عثمانی] نشر گردید و گفته شد در اثنائیکه در جرمنی برای نجات وطن مقدس خود و استخلاص عموم عالم اسلام از چنگ دشمن سرگرم کوشش های غیورانه بود از طرف یک ارمنی که از مدتی در تعاقب مجاهد موصوف افتاده بود، بقتل رسید. و از آنجا که اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه قهرمان غیور غازی افغانستان، از قیمت شناسان حقیقی مجاهدین اسلام و قلباً در بارهٔ این گروه غیور که طلعت پاشا یکی از سرداران و پیشوایان این چنین فرقهٔ مجاهد بود، بنابران برای اجرای رسم فاتحه خوانی بروح پرفتوح شهید موصوف فرمود که روزپنجشنبه اول برج ثور سال ۱۳۰۰ ش [۱۳شعبان

۱۳۳۹ ق - ۲۱ اپریل ۱۹۲۱ م] از ساعت (۱۲) الی (۴) عصر در باغ عین العمارات[1] کابل در حضور جلالتمآب غازی جمال پاشا مراسم مذکور اجراء شود. مطابق امر و هدایت پادشاه افغانستان ، اهالی کابل دسته دسته در مجلس فاتحه خوانی طلعت پاشا اشتراک نمودند.

موسیو سوریتس باعضأ سفارت دولت جمهوری روسیه و یوسف زاده عبدالرحیم سفیر دولت بخارا و عبدالرحمن بیگ به نمایندگی از طرف ترکان احرار عثمانی اشتراک نمودند . و همه وزرای دولت و اعیان سلطنت و مامورین رسمی کابل و نیز از اهل هنود اشتراک ورزیدند . بساعت سه ونیم عصر اعلیحضرت امان الله شاه غازی بسواری موتر تشریف آورد. در جلوقصر عین العمارات جلالتمآب غازی جمال پاشا با عموم حضار باستقبال موکب ذات شاهانه شتافتند. اعلیحضرت غازی با غازی جمال پاشا و دیگر مهمانان معیت شان و عبدالرحمن بیگ سفیر دولت عثمانی و سفیر دولت جمهوری بخارا مصافحه نموده و به مجلس فاتحه خوانی رسیده برمقام عالی مخصوص شاهانه متمکن گشت . بعد تلاوت یک رکوع کلام الهی که از طرف حافظ بعمل آمد و بعد از دعای نخستین، جلالتمآب غازی جمال پاشا برخاسته لایحهٔ ذیل را بحضور اعلیحضرت غازی قرائت نمود:

"شهید سعید طلعت پاشای مرحوم و مغفور در زمان خود، یکی از بزرگ مجاهدین اسلام بود، طلعت پاشا از یک عائلهٔ نجیبهٔ محترمه و از مادر و پدر خالص عرق ترکی برآمده بود ، از صغرسن حیات او با همم عالیه و مقاصد سامیه و مکارم اخلاق نشو و نما یافته بود . من و طلعت پاشا از عمر پانزده سالگی همدرس و در زمان شریک مساعی و رفیق رنج و راحت بودیم . و تا اخیر ایام رابطهٔ دوستی و برادری داشتیم، مانند من کم کسی از احوال طلعت پاشا اطلاع داشته باشد ،آنچه که دشمنان دین بعض اوقات در حق او یا وه گویی کرده اند محض بهتان و افترا است. من المهد الی اللحد ذات او از رذائل پاک بود و در طلب معالی و فضائل مدام انهماک داشت از عنفوان شباب سودای او خاص عالم اسلامی و عزت و شرف اسلامیان و اعلای کلمة الله وعظمت و شوکت دین مبین سید المرسلین بود ، از اینجاست که او یکی از پیشوایان ملت مرحومهٔ اسلامیه شده بود که از کوشش های ایشان دولت علیهٔ خلافت کبری دوازده سال پیش از نقائص دیرینه آزاد شده بمیدان صدق و صفا و ترقی و اعتلا کام فرسا شده بود در ایام صلح در همه ممالک عثمانیه در نشر معارف میان همه عناصر ملت عثمانی بالسویه کوشیده نسل جدید را بنور عرفان و محبت دین و خدمت وطن مملو کرد . و در زمان محاربات با سیاست دوراندیشانه و فعالیت مردانه ، حرمت اسلام و شرف خلافت و ناموس ملت عثمانی را حمایت نمود". و بعد از یک سلسله توصیف او گفت : "شهادت طلعت پاشا در این ایام ابتلای عام اسلام یک مصیبتی است بزرگ برای همه مسلمانان

---

[1] عین العمارات کابل- قصر وباغ و حرمسرای زمان سرداری عین الدوله سردار امان الله خان بود که در عهد سلطنت خود آنجا را برای سفارت دولت ترکیه بخشید و سفارت ترکیه در کابل تا سال ۱۳۶۵ ش در همان محل مرکزیت دارد . (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی)

دنیا زیرا که تادم واپسین همه سعی او برای فلاح اسلام و اسلامیان می بود". و گفت : "اینجا در کابل اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی که شمشیریست مصقل و مشعشع ،برای دفاع شرف و ناموس اسلام، امروز درین مجلس فاتحه خوانی شریک شده، برای روح پرفتوح آن شهید زندهٔ جاوید و فدائی اسلام در حیات و مهات همراه مادعای مغفرت میفرماید ، این هم یک علامتی است از نتائج شریفهٔ مساعی جمیلهٔ آن شهید سعید برای خلاص اسلام مخادنت اسلامیان که موت او سبب حیات ملیونها مسلمانان دنیا گردد . ما همه ترکان که در کابل هستیم از صمیم قلب تشکر پادشاه غازی افغانستان و امتنان ملت نجیبهٔ افغانی را برای این تعزیت اظهار می کنیم . و برای عزت و عظمت و ترقی و ترفع افغانستان از خدای پاک استدعا مینمائیم".

بعد از بیانات جمال پاشا اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود: "به شهادت جناب طلعت پاشا خود من و همهٔ ملت من از ته دل غمگین است، و چنانچه شما فرمودید، حقیقاً جناب طلعت پاشا زندگانی جاوید یافت، چرا که هرکسیکه مانند او خدمت دین و وطن خود را بصداقت ایفا نماید و بعد ازان بدرجهٔ عالیهٔ شهادت برسد حقیقةً نمرده بلکه زندهٔ جاوید است چنانچه خود حق سبحانه تعالی در کلام شریف خود فرموده است که آنها زنده اند ورزق داده میشوند. اگر چه ترک باشد یا افغان باشد یا دیگری هرخدمتی که بکند گویا برای عموم عالم اسلام خدمت کرده است ، بار دیگر بروح مبارک شان فاتحه میخوانیم که خداوند جناب موصوف را که یک خدمتگار صادق اسلام بود بیامرزد و باقی خدمتگاران اسلام و ما بیچاره هایی را که درین طبقهٔ اسلام می باشیم توفیق بدهد که در خدمت اسلام کوشش نمائیم و همه را خداوند تعالی بمقاصد عالیهٔ شان برساند".

ورود جناب عالی در قلعه مرادبیک

روزنامهٔ افغان طبع کابل در شمارهٔ مورخ پنجشنبه (۱۵) برج ثور سال ۱۳۰۰ ش نوشته است : "جناب عالی امیر سابقهٔ بخارا در پنج ماه ثور با معیت خود شان در جبل السراج تشریف فرما و اینک در یوم چهار شنبه (۱۴) ثور به بسیار پذیرائی تمام بسواری موتر در قلعهٔ مراد بیگ که از طرف دولت علیهٔ معظمهٔ افغانستان برای اقامت شان معین شده بود تشریف فرما شده اند".

ملاقات باوزیر امور خارجیه

بتاریخ دوشنبه (۲٦) برج ثور سال ۱۳۰۰ شمسی سفیر ترکیهٔ اناطولیه عزتمند عبدالرحمن بیگ افندی به وزارت جلیلهٔ خارجیه با سردار اعلی محمود طرزی وزیر امور خارجیه ملاقات نمود.

خبر های از بخارا

جریدهٔ افغان طبع کابل در شمارهٔ مورخ سه شنبه (۲۰) برج ثور سال ۱۳۰۰ ش نوشت :
"خبر هایی که از بخارا میرسد حاکیست که : یک جمعیت انقلابی از افغانها تشکیل یافته که از فرار یان محبس ها و محکومین به جنایت ها و گروه اوباش های افغان و افغان بخارایی ها مرکب شده اند. و این جمعیت به تشویق حکومت حاضرهٔ بخارا برعلیه حکومت متبوعهٔ خود شان اجراء خباثت مینمایند. آن افغانستان که در راه آزادی و استقلال بخارا بجان کوشیده و منافع خود را برای نفع برادری اسلامی گفته فدا کرده است ، اگر بخارا دولت مستقل و با افغانستان دوست است آیا مکافات دوستی فدا کارانهٔ افغانستان همین است ؟ و اگر دیگری میکند استقلال را چه معنی خواهیم داد. دیگر اینکه حکومت موجودهٔ حاضرهٔ افغانستان خودش یک حکومت انقلابی می باشد آیا درعین انقلاب انقلاب چه گنجایش خواهد داشت ".

اعدام

در اوائل سال ۱۳۰۰ شمسی چند نفر شقاوت پیشه گان در خانهٔ جرنیل عبدالعزیز خان مرحوم که خارج شهر کابل بود. مال زیادی را بغارت برده افراد پولیس و متعلقین آن مرحومی مانع ایذای آن مشت خونخوار گردیدند. یکنفر پولیس مقتول و دونفر متعلقین صاحب منزل مجروح و دزدان فرار کردند. وزارت امنیه در پی کشف و دستگیری دزدان برآمده باندک فرصت گرفتار شان کرد و در دههٔ دوم برج ثور سال ۱۳۰۰ ش [هفتهٔ اول ماه مبارک رمضان] بامر اعلیحضرت امان الله شاه غازی اعدام شدند.

مراسم عید سعید فطر

بتاریخ چهارشنبه (۱۸) برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی [مطابق غرهٔ شوال المکرم ۱۳۳۹ قمری] بمناسبت حلول عید سعید فطر اراکین دولت و معززین ملت برحسب امر اعلیحضرت امان الله شاه غازی - به ساعت (۸) صبح در قصر سلامخانهٔ شاهی کابل دعوت شدند.
مدعوین به ساعت معین حاضر و از تشریف آوری اعلیحضرت انتظارمی بردند. اعلیحضرت تشریف آورد ، موزیک رسم سلام بجا نمود و حاضرین بمعیت ذات خسروانه تا مسجد جامع کبیر عیدگاه رفته باداء نماز پرداختند . بعد اداء نماز - اعلیحضرت بر فراز منبر سنگی مسجد جامع کبیر برآمده از روی حافظه نطقی نمود که مفاد آن از ینقرار است[1]:

کتابخانهٔ تخصصی تاریخ اسلام و ایران ۱۳۷۴

[1] نطق اعلیحضرت را مخفف نوسان دارالتحریر حضور تسوید می نمودند.

"ملت عزیز و محترمم ! بهمهٔ شما عید سعید فطر را تبریک میگویم . از خداوند تعالی بسیار عید های باسعادت را برای جمیع اهل اسلام و ملت نجیب افغانستان آرزو دارم. دراین مدت دوسال که من عاجز بمرحمت الهی پادشاه و صاحب اختیار امور شما می باشم، خدای واحد شاهد است که هیچوقت کار و خدمت شما را نگذاشتم و نخواهم گذاشت – وکفی بالله شهیدا – چه در امور داخلی و چه در امور خارجی بهر صورت خیر شما را از خیرجان خود اضافه تر میدانم. از زمانیکه عین الدوله بودم تا حال نظر و مقصدم بر همین یک نقطه بوده است که ملت افغانستان آسوده و آرام باشد.

در این مقصد یک راه را گرفتن لازم بود ،آیا گرفتن کدام راه ملت و دولت را به ترقی و آسوده حالی میرساند؟ از همین راه شریعت بهتر نیافتم . بنابران دست امید بدامان شریعت و احکام الهی مطابق پیشوایان اسلام زده یک قاعده و دستورالعمل برای حکمرانان تمام ملت درین مدت دوسال ساختم چرا که دست ظالم از یخن مظلوم کندن بسیار مشکل است که هیچ چیز آنرا کنده نمی تواند ، بدون یک نظامنامهٔ مکمل ، و از خدای خود امید دارم که این نظامنامهٔ ساخته شده را همه ارباب حکومت و ملت بهمت اجراء بکنند.

قبل ازین از یک حاکم و یا کارداریکه سوال میشد چرا این قسم کردی ؟ چونکه یک دستور العمل مفصل نداشت تحت باز خواست آورده نمی شد ، و میگفت بخیال من همین قسم گذشت اجراء کردم . لهذا دستور العمل مطابق احکام شریعت ساخته بشرف عید درین روز مبارک اعلان و امر اجرائش را نافذ می کنم تا باین نظامنامه کار دارهای دولت رفتار کرده سبب آسایش ملت گردند . اگر یک آزار بیک شخص از طرف کاردار ها برسد ، همان ساعت نقص او را دولت دانسته زیرا تحقیق آورده باز خواست کرده می تواند.

هیچ یک کار دار تا سپه سالار[1] محمدنادر خان که امروز بسیار صاحب اعتبار است یک شخص را بدون یک محاکمه و حکم نظامنامه یک چوب زده و یا یک ساعت حبس کرده نمی تواند . حتی خودمن بدون یک محاکمه یک چوب نخواهم زد یک ساعت حبس نخواهم کرد .

همهٔ شما آزاد هستید ، بقاعدهٔ شریعت رفتار کرده مطابق امر الهی آزادانه زندگی کنید".

اعلیحضرت امان الله شاه بعد از استماع عرض شکران اهالی – دست بدعا بلند کرده گفت : "الهی همهٔ ما عاجز هستیم، جز از تو پناهی نداریم ، نمازی که خوانده و روزه یی که گرفته ایم بمرحمت خود قبول فرما و اهل اسلام را بحرمت رسول الله صلی الله علیه وعلی آله و اصحابه وسلم از فلاکت و سر گردان برهان – هر کس که دشمن اسلام است در دنیا و آخرت بنیادش را از بن برکن". اعلیحضرت غازی بعد مراسم دعا زیب افزای مقام سلطنت وآنجا با مامورین و روشناسان ملت عید مبارکی نمود، وآن وقت توپ

---

[1] باین رمز داناند که بعد ازین در افغانستان قانون حکومت می کند و هر کس در نزد قانون مسئولیت دارد اگر که سپه سالار باشد.

های عید به نوا در آورده شد . در محفل حضور تعدادی از نظامنامه های اساسی، تشکیلات دولتی و تقسیمات ولایات که تازه از طبع فراغت یافته بود ، اعلیحضرت اولاً به وزراء و بعد برای غازی جمال پاشا مهمان محترم افغانستان و عبدالرحمن بیگ سفیر مجلس بزرگ اناتولیه [مرکز ملی ترکیه] و عبدالرحیم بیگ سفیر دولت بخارا – دو دو قطعه بطور یادگار اعطاء و محفل تا ساعت (۱۲) و (۳۵) دقیقه ادامه داشت.

مدعوین شیرینی استحقاقیهٔ خود را گرفته از دربار خارج شدند. در داخل لفافه های شیرینی هر یک نفر پند های سودمند با لفاظ و جملات ادبی غیر مکرر و مضامین رنگین مختلف بقرار هدایت ذات شاهانه نوشته گذاشته شده بود و امثال این عبارات بکار رفته بود : "چیزی که ازین شیرینی شیرین تر است محبت امان الله با شما است ".

هفت فرمان اعلیحضرت امان الله شاه بعنوان اهالی هفت ولایت شمال افغانستان

اعلیحضرت امان الله شاه غازی چون خواهان اتحاد و اتفاق و بهبودی احوال عموم اهالی ولایات افغانستان بود ، در سال ۱۲۹۹ شمسی هفت طغرا فرمان بدستخط خود بعنوان اهالی هفت ولایت شمال افغانستان از کابل فرستاد. اهالی ولایات شمال افغانستان از الطاف اعلیحضرت پادشاه غازی ممنون و سرافراز شده توسط وکلاء خود در دارالحکومت بلخ متفقاً عریضه یی ترتیب داده بدرالسلطنهٔ کابل بشرف ملاحظهٔ حضور رسانیدند و این متن در برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی به نشر رسید:

"حضور معدلت دستور رأفت ظهور اعلیحضرت پادشاه جوانبخت غیور غازی مهربان خود را تصدیق و فدا شویم، از آنجا که آثار انظار عنایت و تفقدات و پرتو انوار عاطفت و تلطفات اعلیحضرت پادشاه جهان داور عدالت پژوه و خاقان دین پناه شریعت شکوه شامل حال و کافل آمال افراد عباد سکنهٔ بلاد علاقهٔ دولت محروسهٔ مستقلهٔ خداداد بوده همه گی پیش خاطر خطیر جهانداری و مکنون ضمیر منیر شهریاری به ترویج و ترقی شریعت غرا و تنظیم و تنسیق ملت بیضا و تصفیهٔ صفائح مملکت و ترفیهٔ احوال رعیت تیمار حال فقرا و مساکین و غمخواری ایتام و عجزه و مستعضفین مصروف و محصور است . بناءً علیه در این زمان شرافت بنیان از کمال اعطاف و بنده پروری و عنایت الطاف و معدلت گستری هفت طغرا فرامین مرحمت مضامین همایونی که بواسطهٔ فقرات عرائض خیرخواهانهٔ صادقانهٔ جناب جلالت و فخامت مآب وزیر صاحب عدلیه شرف منظوری یافته از موقف خلافت و پیشگاه کرامت اسمی جناب جلالتمآب نائب الحکومه صاحب عزورود و شرف ارزانی بخشیده مضامین هدایت آئینش را که ....[۱] هدایت داده شده بود، و جناب جلالتمآب نائب الحکومه صاحب بعد از ادای صلوة جمعه در مجمع عام که

[۱] مطالب را بامور زمینداری و سرانه و غیره متعلق بود حذف نمودم.

جمع کثیر و جم غفیر بادای صلوة حاضر بودند به اعلی پایه منبر روضهٔ مقدسهٔ حضرت شاه ولایت مآب برآمده بطریق شکریه و فخریه جهریه قرائت نمودند، و ما سالکان مسلک عقیدت وره نوردان جادهٔ فدویت از اعزه و اشراف و اکابر و اصاغر وضیع و شریف سکنهٔ ترکستان علاقهٔ دولت محفوظهٔ افغانستان بگوش هوش نیوشیده و بسمع رضاء اصغا نموده از عواطف سرشارانه و عوارفات، بیشمار خسروانه که نسبت بحال مافدویان صورت وضوح و سمت ظهور بهم رسانیده مستحضر و مستبشر گردیده این عطیات عظیمه و مواهبات جسیمهٔ پادشاهی را از جلائل نعمای حضرت الهی فراگرفته و این مبذولات شاهنشاهی را در بارهٔ خود ها زیاده از استحقاق و استعداد دیده افتخاراً و استظهاراً قدم در مقام ممنونیت و تشکر گذاشتیم ، چگونه منت دار و شکر گذار ذات تقد س سمات اعلیحضرت پادشاه جوانبخت غازی خود ها نبوده باشیم که مارعایای صادقهٔ اخلاص نهاد و غلامان[1] راسخهٔ سراپا انقیاد عمومی سکنهٔ خطهٔ ثالث دولت بهیهٔ اسلامیهٔ افغانیه خصوصاً صفحهٔ ترکستان در تحت ریاست و حکم سیاست اعلیحضرت سلطان المجاهدین و قهرمان المعاندین پادشاه غیور غازی واز حسن سلوک و رفتار مرغوب جناب مستطاب معلی القاب نائب الحکومه صاحب که کمر اخلاص شعاری وخدمتگذاری دین و دولت را باکمال انقیاد و خلوص اعتقاد برمیان جان بسته و از هوا خواهان نفسانی ولذایذ جسمانی بکلی گذشته اوقات شباروزی خود را در اجراء خدمات لازمات دولتی و امضای مهمات و امورات رعیتی مصروف داشته حصول رضأمندی و خشنودی حضور اعلیحضرت را بر همه مطالبات نفسی و شخصی خود مقدم انگاشته در معموری مملکت و آسوده حالی رعیت بعنوان هوشیاری و بیداری همیشه ساعی و جاهد و خبردار بوده اند از دستبرد صدمات افواج فتن و لگد کوب لطمات امواج محن در حصن حصین عافیت و سدمتین رفاهیت بکمال امنیت آسوده و در بستر استراحت به منتهای فارغ البالی و مرفة الحالی غنوده حفاظت نفس و مال و حراست اهل و عیال مافدویان در مهد امن و امان بر وجه اتم و کمال است . پس در اینصورت وجود با وجود اعلیحضرت ظل الهی را از تاییدات غیبی و فیوضات لاریبی دانسته از هم عطایای نامتناهی حضرت اقدس الهی انگاشته ما دام الحیات مراتب سپاس و منت بدرگاه حضرت واهب بی منت به تقدیم رسانیده در اشرف اوقات وایمن ساعات به نیازمندی های نیم شبی و دعای سحری ملتجی و ملتمسیم که حضرت تقدس و تعالی قباب عظمت و اجلال این پادشاه عدیم المثال را به تائید و تأبید مشید و خیام احتشام و اقبال شانرا الی یوم القیام باوتاد خلود و مؤتد و سایهٔ هماپایهٔ لوای دین آرای دولت شان را بر مفارق کافهٔ دولت خواهان و عامهٔ خدمتگذاران مستدام ولایزال داشته توفیق خدمتگذاری و جان سپاری دین و دولت را به مافدویان بفدا کاری مال و جان و اولاد عطا فرمایاد – آمین".

امضاء علماء، سادات، مشائخ، کلان شوندگان، تاجران، اربابان، اقسقالان ترکستان.

---

[1] این کلماتی است که در سابق محض برای حرمت می نوشتند (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

۳۵۴
مدافعه از مقام خلافت

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در اواسط برج حمل سال ۱۲۹۹ شمسی و فدصلاحیه یی را که تحت ریاست محمود طرزی ناظر امور خارجیه از کابل به هندوستان فرستاد ، از موضوع خلافت و مدافعهٔ ارض حجاز که باید از حملات و تجاوزات بریتانیا محفوظ و مصئون باشد، خاطر شان ساخت در خلال ایامی که ناظر امور خارجیهٔ افغانستان [رئیس وفد صلاحیه] به منصوری هندوستان سرگرم مذاکرات بود، کوشش های زیادی در مدافعهٔ خلافت و اماکن مقدسهٔ اسلامی - باهیأت برتانوی نمود ، و همچنان در کابل نیز این تذکرات بشدت جریان یافت و نتیجهٔ آخرین مباحث که تا اواخر سال ۱۲۹۹ شمسی ادامه داشت. از اینقرار است که دولت بریتانیا به نظارت امور خارجیهٔ افغانستان خبر داد که اینک عین مکتوب [آنریبل سرهنری دابس] رئیس هیأت برتانوی را که بعنوان محمود طرزی فرستاده از نظر می گذرانیم:

(۹) جوزا ۱۳۰۰ ش - ۲۹ می ۱۹۲۱م "اغلباً آن مشفق مهربان ملاحظه فرموده باشند که چندی قبل تلگرام های ریوتر درباب مقالتی که در روزنامهٔ لندن موسوم به دیلی تلگراف شایع شده بود اطلاع داده بود که: دولت بهیهٔ برطانیه تجویز نموده است که شریف مکه را یک عطیه بعوض این تقدیم نماید که بریطانیه روابط خارجیهٔ حجاز ضبط داشته باشد . از علمی که دوستدار در باب نیات طرز عمل برطانوی داشت. دوستدار صحت این بیان را نهایت غیر محتمل خیال کرده بود زیرا که خواهش این می باشد که دولت عرب حجاز کاملاً از همه مداخلهٔ خارجه مستقل و آزاد باشد. چون امکان بود که بر اظهار روزنامهٔ دیلی تلگر اف یقین کرده شود و اثر بدی پیدا نماید و چونکه در منصوری آن مشفق مهربان درباب وضع آتیهٔ حجاز بسیار دل چسپی ظاهر فرموده بودید، لهذا دوستدار بذریعهٔ تلگراف دریافت نمود که آیا در این اظهار چیزی اصلیت میباشد؟

الحال بدوستدار از جانب دولت بهیهٔ برطانیه پیغام رسیده است که اظهار بدارد که در این بیان هیچ صداقت نمی باشد جویای این شود که روابط خارجیهٔ حجاز تابع ضبط برطانوی باشد فقط".

دولت پادشاهی افغانستان بعد وصول آن مکتوب اطمینان یافت که اماکن مقدسه واقع در ارض حجاز از تعرض محفوظ و مصئون است . و در موضوع خلافت در ضمن جریانات سال ۱۳۰۳ شمسی مطالبی در این کتاب از نظر می گذرد.

ورود

بتاریخ پنجشنبه (۵) برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی [۲۵ می ۱۹۲۱ م] بساعت (۲) بعد از ظهر روزن برک سرکاتب سفارت روس با هیأت معیتی خود وارد دارالسلطنهٔ کابل گردید.

باریابی سفراء بحضور اعلیحضرت امان الله شاه بمناسبت تبریک ولادت شاهزاده

اول عید سعید فطر سنه ۱۳۳۹ قمری [مصادف به چهار شنبه ۱۸ برج جوزا سال ۱۳۰۰ شمسی - ۷ جون ۱۹۲۱ میلادی] بعد از مرخص شدن مراسم دربار عید از ساعت (۴) تا (۵) عصر روز مذکور در قصر دلکشا مراسم تبریک ولادت شاهزاه رحمت الله برگذار گردید. سفیر دولت روسیهٔ شوروی و سفیر دولت بریتانیا توسط سردار اعلی محمود طرزی وزیر امور خارجیه، بحضور اعلیحضرت غازی باریاب گردیدند و از طرف خودشان و دولت های معظمهٔ شان مراسم تبریک ولادت شاهزاده را بجاآوردند.

جشن ولادت شاهزاده رحمت الله

شب پنجشنبه (۲٦) برج جوزا سال ۱۳۰۰ شمسی بمناسبت ولادت شاهزاده رحمت الله در چمن قصر ستور کابل جشن برگذار گردید. محیط جشن با کثرت چراغهای برق تعداد زیاد کوچ های رویه زریف و کرسی های زرین و میز های مزین باقسام خوراکه های گرم و سرد افغانی و میوه ها و شیرینی ها مرتب بود، اعلیحضرت امان الله شاه غازی وارکان دولت و اعیان ملت در آن محفل پرشکوه اشتراک داشتند موزیک در حال نواختن و محفل جشن و سرور تا وقت سحر ادامه داشت و این شب دوازدهمین ولادت شاهزاده و مذکور از همان شب بنام شاهزاده جان شهرت یافت.

دعوت باعزاز و احترام اعلیحضرت غازی

سردار عبدالعزیز خان یاور حضور [بن معاذ الله خان] بتاریخ شب جمعه (۲۷) برج جوزای سال ۱۳۰۰ ش [۱۰ شوال ۱۳۳۹ ق - ١٦ جون ۱۹۲۱ م] باعزاز و احترام اعلیحضرت امان الله شاه غازی - درباغ موسوم به عزیز آباد - واقع بینی حصار کابل محفل بزرگ دعوت تشکیل داد. ذات شاهانه بمعیت برادران خود و نیز وزراء سرداران - جنرال های عسکری اشتراک نمودند. سردار عبدالعزیز خان باغ خود را باقسام پرده ها و بیرق ها تزئین و دروازه های مقبول تشکیل داد. و تمام باغ را چراغان و آئینه بندان ساخت. اعلیحضرت غازی از ساعت (۸) و (۳۰) دقیقهٔ شام تا ساعت (۴) صبح تشریف داشت. اعلیحضرت غازی در محفل ضیافت مذکور در برابر حضار و درغیاب سردار عبدالعزیز خان موصوف فرمود: [این سومین بار است که باین خانه می‌آیم و به بسیار خوشی می گذرانم، معلوم است خانه اش دارای تاثیری است]. و از حسن خدمات و صداقت های عبدالعزیز خان نیز رضامندی و خشنودی فرمود.

در دعوت مذکور در برابر چمن این نظم خیر مقدم بخط زیبا نوشته آویخته شده بود:

شه داراشکوه غازی جم اقتدار آمد به تمکینی که بر طرف گلستان نوبهار آمد

به نقش پای گلگونش سزد گرجبهه سارگردم — که بهر افتخارم شاه در بینی حصار آمد
زفیض مقدمش این قریه برپاریس می نازد — درین خادم سرا تاخسرو اعلی تبار آمد
نه تنها شد زشمع لطفش این دهقان سرا روشن — باستقلال افغان خنجرش برق اشتهار آمد
سرافگنده پا انداز او میسازم ای یاران — همین جان عزیزش لائق از بهر نثار آمد
نثار مقدم این خسرو وصاحب قران گردم — مراجان عزیز ای دوستان آخر بکار آمد

و در بین چوبتره این نظم بخط خوش نوشته آویخته بود:

میهمان من حقیر فقیر — ین زمان عادل زمن شده است
منزل من زفیض مقدم او — رشک رنگین چمن شده است
میدهد مژدهٔ حیات به من — جان کنون میهمان تن شده است
جان چو پروانه بروی افشانم — شاه من شمع انجمن شده است
غازی شیردل امان الله — امن از وساحت وطن شده است
آنکه از بهر قوم و ملت خویش — مکتب انشای علم و فن شده است

و در همین شب جمعه (۲۷) جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی قریه داران و زمینداران قریهٔ بینی حصار نیز بقدر دسترس تحفه ها و مبالغ نقد بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی آورده تقدیم کردند. اعلیحضرت مبالغ نقد شان را واپس بخود شان بخشید و اجناس شان را که خود واپس نگرفتند، برای اینکه مأیوس نشوند منظور فرمود، و برای آنها مقابلةً نقود زیادتر از قیمت اجناس شان اعطاء نمود. قریه داران زمینداران بینی حصار کابل معروضه یی دارای این عبارت مختصر و مؤجز تقدیم کردند:

"اعلیحضرتا! جانهای ما نثار قدم و سرهای ما فدای خاک پایت از خدای یکتا خواستگاریم که ما را توفیق کرامت فرماید تا در راه حصول مقصد اعلیحضرت غازی پدر نوجوان خود که مرجع مدعایش خاص خدمت دین و غمخواری اسلام است سرهای خود را فدا ساخته خوشنودی خداجل جلاله و رسول برحقش (ص) حاصل نمائیم".

اعلیحضرت غازی از شفقت و خلوص نیت سردار عبدالعزیز خان بارکزائی و اهالی قریهٔ بینی حصار نهایت خوش و مسرور شد.

نشان لمر اعلی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی برای سردار محمد نادر خان سپه سالار وزیر حربیه نشان لمر اعلی اعطاء فرمود و در فرمان نوشت: "چون منظور شاهانه ام از ترقیات قوم و ملت نجیبهٔ افغانستان میباشد اشخاصی که در راه دین و ملت یک خدمت فوق العادهٔ عسکری و سیاسی ابراز کنند، در عوض خدمت صادقانهٔ شان بامتیازات لائقه سرافراز و ممتاز باشند.

بنابران عالیقدر جلالتمآب سردار اعلی محمد نادر خان غازی سپه سالار نظامی وزیر حربیه که در وقت جهاد فی سبیل الله در سمت جنوبی ابراز همت و غیرت نموده حسن خدمات فائقه و صادقانهٔ خود را به ثبوت رسانیده از حضور شاهانه ام باعطای نشان ذیشان لمر اعلی سرافراز و ممتاز گردیده اند. لهذا جهت مستحقین نشان ذیشان موصوف بمادهٔ سوم نظامنامهٔ نشانها - بیست وپنج هزار رپیهٔ پختهٔ کابلی مکافات نقدی و پنجصد جریب اراضی منظور فرمودیم که اراضی مذکور وقف اولاد گردیده به عائله انتقال میکند اما اجازهٔ فروش را ندارد، عالیقدر جلالتمآب موصوف که کسب استحقاق نشان ذیشان موصوف را نموده بخصوص مکافات نقدی مذکور علیحده عالیجاه صداقت و شجاعت همراه لوامشر خزانه دار عمومی را ارشاد فرمودیم که از تحویلی خزانه برساند، اکنون بموجب رقیمهٔ هذا عالیقدر صداقت مآب عظیم الله خان وزیر زراعت را حکم فرموده میشود که موازی پنجصد جریب اراضی مزروعی را از املاکات سرکاری سپردشان بدارد که زراعت کرده مالیات سرکاری را برسانند واصل رقیمهٔ هذا را ثبت دفتر کرده تسلیم عالیقدر جلالت مآب سردار اعلی وزیر حربیه بدارد که دست آویز خودشان واولاد شان بوده کارداران و دفتریان مابعد طالب سند جدید نشوند، لیکن عائلهٔ شان اجازهٔ فروش را ندارند".

متن معروضهٔ شکریهٔ سپه سالار وزیر حربیه

"این نوازش خسروانه که در حق این خدمتگار فرموده اند، زبان شکریهٔ آنرا ندارم البته از خداوند کریم توفیق میخواهم که بندهٔ اله را بخدمت ترقی افغانستان و پادشاه معظم غازی که امروز باعث افتخار قوم[1] افغان گردیده اند و نام افغانستان و قوم افغان را به تمام عالم مشهور و ممتاز نموده اند، توفیق بدهد تا همه وقت خدمت افغانستان را بزیر سایهٔ اعلیحضرت غازی نموده رضای اعلیحضرت شهریاری را حاصل دارم که رضای پادشاه معظم عین رضای رسول (ص) مقبول و رضای خداوند کریم است. امروز هر فرد افغان موهون منت احسان اعلیحضرت غازی میباشند این بار احسان اعلیحضرت والا را که بدوش افغانها گذاشته شده به زبان و قلم از ادای این احسان پادشاهی برآمده نمی توانیم مگر هر فرد افغان این نعمت عظمی را که خداوند به سعی و کوشش اعلیحضرت غازی برای ملت افغان نصیب فرموده بذرائع عملی، در اظهار آن از سرومال براه ترقی ملک افغانستان و خدمت پادشاه جوانبخت غازی که باعث ترقی افغانستان است دریغ نکرده افکار دوراندیشانهٔ شهریار غازی را تعقیب نمائیم تابه سرومال خدمت نموده باشیم لهذا بحضور شهریار غازی ترقیخواه عرض و آرزو دارم که یک مکتب اقامت موسوم به[مکتب اسلامیهٔ امانیه] درعلی آباد که حضور والامرحمت فرمودند، قائم شود و مصارف مخارج مکتب

---

[1] قوم افغان - در تمام گفتار های رسمی عهد امانیه مطلقاً مفهوم ملت افغان را دارد یعنی محض طایفهٔ پښتون درانی و غلزائی مدنظر نیست بلکه تمام ملت و ملیت های افغانستان، آنوقت اصطلاحاً بهمین الفاظ یاد میشد (وکیلی).

مذکور حاصل همین زمین و مبلغ نقد عطاء و عنایت شده یی که بعوض خدمت حقیرانهٔ بنده که آنرا ذات شاهانه از خصلت خدمت نوازی مرحمت فرموده اند، منظور شود. تا ازین نوازش شاهانه نیز برای ملت افغانستان فائده حاصل گردد". (بعون الله تعالی) اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب معروضهٔ سردار محمد نادرخان سپه سالار وزیر حربیه فرمود : "چون همواره مقصد والای ما مصروف ترقی اولاد وطن بوده برای بهبود ملت نجیبهٔ خود و ترقی افغانستان خیالات صادقانهٔ تان را متعاقب افکار همایونی دانسته مقصد معروضهٔ تان را منظور فرموده موفقیت بران از حضرت باری تعالی رجا دارم که برای خدمت وطن و ملت شما را توفیق عطاء فرماید - آمین".

چون خواهش و پیشنهاد سپه سالار وزیر حرب در خصوص تأسیس مکتب از حاصلات ساحهٔ زراعتی علی آباد کابل به پیروی افکار اعلیحضرت امان الله شاه غازی - که او میخواست از تمام توانایی های شخصی و خاصهٔ املاک خالصهٔ دولتی که بنام اشخاص تعیین میشود- برای منافع ملی و اجتماعی ومخصوصاً خدمت علم و معارف استفاده شود، ابراز شده بود، از حضور اعلیحضرت منظور گردید. وسپه سالار قبلاً خود را باین افتخار شامل و شریک گردانید.

ودر عهد امانیه مکتب طبی از همان حاصلات زراعتی علی‌آباد تأسیس گردید. و در سال ۱۳۱۰ ش مؤسسات صحی همدر انجا در محل قلعه و باغ علی‌آباد تأسیس گردید. و بعد اکمال تعمیرات جدید، فاکولتهٔ طب که در سال ۱۳۱۱ش در دارالامان تأسیس شده بود، در علی‌آباد منتقل و متمرکز گردید. و در برج حوت سال ۱۳۲۴ شمسی فرمان تأسیس پوهنتون[1] کابل از مقام پادشاهی صادر و از روز(۲) برج حمل سال ۱۳۲۵ شمسی رسماً افتتاح گردید یعنی این اعطای مبلغ نقد و زمین زراعتی علی آباد باعث تأسیس شفاخانه ها و پوهنتون کابل ووزارت زراعت گردید. این ساحه در قدیم ملکیت وزیر شاه ولی خان و از دست نوادگان او ضبط حکومت گردید. در برج جدی سال ۱۳۲۳ شمسی خاک بدن سید جمال الدین افغانی در همین ساحه مدفون ساخته شد.

طبع نظامنامه ها

نظامنامهٔ تشکیلات اساسی و نظامنامهٔ تقسیمات ملکیهٔ افغانستان که در سال ۱۲۹۸ و ۱۲۹۹ شمسی بامراعلیحضرت امان الله شاه غازی مرتب گشته بود، در برج حمل سال ۱۳۰۰ش [اپریل ۱۹۲۱م] به ادارهٔ مطبوعات افغانستان بغرض طبع و نشر و استفادهٔ عموم از طرف شورای دولت سپرده گردید، تا آنکه در دههٔ دوم برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی از طبع فراغت یافت و اعلیحضرت غازی

---

[1] انشاء عبارت فرمان تأسیس پوهنتون در برج حوت سال ۱۳۲۴ شمسی اثر قلم داکتر محمد انس رئیس تعلیم و تربیهٔ وزارت معارف و خط نستعلیق تحریر فرمان مذکور اثر قلم اینجانب عزیزالدین وکیلی پوپلزائی عضو مسلکی ریاست تعلیم و تربیه است. این فرمان را پادشاه امضاء نمود و بعنوان صدراعظم صادر گردید.

بتاریخ چهارشنبه(۱۸) برج جوزا بعد اداء نماز عیدسعید فطر در ضمن نطق خود و خدماتی که در مدت دو سال اول سلطنت با استقلال کرده بود، از بوجود آمدن نظامنامه های مذکور بزبان خود اعلان فرمود. که مفصل مطالب همدرین خصوص تحت عنوان مراسم عید فطر مندرج است .

اعزام هیأت تفتیش بحکومت مقرتحت ریاست امین العسس

دراوائل برج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی [اواسط شوال ۱۳۳۹ق- دههٔ دوم جون ۱۹۲۱م] بعضی از افراد محال مقر از ظلم و اضافه ستانی اربابان و بی غوری حاکم، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی عرض کردند.

"چون اعلیحضرت غازی که درتمام حکومات اطراف افغانستان نامه نگاران خصوصی مقرر نموده و گفته بود که اگر حاکم و یاکاردار حتی شب بخانه های مردم نان دعوت بخورند، خبر شان را بدون کم و کاست نوشته بحضور بفرستند، و هم اگر بعض سران اهالی بنابر اغراض شخصی کدام نفر حاکم و یامامور دولت را بدون سبب متهم قرار داده بناحق شکایتی برساند، نیز تحقیق کرده صورت حقیقت احوال را بنگارند".

دراین وقت که عریضه بعضی از اهالی حکومت مقر بحضور تقدیم گردید، اعلیحضرت غازی هیأت تفتیش مرکب از افراد معتبر و معتمد در تحت ریاست فتح محمد خان امین العسس بدانصوب فرستاد تا بکماهی عرض عارضان علم آورده صورت تحقیق آنرا بمقام پادشاهی تقدیم نمایند. اعضاء هیأت مذکور عبارت اند از: میرزامحمد هاشم خان، محمد اکبرخان، محمد حیدرخان، میرزاعبدالله خان.

بازگشت هیأت تحقیقیهٔ افغانی

برای تحقیق اموال تلف شدهٔ تجار افغانستان در بخارا که اعزام هیأتی را ازکابل ایجاب می نمود در سال ۱۲۹۹ شمسی از طرف نظارت امور خارجیهٔ افغانستان عبدالهادی خان در رأس هیأتی از کابل در بخارا و مرو وتاشکند فرستاده شد، دراثر ورود هیأت افغانی، حکومت بخارا اعتراف نمود و برای تأدیه اموال تجار افغانی حاضر و سیاههٔ مرتبهٔ ثبت اموال بعداً به سفارت خانهٔ فوق العادهٔ افغانی مقیم بخارا تسلیم داده شد. عبدالهادی خان در برج سرطان سال ۱۳۰۰ ش وارد کابل شد .

افتتاح مکتب حکام

تأسیس مکتب حکام در شهرکابل که از بهار سال ۱۲۹۸ شمسی مدنظر گرفته شده بود، بتاریخ سه شنبه(۷) برج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی در وزارت داخله تأسیس وافتتاح گردید.

درمکتب حکام امانیه: دینیات، حقوق بین المللی، جغرافیا، هندسه، سیاق، درتحت نگرانی وزیرامور داخله تدریس می گردید. در پروگرام تصریح شده بود که طلاب درجه اول آن تاشش ماه و ثانی آن تا یک سال وشش ماه وثالث آن تا سه سال کسب علوم نموده بعد بکارهای حکومت مقرر گردند.

قونسلگری افغانی در مشهد

دربرج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی ازطرف دولت پادشاهی افغانستان اعزام قونسل افغانی در مشهد منظور گردید و دولت ایران رسماً موافقت نمود. سلطان احمد شاه قاجار بتاریخ چهارشنبه اول سرطان سال ۱۳۰۰ش [۱۵ شوال ۱۳۳۹ق- ۲۱جون ۱۹۲۱م] در موقع افتتاح مجلس شورای ملی آنکشور گفت: کمال مسرت داریم که با دولت افغانستان روابط مستقیمۀ دولتی ووداد دائرگشته و عهد نامۀ متضمن اصلاح دولتین امضاء شده و باطلاع مجلس خواهد رسید.

شکست قواء انگلیسی از دست مجاهدین پښتون

دربرج سرطان سال ۱۳۰۰ش [جولائی ۱۹۲۱م] از طرف حکومت هند برتانوی خبری انتشار یافت که در حوالی جندولی بتاریخ چهارشنبه(۸) سرطان [۲۲ شوال ۱۳۳۹ق- ۲۸ جون ۱۹۲۱م] بین قواء پښتون و انگلیس جنگ بوقوع پیوست. یک موتر جنگی و لوئیس گن ها مصروف عملیات شدند. موتر مذکور سبب آتش قبائل محصور و برای کمک آن دیگرنفری فرستاده شد، مگر قریب شش بجۀ شام معلوم گردید که مواضع قبائل پښتون نهایت محفوظ بود. ازان جهت فوج هندبرتانوی بعقب نشینی آغاز کرده بساعت ده شب درارد وگاه خود رسید، به سبب کثرت تعداد اهل قبائل و جنگ دست بدست تلفات انگلیسان نهایت زیاد و بقرار ذیل بود:

مقتول یکنفر لفتننت کرنیل و یک کپتان انگلیسی و پانزده نفر سپاهی هندی مجروح. مردم مسعود یکروز کامل بهمراه سپاه هند برتانوی جنگیدند و از سرکوه فیرهای تفنگ کردند، بنابران کرنیل شرلاک یکدسته فوج خود را بمقابله فرستاد، چون بعد از جنگ شدید تعداد مقتولین و مجروحین زیاد شد، مسعودی ها مجروحین انگلیس را بعضاً کشته و برخی را نابینا ساختند. تعداد مقتولین انگلیس (۱۸) نفر و در بین شان یک کرنیل و یک کپتان هم کشته شد. تعداد مجروحین(۳۵) نفر.

بتاریخ یکشنبه(۲۶) سرطان سال ۱۳۰۰ش[۱۵ جولائی۱۹۲۱م] بساعت ده صبح سپاه انگلیس روندۀ مقام حیدری کاچ در محل شاهد تانکه بذریعۀ یکصد و چند نفر افراد مسلح جلال خیل و عبداللهی گشتانده شد و جنگ شدید روی داد. و از بالای دره گلوله باری آغاز شد و برای سپاه انگلیسی این موقع مساعد میسر نگشت که بذریعۀ توپ ها گلوله باری می کردند و افواج محافظ راهم بکشیدن

مردم پښتون از سنگر های شان ناکام ماندند. دراین جنگ بقرار اعتراف منابع انگیسی (۹) نفر افراد و یک قوماندان سپاه محافظ بقتل رسید.

بالآخر برای سپاه انگلیسی کمک و توپ خندقی از مقام چکملائی رسید، مگر آنهم بنفع انگلیس تمام نکرد، محاربه تا ساعت پنج ونیم عصر روز(۲۶) سرطان ۱۳۰۰ش ادامه داشت و علاوه برنفری مقتولین مذکور، دو افسر انگلیس و یک معاون سارجن باسیزده نفر سپاهی هندی کشته و یکنفر قوماندان انگلیسی بهمراه یک سپاهی و چهارده نفر هندوستانی مجروح شدند.

تکذیب قول جریدۀ الوکیل

اخبار الوکیل طبع هندوستان در شمارۀ [۱۱۵] مورخ (۱۶) جوزای سال ۱۳۰۰ش [۵جون ۱۹۲۱م] خبر سراپاغلط و دروغ برضد مصالح اجتماعی افغانستان اشتهار داد و نوشت که : اعلیحضرت امان الله شاه مردم شیعه مذهب متوطنین قندهار را که در فتنۀ سال ۱۲۹۷ شمسی دست داشتند، ازخاک افغانستان اخراج مینماید.

حکومت امانیه به اکابرشیعیان ساکنان قندهار هدایت داد که خبر دروغ الوکیل طبع هندوستان را خود شان تردید و تکذیب نمایند. سید نورمحمد خان که ازاکابرجمعیت شیعیان متوطنین قندهاراست. ازطرف مردم امامیۀ اثناء عشریه درتکذیب قول آن اخبار واهی نگار بشرح و دلائل مفصل از روی واقعیت پرداخت. و این است عین نوشتۀ سید مذکور :

[هذه تذکره فمن شاء اتخذ الی منزل الصدق سبیلاً].

درجریدۀ مؤرخۀ وکیل سطری چند درباب اراده و عزم اعلیحضرت شهریار جاهد غازی باخراج مردم شیعۀ امامیۀ اثنا عشریۀ قندهار و هنوز از قوه بفعل نیامدن و به محل اجراء نیفتادن آن که نگار و انتشار داده بود، بمطالعه پیوست و دانسته شد که به خلاف واقع از زبان خامۀ و سواس تفرقه و جدائی دربین ناس انداخته اند و بیخبراند از آنکه اعلیحضرت ممدوح در اول جلوس میامن مانوس اعلان رفع اختلاف سنی و شیعی فرموده اشتهار عامی انتشارداده دفع نفاق و ذات بین نموده که البته آقای مدیر اخبار الوکیل ازان بیخبر نخواهد بود که اعلیحضرت ایشان امر مسطور را تابکدام پایه اجراء وایفاء کردند و حال آنکه مردم شیعۀ امامیۀ اثناء عشریۀ افغانستان عموماً و قزلباشیۀ قندهار خصوصاً از سالهای مدید و آوان بعید بابرادران افغانیۀ اهل سنت و جماعت خود نظری بجا معیت اسلامیت و اتحاد دین و ملت برادرانه روز محبت بسر برده ومی بردند و یکدیگر را بچشم عداوت ندیده ونمی بینند.

واقعۀ فجیعۀ سنه ۱۲۹۷ شمسی هجری و به تحریک و ترغیب بعض غرض جویان بروی روز افتاده تا اعلیحضرت شهریار غازی مسلک عدالت و رعیت نوازی اختیار کرده فوراً اجراآت محققانه بعمل آورده مردم آنجا را مرهون باز خواست عادلانۀ خود ساختند که تاکنون بآسوده حالی و مرفته الاحوالی روز

گذرانیده مترصد باز پرس برخی از امور جزئیه که از گرفتاری در امور مهمهٔ سلطنت اجراء نیافته است میباشند. چنانچه نیازمند از الطاف شاهانهٔ شان که نسبت بآن قوم دارند از قندهار در کابل آمده و شرفیاب دربار گردیده اینک حاضرم که اجرای جزئیات مذکوره را حاصل نمایم، باری گاهی امراخراج مردم مذکور صادر نگردیده و بجز از تسلیت و دلجوئی دیگر امری نیست، باآنمردم که یکی از ایشان من می باشم بروی کارنیامده است و علاوه برهمه صاحب اختیار مذکور از امور شرعیهٔ اسلامیه نیک آگاه خواهند بود و رفتار و کردار اسلام را با اهل ذمه خوب خواهند دانست تاچه رسد به برادران شیعی اسلام شان که در اصول اعتقادیه[خداو رسول و قرآن] و قبله شناسی و صوم وصلوة و حج و زکوة تاکدام پایه متحد و راسخ الاعتقادند و مسلک واحد دارند که هیچ خلافی در بین نیست. پس چگونه بخلاف شرع و مذهب برادران اسلامی خود را بچشم خلاف خواهند دید و آنچه را که آقای مدیر اخبار الوکیل نوشته ومنتشر ساخته اند، جزاین نیست که از وسواس و دسایس دروغیه خالی باشد بلکه عین دروغ و افروختهٔ بی فروغ است و اگر بعض نفری مجرد و یا باعیال که از راه هند جانب عتبات عالیات مقدسهٔ عراق عرب یا مشهد رفته اند برای زیارت است نه بیرون شدن از مملکت فقط"

(والسلام تحریر ماه سرطان ۱۳۰۰)

اول برج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی روز چهارشنبه مطابق (۱۵) شوال المکرم ۱۳۳۹ قمری وموافق (۲۱) جون ۱۹۲۱ میلادی است و این مطلب برای تصریح تاریخ مکتوب مذکور اضافه شد(وکیلی).

مسئلهٔ پښتونهای سرحد

اعلیحضرت امان الله شاه در اول برج ثور سال ۱۲۹۸ شمسی هیأت هایی راکه از کابل بطرف مشرقی و جنوبی و قندهار فرستاد، یکی هم توجه بامورپښتونهای سرحد و عامهٔ قبائل آنها بود. و در برج جوزای سال مذکور وفدی را که تحت ریاست علی احمد خان ناظر امور داخله از کابل به راولپندی فرستاد، در جملهٔ موضوعات مهم یکی هم مسئلهٔ پښتونهای سرحد مورد بحث و مذاکرات قرار داده شده بود.

درنیمهٔ برج حمل سال ۱۲۹۹ شمسی وفد صلاحیه یی راکه تحت ریاست محمود طرزی ناظر امورخارجیه از کابل به هندوستان فرستاد، درایام اقامت و فد مذکور در کوه منصوری [میسوری] در مسائل مختلف بحث های طویل بعمل آمد. حکومت انگلیسی هند دلائل غیر قانع کننده در پیش می آورد، تاآنکه حکومت امانیه در دههٔ اول برج سرطان سال ۱۳۰۰ ش [جولائی ۱۹۲۱م] موضوع را رسماً نشر و چنین تصریح فرمود:

"بعد ازجنگ استرداد استقلال افغانستان وهند انگلیسی که تا حال قریب دوسال میشود نفری سرحدآرام نبوده و کشیده گی و حمله های خود را نسبت بحکومت هند جاری میدارند.

اگرچه بسیاری از جرگه های مهمند و وزیری اطاعت حکومت را قبول نمودند و قریباً پنجاه هزار

سپاهی انگلیس و هندوستانی هم برسرحد موجود اند، بازهم در صورت احوالات سرحد تغییر خوشگواری دیده نمی‌شود. وزیر هند در دارالعوام بیان نمود که:

چون درجنگ دو سال پیش تر افغانستان وهندوستان، مبلغ بیست و سه کرور رپیهٔ کلدار بخرچ رسیده تلفات جانی به ده هزار نشان داده میشود و نتیجه اش بهمین قدر نشد که مردم سرحدمطیع دولت گردندو هر روزه بذریعهٔ خبرهای برقی سمله تمام احوالات سرحدی دیده میشوند، آیا حکومت هند ازین علاقهٔ سرحد چه فایده دیده است که آنرا در ذیل شرائط به حکومت افغانستان نمی سپارد؟ تا کدام وقت وچه کماهی شدهٔ ریل وگادی ها و غیره بر سر مردم سرحد بیچاره صرف شود.

مضمون مذکور در اخبار همدم [هندوستان] بطبع رسیده بود، و نشریهٔ او ثابت کرد که در ایام جهاد استقلال در برابر نیروی افغانستان و پښتونهای سرحد که روحیهٔ آزادی خواهی آنها نیز از طرف اعلیحضرت امان الله شاه تحریک و از حقوق آنها حمایت میشد.

ازسپاه انگلیسی هند ده هزار مقتول و بیست و سه کرور روپیهٔ کله دار بصرف رسیده بود، و اما باآنقدر مقاومت ومصارف مالی و جانی بر مرام خود نائل نیامده، وزیر حکومت هند برتانوی بدارالعوام انگلستان چنان یادداشت داده بود.

سلطنت با استقلال امانیه مدنظر داشت که توأم بحصول استقلال کامل افغانستان و تحکیم بخشیدن امور مربوط بآن ، در خصوص قبائل سرحد نیز عطف توجه نماید، چنانچه جرگهٔ مهمندها و دیگر قبائل درکابل و جلال آباد و ادامهٔ مذاکرات و مکاتبات بازعماً پښتون های سرحد جاری بود.

ورود سفیرمختار جدید روسیهٔ شوروی بدارالسلطنهٔ کابل

رسکول نیکوف سفیر مختار جدید دولت اتحادیهٔ سوسیالستی روسیهٔ شوروی که در عوض سوریتس سفیر مختار فوق العادهٔ روسیهٔ شوروی مقررگردیده بود، بهمراه سی ویک نفر اعضاء سفارت خود بتاریخ دوشنبه(۱۶) برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی[۵ جون ۱۹۲۱م] وارد سرحد هرات و بطرف سرحد چهل دختران براه روان شد. محمد سرور خان [1] نائب الحکومهٔ هرات ازسفیر مختار جدید دولت روسیهٔ شوروی. پذیرائی دوستانه نمود هیأت سفارت مذکور(۳۱ نفر) درمدت چهل ویک روز که از لحاظ خرابی راه باتوقف و زحمات طی طریق می نمود، وارد کابل گردید. و تا آنوقت سوریتس بعهدهٔ سفارت دوام میداد.

رسکول نیکوف وسی ویک نفر همراهان او از طریق هرات - فراه- قندهار- غزنه بتاریخ شنبه(۲۵)

---

[1] محمد سرورخان ملقب به «بابا» ابن عطاء الله خان ابن میرداد خان بارکزائی و بنام شاغاسی محمد سرورخان مشهور است.

برج سرطان سال ۱۳۰۰ش[۱۵ جولائی ۱۹۲۱م] وارد مهتاب قلعهٔ چهاردهی کابل گردید، و حین ورود بدانجا عبدالهادی خان[1] و عبدالجبار خان جبارخیل مدیراداری وزارت امورخارجیه و بشیراحمد خان معاون شعبهٔ ترکستان و روس و عبدالعزیزخان کرنیل مهماندار که ازطرف وزارت امورخارجیه مأمور وپذیرائی بودند. بادوعراده موتر تیز رفتار و شش عراده گادی تا مهتاب قلعهٔ چهاردهی رفته و درآنجا هنگام ورود سفیر مختار جدید و همراهان او، ازطرف قطعهٔ عسکری و موزیک رسم پذیرائی بجا شد، و از مهتاب قلعه بهمراهی سوریتس سفیر مختار سابق دولت روسیهٔ شوروی و خانم او واعضاء سفارت روس در قلعهٔ فتوح چهاردهی کابل که از طرف دولت پادشاهی افغانستان برای سفارت مذکور تعیین شده بود، رفتند. درقلعهٔ فتوح یک تولی عسکر اردلی باموزیک و یک طرب رساله از طرف دولت پادشاهی افغانستان نیز مامور بودند، و حین وصول سفیر مختار جدید اداء سلام باموزیک نمودند . نفری سفارت مذکور اگرکه از باعث صعوبات راه اندک بلکه زیاد دچار زحمت شده بودند، اما به صحت و سلامت تا کابل رسیدند و بعد از دو روز استراحت موقع دعوت رسمی به هیأت سفارت مذکور داده شد.

دعوت وزیرامورخارجیهٔ افغانستان

بمناسبت ورود رسکول نیکوف سفیر مختار جدید دولت روسیهٔ شوروی که بعوض سوریتس سفیر مختار سابق آن دولت بدرکابل معرفی ووارد شده بود، ازطرف سرداراعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیهٔ افغانستان در قصر ستورکابل دعوت پرشکوهی در شب سه شنبه(۲۸) برج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی[۱۷ جولائی ۱۹۲۱م] ترتیب یافت.

رسکول نیکوف سفیر مختار جدید دولت روسیهٔ شوروی با خانم و اعضاء سفارت خود و سوریتس سفیر مختار سابق روس در کابل و عبدالرحمن بیگ سفیر اناتولیه[مرکز ملی ترکیه] وجلالتمآب جمال پاشا مهمان محترم دولت پادشاهی افغانستان و یوسف زاده عبدالرحیم خان سفیر بخارا و مستشاران و مدیران ومعاونان وزارت امور خارجیهٔ افغانستان که از طرف وزارت امورخارجیه دعوت شده بودند، حضور بهم رسانیدند.

قصرستور با چراغهای برق و اقسام گلها مزین و سازهای ملی افغانی با موزیک عسکری نیز حاضر و داخل تالار و برنده ها چوکی ها ومیزها گذاشته، اقسام میوه و شیرینی مرتب گشته بود. میدانی پایان برندهٔ مقام وزارت امورخارجیه [جلوقصرستور] بفرش های اعلی مفروش و میزها وچوکی ها گذاشته شده، درختان به چراغهای برق و گلدانها باگلهای رنگارنگ ترتیب داده شده بود.

---

[1] رئیس هیأت تحقیقیهٔ بخارا که تازه بکابل برگشته و مدیر شعبهٔ هندوستان و انگلستان در وزارت امورخارجیه مقرر گردید.

محمود طرزی وزیرامورخارجیه در میدان پایان برنده با جمال پاشا و مستشار وزارت امورخارجیه و سفیر اناتولیه (مرکز ملی ترکیه) و سفیر بخارا و عبدالهادی خان مدیر شعبهٔ هندوستان و انگلستان و دیگر ذوات که دعوت شده بودند، نشسته بودند افراد نظامی مربوط وزارت امور خارجیه باموزیک عسکری برای رسم احترام از دروازهٔ وزارت تاپیش روی برندهٔ قصرستور بدوطرف جاده استاده بودند.

عبدالجبارخان جبارخیل مدیراداری وبشیراحمد خان معاون شعبهٔ ترکستان و روس در دهن دروازهٔ وزارت آمادهٔ استقبال بودند.

ساعت (۱۰) شب سفیر مختار روس و اعضاء سفارت باخانم های شان بسواری گادی های خاصه از قلهٔ فتوح به نزدیک قصر رسیدند. پس از رسم سلام عسکری و موزیک وارد قصر شدند. و بعد از رسم مصافحه واخذ موقع محمود طرزی وزیرامورخارجیه نطقی نمود و گفت:

"اولاً دعای وجود فیض آمود اعلیحضرت پادشاه غازی جوانبخت خود را نموده ای محترم حاضرین مجلس مودت امشب را بفال نیک می گیرم و یک شب بسیار بامسرت میدانم که جناب رسکول نیکوف سفیر عزیز نو وارد دولت ر. س. ف. س. ر. و جناب موسیو سوریتس سفیر سابق دولت مشاالیهما و سفرای کرام مانند جناب ممثل حکومت ترکیه و جناب سفیر بخارای شریف و دولت مآب جمال پاشا و دیگر ذوات معززین شرکت دارند. واظهار صمیمانه از جانب موسیو سوریتس مینمایم که مناسبات دولیهٔ ما اگر یک صورتی دارند بهمت مشارالیه و در آینده هم امید دارم که مناسبات مذکوره بواسطهٔ همین جناب رسکول نیکوف صورت دوستانه را قائم خواهد داشت و بلکه در اول که دولت علیهٔ معظمهٔ افغانستان آزادی خود را اعلان کرد. اول دولتی که دست مودت دولت افغانیه را فشار محبت داد دولت اشتراکیهٔ روسیه بود، و ما از خداوند میخواهیم که مودت دولت متبوعهٔ مقدسهٔ ما افغانستان با دول همجوار دائماً روز افزون باشد.

(زنده باد اعلیحضرت غازی پادشاه افغانستان)

بعد از نطق سردار اعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیهٔ افغانستان موسیو سوریتس سفیر سابق دولت روسیهٔ شوروی نطق مختصری نمود و بواسطهٔ ترجمان توضیح گردید و متن بیانات او از ینقرار است: "دراین مدت که بدولت علیهٔ افغانیه میباشم از طرف دولت علیهٔ افغانیه و اعلیحضرت بسیار عزت داری ها دیده ام، وبلکه ازطرف جناب وزارت پناهی مناسبات دوستانهٔ انسانیت کارانه دراین مدت درحق خود مشاهده نموده ام. و معاون یگانه در امور رسمی من اگر کسی در افغانستان بوده جناب جلالتمآب معزی الیه است".

پس از ان عبدالهادی خان مدیر شعبهٔ هندوستان و انگلستان در وزارت امورخارجیه نطقی نمود وگفت: "بمساعدهٔ حضار گرام مجلس اظهار بسیار خوشی مینمایم از همسایهٔ شمالی دولت متبوعهٔ علیهٔ افغان یعنی دولت ر. س. ف. س. ر. وقتی که از طرف دولت پادشاهی افغانستان مامورهیأت تحقیقیهٔ

بخارا بودم عزت داری های بسیار از مرو تا تاشکند دیدم، دولت شوروی اول دولتی است که استقلال افغانستان را احترام کرد، و افغانستان هم اول دولتی است که حکومت شوروی را مستقل شناخته درایام پراشکال دست محبت داده است.

این همچنانکه در صفحات تاریخ مملکتین افغانستان و شوروی نقش میشود و دردلهای پر محبت افراد افغان و شوروی حکمتاً ثبت میماند، من کلمات مقدس پادشاه غازی خود مان را فراموش نمی کنم که میفرمود: "ملت افغان مرداست، هرکه بامرد دوستی کند افتخار اوست، ماآرزو داریم که هردوملت با همدیگر پهلو به پهلو شانه داده در ترقیات اخلاقی و مادی و معنوی بکوشیم".

من کلمات خود را برجملهٔ زنده باد اتحاد افغانستان و شوروی ختم می کنم.

***

بعد از بیانات عبدالهادی خان رسکول نیکوف سفیر مختارجدید دولت اتحادیهٔ روسیهٔ شوروی بزبان روسی نطق نمود و بوسیلهٔ ترجمان باهل مجلس گفته شد و ترجمهٔ دری ازینقرار است:

"ازوقتی که بخاک افغانستان داخل شده ام تا حال که حاضراین مجلس شده ام، بسیار عزت داری ها و پذیرائی ها ازطرف دولت افغانستان بعمل آمد و بلکه رضامندی وتشکر خود را اظهار میدارم و بلکه مناسبات دولیه را بقراریکه جناب موسیو سوریتس اتمام و رفتار نموده خواهم نمود. بجاست که دولت افغانستان یک دولت بسیار محترم می باشد".

محفل دعوت تا ساعت(۲) شب دوام داشت، درحین بازگشت رسکول نیکوف باردیگر از طرف موزیک رسم سلام بجا گردید.

باریابی سفیر مختار جدید روسیهٔ شوروی بحضور اعلیحضرت پادشاه افغانستان در قصر دلکشا - کابل

رسکول نیکوف سفیر مختار جدید دولت اتحادیهٔ روسیهٔ شوروی با اعضاء هیأت معیتی خود باللباس رسمی بتاریخ شنبه (۱) برج اسد سال ۱۳۰۰ شمسی[1] [۲۲ جولائی ۱۹۲۱م] به ساعت (۲) و ده دقیقهٔ بعد از ظهر وارد قصر ستور و ازآنجا بهمراهی سردار اعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیه بسواری موتر به ساعت دونیم بعد از ظهر بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی درقصر دلکشا باریاب گردیدند و این باریابی دوساعت وقت را دربرگرفت. بعد ازمرخص شدن از حضور اعلیحضرت غازی – واپس بقصر ستور

---

[1] درتقویم سال ۱۳۰۰ش برج سرطان(۳۲) روز تعیین بوده بدین لحاظ شنبه (۳۲) سرطان مطابق (۱۷) ذیقعدة الحرام ۱۳۳۹ق وموافق(۲۲) جولائی ۱۹۲۱م بوده است ونگارنده مطابق تقویم های عصری روز مذکور را اول اسد تصریح کردم (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[مقام وزارت امورخارجیه] وارد و از آنجا به سفارت خانهٔ خود شان واقع قلعهٔ فتوح، درحالیکه از حسن پذیرائی متشکر و مسرور بودند عودت کردند.

لطف و مساعدت دولت پادشاهی افغانستان در مورد شیعیان تیرا

روزنامهٔ افغان طبع کابل در شمارهٔ مورخ یکشنبه اول برج اسد سال ۱۳۰۰ ش نوشته است: [بروز عید یک قافلهٔ برادران تشیع تیرا بسرکردگی سید نورحسن گل از راه کرم عازم مشهد مقدس بودند، چون به توت گی رسیدند، سید نورحسن گل از قافله جدا شده وارد حدود دولت افغانستان گردید، قافلهٔ مذکور را درتوت گی حکام برطانیه محبوس ساختند، هر چند که اهل قافله اظهار داشتند که اوشان زائرین محض هستند، درین ممانعت تعرض مذهبی است زیرا منع کربلای معلی هیچوقت نشده بود، مانع آمدند بلکه آنهارا حکم دادند که مناسک مذهبیهٔ خود را ترک کنند. دراهالی کرم ازین واقعه جوش عظیمی پیدا شده بسرکردگی سید محمد اکبر پادشاه یک مظاهرهٔ مسلح را تیار و آماده گشته به حکام ناعاقبت اندیش مجملاً فهمانیدند که اینگونه تجاوزات باعث پراگندگی شیرازهٔ امنیت خواهد گشت بعد ازین گونه تشدات و تعرضات قافلهٔ مذکور چون وارد حدود دولت مستقلهٔ افغانیه گشته اظهار مقصد سفر خود داشتند، عالیجاه کرنیل امیرمحمد خان به تمام عزت و احترام آنها را بدارالسلطنهٔ کابل رسانیدند، چنانچه قافلهٔ برادران تشیع که مرکب از دو صد و دوازده نفر زن و مرد بود، بریاست سید نورحسن گل خان بحضور سردار اعلی (محمود طرزی) وزیرصاحب خارجیه اثبات وجود نموده به تلطفات اعلیحضرت پادشاهی (امان الله شاه غازی) مفتخر گردیده همه گونه اسباب و اخراجات تسهیلات سفریهٔ زوارین را وزارت جلیله اکمال و مکفل گشته قافلهٔ مذکور از راه هرات رهسپار مشهد مقدس گشتند".

عبور زائران طوری از طریق افغانستان بعزم مشهد مقدس

دربرج سرطان سال ۱۳۰۰ شمسی [شوال ۱۳۳۹ق- جون ۱۹۲۱م] به تعداد پنجصد نفر از مردم طوری سرحد که مذهب شیعه دارند، از راه کرم وارد افغانستان شدند کاروان مذکورتحت ریاست سید نور حسن گل خان بحضور سردار اعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیه در قصر ستور کابل باریاب شدند. و بواسطهٔ وزیرموصوف مورد الطاف اعلیحضرت امان الله شاه غازی واقع و همه گونه اسباب راحله و تسهیلات لازمهٔ سفریهٔ زائران مذکور را وزارت امورخارجیهٔ افغانستان اکمال نمود. کاروان مذکور براه روان شده بتاریخ یکشنبه(۲) اسد سال ۱۳۰۰ش [۱۹ ذیقعدة- ۲۲ جولائی] از راه هرات رهسپار مشهد مقدس گردیدند.

وفات

مولوی غلام محی الدین خان [افغان] مدیردارالمعلمین کابل که یکی از خدمتگاران معارف و فدائیان ترقی افغانستان وزبان های پښتو، دری، عربی، اردو، پنجابی، انگلیسی، کورمکی، شاستری را میدانست وبسی معلمین تربیت کرد و در راه علم و ادب مدتی خدمت کرده و مدت سی سال مجلس افغانی [افغان کلپ] را درهند وغیره تشکیل نموده بود به ساعت (۲) بعد از ظهر چهارشنبه(۱۲) اسد سال ۱۳۰۰ شمسی [۲۸ ذیقعده الحرام ۱۳۳۹ق – اول اگست ۱۹۲۱م] بمرض هیضه در شهر کابل وفات یافت. و ازطرف وزارت معارف مجالس فاتحه خوانی منعقد و ختم های قرآن مجید بالای مرقدش توسط حفاظ برای سه روز بعمل آمد و تمام مصارف را وزارت معارف متکفل گردید.

مولوی غلام محی الدین از طایفهٔ پښتون وافغان بخود تخلص داشت.

موصوف از زمان سراج الاخبارافغانیه کمک های قلمی نموده ویک فرد افغان با درد و بااحساس و با همت و طرفدار جدی پیشرفت وترقی زبان پښتو و بالآخریکی ازنوابغ عصر زندگانی خودش در افغانستان بود و ملت افغان خدمات برگزیدهٔ علمی او رافراموش نمی کند. و از معاصرین بزرگ علمی عهد زندگانی سرداری وسلطنت اعلیحضرت امان الله شاه غازی است.

امضاء معاهدهٔ فیمابین روس و افغانستان (۲۲) اسدسال ۱۳۰۰ ش

بتاریخ یکشنبه (۹) حوت سال ۱۲۹۹ش [۱۸ جمادی الآخر ۱۳۳۸ ق – ۲۸ فبروری ۱۹۲۱م] که وکلای دولت پادشاهی افغانستان باوکلای دولت جمهوری اتحاد شوروی عقد مواطات بسته و عهد نامهٔ باشان و شرفی فیمابین دولتین تجویز گردیده است، بتاریخ شنبه(۲۲) اسد سال ۱۳۰۰ شمسی[۹ ذیحجة الحرام ۱۳۳۹ق ۱۱– اگست ۱۹۲۱م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی افتخار منظوری حاصل و در پغمان کابل بامضاء همایونی رسید. متن معاهده از ینقرار است:

بسم الله الرحمن الرحیم

معاهده فیمابین روس و افغانستان

بمقاصد استحکام مناسبات دوستانه فیمابین روس و افغانستان وبرای محافظهٔ استقلال حقیقی افغانستان دولت جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه از یکطرف و دولت علیهٔ افغانستان ازطرف دیگر عقد این معاهده را مقرر نمودند و برای حصول این مطلب وکلای مختار خود را بموجب ذیل تعیین کردند.

ازطرف دولت علیه بهیهٔ افغانستان: محمدولی خان، میرزا محمد خان، غلام صدیق خان.

و ازطرف دولت جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه گیورکی واسیلوچ چیچرن له ومیخائیلویچ قاراخان وکلای مختار مشارالیهم بعد از ارائه وکالت نامه های خود بیکدیگر و تصدیق طرفین براینکه و کالت نامه های مذکوره از روی ترتیب صحیح و موافق قاعدهٔ لازمه نوشته شده است فقرات آتیه را متفقاً برقرار نمودند.

فقرهٔ اول: طرفین عالیین معاهدین استقلال یک دیگر را اعتراف نموده متعهد هستند که آنرا محترم بشمارند و فیمابین خود بمناسبات سیاسیهٔ صحیحه داخل میشوند.

فقرهٔ دوم: طرفین عالیین معاهدین متعهد هستند که با دولت سوم درموافقهٔ نظامی وسیاسی که ضرر بیکی از طرفین معاهدین برساند داخل نخواهند شد.

فقرهٔ سوم: سفارت ها وقونسلگری های طرفین عالیین معاهدین امتیازات سیاسی را بموافق عادت های بین المللی مساویاً ومتبادلاً دارا هستند.

تشریح اول: در آنجمله

(۱) حق برافراشتن بیرق دولتی

(ب) مصئونیت اجزای فهرست شدهٔ سفارت و قونسل خانه ها

(ج) مصئونیت مراسلات سیاسی و اجراآت خدمتی قاصد ها و هرگونه دستیاری متبادل درین باب.

(د) گفتگوی در تیلفون- تلگراف بی سیم و تلگراف سیم دار بموافق حقوق نمایندگان سیاسی.

(هـ) عمارت های سفارت ها وقونسلگری های طرفین عالیین معاهدین امتیاز خارج از مملکت را داراهستند ولی برای کسانیکه حکومت محلیه رسماً آنها را متجاوز قانونهای مملکت خود بدانند ملجا وپناه گاه نمی توانند.

تشریح دوم: سفارت های طرفین عالیین معاهدین متبادلاً دارای آتشه ملیترها میباشند.

فقرهٔ چهارم: طرفین عالیین معاهدین بافتتاح پنج قونسلگری جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه درخاک افغانستان وهفت قونسلگری دولت علیه بهیهٔ افغانستان درخاک روسیه از ان جمله پنج قونسلگری در آسیای و سطای روسیه اتفاق متبادل می کنند..

تشریح:

علاوه بر قونسلگری های مذکور افتتاح قونسلگری ها و نقاط قونسلخانه های دولت روس و دولت افغانستان در اوقات آینده در هر موقع علیحده بعد از موافقهٔ مخصوص بین طرفین عالیین معاهدین مقرر میشود.

فقرهٔ پنجم: قونسلگری های روسیه در امصار هرات- مزارشریف- قندهار- غزنین و میمنه مقرر

میشوند و جنرال قونسلگری دولت علیهٔ افغانستان درتاشکند و قونسلگری های دولت علیهٔ افغانستان در پتروگراد، قازان، خوقند، سمرقند، مرو و کراسنادسک مقرر میشوند.

تشریح: ترتیب ووقت افتتاح حقیقی قونسلگری های روسیه در افغانستان و قونسلگری های افغانستان در روسیه ازطرفین معاهدین بموجب موافقهٔ جداگانه تعیین میشوند.

فقرهٔ ششم: روسیه قبول میکند به ترانزیت آزاد وبی محصول از خاک خود هرنوع احمال راکه افغانستان چه درخود روسیه به توسط ادارات دولتی بخرد وچه بلا واسطه ازخاک خارجه خریداری نماید.

فقرهٔ هفتم: طرفین عالیین معاهدین آزادی ملل شرق را باساس خود مختاری وبموافق خواهش عمومی هر ملت از ملل آن قبول می کنند.

فقرهٔ هشتم: بنابراثبات فقرهٔ هفتم معاهدهٔ هذا طرفین عالیین معاهدین استقلال و آزادی حقیقی دولت بخاراوخیوه را بهر طرز حکومتی که بموافق خواهش ملل آنها باشد قبول می کنند.

فقرهٔ نهم: برای اجرا کردن وعدهٔ حکومت جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه بتوسط رئیس آن جناب لنن به جناب وزیر مختار دولت علیهٔ افغانستان داده شده است دولت روسیه قبول می کند که زمین های واقعه درمنطقهٔ سرحدی که در قرن گذشته متعلق بافغانستان بوده است، بافغانستان تسلیم کند با مراعات اساس عدل و انصاف وخواهش آزادانهٔ مللیکه در آن زمین ها سکنا دارند، ترتیب اظهار رضا و تعیین آرای اکثریت اهالی دایمی آنجابموافقهٔ جداگانه بین دولتین بتوسط وکلای طرفین قرار داده میشود.

فقرهٔ دهم: برای استحکام مناسبات دوستانه فیمابین طرفین عالیین معاهدین حکومت جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه قبول می کند که بدولت افغانستان امداد نقدی و دیگر امداد مادی بدهد.

فقرهٔ یازدهم: معاهدهٔ هذا بزبانهای روسی و فارسی مرقوم شد و هر دومتن حق مساوی دارند.

فقرهٔ دوازدهم: معاهدهٔ هذا بعد از اثبات حکومت های طرفین عالیین معاهدین صورت قانونی خود را حاصل میکند و مبادلهٔ تصدیق نامه ها در کابل میشود.

عهدنامهٔ دوستی راکه در مابین حکومت عالیهٔ ر. س. ف. س. ر. و حکومت علیه ام در ماسکو بتاریخ (۱۰) حوت ۱۲۹۹ فیمابین نمایندگان مختار طرفین عقد گردیده و صورت آن عیناً در بالاتحریر یافته، مکتوب های نمبر (۱۰۲۱) ونمبر(۱) ونمبر(۸) سفرای مختار روسیه را که بدربار افغانستان مامور هستند سند قبول اتخاذ کرده متعیناً بتوفیقه تعالی امضاء و تصدیق نموده اجرای آنرا بی تغیر وعده می کنیم.

(جای امضای همایونی)

با اصل معاهده که بتاریخ بیست و دوم اسد سنه ۱۳۰۰ شمسی هجری در پغمان بامضای همایونی رسیده بین دولتین تعاطی شده است مطابق است.

[معاهده فیمابین روس و افغانستان در مطبعهٔ حروفی ماشین خانهٔ مبارکهٔ دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان بزیور طبع آراسته گردید].

در پشتی و عنوان صفحهٔ اول معاهدهٔ مذکور تسمیهٔ مبارکه و کلمهٔ طیبهٔ مبارکه مندرج است.

درصفحهٔ اخیر بقلم نوشته شده است: [قایم مقام مدیریت روس و ترکستان در وزارت خارجیه] (بشیراحمد)

موافقت در خصوص قونسلگری ها فیمابین جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه و دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان

برای تکمیل قرار داد های معاهدهٔ اساسی روسیه و افغانی طرفین عاقدین علیتین در خصوص حقوق مخصوصهٔ سفارت خانه ها و قونسلگری های طرفین از قرار ذیل موافقت دارند.

مادهٔ اول: تعداد اشخاص رسمی سفارت خانه ها باید از پنج نفر زیاده نباشند، و نفری جنرال قونسلگری (۱) وقونسلگری(۱) این همه اعضای رسمی به تمام حقوق مصئونیت سیاسی دارا هستند، اشخاص مذکور می توانند عیال داری خود را که مساویاًحق مصئونیت را داراهستند همراه خود بیارند.

تشریح: در ضمیمهٔ اول قرار داد هذا تشریحات حق مصئونیت بموافق قوانین بین المللی مرقوم شد.

مادهٔ دوم: تعداد مامورین دیگر (غیراز اشخاصیکه از مملکت متوقف فیها استخدام می کنند) باید در سفارت خانه از (۳۵) نفر و درهریکی از جنرال قونسلگری و در هریکی از قونسلگری از(۵) نفر زیاده نباشند.

درتعداد متذکرهٔ فوق رعایای روسی که برای استخدامات عسکریه وفنیهٔ حکومت افغانیه ازطرف حکومت مشارالیهما مطالبه شده و یا بهر صورتیکه بخدمت افغانستان آمده باشند داخل نیستند. وهمچنان رعایای افغانیه که در روسیه بخدمتی از دولت مشغول باشند در تعداد فوق شمرده نمی شوند.

سفرای طرفین صلاحیت دارند اگر بعضی از مامورین قونسلخانه های دولت متبوعهٔ خود را به سفارت خانه بگیرند.(ولی آنها در نفری قونسلخانه تعداد خواهند شد) کلی مامورین مذکور می توانند عیال داری خود را همراه خود بدارند.

مادهٔ سوم: تعداد مامورین وخدمتگاران که از رعایای دولتیکه سفارت ها و قونسلگری ها در آن متوقف هستند باید در سفارت خانه از (۱۰) نفر و در هریکی از جنرال قونسلگری و در هر یکی از قونسلگری از (۵) نفر زیاده نباشد.

مادهٔ چهارم: طرفین علیتین متعهد هستند که معاملات خریدن مال غیر منقوله را بنام سفارت ها و

قونسلگریها وهم بطریق مخصوص یاشخصی اجرا نخواهند کرد.

مادهٔ پنجم: در سفارت خانه ها و قونسلگری ها اسلحه خانه و قورخانه تأسیس نخواهد شد.

مادهٔ ششم: برای تسهیلات مناسبات سفارت خانه ها و قونسلگری ها با ادارات حکومتی و برای اجرای مایحتاج آنها بهریکی از سفارت خانه ها و قونسلگری ها از طرف حکومت محلیه یک شخص مامور میشود.

مادهٔ هفتم: قاصد های سیاسی طرفین که به ارسالات پوستهٔ سیاسی یا خود داشته باشند، در اثنای سیاحت در داخل مملکتین حقوق مصئونیت را داراهستند طرفین همه گونه تسهیلات بقاصد های موصوف ارائه و تدارک خواهند کرد.

مادهٔ هشتم: دولتین علیتین از بناهائیکه برای اقامت سفارت ها وقونسلگری های یکدیگر لزوم دارند اجرت نخواهند گرفت.

مادهٔ نهم: تمام حقوق و ممتازیت ها که در قرار داد هذا ذکر شده مساویاً بطرفین عاقدین شامل میشوند.

ضمیمهٔ اول:

درمعنی حق مصئونیت باید بموافق قواعد و عادات بین المللی در میان غیره ذیل را بدانند:

(۱) نبودن درتحت غرضداری محکمهٔ محلیه.

(۲) مصئونیت شخصی.

(۳) خلاص بودن اسباب از معاینهٔ گمرک.

(۴) سفارت خانه ها حق حاصل نمودن مال التجاره از دول اجنبی بی محصول بمقداریکه از ده سیر ماهواره زیاده نباشد دارد.

(۵) خلاص بودن از ادای هر گونه تکالیف دولتی.

(۶) حق داشتن اسلحهٔ ضروریه.

موافقت هذا دو جلداست و در یوم سه شنبه (۱۴) ماه سنبلهٔ ۱۳۰۰ مطابق (۶) ماه ستمبرسنه ۱۹۲۱ در شهر کابل تحریر یافت.

امضاء (وزیر خارجیهٔ دولت علیهٔ افغانستان) (محمود طرزی)

امضاء (سفیر مختار دولت بهیهٔ اشتراکیهٔ روسیه) (راسکول نیکوف)

در اخیر بقلم نوشته شده است:

مطابق اصل است. معاون (۲) مدیریت ترکستان و روس - غلام یحیی

متن [موافقت درخصوص قونسلگری ها فیمابین جمهوریهٔ اشتراکیهٔ اتحادیهٔ شورائیهٔ روسیه و دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان - در مطبع حروفی ماشینخانهٔ دارالسلطنه کابل طبع گردید - سنه ۱۳۰۰

شمسی– طبع اول – عدد ۲۰۰]رسالهٔ مذکور بقطع کوچک دارای هفت صحیفه می باشد.

تبریک عید ملی استقلال

بتاریخ چهار شنبه (۲۶)اسد سال ۱۳۰۰ش [۱۳ ذیحجة ام ۱۳۳۹ق– ۱۵ -اگست ۱۹۲۱م] بیک تن از شعراء هندوستان قطعه نظمی را به تبریک عید ملی استقلال بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی در پغمان تقدیم نمود که عیناً درج میشود:

صد هزاران شکرکزافضال آن رب العباد — جشن استقلال شاهی یافت حسن انعقاد
عید قربان رفت وآمد عیدجشن شاه ما — ای نثار جشن او صدجشن کی و کیقباد
باشه غازی مبارک نصرت اسلام و ملک — همچو شاهی ملک و ملت رامبارک نیز باد
دیدهٔ افغان ندیده همچو شاه بختیار — گوش ایران کم شنیده ،همچو سلطان جواد
رافع اعلام دین و حامی شرع مبین — همچو غمخوار رعیت مادرگیتی نزاد
بهر ترویج علوم و هم ترقی فنون — گنج دولت را بروی طالبان یکسر گشاد
نظم و نسق نوبهر شعبه چهااجراء گرفت — طرز نوهمراه هر آئین پیشینه نهاد
خارزار جور و استبداد را ازبیخ کند — رسم عدل حضرت فاروق را ترویج داد
هست یک اونی مثالی عهد نصفت مهد او — گشت آزاد هر غلام و هرکنیز خانه زاد
روس امریکه و جرمن را نموده دوستدار — با رطالی کرد قائم راه و رسم اتحاد
دائما ظل همایون تو ای ابر کرم — کشت آمال جوانان راکند مینو سواد
دولت تو مستقل و دشمن تو مضمحل — خیر خواهان شادمان و حاسدانت نامراد
نام تو تسکین بخش دردمندان حزین — خاطرناشاد هر مسلم کند یاد تو شاد

درامان حق بمانی ای امـــان الله خان
دولتت پاینده باد و ملک تو دارالامان

چون در آن ایام مرض هیضه درنواحی کابل ادامه داشت، جشن استرداد استقلال در (۲۶) اسد چنانچه وعده بود برگذار نگردید و در برج عقرب درچمن حضوری شهرکابل [منطقهٔ جشن حالیه] منعقد گردید، اما نظم تبریکیه در برج اسد بحضور پادشاه افغانستان از هندوستان ارسال یافته تقدیم شده بود.

تمدید نل و وصول آب آشامیدنی از پغمان به شهر کابل

یکی از بزرگترین خدمات دوسال اول سلطنت بااستقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی تمدید نل و وصول آب آشامیدنی از چشمهٔ پغمان تا شهرکابل است که مصادف با یام شیوع مرض هیضه در

افغانستان عملیات فنی وتخنیکی و معماری آن در اثر توجه جدی پادشاه غازی و وزیرامور داخله و همکاری جدی تمام مامورین مؤظفین و عمله و فعله صورت اتهام می پذیرد، و این دفعه اول است که در صحت و تندرستی شهریان کابل تاثیر بس بزرگ می بخشد.

از تاریخ ده روز اخیر برج جوزای سال ۱۳۰۰ شمسی [شوال ۱۳۳۹ق] در افغانستان مرض هیضه شیوع یافت. دراوائل شیوع مرض در شهر و شش کروهی کابل به تعداد شصت نفر مصاب و درایام تابستان شدت گرفت. عید سعید اضحی که بروز (۲۲) اسد تصادف می نمود، چون از دحام مردم باعث زیادت مرض دانسته میشود و نماز عید که در هر سال درجامع کبیر عید گاه کابل بمعیت ذات شانه اداء می گردید، اعلیحضرت فرمود که دراین عید اضحی اهالی نماز را به مساجد گذرهای خود اداء نمایند. در بار خسروانه که رسماً بروز اول عید در سلامخانهٔ عام منعقد می گردید، نیز به سب مرض انعقاد نپذیرفت. اعلیحضرت در اول برج اسد تشریف فرمای پغمان گردید و بعض روزها برای اجراء امور دولت وارد شهرکابل و گاهی کارها را به پغمان اجراء می فرمود، اعلیحضرت از علمأ سؤال فرمود که علت شیوع مرض را بدانند. علمأ روحانی و متصوفین دلائل علمی بیان کردند.

و اطباء خرابی آب و مکروب مرض را از ناپاکی آب مشروب دلیل آوردند. اعلیحضرت فرمود که: با همه اعتقادات دینی خود الحمد لله تعالی کاملاً پابند هستم و هستیم و همه مصائب را از شامت اعمال خود می دانیم. و در اولین ایام شدت مرض که من از شهرکابل به پغمان نقل مکان نمودم یگانه غرض و مقصد من وارسی جدی و توجه هر چه تمامتر در اتمام کار نل آب رسانی و تمدید آن تا دامنهٔ کوه مشرف به ده افغانان شهرکابل بوده است. و گفت: بدرگاه حضرت و اهب العطایا بجز دعاء و التجاء دیگر چاره نداریم، و در عالم بندگی همین قدر کوشش خود را بامید امداد الهی و تاآخرین حد توان مبذول میدارم که بذریعهٔ جریان آب مصفا و گوارای پغمان بذریعهٔ نل های جستی خدمتی به شهریان و مراجعین دارالسلطنهٔ کابل بنمایم و بهمین زودی آب مشروب صحی به شهر برسد و باعث آمدنم در پغمان این است که کارتمدیدنل بشدت جاری است و خود شب و روز توجه دارم. در اثر توجه مزید اعلیحضرت و مساعی جدی وزیرامور داخله بتاریخ سه شنبه اول برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ ش [۱۹ ذی الحجة الحرام ۱۳۳۹ ق - ۲۱اگست ۱۹۲۱م] آب نل پغمان در شهرکابل برای استفادهٔ عموم [عساکر، اهالی، وزارت خانه ها، چونی ها، و کژکوچه ها و بازارهای شهرکابل] جاری گردید. تاسه روز به سببی که نل ها از زنگ و غیره نواقص پاک گردد. آشامیدن ممنوع و روز چهارم سنبله اجازهٔ شرب داده شد. مرض هیضه از اواسط جوزا تا اواسط اسد سال ۱۳۰۰ ش شدت داشت و بعد از آن رو به تخفیف گذاشت.

مجلس عزا داری حضرت سید الشهداء (رض) درقلعهٔ فراشهای پغمان

مجلس عزا داری حضرت سید الشهداء(رض) که همه ساله از روز اول تا دهم محرم الحرام از طرف

طایفهٔ اثناء عشریه که به مذهب تفضلیه قائل اند درچند اول شهر کابل منعقد می گردید. در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ ش [مصادف به ماه محرم] که ادامه و بازگشت مرض هیضه آنچه از اواسط ماه جوزای سال مذکور شیوع و تا اواسط برج اسد شدت کرده بود، احساس میشد و نظر به تجربهٔ عموم چون در مواضع کثرت و تجمع نفوس زیاد تر به ملاحظه میرسید، درچند اول کابل بدان لحاظ امر انعقاد و محفل تعزیه داده نشد. اعلیحضرت امان الله شاه غازی باین منظور که این تعزیه داری یکی از امور ضروریهٔ مذهبی برادران اسلامی اثناء عشریه ما است، و در سال حاضر ترک نشود، هدایت فرمود که از روز ششم تا روز دهم ماه محرم الحرام [۱۳۴۰ ق] که مصادف است از جمعه (۸) سنبله تا سه شنبه (۲۲) سنبله ۱۳۰۰ش درمحل فراشهای پغمان[1] مجلس تعزیه به خطابت سه نفر عالم [میرآقاخان، شیخ محمد رضاء خان، ملاحسین قل خان] منعقد گرددو خود نیز روز عاشور ا اشتراک مینمایم. بامروارادهٔ ذات شاهانه درهمانجا تشکیل یافت و تا روز دهم شیعه و سنی همدردانه به محفل اتحاف دعاء شامل بودند بروز سه شنبه دهم محرم اعلیحضرت امان الله شاه غازی خود نیز حاضر و به رونق افزائی محفل همدردانه اظهار مرحمت به علمأ و حاضرین نموده از فیض دعاء بهره مند گردید. درختم محفل دعاء عبدالهادی خان [مدیر دروزارت امور خارجیه] ارشادات اعلیحضرت غازی را درباب اتحاد عالم اسلام شرح داده اهل مجلس را مستفیض ساخت. بعد ازان شیخ محمد رضاء خان ابیات زادهٔ طبع خودش را قرائت نمود که از جمله چند بیت درج میشود:

زین مجلس شریف که جمعندمسلمین — هردم همی درخشد انواراتحاد
ازنور التفات شه غازی جوان — روشن شده است عالم افکار اتحاد
درمجلس عزای شه تشنه لب حسین — سبط رسول و قافله سالار اتحاد
دارد حضور پادشه اتحاد خواه — این شهریار ملک و علمدار اتحاد
مارا به شکر مقدم اونیست جز دعاء — آری بجز دعا چه بود کاراتحاد

یارب وجود او ز بلاها نگاهدار
با جملهٔ ذوات وفادار اتحاد

حمله بر کمپ اشتر سواران

شب سه شنبه (۸) سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ ش [۲۸- اگست ۱۹۲۱م] بیست نفر از مردم عبداللهی و اشخاص عبدالرحمن خیل پښتون برکمپ اشتر سواران انگلیس حمله بردند، مجادله روی داد. دو شب

---

[1] فراشهای پغمان منسوب باسم غازی محمدخان فراشباشی حضور عهد اعلیحضرت تیمورشاه درانی است ومحل فراشها از قدیم مسکن یک خانوادهٔ شیعیان قراچه داغی اولادهٔ فراشباشی مذکور است.

پیش ازان نیز تقریباً شصت نفر پښتون مسعود بر بارک های انگلیس واقع کوټ گی حمله برده بم های دستی استعمال کرده بودند.

قونسل افغانستان در مشهد

دربرج سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ش عبدالباقی خان الکوزائی از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی، قونسل دولت پادشاهی افغانستان در مشهد مقدس تعیین و مقرر گردید[1].

مکتوب وزیرامورخارجیهٔ افغانستان بعنوان رئیس و فد برتانوی

در بهار سال ۱۳۰۰ شمسی که عساکر یونان برخاک اسلامی عثمانی تجاوز نمود، سردار اعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیهٔ افغانستان بعنوان سرهزی دابس رئیس وفد برتانوی مکتوبی نوشت که تاریخ آن یکشنبه (۲۰) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ ش (۹) سپتمبر ۱۹۲۱م است:

"بعد از القاب، از وقوعات بی انصافانه وتجاوزات ظالمانهٔ عسکر یونان برخاک عثمانی متواتراً شنیده شد که موجب تألم دولت و ملت افغانستان گردید.

عجبا! درمحاربهٔ غیر مشروعهٔ مذکوره برخلاف توقع ماهیچ کمک ازطرف دولت بهیهٔ بریطانیه نشده است و میشود یانی؟

اگرحکومت برطانیه چنانچه مشهور و هم مأمول است. درین مسئله دخلی ندارد. دولت متبوعهٔ دوستدار که هم سرحد دولت یونان نبوده مناسباتی ندارد، آرزومند است که دولت دوست مان بریطانیا که احساسات مسلمانان را تقدیر کرده و جلب آنرا به سیاست موافقانهٔ خود بدولت دوست خود افغانستان وعده کرده است بحکومت یونان اقداماتی بفرمایند که نتیجهٔ آن رفع تجاوزات ناجائز دولت مذکوره باشد فی (۲۰) سنبله ۱۳۰۰".

مکتوب سرهزی دابس رئیس وفد برتانوی بجواب وزیر امور خارجیهٔ افغانستان

"بعد از القاب، دوستدار در مکتوب خودم شماره (۱۰۴) مؤرخ (۱۴) ماه سپتمبر ۱۹۲۱ تحریر داشته بودکه دوستدار استفسارات آن مشفق مهربان را در باب اقدامات ونیات برطانوی در خصوص جنگی که فیمابین حکومت اناطولیا ویونان رو داده است بدولت متبوعهٔ خودم ابلاغ داشته است و آن مشفق

---

[1] عبدالباقی خان قونسل ازنوادگان یارمحمد خان وزیر هرات، در سالیانی که خاندان طرزی و عبدالباقی خان درخارج بودند. بهمراه خواهر محمود طرزی ازدواج نمود. احمد راتب مدیر جریدهٔ نسیم سحر پسر عبدالباقی خان وخواهرزادهٔ محمود طرزی است. دکتوراناهیتا دختر احمد راتب است.

مهربان را از جواب شان مطلع خواهد نمود. دولت اعلیحضرت همایونی الحال دوستدار را امر فرموده است که بدولت علیهٔ افغانستان اطلاع بدهم که از ابتدای جنگ موجوده فیمابین اناطولیا ویونان دولت بهیهٔ برطانیه براه راست و یا بالواسطهٔ هیچگونه مددی یونان نداده و آنها با اظهاراتیکه دوستدار در مکتوب مذکورهٔ فوق مورخهٔ (۱۴) ماه سپتمبر نموده بود کاملاً متفق میباشند و ضرورت بیان مزید محسوس نمی کنند.

از تلگراف های که دوستدار بآن مشفق مهربان میفرستاده است، آن مشفق مهربان ملاحظه نموده باشید که عساکر فریقین جنگ مانده و خسته معلوم میشوند و صمیمانه امید کرده میشود که هر دو فریق مائل خواهند بود که برقراردادی برسند که بموجب آن این مخاصمات اسفناک براساس انصاف باختتام برسد.(۲)میزان ۱۳۰۰".

تاریخ مذکور مطابق یکشنبه (۲۲) محرم ۱۳۴۰ ق وموافق(۲۳) سپتمبر ۱۹۲۱م] است. و ازین مکاتبه معلوم گردید که حکومت امانیه بنابر استقلال کامل خویش از حقوق آزادی و تمامیت ارضی تمام کشورهای اسلامی در هر نقطهٔ جهان حمایت و پشتیبانی کردن میخواست.

اعزام طلاب افغانستان به اروپا

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از سال ۱۲۹۸ شمسی مصمم شد که تعداد زیاد طلاب افغانی را بجهت تحصیلات در رشته های مختلف باو روپا بفرستد. مجلس وزراء و شورای دولت تصویب نمود و در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۰ شمسی از طلاب مکتب حبیبیه ومکتب حربیه (۳۶) نفر انتخاب شدند.و حسب الامراعلیحضرت غازی روز سه شنبه (۱۱) برج میزان [۲ صفر ۱۳۴۰ ق – ۳–اکتوبر ۱۹۲۱م]روز وداع و حرکت از کابل قرار داده شد. بموجب اطلاع عبدالعزیز خان وزیرداخله، هیأت وزیران مستشاران، مدیران، منصبداران نظامی و ملکی و پدران و اولیاء طلاب حربیه، حبیبیه، حکام بساعت صبح روز مذکور در محفل وداعیه واقع باغ قصر ستور حاضر گردیدند.

بعد از مراسم احترام اعلیحضرت پادشاه غازی بصرف چای اشتغال ورزیدند. پس از صرف چای ازبین طلاب یکنفر آیاتی چند از قرآن کریم تلاوت نمود. وهم یکی از معلمین و متعلمین نطق های موثری بحضور اعلیحضرت غازی ایراد کردند.

ازجانب اعلیحضرت و هیأت وزراء و ارکان واعیان و مامورین ملکی ونظامی باطلاب رسم و داع بعمل آمد. اعلیحضرت امان الله شاه غازی در بارهٔ طلاب لطف و مراحم زیاد مبذول داشته بغرض استفاده از علوم و فنون امروزهٔ دنیا و هم تاکید اکید در حفظ پابندی امور شرع مقدس اسلام و حفظ وقار و حیثیت افغانی بیش از بیش سخن گفت. و به پدران و اولیاء طلاب فرمود:

"شما از سبب مسافرت پسران خود متاثر و غمگین نباشید، چه میدانم خواهید گفت: بچه های ما را

به ملک اوروپا میفرستد، واز دوری راه و ملک خارج اندیشه هایی بخاطر راه خواهید داد. من از باعث اطمینان شما و به تمام پدران طلاب افغانی که بعد از ین از مسافرت پسران خود شان در راه تحصیل علوم وفنون به ممالک خارج ابراز تأثر و اندیشه ننمایند. اینک اولتر پسرخود و برادران خود و ا وابستگان خود چند نفر را اعزام میدارم تا اگر تکالیفی مدنظر باشد اولتر بخودم عائد شود. واگر نتائج خوبی بدست آوردند بعداً همگان ازین اقدام خیرخواهانهٔ من پیروی کنند".

بعدازبیانات اعلیحضرت غازی دار اعلی محمود طرزی وزیرامورخارجیه بپا استاده نطق آتی را ایراد نمود: "این بندهٔ عاجز که یکی از جملهٔ پدران این ولد های باسعادت می باشم، که بارادهٔ سنیهٔ اعلیحضرت پادشاه مجاهد غیور به تحصیل علم درخارج میروند، وصایتاً از طرف خود ووکالتاً از طرف پدرهای شان چیزی که به خیال عاجزانه ام میرسد عرض میکنم . ما پدرها اینقدر عمر های خود را که درین وطن مقدس خود گذرانیده ایم این روز سعادت فیروز را اول باراست که به چشم های افتخار و بدیده های بسیار مسرت بار مشاهده میکنیم زیرا که ولد های ما برای خدمت دین و دولت و خدمت ملت بسیار غیور افغان به بلاد بسیار بعیده سفر می کنند، چنانچه مولوی صاحب عبدالواسع قندهاری گفت که این ازآن چنان اقداماتیست که گویا در نارعظیم خود را می اندازند و به برکت ارواح قدسیت بزرگان این نار برود سلام میشود، باوجود اینکه پادشاه غازی مجاهد در اول سلطنت خود یک جهاد نمودند که بدان استقلال هستی ماحاصل شد، حال یک جهاد دیگراست که پادشاه مهربان ما بدان اقدام نمودند و این جهاد یک جهاد اکبراست که برخلاف جهل و نادانی اعلام میشود که این اولاد عزیز وطن و جگر پاره های ما ملت را در مملکت های بعیدهٔ اجنبی برای تحصیل علم و حکمت میفرستند و این امر مطابق احکام دینیهٔ ماست که علم و حکمت را مال گم شدهٔ مؤمنان دانسته وجوییدن آن را در هرجائیکه باشد امر فرموده اینک اعلیحضرت پادشاه غیور غازی ما این مال گم شده را که علم وحکمت است بواسطهٔ اولاد مسعود ما پدران برای ملت معظمهٔ افغان بدست آوردن میخواهند. ما بفراق وجدائی این جگر پاره های خود هیچگاه گریه وفغان نمی کنیم بلکه سرور ها وخوشی ها می کنیم، زیرا احتمال دارد که همین اولاد ما سبب سعادت وطن مقدس ما گردد.

بنابرین پس ماپدرها به هیچ زبان نمی توانیم که شکران این افتخار را ایفاء بتوانیم. ما پدرها به اعلیحضرت پادشاه مجاهد غیور خودمان شکرها میکنیم و به صمیمیت میگوئیم :زنده باد پادشاه ما".

نطق اعلیحضرت امان الله شاه

بعد از نطق محمود طرزی وزیرامورخارجیه اعلیحضرت پادشاه غازی بپا استاده مطالب آتی را بیان فرمود: "اول از همهٔ تان عفو میخواهم زیرا امروز حالی که در دل من است بقسم نطق مفصلی اظهار کرده نمی توانم، خداوند شاهد است که مغمومی من از سبب رفتن ولد و برادرهای من نیست، اگر بروند و در

راه خدمت اسلام خود ها را فدا کنند شرف شان است، لیکن این حال پر تأسف چیست که مرا بگریه می آورد، حال فلاکت مردم اسلام است بنابر سبب جهل و نفاق که امروز در بین اهل اسلام واقع است و احوال بدرجهٔ فلاکت و خرابی رسیده اندوه آن مرا می سوزاند. تا وقتیکه اولاد مادر طلب علم نروند، کمال پیدا نکنند آن شرف و عظمت اسلامی خود را که گم کرده ایم پیدا نمی توانیم و من این اراده راکه نموده ام چنین نیست که از یک ملت دیگر آموخته ام بلکه پیروی دین خود را می کنم، وبقرار حدیث حضرت پیغامبر جلیل القدر ماصلی الله علیه و علی آله وسلم که فرموده اند [اطلبوالعلم و لوکان بالصین] یعنی طلب کنید علم را اگر چه در چین باشد. و جای بسیار افتخار است که بفرمودهٔ پیغمبر برحق خودمان این اقدام را نموده ایم، اگرچه اول اعلیحضرت امیر شیرعلی خان مرحوم این اراده را کرده بودند و ثانی اعلیحضرت جد مرحومم خیال داشتند و باز در عصر اعلیحضرت شهید قبلهٔ امجد مغفورم بدستخط مبارک خود که حال نزد وزیر معارف است نوشته بودند که:

تابچه ها بخارج نروند و از خارج معلم خواسته نشود افغانستان ترقی نخواهد کرد. اما آن اراده امروز بجا شدکه اولاد عزیز وطن ما بخارج میروند، خدای را شاکرم که این اقدام باشرف از طرف من اجراء گردیده خاتمه اش باسم من عاجز باشد من همهٔ این بچه ها– بزرگانش را مثل برادرو خردانش را مثل اولاد خود میدانم. چیزی که به بشیر احمد خان سفیر گفته ام همین است که پسر خودم وپسر کاکایم و برادران و دیگر اقربای من را با دیگر بچه ها بیک درجه ملاحظه کنید، که تفاوت دربین هیچ یک شان دیده نشود، لیکن پسران وبرادران من یک نصیحت به شما می کنم: برای خدا شرف افغانستان را بر باد و عزت و نام ملت افغان را پایمال نکنید، شما نمونهٔ افغانستان هستید که گفته اند: مشت نمونهٔ خروار، اگر خدا نخواسته شما نمونهٔ افغان یک کاری کنید که سبب خرابی اسلام شود خدا باز روی شما را بروی من نزند و نه از من را بروی شما. و دیگراین را توصیه می کنم که: هیچ یک ساعت تان را بغیر از درس خواندن بدیگر چیز صرف نکنید که چشم امید وطن بطرف شما است وخاک برچشم وطن خود نزنید. بدون ازکوشش برای ترقی افغان وخدمت دین اسلام یک لحظهٔ تان را بدیگر چیز صرف نکنید، پس مابین یکدیگر خود اینطور اتفاق بکنید مثل رفیق و برادر. برای خدا بسیار احتیاط بکنید اگر چه وداع شما امروز برمن سخت می گذرد چون میدانم که بخدمت دین اسلام و وطن افغانستان میروید، همهٔ شما را بخداوند می سپارم، و از خدای خود شما را با علم و کمال و باعزت وشرف واپس بوطن میخواهم. لیکن این وصیت را که کردم اگر قسمت بود که آمدید و من زنده بودم خوب و اگر مرده بودم به سر قبرمن آمده و کمال های که حاصل کرده اید یک یک را بالای قبرم بگویید که این کمال را حاصل کرده ایم. بعد از ان در قبر آرام خواهم کرد، باز شما را بخداوند می سپارم، بسلامت روید و باز آئید".

پس از نطق پرتاثیر اعلیحضرت غازی که همه حاضرین محفل وداعیه را بگریه در آورد، حبیب الله یکنفر طالب العلم جماعت رشدیهٔ دوم مکتب حبیبیه این بیت را خواند و بعد نطقی نمود:

گوهر نطق تو ای شاه جهان　　　آنچنان نیست که از گوش رود

ودرختم نطق خود ابیاتی قرائت کرد که دو بیت آنرا درج مینمائیم:

یارب این خسرو دلاور را　　　شاه غازی ملک پرور را

دارش ایمن بشوکت و اقبال　　　بر سر شهی به استقلال

بعد نطق طالب العلم مذکور کتابچهٔ جدید الطبع دینیات به طلاب عازم اوروپا توزیع گردید تا در اوقات سفر ازان مستفیض گردند. به ساعت (۱۰) صبح روز مذکور:

[سه شنبه ۱۱ میزان سال ۱۳۰۰ش - ۲ صفر ۱۳۴۰ق - ۳ - اکتوبر ۱۹۲۱م]

اعلیحضرت غازی هر یک طالب العلم را در آغوش شفقت پدرانه و برادرانه جا داده سروجبین شان را بوسیده رسم وداع بجا آورده امر رخصت فرمود. بعد ازانکه طلاب باپدران و اقارب خود در همان محفل وداع کردند، به معیت ذات شاهانه وتمامی اهالی محفل تاحدیکه موترها جهت سواری شان ایستاده بود، رفتند. و یکدسته رسالهٔ شاهی و محافظ ارگ نوکری وال حضور و یک کندک پیادهٔ نظامی باموتریکه بجهت مراسم مشایعت و وداع ایستاده بودند، بحضور شاهانه اداء سلام نمودند. طلاب به موترها سوار شده به معیت سردار محمد سلیمان خان وزیرمعارف بطرف بگرامی حرکت کردند، دراین دقائق از تپهٔ شیرپور بیست ویک ضرب توپ باحترام طلاب روندگان اوروپا بعمل آمد. وزیر معارف ازمنزل باریک آب «نری اوبه» بعد از صرف نان چاشت باطلاب وداع کرده واپس بطرف شهرکابل روان شد.

علاوه برنفری که در محفل نزدیک قصرستور بجهت وداع حاضرشده بودند، درخارج ارگ، طلاب تمام مکاتب کابل و اهالی شهر بدوطرف جاده از دروازهٔ ارگ الی سیاه سنگ جهت مشایعت و وداع و تماشای آن مراسم پرشکوه عزیمت طلاب افغانی بجانب اروپا حاضر شده بودند.

فهرست نامهای طلاب عازمین اروپا - سه شنبه ۱۱ میزان سال ۱۳۰۰ش از ینقرار اند:

الف - از طلاب مکتب فنون حرب.

۱ - شاهزاده هدایت الله خان پسراول اعلیحضرت امان الله شاه غازی.

۲ - شاهزاده عبدالمجید خان (۱۳) ساله پسر امیر حبیب الله خان شهید.

۳ - //　احمد علی خان　//　//　//　//

۴ - عبدالتواب خان دومین پسر محمود طرزی وزیرامور خارجیه.

۵ - احمد علی خان پسراول محمد ولی خان وزیرمختار فوق العادهٔ افغانستان دراروپا.

۶ - عبدالغفور خان پسر محمد عظیم خان غند مشر ماشینخانه مشهور به برگد عظیمو.

۷ - عبدالغنی خان پسر عبدالرحمن خان.

۸ - محمد یعقوب خان.

ب: از طلاب مکتب حبیبیه - اعدادیه دوم.

۱- محمد شریف خان پسر محمدنبی خان.

۲- محمد کریم خان پسر سردار محمد عمرخان بن امیر عبدالرحمن خان.

۳- محمد عظیم خان // // // //

۴- محمد نعیم خان - // // // //

۵- محمد طاهرخان پسر سردار محمد نادرخان سپه سالار وزیر حربیه.

۶- عبدالحمید خان پسر سردار عبدالعزیز خان [سفیر افغانی در تهران].

۷- نورمحمد خان پسر گل محمد خان.

۸- عبدالله خان پسر میرزا خداداد خان.

۹- صفر علی خان پسر پیرمحمد خان.

۱۰- محمد زمان خان پسر محمد خان.

۱۱- میرمحمد یوسف خان پسرمیراحمد جان خان.

ج- از رشدیهٔ دوم:

۱- غلام حسن خان پسر غلام نبی خان لوامشر.

۲- محمد یعقوب خان پسر محمد یوسف خان.

۳- محمد حسین خان پسر حاجی عبدالرؤف خان.

۴- دین محمد خان پسر خیرمحمد خان.

۵- حبیب الله خان پسر عبدالرحمن خان.

۶- غلام صدیق خان پسر محمد حسن خان.

۷- غلام صفدرخان پسر جمعه خان بن سردار عبدالقدوس خان صدراعظم.

د: از رشدیهٔ اول:

۱- محمد اسلم خان پسر محمد انورخان.

۲- نورالله خان پسر محمد سرور خان.

۳- محمد کبیر خان پسر مدد خان.

۴- عبدالرحیم خان پسر عبدالواحد خان.

۵- محمد یونس خان پسر حاجی محمد قاسم خان.

۶- محمد ابراهیم خان پسر عبدالحسین خان.

۷- شیر محمد خان پسر قلندرخان.

هـ- از ابتدائیه:

۱- غلام محمد خان پسر شیراحمد خان [این وقت سفیر افغانی در ایتالیا]

۲- محمد داود خان پسر محمد عزیز خان ایشیک اقاسی خارجه .

طلاب مذکورچون از طریق هندوستان باروپا سفر نمودند، حکومت هند برتانوی در اثناء اقامت طلاب افغانی در هندوستان، برای تسهیلات سفر شان از پشاور تابمبئی گادی های راه آهن وغیره را مجاناً و بدون اخذ کرایه متقبل شد.

وباید گفت که: چون مردم افغانستان در آن وقت باعزام پسران شان کمتر موافقت داشتند. پادشاه و وزیرامورخارجیه اولتر پسران و برادران و اقارب خود را دراین فهرست شامل گردانیدند که اگر اندیشهٔ خطر جانی دراین سفر اوروپا بدل مردم باشد فرزندان خاندان شاهی چرا فرستاده میشوند، و این تشریفات شاندار درحقیقت یک تحریک عمومی برای مردم بطرف تحصیل علوم و فنون بود. و از برکت استقلال کامل افغانستان، کشورهای اروپایی نیز کمک ومساعدت علمی وفنی نمودند.

وصول طلاب افغانی در فرانسه

وزارت معارف افغانستان دراول برج قوس سال ۱۳۰۰ شمسی اشتهاری را بخط نستعلیق بوسیلهٔ چاپ سنگ به نشر رسانید که اینک عنوان و متن عبارت عیناً درج می گردد:

اطلاعات جدیده در باب طلبای افغانی در اروپا

"طلبائیکه برای تعلیم باروپا رفته بودند بتاریخ (۲۲) میزان از بمبئی روانه شده و بتاریخ(۹) عقرب بمارسیلز رسیدند، فضل خداوند سفر دریائی شان بخیریت و صحت گذشته است. حکومت فرانسه با تمامی احترام و پذیرائی بسیار شایان و اشتیاق و دلچسپی هیئت محصلین(تحصیل کنندگان علم) افغانی را استقبال کردند، برای پذیرائی والاحضرت ارفع افخم شهزاده «هدایت الله خان» پریزیدنت امیرالبحرونائب وزیر جنگ، وزیر معارف فرانسه آمده احترام نمودند و دریکی از مکاتب عالی فرانسه همه گی را جای دادند.رفتن طلبای تحصیل طلب افغانی در اروپا تأثیرات بسیار خوب پیدا کرده و اثر پروپاگاند سالها سال مخالفین افغانی را شکسته است، قدرشناسی علم را افغانان وظیفهٔ حیات خود میدانند.

امید است که از سفرمذکور نتایج بسیار مفید برای سلطنت اسلامیهٔ افغانیه حاصل شود".

انعقاد محفل دعوت در قصر سلامخانهٔ عام

چون جشن استرداد استقلال افغانستان درسال ۱۳۰۰ شمسی از باعث شیوع مرض هیضه از برج اسد به برج عقرب تبدیل گردید، لذا برای قدردانی از خدمت مامورین وملکان قریه های شش کروهی

کابل که به ترویج اصول دفتری طرز جدید بارئیس کارگذاری همکاری کرده بودند، از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی نشان صداقت و مبالغ نقد منظور گردید، و بدین مناسبت از طرف ریاست کارگذاری شش کروهی کابل بقرار امر و هدایت اعلیحضرت غازی ، یکروز قبل از انعقاد جشن استقلال در قصر سلامخانهٔ عام کابل، محفل دعوت بعمل آمد. وتاریخ آن یکشنبه (۱۴) برج عقرب سال ۱۳۰۰ شمسی[۵ ربیع الاول ۱۳۴۰ ق – ۶ نومبر ۱۹۲۱م] است. در روز مذکور بروفق دعوت نامه های ریاست کارگذاری، وزراء، مدیران، معاونان و اکثر معززین دولت پادشاهی افغانستان در قصر سلامخانهٔ عام حضور به هم رسانیدند. غلام مجتبی خان[۱] رئیس کارگذاری، پس از خیر مقدم لائحهٔ فعالیت های خود را که در تأسیس مکتب امانیهٔ اصول دفتری وتنظیم مالیه بعمل آورده بود، بحضور مدعوین قرائت کرد. ومتن لائحهٔ مذکور از ینقرار است: [در سنه ۱۲۹۸ شمسی ارادهٔ سنیهٔ شاهانه برین تصویب بودکه:

اجراء دفاتر مالیه بطرز جدید شود، همه افراد ملت بداد خود دانسته کسی اضافه ستانی نتواند. ازانواع حواله جات مختلفه و رسانیدن اجناس متنوعه واز بیگاری های متعدده نجات یافته مامورین ایمن بوده متوجه کار خود باشند. لهذا برای اجراء کارمالیهٔ شش کروهی ، نظامنامهٔ مالیه را ترتیب و تنظیم نمودند.

بقصر ستور، ملکان و موسپیدان شش کروهی بشرف یابی حضور مبارک اعلام و اجازه داده شدند، و در مجلس منعقدهٔ قصر مذکور اعلیحضرت اقدس غازی بتائید کار اصول دفتری و فوائد پای بندی نظام مالیه ملکان و موسپیدان را قانع و مطمئن ساخته مرخص فرمودند. باجراء کار مالیهٔ شش کروهی اینجانب «غلام مجتبی» مامور شدم و حکایتاً بیان میکنم که:

دفاتر طرز سیاق یک انتظام درست نداشت که بیک نظرمجموع دخل وخرج از وی فهمیده میشد، بلکه برای معلوم کردن یک حساب روز ها و ماه ها و سالها می گذشت، رعیت مالیه ده به مالیه دهی وحساب خود نمی دانستند. چون دفاتر مالیه دارای جز و نبود دفتردار از موقوفی یک ملک معذور بود. رفع این اشکالات وابسته بعصر اعلیحضرت غازی بوده که دفاتراصول دفتری که مصدق و منتظم و مسلسل است بروی کار آورده شود. در سال اول من تنهابودم و مشاور اعلی کارم ذات اقدس شاهانه بودند.

به تجویز و افکار با اقتدار اعلیحضرت غازی، بگرفتن جزو مالیه ده مکلف شدم، بلحاظی که دفاتر سیاق جزو نداشت، چیزیکه جز و آن داخل دفاتر بود از سنوات ماضی بوده صحت نداشتندو اوراق سرجمع مالیه بطریق خلص بمن سپرده شده بود]. درپایان گفتار که شرحی در باب اصول دفتری

---

[۱] غلام مجتبی خان ولد میرزا غلام مصطفی خان ولد میرزا مستمند خان- بنام غلام مجتبی چغتایی امضاء می نمود. چون در ولایت لغمان جایداد و مسکن داشتند بنام لغمانی مشهور بود و خود میگفت که من از قوم چغتایی کورگانی هستم و سوانح مکمل او در ملحقات تاریخ امانیه می آید (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

جدید قائل شد، گفت: "درسنه ۱۲۹۹ ش نتائج کار مالیهٔ شش کروهی بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تقدیم گردید و طلاب مکتب امانیه فارغ التحصیل بوده و انتظار ماموریت خود را می کشیدند. ذات شاهانه امر فرمودند که کوهدامان، چهاریکار، کوهستان، پنجشیر، نجراو، تگاو، جبل السراج، غوربند، ترکمان و پارسا باید بطرز جدید اجراء و مامورین مالیه از شاگردان مکتب امانیه مقرر شوند. حینی که ارادهٔ سنیهٔ شاهانه بامر اجراء طرز جدید اصدار یافت پنج ماه از سال گذشته بود و اعلیحضرت فرمودند که: پنج ماه از سال گذشته شاگردان مکتب تعلیم یافتهٔ اصول دفتری هستند مگر تجربهٔ کار راندارند و تحویل کردن سیاق باصول دفتری و اجزاء فقرات نظامنامهٔ مالیه درسال اول صعوبت داشته فعالیت زیاد بکار دارد. دراین صورت محالات را به اداره ها تقسیم نموده شاگردان مکتب مقرر ومؤظف شدند و تنخواه بقرار لیاقت شان داده شد.

در اواسط ماه میزان سال ۱۳۰۰ ش که ازطرف رئیس کارگذاری دفاتر مالیه بمعهٔ دفتر کبیر بحضوراعلیحضرت امان الله شاه غازی در پغمان تقدیم گردید عده یی که نتایج خدمت و صداقت شان بحضور اعلیحضرت ثابت گردید، باعطای نشان صداقت و وجه نقد سرافرازی یافتند".

اعطای نشان های صداقت و انعامات نقد

کسانیکه بتاریخ یکشنبه (۱۴) برج عقرب سال ۱۳۰۰ ش [۵ ربیع الاول ۱۳۴۰ ق - ۶ نومبر ۱۹۲۱م] در قصر سلامخانهٔ عام بحصول نشان صداقت و انعام نقد از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی یکروز پیش از انعقاد جشن استقلال «عید ملی» نائل شده اند از ینقرار اند:

۱- صالح محمد خان، یک قطعه نشان صداقت و پنجصد روپیهٔ نقد.
۲- غلام محی الدین خان، یک قطعه نشان صداقت و پنجصد روپیهٔ نقد.
۳- میرزا خیر محمد خان مدیر کلکانی حائز نشان صداقت.
۴- میرزا غلام محمد خان مدیر ادارهٔ اول چهاریکار حائز نشان صداقت.
۵- میرزا محمد عمر خان قائم مقام ادارهٔ دوم چهاریکار حائز نشان صداقت.
۶- میرزا محمد علی خان مدیر ادارهٔ سوم چهاریکار حائز نشان صداقت.
۷- میرزا محمد عثمان خان مدیر ادارهٔ شکردره حائز نشان صداقت.
۸- میرزا محمد عثمان خان مدیر ادارهٔ قره باغ حائز نشان صداقت.
۹- میرزا عبدالرحیم خان مدیر ریزه کوهستان حائز نشان صداقت.
۱۰- میرزا نجف علی خان مدیر نجراو حائز نشان صداقت.
۱۱- میرزا امیرمحمد خان مدیر پنجشیر حائز نشان صداقت.
۱۲- میرزا فقیر محمد خان مدیر اول لوگر حائز نشان صداقت.

۱۳- میرزا عبدالوهاب خان مدیر (۲) لوگر حائز نشان صداقت.

۱۴- میرزا غلام بهاء الدین خان مدیر اول وردک حائز نشان صداقت.

۱۵- میرزا محمد هاشم خان مدیر میدان حائز نشان صداقت.

۱۶- میرزا محمد اکبر خان // // //

۱۷- میرزا میر عباس خان // // //

۱۸- میرزا عبدالقیوم خان // // //

۱۹- میرزا محمد ابراهیم خان مدیر لغمان // // //

۲۰- میرزا عبدالله خان مدیر لوگر // // //

۲۱- میرزا میر هاشم خان مدیر وردک [چون درهمان ایام بمرض هیضه وفات یافته بود نشان صداقت بخانه اش فرستاده شد].

درمحفل دعوت روز مذکور از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای ملکان بعض قریه های شش گروهی کابل که با غلام مجتبی خان رئیس کارگذاری همکاری کرده بودند نیز نشان های صداقت منظور و اعطاء گردید و نام های شان از ینقرار اند:

۱- ملک عبدالاحمد، ده خدا داد.

۲- ملک میر احمد شاه، چهار قعله.

۳- ملک عبدالقادر، ده قلندر.

۴- ملک عادل شاه، لوخار.

۵- ملا احمد گل.

۶- آقا بابا ملک افشار ناز چی و ده مبارک.

۷- فقیر محمد ملک باغبانان.

بر گذاری جشن استقلال [عید ملی] در چمن حضوری کابل

ازبرج سرطان تا اوائل برج میزان سال ۱۳۰۰ شمسی چون درکابل ومربوطات آن مرض هیضه بصورت خفیف ادامه داشت، وبرگذاری جشن استقلال «عید ملی» که قرار بود از تاریخ (۲۶) برج اسد سال ۱۳۰۰ش در پغمان [زادگاه اعلیحضرت امان الله شاه غازی] برگذار گردد، بهمان علت ادامهٔ مرض هیضه که تکثراهالی باعث شدت و سرایت آن احساس میشد، حکم انعقاد نیافت.

دراوائل برج عقرب سال مذکور که مرض هیضه بکلی دفع گردید، چون درآن وقت هوای پغمان سرد شد، از آن جهت اعلیحضرت غازی فرمود که جشن استرداد استقلال «عیدملی» افغانستان برای چهار روز در چمن حضوری کابل [منطقهٔ جشن حالیه] برگذار گردد. لذا از روز دوشنبه (۱۵) تا

پنجشنبه(۱۸) برج عقرب منعقد وجشن استرداد آزادی به نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی افتتاح گردید. و این است متن نطق اعلیحضرت غازی که بدون ورقهٔ مسوده در محضر اهل دربار و وکلاء ملت بیان فرمود:

"ملت عزیز ومحترمم! امروز که ما بیاد گار حصول استقلال خویش جشن می گیریم برای ما افغانها قدسیت خاص دارد. اگرچه برای ترتیب این جشن بسیار چیزهای لازمه سابقاً در پغمان بموعد دوماه تهیه شده بود ولیکن بواسطه شیوع مرض و بعداً سردی هوا در پغمان اجراء نشد و بآن طریق در اینجا هم بباعث سردی هوا اجراء نمی شد، لهذا ایام جشن را بیک مقدار قلیلی نسبت به پغمان درکابل اجراء نمودیم. اولاً بدربار خالق بی نیازخود عرض می کنم که:

الهی این استقلال راکه برای ملت نجیب افغان عطاء فرموده یی زوال نکنی. الهی این قوم و این عسکر را که بسایهٔ شمشیر آنها استقلال را صاحب گشته ایم از من عاجز نگیری وحال این جشن که مرتب شده برای آسایش و تفریح شما ملت میباشد. تکلیف و قید برای احدی نیست. میخواهم که به بسیار آسایش وارادهٔ آزادانه در وطن مقدس خود ها زندگی کنید تا بمقابلهٔ این آزادانه زندگانی تان خدمت وطن خود را کرده سرخود را در راه ترقی وطن فداکنید وجان بدهید. مقصد من ازین جشن همین است که این جشن و ساعت تیری شما بی منفعت نخواهد بود" (انشاء الله تعالی)

رئیس دائرهٔ ارکان حرب و نشر مجموعهٔ عسکری

عبداللطیف خان در ایام جهاد استقلال در بهار سال ۱۲۹۸ شمسی در جبههٔ جنوبی رتبهٔ کمیدان داشت و خدمات عسکری را بانهایت خوبی انجام داد از جهت اینکه در مکتب فنون حرب کابل تحصیل کرده بود. در خزان سال ۱۲۹۹ شمسی به همکاری جمال پاشا معرفی گردید و معلومات عسکری بیشتر آموخت و در سال ۱۳۰۰ شمسی رئیس دائرهٔ ارکان حرب مقرر گردید. ومجموعهٔ عسکری در همین سنه به نگارندگی او تأسیس و به نشر آغاز کرد. که بعداً بنام مجلهٔ اردو مشهور گردید.

مذکور پسر کلان عبدالغیاث خان برگد است که در احداث جاده های قریب و بعید کابل و در وقت تعمیر قصر زین العمارت وستور و دلکشا خدمات زیادی نموده و در عهد سلطنت امانیه ترتیبات اولیهٔ احداث شاهراه سالنگ توسط او و دیگر مهندسین و ماهرین صنوف عسکری افغانی آغاز شد.

عبداللطیف خان برگد اولین رئیس دائرهٔ ارکان حرب که بعداً برتبهٔ فرقه مشر ترفیع نمود و در اطفای نائرهٔ شورش سال ۱۳۰۳ ش نیز سهم داشت و باخذ نشان ستور سرافراز گردید.

«معاهده فیمابین افغانستان وبرطانیه»

معاهده یی که توسط نمایندگان سیاسی دولتین افغانستان و انگلستان بعد از غور وملاحظهٔ طرفین

بامضاء رسید. تاریخ آن (۳۰) برج عقرب سال ۱۳۰۰ شمسی مطابق (۲۲) نومبر ۱۹۲۱ میلادی است و اینک عیناً درج میشود:

بسم الله الرحمن الرحیم

تمهید

دولتین علیتین برتانیه و افغانستان نظر باینکه فیمابین خود شان مناسبات همسایگی را قایم نمایند مواد مندرجهٔ ذیل را قبول نموده اند و زیر آن امضاء کنندگان مهرهای خود شان را که در آن باب اختیار کامل دارند ثبت نموده اند.

مادهٔ اول: دولتین علیتین برتانیه و افغانستان بالمقابل تمامی حقوق استقلال داخلی وخارجی یکدیگر خود شانرا تصدیق نموده محترم می شمارند.

مادهٔ دوم: دولتین علیتین عاقدین بالمقابل سرحد هندوستان و افغانستان را بطوریکه دولت علیهٔ افغانستان بموجب مادهٔ پنجم عهد نامه که بتاریخ (۸) ماه اگست سنه ۱۹۱۹ عیسوی مطابق (۱۱) ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۳۷، هجری در راولپندی انعقادیافته است قبول کرده بود قبول می نمایند. و نیز حدی را که بطرف مغرب خیبر کمیسیون دولت بهیهٔ برتانیه در ماه های اگست وسپتامبر سنه ۱۹۱۹ عیسوی بموجب مادهٔ مذکور مقرر کرده بود و در نقشهٔ که باین عهد نامه ملحق می باشد بخط زنجیرهٔ سیاه نشان داده شده است. قبول مینمایند مگر فقط باین استثناء چنانچه که در ضمیمهٔ ملحقهٔ نمبریک بیان شده است خط جدید مذکور مجدداً تبدیل کرده شود و این خط جدید برای این قبول کرده شده است که مقامیکه معروف به تورخم میباشد و تمام ته رود کابل که فیمابین شلمان خله باندا و پلوسی میباشد داخل حدود افغانستان شامل کرده شود وخط مذکور در نقشهٔ مذکوره بخط زنجیرهٔ سرخ نشان داده شده است دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که به مامورین افغانی اجازه داده خواهد شد که بذریعهٔ پایپ یعنی لوله که آنرا برای استعمال اتباع افغانی مقیم تورخم دولت بهیهٔ برتانیه از لندی خانه مهیا خواهد نمود مقدار های معقول آب حاصل نمایند و دولت علیهٔ افغانستان اتفاق مینماید که صاحب منصب های برتانیه را واقوامی را که بطرف سرحد برتانوی سکنی دارند اجازه داده خواهد شد که بدون سد یا ممانعت حصهٔ مذکورهٔ فوق رود کابل را برای مقاصد کشتی رانی استعمال نمایند و تمام حقوق موجودهٔ آب پاشی از حصهٔ مذکورهٔ فوق رود مذکور باتباع دولت بهیهٔ برتانیه جاری خواهد شد.

مادهٔ سوم: دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که یک نفر وزیر مختار را ازجانب اعلیحضرت پادشاه افغانستان اجازه بدهد. کذالک دولت علیهٔ افغانستان اتفاق مینماید که یکنفر وزیر مختار را ازجانب اعلیحضرت پادشاه انگلستان وامپراتور هندوستان درکابل قبول نماید و برای اقامهٔ سفارت دولت بهیهٔ برتانیه درکابل اجازه بدهد. هریک از دولتین دارای این حق خواهد بود که یکنفر اتاشی نظامی را به سفارت خود مامور نماید.

مادهٔچهارم: دولت علیهٔ افغانستان برای اقامهٔ قونسلگری های برتانوی در قندرهار وجلال آباد اتفاق مینماید و دولت بهیهٔ برتانیه برای اقامهٔ یکنفر جنرال قونسل افغانستان در مرکز حکومتی عالیهٔ هند و سه نفر قونسلگری های افغانستان در کلکته و کراچی و بمبئی اتفاق مینماید در صورتیکه دولت علیهٔ افغانستان دریک وقت خواسته باشد که صاحب منصب های قونسلی را غیر از هندوستان داخل دیگر ممالک برتانوی مامور نماید یک معاهدهٔ علیحده برای شرایط اینگونه ماموریت ها مرتب کرده خواهد شد بشرطیکه دولت بهیهٔ برتانیه ماموریت های مذکور را منظور نماید.

مادهٔ پنجم: دولتین عاقدین بالمقابل درباب سلامتی شخص و سلوک محترمانه درحق نمایندگان یکدیگر خواه وزیر مختار باشد خواه جنرال قونسل و قونسلها باشند داخل حدود خود تأمین مینمایند واتفاق می نمایند که نمایندگان مذکور در اجرای فرائض خود تابع شرایط خواهد بود که در ضمیمهٔ ثانی که باین عهد نامه ملحق باشد اظهار داشته است، مزید برآن دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که به وزیر مختار و جنرال قونسل وقونسل های افغانستان داخل حدود مملکتی که داخل آن آنها مجاز میباشندکه سکونت اختیار نمایند.

یافرایض خود شان را اداء نمایندباوجود شرایط مندرجهٔ ضمیمهٔ مذکورحقوقی داده خواهدشد و از رعایاتی متمتع خواهند شد که وزیر مختار باجنرال قونسل ها و قونسل های دولت دیگری در ممالکیکه در آنجا محل سکونت وزیرمختار و جنرال قونسل و قونسلهای مذکورافغانستان معین کرده میشود فی الحال دارای آن حقوق میباشند و از آن رعایات متمتع میشوند. یا بعد ازین حقوق مذکور اعطاء کرده شود و ازآن رعایات متمتع گردند. و کذالک دولت علیه افغانستان اتفاق مینماید که به وزیرمختار و قونسلهای برتانیه داخل حدود ممالکیکه داخل آنهامجاز میباشند که سکونت اختیار نمایند یا فرائض خود شانرا ادا ء نمایند. باوجو شرائط مندرجهٔ صیمیهٔ مذکوره حقوقی داده خواهد شد. و از رعایاتی متمتع خواهند شد که وزیر مختار یاقونسلهای دولت دیگری در ممالکیکه درآنجا محل سکونت وزیر مختار و قونسلهای مذکور برتانوی معین کرده میشود فی الحال دارای آن حقوق میباشند و از آن رعایات متمتع میشوند یا بعدازین حقوق مذکور اعطا کرده شود و ازآن رعایات متمتع گردند.

مادهٔ ششم: چون قوی و مرفة الحال بودن دولت علیهٔ افغانستان برای دولت بهیهٔ برتانیه و دولت علیهٔ افغانستان منفعت آور میباشد بنابرآن دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که هرآنقدر چیزهائیکه از لوازمات قوت و رفاهیت افغانستان میباشد مانند هرگونه فابریکه ها و ماشین ها و آلات و ادوات تیلگراف و تیلفون و غیره که افغانستان خواه از برتانیه وخواه از مستملکات برتانوی وخواه از دیگر ممالک دنیا خریداری کرده بتواند افغانستان عموماً بدون سد یا ممانعت از بندرهای جزائر برتانوی وهندوستان برتانوی گذرانیده داخل خاک خودش خواهد نمود. کذالک دولت علیهٔ افغانستان اتفاق مینماید که هرگونه اشیای که خارج کردن آن خلاف قانون داخلی دولت علیهٔ افغانستان نباشد وبنظر دولت علیهٔ

افغانستان اضافه از لوازمات و ضروریات داخلیهٔ افغانستان باشد و دولت بهیهٔ برتانیه بکار داشته باشد باجازهٔ دولت علیهٔ افغانستان خریداری کرده به هندوستان برده میتواند در خصوص اسلحه وجبه خانهٔ دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که تازمانیکه دولت موصوفه یقین داشته باشد که نیات دولت علیهٔ افغانستان دوستانه میباشد و برای هندوستان هیچ خطرهٔ فوری از ینگونه ادخال در افغانستان نمی باشد برای این چنین ادخال بدون سد یا ممانعت اجازه داده خواهد شد. لیکن اگر بعد از این معاهده تجارت اسلحه از دول معظمهٔ دنیا تصدیق کرده شود و در معرض اجراء درآید حق دولت علیهٔ افغانستان برای ادخال اسلحه و جبه خانه تابع این شرایط خواهد بود که دولت علیهٔ افغانستان باید اولاً معاهدهٔ تجارت اسلحه را امضاء نموده باشد و از ینگونه ادخال فقط مطابق شرائط معاهدهٔ مذکور کرده شود.

اگر معاهدهٔ تجارت اسلحه تصدیق کرده نشود یامنقضی گردد دولت علیهٔ افغانستان بشرط اطمینان فوق وقتاً فوقتاً اسلحه و جبه خانهٔ مذکور را از بندرهای برتانوی وهندوستان برتانوی گذرانیده داخل خاک خود ش می تواند که نماید.

مادهٔ هفتم: برمالیکه بموجب شرائط مادهٔ (۶) منجانب دولت علیهٔ افغانستان وارد کرده شود برای اینکه فوراً به افغانستان حمل کرده شود هیچ حق گمرک در بندرهای هندوستان برتانوی گرفته نخواهد شد مشروط براینکه تصدیق نامچه بامضای مامور یانمایندهٔ افغان که وقتاً فوقتاً ازجانب دولتین علیتین معین کرده شود و در آن بیان کرده شود که مال مذکور مال دولت علیهٔ افغانستان میباشد و بموجب فرمایش دولت موصوفه افغانستان فرستاده میشود و نیز در آن تفصیل و تعداد و قیمت مالیکه در خصوص آن معافی محصول خواسته میشود مندرج باشد در وقت ورود مال به صاحب منصب بزرگ گمرک در بندر ورود تقدیم کرده شود ثانیاً مشروط براینکه مال مذکور برای کارهای عامهٔ افغانستان لازم می باشد و نه برای مقاصد هیچ انصار دولتی یاتجارت دولتی - و ثالثاً مشروط براینکه مال مذکور از راه هندوستان در بسته های ممهور که قبل از خروج آن از هندوستان بازکرده یاتقسیم کرده نشده باشد حمل کرده شود مگر اینکه مال مذکور از قسم مالی میباشد که بطور واضح قابل شناخته باشد و نیز دولت بهیهٔ برتانیه اتفاق مینماید که در خصوص تمام مال تجارتی که در بندرات برتانوی وارد هندوستان کرده شود برای اینکه مجدداً به افغانستان خارج کرده شود و از راه هاییکه فی مابین دولتین علیتین قرار داده شود بافغانستان حمل کرده شود مبلغ کامل محصول گمرک را که براین چنین مال گرفته شده باشد بوقت و درمحل خروج واپس داده شود مشروط براینکه این چنین مال از راه هندوستان دربسته های ممهور که قبل از خروج آن از هندوستان باز کرده یا تقسیم کرده نشده باشد حمل کرده شود ونیز دولت بهیهٔ برطانیه اظهار مینماید که در حال اراده ندارد که برمال و حیواناتیکه اصلاً ازافغانستان باشد یا در افغانستان ساخته شده باشد و از راه خشکی یا نهر به هندوستان وارد کرده شود یا از افغانستان براه هندوستان بدیگر ممالک دنیا خارج کرده شود و دخول آن قانوناً در هندوستان ممنوع نباشد هیچ

محصول گمرک گرفته شود، لیکن در صورتیکه دولت بهیهٔ برطانیه در آتیه فیصله نماید که برمال و حیواناتیکه از راه خشکی یا نهر از دول همجوار به هندوستان وارد کرده شود محصول گمرک گرفته شود دولت موصوفه می تواند که برمالیکه از افغانستان وارد کرده شود اینگونه محصول بگیرد لاکن در آنصورت دولت موصوفه اتفاق مینماید که برمالیکه ازافغانستان وارد کرده شود محصول بیشتر از محصولیکه برمال دول همجوار مذکورهٔ فوق گرفته شود نخواهد گرفت، هیچ چیزی در ین ماده از گرفتن محصول حالیهٔ خیبر برمالیکه از افغانستان وارد کرده شود و از گرفتن محصول چنگی درهیچ شهر هندوستان که در ان محصول چنگی گرفته میشود یا بعد از ین گرفته شود مانع نخواهد گردید مشروط براینکه بر شرح محصول موجودهٔ خیبر هیچ اضافه کرده نخواهد شد .

مادهٔ هشتم: دولت بهیهٔ برطانیه اتفاق مینماید که وکیل التجارهٔ دولت علیهٔ افغانستان در پشاور و کویته و پاره چنار قایم شود مشروط براینکه مستخدمین و اموال تجارت خانه های مذکور تابع عملیات تمام قوانین و احکام دولت بهیهٔ برطانیه وتابع اختیارات محکمه های دولت بهیهٔ برطانیه خواهند بود وحکام دولت بهیهٔ برطانیه آنها را نخواهند شناخت که دارای هیچ حالت رسمی و یا استحقاقی خاص میباشند.

مادهٔ نهم: مالهای تجارتی که مطابق شرائط مادهٔ هفتم از اروپا وغیره بافغانستان بیاید در منتهای راه آهن جمرود و کرم و چمن برای بستن و ترتیب کردن برابر قوت حیوانات نقلیه باز میتوانند بی اینکه باعث تجدید گمرک شود صورت اجرای این را نماینده گان تجارتیکه در مادهٔ دوازدهم مندرج است قرار خواهند داد.

مادهٔ دهم: دولتین علیتین عاقدین اتفاق مینمایند که برای تبادلهٔ اشیای داک فیمابین مملکتین خود شان هرگونه تسهیلات فراهم نمایند مشروط براینکه هیچ یک از طرفین مجاز نخواهد بود که داخل خاک دیگر داک خانه ها قایم نمایند برای تعمیل این ماده یک معاهدهٔ پستی علیحده انعقاد خواهد یافت و برای مرتب نمودن آن تعدادی از صاحب منصب های مخصوص که دولت علیهٔ افغانستان مامور نماید باصاحب منصب های دولت بهیهٔ برطانیه جمع آمده مشورت خواهند نمود.

مادهٔ یازدهم: هریک از دولتین علیتین عاقدین خود شان را بالمقابل در خصوص حسن نیت دیگر و مخصوصاً دربات نیات خیر اندیشانهٔ خود شان نسبت با قوامیکه متصل حدود خود شان سکنی دارند مطمئن نموده از روی این ماده تعهد مینمایند که در آتیه از عملیات نظامی که زیاد اهمیت داشته باشد وبرای بقراری نظم درمیان اقوام سرحدی که داخل دائره های خود شان سکنی دارند لازم به نظر بباید قبل از آنکه اینگونه عملیات شروع کرده شود یکدیگر را مطلع خواهند نمود.

ماده دوازدهم: دو لتین علیتین عاقدین اتفاق مینمایند که نمایند های دولت علیهٔ افغانستان و دولت بهیهٔ برطانیه مامورکرده خواهند شد که در باب انعقاد یک قرار داد تجارتی مذاکره نمایند و قرار

داد مذکور اولاً در خصوص تدابیری خواهد بود که برای اجرای مقاصد مندرجهٔ مادهٔ نهم عهد نامهٔ هذا لازم باشد ثانیاً در باب موادیکه درین عهد نامه هنوز ذکر نیافته باشد و برای منافع دولتین مناسب به نظر بیاید قرار خواهند داد و علاقه جات تجارتی فیمابین دولتین تا قرارداد تجارتی مذکور جاری خواهد بود.

مادهٔ سیزدهم: دولتین علیتین معاهدین اتفاق مینمایند که ضمیمه های نمبر یک و نمبر(۲) که بانضمام معاهده نامهٔ هذا مربوط است به مثل ماده های متن معاهدهٔ هذا حق قانونی را دارند.

مادهٔ چهاردهم: شرائط عهد نامهٔ هذا از تاریخ امضا شدن آن اجرا پذیر میگردد و از تاریخ مذکور تاظرف سه سال نافذ خواهد ماند. از انقضای سه سال مذکورهٔ فوق از این اراده اطلاع ندهد که عهد نامه را باختتام میرساند عهد نامهٔ هذا از یومیکه یکی از دولتین علیتین عاقدین آنرا رد نماید تا انقضای یکسال واجب التعمیل خواهد ماند– ومعاهدهٔ هذا بعد از امضای متن های طرفین اجراء میشود و در دو نیم ماه بعد از امضاء صورت های تصدیق شدهٔ آن در کابل تعاطی میشود؟.

(جای امضای رئیس وفد دولت علیهٔ افغانستان در عقد معاهده)

(جای امضای رئیس وفد دولت بهیهٔ برطانیا در عقد معاهده)

فی یوم سه شنبه سی ام (۳۰) عقرب سنه یکهزار وسه صد هجری شمسی

ضمیمهٔ نمبر(۱)

«که درمادهٔ دوم مذکور شده است»

در ته نالهٔ که از لندی خانه به چوکی پاینده خاک میرود سرحد افغانستان تقریباً هفت صد گز پیش برده شده است و تیغهٔ تورخم بمع شمسه کند او وشمسه کنداو سر شامل خاک افغانستان می باشد مزید بران سرحد افغانستان ما بین نقطهٔ که در آنجا سرحد موجوده بارود کابل ملحق می گردد و پلوسی از وسط رود مذکور تا به ساحل راست امتداد داده شده است .

ضمیمهٔ نمبر (۲)

«سفارت خانه ها و قونسل خانه ها»

الف: سفارت خانه ها و جنرال قونسل و قونسل خانه های دولتین علیتین عاقدین هیچگاه بطور پناه گاه مجرمین سیاسیه یا حقوقیه یا بطور اجتماع گاه برای تقویت حرکات فسادیه یا مجرمانه یا بطور مخزن اسلحه استعمال کرده نخواهد شد.

ب: وزیر مختار اعلیحضرت پادشاه انگلستان مقیم دربار کابل بمعهٔ اهل و عیال خود و نائب ها و معاون ها و اتاشه های خود و خدامی یا نوکرهای او یا قاصد های سیاسی او که تبعهٔ دولت بهیهٔ برطانیه

باشند از دائرهٔ اختیارات محاکمات حقوقیهٔ دولت علیهٔ افغانستان علی الترتیب مستثنی خواهند بود مشروط براینکه وقتاً فوقتاً وزیر مختار مذکور یک فهرست اشخاصی را که در خصوص آنها اینگونه استثنا طلب کرده میشود بدولت علیهٔ افغانستان بدهد و بموجب همین قسم شرط وزیر مختار اعلیحضرت پادشاه دولت علیهٔ افغانستان مقیم دربارشاهی لندن که همه سفرای دول در آنجا مقیم می باشند بمعهٔ اهل و عیال خود و نائب ها و معاون ها و اتاشه های خود و خدامی یانوکرهای خانه گی او ویا قاصد های سیاسی او که تبعهٔ دولت علیهٔ افغانستان باشند از دائرهٔ محاکمات حقوقیهٔ برطانیه علی الترتیب مستثنی خواهند بود اگر یک نفر تبعهٔ افغانستان ارتکاب جرم یا جنایتی برخلاف وزیر مختار دولت بهیهٔ برطانیه نماید یابرخلاف اشخاص مذکورهٔ فوق که به سفارت برطانوی تعلق دارند بموجب قانون محلیه در محاکمات افغانستان که داخل حوزهٔ اختیار آن ارتکاب جرم شده است اجرای معامله کرده خواهدشد و بالعکس درخصوص جرائمی که در انگلستان از جانب تبعهٔ دولت بهیهٔ برطانیه برخلاف وزیر مختار دولت علیهٔ افغانستان یا اشخاص دیگر مذکورهٔ فوق که به سفارت دولت علیهٔ افغانستان تعلق دارند ارتکاب کرده شود به همان وضع رفتار نموده خواهد شد.

(ج) ۱- جنرال قونسل وقونسل ها و اجزا و اهالی خانهٔ آنها که اتباع دولتی میباشند که در آنجا مامور هستند بهمه وجوه تابع حکومت و قوانین وآئین دولت مذکوره خواهند بود.

۲- جنرال قونسل وقونسل ها و اجزا و اهالی خانهٔ آنها که اتباع دولتی نمی باشند که در آنجا مامور هستند در خصوص جرم و جنایتی که برخلاف حکومت یا اتباع دولت مذکوره ارتکاب آن کرده شود تابع اختیار محاکمات عدلیهٔ دولت مذکوره خواهند بود مشروط براینکه هیچ جنرال قونسل یا قونسل یا یکی از اجزا یا یکی از اهالی خانهٔ او غیر از جریمه مستوجب دیگر سزائی نخواهد گردید و نیز شرط این است که هر دو دولتین ، همیشه این حق را دارا خواهند بود که جنرال قونسل یا قونسلی یا یکی از اجزا یا یکی از اهالی خانهٔ او را استدعای اخراج او را از دولت متبوعه اش مینماید.

۳- جنرال قونسل و قونسل های هردو دولت و اجزا- و اهالی خانهٔ آنها که اتباع دولتی نمی باشند که در آنجا مامور هستند در خصوص بناء دعوی حقوقی و دیوانی که در مملکت دولت مذکوره پیدا شود تابع اختیار محاکمات دولت مذکوره خواهند بود مشروط براینکه آنها برای ادا نمودن فرائض خود شان از تسهیلات متداوله متمتع می باشند.

۴- جنرال قونسل افغانستان و قونسل های دولتین علیتین حق آن را خواهند داشت که حقوق خود شان را که تبعهٔ دولت خود شان باشند در محاکمه بواسطهٔ وکلای دعاوی یا حاضر بودن یکی از مامورین قونسل گری در داخل دائرهٔ آداب قوانین محلیه مدافعه کنند.

(د) وزرای مختار وجنرال قونسل و قونسل های دولتین علیتین عاقدین و اجزا و اهالی خانهٔ آنها اقداماتی یا اعمالی بعمل نخواهند آورد که مضر منافع حکومت مملکتی باشد که در آنجا مقیم می باشند.

(هـ) وزرای مختار و جنرال قونسل و قونسل های دولتین درهریک از مملکتین مجاز خواهند بود که ازجانب دولتین خود برای خود و مستخدمین خود و نوکرهای خود خانه های سکونتی یا محلی که برای تعمیر نمودن اینگونه خانه های سکونتی مکفی و مناسب باشد و زمینی که باندازهٔ موزون بآن ملحق باشد ابتیاع نمایند یا بکرایه بگیرند و هر یک از دولتین برای این گونه بیع یا کرایه همه قسم امدادیکه ممکن باشد خواهد داد مشروط براینکه دولت مملکتیکه وزیر مختار یا قونسل های مذکور در آن جا مقیم می باشند در صورتیکه سفارتی یا قونسلگری بطور دائمی از آنجا برداشته شود این حق را دارد که این گونه خانه های سکونتی یا اراضی را به قیمتی که بالمقابل قرار داده شود حاصل نماید و مشروط براینکه محلیکه خریده شود یا به کرایه گرفته شود در وسعت از بیست جریب بیشتر نباشد.

(و) وزرای مختاروجنرال قونسل و قونسل های دولتین علیتین بدون اجازهٔ حکومت مملکتیکه در آنجا مقیم می باشند هیچ املاک غیر منقوله در مملکت مذکوره تحصیل نخواهند کرد.

(ز) هیچ یک از دولتین علیتین عاقدین در داخل سفارت خانه یا قونسل خانهٔ خود مسجدی یا کلیسای یا معبدی برای استعمال عمومی بنا نخواهند نمود و نیز وزرای مختارو جنرال قونسل و قونسل های هیچ یک از دولتین علیتین یا نائب های آنها یا اجزا یا اهالی خانهٔ آنها مشغول هیچ هیجان یا تحریک سیاسی در داخل مملکتی که در آنجا مقیم هستند یا در آن سکونت دارند نخواهند گردید.

(ح) وزرای مختارو جنرال قونسل وقونسل های دولتین علیتین عاقدین اتباع مملکتی را که در ان به حیثیت مذکوره مامور می باشند به تابعیت دولت متبوعهٔ خود نخواهند گرفت و تذکرهٔ سفری و یاتذکرهٔ تابعیت یاد دیگر دست آویز شناخت بآنها نخواهند داد.

(ط) وزرای مختار دولتین علیتین عاقدین بدون عیال و اطفال خود شان بیشتر از سی وپنج نفر و جنرال قونسل و قونسل ها بدون عیال و اطفال خود شان بیشتر از بیست نفر نگاه داشته نمیتوانند اگر ضرورت شود اضافه از ان از رعایای دولت محلیه که در آنجا مقیم می باشند استخدام نموده شود وزرای مختار بیشتر ازده نفر وجنرال قونسل وقونسل ها بیشتر از پنج نفر استخدام کرده نمی توانند.

(ی) وزرای مختار و جنرال قونسل و قونسل های دولتین علیتین عاقدین مجاز خواهند بود که با دولت خود شان و یادیگر نماینده های رسمی دولت خود در ممالک دیگر بواسطهٔ پست و تلگراف و تلگراف بی سیم در شفر، یا درعبارت آشکارا آزادانه مخابره نمایند و خریطه های ممهور را بواسطهٔ قاصد سیاسی ارسال و مرسول نمایند یا بواسطهٔ پست باین شرط که برای وزرای مختار الی شش پوند هفته وار وبرای جنرال قونسل و قونسل ها الی چهار پوند هفته وار محدود و از محصول پسته و معاینه بری بوده باشد و برای عبور و مرور سالانه خریطه های مذکور در صورتیکه خریطه های پسته بواسطهٔ پوست فرستاده شود اداره های پستی دولتین تامین خواهند نمود.

(ک) هر یک از دولتین تمام اشیائی راکه برای استعمال شخصی وزیر مختار دولت دیگر یا برای

استعمال خانوادهٔ او باندازهٔ معقول داخل حدود مملکت همدیگر مذکور ه کرده شود.
ازمحصول گمرک یا از محصولات دیگر معاف خواهند داشت مشروط براینکه در وقت ورود اشیای مذکور وزیر مختار تصدیق نامچهٔ بدهد که اشیای مذکور برای اینگونه استعمال شخصی می باشد.

جای امضای رئیس | جای امضای رئیس
وفد دولت علیهٔ افغانستان | وفد دولت بهیهٔ بریطانیا
درعقد معاهده | در عقد معاهده

فی یوم سه شنبه(۳۰)عقرب سنه یکهزار و سه صد هجری شمسی

***

مکتوب رسمی جناب رئیس هیئت سفارت دولت بهیهٔ برطانیه به عنوان جناب عالیقدر جلالتمآب سردار اعلی وزیر صاحب خارجیهٔ دولت علیهٔ افغانستان!
جناب جلالتمآب مشفق مهربان دوستان سردار اعلی محمود بیگ خان طرزی وزیرامور خارجیهٔ دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان زاده مودته!
چون احوال اقوام سرحدی هردو دولتین سبب اندیشهٔ دولت علیهٔ افغانستان است دوستدار آن مشفق مهربان را مطلع میداریم که دولت برطانیه خیالات نیک نیتی به تمام اقوام سرحد دارد و بهر طریق نیت دارد که رفتار مروتانه با ایشان میکند مشروط براینکه از چپاوها برخلاف اتباع برطانیه دستبردار شوند. امید است که این مکتوب باعث تسلی و اطمینان خاطر آن مشفق مهربان باشد. المرقوم (۲۲) نومبر ۱۹۲۱ عیسوی مطابق (۳۰) عقرب ۱۳۰۰ متن «معاهدهٔ فیمابین افغانستان وبرطانیه» د رسال ۱۳۰۰ شمسی در مطبعهٔ حروفی ماشین خانهٔ کابل طبع گردید. و این صفحات از روی آن رساله طبع کابل نقل گرفته شد. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی)

باریابی نمایندگان دولت انگلیس بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی درهنگام مراجعت از افغانستان

بتاریخ پنجشنبه (۹) برج قوس سال ۱۳۰۰ ش [۲۹ ربیع الاول ۱۳۴۰ ق - اول دسمبر ۱۹۲۱م] نمایندگان دولت انگلستان که رئیس شان سرهزی دابس بود، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان [در این وقتی که میخواستند رخصت شوند] حاضر شدند.
اعلیحضرت غازی سبب علالت طبع مبارک در لباس اصلی وطنی خود که عبارت از دستار و چپن بود برآمده بانمایندگان انگلیسی دست دادند، و نشانهای بزرگ استقلال و لمراعلی هم به سینه داشتند. و نظر به عشق و علاقهٔ مزیدی که بترقیات فوق العادهٔ افغانستان داشتند، سرتا قدم اعلیحضرت غازی از

اشیاء ومنسوجات و مصنوعات وطنی ملبس بود. پس از مذاکرات مقدماتی وصرف چای و شیرینی اعلیحضرت غازی با حنجرۀ رعدآسا و شجاعت ادبی که مخصوص او بود زبان به بیانات رسمی گشوده رئیس و اعضاء هیأت نمایندگان انگلیسی را که از عرصۀ یکسال در کابل گذرانده و این وقت پنجشنبه (۹) قوس ۱۳۰۰ش قصد مراجعت از افغانستان داشتند مخاطب نموده فرمودند:

"امروز من می بینم که معاهدۀ افغانستان با دولت بریتانیا عقد گردیده و طرفین راضی شده اند. به تقدیر و احساسات یکدیگر وآرزو های شان چون از آوان طفولیت آزادی همه دنیا و اقوام آنرا آرزومند بودم و نمی خواستم که حقوق آزادی و استقلال حقیقی هیچکس تلف شود، و علی الخصوص در حق وطن وسلطنت خود یک حالی راکه مخالف آداب و حقوق تمامیت حاکمیت خود افغان و افغانستان باشد دیده نمی توانستم وسبب محرومی افغانستان را ازین حق صریح خودش صرف دولت بریتانیه را می شناختم لهذا تمام افکار خودم را بمخالفت دولت مشارالیهما می پرورانیدم. وحال نیز برای محافظۀ استقلال، عزت و شرافت افغانستان تایک قطره خون آخری خود آماده ام. چنانچه من به ملت خود گفتم که:

جانی راکه من در راه خدمت ملت برای فداکردن حاضر کرده ام، درمدافعۀ استقلال فدا می کنم. ولی امروز همت قوم من، جان و استقلال هر دو بمن داد. من این را حیات دوبارۀ خود میدانم و دوباره برای خدمت ملت فدا خواهم کرد.

هرچند چند بارکوشش و حرکات دولت بریتانیه در همین مذاکرات مثل پذیرائی نمودن جناب محمد ولی خان از طرف ادارۀ هند در انگلستان و تجویز باقی ماندن سفیرما بنام سفارت درهندوستان خیلی مرا دلگیر ومناسبات را بجائی که میدانید رسانیده بود. مگر اکنون بریتانیای معامله شناس پیش از گذشتن وقت آنرا دفع کرد. حالا من بسیار مسرور هستم که بالآخر دولت معظمۀ بریتانیه استقلال افغانستان را با همه معانی احترام مینماید و نتیجۀآن همان بود که ما فوری توانستیم یک مناسبات همسایگی قائم کنیم. شبهه ئی نیست که این مناسبات دوستانه نیست صرف آشنا یانه و همسایگانه است.

ولی باز هم هنگام رفع دیگر مشکلات امید وارم که همچنانکه اعلیحضرت شاه جارج در تلگراف تبریکیۀ شان به عهدنامۀ دوستی تعبیر فرموده اند این همسایگی بدوستی مبدل شود، من از حسیات عالم اسلام به هیچگونه جدا شده نمی توانم. لهذا اگر دوستی صمیمانۀ ملت افغانستان را دولت بریتانیا بکار داشته باشد، پس در مشوره های خیرخواهانۀ من توجه زیاد نمایند.

آن ملاحظات همین است که من قبلاً درملاقات اول هم شمارا بآن متوجه ساخته بودم و حالا باز مشوره های خیر خواهانه گفته ذکر می کنم.

دولت بریتانیه از روزی که به مخالفت مسلمانان اقدام کرده تمامی عالم اسلام را از خود رنجانیده که ضرر های آن بحکومت شما معلوم است و هر قدر مراعاتیکه با دولت ترکیه نمائید همانقدر سبب جلب قلب ملت افغان خواهد بود، شما هیچ وقت باور نکنید که دیگر عالم اسلام از شما متاذی باشد. و

افغانستان دولت شما شود، یا شعائر مقدسهٔ اسلامی ما را مخالفت کنید و اهالی افغانستان یا حکومت آن بی فکر بماند. درهندوستان نیز شما برحرکات خود انظار غایر بیندازید که شورش ها وفریاد های هندوستان اگر زیاد میشود این چیز هایی نیست که خطوط سرحدی مانع آن شوند بلکه من از سردار اعلی وزیرامورخارجیه «محمود طرزی» شنیدم که شما گفته بودید: دولت معظمهٔ بریتانیه سیاست موجودهٔ خود را نسبت بعالم اسلام تغییر دادن خواسته است البته من مسرورم.

قبائل سرحدی ملت ما بنابر ارتباط های عرقی و جنسی و دینی ازما هیچ فرقی ندارند، ما مثل خود رفاه و ترقی را برای آنها طالبیم، هرچیزی که ما برای آنها و سعادت حقیقیهٔ آنها خواهش کردن داریم و میکوشیم باید دولت بریتانیا هم مثل خواهش ما رفتارداشته باشد.

چون شما به انگلند میروید، باید این پیغامهای شفاهی مرا به اعلیحضرت شاه جارج و بمقامات عالیهٔ دیگر برسانید. درهندوستان جناب پرنس اوف ویلز را از طرف من سلام برسانید، واحوال جناب وایسرای هند را از طرف من می پرسید".

سرهنری دابس رئیس هیأت انگلیسی در کابُل پس از عرض تشکرات بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی که به شکل بسیار صمیمانه تقدیم می کرد از دو نیم سال اقامت خود در افغانستان که دراوقات مختلفه بسرآورده بود این مفارقت را دلسوز و گریه آور خواند[1] و از مهمان نوازی های حکومت افغانستان تشکر کرد وبالآخر از ترکیه یادآور شده گفت:

"ازخبر هایی که بمن میرسد حکومت بریتانیه نسبت بدولت ترکی یک طرز خیراندیشانه را پیشه گرفته که درین زمان مناسبات ما و ترکیه خوب خواهد شد". ازهندوستان بحث رانده و شورش آنها را ناحق وآزادی شانرا ذکر کرده گفت:

"آزادی هندوستان تا ده سال طول نخواهد کشید و امید است که در دوستی صمیمانهٔ افغانستان، دولت ما کوشش خواهد کرد ورضامندی افغانستان را بهرگونه حاصل خواهد نمود".

تجدید روابط همسایگی

درسال ۱۳۰۰ شمسی [۱۹۲۱ میلادی] بین دولت پادشاهی افغانستان و دولت انگلستان معاهدهٔ جدید و تجدید روابط همسایگی بعمل آمد و بتاریخ پنجشنبه (۹) برج قوس سال ۱۳۰۰ش [اول دسمبر ۱۹۲۱م] ازطرف جارج پادشاه انگلستان تلگرام ذیل بعنوان اعلیحضرت امان الله شاه غازی بکابل

---

[1] دربخش های اول تاریخ امانیه تحت عنوان «امیرحبیب الله خان واستقلال افغانستان» بحث مفصلی را از نظر گذرانیده ام. این رئیس وفد برتانوی مدت یکنیم سال همدران عهد وارد افغانستان رفت و آمد نموده و نیز در وقت عزیمت و فدصلحیهٔ افغانی در میسوری این شخص سابقدار [سرهنری دابس] از سال ۱۲۸۲ ش درامور سیاسی شامل بحث و یک شخص آشنا و وارد معاملات مملکتین بود و این اشارت مربوط بآن است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

مواصلت کرد:

"دوستدار خواهش دارد که بر موقع انعقاد عهد نامهٔ دوستی فیمابین دولت دوستدار و دولت علیهٔ افغانستان درخصوص تجدید روابط دوستانه فیمابین ما، مسرت صادقانهٔ خود را بدوستدار اعلیحضرت اظهار میدارد. دوستدار نیز جداً امید واراست که این روابط تا سالیان دراز برقرار باشد و مرفة الحال و امنیت دولت دوستدارو افغانستان را چنانچه که دوستدار متیقن باشد. ترقی بدهد فقط". (هز مجستی. جارج. رای)

***

اعلیحضرت امان الله شاه بجواب پادشاه انگلستان این مضمون را بذریعهٔ تلگرام ازکابل به لندن مخابره کرد:

"از اظهار مسرت آن دوستدار که نسبت با نعقاد معاهدهٔ جدیده فیمابین دولت افغانستان ودولت فخیمهٔ بریتانیا و تجدید روابط همسایگی که آنرا بلفظ دوستی تعبیر فرموده اند، اظهار ممنونیت نموده مرفة الحالی و امنیت مترقیانهٔ دولتین را خواهشمندم و آن دوستدار را مؤید این دیده مسرور میشوم، دوستدار نیز جداً امیدوارم که این مناسبات دولتین روز افزون گردد". (امان الله پادشاه افغانستان)

تعیین هیأت های تنظیمیه

اعلیحضرت امان الله شاه غازی پس از انکه روابط و تعلقات سیاسی افغانستان را با ممالک خارج استوار گردانید، دراواخر برج قوس سال ۱۳۰۰ش [عشرهٔ ثانی ربیع الآخر ۱۳۴۰ق - دههٔ دوم دسمبر ۱۹۲۱م] چند تن ازرجال نظامی و ملکی را برای تنظیم امور ولایات فرستاد.

رؤسای هیأت های تنظیمیه از اینقرار اند:

۱- سردار محمد نادرخان سپه سالار وزیر حربیه به سمت قطغن و بدخشان.

۲- سردار عبدالعزیز خان وزیر داخله [ابن معاذ الله خان بارکزائی] بطرف قندهار.

۳- محمد ابراهیم خان وزیر عدلیه [ابن بابا محمد سرورخان] بطرف مزار شریف.

۴- شجاع الدوله خان غوربندی وزیرامنیه در سال ۱۲۹۹ شمسی بحیث رئیس هیأت تنظیمیه به هرات فرستاده شده و هنوز ادامه داشت.

سه هیأت تنظیمیهٔ مذکور در اواخر برج قوس سال ۱۳۰۰ ش از کابل حرکت کردند.

شاه محمود خان [حاکم اعلی و لوامشر نظامی سمت جنوبی] بحیث معاون سپه سالار بطرف قطغن و بدخشان فرستاده شد. ومحمد هاشم خان [نائب سالار نظامی حاکم اعلی سمت مشرقی] قائم مقام وزیر حرب دروزارت حربیه تعیین گردید.

جمعه خان [حاکم اعلی میمنه ابن سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله] بحیث معاون محمد

ابراهیم خان در تنظیمیهٔ مزار تعیین گردید.

در وزارت داخله [تاحین بازگشت عبدالعزیز خان]، میرزا محمد سرور خان قائم مقام وزیر تعیین گردید.

در وزارت عدلیه [تاحین بازگشت محمد ابراهیم خان] میرزمان الدین خان بدخشی مستشار آن وزارت قائم مقام وزیر تعیین گردید.

در وزارت امنیهٔ عمومیه [تاحین بازگشت شجاع الدوله خان] محمود خان یاور ملکی حضور تعیین شده بود و هنوز ادامه داشت[1].

مقرری حاکم کلان غزنین

بعد واقعهٔ قتل موسیو براوین در غزنین [ساعت هفت شام چهار شنبه ۲۹ جدی سال ۱۲۹۹ش ۱۱ جنوری ۱۹۲۱م] محمد ابراهیم خان ناظر عدلیه که بتاریخ چهارشنبه (۶) دلو سال مذکور از بلخ بکابل رسید[2] به مشورت او عبدالکریم خان [ابن مولوی سعد الدین خان] درسال ۱۲۹۹ش [۱۹۲۰م] بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه بعوض عبدالحکیم خان [بن معاذ الله خان] حاکم محال غزنین مقرر گردید[3].

بتاریخ چهارشنبه (۲۲) قوس سال ۱۳۰۰ ش [۱۴ دسمبر ۱۹۲۱م] محمدامان خان [بن بای محمد خان] بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی - حاکم کلان غزنین مقرر گردید و تا روز (۱۵) برج ثور سال ۱۳۰۲ ش دوام داد. محمد امان خان در دورهٔ حکمرانی غزنی مانند دورهٔ حکمرانی کوهستان در تأسیس مکاتب ابتدائی و مساعدت بامور معارف خدمات قابل قدر نمود. دوباب مکتب در شهر غزنی و یک باب

---

[1] شجاع الدوله خان [ولد شاه دوله قوم صافی] در سال ۱۲۹۸ ش ناظر امنیه و از تاریخ اول حمل سال ۱۳۰۰ ش وزیر امنیه مقرر گردیده در زمستان سال ۱۲۹۸ش تشکیل نظارت امنیهٔ را بسویهٔ نظارت حربیه بزرگ ترتیب داده میخواست که منظور شود. اعلیحضرت منظور نفرمود و در خلال دو سال اشخاص زجردیده و حبس کشیده را بر خلاف حکومت، نوازش و حمایت می نمود، چون فهمیده شد که غایه و مقصدی دارد، حکومت امانیه او را بحیث رئیس هیأت تنظیمیه ازکابل به هرات فرستاد و توسط محمد خان یاور ملکی حضور - زمام امور وزارت امنیهٔ عمومیه را در دست خود گرفت. مکتب پولیس در وزارت امنیه بدورهٔ کفالت محمود خان یاور تأسیس گردید. شجاع الدوله خان در سال ۱۳۰۳ ش ازهرات بکابل خواسته شد و چند وقتی رئیس تنظیمیهٔ سمت شمالی کابل و بعد از ان به سفارت افغانی در لندن فرستاده شد و تا اخیر دورهٔ امانیه درخارج بود. مطبعه یی که در هرات وارد کرده بود آن دو پایه ماشین بکابل نقل داده شد. ازکار روایی های او در هرات در صفحات این کتاب معلومات داده میشود. و این شخص غوربندی بنام وزیر امنیه مشهور است مَذکور در سال ۱۳۲۴ شمسی درخارج فوت شد.

[2] تاریخ عزیمت ناظر عدلیه از کابل بطرف بلخ پنجشنبه (۲۰) جوزای سال ۱۲۹۹ش است.

[3] درسال ۱۲۹۸ ش عبدالحکیم خان [برادر عبدالعزیز خان یاور حضور] بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه حاکم کلان غزنین مقرر گردید و بدورهٔ حکمرانی او واقعهٔ قتل براوین در بالاحصار غزنی روی داد و حکومت ناظر عدلیه را از بلخ بکابل خواست و او مشورت داد که عبدالکریم خان حکمران غزنین مقرر شود. مذکور در سنه ۱۳۳۵ ق [۱۹۱۷م] بفرمان امیر حبیب الله خان حاکم ارزگان مقرر شده بود و مدت ده ماه در غزنی حکمرانی نمود.

مکتب در مقر و یک باب مکتب در علاقهٔ جاغوری تأسیس نمودو مصارف مکاتب مرکز و مربوطات غزنی را برذمت اهالی دیارغزنین گذاشت و نظر به وصایای معارف خواهانهٔ خویش ومطابق باو امر و هدایات اعلیحضرت امان الله شاه غازی که تعمیم معارف را درتمام طبقات جامعه از همه چیز اولتر میخواست، متقبل گردانید و اهالی بروجوه مالیات خود به خوشی و رضاء افزودند.

چون اعلحضرت امان الله شاه غازی در نظرداشت عده یی از طلاب مکاتب کابل را بغرض تحصیلات عالی دفعهٔ اول به اروپا بفرستند. برای تدارک مصارف سفریه و تعلیمیهٔ طلاب اعزامی اروپا اولین شخص ازحکام ولایات افغانستان محمد امان خان درین راه پیش قدم شد و از افراد مامورین عسکری و ملکی ولایت غزنی بنام پیشبرد و ترقی علوم و فنون و تربیت جوانان افغان برای خدمات آیندهٔ مملکت اقدام باخذ اعانه نمود و مبالغ زیادی ازین طریق بجهت مصارف اولین دسته طلاب اعزامی افغانی به اروپا بدست آورده و بخزینهٔ دولت سپرد. و این خدمت معارف خواهانهٔ حاکم کلان غزنی باردگر اسباب مسرت و رضائیت خاطر پادشاه غازی را حاصل نمود و قرار فرمان مورخ (۲۱) حوت سال ۱۳۰۰ ش بامضاء پادشاه غازی بعنوان حاکم موصوف واهالی ولایت غزنی شرف صدور بخشید. محمد امان خان بتاریخ (۱۵) ثور سال ۱۳۰۲ ش حاکم کلان بدخشان مقرر گردید و بتاریخ (۶) جوزای سال ۱۳۰۲ ش ازمقام پادشاهی نشان معارف بنامش اعطاء شد ووزارت معارف در مکتوب رسمی تصریح نمود که:

"درآوانیکه جناب تان به سمت حاکمی درجه اول ریزه کوهستان مقرر بودید ازفرط معارف خواهی و وطن دوستی اولین مؤسس مکاتب ابتدائی در اطراف گشته از بذل توجه گرامی مکتبی در ریزه کوهستان و مکتبی در پنجشیر شرف تأسیس یافت و کذالک در وقتی که بحکومت کلان غزنین شرف تقرر داشتید در فراهم آوردن مواد عرفانیه و اعانهٔ محصلین افغانی در اروپا ابراز مجهودات عالیه نموده بودید، علی هذا بالمقابل خدمات شایسته وکارگذاری های مستحسنهٔ عالیجنابانهٔ تان باعطای نشان ذیشان درجه (۲) معارف بتصویب وزارت جلیلهٔ معارف از حضور عرفان نمود شاهانه کسب شرف و افتخار نمودید. نشان موصوف به ذریعهٔ محمدنعیم خان مفتش ترسیل و حسب هدایاتیکه برای مومی الیه داده شده بحضور جناب تان تقدیم میکنند]. اصل نشان و اعتبار نامهٔ نشان بامضاء اعلیحضرت امان الله شاه – نیز موجود است.

قصیده درمدح پادشاه افغانستان و حاکم کلان غزنین

بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی محمد امان خان [ابن بای محمد خان ابن محمد کریم خان] بتاریخ چهارشنبه(۲۲) برج قوس سال ۱۳۰۰ شمسی حاکم کلان غزنین مقرر گردید.

غلام جیلانی مفتی محکمهٔ شرعیهٔ غزنین بدین تقریب قصیده یی گفت که اینک تاریخ میشود:

ادیم کرهٔ غبراگل و گلستان است　　جفاگریز که دور امیر افغانستان است

جهان زجهل بدارالکمال علم رسید　　زبخت ماست نه این بلکه لطف یزدان است
طلوع شرق سراسر بصدق ظاهرشد　　فضاء نور به گیتی از ونمایان است
به ایشیا همه نام آوران صاحب جاه　　بهر محاوره ازفیض شرق جویان است
زآفتاب جهانتاب شرق روی زمین　　حدود بدر شده ورد لاله رویان است
زفیض مرحمت شاه مشتری اقبال　　حسام دولت افغان چوخور درخشان است
شه جوان به سن و تخت و بخت وطالع و جاه　　امیر عاقل و کامل دلیر میدان است
زفکر پرخردش شحنهٔ سپهر عنید　　بخاکدان عدم رخ نهاده پنهان است
به بخت همچو سکندر برأی چون لقمان　　به رزم رستم گیتی به بزم خاقان است
کنند فخر صنادید اهل دین بروی　　به جلد خویش عدو همچو مارپیچان است
اباد ساخت جهان را بعدل وطرزهنر　　باسم ورسم و قوانین که رشک یونان است
زتلگراف و تلفون و فابریک وسرک　　هزار گونه ذرائع بخاک افغان است
زبسکه هست مساعیش علم نسق و عمل　　محصلین به اروپا طریقهٔ پویان است
وصی کند بکسی نی که کرد جود بما　　پدرکند به پسرنی زفیض سلطان است

***

خدیو مشفق گل اشفق است برغزنین　　کز و عموم خصوصاً ظهور احسان است
خجسته خیر رسان خیربخش دولت ودین　　به حکمرانی مایان محمد امان است
بشه زصدق دل ما نمود دانسته　　زلطف خسرو غازی بجمله دانان است
گذشت موسم سرما گل بهار شگفت　　فضای بقعه زفیضش چو غنچه خندان است
جوان بعمر وبداد غریب درتنظیم　　جوان عزیز تراست دور نوجوانان است
بهانه چیست همیدون سزد که جان بازیم　　که بذل مال مطاع قلیل و آسان است
چوشه بجان گرامی کند تحیت ما　　رهاکنیم بدن راکه بذل جان جانان است
بلی بجان بتوان کرد حفظ خاک وطن　　وطن بسی است گرامی نه اینکه ارزان است
اگر چه جنس وطن چیز، جان چیز دگر　　که بوی جان زوطن آید وطن جان است
اگر وقار وطن را کسی زمن پرسد　　زجان عزیز تراست بلکه اصل ایمان است
بسی زشیر دلان خفته زیر چرخ کبود　　که بهر حفظ وی از خون لباس مایان است
شهنشهان زجهان حسرت وطن بردند　　چولاله بینی درآن بقعه تاجداران است
سخن طویل مکن مفتی کمین هرگز　　که صاحبان تمیز هرطرف هزاران است
شهی عزیز وطن را تو باخدا بسپار　　که خیر و ناصر و حامی خلق افغان است

***

غلام جیلانی مفتی بوسیلهٔ محمد امان خان حاکم غزنین به وزارت معارف معرفی گردید و پرورش یافت و تارتبهٔ مدیریت رسید و همین شخص است که در سال ۱۳۱۱ ش عضو انجمن ادبی کابل مقرر و جلالی بخود تخلص گرفت و از مردم دیار غزنه است.

قصیده به مدح اعلیحضرت امان الله شاه غازی از غلام جیلانی مفتی

ایا ندیده بگیتی حریم امن وامان / بروز گارجهانداری بزرگ شهان
باحترام گذرکن بخطهٔ کابل / باعتبار نظرکن به کشور افغان
ببین اهالی کشور چسان غنودستند / بزیز سایهٔ چتر خدایگان جهان
مهین خسرو اعظم امیرامان الله / که صیت معدلتش برگذشته از کیهان
امیر عالم و عادل شهنشه غازی / که اوست دین نبی را یگانه پشتیبان
قضا مثال و قدر قدرت وفلک رفعت / سکندر ابهت و جم سریر وداراشان
بگاه بزم بود ماه برفراز سریر / بگاه رزم بود شیر شرزهٔ غران
بسال گر چه جوان است شاه مالیکن / برای پیرکند کارهای صعب آسان
چنانکه کرده و خواهد کند بیاری حق / مظفرانه فتوحات عالی و شایان
شها، مها، ملکا، خسروا، جهاندارا / بسیط روی زمین را زتست امن و امان
کنونکه کرده خدا بر تو ملک ارزانی / بتارک تو فرو هشت افسر شاهان
رجال دولت تو مردمان دانشمند / مقربان درت کاردان با ایمان
بخویش راه مده مردمان خائن را / حذرنمای زمکر فلان و زرق فلان
عدوی ملک تو هر چند دوست بنماید / چو ماردان که چکد زهرش از بن دندان
اگر راه بیابد بملک دشمن دین / شود اساس دیانت زبیخ وبن و یران
شها عدوی تو و ملک آن نگون بختست / که هست دشمن اسلام و کعبه وقرآن
شها دو چیز بود باعث ترقی ملک / یکی عدالت و دیگر سیاست شاهان
مراین دو نکته بود شرح وافی و کافی / که داد جَدّ توضیح آن به نغز بیان
اگر که در به شکی در عرائض چاکر / رجوع کن تو بتاریخ دولت افغان
رعیتند ترا دوستان از دل و جان / بقای ذات ترا خواستار خورد و کلان
زحضرت توشها معذرت همی جویم / که نیست درخور من پند دادن لقمان
همیشه تاکه بود ماه و اختر و خورشید / هماره تاکه بود روز و شب فلک گردان
عنایتت زیمین و مها بتت زیسار / بماندا بتو این تاج و تخت جاویدان
بحضرت تو مقرب هرانکه دوست بود / نصیب دشمن تو باد حفاری و خذلان

برج قوس سال ۱۳۰۰ ش

ورود سفیر واعضاء سفارت ایران بدربارکابل

دراوائل برج جدی سال ۱۳۰۰ شمسی میرزا نصرالله خان «اعتلاء الملک» اولین سفیر و اعضاء سفارت دولت ایران وارد خاک افغانستان شدند.

چون از ورود سردار عبدالعزیز خان اولین سفیر دولت پادشاهی افغانستان در ایران استقبال شایانی از طرف آن دولت بعمل آمده بود، اعلیحضرت امان الله شاه فرمود که از ورود سفیر ایران بخاک افغانستان بعین آن مراسم مراتب استقبال بجا گردد.

بقرار امر و هدایت ذات شاهانه حسین قلی خان معاون مدیریت شعبهٔ ایران و عثمانی دروزارت امورخارجیه و حاجی شاه بیگ خان بدخشی کرنیل ملکی ازطرف وزارت امورخارجیه برای استقبال و مهمانداری سفیر و اعضاء سفارت ایران به سرحد مشرقی افغانستان [که ازان طریق وارد میشدند] بایک عراده موتر جهت سواری اعتلاء الملک مامور گردیدند. و نیز از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی منظور گردید که بروز ورود اعتلاء الملک بدارالسلطنه کابل محمد عمرخان نائب سالار وسردار محمد عثمان خان رئیس مجلس قوانین و سردار محمد یونس خان باغ علیمردانی و سردار محمد یونس خان جرنیل [بن سردار محمد یوسف خان] و عبدالرؤف خان غند مشرو احمد جان خان برگد با معدودی چند از معتبرین و چهل نفر ازطلاب ملکی و حربیه و خواتین با اعتبار طایفهٔ اثناء عشریه بادو تولی عسکر و یک دسته موزیک به سفارت خانهٔ ایران حضور بهم رسانیده از ورود اولین سفیر ایران و اعضاء معیت او استقبال نمایند.

بتاریخ شنبه (۹) جدی سال ۱۳۰۰ش [۳۰ ربیع الآخر ۱۳۴۰ ق– ۳۱ دسمبر ۱۹۲۱م] به ساعت(۱۲) و (۵۷) دقیقه مامورین دولتی منتظر بودند که موزیک آهنگ ورود نصرالله اعتلاء الملک سفیر و رفیع الملک نائب اول ورفیع الممالک منشی و ترجمان سفارت ایران متعین کابل را اعلان نمود.

ذوات مستقبلین افغانی بدور کول کمرهٔ سفارت خانه باگرم جوشی خوش آمدید صفا آوردید گفتند. بعد ازآنکه بکول کمره داخل شده به کرسی ها قرار گرفتند، اعتلاء الملک سفیر ایران نطقی نمود و گفت: "آقایان عظام! از محبت و مهربانی که فرموده اید کمال امتنان را حاصل نموده و محض مزید اطلاع آقایان اظهار میدارم که: از روز ورود بخاک دولت علیهٔ افغانستان در همه جا نهایت خوش گذشته و مخصوصاً درجلال آباد با کمال حسن پذیرائی سه روز بسر بردم، اینها نیست مگر از نیات حسنهٔ اعلیحضرت پادشاه غازی است که در حقیقت میتوان ایشان را عاشق اتحاد و یک جهتی دولتین اسلامی ایران و افغانستان شمرد. بلی روابط ایران و افغانستان دلائل عدیده دارد که دولتین علیتین با این شوق خاطر و محبت برادرانه از نمایندگان یکدیگر پذیرائی مینمایند، وطرفین یکدیگر را اینطور بآغوش باز می پذیرند، پس برماست که از نقطهٔ منهج قدیم اسلامیت و ازدیاد روابط حسنهٔ دولتین

هر کدام بقدر وظیفهٔ خود کوشش نمائیم.

درخاتمه: نمی توانم ازین نکته صرف نظر نمایم که افتتاح باب این مراوده را اعلیحضرت پادشاه غازی فرمود و دراعزام رسل و رسائل همت والا نهمت خود را صرف فرموده اند. ولی دولت ایران هم اول دولتی است که به آغوش باز سفیر محترم دولت افغانستان را به سمت رسمی شناخته و با تشریفات شانداری استقبال نمود. پس در ختم مقال میگویم پاینده باد دولتین ایران و افغانستان برقرار وبردوام باد دول اسلامی".

درپایان گفتار اولین سفیر ایران سید اکبر خان از متعلمین مکتب حربیه که در محفل استقبالیه اشتراک داشت گفت: "نوردیدهٔ ولی نعمت ما افغانیان مجاهد اکبر اعلیحضرت امیرامان الله خان غازی که استحقار حیات و اقتحام موانع از جملهٔ خصائل ممدوحهٔ قهرمان شان است بیک همت و جلادت جیدرانه کافهٔ موانع مادیه و معنویه را منهدم و منعدم ساخته حسیات سیاسیه واسلامیهٔ خویش را بمنزل مقصود رسانید و از برکت آن است که امروز درچنین صحنهٔ سیاست بایفاء مراسم استقبال سفیر محترم نائل گردیدیم".

جنگ مردم وزیر با قواء انگلیس بمقام کانور

بتاریخ دوشنبه (۴) برج جدی سال ۱۳۰۰ش [۲۵ ربیع الآخر ۱۳۴۰ق- ۲۶ دسمبر ۱۹۲۱م] بین مردم وزیر و فرقهٔ نمبر (۹۲) انگلیس بمقام کانور جنگ سخت روی داد.

در نتیجه مقاومت شدید وزیری های دلیر- دو نفر کپتان فرقهٔ مذکور که یکی آن قبلاً مجروح شده بود بقتل رسیدند و (۳۹) نفر هندی نیز مقتول و بیست نفر مجروح و بیست تن سپاهیان دستگیر شدند.

بازگشت اعتماد الدوله از قندهار بکابل

سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله صدراعظم که در برج ثور سال ۱۲۹۸ شمسی در رأس هیأتی ازکابل به قندهار عزیمت نمود و ازحضور اعلیحضرت امان الله شاه مامور انتظامیهٔ قندهار و مصروف حفاظت سرحدات خطهٔ باستانی آنجا بود، چون امور انتظامیهٔ قندهار در برج قوس سال ۱۳۰۰ شمسی به سردار عبدالعزیز خان وزیر اموداخله تفویض گردید اعتماد الدوله از قندهار حرکت کرده بتاریخ پنجشنبه (۱۴) برج جدی سال ۱۳۰۰ شمسی [۵ جمادی الاول ۱۳۴۰ ق- ۵ جنوری ۱۹۲۲م] وارد کابل گردید و مدت اقامت او در قندهار دوسال و هشت ماه را در بر گرفت.

چون بتقریب بازگشت آن شخص دارای سوابق - قبلاً بامراعلیحضرت غازی- وزراء و مستشاران و صاحب منصبان ارشد عسکری از نائب سالار تاکندکمشر بلباس رسمی درقصر باغ بلند برای پذیرائی

مامور و بادو تولی عسکر تشریفاتی فرستاده شده بودند، به ساعت یک و (۲۵) دقیقه که صدراعظم قریب شد، نزده فیر توپ [باصطلاح مانده نباشید]، بآواز در آمد، عساکر بانوای موزیک رسم استقبال بجا آوردند صدراعظم درجلو قصر باغ بلند باهیأت وزراء و صاحب منصبان ملکی و نظامی احوال پرسی و ملاقات نمود، و بعد از صرف چای و قدری استراحت بسواری موترها بهمراه وزراء عازم باریابی حضور اعلیحضرت معظم غازی گردید، و بعنایات پادشاهی حصول سرافرازی نمود.

باریابی مؤدب السلطان بحضور اعلیحضرت پادشاه غازی

بتاریخ دوشنبه اول برج دلو سال ۱۳۰۰ شمسی [اول جمادی الآخر ۱۳۴۰ ق - ۳۰ جنوری ۱۹۲۲م] الحاج میرزا عبدالمحمد خان [ملقب مؤدب السلطان] مدیر جریدهٔ چهره نما وارد کابل گردید و بتاریخ چهارشنبه (۲۶) دلو سال مذکور [۱۵ فبروری] بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه ادب پرور افغانستان باریاب گردید. و حین شرفیابی عرض کرد که: "موضوع آمدنم به خاک مقدس افغانستان جز شرفیابی حضور معارف نشور اعلیحضرت معظم غازی و تقدیم کتاب بزرگ تاریخ افغانستان بحضور همایونی که در عرصهٔ ده سال بقلم خود نوشته ام، دیگر منظور ندارم".

مذکور روز جمعه (۲۸) دلو سال ۱۳۰۰ ش درکابل مکتوبی نوشته با دارهٔ اخبار سپرد و مختصر عباراتش از اینقرار است: "شکر خدا که پس از سالها آمال مقدسه بزیارت خاک افغانستان و آستان بوسی اعلیحضرت شهریار معارف پرور نائل آمدم و بحضور مراحم موفور شاهانه تشرف حاصل کردم و قریب دوساعت و پانزده دقیقه باستدراک محضر آفتاب منظر فائض گردیدم ملت افغانستان باید بدین عطیهٔ الهی و موهبت ربانی که ذات مجتمع الصفات اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی پادشاه محبوب خود بوده شبانه روز بدرگاه حضرت پروردگار شکرگذار باشند باآنکه مراحل عمر مبارکش به چهل نرسیده مانند رجال تاریخ عالم و اشخاص معمر و ملوک با سیاست وفاتر تر قیات و تدنیات ملل موجوده و منقرضهٔ عالم را خوانده است".

عزیمت وزیر مختار فوق العادهٔ دولت پادشاهی افغانستان از کابل به لندن

از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی عبدالهادی خان مستشار ثانی وزارت امورخارجیه، وزیر مختار فوق العادهٔ دولت پادشاهی افغانستان بدربار لندن پایتخت انگلستان مقرر گردید و مذکور بتاریخ شنبه (۱۵) برج دلو سال ۱۳۰۰ شمسی [۶ جمادل الآخر ۱۳۴۰ ق - ۴ فبروری ۱۹۲۲م] از شهر کابل بسواری موتر حرکت و بتاریخ دوشنبه (۱۷) دلو بسرحد افغانی [سمت مشرقی] وارد و مراسم پذیرائی از طرف نمایندگان حکومت هند برتانوی باین تفصیل بعمل آمد:

یکنفر برگد جنرال و دیگر افسران که تقریباً به دوازده نفر میرسیدند بایک بلوک عسکر که حاوی بر

یکصد و پنجاه نفر میشدند، باموزیک و دیگر نماینده و مامور سیاسی خیبر مع نفری خود حاضر شده اداء سلام و احترام نمودند و پانزده ضرب توپ برسم استقبال به نوا در آورده شد. مامور سیاسی خیبر همراه عبدالهادی خان وزیر مختار افغانی متعین لندن و اعضاء وزارت مختاری ایشان به دیگر موتر سوار و بطرف پشاور درحرکت شدند.

وزیر مختار فوق العادهٔ افغانستان بتاریخ دوشنبه (۲۲) حوت سال ۱۳۰۰ ش [۱۳ مارچ ۱۹۲۲م] به لندن مواصلت نمود. عبدالهادی خان در سال ۱۲۹۸ ش مدیر جریدهٔ امان افغان و قبلاً محرر سراج الاخبار افغانیه و از شاگردان محمود طرزی است .

رئیس جدید شورای دولت

شیر احمد خان [پسر سردار فتح محمد خان] که از اوائل سال ۱۲۹۸ شمسی صدر مجلس قوانین و از آغاز سال ۱۳۰۰ ش رئیس شورای دولت و در برج دلو سال مذکور [جنوری ۱۹۲۲م] سفیر مختار دول ت پادشاهی افغانستان در روما پایتخت مملکت ایتالیا مقرر گردید.

بعوض او سردار محمد عثمان خان [ابن سردار محمد عمر خان] رئیس شورای دولت مقرر شد. و بقیهٔ سوانح او ضمن جریانات آینده نوشته شده می آید.

عزیمت دستهٔ دوم طلاب افغانی ازکابل جانب اروپا

بتاریخ دوشنبه اول برج حوت سال ۱۳۰۰ شمسی [۲۲ جمادی الآخر ۱۳۴۰ ق - ۲۰ فبروری ۱۹۲۲م] محفل وداعیه بجهت دستهٔ دوم طلاب افغانی عازمین اوروپا درقصر ستور [مقام وزارت امورخارجیه] منعقد گردید. وزراء، مدیران و اولیاء طلاب وغیره اشخاص که ازطرف وزارت معارف اطلاع یافته بودند، حضور بهم رسانیدند. و متعاقباً اعلیحضرت امان الله شاه غازی تشریف آوردند. محفل دعوت و داعیه به تلاوت آیات قرآن کریم توسط عبدالقادرخان متعلم افتتاح گردید.

بعد از ان عبدالغنی خان متعلم نطقی نمود. پس از استماع نطق مذکور اعلیحضرت امان الله شاه غازی نطق موثری که مشتملبر نصائح و اندرزهای پدرانه بود ایراد فرمود و به ساعت (۱۲) روز مذکور مجلس و داعیه خاتمه یافت و سی نفر طلاب با یکنفر نگران و حاجی میرزا محمد اکبر خان قونسل افغانی در بمبئی و عبدالعزیز خان نمایندهٔ تجارتی افغانی در لندن [معروف به عبدالعزیز لندنی] بسواری موتر جاده پیمای صوب مقصود گردیدند.

توصیه نامهٔ اعلیحضرت امان الله شاه برای طلاب افغانی مقیم فرانسه

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در برج میزان سال ۱۳۰۰ شمسی اولین دسته طلاب افغانی را بغرض تحصیل ازکابل باوروپا فرستاد. و برای اینکه طلاب نوجوان افغانی اوقات گرانبهای خود شان را درملک

خارج به عبث و غفلت نگذرانند و هم اینکه از باعث دوری وطن مألوف و مفارقت اقارب خود مأیوس و متألم نگردند، بتاریخ دوشنبه اول برج حوت سال ۱۳۰۰ش [۲۰ فبروری ۱۹۲۲م] مکتوبی بخط و امضاء خود بشکل توصیه نامه باروپا فرستاد و به نوجوانان تاکید فرمود که بخدمت دین وصیانت ارض و ناموس وطن وسربلندی پادشاه افغانستان که شما را بغرض تحصیل فرستاده است، همیشه کوشان بوده بدروس خود پیوسته سعی نمائید که خبرکامیابی و سرافرازی شما بمن و تمامی اهل وطن مقدس تان برسد. توصیه نامهٔ پادشاه افغانستان دراوائل برج جوزای سال ۱۳۰۱ ش باروپا مواصلت کرد و مضمون جوابیهٔ طلاب افغانی ضمن جریانات سال ۱۳۰۱ ش دراین کتاب از نظر می گذرد.

وصول وزیر مختار وسفیر فوق العادهٔ دولت پادشاهی افغانستان در مسکو غلام نبی خان [ابن غلام حیدر خان چرخی] که از طرف دولت پادشاهی افغانستان وزیر مختار و سفیر فوق العاده در مسکو مقرر شده بود، بتاریخ پنجشنبه (۴) برج حوت سال ۱۳۰۰ ش [۲۳ فبروری ۱۹۲۲م] به مسکو مواصلت نمود. واز وی استقبال پرحرارتی بعمل آمد. سفیر افغانی به بانکیت [جشن] دعوت شد. در بانکیت چیچرین وزیر امورخارجیهٔ دولت روسیهٔ شوروی با وزیر مختار وسفیر فوق العادهٔ افغانی «غلام نبی خان چرخی» ملاقات دوستانه نمود.

بیانات صدر انجمن اسلامیه در لندن

عبدالهادی خان وزیر مختار فوق العادهٔ دولت پادشاهی افغانستان متعین لندن حینی که به لندن مواصلت کرد، بتاریخ دوشنبه (۲۲) برج حوت سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۳ رجب ۱۳۴۰ ق - ۱۳ مارچ ۱۹۲۲م] لارد هیدلی صدرانجمن اسلامیهٔ در لندن بعد از مراسم استقبال گفت:

"از روزیکه افغانستان بشرف اعلای حقوق انسانیت مانند دیگر دول متمدنهٔ دنیا مشرف شده است برای دنیای اسلام گویا زمانهٔ ترقی مجدداً در رسیده و برای عالم عیسائیت و اسلامیت این ترقی افغانیه مفید افتاده است، چرا که دور جدید مناسبات جانبین بهمرسیده و درباب آن پالتیکهٔ انگلیسی که بواسطهٔ آن برای یونان برخلاف ترکان مدد میرسد خیلی متأسف بوده ناپسندش ظاهر ساخت".

لارهیدلی استرداد استقلال افغانستان را دورهٔ ترقی مجدد عالم اسلام دانسته و باعث مفاد افغان و انگلیس وانمود کرده گفت: "انگلیس ازسیاست سابق خود که برخلاف ترکان احرار برای یونان معاونت کرده متأسف است".

ورود وزیر مختار وسفیر فوق العادهٔ دولت انگلستان بدربارکابل

بعد از مرخص شدن انریبل سرهزی دابس و هیأت معیتی او از کابل بجانب هندوستان، بتاریخ سه شنبه (۹) برج حوت سال ۱۳۰۰ شمسی [۳۰ جمادی الآخر ۱۳۴۰ ق - ۲۸ فبروری ۱۹۲۲م] هیأت

سفارت مختاری انگلیس وارد تورخم شد "و مصادف به دومین سالروز جلوس با استقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی بود".

برای اجراء مراسم پذیرائی هیأت مذکور از کابل یکصد و پنجاه نفر عسکر باصاحب منصب و موزیک و یکنفر غند مشر ویکنفر کند کمشر و مامور خارجیه مقیم جلال آباد حاضر بودند. پانزده ضرب توپ بعمل آمد. ساعت (۳) روزمذکور وارد جلال آباد شدند. رسم پذیرائی و پانزده ضرب توپ اجراء گردید.

چهارشنبه (۱۰) حوت وارد لغمان و درآنجا نیز مراسم پذیرائی بقسم سرحد جلال آباد اجراء و پنجشنبه (۱۱) حوت از لحاظ کثرت برف و باران واپس به جلال آباد و دو روز توقف نمودند. شنبه (۱۳) حوت عازم جکدلک. و دوشنبه (۱۵) حوت [۶ مارچ] به ساعت (۶) شام وارد بگرامی شده برای رسم پذیرائی دوتولی عسکر باموزیک و ازمنصبداران عسکری الی درجهٔ غند مشر سه نفر و کندکمشر پنج نفر و ملکی از رتبه(۲) (۳) و(۴) ده نفر حاضر بوده پذیرائی نمودند، زیرا که انگلیسان بعین مراسم از هیأت سفارت افغانی از پشاور تالندن پذیرائی می نمودند.

شرفیابی وزیر مختار و سفیر فوق العاده و هیأت سفارت فوق العادهٔ انگلیس بحضور اعلیحضرت پادشاه افغانستان- در قصر دلکشا

بتاریخ دوشنبه (۲۲) برج حوت سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۳ رجب ۱۳۴۰ق- ۱۳ مارچ ۱۹۲۲م] به ساعت (۳) بعد از ظهر - فرانسیس همیفرز، سی، آئی وزیرمختار و سفیر فوق العادهٔ دولت انگلستان متعین دربارکابل بااعضاء سفارت مختاری خود در قصر دلکشا کابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی شرفیاب گردیدند.

هیأت وزراء دولت پادشاهی افغانستان و محمد اسحق خان و گل محمد خان دو نفر مستشاران وزارت امورخارجیه و بازمحمد خان معاون شعبهٔ هندوستان و انگلستان در وزارت امور خارجیه و بعض امنای دولت افغانی تا ساعت چهارونیم عصر روز مذکور باریاب حضور شاهانه بودند. وزیر مختار وسفیر فوق العادهٔ دولت انگلستان و دو نفر معیت او از ینقرار اند:

۱- فرانسس همیفرز، سی، آئی، ای وزیر مختار و سفیر فوق العاده.

۲- مستر آر آر میکانیکی، ای، سی، اس مشاور سفارت خانه.

۳- میجرد یلیو، ای، کیفرزر دی، اس، او، ایم، سی اتاشه ملیتر.

وفات

سردار محمد عظیم خان [ولد امیر دوست محمد خان] بتاریخ یکشنبه (۲۶) برج قوس سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۷ ربیع الأخر ۱۳۴۰ ق- ۱۸ دسمبر ۱۹۲۱م] بعمر (۶۷) سالگی در اثر مرض محرقه درکابل

وفات یافت و در جوار مرقد جناب میا عبدالباقی فاروقی[سمت غرب بالاحصار کابل] بخاک سپرده شد. مذکور وقتی حاکم کلان الکاء غزنین بود. تاریخ ولادت او(۱۷) رجب سنه ۱۲۷۳ قمری است. محمد عزیز خان ومحمد حکیم خان پسران مذکور درسالیان بعد از دورهٔ امانیه فوت شدند. سردار محمد عظیم خان ناظم کشمیر برادر اندر امیر دوست محمد خان و دو شخص در یک خانواده باین نام مشهور اند که باید اشتباهٔ نشود.

ممثل دولت بخارا درکابل

درسال ۱۲۹۷ و ۱۲۹۸ ش عبدالرحمن بیگ بحیث ممثل دولت اسلامی بخارا از طرف امیرسید عالم خان [ولد امیر سید عبدالاحد خان] معرفی شده بود و بعد از وی درسال ۱۲۹۹ ش هاشم شائق افندی [ولد محمد یعقوب] که از علماء و فضلاء آن سرزمین و شاعر و ادیب زبان دری بود. بحیث ممثل دولت اسلامی بخارا بدربار کابل معرفی شد. و درسال ۱۳۰۰ ش بخدمت معارف افغانستان مصروف گردید و مفصل خدمات علمی و ادبی او رادر تاریخ مطابع و مطبوعات افغانستان نوشته ام. و این مصادف با وقاتی بود که امیر سید عالم خان نیز وارد کابل شد و تا خاتمهٔ عمر بحیث محترمترین مهمان اقامت داشت. هاشم شائق چون یک خدمتگار علم و معارف و یک افغان دوست صحیح بود، مطابق حسن نظر اسلام دوستی و عرفان پروری اعلیحضرت امان الله شاه غازی که روابط خاندان های بزرگ و شریف را از طریق مواصلت ها نیز استحکام میداد- دختر سردار عزیزالله خان قتیل پسردار نصرالله خان نائب السلطنه بعقد نکاح آن عالم فاضل درآورده شد[۱] یعنی اعلیحضرت امان الله شاه نگذاشت که رجال دولت و حکومت بخارا بدیار دیگری آواره و سرگردان گردند و آغوش شفقت افغان را بروی بخارا باز نمود که تفصیل آن در دیگر صفحات این کتاب می آید.

ورود سید عالم خان امیر سابق بخارا بافغانستان

ازخاطرات برادرانه وصمیمانهٔ افغان و بخارا یکی تاریخ ورود سید عالم خان ملقب به [جناب عالی] بافغانستان است که ضمن تذکار سلطنت بااستقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی مفصلاً و مجملاً شرح میدهم:

سید عالم خان[۲] بتاریخ (۱۵) محرم سنه ۱۲۹۸ق [جولائی ۱۸۸۱م] در کرمینه بدنیا آمد وپس از

---

[۱] هاشم شائق افندی ساعت (۶) و (۳۰) دقیقهٔ صبح چهارشنبه (۲۳) سنبلهٔ سال ۱۳۳۳ش [۱۷ محرم ۱۳۷۴ ق] درکابل وفات یافت و در باغچهٔ آخوندجی قول آب چکان نام موضع شهرکابل [مدفن نائب السلطنه] بخاک سپرده شد.

[۲] ابن امیر سید عبدالاحد ابن امیر سید مظفر ابن امیر سید ر ابن امیر مراد ابن دانیال بیگ است. و بعد از امیر ابوالغازی خان- امیر مراد که بنام شاه مرادبی معصوم غازی مشهور است در بخارا به سلطنت رسید.

تحصیل علم دینیات در سنه ۱۳۱۱ق [۱۸۹۳م] بهمراه چند نفر معتبرین بخارا در پترز بورگ رفت، چون مقرر بود که در مدت هفت سال تحصیل نماید، پدرش بیش از سه سال موافقت نکرد، پس از سه سال امتحان داد. و آنوقت از طرف دولت روس ولیعهد دولت بخارا منصوب گردید. و در سنه ۱۳۰۸ ق [۱۸۹۱م] در بخارا باز گشت دو سال بحضور پدر و بعداً بحکومت نسف [یکی از توابع بخارا] مقرر و دوازده سال دوام داد. و بعد از ان بفرمان پدر بحکومت ایالت بادیه خوراک مشهور به کرمینه [از توابع بخارا] مقرر گردید و دوسال حکمرانی نمود، دراین وقت امیر سید عبدالاحد خان بعد (۲۶) سال امارت فوت و بتاریخ دهم محرم سنه ۱۳۲۹ق [۱۹۱۱م] بر تخت سلطنت موروث نشست و در مدت ده سال در بخارا در خصوص مدارس علمی و مساجد و آبادی ها سعی بلیغ نمود.

در وقتی که مجلس شورای موقتی روس روی کار آمد. کرین ایسکی رئیس جمهور و دولت موقتی او چند ماه دوام کرد، ازطرف حکومت جمهوری مذکور شخصی بنام[پیرابر چینی] یکی از وکلای آن دولت به حیث وزیر مختار مقرر ووارد بخارا و بهمراه امیر سید عالم خان معاهده نموده او را امیر بالاستقلال دولت بخارا شناخته و بعد امضاء معاهده مراجعت نمود. امیر سید عالم خان از ان وقت روش دوستانه با امیر حبیب الله خان پادشاه افغانستان بظهور آورد و بارسال تحف پادشاهانه اقدام نمود[1]، و درهمان وقت ازطرف دولت بخارا وزیر توره خواجه ملاقطب الدین را به نمایندگی رسمی به پایتخت کابل فرستاد، و حاجی صفر بیگ را به نمایندگی دولت بخارا نزد هیأت انگلیسی در مشهد فرستاد.

هیأت مذکور جواب موافق داد. بعداً امیر سید عالم خان به بلشویک ها خبر داد که بخارا را تخلیه کنند. بلشویک ها مقاومت کرده با عساکر انگلیسی محاربه نمودند. دراین ضمن امیر سید عالم، میرزاسلیم بیگ پروانچی و عبدالرؤف کاروان باشی را برای راهنمایی عساکر انگلیسی به چهار جوی فرستاد ولی بمحض ورود آنها به چهارجوی عساکر انگلیسی مراجعت کرده بودند.

همینکه اعلیحضرت امان الله شاه بعزم استرداد استقلال افغانستان قیام نمود وبتاریخ دو شنبه (۳۰) برج حمل سال ۱۲۹۸ ش [۱۹ رجب ۱۳۳۷ ق ۲۰-اپریل ۱۹۱۹م] محمد ولی خان ابن ابوالفیض خان را در رأس هیأت سفارت فوق العاده براه بلخ بطرف تاشکند فرستاد، نخست در بخارا با امیر سید عالم خان ملاقات نمود. چون هیأت سفارت فوق العاده وظیفه داشت که استقلال کامل افغانستان را درکشورهای خارج ابلاغ نماید. امیر سید عالم خان گفت که: نظرمن دراین وقت این است که بهمراه بلشویک ها آغاز حرب نمایم . محمد ولی خان به امیر سید عالم خان گفت: بخارا و افغانستان هر دو برادر هستند، ویکی از شما دوبرادر که در حال با دولت بریتانیا برای حصول استقلال کامل خویش کمر

---

[1] امیرحبیب الله خان کلکسیون هفت سالهٔ سراج الاخبار افغانیه را که برای امیر بخارا فرستاده بود نگارندهٔ این کتاب در برج عقرب سال ۱۳۰۷ ش در کتابخانهٔ امیر در بخارا دیدم و نیز دیگر آثار مطبوعات آنعهد افغانستان ارسال شده است (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

به جنگ بسته اگر از این طرف بخارا با بلشویک آغاز بحرب نماید مبادا بواسطهٔ این حرکت هر دو برادر افغان و بخارا ناکام بماند وسبب خرابی هردو دولت گردد. لذا نباید از تعجیل کار گرفت تا دیده شود که کار دولت برادر همسایهٔ تان افغانستان بکجا میرسد. امیر سید عالم خان قانع شد، محمد ولی خان بعد آن مذاکره بقصد مسکو حرکت کرد.

امیر سید عالم خان، خواست که بدولت موقتی جمهوری کرین ایسکی شخصی معتمدی را از بخارا به حیث وزیر مختار بفرستد و مجدداً امضاء معاهده نماید.

دولت موقتی مذکور با ندک فرصت در بین خود شان منقلب و دو قسمت گردیده در نتیجه بلشویک غالب گردید. قواء بلشویکی باتفاق یکصد و هفده نفر سرکردگان اهالی سمرقند و تاشکند اجتماع کرده دو نفر از بزرگان آن جماعه بنام های فیض الله خواجه یوف و میرزا محی الدین منصوروف همکار شده و کالیسوف نام در راه آهن کاگانی بخارا وارد و در ماه جمادی الآخر سنه ۱۳۳۸ ق [۱۲۹۹ م] بروز شنبه بادولت بخارا اعلان حرب داد. دراین محاربه قواء بخارا غالب وبلشویکان تن به صلح دادند، بعد از آن از طرف لینن وترویسکی رئیس بلشویکی [الیا واو بودوید] نام وزیر مختار مقرر و بدولت بخارا فرستاده شد و با امیر سید عالم خان مذاکرات دوستانه بعمل آورده استقلال بخارا راتائید نمود و وعدهٔ هر گونه کمک در باب آلات وادوات حرب داد و تمام خاک بخارا را به امیر سید عالم خان واگذار شد، و پنجاه هزار تفنگ وپنجصد توپ ماشیندار و پنجاه طیاره و پنجاه ملیون صوم طلا وعده داد و از طرف دولت سویت اکسل روت نام را بدولت بخارا سفیر تعیین نموده بطریق استحکامات دوستی یازده عدد توپ بدون کارتوس برای امیر سید عالم خان از تاشکند فرستاد. امیر سید عالم خان خواست چند نفر را نزد لینن وترویسکی بطور وفد بفرستد و خواهان امضاء معاهدهٔ مجدد گردد، بالآخر از ان گذشته فقط بی مطلب وبی مدعا بطریق مبارکبادی پنج نفر را بنام های جنرال مهدی خان، حاجی جورا بیگ، غیب الله، خواجه حاجی، میرزانو روز بی و یکنفر دیگر به مسکو فرستاد. از آنجا برانوف نام وزیر خارجیه بصفت وکیل مختار از تاشکند در بخارا فرستاده شدو به امیر سید عالم خان گفت : دولت روس از آوان (۵۵) سال با دولت بخارا دوستی نموده و رجامندیم که عساکر خود را از بنادر خط آهن ما واپس حکم بازگشت بدهید. و باین اظهار دوستانه با امیر سید عالم خان امضاء معاهده نموده بجای خود برگشت و چند نفر اسراء آنجا را که از راه دستگیر کرده نگاهداشته بودند، آنها را رخصت داده فرستاد. امیر سید عالم خان عساکر خود را بقدرسه میل از خط ریل واپس خواسته و احتیاطاً چهل نفر را بجهت ترصد گذاشت.

شب یکشنبه (۱۵) ذیحجه ۱۳۳۹ق به ساعت (۱۲) شب قواء بلشویکی[1] هجوم آورده و یازده عدد طیاره بالای شهر بخارا بمبارد نمود. امیر سید عالم خان با وصف عدم وسائل حرب بصورت متقابل

---

[1] این سنه درست نوشته نشده و باید ۱۳۳۸ق باشد، زیرا که ۱۵ ذیحجه ۱۳۳۹ ق، مطابق (۲۹) اسد سال ۱۳۰۰ ش و این وقت سید عالم خان از مرور پنج ماه در افغانستان اقامت داشت (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

چهار شب روز محاربه نمود و دراین محاربه قریباً نصف شهر بخارا به توپ ماشیندار وبمبارد طیارات آتش گرفت و تلفات مالی و جانی زیاد رسید وشهریان متفرق گشتند. امیر سید عالم خان بهجرت اختیار کرده بتاریخ چهارشنبه به ساعت چهار بعد از ظهر بسواری گادی بطرف غجدوان روانه گردید، و درآن وقت عبدالشکورخان سفیر افغانستان ومحمد اسلم خان سیغانی [میرشکار] برگد ملکی وسفیر افغانستان در تاشکند و قاضی عسکر افغانی [مولوی سیف الرحمن] و پنج هزار نفر و عمله و عساکر بخارایی باوی همراه بودند قواء بلشویکی هجوم برلشکر بخارا آورده، امیر از دول خارج کمک خواست.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بطریق روابط استحکامات دوستی واخوت اسلامی فضل احمد خان[1] برگد نظامی [ولد لعل محمد خان] را از کابل بهمراه دوصد نفر سرباز ویک دسته موزیک عسکری و هفت توپ و هفت فیل بجهت استقبال و هم محافظت امیر که قصد ورود به خاک افغانستان داشت بسرحد آمویه فرستاد. سید عالم خان بعد ده سال امارت سلطنت بخارا در زمستان سال ۱۲۹۹ ش ارادهٔ مهاجرت به مملکت اسلامی افغانستان نمودو از ولایت حصار به ولایت کولاب گذشته در ولایت مذکور ابراهیم بیگ و دولت مندبیگ دونفر وزیر خود را که در محاربات مذکور بحیث دونفر سرلشکر جان نثاری های زیاد نموده بودند هدایت داد که جلو قواء دشمن را گرفته مقاومت نمائید و خود بهمین طلسم در یافت کمک از ایالت کولاب از گذرگاه در قد از دریای آمویه بتاریخ چهارشنبه (۱۲) حوت سال ۱۲۹۹ش [۲۱ جمادی الآخر ۱۳۳۹ق - ۳مارچ ۱۹۲۱م] عبور نموده داخل خاک اسلامی افغانستان گردید.

فضل احمد خان برگد نظامی که از حضور اعلیحضرت امان الله شاه باستقبال ورود سید عالم خان [جناب عالی] مامور شده بود، عساکر راآراسته باستقبال او حرکت کرده اداء سلام نمود.

سید عالم خان درموضع عبدالنظر بیگی از توابع رستاق که محل اقامت او از طرف حکام و مامورین سرحدی افغانی تعیین شده بود، بتاریخ پنجشنبه (۱۳) برج حوت ۱۲۹۹ش [۴ مارچ ۱۹۲۱ م] وارد گردید و آنجا محمد علم خان برگدافغانی با سه صد نفر سرباز افغانی از ورود امیر سابق بخارا رسم استقبال و احترام بجا آورد، یازده ضرب توپ نیز برسم استقبال بعمل آمد، جناب عالی دوشب در رستاق اقامت داشت و از آنجا خبر ورود او به سردار محمد اکبرخان[2] نائب الحکومهٔ قطغن رسید.

جناب عالی بتاریخ شنبه (۱۵) حوت ۱۲۹۹ش از رستاق عازم قطغن گردید نائب الحکومهٔ قطغن پسر خود را بهمراه چند نفر از صاحبان اعتبار آن ولا برسم استقبال فرستاد، و در ارض راه باجناب عالی برخورده یکجا بطرف دارالحکومهٔ قطغن روانه گردیدند. فضل احمد خان برگد نظامی بهمراه دوصد نفر

---

[1] این شخص پسر کاکای صالح محمد خان سپه سالار و از اولادهٔ وزیر شیرمحمد خان ابن وزیر شاه ولی خان است. (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

[2] ابن عطاء الله خان ابن میرداد خان و قبلاً مامور دارالعدالت حضور و در سال ۱۲۹۷ش حاکم کلان سمت مشرقی و این وقت نائب الحکومهٔ قطغن مقرر بود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

سرباز وهفت فیل و هفت توپ مطابق رسم وآئین ملوکانه از ورود امیر بخارا [جناب عالی] محافظت او مشایعت می نمود.

سردار محمد اکبرخان نائب الحکومه و پبنین بیگ نائب سالار افغانی با توپ و موزیک عسکری با ندازهٔ یک فرسخ در پیش رفته از ورود امیر سید عالم خان رسم استقبال بجاآورد، و از طرف قواء عسکری افغانی بیست و یک ضرب توپ بآواز در آمد. نائب الحکومه با جناب عالی ملاقات کرده بتاریخ چهارشنبه (۱۹) حوت ۱۲۹۹ ش درباغ حیات آباد [بناء کردهٔ سردار حیات الله خان نائب الحکومهٔ سابق قطغن] محل اقامت سید عالم خان [جناب عالی] را قراردادند. و مذکور تا (۲۲) حمل سال ۱۳۰۰ش در آنجا سکونت داشت[۱].

اعلیحضرت امان الله شاه غازی محمد اسلم خان سیغانی میر شکار را که چند وقت نزد امیر سید عالم خان به نمایندگی دولت افغانستان مستقل اقامت داشت، به مهمانداری او مقرر فرمود. و از حضور خود از کابل نامه نوشته امیر را به امدن دارالسلطنه کابل بشارت داد و فرمود که باهم ملاقات کرده در برآوردن آرزو تمنیات شما کوشش خواهیم نمود. وسبب فرستادن این نامه بامضاء پادشاه افغانستان برای این بود که زودتر اطمینان یافته حرکت کند تا مبادا در طول راه اذیت و تکلیفی بخودش و اتباعش از طرفی برسد، زیراکه او بنام سررشتهٔ کمک و بهمین سیاست خود را از میان عساکر و اهالی بخارا کنار کرده روی مراجعت بطرف افغانستان نموده واحتمال میرفت که موانعی در پیش بیاید. سید عالم خان بتاریخ یکشنبه (۲۲) برج حمل سال ۱۳۰۰ش [اول شعبان ۱۳۳۹ ق - ۱۱ - اپریل ۱۹۲۱م] عازم دارالسلطنه کابل گردید.

چون در وقت عبور از رود آمو [چهارشنبه ۱۲ حوت سال ۱۲۹۹ ش] تخمیناً سه صد نفر از مامورین عالی رتبهٔ بخارا و نیز تخمیناً یک صد هزار نفر از اهالی بخارا از رود آموگذشته بخدمت او اجتماع داشتند، از ان جماعه تخمیناً پنجصد نفر که از جملهٔ اشراف اهالی بخارا بود، اجازهٔ ورود بکابل یافتند[۲]. و دیگران بحدود صفحات شمال افغانستان جابجاشدند. سید عالم خان [جناب عالی] همراه پنجصد نفر بخارایی و عساکر افغانی تحت ادارهٔ فضل احمد خان برگد روانهٔ کابل گردید، چند روز براه گذشت و از طریق خاواک و پنجشیر و جبل السراج وارد قلعهٔ مراد بیگ گردید. محمد امان خان حاکم کوهستان و پنجشیر و سلطان علی خان حاکم جبل السراج [ابن سردار شیردل خان لویناب] برای مراسم استقبال و مهمانداری موصوف در حدود بنادر و مواقع خودشان مقرر بودند. زیرا که حسب الامر اعلیحضرت امان

[۱] این توقف از باعث سردی هوا بود که هیأت های استقبال نخواستند. آن مهمان گرامی افغانستان دچار مزاحمت شود.

[۲] و این مصادف بروزی بو د که اولین معاهدهٔ افغان شوروی تو سط نمایندگان افغانی در مسکو بامضاء رسیده و در معاهدهٔ مذکور از خیوه و بخارا نیز حرف زده شده است. جناب عالی آرزو داشت که از ملازمین و مقربین خدمت او جمعیت بیشتر همراه باشند اما دولت و حکومت افغانستان از روی خیر خواهی مشورت نداد.

الله شاه - نظام الدین خان ناظم دربار که این وقت ناظر نقلیات نیز بود، به فضل احمد خان برگد و محمد علم خان برگد و محمد اسلم حان سیغانی و محمد امان خان ابن بای محمد خان و سلطان علی خان ابن شیردل خان در خصوص مراتب مهمانداری و مشایعت آن مهمان محترم مطابق رسم و آئین ملوکانه هدایت داده بود. سید عالم خان ازین حسن نظر رجال افغانی خیلی ها خوش و ممنون بوده بمهرو دستخط خود مکاتیبی بشکل دوستانه به رجال افغانی سپرد تا این خاطرهٔ شریف درتاریخ هر دوملت مسلمان باقی بماند و مکتوبی که بتاریخ یکشنبه (۴) برج ثور سال ۱۳۰۰ش [۱۵ شعبان ۱۳۳۹ ق ۲۵-اپریل ۱۹۲۱م] بخط و مهر خود نوشته به محمد امان خان حاکم کوهستان و پنجشیر سپرده از اینقرار است:

(هوالعزیز)

"یوم یکشنبه چهارم ثور ۱۳۰۰ - چون بارادهٔ قادر پر کمال ذات مبارک حضرت عالی بروز پنجشنبه یکم ثور به حکوم ولایت پنجشیر رسیدیم عالیجاه حکومت پناه محمد امان خان حاکم درجه اول آمده استقبال نمودند، آن عزت همراه درمنزل سفید چهر بمنزل دوآب و منزل رخه قونوش تیارکرده بوده اند که بهر منزل مذکور شرف نزول فرموده سه یوم مع نفری های رکابی خود بمنزل های مذکور بودیم عالیجاه موصوف همیشه بخدمت حضور اشرف عالی حاضر بودند آنچه مراسم عزت داری و پذیرائی بود به تقدیم رسانیدند که ذات حضرت عالی ما از هر باب خورسند و رضامند شدیم. بروزیکشنبه هفدهم شهر شعبان المعظم سنه ۱۳۳۹ هجری قمری - در منزل رخه تحریر یافت".

در نفس مهر مدور [ابن امیر سید عبدالاحد] نوشته است و سجع مهر خوانده نشد.

سید عالم خان امیر سابق بخارا روز سه شنبه (٦) برج ثور سال ۱۳۰۰ش [۱۷ شعبان ۱۳۳۹ ق - ۲۷-اپریل ۱۹۲۱م] وارد جبل السراج گردید و با سلطان علی خان بارکزائی حاکم آنجا ملاقی شد، و پنج روز بآنجا توقف نمود و روز چهارشنبه (۷) ثور برای تماشای فابریک برق [که در عهد امیر حبیب الله خان تأسیس شده بود)، رفت واز طرف کارمندان افغانی مراسم پذیرائی بجاآمد. جناب عالی کارمندان افغانی را به خلعت های دوستانه از قسم لباس فاخر و طلای بخارایی افتخار بخشید.

و در همین روز [چهارشنبه (۷) ثور سال ۱۳۰۰ ش] که اعلیحضرت امان الله شاه غازی بحسب خواهش و التماس جنرال محمود سامی قوماندان مکتب فنون حرب از شهر کابل بهمراه عده یی از وزراء و رجال بزرگ ملکی و نظامی به مهتاب قلعه تشریف فرماشده مصروف باز دید امور طلاب حربیه بود، فضل احمد خان برگد[ابن لعل محمد خان] وارد و بشرف دست بوسی اعلیحضرت غازی نائل گردید و از ورود سید عالم خان و همراهمان او بحضور اطمینان داد.

اعلیحضرت غازی برگد نظامی فضل احمد خان را مورد لطف و نوازش زیاد قرار داده فرمود: من از شما که مهمان مرا از سرحد رود آمویه تا جبل السراج به امانت و سلامت و بوضع خیلی محترمانه و دوستانه رسانده اید خیلی ممنون و مشکور شدم زیرا اندیشه های بخاطرداشتم و در محضر جمعیت ملکی و نظامی از

فضل احمد خان بر گد مکرر تشکر نمود، و بعض جریانات هنگام سفر را مختصراً از وی پرسید.

اعلیحضرت غازی در همین وقت نظام الدین خان ناظر نقلیات راکه ناظم دربار و هم سرکردهٔ هیأت مهمانداران بود، از حضور ازمهتاب قلعه بسواری موتر به جبل السراج فرستاد. تا به حیث نمایندهٔ خاص پادشاه افغانستان خیرمقدم گفته بعض مکنونات ضمیر پادشاهی رابآن مهمان محترم برساند. موضوع صحبت خاص الخاص اینکه: "باآنکه شما خود ارادهٔ آمدن بخاک مقدس اسلامی افغانستان داشتید و از دولت، کمک عسکری نیز خواستید، و مانیز بقدر وسع از ارسال کمک دریغ نورزیدیم و این کمک محافظت احوال شما بود، چون ضمن نامهٔ دوستانه آمدن شما رابکابل مناسب دیدم آرزوی من هم همین است که ما و شما باهم ملاقات کرده اطراف کار را بسنجیم تا باشد که به یمن مساعدت اوتعالی جل شانه و باتفاق فکر ونظر همدیگر بحصول آزادی خیوه و بخارا واناتولیه و تمام دول اسلامی آنچه آرزوی کلی ما و شما است نائل آئیم. وبدین مناسبت است که اقامت شما بطور مؤقت ودائم هرچه تقدیرات حضرت الهی رفته باشد، در مملکت اسلامی افغانستان ازهمه بهتر است، چون افغانستان خانهٔ خود شما است من فکر وارادهٔ جناب شما را خیلی ها قدر مینمایم".

سید عالم خان امیر سابق بخارا دراین مجلس که فقط دونفر سلطان علی خان و نظام الدین خان دو نفر وابسته ومعتمد اعلیحضرت امان الله شاه مقابل او نشسته بودند گفت: من اقامت خود را در افغانستان اگر موقت باشد و یا دائم فخر خود و اولاد و اتباع خود میدانم و بهمین امید ملک برادر اسلامی مهاجرت کرده ام که این ملت برادر مسلمان افغان بحال درماندگی و مهجوریت ما برادران دینی و مذهبی خود حتی المقدور کمک و معاونت میکند. نظام الدین خان [پسر سردار فقیر محمد خان شاغاسی] گفت: "فکر و نظر اعلیحضرت غازی و شما امیرجناب عالی باهم مطابق است، اما درحال سیاست مقتضی این است که شما بدون رجال دولتی افغانی ومخصوصاً افراد معتمد پادشاه، که دارای مکاتیب معرفی خط خاص می باشند. بهر فرد دیگر و اگر که درخور بسیار اوصاف و امتیازاتی هم باشند در مسائل سیاست طریق مصاحبت باز نفرمایند، زیرا که دراین وقت هرکس و بهرنام باحترام شما مهمان گرامی میرسند و اما بهردستی نشاید داد دست. و حرفی را که میخواستید بهر وقت به پادشاه افغانستان برسانید. وسائط معتبر بهر روز میسر است و مع الخیر بعد چند روز رفع خستگی طول راه فرصت ملاقات بشما بحضور اعلیحضرت معظم غازی میسر می گردد".

سید عالم خان بتاریخ پنجشنبه (۱۶) ثور سال ۱۳۰۰ش[۲۷ شعبان ۱۳۳۹ق ۶ می ۱۹۲۱ م] بسواری موتری که از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برایش فرستاده شده بود از جبل السراج به قلعهٔ مراد بیگ کوهدامان[1] که برای ایام وحسب الامر اعلیحضرت پادشاه افغانستان یک عده معززین و

---

[1] باغ و عمارت سابق میرزا محمد حسین خان کوهستانی مستوفی الممالک که از ماه حمل سال ۱۲۹۸ش در تصرف حکومت گرفته شده بود محل اقامت موقت جناب عالی تعیین گردید.

اکابر افغانی بایک دسته عسکر تشریفاتی بجهت استقبال او درقلعهٔ مراد بیگ رسیدند و مراسم استقبال باصول رسمی و ملی بجا آوردند. اعلیحضرت پادشاه افغانستان تمام مصارف مهمانی و هم نفری مؤظفین خدمت از کابل بر قلعهٔ مراد بیگ فرستاد[1].

اعلیحضرت غازی روز جمعه (۱۷) ثور ۱۳۰۰ ش نظام الدین ناظم ناظر نقلیات را مکرر نزد سید عالم خان فرستاد که بحیث نمایندهٔ خاص پادشاه افغانستان مکرر باو خیرمقدم بگوید سید عالم خان ازین اندازهٔ صمیمت نهایت ممنون شد. ودراین صحبت به جناب عالی گفته شد: مردم وطن عزیز ما از شما حسن استقبال می کنند وهمه طبقات جامعهٔ افغانی ما اخوت اسلامی بجا میدارند، اما برای اینکه شما با خدمه و همراهانی که دارید در اندازهٔ بذل و بخشش باوصفی که خود مخیر هستید. ولی ضرورتی ندارد. "زیرا که او باستغنای آنکه من پادشاه و پادشاه زاده ام از بذل نقود وطلا خود داری نمی توانست و این روش در آینده موجب پریشانی او میشد"[2]. و گفته شد: بطوریکه ملاحظه میفرمائید اشخاص زیاد از هر طبقه نزد شما می رسند و اما تا شخص دارای چنین نشانی نباشد شامل بحث و مکالمهٔ برمسائل سیاسی نشوید. و این سخن گفته پارچه کاغذ رمز امیر سید عالم خان را که از کولاب بطور مخصوص بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرستاده بود، ارائه نمود. امیر متعجب شده گفت: بلی این مکاتبهٔ رمز در نزد ما و حضرت عالی امیر صاحب غازی پادشاه افغانستان از وقتی جاری شده بود.

روز یکشنبه (۲۵) ثور سال ۱۳۰۰ ش از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی به سید عالم خان امیر سابق بخارا به قلعهٔ مراد بیگ خبر داده و باین عبارت گفته شد که: حضرت عظمت اکتساب جناب عالی امیر دار الفاخرهٔ شریفهٔ بخارا مهمان عزیز و محترم دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان بتاریخ سه شنبه (۲۷) برج ثور سال ۱۳۰۰ش [۷ رمضان ۱۳۳۹ق - ۱۶ می ۱۹۲۱م] با جمعی از خدام معتبر معزز خویش که خود جناب عالی انتخاب نماید، بقصر ستور شرف ملاقات خسروانه را حاصل دارند.

به ساعت (۳) و (۳۰) دقیقهٔ بعد از ظهر روز مذکور جناب عالی [سیدعالم خان امیرسابق بخارا] با چهل نفر بزرگان عهد امارت بخارا به قصر ستور واقع باغ ارگ شاهی کابل ورود نمود. علی احمدخان وزیر داخله در طبقهٔ تحتانی ومحمود طرزی وزیر امور خارجیه در طبقهٔ فوقانی قصر ستور، از ورود

---

[1] برای خوشی خاطر سید عالم خان دسته های ساز نیز فرستاده شده بود، استاد نوروز خواننده گفت: استاد قاسم تعیین شدکه بحضور امیر سید عالم خان برود و او گرفتاری خود را عذر آورد و بعوض او من فرستاده شدم استاد محمد عمر که خوانندهٔ نوجوان بود او نیز رفته بود. جناب عالی مبلغی از طلا به نورمحمد رباب نواز بخشید و این خاطرات درکابل مشهور است. و درهمان ایام اطلاع رسید که امیر سابق بخارا بهرکس از مراجعین ومؤظفین خدمت طلا انعام میدهد.

[2] سید عالم خان بأرزوی اعادهٔ امارت سلطنت بخارا - برای جلب و ازدحام مردم طلا بمردم بذل و بخشش می نمود و تا آنکه در قلعهٔ مراد بیگ کوهدامان کابل رسید این روش پادشاهی را رعایت مینمود و با هر کس سر صحبت را در مسائل سیاسی باز می کرد و از سرگذشت بخارا حرف های گفت و یک هیجان عمومی را بار می آورد.

سیدعالم خان پذیرائی نمودند وبحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی رسانیدند. امان الله شاه پادشاه افغانستان - سیدعالم خان امیرسابق بخارا بآغوش شفقت برادرانه گرفته مراسم معانقه ومصافحه باصول اسلامی وافغانی بجا آورده آن مهمان گرامی را در کنار گرفته دلجویانه استفسار حال واحوال فرمود وتا اندازه یی که قطرات اشک از دیدار هر د و برادر افغان وبخارا جاری گشت.

بعد از مراسم احوال پرسی سید عالم خان [جناب عالی] گفت:

"امروز که از گزارش های تقدیر وحوادثات زمان رخت آسایش با من آباد دولت معظمهٔ افغانستان کشیده ایم وبخانهٔ برادر معظم غازی خود پناهیده ایم، بسیار جای شکر است بمراحمات خسروانهٔ عنایت کارانهٔ ذات شاهانه ودلداری های برادرانهٔ اعلیحضرت غازی از زمان ادخال ما بخاک پاک دولت مستقلهٔ افغانستان غبار غم والمی را که از واژون گردی های چرخ دورنگ حس کرده بودیم از آئینهٔ خیال مان شسته است، در ایام آتیه هم امیدوارم که مراحم بیکرانهٔ اعلیحضرت غازی شامل حال وکفیل احوال ما باشد، من همه کارهای خود را بخدا سپرده خود را تفویض الطاف ذات شاهانه نموده ام واز خود در هیچ امری رأی وخیالی ندارم چرا که ذات شاهانهٔ اعلیحضرت غازی را خیرخواه وغمخوار عموم اسلام میدانم وپیش از انکه من فکر کنم اوشان بهتر ودقیق تر فکر می کنند".

اعلیحضرت امان الله شاه غازی - کلمات امیرسیدعالم خان را با دقت تمام استماع نموده گفت: "افغانستان این سرزمین مقدس اسلامی خانهٔ خود شما است، بخانهٔ خود آمدید، بسیار خوش آمدید. امید بخدای یکتا دارم که بامداد فضل عمیم او اصلاح کارهای شما بوجه احسن کرده یقین است که دوست از سخن دوست خود متجاوز نمی شود زیرا هرچه گوید نقطهٔ نظر ومرجع مدعایش جز خیر اندیشی او نیست، شما خاطر خود را جمع دارید پریشان نباشید".

بعد هیأت همرکابی جناب عالی طلب حضور گردیده هرکدام باندازهٔ لیاقت خدمت خویش که در بخارا انجام داده بودند به نوازش پادشاه غازی حصول سر افرازی نمودند. اسپ ها وبعضی تحائف ونفائسی که جناب عالی آورده بودند تقدیم حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی گردید وشرف قبول شهریار افغان مدار را حاصل نمود. ویک دست از جامه های نفیسهٔ ساخت بخارا یعنی چپن قیمتی را که امیر سیدعالم خان برسم مردم مسلمان بخارا تحفهٔ برادرانه آورده بود، اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای ابراز شفقت و اخوت آنرا در بر کرد وتا وقتی که مجلس ادامه داشت، در بر ذات شاهانه بود[1].

دولت پادشاهی افغانستان مستقل از تاریخ (۱۲) برج حوت سال ۱۲۹۹ش الی اخیر ماه جوزای سال ۱۳۰۰ش تمام مصارف امیر سید عالم خان را بصورت فوق العاده متقبل گردید، واز تاریخ چهارشنبه اول برج سرطان سال مذکور [۱۵ شوال ۱۳۳۹ق - ۲۱ جون ۱۹۲۱م] مبلغ دوازده هزار روپیهٔ کابلی برای

---

[1] عکس هایی که در این محفل گرفته شده است، هرگاه بدست بیاید خیلی قیمت دار است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

مصارف ماهوار مهمان موصوف مقرر فرمود. سیدعالم خان برای تردد سر رشتهٔ کار خود سعی وکوشش نمود، چون بنا بر ارادهٔ الهی موافق تقدیر نصیب او نبود لهذا بطوری که اعلیحضرت امان الله شاه غازی تمام جهات را سنجیده بصفت برادر حقائق امور را به جناب عالی مشورت داد، رضاء به تقدیر الهی داده اقامت دائمی خود واتباع خود را در شهر کابل از هر نگاه مفید ومغتنم دیده قبول نمود، چرا که اختیار کار خود را به پادشاه افغانستان سپرده واطمینان داشت که امان الله شاه بحال او بهتر فکر می نماید ونشرات رسمی افغانستان شاهد قول بود.

چون اقامت دائمی اختیار نمود، اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه مهمان نواز افغانستان قلعهٔ فتوح نام موضع سمت جنوب شرق چهاردهی کابل را که دارای عمارات وباغ وجای خوش آب وهوا است ، برای اقامت دائمی امیر بخارا تعیین فرمود، ومخارج ماهوار امیر موصوف ازین تاریخ اقامت دائمی بافغانستان، فی ماه چهار هزار وپنجصد روپیه تعیین گردید[1]. زیرا که مبلغ دوازده هزار روپیه مخصوص ایام مهمانی بود.

در اوائل ماه میزان سال ۱۳۰۲ش که افراد خاندان امیر سیدعالم خان میخواستند وارد خاک افغانستان شوند، محمدابراهیم خان رئیس هیأت تنظیمیهٔ ترکستان [ولایات شمال افغانستان] ذرائع پذیرائی ومحافظت آنها را تا شهر کابل مساعد گردانید که بقیت معلومات در خصوص آن خانوادهٔ امارت سلطنت سابق بخارا در ضمن جریانات سالهای آینده در این تاریخ دورهٔ امانیه نوشته شده می آید.

ومختصر آنکه سیدعالم خان مدت بیست وسه سال را در افغانستان بکمال راحت وحرمت گذرانید ودر اثر مرض فشار خون که از مدتی بآن مبتلا بود بتاریخ شب شنبه (۱۹) برج ثور سال ۱۳۲۳ شمسی [۵ جمادی الاول ۱۳۶۳ق - ۲۹ - اپریل ۱۹۴۴ م بعمر ۶۴ سالگی در شهر کابل وفات یافت وپس از اداء نماز جنازه در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل ، در شهداء صالحین بخاک سپرده شد واین مراسم خیلی شاندار ومحترمانه بود، بروزهای یکشنبه ودوشنبه (۱۰) و(۱۱) ثور از ساعت (۸) تا (۱۲) در مسجد شاه دوشمشیره فاتحه خوانی بعمل آمد[2] واین مراسم بصورت حاشیه در این صفحات پرداخته شد. چرا

---

[1] بطور مثال باید گفت که: این مبلغ در سال های ۱۳۰۰ و۱۳۰۱ ش معادل قیمت یکهزار وپنجصد سیر برنج باریک بود که در هرماه پرداخته میشد.

[2] در مراسم تشیع جنازه صدراعظم، وزیر دربار، وزیر معارف معاون اول صدارت عظمی ومامورین عالی رتبه وصاحب منصبان ارشد عسکری اشتراک داشتند. جنازه به ساعت (۲) از منزل خودش در حالیکه قطعهٔ عسکر تشریفاتی از ان بدرقه می کرد، برداشته شد.

در برج عقرب سال ۱۳۴۷ش که نگارندهٔ این تاریخ ضمن هیأت کلتوری افغانی به مملکت روسیه شوروی رفتم، روز (۲۷) عقرب سال مذکور قصر سلطنتی وکتابخانه وحوض وعمارات حکومتی وتمام بناهای تاریخی بخارا را مشاهده نمودم، یادگارهای عهد امارت بخارا بطوری محفوظ ومخصوص نگاهداشته شده بود که حتی قاشق چای امیر بیجا نگردیده وتمام البسه وظروف واشیاء سلطنتی وکتاب هاوعکس ها بجا مانده واز نظرما گذرانیدند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

که شفقت هم مذهبی اسلامی، هردو برادر مسلمان وهمسایهٔ افغان وبخارا را از مرور تاریخ جزء یک بدن ساخته ومعاهدات دورهٔ استقلال افغانستان آنرا تائید نموده است. از بدو دورهٔ امپراتوری احمدشاهی تا خاتمهٔ سلطنت امیرحبیب الله خان نیز حسن روابط اسلامی بین هردو کشور اسلامی افغان و بخارا موجود بوده است که مؤید آن همه اساسات متین افکار عالیهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی را می توان سند بزرگ تاریخ دورهٔ اخیر آورد. آغاز سلسلهٔ امراء مانغیته بخارا معاصر دورهٔ امپراتوری درانی افغانستان است. سیدعالم خان [جناب عالی] در کابل نوشته است: طایفهٔ منغت از سال ۱۷۸۳م تا ۱۹۲۰م در بخارا سلطنت کردند، امراء بخارا بموجب اصول شریعت وعادت حکومت می کردند، علمأ اسلامی بخارا امیر را خلیفهٔ پیغمبر وحامی اصول وشریعت اسلامی میدانستند، زندگانی امیر کاملاً مطابق شریعت بود ونمی توانست از ان تحلف نماید. خان های بخارا از طایفهٔ اوزبک منغت بودند، بیگ ها ومیرها وظائف شان درقدیم الایام ارثی بود در زمان امیر سیدعالم خان انتخابی شد، امور سیاسی واداری بخارا در تحت ریاست یکنفر قوش بیگی اداره میشد. مالیهٔ مملکت در تحت نظر ومراقبت دیوان بیگی بود، مسائل دینی وقضائی وتعلیمات عمومی بعهدهٔ قاضی القضات بود. کارهای عسکری در تحت ریاست توپچی باشی بود ودرجات مهمهٔ آن ازینقرار می باشد: قوش بیگی، دیوان بیگی، پروانه چی، ایناق داده خواه. بی توق سایه، قواء قضائیهٔ مملکت در دست خود امیر بود که بموجب احکام قرآن وقوانین شریعت اسلامی رفتار می کرد. خاندان امیر در سال ۱۹۲۲ تبعید شدند، سه نفر پسران امیر را به مسکو فرستادند ونام های شان: سیدسلطان، سیدشاهمراد، سید عبدالرحیم اند.

ابراهیم بیگ در عهد امارت سیدعالم خان در بخارا [دیوان بیگی] رتبه داشت وزیر باتدبیر وسرلشکر نیرومندآن دولت بود، کار روایی های او مصادف بدورهٔ انقراض امارت بخارا خیلی زیاد است.

ورود عبدالحکیم ترکمان از بخارا بافغانستان

عبدالحکیم قل محمداوف ترکمان که فردی از خاندان های معتبر واقع لب دریای آمویه [علی بایی] واز اتباع دولت اسلامی بخارا واز موضع خلج و [آبروئی] تخلص داشت.

تحصیل ابتدائی خود را در خاک روس بپایان رسانید ودر انقلاب ۱۹۰۵م [۱۲۸۴ش] محبوس واز محبس زار روس فرار وبدولت عثمانی هجرت کرد.

تحصیل رشدی واعدادی خود را بهمانجا ادامه داد. در سال ۱۹۱۴م [۱۲۹۳ش] برای بردن عائلهٔ خود به استانبول رفت وبه سبب وقوع حرب عمومی بنام تبعهٔ دولت عثمانی گرفتار وحبس گردید وتا وقت خلع وقتل نیکولای دوم سه سال در بین تراکمهٔ بدوی بسر برد.

بعد از انقلاب ۱۹۱۷م [۱۲۹۶ش] از طرف اهالی تراکمهٔ بحر ماوراء خزر مجبور وباشتراک در امور سیاسی گردید، تاآنکه ناکامی های پیهم نصیب او شد وبعد از انقلاب بخارا ترک وطن نموده درسال

۱۳۰۰شمسی با همراهان خود که جمعیت اتباع او بودند به خاک مقدس افغانستان ورود نمود. دولت بخارا از افغانستان خواهش نمود که او را بدولت بخارا بسپارد. دولت افغانستان گفت: قل محمداوف برضاء خاطر خود هجرت کرده پناه آورده است، واگر خود واپس بوطن میرود، مانع نیست واما مردم افغان عادت ندارند که مهمان را از خانهٔ خود بکشند.

عبدالحکیم [آبروئی] قل محمداوف جوان فاضل وقبل از ان نیز بافغانستان آمده بود وهمیشه از مهمان نوازی های مردم افغان توصیف می نمود، مذکور یک تن از افراد قوم غیور ونیرومند ترکمان، ومردم ترکمان در همان سال بسیار نفر بطرف افغانستان روآورده بصفت مهاجرین وپناه گزین قبول شدند.

ابراهیم بیگ وغازی انور پاشا

سید عالم خان امیرسابق بخارا حینی که وارد سرحد افغانستان شد، ابراهیم بیگ وزیر خود را از رستاق به بخارا فرستاد. آنجا محاربات روی داد وابراهیم بیگ از پیروزی های خود بالای کولاب وبلجوان وقرای تگین ودرواز بکابل اطلاع داد[۱].

در اثناء محاصرهٔ ولایت حصار، انور پاشا [داماد خلیفة المسلمین سلطان البرین والبحرین محمد رشادخان خامس واز جنرال های نامی دولت ترک عثمانی] همراه (۲۷) نفر ترکان عثمانی بطرف شرقی بخارا بغرض کمک وارد شده در ولایت قورغان تپه در نزد عساکر ابراهیم بیگ رسید. ابراهیم بیگ از ورود او در بخارا به سیدعالم خان بکابل خبر فرستاد. واز موفقیت های خود در ولایت حصار وده نوباسیون نیز بکابل خبر فرستاد. انور پاشای عثمانی که از مدت یکسال با ابراهیم بیگ همکاری داشت کامیابی نصیب مردم آنجا گردید. ابراهیم بیگ چون در این وقت با اهالی شرقی بخارا متفق گردیده باشتراک مساعی انورپاشا مظفریت حاصل کرد، از برای طلب سیدعالم خان هشت نفر وکیل را که اهالی بخارا انتخاب کرده بودند بحضور اعلیحضرت امان الله شاه بدارالسلطنهٔ کابل فرستاد. اعلیحضرت پادشاه افغانستان منظور فرمود واما رأی غازی انور پاشا را پسندید. چه انور پاشا گفته بود: "حالا سر رشتهٔ استحکام راه دشمن در شرقی بخارا موافق قاعده نبوده زیرا که در مقابل مایان اقامت دشمنان از قانون دول روی زمین انکار می باشد، مایان همیشه مقید به محاربه میباشیم. هروقتیکه ولایت بایسون را فتح کرده بتصرف آوردیم از حدود موضع در بند استحکام نموده بعد آن پادشاه را می آریم، یعنی سیدعالم خان را از کابل میخواهیم". اعلیحضرت امان الله شاه خواهش انور پاشا را پسندید وبرفتن

---

[۱] ابراهیم بیگ از ماه حمل سال ۱۳۰۰ ش تا ماه سنبلهٔ سال ۱۳۰٦ش با قواء دشمن مجادله ومحاربه نمود، واز گزارش احوال خود بکابل خبر میفرستاد وهیچ امری را بدون اجازهٔ سیدعالم خان اجراء نمی کرد.

سیدعالم خان از کابل به بخارا مشورت نداد. وهشت نفر وکلاء شرقی بخارا را در کابل مورد اشفاق ومهربانی زیاد قرار داده با خورسندی وممنونیت تمام از حضور خود اجازهٔ مرخصی بطرف بخارا فرمود[1].

ورود ابراهیم بیگ بدارالسلطنهٔ کابل

ابراهیم بیگ وزیر دولت بخارا در عهد سیدعالم خان [جناب عالی] در سال ۱۳۰۱ش در محارباتی که در مدت بیست وپنج روز روی داد پیروز گردید وغنائم بسیاری بدست آورد ودر برج سنبلهٔ سال مذکور [محرم ۱۳۴۱ق] بالای ولایت بایسون ارادهٔ پیشرفت نمود در این وقت بلشویکان قواء خود را بالای درقد سوق داده با دولت پادشاهی افغانستان داخل مذاکره گردیدند. ابراهیم بیگ بنابر هدایت دولت پادشاهی افغانستان از حمله بالای ولایت بایسون خود داری نموده چند نفر سرکردگان لشکر خود را همراه نصف عساکرش بطرف بایسون وخود با پانزده هزار نفر عسکر نزدیک سرحد افغانستان برای کمک نمودن قواء افغانی در عقب کوه رسیده مدت چهل روز متمرکز ومتردد احوال گشت. چون بعد از ان معاملات افغانستان وبلشویک فیصله شده معاهده بعمل آمد، از شنیدن این خبر ابراهیم بیگ واپس بجای خود رفت. تاآنکه بعد از یک محاربهٔ شدید پنج شبا روزی خود را به سواری اسپ از رودآمویه بطرف افغانستان گذرانید واز کنار رودآمویه بکابل اطلاع رسانید.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی او را بکابل خواست وسه روز رسماً مهمان دولت پادشاهی افغانستان نگاهداشت، وبرای وی معاش نقد ومحل بود وباش دائمی در کابل معین فرمود. ابراهیم بیگ وجه معاش ومحل اقامت جداگانه را نپذیرفته بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان عرض نمود که من یکی از خدمتگاران فدائی پادشاه بخارا امیرسیدعالم خان میباشم، وخواهش دارم که در نزد ولی نعمت خود در قلعهٔ فتوح چهاردهی بروم وباقی عمر خود را در آستان خدمت جناب عالی بگذرانم، بقرار این عرض والتماس در قلعهٔ فتوح فرستاده شد. وبا وصف آنکه وجه معاش را از دولت افغانستان نپذیرفت، اعلیحضرت امان الله شاه غازی از روی جوانمردی افغانی ومهمان دوستی فی ماه پنجصد روپیهٔ کابلی [که آنوقت وجه کثیری بود] معاش نقد مقرر فرمود[2].

---

[1] غازی انور پاشای ترک عثمانی بتاریخ شنبه (۱۳) اسد سال ۱۳۰۱ ش مطابق (۱۰) ذی الحجة الحرام ۱۳۴۰ق [۴ - اگست ۱۹۲۲م] در بلجوان به شهادت رسید وجسد آنرا درموضع چکن در جوار زیارت حضرت سلطان بخاک سپردند وهم دولتمند بیگ یکی از وزرای دولت بخارا در همین روز شهید شد. که تفصیلات بیشتر را در ضمن جریانات سال ۱۳۰۱ش در این کتاب خواهیم نوشت (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[2] این وقت در شهر کابل دو کیلو گوشت گوسفند یک روپیه قیمت داشت.

وفات

سردار فقیرمحمدخان شاغاسی [ابن سردارمحمد عمرخان ابن سردار محمدکلان خان عضدالدوله از نبائر سردار شاه علم خان ابدالی] که از رجال کهن سال ویک تن از عمائد سرشناس ومتصف به لقب [مامای گرام] واز مشاهیر ومعاریف درجه اول عصر بود به ساعت (۲)شب شنبه (۲۷) برج حوت سال ۱۳۰۰شمسی [۱۸ رجب ۱۳۴۰ق - ۱۸ مارچ ۱۹۲۲م] بعمر (۷۹) سالگی در قلعه یی که خود در چهاردهی در سنه ۱۲۹۸قمری بنیاد کرده بود وفات یافت. ودر نزدیک زیارت خواجه خضر (ع) در جوار مرقد سردار محمدحیدر خان کاکایش بخاک سپرده شد.

در مراسم تشیع جنازه وتدفین او تمام رجال دربار وصاحب منصبان نظامی وملکی وجم غفیری از خوانین وروشناسان شهر وشش کروهی کابل اشتراک نمودند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی به نماینده گی از حضور خود محمدیعقوب خان شاغاسی وزیر دربار وناظر ولی محمدخان [داودزائی] را برای مراسم جنازه وفاتحه خوانی برای سه روز فرستاد.

علیاحضرت [والدهٔ پادشاه غازی] خواهر زادهٔ مرحومی وملکه ثریا شاه خانم صدر محافل زنانه در ایام فاتحه خوانی مرحوم بودند. سردار فقیرمحمدخان شاغاسی در سنه ۱۲٦۲قمری بدنیا آمد ودر واقعات سنه ۱۲۹۵ و۱۲۹٦ ق مصادر خدماتی بنفع دین ووطن شد وبسیار ضررهای مالی را همدرین راه متقبل گردید. درجرگه اعلان بیطرفی افغانستان وتمام جرگه های مهم اشتراک میداشت. ودر تأسیس بنیان سلطنت امان الله شاه واخذ بیعت از اهالی شش کروهی ومشورت های نیک در کار دولت او، مورد قدر بیشتر واقع شده بود.

واقعات وجریانات مهمهٔ سال ۱۳۰۱ هجری شمسی

چهارشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۱ هجری شمسی
مطابق (۲۲) رجب المرجب ۱۳۴۰ هجری قمری
وموافق (۲۲) مارچ ۱۹۲۲ میلادی عیسوی است.

افتتاح دائرهٔ گمرگ

بتاریخ چهارشنبه اول حمل سال ۱۳۰۱ش [۲۲ رجب ۱۳۴۰ق - ۲۲ مارچ ۱۹۲۲م] مطابق سال گذشته بتقریب افتتاح دائرهٔ گمرگ مرکزی، وزراء و قائم مقامان وزارت ها ومستشاران وصاحبمنصبان نظامی در داخل عمارت وتاجران در برندهٔ عمارت بکرسی نشسته انتظار تشریف آوری پادشاه غازی را می بردند. به ساعت (۱۰) صبح اعلیحضرت امان الله شاه تشریف آورد وموزیک رسم سلام شاهی اداء نمود. محمدحسین خان [معروف به حسین افندی] مدیر عمومی گمرگ جدول محصولات سال ۱۳۰۰ش گمرگ مرکزی را که عبارت از مبلغ [۵۵۸۶۰۰] روپیهٔ بود. بحضور اعلیحضرت غازی تقدیم نمود. در این وقت مستشار وزارت مالیه عریضهٔ شکریه نسبت به خدمتگذاری مدیر واعضاء دائرهٔ گمرگ را از باعث وصول مبلغ فوق بخزانهٔ عامره، بحضور شهریاری قرائت نمود.

ذات ملوکانه از حسن خدمتگذاری مدیر واعضاء دائرهٔ گمرگ زیاد بر زیاد اظهار خورسندی نمود. دربارهٔ تاجران نیز بذل اعطاف نمود، وتاجران نیز بنابر طرز جدید وسر رشته هایی که در باب اخذ محصول اموال شان بنابر رفاهیت شان شده بود، عرض شکران نمودند.

از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی محمدحسین خان [حسین افندی] مدیر عمومی گمرگ بحصول نشان ستور ومبلغ بیست هزار روپیه نقد بخشش وسه هزار روپیه افزونی معاش در سال نائل گردید. ملاشیرمحمدخان وحاجی محمدشریف خان [ولد رجب خان] تاجران که در زیادت محصولات نسبت به سال گذشته خدمت نموده بودند - اعلیحضرت غازی بدست خود نشان خدمت بهریک ایشان اعطاء نمود. چون فهرست درجهٔ خدمت مامورین گمرگ ساخته نشده بود.

ازحضور همایونی ارشاد رفت تا جدول مامورین گمرگ باتنخواه شان بحضور شاهانه حاضر شود تا آنها نیز با فزونی تنخواه وحصول نشان بدرجات حقوق خدمت خودشان نائل آیند.

این جریانات باین لحاظ با شرح کامل درج تاریخ میشود که یعنی امان الله شاه از بدوجلوس با استقلال خود، تمام امور اداری مملکت افغانستان را براساس جدید بناء گذاشت واز طریق تشویق وقدردانی اشخاص، آمال بهی خواهانهٔ خود را برآورده میساخت، زیرا که تطبیق تمام نظامات جدید بدون اینگونه ایثار وفداکاری درآن وقت آغاز تشکیلات اساسی که هنوز اکثر طبقات عادت باصول جدید نگرفته بودند، تقریباً ناممکن بنظر می آمد وتطبیق نظامنامهٔ گمرگ در سالیان دورهٔ امانیه خالی از مشکلات نبود وهمچنان دیگر مسائل که شرح آنرا در این کتاب می نویسم. (وکیلی)

نظامنامهٔ وظائف مدیریت محاسبهٔ وزارت امور خارجیه

از تاریخ اول برج حمل سال ۱۲۹۸شمسی نظارت امور خارجیه تشکیل واز تاریخ اول حمل سال ۱۳۰۰ش وزارت امور خارجیه شناخته شد. دولت پادشاهی افغانستان اراده نمود که نظامنامه یی بعنوان [وظائف مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه] ترتیب ودر معرض تطبیق قرار داده شود، تا از امور حسابات مصارف کرایه راه ومعاشات مامورین مرکز واطراف وسفارت خانه ها وقونسلگری های افغانی در خارج ومصارف مهمانداران مهمانان خارجی وارسی نماید. در سال ۱۲۹۹ش نظامنامهٔ مذکور تحت ترتیب ودر برج حوت سال ۱۳۰۰ش [مارچ ۱۹۲۲م] در مطبعهٔ مکتب فنون حرب [واقع مهتاب قلعهٔ چهاردهی] دفعهٔ اول از طبع فراغت یافته نشر شد. تاریخ اجراء آن چهارشنبه اول حمل سال ۱۳۰۱ش است . نظامنامهٔ موصوف بقطع جیبی دارای (۱۲) صحیفه وشامل (۲۲) مواد ودر ختم نوشته است:

[ادخال این نظامنامه را در جملهٔ نظامنامه های دولت واجرای آنرا امر واراده میکنیم:

مهر [الغازی امیر امان الله بموجبش تعمیل شود] سنه مهر ۱۲۹۹

مواد نظامنامهٔ مذکور ازینقرار است:

۱– مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه ازهمه محاسبات متعلقهٔ وزارت مذکوره مسؤل است.

۲– تمامی محاسبات سفراء وقونسل ها ومامورین خارجیه وحساب خریداری نمایندگان تجارتی که برای دولت خریداری کنند راجع وعائد به مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه می باشد.

۳– جمیع مبلغ نقدی واشیای جنسی که به تحویل مأمورین خارجیه میشود خواه از خزینه های دولت ویا از تحویلی دیگر تحویلداران باشد سندات آن در مدیریت محاسبهٔ وزارت مالیه ثبت میشود وبه مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه به جمع مامورین مذکوره بسته میشود.

۴– همه اشیاء کارآمد دولت ، خواه بقرار فرمان حضور ویا حسب حکمنامهٔ وزارت از مامورین وزارت خارجیه که در خارج هستند خواسته شود اصل فرمان یا حکمنامه به مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه ثبت گردیده برای مامورین خارجیه روانه شود، ونقل آنرا مدیریت محاسبهٔ خارجیهٔ وزارت مالیه بفرستد.

۵- اشیای کارآمد دولت که بذریعهٔ مامورین خارجیه خریداری میشود، بیجک خرید مال و وزن وعددی وتاریخ روانه گی ومصارف کرایهٔ شهند وفریعنی ریل وآبگوت وغیرهٔ آنرا مامورین خارجیه که در خارج میباشند وخریداری بذریعهٔ آنها میشود بمدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه ارسال دارند.

۶- اشیای خرید کردگی مامورین خارجیه که بذریعهٔ نمایندگان تجارتی وبارگیری و روانه گردیده به گمرگ میرسد مأمور تقسیم اشیای خریداری که در گمرگ مقرر است بعد از معین شدن محصول گمرگ که بحضور کرایه کش ها ومأمور مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه بصیغه دخلاً وخرجاً محصول میشود برای مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه راپورت میدهد.

۷- در مدیریت محاسبهٔ خارجیه برای تحویل نمودن اشیای خریداری بقدر لزوم، مامور موجود می باشد.

۸- مدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه ، بعد از اطلاع مأمور تقسیم اشیای خریداری، یکنفر مامور مقرر مینماید که اشیای خریداری را که به گمرگ رسیده است بعد از تأدیهٔ محصول به تحویلخانه جاتیکه فرمان وحکمنامهٔ خریداری برای کارآمد آن داده شده برساند وبحضور تحویلدار وکاتب تحویلخانه ویکنفر نگرانیکه از مامورین وزارت متعلقهٔ آن مقرر میشود تحویل تحویلدار نمایند.

۹- مأمور مدیریت محاسبهٔ خارجیه، در زمان تحویل کردن اشیاء علم می آورد که اجناسیکه در بیجک فرستادگی خریدار مال که به مدیریت محاسبهٔ خارجیه رسیده وسند که نزد کرایه کش میباشد موافق است یانه. درحالیکه تفاوت وتغییر نداشته باشد تحویل تحویلدار کرده رسید می گیرد. وهرگاه تفاوت داشت بقرار تشریح آتی معمول شود.

الف: اگر بار وصندوق سربسته موضع خرید مال باشد وهمچنان بسته کرایه کش رسانیده باشد تغییر وتفاوت آنرا تحریر ومعلوم کرده از تحویلدار ونویسندهٔ تحویلخانه ومدیر گمرگ ونگران وزارت متعلقهٔ آن تصدیق می گیرند وبرای مدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه اطلاعدهی می کنند. که مدیر به ملاحظهٔ یکی از مستشاران گذرانیده کیفیت را برای خریدار نوشته مال را حکم تحویل بدهد درین صورت ذمه وار تفاوت وتغییر شخص خریدار است.

ب- اشیائیکه دربار وصندوق های سربسته نباشد ویا اینکه در ارض راه شکسته باشد تغییر وتفاوت پیدا کند ذمه وار، کرایه کش گفته میشود وتفاوت آن از کرایه کش گرفته شود.

۱۰- اشیای کارآمد دولت را مأموریکه از مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه مقرر است تسلیم تحویلخانه جات نموده رسید آنرا از تحویلدار ونویسندهٔ او گرفته به ثبت وزارت مالیه رسانیده سپرد مدیریت محاسبهٔ خارجیه مینماید.

۱۱- مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه رسید تحویلدارها را بعد از ثبت وزارت مالیه با بیجک خرید مال مقابله وصحت کرده ثبت وضبط مینماید وعوض رسید آن را برای سفرا و قونسل ها ومأمورین که بذریعهٔ آنها مال خریداری گردیده ارسال میدارد.

۱۲- مدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه از رسیدن مالیکه بذریعهٔ کرایه کش ها میرسد وتسلیم تحویلخانه های سرکاری میشود ومبلغ کرایه برده گی وباقیماندهٔ کرایه کشان یک مکتوب بعنوان وزارت مالیه ارسال میدارد واگر در مال آورده گی کرایه کشان کمبود وتغییر ظاهر شده باشد که بقرار تشریح قاعدهٔ (۹) تاوان آن بر ذمهٔ کرایه کش شود تفاوت آنرا نیز به وزارت مالیه اطلاع بدهد.

۱۳- وزارت مالیه از قرار جمع تحویلدارها وبموجب مکتوب مدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه کرایهٔ کرایه کش ها را بعد از وضع کرایهٔ که سابق داده شده باشد حواله بدهند.

واز کرایه کش هائیکه تلفات اشیاء را نموده باشند واز مدیریت مذکوره به وزارت موصوفه اطلاع رسیده باشد تاوان مال ضایع شده را از کرایه کشان وضع نمایند.

۱۴- مدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه بدون اشیائیکه به واسطهٔ مامورین وزارت خارجیه خریداری میشود وبواسطهٔ تعلقداران وزارت خارجیه از گمرگ به تحویلخانه جات دولت تسلیم میشود. بدیگر مال هائیکه دیگر وزارات به واسطهٔ تجار ومامورین مخصوصی که برای خریداری فرستاده میشوند ومحاسبات آنها به دوائر محاسبات متعلقهٔ خودشان قطع وفیصله میشود مدیر محاسبهٔ خارجیه مسؤلیت ندارد.

۱۵- همه مأمورین وزارت خارجیه محاسبات خودها را از خرید وفروش وخرج وتنخواه از سر سال تا ماه قوس سه در سه ماه ودر فصل زمستان که مراد از ماه جدی و دلو وحوت باشد ماهواره به مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه روانه نمایند.

۱۶- اگر نماینده های مخصوص خریداری اشیاء چیزی مبلغ نقد ویا جنسی از مامورین مقرر خارجیه بموجب فرامین ویا حکمنامه بگیرند مامورین مذکوره بمدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه راپورت میدهند. مدیر محاسبهٔ مذکوره برای مدیر محاسبهٔ وزارت متعلقهٔ نمایندهٔ مزبوره اطلاع نماید.

۱۷- مصارف وزارت خارجیه خواه درمرکز باشد ویا در ولایات ومحالات وخواه در خارجه بطریق بست معین شده ومصارفات آن بشرائط آتیه منظور میشود:

الف: اشیای جزئی که یومیه بکار میشود وقیمت اشیای مذکوره که صرف الی پنجصدروپیه برسد بقرار حوالهٔ مدیریت ها مدیر دائره خریداری کرده تصدیق قیمت آنرا به مدیر محاسبه حواله مینماید احتیاج به تصدیق گمرگ ندارد، والی شش هزار روپیه سالیانه خریداری بموجب تصدیق مدیر دائره منظور است، اضافه بران بمنظوری وحکمنامهٔ وزیر خارجیه درست است.

ب: مصارف سفریهٔ مهمان هائیکه بذریعهٔ مهماندارشان میشود از نمایندگان رسمی خرید ومصارف آن بقرار تصدیق خود مهماندار منظور است. واز دیگر مهمان ها مصارف آن بقرار تصدیق خود مهمان های مذکور وقیمت آن بقرار تصدیق مهمان دار درست است.

ج: اخراجاتیکه از جملهٔ بست معین سفارتخانه وجنرال قونسلگری وقونسلگری ومامورین خارجیه بخرج ومصرف می رسد بعد از تصدیق امضای رسمی سفارت وجنرال قونسلگری وقونسلگری سفیر

وجنرال قونسل وقونسل ومأمورین خارجیه امضاء میکند بقرار تصدیق وامضای شان منظور است. مگر اشیائیکه به واسطهٔ مامورین خارجیه خواسته شود قرار قاعدهٔ تجارت بیجک یا مقاوله نامه داشته باشد.

۱۸- مبلغ دیسکونت که از بعضی مال تجارتی در خارج داده میشود حق دولت است. ودر محاسبهٔ مامورین وزارت خارجیه از اصل قیمت اشیاء وضع شود.

وهرمالیکه دیسکونت نداشته باشد تصدیق خود مامورین که مال بذریعهٔ شان خریداری میشود درست است.

۱۹- تنخواه مأمورین وزارت خارجیه عموماً از مدیریت محاسبهٔ وزارت مذکور داده میشود. نظام تنخواه آن ها مطابق نظامنامهٔ تشخیص است.

۲۰- تنخواه مامورین وزارت خارجیه که در ولایات ومحالات مأمور میباشند بموجب نقل تشخیص آنها که ازدائرهٔ محاسبهٔ وزارت خارجیه به وزارت مالیه میفرستند از وزارت مالیه برای مستوفی ها وسر رشته داران اعلی خبر داده شود که تنخواه شان را حسب نظامنامه داده راپورت آن را به مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه روانه نمایند.

۲۱- مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه جمع محاسبات وزارت خارجیه را از جزئی وکلی بعد از انقضای سال از دوماه الی چهار ماه تمام نموده به مدیریت محاسبهٔ عمومیه تسلیم وتحویل نماید.

۲۲- مامورین وزارت خارجیه درشعبهٔ محاسبات خودها به مدیریت محاسبهٔ وزارت خارجیه مسؤل اند، ومدیر محاسبهٔ وزارت خارجیه نزد محاسبات عمومی مسؤل است.

تأسیس انجمن علمی وتحقیقی
(پښتو مرکه)

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در بدوجلوس با استقلال خود بر اساس دوره های بزرگ افغانستان که ادارات بزرگ علمی، ادبی، تحقیقی تأسیس میفرمودند وبنام «انجمن حضور» اداره یی بشمول علمأ، شعراء، مورخان، منجمان، حکیمان در مقر دولت مشخص میداشتند، چون از اواخر برج حوت سال ۱۲۹۷شمسی بنام «علمأ حضور» جمعیتی از علمأ شرعیه را برای غور وتدقیق وتألیف وتردیف وفیصله های مسائل مهم در ارگ کابل مجلسی را تشکیل ونیز مجلس وضع قوانین منعقد وهم متعاقباً دارالامان معارف تأسیس ودر سال ۱۲۹۹ش انجمن معارف را مجدداً احیاء فرمود، در نظر گرفت که برای پیشرفت وترقی زبان قومی وملی پښتو واصلاح عبارات ولهجه ها وتدوین لغات واصطلاحات مخصوص آن انجمن جداگانه ومستقل «د پښتو مرکه» تشکیل فرماید وبا آنکه این مرام تا اکنون در دیگر ادارات علمی وادبی دولت وحکومت رعایت می گردید وشعراء وادباء ومؤلفین ومترجمین زبان پښتو مصروف این خدمت بودند.

از سال ۱۳۰۱شمسی «پښتو مرکه» رسماً اثبات وجود نمود ودر برج شمالی ارگ عنوان داده شد زیرا که شورای دولت نیز درهمان عمارت متمرکز وبرای اینکه هردو مقام باهم پیوستگی داشته باشند وبرای اینکه لوائح واشتهارات ونظامات دولت بزبان پښتو نیز ترجمه شود- این وظائف علمی تحقیقی بر ذمت شورای دولت و پښتو مرکه گذاشته شد.

در برج حمل سال ۱۲۹۸ شمسی در آن وقتی که صدنفر عالم وفاضل وصاحب رسوخ قندهار وارد کابل شدند، از جملهٔ مباحث مهم یکی هم تأسیس این مجلس زبان پښتو مدنظر گرفته شد ودر وقتی که اعلیحضرت امان الله شاه مرام های جدید دولت با استقلال افغانستان را بیان فرمود، وکلاء قندهار گفتند: این عین همان منظور ما است وپیش از انکه ما مطالبی را همدرین خصوص بعرض برسانیم ذات شاهانه همه مقاصد عالی ملی ومملکتی را مورد نظر خاص خودشان قرار داده وما باین حسن نیات شان تصدیق میداریم. وموضوع لسان پښتو وتحقیق لغات صحیح وخاص وخالص پښتو وترویج یک نوع طرز عبارت ولهجهٔ خاص مرکزی وعمومی بوسیلهٔ پښتو مرکه که باید در اصطلاح همه عبارت وکلمات مطابق تصاویب ادباء زبان پښتو کوشش نماید، این اداره بحیث پښتو تولنه مورد قبول عموم گردید. در جرگه های اولین عهد امانیه این مسئله همیشه مطرح مباحثات بود تاآنکه هرگونه امکانات آن سنجیده شد ودر سال ۱۳۰۰تأسیس واز سال ۱۳۰۱ شمسی به نشرات آغاز نمود. اعضاء پښتو مرکه از شخصیت های ممتاز علمی وادبی اقوام وقبائل پشتون هر سمت تعیین ومقرر گردید. وهم گفته شد شعراء ونویسندگان زبان پښتو اگر بدیگر وظائف رسمی اشتغال دارند بصورت اعضاء افتخاری سهم خدمت بگیرند. وزارت معارف نیز در تقویت پښتو مرکه سهم زیاد گرفت. در لویه جرگه زمستان سال ۱۳۰۱شمسی در جلال آباد که هشت صد وپنجاه نفر عالم وفاضل مملکت بحیث وکلاء ملت اشتراک داشتند ونظامنامهٔ اساسی را تصویب نمودند، گفته شد که متن نظامنامهٔ رسمی وهریک نظامنامهٔ دیگر باید بزبان پښتو نیز ترجمه ونشر شود[1].

وفهرست نامهای شعراء ونویسندگان زبان پښتو را درعهد امانیه در ضمائم وملحقات تاریخ دورهٔ امانیه از نظر خواهیم گذرانید.

آغاز کار شهر جدید کابل موسوم به «دارالامان»

دارالامان شهر جدید کابل که تمهید آن از برج حمل سال ۱۲۹۸شمسی گرفته شد، بالآخره از تاریخ چهارشنبه اول برج حمل سال ۱۳۰۱ شمسی [۲۲رجب ۱۳۴۰ق- ۲۲مارچ ۱۹۲۲م] کار احداث جاده

---

[1] وزارت معارف در زمستان سال ۱۳۰۹شمسی پیشنهاد نمود که انجمن ادبی کابل تأسیس شود وچنانکه در برج جوزای سال ۱۳۱۰ش تأسیس گردید. ومرام انجمن ادبی همان پښتو مرکه وهم قسمت زبان دری بود ودر سال ۱۳۱۶ش پښتو تولنه تأسیس گردید. واساس همان پشتو مرکهٔ عهد امانیه است.

ها و باغها وتسطیح تهداب قصرها وانهدام خانه های قدیم قریهٔ افشار قره تپهٔ تاج بیگ و کاروانسرا و دکانها که در ساحهٔ تحت نقشه واقع بود، آغاز گردید. وچنانکه بیاید تهداب گذاری رسمی قصر شاهی امانیه در برج میزان سال ۱۳۰۲شمسی یکنیم سال بعد بعمل آمد وتفصیل خبر مراسم آن بنای پرشکوه درضمن جریانات مهمهٔ سال مذکور در این کتاب می آید[1].

تشکیل ایالت کابل

در زمستان سال ۱۳۰۰شمسی تا این وقتی که شجاع الدوله خان غوربندی قوم صافی- وزیر امنیه بریاست هیأت تنظیمهٔ هرات مقرر بود، قومانداني پولیس مربوط وزارت امنیه در جزء تشکیل وزارت عدلیه قرار داده شد. واز آغاز سال ۱۳۰۱ش وزارت امنیه منحل وبجای آن ایالت کابل تشکیل ودر خلال همین سال علی احمدخان ایشیک اقاسی ملکی سابق که در مدت دوسال اول سلطنت امانیه ناظر امور داخله مقرر بود والی کابل مقرر گردید. ولایت کوهدامان، کوهستان، میدان وردک، لوگر تحت ادارهٔ والی کابل قرار داده شدند.

شجاع الدوله خان وزیر امنیه بحیث رئیس تنظیمیه در هرات مصروف خدمت وسپس به سفارت مختاری افغانی به لندن فرستاده شد.

قانون پاسپورت

اعلیحضرت امان الله شاه غازی توأم بحصول استقلال تامهٔ افغانستان اراده فرمود که توسط مجلس وضع قوانین بغرض روابط سیاسی واقتصادی مملکت افغانستان مستقل با دنیای خارج قانون پاسپورت روی کار بیاید. بروفق این اراده در برج حمل سال ۱۳۰۱شمسی [اوائل شعبان ۱۳۴۰ق - اوائل اپریل ۱۹۲۲م] نظامنامهٔ عمومی نسبت آمد ورفت مردم مملکت مستقل افغانستان بنام قانون پاسپورت حسب ارادهٔ ذات شاهانه دارای هفده مواد ساخته و بمهر اعلیحضرت معظم غازی اعتبار یافته در معرض استفادهٔ عموم گذاشته شد.

ورود موسیو فوشه

ورود موسیو فوشه باستان شناس فرانسوی بافغانستان در اوائل برج حمل سال ۱۳۰۱ شمسی [مارچ

---

[1] خوانندهٔ عزیز! مقالتی که درسال ۱۳۶۳ شمسی به مجلهٔ هنر بغرض طبع ونشر سپرده ام وبنظر علاقمندان رسیده است حاوی همین گزارش (باستناد همین کتاب نگاشته تقدیم شده است وهنر مهندسی ومعماری وحجاری عهد درخشان امانیه از همان بناء شهر جدید کابل موسوم به دارالامان آغاز میکند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

۱۹۲۲م] موسیو فوشه باستان شناس فرانسوی بغرض افزایش معلومات تاریخی با خانمش از فرانسه به سرزمین افغانستان که یکی از بزرگترین مراکز مدنیت های عالم است، وارد شد. حینی که وارد شهر هرات گردید از طرف شجاع الدوله خان صافی غوربندی رئیس هیأت تنظیمیه پذیرائی گردید. وپس از چندی بسواری اسپ وتخت روان از هرات عازم کابل مرکز دولت پادشاهی افغانستان گردید. وحین وصول در نزدیک کابل از طرف وزارت امور خارجیه برای پذیرائی ومهمان نوازی مذکور، حبیب الله خان معاون اول شعبهٔ هندوستان و اروپا در وزارت امور خارجیه[1] بهمراه موترهای سواری ولوازم مهمانداری مقرر گردید که درحصهٔ سرچشمه از ان استقبال کند. مذکور بتاریخ چهارشنبه (۱۹) برج ثور سال ۱۳۰۱ش [۱۱رمضان ۱۳۴۰ق - ۹ می ۱۹۲۲م] بسواری موتر عازم کابل گردید و در عمارت سمت شرق شهر کابل که جای رهایش موقتی او از طرف حکومت امانیه برایش تعیین شده بود، اقامت گزید.

موسیو فوشه که شخص عالم ومورخ وبغرض یک سلسله تحقیقات آثار باستانی افغانستان وارد کابل شده بود، سید محمدقاسم خان وعلی محمدخان بدخشی مستشار ومفتش وزارت معارف با چندی دیگر از اهل علم وعرفان نیز از وی استقبال کرده به مصاحبات علمی وتاریخی پرداختند. ودر مدت اقامت موسیو فوشه بافغانستان. تمام مصارف ولوازم مهمانداری وهم مهماندار ومستخدم ومحافظین عسکری از طرف دولت پادشاهی افغانستان برای وی مقرر بود. وسعی اعلیحضرت امان الله شاه غازی این بود که مذکور در امور باستانی وحفظ آثار عتیقهٔ افغانستان خدمتی بنماید واز نتائج تحقیقات وتتبعات علمی وتحقیقی او استفاده های شایانی بعمل بیاید. وچیزهایی که موسیو فوشهٔ فرانسوی درخصوص افغانستان نوشته است یقیناً طرف استفاده وآن حسن نظر وتوجه کامل اعلیحضرت امان الله شاه غازی سزاوار تذکار تاریخ است. زیرا وقتی که موسیو فوشه میل ورود بخاک افغانستان داشت، در زمستان سال ۱۳۰۰ش از حضور اعلیحضرت به شجاع الدوله خان غوربندی در هرات خبر داده شده بود که منحیث رئیس تنظیمیهٔ آن ولایت شرائط پذیرائی ومهمانداری باصول رسمی از ورود او بعمل بیارد وهم شرائط مهمانداری ومحافظت احوال اورا که در رشتهٔ تاریخ تحقیق میکند از سرحد هرات تا سر چشمه هزاره یعنی تا وقت ورود نمایندهٔ وزارت امور خارجیه، فراهم کند وبر ذمت داشته باشد.

مؤظفین هیأت تنظیمیهٔ هرات در مورد او بذل همکاری زیاد نموده بودند.

مراسم برافراشته شدن بیرق دولت پادشاهی افغانستان در مشهد مقدس

بعد از انکه عبدالباقی خان الکوزائی قونسل ونمایندهٔ دولت افغانستان مستقل، وارد مشهد مقدس

---

[1] حبیب الله خان طرزی پسر سردار محمدزمان خان [خازن الکتب] رئیس کتابخانهٔ ملی در عهد امانیه است درسمت شرق شهر کابل در ساحهٔ موسوم به زنده بانان [زندان بانان] عمارتی موجود بود وبرای موسیو فوشه چند وقتی محل اقامت داده شده بود - مکروریان اول در همین ساحه تعمیر شده است.

گردید، بتاریخ دوشنبه (٦) حمل سال ۱۳۰۱ شمسی [۲۷ رجب ۱۳۴۰ ق - ۲۷ مارچ ۱۹۲۲م] بمناسبت میمنت مبعث حضرت ختمی مرتبت مجلس کبیر در حضور چند هزار نفر منعقد نمود. نظام السلطنه والی مشهد نمایندگان داخله ومعززین ومأمورین که برای شان از طرف قونسلگری افغانی دعوت نامه ها رسیده بود بوقت معین حاضر شدند.

حینی که سوار وپیادهٔ نظام حسب الحکم امیر لشکر شرق با بیرق ها به جاده ودرب قونسلگری افغانی صف آراسته بودند، بطرف حرم محترم حضرت موسی الرضاء شتافتند. چون به دم بست خیابان علیا رسیدند پیاده شده مشغول احترامات متولیان آستان مقدس گردیدند، ودر این اثناء موزیک به دم بست رسم سلام واحترام بجاآورد. بعد از انکه بیرق دولت پادشاهی افغانستان را متبرک ساخته از حرم محترم خارج گشتند، عبدالباقی خان الکوزائی قونسل افغانی بحضور چندین هزار مسلمان درضمن نطق جامع ومبسوط خویش گفت:

"من حسب الامر اعلیحضرت پادشاه متبوع مفخم خود امیر امان الله خان خلدالله ملکهٔ مأمورم که برای استحکام مبانی اتحاد ویگانگی حسب الاجازهٔ اولیاء دولت قوی شوکت علیهٔ ایران بیرق پرشرافت قونسلگری دولت خداداد افغانستان را در این شهر مقدس باهتزاز آورده ودیدهٔ هواخواهان تعالی وترقی اسلام را ضیاء فوق العاده بخشد. اکنون میخواهم بیرق درخشان اسلامی افغانستان را درین بقعهٔ مبارک تبرک نموده وسپس به یمن توجهات حضرت رضاء علیه الآف التحیات والثناء برای نصب وافراشتن بعمارت قونسلگری دولت خداداد ببرم".

بعد از بیانات عبدالباقی خان الکوزائی قونسل افغانی احمد راتب باقی زاده شاگرد صنف رشدیهٔ مکتب حبیبیهٔ کابل [پسر عبدالباقی خان قونسل مذکور] بیرق قونسلگری افغانی را بدست خود بلند کرده برافراشت[1].

وفات جناب سید عبدالسلام القادری

جناب فیوضات مآب زبدة العارفین، قدوة السالکین، مرشد کامل مولینا سید عبدالسلام القادری بن جناب سیدعلی قدس سره که از مشائخ بزرگ [همعصر دورهٔ اول زندگانی اعلیحضرت امان الله شاه غازی] وسلسلهٔ نسب آن جناب به سیزده پشت بحضرت فخرالاولیاء محبوب سبحانی پیر پیران غوث

---

[1] عبدالباقی خان از اولادهٔ وزیر یارمحمدخان ودر وقتی که فرار بود با خواهر محمودطرزی ازدواج کرده بود. ودر وقتی که محمودطرزی وزیر امور خارجیه مقرر بود. بهمین حسن رابطه واعتماد قونسل افغانی در مشهد مقرر شد. احمدراتب واحمدضیاء دو پسر او است. احمد راتب در سال ۱۳۰٦ش به نشر جریدهٔ موسوم به [نسیم سحر] آغاز کرد. وبعد از خاتمهٔ دورهٔ امانیه دچار زحمات گردید. از احمد راتب یک پسر احمدجواد ویک دختر دکتورس اناهیتا باز مانده اند. فامیل منور وصاحب جرئت واز قدیم روح حماسی دارند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

الاعظم (رض) منتهی میشود، بتاریخ چهارشنبه (۸) برج حمل سال ۱۳۰۱شمسی [۲۹ رجب ۱۳۴۰ق – ۲۹مارچ ۱۹۲۲م] در بغداد شریف چشم از جهان فانی بست. [انالله وانا الیه راجعون]

مراسم برگذاری اولین بیرق دولت پادشاهی افغانستان در لندن

بتاریخ جمعه (۱۷) برج حمل سال ۱۳۰۱شمسی [۹ شعبان ۱۳۴۰ق – ۷ – اپریل ۱۹۲۲م] برحسب دعوت عبدالهادی خان سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان – به ساعت سه ونیم روز مذکور در سفارت خانهٔ افغانی مقیم لندن محفل دعوت بغرض اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان مستقل برگذار گردید.

چون معلوم گردید که وزیر امور خارجیه انگلستان وسائر رجال بزرگ سیاسی لندن اشتراک نخواهند کرد، سفیر مختار افغانی بنام عارضهٔ حفیف انفلوانزا نخواست که خود حاضر محفل شود گفت: برحسب توصیهٔ داکتر نتوانستم از اتاق بدر شوم، وبهمین نگاه بعوض خود سیدمحمدقاسم خان معاون سفارت افغانی را برای بلندکردن بیرق وپذیرائی مدعوین تعیین نمود. مدعوین در دالان بزرگ جمع شدند معاون سفارت مختار افغانی در وقت بلند نمودن بیرق دولت پادشاهی افغانستان در لندن بآواز بلند گفت: [الله اکبر – بسم الله] وبیرق را بدست خود گرفته بلند نمود. ودر این موقع فوتوگرافی ها از هرجانب بعمل آمد، چه نمایندگان دول می دیدند که افغانستان از برکت استرداد استقلال خود این بار اول است که بیرق شاهی خود را برفراز عمارتی در نفس پایتخت مملکت امپراتوری انگلستان رسماً بلند می کند. مدعوین پس از مراسم برافراشته شدن اولین بیرق شاهی افغانستان در سفارت خانهٔ افغانی لندن یکایک دست محبت داده تبریک گفتند و واپس باتاق ملاقات عودت کردند.

سید محمدقاسم خان معاون بپا استاده مضمون عبدالهادی خان سفیر مختار را قرائت نمود که خلص آن از اینقرار است: "خانمها، آقایان و دوستان محترم! میخواهم اظهار احساسات وتشکرات صمیمی خود را تقدیم نمایم. بدبختانه ازین موقع تاریخی که اولین بار بیرق افغانی بر فضای پایتخت دولت بهیهٔ بریتانیه بلند شده بر زینت این شهر مجلل می افزاید. بنده نمی توانم بسبب عذر مریضی پذیرائی نمایم لهذا جناب سیدمحمدقاسم خان معاون سفارت افغانی را بالوکاله مؤظف ساخته ام وآن مهربان عفو خواهند خواست. واین قدر گفتن دارم که این موقع یادگار استرداد استقلال وتمامیت حاکمیت افغانستان است، اکثر حضار کرام اطلاع دارید که استقلال شرط اولین برای وجود حکومت اسلامی است، وازین است که اقوام مختلفهٔ اسلامی پیش از حیات خود همین را طلبیده وخواهند طلبید. برای اینکه این موقع یادگار همچو فریضهٔ دینیه است کسانیکه با ما در این محفل مسرت وموفقیت اشتراک ورزیده اند، چنانچه خاصهٔ جبلی افغانها است احساس عمیق تشکر داشته رفع تصدیع شما میخواهم و بر علالت مزاج آقای وزیر امورخارجیهٔ بریتانیا که مانع آمدن شان درین محفل دوستانه

شده تأسف کرده از تبریکات وتشکرات شان متشکرم، امیدوارم که این سفارت موجب ترقی مناسبات بین دولت بهیهٔ بریتانیا و افغانستان باشد".

پس از استماع متن بیانیهٔ سفیر مختار افغانی ، میرزا داود مفتاح السلطنه وزیر مختار دولت ایران مقیم لندن بپا خاسته نطق مختصریکه مبنی بر احساسات صمیمانهٔ برادرانهٔ افغان وایران وتقدیم تبریکات ومسرت های مفتخرانه بود، ایراد نمود واز علالت مزاج عبدالهادی خان وزیر مختار افغانی تأسف زیاد نمود. بعد از بیانات فوق، موزیک مارش شاهی را نواخت وپس از صرف چای وشیرینی محفل به ساعت پنج عصر خاتمه یافت. در وقت وداع لاردهیدلی صدر جمعیت مسلمانان در لندن که در ان سالهای نزدیک مشرف به دین مقدس اسلام شده بود نطق شکریه نسبت به اعتلای بیرق اسلامی افغانی در پایتخت انگلستان نمود ومذکور با مدعوین ومعاون سفارت افغانی دست داده از اشتراک خود در این محفل تشکر زیاد نمود ومدعوین رخصت شدند.

شخصیت های مشهوری که د رمحفل برگذاری اولین بیرق شاهی افغانستان در لندن [جمعه ۱۷ حمل سال ۱۳۰۱ش - ۷ اپریل ۱۹۲۲م] در سفارت خانهٔ افغانی اشتراک داشتند از اینقرار اند:

۱. میرزا داودخان مفتاح السلطنه وزیر مختار دولت ایران در لندن.
۲. مستشار سفارت ایران در لندن.
۳. سر کاتب سفارت ایران در لندن.
۴. لارد هیدلی وخانمش.
۵. خواجه کمال الدین مبلغ انجمن اشاعت اسلام.
۶. مسترجی مانک - مارشل دیپلوماتیک یورپ ، نمایندهٔ مارکویس کرزن وزیر امور خارجیهٔ انگلستان.
۷. مستر پی - ایم راپرتس نمایندهٔ وزارت امور خارجیهٔ انگلستان.
۸. موسی کاظم پاشا وسه نفر دیگر از اعضاء وفد فلسطین.
۹. سروینس راس - مدیر مکتب السنهٔ شرقی در لندن.
۱۰. پروفیسر تامسن ارتولا.
۱۱. پروفیسر هارون مصطفی لیون با خانمش که هردوتن در همان تازه گی بدین مقدس اسلام مشرف شده بودند.
۱۲. خانم چرتین نو مسلمه.
۱۳. حبیب الله لوکردو - خیاط نومسلم.
۱۴. مسترایجی سن - با هیأت برتانوی در کابل بود.
۱۵. خانم کاک برن.

۱٦. خانم گان.
۱۷. خانم دیلی – که در زمان امیرعبدالرحمن خان مدت (۹) سال در شهر کابل طبیبه بود.

زیارت مولوی شاه عباس در باغ عمومی کابل

در سال ۱۳۰۱شمسی [۱۹۲۲م] در این وقتی که نقشهٔ باغ عمومی کابل تکمیل وکار احداث وتسطیح آن آغاز شد توجه بعمل آمد تا آرامگاه مولوی شاه عباس مجذوب ودیگر قبور نزدیک آن حفاظت شود. مولوی شاه عباس مجذوب برادرزادهٔ شاه عبدالعزیز پسر بزرگ شاه ولی الله دهلوی پسر شاه عبدالرحیم پسر شیخ وجیه الدین فاروقی است، زمانی که عم محترمش مسلمانان رافتوای هجرت از دهلی داد در سنه ۱۲۴۲ قمری بکابل مرکز افغانستان هجرت نمود ودر گوشهٔ سرای زرداد سکونت گرفت وبعد (۸۷) سال بعمر ۱۱۵ سالگی بتاریخ جمعه (۱۵) شهر رمضان المبارک سنه ۱۳۳۰ قمری [۱۲۹۱شمسی] جهان فانی را وداع گفت وبقرار وصیت خودش به سمت شرق آرامگاه امپراتور تیمورشاه غازی بخاک سپرده شد.

واکنون مرقد آن گوهر تابناک عرفان بنام زیارت مولوی صاحب مشهور است. چون دیر وقتی در سرای زرداد سکونت داشت بنام ملنگ سرای زرداد مشهور شده بود، ودر وقتی که سرای مذکور حریق شد وبوجود مبارک او صدمه نرسید عقیدت مردم بیشتر شد. چون رجال این خانوادهٔ باعلم وفضیلت از سنه ۱۱٦۰ قمری روابط معنوی وروحانی با رجال دولت افغانستان قائم کرده ودر تصانیف خود یاد نموده بودند، این حسن روابط نیز موجود است.

اعلان از وزارت امنیهٔ عمومیه

وزارت امنیهٔ عمومیه بوسیلهٔ جریدهٔ «ابلاغ» مضمونی را تحت عنوان [انتقال جسد مرده شرعاً ممنوع است] در بهار سال ۱۳۰۱شمسی به نشر رسانید ومتن ازینقرار است:

"چون در بین عوام یک رواج ناقص از سابق جاری است که اگر اشخاصی که در موضع غیر مسکونهٔ اصلی خود ویا در حالت سفر فوت می نمودند ویا اینکه بعدت وطن وجای او پنج روزه ویا ده روزه ویا زیاده ازین می بود، بازماندگان مرده اگر فوراً قوت ودسترس خود را میدیدند همان ساعت جسد مرده را کشیده بار میکردند والا اگر در آنفرصت برده نمی توانستند باسم امانت مرده را درهمانجا دفن نموده بعد از چند روز جسد مرده را از قبر کشیده وبارگیری نموده بخانه وجای اصلی او رسانیده دوباره او را دفن میکردند. درینصورت نقصان واضرار کثیری عائد است.

اول: اینکه خلاف حکم شرع شریف است، در شریعت چنین امری نیامده که بدین اصول مرده از یک

علاقه وشهر بدیگر شهر وعلاقه برده شود.

دوم: یک تکلیف شاقه غیرمشروعه برای بازماندگان میت وباز برای جسد خود مرده بدون سبب لاحق وعائد میشود.

سوم: بعد از گذشتن چند روز مردهٔ مذکور ضرور متعفن میگردد واکثر امراضی است که ازو متعدی وساری میگردد، وهکذا از روی مسائل طبعی هم ممانعت انتقال جسد اموات بنابر دفع اضرار از خلق الله یک امر لابدی وضروری است از آنجاست که حکومت حصول هرگونه رفاه وآسوده حالی رعایا را مدنظر داشته اصلاحات لازمه ودفع این قسم اضرار را از افراد ملت که نقص آن ثابت است از وظائف عمدهٔ خود میداند ونمی خواهد که هیچ رهگذر ضرری برایشان عائد باشد، لهذا قبلاً تجویز خود را در این باب بطور اشتهار خبر داده بود که از آوردن میت از یک جا بدیگر جا ممنوع است. لیکن حالا باز دیده میشود که بعض اشخاص برخلاف احکام مسائل شرعیه وتجویزات طبیه میت را از یک علاقه بدیگر علاقه می برند، بناءً علیه مجدداً برای آگاهی عموم مردمان شهری ونظامی تاکیداً خبر داده میشود که آوردن میت از یک جا بدیگر جا بدلائل فوق الذکر قطعاً ممنوع است. درهر علاقه شخصی که وفات کند وبازماندگان او برخلاف احکام فوق جسد مرده را انتقال بدهند، پس مبلغ یکصد روپیهٔ کابلی جزای نقدی از اوشان حصول وتحویل خزانهٔ بیت المال مسلمانان کرده میشود. وبرای تعمیل این حکم وزارت امنیهٔ عمومیه وباز خصوصاً مدیریت پولیس مؤظف است".

انعقاد محفل در وزارت معارف بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی

بتاریخ یکشنبه (۲) برج ثور سال ۱۳۰۱ش [۲۵شعبان ۱۳۴۰ق – ۲۳اپریل ۱۹۲۲م] از ساعت یک وسی دقیقهٔ ظهر تا ساعت شش ونیم عصردر وزارت جلیلهٔ معارف محفل بزرگ علمی نسبت بارائه اثرات غیرت اطفال وطن عزیز در تحصیل علم وعرفان ومعاینهٔ نتائج مساعی آنها بنا بدعوت سردار محمدسلیمان خان وزیر معارف برگذار گردید.

اعلیحضرت امان الله شاه غمخوار حقیقی معارف افغانستان در محفل منعقدهٔ روز مذکور تشریف داشت. وزراء، سفراء، نمایندگان دول خارجیه مقیم کابل، قوماندان های عسکری ومعززین ملی افغانی نیز در ان محفل بزرگ حضور بهم رسانیده بودند. محفل به تلاوت آیات قرآن کریم افتتاح گردید وسپس از طرف طلاب مکتب حبیبیه نطق ها وترانه ها در معرض بیان آمد.

جشن میلاد شاه ایران درسفارت خانهٔ ایران مقیم کابل

بتاریخ سه شنبه (۴) برج ثور سال ۱۳۰۱شمسی [۲۶شعبان ۱۳۴۰ق – ۲۵ اپریل ۱۹۲۲م] ازطرف نصرالله اعتلاء الملک سفیر فوق العادهٔ دولت ایران متعین دارالسلطنه کابل در سفارت خانهٔ ایران محفل

جشن سالگرد ولادت سلطان احمدشاه قاجار پادشاه ایران برگذار گردید. در محفل جشن مذکور وزراء، رؤساء، مدیران و معاونان دوائر حکومتی کابل دعوت شدند. محفل به نطق اعتلاء الملک مذکور افتتاح گردید و گفت:

"این اولین مرتبه است که جشن میلاد اعلیحضرت شاه ایران بدولت معظمهٔ افغانستان انعقاد یافته واین جای هزاران هزار شکر وسپاس است که امروز محفل جشنیهٔ میلاد یک شاه حکومت اسلامی در پایتخت دولت مستقلهٔ همسایه اش انعقاد یافته است".

جنرال محمود سامی پاشا [که این وقت به منصب لوامشری وسر رشته داری وسرمعلمی مکتب فنون حرب ونگرانی باقی مکاتب عسکری افغانی ممتاز بود]، تبریک جشن میلاد پادشاه ایران را وکالتاً از جانب اعلیحضرت غازی پادشاه افغانستان اظهار نمود. وبعد از ان حفیظ الله خان معاون مدیریت خیوه وبخارا در وزارت امور خارجیه نطقی نمود.

وفات حاکم کلان بامیان

سردار امیرمحمدخان [ابن سردار شادمحمدخان ابن سردارپیرمحمدخان] حاکم کلان بامیان بتاریخ پنجشنبه (٦) ثور سال ۱۳۰۱ش [۲۹ شعبان ۱۳۴۰ق - ۲۷ - اپریل ۱۹۲۲م] در بامیان فوت وهمدرانجا دفن شد. محمدعلم خان ولد جرنیل غلام محمدخان ومحمدصدیق خان دومین پسر امیرمحمدخان مذکور روانهٔ بامیان شدند تا مریضی اورا بکابل برسانند. وتا رسیدن هردونفر مذکور چون از حرف زدن مانده وبعد یکروز فوت گردید در همانجا دفن نمودند چرا که بقرار اشتهار وزارت امنیهٔ عمومیه نقل دادن جسد از جایی بجایی ممنوع قرارداده شده بود.

امیر محمدخان ایشیک اقاسی کرنیل ملکی پس از فوت سردارغلام حیدرخان [نوادهٔ سردارمحمدعظیم خان] بفرمان امیرحبیب الله خان در سنه ۱۳۲٦ق [۱۹۰۸م] بحکومت محال غزنین مقرر گردید ودر فرمانها بالقاب: [عالیجاه عزت نشان امیرمحمدخان حاکم غزنین] خطاب ومدت (۹) سال بحکمرانی آن ولایت دوام داد.

بند سراج غزنین درعهد حکمرانی همین شخص مجدداً تحت ساختمان ونیز دیگر آبادی ها وترمیمات مساجد ومزارات در غزنی بعمل آمد.

عیال معتبر او [مسماة دلبر سلطان اولین فرزند سردار فقیرمحمدخان شاغاسی] واز ان ازدواج سه پسر: محمدعثمان، محمدصدیق، محمدحیدر و یک دختر [روح افزا] بوجود آمدند.

محمدعثمان وقتی سفیر کبیر افغانی در روم وتهران، محمدصدیق حاکم اوبه وبروز (۱۴) حوت ۱۳۰۷ش کشته شد. محمدحیدر به تخلص نیسان مشهور است. روح افزا عیال غلام فاروق خان ابن سردار محمد عثمان خان است. واین خانوادهٔ محترم در تاریخ دورهٔ امانیه سهم خدمت زیاد دارند.

عبدالغفارخان جرنیل [حاکم کلان میمنه] وعلی محمدخان [علوخان] دوبرادر کهتر امیرمحمدخان مذکور اند[1].

اعلان سرکاری

"بر رعایای صادقهٔ شاهانه ام اهالی سمت مشرقی اعلان میشود:

از آنرو که رفاهیت وآسوده حالی تمامی ملت نجیبهٔ افغانستان را مواظباً ملحوظ خاطر دارم بناءً علیه باقیات تفاوت تسعیر غلهٔ مالیاتی سنوات گذشتهٔ محالات متعلقهٔ سمت مشرقی را که در عصر سلطنت امیرشهید سعید حضرت قبلهٔ امجدم کارداران سابقه مطابق نرخ ماه گران همان سال بسته وعلاوه بران بباعث نرسیده گی غلهٔ جایداد گدام جریمهٔ جداگانه بالای رعایای مالیه ده افزوده بودند ودر زیر حواله است محض آرامی ورفاه حال تان موقوف ومعاف فرمودیم که تسعیر ماه گران هرسال را به نرخ ماه قوس همان سال تطبیق داده تفاوت افزونی آنرا با جریمهٔ علیحده که بسته شده وضع دارند وعلاوه بران ازمحالاتیکه تسعیر غلهٔ آن مطابق نرخ مندوی شهر جلال آباد تقرر یافته باشد چون نرخ مندوی شهر نسبت باطراف بواسطهٔ کرایهٔ آوردن غله از اطراف الی شهر گران است ومحصول صرفیات وکرایهٔ آنرا بقرار مروجهٔ بین الرعایا از همان موضع الی شهر جلال آباد آنچه شود مراعاتاً معاف گردید که در باقی ذمه گی رعایا مجری شود. از امر والطاف حضور به وزارت داخلیه و وزارت مالیه احکام علیحده صادر گردیده تا درکات مذکور را در حساب مالیه دهان باقی ده مجری ومحسوب دارید. شمار رعایای صادقه را نیز از مرحمت ونوازش حضور مطلع نمودم تا هرشخصی که از دراک تفاوت تسعیر مذکور به ذمهٔ شان باشد از سالهائیکه حساب آن بدفتر جلال آباد باشد در آنجا واگر به وزارت مالیه ویا دیوان سنجش باشد بمواضع مذکور خودشان ویا وکیل شان رجوع نموده ومجرائی آنرا در حساب باقی ذمه گی خودها حاصل دارند".

مهر (امیر امان الله)

هوالعلیم

"بر رعایای صادقهٔ شاهانهٔ من سکنهٔ سمت مشرقی واضح باد!

درسنهٔ گذشته «۱۳۰۰ش» اراده فرموده بودم که در ایام زمستان به سمت مشرقی آمده به زیارت مرقد حضرت سعید شهید قبلهٔ مرحومم فائض گردیده اصلاحاتیکه در امور ملکی آنولا لازم باشد اجراء نمایم، چنانچه مسبوقاً از ارادهٔ حضور بسوی آنسمت اعلانی نشر وشایع شده بود، در ایام سرما بواسطهٔ

---

[1] چون جانبدار امیرنصرالله خان بود در ایام جلوس امان الله شاه – در ارسال بیعت اهالی میمنه بدارالسلطنهٔ کابل تعلل ورزید وبدان واسطه از حکومت برکنار وصالح محمدخان سپه سالار سابق بجای او مقرر گردید.

گرفتاری کارهای دولت علیهٔ متبوعهٔ تان وحالا بباعث حرارت وگرمی هوای جلال آباد که یوماً فیوماً در ترقی است حرکت من بآنسمت امکان نپذیرفت.

بناءً علیه ع، ع، ص عبدالکریم خان حاکم اعلی سمت مشرقی را موقتاً بدارالسلطنه طلبیدم که از حضور درباب انتظامات آنسمت هدایات لازمه برای او داده میشود تا بعد الهدایه واپس بالای خدمت محولهٔ خود رفته حسب هدایت حضور امور موظفهٔ خود را ایفاء نماید. شما رعایای صادقه ام آنچه فقرات که لازم عرض حضور بدانید بذریعهٔ حاکم تان معروضدارید که بعد الملاحظه جواب بفرمائیم.

انشاءالله تعالی اگر حیات مستعار مساعدت نمود در اخیر ایام تیرماه این سال (۱۳۰۱ش) در جلال آباد آمده پژوهش حال شما رعایای صادقه ام را خواهم نمود".

مهر (امیرامان الله)

استقبال هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی در هندوستان

در ایامی که هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان مستقل [تحت ریاست محمدولی خان] از سفر اروپا وامریکا بعزم ورود بافغانستان، وارد بمبائی گردید.

حاجی احمدصدیق کهتری [سکرترجنرال مجلس مرکزی خلافت هند در بمبائی] برای تمام مسلمانان بمبائی وهندوان اعلان ذیل را شایع نمود:

"بموقع بهترین نسبت باظهار اخوت اسلامی، چون وفد افغانی که از اروپا وامریکا بسرکردگی عالیجناب محمدولی خان در بمبئی تشریف آورده اند، بتاریخ پنجشنبه (۴) جوزای سال ۱۳۰۱ش (۲۴)می ۱۹۲۲م بعمل چهارونیم عصر میخواهند از کوپوری استیشن جاده پیمای پشاور شوند. پس از تمام برادران هند وافراد ملی استدعا است که برای وداع تشریف آورده ثبوت اخوت اسلامی ومحبت همسایگی بنمایند. مسلمانان وهندوان بحسب اعلان فوق به ساعت معین با جوش وخروش زیاد حاضر شده گلهای رنگارنگ را بر سر اعضاء وفد افغانی نثار کنند".

بعد از انکه مطابق نشر اعلان مذکور رسوم وداعیهٔ صمیمیت مؤدی گردید، احمدصدیق کهتری مضمون آتی را از طرف عموم قرائت نمود:

"خدمات جلیلهٔ اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی تاجدار خود مختار دولت مستقلهٔ افغانستان خلدالله تعالی ملکهٔ باستقلال وترقی مملکت افغانستان علی الخصوص وبه اتحاد وموالات ممالک اسلامیه علی العموم بحدیست که نه لسان را یارای تقریرونه قلم را قدرت تحریر می باشد.

آن نوا پرواز اسرار ازل — شاهسوار عرصهٔ علم وعمل
از نوایش بزم یورپ درخروش — حکمت امریکه او را سفته گوش
بیخودی را درخودی منزل شناس — در عیار کاروان محمل شناس

یک نگاه گرم آن حُـرّ عظیم سوخت رخـت فتنهٔ امید وبیم

دعای بندگان این دیار وامصار برای سلامتی وکامرانی اعلیحضرت امیر غازی وتزئید ترقی وبرومندی دولت افغانستان واستحکام نصرت اسلام وقف است].

ومطالب بسیاری را درخصوص عظمت اسلام واتحاد ویگانگی مسلمانان بیان واعلیحضرت امان الله شاه را بالقاب: سپهرحشم، انجم خدم، ادام الله افاضته، وارادالله قوته وسطوته، یاد نمود واحساسات مسلمانان هندوستان را نسبت به پادشاه استقلال بخشا وملت وفا شعار افغانستان اظهار داشت.

بعد از انکه محمدولی خان وارد راولپندی شد، اهالی آنجا باستقبال آمدند وبزبان اردو بیاناتی نمودند وگفتند:

"در اینجا ازمدت سه سا ل انجمن معین الاسلام قائم گردیده ، چنانچه یکی از ترقیات آن این است که د راین وقت به نظارت این انجمن دو مکاتب عالی برای تعلیم قرآن مجید وفرقان حمید تأسیس یافته که طایفهٔ نسوان بزیور علم وعرفان آراسته گردیده اند، واراده داریم که بنام نامی اعلیحضرت غازی پادشاه افغانستان نام آنرا [مدرسهٔ امانیه] بگذاریم.

امانیه در وضع ترقی معنوی مکتب وصورت عماراتش سوالاتی پیدا میشود لاینحل، که خواهان یک نظر بلند بلندهمتان است، اگر حضور مراحم ظهور اعلیحضرت همایونی یک گوشهٔ چشم ترحم وتلطف خسروانهٔ شان را به اینطرف ما خاکساران مبذول فرمایند البته آن مسئله که در نگاه مهم است به بسیار آسانی حل خواهد شد.

پس امید است این پیغام را که بارادات مندیهای انتهایی ملفوف است از اینجانب عقیدت مندان ببارگاه اورنگ جهانبانی تقدیم شود وبفرمان شاهانه کلاه های مانرا به تاجهای مجلل افتخار بیش از بیش مزین سازند".

اهالی راولپندی نیز باستقبال هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی اجتماع نموده گفتند: "الحمدلله که امروز آفتاب حکومت وامارت افغانیهٔ اسلامیه از غبار حوادث زمانه بصدتجلی وضیاء به هزار جاه وجلال طالع ومشرق شده براوج عروج شعاع فگن شد، بحدیکه علم ونشان او به نهایت رفعت وعزت برسلطنت های عظیم دنیا می درخشد، این همه از برکت توجهات جهاندرجات حضور همایونی و دوران خوش اقتران امارت شهریار غازی امیر امان الله خان است که امروز فرزندان افغان از شربت حریت سیراب وشیرین کام هستند".

وقتی که هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی تحت ریاست محمدولی خان به پشاور رسید، اراکین مجلس خلافت وباشندگان صوبهٔ سرحدی نیز استقبال شایانی نموده خطابهٔ خود را قرائت کردند ودر ختم گفتند:

"بر این کار جلیله وامر جزیله که در ان صلاح وفلاح اسلام واهل اسلام مضمر است نقش وفاداری

اعلیحضرت شهریار غازی امیر ابن الامر امان الله خان تاجدار دولت خداداد افغانستان خلدالله ملکه هیچگاه محو نخواهد شد".

و درختم : توجه اعلیحضرت امان الله شاه غازی را باین عبارت که او کفیل جمله امور اسلام است، بطرف مسلمانان وهندوان خواستار شد ند.

وچنانکه اعلیحضرت غازی موصوف جداً از آزادی اهالی هندوستان اعم از اسلام وهنود حمایت وطرفداری می نمود وصفحات این تاریخ شاهد است.

مراسم عید سعید فطر در غزنی

عید سعید فطر یعنی اول شوال سنه ۱۳۴۰قمری بروز دوشنبه (۸) جوزای سال ۱۳۰۱شمسی [۲۹می ۱۹۲۲میلادی] مصادف گردید. ودر صفحۀ اول شمارۀ (۴۶) سال اول جریدۀ غازی منطبعۀ خوست ولایت پکتیا که بتاریخ چهارشنبه (۲۴) ماه جوزای سال مذکور [۱۷شوال - ۱۴جون] به مدیریت وسرمحرری عبدالله خان به نشر رسیده است، تحت عنوان:

"عیناً نطق محمدامان خان حکمران کلان که در مسجد عیدگاه بعد اداء نماز وتبریک عید سعید فطر بسمع حاضرین رسانیده اند" مقالتی جلب نظر نمود که اینک در تاریخ امانیه درج میشود[1]:

"ای اهالی عسکر غیور وملکی جسور خطۀ مقدسۀ غزنین، بعد از ادای اوجب علینا اول اینکه: آیا میدانید که فداکار اگر چه از طرف دولت حاکم شما اما در حقیقت خادم مصالح شمایانم. شب و روز قولاً وفعلاً از موفق حقیقی نیاز دارم که شما عساکر غیور ورعایای جسور بموجب قوله تعالی اطیعوالله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم] در متابعت شریعت خالق قدیم جل علی شانه و رسول کریم (ص) وپیروی خیالات اولی الامر صمیم از جمیع برادران همدین وهموطن پیش قدم واسبق رقم باشید. چراکه ما وشما در وقوع خیر وشر ونفع وضرر بحضرت آفریدگار ورسول مختار وپادشاه دیانت شعار بموجب - کلکم راعٍ وکلکم مسؤل - مسؤل وشریک همدیگریم بالجمله چون تمهید دین متین وتأسیس مسلک مبین ما وشما برعبادت وسرمایۀ طاعت خدمت، ورکن اعظم خدمت صداقت است که نجات ابدی وسعادت سرمدی وابسته بران است لازم که بر تکالیف مفروضۀ شارع حقیقی یعنی صوم وصلوة ادا کردۀ خودها از روی اخلاص شاکر ویماسیأتی آن محل ادراک متبادر باسم حق سبحانهُ وتعالی گوید:

وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون یعنی مقصد اصلی از تخلیق جن وانسان بجز اذعان فرمان واجب الوجود منان واعراض از کذب وهوا وطغیان نیست.

---

[1] چون در غزنی مطبعه وجریده وجود نداشت، خبرهای مربوط بدارالحکومت غزنی را جریدۀ طلوع افغان قندهار وجریدۀ غازی خوست انتشار میداد. تاریخ تقرر محمدامان خان بحکومت کلان غزنی - چهارشنبه ۲۲ قوس سال ۱۳۰۰ شمسی است.

دوم: از روز آمدن خود الی حال بار بار از رأفت های شهنشاه ترقیخواه علم وفن وخدیوجمجاه حق آگاه مؤسس آبادی ملک و وطن شماها را دانسته کرده ام وشما هم میدانید اما امروز که روز عید مؤمنان است مکرراً بسمع شما اخوان معنوی میرسانم که: مهربانی های اعلیحضرت «امان الله شاه غازی» دربارهٔ ما وشما چنان است که در پایهٔ تقریر عیان وبمیزان زبان بیان کرده زیرا کدام رنج است که بواسطهٔ خیر وبهبود دولت وملت نجیبهٔ افغان بوجود ذیجود خود نگرفته اند وکدام تکلیف است که بتوجهات جهان درجات شاهانهٔ خویش از ذمهٔ ما وشما کوتاه نفرموده اند، باری خلاصه همین قدر برای شما میگویم که مساعی یگانهٔ اعلیحضرت ممدوح به شب و روز از ترقی و آرامی شما بوده نظامنامه های مفصل مبنی برفاهیت وتنظیم مصالح معاش شما ملت عزیزه اصدار فرموده اند که بوجه من الوجوه وسبب من الاسباب اوراق وسرگردان نبوده در زیر سایه هما پایهٔ خسروانهٔ شان از گرد وغبار پریشانی وارسته بکمالات گوناگون وترقیات روزافزون ممتاز ومستفید شوید، اکنون از مراحمات شهریار غازی «امان الله شاه» یک فقره برای شما دانسته میکنم اینکه:

درباب مالیه که سابق برین از شما املاکات خودها نقدی وجنسی میدادید والی انقطاع جمع وخرج تا آخر سال نمیدانستید که اصل جمع ورسیدگی وباقی تان چیست، درینصورت تکلیف شاقه از رهگذر تقاضای محصل وملک مستولی احوال شمایان می بود، اعلیحضرت والا درین خصوص سر رشتهٔ کافی ودستور وافی بتوسط جدول تأسیس نهاده عنقریب میرسد که هر کدام شما اصل جمع ورسیدگی وباقی یومیهٔ خودها را علیحده علیحده دانسته تا ستم شریکی وبار اندازی از شما رعایا رفع ودفع شود ونیز این خدمتگار بنابر پیروی آراء وافکار بادار نامدار خود از ابتدای ماموریت خویش توجه کافی دارم که شما کافتاً آسوده حال بوده تکالیفی که آنرا به خیال خود شاقه پنداشتم از سرتان کوتاه نمودم. آینده همچنان از آفریدگار ذوالجلال وپروردگار بی زوال توفیق میخواهم که مطابق خیالات اعلیحضرت وقواعد نظامنامهٔ مبارکه در رفاهیت شما کوشیده بفرائض منصبی خود جاهد وسرگرم باشم.

ان شاءالله - زیاده دست دعا بدرگاه حضرت کبریا برداشته میگویم که:

الهی دولت متمدنهٔ افغان را بوجود ذیجود اعلیحضرت غازی تاجدار از سرادقات لیل ونهار وگزند کفار مجار در مهد حراست خویش مأمون وبرکنار داشته ما وشما را کشایش مقصود عاقبت محمود گردانا".

بازگشت هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان

در ضمن جریانات برج حوت سال ۱۲۹۷ش وبرج حمل سال ۱۲۹۸ش تصریح کردیم که اعلیحضرت برای معرفی افغانستان مستقل وقائم نمودن مناسبات افغانستان با دول بزرگ آسیا، اروپا، امریکا هیأتی را بنام سفارت فوق العادهٔ ابلاغ افغانستان مستقل تحت ریاست محمدولی خان [ابن ابوالفیض خان ابن ترک خان] بطرف بخارا، تاشکند، مسکو واروپا اعزام فرمود که تاریخ حرکت هیأت

مذکور از کابل:

دوشنبه (۳۰) برج حمل سال ۱۲۹۸شمسی [۱۹ رجب ۱۳۳۷ق - ۲۰ اپریل ۱۹۱۹م] است.

سفیر مختار فوق العادهٔ مذکور بعد اجراء وظائف مهمهٔ مؤظفه وسیاحت سه ساله به کشورهای خارج که تفصیل آن در صفحات این کتاب آمده است، برحسب امر اعلیحضرت امان الله شاه غازی - بهمراه سردار شیراحمدخان [وزیرمختار وسفیر فوق العادهٔ افغانستان در روما پایتخت ایتالیا] - بتاریخ پنجشنبه (۱۱) برج جوزای سال ۱۳۰۱ش [۴شوال ۱۳۴۰ق - ۳۱می ۱۹۲۲م] وارد کابل گردید:

محمدولی خان تا هنگامی که به خاک هندوستان در وقت مراجعت با همراهان خود اقامت داشت، مسلمانان واهل هنود هندوستان که تعدادشان بهزاران نفر بالغ میشد، بلحاظ همدردی وهمجواری ومحبتی که با مردم نجیب وبا شهامت افغانستان دارند وخاصتاً از روی اعتبارات تاریخی آن وبرکت استرداد استقلال افغانستان که در این وقت افغانستان از آزادی هند نیز بشدت حمایت وپشتیبانی می نمود - در تمام نقاط هند بکمال گر مجوشی باستقبال برآمدند وعلائق دوستانهٔ خود را با بیانات موثر ابراز کردند.

هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی وقتی با هیأت سفارت افغانی مقیم ایتالیا - از هندوستان به خط سرحد تورخم رسید. بهمراه گل محمدخان مستشار وزارت امور خارجیه ومحمدسمیع خان صندوق دار حضوری که قبلاً برحسب امر اعلیحضرت امان الله شاه - در سرحد تورخم انتظار ورود وزیر مختار افغانی را می بردند، ملاقات نمود[1].

دستهٔ عساکر افغانی با موزیک رسم سلام واحترام بجاآورد وهفده ضرب توپ استقبالیه بصدا درآورده شد. بوقت ورود در شهر جلال آباد [مرکز ولایت ننگرهار] از طرف جم غفیر اهالی ولشکری وکشوری نیز مراسم پذیرائی ومانده نباشید بجاآمد وباز هفده ضرب توپ اجراء گردید.

بتاریخ پنجشنبه (۱۱) برج جوزا - ۱۳۰۱ش قصر ستور [مقام وزارت امور خارجیه] محل پذیرائی هیأت سفارت تعیین شده بود - دوائر حکومتی ودکاکین بدان مناسبت تعطیل عمومی - مامورین ودکانداران شهر واهالی باستقبال هیأت سفارت فوق العاده وهیأت سفارت افغانی مقیم ایتالیا - بدوطرف جادهٔ چمن حضوری کابل که باقسام گلها ودر وازه های گوناگون وشعارهای زنده باد ومانده نباشید وخوش آمدید تزئین وتجلیل شده بود، تا عمارت قصر ستور اجتماع داشتند. در وقت ورود هردو هیأت سفارت، موزیک عسکری رسم سلاح واحترام بجاآورد، وبار دگر هفده ضرب توپ بعمل آمد واز

[1] گل محمدخان ولد سردار تاج محمدخان ومحمدسمیع خان برادر محمدیعقوب خان وزیر دربار برای پذیرائی سردار شیراحمدخان وزیر مختار افغانی مقیم ایتالیا از کابل به تورخم فرستاده شده بودند چون هردوهیأت سفارت در یک وقت وارد سرحد افغانستان شدند، اعزام هیأت استقبالیهٔ جداگانه مناسب دیده نشد. گل محمدخان مذکور پدر فیض محمدخان زکریا است.

دهنهٔ خیبر تا پل محمودخان شهر کابل جمعاً پنجاه ویک ضرب توپ استقبالیه اجراء گردید.

وزراء وصاحبمنصبان ومدیران که بقرار رقعه های رسمی به وزارت امور خارجیه [واقع در قصر ستو - باغ ارگ شاهی کابل] دعوت شده بودند، انتظار ورود وزیرمختار وسفیر فوق العاده وهیأت سفارد افغانی مقیم ایتالیا را می بردند. وحین وصول هردوهیأت هردوسفارت - محمود طرزی وزیر امو خارجیه نطقی نمود وشیرینی وچای صرف شد وبه ساعت (۳) بعد از ظهر اختتام یافت.

وباعزاز محمدولی خان شب پنجشنبه (۲۵) برج جوزای سال ۱۳۰۱ ش در قصر دلکشا دعوتی ا طرف ذات شاهانه داده شد.

وصول مکتوب اولین دسته طلاب افغانی مقیم پاریس بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی

در صفحات قبل گفته شد که به تعداد سی وشش نفر طلاب از کابل بجهت تحصیل در رشته های مختلف به پاریس پایتخت مملکت فرانسه اعزام شدند. طلاب مذکور بتاریخ پنجشنبه (۱۱) جوزای سال ۱۳۰۱ شمسی [۴ شوال المکرم ۱۳۴۰ق - ۳۱ می ۱۹۲۲م] مکتوبی از پاریس بکابل فرستادند وازینقرار است:

"بخاک پای مبارک اعلیحضرت شهریار غازی پدر تاجدار مهربان خود عرض دعای عبودیت نشانهٔ خودها را این فدویان جان نثار طلبهٔ افغانی مقیم پاریس تقدیم مینمائیم، نوازش نامهٔ مبارک مورخهٔ اول حوت که بیاد آوری غلامان اخلاص شعار از محض لطف وعنایت ارقام فرموده بودند باعث یک جهان افتخار وسرافرازی این ناچیزان شده بوسیدن وبرچشم نهادن آن فدویان را از قید یک جهان وهم وغم رهایی بخشید واز ته دل شکرانهٔ حضرت شاهنشاهی مطلق را به سلامتی وجود مسعود اعلیحضرت وآرامی وخیریت وطن از جان عزیز خود ادا نمودیم، از الطاف بی غایات حضرت باری عز اسمهٔ تا این ساعت پابند نصائح و وصایای شاه حقیقت اکتناه خود بوده به برکت توجهات جهان درجات ذات خجسته صفات همایونی به عزت وعافیت بسر می بریم. خدمت دین - صیانت ارض وناموس وطن وسربلندی ذات شهریاری را نقطهٔ نظر قرارداده از دل وجان در تحصیل خود مشغولیم وهمیشه توفیقات ایزدی را درگم نکردن مقصود وراه خود از او تعالی استرحام داریم. باقی صحت وسلامتی ذات عطوفت سمات اعلیحضرت وامن وآرامی مملکت وعافیت والدین واقارب خود را بحضرت حافظ حقیقی می سپاریم فقط".

ورود هیأت معادن شناسان ایتالوی در افغانستان

چون مملکت باستانی وکوهستانی افغانستان، کوه ها ودره های آن در هرگوشه وکنار از داشتن معادن مختلف بی نیاز است، ومردم مدقق وزحمت کش آن از بدو ایجاد مدنیت های قدیم این سرزمین

دیرین در انکشاف واستخراج وبکارانداختن آن ثروت های طبیعی وجواهر خداداد کشور پهناور خودشان در مرور دهور بقدر وسائل ابتدائی ومحیطی فروگذاشت نکرده اند، ولی نظر بآنکه معادن بطور عموم در کوه ها، دره ها و وادی های بعید وصعب المرور واقع اند، ومعادن شناسان وکارکنان ملت افغان باصول و وسائل حفاری عصری مجهز نبودند، کامیابی های بطور شاید دست نداد. امیر عبدالرحمن خان با بریتانیا در خصوص استخراج معادن افغانستان داخل مفاهمه شد، ولی چون انگلیسان در انجام این مأمون ملی افغانی ما سعی وعلاقه یی از خود ابراز نکردند، ومتخصصین مذکور چند وقت را به سیاحت ومشاهدات شخصی خودشان سپری وبدون کدام مفاد ونتیجه از افغانستان مراجعت کردند، امیر عبدالرحمن خان دگرباره داخل مذاکره ومکاتبه همدرین خصوص نگردید، وارباب سیاست افغانستان دانستند تا زمانی که شرائط و وسائل کافی در پرتو استقلال کامل فراهم نگردد، معادن افغانستان در زیر خاک پنهان بودنش بهتر است.

اعلیحضرت امان الله شاه در برج حمل سال ۱۲۹۸شمسی هیأتی را تحت ریاست محمدولی خان برای معرفی افغانستان مستقل به مسکو و اروپا فرستاد، از وظائف آن هیأت سفارت فوق العاده یکی هم این مطلب را قرارداده بود که با کشوری در هر خصوص از مسائل فرهنگی - اقتصادی - تخنیکی بحث وقراردادی بنماید واز صورت مقاولات خود بدارالسلطنهٔ کابل خبر داده هدایت بگیرد.

ودر امر استخراج معادن افغانستان واستخدام متخصصین ومهندسین وانجینران داخل مفاهمه شده صرف مساعی نماید چه از مزایای استقلال کامل افغانستان یکی هم همین صورت قراردادها را با دنیای مترقی میدانیم.

محمدولی خان حین وصول به مملکت ایتالیا که استقبال شایانی بعمل آمد، و وقتی که بافغانستان برمیگشت، مطابق هدایات اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجهت بکار انداختن معادن افغانستان - معاون مجلس معادن حکومت ایتالیا را با دوتن اعضاء هیأت آن با خود بکابل آورد و بتاریخ (۱۱) جوزای سال ۱۳۰۱ش وارد کابل شدند. محمدولی خان روز (۲۵) جوزای سال مذکور وزیر امور خارجیه گردید درخصوص عقد معاهدهٔ سفارت ایتالیا وانتظام کار هیأت معادن شناسان ایتالوی توجه زیاد بعمل آمد.

نام های سه نفر ایتالوی ازینقرار اند:

۱- موسیو فراری - معاون مجلس معادن در ایتالیا.

۲- داکتر اسپارکا.

۳- کونت سانسورینو.

هیأت ایتالوی مذکور از تاریخ اوائل برج سرطان سال ۱۳۰۱ش برای سیاحت برآمده وبعد از مراجعت بتاریخ برج قوس سال ۱۳۰۱ش [دسمبر ۱۹۲۲م] از ولایات شمال افغانستان نتیجهٔ معلومات وتتبعات خودشان را بحکومت افغانستان در کابل تسلیم دادند. اعلیحضرت امان الله شاه غازی - خدمت هیأت

معادن شناسی ایتالیائی را [که برخلاف ماهرین معرفت الارض که قبل از ان ، نتیجهٔ معلومات خود را برای حکومت افغانستان نشان نمی دادند]، قدر نمود و برای رئیس هیأت معادن شناس ایتالیائی نشان ذیشان حسن خدمت منظور وبواسطهٔ وزارت داخله که این موضوع را تصویب کرده بود، اعطاء فرمود. هیأت مذکور در اولین حرکت از کابل تا چهاریکار: بسواری موتر و از چهاریکار تا دشت غوربند، گذار شیر وبامیان درگادی و از بامیان تا سیغان، کهمرد، برفک، تاله، غوری، بغلان، خان آباد، چال، نهرین، سیرم، دشت اندراب، گذر خاواک، دشت پنجشیر، جبل السراج بسواری اسپ. از جبل السراج تا کابل بسواری موتر.

نامهای معادن که در این اولین سفر هیأت ایتالوی دیده شده ازینقرار است:

[سرب، گوگرد، زغال سنگ، مرکب گوگرد وفلز، نمک، نقره، مس، طبقات معادن آهن].

معادن مذکور نه تنها دریک جا بلکه با سلسله های زیاد ودرجاهای مختلف وبتکرار دیده شده اند. هیأت مذکور تفصیلات زیاد راجع به توانائی طبیعی ومصارف تخمین استخراج معادن مذکور بحکومت افغانستان تقدیم کردند.

و در یادداشت خود غرس درختان صمغ دارمثل کاج وصنوبر را مشورت دادند. وسفید دار را خیلی مفید دانسته وبسی اراضی را قابل نشو ونمای آن پیشنهاد کردند، ومسائل راه ها را بجاهای مختلف وانمود ساختند. ودر ختم چنین آرزو کردند که ایکاش در ترقیات صنعت معادن افغانستان آنچه دولت آن مدنظر دارد، سهیم می بودیم. واین اشارات دولت افغانستان را بیشتر ملتفت ساخت که افغانستان واقعاً معادن زیاد وآیندهٔ خوبی برای کار وفعالیت دارد.

ودر وقتی که طرق وشوارع بهمه اطراف واکناف کشور بصورت عصری احداث گردد، این همه آرزوهای بزرگ برآورده می گردد واین ثروت های طبیعی مملکت افغانی ما خوبتر بدست می آید.

دعوت از طرف اعلیحضرت پادشاه افغانستان در قصر دلکشا باعزاز هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانی

از طرف اعلیحضرت امان الله شاه غازی در شب پنجشنبه (۲۵) برج جوزای سال ۱۳۰۱شمسی [۱۸شوال ۱۳۴۰ق - ۱۴جون ۱۹۲۲م] مجللترین محفل دعوت باعزاز محمدولی خان در قصر دلکشا - کابل برگذار گردید. وزراء، مدیران، صاحبمنصبان و اعزهٔ دربار حضور بهمرسانیدند. اعلیحضرت امان الله شاه فرمود:

"اول بهمهٔ شما خوش آمدید میگویم، علی الخصوص به جناب وزیر مختار که بعد یک سفر بسیار دراز باز به وطن خود افغانستان رسیده اند، گویا برای من وملت افغان یک نورچشم است. امشب خوشی ومیله یی که داریم فقط برای مهمانی جناب شان است وجناب شان خدمت های را که برای دولت وقوم

خود کرده یک را پیش روی تان تا در جه یی که امکان دارد وزیر صاحب خارجیه قرائت خواهد کرد وجناب تان خواهید شنید".

پس از بیان کلمات ذات شاهانه سردار اعلی محمودطرزی وزیر امور خارجیه بپا استاده اجمال کار روایی های محمدولی خان وزیر مختار را در طول سه سال گذشته قرائت نمود.

اعطای نشان لمراعلی برای محمود طرزی

بعد از انکه اجمال کار روایی های محمدولی خان را همگان از زبان وزیرامور خارجیه محمود طرزی شنیدند، اعلیحضرت امان الله شاه نطقی نمود وگفت: "من عاجز وتمام ملت افغانستان برین قائل هستیم ، یک هیأت که در ممالک خارج برود زمام اختیارات او به وزارت امور خارجیه تعلق دارد. اگر وزارت خارجیه خوب انتظام نمی کرد رفتن اعضایش عبث وناقص میشد. لهذا من از وزارت خارجیه وجناب وزیر صاحب خارجیه اظهار تشکر می کنم. ترقیاتی که بافغانستان از فکر عالی شان رسیده انکار شدنی نیست. سفیر مختار عزیز ما نورچشم ماست تنها از من نی بلکه نورچشم تمام ملت افغانستان است، به مناسباتی که کرده اند نمی دانم چقدر اظهار ممنونیت کنم، درهر دولت، عزت، شرف ونام افغانستان را بدرجه یی نگاه کرده اند که اندازه یی که ما فکر می کنیم هم زیاده است، اگر چه بفکر بعضی نفری خواهد گذشت که جمله کار روائی های شان به یک ساعت خوانده شد لیکن حقیقت آنرا کسی میداند که در چنگ سیاست کدام دولت گرفتار شود وبه یک جدیت ومساعیت عهدنامهٔ حقوق خود را مالک گردد - بمقابل اینقدر منفعت هائیکه برای قوم افغان رسانیده وباین طور عهدنامه های محترمانه کامیاب گردیده ایم آیا به چه اندازه اظهار مسرورت نمائیم.

بمقابل خدمات وزیر صاحب خارجیه که امروز نائل تشکرات گردیده اند، این نشان لمراعلی را که اولین نشان ما است تقدیم میکنم ومبارک باد گفته ودعای عزت وکامیابی شان را مینمایم. از خدای خودآرزو دارم که همه وزراء دولت افغانستان وتمامی قوم افغان بگرفتن نشان های باشان وشرف کامیاب شوند".

استعفاء محمود طرزی از وزارت امور خارجیه و مقرری محمدولی خان بجای آن با اعطاء نشان لمراعلی

بعد از اختتام نطق اعلیحضرت امان الله شاه سردار اعلی محمود طرزی وزیر امور خارجیه بیاناتی نمود و در همان شب پنجشنبه (۲۵) برج جوزای سال ۱۳۰۱ شمسی [۱۸شوال ۱۳۴۰ق - ۱۴ جون ۱۹۲۲م] در قصر دلکشا در محفل دعوت شاهی مستعفی شد و گفت:

"برای هر فرد از افراد ملت نه تنها بخود این بنده این وظیفهٔ مقدس راجع است، این یک وظیفهٔ

اسلامیت بلکه فرض است که بدولت وملت و وطن مقدس خود واعلیحضرت پادشاه ولی نعمت خود بجان ابراز خدمت وصداقت نماید، وهمه توانائی که در وجود بود آنرا صرف مقدرت گفته ازین راه مقدس دریغ نفرمایند، وجود عاجزانهٔ این غلام شاهانه وقتاً فوقتاً خدمت دولت و وطن مقدس خود را حسب الوظیفه ایفاء نموده بقرار فرمودهٔ اعلیحضرت پادشاه غیور خود بانجام وظیفه یی که داشتم کامیاب آمدم، لیکن این قدر عرض بحضور اعلیحضرت پادشاه معظم خود وجملهٔ حضار کرام دارم که هشت سال ذهن وفکرم را بخدمت انتباه اهالی وطن مقدس خود سه سال از قضاء آن از فیوضات اعلیحضرت پادشاهی به وزارت خارجیه من غیر استحقاق نائل شده متمادیاً از مرکب خون دل ومژگان های قلم بدماغ کار کردم، چنانچه مشکلات وپیچیدگی های که بدماغ ناچیزانه ام حل شد برای اکثر اهالی وطن عزیزم ظاهر وهویداست. درین خصوص دماغ این عاجز خیلی ضعیف شده بیماری ام بدرجه یی رسید که بخود اعلیحضرت پادشاهی معلوم بود اگر بنده را مدت یک ماه رخصت نمی کردند تا امروز هیچ کار از من گرفته نمی شد، حالا از لطف پادشاه معظم خود یک چند گاه استراحت میخواهم وکسانی کوشش می کنند برینکه یک فرزند صالح پیدا کنند تا دریک وقت عصای پیری او شده سبب آسایش آن گردد.

در این وقت باین عبد ناتوان عاجز خداوند کارساز مانند ارجمند سعادتمند آقای محمدولی خان یک عصای داده که جناب شان برای خدمت وطن عزیز خود عازم ممالک خارجه شده واز کارهای وزارت خارج وروش پادشاهان آنها واقفیت کامل حاصل کرده باخدمات شایسته باز پس رسیده اند ودر هیچ گاه کامل فاضل خیلی لائق آقای محمدولی خان در استقامت وصداقت ازین بندهٔ عاجز تقصیری وکمی نیاورده اند، بناءً ذالک بحضور پادشاه معظم محبوب القلوب خود بکمال عجز و افسوس عرض میکنم که : تمنایم را قبول فرمایند، با این اگر مانند محمدولی خان یک شخص لائق را واثق یافته نمی شد البته تا دم مرگ کوشش میکردم، مگر درین وقت بکمال عجز استرحام میدارم که ذات ملکوتی صفات شاهانه تا چندی عرضه ام را منظور فرمایند تا باز برای خدمت وطن عزیز خود اگر خداوند خواهد خدمات شایسته ابراز نمایم".

بعد از ختم گفتار سردار اعلی محمود طرزی وزیر امور خارجیه اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود:

"اگرچه من راضی نیستم که وزیرخارجیهٔ ما از وزارت خارجیه جدا شود لیکن اگر شما باشید یا محمدولی خان باشد، برای ما هیچ فرقی ندارد، تا به حال خدمت های خوبی برای افغانستان کرده اید من از شما راضی هستم، خداوند از شما راضی باشد. حکماً هم گفته نمی شود که یک شخص به یک وزارت یا یک کاری که مقرر است مجبوراً کار بکند بعد از چندی استراحت امید میکنم که از شما خدمت های بسیار خوب بگیرم باین لحاظ فقط برای استراحت شما بقدر چند ماه شما را از وزارت خارجیه جدا کرده بکارهای وزارت خارجیه محمدولی خان را مامور کردم وبعد از ان که قدری آسوده شوید، دولت

افغانستان از جناب شما امید بسیار خدمت ها را دارد. تقدیر خدمت های گذشتهٔ شما را کرده نشان لمراعلی را برای شما تقدیم کردم، وبمقابل خدمات وزیر مختار ما ونور چشم ما که اولاً بیان کرده شد، این نشان لمراعلی را برای جناب شان تقدیم میکنم".

بیانات محمدولی خان

پس از نطق اعلیحضرت واعطای نشان های لمراعلی برای محمود طرزی ومحمدولی خان - محمدولی خان سابق وزیر مختار که امشب پنجشنبه (۲۵) برج جوزای سال ۱۳۰۱ش [۱۴جون ۱۹۲۲م] به وزارت امور خارجیه تعیین شد، بپاخاسته مطالب آتی را در قصر دلکشا در محفل دعوت شاهی بحضور اعلیحضرت بعرض رسانید:

"خدای قادر توانا چون میخواهد که یک قوم ویک ملت را بدنیا صاحب سعادت بسازد، برای او یک مقتدا یا یک پیشوا یا یک پادشاه مثل اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی بر می گزیند. درین هیچ شک وشبهه نیست که امور را زیاده دانستن کار اعلیحضرت غازی مان است، در مقابل این مرحمت فوق العادهٔ اعلیحضرت پادشاهی هیچ زبان شکر گذاری ندارم. بدون ازینکه جان خود را فدا کنم دگر چیزی نیست واین معلوم است که کاررا کارفرما میکند، هیأت که از حضور بهمراه من باین سفارت مقرر شده بودند هیچ چیز را یک سرموی از قرار حکم حضور شاهانهٔ شان زیاد وکم نکرده اند، این یک فرض منصبی ما بود، امری که از حضور برای ما می آمد وهدایات که از حضرت وزارت پناه افخم ما «محمودطرزی» میرسید آنرا بانجام میرسانیدیم، باین وصول معراج یک خدمتگار است که حکم پادشاه و ولی نعمت خود را به هدایت حضورشان بانجام رسانیده تا رضاء او را حاصل کنند. امروز دگر هیچ آرزو ومقصودی ندارم وهیچ چیزی کرده نمی توانم، مگر عهد می کنم با خدای خود یک جان که دارم آنرا در راه ترقی دین فدا کرده خون خود را برکاب اعلیحضرت مجاهد خود بریزانم، از خدای متعال خودآرزو دارم که بآن چنان خیالات که بدماغ اعلیحضرت جا دارد ملت افغان را من بچشم خود بزیر سایهٔ خسروانه کامیاب ببینم، باقی از خدای خود سلامتی پادشاه غیور افغانستان را واهالی آنرا و وزراء معظم را میخواهم".

اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود: "از خدمات هیأت سفارت خیلی خورسند ورضاءمند هستم وبرایشان یکایک نشان ستور تقدیم می کنم، از خدای خود تمام ملت افغان را پیش قوم ودولت شان مثلی که جناب شان سرافراز اند باعث وسرافراز میخواهم. خدایا ترقیاتی که تو میدانی به عالم اسلام خصوصاً به ملت افغانستان نصیب بگردان. الهی در شجاعت قوم افغان بیفزایی. زنده باد ملت اسلام - زنده باد قوم افغان".

اظهارات اولین سفیر مختار دولت ایتالیا بدربار کابل

مارکویس پیتر نو سفیر مختار دولت ایتالیا در برج سرطان سال ۱۳۰۱ش [جولائی ۱۹۲۲م] در کابل

به نمایندهٔ جریدهٔ امان افغان گفت:

"از روزیکه داخل خاک افغانستان شده ام، از طرف دولت در هرجا وهرحد خیلی محبت ها وپذیرائی های شایان دیدم که باعث تکثیر ممنونیت ومسروریتم گردید. وپیش از انکه بزیارت اعلیحضرت همایونی امان الله شاه مشرف میشدم خیلی شوق وذوق فوق العاده را نسبت به ملاقات شان بخود میدیدم، حینی که مشرف بحضور شاهانه شدم، از بس محبت والفتی که از روی دوستی با اینجانب از طرف اعلیحضرت همایونی ابراز شد، شوق وشعف من نسبت به پیش دوبالا شد.

حقیقتاً خود اعلیحضرت آن چنان بیدار وهوشیار هستند که از برکت خیالات واجراآت شان آتیهٔ مردم افغان خوبتر معلوم میشود. ایتالیا با دولت آزاد افغانستان ، بقائم نمودن مراودات دوستانه بدون اغراض شخصی شائق بوده وهست، وهر قدر که بتواند کمک اقتصادی وصنعتی خواهد رسانید. وخودم که از طرف حکومت ایتالیا در اینجا آمده ام ، باین سبب است که بهمراه دولت افغانستان مانند دیگر دول، دوستی دائمی برقرار شود وجائیکه اجراآت بصورت عمل باشد البته خیال امپریالستی در بین نخواهد بود.

اکنون که بعضی مهندسین یا اهل فنون به معیت من در افغانستان آمده اند، حینی که خیالات خود را بمن ظاهر سازند البته من میتوانم که خیالات خود را نسبت به معاملات صنعتی ظاهر کنم. یعنی وقتی که متخصصین ایتالوی مطالعات خود را راجع بافغانستان تکمیل کرده بمن بسپارند و دولت افغانستان موافقت نماید همکاری های خود را آغاز خواهم کرد".

وگفت: "روزیکه هیأت افغانستان برای ابلاغ نمودن استقلال افغانستان به مملکت ایتالیا وارد شد بکمال خورسندی وعزت داری پذیرفته شدند، وایتالیا اولین دولتی از دول متحده مانند بلژیک، فرانسه، بریتانیا وامریکا بود که با دولت افغانستان معاهده واستقلال او را تسلیم نمود"[1].

ورود سفیر و دوازده نفر اعضاء هیأت سفارت ترکیه بدارالسلطنهٔ کابل

جنرال فخرالدین «فخری پاشا» که به مهمانداری او محمد گل خان مستشار سفارت دولت پادشاهی افغانستان متعین انقره مقرر بود در برج ثور سال ۱۳۰۱شمسی از طریق اسلام قلعه به شهر هرات وارد ودر آنجا از طرف شجاع الدوله خان غوربندی رئیس هیأت تنظیمیه ومامورین وشهریان هرات پذیرائی شایان بعمل آمد.

فخری پاشا واعضاء معیت او بتاریخ دوشنبه (۵) برج سرطان سال ۱۳۰۱ش [۲۹شوال ۱۳۴۰ق - ۲۵ جون ۱۹۲۲م] بحد قلعهٔ قاضی [سمت جنوب غرب چهاردهی کابل] وارد شد. از طرف وزارت امور

---

[1] تسلیم- بمعنی سپردن وسلام کردن وگردن نهادن وبه سلامت داشتن ودر اینجا بمعنی برسمیت شناختن واز ته دل قبول کردن وکاملاً یک کشور مستقل وآزاد دانستن (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

خارجیهٔ افغانستان، عبدالشکورخان مدیر [مامور امور دولتین عثمانی وایرانی در وزارت امور خارجیه] بهمراه سه عراده موتر اعلی تیز رفتار[1] بغرض استقبال جنرال فخرالدین «فخری پاشا» و دوازده نفر اعضاء هیأت سفارت او به ساعت (۹) صبح روز مذکور رسیدند.

در جادهٔ مهتاب باغ [متصل مهتاب قلعه] ازطرف ترکان احرار عثمانی مقیم دارالسلطنهٔ کابل وبواسطهٔ یک تولی عسکر افغانی واهالی قریه های چهاردهی کابل که با برادران دینی خود ترکان احرار کمال خلوصیت ومحبت دارند، با نوای موزیک واداء حرکات سلام وتعظیم، با منتهای گرمجوشی استقبال گردیدند.

عبدالشکور خان [مدیر در وزارت امور خارجیه] گفت: "ورود سفارت سنیهٔ ملت مجاهد وغیور ترکیه را در خاک دولت علیهٔ متبوعه ام بکمال ممنونیت وافتخار خوش آمدید وصفا آوردید میگویم ونیز از طرف وزارت جلیلهٔ خارجیهٔ دولت متبوعه ام اظهار شکریه مینمایم. به ماموریت این چنین یک ذات محترمیکه خدمات او نصب العین تمام مسلمانها است وهم از خلوصیت قلب شکران حسیات حضرت عالی را مینمایم، که در دوران سفارت خود برای مناسبات دولتین علیتین ابراز خواهد داد".

فخری پاشا بعد از ایفاء مراسم استقبال، بطرف عسکر تشریفاتی افغانی [رسالهٔ شاهی] متوجه شده گفت: "امروز به خطاب کردن شما، در نفس خود بسیار خط ومباهات می یابم. اردوی دلیر وبهادر افغانستان مستقل را بنام ملت ترک که ممثل او و بنام اردوی ترک که حامل نشانهٔ اوهستم، سلام می کنم. ومیگویم خدای ذوالجلال در زیر بیداق حضرت امیر شوکت[2] مآب که در تاریخ افغانستان یک روز نوین باشرف را نشان میدهد، بشما خدمت های فرخنده میسر کرده سلاح های شما را مظفر گرداند".

فخری پاشا پس از صرف چای در مهتاب قلعه بپاخاسته با ترک های احرار عثمانی مقیم کابل که در ان محفل استقبالیه اشتراک داشتند گفت: "خدمتی که برای افغانستان کنید فوق خدماتیست که در ترکیه ایفاء نمائید. سعادت وبختیاری شما در ملت ترکیه وبحضور من که ممثل ملت ترکیه هستم، وابسته بحصول رضاء مندی وامتیاز افغانستان است، نه بصورت قولی بلکه بشکل عملی. ابراز خدمت شما د راین مملکت اسلام لازم است، همین قدر دلچسپی شما را که در خدمت افغانستان دیدم از شما اظهار ممنونیت نه من بلکه تمام ملت ترکیه مینماید".

پس از صرف چای ونان و نطق های دوستانه در مهتاب قلعهٔ چهاردهی بساعت دونیم بعد از ظهر عازم

---

[1] در اکثر قسمت های این کتاب از موجودیت موتر در مواقع پذیرائی مهمانان ازین جهت بصراحت تذکار میدهیم که در آن سالیان اول دورهٔ امانیه موتر خیلی ها کمیاب وبسیار ارزش واهمیت داشت. چه در راهی که سه عراده موتر تیز رفتار پیهم دیده میشد اهالی حیرت کنان می نگریستند که کدام شخص ویا اشخاص بزرگ اند که از اوشان بدینطریق پذیرائی شاندار بعمل می آید (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[2] اعلیحضرت امان الله شاه غازی - مردی که در راه استحکام مناسبات افغانستان وترکیه خدمت بزرگ نموده است.

شهر کابل عینیه [عمارت شخصی زمان سرداری اعلیحضرت امان الله شاه که بامر خود تعمیر نموده واز آغاز سلطنت خود برای سفارت ترکیه مقیم کابل تعیین وتزئین وبعداً بخشش فرمود] وارد شدند[1].

حین ورود در قصر عین العمارات یک تولی عسکر وصدنفر طلاب منتخب مکاتب حبیبیه وحربیه ومامورین عالی رتبهٔ دولت استقبال نمودند ودر این دقائق موزیک عسکری نیز مراسم سلام بجا آورد. مصافحه ومعانقهٔ دوستانه وبرادرانه بجا گردید، ودر ضمن صرف چای وشیرینی، نطق هائیکه مبنی بر احساسات صمیمانهٔ برادرانهٔ جانبین بود در معرض بیان آمد.

فهرست اسمأ هیأت سفارت ترکیه در کابل که بتاریخ دوشنبه (۵) برج سرطان سال ۱۳۰۱ش [۲۹ شوال ۱۳۴۰ق - ۲۵جون ۱۹۲۲م] وارد شده ازینقرار است:

۱. جنرال فخرالدین «فخری پاشا» سفیر مختار ونمایندهٔ فوق العادهٔ مصطفی کمال «اتاتورک» بدربار کابل.
۲. شریف بیگ غندمشر ثانی، اتاشه ملیتر عسکری.
۳. منیر بیگ باش کاتب، سرکاتب سفارت.
۴. وصفی بیگ، کاتب ثانی سفارت.
۵. علی شوکت افندی. منشی سفارت.
۶. صادق افندی، امام سفارت.
۷. عباس افندی، ترجمان سفارت.
۸. ندیم بیگ، غند مشر ثانی.
۹. حسن بیگ کندکمشر.
۱۰. حیدر عصمت، داکتر.
۱۱. نورالدین بیگ، تولیمشر.
۱۲. جواد بیگ، تولیمشر.
۱۳. ناظم بیگ، تولیمشر.

حینی که جنرال فخرالدین پاشا و دوازده نفر اعضاء سفارت مختاری فوق العادهٔ دولت ترکیه وارد سفارت خانه [قصر عین العمارات کابل] گردیدند، یک تن از شاگردان مکتب فنون حرب نطقی نمود وگفت: "امروز یک روز عید وتاریخی است که سفیر محترم وفوق العادهٔ دولت معظمهٔ اسلامیه را بوطن مقدس خویش می بینم. پس الیوم به تمام خزاین کرهٔ ارض معادل، بلکه قیمت دارتر است که به برق

---

[1] عبدالرحمن بیگ سفیر اناتولیه «مرکز ملی ترکیه» که قبلاً بحیث ممثل دولت ترک عثمانی وارد کابل شده بود در همین قصر وباغ عین العمارات اقامت میداشت. ودر حصهٔ اول شهرنو کابل واقع وتا ماه جوزای سال ۱۳۶۵ش سفارت ترکیه در همان محل اقامت دارد.

سیف جلادت و به نوک قلم فقاهت قرةالعین اسلامیان اعلیحضرت مجاهد غازی مان میسر گردیده است".

بعد از ان یکنفر متعلم مکتب حبیبیه نطق خیر مقدم ایراد کرد وفخری پاشا یک یک بشقاب نقل به صد نفر متعلم بدست خود داد و گفت: "هنگامیکه به مدینهٔ منوره مدافعه را از روضهٔ مطهرهٔ پیغمبر (ص) میکردم با بقای وظیفه نسبت بوطن عزیز وعالم اسلام کوشیده برای احفاد وبازماندگان درخصوص وظیفه پروری یک نمونهٔ ناچیز گذاشتم. همچنان شما هم انشاءالله بایفای خدمت های بزرگ نسبت بعالم اسلام و وطن مبارک خود موفق خواهید شد.

چقدر بختیار اند پدران شما که مملکت را آزاد ومستقل بشما تسلیم کرده اند، ونیز چقدر مسعود اند پسرانیکه براهی میروند که از هر نوع مهلکات ومخاطرات واز هرگونه خار وخاشاک پاک شده است".

ورود قونسل جدید دولت روسیهٔ شوروی در هرات

تایژنیک قونسل جدید دولت روسیهٔ شوروی متعین هرات، با هیأت قونسلگری وخانمهای شان بتاریخ سه شنبه (۱۳) برج سرطان سال ۱۳۰۱شمسی [۸ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۰ق - ۳ جولائی ۱۹۲۲م] وارد هرات گردید.

مراسم پذیرائی هیأت قونسلگری جدید روسی بقرار هدایت شجاع الدوله خان غوربندی [قوم صافی] رئیس هیأت تنظیمیهٔ هرات بصورت رسمی بعمل آمد.

ورود وکلای حکومت چین بدربار کابل

دولت پادشاهی افغانستان بعد از آنکه استقلال کامل خود را استرداد کرد. بطرح دوستی دولت های قریب وبعید پرداخت. و ورود وکلای حکومت چین را بدربار کابل منظور نمود.

بتاریخ پنجشنبه (۱۵) سرطان سال ۱۳۰۱شمسی [۵ جولائی ۱۹۲۲م] بسرکردگی جنکلن یونک هیأت وکلای حکومت چین وارد دارالسلطنهٔ کابل گردید.

برای پذیرائی هیأت مذکور، عبدالشکور خان مدیر شعبهٔ خیوه وبخارا در وزارت امور خارجیه، وحفیظ الله خان معاون مدیریت روس وترکستان در وزارت امور خارجیه با یک تولی عسکر وموزیک معین شدند. در پنج روز اول از طرف حکومت افغانستان رسماً مهمان وبعد از ان بصورت غیر رسمی اقامت داشتند ومطابق مهمانان رسمی باعزاز آنها رفتار میشد. بروز سه شنبه (۲۵) سرطان [۱۵ جولائی] اعلیحضرت امان الله شاه غازی - وکلای حکومت چین را بحضور خود پذیرفت و ورود آن هیأت مملکت همجوار افغانستان را بدارالسلطنهٔ کابل تبریک گفته موفقیت شان را نسبت به مفاد مملکتین افغانستان وچین آرزو نمودند.

تعیین محمود طرزی به وزارت مختاری افغانستان در پاریس

سردار اعلی محمود طرزی وزیر امورخارجیه در شب پنجشنبه (۲۵) برج جوزای سال ۱۳۰۱ش [۱۴جون ۱۹۲۲م] در محفل دعوتی که بافتخار محمدولی خان نسبت بازگشت سفر اروپا در قصر دلکشا ترتیب داده شده بود از وزارت امور خارجیه مستعفی گردید و به پیشنهاد او، محمدولی خان به وزارت امور خارجیه تعیین و منظور گردید.

در برج سرطان سال مذکور از حضور اعلیحضرت امان الله شاه محمودطرزی وزیرمختار افغانستان در پاریس تعیین گردید. واز طرف محمدولی خان وزیر امورخارجیهٔ افغانستان بعنوان موسیو بانیکار صدراعظم و وزیر امورخارجیه دولت جمهوری فرانسه بذریعهٔ تلگرام باین مضمون خبر داده شد:

"عالیقدر جلالتمآب سردار اعلی محمود طرزی وزیر ا مور خارجیهٔ سابق وزیر مختار دولت علیهٔ افغانستان بدربار پاریس دارالسلطنهٔ فرانس منتخب گردیده اند، جواب شما راانتظار می کشم".

موسیو بانیکار صدراعظم و وزیر امور خارجیهٔ دولت جمهوری فرانسه مضمون آتی را بجواب محمدولی خان بذریعهٔ تلگرام از پاریس بکابل مخابره کرد:

"از اطلاع بسیار مهربانانهٔ شما خورسند شدم، من بخدمت عالیقدر جلالتمآب شما بنابر ماموریت تان بحیثیت وزیر خارجیهٔ افغانستان تبریک میدهم وماموریت سردار اعلی محمودطرزی وزیر مختار افغانستان را در پاریس باعث استحکام مناسبات دوستانهٔ دولتین که شما در اثنای قیام خود در پاریس قائم نمودید، میدانم".

وصول معروضهٔ شکریهٔ اهل هنود ساکنان بلند شهر صوبهٔ آگره بدربار کابل

اهل هنود هندوستان معروضهٔ شکریهٔ آتی را از هندوستان بجهت تقدیم حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بدربار کابل فرستادند: "چون اعلیحضرت شهریار غازی افغانستان احساسات اهل هنود را از روی شفقت خسروانهٔ خویش مدنظر داشته بذریعهٔ اعلان شاهانه قربانی گاو را به موقع عید اضحی ممنوع فرمودند، باشندگان بلند شهر از مردم هنود، باحترامات بسیار بحضور اعلیحضرت شهریار دیانت مدار افغان تشکرات صادقانه وصیمانهٔ خودهارا تقدیم مینمائیم، آرزو است نظر باحساسات کریمانه والطاف خسروانه که ذات شاهانهٔ شان مبذول میدارند منظور فرمایند".

تردید افواهات

در ان وقتی که هیأت های تنظیمیه از کابل به ولایات افغانستان اعزام شدند، افواهاتی بسمع رسید. ودر دهٔ اول برج اسد سال ۱۳۰۱شمسی محمدولی خان وزیر امور خارجیه مضمونی تحت عنوان

[افغانستان و روسیه] نوشت ودست نشر سپرد که عین متن ازینقرار است:

"نظر باصلاحیکه قوای نظامی ایالت های ما احتیاج داشت وترتیب بستی که وزارت حربیهٔ ما سابق ازین تسوید نموده بود، دولت باعزام ارباب حل وعقد خویش مجبور شده برخی از وزراء خود را بسمت مزار شریف، قطغن، بدخشان، هرات، جلال آباد، قندهار گسیل نمود، تا درنظم ونسق لازمهٔ محاکم ملکیه وتجدید عساکر وتردید سپاهیان معمر وضعیف اقدام کنند، اما این تشبث در اصلاحات عسکری سمت شمالی با نظار مردم یک گونه مخالفت ذهنی یا علنی بین روسیه وافغانستان جلوه نموده افواهاتی را توزیع وتنشیر می کنند که بنده محمدولی باعلان خط حرکت سیاسی دولت متبوعهٔ خویش مجبور میشوم تا مگر اندیشه یی که داشته باشند دفع شود.

افغانستان هیچگاه نمی خواهد که برای دولت های دوست وهمسایهٔ خود یعنی بخارا و روسیه اسباب زحمت فراهم کند. در صورتی که دولت افغانستان دولت علیهٔ بخارا را یک دولت اسلامی وملت آنرا با خود برادر میداند چگونه خواستگار نوائب ومصائب آن شده میتواند، بلکه افغانستان طرفدار استقلال وآزادی تامهٔ بخارا است که هرگونه از تعرضات برحقوق بخارا واقع شده متألم میگردد، دولت جمهوریهٔ روسیه حسب معاهدهٔ دولتین استقلال بخارا را با تمام شرائط مختاریت آن قبول کرد، ازین رو اضطراب امروزهٔ بخارا در انظار ارباب حل وعقد افغانستان یک گونه اضطراب داخلی بخارا دیده میشود که دولتین روسیه وافغانستان را درین اضطراب هیچ حق مداخله نیست، وافغانستان مخصوصاً اینگونه اضطرابات داخلیه را بنظر استحسان ندیده از آن بیطرف است. حکومت اعلیحضرت متبوع ما تمام توجه ومساعی در ترقیات داخلی خود جد وجهد کرده در تحکیم مناسبات دوستانه که با دول همجوار خود دارد میکوشد. ارادهٔ جهانگیری واعتصاب حقوق در خط حرکت دولت متبوعهٔ ما نیست بلکه اینگونه حرکات را بسیار از قبائح اخلاقی میداند، من یقین کامل دارم که مناسبات روسیه وافغانستان به حریت ورفاهیت بخارا وخیوه روز بروز تشئید وتسدید خواهد شد".

(امضاء: محمدولی وزیرخارجیه)

عزیمت مهاجرین هندی از افغانستان بطرف ایران

در ضمن جریانات سال ۱۲۹۸ و۱۲۹۹ و۱۳۰۰ش در این کتاب از ورود مهاجرین بافغانستان معلومات داده شد. اعلیحضرت امان الله شاه اعلانی شایع ونظامنامه یی ترتیب ونشر نمود وگفت: مهاجرین از هند بافغانستان بیایند. واگر صاحب صنعت وحرفت باشند، در افغانستان صنائع خودشان را دوام داده آنچه فایده کنند برای معیشت خود صرف می توانند، وکسانی که صنعت نداشته باشند بآنها زمین داده میشود. تا از زراعت وکشاورزی خود استفاده نمایند. مگر مهاجرین مذکور که وارد خاک افغانستان شدند، همه تن پرور وسهل انگار ونان وجای مفت میخواستند وشعائر اسلامیت را که تماماً در

خصوص جد وجهد وسعی وکوشش ویافتن رزق پاک از طریق دسترنج است، فراموش کرده تکالیف زراعت کردن ومسافرت به ولایت قطغن وغیره وبآفتاب رفتن وگشتن را برخود گوارا ندیده موجب زحمت وسرگردانی تلقی کرده بقول ارباب غرض فریب خورده تیشه به ریشهٔ خود زدند.

با آنهم تا درجه یی که ملک وملت افغانستان کفیل تأمینات روزگار شان شده میتوانست از طریق مهربانی ومهمان نوازی دریغ نفرمود، واشخاص با هنر مهاجرین هندی را به مناصب عالی ومأموریت های لازم رسانید. مگر اشخاص بی هنر وتن پرورشان که اکثریت داشتند وراه پیشرفت مقصد ودریافت وجه مفت بر خود نیافتند، با منابع ضد افغانیت راه وروش مخصوص برخود باز کرده از مرض بیکاری وآوارگی بکارهای منحرف وجاهلانه تشبث می نمودند. وبجز تولید فساد وشرارت به هیچ کاری که باعث آسایش خودشان شده می توانست اقدام ننمودند، وبالآخره چندین نفر آنها که از دولت پادشاهی افغانستان اجازهٔ عزیمت حاصل کردند، دولت افغانستان بکمال مروت اسباب سفرشان را به تأدیهٔ وجه نقد از طرف حکومت وتأمین حمایت کرده بر حسب خواهش خودشان اجازهٔ عزیمت سفر ایران بآنها اعطاء نمود. ولی یک عده نویسندگان مخالف استقلال افغانستان در خارج به شایعات غلط آغاز کرده مضامین برخلاف حقائق نوشتند.

وحکومت امانیه دانست بآن نظر مرحمتی که موافق بقانون داخلی افغانستان حق اقامت وامر مشغولیت مهاجرین هندی را بکارهای رسمی واجتماعی بآزادی تمام منظور و وعدهٔ هرگونه مساعدت داده بودیم، بطور معکوس نتیجه داد. چه عدهٔ زیاد مردمی بودند که نه از علم وهنر بهره یی داشتند ونه بکار وزحمت تن میدادند ومحض معاش مستمری وجیرهٔ مقرره بار دوش ملت افغانستان شدن را توقع داشتند، و در حالیکه هیچ ملت ومملکتی این تکلیف را بر ذمت خود گرفته نمی تواند. وبا آنکه مصدر خدمتی بنفس خود وملت افغانستان شده نمی توانستند. برای پیشبرد مقاصد اجنبی حرکت می کردند. وسعی میکردند که در کابل سکونت پذیر ودر جاهای حساس جاگزین باشند.

حکومت امانیه به منابع اجنبی خبرداد که از شایعات غلط جلو بگیرند والا شواهدی دست نشر سپرده خواهد شد تا موجبات قناعت عموم فراهم گردد.

اداء نماز عید سعید اضحی در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل

روز شنبه (۱۰) ذی الحجة الحرام سنه ۱۳۴۰ ق [۱۳ برج اسد سال ۱۳۰۱ش - ۴-اگست ۱۹۲۲م] عموم اهالی شهر وعساکر مقیم کابل برای اداء نماز عید سعید اضحی در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل اجتماع نمودند. ودر حالیکه چندین هزار نفر از لشکری وکشوری حاضر بودند- اعلیحضرت امان الله شاه غازی وظیفهٔ امامت وخطابت را خود شخصاً مطابق معمول بر ذمت گرفت.

ذات شاهانه تخشعاً وتضرعاً در مسجد جامع عیدگاه کابل نماز داده بسر منبر برآمد وبآواز بلند خطبه

خواند ودعا کرد، وبعد به نصیحت های بزرگوارانه یی که شایان یک پادشاه دیندار حق آگاه است، عموم نماز گذاران را دلشاد ساختند ومردم را به خدمات دین مقدس اسلام وپابندی بحکم شریعت غرای محمدی (ص) وحفاظت خاک وطن واستقلال کامل آن زیاد بر زیاد توصیه فرمودند.

محفل دعوت در سفارتخانهٔ افغانی مقیم لندن

شام روز (۱۳) برج اسد سال ۱۳۰۱شمسی [ده ذی الحجة الحرام ۱۳۴۰ق - ۴، اگست ۱۹۲۲م] از طرف عبدالهادی خان سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان در سفارت خانهٔ افغانی مقیم لندن بمناسبت عید سعید اضحی محفل دعوت بعمل آمد. سفراء ورجال سیاسی مقیم لندن دعوت شدند. در محفل دعوت بعد از انجام نطق سفیر مختار افغانی لارد هیدلی رئیس انجمن اسلامی لندن [که اصلاً از مردم انگلیس وبدین مقدس اسلام مشرف شده بود]، نطقی نمود وگفت:

"خانم ها وآقایان! من بسیار مسرورم که امشب درین مجلس پرافتخار افغانی دعوت شده ام، فراموش نباید کرد: خدمات بزرگ در رسالهٔ هزمیجستی امیر امان الله خان را که با تمام علوهمت وغیرت در راه استقلال مملکت واسلامیت خود کرده، کوشش های نتیجه بخش اعلیحضرت پادشاه بیدار وهوشیار افغانستان قابل تقدیر است، ونتیجهٔ همان مساعی است که امروز نمایندهٔ محترم افغانی در دربار شاهی لندن قبول وامشب بانعقاد این محفل مسرت بخش که نماینده های تمام دول معظمه موجود اند کامیاب آمده، افغان این قوم دلاور وجنگجو که همیشه برای حفظ حقوق خود برای شرف اسلامیت خود قربانی ها کرده اند ما اهالی انگلستان باید به نظرهای پراحترام بطرف شان ببینیم، امروز افغانهای بهادر وهوشیار بداشتن اینچنین یک پادشاه روشن خیال خوشبخت است. ومفتخرم که جام صحت هزمیجستی امیر امان الله خان پادشاه افغانستان با جلالتمآب شما وحضار محترم می نوشم".

نخستین اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان در قونسلگری افغانی واقع بمبائی

بتاریخ پنجشنبه (۲۵) برج اسد سال ۱۳۰۱شمسی [۲۲ ذی الحجة الحرام ۱۳۴۰ق - ۱۶، اگست ۱۹۲۲م] بساعت پنج عصر مراسم اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان در بمبائی بعمل آمد، وبه تقریب آن علماً، فضلاً و بزرگان بمبائی واعیان ومشاهیر هر مذهب وملت صدر مجلس خلافت مرکزیهٔ ناصر الاسلام.

سیتهه میان محمدحاجی، جان محمد چهوتانی ومعتمدان سیتهه احمدحاجی صدیق کهتری نیز شمولیت داشتند.

حاجی محمداکبر خان قونسل دولت پادشاهی افغانستان متعین بمبائی از مهمانان پذیرائی کرد،

بعداً عموم مدعوین جهت برافراشتن بیرق دولت افغانستان مستقل به صحن دالان سفارت رفته مراسم اعتلای علم اسلامی افغانی را امام مسجد جامع بمبائی واحمدحاجی صدیق کهتری ومولینا محمدعلی بجاآوردند.

وبعداً حاجی محمداکبرخان قونسل دولت پادشاهی افغانستان نطق ذیل را بزبان دری ایراد نمود!

"بنده از طرف دولت متبوعهٔ مان افغانستان تشریف آوری شما را برین دعوت که روز نخستین اعتلای بیرق دولت افغانستان در بمبائی ومبنی بر علایم استقلال وآزادی آن است، تشکرات صمیمانهٔ خود را تقدیم مینمایم. امروز بسیار مسعود وشایان تقدس است که ملت غیور افغانیه، بسایهٔ مراحم وایهٔ اعلیحضرت شهریار غازی امیرامان الله خان خلدالله تعالی ملکه وسلطنه - بحقوق حقهٔ خود که عبارت از استقلال تامهٔ افغانستان است موفق آمد. چنانچه تمامی دول معظمهٔ دنیا دولت علیهٔ افغانستان را خود مختار ومستقل شناخته اغلب شان به معاهدات سیاسیه واقتصادیه اقدام ورزیده تبادلهٔ سفراء را هم نموده اند.

از وقوع این تقرب نادره کسب افتخار نموده کمال بختیاری دارم که علم قونسلگری دولت متبوعهٔ افغانیه را در بلدهٔ بمبائی که معروف به عروس البلاد هندوستان است، افتتاح واعتلاء مینمایم. مسروریت امروزهٔ ما نه تنها برای ملت ودولت افغانستان بلکه برای همه آزادی خواهان دنیا عموماً وبرای انصاف طلبان عالم بشریت خصوصاً باعث بهجت وایقاظ است".

پس از ختم نطق حاجی محمداکبرخان قونسل افغانی، سیتهه حاجی احمدصدیق کهتری ازطرف مجلس مرکزی خلافت تمام مسلمانان هند نطق جذاب وموثری نمود وگفت:

"عالیجناب سفیرصاحب وحاضرین با تمکین! مسرت بنده در حیز تحریر نمی گنجد که تقریب اعتلای بیرق دولت مستقلهٔ افغانستان در شهر بمبائی درین مبارک ایام بظهور رسیده الحمدلله که جمله حکومت های عالم خود مختاری حکومت افغانستان را تسلیم نموده، این بشارتی است عظیم برای فرخنده حالی افغانستان واهل افغانستان که بزیر سایهٔ اعلیحضرت امان الملة والدین غازی امیر امان الله خان زاد الله ملکهٔ وشرفهٔ، تاجدار خود مختار دولت افغانستان، این حقوق بین الاقوامی را حاصل نموده اند، الحق خود مختاری افغانستان فالی است مبارک بهمه عالم اسلام که در رشتهٔ اخوت واتحاد اسلامی وابسته است، امید است که خودمختاری افغانستان برای جمله اقوام مشرقیه باعث بهبودی وترقی گردیده وتعلقات افغانستان واهل هند استحکام پذیرفته اسباب امن وصلح فراهم سازد. بنده از جانب مجلس مرکزیهٔ خلافت وجمیع مسلمانان کشور هند اظهار تشکر وامتنان مینماید ودعا میکند که:

خداوند تعالی اعلیحضرت امان الملة والدین غازی امیرامان الله خان زاد الله ملکه وشرفه را تا عرصهٔ دراز سلامت وبزیر سایهٔ اعلیحضرت تاجدار خودمختار ممدوح مملکت افغانستان همیشه روزافزون ترقی نماید آمین ثم آمین".

گزارش عید ملی افغانستان در پغمان

جشن چهارمین سالروز استرداد استقلال «عیدملی افغانستان » از روز جمعه (۲٦) اسد سال ۱۳۰۱ش تا روز جمعه (۲) سنبله در مدت هشت روز وهشــت شب در پغمان [زادگاه اعلیحضرت امان الله شاه غازی] برگذار گردید. وروز افتتاح آن مصادف است بتاریخ (۲۳) ذی الحجة الحرام ۱۳۴۰ق - موافق (۱۷)اگست ۱۹۲۲م.

روز اول عید ملی [جشن استقلال]، معززین ملی، وزراء، سفراء و نمایندگان ممالک خارج در باغ میله که برای مراسم افتتاحیهٔ جشن در پغمان تعیین شده بود، اجتماع نموده منتظر تشریف آوری ذات شاهانه بودند.

ساعت (۵) عصر اعلیحضرت امان الله شاه غازی شرف ورود فرمود، وزینت بخش اریکهٔ اعلی سلطنتی گردید. عموم حضار رسم تعظیم وتکریم بجاآوردند وبه نعره های مبارک باد جشن استقلال، پاینده باد امیر افغان، تبریک جشن بحضور شاهانه تقدیم نمودند. اعلیحضرت غازی پس از قبول سلام وتبریکات ملت در حالیکه مسوده در دست نداشت، نطقی نمود که عین کلمات ذات شاهانه ازینقرار بقلم تند نویس دربار ثبت اخبار شده است:

"ای عزیز ونور چشمان ملت من! امروز یک روز بسیار نیک ویک روز بسیار مقدسی است برای ملت افغان که ازین هفته تا هفتهٔ دیگر یعنی ازین جمعه تا جمعهٔ آینده تأمین جشن استقلال میشود. این استقلال را کسی بما عطاء نکرده الله تبارک وتعالی این نعمت را بما مرحمت نموده واستقلال چیزی نیست که کسی بکسی عطاء کند غیر از ریختن خون. چنانچه خونها ریختند وبه شمشیر خود حاصل نمودید الحمدلله - آرزوی قلبی من عاجز این است که تمام ملت افغانستان مثلیکه حکومت شان حر وآزاد است ، هرشخص به نفس خود حر وآزاد باشد.

آیا تأمین استقلال تا سالهای دراز بچه خواهد شد؟ فقط با برادران هموطن خود محبت دلی کردن وبا عزیزان خود یکدلی داشتن - البته گفته میتوانم که استقلال ما تا مادام قیامت بدست ما خواهد بود. انشاءالله تعالی - واگر خدا نخواسته دربین ملت مادویی ونفاق پیدا شود، استقلال ما به تهلکه خواهد افتاد. فقط عرض کرده میتوانم که الهی جانم را فدای خاک افغانستان وملت افغان بگردانی".

بعد از نطق ذات شاهانه سربازان دلیر افغان بلباس رسمی عسکری مسلح وارد میدان شده بعد از اداء سلامی بذریعهٔ موزیک اتن ملی را آغاز کردند. اعلیحضرت غازی در نقطهٔ وسطی دائرهٔ اتن ملی تشریف برده اتن کنندگان را بکف زدنهای شادمانی تشویق داده بجوش ملی درآوردند. از همچه وضع شفقت کارانهٔ شاهانهٔ شان چنان علامات رقیت واحساسات جدیت از اتن کنندگان ظاهر میشد که از فرط جذبات ملی وعشقی عسکری خود داری کرده نمی توانستند. بعد از اتمام اتن - اعلیحضرت پدر تاجدار

محبوب القلوب دست شفقت برچهره های فرزندان عسکری می کشیدند وسپاهیان دست مبارک - شاهانه را می بوسیدند. وآخرین جذبات استقلال دوستی و وطن دوستی در این صحنهٔ جشن واتن ملی نفر رسالهٔ شاهی دیده شد.

شنبه (۲۷) برج اسد [روز دوم عید ملی] تماشای فروغ مصنوعات ملیه [نندارتون صنائع]، حرفت - زراعت ومعاینهٔ حیوانات وجنگ مصنوعی مردم سرحد.

یکشنبه (۲۸) اسد هدف زدن بذریعهٔ تفنگچه واسپ دوانی وفیل دوانی وخر دوانی[۱].

دوشنبه (۲۹) اسد نمایش های علمی وعملی مکاتب حبیبیه وحربیه.

سه شنبه (۳۰) اسد روز پنجم جشن نمایش پهلوانی - چوب بازی وکرچ بازی.

مسابقه بایسکل دوانی.

چهارشنبه (۳۱) اسد روز ششم جشن: طیور جنگی، قچ جنگی، گاو جنگی، جمناستک، خیز زدن.

پنجشنبه اول سنبله روز هفتم جشن نمایش عسکری.

جمعه (۲) سنبله روز هشتم جشن نطق اعلیحضرت غازی نسبت باختتام جشن وتفصیل کار روایی های دولت وتوزیع انعامات ومکافات.

تزئینات ونمایش هائیکه نسبت بایام پرشکوه عید ملی [جشن استقلال سال ۱۳۰۱ش] در پغمان حسب الامر اعلیحضرت غازی وبتوجه محمودخان یاور حضور شاهانه صورت گرفت خیلی زیبا ومجلل اجراء گردید.

شرح گزارش روز هشتم جشن

روز جمعه (۲) سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ش [اول محرم ۱۳۴۰ق - ۲۴- اگست ۱۹۲۲م] وزراء واراکین دولت و صاحبمنصبان نظامی وملکی واکثری از سفراء و نمایندگان دول خارجیه مقیم کابل برای مراسم اختتام جشن استقلال در عقب جادهٔ جدید پغمان اجتماع کرده از موکب اعلیحضرت امان الله شاه غازی انتظار می بردند. اعلیحضرت بوقت موعود تشریف آورده برفراز تخت سینهٔ استقلال برآمد. پس از رسم قبول سلام موزیک عسکری بالحن خیلی موثر تقریباً دوساعت فهرست اجراآت وترقیات فوق العاده یی که در سه ونیم سال اول آنعصر سلطنت نصیب افغانستان شده بود، مفصلاً بیان فرمود، که خلاصهٔ آن ازینقرار است:

---

[۱] اعلیحضرت به هیأت مؤظف ترتیب پروگرام جشن فرموده بود: که در قدیم وهم تا ایام استرداد استقلال افغانستان چون وسائل عصری بکثرت وجود نداشت. مردم افغانستان در ایام جهاد و دفاع آزادی ملی خودشان از مرکب کار گرفته اند. چون یک وسیلهٔ حمل ونقل در ایام جهاد استقلال اسپ، اشتر، فیل ومرکب بوده است. تمام این حیوانات باید در روز جشن نمایش داده شوند چرا که خدمت کرده اند.

۱- استرداد استقلال کامل افغانستان.

۲- تشکیل نظارت ها که بعداً به وزارت ها موسوم شد.

۳- ارتباط ومناسبات دوستانهٔ افغانستان با دول بزرگ دنیا.

۴- تأسیس مجلس قوانین ثم شورای دولت [که بعداً بنام شورای ملی تبدیل شد].

۵- تأسیس مجلس عالی وزراء.

٦- اخذ مالیات باصول نقدی.

۷- تأسیس مکتب اصول دفتری.

۸- تبدیل تحریر دفاتر باصول جدول.

۹- ممانعت تورید اسباب تجملی از خارج.

۱۰- تشکیل دوائر مربوطهٔ وزارت خانه ها.

۱۱- تشکیل نائب الحکومتی ها وعلاقه داری ها.

۱۲- قوهٔ عدلیه مانند محکمهٔ حقوق - جزاء - اصلاحیه وتمیز.

۱۳- محکمهٔ مامورین.

۱۴- محکمهٔ دیوان حرب واصول محاکمهٔ عسکری.

۱۵- تشکیل ایالت کابل ومقرری والی کابل.

۱٦- تأسیس قوانین ونظامنامه های اساسیه، جزاءعمومی، جزاء عسکری، خدمات داخلیهٔ عسکری، تقسیمات ملکی، مالیهٔ اخذ گمرگ، پاسپورت، تذکرهٔ نفوس، مراسم تعزیه، نکاح وعروسی، وکیل التجار، آذوقه، محاسبه، مستوفی ها، تعمیرات، معارف، محصول مال مواشی، نشانها، حاضری مامورین، مساحت، تعلیم گاه آمران وضابطان عسکری، تخفیف القاب، وظائف مامورین، مکتوب واوراق.

۱۷- جاری شدن تیلفون.

۱۸- تلگراف

۱۹- کار برق

۲۰- تأسیس مکاتب در مرکز ومحالات و ولایات ومکتب مستورات، حکام، قضات، مساحت، گمرگ وتوسیع مکتب حربیه.

۲۱- فرستادن طلاب افغانی به اروپا وخواستن معلمین برای تعلیم از خارج.

۲۲- تأسیس پولیس.

۲۳- معافی بعض محصولات.

۲۴- معافی باقیات ذمت رعایا.

۲۵- آزادی غلام و کنیز.
۲٦- آزادی ومساوات [مطابق بقانون اسلامی].
۲۷- رفع شکنجه - زنجیر - سیاه چاه - وبناء توقیف خانه های جدید.
۲۸- رفع زبردستی وامتیازات شخصی در حقوق.
۲۹- موقوفی تکالیف ایگار وبیگار.
۳۰- خریداری تمام ضروریات دولت بوجه نقد وخوش رضاء.
۳۱- اعزام هیأت های تنظیمه برای نظم ونسق امور دولت وحکومت وملت.
۳۲- ممانعت سفارش خط.
۳۳- ترویج وترقی منسوجات ومصنوعات.
۳۴- فرستادن نمایندگان تجارتی در خارج.
۳۵- موقوفی مخارج گزاف در امور عروسی ومرده داری.
۳٦- انتظام قحطی غلهٔ سال گذشته [۱۳۰۰ش]
۳۷- مقرری معاش مامورین به خزانه [قبلاً بعنوان زمینداران ومالیه دهان حواله داده میشد].
۳۸- فروش اراضی دولت برای رفاهیت اهالی [طبقهٔ دهقان].
۳۹- ممانعت نقود بخارج.
۴۰- افزونی وجه خزانهٔ پس انداز.
۴۱- تعمیر بند امیر غازی وحفر انهار جدیده.
۴۲- آبادی سرک های سالنگ - بامیان - مزارشریف.
۴۳- تعمیرات پغمان.
۴۴- نشر جرائد متعدد.
۴۵- بودجهٔ دولت.
۴٦- اجراآت کارهای گذشته.
۴۷- فوائد قوانین نظامنامه وفوائد رفتن طلاب در خارج.
۴۸- اظهار شکر از اهالی ملت افغانستان که بعد از هر فقره بکف زدنهای مسرت رسم تبریک وتکریم را بحضور اعلیحضرت غازی اداء می نمودند.

نطق اعلیحضرت تفصیل زیاد داشت وخلص مواد مهم آن در این صفحات کتاب تاریخ درج گردید.

نطق محمدولی خان وزیر امور خارجیه

بعد از نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی که خلص مواد مهم آن از نظر گذشت. محمدولی خان وزیر امورخارجیه عریضه یی را که از طرف عموم ملت افغانستان نسبت به تبریکات جشن استرداد استقلال سال ۱۳۰۱ش نوشته بود، بحضور اعلیحضرت غازی قرائت نمود ومتن معروضهٔ ملت افغانستان مورخ جمعه (۲) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ش ازینقرار است:

"اعلیحضرت پدر تاجدار ما قوم وملت! امروز که جشن سال چهارم استقلال ما ملت نجیب افغانستان است وبه سبب تفریحات وخوشی این جشن مبارک در مقام بمقان ما ملت جمع وبه سلامتی ذات با برکات اعلیحضرت متبوع مقدس خودمان مسرات قلبیهٔ خودها را اظهار نموده امید واریم که احساسات ملیه وافکار قلبیهٔ خود را بخاک پای مبارکت که کحل الجواهر ابصار ما ملت افغانستان است عرض وتقدیم نمائیم. اعلیحضرت محی قوم وملت ما اگرچه ما اقوام افغانستان به شجاعت فطری وغیرت مذهبی مشهور بودیم مگر افسوساً که شهراه ترقی وتعالی را ندانسته بودیم هرچند خود را قوم آزاد ومستقل میدانستیم مگر آزادی واستقلال ما محدود به کوهستانات ملک خود مابود، نه از احوال دوستان اطلاع ونه از سیاست دشمنان اخباری داشتیم. جگر گوشه های وطن عزیز ما که به مسافرت در اوطان غیر بودند بی یار ومددگار بوده بهزارها زحمت وتکلیف بواسطهٔ سفراء وقونسل های اجنبی اجرای معاملات خود را می نمودند، تجارت ما محدود در هندوستان مانده بود از بی خبری وبی علمی صنایع داخلی ما به نقطهٔ صفر رسیده هر روزه در احتیاجات ما ملت می افزود ودر همه ملل روی زمین بزیر حمایت ونفوذ دولت غیرشناخته شده بودیم. از اصلاحات اقتصادیه واز علوم متنوعهٔ مدنیه بی بهره مانده بودیم. وجود مسعود اصلاح پرور مدنیت گستر معظم اعلیحضرت بود که در اول جلوس میمنت مانوس خود صفیر اعلان استقلال وآزادی را بگوش های ما ملت رسانید. رأی صائب وعزم راسخ شاهانه بود که استقلال وآزادی داخلی وخارجی ما قوم را بزور بازوی جوانمردی برای وطن عزیز مان حاصل نمود. غیرت وشجاعت فطری پادشاه محبوب القلوب ما بود که ما را از خواب غفلت بیدار ساخته ونام شوم حمایت را از ما قوم دور ساخت، افکار عالی اعلیحضرت ما است که تخم اتحاد واتفاق را در مزرع سینهٔ صداقت دفینهٔ ما کاشته علم وعرفان شما است که مارا در این زمان اندک اصلاح نموده وما را از احتیاج اجانب وا رهانیده مدنیت پروری شما است که نونهالان وطن مقدس ما در شرق وغرب دنیا برای تحصیل مال گم شدهٔ خود پویان گردیده صلح پروری وحقوق شناسی تان است که امروز سفراء دول معظمهٔ دنیا در این جشن فرحت نشان با ما شریک است، اخوت واتحاد ویگانگی شما است که برادران همدین ومذهب ما که بهرزمان وهرملت وهر رنگ است امروز بخدمت افغانستان وشرکت جشن افغانستان فخر ومباهات مینمایند. سیاست دانی تان است که بیرق محراب ومنبر ما در پایتخت های

دول متمدنهٔ دنیا در تموج ، سفراء وقونسل های ما در اکثر نقاط دنیا بحق مشروعهٔ خود ساکن.

اعلیحضرتا! خدماتیکه بوطن عزیز خود مینمائید هر فرد از افراد ما بهزار زبان بخاک پایت تقدیر وتحسین مینماید. خوشا بحال ما در وطن که مثل وجود مبارکت فرزندی پرورانیده وزهی ملت که چون تو سرداری وسروری در زمانهٔ خود دیده، تاریخ افغانستان زحمات وتکالیفی که برای بهبود قوم وملت خود بوجود مسعود گوارا ساخته هیچگاه فراموش نخواهد کرد و برای تذکار خدمات جهان در جاتت در تاریخ افغان بخط زر نقش خواهد ماند".

در این لحظه که نطق محمدولی خان وزیر امور خارجیه بپایان رسید، عموم حاضرین قرب تختگاه سلطنتی بآواز بلند گفتند:

"زنده باد پادشاه حق شناس مساوات گستر، مدنیت پرور ما، پاینده باد استقلال ملت نجیب وشجیع افغان - ای صدهزاران هزار جان ما افغانیان فدای رضایت باد. بهزار عجز ونیاز وخوشی وانبساط تبریک جشن استقلال ملت خود را بحضور مبارک عرض نموده برای ملل متمدنهٔ دنیا که نمایندگان شان دراین جشن با ما شریک می باشند تشکرات صمیمانهٔ خودها را تقدیم مینمائیم".

ودر این دقائق اعلیحضرت امان الله شاه غازی دعا نموده گفت:

"از خالق بی نیاز، نیاز دارم که بسیار جشن های با سرور ومبارک را برای ملت افغانستان عطا کند وملت افغانستان را در همه امور از خدای خود مظفر وکامیاب میخواهم".

بعد از بیان دعائیه اشخاصی که در ایام جشن استقلال «عیدملی» مستحق انعام شناخته شده بودند، یک یک بحضور اعلیحضرت غازی مشرف شده باخذ انعام ونشان سرافراز می گردیدند. بعد اعطاء انعامات ونشانها وقت اداء نماز جمعه رسید واعلیحضرت غازی خطبهٔ نماز جمعه را قرائت کرد ونمازگذاران به امامت ذات شاهانه نماز جمعه را اداء وبعد از دعاء بمقامات خود برگشتند وجریان امروز شان وشکوه مخصوصی داشت.

تبریکات فتوحات ترکیه

در برج اسد وسنبلهٔ سال ۱۳۰۱شمسی هنگامی که خبرهای فتوحات بزرگ ترکان - به قیامت مصطفی کمال [برخلاف مخاصمین شان مردم یونان] بدارالسلطنهٔ کابل رسید. ملت افغانستان نظر بخلوصیت وصمیمیت خاصی که با برادران اسلامی خود ملت ترک دارد، فوق العاده مسرور شد.

محمدولی خان وزیر امور خارجیه با اراکین آن وزارت ونیز رجال عالی رتبهٔ سائر وزارت ها ودوائر کابل برای مبارکبادی فتوحات مهمهٔ ترکیه وپیروزی های که نصیب آن ملت مسلمان شده بود، در سفارت

خانهٔ عثمانی واقع قصر عین العمارات[1] نزد جلالتمآب جنرال فخرالدین [فخری پاشا] سفیر مختار آن دولت بدربار کابل - بجهت تبریک رفته از جانب حکومت ومردم افغانستان اظهار شادمانی کردند.

عزیمت جنرال قونسل افغانی از کابل به ترکستان چینی به معیت دو نفر وکیل آندولت

بتاریخ پنجشنبه (۸) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی [۷ محرم ۱۳۴۰ق - ۳۰ - اگست ۱۹۲۲] محمدشریف خان جنرال قونسل افغانی به معیت هیأت قونسلگری افغانی متعین ترکستان چینی بهمراه جنک لن پونک وتوک تانک آو وکلای دولت چین که بتاریخ پنجشنبه (۱۵) سرطان سال ۱۳۰۱ش [۲۰ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۰ق - ۵ جولائی ۱۹۲۲م] وارد کابل شده بودند، بصوب ماموریت خودشان بطرف مملکت چین روان شدند.

اعتلای بیرق سفارت دولت پادشاهی افغانستان در برلین

پیش از آنکه غلام صدیق خان وزیر مختار دولت پادشاهی افغانستان از کابل به برلین پایتخت مملکت آلمان مواصلت کند. قائم مقام سفارت که نمایندهٔ رسمی دولت افغانستان همدرانجا بود، بتاریخ یکشنبه (۱۱) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی [ده محرم ۱۳۴۱ق - ۲ سپتمبر ۱۹۲۲م] اولین بیرق سفارت خانهٔ دولت پادشاهی افغانستان را در برلین با مراسم خاص وپرشکوه برافراشت. لارد وایرتان سفیر دولت انگلیس وچیچرن وزیر امور خارجیهٔ دولت روسیهٔ شوروی حاضر بودند. پس از مراسم اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان برافراز عمارت سفارت خانهٔ افغانی نطق های پرجوشی ایراد گردید. قائم مقام سفارت افغانی در نطق افتتاحیهٔ خود گفت: عنقریب سفیر دولت آلمان بدربار کابل میرسد، ونیز سفیر مختار دولت پادشاهی افغانستان از کابل حرکت کرده بآلمان میرسد.

نطق چیچرن وزیر امور خارجیهٔ دولت روسیهٔ شوروی

چیچرن وزیر امور خارجیهٔ دولت روسیهٔ شوروی که در موقع اعتلای بیرق دولت پادشاهی افغانستان در برلین پایتخت مملکت آلمان در ضمن آن مراسم که بانتهای حشمت وشوکت بعمل آمد گفت:

"خود را خیلی خوشبخت میشمارم که باین چنین دعوت اعتلای بیرق افغانستان که دلیل همان ترقی هایی است که برای ملت جوان افغانستان همیشه خواهان بودم شریک شدم. افغانستان جوان

---

[1] قصر وباغ عین العمارات درحصهٔ شرق شهر نو کابل واقع واین نشیمن گاه خاص زمان سرداری امان الله خان [عین الدوله] قبل از زمان سلطنت او بود وبرای سفارت ترکیه تخصیص فرمود (وکیلی).

بهمه حال در عالم شرق واسلامی یک موقع مهمی را گرفته بچشم می بینیم که فرصت را ضائع نکرده در پیشرفت است. وازین یک امیدواری است که افغانستان عالم اسلام را نجات خواهد داد. هرچند در هنگام جلوس اعلیحضرت امیر امان الله خان روسی ها در پنجهٔ انقلابات داخلی ومحاربات خونریزی که از جانب مخالفین روس ها بظهور میرسد، گرفتار بود، مگر این حائل نشد که اعلیحضرت امیر هیأت سفارت فوق العادهٔ خود را نفرستد. ازینکه افغانستان در موقع نازکترین به روس ها دست دوستی داده است، البته روس ها این منت را به افغانستان نگاه کرده همیشه مفتخر است که همچو افغانستان دوست دارد. یاد آوری های خوبی را که از ان هیأت محترم که بزیر ریاست محمدولی خان بودند، باذهان ملت روسیه مانده است، همیشه محفوظ و بدلها مصئون است.

ما یعنی حکومت روسیه در کوشش هستیم که این حق دوستی را بدرجهٔ اتم محافظه کنیم. ازین روز این دعوت امروز[1] که خیلی شاندار یک دعوت است دوباره تشکرات ومسروریت خود را به جناب سفیر صاحب افغانی ومامورین طلبهٔ افغانی که حضور دارند تقدیم نموده روزهای بهترین را برای این ملت غیور میخواهم و روس ها همیشه کوشش خواهند کرد که همسایهٔ نیک وخیرخواه افغانستان باشد تا بتواند دوستی عالم اسلام را بدین وسیله کسب وکماهی کند. واز تکرار چنین دعوت ها که برای من یک مسروریت می بخشد باز تشکرات آخرین خودم را ختم کلام می کنم".

معاهدهٔ دولت پادشاهی افغانستان ودولت جمهوری فرانسه در باب حفریات آثار قدیمهٔ افغانستان

در صفحات گذشتهٔ این کتاب «تاریخ دورهٔ امانیه» از ورود موسیو فوشه نمایندهٔ دولت جمهوری فرانسه به هرات وکابل مفصل بحث کردیم.

دولت پادشاهی افغانستان که به وی اجازهٔ ورود داده ومیخواست در این وقت از پرتو استقلال کامل مملکت باستانی خویش در جملهٔ امور مهمه ومقدماتی دولت امانیه، در پیدایش آثار قدیمهٔ افغانستان بیک سلسله انکشافات وحفریات نیز نائل آید، در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ ش [محرم ۱۳۴۱ق - سپتمبر ۱۹۲۲م] با موسیو فوشه نمایندهٔ دولت جمهوری فرانسه که شخص باستان شناس ومتخصص حفریات است، راجع بامتیاز انحصار انکشاف حفریات آثار قدیمه در شهرها و ولایات افغانستان که مرکز بزرگی از مدنیت های بسیار قدیم جهان است، شامل سیزده فصل قراردادی نماید. و بقرار موافقت دولتین و طرفین عقد قرارداد بتاریخ مذکور بعمل آمد که اینک عیناً نقل ودرج کتاب میشود:

فصل اول: نظر باتحاد ودوستی خالص که خوشبختانه فیمابین دولتین قوی شوکتین افغانستان

---

[1] این تاریخ یکشنبه (۱۱) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی مطابق (۲) سپتمبر ۱۹۲۲ میلادی عیسوی است.

وفرانسه موجود است. خاصه به ملاحظهٔ معلومات علمی که مملکت فرانسه دارا می باشد، اعلیحضرت سرکار والا پادشاه ممالک افغانستان ، بدولت فرانسه امتیاز انحصار انکشاف آثار عتیقه را در تمام خاک افغانستان عطا میفرمایند.

فصل دوم: ازین امتیاز نامه خارج است تمام اماکن مقدسهٔ مشرفه از قبیل مساجد ومقابر، ودانشمندان فرانسه که مباشر اعمال حفریه خواهند بود، تمام عادات ورسوم وآداب وقانون مملکت را کاملاً محترم ومرعی خواهند داشت.

فصل سوم: تمام مخارج از هرجهت بعهدهٔ دولت فرانسه خواهد بود، دولت علیهٔ افغانستان به هیچوجه من الوجوه مشارکتی در مخارج نخواهد داشت.

فصل چهارم: تعداد علمای فرانسه برای امور حفریه قریباً از عده ده نفر تجاوز نباید بکند، یکعده افغانان آگاه وبا علم الا به تعداد علمای فرانسه برای امداد آنها معین خواهد شد که در کار وعملیات علمای فرانسه معاونت نمایند و بآنها در امور حفریات نظارت خواهند داشت ومخارج حفریه وسفریهٔ علمای افغانی بر ذمت حکومت اعلیحضرت غازی [امان الله شاه] خواهد بود.

فصل پنجم: نمایندگان علمی فرانسه حق خواهند داشت که عکس، نقشه وقالب هر اشیائیکه در جریان عملیات کشف واستخراج مینمایند، بردارند.

فصل ششم: اگر اشیاء نفیسه از قبیل طلا ونقره وجواهر یافت شود ملک مخصوص دولت علیهٔ افغانستان خواهد بود. معذالک برای رعایت زحماتی که نمایندگان فرانسه در اجرای حفریات بعمل آورده اند اگر دولت اعلیحضرت تعمیم وامر بفروش اشیای مستملکه خود بفرمایند ویک قیمتی برای اشیاء مذکور معین میفرمایند نمایندگان فرانسه در خریداری آنها مقدم خواهند بود.

فصل هفتم: آن اشیائیکه جزء فلزات غیر نفیسه میباشد از قبیل: مس، آهن، سرب، سنگ وخطوط وغیره. نصف آن اشیائیکه کشف خواهد شد، تعلق بدولت فرانسه خواهد بود. معهذا اگر یک شئ منفردی بموجب شکل یا تاریخ منفرداً یافته شود، اصل آن شی متعلق بحکومت افغانستان خواهد بود. درهمین حال اگر چندین اشیاء یافت شوند که یکدستهٔ منفردی را ترکیب نمایند مثلاً: تکه های مختلف از قسم لوازم غذاخوری که آن همه دستهٔ منفردی گفته میشود تمام آنها ملک مخصوص دولت افغانستان خواهد بود.

فصل هشتم: تمام مجله ونوته جات در خصوص عملیات هیأت علمی فرانسوی که در فرانس بچاپ رسیده وشایع شود اقلاً پنج شمارهٔ آنها را بدولت اعلیحضرت غازی پادشاه افغانستان دامت سلطنته تقدیم مینماید.

فصل نهم: دولت جمهوریهٔ فرانسه نمی تواند بدولت دیگری امتیاز حفریات را که از افغانستان تحصیل کرده است واگذار نماید وهمچنین نمی تواند با هیچ دولت دیگری برای این حفریات شرکت

نماید.

فصل دهم: دولت[1] اعلیحضرت تمام حقوق تفتیش اجراآت معاهدهٔ کنونی را دارا میباشد.

فصل یازدهم: دولت اعلیحضرت برای خود محفوظ خواهند داشت که واگذار نمایند، به علمأ ملل خارجه اجازهٔ حفریات را در نقاطیکه در ان نقاط نمایندگان علمی فرانسه مشغول به عملیات نمی باشند وخیال ندارند که قبل از انقضای یک مهلت از پنج سال تجاوز نکند، به عملیات مشغول شوند. معهذا مابین دولت افغانستان وفرانسه راجع باین مسئله استشار خواهد شد.

فصل دوازدهم: این معاهده ومقاوله درسی سال برقرار ومجری خواهد بود، واگر بعد از انقضای مدت قرارداد طرفین موافقت حاصل نمودند میتوانند که تجدید معاهده نمایند.

اگر هیأت نمایندگان فرانسه در مدت یکسال ونیم تمام باجرای این قرارداد عمل نکردند ومشغول کار نشدند [بغیر از اتفاقات فوق العاده] این قرارداد از درجهٔ اعتبار ساقط خواهد بود. و دولت پادشاهی اعلیحضرت غازی مختار خواهد بود که باهر که ویا هر ملتی که مائل شوند معاهده نماید.

فصل سیزدهم: معاهدهٔ کنونی بدو زبان افشاء گردید، به زبان دری وفرانسوی ، هرکدام ازین دو متن مطابق وقابل اعتبار است.

عزیمت وزیر مختار افغانی از کابل جانب پاریس

چنانکه در صفحات قبل مذکور شد. محمود طرزی وزیر امورخارجیه پس از بازگشت محمدولی خان از سفر خارج بتاریخ (۱۱) برج جوزا سال ۱۳۰۱ ش بنابه خواهش خودش بتاریخ (۲۵) جوزا از شغل وزارت امور خارجیه دست کشید وموقع را برای محمدولی [ابن الفیض خان] شاگرد خود گذاشت. اعلیحضرت امان الله شاه غازی خدمات دورهٔ وزارت او را قدر نموده وبرای اینکه تجارب جدیدی حاصل نماید او را به وزارت مختاری افغانی مقیم پاریس پایتخت مملکت فرانسه مقرر نمود. محمود طرزی که این وقت باخذ نشان لمراعلی وخطاب سردار اعلی سرافراز بود بتاریخ شنبه (۱۷) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ش [۱٦محرم ۱۳۴۱ق - ۸ سپتمبر ۱۹۲۲م] بهمراه محمداسحق خان معاون وحبیب الله خان کاتب [ولد محمدزمان خان طرزی]وباقی هیأت وزارت مختاری افغانی از کابل عازم پاریس گردید.

عزیمت وزیر مختار افغانی از کابل جانب برلین

بتاریخ شنبه (۱۷) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی [۱٦محرم ۱۳۴۱ق - ۸ سپتمبر ۱۹۲۲م] غلام

---

[1] مقصد از دولت پادشاهی افغانستان مستقل است. ونظر بآداب مطبوعاتی آنوقت باین طرز عبارت محترمانه یاد شده است (وکیلی پوپلزائی).

صدیق خان[1] وزیر مختار دولت پادشاهی افغانستان در برلین پایتخت مملکت آلمان - بهمراه غلام یحیی خان طرزی سرکاتب ومحمدامین خان[2] کاتب وباقی هیأت وزارت مختاری مذکور از کابل بصوب ماموریت خویش حرکت نمود.

ترتیب وتنظیم اولین بودجۀ عمومی افغانستان

از مساعیات وتوجهات اعلیحضرت امان الله شاه غازی بودجۀ عمومی دولت پادشاهی افغانستان که از اوائل برج سرطان سال ۱۳۰۱ش شروع به ترتیب وتنظیم آن شده بود، در دهۀ دوم برج سنبلۀ سال مذکور تکمیل گردید. وبرحسب امر ذات شاهانه قرارداده شد که بتاریخ دوشنبه (۱۹) سنبله ۱۳۰۱ش [۱۸محرم ۱۳۴۱ق - ۱۰ سپتمبر ۱۹۲۲م] در بالاباغ پغمان بساعت (۲) بعد از ظهر منصبداران عسکری الی رتبۀ غندمشر وماموربن ملکی الی کاتبان وزارت خانه ها که وظائف اداری وحسابی دارند، دعوت شوند. بساعت (۲) روز مذکور در بالاباغ پغمان احتفال بزرگ بعمل آمد. اعلیحضرت امان الله شاه غازی از لزوم واهمیت بودجۀ عمومی در مملکت سخن راند و گفت:

"شنیده باشید که در این مدت دوماه بانتظام بودجۀ دولت متبوعۀ تان کوشش داشتم، از مرحمت خداوند تعالی این است که باهتمام آن کامیاب وبمقصد خود فائز گشتم امروز اولین روزی است که که در افغانستان بودجه انتظام یافته ونخستین وقتی است که دولت به واردات ومصارفات خود دانسته برای استحضار حضار فائدۀ بودجه را تشریح میکنم.

بودجه چیست؟ موازنۀ دخل وخرج است. آنچه واردات که در یکسال بدولت عائد میشود وآنچه معاشات و مصارفات که دولت بران مکلف است دربودجه قید و تعیین می گردد تحصیل یک واردات خارج بودجه قطعاً ممنوع است و همچنین یک مصرف که در ان منظور نشده باشد هیچیک از مامورین اجراء نمی تواند درتدقیق و تنقید این بودجه بنظر دقت غور و خوض گردیده تنخواه بعض مامورین باندازۀ خدمات شان افزوده و مصارفات زیاده و گزاف موقوف شده است. بعض ماموریت ها که مامورین باجراء آن کافی نبوده بقدر لزوم است وکفایت در اشخاص مامورین تزئید و تعداد مامورین بعض اداره ها که نظر بکارشان اضافه می نمود تنقیص یافته است.

این بودجه بعد انتظام برای تصویب به مجلس شورای دولت حواله گردیده اعضاء مجلس شورا نیز تصویب آنرا کرده اند حال در معرض اجراء گذارده میشود ؛ هرقدر منافعیکه در تنظیم بودجۀ امسال

---

[1] ولد غلام حیدرخان سپه سالار قوم احمدزائی ساکن چرخ ولایت لوگر، تاریخ عزیمت محمود طرزی وغلام صدیق خان چرخی در یک روز اتفاق افتاده است ودر این سفر جانب پاریس وبرلین از خاندان طرزی سه نفر همراه بودند.

[2] محمدامین از مردم درواز بدخشان وخواهرزادۀ محمدولی خان وزیر امور خارجیۀ این وقت است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

اکتساب توانسته ایم آنهم برای تزئید قوهٔ عسکری و ترقی معارف که باعث احیای مملکت است صرف می کنم.

الحمدلله مصارف دولت باوارداتش مساوی و معادل گشته و زیاده از دخل تعیین خرج نشده است. بنابرین باین موفقیت خورسند و بدرگاه خداوند تعالی متشکربوده به معظمیت بودجه همه شما را بشارت میدهم وهم اشخاصی که از بست بودجه اضافه و ماموریت شان محو شده همه بدیگر ماموریت ها و خدمات دولت که سابقاً تشکیل نداشته و مجدداً در بودجه منظور گردیده است مقرر میشوند و بیکار نمی مانند چنانچه اشخاصی که ماموریت شان راساً بخود من متعلق بود ماموریت هر کدام را تعیین و مقرر نموده فرامین مقرری هر کدام را این است که برای شان می سپارم ، و اشخاصی که بانتخاب وزارت متعلق است ازوزارت ها بخدمات دولت منتخب و مقرر میشوند".

کسانیکه در روز دو شنبه (۱۹) سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ ش فرمان های مقرری خودشان را از دست اعلیحضرت امان الله شاه غازی در بالاباغ پغمان در موقع آغاز و تطبیق اولین بودجهٔ عمومی دولت پادشاهی افغانستان حاصل کرده اند از ینقرار اند:

۱. سردار حیات الله خان [عضدالدولهٔ سابق]وزیرمعارف.
۲. میرمحمد هاشم خان [ابن میرعبدالعزیز خان کابلی]وزیر مالیه.
۳. محمد سلیمان خان [ابن سردار محمد آصف خان] نائب الحکومهٔ قطغن و بدخشان
۴. محمد سرورخان بارکزائی[سابق جرنیل ماشینخانه] نائب الحکومهٔ قندهار.
۵. امرالدین خان حاکم اعلی سمت جنوبی.
٦. سردار محمد عمرخان [ابن امیر عبدالرحمن خان]مدیر در وزارت داخله.
۷. محمد رفیق خان مدیر پوسته.
۸. گل احمد خان [ابن برگد عبدالاحمد خان تاجک غزنوی]مدیر معابر.
۹. توفیق بیگ - مدیر عمومی زراعت در وزارت زراعت.
۱۰. میرزاعبداللطیف خان مدیر تشخیص و اخراجات و تحویلات وزارت مالیه.

لایحهٔ شورای دولت

بساعت (۲) روز دوشنبه (۱۹) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی یک تن از اعضاء شورای دولت به نمایندگی از طرف عموم ملت افغانستان ، لایحه یی را در بالاباغ پغمان قرائت نمود که اینک متن آن عیناً درج می گردد:

"اعلیحضرت اولی الامر مقدس معظم متبوع افخم ما ملت افغانستان!

از تاریخی که مطلع شدیم که اعلیحضرت شهر یاری به تنظیم بودجهٔ سنهٔ ۱۳۰۱ مملکت شاهانه

وقت جهان قیمت خود را مصروف نموده اند برای موفقیت ذات شاهانه دعاهای باخلاص می نمودیم ، زیراتنظیم بودجه یک کار بزرگ بوده و بدولت علیهٔ مقدس ما این اولین تنظیم بودجه است که به سعی و فکر بلند اعلیحضرت همایونی صورت و جود اختیار نموده است . این ان بودجه است که به روایات مختلفه میگفتند که تنظیم بودجهٔ افغانستان ممکن نیست و یا اینکه از روی تشکیلات جدید مصارف دولت نظر به واردات بالارفته.

بنابران از عزم راسخ ذات همایونی که استقلال دولت علیهٔ شاهانه را حاصل نموده اند هیچ بعید معلوم نمی شود که ارادهٔ شاهانه کامیابی حاصل ننماید. خوشبختانه ما اعضای شورای دولت ووکلای ملت بچشم خود ملاحظه نمودیم که بودجهٔ مکملهٔ دولت علیهٔ ما از حسن مساعیات جدانهٔ ذات شاهانه تنظیم یافت که برای تدقیق و تفتیش در مجلس ما داده شده.

اعلیحضرتا! بودجهٔ منتظمهٔ سنه ۱۳۰۱ش بنابر مساعدهٔ سنیهٔ شاهانه در مجلس وزارت به وزارت فصل بفصل ماده بماده تدقیق شد، قبل از اظهار نتیجهٔ تدقیقات عرض مینماییم که اعضای مجلس ما بخوبی واقف هستند که برای تنظیم بودجه از طرف ذات شاهانه چقدر سعی و کوشش شده و چقدر اوقات قیمت دار همایونی از شب و روز صرف این کار گردیده، ازین مساعی خدا پسندانه که برای خیر ملک و ملت خود صرف نموده اند ما وکلاء منتخبهٔ ملت از طرف خودها اصالةً و از طرف همه تبائع دولت علیهٔ فخیمه وکالتاً[1] حسیات شکرگذرانه و منت دارانهٔ خود را بحضور شاهانهٔ شان عرض و تقدیم مینمائیم و رجا می کنیم که این حسیات منت دارانهٔ ما بمساعدهٔ سنیهٔ شاهانه بعموم افراد ملت نشر وایجاب شود. پس از عرض شکران نتیجهٔ تدقیقات مجلس خود مان را بروجه ذیل بحضور مبارک شاهانه عرض مینمائیم:

بودجهٔ افغانستان بدیگر بودجه های دنیا که تا این زمان تنظیم کرده شده یک استثناء را تشکیل میکند. چنانچه در دنیا یک بودجه موجود نیست که یک قسم کلان مصارفات عمومی شان را برای پادشاه مملکت نشان داده بتواند . آیا بودجهٔ افغانستان از علوطبع و مکارم ملت پروری پادشاه ذیجاه مانشان میدهد از روی بودجهٔ عموم افراد ملت واقف میشوند که پادشاه ترقیخواه مان برای شخص خود یک پیسه از ملت نگرفته است که بمواجههٔ این علویت شاهانه ما وکلای ملت از ادای شکریه و تصویر حسیات عبودیت کارانه عاجز هستیم. که از برای تأدیهٔ این علویت شاهانه همه افراد ملت برای صرف نمودن مال و ملک و جان خود نسبت به تعقیب خیالات عالی تر تان حاضر وآماده اند. حقائقی که از روی بودجه بما معلوم شد یکی از مفاخر ملت افغانستان شمرده میشود تمثالاً چند فقره را معروض مینمائیم:

---

[1] شورای دولت در لویه جرگه ماه سنبلهٔ سال ۱۳۰۷ شمسی در پغمان به شورای ملی تبدیل اسم نمود. و در حقیقت همان شورای ملی است که در اول بنام شورای دولت شناخته میشد و وکلاء منتخبهٔ ملت باصلاحیت کامل حق رأی و تصویب داشتند.

درزمان تدقیق بودجه مطلع شدیم که برای اقامتگاه اعلیحضرت همایونی بدون ارگ مبارک دیگر یک عمارت اعلی تخصیص کرده نشده و قصور عالی سرکاری مثل قصر دلکشا وقصر ستور و شهرآراء وغیره عمارات عالی که برای کارهای حکومتی مختص نشده بودند از فیض عدالت پسندی وآرام طلبی شاهانه امروز برای کارهای حکومتی و رسمی دولت که از عموم ملت است پیشنهاد کرده اند، همین طور در زمان تدقیق بودجه معلوم شد که از ابتداء سلطنت مبارک چقدر همه ساله مصارفات شخصی اعلیحضرت مثل خوراک، پوشاک، سواری، بخشش وغیره مصارف در آخر سال وجه آنها از جیب شخصی اعلیحضرت یعنی از خزانهٔ عین المال به خزانهٔ بیت المال که دولت ملت است تادیه شده .

قبل از تحقیق بودجه گمان میکردیم که از عملهٔ حضور صدها نفر مثل سابق برای خدمت های خصوصی حضور شاهانه مقرر و تنخواه خوارمیباشند، بعد که معلوم گردید از کل عملهٔ حضور فقط یک البسه بردار برای شخص اعلیحضرت مقرر است که این همه از اثرات بلند طبعی و انصاف پسندی اعلیحضرت همایونی است که از حقائق آن تا این زمان عموم ملت خبر ندارند. آیا بوسیلهٔ تدقیق بودجه حقائقی که به مایان رسیده و خیلی قابل تقدیر و تحسین اند، برای شکریهٔ همچنین نعمت الهی بآواز بلند بعموم ملت نشر و اعلان نمودن کیفیت اینگونه بودجه را وظیفهٔ مجلس و وکالت خود ها میدانیم تا ملت نجیب افغان بداند که مصارفات بدرجهٔ اعتدال دیده شد که به جدیت افکار شاهانه دلالت میکند . ابراز افکار شاهانهٔ شما نسبت بانشا آت دارالامان یک تشبث شایان تقدیر و تمجید است. امید واثق داریم که انشا آت دارالامان برای انشاآت مساکن اهالی تسهیلات داده میشود. تحقیقات مکاتب عسکری بر پنج لک رپیه رسانیده شده است که برای اصلاح و توسیع مکاتب عسکری و بانتیجهٔ اصلاح اردوی افغانستان یک دلیل افکار شاهانهٔ شان میباشد که در مجلس ما بکمال مسرت و ممنونیت دیده شده است. امید و اعتقاد قوی داریم که افکار شاهانه برای اصلاح مکاتب عسکری مطابق احتیاجات عصری و تحصیل و تربیهٔ اولاد وطن که بهمه معلومات عسکری مجهز میباشند در زمان قریب بوجود آورده خواهد شد.

تشکیلات وزارت ها مانند وزارت داخلیه، مالیه، عدلیه، تجارت، زراعت، پوسته و تیلفون مرکزی و اطراف ولایات بطور انتظام به صنوف و درجات تقسیم گردیده و برای هر صنف بست مامورین تعیین یافته است که ازین تشکیلات در زمان قریب برای افغانستان در زیر سایهٔ شاهانه بسیار آثار ترقی بوجود آمد. ازجملهٔ تشکیلات که وزارت امنیت و عدلیه یکجا شده وزرات زراعت و تجارت یک جسم یافته وادارهٔ پوسته و تیلفون به وزارت داخلیه متعین گردیده در مجلس ما بنظر بسیار خوب مصلحت دیده شده است . ازین کفایت شعاری اعلیحضرت کمال تشکر خود را تقدیم مینمائیم.

لزوم ورسمیت سفارت خانه ها و قونسل خانه ها که از استقلال افغانستان بهمهٔ دنیا نشان میدهد از عرض بیان مستغنی است زمانیکه مناسبات وسیاسیات افغانستان انکشاف کرده میرود بدیهیست که تعداد سفارت خانه ها از روی احتیاج وقتاً فوقتاً سنجیده و تنسیق کرده میشود - تشکیلات بلدیه

مستقل شود بقرار نظامنامهٔ آن در بودجهٔ تشکیلات آن علیحده نشان داده شود.

از وزارات موجوده، وزارت حربیه و مصارف آن که از نتائج کارآن یکی از مواد حیاتیهٔ مملکت شمرده میشود علیحده بنظر دقت گرفته برای تنظیم و تنسیق هر دو وزارت و خصوصاً افکار شاهانه که همه مبالغی که از مصارفات دولت اضافه میماند، برای ترقی معارف داده شود. برای مایان مستلزم منت و شکراست که افکار شاهانه در ترقی و توسیع معارف نهایت مصروف است، امید واریم که بعلوهمت شاهانه به بسیاردرستی که باعث ترقی است بانجام برسد".

[زنده باد پادشاه ترقی خواه ملت پرورما]

اعلیحضرت امان الله شاه غازی – در ختم استماع لائحهٔ شورای دولت گفت:

"من همیشه از خداوند ترقی و تعالی و کامیابی تان را خواستگارم و امید وارم که روز بروز برای تان ترقیات فوری و سعادت سرمدی حضرت باری تعالی نصیب کناد آمین".

انشاآت دارالامان

عملیات تسطیحی و احداث جاده های دارالامان در بهار سال ۱۳۰۱ شمسی آغاز شد و انتظار میرفت که حین ورود مهندسین و متخصصین و انجنیران از اروپا به کابل به ساختمان قصرها و پل های جاده ها باصول جدید و عصری آغاز شود.

و دروقت ترتیب اولین بودجهٔ عمومی افغانستان بهار و تابستان سال ۱۳۰۱ ش یکی هم مصارف تعمیرات دارالامان مدنظر گرفته شد. و کلاء ملت افغانستان بتاریخ دوشنبه(۱۹) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ شمسی [۱۰ سپتمبر ۱۹۲۲م] در بالاباغ پغمان لایحه یی راکه بحضور اعلیحضرت امان الله شاه قرائت کردند گفتند: "افکار شاهانهٔ شما نسبت بانشاآت دارالامان یک تشبث شایان تقدیم و تمجید است. امید واثق داریم که انشاآت دارالامان برای انشاآت مساکن اهالی تسهیلات داده میشود".

وتفصیل این خصوصیات در صفحات این کتاب آمده است.

مقرری های جدید

دربهار سال ۱۳۰۱ شمسی دراین وقتی که ترتیب اولین بودجهٔ عمومی افغانستان تحت ترتیب و غور و ملاحظهٔ شورای دولت قرارداده شد، اعلیحضرت امان الله شاه مقرری یک عده اشخاص را بوظائف جدید نیز مدنظر گرفت و اشخاص آتی باین رتبه ها مقرر و روز دوشنبه (۱۹) سنبلهٔ سال ۱۳۰۱ ش [۱۰ سپتمبر ۱۹۲۲م] فرمانهای مقرری خودشان راباامضاء امان الله شاه – در بالاباغ پغمان بدست آوردند:

۱. سردار حیات الله خان، وزیر معارف.

۲. میر محمد هاشم خان، وزیر مالیه.
۳. محمد سلیمان خان، نائب الحکومهٔ قطغن و بدخشان.
۴. محمد سرور خان بارکزائی [جنرال ماشین خانه] نائب الحکومهٔ قندهار.
۵. امرالدین خان حاکم اعلی سمت جنوبی.
٦. سردار محمد عمر خان، مدیر در وزارت داخله.
۷. گل احمد خان [ولد برگد عبدالاحد خان غزنوی] مدیر معابر.

محفل فاتحه خوانی دو قهرمان راه آزادی ترکیه در کابل

در سال ۱۳۰۱ شمسی جمال پاشا در تفلس و انور پاشا در جنگ ترکستان وسطی در بلجوان یکی از ایالت های بخارا[1] چون یکی بعد دیگر به شهادت رسیدند.

وهردو شخصیت بزرگ ملت مسلمان ترک که از قهرمانان راه آزادی و مجاهد و مدافع نیرومند خاک خود و نسبت بدولت و ملت خود بعالم اسلام خدمات قابل قدری نموده بودند. اعلیحضرت امان الله شاه غازی سر قهرمان بزرگ ملت افغانستان که افراد مجاهد غیور ووطن پرست اسلام را در هر گوشهٔ جهان به نهایت نظر قدر می نگریست، و خصوصاً از ان دو افسر نامور ملت دوست و مسلمان ترکیه که برهبری مصطفی کمال پاشا از خاک وطن و آزادی خود دفاع می کردند، درلحظاتی که از شهادت آن دو نفر افسر نامور بدارالسلطنهٔ کابل اطلاع یافت سخت متأثر و غمگین شد. و فرمود که روز دوشنبه(۹) برج میزان سال ۱۳۰۱ ش [۹ صفر ۱۳۴۱ ق- ۳۱ سپتمبر ۱۹۲۲ م] محفل فاتحه خوانی بروح پر فتوح آن دو نفر مجاهد نامدار عالم اسلام در کابل برگذار گردد. ودر روز مذکور جمعی از صاحب منصبان بزرگ نظامی و ملکی در سلامخانهٔ خاص کابل به معیت ذات شاهانه رسم فاتحه خوانی بجا آورند و نیز اکثر اهالی شهر وشش کروهی کابل و مامورین دولت اشتراک نمایند.

بقرار امر وهدایت اعلیحضرت امان الله شاه غازی تمام اکابر و اعیان کابل اعم از ملکی و نظامی و جنرال فخر الدین [فخری پاشا] سفیر دولت ترکیه مقیم کابل و میرزا نصرالله خان اعتلاء الملک سفیر دولت ایران در کابل در محفل فاتحه خوانی هردو نفر مجاهد غیور ترک اشتراک نمودند.

اعلیحضرت امان الله شاه بساعت یازده و نیم وارد محفل شد و از نگاه مساوات پسندی برکرسی که برای ذات شاهانه گذاشته شده بود متمکن نشده و مانند سائر اهل محفل بالای فرش نشست، محفل بزرگ به تلاوت آیاتی چند از قرآن کریم افتتاح گردید. اعلیحضرت غازی درحالیکه از چشمان مبارک

---

[1] مجاهد نامدار غازی انور پاشا بتاریخ شنبه(۱۳) اسد سال ۱۳۰۱ ش [ده ذی الحجة الحرام ۱۳۴۰ ق- (۴) اگست ۱۹۲۲م در بلجوان به شهادت رسید و در موضع چکن در جوار زیارت حضرت سلطان بخاک سپرده شد.

قطرات اشک جاری بود، خدمات فوق العادهٔ شهیدان نامدار اسلام را یکایک بیان فرموده و کمال تأثرات ذات شاهانهٔ خودشان و ملت مسلمان افغان را نسبت بآن واقعهٔ جانکاه اظهار نموده از خدای بخشایندهٔ مهربان برای آن دو افسر نامور[جمال پاشا وغازی انور پاشا] طلب مغفرت و مرحمت نمود . سپس به حضار محفل خطاب نموده گفت : "اگر چه ضیاع همچو خدمتگاران صادق اسلام مرا و باقی مردم باخبر را خیلی مغموم و مهموم ساخته ، اما درین آوان قریب فتوحاتیکه برادران عثمانی ما بسر کردگی حضرت عالی مصطفی کمال پاشا بمقابل یونانیان حاصل کرده اند برای ما بشارتی است که غم و اندوه مارا نسبتاً تسکین بخشیده میتواند.

البته از توبه واستغفار اعمال برای مسلمانان جهان همیشه اینطور گشایش ها در روز گار حاصل شده میتواند. حالا ما بار دیگر از درگاه خالق بی نیاز استد عامی نمائیم که : الهی سیاهی اعمال مارا بنور رحمت خود زائل فرما و درهای کامیابی را بروی روزگار ما بگشا و دولت علیهٔ ترکیه رابه فتوحات حقهٔ او نائل گردان و دولت علیهٔ ایران و افغانستان را از جمیع آلام محفوظ داشته در پیشرفت امور و حصول مقصود شرفیاب کن ، وشهداء راه آزادی وترقی اسلام را بمغفرت و مرحمت های موعود خود آرامی جاوید عطا نما".

اعلیحضرت امان الله شاه مجلس رابدعای ترقی و اعتلای عالم اسلام و طلب مغفرت و مرحمت های الهی ختم نمود.

جنرال فخرالدین «فخری پاشا» سفیر دولت ترکیه مقیم کابل - نسبت باحترام این محفل بزرگ ، بحضور اعلی حضرت پادشاه افغانستان اظهار شکران نموده سلامتی و جود مبارک همچنین یک پادشاه دیانت مدار افغان را باسائر خدام صادق عالم اسلام از خدای متعال استدعا کرده رخصت شدند.

علالت مزاج پاینده محمد خان سرمحرر جریدهٔ امان افغان

پاینده محمد خان متخلص فرحت [پسر سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله] درسال ۱۳۰۰ شمسی سر محرر جریدهٔ امان افغان مقرر گردید. وجریدهٔ موصوف را چند وقتی بشکل مجله بقطع کوچک نشر می نمود. و از شعراء و نویسندگان جوان وباذوق وبادرد دورهٔ استرداد استقلال افغانستان شناخته میشد. و یکی از ضائیعات ادبی عصر امانیه علالت مزاج سر محرر مذکور است. که بالاخره در اثر اختلال دماغ از وظیفهٔ سر محرری جریدهٔ امان افغان و همه مشاغل رسمی برکنار ماند، در اواسط برج میزان سال ۱۳۰۱ شمسی چون تنگی حوصله و خرابی فکر و حواس مذکور بدرجه یی قوی شد که درحال بیخودی موجب هلاک زوجه و طفل هشت روزهٔ خود گردید. و در اثر آن حرکت چند روز محبوس و تاآنکه دکتوران معالج خرابی دماغ اورا تصدیق کردند و بقرار فیصلهٔ محکمهٔ شرعیهٔ کابل بتاریخ دوشنبه(۱۴) عقرب ۱۳۰۱ ش از حبس رهاشد و تا اخیر عمر صحت یاب نشد. و دروقت خود

شاعر و نویسندهٔ توانا بود، بعد از وی عبدالجبار خان ترجمان جریدهٔ امان افغان سرمحرر جریده موصوف مقرر گردید که تفصیل این گزارش را در تاریخ مطبوعات نوشته ام.

انعقاد جشن فتوحات ترکیه در قصر دلکشا- کابل

در شش ماه اول سال ۱۳۰۱ شمسی [۱۳۴۱ق- ۱۹۲۲م] چون خبرهای فتوحات پیاپی برادران اسلامی ترک بافغانستان میرسید و اسباب مسروریت وشادمانی ملت با دیانت افغان را فراهم میساخت. اعلیحضرت امان الله شاه غازی امر وهدایت داد که در قصر دلکشا- کابل جشن و چراغان گرفته شود.

شب سه شنبه(۱۷) برج میزان سال ۱۳۰۱ ش [۱۷ صفر ۱۳۴۱ق - ۸ - اکتوبر ۱۹۲۲ م] قصر دلکشا کابل بوسیلهٔ چراغهای برق تزئین و جشن گرفته شد. درشب جشن وزراء و صاحب منصبان ارشد عسکری و مامورین عالی رتبهٔ ملکی و تمام سفراء و نمایندگان دول خارجه [باستثناء سفیر دولت انگلیس مقیم کابل] اشتراک کردند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی با بسیار شادمانی، سبب انعقاد جشن و چراغان را از باعث افتخارات فتوحات پی در پی ترکیه ابراز فرموده برای ترکان غیور مقیم کابل عموماً و برای فخری پاشا سفیر دولت ترکیه مقیم کابل خصوصاً تبریک گفته ترقیات بیشتر ممالک اسلام را خواستار شد.

فخری پاشا لایحهٔ مطولی راکه بمناسبت برگزاری این جشن و چراغان [در قصر دلکشا- کابل] بقلم خود بزبان ترکی نوشته بود، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی و حاضرین محفل قرائت نمود و از اوضاع مملکت ترکیه سخن راند و درختم لایحهٔ خود این نکته رایادآورشد که:

"ما امروز دراینجا حسیات دقیق شاهانه راکه در بارهٔ ترکان دارند مع الشکران مشاهده مینمائیم وهزاران حمد وثناء بخداوندیکه این فتح را بما احسان فرموده و هزاران صلوة وسلام به پیغمبران ذیشانش تقدیم میداریم.

درخاتمه معروضات خویش رابذات شاهانه و کسانیکه نسبت به ترکان ابراز محبت و مربوطیت کرده اند. حسیات محبت و منت ترکان را اظهار مینمائیم، وباین وصیله اداء شکر به دولت های دوست ماکه درین مجادلهٔ حیات و ممات مان حق مارا دانسته تصدیق کرده اند وبهر صورت به تائیدمان کوشیده اند نیز فریضه میشماریم".

بعد از نطق فخری پاشا شیخ السفراء رسکول نیکوف سفیر دولت روسیهٔ شوروی مقیم کابل- باعزاز واحترام این جشن پر مسرت فتوحات ترکیه- بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی- عرض شکران نموده وبرای فخری پاشا سفیر دولت ترکیه فتوحات ترکان آزاد را تبریک گفته دوام دوستی و روابط دول اسلامی را با دولت اتحاد شوروی خواستار شد. بعد از سخن رانی ها که تقریباً سه ساعت رادر برگرفت، حاضرین محفل جشن بصرف طعام و میوه و قهوه پرداختند. مدعوین تا اخیر شب به شنیدن ساز و آواز

وصرف اقسام شیرینی ها اشتراک داشتند.

حبس نائب الحکومهٔ هرات

در سال ۱۳۰۰ شمسی نسبت به مسائل ملکی و نظامی مربوط به ولایت هرات بین بابا محمد سرورخان نائب الحکومه و غلام نبی خان ناصری فرقه مشر «قوماندان امور نظامی هرات» گفتگو و منازعه روی داد و تا اندازه یی که خبر آن منازعه وبرهمی امور اداری بدربار کابل بعرض حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی رسید. اعلیحضرت غازی هر دو نفر را از هرات بدارالسلطنهٔ کابل احضار و امور حکومت آنجا را تا مقرری نائب الحکومهٔ جدید به هیئات ریاست تنظیمیه «تحت ریاست شجاع الدوله خان» تفویض فرمود. و تاریخ ورود هردو نفر بدربار کابل سال ۱۳۰۱ شمسی است. معارضهٔ نائب الحکومه وفرقه مشر مذکور حسب الامراعلی حضرت غازی جهت فیصله و تصفیه به محکمهٔ مامورین محول گردید. در خلال اوقات دعوی شان که وقت زیاد را دربر گرفت. غلام نبی خان ناصری درافواه انداخت که: بابا محمد سرورخان قوم و خویش پادشاه و« بابا» لقب دارد، رعایت آن میشود وبحق من پرداخته نمی گردد. ودرحالی که اعلیحضرت غازی نظامات صحیح گذاشته و خود هم پادشاه مروج قانون و حامی و محافظ وتطبیق دهندهٔ نظامات دولت است. وقتی این سخنان بحضور اعلیحضرت غازی بعرض رسید. اعلیحضرت بابا محمد سرورخان را مخاطب قرار داده فرمود: بقصور خود معترف شوید و اگر قصور شما باثبات هم رسیده نتواند بامضاء خود خود را ملامت وانمود کنید تا باعث رفع این مخاصمه واتهامات شود. و گفت: اعضاء محکمه بحضور من خبر داده اند که اگر جریان محاکه بطول بانجامد شخص مقابل دست به شرارت میزند. ولذا چون فرقه مشر حق بطرف هم معلوم میشود. بابامحمد سرورخان گفت:

غلام نبی خان ناصری برائت حاصل نمی تواند و امامن بقرار امر اعلیحضرت غازی بهر طوری که رضاء داشته باشند خود را بامضاء خود ملامت می نویسم و چون شخصاً به ملامتی خود اعتراف کنان مضمون نوشت. غلام نبی خان ناصری فرقه مشر برائت حاصل کرد وبابا محمد سرورخان از طرف محکمهٔ مامورین بقرار حکم نظامنامهٔ جزاء محکوم به حبس گردید. واز حضور اعلیحضرت غازی حکم چهل روز حبس بابا در محبس عمومی واقع شیرپور صادرگردید. بابا گفت: چهل روز حبس را باآنکه مرد نود ساله میباشم قبول دارم و نه آزردگی اعلیحضرت غازی را.

اعلیحضرت فرمود: چون شما حکم قانون دولت را احترام می کنید این عین خوشی خاطر من است.

صدور این حکم درمیان خاندان ها وقبیله های بزرگ و خصوصاً اقارب پدر و مادر علیا حضرت [والدهٔ اعلیحضرت امان الله شاه] و مردمان دارای سوابق خدمت تأثیر ناگوار نمود وهرچند که عذر موسپیدی وسوابق هفتاد سال خدمت اورا وافراد خاندانش را دلیل آورده گفتند: شیخ فانی و مریض است.

اعلیحضرت باین منظور که نظامات دولت امانیه در نگاه مردم نظام و ملکی غیر قابل تطبیق ننماید، حکم خود را اعاده نفرمود. زیرا تا بتواند هرفرد مخالف نظامات دولت را بهیمن استناد تحت باز خواست بگیرد.

علیا حضرت بافراد سرشناس خاندان خود هدایت داد که یوماً از بابامحمد سرورخان در محبس خبر بگیرند زیراکه شخصی مریض و معمراست. و نان چاشت را باوی صرف نمایند. ودر هر روز طعام های گوناگون از طباخ خانهٔ قصر علیا فرستاده میشد. تمام نفری محبس شیرپور بوقت صرف نان چاشت او دعوت میشدند. محبوسین خیلی خوش بودند. بابا می خندید و می گفت: شمارفقا دعاخواهید کرد که خداوند ایام حبس بابا را تا دوسال دوام بدهد زیرا که عجب عیشی است. نفری خاندانی نیز دعوت ها می دادند.

محمد سرور خان مذکور که از زمان امیر عبدالرحمن خان به لقب ایشیک اقاسی و اوقات زیاد بحکومات در ترکستان و هرات بسر برده و از اوائل سلطنت امانیه مجدداً نائب الحکومهٔ هرات مقرر بود. چون یک پسرمحمد ابراهیم داشت، مذکور در سال ۱۳۰۴ شمسی نائب الحکومهٔ هرات مقرر گردید که مفصل احوال او در ضمن حوادث ووقایع سال ۱۳۰۷ شمسی در این کتاب نوشته شده می آید. و نیز مفصل سوانح بابا محمد سرور خان را در ملحقات تاریخ امانیه از نظر خواهیم گذرانید.

توشیح معاهدهٔ دوستی دولت پادشاهی افغانستان و دولت جمهوری ترکیه در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل - دربین غلغله های تکبیر و تحمید

معاهدهٔ دو ستی مملکتین افغانستان و ترکیه مطابق هدایت و موافقت هردو دولت بتاریخ سه شنبه(۱۱) حوت سال ۱۲۹۹ شمسی [۲۰ جمادی الاخر ۱۳۳۹ق- ۲ مارچ ۱۹۲۱م] در مسکو توسط محمد ولی خان رئیس هیأت سفارت فوق العادهٔ افغانستان ویوسف کمال بیگ ناظر امور اقتصادی ترکیه و داکتر رضا نوربیگ ناظر معارف ترکیه در مسکو بامضاء رسید. و این معاهده بتاریخ جمعه (۲۷) برج میزان سال ۱۳۰۱ شمسی[۲۷ صفر ۱۳۴۱ق- ۱۸-اکتوبر ۱۹۲۲م] بامضا جهان ضیای همایون اعلی حضرت امان الله شاه غازی و جناب جلالتمآب جنرال فخرالدین «فخری پاشا» اولین سفیر مختار دولت مختار دولت جمهوری ترکیه در کابل - در حالیکه ردای علم های مقدسهٔ افغان و ترک را بعد از تبادلهٔ معاهده نامه ها زیب تن یکدیگر نمودند. توشیح یافت.

وباید گفت که: حقیقت تجلیل این مراسم فوق العاده و بی سابقهٔ اسلامیه وسیاسیه چنان است که جنرال فخرالدین موصوف از رفقای خاص الخاص و از همکاران جدی حشمت مآب مصطفی کمال پاشا و از جنگ عمومی چون حالات بدی به مملکت اسلامی ترک روی داده وبقرار اظهار خودش که از حرب عمومی با چشم گریان و دل خونین برآمده است از خاک خود از طرف مصطفی کمال بحضور قهرمان

بزرگ افغانستان وطرفدار جدی آزادی ملل شرق اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعهدهٔ سفارت معرفی شده بود، اعلیحضرت پادشاه افغانستان دراین وقت که ترکیه تازه بآزادی خود نائل آمده و مصطفی کمال بیگ بیک عزم شکست نا پذیر براه حصول استقلال و حاکمیت مطلق خاک و ترقی مملکت خویش در پیش می رفت. سفیر مختار فوق العادهٔ اورا بدربار کابل نهایت گرامی میداشت. چنانچه از مطالعهٔ صفحات این تاریخ و تجلیل این مراسم توشیح معاهدهٔ دوستی دولتین در مقدس ترین جای و مقدس ترین روز که بروز جمعه (۲۷) میزان بعد اداء نماز جمعه در جامع کبیر عیدگاه کابل صورت گرفته یکی از شواهد بسیار بزرگ و درخشان و اماثل برجستهٔ یادگار دوستی خلل ناپذیر افغان و ترک است که این خاطرهٔ شریف هردو ملت مسلمان در صدر سینهٔ تاریخ محفوظ و هیچگاهی فراموش نخواهد شد.

مراسم توشیح معاهده در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل ازینقرار است:

بعد از اداء نماز جمعه که امامت و خطابت را خود اعلیحضرت معظم غازی امان الله شاه با لذات اداء فرمود و خطبهٔ بلیغی قرائت نمود. بر منبر خارجی جامع کبیر نطق بسیار موثری ایراد کرده وسپس معاهدهٔ افغان و ترک را بحضور جمع وزراء و امنای دولت و اهالی پایتخت افغانستان که برای اداء نماز جمعه حاضر شده بودند، توشیح نمود. متن نطق اعلیحضرت امان الله شاه ازینقراراست:

"ملت عزیزمن! حقیقتاً بهمهٔ شما معلوم خواهد بود که از طفولیت تا ایندم بسیار آرزو داشتم و دارم که با برادران مسلمان خود یک مناسبات دوستانه وروابط سیاسی قائم کنم. لیکن بنابر بعضی سبب ها خواهید دانست که چرا معطلی واقع شد. امروز چیز های جزئی که دربین ما بود الحمد الله تعالی برطرف شد و من عاجز کامیاب هستم باینکه با برادران خود دولت علیهٔ ترکیه – یک عهد نامهٔ دوستانه و محبانه تبادله می کنیم.

همه شما میدانید تا وقتی که ما مسلمانها باهم دست ندهیم و شادی ودرد یکدیگر را از خود ندانیم گویا بدست خود تیشه بپای خود میزنیم. اگر اینطور باشد دولت افغانستان بگوید که دولت ترک هرچه شد بماچه، و دولت ایران بگوید که دولت افغانستان هرچه باشد بماچه. گویا روز بروز خدا نخواهد خراب شده میرویم. لهذا امروز یک عهد نامهٔ بسیار مقدس راکه فخر افغانستان است، بایک برادرخود بمناسبات محبت و دوستی صمیمانه امضاء میکنم. اگرچه تمام آنرا در اخبار ها خواهید خواند، لیکن امروز جمعه که یکروز بسیار مبارک است میخواهم که جناب وزیر خارجیه تمام عهد نامه را برای شمایان بخوانند تا بخوبی بدانید.

محمد ولی خان وزیر امور خارجیه باشارهٔ اعلی حضرت معظم غازی عهد نامه رادر محضر مسلمانان حاضرین مسجد جامع کبیر قرائت نمود. اعلیحضرت در این لحظه بمردم خطاب کرده گفت: بخیال بعضی از شما خواهد رسید که این عهد نامه را درمسکو سفراء ما امضاء کرده بودند. دراین یکنیم سال چرا تصدیق آن تأخیر شده است؟ هر دولت حق دارد که بعد از امضاء نمایندگان خود اگر چیزی موافق

نباشد تغییر بدهد. لهذا بعض فقرات که بنظر من قدری صحیح نمی آمد درین یکنیم سال تاخیر شد، تا مثل جناب فخری پاشا یک سفیر بادرایت دراینجا تشریف آورده این عقده های ماحل شد، و درهرفقره که رسید برای تان عرض میکنم، و امروز خود را بسیار بختیار میدانم که در محراب و منبر این مسجد مقدس هر عزم که کرده ام کامیاب گردیده ام، اگر بمیرم حرمان ندارم. بنام نامی ملت افغان دولت من عاجز بتوفیق الله تعالی وبحرمت حضرت سیدالمرسلین صلی الله علیه وعلی آله واصحابه اجمعین باین عهد نامه که آرزوی قلبی من بود کامیاب هستم و بایک جذبات فوق العادهٔ اسلامیت در محضر مسلمانان میگویم:

[الله اکبر – الله اکبر – اله العالمینا غیر از تو پناهی نداریم ، خدا یا غیر از تو از هیچ کس کمک نمی خواهیم. امروز مقدس راکه روز مبارک بر عالم است، زوال نکنی، اللهم ربنا آتنا فی الدنیا حسنتً وفی الاخرة حسنتً وقنا عذاب النار – آمین – ثم آمین ".

متن بیانیهٔ فخری پاشا

جنرال فخرالدین «فخری پاشا» اولین سفیر مختار دولت جمهوری ترکیه – بتاریخ جمعه (۲۷) میزان سال ۱۳۰۱ ش – بعد اداء نماز جمعه در موقعی که معاهده نامهٔ مورخ سه شنبه(۱۱) حوت سال ۱۲۹۹ ش را تأئید نموده دستخط می نمود، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی و جمعیت نماز گذاران درداخل رواق مسجد جامع عیدگاه کابل نطقی نمود که عین متن آن ازینقرار است:

"شوکت مآبا! آرزوی اتحاد بین دوملت ترک و افغان که متحرک و متحسس همین مقصد واصل بوده به رابطهٔ صمیمهٔ قلبیه و منافع عالیهٔ اسلامیه بهمدیگر مربوط و متحد و در سعادت و فلاکت باهم مشترک اند، لله الحمد امروز بصورت بسیار علوی و درخشان بساحهٔ فعالیت منتقل میشود و مناسبات سیاسیه و وحدت معنویه بین دولت ترکیه که دارای خلافت کبرای اسلامیه و دولت افغانیان باین صورت در صحنهٔ سیاست تائید میگردد – دلهائیکه از نفاق و تفرقه بین عالم اسلام داغدار گردیده بود شبهه یی نیست که باین واقعهٔ مهمهٔ سیاسیه مرهم پذیر وسراز نوحیات تازه یافته ومی یابد.

کیفت تصدیق معاهدهٔ مبارکه دراین مسجد معلی بحضور این جمعیت کبری مسلمین و دربین این غلغله های تکبیر و تحمیدیکه ببارگاه احدیت بلند میگردد وبدستخط همایونی مزین میگردد وکیفت تبادلهٔ آنرا که باین چنین یک صورت قدسی تعاطی میشود، تاریخ اسلام نخستین بار بقلم زرین قید و ثبت خواهد کرد. مسلمانانیکه این اتحاد و اتفاق علوی و مقدس را بشنوند ویا بخوانند البته باحکام این لوحهٔ اتفاق و اتحاد، اطاعت و انقیاد را برای خود شان فریضه یی شمرده الی اخیر الایام حمد وشکر و دعاهای راکه درین جار از صمیم قلب مان جسته بسوی بارگاه الوهیت بلند می گردد آمین خواهند گفت: این کامیابی عالی که روحانیت پیغمبری را شاد میسازد، یکی از آثار فاخرهٔ عهد جلیل همایونی

است که برای افغانستان وبنابران برای عالم اسلام یک دورهٔ مسعود را تشکیل میدهد، ازین جهت که ذات شاهانه وجوب اتحاد دول اسلامیه را با دولت ترکیه یکجا بطوریکه شاید وباید تقدیر فرمودند. بنابرآن ذات ملوکانه را از صمیم قلب تبریک میگویم و محبت آثار توجه قیمت داریکه دوباره ملتم ابراز فرموده اند احترامات و تعظیمات صمیمی و قلب ملت و حکومت راکه به تمثیل آن بحضور ملوکانهٔ شان مفتخرم به پیشگاه همایونی تقدیم مینمایم.

شوکت مآبا! ازین جهت که نسخهٔ عهد نامهٔ باهمی دو ملت برادر و دو دولت متحد و متفق امروز از طرف شاهانه بزیر بیرق ذیشان افغانی پیچیده به ملت و حکومتم تودیع نموده میشود وبشرف تسلیم آن مشرف میگردم و نسخهٔ دیگر آنرا که از طرف ملت و حکومتم بحضور شاهانه فرستاده شده به بیرق ذی شرافت عثمانی پیچیده بشرف تودیع آن نائل میشود، افتخار ومباهات مینمایم.

چون این شرف از جانب حضرت باری تعالی باین بندهٔ عاجزش که از حرب عمومی با چشم گریان و دل خونین برآمده است، نصیب و میسر میشود.

بنابران ذات پاک خداوندیش را هزاران هزار حمد وثناء میگویم. حضرت ارحم الراحمین بحق دعای خیر این امت محمدیه(ص) که درینجا جمع اند وبحرمت روحانیت مقدسهٔ رسول مقبولش تأثیر مؤیدهٔ این اتحاد و اتفاق را برای هردو دولت و همه مسلمانان نیک و مبارک کناد.

شوکت مابا! خداوند این بیرق های راکه نسخه های عهد نامهٔ مان بدان پیچیده تبادله میگردد برای ایفای آن وظائفی که بمقابل هم برادای آن مجبوریم، رهبر معنوی گرداناد آمین".

متن معاهدهٔ دولتین افغانستان و ترکیه

دولتین عالیتین ترکیه و افغانستان بقناعت ایمانی خود شان روابط صمیمهٔ قلبیهٔ همدیگر مربوط، و بیک امل و مقصد مقدس متخصص اند بتملک منافع عالیهٔ مشترکهٔ مادی و معنوی دولت مشار الیهما بنابرین مطلب که سعادت و فلاکت یکی سعادت و فلاکت دیگری شمرده شده باین احوال موجوده که آغاز دور تیقظ و انتباه واستخلاص علام شرق دیده میشود بکمال امتنان و شکران دیده حکم نمودند که مانند از منهٔ ماضیه بی ارتباطی و منفرد ماندن شان ممکن نیست و ترتیب وظائف تاریخیهٔ ضروریه که بهردو طرف لازم آمده ضروریست این هردو دولتین متاخبین که طبیعتاً می بینند که مانند اعضاء یک وجود برنج و آزار یافتن یکی دیگری متأثر و متاذی میشوند قرار داده اند که این وحدت معنویه و اتفاق طبیعی راکه از مدت های مدید بین شان جایگیر است نقل کنند، بساحهٔ سیاسیه و آنرا بحالت اتفاق مادی و رسمی تبدیل دهند وتیمناً موافقت نمودند بعقد معاهدهٔ باهمی که مقدمة الخیر است بنام سعادت مستقبل عموم شرق وبرای این مقصد از طرف حکومت مجلس کلان ملی ترکیه یو سف کمال بیگ ناظر امور اقتصادیه و داکتر رضا نور بیگ ناظر معارف از اعضاء حکومت مشارٌ الیهما و از طرف

افغانستان جنرال محمد ولی خان سفیر فوق العادهٔ مرخصی نمایندهٔ تعیین شده، مرخصین مشارٌ الیهم بعد از نشان دادن صلاحیت نامه های خودشان وتصدیق کردن برصحت آنها مواد ذیل را قبول کردند:

ماده (۱) : دولت علیه ترکیه الی ماشاء الله وبه استقلال زندگانی بسر می کند و بافغانستان بروابط صمیمیهٔ وجدانیه مربوط میباشد فرض خود میداند که دولت علیهٔ افغانیه را مستقل بشناسد.

ماده(۲) : دولتین عالیتین عاقدین آزادی و حریت کامله و تملک حق استقلال همهٔ ملل شرق را بهر اصول و طرزیکه برای اداره وترتیب حکومت خودها آرزو کنند قبول می کند و استقلال دولتین بخارا وخیوا را تصدیق مینماید.

ماده(۳) : دولت علیهٔ افغانستان دولت علیهٔ ترکیه را که از زمانه های قدیم خدمات برگزیده و رهبری برای عالم اسلام کرده و علم خلافت را بدست گرفت دولت مقتدابها تصدیق میکند.

ماده(۴) : هرکدام از حکومت های خارجی که بخواهد در شرق سیاست استیلا و استثمار جویانه تعقیب نماید و یک تجاوزی بریکی ازین هردو دولت بوقوع بیاید طرفین عاقدین این تجاوز را عین تجاوز برخود شمرده بوسائط ممکنه درچارهٔ آن خواهند کوشید.

ماده (۵) : طرفین عاقدین قبول می کنند با دولت سومی که با یکی از طرفین در حالت اختلاف باشد تشبث نمی نمایند، برای عقد مقاوله ویا معاهدهٔ دولیه که موافق باشد بمنافع دولت سوم و یامضر باشد بمنافع یکی از دولتین معاقدین و تعهد مینماید که اگر یکی از طرفین بخواهد که یک معاهده بادول دیگر عقد کند پیشتر بدولت معاهدهٔ خود معلومات بدهند.

ماده (٦) : طرفین عاقدین برای تنظیم معاملات تجاریه و مناسبات اقتصادیه و اجنت ها وشهمندرهای سیاسی مقاوله نامه های علیحده می نویسند و از اکنون بمرکز های جانبین سفیر میفرستند.

ماده (۷) : طرفین عاقدین در بین خود ها پوسته های خصوصی و منتظم احداث می کند ویک آن اولتر متقابلاً یکدیگری را از وضعیت سیاسی خود و از معارف و از تجارت و از احوال و وضعیت های دیگر و از هر نوع احتیاجات و آرزوهای خود خبر میدهد.

ماده (۸) : حکومت ترکیه برای افغانستان بطور اعانت فنیه و علمیه تعهد میکند که هیآت از متعلمین ملکی و افسران عسکری بفرستد این هیأت متعلمین و افسران کم از کم پنج سال صرف مساعی میکند.

بعد از اختتام این مدت مقرره اگر افغانستان خو اهش نماید میتواند از دولت علیهٔ ترکیه دیگر یک هیأت صاحب منصبان عسکری ترکی را طلب نماید. حکومت علیهٔ ترکیه فرستادن آنرا تعهد می کند.

ماده (۹) : این معاهده نامه به بسیار زودی بمرکز های جانبین تصدیق میشود و از آنزمان اعتباراً مرعی الاحکام میشود.

ماده (۱۰) : این معاهده نامه دو نسخه نوشته در ماسکو تنظیم و ترتیب یافته از طرف مرخصین طرفین دستخط شد. این معاهده بتاریخ (۱۱) حوت ۱۲۹۹ هجری شمسی تحریر شد-].

امضاء : محمد ولی سفیر فوق العاده

یوسف کمال بیگ - داکتر رضاء نور بیگ

"بشکران عقد مواخاتیکه دیناً از آیهٔ کریمهٔ - انماء المومنین اخوة - ظاهر و هویداست این معاهدهٔ خلل ناپذیر را به تشریحاتی که جناب فخری پاشا نموده اند برای تعمیل امر - و اعتصموا بحبل الله جمیعاً ولا تفرقوا - قبول واجراء آنرا وعده می کند".

امیر امان الله

تاریخ امضاء این معاهده در دفعهٔ اول درمسکو : سه شنبه (۱۱) برج حوت سال ۱۲۹۹ شمسی مطابق (۲۰) جمادی الاخر ۱۳۳۹ ق - موافق (۲) مارچ ۱۹۲۱م .

درکابل : روز جمعه (۲۷) میزان سال ۱۳۰۱ شمسی مطابق (۲۷) صفر المظفر ۱۳۴۱ ق موافق (۱۸) اکتوبر ۱۹۲۲م .

درمسکو نمایندگان افغانستان و ترکیه و درکابل اعلیحضرت امان الله شاه و جنرال فخرالدین پاشا سفیر مختار دولت جمهوری ترکیه بروز جمعه بعد اداء نماز جمعه در رواق مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل امضاء نمودند .

پادشاه افغانستان علم مبارک دولت ترکیه را بدورشانهٔ خود پیچید و جنرال فخرالدین « فخری پاشا» علم مبارک دولت پادشاهی افغانستان را بدوش خود گرفت. و تصویر این مراسم موجود مانده است. بعد از امضاء نسخه های معاهده نامه را در بین بیرق هردو دولت پیچیده در محضر عموم بیکدیگر سپردند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی راجع بمواد فوق در کابل بقلم خود تشریحاتی نوشته به محمد ولی خان وزیر امورخارجیه سپرد و موظف رعایت آن نمود تا در خصوص معاهدهٔ افغانستان و ترکیه سؤتفاهماتی در نزد عموم پدید نیاید ومواد مذکور با تشریحات ضمنی جوابگوی هرسوال باشد.

اعزام عساکر بطرف سرحدات شرقی افغانستان

بقرار جریانات مهمهٔ سال ۳۰۰ و ۱۳۰۱ شمسی که دراین کتاب بشرح رفت حکومت هند برتانوی دچار بعضی اشتباهات شده بفکر اینکه افغانستان نقشه یی دارد ، بوسیلهٔ جرائد هندی در خصوص مهاجرین هندی بافغانستان که دو سال قبل وارد افغانستان شده و دسته دسته واپس رفتند، به شایعات غلط آغاز کرد. اعلیحضرت امان الله شاه مناسب دید که برای ملاحظهٔ سرحدات شرقی افغانستان تعدادی از عساکر رابفرستد. و تاریخ اعزام عساکر افغانی اوائل فصل خزان سال ۱۳۰۱ شمسی

[۱۳۴۱ق – ۱۹۲۲م] است. وتفصیل این جریانات در ضمن حوادث ووقایع سال های ۱۳۰۲ و۱۳۰۳ ش در این کتاب نوشته شده می آید و خلص آنکه از فصل خزان سال ۱۳۰۲ ش از علاقهٔ کوهات وپاره چنار و بالآخر سرحدات جنوبی دست دخالت اجنبی دراز و فتنهٔ بزرگ آغاز گردید.

تکذیب شایعات بعضی از جرائد هندی

در برج عقرب وقوس سال ۱۳۰۱ش [اکتوبر و نومبر۱۹۲۲م] بعضی از جرائد هندی در خصوص معلمین آنها بافغانستان که قبلاً از طرف وزارت معارف استحضار یافته بودند، شایعات غلط برضد افغانستان نمودند، وبطور عموم موضوع طرف بحث – طرد شدن داکتر سید عابد حسین و همسرش از افغانستان بوده است: وسؤتفاهمات زیاد برمردم تولید نمود واصل قضیه ازینقرار است:

داکتر سید عابد حسین در برج میزان سال ۱۳۰۱ شمسی [سپتمبر ۱۹۲۲م] از کابل با همسرش انوری بیگم ترک ملازمت کرده جانب هند فرار نمود. وچند نفر از معلمین هندی نیز که زائد و مرخص گشته بودند، حین ورود به هندوستان، اتهامات نسبت بافغانستان نموده سبب رخصت شدن خود شانرا محض تعصب هندی بودن وانمود ساخته و برار باب جرائد هندی چنین گفتند که:

معلمین هندی را از کابل اخراج مینمایند و بعوض شان معلمین و دکتوران فرانسوی را استحضار مینمایند. وبعضی از جرائد هندی بطرفداری قول آنها مخالفت ایجاد کرده کلمات و جملات دور از حقیقت و بازشتی و ناملایمتی کلمات انتشار دادند. وزارت معارف افغانستان برای قناعت مردم داخل و خارج حکایتی را از روی محض واقعیت دست نشر سپرد که ما نقل آنرا بدینقرار درج تاریخ مینماییم:

دراواخر سال ۱۳۰۰ شمسی وزارت معارف افغانستان – انوری بیگم زوجهٔ سید عابد حسین هندی را برای تعلیم مکتب مستورات بمعاش ماهوار سه صد روپیهٔ کابلی از هند بکابل طلب نمود. انوری بیگم گفت: اولاً معاش من کم تعیین شده است و دوم اینکه چون بصورت تنها بکابل آمد ه نمی توانم. و اگر سید عابد حسین خان شوهر مراکه داکتر مشهوری است و چند سال در لندن و آسترالیا در رشتهٔ داکتری خدمت کرده و ماهانه شش صد روپیهٔ کلدار و نیز بکابل خواسته شود. بهمان معاش بهمراه شوهرخود میتوانم که به معلمی مکتب مستورات بکابل حاضر شوم.

وزارت معارف چون به معلمه و هم داکتر طب ضرورت داشت سید عابد حسین خان را بمعاش ماهوار هشت صد روپیه کابلی طلب نمود. انوری بیگم معلمهٔ مکتب مستورات و سید عابد حسین خان داکتر طب وزارت معارف مقرر گردید تا معلمین – متعلمین و مامورین معارف را معاینه وتداوی نماید. و نیز یک صنف طلاب مکتب حبیبیه راکه برای تحصیل فن طبابت مخصوص شده بودند تدریس نماید.

سید عابد حسین خان باآنکه داکتر نبود اما از روی تظاهر و فریب ادعای بلند می نمود و خود را متخصص یگانهٔ فن طبابت می شمرد. چون شخص متقلب و فریب کار بود از اتفاقات سر او فاش وافواه

شد که مذکور داکتر نیست. بدلیل اینکه:

چون مریض نزد او مراجعه مینماید احوال مریض را پرسیده، نوشتن نسخه و دادن ادویه را وعده بفردا میکند وشب از عیال خود انوری بیگم [که بدرجهٔ ابتدائی دکتورس است] نسخه گرفته فردا بمریض میدهد و بعلاج او می پردازد.

همین بود که افواه مذکور کسب شهرت نمود و موضوع بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعرض رسید. اعلیحضرت به وزیر معارف فرمود که تحقیق کند.

دروزارت معارف مجلس طبی برای تحقیق منعقد گردید. اشخاص آتی اعضاء مجلس تعیین گردیدند:

۱- داکتر منیر بیگ، رئیس شفاخانهٔ ملکی.

۲- داکتر نور محمد خان هندی، رئیس شفاخانهٔ عسکری.

۳- داکتر احمد علی خان، داکتر عسکری.

۴- علی محمد خان بدخشی، مفتش عمومی وزارت معارف.

۵- محمد حسین خان، مدیر مکتب حبیبیه.

درمجلس مذکور سید عابد حسین خان حاضر گردید داکتر منیر بیگ گفت: چونکه من در اروپا تحصیل کرده ام، درجات داکتری و سنین تحصیلات فن طبابت را در هندوستان - نمیدانم. لهذا درین مورد امضا، داکتر نورمحمد خان و داکتر احمد علی خان که هردو نفرهندی واز محصلین هندوستان اند، در اثبات قضیه اعتبار دارد. و هرچه نظریه بدهند من هم آنرا تصدیق مینمایم.

مباحثات علمی بطول انجامید و نتیجه به وزارت معارف سپرده شد واز صورت تحقیق بوضوح پیوست که سید عابد حسین خان در مدرسهٔ طبابت تحصیل نکرده وشهادتنامه ندارد. اما یک دستهٔ بزرگ کاغذ از قسم تصدیق نامه های مریض ها که بآنها دوا داده ویارضأیت نامه های بعضی داکتر ها که بما تحتی آنها خدمت کرده است با قطعه های بعض اخبارات که بتقریب اسم او درآنها ذکر یافته باخود دارد، که از آن ورق پاره ها حکم نمی توان کرد که داکتر باشد. وچون بامتحان اجمالی شفاهی تکلیف شد، اغفال ورزید. اما زوجه اش انوری بیگم تحصیل کردهٔ بدرجهٔ ابتدائی دکتورس و دارای دپلومهٔ رسمی و نسبت به سید عابد حسین خان قابل تراست. چون تقلب او ثابت گردید، بدون اخذ پاسپورت بازوجهٔ خود بسواری موتر بطور خفیفه رهسپار هند گردید. چون اجازه نامهٔ سرحدی و یا پاسپورت نداشت، مامورین سرحدی افغانی اورا درسرحد متوقف ساخته بکابل خبردادند. آخر بتصدیق وزارت معارف از وزارت امنیه خبرداده شد که مزاحم او نشوند. اما جرائد هندی قضاوت نکردند که سید عابد حسین خان را دولت پادشاهی افغانستان طرد و اخراج نمود و یاخودش در اثر نالائقی و تقلب از افغانستان فرار کرد. وشرح مفصل که جرائد کابل باستناد قول وزارت معارف انتشار داد، باعث کشیدگی

هندی ها گردید، و چون یکدسته معلمین فرانسوی که درسال ۱۳۰۱ ش برای تأسیس مکتب امانیه که در نظر بود مکتب موصوف به لسان فرانسوی بتدریس آغاز کند. خواسته شده بودند، این خبر بر غلط تعبیر گردیده اسباب کدورت اهالی هند برتانوی را فراهم آورده بود و درحالی که تعداد زیاد معلمین و دکتوران هندی تا اواخر سلطنت امانیه در کابل بودند و اگر افغانستان این راز را افشاء نمی کرد مخاصمت شدید روی میداد.

بازگشت بدار السلطنهٔ کابل

سردارمحمد نادرخان سپه سالار وزیر حرب که در برج جدی سال ۱۳۰۰ شمسی از حضور اعلی حضرت امان الله شاه غازی از کابل بریاست هیأت تنظیمیه و اصلاحیهٔ ولایت قطغن و بدخشان فرستاده شده بود، بعد از انجام یک سلسلهٔ خدمات، بحسب امر اعلیحضرت امان الله شاه - عصر چهارشنبه اول برج قوس سال ۱۳۰۱ ش [۲۱ ربیع الاول ۱۳۴۱ ق - ۲۳ نومبر ۱۹۲۲م]وارد دارالسلطنهٔ کابل گردید.

وپنجشنبه(۲) قوس به ساعت(۱۱) قبل از ظهر به وزارت جلیلهٔ حربیه و ازآنجا بقصر ستور بحضور اعلیحضرت امان الله شاه باریاب و گزارش سفر یازده ماههٔ خود را بعرض رسانید.

تلگرام اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای جارج پنجم پادشاه انگلستان

اعلیحضرت امان الله شاه غازی طرفدار آزادی ملل شرق و مصلح و مدافع حقوق ممالک اسلام- در اواسط برج قوس سال ۱۳۰۱ شمسی [ربیع الاخر ۱۳۴۱ق- دسمبر ۱۹۲۲م] نسبت بمسائل مملکت اسلامی ترکیه برای جارج پنجم پادشاه انگلستان بذریعهٔ تلگرام از کابل باین مضمون خبر داد:

"از اعلیحضرت شما دوستانه خواهش دارم که برای نمایندگان حکومت شاهی خود در خصوص مسئلهٔ ترکیه که مقررات آن در کنفرانس لیوزان مذاکره میشود ، هدایت خواهند فرمود که: در مسئلهٔ ترکیه که مربوط بامن عمومی مسلمانان مشرق زمین است منصفانه غور و توجه نمایند".

تأسیس جریدهٔ هفته وار درخان آباد

در برج جدی سال ۱۳۰۰ ش اعلیحضرت امان الله شاه غازی سردار محمدنادرخان سپه سالار وزیر حربیه را در رأس هیأت تنظیمیه از کابل جانب ولایات قطغن و بدخشان فرستاد. سپه سالار در اخیر برج عقرب سال ۱۳۰۱ش [بنابرسیاستی که شرح آنرا محمد ولی خان وزیر امور خارجیه نوشته و دراین کتاب مندرج است].

بامر مقام پادشاهی بکابل احضار گردید. از جملهٔ هدایات و فعالیت های اصلاحی هیأت تنظیمیه

راجع به ولایات مذکور، یکی هم تأسیس مطبعه و جریده در مرکز خان آباد مدنظر قرار داده شد. نشر جریدهٔ هفته وار بنام[اصلاح]در برج جدی سال ۱۳۰۱ ش [جمادی الاول ۱۳۴۱ ق- جنوری ۱۹۲۳ م] یک ماه بعد باز گشت سپه سالار در مرکز خان آباد آغاز گردید. محمد بشیرخان[1] سر معلم سابق مکتب جدید التأسیس کوهستان بنگارندگی جریدهٔ اصلاح مقرر گردید. و چون در مسائل سرحدی بعض اشتباهات رخ داد. جریدهٔ اصلاح خان آباد نیز در اثر تغیر و تبدیل مامورین متوقف ماند. بعد نشر اولین شمارهٔ جریدهٔ اصلاح منطبعهٔ خان آباد جریدهٔ امان افغان نوشت:

"خداوند ذات خجسته صفات اعلیحضرت ترقیخواه معارف پرور مارا مرحمت فرموده که برای ترقیات علمی و رفاهیت و بهبود ما شب و روزکوشان بوده از جهالت و فلاکت مان نجات بدهد چنانچه دراین کم زمان نتیجهٔ آنرا دیدیم"[2].

واین عبارت برای آن است که اعلیحضرت امان الله شاه در سال ۱۳۰۰ ش به رؤساء هیأت های تنظیمیه درجملهٔ اهداف اصلاحی یکی اولتر تأسیس مکاتب و تعمیم معارف عصری و هم تأسیس و تکمیل مطبعه ها در مراکز و نشر جرائد هفته وار را جداً هدایت داده بود.

عزیمت اعلیحضرت امان الله شاه از کابل به سمت مشرقی

اعلیضرت امان الله شاه غازی بتاریخ شنبه (۸) برج جدی سال ۱۳۰۱ شمسی [۱۰ جمادی الاول ۱۳۴۱ق- ۲۹ دسمبر ۱۹۲۲م] بساعت (٦) صبح از کابل بسواری موتر با هیأت وزراء ووکلاء و مدیران عمومی[3] برای دورهٔ مشرقی و به ملحوظ تطبیق پروگرام های جدید انکشافی و نخست متحد ساختن قبائل و تبلیغات در مسائل مهم اجتماعی و انعقاد لویه جرگه[مجلس کبیر ترتیب نظامنامهٔ اساسی افغانستان باشتراک هشت صد وپنجاه نفر عالم و فاضل مملکت] در جلال آباد و توسعهٔ معارف و باز دید سمت مشرقی [ولایات ننگرهار، لغمان، کنرها] حرکت فرمود. شب در باغ نمله و فردا یکشنبه (۹)

---

[1] پسر منشی محمدنذیر هندی. در وقت ورود مهاجرین هندی بکابل و عزیمت اوشان به ولایت قطغن- محمد بشیرخان سرمعلم وظیفهٔ ترجمانی داشت و تحت اثر حاکم مهاجرین خدمت می نمود. مذکور شخص عالم و نویسنده و زبان دان بود.

[2] چون نام اصلاح در ذهن و فکر رئیس هیأت تنظیمیهٔ قطغن و بدخشان جاداشت دفعه دوم بتاریخ چهارشنبه اول برج اسد سال ۱۳۰۸ ش [۱۸ صفر ۱۳۴۸ ق- ۲٦ جولائی ۱۹۲۹م] در علی خیل جاجی و دفعهٔ سوم بتاریخ چهارشنبه (۸) عقرب ۱۳۰۸ش[۲۷ جمادی الاول ۱۳۴۸ ق- اول نومبر ۱۹۲۹م به نشر آغاز کرد ونام اصلاح در مطبوعات افغانستان سه بار تکرار شده است. واین نام مولود اهداف اصلاحی دورهٔ امانیه می باشد.

[3] در پنج سال اول دورهٔ سلطنت امانیه بعد از رتبهٔ وزیر- مدیر عمومی حائز مقام بزرگ در امور ملکی می بود و آنوقت معین و رئیس وجود نداشت.

جدی بساعت دو نیم بعد از ظهر وارد قلعه السراج لغمان گردید از طرف علماء، سادات، مشائخ، مامورین و مشران اقوام پذیرائی شانداری بعمل آمد.

اعلیحضرت غازی بعد از مصافحه و معانقه و احوال پرسی با هریک مستقبلین بالای مرتبهٔ زینهٔ مدخل عمارت استاده نطقی نمود که اینک عیناً درج میشود:

"حاضرین مجلس! مامورین سمت مشرقی! مقصد ما از ورود باین سمت آن نیست که بمانند زمان ماضی که اعیان سلطنتی به جلال آباد تشریف می آوردند. عمله وفعلهٔ حضور شان عموم مامورین و کار داران سمت مشرقی را بکارهای جزئی و سخنان عادی از اداره وماموریت شان خواسته برای اجراء مقاصد شخصی خود در وظائف محولهٔ شان مداخلت نموده از یکطرف مامورین و کار داران دولت را سراسیمه ساخته و از دیگر طرف امور مهم دولت را مختل و معطل مانده، و از جانب دیگر به بیداد و فجائعی که براجسام و افکار رعیت و ملت این طرف از حواله ونواله و کش بیجا که علاوه بر مشاجرات و دعاوی که دربین خود شان می بود نمی پرداختند، بلکه خیال ما از این ورود چنانچه قبلاً اعلان کرده ایم، محض رفاهیت و آسایش رعایای صادقهٔ این سرزمین میباشد. واحدی از وزراء و مفرزات عسکری ام را طاقت این امر نیست که برخلاف وظائف محولهٔ خود شان، در امور هیچ یکی از مامورین اینجا مداخلت نمایند. بلکه خودم و عملهٔ همرکابم باعتبار قوانین دولت تابع حکومت مرکزی اینجا بوده و خودها را مسئول محاکم عدلیهٔ اینجا میدانیم. حتماً اگر شخصی بالای خودم اقامهٔ دعوی بنماید به محاکم عدلیهٔ اینجا حاضر میشوم و خود را تابع احکام شرع شریف و نظامنامه های منیف دولت میدانم. عرض اینکه عموم مامورین اینجا در ایفای وظائف و کارهای مفوضهٔ شان چنان آزاد و مختار اند که پیش از ورودم بودند. خودم که خادم تمام ملت افغانستان می باشم باوکلاء و مدیران و وزرایم همچنان در تادیهٔ فرائض و اداکردن و نگرانی تمام نقاط دولت متبوعهٔ تان افغانستان سرگرم میباشم، چنانکه در کابل می بودم، از حاکم اعلی و قوماندان و سر رشته دار اعلی اینجا گرفته تا خورد ترین مامورین همه را لازم است که همه مصروف وظائف خود باشند. چنانکه مامورین ایالت کابل باوجود اینکه خودم و وزرایم در آنجا حضور داشتیم باکمال جدیت مصروفیت داشتند. اکنون که مادر اینجا میباشیم هم از قانون دانی والی کابل و قوماندان چنان توقع میرود که یک کار جزئی ایالت کابل در معرض تعویق نمی ماند (ان شاء الله تعالی). ازآنجا که بازدید و تحقیق و تدقیق تمام کارهای حکام و مامورین دولتی خطهٔ بهیهٔ افغانیه از جملهٔ ذمه واری خودم و وزرایم شمرده میشود، درین ضمن ترقب و نظارت عموم مامورین افغانستان را عموماً واز مامورین سمت مشرقی را بلحاظی که در اینجا می باشم خصوصاً مینمایم. لهذا شما مامورین را زیاده متوجه میسازم که در اداء وظایف خود و غمخواری و خبر گیری رعایای صادقه ام بسیار مساعی باشید. و از خدای مهربان خواسته ام که درهمه اوقات احدی از مامورین بر خلاف نظامات دولت رفتار نکنند، تا بزیر محاکمه وباز پرس پادشاهی گرفتار نشوند، لله الحمد که ازاین ورود وزراء وقطعات عسکری و عملهٔ

همرکابی ام برای احدی تکلیفی عائد نشده است و نخواهد شد. بلکه باکسانیکه بر طبق نظامات دولت رفتار کرده باشند، و رویهٔ شان نسبت به رعایای صادقه ام درست بنظر برسد، سوای نوازش و تحسین دیگر کاری نخواهم داشت".

پس از ختم نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی حاکم اعلی سمت مشرقی معروضهٔ خود را مبنی بر خیر مقدم و عرض شکران از طرف عموم مامورین و رعایا و مشران سمت مشرقی بپایان رسانید. و در اخیر بیانات حاکم اعلی، اعلیحضرت غازی بطرف وزراء و مدیران عمومی [که بعد از وزراء موقعیت مهم رسم داشتند]. با دقت متوجه شده فرمود: "لازم است در ضمن سفر برای خود از هر قبیل و از هر چیز معلومات وافر باید حاصل کرد، چنانچه سپه سالار محمد نادرخان درضمن تنظیمات ولایت قطغن و بدخشان علاوه بر ایفاء وظائف رسمیهٔ خود از امور مادی و عادات و خصائل مستمری آن ولایات نیز معلومات مفیدی برای خود بدست آورده است. و هر یک از شما را لازم است که پابند خدمات سپرده شدهٔ خود بوده چنان نکنید که به کلاه پیک دار و دریشی ماموریت خود غره شده دیگر رعایای افغانیه را بنظر مختصر دیده موجب پریشان حالی آنها شوید. کسی که رضاء خدا(ج) و رسول (ص) و خشنودی مرا بکار داشته باشد، پس در رفاهیت و آسوده حالی رعایای عزیزم بیفزاید. وبه وزراء و مدیران عمومی خاطر نشان فرمود که یعنی سفر برای عیش وساعت تیری و روزگذرانی مامورین نیست و اینکه سفر سپه سالار را بطرف قطغن و بدخشان [از ماه جدی سال ۱۳۰۰ ش الی اخیر عقرب سال ۱۳۰۱ ش] مثال آورد. به وزراء و مدیران عمومی داناند که مفهوم سفر مامورین باطراف اندوختن تجارب ووارسی احوال مردم از نزدیک است. و درهمین موقع با لهجهٔ صمیمانه گفت: اگر در طول راه بکدام یک از رفقایم تکلیفی عائد شده باشد پوزش میخواهم، و شما این تکالیف را باید برای خدمت وطن خود همیشه قبول دار شوید. و بعض مامورین عالی رتبهٔ حضور که عرائض اشخاص متمول را بامیه تحفه و رشوت با سرع وقت اجراء کرده و عرائض اشخاص بی وسیله وغریب را تادیر وقت لاجواب می گذاشتند، در کتابچهٔ یادداشت حضور ثبت کرده مورد تعقیبات جدی قرار داد.

ورود معلمین فرانسوی بکابل

هیأت معلمین فرانسوی در برج دلو سال ۱۳۰۱ شمسی [فبروری ۱۹۲۲م] وارد کابل و به تعلیم طلاب مکتب امانیه مصروف شدند. چون دراین ایام معلمین فرانسوی در حال ورود، و مکتب امانیه از جبل السراج واپس به شهر کابل نقل مکان می نمود اعلیحضرت امان لله شاه از جلال آباد سردار حیات الله خان وزیر معارف و علی محمد خان بدخشی [مفتش عمومی وزارت معارف] راکه شرف معیت اعلیحضرت غازی را در سمت مشرقی داشتند جهت ترتیبات مکتب امانیه بکابل فرستاد.

وزیر معارف که دراوائل برج دلو سال ۱۳۰۱ ش بمعیت مفتش عمومی معارف برای تنظیم پروگرام

مکتب امانیه از سمت مشرقی بکابل وارد شده بود پس از ترتیب پروگرام تدریسی [سال ۱۳۰۲ش] دراواسط برج دلو سال مذکور واپس از کابل به ولایت لغمان وجلال آباد عزیمت کرد.

نقل مکان وزارت مالیه ووزارت داخلیه در داخل ارگ کابل

در اوائل برج دلو سال ۱۳۰۱ ش دراین وقتی که اعلیحضرت امان الله شاه عمارت وزارت مالیه ووزارت داخلیه رابرای اشغال مکتب امانیه تعیین و تخلیه فرمود، چون در شهر کابل این وقت نظر به تشکیلات جدید عمارات بهتر بقدرشان وزارت خانه ها موجود نبود، هدایت فرمود که عمارت حرمسرای شاهی و قصر باغچهٔ داخل ارگ مبارکه برای وزارت مالیه ووزارت داخلیه تخلیه و بدانجا نقل مکان نمایند. احکام پادشاهی بلا معطل انفاذ یافت.

اعلان آزادی زرشویی

در برج دلو سال ۱۳۰۱ ش [جمادی الاخر ۱۳۴۱ق- جنوری ۱۹۲۳ م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی اعلانی باین مضمون انتشار یافت:

"قبلاً زرشویی دریای قطغن وبدخشان باشخاص معین و مقدار زری که از اشخاص مشخص می گرفتند، وابسته بود. حالا هریک از افراد اهالی افغانستان چه مرد، چه زن، چه بچه، چه جوان، بکار مذکور اقدام می تواند، محصول وغیره ندارد، بدون از فروختن بخارج افغانستان که ممنوع است. بهرکس و هرقیمت که بفروشند ممانعت نیست".

اعلان از طرف وزارت مالیه

وزارت مالیه در برج دلو سال ۱۳۰۱ شمسی اعلانی نشر نمود و گفت:

"هرکه از رقم ها و سندات امتیازی پادشاهان سابقه بدست دارد به وزارت مالیه رجوع کند. در خصوص رقم وفرامین وامتیازاتیکه بعض رعایا به سبب خدمات خود از پادشاهان سابق دارند و بعضی دارای اراضی زراعتی و غیره بوده و بعضی محروم اند، اسناد و دست آویزهای خود را به وزارت مالیه ارائه نمایند که نقل آن بحضور مبارک اعلیحضرت غازی تقدیم میشود، و هرکه لائق وسزاوار باشد علاوه بر اداء حق لائقه بخدمات فائقه نیز تقررمی یابد. موعد این اعلان شش ماه است. تا موعد شش ماه هرکه اسناد سلاطین قدیم راکه بدست دارد وآورد حائز امتیاز و بعد از آن امتیاز ندارد وسند او از درجهٔ اعتبار ساقط است".

نقل مکان مکتب امانیه از ارگ جبل السراج به شهر کابل

در وقتی که اعلیحضرت امان الله شاه غازی مکتب امانیه رادر شهر کابل تأسیس فرمود، چون عمارات فعلی شهر کابل محدود و هم باین منظور که اطفال برای مسافرت و عزیمت به ولایات و کشورهای خارج تربیت شوند، ارگ جبل السراج را که محل خوش آب و هوا ووسیع است از اوائل برج جدی سال ۱۳۰۱ ش برای اقامت مکتب امانیه تخصیص داد وفرمود که سه صد نفر طلاب بسواری موتر و گادی بآنجا بروند و بطور لیلیه تحت نظر بالادستان و مبصران مشغول دروس خود باشند. مخارج خوراک و پوشاک و تمام لوازم حیاتی طلاب مذکور از طرف دولت منظور و طلاب و معلمین بسواری موتر و گادی رهسپار جبل السراج گردیدند و درمد ت یک ماه درآنجا مشغول درس بودند. چون در اثر دوری راه وعدم وسائل کافی رفت وآمد، پسران خورد سال به سبب جدایی از خانواده ها دچار زحمات شدند. اعلیحضرت غازی از پریشانی احوال والدین اطفال و ناراحتی طلاب مطلع گشته محل عالی وزارت مالیه و داخلیه را برای مکتب امانیه تخلیه فرمود. طلبه و عملهٔ مکتب امانیه در برج دلو سال ۱۳۰۱ ش واپس بکابل آمده در عمارت تخلیه شدهٔ هردو وزارت [مالیه و داخلیه] شامل درس شدند. تاریخ آغاز مکتب امانیه در جبل السراج شنبه اول جدی ۱۳۰۱ ش [۳ جمادی الاول ۱۳۴۱ ق- ۲۲ دسمبر ۱۹۲۲م] ونقل مکان آن واپس بکابل پنجشنبه(۵) دلو[۲۴ جنوری ۱۹۲۳ م]است.

تاریخ امانیه

وزارت معارف افغانستان در زمستان سال ۱۳۰۱ شمسی اعلانی در کابل شایع نمود و نوشت: "هر شخص از دانشوران وطن که بتواند وبخواهد سوانح عمری اعلیحضرت امان الله شاه غازی را با واقعات تار یخیهٔ دولت علیهٔ افغانیه که بعد از جلوس میامن مانوس بظهور پیوسته بعبارت ساده در حیز تألیف در آورده بروز دوم عید فطر [یعنی جمعه ۲۸ برج ثور سال ۱۳۰۲ ش ۱۸-اپریل ۱۹۲۳ م] تقدیم وزارت معارف بنماید، تألیف هر شخص که حسب صحت مدعا و تصویب وزارت معارف قرار بگیرد، برای مؤلف هشت هزار رپیه انعام داده میشود".

از نتیجهٔ این اعلان در مطبوعات عهد امانیه مطلبی بنظر نرسید وهم از زبان رجال در بار امانیه معلومات حاصل نگردید وفهمیده شد که از دانشوران وقت کسی بنوشتن سوانح عمری اعلیحضرت امان الله شاه اقدام نورزیده است. چراکه تا سال ۱۳۰۱ ش عمر آن پادشاده پوره در مرحلهٔ سی سال و سلطنت در مرحلهٔ چهار سال بوده و سوانع عمری نمی توان دانست و مدت چهار ماه نیز فرصت غیر کافی است. و حال امیداست که این کتاب تاریخ آرزوی ارباب عرفان گذشته و حال و آینده را تاحد کافی بر آورده بگرداند. (و من الله التوفیق)

برطرفی مدیر عمومی و مامور ین پسته خانه و مقرری مدیر عمومی جدید

چون در ایام زمستان سال ۱۳۰۱ شمسی در عرض راه گندمک و خوگیانی خریطه های پسته حامل مکاتیب سیاسی و مخابراتی مفقود گردیده بود. نظر به عدم انتظام و ضعف اداره، محمد رفیق خان مدیر عمومی پست و مامورین ادارهٔ مرکزی پست کابل و جلال آباد از ماموریت های شان برطرف شدند.

عبدالجبار خان جبارخیل که سابقاً در وزارت امور خارجیه مدیر مامورین و اداری وزارت موصوف و بعداً به سفارت فوق العاده افغانی در خیوه مقرر بود. بعوض محمد رفیق خان مذکور در برج دلو سال ۱۳۰۱ ش مدیر عمومی پست مقرر گردید.

واین همان موضوعی است که محمد ولی خان وزیر امور خارجیه دریک نامهٔ خصوصی توضیح کرده و نقل آن دراین کتاب مندرج است. و قراریکه ضمن واقعات و جریانات سال ۱۳۰۲ ش خواهیم دید یکی از علل بروز واقعات سرحدی جنوبی همین مسئله بهانه گرفته شد.

برطرفی سر منشی حضور

میرزا غلام قادر غزنوی باشندهٔ چنداول کابل که در اوائل دورهٔ امانیه از جملهٔ محررین حضور و بعد فوت میرزا عبدالرشید خان منشی حضور شاهانه مقرر شد. ودرایامی که اعلیحضرت امان الله شاه مصروف تفتیش ولایت لغمان بود یکعده موسپیدان را در پیش خواسته گفت: ممکن شمافکر کنید که پادشاه برای سیر و تفریح بدورهٔ لغمان و جلال آباد آغاز کرده است. مگر من مخصوصاً برای وارسی احوال شما مردم که بکابل برای عرض شکایات خود رسیده نمی توانید، اینک در ولایت شما آمده ام تا هر شکایتی و ازجانب هر یک مامور دولت دارید بگویید.

شخص موسپیدی جرئت ورزیده گفت: از منشی حضور شما شکایت داریم. مذکور با افراد دزد و شریر سروکار دارد. اعلیحضرت به محمد یعقوب خان شاغاسی وزیر دربار فرمود که جداً مراقبت احوال اوباشد. محمد یعقوب خان در خلال همان ایام برهنمونی اشخاص کشف کرد که میرزا غلام قادر در هنگام شب یکنفر بازیگر بچه را پیدا کرده میرقصاند. نفر ها مقرر شدند تا درمحل بزم و رقص حمله برده بالفعل دستگیر کنند. تاآنکه یکنفر طنبورچی وزیر بغل چی و بچهٔ رقصنده را که با زنگ وجامه وآرا یش حاضر بود، بدست آوردند چون این جرم بد افعالی او باثبات رسید و اینکه منشی در بار بود اعلیحضرت به نهایت درجه متأثر گردید و اما سیاستاً از زجر و حبس مذکور فعلاً منصرف شده فرمود که از کار برطرف و درخانهٔ محبوس باشد. از لغمان بکابل فرستاده شد. در همان ایام دریکروز که اعلیحضرت غازی بسواری موتر از جادهٔ نزدیک چند اول عبور نمود، دید که غلام قادر غزنوی بالای برندهٔ دکان تیل خاک فروش نشسته مردم باطراف او استاده اند. اعلیحضرت اورا در پیش خواسته گفت:

من از روی ترحم و هم از روی سیاست که سبب خجالت اهل دربار نگردد، از حبس و زجر تو منصرف شده به محض بر طرفی از کار و مقید بودنت بخانه اکتفا ورزیدم . و اورا در محضر جمعیت مقهور و معاتب نمود[۱] که مفصل سوانح اورا درضمن واقعات سال ۱۳۰۷ ش و ۱۳۰۸ ش از نظر خواهیم گزرانید.

کشف مسکوکات جعلی

دربرج دلو سال ۱۳۰۱ شمسی [جمادی الاخر ۱۳۴۱ ق، جنوری ۱۹۲۳م] چند نفری که مسکوکات جعلی را انتشار میدادند. دستگیر و محبوس شدند. اما جریدهٔ امان افغان– نام مرتکبین آنرا افشاء ننمود. و اما از قرار معلوم از مردم لوارگ بودند و بهمراه یکنفر صراف هندوی کابلی ارتباط معامله داشتند.

واقعهٔ قتل

روز جمعه (۲۷) برج دلو سال ۱۳۰۱ شمسی [۲۸ جمادی الآخر ۱۳۴۱ ق– ۱۵ فبروری ۱۹۲۳ م] غلام حسین خان کندکمشر [ابن سعد الدین خان قاضی القضات] بقتل رسید. و بنا بریک روایت زنش باستعانت نوکرش اورا بقتل رسانیده است و از همین باعث عیال و نوکرش محبوس و کیفیت آن تحت تحقیق قرار گرفت.

تشهیر و حبس دو نفر جعل کار

بابه گل خان تحویلدار سرای موتی که به معیت میرزا محمد عزیز نام مبلغ چند لک رپیه را بروی اسناد جعلی سرقت کرده بودند. در اثر تفتیش در سال ۱۳۰۱ ش جعل کاری آنها ثابت و هردو تن در برج دلو سال ۱۳۰۱ ش تشهیر و محبوس گردیدند.

---

[۱] مذکور بهمراه محمد یعقوب خان شاسی سخت کنید بدل بود تاآنکه در برج جدی سال ۱۳۰۷ ش به سید حسین چهاریکاری گفت که عمارت و باغ محمد یعقوب خان مذکور راکه در گذر اندرابی کابل واقع است برای خود تصرف کند. میرزا غلام قادر وسید حسین ولد حاجی نیاز چهاریکاری باهم رابطه داشتند و بعض اوقات در چنداول بجای او اقامت میداشت و از بدو حکومت سقوی منشی حضور او مقرر وراپورهای خاندان ها را به وی می سپرد. در سفر ترکستان معیت سید حسین را داشت وبروز (۳) عقرب بهمراه سقوی ها در جبل السراج دستگیر و ساعت (۵) عصر روز جمعه ده عقرب ۱۳۰۸ ش بهمراه یازده نفر سقوی اعدام گردید. خویشاوندانش اورا بنام قادر جان یاد می کردند.

سرقت در داخل ارگ و وزارت حربیه

شب چهارشنبه (۲) برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی [۴ رجب ۱۳۴۱ق - ۲۰ فبروری ۱۹۲۳ م] از ادارۀ محاسبۀ وزارت معارف که در عمارت قصر باغچۀ شاهی کابل مقام داشت، سرقت بعمل آمد.

صندوق فولادی که درآن مبلغ هفت صد پوند وپنج هزار روپیه و یک لیرۀ امانیه بود ، سرقت شد. روز چهارشنبه فردای همان شب در تجسس و تحقیقات آن صرف مساعی جدّی بکار برده شد.

روز پنجشنبه(۳) برج حوت در اثر تجسس اطراف و نواحی ادارۀ مذکور صندوق فولادی آنرا از یک زیرخانۀ حرمسرا که آنجا وزارت مالیه وباقی وزارت ها جاگزین بودند، بطور شکسته یافتند ، وبنابر ان چند نفر بباعث آن توقیف وتحت تحقیق گرفته شدند .

دراو ائل برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی از وزارت حربیه نیز از پنج تا (۱۲) هزار روپیۀ نقد بسرقت رفت، و این مصادف بایامی بود که پادشاه و هیأت وزراء و مامورین عالی رتبه در جلال آباد مصروف تفتیشات ولایات آن سمت و متوجه امر ا نعقاد لویه جرگه در جلال آباد بودند. و مخالفین برای تحقیر و ناکامی دولت و حکومت باین خیانت ها دست دراز می کردند.

باز گشت مخفیانۀ اعلیحضرت امان الله شاه
از لغمان بکابل برای تفتیش احوال مردم و مامورین دولت

بتاریخ پنجشنبه (۱۰) برج حوت سال ۱۳۰۱ ش [۱۲ رجب ۱۳۴۱ ق- ۲۸ فبروری ۱۹۲۳م] اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای تفتیش احوال مردم و اجراأت مامورین شهر کابل از لغمان بطور مخفیِ وارد کابل گردید. و بطوریکه احدی از حرکت شان بعزم بازگشت کابل اطلاع نیافت، و نیز در کابل کسی گمان نمی کرد که اعلیحضرت غازی باین زودی امور تفتیش ولایت لغمان و دیگر ولایات و حصص سمت مشرقی را انجام ناکرده واپس وارد پایتخت گردد. اعلیحضرت بساعت (۹) صبح وارد بگرامی شد و افرادیکه معیت ذات شاهانه را داشتند اوشان را در همانجا امر توقف فرموده خود بسواری گادی کرایی «به تغییر لباس که حتی گادیبان نشناخت و درطول راه مدیر صاحب یاد می کرد» داخل شهر کابل شد. اولاً در بازارها و بعض مواضع گردش کرده متوجه احوال مردم اهل بازار شده و نرخ اجناس را از دکان داران سؤال ووضع ادارۀ مامورین و پولیس و غیره را مراقبت نمود. بعد ازآن به تمام دوائر حکومتی گردش کرده از کار روایی مامورین معلومات حاصل وپس از فراغت تفتیش حینی که بطرف بازار ارگ روان بود یکنفر از رعایا- اعلیحضرت غازی را شناخت. در این وقت اعلیحضرت دانست که شخص رعیتی سائر مردم را مطلع میسازد، لهذا خود را ظاهر ساخته موتر سواری خواسته بطور نمایان مجدداً در بازارها و نقاط لازم شهر برای باز پرس احوال مردم گردش کردن گرفت ، و.بساعت

(۳) بعد از ظهر داخل ارگ کابل گردید وبه مجلس مشوره اشتراک نمود. وبه ساعت (۱۲) روز جمعه برای اداء نماز در مسجد جامع پل خشتی کابل حاضر ووظیفهٔ امامت و خطابت را خود بنفس نفیس بجا آورد. بعد از اداء نماز حاضرین را مخاطب قرارداده فرمود: "من خاص برای خبر گیری احوال شما رعایا و عساکر خود و تفتیش کار مامورین اینجا آمده ام. که درغیاب من امنیت ورفاهیت احوال عموم چگونه است. و مامورین در غیاب من به چه صورت وظائف محوله خودشان را اجراء مینمایند.

همان بود که مخفیانه آمده در هرجاگردش کرده همه امور لازمه را تفتیش و علم آوری نمودم. الحمدلله رفاهیت و امنیت عمومی حاصل است، و مامورین کابل از ملکی و عسکری بکمال جدیت و صداقت بخدمات محولهٔ خودشان کوشان اند.

همچنان که در حاضر بودن من امور دوائر حکومتی کابل جریان داشت معلوم گردید که در غیاب من هم مثل آن جاری بوده ظاهر است که اگر یک نقص و غفلت درکار مامورین ویا تکلیف بحال رعایا ملاحظه می نمودم لحاظ نمی کردم وحال برای تان بیان می نمودم. وبدرستی باز خواست آن فقره را میکردم الحمد لله والمنه خدای را شکر گذارم که حسب خواهش و مقصد قبلی من امور اینجا بدرستی و خوبی صورت اجراء دارد وبرای شما رعایا در هیچ باب تکلیف نیست، و از خالق خود زیاده برین برای عموم تان آسودگی و مرفته الحالی را خواهانم. خیال داشتم که بقسم خفیه تفتیش حال شمایان را نموده مخفیانه پس بروم واحدی بآمدن ورفتن من مطلع نشود اما بعضی مراشناختند، دراین صورت اگر خود را ظاهر نمی کردم باعث تشویش شما میگردید. وشماخیال نکنید که من به لغمان رفته ام از احوال شما بیخبر هستم یا شما را فراموش کرده ام. باوجود این الی وقت باز گشت بدارالسلطنهٔ کابل مانند این دفعه چندین بار دیگر برای تفتیش وباخبری احوال تان خواهم آمد.

تمام افغانستان خانهٔ من است وبهر جاکه باشم بخدمت تان ساعی و کوشانم که انشاء الله تعالی ساعتی از خدمت تان دور نخواهم ماند. چون وقت رفتن خود را معین کرده نمی توانم همانقسم که خفیه آمده ام خفیه و اپس خو اهم رفت. لهذا باشما وداع نموده همهٔ تان را بخداوند می سپارم و از خالق متعال برای شما و عموم ملت عزیزم رفاهیت و ترقیات فوق العاده نیاز دارم".

اعلیحضرت امان الله شاه غازی روز یکشنبه (۱۳) برج حوت سال ۱۳۰۱ ش اولاً بدائرهٔ] گمرک کابل و بعد بدائرهٔ قوماندانی قول اردو تشریف برده امور هردو دائره را ملاحظه وبا مامورین وداع نمود. و بعد از آن معلوم نگردید که بکجا تشریف برد. دو روز بعد معلوم گردید که بطور مخفی از کابل به غزنی تشریف فرماشده و بعد تفتیش آنجا مستقیماً واپس به لغمان رفت و مصروف امور ولایت مذکور گردید.

عزیمت اعلیحضرت امان الله شاه غازی دفعهٔ دو م به سمت مشرقی

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در زمستان سال ۱۳۰۱ ش دفعهٔ اول از تاریخ شنبه(۸) جدی ۱۳۰۱

ش از کابل به سمت مشرقی عزیمت نمود و گزارش سفرا و قبلاً مذکور شد. دفعهٔ دوم در اوائل برج حوت سال مذکور بجهت انعقاد لویه جرگهٔ ترتیب نظامنامهٔ اساسی افغانستان و تنظیم امور ملکی و نظامی و رفع اختلافات اقوام و مشاهدات نقاط و بنادر آن سمت بنام «دورهٔ مشرقی» خط مشی سفر بقلم خود مرتب نمود و گفت: از هفت تا سیزده حوت مصروف امور مجلس کبیر [لویه جرگه] واز (۱۴) حوت بسواری موتر تا به شیوه واز آنجا بسواری اسپ به نورگل و از آنجا بعد دوشب وارسی امور واپس به جلال آباد وروز (۱۸) حوت بسواری موتر به دکه و شینوار و غنی خیل و واپس به جلال آباد و روز (۲۱) حوت از جلال آباد به ماما خیل و روز (۲۲) حوت بسواری اسپ از ماما خیل به جوکان حصارک غلزائی را ملاحظه کرده و شب واپس به ماماخیل و روز (۲۳) حوت از ماما خیل به مرکی خیل بسواری اسپ- و روز (۲۴)حوت از ماما خیل به زاوه وروز(۲۵) حوت به کجه و وزیری واز آنجا به نمله وبروز(۲٦) از نمله به جلال آباد حرکت خواهیم نمود (انشاءالله تعالی).

انعقاد لویه جرگهٔ نظامنامهٔ اساسی در جلال آباد ولایت ننگرهار بشمول هشت صد وپنجاه نفر عالم و فاضل افغانستان و گذاشتن سنگ اصلاح و تفصیل آن

بتاریخ دوشنبه (۷) برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی [۹ رجب ۱۳۴۱ق- ۲۵ فبروری ۱۹۲۳م] در جوار آرامگاه امیر حبیب الله خان بحسب امر امان الله شاه غازی مجلس کبیر [لویه جرگه] انعقاد یافت. در حالیکه میدان از اجتماع اقوام سرحدی و ملکی مملو بود، عموم اعضاء شرکاء لویه جرگه از تشریف آوری اعلیحضرت غازی انتظار می بردند. اعلیحضرت به لباس ملی افغانی [دستار، شال، چپلی] تشریف آورد وبمقام مرتفعی که برای قیامگاه ذات شاهانه ترتیب یافته بود. قیام ورزیده بزبان پښتو نطقی نمود و درختم ارشادات گفت که: مزید مکالمه در همچه یک موقعیکه از کثرت هجوم و اجتماع و استاده شدن برای شما خالی از اشکال نیست، ورسیدن صدای من بگوش های همهٔ تان امکان ندارد[1] میخواهم که شما فی هزار نفر یک یک وکیل منتخب کنید که فردا در سراج العمارت به شمولیت دیگر وکلاء واعزهٔ ملت و مامورین دولت بهمراه شان در موضوعات پیشرفت و ترقی افغانستان مذاکرات بعمل بیاید.

روز سه شنبه (۸) حوت علمأ، سادات، مشائخ، فضلأ، وکلأ، وزرأ و مامورین دولت در سلامخانهٔ سراج العمارت اجتماع نموده انتظار ورود شاهانه را داشتند. اعلیحضرت غازی مانند روز گذشته بلباس ملی افغانی تشریف آورده بعد احوال پرسی فرمود:

"امروز در صدد این امریم که در موضوعات مختلف بحث و مذاکراتی بنمائیم، و هرچیز که من

---

[1] دستگاه نشر الصوت تا این وقت بافغانستان وارد نشده بود تا آنکه از فرانسه خریداری شد و وارد کابل گردید و تفصیل آنرا در تاریخ مطبوعات افغانستان نوشته ام (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

میگویم شما آنرا بدون آنکه بلی صاحب بگویید از نظر انصاف دوستی و مساوات پسندی نگریسته اگر نقصی دران باشد آزادانه اظهار نمائید". و گفت که: "جمیع سنگهٔ خطهٔ افغانیه از سرحد وغیره را لازم بلکه واجب است که پاس رعایت جمیع اقوام و باشندگان دیگر ادیان و همسایگان خود ها را داشته مزید بر مزید بر اوصاف شجاعت - غیرت وهمت افغانستان بیفزایید.

بشرف اجتماع این محفل هرفرد و هر قوم وهر قبیله که دربین خودشان رنجیدگی و کدورتی داشته باشید، به محبت و صمیمیت مبدل گردانیده و از این سنگ محبت و وفاقی که من باتفاق علمأ وسادات و مشائخ حاضر این لویه جرگه دربین تان می گذارم، باید که تاعرصهٔ یکسال تجاوز نکرده دربین خود رویهٔ اخوت و محبت و شفقت را مرعی داشته باشید".

شاملین لویه جرگه گفتند: "ما پاس این سنگ یکرنگی و اتحاد راکه اعلیحضرت غازی بین ما میگذارند از حد زیاده مرعی داشته میگوییم واز خداوند توفیق میخواهیم که اسباب نفاق ورنجیدگی را از بین خود برای همیشه مرتفع و مخصوصاً این میعاد یکساله راکه اعلیحضرت برای نبودن بی اتفاقی و شکر رنجی درمیان ما گذاشتند بسر و چشم قبول داریم و بحضور ملوکانه تعهد مینمائیم که هرقوم و قبیله که برخلاف امر ملوکانه و این سنگ اصلاح رفتار کند ما او را از برادری وسیالی وشریکی خود خارج می کنیم".

بعد از آن اعلیحضرت امان الله شاه غازی و چند تن از علمأ ومشائخ متفقاً سنگی را برداشته بنام سنگ اصلاح در میان گذاشتند، و اعلیحضرت غازی فرمود: خداوند اصلاح واتفاق شما را پایدار بگرداند. تاکه افتخاراً جهت یادگار این اصلاح برسنگ هذا لوحهٔ اتحاد مشرقی را کنده بگذاریم.

بعد از آن اعلیحضرت غازی در خصوص مفاد قانون دولت یعنی ترتیب «نظامنامهٔ اساسی افغانستان» فرمود: مجلس شورای مان در این ایام به ترتیب و تدوین چند قاعده از نظامنامهٔ اساسی موفق شده میخواهم که آنها را بحضور شما حاضرین مجلس و کلاء ملت بیان کنم. تا هرکدام از شما در مواد آن اعتراض و تنقیدی داشته باشید آزادانه بحث کنید.

بعد بامر و هدایت اعلیحضرت امان الله شاه غازی شیر احمد خان رئیس عمومی شورای دولت که بنام صدر مجلس قوانین نیز یاد میشد، مسودهٔ نظامنامهٔ اساسی افغانستان را شروع بخواندن نمود، و اعلیحضرت غازی هریک مواد مذکور را بزبان پښتو بحاضرین لویه جرگه بیان می فرمود.

و حاضرین یعنی شرکاء لویه جرگه نظریات خودشان را اگر تائید و یاتردید میداشتند، آزادانه بیان می کردند. در جملهٔ مواد مسودهٔ نظامنامهٔ اساسی افغانستان - در خصوص آزادی جرائد و مطبوعات نیز اشارت رفته بود، و اعلیحضرت تردید ویا تائید آنرا برذمت وکلاء لویه جرگه گذاشت.

وکلاء بیک زبان گفتند: چون مسائل دیگر ازین مهمتر مدنظر است در حال در خصوص آزادی جرائد و مطبوعات نمی توان بحث کرد.

روز چهارشنبه (۹) حوت یعنی روز سوم لویه جرگه چون به سالروز جلوس رسمی اعلیحضرت غازی [جشن خصوص استرداد استقلال افغانستان] تصادف کرده بود تصویب شد که در برج حوت سال ۱۳۰۱ ش مراسم جشن مذکور در جلال آباد نیز بتقریب سومین سال روز استرداد استقلال و انعقاد لویه جرگه نظامنامۀ اساسی افغانستان برگزار شود. در مراسم جشن نهم حوت[سالروز تاجگذاری رسمی سلطنت با استقلال امان الله شاه] وزراء و سفراء و اکثر رجال حاضر جلال آباد اشتراک داشتند و سفراء رسماً دعوت شدند.

نطق رسکول نیکوف سفیر مختار روسیۀ شوروی

رسکول نیکوف سفیر مختار دولت روسیۀ شوروی بصفت شیخ السفراء بتقریب جشن جلوس خصوصی پادشاه افغانستان مستقل درجلال آباد نطقی نمود و متن دری ترجمۀ نطق مذکور ازینقرار است:

"اعلیحضرتا! افتخار دارم که بنام همقطاران محترم خود و بنام خود در موقع جشن سالیانۀ استقلال سلطنت اعلیحضرت تبریکات صمیمانۀ خود را بعرض برسانم.

دراین سلطنت همایونی نه تنها اعلیحضرت همایونی صلح وسلم و معارف و قوانین عادله موافق باوضاع مملکتی را داخل مملکت بوجود آورده اند، بلکه بقیمت فداکاری بزرگی بر تحصیل استقلال مملکت نیز موفق شده اید، از عزم فوق العادۀ عشق آزادی خواهی ملت شما درسایۀ عنایت پادشاه تجدد خواهی مثل اعلیحضرت همایونی دپلومات با تجربه ورئیس نظامی مملکت با اقتدار میتوان گفت که افغانستان نه تنها صاحب آب و خاکی که بواسطۀ اجداد عظام اعلیحضرت همایونی مدافعه می کردند گردیده، بلکه در سایۀ عنایت ملوکانۀ شما یکی از دول شمرده میشود که تمام دول دنیا به شناسایی او اقدام کرده اند. دوستداران افغانستان باکمال آرزوخواهان اند که آیتۀ مشعشع این مملکت را باکمال خوشوقتی تماشا کنند، استقلال افغانستان که در خانواده های ملت افغانستان داخل شده و آنها رابه علاقه های دوستی و یک جهتی مربوط کرده است، بسیار باقدر وگرانبها است، و دولی که استقلال افغانستان را برسمیت شناخته اند در شعف و اضطراب افغانستان، در هردوحال خود را سهیم میدانند. هیأت سفرائی که در دربار اعلیحضرت شما هستند، بنام دولت خود افتخار دارند که دعائیۀ خیریۀ خود را در سعادت و نیک بختی ملت افغانستان تقدیم پیشگاه ملوکانه بنمایند".

نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب رسکول نیکوف شیخ السفراء

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بتاریخ چهارشنبه(۹) حوت ۱۳۰۱ ش [۲۷ فبروری ۱۹۲۳م] در

جلال آباد بزبان دری بجواب شیخ السفراء نطقی نمود، و متن آنرا ضیاء همایون ترجمان حضور اعلیحضرت غازی بزبان فرانسوی به سفراء بیان کرد. و متن نطق اعلیحضرت پادشاه افغانستان ازینقرار است:

"عالیجنابا! از آنچه جناب شما نسبت به من از محبت و داد خود و همقطاران محترم خویش اظهار نمودید، کمال امتنان داشته خیلی مشعوفم که بواسطهٔ شما همقطاران شما آن دولت های معظمه راکه شما نمایندگی مینمائید شریک این جشن فیروزی افغانستان می بینم و هم خیلی مسرورم که جناب شما وهمقطاران محترم تان مساعی ام را نسبت به تحکیم صلح وسلم و ترقی معارف و ترویج قوانین عادلهٔ افغانستان تقدیر میفرمائید. من دوستی دولت متبوعهٔ جناب عالی و دولت های همقطاران محترم جناب عالی را برای افغانستان خیلی تقدیر میکنم، و یقین دارم که این مناسبات دوستانهٔ صمیمانهٔ افغانستان و دول متحابه که به حسن معامله شناسی نمایندگان محترم شان تشئید و تشدید شده برای همیشه پایدار خواهد بود".

مراسم جشن در جلال آباد در همان یک روز(۹) حوت ۱۳۰۱ ش باشتراک و کلاء وشرکاء لویه جرگه و وزراء و مدیران وسفراء دول که در همان روز دعوت شده بودند، بطور خیلی شاندار وپرشکوهی باتمام رسید.

تصویب نظامنامهٔ اساسی افغانستان

لویه جرگهٔ نظامنامهٔ اساسی افغانستان که بامر و ارادهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی و وکلاء ملت افغانستان در جلال آباد مرکز ولایت ننگرهار منعقد و بتاریخ دوشنبه (۷) برج حوت سال ۱۳۰۱ ش پس از تلاوت آیاتی چند از قرآن کریم افتتاح گردید، شیراحمد خان رئیس شورای دولت تمام مواد آنرا قرائت نمود و علمأ ووکلاء لویه جرگه در خصوص هریک مواد نهایت غور و دقت نموده نظرات و دلائل خود شان را آزادانه بیان نمودند. و دراین وقت گفته شد که لویه جرگه نظامنامهٔ اساسی را تصویب مینماید و اما انفاذ آنرا حکم نمی دهد زیراکه هنوز قبل از وقت وبعض مواد بازهم غور ودقت بیشتر را ایجاب مینماید وبالاخر آنچه راکه لویه جرگه بطور عموم قبول نمود بتصویب رسید. و برای اینکه قبائل پښتو زبان خوبتر غور واستفاده بتواند، دولت مصمم شد که متن پښتو و دری را طبع و نشر نماید[1]. در تصویب لویه جرگه نوشته شد:

"مواد این نظامنامهٔ اساسی که باتفاق آراء وزراء دولت و تمامی وکلای ملت در مجلس «لویه جرگهٔ» سمت مشرقی برای اساس دولت علیهٔ افغانستان تصویب یافته، هشت صد وهفتاد و دونفر اعیان مجلس مذکور در موقعیت آن مهرو امضاء کرده اند".

---

[1] متن پښتو نظامنامهٔ اساسی افغانستان در سال ۱۳۰۲ شمسی در مطبعهٔ سنگی دائرهٔ تحریرات حضور و مجلس عالی وزراء در داخل ارگ شاهی بطبع رسید.

چون بعضی از مسائل کتاب تمسک القضات الامانیه درسال ۱۳۰۲ شمسی مورد منازعهٔ بعضی از ملاهای سرحدی واقع شد، نظامنامهٔ اساسی در لویه جرگهٔ ماه سرطان سال ۱۳۰۳ شمسی در پغمان دفعهٔ دوم رویت داده شد، علمأ و وکلأ و هم اعضأ ریاست عمومی شورای دولت و هیأت وزراء مجدداً غور ودقت کرده تصدیق و تائید نمودند واما باز هم تا ایام بهار سال ۱۳۰٦ شمسی انفاذ نیافت متن دری نظامنامهٔ اساسی بتاریخ شنبه (۱٦) برج دلو سال ۱۳۰۵ شمسی در مطبع شرکت رفیق بطبع رسیده و در صفحهٔ (۲۲)آن نظامنامه عبارت تصویب لویه جرگهٔ برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی را که قبلاً مذکور شد. عیناً درج نمود و گفته شد که [۸۷۲] نفر اعیان مجلس مذکور در موفقیت آن مهر و امضاء کرده اند[1]. و سبب این معطلی در حکم اجراء و انفاذ آن این بود که علمأ و وکلاء افغانستان در ترتیب و تدوین و انفاذ نظامات دولت هرچه بیشتر فکر کنند تا مسائل مورد اختلاف باقی نگذارد . و چنانکه واقعهٔ سال ۱۳۰۳ شمسی خطرات بزرگی در کار های دولت افغانستان ایجاد کرد. و باید گفت : بعضی خلا ها و کمبود ها که در نظامنامهٔ اساسی امانیه امروز بنظر بعضی ها میرسد، علت آن این است که وکلأ ملت قسمت های را موافقت نکردند و همین متن که بچاپ رسیده است آخرین نتیجهٔ غور و تحقیق وکلأ ملت است که بآن مهر و دستخط کرده اند . ولهذا قابل اعتراض نمی نماید.

مراسم جشن خصوصی استقلال در کابل

اعلیحضرت امان الله شاه غازی که در این وقت با اکثر وزراء در ولایت لغمان و سائر حصص سمت مشرقی افغانستان مصروف امور تفتیش عمومی و انعقاد لویه جرگهٔ نظامنامهٔ اساسی در جلال آباد بود، در شب پنجشنبه دهم برج حوت سال ۱۳۰۱ ش [۱۲ رجب ۱۳۴۱ ق– ۲۸ فبروری ۱۹۲۳م] از طرف قوماندانی امنیهٔ ولایت کابل جشن (۱) منعقد و دعوت نامه ها بنام مامورین نظامی و ملکی و عموم اعیان و مشاهیر پایتخت کابل - توزیع گردید. بساعت (٦) شام چهار شنبه (۹) حوت مدعوین به قصر سلامخانهٔ عام حضور بهمرسانیدند. علی احمد خان والی کابل [ابن سردار خوشدل خان لویناب] بپا استاده راجع به خدمات بزرگ اعلیحضرت امان الله شاه غازی نسبت بوطن عزیز افغانستان و خیالات بلند شاهانهٔ شان واهمیت تشکیل ایالت کابل نطقی نمود . و بعد از والی کابل عبدالحمید خان

---

[1] چنانکه مکرر دراین کتاب بیان کرده ایم، ملت افغانستان در عهد امانیه بافتخار استرداد استقلال افغانستان دوجشن را در دو وقت سال (۹) حوت و (۲۲) اسد بنام های جشن خصوصی استقلال و جشن عمومی استقلال قبول کردند . (۹) حوت برای یکروز و در برج اسد برای هشت روز (۹) حوت مقصد از تاجگذاری امان الله شاه است که تاج استقلال را در میدان نظامی کابل بوقت قبل از ظهر جمعه (۹) حوت سال ۱۲۹۷ ش از دست عساکر می پذیرد و بعساکر و مردم وعده می دهد که من این تاج سلطنت افغانستان را مشروط بحصول استقلال آن برسرمی گذارم (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

کندکمشر شرح مختصری از مزایای استقلال و نگاهبانی آن بیان نمود. ومجلس جشن و سرور بقرار معهود تا ساعت (۱۲) شب دوام داشت. موزیک می نواخت. قصر چراغان بود.

بازگشت غلام محمد خان مصور از اوروپا بکابل و بناء مجدد مکتب صنائع نفیسه درشهر کابل

بعد از تأسیس مکتب حبیبیه و مکتب فنون حرب ، در پروگرام تعلیمی هر دو مکتب مذکور فن رسامی نیز شامل گردید. غلام محمد خان ولد عبدالباقی خان میمنه گی که در کابل فن رسامی از معلمین داخلی و خارجی آموخته و بنام مصور شهرت داشت ، بصفت معلم رسامی در هر دو مکتب موصوف شامل و از سنه ۱۳۲۹ قمری در امور رسامی جریدهٔ سراج الاخبار افغانیه و مطبعهٔ عنایت نیز سهم خدمت گرفت ، و با وصف آنکه امور رسامی و مصوری خیلی مروج و مورد قدر و توجه مقامات دولت و حکومت بود ، بنام مکتب صنائع نفیسه اداره و مدرسهٔ جداگانه نداشت .

اعلیحضرت امان الله شاه که خود از شاگردان ممتاز مکتب فنون حرب کابل و بهمه امور علمی و فنی رسائی فکر داشت ، از بدوجلوس با استقلال خود مد نظر گرفت که در کابل مکتب صنائع نفیسه تأسیس نماید. دفعهٔ اول در پغمان تحت ادارهٔ قوماندان مکتب فنون حرب بناء گذاشت . ودیری نگذشته تحت ادارهٔ دارالامان معارف در شهر آراء کابل مکتب صنائع نفیسه دائر فرمود و غلام محمد خان مصور را که قبلاً معلم رسامی مکتب حبیبیه و مکتب فنون حرب بود ، مدیر و معلم رسامی مکتب صنائع نفیسه مقرر نمود. چون اکمال فن رسامی عصری و تأسیس مکتب صنائع نفیسهٔ کابل باصول ممالک پیشرفته و مترقی در نظر بود[1] غلام محمد خان مصور را بجهت فراگرفتن اصول رسامی عصری طرز اروپایی باوروپا فرستاد. ومذکور که جوان باهوش و استعداد و وطن دوست و وصایای اعلیحضرت امان الله شاه غازی حامی و مربی بزرگ معارف افغانستان را بگوش داشت ، در خلال سال ۱۳۰۱ شمسی برای اکمال فن رسامی و تحصیل فن زینگوگرافی رنگه و طبع رنگه و ساختمان رنگ مخصوص چاپ ماشین از کابل باروپا عزیمت نمودم متعهد گردید که تا حد توان این خدمات فنی را درست انجام بدهد . کم وقتی در پاریس و مکاتب و دارالفنون های صنائع آنجا را از نظر گذرانیده به جرمنی رفت . در دارالفنون صنائع نفیسهٔ برلین شامل گردید و در ظرف هفت ماه لیاقت خود را در مرحلهٔ اثبات آورد و بعد امتحان از دارالفنون برلین شهادت نامهٔ بدرجهٔ اعلی حاصل کرد و در اواخر سال ۱۳۰۱ شمسی [فبروری ۱۹۲۳م] شمارهٔ (۳۸۸) جریدهٔ [سوسیال غزته فوردت] آلمان بکابل رسید ونوشته بود: "پروفیسر غلام محمد

---

[1] محمد فضلی استانبولی - رسام و فوتوگرافر وزینگوگرافر و معلم مدرسهٔ زینگوگراف خانهٔ شاهی کابل - مذکور مؤظف گردید که کلیشه سازی رنگه و طباعت رنگه را نیز در کابل مروج نماید مذکور برای تورید سامان و لوازم رنگه از کابل به اروپا فرستاده شد و متأسفاً از باعث وقوع جنگ جهانی اول و اپس بکابل وارد شده نتوانست تا آنکه ده سال بعد غلام محمد خان برای آن منظور باروپا فرستاده شد و کامیابانه معاودت نمود (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

خان یک رسام مشهور و مدیر مکتب صنائع نفیسهٔ افغانستان در کابل که فی الحال در دارالفنون صنائع نفیسه برلین تحصیل کرده است و به اعلی درجه کامیابی در امتحان و شهادت نامه حاصل کرده است. بعد از مراجعت بوطن خود آنجا یک مکتب صنائع به نمونهٔ مکتب صنائع آلمان تأسیس خواهد کرد".

غلام محمد خان مذکور بموجب اشارهٔ وزارت معارف افغانستان، از برلین پایتخت مملکت آلمان بطرف وطن خود افغانستان روان و وارد کابل شد. فتح محمد خان مدیر تنظیمات وزارت معارف در روز بازگشت او بکابل، مجلس ترتیب داد و بتاریخ سه شنبه (۸) حوت سال ۱۳۰۱ش [۱۰ رجب ۱۳۴۱ ق - ۲۶ فبروری ۱۹۲۳ م] مدیران و معلمین و جم غفیری از متعلمین کابل به ساعت (۱۲) ظهر در وزارت معارف حاضر شدند و از ورود پروفیسر غلام محمد خان انتظار می بردند. به ساعت یک غلام محمد خان «مدیر مکتب صنائع نفیسهٔ امانیه» بسواری موتر وارد شد. تمام متعلمین بدوطرف راه و مامورین و معلمین در سالون دعوت از وی پذیرائی کرده بعد احوال پرسی و تبریک بصرف چای و شیرینی پرداختند و ترانهٔ ملی و نواختن موزیک آغاز شد و در چنین حال غلام محمدخان «مدیر مکتب صنائع نفیسهٔ امانیه» نطقی مبنی بر اظهار تشکر و امتنان از معارف پروری اعلیحضرت امان الله شاه غازی نمود، زیرا که پذیرائی شانداری از وی بنا بلطف و مراحم اعلیحضرت پادشاه قدرشناسی علم و هنر بعمل آمد.

اعلان پادشاهی

در اواسط برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی [رجب ۱۳۴۱ ق - اواخر فبروری ۱۹۲۳ م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی اعلان در باب منع استعمال ادوات طلا و نقره شایع شد و متن آن ازینقرار است:

"رعایای صداقت شعار وفادار من! روشن و مبرهن است که ترقی و تزائد ثروت تمام اقوام متمدنهٔ دنیا از نقطهٔ نظر اقتصاد است، چنانچه در امور حیاتیهٔ خویش چه در تجارت وزراعت و چه در معیشت همین مسئلهٔ اقتصاد را رعایت کرده به مدارج ترقی و تمدن رسیده اند. و دین مقدس اسلام نیز هیچ نقطهٔ اجتماعی و اقتصادی را که باعث صلاح معاش نوع بشر است فروگذاشت ننموده، خداوند تعالی در قرآن عظیم الشان برعایت اصول اقتصاد میفرماید:

ثم اودثنا الکتاب الذی اصطفینا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد.

این آیهٔ شریفه کسانی را که اقتصاد و اعتدال اختیار نکرده اند ظالم بر نفس شان قرار داده است.

چونکه همیشه میخواهم همه اسباب سعادت دینی و تأمین معاش دنیوی برای ملت عزیزم میسر و مهیا باشد، از انجمله مسئلهٔ استعمال آلات وادوات طلا و نقره که خلاف شرع شریف و باعث خسران و تبذیر است. و در ین ملت مان شیوع دارد توجهم را با نسداد آن جلب نمود.

بدیهیست که در استعمال ادوات وزیورات طلا و نقره خسارت دینی و دنیوی متصور و هیچ فایده

برآن مرتب نیست. و بموجب احکام شرع شریف استعمال ظروف طلا و نقره برای ذکور و اناثیه ممنوع است . و هم نظر به علم معاش بدون نقصان هیچ فایده در تزئین زیورات و استعمال ظروف آن کدام لذتی در مشروبات و ماکولات زیاده نمی شود . و به آراستن زیورات حیثیت اشخاص ذکور تفوق نمی گیرد ، و غالباً اسباب طلا و نقره مناصفه مغشوشی و با اجرتی که به زرگر میدهند معادل قیمت آن میشود، تاهر زمان که باشد بدون تشویش حفاظت آن هیچ سودی نمی رسد. واگر پول آنرا سرمایهٔ تجارت قرار داده و یازمین و دکان خریده از ان انتفاع بردارند ، باعث تزئید ثروت شان میشود. پول نقد خود را باین مصارف بیجا صرف کردن ظاهراً اسراف و تبذیر است . و به نص [ان الله لایحب المسرفین] حضرت خداوند جلیل اسراف کاران را دوست نمی دارد . ازینجا است که ارادهٔ شاهانهٔ ما رفع خسران ملی را مدنظر داشته از استعمال همچه اشیاء که مولد هرگونه زیان دنیوی و اخروی است، بدون از حلقهٔ نقرهٔ مهر که آنهم از روی احکام شریعت غرا جواز دارد، جمیع افراد ذکور و رعایای صادقه ام را باستشناء اناثیه که درتزئین زیورات طلا و نقره شرعاً مجازند امر امتناع و اجتناب نموده ارشاد میدارم که از روز نشر این اعلان تا اختتام موعد شش ماه استعمال تمام این قسم آلات را متروک نمایند ، هرگاه کسی بعد ازین موعد به استعمال آلات و ادوات طلا و نقره مبادرت و قیام ورزیده بود، آنچه از اسباب مذکور نزدشان دیده شود ضبط خواهد شد. نشانهایی که از همین دوفلز تا این وقت برای مستخدمین دولت انعام و احسان شده عوض آنرا دولت از دیگر فلزات ساخته و به معادل آن حسب الامتیاز مجاناً اعطاء خواهد نمود. و نشانهای سابقه هم متعلق بخود شان است و دولت واپس نمی گیرد".

متعاقب آن اعلان ظروف طلا که در اختیار مقام سلطنت افغانستان بود برای موزیم کابل اعطاء و هم در ذخائر دولتی تحویل داده شد.

و در راه منافع اقتصادی افغانستان قدم اولین همین بود و اشیاء طلا و نقره را بدست آورده بسرمایهٔ ملی افزودند[1].

مکتب مکرمت

در زمستان سال ۱۳۰۱ شمسی باجازهٔ وزارت جلیلهٔ معارف و کوشش صالح محمد خان حاکم اعلی میمنه در علاقهٔ تگاو و شیرین در قریهٔ جانقره مکتب تأسیس گردید و «مکتب مکرمت» نام گذاشته شد.

---

[1] ازنیات اعلیحضرت امان الله شاه غازی یکی این بود که در کابل بانک عصری باصول دنیای خارج تشکیل بدهد و در مسائل اقتصادی قدم های سریعتر بگذارد. چنانچه در سفر سال ۱۳۰۶ و ۱۳۰۷ ش بانک های خارج را از نظر گذرانید و باعلماء اقتصاد و متخصصین اصول بانکداری مکرر تبادل افکار نمود. که ازین گزارش در کتاب سفرهای پادشاه غازی که در برج اسد سال ۱۳۶۴ شمسی نشر نموده ایم - بحث شده است و نیز در ضمن جریانات پنج سال دوم عصر امانی مطالبی را از نظر خواهیم گذرانید (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

تعداد طلاب مکتب مذکور تا برج حوت سال مذکور به صد نفر رسیده و در تزائد بود.

صالح محمد خان [ولد داد محمد خان ولد تاج محمد خان] همان شخصی است که قبل از حصول استقلال نائب سالار اول و در برج حوت سال ۱۲۹۷ ش سپه سالار درجه اول رتبه یافت. وبروز (۱۸) ثور ۱۲۹۸ ش در جبهۀ مشرقی جراحت برداشت و بعد یکسال مریضی - در سال ۱۲۹۹ ش حاکم اعلی میمنه مقرر گردید و از خدمات عرفانی دورۀ حکومت او در میمنه تأسیس مکتب مکرمت در حفظ تاریخ مانده است.

مطلع دانش

در بالا باغ مرکز حکومتی علاقۀ سرخرود مشرقی چون تابرج حوت سال ۱۳۰۱ ش مکتب وجود نداشت، از لحاظ جمعیت موضع مذکور، وزارت جلیلۀ معارف بتاریخ دوشنبه (۷) حوت ۱۳۰۱ ش [۹ رجب ۱۳۴۱ ق - ۲۵ فبروری ۱۹۲۳م] یک باب مکتب تأسیس نمود و «مطلع دانش» نام گذاشت. در روز افتتاح مکتب موصوف تعداد شاگردان به هفتاد نفر رسیده بود.

باز گشت وزراء از سمت مشرقی بدارالسلطنۀ کابل

وزراء دولت پادشاهی افغانستان که به معیت اعلیحضرت امان الله شاه غازی - باعده یی از مدیران عمومی و مامورین مربوط خود، دربرج جدی سال ۱۳۰۱ ش ازکابل به سمت مشرقی [لغمان و جلال آباد] رفته مصروف امور محولۀ خود بودند، وزارت امورخارجیه روزجمعه (۱۱) حوت سال ۱۳۰۱ ش [۱۳ رجب ۱۳۴۱ ق - اول مارچ ۱۹۲۳م] و دیگر وزارت ها روز شنبه (۱۲) حوت سال مذکور وارد کابل شدند.

ورود به قندهار

محمدسرورخان بازکزائی [سابق جنرال ملکی و نظامی ماشینخانه های کابل] که روز دوشنبه (۱۹) سنبلۀ سال ۱۳۰۱ ش نائب الحکومۀ قندهار مقرر گردید، بتاریخ یکشنبه (۶) برج حوت سال ۱۳۰۱ ش[۸ رجب ۱۳۴۱ ق - ۲۴ فبروری ۱۹۲۳م] به قندهار واصل وبکار آغاز نمود.

افتتاح تلگراف بین کابل وسرحد دکه

در اواخر سال ۱۳۰۱ شمسی [فبروری ۱۹۲۳م] دولت پادشاهی مستقل افغانستان موفق شد که

تلگراف بین شهر کابل الی سرحد دکه را امتداد دهد و در برج حوت سال مذکور بار اول رشتهٔ تلگراف تا سرحد دکه اتصال گرفت. و مراسم افتتاح آن بدین طریق بعمل آمد که اعلیحضرت امان الله شاه غازی دفعهٔ اول بهمراه جارج پنجم شاه و امپراتور انگلستان باین مضمون مخابره نمود:

"امتنان خود را نسبت بمساعی حکام دولت شهنشاهی آن اعلیحضرت تقدیم مینمایم و این امر خیر را منقاح مراودات دوستانه تصور نموده امید دارم که حکومت شاهانهٔ شما بنابر فرائض مدنیت و انسانیت پروری جمیع مصائب ونوائب عالم اسلام را بنظر اهمیت دیده در رفع آن اقدامات لازمه خواهد فرمود تا مناسبات دوستانه که از سالیان دراز بین بریتانیا و دنیای اسلام دوام داشت بار دیگر تجدید شود".

تعیین هیأت سفارت فرانسه در افغانستان

در اواخر سال ۱۳۰۱ شمسی [فبروری ۱۹۲۳م] در مجلس وزراء دولت فرانسه تصویب گردید که هیأت سفارت آن دولت به پایتخت کابل فرستاده شود و سفارت خانهٔ فرانسه در افغانستان قائم گردد.

اعطای مبلغ چهار صد پونت برای سفرخرچ را جاه مهند راپرتاب

از ورود و اقامت راجاه مهند راپرتاب درکابل و اقامت به باغ بابرشاه ولطف و مراحم رجال دولت افغانستان درمورد راجاه مذکور دراین کتاب حرف زدیم. راجاه مذکور درایام ورود و اقامت خود در کابل از معاونت های اخلاقی و مادی دولت پادشاهی افغانستان خیلی بهره مند گردید، و ازکابل مقالات او برای نشر به جرائد هندی ملاپ، زمیندا، بنده مردم، سوراج لاهور وا اکالی امرتسرارسال میشد. وقتی که راجاه مهند را پرتاب از کابل مرخص میشد، اعلیحضرت امان الله شاه غازی او را بحضور پذیرفت و برعلاوهٔ تمام معاونت های مادی که قبلاً درحق او مبذول فرموده بود، مبلغ چهارصد پوند برای سفر خرچ وی اعطاء نمود و فرمود که ماآزادی تمام ملل و اقوام را میخواهیم و با مردمان بلادهند اعم از اسلام و هنود اخلاقاً ومادأ کمک و معاونت مینمائیم و ازتمام مللی که بحق آزادی خود نرسیده اند دفاع و حمایت می کنیم. و گفت: تشکیل اتحادیه جوامع اسلام را علی الخصوص و نیز روابط دوستانهٔ خود را باتمام ملل و دول دنیا میخواهیم و بآزادی ملل آسیا سعی فراوان داریم.

تجدید پل مالان هرات

پل مالان هرات که درسال ۱۱۳۶ شمسی [۱۱۷۰ هجری قمری] از طرف دولت امپراتوری افغانستان

مجدداً آباد شده بود، تا اوائل دورهٔ سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه[1] پابرجا و قابل استفادهٔ عابرین بود. پل مالان که در دریای بسیار مهیب هرات و از شهر هفتاد کروه مسافهٔ طول دریا، دیگر هیچ یک پل استوارنشده و بهمان یک معبر معروف پل مالان انحصار داشت، گذشت دوصد سال در انهدام پل مذکورتصرف و برخی از اجزایش را تخریب و باقی را محتاج به ترمیم نمود. در سال ۱۳۰۱ ش اعلیحضرت امان الله شاه غازی – شجاع الدوله خان [سابق وزیر امنیهٔ عمومیه] را بحیث رئیس هیأت تنظیمیهٔ هرات فرستاد و هدایت فرمود که در تعمیر و ترمیم وتنظیم و تأسیسات جدید هرات فعالیت هایی از هیأت تنظیمیه نشان بدهد. از جملهٔ کار روایی های عمرانی او یکی تعمیر جدید پل مالان هرات است که دو باره قابل استفادهٔ عابرین گردانید.

محمد صدیق متخلص (صدیق) از علمأ و شعراء هرات در تاریخ تعمیر جدید گفته است:

پلی مالان که سیلاب حوادث غبار هستی اش در باد کرده

وزیر بی نظیر از راه تدبیر اساسش راز تو بنیاد کرده

بتاریخ بنایش گفت (صدیق) شجاع الدوله خان آباد کرده (۱۳۳۸ق)

سرقت در ده افغانان کابل

شب سه شنبه (۲۰) برج حوت سال ۱۳۰۱ شمسی [۲۴ رجب ۱۳۴۱ ق- ۱۲ مارچ ۱۹۲۳م] در نوآباد ده افغانان شهر کابل در منزل میر غلام محی خان ناظم اهالی حرم چند نفر دزد وارد شده وجه نقد وزیورات واجناس بیش قیمت را بسرقت بردند. مذکور پسر میر احمد شاه خان است که دراین تاریخ دورهٔ امانیه چند جا ازان پدر وپسر نام برده ایم.

معافی محصول اضافی

تابرج حوت سال ۱۳۰۱ش ازعموم اهل حرفت سالانه مبلغی بنام محصول اضافی از طرف حکومت اخذ میگردید. اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ایام تفتیش جلال آباد و لغمان و کابل و غزنی، درجملهٔ اصلاحات اجتماعی متوجه این امر شده فرمود که: اخذ این نوع محصول هم باعث تکلیف ارباب صنعت و حرفت و هم مانع پیشرفت و ترقی صنائع ملی در مملکت می گردد، و در برج حوت سال مذکورمعاف فرموده هدایت داد که مزاحم اهل کسبه و حرفت نشوند، بلکه درکار شان کمک و معاونت بعمل بیاید و از تاریخ اول حمل سال ۱۳۰۲ ش ازتمام صنعت گران وپیشه وران افغانستان محصول اضافی لغو گردید.

---

[1] پل مالان و دو دربند قلعه در سنه ۱۱۷۰ قمری به مبلغ شصت تومان روپیهٔ سکهٔ نقرهٔ دولت امپراتوری افغانستان ساخته شده بود.

کتابخانهٔ تخصصی
تاریخ اسلام و ایران
۱۳۷۴

برف باری زیاد در زمستان سال ۱۳۰۱ شمسی

ازتاریخ دوشنبه (۱۹) برج قوس سال ۱۳۰۱ شمسی [۱۰ دسمبر ۱۹۲۲م] تا اواخر برج حوت سال مذکور، برفباری متواتر صورت گرفت. که از کثرت برفباری و برودت هوا- مردم کابل می گفتند: در تابستان سال ۱۳۰۲ ش حاجت به ذخیرهٔ یخدان وآوردن برف ویخ از پغمان نخواهد شد.

حریق کارخانهٔ بوت دوزی کابل

از اوائل دورهٔ سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه غازی در شهر کابل کارخانهٔ بوت دوزی تأسیس و بکار انداخته شد، و متأسفاً در برج حوت سال ۱۳۰۱ ش [رجب ۱۳۴۱ ق – فبروری ۱۹۲۳م] حریق رخ داد و مقداری از بوت و موزه و چرم با تلاف رسید.

ترتیب بودجهٔ سال ۱۳۰۲ شمسی

ازتاریخ یکشنبه (۱۸) برج حوت سال ۱۳۰۱ ش تا پنجشنبه (۲۹) حوت [۲۲ رجب الی ۳ شعبان ۱۳۴۱ق - ۱۰ الی ۲۱ مارچ ۱۹۲۳م] بودجهٔ دولت پادشاهی افغانستان در مجلس عالی وزراء وبعد در مجلس شورای دولت سپرده مطرح بحث و مذاکرات قرار گرفت و بتاریخ پنجشنبه(۲۹) حوت ۱۳۰۱ ش تصویب و امضاء شد. بودجهٔ وزارت معارف ووزارت حرب نسبت به سال ۱۳۰۱ ش بلند تر سنجیده شد تا درازدیاد مکاتب وترقی امور عسکری صرف مساعی بیشتر بکار رود.

نعمت آزادی

سرداراعلی محمود طرزی وزیر امورخارجیهٔ افغانستان نوشته است:

"خدای یگانهٔ بی همتادی خود مانرا سپاس بگوییم که وطن ما را به نعمت آزادی ممتاز فرموده است و ما ملت افغان راآزادی عطا فرموده است، دولت متبوعهٔ ما را استقلال وآزادی احساس فرموده است.

آزادی آن است که یک ملک و یک ملت، استقلال حکومتی خود را مالک باشد، وبزیر حکم وادارهٔ حکومت غیرجنس و غیر دین خود نباشند، صاحب آزادی ، حقوق حاکمیت، آزادی حقوق، دین و مذهب، آزادی لسان و قومیت، آزادی ادبیات و مدنیت خود باشد. ما افغانیان را از این نعمت آزادی با همه معانی آن حاصل است. قانون ما ، حکومت ما، ازخود ماست. شرع شریف محمدی، همه حقوق دینیه ومذهبیهٔ ما را محفوظ وآزاد داشته، آزادی قومی و ملتی ما پا برجاست، از همه تسلط اجانب فارغ و

آسوده ایم. وطن بسیار آباد و آزاد داریم. ما راست که قدر این نعمت را بشناسیم".

سیاست خارجی افغانستان

دروقتی که از مجموعه های مسودات و اوراق جمع آوردهٔ پدر خود، موضوعات مختلف مربوط بتاریخ امانیه را تجسس می کردم به نقل یکی از نامه های مخصوص برخوردم و هر چند نا تمام است، حاوی مطالب مهم می باشد و از قرائن طوری مینماید که محمد ولی خان وزیرامورخارجیه برای محمود طرزی وزیر مختار افغانستان در پاریس فرستاده باشد. چون تاریخ مقرری محمد ولی خان به وزارت امورخارجیه (۲۵) جوزای سال ۱۳۰۱ش و تاریخ عزیمت محمود طرزی ازکابل جانب پاریس برج سرطان سال مذکور است، این گزارش واقعیت دارد. و اینک عیناً درج میشود تا این عبارات مرموز و مکنون در حفظ تاریخ باشد:

"نظر باحوالیکه بعد ازعزیمت آن عالیجناب در سیاست خارجی افغانستان پیداشده در اجرآآتیکه در وزارت جلیله بنابر صوابدید اعلیحضرت غازی بروی کار آمده یگان یگان آنرا شرح و تفصیل کرده خاطر آن مستطاب را ازکوائف حاضرهٔ مملکت میخواهم مستحضر کنم. دوستدار راجع به پیچید گی ها که بین دولت روسیه و افغانستان واقع شده بود احوال داخلیهٔ مملکت و هم سیاست دولت متبوعهٔ خود را در محل اضطراف و انقلاب دیده کوائف روسیه و بخارا را مطمع نظر خویش گردانید. چه دولت روسیه ازحضور سپه سالار غازی بسرحد شمال افغانستان دولت مؤخر الذکر را آمادهٔ محاربه تصور کرده فوج کثیری بسرحدات هرات و بخارا فراهم کرد و نیز در آمد و شد رعایای ما صعوبات زیاد انگیخت و هر روز واقعات تازه ازقبیل برافروختن جمشیدی ها و ترکمانها را موجد وموجب گردیده سوء تفهمات رعیت وسعی کرد ازیکطرف در بخارا قوای استیلای خود را مستحکمتر کرده دولت بخارا را از حملهٔ افغانستان ترهیب وتخویف می نمود. تا اینکه دولت بخارا از اعمال ناعاقبت اندیشی آقای عبدالرسول خان پروتست شدید نمود و سفیر مذکور را در بست و چهار ساعت از بخارا تبعید کرد. از دیگر طرف انگلیزها مناسبات ما و بخارا و روسیه را منجر بفساد دیده وموقع را غنیمت شمرده بروزیرستان سوق عسکر نمود حالا خود تصور کنید که تاچه اندازه برای ما این مسائل کسب اهمیت کردند و سیاست های سابقهٔ ما تاچه اندازه نتیجهٔ خراب بخشیدند.

انور پاشا شهید[1] و قوای با سمیچیها مصمعل شد انقلاب ملت بخارا در ایالت های شمالی افغانستان تولید اضطرابات میکرد. هر روز سرقه و اتلاف مال و خانمان رعایای مان باعث تشویش میشد، ارباب حل و عقد متبوعهٔ مان نقص آن فرستادن هیأت های مخصوصه از قبیل:

---

[1] تاریخ شهادت غازی انور پاشا در صفحات قبل دراین کتاب نوشته شده است. (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

هیأت های وزیر عدلیه وحربیه و امنیه کماحقهم واضح گردیده[۱].

بخارا را باستیلای روسها سپرد روسها را بیشتر با ما تشویق خصومت کرد ، انگلیز ها را موقعَ سوق عسکر بر وزیرستان بخشید. وزارت خارجیهٔ موجوده درورطهٔ انقلاب سیاست مبتلا شد بهترین چیزیکه سنجیدیم همانا مراجعت سپه سالار غازی بود بکابل، درین مسئله حقیقتهً فائدهٔ بسیار بخشید روسها خیلی مسرور شدند و یقین کردند که افغانستان خیال محاربه ندارند باستمالت ما اقدام نمودند و عساکر خود شان را واپس طلبیدند . بخارا از استمداد روس دست خود را کوته ساخت اما سؤ روش عبدالرسول خان هنوز بخارا را در اندیشه و خطر داشته و دارد چنانچه بعد از ان که سفیر ما بسرحد افغانستان رسید ، سفیر فوق العادهٔ بخارا دو مسئله را رسماً از ما خواهش کرد که اول: باید سفیر جدیدی تعیین کنیم و به بخارا بفرستیم.

دوم: اینکه اوقات زیاد بخارا و افغانستان ضائع شد و یک معاهدهٔ بین الدولتین ترتیب و تصویب نگردید لازم است زود از زود معاهدهٔ باشرفی بین الدولتین عقد شود. دوستدار از حضور اعلیحضرت غازی جمعه خان[۲] پسر صدراعظم صاحب را سفیر تعیین کرد و بحکومت بخارا معرفی نمود. حکومت بخارا نیز بواسطهٔ سفیرخود تعیین جمعه خان را قبو ل کرد و سفیر بخارا به وزارت رسماً اطلاع داد که اسباب سفر سفیر شما بسرحد فراهم شده باید آقای جمعه خان یک آن اولتر عازم بخارا شود و هم برای ترتیب و تصویب معاهدهٔ افغانستان و بخارا وکلای طرفین تعیین گردند و یک معاهدهٔ باشرف متساویانه را ترتیب دادند اما همینکه معاهدهٔ مذکوره در شرف امضا شدن بود حکومت بخارا عزل هاشم شائق را بما اطلاع داد و نصب حسام الدین را به وزیر مختاری خود اعلان کرد.

معاهدهٔ دولتین بی امضاء و بی تصدیق ماند از دیگر طرف نوته از حکومت بخارا بما رسید شکایت بسیاری از رفتار عبدالرسول خان میکرد و اشعار می نمود که درین وقت جمعه خان سفیر دولت افغانستان را پذیرفتن نمی خواهیم چه سیاست ما اقتضاء نمی کند [و. ک. ر. ت. ا. ب. ع. د. ا] ولی نوتهٔ دیگر از وزارت خارجیهٔ بخارا بعنوان دوستدار واصل شدکه برای عملیات حکام سرحدی ماپروتست شدید میکردوباور می نمود که واقعهای بخارا با قائق چیان آن بسرحد افغانی و بندی شده ودونفر از قائق چیان بقتل رسیده و ازین مسئله حکومت بخارا خیلی دلتنگ گردیده بر رعایای افغانی مقیم بخارا قانون نظامی را تصویب کرده است خبر مذکور بیشتر موجد اشکالات و صعوبات گردید خبر داریم که

---

[۱] مقصد از اعزام سه هیأت تنظیمیه است که تحت ریاست سردارمحمد نادرخان وزیر حربیه و محمد ابراهیم خان وزیرعدلیه و شجاع الدوله خان وزیر امنیه از کابل بطرف بدخشان، بلخ، هرات فرستاده شده اند و شرح آن در این کتاب مندرج است.

[۲] جمعه خان پسر سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله صدر اعظم است . غلام سرور گویا اعتمادی و غلام صفدر اعتمادی پسران جمعه خان مذکور اند دختر جمعه خان عیال نور احمد خان ولد غلام احمد خان اعتمادی است.

ازین مسئله اطلاع نداشتیم به نائب الحکومهٔ مزار شریف امر حکومت صادر شد که یک هیأت تفتیشیه ارسال دارد. تا این مسئله را تفتیش کند و هم از صعوبت احوال رعایای خود باوپروتست بسیار شدید کردیم که با چه قانون آن بیگناهان را در تحت قانون نظامی گرفته شده حکومت بخارا تاکنون جبرانی ننوشته اما هاشم شائق از رفتن به بخارا استعفا کرده سبب استعفای خود را حسب یک لائحهٔ که سواد آن [ت. ل. و. ا] فرستاده شده بحکومت بخارا وانمود کرد و همان لایحه را بر تمام سفرای دول که در پایتخت کابل سکونت دارند توزیع نمود تا کنون مناسبات ما با بخارا معطل است . سفیری به بخارا نداریم اما سفیر بخارا هنوز برسمیت خود در کابل دوام میکند، رعایای ما را بخارا از قانون عسکری خود رها کرده و بایک صورت ملائم رفتار مینماید . معلوم میشود که قبول ناشدن جمعه خان در بخارا از باعث آن است که نامبرده نائب رئیس هیأت تنظیمیهٔ مزارشریف بوده و به حضرت عالی ظاهر و هویدا خواهد بود که روسی هانه همه اعلانات آزادی ملل شرق زمین را برای تشکیل یک سلطنت متحدهٔ روسیهٔ کبیر اعلام و توزیع کرده بود– و از ابتداء نیت روسی ها برای آزادی ملل... مه شرقی خوب نمی نمود. حالا که کمتر به سیاست مطلوبهٔ خود موفق شده باصول های دیگر باشرقیان پیش می‌آید اما بهرحال ما را لازم است که تابع سیاست خود باشیم یعنی بمفاد دولت و ملت خویش و اصولی راکه سنجیده ایم حتی الامکان در منصهٔ تعمیل بیاریم ورنه تشبثات ما در هر مسئله عقب خواهد ماند ووقت عزیز ما ضائع خواهد شد. یک مملکتی اگر اقتصاد و ثروت خویش انحصار کرده نتواند الی آخر قفل شود تا دیده شود.(فارسی)[1]. مسئله بخارا اگرچه پیچیده است اما امید رفع مشکلات بسیار است ما یک نوتهٔ مفصلی برای دولت بخارا داده ایم تا به بینیم جواب آن چه میرسد. امروزه روز جوان بخارائی ها نیز از انتریکه های روسیه مستحضر شده اند و آن انتباه را اگرچه به تضییع اوقات مفیدی که خود میدانید حاصل کرده اند ما هم امید واثق داریم که ازین انتباه ها ماخیره عالم اسلام استفادهٔ زیاد کرده می تواند احوال دولت روس درین ایام باز رو بانحطاط مانده آنچه ارباب حل و عقد روسیه امید به مناسبات برطانیه داشتند از عدم قبولیت استقلال روسیه و عدم مراودات و مناسبات رسمیه با دول اروپا دولت مشارالیها خیلی دچار مشکلات شده و حال از قبولاندن استقلال خود مایوس گردیده است از دیگر جانب داخلیهٔ روسیه روز تا روز بفقدان انتظامات اقتصادی مصیبت ما نمی شود واقع نقائص اقتصاد روسیه بجز یک قرض گرانی که اروپا باوبدهد دیگر صورت امکان پذیر نیست وهم ترقی منابع ثروت و اقتصاد روس بدست امداد مشاراقی ها حکومت ناممکن است چه تا حال دول متمدن یورپ منبع ثروت و اقتصاد مملکت های خود شان را به پول حکومت اداره کرده نتوانسته اند بلکه محول به کمپنی ها و

---

[1] رمز نوشته شده مفهوم نمی گردد که مخاطب که و مطلب چه است؟
و همچنان درمتن سطور وجملات دیگر بصورت رمز و اشارت بنظر می خورد و ارباب سیاست دورهٔ امانیه در نزد خود رمز های خاص داشته اند (وکیلی پوپلزائی).

شرکت ها کرده اند. اما روسیه ازین گونه کمپنی ها و ارباب سرمایه نیز محروم است ازین باعث احوال روس خیلی دشواری ها دارد تا دیده شود که به چه اصول دارهٔ اینهمه مشکلات را کرده خواهند توانست و درین روز ها باما سرالتفات دارد و ما را بوعدهٔ امداد ها زیاداز ضرورت بطرف خود جلب کردن میخواهد گویا سیاست ما از آن اضطراب که مابین ما وروس تولید یک گونه مخاصمت میکرد بایک صورت امان و سکون قرار گرفته است. وروس ها هر روز در استمالت ما میکوشند اما منتظریم که اصول این روش و سلوک را چه منوال استوار می کنند. با دولت بریطانیا سیاست ما خیلی نزدیکی پیدا کرده بود و هم طرفین در حفظ مفاد یکدیگر کوشش میکردند تلگراف با یک کوشش وسعی بسیار بین کابل ودکه و جلال آباد و پقمان تصویب کردیم. اما دفعتهً معاملهٔ وزیرستان که سابق ازین هم بیک احوال تباهی گرفتار بود موجب آزار و رنج خاطر دولت و ملت ما گردید. انگلیز جفاکار دست آزاد خود شان را بدون اطلاع ما بر قوم مسعود دراز کرده مظلومین خسارت کشیده را تحت بمباردمان طیارات و اتواپ خود آورده نقصان زیاد برایشان وارد کرد، بیچاره مسعودی ها نیز از رنج و آزار خود بستوه آمده ارادهٔ هجرت اختیار نمودند و از دیگر طرف وزیری های شاه جوی بردزد آب ایران و علاقه جات انگریزی حمله کرده وزارت خارجیهٔ ما راមورد اعتراضات ایران – انگلیز و علاوه برآن پوستهٔ سفارت بریطانیا در خریطهٔ پوست عمومی در عرض راه نمله وگندمک از کالسکهٔ پوسته افتاده مفقود گردید که سفارت انگریزی خیلی آزردگی اظهار کرده وهیئت اقتصادی او که با ما مشغول مذاکره بود مباحثات خود را معطل گردانید هرچند کوشش کردیم پوسته دستیاب نشد وضعیت ما باانگریزها یک گونه پیچیدگی پیدا کرد که مجبور شدیم با سفارت بریطانیا مقیم کابل به مذاکرات جدید مشغول شویم و از دیگر طرف مسعودی ها که وارد خاک ما شده اند آنها را رعایت و استمالت کنم. اما با اینهمه بهبود مناسبات و اصلاح احوال وزیر و مسعود را بهمین زودی توقع داریم و ان شاء الله موجب راه وروشی که سنجیده ایم همه این اشکالات رفع خواهد شد[فارسی][1] با دولت علیه ترکیه وهم آمدن خود را یک گونه از طرف دولت خود بما معرفی میکرد . بهرحال درکابل خیلی خوش بود و بالآخر گفت درهمین زودی به وطن خود میروم و احوال افغانستانرا به جاپان اطلاع داده بشما اطلاع میدهم تا هیئت به جاپان ارسال دارید دولت جاپان خواستگار مناسبات افغانستان است (فارسی) و بالخاصه من درین مسئله"[2].

چون تاریخ بازگشت سپهسالار از بدخشان بکابل چهار شنبه اول قوس سال ۱۳۰۱ ش است معلوم میشود که نامهٔ هذا در زمستان سال ۱۳۰۱ و یا بهار ۱۳۰۲ نوشته شده باشد.

---

[1] ممکن مقصد ازنمایندهٔ دولت ایران بدربار کابل باشد و یا این رمز معنی دیگر دارد و دراین متن دوبار تکرار شده است.

[2] متن تا همین جاخاتمه یافته و معلوم نگردید که بقیه تاکجا ادامه یافته . متن فاقد تاریخ و امضاء می باشد چرا که اتمام نیافته است (عزیز الدین وکیلی پوپلزائی).

واقعات و جریانات مهمهٔ سال ۱۳۰۲ شمسی

پنجشنبه (۱) برج حمل سال ۱۳۰۲ شمسی
مطابق (۴) شعبان ۱۳۴۱ هجری قمری
و موافق (۲۱) مارچ ۱۹۲۳ میلادی عیسوی است.

ترتیبات میلهٔ دهقانی
(اول حمل سال ۱۳۰۲ شمسی)

اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای ترتیبات میلهٔ دهقانی [قلبه کشی] روز اول حمل سال ۱۳۰۲ ش – مواد ذیل را بوسیلهٔ دائرهٔ یاوری حضور و وزارت زراعت نشر نمود:

۱. موضع قلبه کشی اراضی که برای بنای شهر دارالامان مخصوص شده.
۲. سازهای ملی دهقانی و موزیک ها و ساعت تیری های مشروع بقرار سابق میباشد.
۳. برای تشویق زمینداران و دهقانان در تربیهٔ نباتات ومواشی انعامات بقرار ذیل داده میشود:

۴– مواشی سرکاری که در تصرف صاحبان کار و دهقانان دولت میباشد انعام ندارد. صرف برای زمین داران و دهقانان رعیتی انعامات ذیل اعطاء میشود:

الف: برای گاوهائیکه در آبادی وقوت و چابکی تربیه شده باشد تابه ده درجه تفریق میشوند که از پنجصد روپیه الی پنجاه روپیهٔ کابلی.

ب: برای مرکب از دوصد و پنجاه الی بیست و پنج روپیهٔ کابلی.

ج: برای پرورش مرغهای هر رقم از یکصد روپیه تاده روپیهٔ کابلی و درخصوص خوبی و اصلاح اسباب زراعتی از قبیل اسپار، یوغ، ماله راکول، داس، شاخی، چاری نیز انعامات تعیین شد.

و نیز برای اقسام تخم های گل و اشیاء زراعتی و حمل فروش و غیره هدایات مفید داده شد. وطبق اعلان مذکور در ساحهٔ شهر جدید[دارالامان] مراسم جشن زراعتی و افتتاح قلبه رانی بحضور اعلیجضرت امان الله شاه غازی بعمل آمد. و پادشاه بدست خود و در حالی که لباس دهقانی به تن داشت. متگیر را بدست گرفته مراسم قلبه رانی را افتتاح نمود و این جشن زراعتی ومیلهٔ قلبه رانی دارالامان درحالی که تمام زمینداران و اهالی شهر واطراف کابل دعوت شده بودند، خیلی ها پرشکوه بانجام رسید و از نامی ترین جشن های زراعتی افغانستان است.

طرح باغ عمومی کابل

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در برج حمل سال ۱۳۰۱ شمسی در این وقتی که به انشاآت دارالامان [درساحۀ نهرخنگوت و نهر بهسود- خالصۀ شاهی کابل] برای ساختمان شهر جدید آغاز نمود. در نظر گرفت که در شهر قدیم کابل به طرح باغ عمومی نیز اقدام فرماید، و برای این منظور ساحۀ وسیع واقع لب دریای کابل را که از مرور دو صد سال بنام [باغ شاه] معروف بود بهتر پسندید. و تفصیل ازینقرار است که امپراتور تیمور شاه درانی در کنار سمت جنوب شهر کابل، ساحۀ وسیعی را برای طرح باغ وصفۀ بار خاص و بار عام انتخاب و حکم تسطیح و غرس اشجار و احداث انهار از رود بار کابل فرمود. واز همان عهد باغ شاه معروف و شکل یک باغ عمومی مرکزی را در نفس دارالسلطنۀ کابل اختیار نمود. و پس از فوت و دفن تیمور شاه غازی تمام ساحات باغ مذکور در جملۀ اوقاف دولتی مخصوص از طرف حکومت اداره میشد. درعهد دولت محمودشاه درانی از حصص شرق باغ شاه قسمتی را وزیرفتح خان برای مسکن خود و برادران خود تخصیص داد و این حصص بنام توپچی باغ و باغ خوابگاه معروف بود.

درعهد امیر عبدالرحمن خان یک قسمت آنرا شمس الدین خان[۱] تصرف نمود و بنام باغ شمس الدین خان مشهور و محل ادارۀ مرکز کابل قرار داده شد و این باغ وآبادی او در سمت غرب باغ شاه واقع بود.

درسنه ۱۳۲۲ قمری [۱۲۸۳شمسی] برای مستوفی الممالک تعیین گردید از برج حمل سال ۱۲۹۸ ش درتصرف دولت امانیه آمد[۲]. اعلیحضرت امان الله شاه تمام حصص باغ شاه را برای طرح باغ عمومی کابل منظور فرمود و کار تسطیح و هموار کاری و ترتیب مرتبه ها و خیابانها در خلال سال ۱۳۰۱ و ۱۳۰۲ ش جریان داشت و باکمال رسید. و بقیت گزارش مربوط به باغ عمومی کابل در ضمن جریانات سالیان بعد در این کتاب نوشته شده می آید.

---

[۱] قبلاً وقتی حکمران غزنین و درسنه ۱۳۰۲ ق دراین وقتی که حبیب الله خان پسر امیر عبدالرحمن خان در غیاب پدر بحکومت کابل تعیین گردید، شمس الدین خان که شخص سالخورده و با تجربه بود نائب یعنی معاون او در امور حکومت مقرر گردید.

[۲] میرزا محمد حسین خان کوهستانی مستوفی الممالک از سنه ۱۳۲۲ ق تا سنه ۱۳۳۷ق بقرار فرمان امیر حبیب الله خان در ساحۀ باغ شمس الدین خان برای ادارۀ استیفاء ممالک و هم اقامت شخصی خود آبادی نمود. و بعد اعدام او ضبط حکومت گردید و برای مقام سفارت تعیین گردید. در عهد امانیه منازل شخصی در حواشی باغ شاه بنظر رسید و اما چون تعمیرات شهر جدید کابل مدنظر بود. دولت مزاحم صاحبان منازل نگردید و فقط در حصص باقی مانده احداث باغ عمومی نمود. میر محمدهاشم خان وزیر مالیه درسال ۱۳۰۲ ش در سمت شمال آرامگاه امپراتورتیمورشاه مطبعۀ سنگی دائرنمود. دربرج اسد سال ۱۳۰۷ ش کارخانۀ صابون سازی و عطریات درهمین ساحه تأسیس و در برج قوس سال ۱۳۰۸ ش مکتب صنائع نفیسه درمحل مطبعۀ کاظمی نقل و تعمیرات جدید افزوده شد. در سال ۱۳۱۲ ش باغبان کوچه تخریب و جاده و دکاکین احداث گردید.

طرح نقشهٔ آبیاری هشتاد و پنج هزار جریب زمین در دشت بگرام و اعطای دو هزار روپیه نقد و نشان عزت برای مسترلاهیری مهندس

در آغاز سال ۱۳۰۲ ش [مارچ ۱۹۲۳ م] اعلیحضرت امان الله شاه غازی به وزارت تجارت و زراعت امر و هدایت فرمود که جهت آبیاری و مزروع ساختن دشت و سیع بگرام که در قرون اولی آباد و مزروع بود، نهری از دریا های سمت شمالی حفرو بسوی دشت کشیدن بگیرد. برای عملی نمودن این منظور، مسترلاهیری مهندس از خارج استخدام و بکار طرح نقشهٔ دشت بگرام مامور گردید. مهندس مذکور بعد از ملاحظهٔ دشت بگرام و دریاهای سمت شمالی کابل نقشهٔ بندها وکشیدن نهر ها را بسوی دشت بگرام ترتیب داد و مصارف آن را یازده لک روپیه تعیین نمود. و از قرار نقشهٔ او هشتاد و پنج هزار جریب زمین آبیاری و قابل زراعت سنجیده شد. اعلیحضرت امان الله شاه غازی نقشهٔ مرتبهٔ او را بامصارف یازده لک روپیه منظور و مسترلاهیری را مورد لطف و نوازش شاهانه قرار داد. و بعلاوهٔ ابراز خورسندی باعطای مبلغ دوهزار روپیه نقد بانشان عزت بتوسط وزارت تجارت و زراعت سرافراز گردانید.

افتتاح ریاست بلدیه کابل

در کابل از مدتی دائره بلدیه تشکیل یافته بود واما آنقدر وسعت نداشت تا بهمه امور شهرداری وارسی کند. از شروع سال ۱۳۰۳ ش امور بلدی کابل بیشتر مورد توجه قرار گرفت. نخست نظامنامهٔ شهرداری تدوین گردید.

و محمد یونس خان سابق جنرال ملکی که تا این وقت بر ریاست پشمینه بافی قرار داشت رئیس بلدیهٔ کابل مقرر گردید. مراسم افتتاح ریاست بلدیه بتاریخ پنجشنبه (۱۴) حمل سال ۱۳۰۳ ش [۲٦ شعبان ۱۳۴۲ ق] در حالیکه والی کابل و رؤسأ منتخبهٔ محلی حضور داشتند، بعمل آمد.

تأسیس سه باب مکتب درهرات

مطابق ارشادات و هدایات دولت افغانستان در برج حمل سال ۱۳۰۲ ش [شعبان ۱۳۴۱ ق مارچ ۱۹۲۳ م] در بلوک سبقر هرات، بواسطهٔ میرسید حسین خان و نصرالله خان علاقه دار و شیر محمد خان ساوه کی مکتبی تأسیس یافت و «مکتب بشارت» نام گذاشته شد.

دربرج حمل سال مذکور در علاقهٔ قادس هرات تحت نظر ملا عبدالرحمن خطیب و سرمعلمی ملاعبدالغیاث خان و عبدالرحمن خان علاقه دار مکتب تأسیس یافت و «مکتب عدالت» نام گذاشته شد.

بتاریخ چهارشنبه (۲۸) حمل سال ۱۳۰۲ ش [۲ رمضان ۱۳۴۱ ق- ۱۷ اپریل ۱۹۲۳م] در قریهٔ

آزادان علاقهٔ انجیل هرات بتوسط حاجی میرزامحمد عظیم خان مدیر گمرک مکتب تأسیس گردید.

عزیمت به اروپا

سردارمحمد یوسف خان ولد سردار محمد یحیی خان که از چندی دچار مرض شده بود بقرار امر و هدایت اعلیحضرت امان الله شاه غازی که مصارف سفر او از حضور ذات شاهانه منظور شده بود، در اوائل سال ۱۳۰۲ ش [مارچ ۱۹۲۳ م] عازم هندوستان گردید. تداوی و معالجات هند مفید نیفتاد. بقرار امر و هدایت دولت پادشاهی افغانستان اراده نمود که جهته علاج به فرانسه برود. بتاریخ جمعه (۳۰) برج حمل ۱۳۰۲ ش [۴ رمضان ۱۳۴۱ق - ۲۰ - اپریل ۱۹۲۳م] بهمراه محمد هاشم خان پسرشان از هند رهسپار اوروپا گردید. و در اواخر همین سال پسر بزرگ اوشان که قبلاً سپه سالار وزیر حرب بودند به سفارت افغانی در پاریس مقرر شدند. سردار محمد یوسف خان اخیراً در یک مریض خانهٔ لاهور وفات یافت ودر زیارت مهترلمک ولایت لغمان بخاک سپرده شد که تفصیل این جریانات در صفحات آینده می آید.

تجاوز طیارات انگلیسی بخاک افغانستان

در اوائل ۱۳۰۲ ش [شعبان ۱۳۴۱ق - مارچ ۱۹۲۳م] بین حکومت هندبرتانوی و قوم تازی خیل وزیر، مخاصمت و تنازع زیادی بوقوع رسید. در نتیجه حکومت انگلیسی هند به عساکر خود مقیم میرامشاه دستور داد که طیارات انگلیسی بر مساکن قوم تازی خیل حمله برده آبادی های شان را بمبارد کنند. و بمبارد‌مان شدید بعمل آمد. درحین عملیات، بعضی طیارات از حدود خود تجاوز کرده بخاک افغانستان چند عدد بم پرتاب کردند. ودر اثر آن از قوم گربز تبعهٔ افغانستان که د رآن نقطه سکونت دار ند، سه نفر شهید و سه نفر مجروح و عده یی از مواشی هلاک گردید.

وزارت امور خارجیهٔ افغانستان اعتراض شدید بدولت انگلیس نمود دولت انگلستان بتوسط سفیر خود متعین کابل اثبات واقعه را از وزارت امور خارجیهٔ افغانستان خواهان شد. از طرف وزارت امور خارجیهٔ افغانستان حاکم اعلی سمت جنوبی به تحقیق و اثبات مدعا مأمور گردید. حاکم اعلی این تجاوز طیارات انگلیسی را طوری مبرهن وآشکارا ساخت که حکام و مامورین انگلیسی جز اعتراف چاره نیافتند.

در اثر ثبوت واقعه بنا برشدت اعتراض وزارت امورخارجیهٔ افغانستان حکومت انگلیس حاضر شد که بدولت پادشاهی افغانستان ترضیه داده و تلفات را تلافی نماید.

پس از مذاکرات وتوافق نظر باوزارت امورخارجیه، سفیر دولت بریتانیا به وزارت امور خارجیه وارد شده رسماً بنام حکومت انگلستان بحکومت افغانستان ترضیه داد و تلافی را متعهد شده مراتب را نیز کتباً به وزارت امور خارجیهٔ افغانستان فرستاد و قبول نمود که صورت واقعه را حسب تکلیف وزارت امور

خارجیه در جرائد رسمی و غیر رسمی انگلستان و هندوستان شائع کند. کیفیت فوق در جرائد انگلیسی و هندی بیک مضمون بطور آتی نشر شد:

"عملیات طیارات برتانوی باطراف جبال شمالی در دونی بآن محلی که سرحد افغانستان بمقابل تازی خیل وزیر اراضی مرتفعه را احتوا کرده بوقوع رسیده بود، وطیارات برتانوی بقصد بمباردمان تازی خیل وزیر که متواتراً برعلیه افواج انگلیسی مبادرت نموده حملات و هجوم میکردند و هنود آن نواحی رابغارت می بردند اقدام نموده بودند چنانچه تازه تحقیقات این مسئله از طرف صاحبمنصبان افغان و حکومت بریتانیا اجراء گردید و معلوم شد که بعضی بو مه های طیارات انگلیسی قریباً بفاصلهٔ پنجصد ذرع بداخل خاک افغانستان یعنی بآنصوب خط دیورند افتاده و دو نفر افغان تبعهٔ افغانستان را مقتول و پنج نفر را مجروح و مال مواشی قبیله را نقصان مند گردانیده است. بنابرین حکومت اعلیحضرت بریتانیا به وزیر مختار خود مقیم کابل هدایت داد که افسوس حکومت بریتانیا را نسبت باین قصور سرحدی که سهواً بوقوع رسیده اظهار کند و تلافی جان و مال را مطابق به فیصلهٔ مشران ملکی وعده نماید".

معاهدهٔ تجارتی بین افغانستان و انگلستان

در موضوع عقد معاهدهٔ تجارتی بین افغانستان و انگلستان و ترتیب مواد آن از مدتی مامورین دولتین در شهر کابل مصروف مذاکرات بودند، بالآخر به ترتیب و تنظیم یک عهد نامهٔ مناسب بحال حاضرهٔ طرفین موفق گردید و در برج جوزای سال ۱۳۰۲ ش بامضاء رسید و متن آن در این کتاب تاریخ گرفته شده است.

انتخاب طلاب کابل بجهت اعزام بآلمان

در برج ثور سال ۱۳۰۲ شمسی [رمضان ۱۳۴۱ق- دههٔ دوم اپریل۱۹۲۳م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی اعزام چند نفر طلاب مکاتب کابل بغرض تحصیل بآلمان، منظور گردید. وزیر معارف ده نفر طلاب صنف رشدی را برای تحصیل و عزیمت بآلمان انتخاب نمود.

سید محمد قاسم خان مدیرجریدهٔ امان افغان نوشته است: "اگرچه در اعزام این جماعه حسب عقیدهٔ خود موافق نیست بهرحال چونکه تصویب شده است، توفیق کامیابی نونهالان وطن را میخواهد"[1].

---

[1] ازین اشارت برمی آید که بعضی از منورین وقت باعزام طلاب بخارج موافق نبودند، تا آنکه در فصل خزان سال ۱۳۰۲ ش و دفعهٔ دوم فصل خزان سال ۱۳۰۷ ش روی همین مسائل دو بار اغتشاشات شدید روی کار آمد.

وفات جنرال قونسل افغانی «متعین بخارا»

جمعه خان [پسر کلان سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله صدراعظم] که چندی به حکومت اعلی میمنه و بعد به معاونیت ایالت ترکستان مقرر واز آنجا جنرال قونسل بخارا مقرر شد درحین ورود برای مذکور عارضهٔ دهشتناک روی داد، و جهت استعلاج به ترکستان [ولایات شمال افغانستان] عودت نمود. مرض سرفه وتب ضمیمهٔ بیماری او گردید و بتاریخ دوشنبه (۱۰) برج ثور سال ۱۳۰۲ش [۱۴ رمضان ۱۳۴۱ق - ۳۰-اپریل ۱۹۲۳م] مرحله پیمای وادی بقا گردید(۱).

وفات بدری بیگ

بدری بیگ یکی از رجال باکفایت احرار عثمانی و درچند سال خدمات شایسته یی نسبت به وطن افغانستان نمود، مورد تحسین وآفرین قرار یافت و به معاونیت ریاست شورای دولت درجهٔ افتخار حاصل کرد. موصوف در برج حمل سال ۱۳۰۲ ش [شعبان ۱۳۴۱ق - مارچ ۱۹۲۳م] بمرض ذات الصدر گرفتار و باستعلاج او بانهایت درجه یی که بجز پادشاه افغانستان ممکن نمی شد داکتران هندی، ترکی، روسی، مقیم کابل صرف مساعی نمودند، اما چون اجل موعود رسید، فائده نه بخشید و بتاریخ شنبه (۱۵) برج ثور سال ۱۳۰۲ش [۱۹ رمضان ۱۳۴۱ق - اول می ۱۹۲۳م] در ارگ کابل وفات یافت(۲). نماز جنازهٔ مذکور بداخل ارگ شاهی بحضور جم غفیری از وزراء وارکان واعیان مملکت افغانستان و خود اعلیحضرت امان الله شاه غازی اداءگردید ، و بعداداء نماز جنازه ذات شاهانه از خدمات صادقانهٔ بدری بیگ اظهار رضائیت فرمود و از وفات شان تأسف نمود. وتابرون ارگ از جنازهٔ بدری بیگ مشایعت و چند قدمی تابوت او را بدوش هم برداشت. و بحسب امر اعلیحضرت امان الله شاه غازی که منتهای اعز از واکرام را درمراسم تشییع و تدفین او هدایت داده بود، بروی تابوت پردهٔ لوای افغانی و عثمانی کشیده شد وزراء و بزرگان دولت و ملت افغانستان و سفراء دول خارجه و چندتولی عساکر با مراسم عسکری و ملکی تا حصهٔ مدفن مشایعت نموده بوضع خیلی محترمانه بخاک سپردند، و نطق های موثر ایراد گردید و سه روز در سلامخانهٔ خاص مجلس فاتحه خوانی بدری بیگ مرحوم از طرف سردار محمد عثمان خان(۳) رئیس شورای دولت بعمل آمد.

---

(۱) غلام سرور گویا اعتمادی و غلام صفدر اعتمادی پسران همین شخص اند. دختر جمعه خان اعتمادی در برج دلو سال ۱۳۰۷ شمسی بعقد نکاح محمد کریم پسر خواجه جان صاحبزادهٔ چهاریکاری گرفته شد. و دختر دوم آن بعقد ازدواج نور احمد خان ولد غلام احمد خان ولد سردار عبد القدوس خان گرفته شد.

(۲) عمارت برج شمالی ارگ چون بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای ریاست شورای دولت تعیین شده بود، بدری بیگ معاون آن ریاست درهمان عمارت پرشکوه اقامت میداشت تا آنکه درهمانجا مریض و فوت گردید.

(۳) ابن سردار محمد عمر خان ابن سردار محمد عظیم خان ابن سردار پاینده خان.

منظوری طلاب مکاتب برای تحصیل فن پیله کشی

در برج ثور سال ۱۳۰۲ شمسی [رمضان ۱۳۴۱ق دههٔ سوم اپریل ۱۹۲۳ م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی ده نفر طلاب مکاتب برای تحصیل فن پرورش کرم پیله و طریقهٔ پیله کشی منظور گردید.
برای طلاب مذکور مخارج حیاتی و فی نفر سالانه یکهزار روپیه نقد مقرر شد که تا زمان مصروفیت تحصیل از طرف دولت داده شود. و در حین کامیابی بقدر درجات امتحان انعام و معاش لائق اعطاء و بکار آغاز خواهند کرد. و اگر چه این فن در هرات و هم در کابل از سابق مروج بود و اما چون با صول فنی کار نمی گرفتند. حکومت امانیه در نظر گرفت که رسماً و از طرف دولت برای اولین بار در کابل ده نفر طلاب مکاتب را تحت تعلیم و تربیت بگیرد.

بازگشت بوطن

ملا آقاباباخان ازمشاهیر علمأ اهل تشیع افغانستان، که در اوائل عهد سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه غازی از راه هرات بغرض زیارت به مشهد مقدس و از آنجا براه تهران عازم عراق عرب گردیده بود، بتاریخ سه شنبه (۱۸) برج ثور سال ۱۳۰۲ش [۲۲ رمضان ۱۳۴۱ق – ۸ می ۱۹۲۳م] وارد کابل گردید.
شاه و ملت ایران از وی استقبال نمودند زیرا که اعلیحضرت امان الله شاه غازی در وقت عزیمتش مبلغ سفر خرج کافی اعطاء و بعنوان نائب الحکومهٔ هرات نوشته بود که با عالم مذکور معاونت نماید. و حین بازگشت عالم مذکور که در اثر یک بیانیه اش در تکیه خانهٔ چنداول کابل در خصوص نهضت های ممالک اسلامی سخنان پرتاثیر گفته بود، اعلیحضرت امان الله شاه او را بنظر لطف و مهربانی میدید. محمد حسن سلیمی پسراو را که جوان نویسنده و شاعر بود در دستگاه مطبوعات و نشرات افغانستان سهیم فرمود(۱).

اولین مدرسهٔ زبان روسی در کابل

در برج ثور سال ۱۳۰۲ ش [اپریل ۱۹۲۳م] ارسلان نام شخصی که خود را مسلمان و قومیت خود را ترک وانمودمی کرد، چون زبان روسی را میدانست درنزدیک قلعهٔ با قرخان شهر کابل [سمت شمال جادهٔ میوند حالیه] از ساعت (۹) صبح تا ساعت (۱۲) و از ساعت (۲) بعد از ظهر الی (۵) عصر برای

---

(۱) محمد حسن سلیمی در سال ۱۳۰۴ش به نشر جریدهٔ عید ملی اشتراک نمود و به ادارهٔ جریدهٔ امان افغان بصفت محرر خدمت می نمود و در برج جدی سال ۱۳۰۸ ش نگارندهٔ جریدهٔ اصلاح و در اواخر همان سال از افغانستان محکوم به تبعید گردید و در ایران اقامت نمود. مذکور از نوازش دیدگان و هم از هواخواهان درجه اول عهد امانیه بود.

تعلیم زبان روسی اعلان نمود و در بدل حق الزحمه زبان روسی درس میداد و اولین معلم زبان روسی در کابل است که بصورت غیر رسمی بمردم درس میداد.

تشکیل شرکت افغان

از توجه اعلیحضرت امان الله شاه غازی در بهار سال ۱۳۰۲ شمسی در کابل «شرکت افغان» تشکیل و هرسهم آن صدروپیه تعیین گردید. و مامورین دولت و سائرمردم افغانستان در آن سهیم گردیدند و منظور از تشکیل «شرکت افغان» آن بود که دولت و حکومت امانیه میخواست اصول بانکداری و شرکت های سهامی ملی را به ملت افغانستان بدانانند و طبقهٔ تجار و سرمایه دار کشور را به تأسیس بانک ها و شرکت ها باصول مروج امروز دنیا راهنمایی و تشویق فرماید و عملاً درس بدهد و بامور اقتصاد ملی رهنمون گردد[۱].

مراسم عید سعید فطر

دربهار سال ۱۳۰۲ش بواسطهٔ تراکم ابرها هلال شهر رمضان و هلال شهر شوال المکرم در کابل دیده نشد و بآن حساب اول رمضان روز چهار شنبه (۲۸) حمل و اول شوال روز جمعه (۲۸) ثور اعلان شد. درتقویم سال (۲۷) ثور مطابق (۱۷) می ۱۹۲۳م تعیین شده بود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بساعت (۱۰) به مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل وارد و امامت و خطابت نماز را برذمت خود گرفت، و بعد از اداء نماز عید فطر بالای منبر سنگی برآمده فرمود:

"دراین عیدسعید فطر تکلیف دریشی رسمی و ملاقات رسمی را که بدیگر اعیاد معمول بود وار باب رتب و مناصب ومامورین دولت به لباس های رسمی در مسجد جامع عیدگاه مشرف وازآنجا بعداداء نماز به سلامخانه می آمدند برداشتم، تا همه افراد ملت نجیبم به تمام عید و نماز جمعه رسیده بتوانند. برای اداء نماز عید هرکدام به لباس های غیر رسمی خود با کمال نظافت و تطهیر وبدنهای پاکیزه و یا در جامع عیدگاه حاضر شوند. این خادم شرع مبین نیز به لباس معمولی خود به عیدگاه حاضر شده باتفاق برادران دینی خود نماز عید را میگذاریم. بعداداء صلوة عید باهمه رعایاو افراد ملت عزیزم که به مسجد حضور داشته باشندآناً مراسم تبریک احباب خود مراجعت می کنیم، و نماز جمعه را هرکس در مساجد جامع گذرهای خود اداء کنند تا هر دو نماز بوقت و محل آن بدرستی و بدون تکلیف بجاآورده شود".

اعلیحضرت غازی بعداداء نماز با حاضرین لساناً عیدسعید را تبریک گفت و با جنرال فخرالدین

---

[۱] اینکه بعضی از سرمایه داران گفته اند: قبل از سال ۱۳۱۱شمسی لفظی از اقتصاد و نامی از شرکت سهامی در افغانستان موجود نبود، درست فکر نکرده اند، و سراسر صفحات این تاریخ امانیه که ما جریانات ده سالهٔ آنرا ترتیب داده ایم ثابت می کند که در خصوص اقتصاد ملی و امور بانکداری اقدامات زیاد شده است.

«فخری پاشا» سفیر دولت جمهوری ترکیه معانقه و مصافحه نمود.

اعانه از طرف مامورین کوتوالی قندهار

دربرج ثور سال ۱۳۰۲ش [رمضان ۱۳۴۱ق - اپریل ۱۹۲۳م] مامورین کوتوالی قندهار برای مصارف محصلین افغانی در اروپا یک ماه معاش خود را بطور اعانه بحکومت تقدیم نمودند و عریضه یی بزبان پښتو نوشته بوسیلهٔ سردار عبدالعزیز خان وزیر داخله [رئیس هیأت تنظیمیهٔ قندهار] بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تقدیم نمودند. اعلیحضرت پادشاه معارف خواه بموجب ارسال فرمان رضائیت خود را ابراز و اعانهٔ مامورین مذکور را منظور فرمود.

طبع نظامنامهٔ اساسی افغانستان

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعد از استرداد استقلال تامهٔ افغانستان در پی آن شد که نخست نظامنامهٔ اساسی افغانستان و سپس سائر نظامنامه های دولت پادشاهی افغانستان را ترتیب و بعداز تصاویب مجلس شورای دولت و مجلس عالی وزراء و تصویب لویه جرگه بامضاء علمأ و وکلأ ملت به نشر و اشاعت برساند. و قراریکه در ضمن جریانات مهمهٔ سال ۱۳۰۱شمسی در این کتاب مذکور شد، در زمستان سال مذکور بامراعلیحضرت امان الله شاه در جلال «مرکز ولایت ننگرهار» لویه جرگه «مجلس کبیر ملی» بشمول علمأ، فضلأ و وکلأ منعقد گردید و مسودهٔ اولین نظامنامهٔ اساسی توسط مجلس وضع قوانین ترتیب و تکمیل و مورد غور و مداقهٔ مزید (۸۷۲) نفر رجال دولت وارباب خبرت ملت افغانستان قرار گرفت و دفعهٔ اول در برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی در مطبعهٔ سنگی دائرهٔ تحریرات حضور و مجلس عالی وزراء، در داخل ارگ شاهی بزبان پښتو ودری بطبع رسید و دفعهٔ دوم بتاریخ شنبه (۱٦) ماه دلو سال ۱۳۰۵ شمسی [رجب ۱۳۴۵ ق - جنوری ۱۹۲۷ م] در مطبع ریاست شرکت رفیق واقع ماشینخانهٔ دارالسلطنهٔ کابل توسط جلا ل الدین ماشین کار بذریعهٔ چاپ سنگ در سه هزار جلد بقطع مناسب دارای (۲۳) صحیفه اشاعت یافت و متن آن که از ملاحظهٔ لویه جرگهٔ پغمان «برج سرطان سال ۱۳۰۳ شمسی ازینقرار است[1]:

---

[1] خوانندهٔ تاریخ ملتفت خواهند بود، بعضی خلاها و کمبود هایی که در متن اولین نظامنامهٔ اساسی افغانستان هرگاه ملاحظه میشود ، دلیل آن است که وکلأ ملت و شاملین لویه جرگهٔ سال ۱۳۰۱ش و ۱۳۰۳ ش همین مواد را تصویب نمودند و این نتیجهٔ غور و دقت نهایی و کلأ ملت افغانستان است که بیشتر از آن را اجازه نفرمودند و دولت و حکومت امانیه در سال ۱۳۰۵ شمسی به نشر و انفاذ همانقدر توفیق یافت که جرگه های ملی موافقت نمود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

نظامنامهٔ اساسی دولت علیهٔ افغانستان

۱- دولت علیهٔ افغانستان ادارهٔ امور داخله وخارجیهٔ خود را به استقلال تامهّ حائز بوده همه محلات وقطعات مملکت بزیر امر و ارادهٔ سنیهٔ ملوکانه بصورت یک وجود واحد تشکیل می یابد وبهیچ حیثیت در اجزای مملکت تفریق کرده نمی‌شود.

۲- دین افغانستان دین مقدس اسلامی ومذهب رسمی وعمومی آن مذهب منیف حنفی است، دیگر ادیان اهل هنود ویهودی که در افغانستان هستند بتادیهٔ جزیه وعلامات ممیزه تابع بوده بشرطی که آسایش وآداب عمومیه را اخلال نکنند نیز به تحت تأمین گرفته میشوند.

۳- پای تخت مملکت افغانستان شهر کابل است واهالی تمامی مملکت افغانستان بالمساوی بنظر حکومت هستند که هیچ امتیازی اهالی شهر کابل نسبت بدیگر شهرها وقصبات مملکت محروسهٔ افغانیه ندارند.

۴- بنابر خدمات فوق العادهٔ اعلیحضرت همایون که در راه ترقی وتعالی واستقلال ملت افغانیه ابراز نموده اند، ملت نجیبهٔ افغانستان متعهد میشوند که سلطنت افغانستان به اولاد این پادشاه ترقیخواه افغانیان به اصول اولادیت بانتخاب اعلیحضرت پادشاهی واهالی ملت انتقال میکند وذات ملوکانه در حین جلوس اریکهٔ سلطنت بالمواجه اشراف واهالی متعهد میشوند که مطابق شرع شریف واین نظامنامهٔ اساسی اجرای اوامر حکومت نموده، استقلال افغانستان را رعایت وبرای وطن وملت خود صداقت نمایند.

۵- ذات حضرت پادشاهی خادم وحامی دین مبین اسلام وحکمدار وپادشاه عموم تبعهٔ افغانستان است.

٦- امور مملکت بذریعهٔ وزرای دولت که بارادهٔ سنیه انتخاب وتعیین میشوند، اداره میشود، وهرکدام وزراء مسؤل امور متعلقهٔ شان شناخته میشوند. از این سبب ذات همایونی غیر مسؤل میباشند.

در خطبه ها ذکر نام پادشاهی وضرب سکه بنام پادشاه وتعیین رتب مناصب مطابق قوانین مخصوصه واعطای نشان وانتخاب وتعیین صدراعظم ودیگر هیأت وزراء وعزل وتبدیل شان وتصدیق نظامات عمومیه واعلان مرعیت شان، ومحافظه و اجرای احکام شرعیه ونظامیه وقوماندانی عموم قواء عسکری افغانستان واعلان حرب وعقد مصالحه وعلی العموم معاهدات وعفو وتخفیف مجازات قانونیه عموماً یا خصوصاً از حقوق جلیلهٔ پادشاهی شمرده میشوند.

حقوق عمومیهٔ تبعهٔ افغانستان

۷- همه افرادی که در مملکت افغانستان میباشند بلاتفریق دینی ومذهبی تبعهٔ افغانستان گفته میشوند، صفت تابعیت افغانیه مطابق نظامنامهٔ مخصوصه استحصال ویا اضاعه کرده میشود.

۸- کافهٔ تبعهٔ افغانستان در امور دینی ومذهبی و نظامات سیاسی دولت علیهٔ خود پابند ومقید بوده آزادی حقوق شخصی خود را مالک هستند.

۹- حریت شخصیه از هرگونه تعرض ومداخلت مصئون است، هیچکس بدون امر شرعی و نظامات مقننه تحت توقیف گرفته ومجازات کرده نمی شوند، در افغانستان اصول اسارت بالکل موقوف است، از زن ومرد هیچکس دیگری را بطور اسارت استخدام کرده نمی تواند.

۱۰- مطبوعات واخبارات داخلیه مطابق نظامنامهٔ مخصوص آن آزاد میباشند. نشر اخبار فقط از حقوق حکومت ویا اهالی تبعهٔ افغانیه است، دربارهٔ مطبوعات خارجه دولت علیهٔ افغانستان بعضی شرائط وقیود نهاده میتواند.

۱۱- تبعهٔ افغانستان مطابق نظامات موضوعه برای تجارت وصنعت وزراعت هرگونه شرکت ها کرده میتوانند.

۱۲- تبعهٔ افغانستان مفرداً یا مجتمعاً اگر خلاف شریعت غرا ویا نظامات دولت از طرف مأمورین یا دیگری حرکت ورفتاری ملاحظه کنند باداره های دولت عرض می کنند، اگر در دوائر حکومتی مرجوعه اش به بازخواست واستماع عرض شان پرداخت نکنند، علی الترتیب بمافوق شان استغاثه نمایند.

درصورتیکه هیچیک بازخواست نکرد رأساً بحضور اشرف پادشاهی عرض نموده میتوانند.

۱۳- امر تدریس بالکل آزاد است، مطابق نصاب معارف عمومیه هر فرد تبعهٔ افغانستان عموماً بطور عمومی وخصوصی برای تدریسات مأذون ومجاز میباشند اما اشخاص اجنبی باستثنای نفری که برای تعلیم استخدام میشوند، بداخل مملکت افغانستان به افتتاح و ادارهٔ مکاتب مجاز نیستند.

۱۴- عموم مکاتب افغانستان در زیر نظارت وتفتیش حکومت میباشند، حکومت به همه اسباب وتدابیری که برای تربیهٔ علمیه وملیه همه تبایع افغانستان برسیاق انتظام واتحاد میباشند نظر دقت می گیرد، امااصول تعلیمیه که بامور اعتقادیه ومذهبیهٔ اهل ذمه وافراد مستأمنه تعلق دارد اخلال کرده نمی شود.

۱۵- کافهٔ تبعهٔ افغانستان بحضور شریعت غرا و نظامات دولت در حقوق و وظائف مملکت حق مساوات دارند.

۱۶- عموم تبعهٔ افغانستان باندازهٔ قابلیت شان در همه ماموریت ها باندازهٔ احتیاج دولت استخدام میشوند.

۱۷- مالیات ومحصولات مقرره مطابق نظامنامه های مخصوصه برای تبعهٔ افغانستان به نسبت

ثروت واقتدارشان تعیین و گرفته میشوند.

۱۸- در افغانستان هرشخص از مال وملک خودش که در تصرف او باشد در امن میباشد، اگر یک ملکی بمقصد منافع عمومیه بکار دولت شود موافق نظامنامهٔ مخصوصهٔ آن اولاً قیمت آن را بصاحبش تأدیه نموده، بعد ملک را گرفته میتوانند.

۱۹- مسکن وجای هر فرد تبعهٔ افغانستان از هرگونه تعرض مصئون است و هیچکس از طرف حکومت وسائره بدون احکام نظامات بخانهٔ شخصی جبراً بلا استیذان داخل شده نمی تواند.

۲۰- در محاکمهٔ عدلیه عرض وداد عمومی مطابق شریعت واصول محاکم حقوقیه وجزائیه فیصله کرده میشود.

۲۱- مصادره وبیگار بالکل ممنوع است. اما کار وتکالیفی که د رزمان محاربه پیش شود مطابق نظامنامهٔ مخصوصهٔ آن از این قاعده مستثنی است.

۲۲- خارج نظامات دولت از هیچ کس چیزی گرفته نمی‌شود.

۲۳- شکنجه ودیگر انواع زجر تماماً موقوف است وخارج احکام شرع شریف ونظامات دولت که موافق احکام شرعی تنظیم یافته برای هیچکس مجازات داده نمی‌شود.

وزراء

۲۴- در افغانستان وظیفهٔ ادارهٔ حکومت مفوض است به هیأت وزراء و ادارهٔ مستقله در حین اجتماع هیأت وزراء ریاست مجلس را ذات ملوکانه ایفا مینمایند، واگر ذات شاهانه تشریف نداشته باشند، صدراعظم بوظیفهٔ ریاست می پردازد واگر صدراعظم اثبات وجود نداشته، از جملهٔ وزراء ، وزیر وزارت اول وظیفهٔ ریاست را اجراء میدارد.

۲۵- وکیل که در حال غیاب یکی از وزراء تعیین میشود عیناً اختیارات وحقوق همان وزیر را دارا است.

۲۶- در هر سال جشن عمومی استقلال بیک روز مخصوصی که از طرف ذات شاهانه معین فرموده میشود در زیر ریاست شهریاری یک دربار عالی انعقاد خواهد یافت دربار لور مرکب است از رجال مأمورین دولت واکابر واشرافیکه از طرف ذات شاهانه انتخاب شده باشند، در مواجههٔ آن هر وزیر ومدیر مستقله اجراآت وخدمات یکسالهٔ خودشانرا علناً بیان وایضاح خواهد نمود.

۲۷- صدراعظم ودیگر وزراء از طرف قرین الشرف پادشاهی انتخاب وتعیین میشوند.

۲۸- مجلس وزراء وقراردادهائی که محتاج تصدیق میشوند، بعد امضای اعلیحضرت همایونی در معرض اجراء گذاشته میشوند.

۲۹- وزراء امورات مربوطهٔ وزارت متعلقهٔ خود را باندازه ای که در حوصلهٔ اختیارات خودشان است اجراء ومافوق آنرا آنچه راساً بحضور اشرف ملوکانه تقدیم میشود، بحضور اعلیحضرت پادشاهی وآنچه

موافق تفصیل لائحهٔ وظائف مجلس وزراء در مواد مقدمه موافق نظامنامهٔ مخصوصهٔ مجلس وزراء مذاکره ومباحثه نموده حل وفصل وآراء خود را امضاء مینمایند.

۳۰- هریک از وزراء در سیاست عمومیهٔ دولت مشترکاً ودر امور مؤظفهٔ وزارت متعلقهٔ خود خصوصاً بحضور اشرف ملوکانه مسؤل شناخته میشوند.

۳۱- در اموری که از حضورشاهانه بیکی از وزراء ویا دیگر مامورین امر شفاهی شود، احکام تحریری آنرا بامضای همایونی حاصل دارند.

۳۲- یکی از وزرای دولت اگر از روی وظیفهٔ ماموریت شان تحت محاکمه گرفته شوند، محاکمهٔ آنها به دیوان عالی عائد وراجع است، واصول محاکمهٔ شان موافق نظامنامهٔ مخصوصه حل وفصل میگردد، ودیگر دعاوی شخصیهٔ وزراء که خارج وظیفهٔ ماموریت شان باشد مانند سائر رعایا به محاکم عدلیه مراجعت مینمایند.

۳۳- وزیری که از طرف دیوان عالی تحت اتهام می آید الی نتیجهٔ محاکمه وبرائت شان از وظیفهٔ وزارت معطل میمانند.

۳۴- مقدار وزراء وتشکیلات دوائر و وظائف شان در نظامنامهٔ تشکیلات اساسیه توضیح یافته.

مامورین

۳۵- بالعموم مأمورین مطابق موادی که در نظامات مخصوصه ایضاح گردیده، بمأموریت هائی که الیق ومناسب باشند تعیین کرده میشوند، وهیچیک از مامورین تا زمانیکه از وظیفهٔ خود مستعفی نشوند، ویا از سؤ رفتارشان موجب عزل نگردند، ویا از طرف دولت بنا بریک امر ضروری لازم تبدیل وموقوفی نباشند اصلاً عزل وموقوف نمی شوند، ومامورینی که حسن سلوک واستقامت خدمت خودها را ابراز نمایند استحقاق ترقی رتبه وماموریت ومستمری را دارند.

۳۶- وظائف مأمورین در نظامات مخصوصه تعیین وتفریق گردیده هر مأمور موافق نظامنامه های مخصوص از وظائف موظفه اش مسؤل شناخته میشود.

۳۷- همه مامورین علی المراتب در اطاعت آمر مافوق شان موافق نظامات دولت مکلف ومؤظف هستند واگر ازطرف آمر مافوق آنها در اجرای کدام امر خلاف نظامات دولت اصرار شود، مامورین ما تحت شان بمرکز وزارت اطلاع نمایند، وهرگاه بدون اطلاع مرکز اوامر خلاف قانون را اجراء کنند، آنها نیز مسؤل شناخته میشوند.

مجالس مشاوره و شورای دولت

۳۸- در مرکز دارالسلطنه یک هیأت شورای دولت ودر نائب الحکومگی وحکومتی های اعلی

وحکومتی های درجه اول و دوم وسوم وعلاقه داری یک یک مجلس مشوره موجود است.

۳۹- اعضای مجالس مشاوره و شورای دولت از اعضای طبعیه واعضای منتخبه مرکب میباشند.

۴۰- اعضای طبیعیهٔ مجالس مشاوره از مأمورینی که در نظامنامهٔ تشکیلات اساسیه توضیح یافته تشکیل می یابد، واعضای طبیعیهٔ شورای دولت بالمساوی تعداد اعضای منتخبهٔ شورای رأساً از طرف قرین الشرف اعلیحضرت همایونی منتخب وتعیین کرده میشوند، اعضأ منتخبه تماماً ازطرف اهالی معین ومقرر میشوند، درباب صورت انتخاب آنها در نظامنامهٔ تشکیلات اساسی مواد جداگانه موجود است.

۴۱- مجالس مشاوره وشورای دولت علاوه بر وظائفی که در نظامنامهٔ تشکیلات اساسی نشان داده شده بوظائف ذیل مؤظف هستند:

الف: برای ترقی صناعات، تجارت، زراعت، معارف، همه تکالیفی که لازم ببینند بدولت عرض مینمایند.

ب: در خصوص مالیات ومحصولات ودیگر معاملات حکومت اگر مخالف اصول نظامات معاینه نمایند بمقصد اصلاح این چنین امور بحکومت عرض والحاح نموده میتوانند.

ج: اگر در حقوق که موافق این نظامنامه برای اهالی داده شده ازیکطرف اخلال واضافه ملاحظه کنند در نزد حکومت صلاحیت عرض واستغاثه را دارند.

۴۲- فقراتی که مجالس مشاورهٔ ولایات ومحالات بحضور نائب الحکومه ها وحکام عرض وتقدیم مینمایند، آنچه باندازهٔ اختیارات نائب الحکومه وحکام باشد خودشان اجراء ومافوق آنرا بوزارت متعلقهٔ همان شعبه ارجاع میدارند، از وزارت منسوبه اش اگر لازم اجراء باشد اجراء نموده والا بر وفق مادهٔ (۳۰) تعمیل مینمایند واگر مسئله مواد قانونیه باشد، بموجب قاعده (۴٦) این نظامنامه پردازند.

۴۳- در فقراتی که از مجالس مشاوره برای نائب الحکومه ها وحکام محلی عرض میشود واز جانب آنها الی یک ماه نتیجه وجوابی برای شان ظاهر نشود، مجالس مشاوره صلاحیت دارند که بشورای دولت عرض حوایج خود را بنمایند.

۴۴- شورای دولت فقراتی را که مجالس مشاوره شکایتاً می نویسند، رای خود را در ان باب نوشته بوزارت متعلقهٔ همان فقره اطلاع میدهد. اگر در اجرای آن از طرف وزارت معطلی واقع شود، شورای دولت آن فقره را تقدیم حضور همایونی میتواند.

۴۵- نظامات دولت از طرف شورای دولت تدقیق گردیده به مجلس وزراء تقدیم میشود، وبعد تصویب مجلس وزراء ومنظوری حضور شاهانه در موقع اجراء میدراید.

۴٦- علاوه بر اعضای طبیعیهٔ دائمی شورای دولت مامورین ملکی از نائب الحکومه الی حکام اعلی واز منصبداران عسکری تا لوامشر که از مأموریت سبکدوش شده باشند، به استثنای اشخاصی که در تحت محاکمه بیایند در جملهٔ اعضای طبیعیهٔ شورای دولت موقتاً الی تعیین ماموریت شان داخل شده

میتوانند.

۴۷- بودجهٔ سالانه را که بوزارت مالیه تنظیم وترتیب میشود، مطابق نظامنامهٔ بودجهٔ عمومی به شورای دولت تدقیق مینمایند.

۴۸- مقاولات وتعهدات که با اجانب میشود از طرف شورای دولت مذاکره وتدقیق میگردد.

محاکم

۴۹- در محاکم عدلیه هرنوع محاکمات بطور علنی اجراء میشود، بعض فقراتی که در نظامنامهٔ مخصوصهٔ محاکم شان داده شده محاکمهٔ آنرا قاضی بطور خفیه اجراء کرده میتواند.

۵۰- در حضور محاکم هرکس برای محافظهٔ حقوق خود همه وسائط مشروعه را پیشنهاد نموده میتواند.

۵۱- محاکم عدلیه در رویت وفیصلهٔ دعاوی که داخل وظیفهٔ شان باشد، تعطیل ومماطله کرده نمی توانند.

۵۲- همهٔ محاکم از هرگونه مداخلت آزاد هستند.

۵۳- صنوف و درجات محاکم وصلاحیت شان به نظامنامهٔ تشکیلات اساسی ایضاح یافته.

۵۴- هیچکس خارج محاکم عدلیه برای فیصلهٔ بعضی فقرات مخصوصه یک محکمهٔ فوق العاده تشکیل داده نمی تواند.

دیوان عالی

۵۵- دیوان عالی خاص برای محاکمهٔ وزرای دولت عندالاقتضأ موقتاً تشکیل می یابد، وبعد ایفا وسرانجام نمودن کاری که به او سپرده شده فسخ میشود.

۵٦- طرز تشکیل دیوان عالی واصول محاکمه دران مطابق نظامنامهٔ مخصوص آن اجراء میشود.

امور مالیه

۵۷- همه محصولات دولت مطابق قانون مخصوص آن اخذ کرده میشود.

۵۸- هر سال برای واردات ومصارفات دولت یک بودجه تنظیم کرده میشود واین بودجه برای واردات ومصارفات دولت اساس بوده، همه واردات و مصارف از روی آن اخذ وصرف میشود.

۵۹- بعد از تطبیق واجرای بودجهٔ سالانه یک محاسبهٔ قطعیه تنظیم کرده میشود واین محاسبهٔ قطعی مقدار حقیقی واردات وصرفیات این سال را حاوی میباشد.

۶۰- برای تحقیق وتدقیق اینکه آیا واردات ومصارفات دولت حقیقتاً موافق نظامنامهٔ بودجه ایفا گردیده است یانه ، یک دیوان سنجش تشکیل می یابد، درخصوص دیوان سنجش نظامنامهٔ مخصوص موجود است.

۶۱- برای تنظیم محاسبهٔ قطعیه وبرای تنظیم بودجه صورت تطبیق واجرای آن نظامنامهٔ مخصوصه موجود است.

ادارهٔ ولایات

۶۲- اصول ادارهٔ ولایات از سه قاعدهٔ اساسیه مبنی است. (۱) توسیع مأذونیت، (۲) تفریق وظائف، (۳) تعیین مسؤلیت بنا بر قواعد مذکور همهٔ وظائف مأمورین ولایات مطابق نظامات موضوعه تعیین وتفریق کرده شده است. واختیارات مأمورین نیز برطبق نظامات مخصوصه محدود است. وهرمأمور در وظائف خود علی المراتب نزد ماذونش مسؤل شناخته میشود.

۶۳- در ولایات از هر شعبهٔ وزارت مأمورین جداگانه مقرر هستند، افراد اهالی برای اجرای کار وانجاح حوائج خود ابتداءً بمامورین شعبات مراجعت نمایند.

۶۴- اگر اجرای کار واهالی به ماموریت ها نشود. ویا دربارهٔ آنها مامورین خلاف نظامات دولت رفتار نمایند. افراد اهالی از تعطیل کار وسؤ رفتار آنها نزد آمر مافوق شان وعندالاقتضاء نزد نائب الحکومه ها وحکام اعلی عرض استغاثه کرده میتوانند.

۶۵- تشکیل دوائر بلدیه و وظائف آن در نظامنامهٔ مخصوص توضیح یافته.

۶۶- هرگاه دریک حصهٔ مملکت آثار عصیان وبغاوت که مخل امنیت عمومیه باشد حسن کرده شود، دولت اعلان حکومت عسکریه مینماید، وادارهٔ عسکریه تشکیل می یابد.

مواد متفرقه

۶۷- برای تبعهٔ افغانستان درجهٔ ابتدائیهٔ تحصیل معارف حتمی ومجبوریست، درجات وتفرعات آن بیک نظامنامهٔ مخصوص تعیین یافته که بر طبق آن معمول میشود.

۶۸- یک مادهٔ این نظامنامهٔ اساسی به هیچ سبب وحیثیت تعطیل ویا حکم اجرای آن ساقط نمی‌شود.

۶۹- بنابر ایجاب اگر از مواد مندرجهٔ این نظامنامهٔ اساسیه لزوم تغییر وتبدیل شود، بعدآرای ثلثان اعضای شورای دولت وتصویب مجلس عالی وزراء بحضور اشرف همایونی عرض میشود، وبعد منظوری حضور شاهانه تغییر وتبدیل آن ممکن است.

۷۰- تشریح وتفسیر یک مادهٔ این نظامنامهٔ اساسی ودیگر نظامات دولت اگر لازم دیده شود، به شورای

دولت حواله گردیده، بعد تصحیح وتوضیح شورای دولت. وتصویب مجلس عالی وزراء طبع ونشر میشود.

۷۱- درحین تنظیم نظامات معاملات اهالی ومقتضیات زمان مخصوصاً احکام شرعیه بنظر دقت گرفته میشود.

۷۲- مصئونیت مکاتیب یکی از حقوق اهالی است وهمه مکاتیب ومراسلات محصولی اهالی که توديع پوسته میشود، تا از طرف یک محکمهٔ جواز تجسس نشود، در هیچ پوسته خانه ودیگر جا باز کرده نمی شود وهمچنان سر بسته به مرسل الیه سپرده میشود.

مواد این نظامنامهٔ اساسی که باتفاق آراء وزرای دولت وتمامی وکلای ملت در مجلس «لویه جرگهٔ» سمت مشرقی برای اساس دولت علیهٔ افغانستان تصویب یافته، وهشت صد وهفتادو دو نفر اعیان مجلس مذکور در موفقیت آن مهر وامضاء کرده اند، ونیز در مجلس معظم «لویه جرگهٔ» که بماه سرطان ۱۳۰۳ در پغمان از علمأ وسادات ومشایخ و وکلاء و رؤسای تمام مملکت افغانستان تشکیل یافته تصویب گردیده، منظور است. ادخال آنرا در جملهٔ نظامات دولت واجراء احکام موادش را امر واراده می کنم. این ترجمهٔ فارسی با اصل نظامنامهٔ اساسی افغانی موافق است.

مهر [الغازی امیرامان الله]

طبع نظامنامهٔ نشانهای دولت پادشاهی افغانستان در برلین

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در بهار سال ۱۲۹۸ شمسی به ادارهٔ وضع قوانین هدایت فرمود که نظامنامهٔ نشان های ذیشان دولت پادشاهی افغانستان مستقل را ترتیب وهم صورت عموم نشان ها مطابق فکر ونظر علمأ دینی وماهرین فنی افغانی ترتیب وتنظیم وآمادهٔ نشر وتوزیع گردد. وتا اواخر سال ۱۳۰۰ ش بانجام رسید چون وسائل طباعتی آنوقت در کابل بقدر کافی وجود نداشت. حکم صادر شد که نظامنامهٔ نشان ها باصورت نشان های دولت توسط نمایندگان افغانی در برلین پایتخت کشور آلمان بطبع برسد. تا آنکه بتاریخ پنجشنبه (۲۷) برج ثور سال ۱۳۰۲ شمسی مطابق اول شوال المکرم ۱۳۴۱قمری وموافق (۱۷) می ۱۹۲۳ میلادی از طبع فراغت یافت.

طبع نظامنامهٔ نشانها

اولین نشانهای عهد سلطنت با استقلال اعلیحضرت امان الله شاه غازی که در کابل توسط هیأت ماهرین افغانی در سال ۱۲۹۸شمسی طرح ودیزاین شده است، صورت اشکال ونظامنامهٔ آن از طرف شورای دولت افغانستان ترتیب وتدقیق گردید. چون سامان ولوازم طباعتی در کابل بقدر کافی موجود نبود، اعلیحضرت امان الله شاه فرمود که بصرف پول افغانستان وتوسط نمایندهٔ فنی افغانستان در برلین

پایتخت کشور آلمان طبع شود. نظامنامهٔ نشان های عهد دولت امانیه بتاریخ دوشنبه اول ماه شوال المکرم سنه ۱۳۴۱ ق در برلین طبع شد.

وچون یکی از قویترین اسناد دورهٔ استرداد استقلال تامهٔ افغانستان ساختمان ونشر وانفاذ قانون واعطای نشانها است ودر سال ۱۳۰۲ شمسی بکابل رسیده ونشر شده است، خلصی از مواد نظامنامهٔ آنرا که از سال ۱۲۹۸ شمسی اعطای آن آغاز گردیده است، می پردازم:

نشان لمر: بزرگترین نشانهای افغانیست.

نشان لمر: برای افغانان وبیگانگان که یک خدمت فوق العادهٔ لشکری ویا سیاسی ابراز کنند واین خدمت به تأمین سلامت حالی ومستقبل افغانستان بتوسیع حدود شوکت وعظمت آن متعلق باشد بتقدیر جلیل پادشاهی احسان فرموده میشود فقط.

نشان سردار: برای افغانان و اجانب که یک خدمت فوق العادهٔ سیاسی کشوری ویا لشکری ابراز کنند، واین خدمات به خیر ومنفعت حال واستقبال افغانستان متعلق باشد اعطاء واحسان فرموده میشود.

نشان استقلال: برای حصول استقلال وآزادی مملکت افغانستان یک اثر پرقیمتی است. نشان استقلال یک نشان نظامی است. این نشان دلیل آن است که دارندهٔ آن در وظائف حفظ استقلال وشوکت مملکت افغانستان خدمات فوق العاده نموده است. نشان استقلال برای صاحب منصبان خارجه که در داخل اردوی افغان خدمت مینماید ویا برای آن صاحب منصبان دول بیگانه که متفق با دولت افغان باشند اعطاء میشود.

نشان استور: برای افغانانیکه به مملکت خودشان از روی صداقت ایفای خدمت می کنند – از طرف پادشاه مرحمت میشود، برای اشخاص لشکری وکشوری اتباع خارجه که از خیرخواهان افغانستان باشند نیز اهداء میشود.

نشان وفا: به اشخاصی که در آغاز جلوس امان الله شاه نسبت به سلطنت مستقل افغانستان اظهار وفاداری نموده اند اعطاء میشود. نشان وفا به خانوادهٔ دارندهٔ نشان منتقل میشود وفرزند ارشد خانواده حق حمل آنرا دارد. زیرا که گیرندهٔ نشان وفا در بدو امر استرداد استقلال اظهار وفاداری به وطن و دولت مستقل نموده بودند.

نشان لوی خان: هریک افغانیکه وطن پرورانه خدمات فوق العاده ابراز نموده وبرای تأمین ترقیات داخلی افغانستان کارکرده ومناسبات اخوت کارانهٔ صمیمانه را در میان افغانیان تولید نموده اند، بایشان احسان میشود.

نشان شجاعت: برای افراد ویا صاحب منصبان نظامی که در جنگ ها ابراز شجاعت وفداکاری مینمایند اعطاء میشود.

امان الله شاه درسال ۱۲۹۸ شمسی نشان معارف را بقرار تصویب محفل قوانین «ریاست شورای دولت» منظور فرمود ودر سال ۱۳۰۱ شمسی ورقهٔ امتیاز نامهٔ آنرا بخط زرین وباین عبارت نشر نمود:

"بنابر اختصاصات محبانه واحساسات معرفت کارانهٔ که ( ) در راه تعالی معارف دولت علیهٔ افغانیه ابراز نموده، بعد از تصدیق وتصویب وزارت معزی الیها ، نشان درجه ( ) معارف باین امتیاز نامه بآن محب معارف اعطاء فرموده شد". (امیر امان الله)

وهمچنان برای تمام نشان های دولت امتیاز نامه ها طبع گردید.

طبع نظامنامه ها

در اوائل برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [شوال ۱۳۴۱ ق - ۱۹۲۳م] نظامنامهٔ تعمیرات پغمان، نظامنامهٔ رخصتی مامورین، نظامنامهٔ تصفیهٔ محاسبات ماضیه(۱) ونظامنامهٔ اساسی از ملاحظهٔ مجلس عالی وزراء گذشت ودر مطبعهٔ سنگی دائرهٔ تحریرات حضور ومجلس عالی‌وزراء در داخل ارگ شاهی بطبع رسید.

وفات

میرزا محمدیعقوب خان خوشنویس خط نستعلیق وشاعر که عمری در ادارات کابل بوسیلهٔ خط خوش وشعر و ادب وتصحیح وملاحظهٔ کتب وآثار هنری وادبی خدمت کرده بود در سال ۱۳۰۲ شمسی [۱۳۴۲ قمری] در شهر کابل وفات یافت وفوت او یک ضایعهٔ ادبی وهنری محسوب گردید.

موصوف از ساکنین چنداول کابل و پدر وجد او در حوالی بالاحصار سکونت داشتند وفرزند خانوادهٔ نویسنده و از منشی زادگان عهد دولت درانی و در شعر «مخلص» تخلص داشت.

در مدت پانزده ماه [سنه ۱۳۰۸ ق - ۱۳۰۹ ق] که مرض هیضه در کابل واکثر مربوطات آن دوام نمود، موصوف در پغمان در جملهٔ منشیان دربار در پغمان قرب ملازمت داشت. واین شخص شاعر وخوشنویس تاریخ ولادت شاهزاده امان الله را گفت وبخط خود نوشته بحضور علیا جاه «بی نظیر سلطان درانی» جدهٔ شاهزادهٔ موصوف اهداء نمود(۲).

---

(۱) دائرهٔ استیفاء ممالک تحت اثر میرزا محمدحسین خان کوهستانی از سال ۱۲۸۳ شمسی تا برج حوت سال ۱۲۹۷ شمسی [۱۳۲۲ق - ۱۳۳۷ق] اجراآت نمود و در برج حمل سال ۱۲۹۸ شمسی که تشکیلات دولت با استقلال امانیه روی کار آمد، تصفیهٔ حسابات مستوفی الممالک مورد دقت قرار داده شد ونظامنامه یی همدرین خصوص ترتیب وبمهر پادشاهی در معرض اجراء گذاشته شد (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

(۲) قطعهٔ خط مذکور که حاوی تاریخ ولادت آن فرزند بزرگ افغان است، در خانوادهٔ نویسنده و مؤلف این کتاب موجود مانده و درکتاب خزینة الاشراف طبع سال ۱۳۵۶ ش وکتاب سفرهای غازی امان الله شاه طبع سال ۱۳۶۴ش دو اثر مؤلفهٔ اینجانب دوبار کلیشه ونشر شده است واز بهترین وقیمت دارترین آثار موصوف محسوب میشود (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

در اواخر عمر در یکروز که اعلیحضرت امان الله شاه غازی بسواری اسپ از جادهٔ لب دریای کابل عبور میفرمود، او را بپاس سوابق خدمتش وخاصتاً همان قطعهٔ تاریخ که یادی از سوابق حسن خدمت واخلاص وبخانوادهٔ سلطنت افغان میدهد، مورد لطف وشفقت قرار داده مبلغی از طلا بخشید وبخانه برای او فرستاد. موصوف از مشاهیر خط نستعلیق در دورهٔ زندگانی امان الله شاه و در آثار دورهٔ انجمن ادبی کابل وهم کتاب هنر خط در دوقرن اخیر وکتاب خزینة الاشراف طبع کابل وکتاب سفرهای غازی امان الله شاه از وی قدر شده است.

صاعقه

در اواخر برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ق - دههٔ دوم جون ۱۹۲۳م] صاعقهٔ مدهش در حدود کوه مردم توری خیل تنی نازل گردید ودر اثر آن (۳۸) رأس گوسپند ویکفرد گاو هلاک شد واما به انسانها صدمه نرسید.

تقرر فارغ التحصیلان مکتب حکام بحکومت ها وعلاقه داری ها

در اواخر برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [عشرهٔ ثالث شوال المکرم ۱۳۴۱ ق - دههٔ اول جون ۱۹۲۳م] فارغ التحصیلان مکتب حکام بعد از امتحان که توسط وزراء از اوشان امتحان گرفته شد، به حاکمی وعلاقه داری ها در ولایت کابل وسائر ولایات افغانستان مقرر گردیدند.

حاکم کلان غزنی

عبدالرشیدخان از فارغ التحصیلان مکتب حبیبیه که سابق بریاست ادارهٔ پولیس مامور بود. در اوائل برج سرطان سال ۱۳۰۲ش از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بحکومت کلان غزنی مقرر گردید.

حاکم کلان بدخشان

روز شنبه اول برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [۹ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ ق - ۲۳ جون ۱۹۲۳م] محمدامان خان سابق حاکم کلان غزنی از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بحکومت کلان بدخشان مقرر گردید[۱].

---

[۱] محمد امان خان ابن بای محمد خان فراشباسی ابن محمد کریم خان ابن حضرت محمد خان ترکمان بعد از دورهٔ حکومت کلان بدخشان - حاکم کلان دایزنگی ودر برج ثور سال ۱۳۰۷ شمسی حاکم اعلی سمت شمالی کابل و در اوائل سلطنت امانیه صندوق دار حضور وقبل از ان متصدی حفظ اسناد سیاسی وهم وقتی ناظم تعمیر قصر دلکشا بود.

محفل توزیع انعامات در مکتب مستورات

در اوائل سال ۱۳۰۲ ش طالبات مکتب مستورات کابل امتحان سالانهٔ خود را دادند. وچون در ایام سردی وبرف باری ادامه داشت، در اوائل برج سرطان در مکتب مذکور بحضور شاهزاده خانم مفتشهٔ مکاتب امانیه محفل توزیع انعامات منعقد، ومادران و اقارب طالبات وسائر پرده نشینان محترمات شهر کابل حاضر گردیدند.

مسافرت به اروپا

سردار محمد سلیمان خان سابق وزیر معارف با همسر خود ویکنفر خادمهٔ شان و میرزا عبداللطیف خان طبیب کابلی بجهة معالجهٔ خانم شان که از چندی مریض بود، روز دوشنبه (۱۴) جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [۱۹ شوال ۱۳۴۱ ق - ۴ جون ۱۹۲۳م] عازم اروپا گردید.

وکیل وزارت معارف

فیض محمدخان مستشار وزارت امور خارجیه در اواسط برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی وکیل وزارت معارف مقرر گردید.

مذکور پسر گل محمدخان ولد سردار تاج محمدخان ولد سردار زکریاخان است. ومفصل سوانح عمری او در ملحقات تاریخ امانیه خواهد آمد.

حریق در شهر کابل

شب چهارشنبه (۵) برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [۱۳ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ ق - ۲۷ جون ۱۹۲۳م] در حوالی ساعت (۹) در بازار عطاری مندیی کابل[1] بداخل دکان سندر سنگه عطار که از سمت چوک در رستهٔ جهت مغربی دکان پنجم ویا ششم در شمار می‌آمد، آثار حریق نمایان گشت، در همان ابتداء که هنوز آتش در دکان مذکور بحال اشتعال در نیامده بود، چند نفر از همسایگان حریق را حس کرده پولیسان بازار تهانهٔ چوک کابل را به تخریب دکان مذکور واطفاء آتش تکلیف کردند، پولیسان که آیا مورد نظرشان چه بود، اقدام باطفاء حریق نکرده قضیه را باطلاع واستیذان از قوماندان کوتوالی کابل معطل گذاشتند، وتاآنوقت مردم را هم از اطفاء حریق مانع شدند، ودر خلال این فرصت که طبعاً زمان

---

[1] این حصه در محل منار جادهٔ میوند حالیه واقع بود.

دراز منقضی گشت آتش از رستهٔ مغربی به رستهٔ مشرقی واز آنجا به بازار برنج فروشی سرایت نمود.

بعد از ان که قوماندان و والی کابل بمحل حریق رسیدند باحضار تلمبه ها وتلمبه چی ها وعملهٔ انشاآت حکم دادند، اما از تلمبه کاری گرفته نشد، چه بعض خائنین مجراء آب تلمبه را از چندجا قطع کرده بودند، وحتماً دستهٔ دزدان مسبب این عمل خانمانسوز شده بودند. پس از سپری شدن وقت عملهٔ انشاآت ومحمدافضل خان غندمشر با عساکر زیردست خود حاضر شده بانهدام وقطع رستهٔ دکاکین اقدام نمودند، اما کسانیکه خدمت بزرگی در آن سانحه نمودند ودر نتیجهٔ آن حریق بهمان یک نقطه محدود گشت، ملازمان سفارت دولت جمهوری ترکیه بودند که بهمراه جنرال فخرالدین [فخری پاشا] سفیر کبیر آندولت متعین کابل، از همه پیشتر با لوازم قطع وانهدام حاضر وبا منتهای عجله در اطفاء حریق وقطع مسیر آتش جدیت وفعالیت وکمال همدردی و دل سوزی ابراز نمودند.

بالجمله بازار عطاری مندیی شهر کابل تا آخر که به خانه ها متصل بود وبازار برنج فروشی تا دکانهائیکه سبزیهای خشک وتخم حبوبات میفروختند با قطار خانه هائیکه در دوطرف بازار برنج فروشی واقع وجمله (۷۲) دکان و(۱۳) خانه تماماً طعمهٔ حریق گردید. واگرچه اندازهٔ حقیقی خسارات وارده پوره معلوم نگشت اما در ان روز پنجصد هزار روپیهٔ کابلی ویا مطابق بیست هزار لیرهٔ انگلیسی تخمین شده بود، واهالی کابل از ابراز همکاری وهمدردی فخری پاشا سفیر واعضاء سفارت دولت جمهوری ترکیه مقیم کابل خیلی متشکر شدند ومی گفتند:

"در آن سانحهٔ روح گداز ثبوت اخوت وهمدردی نموده وحسیات صمیمیت ویگانگی خودشان را با برادران اسلامی افغانی شان ابراز کرده اند".

وبرعکس حرکت یک عده پولیسان افغانی را که مصدر خیانت شده بودند تقبیح میکردند.

واقعهٔ قتل در قندهار

جان محمدخان تاجر عصر چهارشنبه (۹) جوزای سال ۱۳۰۲ ش در قندهار در منزل شخصی اش بقتل رسید. سیدمیراحمدشاه که او نیز تاجر معتبر قندهار است بقتل او مظنون وگرفتار گردید.

طلوع افغان نوشت که: توجه حکومت قندهار را در خصوص این چنین حادثه ها که مورث بی امنی ونتائج وخیم است خواهانیم.

وفات

بتاریخ یکشنبه (۱۳) برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [۱۸ شوال ۱۳۴۱ق - ۳ جون ۱۹۲۳م] جناب نجابت وسیادت مآب سیدمحسن آقای قندهاری داعی حق را لبیک اجابت گفت ودر شهر قندهار بخاک سپرده شد. موصوف شخص عالم و فاضل ودر بهار سال ۱۲۹۸ش بهمراه شخصیت های بزرگ قندهار

بدارالسلطنهٔ کابل بحضور اعلیحضرت امان الله شاه رسیده در مسئلهٔ استرداد استقلال ومرام های بزرگ دولت امانیه ابراز عقیدت کرد. محمودطرزی قبلاً در سراج الاخبار افغانیه از شخصیت موصوف توصیف کرده بود. میرمحسن آقا از سادات پشین وپسر کاکای جناب شاه عبدالعظیم پشینی مشهور به شاه آقای قلعهٔ قاضی کابل است.

موصوف بخوشنویسی نیز دستی داشت وقطعه خطی که در بهار سال ۱۲۹۸ش از قلم خود بحضور اعلیحضرت امان الله شاه از طرف علماً وخوانین قندهار اهداء نموده بود نویسنده مؤلف این کتاب در سال ۱۳۵۶ش در کتاب خزینة الاشراف طبع کرده ام.

وفات حسن حلمی

استاد هنر خط عربی وفن حکاکی حسن حلمی [ولد مصطفی حکاک زادهٔ ترابزوئی] در اواسط برج جوزای سال ۱۳۰۲ شمسی [عشرهٔ ثانی شوال المکرم ۱۳۴۱ ق - اوائل جون ۱۹۲۳م] در شهر کابل وفات یافت ودر قول آب چکان نام موضع شهر کابل بخاک سپرده شد.

موصوف در مدت ده سال در عهد سراجیه یک تعداد شاگردان در فن حکاکی تربیت نمود و در خطاطی خط عربی وفن حکاکی در همه ادارات ومقامات افغانی وعلی الخصوص مدرسهٔ حکاکی وضرابخانهٔ کابل در ساختمان اشکال مهرها وسکه ها وتکت های داک خانه ونشانهای دولت وترتیب نظامنامهٔ داک خانه خدمات زیاد نمود. در انجمن معارف هم عضویت داشت.

استاد او بقول خودش [صاحب قلم] نام داشت، در تاریخ مطابع ومطبوعات افغانستان مفصل سوانح او را نوشته ام ودر افغانستان خدمات لایقانه وصادقانه انجام داده است. از وی در کابل یک پسر [حسین راغب] بجا ماند. واز جملهٔ حسین راغب تاریخ ولادت او [۱۳۳۱ق] بر می آید.

انتقال وزارت خانه ها از شهرکابل به پغمان

بتاریخ پنجشنبه (۲۴) جوزای سال ۱۳۰۲ ش [۲۹ شوال ۱۳۴۱ ق - ۱۴جون ۱۹۲۳م] مانند سال گذشته ، وزارت خانه وادارات مربوط آن، برای گذشتاندن ایام گرما از شهر کابل به پغمان نقل مکان نمودند.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای راحت مامورین ومراجعین، هدایت داده بود که بعد از ان همه ساله وزارت خانه ها وشعبات مربوط آن در ایام تابستان از شهر کابل به پغمان نقل مکان نمایند تا تکثر نفوس در شهر کابل باعث حدوث امراض نگردد. واکثر مامورین شب را در اتاق ها وخیمه ها در باغها می گذرانیدند وبعضاً بموترها شب بطرف کابل روان میشدند. مراجعین از آب وهوای گوارای پغمان مخطوظ می گردیدند.

حریق

بوقت شام چهارشنبه (۲) جوزا سال ۱۳۰۲ش [۷ شوال ۱۳۴۱ق – ۲۳ می ۱۹۲۳م] در کوچهٔ اعظم خان شهر کابل، خانهٔ محمدقاسم خان آتش گرفت وسوخت. اعظم خان ابن اسلام خان پوپلزائی در عهد شاه شجاع الملک رتبهٔ نساقچی باشی داشت وگذر اعظم خان شهر قدیم کابل منسوب باسم اوست.

وفات

ملا محمد علی مشهور به خلیفه صاحب ده افغانان بتاریخ پنجشنبه (۱٦) شوال سنه ۱۳۴۱ قمری ۱۳۰۲ش بعمر (۷۲) سالگی وفات یافت ودر باغچهٔ آخوندجی دامنهٔ کوه ده افغانان کابل بخاک سپرده شد. مذکور پسر ملافقیرمحمد از خواجه زاده گان کلنگار لوگر وشخص عالم وحافظ واز اهل طریقت نقشبندیه وشاگرد ملا نجم الدین آخوند زاده واز وی سبق گرفته ویکی از مشاهیر علم وعرفان واهل تقوی وتصوف در عهد امانیه بود.

قرارداد تجارتی بین افغانستان وبریطانیا

از آنرو که در مادهٔ دوازدهم معاهدهٔ منعقدهٔ فیمابین دولت علیهٔ افغانستان ودولت بهیهٔ بریطانیا مورخهٔ بیست ودوم نومبر سنه ۱۹۲۱ع مطابق به سی ام عقرب سنه ۱۳۰۰هجری شمسی، دولتین عالیتین عاقدتین قبول نموده اند که نمایندگان دولتین برای مذاکرات انعقاد قرار داد تجارتی مقرر شوند.

الف – برای تنظیم اموریکه برای اجرای مقاصد مذکوره مادهٔ نهم معاهدهٔ مزبوره لازم می باشد.

ب – برای انتظام امور تجارتی که در معاهدهٔ مذکوره ذکر نشده است، بنابرین دولتین عالیتین اشخاص ذیل را نمایندهٔ خود مقرر نموده اند.

از طرف افغانستان

آقای غلام محمدخان وزیر تجارت

آقای فیض محمدخان مستشار وزارت امور خارجیه

از طرف بریطانیا

میجرجان الدسیس بریت مسترولیم واکر نند

تا امور مذکور فوق را تحت غور وبحث آورند، ونیز آنها را مختار میسازند که امور تجارتی که علاوه از مادهٔ نهم معاهدهٔ دولتین در دیگر مواد معاهدهٔ مزبورهٔ مذکور میباشند آنرا نیز تحت غور وبحث آورند،

وقرارداد تجارتی را که محتوی برجملهٔ آن اموریست که برای تعمق ومذاکرهٔ آن نمایندگان مذکور را مختار قرار داده شده منعقد نمایند، لهذا نمایندگان ممتاز مذکور فوق بعد از اجتماع در شهر دارالسلطنهٔ کابل ومطالعه ومبادلهٔ اعتماد نامه های خود مواد ذیل را قرار واتمام نمودند.

مادهٔ اول: اموالیکه به ترانزیت هندوستان برای داخل شدن افغانستان مطابق بمواد ششم و هفتم عهدنامهٔ بین الدولتین افغانستان وبریطانیا مورخهٔ ماه نومبر سنه ۱۹۲۱ع مطابق بماه عقرب سنه ۱۳۰۰ هجری شمسی طالب وحائز مفاد باشند، باید از سه راه ذیل بهرکدامیکه مطلوب باشد از سرحدات هندوستان بگذرند.

۱- راه پشاور، خیبر، تورخم

۲- راه تهل، پاره چنار، پیوار

۳- راه چمن، قلعهٔ جدید

مادهٔ دوم: طریق العمل در خصوص ترانزیت مال دولتی افغانستان که در مادهٔ هفتم فقرهٔ اول عهدنامهٔ افغانستان وبریطانیا مذکور است وآن مال دولتی حصول مفاد مادهٔ مذکوره را حائز وطالب است در ضمیمهٔ (الف) این قرارداد مرقوم است.

مادهٔ سوم: طریق العمل در باب اموال تجارتی افغانی که در خصوص شان مفاد مادهٔ هفتم فقرهٔ دوم معاهده مابین بریطانیا و افغانستان مطلوب میباشد، در ضمیمهٔ (ب) این قرارداد معین شده است.

مادهٔ چهارم: حکومت افغانستان متعهد است که تعداد کافی از نسخه جات نظامنامه های گمرکات وجمله اوامر وابلاغ که باعث تغییر جدول مذکور باشد، یا بطور دیگر تاثیر به تجارت فیمابین افغانستان وکدام حصه از دولت بریطانیا داشته باشد برای وزیرمختار بریطانیا در کابل بدهد، وبهمین طور حکومت بریطانیا متعهد است که تعداد کافی از همچنین نسخه جات نظامنامه های گمرکات وجمله اوامر وابلاغ سلطنت متحدهٔ بریطانیا را برای وزیر مختار افغانی در لندن وتعداد کافی از همچنین نسخه جات نظامنامه های گمرکات واوامر وتبلیغاتی تجارتی هندوستان را برای جنرال قونسل افغانستان در هندوستان بدهد.

مادهٔ پنجم: این قرارداد تصدیق خواهد شد، ودر عرصهٔ دوماه از تاریخ امضای قرارداد مذکور نسخه های مصدقهٔ آن در لندن تعاطی خواهند شد، بعد ازینکه تصدیق یافت فوراً تحت اجراء می آید، وتا میعاد برقراری معاهدهٔ بین بریطانیا وافغانستان که بتاریخ بیست ودوم نومبر سنه ۱۹۲۱ع مطابق به سی ام عقرب سنه ۱۳۰۰ هجری شمسی عقد گردیده دوام خواهد داشت.

این پنج فقره موادیکه در خصوص آن به تحریرات فوق مذاکره وموافقه شده ونمایندگان مذکور فوق قرارداد هذا را منظور نموده و دونسخه بزبان انگریزی وفارسی نوشته که هریکی آن بزبان متعلقهٔ خود امضا ومهر گردیده حق مساوی دارند، ونمایندهای طرفین اصل نسخه های قرارداد مرتبه را باهم تبادله

نمودند.

در کابل تکمیل یافت. تحریر فی یوم سه شنبه پانزدهم جوزا سنه هزاروسه صدودوهجری شمسی ، مطابق به پنجم جون سنه هزار و نه صدو بیست وسه عیسوی

محل امضای نمایندهای افغانی	محل امضای نمایندهای بریطانیا
غلام محمدخان وزیر تجارت	میجرجان الدیس بریت
فیض محمدخان مستشار وزارت خارجیه	مسترولیم واکرنند

محل امضای وزیر امور خارجیهٔ انگلستان

قرارداد تجارتی بین افغانستان وبریطانیا بتاریخ سه شنبه (۱۵) برج جوزای سال ۱۳۰۲ش مطابق (۵) جون ۱۹۲۳م در کابل تکمیل یافته ودر مطبعهٔ سنگی ماشین خانهٔ کابل طبع شده وتعداد طبع اول صد جلد بوده است قواعد برای عودت دادن محصول اموال خریداری کردهٔ دولت علیهٔ افغانستان در هندوستان برای اخراج دادن به افغانستان.

نقل مکتوب نمبر (۳۲۰) مورخهٔ (۲۴) ستمبر ۱۹۲۳مطابق یکم میزان ۱۳۰۲ ش وزیر مختار بریطانیا عنوان حضرت مستطاب وزیر صاحب خارجیه اینکه :

در ماه سپتمبر گذشته دوستدار بحضور اعلیحضرت اطلاع داده بود که دولت علیهٔ متبوعه ام عندالتکمیل یک قرارداد تجارتی مذکوره معاهدهٔ دولتین، محصول داخلهٔ هند را در خصوص آن اموال که دولت علیهٔ افغانستان برای ضروریات دولتی در هندوستان خریداری کند عودت خواهد داد اکنون چونکه اینچنین قرارداد بامضا وتصدیق رسیده دوستدار مسروراً تصدیق این اعلام را که بحضور اعلیحضرت امیرصاحب کرده شده بود میکند وبرای استحضار این حضرت مستطاب یک نسخه سواد قواعد موضوعهٔ دولت متبوعه ام را که تحت آنها استرداد محصول واجب الوصول خواهد بود بانضمام مکتوب هذا گسیل میدهد - انتظاماتیکه درین قواعد ذکرشده از (۴) اگست ۱۹۲۳ (۱۲ اسد) اجرا خواهد یافت وعندالاختتام قرارداد تجارتی اختتام خواهد یافت.

۱- اموالیکه درخصوص آنها مطالبهٔ استرداد محصولات کرده شود تحت این قواعد باید بزودی شناخته شدنی باشند.

۲- اندر میعاد دوسال از تاریخ داخلهٔ اموال که از روی اوراق ادارهٔ گمرکات ظاهر شود بافغانستان اخراج داده شود.

۳- برای شناخت بادارهٔ گمرکات بندر وارده آورده شود بمعهٔ چهار نسخه بیجک مطابق نقشه (ب) ضمیمه (ب) قرارداد تجارتی دولتین افغانستان وبرطانیه سنه ۱۹۲۳ صورت حساب محصول گمرگ ۳ بیجک داخله ۴ یک تصدیق نامچهٔ مهضی بامضاء وزیر مختار بریطانیه متعینهٔ دربار کابل باین مضمون که اموال مذکور را دولت علیهٔ افغانستان برای مفاد دولتی افغانستان ونه برای اغراض کدام انحصار

دولتی یا تجارت دولتی خریداری می کند.

۴- باافغانستان از یکی از سه راه ها موزونه برده شودند، اموال مذکور بمهر ادارهٔ گمرکات تمهیر کرده خواهد شد وبمعهٔ اصل نسخهٔ بیجک به تحویل وکیل دولت افغانستان کرده خواهد شد ومعاً دویم وسویم نسخه جات بیجک را کالیگرکتم (مدیر گمرکات) به مامور گمرک متعینه منتهای راه آهن گسیل خواهد داد - صورت حساب محصول گمرگ وبیجک داخله بعد تصدیق به شخص پیش کننده واپس کرده خواهد شد.

تفصیل اموال در یک کتابچهٔ جداگانه که در قاعدهٔ ۴ ضمیمهٔ (ب) قرارداد تجارتی دولت برطانیه وافغانستان سال ۱۹۲۳ ذکر شده ثبت کرده خواهد شد.

قاعدهٔ (۳) برای حصول عودت محصول قونسل افغانی یا کدام دیگر نمایندهٔ دولت افغانستان را باید که به مدیر گمرک یا افسر خزانهٔ سرحدی که اسمش را صاحب منصب قبل الذکر مدیر گمرک در نقشهٔ (ب) اندراج کرده باشد اصل نسخهٔ بیجک مصدق شده :

۱- مامور گمرک سرحد بدینمنوال که اموال مندرجه در موجوده گی یک مامور افغانی سرحد را عبور کرد.

۲- یک مامور افغانی بدینمضمون که اموال مذکور به تحویلش رسید پیش کند.

طریق عمل به منتهای راه آهن

قاعدهٔ ۴ بر ورود نسخه جات بیجک مرسلهٔ مدیر گمرکات مامور گمرک سرحد نسخهٔ دویم را نزد خود نگاهداشته نسخهٔ سویم را بمأمور معاینه کننده برخط فاصل گسیل خواهد داد.

قاعده ۵ اموالیکه به ورودشان به منتهای ریل مکرر بستن میخواهند بمراکز مکرر بستن بارها که بمقام پشاور وتهل یا چمن مقرر شده اند آورده شوند جائیکه مامور گمرک سرحد یا کدام نائبش که برای این غرض مقرر شود اموال را با اصل نسخهٔ بیجک ملاحظه کرده واصل نسخه را با نسخهٔ ثانی که از بند داخله به او واصل شده باشد مقابله خواهد داد اگر مواهیر صحیح وسالم بودند واموال مطابق اندراجات بیجک بودند مامور گمرک سرحد اجازه خواهد داد که اموال مذکور زیر نگرانی او مکرر بسته وتمهیر کرده شوند وبعده بر هریک نسخهٔ بیجک توضیحات تبدیلی را که در تعداد وکیفیت بسته ها که از باعث مکرر بستن عاید شده باشند به تحریر خواهد آورد اموال را معهٔ اصل نسخهٔ بیجک که بطریق صدر تصدیق شده (یعنی کیفیت تبدلات را به ظهر نسخهٔ مذکور تحریر کرده) واپس خواهد داد ودویم نسخه بیجک را بعد از ان که کیفیت مکرر بستن را در یک کتابچه که برای این غرض نگاهداشته شده ثبت کند بمامور معاینه کننده برخط فاصل گسیل خواهد داد.

برایصال نسخهٔ دوم مامور متعینهٔ خط فاصل کیفیت مکرر بستگی را به ظهر نسخهٔ سویم اندراج کرده نسخهٔ دوم را پس عودت خواهد داد.

طریق عمل برخط فاصل سرحدی

قاعدهٔ ٦ اموالیکه دوباره بستن نمی خواهند واموالیکه مطابق قاعدهٔ پنجم دوباره بسته شده باشند عنداللزوم برای ملاحظه ومعاینهٔ عندالعبور سرحد به پیش مامور معاینه کنندهٔ متعینهٔ خط فاصل وماموریکه دولت افغانستان برای این عرض مقرر کند پیش کرده شوند اگر عندالمعاینه مواهیریکه بادارهٔ گمرک یا بمراکز مکرر بستن بارها چسپانده شده اند صحیح وسالم بودند وبسته ها مطابق توضیحات مندرجه اصل نسخه ونسخه سویم بیجک بودند مامور معاینه کننده برخط فاصل ومامور حکومت افغانستان تصدیق نامچهٔ مخصوص را که بر روی هر نسخه بیجک طبع شده امضا خواهند کرد.

اصل نسخهٔ بیجک واپس کرده خواهد شد ونسخهٔ سوم را به مامور گمرک متعینهٔ منتهای راه آهن گسیل خواهد داد مامور گمرک سرحد تصدیق نامچهٔ خروج اموال را که بر روی هر نسخه دویم طبع شده امضاء نموده.

۱– نسخهٔ دویم را به مدیر گمرکات یا افسر خزانه چنانکه صورت معامله باشد گسیل خواهد داد.

۲– سویم نسخهٔ بیجک را به سکرتری سفارت بریطانیا کابل یا کدام دیگر افسریکه وزیر مختار بریطانیا برای این کار معین کند گسیل خوهد داد.

قاعدهٔ ۷ افسر خزانهٔ متعلقه قبل از تادیه نمودن رقم عودت شدنی را اصل نسخهٔ بیجک را که وکیل حکومت علیهٔ افغانستان پیش کند با نسخهٔ ثانی که باو از طرف مامور گمرک سرحد واصل شده باشد مقابله ومطابقت خواهد داد – بعد تادیهٔ معزی الیه اصل نسخه را نزد خود نگاه داشته نسخهٔ دویمین را بعد تصدیق که تأدیه کرده شد به مدیر گمرکات گسیل خواهد داد]. (مهر وزیر تجارت غلام محمد).

این متن دری در برج عقرب سال ۱۳۰۲ شمسی در مطبع سنگی تجارتی (کاظمی) به تعداد یک صد جلد طبع شده است.

محصلین فن پیله کشی

طلاب افغانی که بجهت فراگرفتن فن پیله کشی واستخراج ابریشم تحت اثر یکنفر متخصص ایتالیایی مشغول تحصیل بودند، در برج سرطان سال ۱۳۰۲ش [ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ ق – جون ۱۹۲۳م] بعد از دادن امتحان واخذ شهادتنامه به عملیات مشغول شدند.

محصلین مکتب قضاة

در اوائل برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [عشرهٔ اول ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ق] بعد از اخذ امتحان از طلاب مکتب قضاة کابل چند نفر که کامیاب شدند بقضا وافتای محاکم شرعیه مقرر گردیدند.

شرکت ثمر

دربهار سال ۱۳۰۲ شمسی یک شرکت برای تجارت میوه تأسیس گردید، واز تاریخ اول برج جوزای سال ۱۳۰۲ش شرکت ثمر نام گذاشته شد. موضوع تجارت آن فروش میوه های افغانستان در ممالک خارج وسرمایهٔ آن سه صدهزار روپیهٔ کابلی وهرسهم آن صد روپیهٔ کابلی ومرکز آن شهر کابل ولائحهٔ قانونی‌آن بعنوان «لائحهٔ شرکت تجارت میوه» در ماه مذکور بطبع رسید.

امتحان مکتب امانیه

بتاریخ دوشنبه (۱۷) سرطان سال ۱۳۰۲ شمسی [۲۵ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ق - ۹ جولائی ۱۹۲۳م] امتحان در مکتب امانیه آغاز شد.

کشف معدن ذغال سنگ

در هفتهٔ اول برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [دهٔ سوم جون ۱۹۲۳م] در حدود خورد کابل - معدن ذغال سنگ کشف گردید، سطح آن تخمیناً چهار مربع میل وسعت داشت وتصمیم گرفته شد که یک جادهٔ گادی رو از جادهٔ عمومی کابل ننگرهار تا معدن مذکور کشیده شود.

کارخانهٔ شیشه سازی

چند نفر شیشه سازان هندی [بنگاله] در اوائل برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [دههٔ سوم جون ۱۹۲۳م] وارد شهر کابل شدند وپیشنهاد نمودند که در ساختمان انواع ادوات جوف دار شیشه مهارت داریم ودر صدد این امر شده ایم که در کابل کارخانهٔ شیشه سازی دائر نمائیم وهم بخود وهم بافغانستان فائده برسانیم. بنابر ان از جانب حکومت افغانستان در این موقع مشارکت ومعاونت میخواهیم.

از طرف حکومت امانیه بواسطهٔ رجال دانشمند با اوشان مذاکرات بعمل آمد، ونتیجه برآن قرار گرفت که باید شیشه سازان هندی حسب مقررات منظور شدهٔ طرفین - کارخانهٔ خودشان را در کابل تأسیس وشروع بکار نمایند.

تأسیس مطبعهٔ کاظمی

در روزهای اول برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [عشرهٔ اول ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ ق - دههٔ سوم جون ۱۹۲۳م] میرمحمدهاشم خان وزیر مالیات [ابن میرعبدالعزیزخان کابلی] مطبعهٔ چاپ سنگ

[لیتوگرافی] تجارتی در نزدیکی آرامگاه امپراتور تیمورشاه درانی – دائر نمود. چون سرمایه از خودش واز جمعیت کارمندان وماهرین مطبعهٔ ماشینخانه بصورت حق الزحمه کار می گرفت واز وسائل فنی آن استفاده می نمود. آنرا بنام میرمحمد کاظم پسر خود [مطبعهٔ کاظمی] نام گذاشت.

در مطبعهٔ کاظمی – جداول وبعض نظامنامه ها ورسائل بطبع میرسید و وقتی که جریدهٔ ثروت از طرف وزارت مالیات بنگارندگی صلاح الدین سلجوقی هراتی بکار انداخته شد – در مطبعهٔ مذکور بطبع میرسید(۱).

ضرب سکهٔ تقلبی

عبدالکریم پسر عمراخان [خان با جاور] مرتکب جنایت تقلب گشته، سکه سه شاهیگی باسم [الغازی امان الله] ضرب می نمود وسکه های جعلی وتقلبی او نشر شد. پولیس که متوجه کشف دستگاه تقلب بود، بدریافت عامل سکه های جعلی موفق شد واز محکمهٔ جزائیه در برج سرطان سال ۱۳۰۲ش بپاداش عمل خائنانه اش به هفده سال حبس محکوم گردید.

[سه شاهیگی] نوعی از سکه های دولت امانیه بود واز مس و برونځ درضراب خانهٔ کابل ضرب میشد.

دارالایتام امانی

در اوائل سال ۱۳۰۲ شمسی حسب الامر اعلیحضرت امان الله شاه غازی دارالایتام در نظر گرفته شد و ادارهٔ آن به وزارت معارف موکول گردید.

از طرف وزارت معارف لائحه یی ترتیب یافت ودر مرحلهٔ اول بجهت تربیهٔ اطفال یتیم شهر کابل لایحه یی شامل (۱۱) مواد نشر نمود.

نظامنامهٔ نفوس

بتاریخ پنجشنبه (۲۰) سرطان سال ۱۳۰۲ ش [۲۸ ذیقعدة الحرام ۱۳۴۱ ق – ۱۲ جولائی ۱۹۲۳ م] بامضاء محمدسرورخان وکیل وزارت داخله مضمونی انتشار یافت و در ذیل پیشنهاد خود حکم اعلیحضرت امان الله شاه غازی را گرفته زیب صفحهٔ اخبار ساخت ونقل احکام ازینقرار است:

حکم حضور اینکه: دربارهٔ اشخاصی که قبل از صدور نظامنامهٔ نفوس در مسلک عسکری ویا

---

(۱) اولین شمارهٔ جریدهٔ ثروت روز اول سال ۱۳۰۳ش از چاپ برآمد واز واقعات آن سال بیان می کرد، که مفصل معلومات در خصوص آنرا در کتاب تاریخ مطابع ومطبوعات افغانستان نوشته ام (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

ماشینخانهٔ، خودشان یا عوض شان ملازمت کرده اند بقرار ذیل تعمیل شود:

الف: کسانیکه در زمان سلطنت من در مسلک عسکری موعد خدمت عسکری خودشان یا عوض شان تمام شده باشد معاف هستند.

ب: کسانیکه در زمان اعلیحضرت شهید[1] شخصاً یا عوضاً داخل عسکر شده و در همان زمان خارج شده اند وحال در قرعهٔ عسکری نام شان ظاهر شود معاف نمی شوند.

ج: عوض های عمری که داخل ماشینخانه شده اند وحال نام شان در قرعهٔ عسکری ظاهر شود معاف هستند.

د: عوض های موقتی که از ملازمت عسکری وماشینخانه خلاص شده اند وحال اسم شان ظاهر شود معاف نمی شوند وایام خدمت خود را باید تکمیل نمایند.

اشخاصی که در مادهٔ (ج) حکم شده که معاف نمی شوند حاضراً اگر نام آنها هم در قرعهٔ عسکری ظاهر شود معطل گردیده گرفته نشود، واگر عدهٔ عسکر را اشخاصی که گرفته میشوند پوره نکرد آنوقت بحضور مبارک عرض وهدایت حاصل دارند. (۲۰ سرطان سنه ۱۳۰۲)

منع نسوار سازی

در برج سرطان سال ۱۳۰۲ شمسی از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی اعلان شد که از تاریخ سه شنبه اول برج اسد ساختن نسوار دهان که استعمال آن مولد انواع امراض واضرار است ممنوع بوده احدی به ساختن آن در کابل ونواحی آن اقدام نکند. واگر کسی با این ممانعت به ساختن نسوار دهان اقدام نمود از پنجصد رپیه تا یکهزار رپیه جریمه از وی گرفته میشود]. واین یکی از اقدامات بسیار مفید دورهٔ امانیه است که متأسفاً بعد از دورهٔ اغتشاش سال ۱۳۰۸ ش مجدداً رواج گرفت.

دستگیری بعض اشرار

در اواخر برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [عشرهٔ اول ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق] کوتوالی مرکزی کابل عده یی از اشرار و دزدان را حبس نمود وبالجمله تا یک اندازه دزدی در نفس شهر کابل کم شد، ومردم انتظار داشت که باطراف هم اقدامات جدی بعمل آید، چه اهالی از عدم امنیت بسیار در تشویش بودند.

دستگیری قمار بازان

بتاریخ سه شنبه (۲۵) سرطان سال ۱۳۰۲ ش [۳ ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق - ۱۷ جون ۱۹۲۳م] یکعده اشخاص را پولیسان بجرم قمار بازی دستگیر ودست وشانه بسته به محبس سپردند. اشخاص

---

[1] امیر حبیب الله خان ابن امیر عبدالرحمن خان.

مذکور ظاهراً از جملهٔ ارذال عوام نبودند، اما در باطن از رذیل ترین مردم شناخته شدند.

تفتیش وزارت مالیات

برای تفتیش وزارت مالیات، هیأتی در اواخر برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی تحت ریاست غلام حیدرخان لوامشر تعیین گردید، وبه هیأت امر داده شده بود تحقیق کنند که آیا امور بر وفق نظامات وقوانین اجراء گردیده ویا مطابق فکر ونظر میرزایان قدیم رفتار وکردار شده است.

لایحهٔ شرکت سهامی تجارت پوست، پشم، سنگ لاجورد وقالین

در برج سرطان سال ۱۳۰۲ ش [جون ۱۹۲۳م] لائحهٔ شرکت تجاریهٔ امانیه شامل هفت فصل ودارای (۴۱) مواد نشر شد. رئیس آن گل محمدخان ومعاون آن میرغلام محمدخان حسینی (عبار) بود.

وفات متولی باشی مزار مولانا جامی

از سنه ۱۱۲۲ قمری ودفعهٔ دوم از سنه ۱۱۶۰ قمری برای حفظ ونگاهداشت زیارت مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی در هرات متولی باشی و دوسه نفر متولی بفرمان دولت افغانستان مقرر می گردید. واین رسوم تا سالیان استرداد استقلال بر دوام ماند. در عهد سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه غازی - آخوند ملافیض محمدخان متولی باشی آن مزار پرانوار مقرر بود. آخوند موصوف که عالم متجر و ادیب و یک ذات باشهامت ودارای روحیهٔ عهد امانی بود، بتاریخ پنجشنبه (۲۷) برج سرطان سال ۱۳۰۲ شمسی [۵ ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق - ۱۹ جولائی ۱۹۲۳م] بمرض صفدع اللسان وفات یافت. ملا محمد صدیق پسر او بفرمان دولت امانیه متولی باشی آن مزار مقرر گردید. ملا محمدفاروق برادر او بود.

مراسم عید سعید اضحی در جامع کبیر عیدگاه کابل

نماز عید سعید اضحی [۱۰ ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق مطابق چهارشنبه (۲) برج اسد سال ۱۳۰۲ شمسی] در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل اداء گردید.
وظیفه مقدسهٔ امامت وخطابت را اعلیحضرت امان الله شاه غازی، خود شخصاً بدوش داشت. ذات شاهانه بعد اداء نماز بر فراز منبر سنگی - خطبه های عید و احکام اضحیه را بیان فرمود ودر تشویق معارف وتعلیم وتربیت اولاد وطن دلائل حکیمانه بسیار بیان نمود.

بیانات اعلیحضرت بزبان پښتو، دری وترکی بود که پس از حمد وشهادتین و درود وتکبیرات ایراد نصائح فرمود.

واین است خلاصهٔ متن نطق دری:

"عزیزانم! فوائد مشروعیت عید را همهٔ شما میدانید که چیست. یکی از اسرار وفوائد آن این است که بروز عید یک برادر با برادر دیگر خود اظهار محبت کند. یکدیگر خود را در بغل مودت بکشد، باین صورت ممکن است که خدا نانخواسته اگر کدام کدورتی نسبت بیکدیگر خودها بدل داشته باشید، آن کدورت بواسطهٔ این مصافحه ومعانقه رفع میشود. لهذا اولین توصیهٔ همین است که محضاً لله وبخاطر ارواح رسول الله [صلعم] وبشرف این روز مقدس هر کدورتی که نسبت بیک برادر خود در دل داشته باشید از دل بکشید.

این را هم میدانید: کسانیکه هفتاد رپیه زائد از احتیاج زندگانی خود داشته باشند، بر آنها قربانی واجب است.

ملتی که معارف ندارد هیچ چیز را نمی داند واز ملت های زنده بحساب نمی رود. اگر در معارف خود کوشش کنیم ودر تحصیل آن مطابق فرمودهٔ پیشوایان خود عمل نمائیم روز بروز ترقی میکنیم. وجمیع ترقیات وابسته بعلم است.

حکومت سامان تعلیم، معلم، مکاتب وهر چیز را مهیا کرده است. فقط حالا وظیفهٔ شما است که اولاد خود را بمکاتب بفرستید. برای پسران خود علم ذخیره کنید که جایداد حقیقی هرشخص علم است. همه مردم مساوی اند وهیچ تفاوتی در بین نیست والحمدالله همهٔ ما مسلمان هستیم وهیچ یکی بر دیگری بلندی نداریم. همین طور که امروز شما در وطن کار می کنید واز منافع وطن حصه می برید، فردا اولاد شما از حاصلات وطن بهره مند خواهند شد وآن زمان آنها استخوانهای ما وشما را درخاک وطن محافظه خواهند کرد.

وظیفهٔ یگانهٔ شما امروز توجه به تعلیم اولاد تان وفرستادن آنها بمکاتب است. وکسیکه میگوید من جایداد دارم وبرای بچهٔ خود نگاه می کنم از این احمق تر کسی نیست. چرا که جایداد او به چند روز خورده میشود. بین عوام اصطلاح است که میگویند: من پسر شمشیر هستم.

عرض میکنم که شمشیر را علم بوجود آورده است، واگر علم نمی بود شمشیر بدنیا نمی آمد. تحصیل علم برای خورد وکلان ضرور است"[1].

***

[1] نطق اعلیحضرت امان الله شاه بزبان پشتو اول تبریک عید وبعد روی همین نکات بود واما متأسفاً نسبت نبودن حروف سربی پښتو در مطبعهٔ آن وقت بطبع نرسید ومدیر جریدهٔ امان افغان معذرت خواسته است واما در این تاریخ تلافی خواهد شد.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعد از نطق پښتو و دری بزبان ترکی نطق مختصر نمود که ترجمه اش این است:

"تنها ملتم را در جهد وکوشش بمعارف نصیحت نمی کنم ، بلکه ترقیات مادی ومعنوی تمام عالم اسلام را از خداوند خواستارم. هرچه میتوانید برای تحصیل علم کوشش کنید"[1].

برادران ترکی ما بحمدالله از این بیان من مستغنی هستند چرا که قوهٔ علم ومعرفت شان بلندتر است. باز هم اضافه بران از خداوند برای شان ترقی ها وکامیابی های بسیار مسئلت مینمایم.

خودم وملتم با هرگونه همدردی ها با برادران ترکیهٔ خود همیشه آماده وحاضر هستیم. هر ترقی که امروز برای دیگران میسر است، دیروز از ما مسلمانان بود، وامروز چیزیکه مارا عقب ماند بی علمی است. لهذا اعلیحضرت امان الله شاه بعداً بزبان اردو و در خطبهٔ اول و دوم به ارشادات دین وعقائد ومفاد خدمت عسکر ودعائیهٔ موجز وموثر پرداخت. ودر همین روز در قصر سلامخانهٔ شاهی نیز نطق موثر نمود ومخاطب شان غالباً مامورین دولت بود و فرمود:

"یک دولت ویک ملت ترقی نمی کند تا مگر مامورین آن فعال نباشند. واگر بگویم که تنها پادشاه فعال باشد ویا یک وزیر به جدیت کار کند دولت ترقی میکند ممکن نیست. پس باید همه مامورین بکارهای خود نهایت فعال وبسیار جدی باشند، وقانونی که از طرف دولت برای شان داده شده بخوبی اجراء کنند".

جشن عمومی استقلال

روز اول جشن عمومی استقلال سال ۱۳۰۲ ش جمعه (۱۱) اسد مطابق (۱۹) ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق وموافق (۳) اگست ۱۹۲۳م تعیین ومانند سال ۱۳۰۱ ش در پغمان مدنظر گرفته شد.

وتصویب مورخ اواخر سرطان تصریح نمود که امسال (۱۳۰۲ش) هم در ایام جشن یکروز برای نمایش مصنوعات وطنی وتألیفات وایجادات ومخترعات وحسن تربیت حیوانات مقرر وبرای جمیع اشیاء درجات وطبقات وجائزه ها وانعامات به سه درجه بیشتر از سال گذشته تعیین گشته، هرکس قابلیت واستعدادی در امور صناعتی دارد برای نمایش حاضر ومهیا کند.

---

[1] مقصد اعلیحضرت امان الله شاه از نطق زبان ترکی این بود که فخری پاشا سفیر واعضاء سفارت دولت جمهوری ترکیه مقیم کابل وعدهٔ زیاد معلمین ومتخصصین ترکیه در کابل ودر این وقت اداء نماز در جامع کبیر عیدگاه حضور داشتند، لازم دیده شد واین یک ابراز خصوصیت اخوت اسلامی بود. چنانکه در صفحات تاریخ دورهٔ امانیه در چندین جا ازین حسن علائق پادشاه و مردم افغانستان با برادران مسلمان ترکیه یاد نموده ایم (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

ترفیع مامورین محاکم عدلی

در برج اسد سال ۱۳۰۲ شمسی در وزارت عدلیه ترفیعات بعمل آمد و نامهای شان ازینقرار اند:

۱. ملا میرعطا محمدخان هراتی عضو دوم محکمهٔ عالی تمییز بعضویت اول محکمهٔ تمییز.

۲. ملا عبدالودود خان قاضی محکمهٔ مرافعهٔ ترکستان، عضو دوم محکمهٔ عالی تمییز.

۳. ملا هدایت الله خان قاضی محکمهٔ ابتدائیهٔ مرکز ترکستان، قاضی محکمهٔ مرافعهٔ ترکستان.

۴. ملا احمدخان رئیس محکمهٔ اصلاحیهٔ غزنی، قاضی محکمهٔ مرافعهٔ کابل. [مذکور بنام ملا احمد غزنوی مشهور و تا سال ۱۳۲۱ ش در قید حیات بود]

۵. ملاعبدالحکیم قاضی سابق حکومتی میمنه، قاضی محکمهٔ کامدیش نورستان.

٦. ملا محمدعارف مفتی محکمهٔ ابتدائیه مرکزی سمت مشرقی، قاضی محکمهٔ دکه.

۷. ملا عبدالرحمن مفتی محکمهٔ مرافعهٔ خان آباد، قاضی محکمهٔ درواز.

۸. ملا سیدفقیرخان مفتی محکمهٔ ابتدائیه مرکزی میمنه، مفتی محکمهٔ مرافعهٔ میمنه.

۹. ملا عبدالحی قاضی محکمهٔ درهٔ پیچ نورستان، قاضی محکمهٔ حصارک غلزائی.

۱۰. ملا عبدالغفار مفتی محکمهٔ میدان، قاضی درهٔ پیچ نورستان.

[درین وقت عبدالحمیدخان وکیل وزارت عدلیه بود]

عزیمت والی کابل برای تفتیش اوضاع سمت جنوبی

بتاریخ یکشنبه (۱۳) ماه اسد سال ۱۳۰۲ شمسی [۲۱ ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق - (۵) اگست ۱۹۲۳م] میر زمان الدین خان بدخشی والی کابل برای تفتیش اوضاع سمت جنوبی از شهر کابل بدانصوب حرکت کرد. وبه مستوفی ولایت کابل امر شد که تا حین بازگشت والی به شهر کابل، از امور ولایت وارسی کند، زیرا نظر به واقعات آن سمت که تازه ظهور کرده بود، احتمال میرفت که والی کابل تا مدت زیاد بآن سمت مصروف بماند.

وچنانکه اوضاع سمت جنوبی از همان ایام مورد نگرانی حکومت گردید تا آنکه در برج دلو وحوت سال مذکور وبرج حمل وثور سال ۱۳۰۳ ش کسب شدت نمود و واقعات بس ناگوار از اثر تحریکات خارجی بصدور پیوست وسلسلهٔ نگارش ما در صفحات این تاریخ جریانات را از نظر جویندهٔ حوادث می گذراند.

حبس لوامشر سمت جنوبی

در برج اسد سال ۱۳۰۲ شمسی محمدعمرخان لوامشر عساکر مقیم سمت جنوبی - بنابر بعض واردات وخلاف ورزی از ایجابات نظامنامه، کابل احضار و در محکمهٔ عسکری تحت استنطاق گرفته شد.

ودر نتیجه بدوسال وهشت ماه حبس محکوم گردید، ویکی از مصادر اختلال واغتشاش سمت جنوبی در اواسط سال ۱۳۰۲ش حرکت غیر قانونی وخلاف ورزی های او از حکم نظامنامه اطلاع داده شده بود[۱].

مکافات

در برج اسد سال ۱۳۰۲ شمسی عبدالعزیزخان مامور گمرک جاجی وچمکنی و نورمحمدخان مامور گمرک بامیان بنا بر حسن خدمت از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی باخذ مکافات نقدی نائل گردیدند. و همچنان شاگردان فن پیله کشی بعد از تکمیل دورهٔ تحصیل واخذ شهادتنامه از حضور اعلیحضرت غازی ممدوح باخذ انعام نقدی سرافراز شدند.

وهمچنان محمدرحیم خان لغمانی مستاجر حفر نهر کریم واقع لغمان ، چونکه کار خود را قبل از میعاد مقرره باکمال رسانده بود، در برج اسد سال ۱۳۰۲ ش از حضور اعلیحضرت غازی باخذ مبلغ پنج هزار رپیهٔ نقد و نشان خدمت افتخار یافت.

ورود داکتران آلمانی بافغانستان

در سال ۱۳۰۱ ش در این وقتی که غلام صدیق خان چرخی سفیر مختار افغانی از کابل بآلمان عزیمت نمود. اعلیحضرت امان الله شاه غازی هدایت فرمود که حین ورود بآلمان تعدادی از داکتران ودکتورس های ورزیده را از طرف دولت پادشاهی افغانستان استخدام نموده بکابل بفرستد.

در بهار سال ۱۳۰۲ ش (۹) داکتر از آلمان بافغانستان فرستاده شدندن، بتاریخ دوشنبه (۲۴) سرطان [۱٦ جولائی ۱۹۲۳م] وارد هرات ودر برج اسد سال مذکور وارد کابل شدند. هفت نفر داکتر و دو نفر دکتورس واز راه کشور شوراها وارد سرحد هرات گردیده بودند. این هیأت از جملهٔ عدهٔ بزرگ از متخصصین علوم وفنون بودند ودیرزمانی در افغانستان مصروف خدمت ماندند[۲].

---

[۱] محمد عمرخان لوامشر سالیان بعد بنام سور جرنیل مشهور و مذکور پسر غلام نبی خان ناصری فرقه مشر است. بقیهٔ احوال او درضمن واقعات وجریانات سالهای ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش در این کتاب نوشته شده می آید.
در شکردرهٔ کوهدامان باغ و زمین و در مرادخانی کابل مقابل دروازهٔ شرقی ارگ خانهٔ نشیمن داشت واز شاگردان مکتب فنون حرب عهد سراجیه است.

[۲] از جملهٔ عوامل بروز اغتشاشات سال ۱۳۰۲ ش یکی هم همین ورود مستخدمین آلمانی بهانه گرفته شد وچنانکه (۳۲) نفر آلمانی قبلاً برای کارهای تعمیرات دارالامان از طرف دولت پادشاهی افغانستان استخدام و وارد شده مصروف خدمت بودند.
ونیز از باعث ورود این هیأت داکتران آلمانی - مخالفین ترقیات افغانستان رشک برده با فروختن آتش خانمانسوز آغاز کردند تا آنکه والی کابل به سمت جنوبی عزیمت نمود ودربرج حوت سال ۱۳۰۲ ش عدهٔ محدودی از عساکر شاهی برای تنظیم سرحد جنوبی فرستاده شد وشرح مفصل آن جریانات که تا برج جدی سال ۱۳۰۳ ش ادامه یافت، در حفظ سنیهٔ تاریخ باقی ماند (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

تأسیس تیلفون در هرات

اعلیحضرت امان الله شاه غازی در فصل خزان سال ۱۳۰۰ شمسی شجاع الدوله خان وزیر امنیه را بحیث رئیس هیأت تنظیمیه از کابل بهرات فرستاد.

شجاع الدوله خان [ولد شاه دوله خان غوربندی قوم صافی] نظام الدین خان [ولد امرالدین خان سلیمان خیل] ومیرغلام محمدحسینی «غبار» سابق مدیر جریدهٔ امان افغان وصاحبداد عکاس باشی وچندنفر دیگر از افراد مورد اعتماد خود را از کابل بهرات برد. در خلال مصروفیت هیأت تنظیمیه بامور هرات، متمولین آنجا را بپرداخت وجوه اعانه مکلف ساخت. وبعد یک تن از ماهرین فن تیلفون را از خارج بهرات استخدام ویکعده افراد افغان را بزیردستی او بجهت آموختن تیلفون معرفی کرد. صاحبداد عکاس باشی ریاست تنظیمیهٔ هرات را که در خارج بکار تیلفون مهارت بهم رسانده بود، برای خریداری سامان تیلفون از هرات به بمبائی فرستاد. مذکور در اواخر سال ۱۳۰۱ شمسی بخرید یکپایه ماشین سوچ بورد، با پنجاه عدد دستگاه های سرمیزی ودیواری وسیم مسی وتمام لوازم بقیمت بیست وپنج هزار روپیهٔ کابلی موفق شده بمرکز هرات بازگشت. وچون قبل از ورود او پایه های تیلفون وغیره لوازم آن تهیه شده بود، مجملاً کار تیلفون بذریعهٔ یکنفر متخصص هندی که از هندوستان استخدام وتحت نظر صاحبداد عکاس باشی هیأت تنظیمیه جاری شده بود، در نقاط آتی سیم تیلفون کشیده ومخابرات جریان یافت:

۱. پوسته خانهٔ مرکزی هرات.
۲. ایالتی چهار باغ.
۳. دائرهٔ قوماندانی عسکری.
۴. دائرهٔ معارف.
۵. مستوفیت.
۶. دائرهٔ کوتوالی.
۷. دائرهٔ خارجیه.
۸. دائرهٔ گمرک.
۹. دائرهٔ عدلیه.
۱۰. چهاونی رساله - خارج شهر.
۱۱. مدیریت مالیه.
۱۲. سرحد کشک وچهل دختران
۱۳. کاروانسراهای تجارتی بطور محصولی. از قبیل:
حاجی میرزا مختارخان، سیدکریم خان، عبدالمجیدخان تاجر، عبدالرحمن خان تاجر.

ومجملی از سوانح وگزارش احوال بعض شخصیت ها را با تذکار نمود که:

صاحبداد وعطاءالله دو برادر ملیت هزاره واز جملهٔ ملازمین شخصی دودمان شاهی افغانی واعلیحضرت امان الله شاه در حق آن دوبرادر که جوانان باهوش وذکاء بودند، لطف وشفقت نموده در سال ۱۳۰۰ش بغرض تحصیل فن رادیو، اکسریز، تیلفون، فوتوگرافی بخارج فرستاد.

عطاءالله بکار رادیو واکسریز مهارت بهم رسانید وصاحبداد بکار عکاسی وتیلفون لیاقت پیداکرد.
ومجملی از حوادث هرات ازینقرار است که:

از بدوسلطنت اعلیحضرت امان الله شاه بابا محمدسرورخان نائب الحکومهٔ هرات مقرر ودر فصل خزان سال ۱۳۰۱ ش در اثر گفتگویی که با قوماندان عسکری هرات نمود، بکابل احضار ومحکوم به حبس گردید. وشجاع الدوله خان رئیس هیأت تنظیمیه در هرات درامور عمرانی وتخنیکی فعالیت های زیاد نمود.

شجاع الدوله خان روز پنجشنبه (۵) سنبلهٔ سال ۱۳۰۳ ش از هرات بکابل احضار و رئیس هیأت تنظیمیهٔ سمت شمالی کابل مقرر و روز پنجشنبه (۸) حوت ۱۳۰۳ ش به وزارت مختاری افغانی از کابل به لندن فرستاده شد.

شجاع الدوله خان چون تشکیل وزارت امنیه را مانند وزارت حربیه ترتیب داده بدولت تقدیم نمود وهم اینکه اشخاص زجر دیده وحبس کشیده را نوازش وحمایت می نمود وهوا وخیالی در سر داشت اعلیحضرت امان الله شاه اورا بریاست هیأت تنظیمیه بهرات فرستاد وجداً مؤظف ساخت که امور مرجوعه را مطابق هدایات حضور بانجام برساند واز جملهٔ اقدامات مهم یکی تأسیسات جدید بود وهیأت ریاست تنظیمیه در هرات از بهار سال ۱۳۰۱ ش تا اواخر برج سرطان سال ۱۳۰۳ ش مصادر خدمات تخنیکی وعمرانی وعرفانی گردید.

وبعد از احضار شجاع الدوله خان از هرات بکابل [۵ سنبلهٔ سال ۱۳۰۳ ش] میر زمان الدین خان[1] والی کابل نائب الحکومهٔ هرات مقرر گردید.

مذکور شب پنجشنبه (۹) برج قوس سال ۱۳۰۳ ش [۱۱ دسمبر ۱۹۲۴م] مفاجاتاً فوت گردید. در بهار سال ۱۳۰۴ ش محمدابراهیم خان پسر بابا محمدسرورخان نائب الحکومهٔ هرات مقرر گردید وتا روز (۱۴) حوت سال ۱۳۰۷ ش دوام داد. واین اجمالی از ان حوادث است که تفصیل هر مطلب در موقع خودش در این کتاب تاریخ مکمل دورهٔ امانیه نوشته شده می آید.

---

[1] برادر میریار بیگ خان بدخشی وبرادرش که عضو هیأت سفارت فوق العاده تعیین شده بود. او همچنان در روز ۳۱ حمل سال ۱۲۹۸ش در وقت حرکت هیأت از بالای اسپ بر زمین افتاد وهلاک شد.

هدیهٔ جشن استقلال

بتقریب روز نهم حوت سال ۱۳۰۲ش [مصادف به سالگرد جشن ششم جلوس رسمی اعلیحضرت امان الله شاه غازی] که در قصر دلکشا برگذار گردید، از طرف هیأت انتظامیه شعارهایی دارای عبارات نظم ونثر ترتیب ودر حصهٔ مدخل قصر آویخته شد. چون پنج ماه بعد آن مراسم - که جشن عمومی استقلال در پغمان برگذار گردید. سید محمد داؤدخان عین همان عبارات را در یک قطعه نوشته در معرض نمایش اثرهای ادبی تقدیم نمود وتاریخ تحریر (۱۷) اسد سال ۱۳۰۳ش وعبارات ازینقرار است:

"بیادگار میلهٔ جشن سال ششم جلوس با استقلال اعلیحضرت مجاهد فی سبیل الله الغازی امیر امان الله خان".

"استقلال سرمایهٔ زندگانی باشرف وپیرایهٔ حیات ملت است، استقلال است که انسانرا با سعادت ابدی واصل وبه کامیابی مقاصد نائل می گرداند، استقلال حقوق مشروعهٔ اقوام وچاشنی بخش حیات ابدی است. استقلال آرزوی مادی ومعنوی هر فرد را مهیا میکند ، استقلال علم عالی وعرفان را بلند میکند، استقلال انسانرا از حضیض ذلت باوج عزت میرساند.

زنده باد محصل استقلال تامهٔ افغانستان اعلیحضرت غازی امیر امان الله خان، پاینده باد استقلال افغانیان".

واین دو قطعه شعر حضرت بیدل که عیناً مطابقت بوصف حال دورهٔ امانیه دارد از روی شعار روز جشن نهم حوت در قطعه خط مورخ (۱۷) اسد ۱۳۰۳ ش مندرج می باشد:

ای ظفر شیفتهٔ همت نصرت فالت — چمن فتح تبسم کدهٔ اقبالت
در مقامی که شکوهست فشرد پای ثبات — کوه بازد کمر از سایهٔ استقلالت
آیت فضل وسخاشان ترا آئینه دار — نص تحقیق وفا ترجمهٔ اقوالت
روح اعدا همه گر همسر سیمرغ شود — نیست جز صعوهٔ شاهین قضا چنگالت
سرگردن شکنان دوختهٔ نقش قدم — تاج شاهان غیور آبله پا مالت
عمرها شد که به تقویم شرف می نازد — سال وماه همه در سایهٔ ماه وسالت
نور ذاتی دلت اندوه وکدورت نکند — امر حقی بتغیر نگراید حالت
یا رب از ملک اجابت بدعای بیدل — کند اقبال ازل تا ابد استقبالت

***

دل فتح و دست فتح ونظر فتح وکار فتح — گلجوش هر نفس زدنت صدهزار فتح
دستت ببازوی نسب مرتضی قوی — تیغ ترا همین حسب ذوالفقار فتح

هرجا بعزم ازم ببالد اراده است مژگان کشودنی نکشد انتظار فتح
تا حشر ای سحاب چمن ساز بیدلان بر مزرع امید دو عالم ببار فتح

***

مراسم پنجمین جشن استرداد استقلال افغانستان در پغمان

از تاریخ جمعه (۱۱) برج اسد الی جمعه (۱۸) اسد سال ۱۳۰۲ شمسی جشن استرداد استقلال «عید ملی افغانستان» در پغمان زادگاه اعلیحضرت امان الله شاه برگذار گردید. ایام جشن از (۱۹) تا (۲٦) ذیحجة الحرام ۱۳۴۱ ق موافق (۳) تا (۱۰) اگست ۱۹۲۳ م تصادف نمود.

گزارش ایام «عید ملی» جشن استقلال

یکشنبه (۱۳) اسد ۱۳۰۲ش در پغمان بعد از عصر روز مذکور مسابقات دواندان اسپ، فیل، خر بعمل آمد[1].

در مسابقهٔ اسپ دوانی اسپ کبود سرخون نیازمحمد خان تولیمشر، درجهٔ اعلی و یکهزار روپیه انعام گرفت. اسپ قزل سرخون مصطفی خان تگاوی شاگرد مکتب حربیه واسپ گرنگ شرعلی خان درجهٔ اول شدند.

شب دوشنبه (۱۴) اسد در صحنهٔ تمثیل بنام: خواب و بیداری درام تربیتی نشان داده شد.

دوشنبه (۱۴) اسد به ساعت (۲) بعد از ظهر مردم بطرف میدان اسپ دوانی برای تماشای شطارت های عسکری بحرکت آمدند.

از افراد عسکری قطعه یی از شاگردان پیاده وسواری مکتب حربیه وقطعه یی از رسالهٔ شاهی بود. ساعت چهار عصر اعلیحضرت امان الله شاه تشریف آورد. اولاً قطعهٔ سوار افراد رسالهٔ شاهی به نیزه زدن آغاز نهادند وفوق العاده جالب توجه عموم واقع شد، و(۳٦) نفر جوان رسالهٔ شاهی در عملیات نیزه زدن فوقیت درجه اول از خود ابراز کردند.

بعد از رسالهٔ شاهی - شاگردان مکتب حربیه اقدام نمودند.

نمایش های آنها از قسم حرکات جمناستیکی وتربیهٔ بدنی بود.

قطعهٔ پیاده بعملیات آغاز کردند واصول حربی را از هرنگاه بدرجهٔ اول ثابت کردند وبحدی لیاقت از خود نشان دادند که نمایندگان دول خارجی گفتند: "اگر مانند این قطعه تمام عساکر پیادهٔ افغانستان

---

[1] چون حیوانات در ایام جهاد استقلال در جبهات خدمت کرده بودند برای تمثیل کردن آن صحنه های مبارزات وقوت آزمایی های ملی - حکم شده بود که در ایام جشن بطور نمایشی یادگار همان ایام - اقدام نمایند تا شکوه وعظمت آزادی افغانستان از هر طریق نمایان گردد.

تربیت شوند، عساکر افغانی میتوانند باصول تربیت جدید عسکری چنانکه ازین قطعهٔ نمونه دیدیم، با پیشرفته ترین عساکر ممالک دنیا مطابقت کند"[۱].

نمایش ساعت (٦) بعد از ظهر خاتمه یافت وقطعهٔ مکتب حربیه ترانه را با موزیک با آهنگ اروپایی سرائیدند.

شب سه شنبه (۱۵) اسد سال ۱۳۰۲ ش در صحنهٔ تیاتر واقع بالا باغ پغمان سماع خوانندگان بود.

خلیفه قاسم جو [استاد قاسم] که در اصول موسیقی طرز ومهارت خاص وممتاز داشت واز سرائیدن راگها و ترانه ها ومقامات بعید الفهم اجتناب می نمود وتنها به سرائیدن راگنی ها وخیال های شیرین وابیات مطابق بوصف استقلال وحماست ملی افغانی کوشش می کرد وبرحسب امر اعلیحضرت غازی ترانه های حماسی مربوط باسترداد آزادی کشور را میخواند. در محفل ساز وآواز آن شب، طرف قدر وستایش عموم شنوندگان واقع گردید. زیرا روی همین اوصاف افغانی بود که اعلیحضرت امان الله شاه او را خوانندهٔ حضور انتخاب کرده وبسیار دوست میداشت.

چهارشنبهٔ (١٦) اسد ۱۳۰۲ ش از ساعت (۳) تا ساعت (٦) بعد از ظهر در میدان بیگتوت مانورهٔ عسکری نشان داده شد ونهایت جالب توجه عموم تماشا چیان واقع شد.

شب (۱۵) اسد در سینما پغمان فلم محصلین افغانی در فرانسه، درحال مسابقهٔ فتبال بجهه تشویق طلاب مکاتب کابل و اولیاء آنها نشان داده شد.

پنجشنبه (۱۷) اسد اعلیحضرت امان الله شاه غازی دعوت عصریه باقامتگاه خودشان [بالاباغ پغمان] ترتیب داده همه بزرگان وجوانان وخارجیان وشاگردان مکتب امانیه وحبیبیه ومکتب حربیه را به ساعت پنج عصر دعوت فرمود. اعلیحضرت غازی از مدعوین پذیرائی کرده خوش آمدید گفتند: سازهای افغانی وهندی موجود وچیزی که بیشتر وخوشتر بنظر مدعوین رسید اینکه: اظهار محبت ذات شاهانه که تکلیف احترام وتعظیم رسمی شان را قطعاً منع وفقط یک میزبان مخلصی در خدمت یک مهمان بسیار عزیز بهرطرف میگشت و با هرکس اظهار لطف ومحبت میفرمود، دعوت تا ساعت شام دوام داشت واین دعوت عصریهٔ پادشاهی از لحاظ مزایای ظاهری ومعنوی در یک روز جشن آزادی کشور، نظیر نداشت.

بوقت شب محصلین مکتب حبیبیه نمایش های علمی را در صحنهٔ تمثیل پغمان در محل اجراء آوردند ومورد دلچسپی عموم قرار گرفت.

---

[۱] این قطعه عسکر پیاده بنام قطعهٔ نمونه تحت اثر جنرال محمود سامی نگران مکتب فنون حرب در مهتاب قلعه تربیت شده بودند. تعداد آن سه صد نفر حبیب الله بچه سقو و اکرم علی قراچه داغی وپردل چیله باغ در همین قطعه تعلیم عسکری دیده بودند که درضمن واقعات سال ۱۳۰۳ و ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش در این کتاب از هریک در موقع خودش مفصل بیان خواهد شد. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

وشب (۱۷) اسد به ساعت ده بجه آتشبازی نشان داده شد وتا ساعت (۱۲) ادامه داشت.

جمعه (۱۸) اسد - وکلای ملت افغانستان عریضه یی بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی در پغمان تقدیم کردند ودر عنوان نوشته بودند:

"ای محیی ملت نجیب افغان. ای قوهٔ روح ما افغانیان. ای قرة العین متابعان دین منیف احمدی. ای سلسله جنبان اتحاد امت محمدی.

ای پاشندهٔ تخم اتفاق در سینهٔ صداقت دفینهٔ ما. ای دورکنندهٔ نفاق از ملت مرحومهٔ ما". ودر متن نوشته بودند:

"ارواح اجداد ما که در جوهوای افغانستان وطن عزیز از جان ما، خود را از حمایت وتسلط اجنبی خلاص ومارا آزادی می بینند بقای عمر وسلطنت اعلیحضرت را از خداوند متعال رجا مینمایند. تاریخ تذکار حیاتت را بخط زر نقش مینماید، عساکر که پروانه وار جانهای خود را برای محافظهٔ اسلام فدا واستقلال را برای ما ملت حاصل نموده اند از عزم راسخ وثبات قدم شما است".

ونوشته بودند: "از حسن انتظام وزارت حربیه که به توجهات پادشاه غازی ما در این سال (۱۳۰۲) بکار آمده ما ملت نجیب بآواز بلند میگوئیم که: زنده باد پادشاه عسکر پرور ما. افکار اعلی صلح جویانهٔ شما است که مارا بهمه دول متمدنه معرفی نمود واز حسن سیاست تو نمایندگان اکثر ملل ودول بزرگ دنیا بعضی بدربار همایونت مقیم وبرخی در شرف ورود اند. عقل دوربینت در این سال سه کتلهٔ عظیم اسلامیت را به روابط سیاسیه متحد نمود. این عقد معاهدهٔ دولت ترکیه ودولت ایران را با ما فراموش نخواهند نمود.

معاهدهٔ دولت فرانسه وبلجیم وروانه کردن جنرال قونسل چین ودیگر کار روایی هایی که وزارت امور خارجیهٔ ما نموده در محافظهٔ حقوق نوع بشریت واستقلال اقتصادیات مملکت عزیز ما امیدوار ثابت است....

تعدیل حکومت ها ونصب حکام تعلیم یافته ، تأسیس تلگرام بیسیم از پشاور الی کابل که خط مخابرات ما را باشرق وغرب عالم وصل نمود. امداد تیلفون در اداره های دولتی هرات وترکستان، انتظام پوسته در بعض نقاط وشروع کار سرک تنگ غارو وتمدید سرک سالنگ، تکمیل وتوزیع تذکرهٔ نفوس ودر ضمن بسیار مطالب از تأسیس مکتب امانیه وتشکیل مرکهٔ پښتو واجراء حفریات آثار عتیقه وتأسیس موزیم وبناء صحنهٔ تمثیل واز حفر نهر کریم درسمت مشرقی واتمام بند امیر غازی وبند سراج غزنین، احداث جنگل های پغمان، تأسیس مکتب پیله کشی و رواج البسهٔ وطنی وطرح وتأسیس شهر دارالامان بواسطهٔ مقام عالی یاوری" . سخن راندند وپنجمین سالروز استرداد استقلال را مکرر تبریک گفتند. ومتن معروضهٔ وکلاء ملت افغانستان بقرار فوق وبا اندک اختصار درج تاریخ گردید.

۵۵۲ -
نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی در ختم جشن استقلال در پغمان

اعلیحضرت امان الله شاه بتاریخ جمعه (۱۸) اسد سال ۱۳۰۲ ش [۲٦ ذیحجه ۱۳۴۱ ق] بعد از استماع معروضهٔ مفصل وکلای ملت افغانستان نطق اختتامیهٔ جشن را بزبان خود ایراد فرمود و ازینقرار است:

"اولاً به تمام ملت نجیب افغان و وکلای ملت و وزرای دولت خود عرض تشکر مینمایم. چیزیکه از کار روایی های یکساله بیان نمودید از دست من عاجز نشده حقیقةً کارسازی ما را خداوند توانا بقدرت خود میکند وخدا در حق ما بسیار رؤف ومهربان است. از خداوند نیاز می کنم: الهی مرا توفیق ده تا از من عاجز خدمت وکاری بعمل آید که آسایش ملت وراحت قوم ونجات آخرت ما در آن باشد.

این خدمات وکارهای یکساله که اجراء یافته بهمت شما قوم انجام یافته ومن صرف وظیفهٔ خود را اجراء کرده ام شما که ادای شکریه از ایفاء وظیفهٔ من مینمائید از روی قدر شناسی شما ملت است.

خدا میداند از هزار خوبی هائیکه برای شما ملت عزیزم بدل آرزو دارم تا حال یکی اجراء نشده وبدربار خالق خود دعا می کنم و رجا دارم که بهمه خیالات که بمقصد بهبودی ملت افغانستان بخاطر دارم کامیاب شوم. وافغانستان هزارها سال جشن استقلال را بگذارند. و از خدا میخواهم که اگر من مرده باشم به هیچ وقت دست دشمن بالای شما بلند نشود و همیشه فاتح و مظفر باشید.

بسیار خوش شدم که این جشن شما بعافیت و مسرت گذشت، همه شما را بخدا می سپارم خداوند همیشه یار و مددگار شما باشد"[1].

ورود اعلیحضرت امان الله شاه غازی در تکیه خانهٔ چنداول کابل

اول محرم الحرام سنه ۱۳۴۲ بروز سه شنبه (۲۲) اسد سال ۱۳۰۲ شمسی [۱۴ - اگست ۱۹۲۳ م] تصادف نمود.

چون شیعیان افغانستان در ایام عاشوراء بانعقاد مجالس تعزیت داری حضرت سیدالشهداء در ناحیهٔ چنداول شهر کابل محفل بزرگی در همه سالیان اجازه داشتند. درسال ۱۳۰۲شمسی نیز باجراء آن مراسم طبق همه ساله قیام نمودند. ودر ناحیهٔ چنداول کابل محفل بزرگی در تعزیت داری حضرت سیدناءالحسین منعقد گردید.

جلالتمآب جنرال فخرالدین [فخری پاشا] سفیر دولت جمهوری ترکیه که از طرف مصطفی کمال

---

[1] اعلیحضرت غازی مطابق عادت همه وقته این مضامین را بدون مسوده و محض از حافظه بیان فرمود. و مخفف نویس دربار و نمایندهٔ اخبار تسوید می نمودند و مراسم جشن استقلال در پغمان ماه اسد سال ۱۳۰۲ ش بهمین نطق پادشاهی خاتمه یافت.

پاشا بدربار کابل وارد شده بود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی از وی خواهش نمود که بجهة ابراز اخوت اسلامی واتفاق جماعات سنی وشیعه در تکیه خانهٔ چنداول کابل اشتراک نماید. وغالب اعیان دربار وبزرگان وعالمان مذهب تسنن حاضر محفل شدند.

چون توجهات اعلیحضرت امان الله شاه غازی همواره متوجه به نقطهٔ اتحاد عالم اسلام ورفع کدورت موهومه از بین برادران اسلام بود، ذات شاهانه نیز در چنداول کابل که دو روز قبل از ورود خود ومصاحبین حضور خود اطلاع فرموده بود بوقت موعود [ساعت ۱۱ روز بمعیت اعیان واشراف ورود نمود. بعد از خواندن چندتن نوجوانان – ملا میرآقاخان[1] برفراز منبر برآمد وبعد از تبلیغات دینی گفت:

"حقیقتاً ایتام شهداء مسلمانان افغانستان را که در محاربهٔ استقلال به سعادت شهادت فائز گردیده اند، بی پدر نمی توانیم گفت. زیرا که ملاطفت ومراحم پادشاه ملت خواه ما دربارهٔ شان بدرجهٔ فوق العاده مبذول است، که نسبت به پدران آرامی وآسایش روحانی ومادی شان بیشتر حاضر وموجود است".

بعد از بیانات ملامیر آقاخان معلم مولوی سیف الرحمن خان قاضی عسکری که یکی از فحول علمأ اهل تسنن وشخص متجر بود، باجازهٔ حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بالای منبر تکیه خانه برآمد . ودرضمن ارشادات دینی در تشویق وترغیب مسلمانان باتحاد واتفاق در بین خودشان بیانات زیاد نمود. و وقتی که عالم موصوف از منبر فرود آمد، اعلیحضرت غازی در حالتی که کثرت گریه گلوگیر ذات شاهانه بود، چونکه فرمایش های مولوی سیف الرحمن خان بشدت تاثیر بخشیده بود، هیچکس از مستمعین خود داری کرده نمی توانست، آغوش محبت گشوده عالم موصوف را در بغل کشید وامتنان نمود. وهمچنان اعلیحضرت غازی به میرآقاخان معلم معانقه نمودومحاسن اورابوسید. بعد ازان شیخ محمدرضاءخان که او نیز یکی ازعلمأ ونویسندگان شیعیان[2] واز سکنهٔ چنداول کابل است، باجازهٔ حضور اعلیحضرت غازی بالای منبر برآمد وآیات بنیات را ترجمه وتفسیر واختتام کلام بدعای بقای سلطنت با استقلال وطول عمر اعلیحضرت امان الله شاه غازی وترقی عالم اسلام نمود. اعلیحضرت غازی با شیخ

---

[1] پدر میرعلی اصغر شعاع مذکور معلم مکتب و در سال ۱۳۲۴ شمسی متقاعد وچند یومی در ریاست تعلیم وتربیهٔ وزارت معارف عضویت داشت واز سرگذشت های خود حکایات می نمود وگفت: در وقتی که باداء فریضهٔ حج نائل شدم، شریف حسین پادشاه بود وچهرهٔ او به سردار محمدیونس خان کاملاً شباهت داشت وگفت مدت چهل سال بصفت معلم بمعارف افغانستان خدمت کرده ام. مذکور بعد اعدام پسرش وفات یافت واز علمأ مشهور اهل تشیع در عهد امانیه وفصاحت تکلم زیاد داشت ومن که در ریاست تعلیم وتربیهٔ معارف عضویت داشتم در سال ۱۳۲۴ش او را شناختم (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[2] شیخ محمد رضاء خان شخص عالم، شاعر، مؤلف، خطاط، نقاش، مذهب، مؤرخ و در علم هیأت ونجوم نیز دسترس داشت وسوانح او را در کتاب هنر خط در سال ۱۳۴۲ش نوشته ام (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

محمدرضاءخان نیز معانقه کرد وروی اورا بوسید. در اخیر میر محمد هاشم خان وزیر مالیه بالای منبر برآمده مقالتی که خود نوشته بود قرائت کرد.

ومحفل بساعت (۲) بعد از ظهر اختتام یافت. چون اعلیحضرت امان الله شاه از بدوجلوس خود در حق مردم اهل تشیع لطف ومراحم پادشاهانه مبذول میداشت وعلماً ونویسندگان وهنروران آنطایفه را مانند اهل تسنن بنظر قدر ونوازش می دید ومصارف تکایا را می پرداخت. مخالفین استقلال افغانستان در همین ایام تابستان سال ۱۳۰۲ شمسی بمردم می گفتند: امان الله خان شیعه شده است، با اهل تشیع شفقت دارد وشما مردم افغان قوم خودش را فراموش کرده است وهمین دستگاه در ماه حمل سال ۱۲۹۸ شمسی میگفت: وقتی امان الله خان حرف از استقلال میزند، چرا مردم شیعه را در وطن خود حق آزادی نمی دهد. اما وقتی که هرگونه لطف ومراحم آن پادشاه را در این مرور پنج سال در حق آن مردم ملاحظه کرد. بالعکس این سخنان را در میان آورد که منبع آن بعد واقعهٔ سال ۱۳۰۳ ش معلوم گردید.

خرابی های سیلاب در نورستان

در برج اسد سال ۱۳۰۲ ش در حکومتی کامدیش نورستان، بعد از نماز عصر باران شدید بارید واز قول [تیبه برکمتال] سیلاب سرازیر شد، ودر برکمتال وشدگل وارنگل ولونن وپوشال قریب هشت صدوسی جریب زمین وسی وپنج خانه وسه آسیاب ویک مسجد وپل برکمتال را ویران ساخت.

قتل ملا محمد سرورخان اسحق زائی از دست دزدان

حاجی ملا محمد سرورخان اسحق زائی که یکی از علماً مشهور و از مقربان دربار از مدت چهل سال سابقهٔ خدمت داشت، در اواخر عمر نظر به علاقمندی که با جناب نقیب صاحب بغدادی متوطن کابل داشت، بجای آن جناب در حرمباغ کابل[1] سکونت گرفت.

شب سه شنبه (۲۹) اسد سال ۱۳۰۲ شمسی [۸ محرم ۱۳۴۲ ق - ۲۱-اگست ۱۹۲۳م] دسته یی از دزدان بجای او وارد شده ملای مذکور را قتل واموال منقولهٔ اورا تماماً بسرقت بردند. چون بعض ملازمین رسالهٔ شاهی بجای او رفت وآمد داشتند ویکنفر از هم اتاقان ملای موصوف که اوضاع آنها را خوب نمی دید، مورد اشتباه قرار داده پولیسان را بقریهٔ افشار نانه چی[2] بخانه های نفری رسالهٔ شاهی رهنمونی کرد. وچند نفرشان را در همان روز وچند نفر را روز دیگر دستگیر کردند واز خانهٔ شان در وقت

---

[1] باغ امیر شیرعلی خان در عهد امیر حبیب الله خان حرمباغ نام گذاشته شد ودر وقت ورود نقیب صاحب بغدادی از طریق هند بافغانستان، امیرحبیب الله خان برای اقامت نقیب صاحب بخشید وبهمین نام مشهور ماند.

[2] محل پولیتخنیک حالیه وقلعهٔ آنجا در سنه ۱۱۶۹ قمری بنا یافته بود.

تفتیش اموال ملای مقتول ودیگر اموال مسروقهٔ بسیار بدست آمد.

اشرار محبوس وتحت استنطاق گرفته شدند ویکنفرشان اعتراف هم نمود. ملامحمد سرورخان اسحق زائی در عهد امیر عبدالرحمن خان در جملهٔ علمأ ممتحنین بود وامتحان جریب کشان مخصوص او بود. در عهد امیر حبیب الله خان رئیس پیمایشی ها بود، و امور پیمایش تعمیرات دولتی وغیره تعلق باو داشت. و در همان وقت مصاحب حضور سردار نصرالله خان «نائب السلطنه» ودر سفر لندن نیز همراه واهل راز و طرف اعتماد او بود[۱].

ملا محمد سرورخان ظاهراً وضع غیر عالمانه داشت و در کمال آزادی وعدم تکلف وتصنع در لباس وخوراک امرار حیات می نمود. لباس او اکثر چرکین ویخن باز ودستار پریشان می بود. کسان ناشناس او را از طبقهٔ ادنای عوام تصور میکردند، واما خیلی ظریف الطبع بود ویکی از ظرائف مشهور او این است که: در عهد امیر حبیب الله خان در یکسال عمل قتل وسرقت کسب شدت کرد و در نواحی چهاردهی کابل اموال بعضی اشخاص بسرقت رفت. صاحبان مال برای دادخواهی بحضور سردار نصرالله خان عارض شدند. ملامحمد سرورخان که در مجلس نشسته بود پرسید مردم چه شور دارند؟ کسی گفت: مال شان را دزدان برده اند. گفت: در کجا؟ جواب شنید که در چهاردهی. گفت بما چه، اینها به علاقهٔ غیر رفته مال شان را دزدان برده اند. حال اینجا استغاثه دارند.

گفتند: ملاصاحب وقتی که چهاردهی علاقهٔ غیر است علاقهٔ خودمان کدام است؟ فرمود علاقهٔ ما کوتی زین العمارت واطراف آن است.

چون قصر زین العمارت[۲] نشیمن گاه نائب السلطنه بود، باین نکته او را متنبه ساخت واو هم دانست که ملاصاحب بچه رمز عالمانه وسیاست مداران حرف میزند، یعنی از ضعف اداره وغفلت نائب السلطنه که جز قصر جدید التعمیر زین العمارت از جایی خبر ندارد این چنین اعمال بصدور می آید.

ملامحمد سرورخان در اواخر ترک ملازمت نموده بزیارت حج بیت الله شریف رفت وپس از عودت بوطن گاهی قندهار واکثر در کابل وجلال آباد بجای نقیب صاحب می بود. و دلیل این مصاحبت آن است که نقیب صاحب در سال اول ورود بافغانستان گفت: من بسیار شوق دارم که زبان پښتو را مطابق لهجهٔ مردم قندهار بیاموزم. یکنفر رسالهٔ شاهی که مهماندار ومحافظ آن جناب بود، ضمناً مؤظف گردید که

---

[۱] ملا فیض محمد ولد محمد سعید قوم هزارهٔ محمدخواجه – در سنه ۱۳۰۵ قمری حینی که از هندوستان وارد جلال آباد وکابل شد توسط ملامحمد سرورخان اسحق زائی بحضور سردار نصرالله خان معرفی شد تا آنکه به تألیف کتاب تحفة الحبیب [ثم سراج التواریخ] مامور گردید. سوانح مکمل او را در تاریخ مطابع ومطبوعات افغانستان نوشته ام. (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

[۲] زین العمارت – همین قصر شورای وزیران حالیه است که زمانی بنام قصر علیا وبعداً قصر صدارت عظمی واز سال ۱۳۵۷ ش قصر شورای وزیران موسوم گردید.

زبان پښتو را محاوره نماید. بعداً از حضور سردار نصرالله خان نائب السلطنه ملامحمد سرورخان اسحق زائی که شخص عالم وفاضل بود مصاحب زبان پښتو به لهجهٔ قندهار مقرر گردید تا بصفت اخلاصمند وهم مصاحب درتقویت وتعلیم زبان پشتو بهمراه نقیب صاحب کمک نماید و بهمین سوابق شناسائی علمی نقیب صاحب اورا بنظر قدر ومحبت می نگریست، و در روزهای اخیر زندگانی بکابل می بود. وعلت سرقت اتاق اوچنان بود که در روزهای جشن استقلال ماه اسد سال ۱۳۰۲ ش اعلیحضرت امان الله شاه غازی یک مقدار مبلغ نقد بپاداش خدمت وسوابق علمیت او اعطاء نمود. وچون وجه نقد انعام پادشاهی را در اتاق نشیمن خود نگاهداشته بود، چندتن رسالهٔ شاهی قندهاری که در قریهٔ افشار نانه چی [قلعهٔ قدیمی] سکونت داشتند اورا بقتل رسانیده اموالش را بسرقت بردند که مفصل احوال یکنفر دزد مذکور را بعداً می نویسم.

ملامحمد سرورخان اسحق زائی در این وقت پیر مرد موسفید وضعیف وعمر خود را به تجرد گذرانید و اولاد از وی بجا نگذاشت. نسوار دهن بسیار می کشید، به شطرنج بازی مهارت داشت وعلوم ریاضی را خوب میدانست.

ترفیع و تقرر قضاة

بتاریخ سه شنبه (۸) اسد ۱۳۰۲ ش [۱٦ ذیحجه ۱۳۴۱ ق] ترفیعات ومقرری های آتی قضاة محاکم شرعیه بعمل آمد:

۱. ملامحمداسحق خان قاضی محکمهٔ تاشقرغان بقضای محکمهٔ ابتدائیه مرکز مزارشریف
۲. ملامحمد دین خان قاضی محکمهٔ بهسود بقضای محکمهٔ تاشقرغان.
۳. ملاعبدالله فارغ التحصیل مکتب قضاة کابل - بقضای محکمهٔ بهسود.
۴. ملاعبدالقیوم فارغ التحصیل مکتب قضاة کابل - بقضای محکمهٔ ابتدائیهٔ مرکز دایزنگی.
۵. ملا نورالحق خان فارغ التحصیل مکتب قضاة کابل. بقضای محکمهٔ ابتدائیه مرکز ارزگان.
٦. ملاعبدالغفور قاضی محکمهٔ جرم. بقضای محکمهٔ تالقان. [ملا عبداللطیف قاضی سابق تالقان در اثر خلاف رفتاری تحت محاکمه گرفته شد].
۷. ملاعبدالکریم مفتی محکمهٔ مرافعهٔ سمت جنوبی، بقضای محکمهٔ ارگون.
۸. ملامحمدسلام مفتی محکمهٔ فراه - مفتی محکمهٔ مرافعهٔ سمت جنوبی.

تشریف فرمائی اعلیحضرت امان الله شاه به سمت شمال کابل

اعلیحضرت امان الله شاه غازی بعد از ایام جشن استرداد استقلال بتاریخ شنبه (۲٦) اسد سال ۱۳۰۲

ش [۵ محرم ۱۳۴۲ ق – ۱۴ – اگست ۱۹۲۳م] بطرف سمت شمالی کابل تشریف فرما گردید. در روز مذکور به کوهدامان، چهاریکار، ریزه کوهستان توقف فرمود. در کوهدامان بعض مردم از حاکم آنجا شکایت جزئی نمودند. در ریزه کوهستان نیز نسبت به شمس الدین خان حاکم آنجا عدم رضائیت اهالی محسوس گردید. حاکم مذکور بامر اعلیحضرت غازی موقوف گردید، در آنجا بعضی از شاگردان مکتب اشتر گرام بحضور اعلیحضرت عرض نمودند که امسال تحصیلات ابتدائی ما تمام میشود از ان بعد چه امر است؟ اعلیحضرت فرمود : اشخاصی که خواهش تحصیل دورهٔ ثانوی داشته باشند در مکتب رشدی جبل السراج شامل شوند.

وآنهایی که ارادهٔ تحصیل عالی را ندارند بخدمت مقرر میشوند، ولا به مشاغل آزاد مشغول شوند.

یکشنبه (۱۰) سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [۲۰ محرم ۱۳۴۲ ق] اعلیحضرت اطراف کوهستان را از نظر گذرانید وبه مکتب سعیدخیل تشریف برد واز طلاب احوال پرسی وتشویق وترغیب زیاد به تحصیل کمالات فرمود. وبراصول تعلیم معلمین بعض تنقیدات گرفته ضمن مکتوب به وزارت معارف فرستاد تا از اصول تدریس جداً مراقبت نماید.

دوشنبه (۱۱) سنبله ۱۳۰۲ ش بطرف پنجشیر عزیمت فرمود، عده یی از مردم پنجشیر از قاضی محکمهٔ شرعیه شکایت کردند. قاضی محول به محاکمه گردید.

سه شنبه (۱۲) سنبله بحدود شوخی تشریف برد ، مردم آن نواحی واهالی نجراو حاضر وبحضور اعلیحضرت باریاب وضمن ملاقات، مقاصدی که بدل داشتند آزادانه عرض کردند.

چهارشنبه(۱۳)سنبله [۲۳محرم– ۵سپتمبر] بطرف غوربندعزیمت نمودودرآنجا نیز ازاحوال رعایاوارسی فرمود.

پنجشنبه (۱۴) سنبله در ارگ جبل السراج دربار عمومی بحضور اعلیحضرت انعقاد یافت. اعلیحضرت امان الله شاه غازی از احمدعلی خان(۱) حاکم اعلی سمت شمالی اظهار خوشی فرمود وباعطای نشان ستور مفتخر وحکومت اعلی سمت مشرقی را بوی وعده داد. بدربار عمومی جبل السراج شاگردان مکاتب آن سمت حاضر بودند ومقالتی بحضور اعلیحضرت غازی قرائت نمودند ومورد تحسین واقع شدند.

اعلیحضرت امان الله شاه به طلاب سمت شمالی بروز دربار عمومی ارگ جبل السراج فرمود: من هر فرد شما را عیناً مانند فرزند خود میدانم وبسیار آرزو دارم که به شما احسان ها کنم ولی فعلاً در حق شما نسبت باینکه مکاتب برای تان ساخته شده احسان بزرگتر از آن متصور نیست.

---

(۱) ولد عبدالواحدخان ولد محمدرفیق خان لودین. احمدعلی خان بعداً سفیر افغانی در آلمان مقرر گردید ودر برج میزان ۱۳۰۷ ش واپس خواسته شد ورئیس بلدیهٔ کابل مقرر ودر همان روز بریاست هیأت تنظیمیهٔ سمت شمالی فرستاده شد وروز (۸) جدی ۱۳۰۷ ش بکابل برگشت ومفصل این گزارش درضمن جریانات خزان سال ۱۳۰۷ ش نوشته شده می آید.

وگفت: نزد من اطفال وجوانان امروز قدر واهمیت زیاد دارند زیراکه مردان فردا اینها وامروز هم هر گونه خدمت از هر فرد جوان بادانش وتعلیم توقع میرود.

دربار عمومی جبل السراج که خوانین و وکلاء ومامورین سمت شمالی در آن حضور داشتند تا ساعت چهار بعد از ظهر دوام داشت.

اعلیحضرت در هر محل بعموم اهالی مستقبلین احوال پرسی واظهار شفقت ومرحمت فرمود ونصائح وارشادات زیاد باصلاحات اجتماعی نمود. ومحصول اضافی اهل کسبه را بخشید. از طرز اجراآت مامورین تفتیش وبعض تأسیسات مهم را بجهة بهبود وضع اجتماعی مدنظر گرفت که از نتائج همان سفر حفر نهر از دریای غوربند است. ونیز در فکر تقویت صنائع دستی وکمک باحوال صنعت گران وترقی زراعت یادداشت های سودمند بکارکنان دولت داد وبا شاملین دربار عمومی وداع نمود.

وشب جمعه (۸) سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [۱۸ محرم ۱۳۴۲ ق - ۳۱ اگست ۱۹۲۳م] - از جبل السراج بدارالسلطنهٔ کابل مراجعت نمود وساعت (٦) شام روز مذکور با هیأت معیتی ذات شاهانه وارد کابل وبطرف پغمان عزیمت فرمود.

وضع مکاتب کابل

در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ش مفتشین معارف در مکاتب ابتدائیهٔ کابل مشغول تفتیش گردیدند احوال مکاتب اطمینان بخش بنظر نیامد، مکتب مستورات ومکتب حبیبیه ودارالمعلمین یکماه رخصت شدند.

وزارت معارف در تهیه وتأسیس مکتب جدید که در نظر بود معلمین آلمانی آنرا تدریس کنند، مصروف بود، واین همان مکتب بود که بعداً بنام مکتب امانی تأسیس گردید.

واقعهٔ قتل

عصر روز جمعه (۸) سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [۱۸ محرم ۱۳۴۲ق] عبدالعلی خان سابق جنرال قونسل افغانی در تاشکند - از طرف چندنفر بضرب گلوله کشته شد. قرار اظهار خود او که هنوز زنده بود، قاتلین او عبدالعزیزخان سابق حاکم کهمرد وملازم او بودند.

امضاء معاهدهٔ دولتین افغان و ایران

معاهدهٔ دولت پادشاهی افغانستان وایران روز جمعه (۱۵) سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [۲۵ محرم ۱۳۴۲ ق - ۷ سپتمبر ۱۹۲۳م] در مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل - بعد اداء نماز جمعه بحضور جمیع

نمازگذاران اهالی شهر تاریخی کابل و نمایندگان دول اسلامی مقیم کابل - از طرف اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه افغانستان امضاء شد. اعلیحضرت روی منبر سنگی که در وسط رواق اول مسجد نصب است ، قدم گذارده عموم حاضرین را مخاطب قرار داده نطق خود را بپایان رسانید. وبعد از نطق ذات شاهانه - محمدولی خان وزیر امور خارجیه ، مواد عهدنامه را از دول تا اخیر بآواز بلند قرائت نمود که متن آن در این کتاب مندرج است.

پس از ختم قرائت عهدنامهٔ مذکور، اعلیحضرت امان الله شاه غازی فرمود:

"بتوفیق خداوند جل علی شانه العزیز وبه برکت روحانیت حضرت خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم این عهدنامه را امضاء میکنم ودعاء میکنم که الهی تا سالهای دراز انعقاد وامضاء عهدنامه های بهتر وخوبتر ازین عهدنامه ، چنانچه آرزوی قلبی ما است موفق شویم، وبخداوند خود التجاء وآرزو دارم وبه ملت خویش توصیه مینمایم که تا یک فردی از ملت افغان زنده باشد این عهدنامه را مقدس شمارد، وبعموم عالم اسلام حسیات یکدلی ومحبت واتفاق نصیب کند".

ودر همان دقیقه اعلیحضرت امان الله شاه غازی قلم را گرفته فرمود: من بنام نامی ملت افغان وبتوفیق خداوند امضاء میکنم. در این وقت نصرالله خان اعتلاءالملک سفیر مختار دولت ایران که به معیت معاون خود رفیع الملک با لباس رسمی بپای منبر مسجد جامع کبیر عیدگاه کابل استاده بودند، بیانیه یی بعرض رسانید وازینقرار است:

"اعلیحضرتا! شهریارا ! اگرچه اصول عقائد این بنده همان است که کراراً ذات شاهانه هم همان عقیدهٔ بنده را ابراز داشته فرموده اند که : عهدنامهٔ ما بین دو دولت اسلامی همان کتاب آسمانی آنها یعنی قرآن مجید وشریف است. البته همین طور است زیرا اگر مقصود از انعقاد عهدنامه ازدیاد دوستی ومودت ما بین دو دولت باشد، قرآن کریم عقد اخوت ما را که هزاران مرتبه مقام آن از دوستی بالاتر است در پایهٔ عرض الهی تثبیت کرده است".

بعد از ختم بیانیهٔ نصرالله خان اعتلاً الملک سفیر مختار ایران بدربار کابل نسخهٔ عهدنامه را که بامضاء سلطان احمدشاه قاجار پادشاه ایران مزین شده بود ودر پردهٔ بیرق شیر وخورشید ایران ملفوف بود، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه پادشاه افغانستان تقدیم نمود.

اعلیحضرت امان الله شاه غازی نسخهٔ عهدنامه را که بامضاء مبارک شاه موشح گردیده بود، در پردهٔ لوای افغانی گذاشته به سفیر ایران سپرد. وسپس اعلیحضرت امان الله شاه لوای ایران وسفیر ایران لوای افغانی را بدوش خودها گرفته حسیات اخوت وصمیمیت دولتین را به انظار حاضرین تجسم دادند ومجلس را بدعای سعادت وترقی اسلام ختم نمودند. وتصویری که از ان مراسم بجا مانده در کلکسیون

آثار واسناد نویسندهٔ این کتاب موجود است[1].

معاهده نامهٔ دولتین افغان وایران دارای (۱۲) فصل ومختصر الحاقیه می باشد که اینک عنوان ومتن آنرا عیناً سپرد تاریخ مینمائیم:

سواد معاهدهٔ دولتین افغانستان وایران

چون جهته جامعهٔ اسلامیه، و روابط نژادی وعلائق حسن مجاورت وهمسایگی دولتین ایران وافغانستان اقتضا داشت که مراودات حسنه و روابط دوستانهٔ بین الدولتین بوسیلهٔ انعقاد یک عهدنامه مستحکم گردد. لهذا برای اجرای این مقصود مقدس اعلیحضرت شاهنشاه ایران جناب حاجی میرزا حسن خان محتشم السلطنه وزیر امور خارجیه واعلیحضرت امیر افغانستان، جناب سردار عبدالعزیز خان وزیر مختار وایلچی معتمد خود را وکلای مختار خود تعیین فرموده ومشار الیهما پس از مبادلهٔ اختیارنامه های رسمی خود، فصول ذیل را منعقد نمودند.

فصل اول: از امروز به بعد دوستی صادقانه ومناسبات حسنه فیمابین ایران وافغانستان واتباع دولتین مزبورتین برقرار خواهد بود.

فصل دوم: سفرای کبار و وزرای مختار وشارژ وافسرهای هریک از دولتین معظمتین متعاهدتین در دربار یکدیگر از کلیه حقوق وامتیازاتیکه بموجب عادات ورسوم بین المللی معمول ومقرر شده است بهره مند خواهند بود.

فصل سوم: اتباع دولتین معظمتین متعاهدتین خواه در موقع مسافرت، وخواه در موقع اقامت مورد احترام واقع شده وکاملاً در حمایت مامورین دولت متبوعهٔ خودشان خواهند بود.

فصل چهارم: اتباع دولتین متعاهدتین، مقیم یا مسافر در ممالک همدیگر تابع قوانین محلی بوده مرافعه ومناقشه وجنحه وجنایت آنها در محاکم عدلیهٔ محلی ایران وافغانستان رسیده گی وتسویه خواهد گردید، مامورین سیاسی یا قونسلگری طرفین معظمتین به هیچوجه حق دخالت در مسائل قضائی اعم از حقوقی وجزائی اتباع خود در خاک یکدیگر نداشته ومرجع کلیه دعاوی اتباع دولتین محاکم داخلی دولت متوقف فیها خواهد بود.

فصل پنجم: دولتین معظمتین متعاهدتین حق خواهند داشت قونسل ژنرال وقونسل ویس قونسول یا وکیل قونسول گری، برای اقامت در شهرهای عمده ومراکز تجارتی مملکت یکدیگر مامور نمایند. ولی

---

[1] این تصویر در کتاب «سفرهای غازی امان الله شاه - در دوازده کشور آسیا و اوروپا» که بقلم اینجانب نوشته شده وبمناسبت شصت وششمین سالروز استرداد استقلال افغانستان طبع وبروز (۲۸) اسد سال ۱۳٦۴ ش نشر شده است کلیشه شده و با مختصر توضیحات معرفی گردیده است (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

مامورین مزبور وقتی شروع بانجام وظائف ماموریتی خودشان خواهند نمود که مطابق معمول دولت متوقف فیها تصدیق نامهٔ ماموریت آنها صادر شده باشد.

فصل ششم: اتباع دولتین در ممالک یکدیگر از کلیه خدمات نظامی وسائر وظائفی که مخصوص باتباع داخلهٔ هر دولت است معاف ومستثنی خواهند بود.

فصل هفتم: در صورت تقصیر وفرار یکی از اتباع دولتین متعاهدتین به مملکت دیگری ، مامورین دولتین معظمتین حق خواهند داشت که بوسیلهٔ مجاری سیاسی اعادهٔ او را به مملکت خود تقاضاء نمایند، واز طرف حکومت محلیه ، ازین مساعدت خود داری نخواهد شد، ولیکن مقصرین سیاسی ازین ترتیب مستثنی خواهند بود.

فصل هشتم: برای استحکام مناسبات وداديه و روابط تجارتی طرفین متعاهدتین عهود وقراردادهای لازمه راجع به مناسبات تجارتی ورسومات گمرگی ومبادلات پستی وتلگرافی باسرع اوقات ترتیب داده وپس از امضاء وتصدیق بموقع اجراء گذارده خواهد شد.

فصل نهم: وقوع جنگ بین یکی از دولتین متعاهدتین با دولت ثالثی، موجب حدوث خلل و روابط دوستی ومودت بین الطرفین نبوده، وطرف دیگر ملتزم خواهد بود که از تسهیل موجبات موفقیت دولت دشمن بر طبق قوانین بیطرفی احتراز کند.

فصل دهم: برای آنکه دوستی واعتماد صادقانهٔ موجودهٔ بین مملکت شاهنشاهی ایران ومملکت پادشاهی افغانستان، کاملاً مشهور گردد، دولتین متعاهدتین مصمم شده اند که کلیه اشکالات مهمه واختلافات حاصلهٔ بین خود را که بطرز مطلوبی از راه مذاکرات سیاسی خاتمه پذیر نگردد، مطابق مقررات وعادات بین المللی مسئله را به حکمیت رجوع نمایند، ونیز متعهد میشوند که از روی صمیمیت کامل احکام صادره را بموقع اجرا گذارند.

فصل یازدهم: این عهدنامه به نسختین بزبان فارسی نوشته میشود.

فصل دوازدهم: نمایندگان طرفین متعاهدتین متعهد میشوند - که در مدت سه ماه از تاریخ امضاء یا در صورت امکان زودتر اسناد لازمهٔ دائر به تصدیق عهدنامه را در تهران یا کابل مبادله نمایند، بناءً علیهذا نمایندگان طرفین متعاهدین این عهدنامه را امضا ومهر نمودند.

تهران - بتاریخ پانزدهم شهر شوال المکرم سنه ۱۳۳۹ مطابق اول سرطان ۱۳۰۰ شمسی

محل امضاء: وزیر خارجیهٔ دولت علیهٔ ایران محتشم السلطنه.

محل امضاء: عبدالعزیز سفیر دولت علیهٔ افغانستان

فصول الحاقیه

فصل اول: مقصود از عبارت فصل سوم این عهدنامه (اتباع دولتین معظمتین معاهدتین خواه در

موقع مسافرت وخواه در موقع اقامت مورد احترام واقع شده کاملاً در حمایت مامورین دولت متبوعهٔ خودشان خواهند بود). این است که مامورین دولت متبوعه می توانند در حدود قوانین جاریهٔ مملکت متوقف فیها با مراجعه بمامورین مملکت مزبوره تسهیلاتی برای اتباع خودشان فراهم نمایند.

فصل دوم: طوائف وایلاتیکه سابقاً از افغانستان به ایران آمده اند، اعم از بربری وغیره، کما فی السابق تبعهٔ ایران میباشند، بربریهائیکه قصد مسافرت بخاک افغانستان را داشته باشند بدون اینکه تذاکر خود را بامضای مامورین افغانستان مقیمین ایران برسانند، حق ورود بخاک افغانستان را نخواهند داشت. طوائف سرحدنشین که در خاک دولتین ئیلاق وقشلاق مینمایند، در مدت توقف در خاک ایران، بآنها معاملهٔ تبعهٔ ایران، ودر مدت توقف در افغانستان معاملهٔ تبعهٔ ایران و در مدت توقف در افغانستان معاملهٔ تبعهٔ افغانستان خواهد شد. افرادیکه از افغانستان قبل از تأسیس سفارت دولت علیهٔ افغانستان در تهران به ایران آمده وسکنی اختیار کرده اند کما فی السابق تبعهٔ ایران میباشند، تجاریکه فقط برای معاملات تجارتی از افغانستان به ایران مسافرت نموده ودر ایران اقامت دائمی اختیار نکرده اند، ونیز بموجب اسناد محقق است، که در دوائر رسمی ایران بآنها معاملهٔ تبعهٔ ایران نشده است، تبعهٔ افغانستان شناخته خواهند شد.

محل امضاء: وزیر امور خارجیهٔ دولت علیهٔ افغانستان ژنرال محمدولی خان

محل امضاء: آقای نصرالله اعتلاء الملک وزیر مختار وایلچی معتمد دولت علیهٔ ایران در کابل

فصل سوم: همچنین طوائف وئیلاتیکه سابقاً، از ایران بافغانستان رفته اند کما فی السابق تبعهٔ دولت متوقف فیها میباشند، و بدون اینکه تذاکر خود را بامضای مامورین ایران برسانند حق ورود بخاک ایران را نخواهند داشت، چنانچه همین ترتیب نظیراً مطابق فصل دوم الحاقی نسبت به کلیه طوائف وئیلاتیکه سابقاً از افغانستان به ایران آمده اند مجری خواهد شد. افرادیکه از ایران، قبل از تأسیس سفارت ایران در کابل به افغانستان رفته سکنی اختیار کرده اند کما فی السابق تبعهٔ افغانستان شناخته میشوند.

تجاریکه فقط برای معاملات تجارتی از ایران بافغانستان مسافرت نموده اند ودر افغانستان اقامت دائمی اختیار نکرده اند ونیز بموجب اسناد محقق است که در دوائر رسمی افغانستان باآنها معاملهٔ تبعهٔ افغانستان نشده است تبعهٔ ایران شناخته خواهند شد.

محل امضاء: وزیر امور خارجیهٔ دولت علیهٔ افغانستان محمدولی خان

محل امضاء: آقای نصرالله اعتلأ الملک وزیر مختار وایلچی معتمد دولت علیهٔ ایران در کابل

باسمه سبحانه

عبدالله المجاهد فی سبیل الله، امیر امان الله پادشاه دولت علیهٔ افغانستان، این عهدنامهٔ مودت را که

مرکب از (۱۲) فصل و(۳) فصول الحاقیه می باشد وفیما بین ما واعلیحضرت سلطان احمدشاه قاجار، شاهنشاه کل ممالک محروسهٔ ایران بوساطت وکلای مختار دولتین معظمتین، به تواریخ متعددهٔ مندرجه اش انعقاد یافته، تصدیق نموده اجرای بلاتغیر آنرا تعهد مینمایم. (۱۵) سنبله ۱۳۰۲ شمسی مطابق ماه محرم الحرام سنه ۱۳۴۲ هجری - محل امضای اعلیحضرت غازی (امیر امان الله)

سواد معاهدهٔ دولتین علیتین افغانستان وایران در مطبعهٔ ماشین خانهٔ مبارکهٔ سنگی طبع گردید - عدد اول سه صد جلد.

واز روی همان نسخهٔ چاپ سنگ کابل نقل گرفته شد. در پشتی وهم عنوان صفحهٔ اول این معاهده تسمیهٔ مبارکه وکلمهٔ طیبهٔ مبارکه وآیهٔ مبارکهٔ : [واعتصموا بحبل الله جمیعاً ولا تفرقوا] نوشته است.

ترفیع وتقرر حکام

در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [محرم ۱۳۴۲ ق] در زمانی که محمدسرورخان وکیل وزارت امور داخله بود، اشخاص آتی به ترفیع تبدیل وتقرر نائل گردیدند:

۱. عبدالملک خان حاکم درجه دوم غوربند بحکومت درجه اول گردیز مربوط حکومت اعلی سمت جنوبی.
۲. محمدابراهیم خان حاکم درجه دوم مقرر بحکومت کتواز مربوط حکومت کلان غزنی
۳. عبدالملک خان حاکم درجه سوم جاغوری بحکومت درجه دوم بهسود مربوط حکومت کلان دایزنگی.
۴. غلام حیدرخان که در کابل اخذ تعلیم قوانین نموده بود، بحکومت درجه سوم غوربند مربوط حکومت کلان سمت شمالی مقرر گردید.

حاکم اعلی سمت مشرقی

در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [اگست ۱۹۲۳م] احمدعلی خان لودین، حاکم کلان سمت شمالی کابل با ترفیع رتبه از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی بحکومت اعلی سمت مشرقی مقرر گردید.

عبدالکریم خان بارکزائی سابق حاکم اعلی سمت مشرقی برای حکومت ترکستان [ولایات شمال افغانستان]در نظر گرفته شد.

اعطای نشان ستور

در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش، در این وقتی که محمدسرورخان وکیل وزارت امور داخله بود - برای امیرالدین خان حاکم اعلی سمت جنوبی بمکافات حسن خدماتش از حضور اعلیحضرت امان الله شاه

غازی نشان ستور منظور واعطاء گردید[1].

عبدالعزیزخان وزیر داخله گفت: در این وقت که من بریاست هیأت تنظمیه در قندهار مصروفیت داشتم میرزا محمدسرورخان بوکالت وزارت داخله مقرر واو از باعث اینکه امور مربوط به سمت جنوبی را از طریق لطف ونوازش تنظیم نماید باین پیشنهاد مبادرت ورزیده بود وسرانجام چنان شد که جریانات آینده حقائق اعمال را بمیدان قضاوت ملت کشانید.

مکافات در ایامی که والی کابل بمحال جاغوری برای تفتیش رفته بود، محمدسعیدخان مامور مالیه را باعطای خلعت سرافراز نمود.

دستگیری (۱۲) نفر دزد

در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش مستوفی ولایت کابل که در غیاب والی کابل کفالت میکرد، در اثر جدیت او که خودش با یک تولی عسکر به تعقیب اشرار برآمده بود، در اواخر برج سنبلهٔ سال مذکور دوازده نفر دزد دستگیر شدند.

تشهیر

غلام حیدر پسر محمدقاسم ساکن قلعهٔ حیدرخان اندرابی کابل که در قول اردو مامور خریداری بود، در برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش شراب نوشید، وچند نفر به محکمهٔ شرعیه عارض شده شهادت دادند. وبحکم محکمهٔ شرعیه وقانون جزاء در شهر کابل تشهیر وبعد (۲۹) دره حد زده شد و (۷۹۰) روپیه جرم تحویل نمود.

فرار متهمین قتل از محبس کابل و محبوس شدن مامورین بجرم غفلت

دونفر انگلیس که در ماورای سرحد افغانستان در بهار سال ۱۳۰۲ ش در حدود ملاکوری مقتول واز طرف حکومت هند برتانوی دونفر اتباع افغانی بقتل آنها متهم شده بودند، حکومت امانیه آن دونفر را دستگیر نموده در توقیف خانهٔ کابل نگاهداشته بود که اگر ورثهٔ مقتول بآنها دعوی داشته باشند، در محکمهٔ دارالسلطنهٔ کابل دعوی خود را تصفیه نمایند. مدت زیاد گذشت و وکیل مدعی نرسید

---

[1] قراریکه بعداً معلوم گردید طرفداران او مقام پادشاهی را فریب داده برای وی نشان ستور پیشنهاد کرده بودند والا امیرالدین مذکور شخص غافل ونا عاقبت اندیش وبی کفایت بود وجریان واقعات سال ۱۳۰۳ ش ثابت میکند که کاری را بدرستی انجام نداده ومستحق این اعطای بزرگ نبوده تا آنکه در سال ۱۳۰۸ ش در هیأت دزدان همکار وبعد از دورهٔ سقوی اعدام گردید که تفصیل آن گزارش در این کتاب مرقوم کلک رقم خواهد گردید.

ومتهمین از توقیف خانهٔ کابل فرار نمودند. در اواخر برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [صفر ۱۳۴۲ ق - سپتمبر ۱۹۲۳م] از طرف حکومت افغانستان نسبت بدستگیر نمودن مفرورین بهرطرف حکم انفاذ یافت. ونیز غلام محی الدین خان آمر توقیف خانه ومحمدسرورخان کپتان ومامور داخلی توقیف خانه ویکنفر بلوکمشر وپهره داران محکوم به حبس شدند.

وزارت عدلیه مسئله را تحت تحقیق گرفت، چونکه اکثر مامورین توقیف خانه از مسلک عسکری بودند، موضوع را به وزارت حربیه محول نمود. در دیوان حرب وتدقیق دائرهٔ محاکمات وزرات حربیه قضیه بقرارآتی فیصله گردید:

صورت فیصلهٔ پنجشنبه مورخ (۱۴) سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش مطابق (۲۴) محرم ۱۳۴۲ ق موافق (٦) سپتمبر ۱۹۲۳م دیوان حرب کابل که رسماً بدائرهٔ محاکمات وارد گردیده در قضیهٔ گریختن دونفر شنواریان محبوس.

اردلی وداودشاه نامان از توقیف خانهٔ کابل که در لیل شنبه (۲٦) اسد سال ۱۳۰۲ ش [۵ محرم - ۱۸ - اگست] مفروریت شان بعمل آمد، والزام غفلت وعمداً گریختاندن محبوسین مذکور قرار دلائل ثابت که وزارت عدلیه در نتیجهٔ تحقیقات ابتدائیه توضیح نموده برنفری نام نویس ذیل وارد گردیده:

غلام محی الدین خان مامور توقیف خانه، محمدسرور تولیمشر، محمداکرم بلوکمشر، عبدالرؤف دلگی مشر، سیف الله سائر، محمدیونس سائر، محمدایوب سائر، سلطان محمدکاتب، بالآخر غلام محی الدین خان مامور، محمدسرور تولیمشر، محمداکرم بلوکمشر، سیف الله سائر بجزای چهارسال حبس محکوم گردیدند.

سلطان محمدکاتب تولی ومحمدایوب ومحمدیونس سلاح انداز بجزای غفلت شان هریک به شش ماه حبس محکوم گردیدند.

ورود وزیر مختار فرانسه بدربار کابل

بتاریخ دوشنبه اول برج میزان سال ۱۳۰۲ شمسی [۱۳ صفر ۱۳۴۲ ق - ۲۴ سپتمبر ۱۹۲۳م] جلالتمآب موسیو فوشه سفیر مختار دولت جمهوری فرانسه متعین دربار کابل - با اعضاء سفارت خانهٔ وارد کابل شد. مراسم پذیرائی از طرف وزارت امور خارجیه بعمل آمد وبتاریخ چهارشنبه (۳) میزان (۲٦) سپتمبر بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی باریاب واعتماد نامهٔ خود را تقدیم نمود واین مطالب را بعرض رسانید:

"در لحظه یی که نامه های حکومت خود را که اینجانب را به سمت وزیر مختار وایلچی گری مخصوص فرانسه بدربار شاهی افغانستان معرفی کرده، تقدیم حضور مبارک آن اعلیحضرت مینمایم. میدانم احساسات خود را که در این موقع مرا تحریک میکند بعرض برسانم. بدواً بآن اعلیحضرت یعنی

فرمانروای یک مملکت آزاد که حیات سیاسی خود را در مدارج خویش طی میکند مراسم سلام وتهنیت خود را بجا می‌آورد.

در حقیقت عشق به ترقی قاعده است که بایستی قبل از همه چیز در پیشوایان هرقومی تحریک وتولید بشود، ومن یقین دارم که اعلیحضرت شهریاری علاقمندی مخصوص به ترقی وتمدن در مملکت پادشاهی خود دارند.

در سایهٔ یک دست توانا ومقصد روشن حتم دارم که افغانستان در این راه بزودی پیش خواهد رفت وچیزی نخواهد گذشت که بین ممالک متجدد عالم ، رول برجسته یی را بازی خواهد کرد، والی‌الا بدنام نامی اعلیحضرت غازی در خاطر اتباع ورعایای با وقار وحق شناس وی باقی خواهد ماند.

اینجانب از طرف خود سعی میکنم همیشه در تشئید روابط دوستانه بین فرانسه وافغانستان بکوشم وخواهم توانست بحکومت افغانستان علاقمندی داشته وحاضر است بدون هیچ مقصد خود خواهانه مساعی جمیلهٔ آن اعلیحضرت که در زمینه حیات با افتخار مملکت خود بکار می برند معاضدت نموده وتا چه اندازه آنرا محترم می شمارد. بهترین شرائط ترقی صلح است وکار حکومت افغانستان از روی همین حقیقت باطمینان کامل پایهٔ یک بنائی را کار گذاشته است که بزودی طبقات علیای آن نیز بالا خواهد رفت. وبا یک امیدواری کامل واحساسات صادقانهٔ دوستی بافغانستان است که من یکبار دیگر بخود تبریک میگویم که از طرف حکومت خود در کابل سمت نمایندگی پیدا کرده ام وآرزوی مملکت فرانسه را برای دوام سلطنت پر از افتخار آن اعلیحضرت تقدیم میدارم".

نطق اعلیحضرت امان الله شاه غازی بجواب وزیر مختار فرانسه متعین کابل

"جناب وزیر مختار! بسیار خوشوقتم که نمایندهٔ محترم رسمی دولت معظمهٔ فرانسه را به مملکت افغانستان می بینم، آنچه از محبت و دوستی خود وحکومت جمهوری فرانسه نسبت بدولت افغانستان بیان نمودید اظهار مسرت مینمایم.

بیان حشمت مآب رئیس جمهور فرانسه از دست بدست دادن دولت فرانسه در راه ترقی افغانستان با ما یک دلیل روشن دوستی صمیمانهٔ شان است وماموریت همچو جناب شما یک شخص عالیقدر وقبلاً آمدن یک پرُفیسر مشهور دانشمند مثل موسیو فوشه در افغانستان محبت قلبی فرانسه را با ما ثابت میکند. خود من وملت من ، دولت وملت فرانسه را بسیار دوست داریم چنانچه معارف فرانسه وتعلیم علوم جدیدهٔ مملکت را برای خود اتخاذ نموده اولاد خود را بآن کشور فرستادیم.

اعتماد نامهٔ شما را بکمال مسرت می پذیرم واز آمدن یک نمایندهٔ رسمی محترمی مثل شما در افغانستان خورسندم. مطمئن باشید که این دست محبت فرانسه را که بما داده اند هیچ وقت از دست نخواهیم داد".

ورود راجه مهندرا پرتاب بدارالسلطنهٔ کابل

راجه مهندراپرتاب که یکی از ملیون کشور هند ودفعهٔ اول بهمراه هیأت آلمانها وترک ها وارد کابل شده و در بخش های اول این کتاب از وی تذکار دادیم.

ودفعهٔ دوم در سال ۱۳۰۰ شمسی [۱۹۲۱م] وارد کابل شد وبعد از گذرانیدن مدتی از راه چین عازم جاپان ودرآن مدت باطراف دنیا سیاحت کرده بود، دراوائل برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [عشرهٔ ثانی صفر ۱۳۴۲ ق - دههٔ سوم سپتمبر ۱۹۲۳م] دفعهٔ سوم وارد دارالسلطنهٔ کابل شد ودر هر سه دفعهٔ ورود بکابل در باغ بابرشاه اقامت میداشت ومهمان دولت افغانستان می بود.

مکتوب راجه مهندرا پرتاب از باغ بابرشاه کابل

در ایامی که جنگ بین مسلمان وهندو در هندوستان شدت داشت وراجه مهندراپرتاب در باغ بابرشاه کابل بحیث مهمان دولت افغانستان اقامت میداشت، بتاریخ دوشنبه اول برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [۱۳ صفر ۱۳۴۲ ق ۲۴ سپتمبر ۱۹۲۳م] یعنی در اولین روز ورود دفعهٔ سوم در کابل - مکتوبی نوشته باداره‌ٔ جریدهٔ امان افغان فرستاد. متن آن ازینقرار است که با اندک اختصار درج میشود:

"بین هندو ومسلمان چیزی کش مکش رو نموده ، این سخن را بعض اخبارهای هند آنقدر طول میدهند که سیاح عالم اخبار همه دیگر نقاط دنیای حقائق را فراموش نموده بیک هیجان آمده از ضبط خود بیرون میشود. اما شخصی که فکر خود را بسرخود نگاه میدارد وبهر شنیده ودیده حواس خود را پریشان نمی سازد، می بیند که این همه حکایت های بدگمانی ها بین هندوها ومسلمانها حقیقت ندارند.

اول باید دانست که این قضیه را که نسبت بآن جرائد مینویسد، مردم هایی می کنند که نه مسلمان هستند ونه هندو . بعقیدهٔ من اسلام پاک، ودین هندو دو راه است بخداوند که ذات یگانه نظر باوقات واماکن مختلف برای خیر بنی‌آدم ونوع انسان بخشیده، هیچ کدام از این دو دین نمی گوید که خلق خدا را تباه کنید یا گلستان دنیا را ویران سازید الحق که دین اسلام واصل مذهب هندو که دو راه خدای یگانه است فتنه وفساد را نسبت به یکدیگر نمی خواهند، این مردم که باسم دین ها فساد می کنند بعقیدهٔ من نه مسلمان اند ونه هندو. این مردم که اکثر تنخواه خور دشمنان ادیان میباشند. اینها اکثر غلام شیطان اند ومحض برای منفعت شخص خود وبه اشارهٔ دیگران باسم دین جنگ وجدال را شیوهٔ خود میسازند.

البته همه فتنه انگیزان تنخواه خور دشمنان ملت هندوستان نیستند، بسیاری آن چنان ساده لوح نیز میباشند که بفریب تنخواه خوران باسم دین ضرر به دین می کنند بسیاری ازین مردم گاهی کتاب

دین خود را با ترجمه نخوانده باشند اما چون از طفلی شخصیت خود را باسم یک دین مربوط کرده اند حال باسم آن دین شخصیت آن مردم بحرکت می آید، اینها خیال می کنند ومیگویند که ایشان برای محافظت دین جنگ می کنند. اما در حقیقت این چنین مردم که دین خود را هم نمی دانند که چیست فقط برای اغراض شخصی خود رفتار بی باکانه مینمایند بعقیدهٔ من اینها را مسلمان یا هندو گفتن از روی حقیقت درست نمی آید. بعض این قسم مردم هم میباشند که نه تنخواه خور اجنبی هستند ونه ساده لوح اما غایت درجه چست وچالاک اند، اینچنین مردم هم اکثر اوقات موجب هنگامه جویی میشوند. اینها اگر بدانند که در کدام قضیه برای ایشان نفع عزت یا پول هست فوراً تبلیغ فساد می کنند اما ایشان را در دیندار گفتن بعقیدهٔ من گناه است، اینها فقط پیروی امر شیطان می کنند، این است حقیقت آن مردم که کم واری کش مکش در ملت هند پیدا کرده اند.

معلوم است که اگر چیزی بشکل شور وفغان چاپ شود عوام آنرا بشوق میخوانند وآن اخبار که این چنین خبری داشته باشد زیاد فروخته میشود. اما بفضل خدا در ملک هندوستان صدها دیندار حقیقی مثل مولانا محمدعلی - وشوکت علی - ودکتر کچلو وموتی لال ولاچیت رای وشری راجگو پال چاری وغیره موجود اند که برای خیر عمومی انسان کوشان هستند".

(۲۴) سپتمبر ۱۹۲۳ (مهندرا پرتاب)

راجاه مذکور از رجال مشهور اهل هنود هند وطرفدار اتحاد اسلام وهندو و آرزومند آزادی هند وبهمین آرزو دست امید بطرف افغانستان مستقل دراز می کرد واز آفتاب آزادی شرق «اعلیحضرت امان الله شاه غازی» امداد اعانت فکری میخواست.

بازگشت والی کابل از سمت جنوبی بکابل

زمان الدین خان بدخشی والی کابل که بجهة تفتیش اوضاع وجریان امور اداری حکومت سمت جنوبی از باعث چندتن مجرمین ومحبوسین وپشتیبانی ملاعبدالله لنگ از اشرار آن دیار رفته بود، بعد از علم آوری واجراء وظائف تفتیش وتحقیق در اوائل برج میزان سال ۱۳۰۲ ش بکابل بازگشت نمود.

اعدام اشرار

بتاریخ یکشنبه (۳) برج سنبلهٔ سال ۱۳۰۲ ش [۱۳ محرم ۱۳۴۲ق - ۲۶ - اگست ۱۹۲۳ م] محمدایوب قندهاری ملازم حاکم اعلی سمت مشرقی حینیکه از کابل بسواری گادی به جلال آباد میرفت، در حدود منزل جکدلک عده یی از اشرار او را بقتل رسانیده تفنگ ومال اورا بسرقت بردند، حاکم قاتلین را بدست آورد. وتفصیل واقعه که در نزد حاکم اعلی سمت مشرقی روشن گردید ازینقرار

است: شیرین، شیرمحمد، مستان قوم سلیمان خیل ساکن چکری کابل ومیرگل ساکن بینی بادام میدان باشندهٔ جوکان حصارک غلزائی تحت اشتباه آمده دستگیر شدند. وبالآخر بارتکاب قتل محمدایوب قندهاری وسرقت مال او ودیگر جنایات اعتراف نموده از محکمهٔ عدلیه محکوم باعدام ودر اوائل برج میزان سال ۱۳۰۲ش مطابق صفر ۱۳۴۲ ق بدار سیاست کشیده شدند.

مجازات اشرار

شب پنجشنبه (۱۷) اسد سال ۱۳۰۲ ش [۲۵ ذیحجه ۱۳۴۱ ق - ۹ - اگست ۱۹۲۳م] بیست ویکنفر محبوس از محبس جلال آباد فرار کردند، واز طرف حکومت تعقیب شدند. محمدامین نام که حکم باعدام او شده ودر محکمهٔ تمییز طالب استیناف شده بود در فتح آباد جلال آباد دستگیر وبدار کشیده شد.

عبدالله جان وخان شیرین که محکوم به (۱۲) سال حبس وبعداز فرار در یکی از قلعه های زاوه بخانهٔ بعضی از اشرار ملتجی ومتحصن بودند، پس از مقابله ومقاتله با مفرزهٔ عسکری که آنها را تعقیب میکرد دستگیر گردیدند واعدام شدند. بورا و پیرمحمد نامان که اشرار مذکور را پناه داده بودند هنگام مقابله با نفری نظامی کشته شدند وفقیرخان وشاه زمان نامان که آنها از جملهٔ اشرار بودند دستگیر گردیدند واعدام شدند. واین واقعات تا اوائل برج میزان سال ۱۳۰۲ ش مطابق اواسط صفر ۱۳۴۲ق در جلال آباد ولایت ننگرهار بپایان رسید.

مقرری ها

در اوائل برج میزان سال ۱۳۰۲ شمسی بفرمان اعلیحضرت امان الله شاه غازی - اشخاص آتی بیک رتبه ترفیع نائل وبحکومات ذیل مقرر شدند:

۱. عبدالکریم خان حاکم اعلی سمت مشرقی بنائب الحکومتی ترکستان [ولایات شمال افغانستان].
۲. احمدعلی خان لودین حاکم کلان سمت شمالی - بحکومت اعلی سمت مشرقی.
۳. عبدالرزاق خان حاکم اعلی اسمار - بحکومت کلان سمت شمالی تبدیل شدند.
۴. محمدحکیم خان حاکم درجه اول رستاق بحکومت کلان اسمار مقرر گردید.
۵. محمدانورخان حاکم درجه دوم جرم به حاکمی درجه اول رستاق مقرر گردید.

در برج میزان سال ۱۳۰۲ش ترفیع وتقرر حکام بقرار آتی بعمل آمد:

۱. سکندرخان [ولد لنگرخان] بحکومت درجه اول تاشقرغان مقرر وعبدالسبحان خان حاکم تاشقرخان بحکومت سرپل تبدیل شد.

۲. عبدالصمدخان بحکومت درجه دوم حضرت امام مربوط ولایت قطغن وبدخشان مقرر گردید.
۳. محمدعزیزخان بحکومت درجه اول ارگون، مربوط حکومت اعلی سمت جنوبی مقرر گردید.
۴. محمدحسین خان حاکم درجه سوم پنجشیر ترفیعاً بحکومت درجه دوم مقر مقرر گردید.
۵. محمدحسین خان علاقه دار درجه اول چکری ترفیعاً بحکومت درجه سوم پنجشیر مقرر گردید.

اعطای نشان ستور

بتاریخ پنجشنبه (۴) برج میزان سال ۱۳۰۲ش [۱٦ صفر ۱۳۴۲ ق - ۲۷ سپتمبر ۱۹۲۳م] - از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی برای احمدعلی خان لودین حاکم اعلی سمت مشرقی نشان ستور اعطاء گردید.

اعطای نسخهٔ قلمی شاهنامهٔ فردوسی برای موسیو کودار فرانسوی

نظر بخدمات با مهارت وصداقتی که موسیو کودار مهندس فرانسوی در طرح وترسیم قصر بزرگ شهر جدید دارالامان کابل ابراز داده بود.

در برج میزان سال ۱۳۰۲شمسی [سپتمبر ۱۹۲۳م] از حضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی یک جلد نسخهٔ قلمی شاهنامهٔ فردوسی خراسانی که در موزهٔ کابل محفوظ بود، برای مذکور اعطاء واحسان فرمود وبه وزارت معارف هدایت داد که کتاب قلمی موصوف را ارسال بدارد. قیمت کتاب مذکور در همان سال بیشتر از بیست هزار روپیهٔ افغانی تعیین شده بود [واین وقت یک جریب زمین زراعتی چهاردهی کابل یکهزار روپیه قیمت داشت].

وسبب اعطای این نسخهٔ نفیس قلمی برای آن بود که اعلیحضرت امان الله شاه میدانست در ارشیف ویا موزیم پاریس بافتخار نام افغانستان باقی میماند، واین گزارش در صحائف جرائد آسیا و اوروپا حفظ می گردد. وگفت: باین وسیله اعلام کردم که افغانستان وطن عزیز ومقدس من از هزارسال پیش مدنیتی چنین داشت که مردان علم وادب وسیاست بدامان خاک خود پرورید که شاهنامهٔ حکیم ابوالقاسم فردوسی خراسانی جزئی از ضبط داستانهای نظامی شاعر خود مصنف تاریخ یک عصر مدنیت آن است. ودانا ندم که ملت افغانستان هیچ متاعی را گرانتر ونفیس تر از آثار نوادر قلم نمی داند.

این مطالب را در برج سرطان سال ۱۳۰۷ ش نیز تکرار کرده بود. موسیو کودار فرانسوی در طرح ودیزان قصر امانیه [یعنی همین قصر بزرگ موجودهٔ دارالامان] آنقدر زحمت کشیده بود که بتصدیق وتصویب مجلس وزراء وهیأت مهندسین افغانی می ارزید که نسخهٔ قلمی شاهنامهٔ فردوسی در برابر آن

اعطاء گردد وفرق نمی کند که در موزیم کابل حفظ بماند ویا در موزیم پاریس[1].

شرکت تعمیرات دارالامان

در برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [صفر ۱۳۴۲ ق - سپتمبر ۱۹۲۳ م] شرکت دارالامان مؤسسهٔ تعمیراتی کابل بوجود آمد. برای اینکه مردم بتوانند در محل شهر جدید دارالامان بسهولت منازل آباد کنند، شرکت تعمیرات تأسیس گردید که بطریق اجازه، عمارات را بروفق نقشهٔ فنی وفرمایش مالک منزل بموجب مقررات آباد کند، و وجه مصارف تعمیر را باقساط بستاند.

شرکت مذکور در همان وقت اساسنامهٔ خود را بعنوان:

«نظامنامهٔ شرکت تعمیرات دارالامان» نشر نمود. سرمایهٔ ابتدائی شرکت پنج لک روپیه وقیمت هر سهم آن یکهزار روپیه تعیین گردید.

شرکت برادران افغان

در سال ۱۳۰۲ ش از طرف یکعده منورین «شرکت برادران افغان» در کابل تأسیس یافت. و نظامنامهٔ آن در همان سال دارای (۴۲) مواد از طبع برون آمد. مرام شرکت محض راهنمایی وتشویق اهالی وطن بود که عملاً بتأسیس شرکت ها در ساحهٔ موضوعات تجارتی ومسائل اقتصادی و نشان دادن اصول نظریه وطرق عملی آن مطابق به معاملات شرکتی ممالک مترقی و برداشتن موانع وازالهٔ توهماتیکه بخاطر تجار نا وارد کابل بود، در راه تأسیس شرکت ها وجریان امور اقتصاد بین المللی بکار آغاز کرد. شرکت برادران افغان بطور مخصوص بجهته تأسیس شرکت های دیگر وبلد ساختن تجار بامور شرکت داری وتشویق سرمایه داران ولایات افغانستان در سهیم شدن مسائل سرمایه گذاری واقتصادی بامر وارادهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی - وتوأم بانتصاب امور عمرانی شهر جدید دارالامان کابل وسائر تحولات جدید مدنی وسیاسی واقتصادی بکار آورده شد تا کلیت سرمایه داران که تا الآن سرمایه های انفرادی خودشان را از توهمات بیجا ویا عدم بلدیت بکار نه انداخته بودند، در این راه تشویق شوند. وسال تأسیس اقتصاد ملی در افغانستان مطابق اصول عصر جدید همین سال ۱۳۰۲ شمسی است که باید بانیان شرکت ها واقتصاد ملی وطن عزیز ما ازین حقیقت اغفال نورزند چرا که از همین دوره الهام گرفته اند.

---

(1) این نسخهٔ گرانبها اگر در موزهٔ کابل حفظ می ماند در دورهٔ اغتشاش سال ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ش مانند سائر نسخ قیمت دار وبصورت نامعلوم از افغانستان خارج میشد. که شرح آنرا ضمن حوادث و وقایع سالیان مذکور خواهیم نوشت (عزیزالدین وکیلی پوپلزائی).

نقل دارالمعلمین به حرمباغ کابل

دارالمعلمین کابل که تا برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [صفر ۱۳۴۲ ق] جای وسیع نداشت، وزارت معارف بر حسب امر وهدایت اعلیحضرت امان الله شاه غازی که فرموده بود، باید از عمارت وباغ سابق حکومتی که فی الحال در تصرف جناب فضیلت مآب نقیب صاحب بغدادی متوطن کابل است استفاده شود. جناب نقیب صاحب موافقت نمود، ودارالمعلمین کابل بآنجا نقل داده شد.

ودر همین وقت که دارالمعلمین بآنجا نقل مکان نمود، پروگرام دارالمعلمین ابتدائی در انجمن معارف نیز در همان وقت تحت مطالعه قرار گرفت وپروگرام جدید آن بسویه پروگرام های درسی ممالک مترقی اسلامی تصویب گردید.

حرمباغ نامی است که امیرحبیب الله خان گذاشته وقبلاً بنام باغ امیر شیرعلی خان مشهور بود. ودر سنه ۱۳۲۲ قمری برای اقامت جناب نقیب صاحب تعیین گردید وتا خاتمهٔ حیات در ایام تابستان درهمین جا اقامت میداشت وزمستان به جلال آباد اقامت می ورزید. این ساحهٔ زراعتی در عهد امپراتوری درانی جزء املاک خالصهٔ دولتی بود.

مقرری ها

پښتو مرکه دونفر رئیس داشت: رئیس اول مولوی عبدالواسع خان قندهاری ورئیس ثانی عبدالرحمن خان قندهاری واین تشکیل برای آن بود که چون هردو نفر عالم وادیب هردو زبان ملی پښتو ودری اند زبان پښتو تقویت وانکشاف بهتریابد.

در برج میزان سال ۱۳۰۲ ش مولوی عبدالواسع خان رئیس ریاست محاکمات که جدیداً تشکیل یافته بود، مقرر گردید. وعبدالرحمن خان رئیس ثانی رئیس اول د پښتو مرکه مقرر گردید.

میا عبدالوهاب کاموی عضو د پښتو مرکه در همان وقت مدیر معارف سمت مشرقی مقرر گردید.

تفتیش مکاتب اطراف

در برج میزان سال ۱۳۰۲ شمسی از طرف وزارت معارف یکعده مفتشین برای تفتیش مکاتب سمت شمالی ویکعده برای تفتیش مکاتب لوگر تعیین گردیدند.

مدیر معارف سمت مشرقی

در برج میزان سال ۱۳۰۲ ش مولوی عبدالرزاق خان مدیر معارف سمت مشرقی در بست اعضاء ادارهٔ تفتیش وزارت معارف گرفته شد ومیا عبدالوهاب خان کاموی که فعلاً عضو «مرکه د پښتو» بود مدیر

معارف سمت مشرقی مقرر گردید.

امتحان مکتب حکام

در برج میزان سال ۱۳۰۲ش امتحان سنوی مکتب حکام از طرف وزارت معارف بعمل آمد و فارغ التحصیل آن بعلاقه داری ها مقرر شدند.

ورود متعلقین سیدعالم خان بافغانستان

سیدعالم خان «جناب عالی» سابق امیر بخارا بتاریخ چهارشنبه (۱۲) حوت سال ۱۲۹۹ شمسی [۲۱ جمادی الآخر ۱۳۳۹ ق - ۳ مارچ ۱۹۲۱ م] وارد سرحد افغانستان ودر برج حمل سال ۱۳۰۰ ش وارد کابل وبآن مرکز مملکت اسلامی افغانستان اقامت دائمی حاصل کرد. چون از لطف ومراحم زیاد اعلیحضرت امان الله شاه وملت با دیانت افغانستان اطمینان کامل یافت. برای متعلقین ومنتسبین خود که هنوز در بخارا وانتظار ورود بخاک اسلامی افغانستان داشتند، برحسب اجازه وموافقت دولت پادشاهی افغانستان خبر داد که بخاک اسلامی افغانستان وارد شوند. در برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [صفر ۱۳۴۲ ق - سپتمبر ۱۹۲۳ م] متعلقین ومنتسبین جناب عالی سیدعالم خان «امیرسابق بخارا» از قبیل:

همشیره، همشیره زاده ها، کاکا، کاکازاده ها، حرم عفت توأم، والدهٔ محترمه [عیال امیر سید عبدالاحد خان مرحوم] که جمله پنجاه وپنج نفر میشدند از راه کرکی وارد خاک افغانستان ، وبرای پذیرائی شان از طرف محمدابراهیم خان[1] رئیس هیأت تنظیمیهٔ ترکستان اوامر وهدایات لازم بعمل آمد وتا دارالسلطنهٔ کابل بکمال عزت وراحت راه پیموده وارد شدند.

مدیر موزه و حفریات

در برج میزان سال ۱۳۰۲ شمسی غلام محی الدین خان مامور بلدیه مدیر حفریات وموزیم وزارت معارف مقرر گردید. مذکور از مردم هند ودر عهد امیر حبیب الله خان برای خدمات ترتیبات جشن که در رشتهٔ تزئینات دروازه ها وچراغان دسترس داشت، استخدام شد. چون لطف ومهربانی دولت افغانستان را در حق خود زیاد دید تا خاتمهٔ حیات مصروف خدمت افغانستان وتابعیت افغانستان را قبول نمود.

---

(1) ولد بابا محمدسرورخان ولد عطاءالله خان ولد میرداد خان بارکزائی - محمدابراهیم خان وزیر عدلیه بحیث رئیس هیأت تنظیمیه ازکابل به ولایات شمال افغانستان که اصطلاحاً ترکستان یاد می کردند فرستاده شد.

غوث الدین رسام پسر همین شخص است.

سرقت در قوماندانی کوتوالی

در برج میزان سال ۱۳۰۲ شمسی مبلغ یکنیم هزار روپیه از اتاق قوماندان کوتوالی کابل بسرقت برده شد. مبلغ مذکور از جملهٔ مصارف عملهٔ انشائیهٔ باغ عمومی کابل [که این وقت تحت ساختمان] بود که یوماً به عمله ومزدوران تادیه میشد. وتحویلدار تحت استنطاق گرفته شد.

دعوت از طرف وزارت معارف در قصر باغ بالا بمناسبت ورود وزیر مختار فرانسه بدربار کابل

دولت پادشاهی افغانستان در موقع استرداد استقلال خودش هیأت سفارت فوق العاده برای ابلاغ افغانستان مستقل وایجاد روابط ومناسبات سیاسی بین افغانستان ودیگر دول دنیا باروپا وامریکا فرستاد که تفصیل این گزارش قبلاً مذکور شد.

دولت فرانسه مطابق افکار خردمندانهٔ اعلیحضرت امان الله شاه غازی پادشاه استقلال بخشای افغانستان احساسات خیلی دوستانه ابراز نمود. وحینیکه دستهٔ اول محصلین افغانی عازم اروپا شدند، در این بار نیز دولت فرانسه براظهار مراتب دوستی ومودت سبقت نمود، ومتعاقباً هیأت تعلیمی فرانسوی وارد دارالسلطنهٔ کابل شد و نشان درجه اول معارف هردو مملکت بین وزیر معارف افغانستان و وزیر معارف فرانسه تبادله گردید.

در برج میزان سال ۱۳۰۲ [سپتمبر ۱۹۲۳م] که سفارت دولت فرانسه وارد کابل پایتخت افغانستان عزیز شد، وزارت معارف بآن مناسبات جلالتمآب موسیو فوشه وزیر مختار دولت فرانسه متعین کابل را با اعضاء سفارت آن بساعت (۳) بعد از ظهر پنجشنبه در قصر باغ بالا – کابل دعوت عصریه داد، و عده یی از وزراء و شخصیت های عرفانی واداری کابل در دعوت مذکور اشتراک نمودند، محصلین مکتب حبیبیه و امانیه برای پذیرائی حاضر بودند. محفل دعوت تا ساعت چهار و نیم عصر دوام نمود.

تقدیم اعتماد نامه بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی
از طرف رسکول نیکوف وزیر مختار روسیهٔ شوروی

(سه شنبه ۹ میزان ۱۳۰۲ ش)

در اواسط سال ۱۳۰۲ش [سپتمبر ۱۹۲۳م] بعض تغییرات وتبدلات در نظام وتشکیلات دولت اتحاد جماهیر سوسیالستی روسیهٔ شوروی پیش آمد، وجمهوریت های اکراینی و روسی سفید وجمهوریت های اشتراکیهٔ ماورای قفقازی یعنی گرجستان وآذربایجان وارمنستان نیز به جمهوریت ساویت روسیه

متفق گشت. ویک جمهوریت اتحادیهٔ جماهیر شورائیهٔ اشتراکیه تشکیل دادند، وقانون اساسی خود را تجدید کردند، وبواسطهٔ تغییرات در تشیکلات واساسات دولت شوروی ، تجدید ویا تصدیق سفراء آن دولت حتمی بوده است، واز آن جهت برای جلالتمآب رسکول نیکوف وزیر مختار جمهوری سابق مملکت روس متعین کابل - از طرف دولت جمهوری جدید، اعتمادنامهٔ جدید از مسکو بکابل ارسال یافت و وزیرمختار مذکور بتاریخ سه شنبه (۹) برج میزان سال ۱۳۰۲ ش [۲۱ صفر ۱۳۴۲ ق - ۲-اکتوبر ۱۹۲۳ م] با مراسم تشریفاتی معمول، بحضور اعلیحضرت امان الله شاه غازی در قصر دلکشا کابل مشرف واعتمادنامهٔ جدید خود را تقدیم وبزبان روسی نطقی نمود که ترجمهٔ آن بزبان دری ازینقرار است:

"اعلیحضرت همایون! این دوستدار از مسکو دونیم سال قبل برین برای آن عزیمت کرد که خود را بامور تقریب دادن وطن اشتراکی خود یعنی روسیهٔ شورائیه با دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان مصروف بدارد. بعد از وارد شدن بدارالسلطنه کابل این دوستدار مسروریت داشتم که در شخصیت شما پادشاهی که بدون خستگی شب وروز برای خیر ملت خود مشغول کار بوده، از یوم اول جلوس در قلب خود فکر اتحاد دوستانهٔ دولت علیهٔ افغانستان را با روسیهٔ انقلابی جدید پرورانیده دریافتم. بنابر سیاست حکیمانهٔ شما دوستی قریب ملتین که از سابق با هم احساس مشفقانه پرورانیده، در اوقات حالیه باندازهٔ روابط بی منهدم ولاینقطع جاودانه رسیده است، عنقریب جمهوریت های برادرانهٔ شورائیهٔ روسیه واکرانیه و روسیهٔ سفید وگرجستان وآذر بایجان وارمنستان به اتحاد دولتی واحد یعنی اتحاد جمهوریت های شورائیهٔ اشتراکیهٔ باشکوه متحد شدند. اتحاد هذا بحکم فوائد مبارزه با استبداد دنیای حمله ور که بدشمن عمومی ما بظهور می آید جا داشت، اتحاد وجمهوریت های شورائیه با خواهش های گرمجوشانه استحکام ومتین کردن دوستی صادقانه که فیما بین دولتین علیهٔ افغانستان و روسیه برپا شده روح افزا شده است. استقلال دولت علیهٔ افغانستان که اعلیحضرت شما بذریعهٔ اسحله به نیروی شمشیر خود تحصیل نمودید در مدنظر ما به گرو سعادت وآبادیت ملت نجیب افغانستان بظهور می آید. ما به استقلال افغانستان با نهایت توقیر واحترام نسبت داریم. مطلب تاریخی نوبتی که حالا پیش ما ایستاده این است که در زیر دوستی ما یک بنیاد اقتصادی بناء بنمائیم. عقد نمودن معاهدهٔ تجارتی درین روزها نوبت دارد. اتحاد جمهوریت های شورائیهٔ اشتراکیه امتیاز مخصوص تجارتی در افغانستان نمی خواهد.

مانند دوست صادقانهٔ دولت علیهٔ افغانستان، اتحاد جمهوریت های هرگونه امتیاز مخصوص یکی از دول را مضر وتلف ناک برای حریت اقتصادی افغانستان می شمارد. خواهش قلبی ما آن است که دولت افغانستان روابط اقتصادی خود را در روی تمام کرده بگستراند وبه معاملات تجارتی باتمام دول دنیا داخل بشود. ما فقط آرزو داریم که یکی از ان دول بشویم که دولت علیهٔ افغانستان همراه شان بمناسبت تجارتی داخل خواهد شد. ما می شماریم که وفور مناسبات تجارتی فوائد زیاد برای طرفین خواهد رساند

واز ان بیشتر دوستی سیاسی ما را تقویه خواهد داد.

اعلیحضرت همایون! این دوستدار خصوصاً خوش طالع هستم که مخصوصاً بعهدهٔ این دوستدار اشرف اعلی تقدیم نمودن اعتماد نامه از طرف اتحاد جمهوریت های شورائیهٔ اشتراکیه نهاده شد. در همان وقت که دشمن های روسیهٔ شورائیه مراکه خدمتگار متواضع ملت خود می باشم بهدف هجوم های قساوتی انتخاب کردند. مقرر کردن این دوستدار به سفیر مختار نخستین اتحاد جمهوریت های شورائیهٔ اشتراکیه در افغانستان آن معنی دارد که مسلک سیاسی دوستی با افغانستان که از طرف من بجا آورده شده نه فقط از طرف روسیه بلکه هم از طرف عموم جمهوریت های دیگر که به اتحاد جمهوریت های شورائیه داخل شده وبه این دوستدار مختاریت برای نمایندگی فوائدشان در دولت علیهٔ مستقلهٔ افغانستان اعتماد داده اعتراف یافته است.

جرئت اطمینان دادن به اعلیحضرت همایون دارم که این دوستدار مانند سابق برای فوائد دولتین دوستانه در کار کردن ساعی خواهم بود".

[پایان بخش اول]